

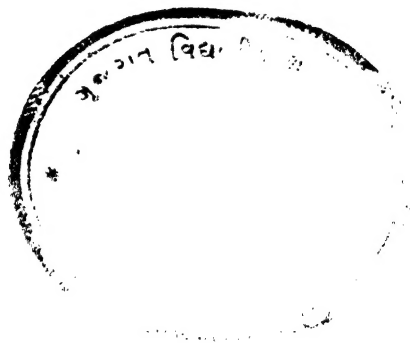
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

(ગુજરાત કૌપીરાઈટ વિભાગ)

અનુક્રમાંક ૧૮૪૨ કિંમત ૮.૦૦

ગ્રંથનામ વૈદુષ વિલ્લીસ

ચર્ચાક

વૈદક વિલ્લાસ.

અર્થ

૨૬૪૯

શરીર ઉપર વારંવાર હુમલો કરતાં તમામ દરદોના આજ
સુધીમાં સિદ્ધ થયેલા ઈલાજો તથા તેને ભગનું ઉપયોગી
જ્ઞાન ધરાવનાર કુટુંબમાં રાખવા લાયક

—પુસ્તક—

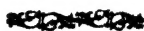
જેની અંદર અંગ્રેજી તથા દેશી અસરકારક દવાઓનો
સંમિશ્ર કરવામાં આવેલ છે.

બનાવનાર

જી પચાંણ

સામ્યલા ડીસ્પેન્સરી ડૉક્ટર.

અમદાવાદ.

મામાની હવેલીમાં અ. પુનાઈટ ટ્રીટીંગ અને જનરલ
એજન્સી કંપની (લિમિટેડ)ના પ્રેસમાં
રણછોડલાલ ગંગારામે છાપ્યું.

સને ૧૮૮૩.

કીમત રૂ ૬-૦-૦

૧૮૭

આ પ્રતિક સન ૧૮૬૭ ના ૨૫ માં આક્ટ મુજબ
રજીસ્ટર કરાયું છે.

અર્પણ પત્રીકા.

આજમ મેહરબાન રાવ બહાદુર કેશવરાવ બાસકરજી
ફ. ડેપુટી આસીસ્ટન્ટ પોલીટીકલ એજન્ટ સાહેબ.
પ્રાંત આલાવાડ.

આપે સાહેબ કાઠીઆવાડ પ્રાંતમાં આસરે પંદર
વરસ ઉપરાંત થયાં ખીરાળો જો, તેમાં આપે આપની
નોકરીનો ધણોખરો ભાગ આલાવાડ પ્રાંતમાંજ શ્રુજરેલો
છે, તે દરમ્યાનમાં આપ સાહેબે જે જે સુધારાનાં કામો
કરેલાં છે અને હજી તેની અંદર વધારો થવા ઉઘટ પ-
રાવોજો. તે વાત કાઠીયાવાડમાં તેમાં વીશિષકરી આલા-
વાડ પ્રાંતના કોઇપણ માણસથી અજ્ઞાતી નથી. આપે
આલાવાડમાં લાંબા વખત રહી નેક નજરથી તમામ લો-
કોનો પુર્ણ પ્યાર મળવેલછે; તેમજ દેશની દરેક રીતે
આપાદી થવા પાછળ વધારે ઉત્સાહી જો તેના સંતોષને
આતરે આ માંડ વૈદકવિલાસનામનું લઘુ પુસ્તક આપને
અર્પણ કરવું વધારે ઉપયોગી ગણી આપ સાહેબને અર્પણ
કરું, તે મેહરબાનીના રાહિ સ્વીકારશા એવા બરેસો છે.

શાઅલા તા. ૧ માચી }
સને ૧૮૮૩. }

જીજી પચાંજીજી,
શાઅલા ડીપેનસરી.

દીખાચો.

નામદાર અંગ્રેજ સરકારના રાજ્યમાં વૈદકખાતાની આજ સુધીમાં ધણીજ ઉપયોગી શોષો થઈ ચુકીછે, અને હજુ વધારે શોષ જરૂરી છે. તે બાબતનાં આજ સુધીમાં અંગ્રેજીબાષામાં ધણાં પુસ્તકો બહાર પડેલાં છે; પરંતુ આપણા સાધારણ દેશીઓને ઉપયોગમાં આવે એવાં ગુજરાતી પુસ્તકો આજ સુધીમાં ધણાં ઘોડારચાએલાં જીવામાં આવેછે, તેમજ જે પુસ્તકો રચાએલાંછે, તેને કેટલોક વખત થઈ ગએલાંછે, અને તે પછી બીજા ધણા નવા નવા શોષો થએલાંછે, અને થતા જાયછે. તે દરેક વખતે અવારનવાર ઉમરાઓ થઈ બહાર પાડવાની ધણી જરૂર છે, કારણ કે દરેક રાજ્યોમાં તથા તાલુકાઓમાં હોસપીટાલો તથા ડીસપેનસરીઓ ખોલવામાં આવેલીછે, અને ત્યાંના સોફો માવરાથી તે ઉપયોગી દવાનો લાભ લેછે. પરંતુ ગામડાની અંદર કંગાલ દરદીઓ અંગ્રેજી દવા શું સીજછે, અને તેનાથી શું ફાયદો થતો હશે તથા તેને કેવી તરેહથી ઉપયોગમાં લેવાતી હશે, એ બાબતનું કંઈ પણ જ્ઞાન નહીં હોવાથી આ અમુલ્ય દવાનો બીજકુલ લાભ લેતા નથી. તથા તે સરવધી પહેલે દરજ્જે જાણવા જોગ બાબતથી તદ્દન અજાણ્યાં જીવામાં આવેછે. તેમજ તેમાંના કેટલાએક ભાગમાં અંગ્રેજી દવામાં વટાળ આવેછે એવા વહેમથી પણ તે દવાનો બીજકુલ ઉપયોગ કરતા નથી. તો આ બાબતની ખોટ પુરી પાડવા ગુજરાતી સરલ બાષામાં અવાર નવાર વૈદકનાં પુસ્તકો બહાર પડવાથી, તેવા સોફોને એક સાધારણ ઓપડીઓની માફક વાંચવામાં આવવાથી આ કેળવાએલી દવાઓનો ઉપયોગ કરવાને રસ્તો મળી આવશે.

ઉપર પ્રમાણે ખોટ મારા જીવામાં આવવાથી દરેક રીતે નાના ગામડામાં પણ ઉપયોગી થઈ પડે એવું સરલ અને શુદ્ધ બાષામાં અંગ્રેજી તથા દેશી દવાઓથી બરપુર આ પુસ્તક બનાવવા કોસીસ કરેલી છે. આ પુસ્તક ધણાં સારાં સારાં પુસ્તકોની મદદથી તેમાં મુખ્યત્વે વૈદકજ્ઞાન તથા દુઃખનીવારણની વધારે મદદ લીધેલી છે, જેથી તેના બનાવના-

રનો ધણો આભારી થયોહું. ઉપલાં બંને પુસ્તકના કેટલાએક ઉપાયો આપણી આજી હવાને વધારે માફકના છે. એ ઉપરથી તેની વધારે મદદ લીધેલી છે. વળી દરેક દરદની નીચે જનમનગરનાં પ્રખ્યાત વૈદ્યરાજ્ય મણીશંકર વીલજીએ પોતાની અજમાયેશથી સિદ્ધ કરેલા ઉપાયો આની અંદર ગોઠવવા મદદ કરેલી છે. તેને વાસ્તે તેઓનો પણ ધણો ઉપકારમાનુંહું.

આ પુસ્તક જ્યાં ડાક્ટરો અથવા વૈદો મળી આવતા નથી અથવા તેઓ મળી આવે ત્યાં સુધી દરદી પોતે અથવા તેનાં સગાંવાલોએ તે દરદને આગળ વધવા ન દેવાને વાસ્તે આપતા ઉપાયો લે. અથવા તેનાં કારણ સોધી કાઢી દરદ પારખી તેની ચોક્કસ દવા લાગું કરવાને જીલ ન આવે તેને વાસ્તે તેની અંદર ધણી તજવીજ કરવામાં આવેલી છે.

આ પુસ્તકની અંદર વારંવાર હુમલો કરતાં તમામ દરદોનો સમાવેશ કરવામાં આવેલો છે તથા તેની સાથે દરેક દરદનાં આપણી આજી હવાને આજ સુધીમાં માફક આવેલા અંગ્રેજી ઉપાયો ગોઠવેલા છે. અંગ્રેજી દવાઓ જે ડોકાણે ન મળી આવે તેને વાસ્તે જનમનગરના વૈદ્યરાજ્ય મણીશંકર વીલજીના હાથથી સિદ્ધ કરેલા ઉપાયો તેની અંદર ગોઠવેલા છે. તે ઉપાયો એવી સરળ રીતથી ગોઠવવામાં આવેલા છે કે, તે દવા નાનાં ગામડામાં પણ મળી શકશે. વળી અંગ્રેજી દવાઓ કાંઈ જીલથી અથવા અજાણેથી અપાઈ જાય અથવા અવાઈ જાય તેને વાસ્તે તે દવાઓનાં સિદ્ધ થએલાં વલણો તેના પાછલા ભાગમાં ગોઠવવામાં આવેલાં છે.

તેમજ ઝેરી પદાર્થો જેવાંકે સોમલ, અફીણ વીગેરે ઝેરી ઓળે ખાવામાં આવી હોય, તથા ઝેરી જનવરો કરડેલાં હોય તેના અસરકારક ઉપાયો તેની અંદર આપવામાં આવેલાં છે.

આ પુસ્તકને છેડે દવાઓનો કોશ આપેલો છે તેની અંદર દરેક દવા લાટીનના નામથી તથા અંગ્રેજી નામથી કેમ બોલાય છે, તથા તેને ગુજરાતીમાં શું કહે છે, તે કઈ કઈ ઓળેનું બનેલ છે. કયા કયા મુલકમાંથી આવે છે અથવા ઉત્પન્ન થાય છે. તે મોટા માણસને કેટલી અપાય છે. તથા બાળકને કેટલી અપાય છે, વીગેરે દરેક દવાની ધણીજ ખુલાસાવાર સમજીતી આપવામાં આવેલી છે, તેમાં મુખ્ય હેતુ એટલોજ છે કે, આ-

પણા દેશી લોકો દરેક અંગ્રેજી દવામાં વટાળ છે એવા વેદમયી મરતાં સુધી અંગ્રેજી દવાનો લાભ લેતા નથી. જેથી આ કોસમાં ચોખું જણાઈ આવશે કે, આ દવામાં વટાળ છે અથવા નથી. તેમજ કયા મુલકની ઓજ છે તે સાફ જણાઈ આવશે.

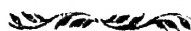
આ પુસ્તકના ઉપયોગ કરનારને અગત્યની એ સુચના કરવામાં આવે છે કે, પ્રથમ પાછળ આપેલા દરદીની માવજત વિશે આપેલી સમજૂતી પાને ૭૧૪ મેં છે તેની દરેક બીટી યાદ કરવી તેમજ દવાઓના કોસમાં આપેલા વજનનો તથા ગુણનો અભ્યાસ કરવો જેથી આ ક્રંથ વાપરવામાં ઘણા ઉપયોગી થઈ પડશે.

આ મોટું અને વૈદકનું જોખમકારી કામ પહેલવેલું મેં મારે માથે લીધેલું છે. આ કામ ધણીજ કાળજીથી તથા સાવચેતીથી કરવામાં આવેલું છે તેમ છતાં કદાચ તેમાં કંઈ ભુલ જેવું જણાય અથવા કોઈ ખાખ-તનો શક ઉત્પન્ન થાય તો તેમાં નવાઈ જેવું નથી. કારણ કે, પહેલવેલું પુસ્તક છપાવવું તેમાં નજર દોષથી ભુલો રહી જાય છે. તે એક સાધારણ રીત છે, તોપણ કોઈ નુકશાનકારક ભુલ ન થાય તેને વાસ્તે ધણીજ કાળજી રાખવામાં આવેલી છે, માટે નહીં અટકાવી શકાય તેવી નાંની ભુલ અજાણપણે પુસ્તકમાં થઈ હોય અથવા કોઈ શક ભરેલી ધખારત માલમ પડે તો તે વિશે વાંચનારી આલમથી દરગુજર માગું છું.

પુસ્તક છપાવવાનું કામ ધણી ઉતાવળથી લેવાથી ખેચાર જગોએ પૃષ્ઠના હેડીંગમાં ભુલ ધક્કેલી છે એટલે કે—ટાઈટ્લેમીટીકનું હેડીંગ તાંબાના ઝેરના હેડીંગમાં કંપોઝીટરોએ જોડી દીધેલ તે સુધારતી વખતે મારી નજર દોષથી રહી ગઈ છે વાસ્તે તે સુધારોને વાંચવું, જેથી તે ભુલ નહિ ગણાય.

૭૭ પચાણી.

સાયલા ડીરપેનસરી.

તાવ.

(અગ્રુ = Agni .)

આ તાવના ત્રણ પ્રકાર છે. રોજીઆ, તરીઆ અને મોથીઆ.

રોજીઆ તાવ દર રોજ મુકરર વખતે આવેછે એટલે કે આને દશ વાગેથી શરૂ થયો તો કાલે પણ દશ વાગે શરૂ થાય.

તરીઆ તાવ દર ત્રીન્ દહાડે આવેછે એટલે આને દશ વાગે આઓ તો કાલે ખીલકુલ નહી આવે, અને પરમ દહાડે દશ વાગે ખરો ખર આવશે.

મોથીઆ બે દહાડા ખીલકુલ આવતો નથી અને દર મોથે દહાડે ખરોખર વખતે આવેછે.

ધાણું કરી તાવની શરૂઆતમાં તાઢનાં લખ લખાં આવેછે, અને પછી અંગ ગરમ થનું જાયછે. જ્યારે તાવ ઉતરવાનો હોયછે ત્યારે કપાળ તથા શરીર ઉપર પરસેવો વળવા માંડેછે.

તાવ માણેરીઆ નામની ઝેરી હવાથી ઉત્પન્ન થાયછે. એ હવા ધાણું કરી બીનાસવાળી જગોમાં, તેમજ 'ઉજડ જગોમાં, વરસાદ અથવા રેલ ફરી વળવા પછી તે ઉપર તડકો પડી તે પાણી સુકાવા માંડેછે; ત્યારે તેમાંથી તે હવા ઉત્પન્ન થાયછે.

હિજાન—તાવનો હિજાન બે જાતનો છે. એકતો તાવ શરૂ થયો કે તેનું જોર નરમ પાડવાના ઉપાય કરવા, એટલે કે ખરસેવો લાવવાના ઉપાય કરવા. કારણ કે તાવ આવવા પછી તે તરત અંધ થઈ શકતો નથી પણ પોતાને વખતે ઉતરેછે. બીજો હિજાન એ છે કે તાવ ઉતર્યો કે બીજી વારે ખીલકુલ ન આવે તેનો અટકાવ કરવો.

તાવ હોય તે વખતે તેને નરમ પાડવાના અથવા
પરસેવો લાવવાના ઇલાજ.

તાવ વાય તે વખતે જવનું ગરમ પાણી અથવા ચહા અથવા વા-
ઈન ખાંડી ગરમ પાણી વીગેરે પાવું. આજીરની સારીપેઠે ધામળીએ
ઓઢાડવી, ગરમ પાણી ખાટલીમાં ભરીને તેનો, અથવા ઝીણી રેતીનો,
અથવા શેકેલા મીઠાના પોટલી કરી શેક કરવો. 'ગરમ પાણીમાં રાઈ
નાખીને તેમાં પગ બોળવા, એવે વખતે અફીણુ ઘણા ફાયદો કરેછે માટે
૧૫ થી ૨૦ ટીપાં ટીચરઓપી તેમાં તેટલોજ સલફ્યુરિક ઇથર નાખી
તેમાં બેથી ત્રણ રૂપીઆભાર પાણી નાખી તે બીમારને પાઈ દેવું, ઘણી
વખત ટાઢ લાગવાની એક કલાકની અગાઉ આજીરને હલદી કરાવવાથી
ખડુ ફાયદો થાયછે. અને તેથી ટાઢ લાગવી અંધ થાયછે, વાસ્તે પલવીસ એપી-
કામ્યુના અથવા મદિળનો ખારીક બુકો ગરમ ૨૦ થી ૪૦ સુધી ગરમ પા-
ણીમાં અડવાળીને દરદીને પાવું. જ્યારે તાવ આવે અને આમડી ગરમ
થાય ત્યારે પરસેવો છૂટે એવી દવાઓ આપવી. જેવી કે—

લાઈકર આમોનીઆ એસ્ટેરીસ	...	આંઉસ ૧
એપસમસાઈટ	...	આંઉસ ૧૧
સ્પીરીટઇથરનાઈટરસ	...	ડ્રામ ૨
કપુરનું પાણી	...	આંઉસ ૬

આ મળવણીમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું,
અને કુકા અથવા ગરમ પાણીમાં વાઈળા બોળી તે શરીર ઉપર ફેરવવી
અને તરત શરીર સુષ્ક નાખવું. યાદ રાખવું કે ઉપર ખાંડી પાવા બતાવેલ
છે તે આવે વખતે બીલકુલ પાવું નહી, એટલે કે શરીર જરા પણ ગરમ
થવું હોય ત્યારે બીલકુલ ખાંડી અથવા વાઈન આપવું નહી. કારણ કે

તેથી તાવ હલટો ચડે છે અને ખરાબી થાય છે. જ્યારે પરસેવા છુટી તાવ તદન હટતી જાય ત્યારે ૨૦ ગરેન કવીનાંઈન ડીસલફસ જેને સાધારણ લોકો (કોમ્પાન.) કહે છે તે લેઈ તેના ચાર ભાગ કરી એકેક ભાગ દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે આપવું, એમ કરવાથી બીજે દીવસ તાવ બીલકુલ આવશે નહીં. તાવ ગયા પછી પણ એ દવા થોડા દીવસ ચાલું રાખવી અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ આપવી.

ટિઅરઓફઆઇઓડાઇન... ... મીનીઅમ. ૪૦

સાકરેનો સીરો .. ... આંઉસ. ૧

પાંણી .. ... આંઉસ. ૧૧

એ સહજાને મેળવી તેમાંથી પોણું વાંછન ગલાસ ભરી બીમારને દર ત્રણ કલાકે પાવું.

અથવા જીભ ઉપર મેલ હોય તો ૩ ગ્રેન કેલોમલ અને ૩ ગ્રેન એક્ટ્રેક્ટ ઓફકોલોસીય કંમપાઉન્ડ સાથે મેળવી પાણીમાં ગળાવવું અને ત્રણ કલાક ગયા પછી એપસંમસાલ્ટ અને સુનામખીનો જીલાબ આપવો. ઉપર પ્રમાણે દુપાઓથી તાવ ન જાય તો નીચે લખેલી દવાઓ આપવી.

પોટાસ ઓમાઇડ. ... ... દ્રામ. ૨

કવીનઇનડી સલફસ ... ... ગ્રેન. ૧૦

લાઇકરઆરસેનીકાલીસ ... ... મીનીઅમ. ૨૦

સીનકોના ખારકનો ઉકાળો... ... આંઉસ ૮

ઉપલી મેળવણીમાંથી એક વાંછન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું અથવા નીચલી દવાઓ આપવી.

૩ દ્રામ નીમક તથા ૧૬ ગ્રેન કારબોનેટ આવ આવર્ન એ બંનેને મેળવીને તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી એકેક પડીકું દીવસમાં ત્રણ

વારે જ્યારે તાવ ન હોય ત્યારે પાવું. આ દવા સાધોછે એટલુંજ નહીં પણ ક્વીનાઇન કરતાં કેટલીક વખત વધારે ફાયદો કરે છે.

ધણી વખત ક્વીનાઇનથી તાવ જતો નથી ત્યારે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને જ્યારે તાવ ન હોય ત્યારે ૫ ટીપાં એક ગલાસ પાણીમાં મેળવી દરદીને દરેક બપો કલાકે પાવાથી ધણો ગુણ થાય છે.

આઇઓડાઇન ...	...	...	ઁન. ૧૫
પોટાસ આઇઓડાઇડ	...	...	ઁન ૩૦
પાણી...	...	...	દ્રામ ૧૧૧

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દવા વાપરવી.

અતીવીસની કળી ..	...	...	દ્રામ ૧
કરીઆવુ ...	...	...	દ્રામ ૧
મોથ. ...	..	...	દ્રામ ૧

એ સમજાવેને ખારીક વાટી લુગડે ચાળી સાથે મેળવી તેમાંથી ૨૦ ઁ-
નથી ૪૦ ઁન ખીમારને દર ત્રણ કલાકે જે વેળા તાવ નહીં હોય તે વેળા
દાહાડામાં ૩ વાર પાણી સાથે ફકાવવું, એથી તાવ ફરી આવશે નહીં; અ-
થવા નીચે જણાવેલી દવાઓ ક્વીનાઇન કરતાં ધણો ફાયદો કરે છે. વા-
રતે તાવ નહીં હોય ત્યારે તે આપવી.

અતીવીષ ...	...	...	દ્રામ ૧
સાગર ગોટા ...	...	...	દ્રામ ૨

એ ંનેનો ઝીણો ભુકો કરી મેળવી તેમાંથી ૧૦ થી ૨૦ ઁન જે-
ટલું જે વેળા તાવ ન હોય ત્યારે દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ફકાડવું. આ
દવાથી તાવ ફરી આવશે નહીં, તથા ખીમારને તેથી શક્તિ પણ આવશે.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો, કરોળીઆનું ૫૩ ગ્રેન ૧૫ લેઈ તેને ગોળમાં અથવા આટામાં મેળવી તેની ત્રણ ગોળીઓ બનાવી એકેક ગોળી દર મે અથવા ત્રણ કલાકે તાવના વખત અગાઉ ઘંડા પાણી સાથે ગળાવવી, જે એથી તાવ નરમ ન પડે તો ધીમે ધીમે દરેક ગોળીમાં કરોળીઆનું ૫૩ ૧૦ ગ્રેન સુધી વધારવું. પણ યાદ રાખવું કે, એ દવા આપવા અગાઉ ઝાડો સાફ હોવો જોઈએ, જે ઝાડો કબજા હશે તો તે દવા ખીલકુલ ફાયદો કરશે નહીં, વાસ્તે હલકો જીલ્લામ આપ્યા પછી તે દવા આપવી. ઉપલી દવાઓ વખતે દરદીને ઉલટી થતી હોય ને પેટમાં નરહી શકતી હોય તો તાવ અગમાંથી નરમ પડતાં સુધી નીચેની દવા આપવી.

સોડા બીકાર્બોનેટ . ... ગ્રેન ૩૦

એસીડ ટારટરીક ... ... ગ્રેન ૨૫

પાણી ... ... આંઉસ ૬

આ દવાઓને પાણી મેળવવાથી તે ઉપર સોડાવોટરની માફક સ. લુસુણાટ થશે તેજ વખત બાટલીમાં નાંખી મજબુત જુથ દેઈ દેવું. અને તેમાંથી દર ત્રણ કલાકે એકેક વાઇન ગલાસ આપવું.

દરદીને તાવના વખતમાં કંઈ ખાવા ગમતુ નથી, પરંતુ જે માગે તો તેને મોળા મચરા અથવા ગાંમઠી ચોખાની કાંજી આપવી. ખીમાર નખજો હોય તો દુધ આપવું એથી કંઈ હરકત નથી.

ઉપલી કોઈ પણ દવાઓ ન મળી આવે તો, તાવ ન હોય ત્યારે નીચેની દવાઓ આપવી.

મોથ, સુંઠ, કરીઆતુ, ખડસલીઓ પીતપાપડો, લીડી પીપર, કકડ, ગજો એ સરવ સરખે ભાગે લેઈ ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી રૂગાબાર લેઈ ઠંડા પાણી સાથે સવારે તેમજ સાંજે આપવી.

ઉપલી કોઈ પણ દવાઓથી આરામ ન થાય તો તેને એકદમ દવા બદલ કરાવવી, જેથી એ તુરત આરામ થઈ જશે.

જોરાવર જતરી તાવ.

(રીમીટેન્ટ ફીવર Remittent fever.

નીચાંની—રોજંદા તાવની માફક આ તાવની પણ નીચાંનીઓ હોય છે. ફેર એટલેજ કે રોજંદો તાવ હર ચોક્કસ વખતે ઉતરી જાય છે, તે આ જાતના તાવમાં તે કદી પણ ઉતરી જતો નથી; પણ થોડો ઘણો ઓછો થાય છે, તથા શરીરની ગરમી જરા નરમ પડે છે. આ જાતના તાવમાં પ્રથમ તાઢ વાયછે અને તે પછી જિરમાં તાવ આવે છે. કેટલીક વેળા ઉલટી થાય છે તથા કેટલીક વેળા કમજો પણ જણાય છે. તાવ શરીરમાં ૧૦ થી ૧૬ કલાક સુધી ઘણો જિરમાં રહે છે અને ત્યાર પછી શરીરની ગરમી જરા ઓછી થાયછે ખરી તોપણ તાવ ખીલકુલ શરીરમાંથી જતો રેતો નથી. તાવનું જિરે ધણું કરીને સાંજે વધારે અને સવારે કમતી હોય છે. આ તાવ ૧૪ થી ૧૫ દીવસ સુધી રહે છે અને તેથી દરદીહ રાત થાય છે. આ વખત વીત્યા કેડે પુશકળ પરસેવો છુટે ને તાવ ઉતરી જાય છે, અને જો તેટલા વખતમાં તાવ ઉતરે નહીતોખીમારના શરીરમાં નબળાઈ થાય છે, અને જુંદગી જિખમમાં આવી પડે છે. આ તાવના ધલાજ ધણું કરી રોજંદા તાવને મળતા છે માટે તે અજમાવવા અને ખીજ વધારે નાએ મુજબ છે.

લાઈકર આમોનીઆએસીટેટીસ. .. આંહસ ૧૧

ટીચર એકોનાઇટ... ... મીનીમ ૩૦

સ્પીરીટઇથર નાઇટરસ ... દ્રામ ૨

સીરપલેમન.	...	...	...	... આંહિસ ૧
સ્પીરીટ આમિનીઆ એરોમીટીક	...	...	...	... દ્રામ ૨
પાણી	...	...	...	... આંહિસ ૩૧

હવેલી દવાઓને મેળવી દર ત્રણ કલાકે પોણું વાઢન ગલાસ જરી પાવું.

સેલીસ્ટાન	...	...	...	.. દ્રામ ૧૧
સાકરનો. સીરો	...	...	...	... આંહિસ ૧
પાણી	...	...	...	... આંહિસ ૧

એ સઘળાને મેળવી પોણું વાઢન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું.

લાઈકરએમોની એસ્ટીટીસ	...	...	...	દ્રામ ૧
વાઢન એન્ટીમોની પોટાસ ટારટારસ	...	...	...	દ્રામ ૨
કપુરનું પાણી...	...	...	...	... આંહિસ ૬

એ સઘળાને મેળવી પોણું વાઢન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું.

અગર જો તરસ ઘણી લાગતી હોય તો નીચેની દવાઓમાંથી યંડી પડવા પછી ઘોડી ઘોડી પાણી દુબલ પાવી, જેથી તરસ છીપશે અને ગ્રાડો પણ સાફ આવશે.

પોટાસ ટારટારસ.	...	...	... આંહિસ ૧
સેમન ઓઇલ....	...	...	... મીનીમ ૧૫
સાકરનો સીરો	...	...	... આંહિસ ૨
ખજખજનું પાણી	...	...	... આંહિસ ૪૦

અગર ગાંઠો ઘણો કપાળ રહે તો હોય તો પ્રથમ ૪ ગરન કેલોમલનું એક પડીકું ફકાડીને પછી ત્રણ કલાક વીસા કેડે નીચે જલાયે.

બી દલાઓ મળવીનિ સધળી એકદમ પાઈ દેવી.

એપસંમસાલટ ... .. દ્રમ ૨થી ૪

સુનામખીનો અકે ... .. દરામ ૧થી ૨

માંઉ. ... .. આંઉસ ૦ા

સુનામખીનો ઉકાળો ... .. આંઉસ ૧ા

દરદીને ઉછાળો ઘણો થતો હોય અને ઉલટી ન થતી હોય તો એક આંઉસ વાઇન એપીકાઇયુના તથા એક આંઉસ પાણી આ બંનેને મળવી પાઈ દેવું.

ઉલટી ઘણી થતી હોય તો પીપરી (છાતી) ઉપર વાટીને રાઈ મુકવી જ્યેહી ઉલટી બંધ થયે.

ઉપરના ઇલાજને કર્યા પછી જો શરીરની આમડીની ગરમી ઓછી થાય (જે ઘણું કરીને સવારે થાય છે) તો તે વખતે તરત ૧૦થી ૧૫ ઓન કવીનાઇનડી સલફસ સવારના પહેરમાં પાણી સાથે ફકાડવું, અને ત્રણ કલાક વીત્યા કેડે ફરીથી ફકાડવું. આ પરમાણે કવીનાઇનડી સલફસ આપ્યા કરવું.

અગર જો બીમાર બે સુધ થતો જાય અને તેને ઘણી સુસતીલાન ગે તો, બોઓ ઉપર એમ પ્લાસ્ટ કેથારીડીસનું બ્લીસટર મારવું. અથવા રાઇની પટ્ટી મારવી.

બીમારને કમળો વરતાય તો જમણી બાજુ ઉપર પાંસળીની નીચે રાઇની પટ્ટી મુકવી અથવા ત્યાં ટરપીનટાઇન ઓપડીને તે ઉપર ગરમ સેક કરવો.

નબજાઈ ઘણીજ થઈ હોય તો દુધ સેરવોવાઇન બ્રાન્ડી વીગરે આપવું.

ઉપલી દવાઓ નહીં મળી આવે તો નીચે મુજબ રૂઢી દવાઓ ૫. રસેવો લાવવા મુઠા આપવી.

કાકડીનાં બીજ	...	...	આંઉસ ૧
અડબુચનાં બીજ	...	...	આંઉસ ૧
તડબુચનાં બીજ	...	...	આંઉસ ૧
કાસનીનાં બીજ	...	...	આંઉસ ૨
દરાકનો સરકો .	...	...	આંઉસ ૧૦
સાકર	...	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	...	૨તલ ૧

પ્રથમ સઘળાં બીજોને પાણીમાં ઉકાળવાં અને ગાળી કાઢવાં, તેમાં સાકર તથા સરકો મેળવીને સઘળું મળી ૨૦ આંઉસ જેટલું કરવું. આ મેળવણીમાંથી ગા થી ૧ આંઉસ જેટલું પાણીમાં મેળવીને દહાડામાં ત્રણવાર પાતું, અથવા નીચે મુજબ આપવું.

કાસની.	...	...	આંઉસ ૧૧
કુલફા બીજ.	...	...	આંઉસ ૧૧
આલુ	...	...	નંગ ૧૦
પોણી	...	...	આંઉસ ૧૨

આ સઘળાનો કાવો બનાવી તેમાંથી બેથી ત્રણ આંઉસ પાવો. આ દવાથી પરસેવો છુટશે અને તાવ નરમ પડશે.

અગર જે ઘણા દીવસો સુધી તાવ ચાલુ રહ્યા કરે તો ૩ ચમચા સુકાં આંમળાંનો બુકો તથા ૧ ચમચો સીનકોના બાર્કનો બુકો આ બંનેને મેળવી તેનાં બે પડીકાં કરવાં અને એક પડીકું સવારમાં અને એક ૫ ડીકું સાંજે પાણી સાથે ડકાડવું.

જોરાકમાં જે વેળા તાવ હોય તે વેળા કુધની કાંજી આ વીગેરે આ પાણું. એ વખતે કોઈ પણ જાતનો દારૂ આપવો નહીં. ૦

આ તાવમાં મેદું લાવવા માટે કંઈ પણ પારાની દવા આપવી નહીં, અગર ઘણી જાણે કદી પણ મુકાવવી નહીં.

અથવા તાવ ઘણો હોય તો નીચે પરમાણે દેસી દવાઓ આપવી.

નાગર મોથ ... .. દ્રામ ૧

ધમાસો ... .. દ્રામ ૧૦.

પીતપાપડો. ... .. દ્રામ ૧

નેત્રવાળો... .. દ્રામ ૧

કરીઆતુ. . ... .. દ્રામ ૧

લીમડાની છાલ .. .. દ્રામ ૧

ઉપલી છ વસ્તુઓને ખાંડી તેને કોરા વાસણમાં નાંખી તેમાં બાર આંદિસ પાણી નાંખી તેને ઉકાળતાં બાકી છ આંદિસ રહે એટલે ગાળી લેઈ બન્ને આંદિસ સવારમાં ત્રણ વખત પાવું.

અથવા સુંક, ભાંરીગણીનાં મુળ, એરડાનાં મુળ, કાકડાસીંગી, કકુ કસુરો, મરેડીનાં ફુલ, કાળી મુશળી, ગળેદ, આમળીં, વીસનગરી હળદર, ભાંડી પીપર, તીખાં, પાનની જડ, તરાઅમાન, અડસલીઆ પીતપાપડાનાં પાન, કરસના અગર, ધમાસો, કડાછાલ, તપસી, સુગંધીવાળો, ગરમાળાની સીંગ, તજ, જાવંતરી, દેવદાર, મોથ, કડવું પટોળું, અજવાઅન, આતરાછાલ, હરડેદળ, પીપરીમુળના ગંડોડા, કરીઆતુ એ સરવ બરાબર લેઈ કરીઆતુ સરવથી બમણું લેઈ તે સરવને ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાં થી રૂના બારને આસરે ડુંડા પાણીમાં સવાર સાંજ આપવી આ ઉપાય બહો સારો છે. આ સુદરશન ચુરણ છે.

ઝીણો તાવ.

(હેક્ટીક ફીવર—Hectic fever.)

નીચાંની તથા કારણ આ તાવને ઝીણો તાવ, હાડબર કહે છે. જ્યારે શરીરના કોઈ અગત્યના ભાગમાં ગરમ થઇને તે પાક ઉપર ચઢે છે તથા તેમાં પર પેદા થાય છે, ત્યારે દરદીને સાંજની વખત ટાઢ વાઇને ઝીણો તાવ આવે છે, મોટું રાત્રું થાય છે. તથા થોડા કલાક તાવ ઉતરી જઈ અતીશય પરસેવો પડે છે, નાડી ધણી ઉતાવળી આવે છે, અને તે નબળી હોય છે. દીન દીન શરીર ગળતું જાય છે, તથા દુશ્વળાઈ નબળાઈ વધતી જાય છે. ખાંસ, મરડો, પાક, હાડકાનો સળો, કાળજીનું પાકવું છતાં દરદીમાં એ જાતનો ઝીણો તાવ ધણો સાધારણ હોય છે.

ઈલાજ—કયા કારણથી આ તાવ આવે છે તે પ્રથમ સોધો કાઢવું, અને તેનો ઇલાજ કરવો. અને શક્તિ આવે એવી દવાઓ આપવી. જે-વી કે ટીચરફરી પરલોરીડ, કેમીકલક્રુડ વીગરે ખોરાક સાદો અને સારો તાજો આપવો.

પરસેવો ધણોજ પડે અને ખીમાર ગળતુંજ જાય છે તો નીચે જણાવેલી દવાઓ આપવી.

ટીચર ખેલાડોના ...	...	મીનીમ ૪૦
ટીચરઓપાઈ ...	...	મીનીમ ૪૦
પાણી ...	...	આઉસ ૬

આ સંબંધને મેળવી પોણું વાઇન ગલાસ દર ત્રણ કલાક દરદીને પાવું અથવા—

ઝીતસાઈઓકસાઈડ... ... ટ્રેન ૧૬ થી ૨૦

એકરૂંકટ હાથઓસીઆની ... ... એન ૧૨

એ બંનેને મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ કરી એકેક ગોળી દર તણ કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી અથવા—

આસાડ મલક્યુરીક ડીલુટ.... ... દ્રામ ૧૧

સાકરનો સીરો ... ... આંડિસ ૧

પાણી ... ... આંડિસ ૬

આ સમજાને મેળવી પોણું વાહન મલાસ દર તણ કલાકે પાણું અથવા—

મોરેધુધુ ... ... એન ૦૧

અફીણ ... ... એન ૧

આ બંનેને મેળવી એક ગોળી કરી રાત્રે ગળાવવી. અથવા ૫ થી ૧૦ એન મેલીક આસાડ દર તણ કલાકે પાણી સાથે ફકાડવું. અથવા દેશી ઉપાય નામે મુજબ કરવો.

દ્રાક્ષ

દરડાં

અડસલીઓ પીતપાપડો

નાગર મોય

કડુ

ગરમાળાનો ઓળ

દરેકનો પોણો તોલો લઈ કાઢો કરી અ-

ડધો સવારે તથા અડધો સાંજે પાવો.

કરીઆણુ, વાળો, કડુ અને ગળો તથા નાગરમોય આ દરેકનો એક એક તોલો કવાય સાંજ સવાર પાવો.

અથવા—રીગણી, ગળો, સુંઠ એ દરેક એક એક દ્રામ લઈ તેમાં ચાર આંડિસ પાણી નાંખી તેનો ઉકાળો કરી બાકી છ આંડિસ રહે કે તે ગાળી લઈ બન્ને આંડિસ સવારમાં તણવાર પાવું.

૬.

સનસ્ક્રોક Sunstroke.

નીશાની—હુ ઘણી જિરમાં લાગવાથી માણસ બેસુધ થઈ ભોંયપર એકાએક પડી જાય છે જે કાંઈ પુછવામાં આવે તો તેના કુંતર મુદલ આપી થકનું નથી. શરીરની ચામડી અતીશય ગરમ અને અડખચડી થઈ જાય છે. તેને હલટી થાય છે. છાતી ઉપર હાથ મુકવાથી તેમાં ઘણા ધબકારો થતો જણાય છે અને મરવાની છેલ્લી ઘડી હોય એવા સવાસ લે છે આંખો રાતી તથા નાડી બંનેલી ચાલે છે. અને કોઈ વખત તેને અંચ તાણુ થઈ જાય છે. અથવા હુ ઘણી જિરમાં નહીં હોય અને ધોડી લાગી હોય છે તો, તેને ચકરી આવે છે, તરસ ઘણી લાગે છે, થોડો તાવ આવે છે, છાતી ઉપર ભાર લાગે છે, તોતળું ખાલે છે અને જાણે ભર ઈંધમાં હોય તેમ પડી રહે છે.

સખખ—ઘણો સખખ તડકો આવથી અથવા જંગલોમાં તડકે ખુદ્ધાં ફરવાથી બિજ્જને ગરમી લાગીને તેમાં લોહીનો જિસ થાય છે. અને સાથે લોહી ચડે છે તેમાં ઘણો શર પીનારને આ દરદ બહુ થાય છે. એ બીમારી ન થાય તેને વાસ્તે પ્રથમથી તજવીજ રાખવાની જરૂર છે. કે ઘણો તડકો ખાવો નહીં ૯૦ થી વધારે ડીગરી તડકો હોય તે વખતે બટકવું નહીં, પણ કેટલાએક ફરણથીતમ કરવાની જરૂર પડે છે તો વખતે ૧૦૦ ડીગરી ઉપરનો તાવ હોય તોપણ તડકામાં જવું પડે છે. તો તે વખતે પાઘડી ઉપર સફેદ કપડું અથવા લાલ કપડું લપેટવું તથા શરીરમાં પણ સફેદ કપડાં પેરવાં અને છત્રી ઉપર પણ ઘોળો ગલેફ રાખવો જોઈએ આછી ગરમી લાગ્યો. કાળાં કપડાં તે વખતે કદી પણ પહેરવાં નહીં તે છતાં કદાપી હુ લાગે તો નીચે મુજબ ઇલાજ કરવા.

બીમારને સુવાડેલો રાખવો, લુગડાં બ્યાંથી તંગ હોય ત્યાંથી તે ઢીલાં કરવાં, તેના માથા ઉપર ઊંચેથી થંડું પાણી ઘણીવાર, સુધી નામવું. પગ ગરમ પાણીમાં ઝાળવા. મોઢા ઉપર પંખાથી વા નાખવો તથા નવસાગર તથા ચુનો એ બંને મેળવીને સુંઘાડવું. થંડા પાણીમાં થોડો સરકો નાંખીને તેમાં લુગડાનો કડકો ભીજવીને બીમારના શરીર ઉપર ફેરવવો. માથા ઉપર એકથી બે કલાક સુધી બરફ ફેરવવો. અથવા માથાના બાલ કાઢાવી નાંખીને કોઝનવોટર અને પાણી એ બંનેમાં લુગડાનો કડકો ભીજવીને માથા ઉપર મુકવો. અને તે ભીજેલો ને ભીજેલો રાખવો. બીમારથી ગળી શકતું હોય તો ૧૦થી ૧૫ ગરેન કવીનાઇન ડીસલફ્સ થોડા પાણીમાં હલાવીને પાછું દેવું, તેનાથી અતી ઘણો ફાયદો થયે. ત્યાર પછી તેના ઉપર થોડો સોડાવોટર અથવા લેમનેટ પાવો. ગરદન ઉપર રાઇની પટ્ટી અથવા પલારતર મુકવું. આમલીનું પાણી અથવા આમલીનું સરખત અથવા લીંચુનું સરખત થંડા પાણીમાં નાંખી પાવું અથવા આલુ ઇચ્છા બે દાનાનું પાનણું પાણી થોડું થોડું આપવું.

બીમાર સુધીમાં આવે પણ નમળાઈ ઘણી થઈ હોય તાડી ઘણી નખળી દોરા જેવી હોય અને શરીર થંડું થઈ ગયું હોય તો ૧થી ૨ ચમચા ખાન્ડી, પાણીમાં નાંખીને વારમવારે પાવું તથા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી દર એકથી બે કલાકે પાચી અને હાથ પગ અને બગલમાં રાઇ મુકવી. ખોરાકમાં શેરવો દુધ વીગરે આપવું.

કારબોનેટ ઓફ આમોનીઆ....	...	ગ્રેન ૫
ઇથર સલ્ફ્યુરીક	...	મીનીમ ૩૦
પાણી	...	આંઉસ ૧

હુ જાગે નહીં તેને વાસ્તે ઘણી સંભાળ રાખવી જોઈએ. માથાની પાછડીનો અંદર કોબીનું અથવા સલગમનું પાંદડું રાખવું. અને ખોઆ

ઉપર પણ જોળા લુગડાનો કડકો રાખવો. તડકામાં ફરવાથી માથું ધાતું જોરમાં ડુખવા અથવા તો તરત છાયામાં જઈને બેસવું. થંડુ પાણી મોઢા ઉપર છાંટવું, માથા ઉપર થંડુ પાણી રેડવું. સત્તારના પહોરમાં દર રોજ થંડા પાણીએ નાવું. અને તે વખતે હરકોઈ જાતનો દારૂ પીવો નહીં.

હુ લાગેલા માંણસને તાજાંનીલોફર અથવા સુકાંની લોફર રતલ વા તથા સાકર રતલ ૧^૧ અને પાણી રતલ ૩ આ બધાંને એક બંધ વા-ણસમાં નાંખી ઉકાળવું અને આશરે એક રતલ જેટલું રોડે કે તેને થંડુ પાડી તેમાંથી વાં થી ૧ આંદસ જેટલું પાણીમાં મેળવ્યાં બીમારને પાવું.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચે પ્રમાણે દૈનિક દવાઓ વાપરવી.

ધાણા, કમળ કાકડીના ગોળા, ધરોતું મુળ, જીરૂ, બીલીનો ગરબ, આંખાનાં પાન, જંજુડાનાં પાન, વડનાં પાન તથા વડવાઈ એ સરવ ખરાખર લેઈ તેને વાટા રૂા સવા બાર ચાર ઘડીએ ઠંડા પાણીમાં પાવું. તથા તેનાશરિર ઉપર નીચેની દવાનો લેપ કરવો.

આંખાની ગોઠલી, આંખનાં, મેઠ, ગોરમટી માટી, સુરોખાર એ સ-વે ખરાખર લેઈ ખારીક વાટી શરીર ઉપર લેપ કરવો.

તાપતલ્લી અથવા ખલોહોર. ખરોલ.

એનલાર્જ મેન્ટ એન્ડ્રીશ્લીન. Enlargement of the spleen.

નાશાંની—પેટમાં ડાબી બાજુ પાંસળાઓની નીચે દાખવાથી એક મોટી ગાંઠ દેખાય છે. દરદી તવાતો જાય છે તેનું મોઢું ફીકું થતું જાય છે, શક્તિ દરોજ ઘટતી જાય છે, બુખ લાગતી નથી, હોઠ તથા દાંતના પા-રા કુગેલા જણાય છે, અને પેટ મોઢું થએલું લાગે છે.

સમજ—રોજુંદો, આંતરીઓ અથવા ઓથીઓ તાવ પ્રણા દીવ-

સો મુખી ગરારમાં રહે છે તો તેથી પેટની ડાબી બાજુએ પાંસળીઓની નીચે જે ગાંઠ આવે છે તેને તક્ષી કરી કહે છે. તે મુજબ મોટી થાય છે. આ ખીમાદીની અંદર તાવ પણ આવતો હોય તો રોહુંદો, આંતરીઓ, અથવા ચોખાં આ તાક્ષા મથાળા હેઠળ આપેલા હલાળ કરેવા. તથા દરદીની ઉમર પ્રમાણે કવીનાઇન ડીસલફસ ફકાડવું. અને દરદીને સારી યોગ્યી હવામાં રાખવા. તથા ગયા છતાં આ ગાંઠ અગાઉના જેવડીજરહે તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી મોટી ઉમરના દરદીને પોણું વાઇન ગલાસ ભરી તથા બાળકને તેના ઉમર પ્રમાણે ૧ થી ૪ ચમચી દર ત્રણ કલાકે દહાડામાં ચારવાર પાવી.

કવીનાઇન ડી સલફસ...	...	... ગ્રેન ૬
સારપફેરીઆઇઓડાઇડ	...	} દ્રામ ૧૧
અથવા સારપફેરી ઓમાઇડ	...	
પોટાસઆઇઓડાઇડ.	...	... ગ્રેન ૬૨ થી ૨૦
પાણી	...	... આઉસ ૬

અથવા ૧૦ થી ૧૫ ટીપાં ટીચરફેરી પરક્લોરીડ એક ગલાસ પાણીમાં નાખીને દહાડામાં ચારવાર ચૂપવું તથા ગાંઠ ઉપર ટીચર આવ આઇઓડાઇન પીછાથી દરરોજ સવાર સાંજ ચોપડવું અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તેની ત્રીસ ગ્રામીઓ કરી અકેડી ગોળી દહાડામાં ત્રણ વાર પાણી સાથે દરદીને ગળાવવી.

સીન્કોનાઇડ સલફેટીસ	...	... દ્રામ ૦૧
પીલ્યુલીફેરીકાર્બોનેટીસ	...	... દ્રામ ૧૧
સ્ટ્રીકનીઆ સલફેટીસ	...	... ગ્રેન ૧

અથવા હેઠળ લખેલી દવામાંથી ત્રણ ભાગ કરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

કવીનાંધનડી સલફસ	...	...	ગ્રેન ૩
ડાઇક્ષીઉટેડસલફીઉરીકએસાડ.	...	...	ટીપાં ૫
સલફેટઓફઆએરન	...	...	ગ્રેન ૧
પાણી	...	...	આંઉસ ૩

અથવા નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ અજમાવવા.

હીમજી હરડે	...	...	...તોલો ૦૧
સાતુરા ..	...	...	...તોલો ૦૧
કરફસનાં બીજ	...	...	...તોલો ૦૧
બેએકેબર	...	...	...તોલો ૦૧
વરીઆળી ..	...	...	...તોલો ૧
અનીસુન	...	...	...તોલો ૧
અજખર	...	...	...તોલો ૦

આ સઘળાને ખાંડીને ૧૦ આંઉસ પાણીમાં એક દીવસ બીજવી રાખવી અને ત્યાર પછી ઉકાળીને ગાળી કાઢવું. અરધુ સવારેમાં તથા અરધુ સાંજે તેમાં થોડી સાકર નાંખીને દરદીને પાવું. અથવા થોડા દીવસ સુધી ચાલુ રાખવી અને ગાંઠ ઉપર ચોપડવાની દવા નીચે મુજબ તૈયાર કરી ચોપડવી.

ઉસક.	...	...	...તોલો ૧
ગુગલ	...	...	...તોલો ૧
ચાયાફલ	...	...	...તોલો ૧

ઉપલી બધી દવા વાટી દારૂમાં અથવા સરકામાં મેળવી દહાડામાં બે વખત ગાંઠ ઉપર ચોપડવી.

બલોહાર નાની કરવાના હેતુથી સંખ્યત જીભાઓ તથા પારાની દવા
ઓ વીગેરે કદી પણ આપવું નહીં, કારણ કે તેમ કરવાથી નબળાઈ વધશે,
તેથી માં નાની થવાને બદલે હલટી વધશે; તેમજ જળે અથવા સંઘ-
રાહથી લોહ કદી કઢાવવું નહીં.

અથવા નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ આપવી.

સરપેખાનું મુળ દરામ ૧૦ છાસ આંઉસ ૧ એ બનને વાટી ગા-
ળી સવારમાં પાઈ દેવું.

અથવા—

લીડી પીપર	...	...	... ગરેન ૧૨
મધ	...	...	... દરામ ૧
છાસ	...	...	... દરામ ૪

એ સઘળાંને વાટી સવારમાં પાઈ દેવું.

અથવા—

સીંધાલુંલું	...	...	આંઉસ ૨૧
હળદર	...	...	આંઉસ ૨૧
રાઈ	...	...	આંઉસ ૨૧
છાસ	...	...	આંઉસ ૧૦

ઉપલી દવાઓને ખાંડી છાસની સાથે મેળવી એક માટીના વાસણમાં
ભરી મોઢું બંધ કરી ત્રણ દહાડા જમીનમાં દાટી રાખવી, પછી એથે દહાડે
કાઢી તેને ગળી સાસા ભરી રાખી છુચ દઈ દેવું; તેમાંથી દરરોજ દર ત્રણ
કલાકે સવા સવા આંઉસ પાવું. એનાથી ગમે તેવી બરોલ હશે તે મટી જશે.

અથવા જવખાર ઊંટડીના દુધમાં દરરોજ થોડો થોડો નાખી પાવે.

અથવા આકડાના પાંતની રાખમાં થોડું મીઠું મેળવી દહીનું પાણી અથવા જડી છાસ તેમાં નાંખી થોડા દહાડા પાવું.

અથવા વડાગર મીઠું, હળદર, રાઈ એ ત્રણે છ છ દ્રામ લેઈ તેમાં પાંચ શેર જડી છાસ નાંખી ચોકણા વાસણમાં ભરી તે પાંચ દિવસ સુધી રહેવા દેઈ પછી તેમાંથી ૩૨૦ ભારને આશરે થોડા દહાડા પાવી.

અથવા સપ્ટોડીનાં મુળ, લીંબડાનો અંતરછાલ, કડવુંપટોળ, સુંક, કકુ, ગજો, દાઝહળદર, હરડેદળ, જવખાર, સાજીખાર, એ સર્વ બરાબર લેઈ સપ્ટોડીનાં મુળ સરવથી બમણાં લેઈ સરવને આખાંભાંગા ખાંડી ૩૨૫ ભાર કોરા વાસણમાં શેર એ પાણી નાંખી તેમાં નાંખી તેને ઉકાળી બાકી પાણી ૩૭ ભાર રહે તારે ઉતારી ગાળી લેઈ બધું પાઈદવું. તે કુચા વાસણમાં રહેવા દેવા, અને તેમાં બીજી દવા નાંખી ઉપર પ્રમાણે ઉકાળો કરી દિવસમાં બેવારે પાવું, ઝાડો વધારે લાગે તો દહાડામાં એક વખત પાવું અથવા—

સીકોતરી એળીએ ૩૫૫ ભાર. જવખાર વાલ ૪, સાજીખાર વાલ ૪, સંચળ વાલ ૪, સીંધાલુણ વાલ ૪, નવસાર વાલ ૪, સાંબરલુંણ વાલ ૪, કમલુણ વાલ ૪, એ સરવને ખાટીના કોરાવાસણમાં આખાને આખા નાંખી પાણી ૩૩૦ ભારમાં રાતે પલાળવાં. સવારે તે નીતરવું પાણી લેઈ પાઈદવું.

સંધિવા.

(રયુમેટીઝમ Rheumatism.)

સંધિવા એ પ્રકારના હોય છે.

૧ લો—તીક્ષ્ણ સંધિવા.

૨ નો—શુભ્ર સંધિવા.

૧ લો—તીક્ષ્ણ સંધિવા.

નીશાની—આ જાતના સંધિવામાં હાથ પગના મોટા સાંધાઓ ને વાકે, ખંભા હાથની કોણી તથા પોહોઆં, પગની પાટલાંઓ, ધુટણ વગેરેમાં ઘણો શકત ફુખાવો થાય છે. તેઓ સુજી આવે છે, તેમજ તે ભાગ રાતા થાય છે, તાવ ઘણો આવે છે. ઘણું કરીને રાતની વખત અથવા ગરમ સેક કરવાથી ફુખાવો વધે છે. સંધિવાથી ઘણી વેળા કેડ અકડી જાય છે, અને તેમાં ઘણાજ ફુખાવો થાય છે. કોઈવેળા છાતીના તથા હાથ પગના માંસના લોચાઓમાં શકત ફુખાવો થાય છે, તેમજ માથુ પણ ફુજે છે. સંધિવાના દરદમાં વખતે પેહેલેથી તાવ હોય છે અથવા તે ફુખ થયા પછી તાવ આવે છે. આ તાવમાં શરીર ઘણું ગરમ રહે પણ પરસેવા ઘણો પડે છે, તેથી અંગ ગરમ તેમજ બીનુ પણ હોય છે. પરસેવાનો વાસ આજુગમતો ખાટો હોય છે. ખાટા વાસ વગરનો પણ પરસેવા પડે છે. પણ ન્યારે ખાટો વાસ હોય ત્યારે એ દરદ તાવની શરૂઆતમાંથી થયું છે એમ પારખી શકાય છે. આ દરદમાં ઘણું કરીને દસથી બાર દીવસ સુધી તાવની બીમારી વધતી જાય પછી તાવ ઓછો થવા માંડે. સાંધાઓનું દરદ નરમ પડતું જાય અને ૨૫ થી ૩૫ દીવસમાં આજારી માળે થાય છે. પણ ઘણો શકત સંધિવા થયો હોય તો, તાવ નરમ પડવા

પછી પણ સાંધાએ થોડા દુખ્યા કરે અને થોડા મુજલા રહે છે.

સમ્ય—બાહ્ય થંડી લાગવાથી બીનાસવાળી જગ્યામાં ફરવાથી, અથવા રહેવાથી, તાવ આવવાથી, ચાંદીનો રોગ થવાથી, અંગની ઘણી મેલેનત લીધાથી, શરીર કોઈ કારણથી ગરમ થયેલ હોય તો એકદમ થંડી હવા લાગવાથી, તેમજ એના જાતને મળતાં ઘસેલાથી, આ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે. કેટલાએકને તેના બાપદાદાથી વારસા તરીકે મળે છે. પણ એનું મુળ કારણ લોહીમાં બીગાડ થવાથી એ રોગ થાય છે. આ રોગનું નામ સંધિવા છે. તે ઉપરથી એમ નહીં સમજવું કે, સાંધાઓમાં કોઈ જાતનો વા અથવા પવન ભરાય છે અને તેથી તે એક સાંધામાંથી બીજા સાંધામાં શરીરમાં ફરતો ફરે છે. પણ લોહીનો બીગાડ થવાથી તેની અંદર એકઠેરી વસ્તુ પેદા થાય છે. તે ઘેરી વસ્તુ લોહીની મારફતે એક સાંધાને પકડી બીજાને પકડે છે, અને બીજાને મુકી ત્રીજાને પકડે છે. આ બીમારી જાતે નાસકારક નથી પણ ઉપર જણાવ્યા પરમાણે સાંધાઓને છોડી દીલ અથવા અંતઃકરણને તે પકડે છે, તારે તે ધાસ્તીકારક થઈ પડે છે. આ રોગની અસર દીલમાં પોહાયે તારે દાબીની ડાબી બાજુએ ઝુંઝીની આ સપાસની જગ્યામાં દુખારો થાય છે. છાતી દાખવાથી દુખે છે, આજનીનો ચેરો લેવાએલો હોય છે, તથા નાડી બેકાઅદે ચાલે છે, તેની સાથે ખાંસ પણ થાય છે.

હિસાબ. ખોરાક ઘણો સાદો આપવો. બનતાં મુશી કાંજી, ચા, દુધ આપવું. અને નીચે મુજબ દવા પાવી.

સેલીસ્ટાઈટ આવસોડા ...	..	.. દરિમ ૨
લાઈકર આમોનીઆ એસોટીસ ...	...	આઉસ ૧૧૧
ગુલાબનું શરબત ...	...	આઉસ ૧

પાણી ... ... આંદ્રિસ ૧૧

ઉપલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાંછનગલાસ બરી ઓટી ઉમરનાને તથા બાળકને તેની ઉમર પરમાણે ૧ થી ૪ દરાંમ જેટલી દર ત્રણ કલાકે રાત દીવસ પાવી. આ દવા સંધીવા ઉપર ઘણો ફાયદો કરેછે, અને તે બેથી ત્રણ દીવસ સુધી લાગટ પીધી હોય તો, તેથી ઘણેજ પરસેવા પડાને સંધીવાને લગતુ ઝેર જેને—લેક્ટીક એસીડ કહેછે, તે શરીરમાંથી પરસેવાને રસ્તે નીકળી જાયછે. આડો કબજા હોય તો એક જુલાબ આપવો.

ઉપલી દવા ઝેરી નથી પરંતુ ઘણે પરસેવા પડી નાડી અટકી અટકી ચાલે તો થોડો ખેડી બીજાચર દુધ સેરવો વીગરે આપવું હાથે પગે ૩ લપેટી ફલાનલનું હુગું ઉપર લપેટવું. બેથી ત્રણ દીવસમાં તેથી ફાયદો ન થયો હોય તો તેનુ વજન થોડુ ઓછું કરી પાછી સર કરવી.

ધલાજ— ૧ દરાંમ બોમાઇડ એક આમોનીઅમ તથા ૧ આંદ્રિસ સારસાપરીલાનો ઉકાળો તથા પેસ્ટાબ સાફ ન આવતો હોય તો તેની અંદર ૧ દરાંમ એસાટોટ આવપોટાસ મેળવીને પોણું વાંછનગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. અને તે પૂર્વાથી સાત દીવસ સુધી આપવી, તથા જે સાંધાઓ ફુખ્તા હોય અથવા લાલ થયા હોય તેનાથી એક ઇંચ છોટ એક બલીટર મુકવું. અથવા એક ભાગ ટારટર એસીડ અને ૪ ભાગ ચરબી એ બંનેને મેળવી સાંધાઓ ઉપર ઓપડવું. જેથી ફુખાવો ઘણો ઓછો થયે. અથવા ફુખાવો બીલકુલ નરમ પડી જાય ત્યાં સુધી સાંધાઓ ઉપર બરફ મુકી રાખવું. અથવા કેલોમલ ગરેન ૪ તથા અફીણુ ગરેન ૨ એ બંનેને મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ કરી અંકેક ગોળી દીવસમાં ચારવાર ગળાવવી. આ પરમાણે જે દીવસ એ ગોળીઓ ગળાવવી પછી ત્રીજે દીવસ સ્વારમાં એરંડીઆ તેલનો જુલાબ આપવો. અગર

નખળાઈ ધણી હોય અને પરસેવા ધણે જવાથી ખીમર સુસ્ત થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવીને પોણુ વાઘનગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવી.

કારબોનેટ ઓફ પોટાસ	...	...	... દરામ ૪
બાઇકારબોનેટ ઓફ પોટાસ	...	...	... દરામ ૨
વાઇનઓફ કોલસાકમ	...	...	.. દરામ ૧
ટીચરઓફ હેનબેન	..	...	... દરામ ૩
એપસેમ સાલ્ટ	...	...	.. આંદુસ ૧
કારબોનેટ ઓફ મેગ્નેસીયા	...	...	... મરેન ૨૦
કેમફર વાટર	...	...	... આંદુસ ૬

ઉપલી દવા આપતી વખતે રાત્રે હંધ નહી આવતી હોય તો ૦ા ગરેન મ્યુરેટ ઓફ મોરફીઆ અથવા ૧ા ગરેન અફીણ પાણી સથે રાત્રે ગળાવવું. સંધિવા આંદી અથવા પરમો થવાથી થઓ હોય તો ૧૦ થી ૧૫ ગરેન આઇઓડાઇડ ઓફ પોટાસ તથા ૧ા આંદુસ સારેસાપરીલાનો ઉકાળો એ બંને મળવી દીવસમાં ચારવારે પાવું. તથા તે ધણા દીવસ સુધી ચાલુ રાખવું.

ઉપલી અગ્રેજી દવાઓ ની મળીશકે તો નીચે પરમાણે દેસી દવાઓ આપવી.

ભાંગ	...	...	દરામ ૧
જાઅફળ	...	...	દરામ ૦ા
એલચોદાણા	...	...	દરામ ૦ા
મસતકી	...	...	દરામ ૦ા
તજ	...	...	દરામ ૦ા
સાકરેનો બુકો	...	...	દરામ ૩

આ સંધ્યળનિ મેળવી ૨૦ થી ૬૦ ગરેન જોટલુ દીવસમાં ત્રણવાર પાંખી સાથે ફકાડવું. અથવા ૧૧ દરામ ધંતુરાનાં બી. દ્વારા અડધો દરામ પીપ આ બંનેને મેળવી ૪ ગરેનનુ પડીકુ કરી સવાર બપોર સાંજ મળી દીવસમાં ત્રણ વખત ફકાડવું.

સુકાં મરચાંનો થોડો ભુકો લેઈ એક ખાટલીમાં પાંણી ભરી તેમાં તે નાખી આખી રાત પલાળી રાખવું અને તે સવારમાં ગાળી લેઈ તેમાં હુગડાનો કડકો ખાળી સંધિવાવાળા ભાગ ઉપર મુકવો. લીંબુનો રસ આ દરદમાં ફાયદો કરેછે વારતે બીજી દવાઓ ન હોય તો ખાટાં લીંબુનો રસ તેમાં થોડો સાકર નાખી થોડા પાંણીના સાથે ભળી દીવસમાં ત્રણ વખત પીવો અને દરેક ખોરાકમાં એ રસ ૧૧ આંડિસ લેવો એનાથી તફાવત જણાય તો દરેક ખોરાકમાં ૧૧ આંડિસ સુધી રસ લેવો. અથવા ચોખ્ખો સુરોખાર ગરેન ૪૫ ત્રણ આંડિસ પાંણીમાં પીગળાવી દરએક આંડિસ દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવું. એ દવાથી આંજરની સુસતી ન લાગે તો ૪૫ ગરેનને ડોકાણે ૬૦ ગરેન સુરોખાર ત્રણ ખોરાક મળીને આપવો, અને ચાર અથવા પાંચ દીવસ એ દવા જરૂરી રાખવી. જો સુરોખાર ન હોયતો તેને બદલે ચોખ્ખો પાપડખાર ઉપર આપેલ વજનમાં વાપરવો.

આ દરદમાં તરસ ઘણી લાગતી હોય તો ૨૬ આંડિસ પાંણીમાં ૨ થી ૪ દરામ ચોખ્ખો પાપડખાર અથવા સુરો ખાર નાંખીને તે પાવું. અથવા લીંબુનું સરખત પાણીમાં નાંખીને આપવું.

બીમારના પરસેવાવાળાં હુગડાં તુરત બદલી નાખવાં કારણકે ઉપર જણાવવા પરમાંણે પરસેવા વાળી અંદર ઝેરી વસ્તુ નીકળે છે જે રહેવાથી ગેરફાયદો થાય છે. તેવા બીમારને કાંજી દુધ સેરવો વીગરે કુવત

વાળો ખોરાક આપવો. જો નબળાઈ ધણી હોય તો સેરીવાઇન આપવો પણ પોરટર જવના ફૂલીશ વાળા દારૂ તાડી ખીલકુલ આપવી નહીં. સાકર અને તેમ થોડી આપવી. મીઠાઈ વીગરે ખીલકુલ આપવું નહીં.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળે તો નીચેના દેશી દવાઓ વાપરવી.

ઇંદરાંમણાનાં મુળ	ગરમ ૪
લીંડી પીંપરનો બુકો	ગરમ ૮
ગોળ	દરાંમ ૧

એ સઘળાને વાટી તેના એક ગોળી કરી સવારમાં ગળાવવી એ પરમાણે પંદર દહાડા સુધી તેવી ગોળીઓ ગળાવવી.

અથવા-સોતરા છાત, અંદરજવ, ડાળીપાટ, કડુ, અતીવખની કળી, હરડેદળ એ સરવે ખરાખર લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી ૩૦ ખારને આસરે ગરમ પાણીમાં અથવા ઓખા એરંડીઆમાં સાંજ સવાર પાવું.

અથવા-અસોંદ, ઉપજેટ, ડાળીજીરી, રાસના, દેવદાર, વજ, માલકાંકણી, જવંતરી, કેથર, એ સરવે ખરાખર લેઈ ખારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી ચાર ત્રણ તાગરેવલના પાનમાં સવારે તથા સાંજે જમવા પછી આપવું, તથા તેના ઉપર નાંચે પરમાણે લેપ કરવો.

ધંતુરાનો રસ, અણીડીયું, સીંગડીઆ વછનાગ, માલકાંકણી, ઉપજેટ, ગંધલો વજ, ધોળાં સરસવ, તીખાં, પીંપરીમુળના ગંડોડા, રાઈ, એ સરવે ખરાખર લેઈ બકરીના દુધમાં ખારીક વાટી ગરમ કરી દુખાવા ઉપર લેપ કરવો.

બુનો સંધિવા.

નીશાની-આ જાતના સંધિવામાં તાવ આવતો નથી. તીક્ષ્ણ સંધિવાની માફક આ જેગની શરૂઆતમાં સાંધાઓ સુન્નલા અથવા લાલ

હોતા નથી, પણ બાહારથી અસલ જોવાજ દેખાય. જેમ દરેદ વધતું જાય તેમ માંસના લોચા પાતળા થાય છે, પછી સાંધાઓ મુજૂ તથા ચઢી આવેછે.

સખ્ય-આ દરેદ થવાનાં કારણો સંધીવાને મળતાં છે. તાવ સાથેની સંધીવા થઈ ગયા પછી સાંધાનું દરેદ વખતે રહી જાય છે, અને તે જીનું થાયછે. અથવા પરમો અગર ઠાંકીનો આગર જેને આગળ થઈ ગયો હોય તેને પણ આ જાતનો સંધીવા થાય છે. વાસતે તેને નીચે મુજબ દવાઓ જ્યાં દુખાવો હોય ત્યાં ચોપડવી.

ટીચરઆપી	...	...	દરાંમ ૨
કસારો ફારમ	...	...	દરાંમ ૨
ટીચરઆવ એકોનાઈટ	...	...	દરાંમ ૪
લીનીમેન્ટ સેપોનીસ	...	...	આંડિસ ૧૧

વળી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને પોણું વાધન ગલાસ ભરી દીવસમાં ચારવાર પીવી, અને તે થોડા દીવસ સુધી જરૂરી રાખવી. અને શકતી લાવવા માટે મધરનુ તેલ સવારે સાંજ પાવું.

પોટાસા આઈઓડાઈડ...	...	...	ગરેન ૨૦ થી ૪૦
કવીનાઈન ડીસલફસ	...	...	ગરેન ૬
ટીચર આવ હેનબેન	...	...	દરાંમ ૨
સીરપ ઓફ આઈઓડાઈડ ઓફ આર્ચન	...	...	દરાંમ ૧૧
પાણી	...	...	આંડિસ ૬

એક ગયાલન ગરમ પાણીમાં ૧ આંડિસ કારબોનેટ આવ સોડા તથા ૪ દરાંમ ગંધકનાં ફૂલ નાંખવાં અને એ પરમાણુમાં થોડા ગયાલન ગરમ પાણી ખનાવી તેમાં ડુંડી સુધી પસવું.

ધાતુના નરમ તેજા મહિલા એક તેજાનનાં થોડાં ટીપાં તથા કવીનાઈન ડ્રીસલક્સ એ બંનેને મેળવીને દાદાડામાં ત્રણ ચાર વાર પાવું અને થોડા દીવસ સુધી જારી રાખવું અથવા ૧ ચમચો કેરો. સીન તેલ તથા ૧ ચમચો આલ્કીવ આઈલ એ બંનેને મેળવીને દીવસમાં ચારવાર થોડા દીવસ સુધી ચાલુ પાવું, તેમજ એ તેલ દુખતા ભાગો ઉપર થોડા દીવસ ચોપડવું. આ ઉપાયથી ઘણો જલદીથી કાયદો થશે. અથવા ૨૦ ગરેન ગંધકના ટુલ તથા ૨ ગરેન ફીમ આવ ટારટર આ બંનેને મેળવીને દીવસમાં ત્રણ વખત ઘણા દીવસ સુધી ચાલુ રાખવું. ઘણી વખત દુખતા સાંધાઓ ઉપર ટીચર આવ આઈઓડાઈન ચોપડવાથી કાયદો થાય છે. અથવા નીચે મુજબ દવાઓ મેળવી લગાડવાથી પણ ઘણો કાયદો થશે.

એકોનાઈટીઆ ... .. ગરેન ૧

સપરમેસીટીનો મલમ ... આંઉસ ૧

દસ ગરેન અજમાના ટુલને એક લીકર ગલાસ કોલનવાટરમાં મેળવીને દરદ વાળા ભાગ ઉપર ચોપડવું.

રેસાનું તિલ... .. આંઉસ ૧

મીઠું તેલ ... આંઉસ ૧

આ બંનેને મેળવી દરદવાળા ભાગ ઉપર ચોપડવું, અથવા નીચેના લીનીમેન્ટો એક પછી એક ચોળવા. એ દવાઓમાંની એક થોડા દીવસ ચોળવાથી કાયદો ન થાય તો બીજી બદલવી. દરરોજ બદલવી નહીં.

લીનીમેન્ટ આવ કેમફર

લીનીમેન્ટ આવ આમોનીઆ

લીનીમિન્ટ આવ સોપ.

લીનીમિન્ટ આવ ઓપીઅમ.

લીનીમિન્ટ આવ કલોરોફોરમ.

ક્રમપાઉન્ડ લીનીમિન્ટ આવ કેમફર

ક્રમપાઉન્ડ લીનીમિન્ટ આવ મસ્ટર.

અથવા નીચે પરમાણુ તેલ તદ્દત્તિય કરી ઓપડવું.

ટરપીન તેલ... ... દરોમ ૪

ગંધકનો તેલ... ... દરોમ ૧

મીઠું તેલ ... ... આંઉસ ૧૧

ઉપલી દવાઓથી આરામ ન થાય તો નીચેની દવાઓમાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દીવસમાં ત્રણ વખત પાવું.

પોટાસા આમ્મોડાઈડ ... ગરેન ૧

વીનમ કોલચીસી... ... ટીપાં ૪૫

ટૉચર આવ હૈઆસીઆમી ... ટીપાં ૩૦

કુઆસીઆની ચાઉ * ... આંઉસ ૩

ઉપલી કોઈ પણ દવાઓથી કાપદો ન થાય તો નીચેની દવાઓ મેળવી ૧ વાઈન ગલાસ ભરી દીવસમાં ત્રણ વખત પાવી.

આમોનીએટેડ ટીચર આવ ગુઆકમ. દરોમ ૧

બાઈકારબોનેટ ઓફ પોટાસ ... ગરેન ૧૫

ટૉચર આવ હૈઆસીઆમી ... ટીપાં ૪૫

પીરવીઅન બારકમો ઉકાળો ... આંઉસ ૧

શકતી લાવવા નીચેની દવાઓ મેળવી દીવસમાં ત્રણ વખત પાવી.

કાઠ્ઠીવરઝોઘલ... ... દરામ ૬.

આઘઝોડાઘડ આવ પોટાસ ... ગરેન ૧૨

ટીચર કાલંબા... ... દરામ ૧૧

કડુનીચાહ ... ... આંઉસ ૪૧

ઉપલી ઝંગેજ દવાઓ મળી થકે નહી તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓનો ઉપયોગ કરવો.

સુંક, મરી, પીપળી, હરડાં, ખેડાં, આંમળાં, ઝેલઝા, મોથ, વાવડીંગ, તમાલપત્ર, એ દસ ઝાસડો એક એક તોલો તથા બવીંગ દસ તોલા નસોતર ૨૦ તોલા, આ સઘળી દવાઓનું ખારીક ચુરણ કરી વજન પ્રમાણે એકત્ર કરવું તથા તેમાંથી સાંજ સવાર અડધો ત્રોલો લેઈ તેની સાથે ઘોડી સાકર મેળવી ફાકી જવું તેનાથી દરન સાફ ઉતરશે, સાંધા છુટી જશે અને સોજો ઉતરી જશે.

અથવા—ધમાસો, ખપાટ, ઝેરંડાનાં મુળ, દેવદાર, કચોરા, વજ, અરડુસો, સુંક, હરંડાં, ચવક, નાગચોય, સાટોડી, ગળો, વરીઆળી, ગોખર, ઘોડાઆસોંદ, અલીવીખંની કળી, શરમાળાનોગર, સતાવરી, પીપળી, ધાણા, ભાંવેરીંગણી, અને મોટી રીંગણી, આ સરવ એકેક બાગ અને રાસના ખેથી ત્રણ બાગ લેઈ તેમાંથી દરરોજ ચાર તોલાનો કવાથ કરી સાંજ સવાર પીવો અને પીતી વખતે તેમાં જરા સુંકનો ભુકી મેળવીને પીવો અને દુખતા સાંધાઓ ઉપર નીચે મુજબ લેપ કરવો.

સુવા, દેવદાર, કક, અને સીંધાલુણને આકડાના દુધમાં મેળવી તેનો લેપ કરવો. અથવા હોંગ, સુંક, સીંધાલુણ; અને જવનો આકડાના દુધ સાથે લેપ કરવો. અથવા સાટોડી, દેવદાર, સુંક, સરસવ અને સરગ-

વાની છાલનો સેપ કરવો. અથવા માલકાંકણીનું તેલ લગાડવું.

સંધિવાથી અથવા બીજાં હરકોઈ કારણથી કમરમાં થતો શકત ફુપાવો.

(લમ્બેગો Lumbago)

ીશાની—જરા પણ વાંકું વળતાં, ઉભુ થતાં બેસતાં અથવા બારી બોળે ઉચકતાં કોઈ વખત એકદમ કમરમાં સકત ફુપાવા થઈ આવે છે. આજારી કમરમાંથી અકડી જાય છે. કમરમાં ખડું બેસાવો, થાપ કમર ના માંસના લોચા અંદરથી તણાતા હોય એમ લાગે તેથી આજારી કમરમાંથી વાંકો વળી જાય છે. અને પાછો સાધો થવાને તજવીજ કરે તો, ૬-૨૬, તેમજ બેસાવો વધી પડે છે.

સખમ—આ દરદ પણ સંધિવાની પેઠે ઘઠમાં સુતાથી અથવા રહેવાથી અથવા કમરમાં જોરથી કંઈ આંચકો લાગવાથી તથા ઘણીવાર બેથી વાંકું વળી કામ કરવાથી થાય છે.

ઘલાજ—કમર ઉપર રાઇની પટી સુકવી તથા ખસખસનાં ફીંડવાં નો ગરમ શુક કરવો તથા કલોરોફોરમ લીનીમેન્ટ આવ કેમકરકો તથા ટી-ચરઓપી સરખે ભાગે મેળવીને કમરના ફુપતા ભાગ ઉપર ચોળવી. અથવા ટીચરઆવઆરનીકા અથવા ટીચર આવ સેમીસીક્યુગા, રેસીમોસા કમર ઉપર ચોપડવું. કેરોસીન તેલ અથવા ટરપનટાઇન આ બેમાંથી જો મજે તે સહિ તેમાં તેલ જોડવું લીનીમેન્ટ સોપ નાંખી તેને ગરમ કરી કમર ઉપર ચોપડવું. તથા દસ ગરેન ડોવર્સ પાઉડર તથા ૨ ગરેન કેલોમથ એ બંનેને મેળવી રાત્રે સુતી વખત ફકાડવું. અને બીજો દીવસ સવારમાં એરંડીઆ તેલનો જીલાખ આપવો, અથવા વીલાયતી મીઠું અને મીઠીઆવળના ઉકાળાનો જીલાખ આપવો. ઝાડો સાફ આવવા પછી નીચે લખેલી દવાઓમાંથી પોણું વાંધન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાક પાવું.

કારબોનેટ આવ પોટાસ ...	... દરામ ૧૧
સ્પીરીટ્ઝથરનાઈટરસ ...	... દરામ ૨
ટીચર આવ હેનમેન ...	... દરામ ૩
પાણી ...	... આંદ્રસ ૬

ખીમારને ગરમ પાણીનો બાફ આવવો. કમર ઉપર સુકાં વેહે. પુરે મુકવાં તથા કમરનો જે ભાગ જરા આંગળી લગાડવાથી પાણુ ફુએ ત્યાં પાંચ છ જળો મુકાવવી. અથવા ૩ દરામ કુંમપાઉન્ડ ટીચર આવ ગુએકમ તથા ૪૧ આંદ્રસ પાંણી એ બંનેને મેળવી પોણું વાંધનગલાસ દીવસમાં ત્રણ વખત પાણુ અને ૧૦ ગરેન ડોવરસ પાઉડર રાત્રે સુતી વખત ફકાડવું તથા લીનીમેન્ટ આવ ઓપીઅમ તથા લીનીમેન્ટ આવ એ-કોનાઈટ એ બંનેને સરખે ભાગે મેળવીને સારી પેઠે કમર ઉપર ઓળવું તથા ડાહો સાફ ન આવતો હોય તો નીચેની દવાઓની એક ગોળી બનાવી દીવસે આપવી.

કુંમપાઉન્ડ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ કોલોસીનથ ...	ગરેન ૪
હપીકાર્બુના પાઉડર ...	ગરેન ૦૧
એકસ્ટ્રેક્ટ આવ કોલસીકમ ...	ગરેન ૧

અગર જો ખીપારથી ખેસી શકાતુ હોય તો તેને નેતરની જાંઘી ખુ-રસા ઉપર ખેસાડી આસપાસ જાડી ધાબળા સારી પેઠે ઓઢાડી નીચેથી ગરમ પાંણીનો બાફ અડધાથી એક કલાક સુધી દરરોજ આપવો. જેથી ઘણી વખત કાયદો થાયછે. અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી પોણું વાંધ-નગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવી.

ટરપીનટાઈન ...	દરામ ૨
ગુંદરનો ભુકો ...	દરામ ૪

પાંણી

...

...

આંદુસ ૬

અથવા આગળ પરમો થએલ હોય અને તેથી લે. દરદ થએલ હોય તો ગાથી એક દરમ બાલસંમ આવ કોપેબા પતાસાં ઉપર નાંમીને તે ખવરાવવું. અથવા લોદાનો ખીજો સારી પેડે ગરમ કરી હળવથી કુખતા ભાગ ઉપર એબા મારવા.

લોખાંતનાં ફૂલ ગરેન ૨ થી ચાર. દીવસમાં ત્રણ વખત પાણી સાથે કુકાડવાં તથા એક ચમચો કેરોસીન તેલ કુધમાં ભિળીને દર ત્રણ કલાકે પાવું અને આસરે ૨૦ સુધી રાતાં મરચાને ચીરીને ૧ ખાટલી પાણીમાં એક દીવસ સુધી પલાળી રાખી અને ત્યારપછી ગાળી કાઢી તેમાં લુગડાનો કટકો પલાળી તે દરદવાળા ભાગ ઉપર મુકવો અને તે ઉપર ઓઇલસાદક મુકી પાટો બાંધી દેવો પણ જે ઘણી બળતરા થાય તો તે કાઢી નાખવું. આ ઇલાજ ઘણો સરસ છે.

આ દરદને જુના સંધિવાનો ઇલાજ લાગુ પડે છે વારંતે તેમાંથી અજમાવી જોવું. અને કંમર ઉપર બેલાડોના પલાસ્ટર, ઓપીઅમ પલાસ્ટર, કાલીબીએટ પલાસ્ટર લુગડાં ઉપર ઓપડીને લગાડવું આ દરદને વખતે આંપવાથી પણ ફાયદો થાય છે વારંતે તેમ પણ કરવું.

શરીરના સાંધાઓનું બંધાઈ જવું અથવા સજડ થઈ જવું.

(સ્ટીફનેસ આવ જેઇન્ટસ Stiffness of joints.)

નીશાની તથા સખખ શરીરના સાંધાઓ જેવા કે ઘુટણ ખંભા હાથની કોણી જોડાના થાપા. અથવા પગની પાટલીઓમાં વાજો નીકળવાથી અથવા પડી જવાથી તેઓમાં વાગવાથી પેહેલાં સોજો થાય છે અને તે સુગ આવીને રાતા થાય છે અને ઘણા દીવસ વીસા પછી જે કે વાજો

સારો ધામ્મ છે અથવા સોજો નરમ પડે છે તોપણ તે સાંધાઓના હાડકાની ચથે રેતી જેવી એક વસ્તુ બંધાવાથી તેઓ સજડ થઈ જાય છે અને તેઓમાં હાલચાલ બીલકુલ થતી નથી. તો તેને ઠીચરે આવે. આઘઘોડાઇન પીછાવતી ચોપડવું અથવા આઘઘોડાઇનનો મલમ તે ઉપર સ્વાર સાંજ ચોપડવો. અથવા મહુડાં તથા ખજૂર એ બંનેને ગરમ કરી તે ઉપર દરરોજ ચોપડવાં, અથવા સોપપલામટર અને પારાનો જલદ મલમ અથવા સ્ક્રોગ મરકધુરીઅલ ઓઇન્ટમેન્ટ તથા થોડો કપુર એ બંનેને મેળવીને ચામડાના ઢડકા ઉપર છરીવતી ચોપડી આગળી કરી તે ઉપર મુકવી અથવા લેડપલામટરની આગળી બનાવીને મુકવી. પાણીમાં મીઠું પલાળીને તેનો ફલાનલથી સ્વાર સાંજ સાંધાઓ ઉપર ગરમ સેક કરવો તથા બદામનું તેલ દીવસમાં બેથી ત્રણ વાર તે ઉપર ચોપડવું અને તે સાંધાને ધીમે ધીમે લાંબો કરવો.

ધુટણનું સુજ આવવું તથા તેમાં થતો દુખાવો.

(ઇનફ્લેમેશન આવેલી ની જોઈએ Inflammation of the knee joint).

સમ્ય—થંડી ભાંય ઉપર બેસવાથી, વારંવાર ધુટણ મરડીને બેસવાથી અથવા ઘણું ચાલવાથી ધુટણની ઉપરનો બાગ સુજ આવેલો તેમાં દુખાવો થામ છે.

હિલાજ—આરામ લેવરાવવો, હીલચાલ કરવાદેવી નહો, તેના ઉપર થોડી જળોણ મુકાવવી અને ઉપર ગરમ સેક કરવો. જીલાખ આપવો, તે

૩૪ ઘુટણનું સુછ આવયું તથા તેમાં થતો દુખાવો,

ઉપર ટીચર આવ આધ્યાત્મિક પીછાવતી ચોપડવું. અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી ગરમ કરી અને છરીથી ચામડા ઉપર પા-
થરીને તે ઘુટણ ઉપર મુકવું.

સાબુ
મીઠું તેલ
લેડ પલાસ્ટર
નવસાગર

} સરખે ભાગે.

અથવા નીચે પરમાણુ દેશી દવાઓ વાપરવી.

એકલકળી લસણ ૩. રાા ભાર. તેમાં તલ, તમાલપતર, લંબીંગ,
એળકી, નાગકેશર, એ બધાં વાલ ચાર ચાર લેઈ બથબુમાં વાટીને નાં
બવાં. લસણ ઝીણું કાતરીને નાખવું, પછી વાંચા અથવા પીતળના વાસ
ણમાં દુધ શેર અડધો તથા સાકર ૩. રાા ભાર નાંખી તથા ઘી ૩. રાા
ભાર નાંખી તેમાં ઉપલી દવાઓ નાંખી તેને ઉકાળી બનું થવા દેઈ તે
બધુ સવારમાં ચટાડી દેવું. એ પરમાણુ એકવીસ દાડા સુધી કરવું.

જાંગના થાપાઓમાં મુખ્ય કરીને તેના માંસના લોચામાં સંધિવા-
થી થતો તીક્ષણ દુખાવો તથા સંધિવાનુ પગ સુધી છેક નીચે ઉતરવું.

(સાએટીકા Scleritica.)

હલાજ—કમરના છેક નીચેના ભાગ ઉપર રાહતની પટ્ટી મુકવી.
પલાસ્ટર મુકવું. સુકા વેલેટુર મુકવાં, જાંગ તથા પગો ઉપર ટરપીન-
ટાઇન ચોપડીને તે ઉપર ગરમ સેક કરવો, અથવા ટીચરઓપી
અને ટરપનટાઇન સરખે ભાગે મેળવીને તે અથવા કેરોશીન તેલ
ચોપડી તે ઉપર ઘુલાવો ગરમ સેક કરવો. ઉપલા હલાજથી દરદ
નરમ ન પડે તો જાંગના થાપા ઉપર જ્યાં ઘણું દુખાવો હોય ત્યાં
બીજુ પલાસ્ટર મુકવું, અને ઉપર ફાઇફઓ થાય તે કાપી કાઢવો.

ધુંટણું સુજી આવવું તથા તેમાં થતો ફુખાવો. ૩૫

અને તે ઉપર ગા ગરેન આસોટ્ટ આવ મોરફીઆ તથા થોડા ગરેન આરાશ્ટ એ બંનેને મળવી તે ઉપર ભભરાવવું અગર તાવ નહી હોય તો પેહેલાં એક જુલાખ આવવો અને પછી પ ગરેન કારમોનેટ આવ આ. યર્ન દીવસમાં ચારવાર થોડા દીવસ સુધી ફકાડવું. અગર જો તાવ ધણા થકત આવતો હોય તો જે ભાગ ઉપર ફુખાવો હોય ત્યાં થોડી જળા મુકાવવી. અસંખસનાં ફીડવાનો ગરમ શેક કરવો, જુલાખ આવવો, તથા ગરમ પાણીમાં દરદીને મેસાડવો. અથવા નીચે મુજબ ધલાજ કરવો.

ગમજુએકમનો બુકો ... ... દરામ ૨

ગંધકનાં ફલ ... ... દરામ ૪

સુંકનો બુકો ... ... દરામ ૧

એ સમજાવેને મળવીને તેમાં તેના બાર પડીકાં કરી દીવસમાં ત્રણ વખત પાણી સાથે ફકાડવું તથા નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવીને ચોપડવી.

કલારોફોરમ	}	સરખિભાગે
ટીચર એકોનાઈટ		
ટીચર ઓપી		
લીનીમેન્ટ મેપોનીસ		

અથવા ૬ ગરેન મ્યુટેઆવ મોરફીઆ તથા ૧૦ મીનીમ પાણી એ બંનેને મળવી જંગતા થાપામાં જે ભાગમાં ફુખાવો હોય ત્યાં પીચ-કારી (હિપોડર મીક મીરેજ) વડે દાખલ કરવું. આ ઉપાચ દણા સારો છે.

થંડીથી ગરદન અકડી જવા વિશે.

(રાઈનેક Wry neck.)

ઈલાજ--ગરદન ઉપર રાઈની પટ્ટી મુકવી અથવા નીચે જણાવે-
લી દવાઓ મળવીને તે ઓપડવી, અને તે ઉપર ગરમ સેક કરવો.

ટરપીનટાઈન અથવા	}	દરામ ૨.
સ્પીરીટ ઓવ હાર્ટસહાર્ન		
મીઠું તેલ	...	દરામ ૬

અથવા ઈંચર આરનીકા, પેનકીલર, લીનીમેન્ટ સેપોનીસ તથા ઈંચર
ઓપી અથવા કેરોશીન તેલ, એ ચારમાંથી ગમે તે એક ગરદન ઉપર
મસજવું, તેથી ન મટે તો સંધીવાની નીચે જણાવેલા ઉપાઓ કરવા.

હાંસડીના હાડકામાં થતું દરદ.

(પેઈન ઇન ધ કોલરબોન. Pain in the Collar bone.

નોશાની-છાતીના હાડકામાં એટલે ખંભાની નજદીકનું હાડકું જેને
હાંસડી કહે છે, તેમાં દરદ થાય છે, ત્યારે તે ખમી શકાય નહીં એવું શકત
થાય છે, અને હાંસડીના હાડકાથી તે છેક આખા હાથ મુક્કી થઈ આવે છે.

ઈલાજ--તેના ઉપર રાઈની પટ્ટી મારવી અથવા ઈંચર ઓવ આર-
નીકા લગાડવું અથવા ઈંચર ખેલાડોના, ઈંચર ઓપી અને લીનીમેન્ટ
કેમફ્રકો, એ ત્રણે દવાઓ સરખે બાગે મળવીને ઓપડવી, તેથી દરદ નરમ

નહી પડે તો, ૨૦ ગરેન હેડરેટ ક્લોરલ, ૩૦ ગરેન પોટાશ પ્લોમાઈડ અને એક આંજસ પાણી, એ સધળાને મેળવી બીમારને પાવું. અથવા નીચેની દવાઓ પાણીમાં મેળવીને પાવી, અને જરૂર જણાય તો એ ક્ષણિકે ફરી આપવી.

ઈથર સલ્ફ્યુરીક... મીનીમ ૨૦

એરોમેટીક સ્પીરીટ આવ આમોનીઆ, મીનીમ ૨૦

ટીચર આવ ઓપીઅમ ... મીનીમ ૨૦

સોજી અથવા વરમ.

(ઇનફ્લેમેશન Inflammation.)

નીશાની—સોજવાળો ભાગ ઘણા લાલ થાય અથવા તેમાં હમ-
ધાંના કરતાં ઘણી રતાસ આવે, ચઢી આવે, અથવા ઉપસી આવે, શરીર-
ના બીજા ભાગ કરતાં તે વધારે ઉનો લાગે, આજીરની તે ભાગમાં ઘણી
આગ અને દાહ થાય અને તેમાં દરદ અને ડુખારો થાય. આ નીશાંની-
ઓ અથવા તેમાંની ઘણી હાજર હોય તો, તે સોજનુ દરદ ખતલાવેછે.
તે સોજવાળા ભાગ ઉપર, આંગળાંથી દાખવાથી, તેટલા ભાગની લાલી
જતી રહેશે, અને સફેત થશે. આંગળાં લેઇ લેવાથી પાછો લાલ થશે, આનુ
મુખ્ય કારણ તેની અંદર લોહી એકઠું થાયછે, અને તે ફરતું નથી. ઘણું
કરીને વરમવાળા ભાગની ગરમી ૯૦ ડીગ્રીથી વધારે હોતી નથી.

સમય—સોજી અથવા વરમ થવાનાં કારણો ઘણાંછે, મુખ્ય કાર-
ણો હવામાં અસૂક જતનો ફેરફાર થવાથી, થંડી લાગવાથી, સરદીવાળા
જગોમાં રહેવાથી અથવા સુવાથી, ઊંચેથી પડી જવાથી, જખમ પડવાથી,

કાંટો, મુખો, છરી વગેરે અણીયાણુ હથીયાર ભાકાવાથી અથવા કોઇપણ જાતનો તેજા અગર પદાર્થ, જેવા કે ગંધકનો તેજા, મુરખારનો તેજા, વગેરે શરીરને લાગાવાથી, અથવા એવાં બીજાં કારણોથી, શરીરનું કોઈ બીગડાંનું તેમાં ઝરી પદાર્થ એકઠાં થાયછે, તેથી સોજી અથવા વરમ થાયછે, સોજાનો અંત નીચે જણાવ્યા પરમાણે ચાર રીતે આવેછે.

૧ જી. સોજી ખેસા જાય અને તે ભાગ પોતાની મેળે અસલ જેવો થાય છે.

૨ જી. સોજી એક ભાગ ઉપરથી નામ પડી તેથી છેલ્લું ફરના ભાગમાં આવે અથવા શરીર માંહેના બીજા કોઈ અવયવોમાં ઉતરેછે અથવા વરમવાળો ભાગ પાક ઉપર ચઢે તેમાં ચસકા લાગે તે સકત હોય તો પોચો થવા માટે અને તેમાં પર થાય એ પર પાચ્ય ચુસાઈ જાય અથવા ફટી બાર નીકળે.

૩ જી. પર નીકળી ગયા પછી તે ભાગ ઉપર ચાંદુ અથવા નાસુર પડે, સોજી ઘાણું કરીને જે જાતનો છે તે લો સકત અને જોરાવર સોજી, રંગો નખજો અથવા જુનો સોજી, સકત સોજી લોહીઆર માંણસને કંઈ બારી વાગવાથી અથવા તે દરદને પેદા કરનારાં કારણોના અસર થવાથી થાયછે, તેને ધણો સકત તાવ આવેછે, પીસામ થોડી અને લાલ આવેછે, આજરોનું હુંધ આવતી નથી.

નખજો અથવા જુનો સોજી—જે માણસ કોઇપણ કારણથી નખ જો પડી ગયેલ હોય તેને સોજાની બીમારી થાય તો, તેની નીસાંની પેલી જાત કરતાં ઘણી જુદીછે. એ જાતના સોજામાં હાથ પગ થંડા થાય, જાતી તથા પેટ થોડું ગરમ હોય અને સરીરમાંથી પરસેવો છુટે, નાડી ૧૦૦ થી ૧૨૦ મુધી ચાલે, પણ તે નખજો અને પોચો હોયછે, ગાંડો પાતજો

અને વધારે વખત આવે.

કલાળે—શૈળિ મજબુત બાંધાવાળા માણસને થયો હોય, નાડી બ-
રેલી સકત અને ઉતાવળી હોય તો તેવા બીમારને સંગરાહ મુકાવી તેનું
કરેનું લોહી બોધું કરવું, તેથી શૈળિ પણ નરમ પડશે, શાળવાળા, ભાગને
જરાપણ હીલવવો નહિ અથવા પેહેલે દીવશે પ ગરેનું ક્લોમન તથા પ ગરેન
ક્રમ પાંડડ, એક્ટ્રેક્ટ આવ કોલોસીયની ગોળી કરી ગળાવવી, અને ત્રણ ક-
લાક પછી એપસંમ સાફ તથા સુતામ બીનો જ્યુતામ આપવો અને બી-
જે દીવશે પરશેવો છુટે એટલા વારને નાચે જણાવેલી દવાઓ મળવીને
દર ત્રણથી ચાર કલાકે પાવી, અને તે ક્ષોડા વખત સુધી ચાલુ રાખવી.

વાઈન આવ એન્ટીમોની ...	...	દરામ ૦ા
કારબોનિટ આવ મેગનેસીઆ ...	...	ગરેન ૧૦
એપસંમસાફ ...	...	દરામ ૧
સીનેમોમવાટર ...	...	આંડિસ ૦ા
પાણી ...	...	આંડિસ ૧

અથવા નાચે જણાવેલી દવાઓ, મળવની તેના ચાર ભાગ કરી,
અકેકો ભાગ પાવો.

વાઈન આવ એન્ટીમોની ...	...	દરામ ૦
કાર્બોન આમોનીઆ એસ્ટેટીસ ...	...	આંડિસ ૦
કેમફરવાટર ...	...	આંડિસ ૪

ખોરાકમાં માત્ર દુધની કાંજી, દુધ અને ચા આપવી, તરસ ધણી
લાગે તો સોડાવોટર અને બરફ આપવું.

સોજાની ઉપર રતાસ ધણી હોય તો મુગરબંડ અને પાણી, કોલન

વાટર અને પાણી, સરકો અને પાણી, અથવા ૧ દરામ સલફેટ આવ ઝી-
ક, ૨ દરામ નવસાગર, તથા આઠ આર્ગિસ પાણી. આ ત્રણે મળવીને
તે આ ચારમાંથી ગમ તેમાં લુગડાંનો કડકો ખોળીને રાત દીવસ સોજા
વાળા બાગ ઉપર મુકવેા, પણ રતાસ ઘણે નહી હોય તો ખસસનાં
ફીડવાંનો ગરમ પાંણીથી સેક કરવેા. વખતે ખીમાર એકદમ નખજો
અને શકતીહીન થઈ જશરીર થંડુ પડે છે અને તે લવારો ખકારો
કરેછે એવે વખતે વાઈન, ખાંડીમીક્ષચર, અથવા નીચેની દવાઓ મળવી
પોણું વાઈન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું.

બાહકારખેનિટ આવ આમોનીઆ	...	ગરેન ૩૦
કમપાંજીડ ટીચર આવ લવંડર...	...	દરામ ૨
સાન્કોના ખારકનો ઉકાળો	...	આર્ગિસ ૯
કમપાંજીડ ટીચર આવ સાનકોના	...	દરામ ૩

અથવા નખજા બાંધાવાળા માણસને સોળે આવ્યો હોય તો પ્ર-
થમથીજ શકતો લાવનારી દવાઓ આપવી, અને જજો મેલાવવી નહી.
સાચ, કાંટો અગર એવી અણીઆળી ચોજ સરીરમાં ભાકાએલ હોય તે
પ્રથમ કાઢી તે પછી ઉપર પરમાણે ધર્મણી કરવા-

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચેની દેશી દવાઓ
વાપરવી.

સરસવ	...	આર્ગિસ ૧
સુંઠ	...	આર્ગિસ ૧
સાટોડીનું મુળ	...	આર્ગિસ ૧
સરમવાની છાલ	...	આર્ગિસ ૧
દેવદારનું લાકડું	...	આર્ગિસ ૧

ઉપલી પાંચે દવાઓને ખુબ ખાંડી હાસમાં વાટી ગરમ કરી સોજા
વાળા ભાગ ઉપર લેપ કરવો—અથવા બળતરા થતી હોય તો—

સરગવાની છાલ
જેઠીમધ
સુખડ
એલડી
જટામાંઉસી
હળદર
દારહરદળ
ઉપલેટ
વાળો
તગર

એ સમજી દસ દવાઓને ખુબ ખાંડી
લુગડ્રથી ચાળી તેને ધીમાં કાલવી સો-
જા વાળા ભાગ ઉપર દરરોજ લેપ કરવો.

અચબુચી—તીક્ષ્ણ અજીર્ણ.

(ઈન્ડાઇજેસ્ટન. Indigestion.)

નીશાની—ખાધા પછી પેટમાં ભાર લાગે, ખાટા અથવા કડવા
ઓડકાર આવે, છાતીમાં દાહ અથવા આગ બળે, મોઢાનો સ્વાદ ફેરવાઈ
જઈ અને બદસ્વાદલાગે, શરીર સુસ્ત રહે. હાથ પગ કળે અને ડુબે, માથું
થોડું ડુબ્યા કરે, વખતે ઉલટી આવે તેમાં ન પચેલું અંન બાહાર નીકળે,
જીભ મેલી હોય અને પેટ કબજ રહે, રાત્રે બીઆંમણાં સ્વપનાં આવે.
હાથ પગ ઝેંચાઅ, તેથી અથવા માથાના દરેદથી આંખરી ઊંધમાંથી
નળી ઉઠે, કોઈ વેળા પેટમાં ચુંક આવે અને વખતે પીતના જોરથી ઉ-
લટીઓ પણ જોરમાં આવે.

સામ્ય—અજીર્ણ થવાનાં ધણાં કારણો છે. જેવાં કે ધણો જલદ
દાર પીવાથી, ધણો ખોરાક ખાવાથી, ધણી ગરમ અને જલદ આ અથ

વા કાફી ખીવાનો માયરો રાખવાથી, વખતસર ખોરાક નહીં ખાવાથી, માંભવા હાલવાની કસરત નહીં કરવાથી, ખોરાક ચાવવા વગર ગળી જવાથી, રાત દીવસ કંઈ પણ જાતની ફીકર રાખવાથી, વખતો વખત અપવાસ કરવાથી, ખરાબ અને ગલીચ હવામાં રહેવાથી, વીગરે ઘણાં કારણોથી અશુભું થાય છે, વાસતે તેમાંના જે કારણથી ચમ્પેલ હોય તે પ્રથમ સોધી કાઢી તેનો ઇલાજ કરવો. હોજરીમાં એક જાતનો જરૂર સંબંધો રસ હોય છે. ખોરાક પચાવવાના કામમાં ઘણું અગત્યનો છે તે રસ ઉપલા કારણોને લીધે એછો થઈ જાય છે તેથી અશુભું પેદા થાય છે.

ઉપાય—દરદીએ પોતાનો હમ્મશાનો ખોરાક બદલી નાંખવો. કોઈપણ જાતની મીઠાઈઘણાં જલદ સાકો, કોઈપણ જાતનો મુકો મેવો, ઘણું ધી નાંખેલ પકવાનો, વીગરે ખાવું નહીં. તંબાકુ અથવા અફીણ અથવા તપ કીર સુંઘવાની ટેવ રાખવી નહીં. ચુનાનું ઢૂપાણી તેમાં દુધ નાંખીને સોડા-વોટર અથવા શેરીવાઇન પાણી સાથે મેળવીને અથવા ભુખ ન લાગતી હોય તો સોડાવોટરમાં ૨ દરામ ખાંડી નાંખીને પાવું. ખોરાક ચાવીને વખત સરખવો, ખુલી હવામાં ફરવા હરવાની ટેવ રાખવી, કંઈ પણ જાતની ફીકર રાખવી નહીં. દરરોજ થંડા પાણીથી નાવું. ગરમ પાણીથી નાવું નહીં. રાત્રે ઉજાગરો કરવો નહીં, ઘણું ખાવું નહીં, જરા ભુખ્યા રહેવું. એટલી સંભાળ રાખવાથી અશુભું કદી થાય નહીં; પરંતુ તેમ કરવાથી થાય, અને મટ નહીં તો નીચે પ્રમાણે ઇલાજો કરવા.

પેપ્સીન ... ... ગરેન ૪

અથવા લેક્ટોપેપ્ટીન ... ... ગરેન ૧૦

એળીએ ... ... ગરેન ૧

આ બંને બપોરે તથા રાત્રે ખાણું ખાધા પછી લેવું. ઝાડો કપજ રહેતો હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ અઠવાડીઆમાં બે વખત જ્યાં

સુધી ત્રાકો સાફ આવે ત્યાં સુધી પાવું.

રૂબારૂબ ... .. મરેન ૧૫

સલફેટ આવ પોટાસ ... મરેન ૩૦

ટીચર આવ સેના ... દરામ ૧૧

પીપરમહાનું પાણી ... આંઉસ ૧૧

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી એકવાર સવારે તથા એક વાર સાંજે પાવી.

કોલમની કાતરીનો ભુકો... .. ગરેન ૮

રૂબારૂબ ... .. ગરેન ૧૦

સુંઠ ... .. ગરેન ૨

ઈપીકાકયુના પાઉડર ... .. ગરેન ૩

કારબોનિટ આવ પોટાસ... .. ગરેન ૫

સુવાનું પાણી ... .. આંઉસ ૧૧

આજરોની ઉલટીની માફક થયા કરે પણ ઉલટી થાય નહીં તો પણ વીસ એપીકાકયુના ગરેન ૧૫, ગરમ પાણીમાં મેળવી સમજું પાઈ દેવું. અને પછી થોડી થોડી વારે ગરમ પાણી પાયા કરવું, જેથી ઉલટી સારી પડે થશે. ઉલટી કરાવવાથી ઘણી વખતે આજરોની તબીબી આતુશીઆર થઈ જાય છે અને પછી કંઈ પણ દવાની જરૂર રહેતી નથી. ઉલટી કરાવવા પછી કંઈ બદ હજમીની નીચાંની જણાય નહીં તો દરદીને એક વખત લાંઘણ કરાવવી, પણ જો ઉપલા ઇલાજો કરવા છતાં આરામ ન થાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક ગણાસ ભરી પાવું. અને પાછું ત્રણ કલાક પછી બીજું પાવું.

કમપાઉન્ડ ટીચર આવ કારડામમસ... ટીપાં ૧૦

કાર્બોનેટ આવ સોડા ... .. ગરેન ૨૦

પાણી ... .. આંકિસ ૨

અથવા નીચે લખેલી દવાઓમાંથી પોણું વાધન ગલાસ બરી દર
ત્રણ કલાકે પાવું.

ડાઇલ્યુટેડ હાઇડ્રો કલોરિક એસીડ ... મીનીમ ૧૫

ટીઅર આવ નક્સ વોમીકા ... .. મીનીમ ૪૦

ટીઅર આવ કેલંબા ... .. દરામ ૨

બ્લુસ આવ ડેનડીલીઅન ... .. આંકિસ ૧

પાણી ... .. આંકિસ ૬

અગર પેટમાં કુઅતુ હોય, પેટમાં આંકડી આવતી હોય તો નીચે
લખેલી દવાઓ મળવી પોણું વાધન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું.

લાઇફર બીસમથ એટ એમોનીસાઇટ્રીસ .. દરામ ૨

ડાઇલ્યુટેડ હાઇડ્રોસીઆનીક એસીડ ... મીનીમ ૧૦

બ્રોમાઇડ આવ પોટાસીઅમ ... .. ગરેન ૪૦

ટીઅર આવ કોનાયમ ... .. દરામ ૧ થી ૨

પાણી ... .. આંકિસ ૬

અથવા હોતરી નબળી પડી ગઈ હોય તો નીચે લખેલી દવાઓની
માર ગોળીઓ બનાવી એકેક ગોળી દર ત્રણ કલાકે થંડા પાણી સાથે
મળાવવી.

કવીનાઇનડી સલફસ ... .. ગરેન ૬

પલવીસએપીકાક્યુના ... .. ગરેન ૨

એક્ટ્રાક્ટ આવ નક્સવોમીકા ... .. ગરેન ૨

એક્ટ્રાક્ટ આવ નેનથીના ... .. ગરેન ૧૦

રીડીયુસ આયરન ... .. ગરેન ૬

કોઈ વખત કવીનાઇનથી ઉલટી થાઅ છે, માટે ૨ થી ૪ ગરેન

સેલીસીન અથવા ડાઇનિટ્રીન પાઉડર, ખાણું ખાધા પછી પાણી સાથે ક્રકાડવું.

જેમને હૃદયમાં અણુ યવાની ટેવ હોય અને તેથી મોટું વાસ મારતું હોય, તેવા માણસને ખાણું ખાધા પછી, ચારકોલ લોઝેનજીસ અથવા ચાર કોલ બીટકીટ ખાવી, જેથી અણુ થસે નહી, અને મોટું પણ વાસ મારસે નહી.

અથવા અણુ યવાથી, ઝાડો ઘણા થઆ કરતો હોય તો, ૧ આં. હસ પતંગના લાકડાંનો બુકો, ૨ દરાંમ તજનો બુકો, ૨૦ આંહિસ પાણી-માં એક કલાક સુધી ઉકાળવો, થંડુ પડવા પછી ગાળી લેવું, તેમાંથી ૧થી ૨ આંહિસ મોટી ઉમરનાં દીવસમાં ચારવાર પાવું. બાળકને ૧ થી ૨ ચમચી, દીવસમાં ચારવાર પાવું અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧૫ થી ૩૦ ગરેન જેટલું દીવસમાં ત્રણવાર ક્રકાડવું.

કાથો	...	...	દરાંમ ૨
હીરાદખણુ ..	...	...	દરાંમ ૧
તજ	...	...	દરાંમ ૦૧
તમાલપતર...	..	..	દરાંમ ૦૧

અથવા ઝાડો ઘણા દીવસનો હોય તો, નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી, ૦૧ થી ૧ દરાંમ જેટલું દીવસમાં ત્રણવાર ક્રકાડવું.

આંમળાં	...	...	દરાંમ ૧
મોચરસ	...	...	દરાંમ ૧
હરડે	...	...	દરાંમ ૧
તપસીર	...	...	દરાંમ ૧

અણુ લાંબા દીવસનું હોય, માથુ દુખ્યા કરતું હોય તો નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી, ઝીણા બુકો કરી, ૧૦ થી ૨૦ ગરેન દીવસમાં ત્રણ વખત પાણી સાથે ક્રકાડવો.

દરેડ	...	...	દરામ ૧
હીમજ	...	...	દરામ ૨.
હીંગ	...	..	ગરેન ૧૫
ચુંક	...	...	ગરેન ૮
પીપળ	...	...	ગરેન ૩૦

અથવા લથણ, જીરૂ, સીંધવ, સંચળ, ચુંક તીખાં, પીપળી, અને વધારણીનું સંમ ભાગ ચુરણ કરી તેલીયુના રસમાં ફકાડવું.

અથવા કાંકચાઓ તોલો ૧, ચુંક તોલો ૧, સંચળ તોલો ૧૦, વધારણી સેકેલી તોલો ૧૦, તેની સરગવાના રસમાં ગોળીઓ ૧૨ વાળવી. તેમાંથી અકેક દર બે કલાકે આપવી, તે અજીણું ચુંક અને કરમના રોગને મટાડે છે.

અજીણું સાથે પેટમાં ધાણું જુએ છે, અને કળ પડતી નથી, તેને બેલાડોનાની દવા બહુ ફાયદો કરે છે, વાસતે એકરૂઠાકટ આવ બેલાડોના ગરેન ૧, તેની ગોળી કરી દર ચાર ચાર કલાકે ગળાવવી, જ્યેથી ચુંક મટો જસે અને ઝાણે પણ સાફ ઉતરસે, અથવા વધારણી, સીંધવ, કોકમ, રાઈ, તથા ચુંક, એ સર્વનું સમભાગ ચુરણ કરી, થોડા દીવસ બે વખત ફકાડવું. ગોટો ચડી આવે ત્યારે એરંડીઆ તેલનો જીલામ આપવો, અને પેટ ઉપર તેલ ચોપડી આકડાના બાંનનો અથવા એરડાના પાંનનો સેક કરવો.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો નાચે પરમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

ચુંક	...	...	ગરેન ૬
સીંધાલુણ	..	...	ગરેન ૬
દરેડ	..	...	ગરેન ૨૪

એ ત્રણેને ખુબ ખાંડી, લુગડે ચાળી, સવારમાં થંડા પાણીમાં, અથવા રાત્રે સુતી વખતે ફકાડવું. એથી ફાયદો ન થાય તો—

લીંડીપોપર... ... ગરેન ૧૨

ગોળ... (ગોળી વગેરે એટલા લેઈ તેની ગોળી કરી થંડા પાણીમાં ગળાવવી એથી ફાયદો ન થાય તો.

હરડે ... ... ગરેન ૨૪

સોડાબી કારબોનેટ ... ... ગરેન ૧૨

એ બંને મેળવી તેની ફાકી કરાવવી.

અથવા જીરું, સંચળ, સુંડ, તીખાં, લીંડીપીપર, સિંધવખાર, અજ્ઞ-મોદ, સેકેલી વધારણી, હરડેદળ, એ સઘળાં એકેક લોલા લેઈ તેમાં નસો-તર લોલા આઠભાર નાખી, તેને ખુબ ખાંડી, તેનું ચુરણ કરી તેમાંથી થોડું થોડું ટુંક બે ગરમ પાણી સાથે ફાંટે તો તતકાળ અજીરણ મટી જાય. અથવા અજ્ઞમોદ, હરડેની છાલ, ચાતક, લવંગ, તજ, સિંધવખાર, એ સઘળાં બરાબર લેઈ ઝીણાં વાટી ટુંક બે પાણી સાથે ફકાડવાં.

ચુંકો.

(કોલીક Colic).

નીશાની—ફૂટી આગળ અથવા આખા પેટમાં ડુબે, ઘણી વખત ઉલટી આવે, પેટમાં ઘણું મુજ મારે, જેથી આજ્ઞતરી ખમી થકે નહી. એ ડુખારામાં તેના પેટ ઉપર હાથ મુકે અથવા દાખે તો દરદ નરમ વરતાય છે, એ દરદ ઘણીવાર રહે તો નાડી ધીમી થાઅ, આંતરડાના સોજનની બીમારીમાં અથવા પેટના બીજા કેટલાએક રોગોથી પેટમાં ડુબે છે ત્યારે હાયવતી દાખવાથી દરદ નરમ પડતું નથી પણ વધારે થાઅ છે, તેની સાથે તાવ આવે છે, નાડી ઉતાવળી આવે છે, પરંતુ ચુંકની બીમારીમાં તાવ આવતો નથી, અને શરીર થંડુ થાઅ છે.

સખઅ—છણા ખોરાક, વાઅડી સોજ, અથવા કાઅો મેવાઅથવા ખાટો મેવા ખાધાથી પેટમાં પવન અથવા વાયુ પેદા થાય છે, જાડે ઘણા

દીવસ સુધી કબજા રેવાથી, થંડી હવા લાગવાથી, થંડી ઓજા પોધાથી, થંડા પાંણીમાં પગ ઘણો વખત સુધી રાખવાથી, સંકેતો અને બીજા રંગ લગાડવાનો અથવા સીસાનો ઘંચો કરનારને, અથવા સીસાના વાસણમાં રાખેલું પાંણી પીવાનો માવરો રાખવાથી આ રોગ ઉઠે છે.

ઉપાય—પેટ ઉપર રાધની પટી મારવી, ખસખસના ફીડવાને અથવા કેમોમાઈલના ઝુલને પાણીમાં ઉકાળીને તેથી પેટ ઉપર ફલાનલનો સેક કરવો. ૨૦ ગરેન સલફેટ આવ ઝીંક અથવા ૨૦ ગરેન પલ્લોસ એપીક્રાકયુના પાંણીમાં નાખી પાવું, જેથી અંદરથી અપચાનો કચરો નીકળી જાય. આ દવા પાચ્છા પછી, ચાર કલાકે કાસ્ટરઓઈલ, ૧ થી ૧ાા આંઉસ પાવું. સંકેતો અને રંગવાનું કામ કરનારાઓને, સખત કુખાવો હોય તો, ૩૦ થી ૪૦ ટીપાં ટીચરઓષી, પાંણીમાં નાખીને પાવું, અને બીમારને ગરમ પાંણીમાં ખેસાડવો, દરદ નરમ પડવા પછી નીચેની દવાઓ મળવી તેના ચાર ભાગ કરી, અંકેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે પાવો.

એપસંમસાદટ ...	...	આંઉસ ૧
એલમપાઉડર ...	...	દરાંમ ૧-થી બે
ટીચરઆવ ઓષીઅમ ...	...	દરાંમ ૦ાા
પાંણી ...	...	આંઉસ ૬

ઉપલી દવાથી ઝાડો સાફ આવવા પછી, નીચેની દવાઓ મળવી, એક લીકર ગલાસ દીવસમાં ત્રણ વખત પાવું.

ઇથર ...	...	ટીપાં ૩૦
સ્પીરીટઆવ ક્લોરો ફોરમ ...	...	મીનીમ ૨૨
કંમપાઉન્ડટીચર આવ કારડામોમ	...	દરાંમ ૧ાા
પેપરમદાનું પાણી ...	...	આંઉસ ૩

ઉપલી દવાઓ મળી થકે નહી તો, નીચેની દસી દવાઓ ખોખરી કરી, ૦ાાા શર પાણીમાં, અડધો કલાક સુધી ઉકાળવી, તેને ગાળી લેઈ થંક

પડવા દેઢ તેના બે ભાગ કરવા, એક ભાગ પાયા પછી ૪ કલાક પછી બોળે જરૂર પડે તે પાવો.

એલમી દાણા	...	...	તોલો ૦
લવીંગ	...	...	તોલો ૦
તજ	...	...	તોલો ૦
જામ્ફળ...	...	...	તોલો ૦

જો પેટ ઘણું જ કુલેલું લાગે અને પવન પેટમાં એકઠો થએલો જણાય તો, વધારણી ગરેન ૧ થી ૨ લેઈ તેની ગોળી કરી પાંણી સાથે ગળાવવી, જરૂર પડે તો ૩ કલાક પછી બીજી એક ગોળી ખનાવી ગળાવવી. અથવા ચુંકનું દરદ શીરૂઆતથીજ ઘણું હોય તો નીચે લખેલી દવાઓ ઝીણી વાટી તેની ગુંદરના પાણીમાં ચાર ગોળીઓ કરી ૧ ગોળી દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી.

ચુંક	...	...	ગરેન ૨
પીપર	...	...	ગરેન ૨
સેલારસ	...	...	ગરેન ૨
કેસર	...	...	ગરેન ૨
અફીણ	...	...	ગરેન ૧

આ રોગમાં પેટ ઉપર શેક કરવાથી વખતે બહુ ફાયદો થાય છે. વાગે તે પહેલેથીજ બાટલીમાં ગરમ પાંણી ભરી તેનો, અથવા ગરમ કરેલા મીઠાનો, અથવા ગરમ કરેલી ઝીણી રેતીનો શેક કરવો, પરંતુ આંતરની ઘણી પીડા થતી હોય તો પેટ ઉપર ટરપનટીન તેલ ચોપડી તે ઉપર ફલાનલનો સેક કરવો, અથવા આંતરની ગરમ પાંણીમાં કમર સુધી બેસાડવો. અથવા પેટ ઉપર ટીઅરઓપી ચોપડીને તે ઉપર ફલાનલનો સેક કરવો. અથવા ઉપર કહેલ ગરમ પાંણીમાં થોડો ગંધક નાખી તેમાં આંતરની કમર સુધી બેસાડવો, ઉપલી દવાઓથી ફાયદો ન થાય તો,

પીપરીમુળ ... ... ગરેન ૬

કાંગસાનો ગોળો સેકેલ ... ... ગરેન ૬

એ બંનેને વાટી ટાઢા પાણીમાં ફકાડવું. એથી પણ કાયદો ન થાય તો ઊપલી દવામાં હરડે ગરેન ૨૪, સોડાબીકાર્બોનાટસ ગરેન ૧૨, એ બંને એળે નાખી ઘંડા પાણીમાં ફકાડવું. ઊપલી દવા ન મળે તો, અજમો, સુંઠ, સીંધાલુણ, વઘારણી, રાઈ, સંચળ, જવબાર, બંગડીખાર, એ સર્વે બરાબર લેઈ ઝીણા વાટી લુગડે ચાળી લાંબા લીંબુના રસમાં કણી-કની માફક બાંધી તેની ચાનકીયું રૂપીઆ રૂપીઆ બારેને આસરે બાંધી દેવતા ઉપર સેકી તેમાંથી એક ચાનકી સાંજે તથા એક સવારે ખવરાવવી.

કોલેરા મોરબસ.

(Cholera).

નીસાંની—પેટેલાં ઝાડો બદહજમીના જેવા આવે, પછી પાતળા કાંજ અથવા ચોખ્ખાના ધોવણુ જેવા ઝાડાઓ આવવા માંડે, જીવ મચળાય અને ઉલટીઓ પણ ઝાડાના રંગની આવે. હાથ પગમાં આંકડા તથા દેડકાં આવે અથવા ગોટલા ધાંસે, અંગ યંકુ થાય, ઊંઘ આવે નહીં, આંખમાં ખાડા પડે, ચેરો લેવાઈ જાય, તરસ ધણી લાગે, અવાજ ખેસી જાય, આંજરી સુસ્ત લાગે અને હાંફણ થાય, પરંતુ આંજરી મળજીત બાંધાનો હોયતો ઊપલી બધી નીશાંનીઓ વરતાતી નથી, આંજરી હોંસાઆર રહેછે. નાડી થોડી ધીમી લાગે, ચેરો ધણો કમજાય નહીં, અને ગોટલા પણ ધાંસે નહીં. પરંતુ આંજરી થોડો નબળો હોયતો નાડી ધીમે ધીમે નાંની થવા લાગે. હાથ પગ ઘંડા થવામાંડે તથા પેટમાં બહુ દુઃખાયા થાય, ચેરો થોડો કમજાય, ને દરદનું નેર વધે તો નાડી ધણી થોડી

ચાલે, પણ બીલકુલ બે માલુંમ થાય નહી. આવી રીતના દરદીઓ અરધાં માનું થાયછે.

પણ એ આજ્ઞરી અસહ્યની ઘણો નબળો હોયતો પેટ તથા મુંઝું છુટી ગયા પછી નાડી ઘોડા વખતમાં ઘણીજ વિચારીક દોરાજેવી થઈ જાયછે. અને ઘણી વખતે બેમાલુંમ થાયછે. હાથ પગ થંડા થાય એટલુંજ નહી પણ આખા અંગમાંથી ગરમી જતી રહેછે. અને અંગ ખરક જેવું થઈ જાયછે, અંગમાંથી થંડો પરસેવો છુટેછે. હોડ અને નખ કાળા અથવા જાંબુડાના રંગના થઈ જાયછે, જીભ સફેદ અને થંડી હોયછે, મોઢામાંથી થંડો સ્વાસ નીકળેછે, આખુ શરીર નખાઈ જાયછે, આંખમાં ઊંડા ખાડા પડેછે, તથા અવાજ બેસી જાયછે. ટુંકામાં આ રોગ થયા પછી ઘોડા વખતમાં આજ્ઞરીનું કુવત અથવા શકતી એક દમ જતી રહેછે. હાથ તથા પગ એવાઈ જઈ શકત લાકડા જેવા થાયછે. હાથનાં આંગળાં જાણે ઘણો વખત પાંછીમાં બાળી રાખ્યાં હોય તેમ થંડાં સફેદ અને કોગાઈ ગયાની માફક કરચલી વળેલાં લાગે, પીસાગ ઘોડો આવે, અને વખતે ઘણા કલાક સુધી બીલકુલ આવે નહી, અને સ્વાસ બરાબર ચાલે નહી. આ બીમારીમાં અંગ થંડું ખરક જેવું થઈ જાય તોપણ આગ બળે તથા પેટની અંદર બળતરા બળે, જ્યેથી દરદી અકબાઈને ઓઢાડેલું પણ કાઢી નાખેછે. અને એક પડએથી બીજે પડએ થયા કરેછે. ઘણી વખત આંચકી અથવા હેડકી આવેછે. આવી હાલતમાંથી દરદી ૪ થી ૫ કલાક અથવા અરધા દીવસમાં વખતે ધીમે ધીમે સારો થાય, અથવા તે મરણ પામે, આજ્ઞરી છેલ્લી ઘડી સુધી ઘણું કરી શુધીમાં રહેછે તેની નાડી બીલકુલ માલમ ન પડતી હોય તો પણ તે હુશીયારીથી વાતચીત કરેછે.

એ દરદનો છેડો જુદી જુદી રીતે આવેછે. કોઈ વખત દરદીને એક

મે વખત ઝાડો આવેછે, સેજ ઉલટી થાયછે, ગોટલાં ન ધાલે તોપણ એ-
કદમ દરદી થંડો થઈ જઈ મરણ પામેછે. અથવા. કોલેરાની ખરાબર
નીશાંની થયા પછી દરદી થંડો થાય, નાડી ધીમે ધીમે નબળી થતી જાય,
અને પછી બેમાલુમ થઈ દરદી મરણ પામે. અથવા ઉપર આપેલી
૩ જાતની હાલતમાંથી એકાદ હાલતમાં આવવા પછી જો સારૂ થવાનું
હોય તો નાડી બેમાલુમ થએલી પાછી ધીમે ધીમે સુધરવા માંડે, અને
ધણી ઊતાવળી ચાલે. આંમડી ધીમે ધીમે ગરમ થવા લાગે, ઝાડો અને
ઉલટી બંધ થાય. ચેરો સારો થતો જાય, અને હળવે હળવે આંખરી સારો
થાયછે. કોઈ વખત આંમડી તથા નાડી અસલ જેવી એટલે કે સારી
થાય. પણ ઝાડો તથા પીસાખ બંધ થઈ જાય, આંખ લાલ થાય, સુસ્તી
આવે, જંઘ આંખાની પેઠે થાય, પછી શુધી ઠેકાણે રહે નહી, અને દરદીનો
અંત આવે.

આ રોગની નીશાનીઓમાંની કેટલીએક નીશાનીઓ જાણવાની જરૂર
છે. કારણ કે તે દરેકમાં કેટલો ભય રહેલો છે તે જણાઈ આવે છે.

ઝાડો—કોલેરાના મરજમાં પાતળો કાંજ જેવો અથવા ઓખાના
ઘોવણુ જેવો સફેદ ઝાડો થામ્મ છે તેવા રંગનો બીજા કોઈ રોગમાં થતો
નથી. વખતે ઝાડો નીતરા પાણી જેવો હોય અને ઘીડો વખત રાખવાથી
નીચે છાસ જેવું ઠરી જામ્મ છે. કોઈ વખત ઝાડાનો રંગ ઓખો લાલ હોય
છે તો તેવો બીમાર કોઈ પણ સાબો થતો નથી. જેમ ઘણો ઝાડો આવે
તેમ ભય ઘણો છે એમ ન સમજવું, પણ તેની સાથે નાડી નબળી થાય
તો ભય રાખવો, તેમજ ઝાડો ઘણો આવતો હોય ને તે થોડો થામ્મ પણ
રંગ પીળાસ ઉપર અથવા કઠણ ઉપર ઝાડો આવતો નથી ત્યાંસુધી જોખમ
ઓછું થતું નથી. ઘણી વખત એવું પણ બને છે કે ઝાડાનો કાંજ જેવો
રંગ દરદી હુશીઆર થામ્મ ત્યાંસુધી ફેરવાતો નથી.

ઉલટી.—ઉલટીમાં જે પડે તેનો રંગ પણ કાંજના જેવો હોય છે. કોઈને જરા ઉબળાવ આવે અને જીવ ચુંથાય અને કોઈને એટલીતો ઉલટી આવે કે દવા પણ રૂકી શકતી નથી. ઘણી ઉલટી સાથે નાડી ખેસતી જાય તથા અંગ થંડુ થતુ જાય ત્યારે તેનું જોખમ વધે છે.

પીસાખ.—નાડીના ખેસવા તથા અંગના થંડા થવાની સાથે પીસાખ બંધ થઈ જાય છે. અને નાડી સારી થતી જાય તેમ તથા અંગ ગરમ થતું જાય, તેમ તેની સાથે પીસાખ છુટે છે. પણ જો આગળ આપેલા ડગ દરબજાની હાલતમાંથી દરદી હુંશીઆર થવા પછી પીસાખ ન છુટે તો તે ખરાબ નીશાની છે. પીસાખ બંધ રહેવાથી દરદી મરણ પામે છે. ઘણી વખત કોસરાવાળા દરદીઓ સાજા થવા પછી પીસાખ બંધ થાય છે તો તે મરણ પામે છે.

અંગની થંડી.—કોઈનું શરીર એજ થંડુ થાય છે અને કોઈનું વધારે થાય છે, કોઈને થોડો પરસેવો છુટે છે, અને કોઈને ઘણો છુટે છે. અંગનું થંડું થતું એ ઘણી ખરાબ નીશાની છે, અંગ જેમ વધારે થંડુ તેમ વધારે જોખમ છે.

નાડીનું ખેસી જવું.—અંગ વધારે થંડુ તેમ વધારે જોખમ છે, તેમ નાડી ખેસતી જાય તેમ જોખમ વધારે છે, ખરાબ હાલતમાં પેહિંઆ આગળની નાડી બીલકુલ માલમ પડતી નથી.

આંકડા અથવા ગોટલી.—પેહેલાં હાથ પગનાં આંગળાંમાં આવે, ધીમે ધીમે આખા શરીર અને હાથ પગમાં આવે, વખતે તેનાથી થોડું દુઃખ થાય, અને વખતે હાથ પગ ખેંચાઈ જાય, અને ફેરવાઈને વાંકા થઈ જાય અને તે દરદી ઝાલો, દાખો, એવી રાડો પાડે છે, અને ઘણું કરી ખરાબ હાલતમાં તે વધારે થાય છે.

દમ—દમનું ઉતાવળે ચાલવું, છાતીનું ઉચ્ચકાવું, અને હાંફણું થવું, જેમ વધારે હોય તેમ જોખમ વધારે છે. આ બીમારીની આખેરીમાં થાય તો તે દરદીનો અંત આવેલ બતાવે છે.

ઉપાય—વાઝડી ચીજ અથવા અજીર્ણ થાય એવી ચીજ ખાવામાં વાપરવી નહી. જે વખતે કોલેરા ચાલતો હોય તે વખતે એવી ચીજો વાપરવાથી અજીર્ણ થઈ અજીર્ણનો ઝાડો આવે છે, તેને આ ઝેરી હવા જલદી લાગુ પડે છે. ઘણો દારૂ પીનારે પીવામાં ઘણો અંદાજે રાખવો, નહી તો તેને પણ તે હવા જલદી લાગુ થશે. કોલેરા ચાલતો હોય તે વખતે જી-લાખ લેવો નહી. આ દરદનો ઉપાય બે રીતનો છે. ૧ લો—શીઝ આતમાં થતો ઝાડો બંધ કરવો. ૨ જો—ઝાડો બંધ ન થાય અને કોલેરાની નીશાની સોખી જણાય તો તેનું જોર નરમ પાડવાના ઉપાય કરવા.

ઉપાય—પલવીસ કરેટા એરોમેટીક ગરેન ૧૦ પાણીમાં મળવીને પાવું, તે પછી ફરી ઝાડો થાય તો દર બે કલાકે એ દવા જારી રાખવી. અથવા તે તદ્દમ્માર નહોય તો નીચે લખેલી દવાઓની ઝીણી ભુકી કરી ખાટલીમાં ભરી તેમાંથી ગરેન ૧૦ થી ૧૫ સુધી દર ૨ અથવા ૩ કલાકે શરૂ આતનો ઝાડો બંધ કરવા આપવી. *

તજ	...	..	...	...	ગરેન ૧૬
કેસર	...	...	...	...	ગરેન ૧૨
લવીંગ	...	...	...	...	ગરેન ૧૨
એલચીદાણા	...	...	...	...	ગરેન ૬
ધોએલો ચાક	...	...	...	...	ગરેન ૪૪
સાકર	...	...	...	...	દરામ ૨

ફપલી દવાથી એક બે વખત આપવા છતાં ઝાડો બંધ ન થાય તો

તે દરેક ખોરાકમાં અફીણ ગરેન ૦૧ નાખીને આપવું. અથવા કલોરોડા-
ઈન નામની દવા જોય તો તેમાંથી ૨૦ ટીપાં એક ગલાસ પાણીમાં નાખી
પાવું. એજ રીતે બે કલાક પછી બીજી વાર આપવી— એ દવા લેતી
વેળા સીથીને સારી પેઠે હલાવવી, કારણ કે દવા નીચે બેસી ગએલ હોયછે.

ઝાડાનો રંગ ફેરવાઈને કાંજી જેવો થઈ ગયો હોય તો ૧૦ ગરેન કે] લોમલ દરએકથી બે કલાકે ૧ ચમચી પાણીમાં પલાળીને દિવસમાં એકથી
બે વાર ચટાડવું. ઝાડાનો રંગ બદલાય કે તે બંધ કરવું, અને ૧ ચમચી
કાસટર ઓઈલ તેમાં એક ટીપું ઓઈલ આવ પીપરમીટ નાખીને પાવું.
દવાઓ પેટમાં ટકે નહીં તો પીપડી ઉપર રાઈની પટી મુકવી, અથવા
બરફ લગાડવો, અથવા કલોરોફોર્મમાં થોડું ટીચરઓપી નાખી તેમાં
લુગડું ભાળી પીપડી ઉપર મુકવું અને તે બીનેલુજ રાખવું. બરફ ચુસા-
ડવો, ઘણી તરસ લાગે તો ચુનાના પાણીમાં થોડો બરફ નાખીને પાવું
પણ ઘણું આપવું નહીં. દરદી મોટી ઉમરનો હોય તો ઉલટી બંધ કરવા
સાફ હેડરેટ કલોરલ ૧ ચમચી બરફના પાણીમાં પલાળીને આપવું.
ન્યાંસુધી ઉલટી બંધ થાય ત્યાંસુધી દર ૨૦ મીનીટે તે પાચા કરવું અ-
થવા ૧ દરામ હેડરેટકલોરલ તથા ૦૨ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી
ચુદામાં પીચકારી મારવી અથવા ૫ થી ૧૦ મીનીઅમ કલોરોફોર્મ થોડા
સાકરના સીરામાં મેળવી પાવું અથવા, ૦૧ દરામ એસીડ સનફ્યુરસ
પાણીમાં નાખીને ન્યાં સુધી ઉલટી બંધ થાય ત્યાંસુધી દર ૧ કલાકે
પાવું. અથવા લાઈકરેટ્રીકીનીઆ ૫ મીનીઅમ થોડા પાણીમાં પાવું. જેથી
ઉલટી બંધ થશે. ગંધક અથવા લોબાન અથવા આઈઓડાઈન
આખો દીવસ દરદીના ઓરડામાં ખાટલાની પાસે તેના મોઢા આગળ
ખાળવું, તેને સાફ પાણી પાવું નહીં પણ ૧ ખાટલી પાણીમાં ૨ ચમચી
મીઠું નાખીને તે થોડું થોડું પાવું. આ સંઘળા ઉપાઓ હાલની રીત તથા

સોધ પરમાણે ધણા અસરકારક છે. નોરથી ગોટલા તથા તાણ થતી હોય તો ઈંચર આવ બેલાડોના અને ઈંચર આવ ઓપી સરખે ભાગે મળવી તેના ઉપર ચોપડવું.

કોલેરાની શરૂઆતમાં એટલે કે ઝાડો પીળા રંગનો હોય પણ ઘોળા રંગનો થઓ ન હોય ત્યાં સુધી નીચે જણાવેલો ડાક્ટર લીડનો ખનાવેલો કોલેરા મીક્ષચર જેની ખનાવટ નીચે પરમાણે છે તે મુજબ તદ્દત્તાર કરી આપવાથી ઝાડો બંધ થાય છે. અને ધણો ફાત્મદો થાય છે. પણ યાદ રાખવું કે સફેત રંગનો ઝાડો યવા માંડે તો આ મીક્ષચર અથવા અ-ફીણનો કોઈ પણ દવા આપવી નહી. સદરહુ કોલેરા મીક્ષચર દર ર કલાકે એક લીકર ગલાસ ભરીને પાવું પણ દરદીની તપાસ રાખવી કે દરદીને અફીણનો કેફ વધારે ન થાય, જો કદાપી થાય તો આ દવા બંધ કરવી.

કોલેરા મીક્ષચર—

લાઈકર આમોનીઆ ફારટીઅર... મીનીમ ૨૦

ઈંચર આવ ઓપીઅમ.

દરામ ૨

બ્રાંડી.

આંઉસ ૪

ઈંચર કેપસીકમ.

દરામ ૨

પેપરમીટ વોટર

આંઉસ ૪

અથવા

પ્રીપેર્ડ ચાક.

દરામ ૨

ઈંચર આવ ઓપીઅમ.

દરામ ૦૧

ઈંચર આવ કેટીકુ ...

... આંઉસ ૧

એસીડ ગાલીક...

... ગરેન ૧૫

સાનેમનવોટર ... ... આંકિસ

એ સઘળી દવા મળવીને અડધો વાઈન ગલાસ દર અડધે કલાકે પાવું. અથવા.

કલારોડાઈન	...	...	દરામ ૧
ટીચર આલ્ફ કાઈનો...	...	...	દરામ ૨
લાઈકરબીસમથ એટઆમોનીઆ	}	...	દરામ ૨
સાઈટ્રેટીસ			
એક્ટ્રેક્ટઆવ લોગઉડ	..	...	ગરેન ૨૦
પાણી	...	...	આંકિસ ૪

ઉપલી દવા મળવીને અરધો વાઈન ગલાસ દર એકથી બે કલાકે પાવું. અથવા

એસીડ ટેનીક	...	...	...ગરેન ૬૦
સુગરલેડ	...	...	ગરેન ૧૫
એક્ટ્રેક્ટ આવ ઓપીઅમ.			ગરેન ૩

એ સઘળાંના બાર ગોળીઓ બનાવી અકેક ગોળી દર એક કલાકે ગળાવવી. અથવા

અફીણ	...	...	ગરેન ૧
તીખાં કાળાં	...	...	ગરેન ૨
વધારણી	...	...	ગરેન ૩

એ સઘળાંન્સ એક ગોળી કરી ગળાવવી, તેમજ દર બે કલાકે તેવીજ ગોળીઓ કરી ગળાવવી.

કોલેરાની ખાસ નીશાની જણાવ્યા પછીના ઇલાજો—જ્યારે ઝાડો પાનળો અને કાંજ જેવો અથવા ચોખ્ખાના ધાવણ જેવો આવે, આભ-રીનું શરીર થંકુ થતુ જામ, હાથ પગમાં ઘણા ગોટલા ચડે, નાડી નબળી પડતી જામ, ઉલટીમાં પણ કાંજ જેવું અથવા ચોખ્ખાના ધાવણ જેવું આવે. તે વખતે કલોરોડાઇન ટીપાં ૨૦થી ૩૦ સુધી એક ગલાસ પાણીમાં નાંખીને પાવું. એ પ્રમાણે બે કલાક પછી ફરી આપવું.

એથી આરામ ન થામ અને નાડી ઘણીજ ખારીક થતી જામ તો ઉપલી અફીણ વાળી દવા બંધ કરવી અને સ્પીરીટઆમોનીઆ એરોમેટીક મીનીમ ૨૦ અરધા વાઈન ગલાસ પાણીમાં નાંખી પાવું. તે દવા દર બે કલાકે અથવા નાડી ઘણીજ ખારીક હોય તો દર એક કલાકે પાવું. અથવા સ્પીરીટ આવ હારટસ હારન મીનીમ ૧૦ અરધા વાઈન ગલાસ પાણીમાં નાંખી પાવું, અને દર બે અથવા અડધે કલાકે આપતા રહેવું. એ દવાથી આરામ ન થામ તો નીચેની દવાઓ મેળવી અરધો વાઈન ગલાસ દર એક કલાકે પાવી.

ટીચર આવ મસક ... .. ટીપાં ૩૦

સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક... .. ટીપાં ૧૦

ટીચર આવ કાપસીકમ... .. ટીપાં ૧૫

પાણી ... .. આંઉસ ૩

ઉપલી દવા ન હોય તો ૩ ગરેન કસ્તુરી, ૩ ગરેન કપુર, ૧૧૧ દરામ ખાંડી, ૩ અમઆ પાણી મેળવી તેમાંથી એક અમઓ દરએક કલાકે પાવો અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ બરી દર બે કલાકે પાવું.

ઘથર	...	...	ટીપાં ૪૫
ડાઘલીઉટેડસલફ્રીક એસીડ	...	...	ટીપાં ૩૦
આઇલઆવ એનીસીડ...	...	...	ટીપાં ૬
આઇલઆનકાજુપુટી	...	...	ટીપાં ૬
આઇલઆવ જ્યુનીપર...	...	...	ટીપાં ૬
પાણી	...	...	આંઉસ ૩

ઉપલી દવાઓથી પણ ફાયદો ન થાય અને નખખાઈ વધતી જાય તો નીચેની દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર બે બે કલાકે પાવું.

વડાગર મીઠું	...	...	ગરેન ૨૦
સોડાબીકારબોનસ	...	...	ગરેન ૪૫
પોટાસકલોરસ	...	...	ગરેન ૧૫
પાણી.	...	...	આંઉસ ૩

અથવા શીર આતથી ઉપલી બીજી દવાઓ મળી ન શકે તો નીચેની દેશી દવાઓ આપવી.

તજની ભુકી
એલઓનીભુકી } દરેકનાં અઢી અઢી તોલા.
મુંઢની ભુકી

એ સરવેને એકઠી કરી ચાળી તેમાંથી રથી ૫ રતીભાર ફકાડવું, અથવા

અફીણની ભુકી ૩ ભાગ } એ સરવેને એકઠાં કરી ચાળી તેમાંથી
કાળાં તીખાં ૪ ,, } ૧ થી ૩ રતી એ ચુરણ આપવું.
તીખાંની ભુકી ૧૦ ,,
સુવાળી ,, ૧૨ ,,
ચુંદરની ,, ૧ ,,

અથવા નીચેની દવા આપવી.

લીંબીળીનો ખોળ	...	...	૩.૫ ભાર
સીંધાલુણ	...	..	૩.૨ ભાર

તેને ખુબ પ્યાંડી ચાળી તેમાં થોડુ પાણી નાખી ચણીભારના જ્યેડી ગોળીઓ કરવી. આંખાના પાંદડાની રાખ ૩૦૦ ભાર તથા કસતુરી વાલ ૨ તેને ખુબ વાટી પરતી પછી ઉપલી ગોળીઓને કાંસાના વાસણમાં નાખી તે ઉપર તે રાખ ભભરાવવી અને તે રાખમાં તે ગોળીઓ ખુબ રગદોળવી પછી તેમાંથી ૨ ગોળીઓ મોટા દરદીને ગળાવવી, તેથી બરોબર ફાયદો ન થાય તો પાછી એક ગોળી બે કલાક પછી ગળાવવી.

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૫ થી ૩૦ રતીભાર ફકાડવું.

તજની ભુકી	...	...	૪ ભાગ
જામ્બફળ	..	...	૩ ,,
કેસર	...	..	૩ ,,
લવીંગ	...	...	૧ $\frac{૧}{૨}$,,
એલચી	...	...	૧ ,,
ધોયલ ચાક	...	...	૧૫ ,,
સાકર	...	..	૨૫ ,,

કોલેરાના દરદીને તરસ લાગે તો ધાણા અને સુગંધીવાળાનું પાણી ઉકાળીને આપતા રેવું, અથવા લવીંગ, જામ્બફળ અથવા નાગરમોથનું પાણી ઉકાળી પાયા કરેવું.

કોલેરાવાળા દરદીની પરચુરણ સંભાળ.

દરદીને પાણીની તરસ ઘણી લાગેછે તે વખતે ઘડી ઘડી પાણી

આપવું નહી, પણ થોડુ થોડુ પાણી પીવા આપવું. બરફ મળી શકે તો મોઢામાં રખાવવો, અને ૧૦ થી ૧૫ આંઉસ પાણી યુદ્ધમાં પીચકારીથી દર ત્રણ કલાકે નાખવું, પીચકારી મારવા પછી યુદ્ધ આગળ લુગડાનો કુચો આપવો, કારણ કે પાણી નીકળી ન જાય, અને સોડાવાટરમાં થોડુ બરફ નાખી દરદીને દર બે કલાકે પાવું. ઘણી ઉલટી થતી હોય તો છાતી ઉપર રાઈની પટ્ટી મારવી. હાથે પગે ગોટલા ચડતા હોય ત્યાં સ્પીરીટઆવ કેમફર ચોળવું, અથવા રાઈનો બુકો ચોળવો. હાથે પગે બાટલીમાં ગરમ પાણી ભરીને અથવા ઝીણી રેતી ગરમ કરી અથવા મીઠું ગરમ કરી તેનો શેક કરવો. આજનીને સુવાડી રાખવો, ઉઠવા અથવા બેસવા દેવો નહી, અને તેને ગરમ ધાબળાઓ ઓઢાડી રાખવી. બીમાર દેક નંખાઈ જાય તો માથા ઉપરના બાલ કઢાવી તે ઉપર કુંઢારીડીસ પલાસતર મારવું, અને ખાંડી અથવા વાઈન પીવા આપવો. પીશાબ જલદી થાય વાસતે પેડુ ઉપર ગરમ શેક કરવો અને ૧૦ થી ૧૫ ગરેન પોટાસકલોરસ પાણીમાં નાખી દર બે કલાકે પાવું.

આજનીનો ખોરાક.

માંસ, બીચડી, જાત જાતનાં સાક તથા બીજો નકર ખોરાક આપવો નહી, પણ કોલેરાની બરોબર નીશાની જણાય ત્યારે સાબુચોખાતી અથવા બીજી કાંજુ ઉપર દરદીને રાખવો, જે નાડી નખળી પડવા માંડે તથા શરીર થંડુ થવા માંડે તો કાંજુ દર ૩ અથવા ૪ કલાકે આપવી અને તેમાં પોરટવાઈન અથવા સેરીવાઈન અથવા મોટો ચમચો ખાંડી નાખીને પાવું. પણ સારું થવું જાય તેમ વાઈન અથવા ખાંડીનું વજન ઓઢું કરતા જવું.

કોલેરા થાય નહી અથવા થયો હોય તેણે નીચે મુજબ સંભાળ રા-

અવી, જે વખત કોલેરાએ દેખાવ દીધો હોય તે વખત ઘરમાં અથવા ઘરની બાહાર ખાળ અથવા ગટર હોય તેમાં પાણી ભૂરાઈ રહ્યું હોય તે સાફ કરાવવું. ઘરમાં સઘળે ડેકાણે ચુનો લગાડવો, જનજી હોય તે સાફ રખાવું અને ત્યાં પણ ચુનાનો ઢગલો કરી રાખવો. ગટરમાં, ખાળમાં, જનજીમાં, સરકો હીરાકથાનું પાણી, એસીડકારબોલીક, કોનડીસસોલ્યુશન વીગરે ગંદકી દુર કરનારી ઓળે હમેશાં છાંટવી, હમેશા નાહી શરીર સાફ રાખવું, પેટ ઉપર ક્લાતલનો પાટો ખાંધી રાખવો. તાળે હલકો ખોરાક ખાવો. સુષો તથા લીલો ખેવો ખાવો નહીં. અને સડી ગએલ ખેવો ખાવામાં નહીં આવે તેની પકી સંભાળ રાખવી, ટાટું સાક, ટાટું ગોસ, વીગરે ટાટું ખાવું નહીં. પાણીને ગાળવાના વાસણમાં ગાળીને પાવું, ઉબગરો ન કરવો, રાત્રે પેટેલું સુવું અને પેલું ઉઠવું. કંઈ પણ કીકર રાખવી નહીં, સવારે સાંજ આઘઆઘાદન ગંધક અથવા કપુરનો ધુવાડો દમમાં લેવો, પેરવાનાં લુગડાંને ૧ ભાગ કારબોલીક એસીડ અને ૧૦૦ ભાગ પાણી નાંખી તેમાં બોળવાં અને સુકવ્યા પછી પેટરવાં.

ઉપલી દવાઓ ન મળી શકે તો નાચેની દવાઓ વાપરવી. કોલેરાની શરૂઆતમાં જ નાચેની દવા આપવાથી ફાયદો થાય છે.

સુંક
પીપર
તીખાં
અજમોદ
સિંધાલુણ
જીર
સાજીર.
વધારણી

તેમાંનાં સાતવાનાં એક એક દરામ લેવાં.
અને વધારણી સાત ગરેન લેઈ વધારણી
શકી તે બધાંને ખાંડી તેનું ચુરણ કરી
તેમાંથી એક દરામ દાહાડામાં ત્રણ વખત
તથા પાણી સાથે ફેંકાડવું.

એથી ફાયદો ન થાય અને ગ્રાડો તથા ઉલટી શરૂ થઈ જાય, પાણીનો સોસ બંધો પડે તો.

લવોંગ ... દરામ ૧

હરડેની છાલ... દરામ ૧

એ બંનેને ખાંડી તેમાં પાંચ રૂપીઆ બાર પાણી નાંખી તેને ઊં-
કાળી આશરે સવા રૂપીઆબાર પાણી રહે એટલે ઉતારી ગાળી તે પાછું
દેવું તે કાવાની અંદર ત્રણ ચાર ગરેન સાંધાલુણ નાંખીને પાવું. એ પ્ર
માણે દાહાડામાં ત્રણ વખત પાવું.

મરડો.

(ડિસેન્ટેરી. Dysentary)

નીશાંની—ઝાડમાં લોહી તથા આંમ પડે, ઝાડો ઘણો થોડો આવે,
પણ તે આવતી વખતે પેટમાં અમળાય, મરડાઅ, ફુએ, અથવા પેટમાં
કાંઈ કપાવું હોય એમ લાગે. ઝાડો ઉતર્યા પેટેલાં કસટાવું પડે, અને ઘ-
ણો વખત સુધી તે જગો ઉપર બેઠી રહેવાનું ગમે. પેટમાં બધી જગોએ
દાબી જોયું હોય તો તેના કોઈ ભાગમાં કાંઈ ફુએ છે એવું દરદીના ચેરા
ઉપરથી તે વખતે લાગે. એ રોગ, જે ચાર દીવસ વધારે રહે તો ઝાડે બડી
બડી જવું પડે, તથા લોહી અને આંમ વધારે પડે. ફુઆવો તથા અમળાટ
વધતો જાઅ, ઘણું કાંસવું પડે, પીસાઅ લાલ અને થોડો આવે.

જુના મરડામાં—ઝાડો પાતળો પાણી જેવા આવે તેમાં લોહી ત-
થા આંમ બહુ હોય. અને તેની સાથે પડે પણ પડે. થોડા દીવસ પછી
ઝાડો ધોએલા માંસના જેવો લાલ પાણી જેવો આવે, અને ઘણી ખરાબ
હાલતમાં ચરબીના કડકા અથવા છીછડાં જેવું પડે, અને તે ઘણુંજ
(ખરાબ) વાસ મારે. જુના ચળકતી અને સુકીહોઅ વખતે હેંડી આવે.

ચેરો લેવાઈ જાત્રા, અને આજનીના ખાટલા આગળ ધણીજ ખરાબ સડેલા માંસના જેવી ગંધ લાગે.

સખાવ—ઘણો દારૂ પીવાથી ધણી થંડી ખાવાથી, અથવા થંડી જગમાં રહેવાથી, અથવા ઘણો ખોરાક ખાવાથી, અથવા ઘણો શકત તાવ આવવાથી, વીગેરે ઘણાં કારણોથી, મોટા આંતરડાના અંદરના ભાગમાં સોજી થાત્રા છે. એ ખેચાર રોજ રહેવાથી તેમાં લાંબાં તથા ગોળ આંદા પડેછે, જેમાંથી લોહી અને મરડો જીમી થાત્રા છે ત્યારે પર આવે છે. જીનના મરડામાં વખતે આંતરડાના સોજવાળા ભાગમાંથી તે પડ સડીને ચરખીના કડકા અથવા છીછડાં પડે છે. અને આંતરડાનો થોડો ભાગ સડી જવાથી દરદીની આગળ કંઈ મરી ગએલું જાંતવરે સડી ગયું હોત્રા તેવો ખરાબ વાસ માલમ પડે છે.

ઉપાત્રા—આંતરડાનો તીક્ષણ સોજી થયો હોય એટલે કે મરડો થવાની શરૂઆતમાં પેટેલાં ૩૦ થી ૬૦ ગરેન પલવીસ એપીકાકયુના પાંણી સાથે કૂકાડવો જી તેથી ઉલટી થાય તો પીપડી ઉપર (છાતી ઉપર) રાખની પટ્ટી મારવી. અને નીચે જણાવેલી દવાઓને સઘળી પાવી, જેથી ઉલટી બંધ થશે. અને પલવીસ એપીકાકયુના પેટમાં ટકશે.

પલવીસ એપીકાકયુના ... .. ગરેન ૩૦ થી ૬૦

ગુલાબનું સરખત ૧
અથવા લીચનું સરખત) ... .. દરોમ ૪

લાઇકરઓપાઈ સેડટીવ ... .. મીનીમ ૧૫

ખરફનું પાણી .. .. આંઉસ ૧

એક કલાક પછી ફરી ઉપર પરમાણી દવા પાવી, તેને બીજી દીવસ નીચે મુજબ દબાડી જીલાબ આપવો.

ઐરંડીયું તેલ	...	...	ચમચો ૧
દીંચર આવ ઓપીચમ	...	...	મીનીમ ૫
પેપરમીટવાટર	...	...	આંઉસ ૧૧

ગુદામાં બહુ બળતરા થતી હોય તો નીચેના દવાઓના બે ગોળીઓ કરી એક સવારે તથા એક સાંજે ગુદામાં સુકવી.

અફીણ	...	...	ગરેન ૪
કેસ્ટીલસોપ	...	...	ગરેન ૬
ગુંદરનો જુકો	...	...	ગરેન ૬૦

અથવા ૩૦ થી ૪૦ મીનીમ દીંચર આવ ઓપીચમમાં ૧ આંઉસ પાંછી ભિળી ગુદામાં પીચકારી મારવી.

અથવા તીક્ષણ મરડાવાળાને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી દીવસમાં ત્રણ વાર પાવી. આ દવા એકથી બે દીવસ પાવાથી મરડો સાજો થાય છે. અથવા નીચેની દવાઓને મેળવી તેના ચાર પડીકાં કરી અઢેક પડીકું દર ત્રણ કલાકે ફકાડવું.

પલવીસ એપીકાકયુના	...	ગરેન ૧૨
ડોવર્સપાઉડર	...	ગરેન ૨૪
બીસમથ સબનાઈટરસ	...	ગરેન ૬૦ થી ૯૦

અથવા નીચેની દવાઓને મેળવી તેના ૪ ગોળીઓ બનાવી અઢેકી ગોળી દર ત્રણ કલાકે દીવસમાં ચાર વાર ગળાવવી.

પલવીસ એપીકાકયુના	...	ગરેન ૮
એકઝેક્ટ આવ ઓપીચમ...	...	ગરેન ૩
એકઝેક્ટ આવબેનશીઅન	...	ગરેન ૮

અથવા ઝાડો તથા લોહી સીમટ ઘણાં વનનમાં આવે અમળાટ ઘણો થાઅ તથા ઝાડો ફીણવાળો આવે તો સખનાધૂટરેટ આવખીસમથ ગરેન ૧૫ લેઈ તેનાં ૩ પડીકાં કરવાં અને એક પડીકુ દર ચાર કલાકે સાકર સાથે ફકાડવું.

આ રોગમાં પેટમાં અમળાઅ, અને બહુ ફુએ, ત્યારે પેટ ઉપર થોડું દરખીનટાંબન ચોપડીને ફલાંનલનો સેક કરવો, ગુદામાં બહુ ફુએ તો ત્યાંપણ ગરમ નળીઆથી સેક કરવો.

થોડો થોડો અને કઠણ ઝાડો આવતો હોય અથવા અમથુ લોહી સીમટ અને બંધાએલા મળ પડે તો નીચેની દવા આપવી.

હીમજીહરડે	...	...	તોલો ૧૫
વરીઆળી	...	...	તોલો ૧
સુંઠ	...	...	તોલો ૦૧

પેહેલાં હીમજીહરડેને તથા વરીઆળીને જરા એરંડીઆનો હાથ દઈ ધામી આંચે તવી ઉપર સેકવું, પછી સઘળી દવાએને સાથે વાટી તેમાંથી ૦૫ તોલો લેઈ થોડી સાકર સાથે ફકાડવી. એથી અમળાટ નરમ પડશે, તથા ઝાડો સાફ આવશે. બીજી દીવસ ઝાડો પાછોજરાજરા આવે અને લોહી સીમટ પડે તો ફરીથી ૦૫ તોલો એ દવા ફકાડવી. એક વખત આપવાથી ઝાડો સાફ ન આવે તો દીવસમાં બે વખત ફકાડવી.

ઉપલી કોઈ પણ દવાએથી આરામ ન થાઅ અને ઝાડો લાલ ખાંણીજેવા આવે તેની વાસ ઘણી ખરાબ હોઅ તથા થોડો તાવ આવે, ત્યારે એમ સમજવું કે આંતરડામાં ચાંદા પડાં છે, અને તે બાગ સડવા માંડે છે. ઉપલી ચાંદાની નીચાની વખતે એક અઠવાડીઆમાં પણ

જણાવ્યું છે. જ્યારે તે માલુમ પડે ત્યારે નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી
૩ પડીકાં કરી દર ચ્યાર કલાકે ફકાડવાં.

ડોવરસ પાઉડર... .. ગરેન ૧૨

સમનાઇટરેટ આય બીસમથ ગરેન ૧૫

એસીડ ગેલીક... .. ગરેન ૧૫

સલ્ફેટઆય કવીનાઇન... .. ગરેન ૩

ઉપલી દવાથી આરામ થતો ન જાય તો, ઉપર લખેલ ડોવરસ પા-
ઉડર ગરેન ૧૨ છે તેને ડોકાણે ગરેન ૧૫ સુધી નાખી આપવું, તેથી પણ
ફાયદો ન થાય તો સુગર આવ લેડ ગરેન ૮ અફીણુ ગરેન ૧ તથા સલ્ફે
ટઆય કવીનાઇન ગરેન ૩ ને સારી પેટે ઝુંદરના પાણીમાં મેળવી
તેના ચાર ગોળીઓ કરી તેમાંની એક ગોળી દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ મળી શકે નહીં તો, નીચે પરમાણુ દર્શી
દવાઓ તૈયાર કરી આપવી.

ધાંણા ... .. તોલો ૦૧

મોથ ... .. તોલો ૦૧

મુગંધીવાળો ... .. તોલો ૦૧

મુંઠ ... .. તોલો ૦૧

બીલાંનું મગજ ... .. તોલો ૦૧

એ સમજાવી દવાઓને ખોખરી કરી ૧ શર પાણીમાં ઉકાળવું અને
અરધ પાણી રહે ત્યારે તેને ગાળી લેવું, અને તેના ત્રણ ભાગ કરી
તેમાં જરા સાકર નાખી દીવસમાં ત્રણ વાર પાવું. એ દવા બે ત્રણ
દીવસ સુધી આપવી.

વખતે ૨૦ થી ૩૦ ગરેન સંખજીર ખાંડમાં મેળવી દર ત્રણ કલાકે

ફકાડવાથી ફાયદો થાય છે. અથવા ૧ ધર્જા બાર અફીણ તથા ૧૧ તોલો મુવા લેઈ તેઓને જરા થોડી પાણીમાં વાટવાં. બમને પાવું, જ્યો ફાયદો થસે. અથવા અમધુ છુર તોલો ૧૧ દીવસમાં ત્રણ વખત ફકાડવું.

જીના મરડાનો ઉપાય.

દરદી સેવાતો જાય, તથા નખજાઈ વધતી જાય, તો બીકવીડ એકસઠરાકટ આવ બેલ દરાંમ ૩ ને ત્રણ વાંધન ગલાસમાં મેજવી તેમાં. થી એક વાંધન ગલાસ દીવસમાં ૩ વાર પાવું.

એ દવા બે માર દીવસ જરૂરી રાખવી. જો પેટમાં અમજાટ ધણો થાય, તથા કાંસલું ધણું પડે, તો એ દવાના દરેક ભાગમાં સ્પીરીટઆવ ફ્લોરોફોરમ ટીપાં ૧૦ નાખી પાવું. એ દવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચેની દવાઓને સારી પેઠે મેજવી તેના ૪ ગોળીઓ ખનાવી એક ગોળી દીવસમાં ૩ અથવા ૪ વખત ગળાવવી.

ઓપો મોરધુધુ. . . . . ગરેન ૧

અફીણ . . . . . ગરેન ૧

સલફેટઆવ કવીનાઈમ... ગરેન ૪

એકસઠરાકટઆવ જ્વેનથીયન ગરેન ૪

અથવા બીલાના મગજનો ભુકો દરાંમ ૧ તેના ત્રણ ભાગ કરી દીવસમાં ત્રણવાર તેમાં થોડી સાકરનાંખી આપવું, અથવા નીચેની દવા. ઓનો ભુકો કરી તેના ૪ ભાગ કરી દીવસમાં ૩ અથવા ૪ વખત પાણી સાથે ફકાડવું.

બીલાનું મગજ... . . . તોલો ૧૧

મોચરસ . . . . . તોલો ૧

જામદળ	...	...	તોભો ૦
અફરીણ	...	...	ગરેત ૧

અથવા માયાં દરાંમ ૧૧ દાડમની છાલનો ભુકો દરાંમ ૩ સાકર દરાંમ ૧ એ સમજાનો ભુકો કરી ૧ થી ૨ દરાંમ નેટલો પાણી સાથે સવારે સાંજ ફકાડવો. અથવા નીચેની દવાએને ઝેરખરી કરી ૧૦ આં-ગિસ પાણીમાં થોડો વૈંચત સુધી ઉકાળી આસરે ૯ આંગિસ નેટલું બાકી રહે તારે ગાળી લેઈ ચંક્ર પડવા દેઈ તેમાંથી ૨ આંગિસ નેટલું દીવસમાં ત્રણવાર પાવું.

સોફાં	...	...	દરાંમ ૨
બીલાં	...	...	દરાંમ ૨
વાળો	...	...	દરાંમ ૨
ધાણાં	...	...	દરાંમ ૨
મોથ	...	...	દરાંમ ૨
મુંઠ	...	...	દરાંમ ૨

ઉપાય બીજો.

હરડાં	...	...	...	દરાંમ ૨
બેડાં	...	...	...	દરાંમ ૨
સોફાં	...	...	...	દરાંમ ૨
આમળાં	...	...	...	દરાંમ ૨
ધાણા	...	...	...	દરાંમ ૨
હરડે	...	...	...	દરાંમ ૨
માંગોસ્તાન	...	...	...	આંઘિસ ૧

ઉપલી સમજા દવાએને ઝેરખરી કરી, ૧૨ આંઘિસ પાણીમાં ઉકા-

જવું અને થંડું પાડી ગાળી બાટલીમાં ભરી તેના આઠ ભાગ કરવા, એકેકો ભાગ દીવસમાં ચાર વાર પાવો, આ દવા જ્યેષ્ઠ ત્રણ દીવસ સુધી ભરી રાખવી. અથવા ગ્રાડામાં લોહી વધારે જાય, ગ્રાડો થતી વખત પેટમાં કપાઈને ફુએ તો ૧૥ દરામ હીમજી હરડેને ધીમાં તળીને સુકવવી અને તેનો જુગો કરી તેમાં એક ચમચી સાકર નાખી તેમાંથી ૦૥ થી એક ચમચી મોટી જામરના દરદીને દીવસમાં ત્રણમાર પાણી સાથે કુકાડવું. તથા બચાંને ૫ થી ૧૦ ગરેન જેટલું મધમાં મેળવીને દીવસમાં ત્રણવાર ચટાડવું. અથવા નીચેની દવાને મેળવી ૨૦ થી ૩૦ ગરેન જેટલું દીવસમાં ત્રણવાર કુકાડવું.

બીલા	...	...	દરામ ૨
તજ	...	...	દરામ ૫૥
નાગકેસર	...	...	દરામ ૦૥
ધાણા	...	...	દરામ ૧
સાકર	...	...	દરામ ૨

સાધારણ મરડા ઉપર વખતે નીચે જણાવેલી દવા કાયદો કરેછે.

કુદની છાલ.	...	દરામ ૧
વાળાનાં મુળીઆં	...	દરામ ૧
મોથ	...	દરામ ૧૥
લોદર	...	દરામ ૧
દાડમની છાલ	...	દરામ ૨

એ સમજાને ખાંડી ૮ આંઉસ પાણીમાં ઉકાળી ૬ આંઉસ જેટલું બાકી રહે ત્યારે, થંડું પાડી તેમાંથી ૨ આંઉસ જેટલું દીવસમાં ત્રણ

વાર પાવું.

ખાજકને મરણે થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવી તેનાં ૪ પડીકાં કરી અંકેક પડીકું દર ત્રણ કલાકે સાકરના સીરા સાથે ચઠાડવું.

ખીસમય સખનાઇટરસ ...	...	ગરેન ૨૦ થી ૩૦
ડોવરસ પાઉડર ...	...	ગરેન ૪ થી ૮
કમપાઈડ આક* પાઉડર...	...	ગરેન ૨૦
હાઈદરાબાદી કમકરેટા ...	...	ગરેન ૩

જેપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચે પરમાણુ દેશી દવાઓ વાપરવી.

વધારણી ...	...	દરામ ૧
વજ ...	...	દરામ ૨
કઠ ...	...	દરામ ૫
સાજીખાર ...	...	દરામ ૭
વાવડીંગ ...	...	દરામ ૯

એ સગજાને ખુબ ખાંડી લુગડે આળી તેમાંથી ૧ દરામ દાહાડામાં એ વખત તાઢા પાણી સાથે ફકાડવું. એથી ફાયદો ન થાય તો, હીમિજ નંગ પ ને ધીમાં તળી તેનો બુકો કરી તેમાં તેટલીજ સાકર નાખી રાત્રે સુતી વખત ફકાડવું. એ ફકાકી ત્રણ ચાર દાહાડા જરૂરી રાખવાથી આરામ થઈ જશે.

પેટમાં કપાઈને ઉભટી સાથે વારંવાર ધણો
ઝાડો આવે તે વીશે.

અણું ખાવાથી, અથવા પેટમાં કરમ પેદા થવાથી, અથવા ખરાબ

આજ ખાધાથી, ઇસાદી કારણોથી નો પેટ છુટી જાય તો, તેને એક દમ બંધ કરવું ન જોઈએ. કેમકે બંધ કરવાથી આંખરીને ઘણો ગેરફાયદો થાય છે. હંધિર પોતાની મેળે તે દરદ દુર કરવા ઝાડો કરે છે, તેની વચે એક દમ પડવું નહીં. અથવા એક ખે ઝાડા આવવા પછી નીચેની દવા. આ મેળવીને તે પાવી.

રૂબારૂ પાઉડર	...	...	ગરેન ૫
કારબોનેટ આવ મેગનેસીઆ	...	...	ગરેન ૨૦
સીનિમામ વાટર.	...	...	આંઉસ ૧૧

આથી એક હલકો જીલાબ આવશે અને પેટનો કચરો નીકળી નીકળે દરદ બંધ પડશે.

ઉપલી દવાથી ઝાડો બંધ ન થાય તો નીચેની દવાઓ મેળવી તે-માંથી પોણું વાળન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું.

પ્રીપેડ ઓક	...	દરામ ૨
ગુંદરનો ભુકો	...	દરામ ૨
એરોમેટીક પાઉડર આવ ઓક	દરામ ૧	
ટીચર આવ સીનિમામ	દરામ ૨	
લાનડેમ	...	મીનીમ ૪૦
ટીચર આવ કેટીફું...	દરામ ૨	
પાણી.	...	આંઉસ ૬

અથવા નીચેની દવા મેળવી તેમાંથી એકેકી ચમચી ૧ ગલાસ ખાંડી તથા ઘોડા પાણી સાથે મેળવીને દર બે કલાકે ઝાડો બંધ થાઓ ત્યાં સુધી પાવું. અથવા તેથી આરામ ન થાય તો નીચેની દવાઓની ૪

ગોળીઓ કરી અકેકી દર ત્રણ કલાકે આપવી.

ગેલ્લીકએસીડ ... ગરેન ૧૫

સુગરલેડ ... ગરેન ૧૨

અફીણ... .. ગરેન ૪

ગુંદરનું પાણી નિષ્ક્રમે તેરલું.

અથવા નીચેની દવાઓ મિળવી પોણું વાદન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું. ૧થી ૫ વરસના બચાંને આ દવા આપવા અગાઉ રૂબાઈ અથવા એરંડીઆ તેલનો જીલાબ આપવો.

ટીચરઆવકાઇનો... .. દરામ ૩

ક્લોરોડાઇન .. ... દરામ ૧

લીકવીડએક્ટ્રાકટઆવબેલ... દરામ ૪થી ૮

ડિક્લિકશન આવલોગઝેડ ... આંઉસ ૬

ઉલટી પણ સાથે થતી હોય તો, નીચેની દવાઓ મિળવીને બન્યાં સુધી ઝાડો બંધ થાય ત્યાં સુધી તેમાં બરફ થોડો થોડો નાંખીને પાવી, તેમજ પેટ ઉપર રાઈ મુકવી. અને જરૂર જણાય તો તે દવા દર ત્રણ કલાકે પાવી જરૂર રાખવી.

બાઈકારબોનેટ આવ પોટાસ ... ગરેન ૨૦

સીટરીક એસીડ. ... ... ગરેન ૧૫

પોટાસા બરોમાઇડ. ... ... ગરેન ૮થી ૧૨

ક્લોરોડાઇન ... ... મીનીમ ૫થી ૧૦

અથવા ટીચર ઓપી ... ... મીનીમ ૫

લાઇકર બીરામથ એટ આમોનીઆ સીટરસ. . મીનીમ ૪૦

પેપરમીન્ટ વોટર ... ... આંઉસ ૬

અથવા કરમ પડવાથી ઝાડો થયો હોય તો નીચેની દવાઓ મળવી તેનાં ૪ પડીકાં કરી અંકેક પડીકું દર ત્રણ કલાકે કંકાડવું, જેથી કરમ નીકળશે, અને ઝાડો બંધ થશે.

સેનટોનાઈન	...	...	ગરેન ૧૨
સોડા	...	...	ગનેન ૪૦
ડોવર્સપાઉટર	...	...	ગરેન ૨૦
કેલોમલ	...	...	ગરેન ૪

અથવા નીચેની દવાઓ મળવી તેમાંથી અંકેકો સમયો ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવો.

ટરપીનટાઈન.	...	...	...	મીનીમ ૪૦
લાઇકરબીસમથ એટ આમોનીઆસીટરસ	...	...	...	મીનીમ. ૪૦
પાણી.	...	...	...	આંડિસ ૨

અથવા ૫ થી ૧૫ મીનીમ સોલ્યુશન આવ નાઇટરેટ આવ આપર્ન એક લીટર ગલાસ પાણીમાં નાખી દીવસમાં ત્રણ વાર પાવું આ ઉપાય ઘણો સારો છે.

દસ આંડિસ થંડા પાણીની પીચકારી મોટી ઉમરના દરદીને ગુદામાં મારવાથી ઘણોજ ફાયદો થાય છે, ગમે તેવો લાંબા દીવસનો ઝાડો કંઈ ત્રણ દવા પીધા વીના બંધ થાય છે. બાળકને ૧ આંડિસ જેટલું પાણી ગુદામાં પીચકારીથી નાખવું.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પ્રમાણે દર્શી દવાઓ આપવી.

ધાવડીનાં ફૂલ	...	દરામ ૧
મોચરસ...	...	દરામ ૧
અજમોદ...	...	દરામ ૧

એ સઘળાને ખુબ વાઠી લુગડે ચાળી તેમાંથી ૧ દરામ દહાડામાં ત્રણ વખત થોડી છાશમાં મેળવી પાવી. એથી કાયદો ન થાય તો.

અંદરજવ

મોચ

ધાવડીનાં ફૂલ

ખીલીનો ગરબ

લોદર

સુંઠ

મોચરસ

એ સાતે વાનાં એક એક દરામ લેઈ તેને ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી એક એક દરામ દહાડામાં ત્રણ વખત છાશમાં જરા ગોળ નાંખી તેમાં તે ચુરણ નાંખી પાવું.

અથવા—મેઠ, ખડીઓખાર, ફુલાવેલો કાથો, સુંઠ, અતીવખની કળો, જાયફળ, મોચરસ, એ સરવ બરાબર લેઈ ઝીણા બારીક વાઠી લુગડે ચાળી તેમાંથી ૨૧ બારને આશરે લેઈ અફીણુ ચણાઈ ૨ બાર લેઈ તેનો કસુંબો કાઢી ઉપત્તા ઓસડમાં નાંખી તેની ગોળીએ આઠ કરી અકેકી ગોળી દહાડામાં ત્રણ વખત ખવરાવવી. ઉમર પ્રમાણે વધતી ઓછી આપવી. .

ઉછાળો તથા ઉલટી.

(નોશીઆ એન્ડ વોમીટીંગ—Nausea and Vomiting.)

નીશાની તથા સખખ—ઉલટી થવાનાં ઘણાં કારણો છે મુખ્ય કરીને અહારું થવાથી, પેટમાં ખટાસ થવાથી, હોજરી નખળી પડવાથી, સ્ત્રી ગર્ભવેતી, થવાથી અમક થવાથી, ગોળીમાં આંતરડુ ઉતરવાથી, ખ-

રાખ જાતનો તાવ આવવાથી, ભિજનો અથવા ભિજના ચીકટ પડોનો વરમ થવાથી, હોજરીમાં ચાકુ પડવાથી, વીગેરે ઘણું કારણોથી ઉલટી થાએ છે. ઉલટી થવાથી કોઈ વખત ખાધેલી ચીજ અથવા પીત ખહાર પડે છે.

ઉછાળો તથા ઉલટી ઘણું કરીને હોજરીની ખીમારીથી થાએ છે. ઘણી વખત શરીરની ખીજ ખીમારીથી પણ થાએ છે.

ઉપાય—એસીડ હેડરોસીઆનીક ડીલુટ ... મીમીએ ૧૦ થી ૧૫

સોડાબી કાર્બોનેટ ... ... ગરેન ૬૦

એસીડ ટારટારીક ... ... ગરેન ૪૦

ટીચર આવ ઓરેજ ... ... દરામ ૨

સાકરનો શીશી .. ... આંઉસ ૧

પાણી... .. આંઉસ ૫

ઉપલી દવાઓ મેળવી પોણું વાદન ગલાસ ભરી મોટી ઉમરના દરદીને દર ત્રણ કલાકે પાવું. બાળકને બે ચમચી દર ત્રણ કલાકે પાવું. સોડા પોટરમાં બરફ નાખીને પાવો. પીપડી ઉપર રાઈની પટ્ટી મારવી, અને નીચે જણાવેલ દવા મેળવી તેના ચાર પડીકાં કરી અંકેક પડીકું દર ચાર કલાકે બરફના પાણી સાથે પાવું.

કેલોમલ ... ... ગરેન ૪

કાર્બોનેટ આવ મેગનેસીઆ ... ગરેન ૨૦

બીસમથ સબ નાઇટરસ... ... ગરેન ૪૦ થી ૬૦

આંધ્રી સુધી ઉલટી થવાની નીશાની જણાય ત્યાં લગી ખોરાક ખણાજ લેવો. જ્યો કે કાંજ તથા કુદ દર બે કલાકે પાવું.

ઝાંડો પણ સાથે થતો હોય તો નીચેની દવાઓને મેળવીને ૧ લી કરગલાસ મોટી ઉચરના દરદીને દર ત્રણ કલાકે પાવી બાળકને ૧ થી ૨ ચમચી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

લાઈકર બીસમયએટ આમોનીઆ સીટરસ. દરામ	૨
એસાડહેડરોસીઆનીક ડીલુટ	... .. મીનીમ ૧૦
સોડાબીકારબૈનસ	... .. ગરેન ૪૦
ટીચર ઓપી	... .. મીનીમ ૪૦
પાણી	... .. આંદિસ ૪

અજીણુ થવાથી, ખરાબ વસ્તુ ખાધાથી, ઉલટી થતી હોય તો તે બંધ કરવી નહીં, કારણ કે એવા કારણોથી ઉલટી થવાથી ફાઅલો થાય છે; વાસ્તે ગરમ પાણીમાં ૨૦ ગરેન પલવીસ એપીકાર્બુના ૨૦ ગરેન સલફેટ આવર્ઝીક ૧ થી ૨ ચમચી રાઈ અથવા ૧ ચમચો નીમક એ પાંચમાંથી જે હાજર હોય તે આપી ઉલટીઓ કરાવવવી. અથવા હોન્જરીમાં ખટાસ થવાથી ઉલટીઓ થતી હોય, અને છાતીમાં દાહ બળતી હોય તો ૧ લીકરગલાસ ચુનાનું પાણી સોડાવોટર સાથે મેળવીને દીવસમાં ત્રણ વાર થોડા દીવસ સુધી પાવું. ખોરાકમાં ફક્ત દુધ આપવું, અને સોડલીજ પાઉડરનો જીલામ અડવાડીયામાં બે વખત આપવો.

ઉલટીની સાથે મોટું વાસ મારે તો ૧ ચમચી હાડકાના કોયલાનો બુકો ખાણું ખાધા પછી પાણીમાં ફકાડવો.

કોઈ પણ કારણથી નબળાઈ થઈ હોય અને તેથી હોન્જરી નબળી પડી જઈ ઉલટીઓ થતી હોય તો, હોન્જરીને શક્તી આપવા ૧ ચમચો ખાંડી પાણીમાં નાખી ખાતી વેળા પાવો. અથવા ૪૦ મીનીમ એસાડ-હેડરોસીઆનીક ડીલુટ અથવા ૪૦ મીનીમ એસાડ નાઇટ્રોક ડીલુટ

પાણી બે આંઉસ દીવસમાં ત્રણ વખત થોડા દીવસ સુધી પાવું.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીને વખતે આધિલી કુંઈ પણ ચીર્જીટકી શકતી નથી તો તેને પીપડી ઉપર રાઈની પટી મારવી, બરફ ચુસાડવો, તથા કુધમાં ચુનાનું પાણી મેળવીને પાવું. અને નીચેની દવાઓ મેળવી ૧ લીકરગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે તેમાં બરફ નાખીને પાવું.

સોડા બીકારબોનસ	...	...	ગરેન ૬૦
સોડા પોટાસા ટારટારસ	...	...	દરામ ૪
એસીડ ટારટારીક	...	...	ગરેન ૫૦
એસીડ હેડ્રોસીઆનીક ડીલુટ	...	...	મીનીમ ૧૦ થી ૨૦
ગુલાબનું સરખત	...	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	...	આંઉસ ૪

ઉપલા ઉપાઓથી ફાયદો નજ થાય તો, ૧ ભાગ કલોરોફોર્મ તથા ૩ ભાગ ઈથર ઓપી તેમાં લુગડાનો કડકો બોળી તે પીપડી ઉપર મુકવો. તેમજ નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી ૧ લીકરગલાસ દર ત્રણ કલાકે દીવસમાં ચાર વાર પાવું, અને બે ત્રણ દીવસ સુધી જારી રાખવું.

ઓકઝેલેટ આવ સીરીઅમ	...	...	ગરેન ૧૨ થી ૨૦
એસીડ હેડ્રોસીઆ નીકડીલુટ	...	...	મીનીમ ૧૦
ગુલાબનું સરખત	...	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	...	આંઉસ ૩

ગર્ભવંતી સ્ત્રીને આ ઉપાયથી ઘણો ફાયદો થાયછે, પણ તેથી ફાયદો ન થાય તો ૧ દરામ કલોરલહેડ્રેટ ૨ આંઉસ પાણી નાખી તેની સ્વાર સાંજ ગુલામાં પીચકારી મારવી. ગોળીમાં આંતરડુ બિતરી ગયું હોય, અને તેથી ઉલટી થતી હોય તો ઉપલી પીચકારીની દવા ઘણો ફાયદો

કરેછે. અને આંતરડું પણ ઉપર ચઢેછે. અથવા નેને આંતરડું ગોળીમાં ઉતરી પડ્યું હોય તેને ૨૦ મીનીટ સુધી ગરમ પાણીમાં બેસાડવો. અને ત્યારપછી ૨ ગરમ મ્યુરેટ આવ મોરફીઆ તથા એક દરામ પાણી એ બંનેને મેળવી પેટના જે ભાગમાંથી આંતરડું ઉતરે હોય તેની આસપાસના ભાગમાં તે દવામાંથી ૫ મીનીમ જેટલું લેઈ પીચકારી ચામડીમાં મારવી અને તે પછી આંતરડા ચડાવવાનો વતન કરવા, કે જેથી આંતરડું તુરત ચડશે. અને ઉલટી પણ બંધ થશે. અથવા શીશ આતમાં ઉલટી થતી હોય અને પેટમાં ઘણું ફુગવું હોય તો તજ, સુંઠ, ઘોળા તીખાં તથા કુદનો એ ચારનો ઉકાળો કરીને પાવો. તથા પીપડી ઉપર ૧૦ મીનીટ સુધી બરફ મુકી રાખીને તે કાઢી લેઈ તે જગો ઉપર રાખીને મોટી પટી બનાવી મુકવી.

હોજરીમાં ચાંદું પડવાથી ઉલટી થતી હોય તેની નીશાની દરદીને પીપડીના હાડકા આગળ ધીમો ફુગાવો થયા કરે અને કંઈ પણ ખોરાક ખાધાથી તેમાં વધારો થાય. બરડાના કાંઠાની અધવચમાં તથા પીપડીની નીચે પેટમાં હમેસાં ગળ્યા કરે, કોઈ કોઈ વખત ખાટા આંડકાર આવે, ઉછાળો થઈને ઉલટી થાય, ઉલટીમાં કાણુ લોહી પડેછે. દરદી દીનપૂર દીન ગળતો જાય. શરીર થંડુ થઈ જાય. અથવા ચાંદા ઉપર રૂઝ ન આવે, અને હોજરીમાં આરપાર છીદ્ર પડેછે. તો લોહી આંકીને અથવા ખાંધેલો ખોરાક આંકીને દરદી તુરત મરણ પામેછે. તોપણ ઇલાજ કરવાથી તે સાર થાયછે વાસ્તે નીચે જણાવેલા ઇલાજો અજમાવવા.

હોજરીમાં ચાંદું પડવાથી ઉલટી થતી હોય તો પીપડી ઉપર રાઈ મુકવી તથા ટરપેનટાઈન ગોપડીને તે ઉપર સેક કરવા.

ઉલટી જોરમાં થતી હોય, દરદી લોહી આંકતા હોય, તો બરફ સાથે

મીઠું મેળવીને તે પીપડી ઉપર મુકવું. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાઢને ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું.

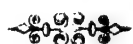
બીસમથ સખ નાઈટરસ	ગરેન ૧૦
ટીઅર આવ કાઢનો	દરામ ૨
ટીઅર ઓપી	ગીનીમ ૪૦
ગુંદરનો બુકો	ગરેન ૧૦
પાણી	આંઉસ ૬

અથવા ૦૧ દરામ લીકવીડ એકસટરાકટ આવ અરગટ તથા ૧ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ખોરાકમાં ઘણી સંભાળ રાખવાની જરૂર છે, કારણ કે તેમ નહો કરવાથી દવા ફાયદો કરતી નથી. વાસ્તે કાંજી અને દુધ અથવા તેમાં થોડું ચુનાનું પાણી નાખીને પાવું, પણ જો ઉલટીથી તે ટકી શકવું ન હોય તો તે પીચકારીથી ગુદામાં દાખલ કરવું. પછી ઉલટી ઓછી થતી જાય તેમ થોડો થોડો ખોરાક મોઢાને રસ્તે લેવો. ઘણી યાકે અઢે એવી મહેનત કરવી નહી. પેટ ઉપર હમ્સાં ફલાનલનું લુગડું બાંધી રાખવું. ઉલટી આવતી હોય ત્યારે ઉઠાએ કદી ન કરવું નહીં પણ સુઈ રહેવું.

અથવા ધીમાં સીંધવખાર નાખીને પાવું. અથવા મગ, મંસુર, જવ એના લોટની રાખ કરી તેમાં મધ મેળવી પાવું. અથવા આમળાંના રસમાં સુખડ તથા મધ મેળવી પાવું. અથવા દાડમના રસમાં મધ મેળવીને પાવું. અથવા ઓખાના ઘોવણમાં મધ નાખી પાવું. અથવા પીપળાના છોડાની રાખ પાણીમાં ઓલવી એ પાણી રાખ સુધા પાવું. અથવા જાંબુડાના તથા આંબાના પાંદડા પાણીમાં ઉકાળી એમાં ઓખાની પાણીનો લોટ નાખી મધ મેળવી પાવું. અથવા ધીમાં સીંધવખાર

નાખીને પાવું. અથવા દાડમના રસમાં મધ મેળવી પાવું. અથવા પીં
પળાના છોડીઆને બાળી પાણીથી ઠારી એ પાણી તથા રાખ પાવી.
અથવા જંજીરનાં અથવા આંખનાં પાંદડાં પાણીમાં ઊકાળી એ
પાણીમાં ચોખ્ખાની ધાણીનો લોટ નાખી તેમાં થોડું મધ મેળવી પાવું.
જેથી તતકાળ ઉલટી બંધ થશે.

નળબંધ વાયુ.

નીશાંતી—જોરાક ન પચવાથી આંતરડાની અંદર પવન એકઠો
થામ્મ છે. તેથી પેટ દુલેલું અથવા ચડેલું લાગે છે, તેના ઉપર આંગળ
વતી ટકારા મારવાથી દુલેલતા જેવો અવાજ થામ્મ છે. વખતે પેટમાં પવન
એટલો બધો એકઠો થાય છે કે જાંબરની માફક પેટ મોટું ચડેલું લાગે છે.

ઓડકાર આવે તેમાં ખરાબ સ્વાદ લાગે. કોઈને વા બહુ સરે, અને
એ પરમાણે થવાથી જરા ચેત પડે. વખતે પેટમાં ઝીણી ચુંક પણ આવે.
વખતે છાતીમાં દાહ બળે છે અને જીવ ખરાબ રહે છે.

ઉપાય—જે માણસને આ પરમાણે થઆ કરતું હોય તેણે તેનો
જોરાક એક દમ બદલી નાખવો. જલદી જરૂર થામ્મ એવો જોરાક ખાવો.
વાયડી સોજ ખાવી નહી. બહુ ખાવું નહી પણ થોડું અને પચે તેટલું
ખાવું. મીઠાઈની સોજ કુંઈ પણ ખાવી નહી. ફરવા હરવાથી ચરિરને
કસવું. જે પેટ ઘોડું દુલેલું લાગતું હોય તો, એસંસ આવ પીપરમીટ ટીપાં
૧૦ પાણીનાં નાખી પાવું. અથવા પીપરમીટ ટીપાં ૫ થોડા પાણીમાં
નાખી પાવું. અથવા ૧ ચમચો ડાઘો ખાંડી ખાંણું ખાતીવળા પાણી.

અથવા થોડી સુંક, પીપર, તજ, ઘોળાં તીખાં કોકમ અને જલદત્રી એ સઘળાને ખોખરાં કરી અખળતા પાણીમાં નાખી અને ઘંડુ પડે એટલે તે ખાંણું ખાતી વખતે પાવું. અથવા નીચેની દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ટીચરકારડામ્મિસ કો.	...	...	દરાંમ ૧
ટીચર આવ જુંજર	...	...	મીનીમ ૪૦
આમોનીઆટડ ટીચર આવ વેલેરીઅન.	...	...	મીનીમ ૩૦
પાણી	...	...	આંઉસ ૨

ઉપલી દવા હાજર ન હોય તો ૧ ગરેન વધારણાંની એક ગોળી કરી ગળાવવી અને જરૂર જણાય તો ત્રણ કલાક પછી પાછી એવી બીજી ગળાવવી.

દાહ ખળતી હોય તો નીચેની દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

સોડાખીકારબાનસ	...	...	દરાંમ ૧
ટીચ આવ જુંજર	...	...	દરાંમ ૩
એકસ્ટ્રેક્ટ આવ કેમોમાઇલ	...	...	ગરેન ૨૪
પાણી	...	...	આંઉસ ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેનાં ૬૦ ગોળીઓ બનાવી મેં ગોળીઓ દીવસમાં ત્રણ વાર ખાણું ખાધા પછી પાંણી સાથે ગળાવવી. આ ગોળીઓથી ખાંણું હજમ થસે ઝાડો પણ સાફ ઉતરશે.

વધારણી	...	...	દરાંમ ૨
એળીઆનો બુકો	...	...	દરાંમ ૧

કાળાં તીખાં ... ... ગરેત ૩૦

મુંડ "૦" ... ... દરામ ૧

એકસ્ટ્રેક્ટ આવ કેમોમાઇલ ... ગરેત ૬૦

અથવા ૬ ગરેત પેપસીન ખાણું ખાધા પછી પાણીમાં નાખીને પાવું.
મોઢુ વાસ મારતુ હોય તો કોઅલ્લાની ટાંકણીમાં ખાણું ખાધા પછી મોઢુ
દામાં રાખવી. અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી પોણુંવાઇત ગલાસ દર ત્રણ
કલાકે પાવું.

કુઆસીઆનો ઉકાળો ... ... આંહિસ ૩

ટીચર કારડા મોમશા. ... ... દરામ ૨

એસીનાઇટરીકડીલુટ

અથવા એરોમેટીકસલક્યુરીક એસીડ

} મીનીમ ૪૦

ફ્રંમપાંઉડ ઈનક્યુબ્રન આવ જેનસીઅન આંહિસ ૩

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી પોણું વાઇત ગલાસ બરી દર ત્રણ
કલાકે પાવાથી પેટનો પવન છુટો પડશે, અને કુખતું બંધ થશે.

સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક ... દરામ ૨

ટીચર આવ હેનબેન ... દરામ ૨

અથવા ટીચર આવ બેલાડોના ... દરામ ૧

ટીચર આવ એસેફીટીડા ... દરામ ૨

ડીલ વોટર ... ... આંહિસ ૬

ઉકાળો ઘણો થતો હોય તો તથા માથુ પણ કુખતુ હોય તો ૧૦ ગરેત
કારબોનેટ આવ આમોનીઆને ૧ અમઓ લીંચુના રસમાં ભળીને તે
પાણીમાં પાવું. અથવા ૧૫થી ૨૦ ટીપા એસીડ સલક્યુરીક ડીલુટને ના-
રંગીની છાલના ઉકાળામાં ભળીને દીવસમાં ત્રણવાર પાવું.

બાળકને પેટમાં પવન પકડે તો નીચેની દવાઓ મળવી ૨ અમરો
ભરી પાવી.

મેગનેસીઆ કાર્બોનાત્રસ	...	...	ગરેન ૨૦
સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક			ટીપાં ૧૦ થી ૨૦
ડીલવોટર	...	...	આંઉસ ૧

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચે પરમાણુ દેસી દવા-
ઓ વાપરવી.

ધાણા	...	...	દરામ ૧
હરડેની છાલ	...	...	દરામ ૧
વધારણી	...	...	દરામ ૧
એરંડાનું મુગ	...	...	દરામ ૧
સીંધાલુણ	...	...	દરામ ૧
બીડ લવણ	..	..	દરામ ૧
કાચ લવણ	...	...	દરામ ૧
અજમોદ	...	...	દરામ ૧
જવખાર	...	...	દરામ ૧
વાવડીંગ	...	...	દરામ ૧
નસોતર	...	...	દરામ ૩

એ સમજાને ખુબ ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી એક દરામ દાડામાં
વણુ વખત ગરમ પાણીમાં ફકાડવું. એથી ફાયદો ન ચાય તો.

નસોતર	...	...	દરામ ૨
પીપર	...	...	દરામ ૪
હરડે	...	...	દરામ ૫

એ સઘળાને ખુબ ખાંડી લુગડે આળી તેમાં ગોળી વળામ્મ તેટલો ગોળ નાખી અડધા અડધા દરામની ગોળીઓ કરી દાડામાં બે વખત ગરમ પાણીમાં અંકેક ગોળી ગળાવવી.

જળંધર.

(ડ્રોપ્સી—Dropsy.)

નીસાની—પેટની અંદર પાણી જેવો પ્રવાહી એકઠો થવાથી પેટ સુજી આવેલો મોટું લાગે, અને તે સાથે કેટલીક વખત હાથ પગ તથા મોટું પગ સુજી જાય છે. જળંધર પારખવાની રીત એ છે કે જળંધરવાળા માંભૂસને બેસાડી તેના પેટના એક પાસા ઉપર એક હાથ બેલી બીજા પાસા ઉપર બીજા હાથનાં આંગળાંના ટકોરા મારવા એમ કરવાથી જેમ પાણીથી ભરેલી પખાલના કોઈ ભાગ ઉપર એક હાથ મુકીને બીજી તરફ બીજા હાથના આંગળાના ટકોરા મારવાથી તે મહિલુ પાણી હાલીને તે ઉપર મુકેલા હાથને પાણીનો આંચકો લાગે છે. તેજ પરમાણે જળંધરવાળા પેટમાંનું પાણી હાલતુ આપણા હાથને લાગે છે અને આપણે આંગળાના જેટલા ટકોરા મારીએ તેટલાનો આંચકો બીજા હાથને તુરત માલમ પડે છે. એ મુજબ બે ચારવાર જુદે જુદે ટકાણે તપાસી જોયું અને જો જળંધરથીજ પેટ મોટું થયું હશે તો સઘળી વખત ઉપર કદા પરમાણે પાણીના અંદર થતી ગતી આપણા હાથને જણાયા વીના રેસે નહીં.

જો પેટની સાથે હાથ પગમાં સોજો હોય તો તે સોજવાળા ભાગ ઉપર આંગળાથી દબાયું એટલે ત્યાં ખાંડો પડશે, અને પાછો થોડા વખતે બરાઈ જશે. અથવા ધુરાઈ જશે.

જળંધર ચાર પ્રકારથી થાયછે. કલેજના રોગથી, ગુરદાના રોગથી, દીલ અથવા અંતકરણના રોગથી, નબળાઇથી.

ઉપાય—દીલના, ગુરદાના, કલેજના અથવા તલીના દરદથી છાતી અથવા પેટમાં પાણી એકઠું થયું હોયતો નીચે જણાવેલી ત્રણ બાબતોને લગતા ઉપાય કરવાથી એવી જાતનું પાણી ઘણી વખત ઓછું થાયછે. પણ શરૂઆતથી એ પરમાણે કરવાથી બીલકુલ મંદી જાયછે. એ ત્રણ બાબતો નીચે જણાવા પરમાણે છે.

ત્રાડો લાવવા માટે જીલ્લામાં આપવા.

પીસાબ છુટે એવી દવાઓ આપવી.

ઘણા પરમેવો છુટે એવી દવાઓ આપવી.

પેટમાં અથવા છાતીમાં પાણી ઘણું એકઠું થયું ન હોય પણ મધ્યમસર હોય તો ૧ થી ૫ દરામ જલપ પાઉડર અને બેથી ચાર દરામ કરીમ આવ ટારટર એ બંનેને મેળવી દરરોજ પાણી સાથે ફકાડવું. તે ત્રણથી ચાર દીવસ સુધી ચાલુ રાખવું. અથવા ૧૧ દરામ કેલસાઇનડ મેગનેસિઆ ૧૧ દરામ રીબોન તથા ૨થી ૪ દરામ કરીમ આવ ટારટર એ સઘળાને મેળવી દર રોજ પાણી સાથે ફકાડવું. અને તે ત્રણથી ચાર દીવસ ચાલુ રાખવું. અથવા ૧ ગરેન રેવંચીના સારને થોડા ગુલકંદમાં મેળવી તે ની એક ગોળી બનાવી તે એકથી બે દીવસ સુધી ગળાવવી.

પીસાબ ઘણા લાવવા માટે ઘણી દવાઓ અપાયછે. જેવી કે સ્કુબલ ડીજીટેલીસ, ટરપન ટાઇન, કેનથારીડીસ, જીનીપર, હયર, એસોટેટઆ વ પોટાસ, કારબોનેટ આવ પોટાસ, કાલસીકમ, નાઇટ્રેટ આવ પોટાસ વીગેરે અપાય છે.

દીલના દરદથી જળંધર થયું હોય તો એખરાનાં બી પાણીમાં નાખી

ઉકાળી પાવાં. અથવા નીચેની દવા મેળવી પોણું વાઢન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. '૦

ટીચર આવડીજીલ્લીસ	...	મીનીમ	૪૦
સ્પીરીટ આવનાઇટરીક હથર	...	દરામ	૨
પોટાસા નાઇટરસ.	...	દરામ	૧૧
ટીચર આવ સ્ક્રુમલ.	...	દરામ	૧
કમપાઝિક ડીકાકશન આવ ખુમ		આંહિસ	૬

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઢન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ટીચર આવ કેથારીડીસ	...	મીનીમ	૪૦
ગુંદર.	...	દરામ	૨
ટીચર આવ હાઆસીઆમી.	...	દરામ	૨
સ્પીરીટ આવ જીનુનાપર	...	દરામ	૨
સ્પીરીટ આવ કલોરો ફોરમ..	...	દરામ	૧
કલીમ આવ ટારટર	...	દરામ	૨
પાણી.	...	આંહિસ	૬

રત્નિ સુતી વખત ૫ ગરેત બલુપીત અને ૧ ગરેત પાહુડર આવ સ્ક્રુમલ આ બંનેને મેળવી તેની એક ગોળી કરી તે ગળાવવી. આ દવાઓ થોડા દીવસ ભરી રાખવાથી બધાં પેસાબ છુટશે. બધી વળા પારાનો મલમ ગુરદાની જગો આગળ લગાડ્યાથી, ખસખસતા પોસનો ફલાન લથી ગરમ શેક કરવાથી, ટરપનટાઈન અથવા ટીચર આવ સ્ક્રુમલ ચોપડવાથી, બધો ફાયદો થાય છે. ગુરદાના દરદથી જળંધર થયું હોય તો

પરસેવો લાવવાની દવાઓ આપવાથી ઘણો ફાયદો થાય છે. પરસેવો લાવવા માટે દવાઓ નેવી કે, સેલીસીલીક એસીડ એપીકામ્પુનાપાઉડર, અને અફીણુ, એન્ટીમોની, ગરમ પાણીનો બાફ વીગેરે અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઇન ગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે રાત અને દીવસ મળી છ વખત પાવું. આ દવા પરસેવો લાવવા માટે ઘણી અકસાર છે.

સેલીસીલીક એસીડ.	...	ગરેત ૯૦
ડીઅર આવ ઓરેન્જ...		દરામ ૨
સાકરનો સીરો.	...	આઉસ ૧
પાણી	... ..	આઉસ ૯

ઉપલી દવા ત્રણથી ચાર દીવસ સુધી જારી રાખવી. પરસેવો ઘણો પડે અને નખખાઈ વરતાય તો તે દવા બંધ કરવી, અને ખાંડી મીક્ષચર પાવું. એ પાચ્છા પછી ૪ ગરેન કેલોમલ તથા ૨ ગરેન અફીણુ એ બંનેને મેળવી તેના ચાર ગોળીઓ કરી અકેકી ગોળી દીવસમાં ચારવાર ગળાવવી. એ પ્રમાણે ત્રણથી ચાર દીવસ સુધી ચાલુ રાખવી. દરદીને ગરમ ફાનલના પુરતાં લુગડાં પેરાવવાં અને બાફ આપવો. દુધ સોવાય બીજો કંઈ પણ ખોરાક નહીં આપવાથી ફાયદો થાય છે. ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચેની દવાઓ નેવી કે, સરગવાની છાલ, દેવદાર, તથા નાગરમાયનો કવાય કરી પાવો. અથવા નીચેની દવાઓ આપવી.

ચીત્રક મુળ, ત્રીકુળા, ત્રીકટુ, જીર, સેરણી, વેખંડ, અજમોદ, ધરીઆળી, કચોરો, ધાણા, વાવડીંગ, કાળીજીરી, પોખરમુળ, સાજીઆર, જવઆર, સીંધવ, સંચળ, બીડલોણુ, મીઠુ, વાગડઆર, અને ઉપલેટ એ સરવનો અકેકો તોલો નસોતર ત્રણ તોલા. દાંતીમુળ ત્રણ તોલા. અને ત્રણ

અથવા, આર ધારીયોર ત્રણ તોલા, આ સરવનું ચુરણ કરી તેમાંથી માફક આવે તેમ તોલો. અડધો પાંણીમાં આપવું. આ ચુરણ અજીણે પણ ફાયદો કરે છે. અથવા નીચેની દવા આપવી.

જવખાર, ટંકણખાર, ચીત્રકમુળ, ત્રીકટુ, અને પંચલવણનું સમ ભાગ ચુરણ ત્રીફળાના કવાચમાં પાવું તેનાથી સાફ ઝાડો ન આવે તો તેમાં થોડી નસોતરની ભુકીનાખવી, અથવા નીચેની દવા આપવી.

પટોળ, વાવડીંગુ, ત્રીફળા, અકેકો તોલો. દાલચીની ટેટુ અને નસોતર આ ત્રણે અડધો અડધો તોલો તેનું ચુરણ કરી તેમાંથી તોલો અડધો ગાયના મુતરની સાથે આપવું. અથવા નીચેની દવા આપવી.

સુંક, તીખાં, ટંકણખાર, પારો. અને ગંધક આ સરવ સંમ ભાગ અને નેપાળાના ખી બે ભાગ તેને ખરલમાં ઘુંટી એકત્ર કરવાં તેમાંથી બે રતી જેટલું આપવું. અથવા નીચેની દવા આપવી.

પુનરવા, સુંક, ગજો દેવદાર. બાળહરડેનાં કાઢામાં સંમ ભાગ ગાયનું મુતર નાખી પાવું.

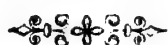
ઉપર પરમાણે ઉપાચો કરવા છતાં આરાંમ ન થાઅ અને પાંણીથી પેટ હાથ પગ મોઢુ અને આખુ શરીર સુજા જાઅ ત્યારે ફુટીની નજીકમાં ડાકટર (ટરોકર કેનુલા) નામનું એક હથોઆર મુકી પાંણી કાઢે છે પણ તેની બચવાની આશા થોડી છે એક બે વખત કાઢવા પછી આજારી બે ભાન થઈ મરણ પામે છે.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પરમાણે ઉપાયો કરવા.

છીપનો ચુનો	...	દરાંમ ૧
જવખાર ...	...	દરાંમ ૧
સીધાણુ	...	દરાંમ ૧

એ સમયે જીભ આંડી તેમાંથી અડધો દરોમ ઘાડામાં ત્રણ વખત ગાયના દહીં સાથે પાવું.

અથવા મોરચુથુ, ગંધક, લીડીપીપર, હરડેની છાલ, એ સરવ ખરાબર લેઈ એને ખારીક વાટી થોરના કુધમાં દીવસ પાંચ ખરલ કરવો. પછી ગરમાણાના ગોળના રસમાં દીવસ પાંચ ખરલ કરવો પછી તેમાંથી ખાર ગરેન દરરોજ ગરમ પાણી સાથે આપવું જ્યેથી તુરત ફાયદો થશે.

ઝાડાની કબજીઅત.

(કોનસ્ટીપેસન—Constipation.)

નીશાંની—હમેશાં ઝાડો ન આવે પણ એક બે અથવા વધુ દીવસને આંતરે ઝાડો ઉતરે અને તે ઘણો કઠણ હોય છે. જીભ ભાગે નહીં પેટમાં ખાર જણાય. આજસાધ આવે બેચેની લાગે એ લાંબા દીવસ આલવાથી ધીમે ધીમે પેટમાં પવન પકડે, પેટ ટુલી આવે, તેથી પેટમાં ઝુક આવે. બદ હજમી થાઅ. હરસ, આંમળ, નીકૂળવાનો રોગ માથાનું દરદ. ફેરચકર અથવા લોહીના જોસ સાથના બીજા દરદો થવાનું કારણ બને છે. અથવા તે દરદ હોય તો તેને પુરતી મળે છે.

સબબ—કેટલાએક માંણસોને વારે ઘડીએ નજીવા કારણને વાસ્તે જીભાખ લેવાની ટેવ પડી હોય તેથી તેમજ ઝાડાની હાજત થાય ત્યારે કોઈ કામથી અથવા આજસાધથી તે વખતે ન જાઅ અને ઝાડાની હાજત વીતા પછી જાઅ. ત્યારે ઝાડો સાફ ઉતરતો નથી, અને ધીમે ધીમે ઉપલો રોગ થાઅ છે. આખો દીવસ બેસીને આજસાધમાં કાઢવાથી,

અથવા મિસીને ધંધો કરવાથી, ખુલી હવામાં દરરોજ ન ફરવાથી, ઘણી જીંઘથી, અથવા અધાઆર ઝોરડામાં હમેશાં સુવાથી, કબજીઅત થાયછે. તેમજ જ્યારે પીત ખરાબર પેદા થતુ નથી અથવા જીલાયની માઠી ટેવથી આંતરડાના માંસના સાકા બહુ નબળા થાઅ છે, તેથી પણ ઝાંડો વખત સર આવતો નથી.

ઉપાય—વારંમવાર જીલાય લીધાની ટેવ હોઅ, તે જેમ બને તેમ જલદી છોડી આપજી. શકત જીલાય લેવાની ટેવ પડી હોય તો તે છોડી હલકો જીલાય આપી ઝાંડો સાફ લાવવો. ખોરાક ખાવામાં ઘણી તતખીર રાખવી. દાળ, વાલ અને એવી વાવડી આળે ખવરાવવી નહી, મોખાની વરતુ વાપરવી નહી, ઘઉંની આળે વાપરવી. ઘઉંના થુલા વીગિરે ખવરાવવું, દુધ પચતુ આપવું. રાતે સુતી વખત અને સ્વારે ઉઠતી વખત એક ટંબલર થંડુ પાણી પાવું. તેમજ દરરોજ એકસ વખતે ખુલી હવામાં ફરવાની ટેવ રાખવી. સાદો ખોરાક આપવો. વખત પરમાણે ઝાંડે જવું. ઝાડાની મનમાં આતુરતા રાખવી નહી. મેષો, જેવાકે અંજીર કેળાં, સંત્રાં, કાળી દરાખ પપેનસ, વીગિરે આપવું. માંખણ ખાવાની ટેવ હોય તો ગોળ અથવા મધ આપવું. રાત્રે ખાણું આધા પછી થોડી વાર ફરફર કરવું અને પછી સુવું.

ગામઠી એરડીયું તેલ ૪ ભાગ, ડીઅરઆવ એલોઝ ૧ ભાગ એ બનેને મેળવીને તે અથવા મગરનું તેલ સવારમાં ઉઠતાં વાર પીપડીના ખાડા આગળ મસણવું. અને ૧ થી ૨ કડકા સુંઠ અથવા ૨ દરામ ડેનડીલીઅનના મુળાઆને ૫ આંઝેસ પાણીમાં ઉકાળી તેમાં ૧૦ દરામ એસીડનાઈટ્રીક ડીલુટ નાખીને સવાર સાંજ પાવું અથવા નીચેની દવા મેળવી તેમાંથી બે ચમચા બરી સવાર સાંજ પાવું.

એપસમસાહટ ... ... આંજિસ ૦૧

પોટાસ નાઈટ્રસ ... ... ગરેન ૨૦

ઈન્ફ્યુઝનઆવ સેના ... ... આંજિસ ૪

પેપરમીન્ટ વોટર ... ... આંડિસ ૪

અથવા નીચેની દવાઓની બાર ગોળીઓ કરી બધે ગોળી રાત્રે સુતી વેળા ગળાવવી.

કમપાઈન્ડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ કોલોસોથ ગરેન ૪૦

બલુપીલ ... ... ગરેન ૨૦

એકસ્ટ્રાક્ટઆવ હાઈઓ સીઆમી ગરેન ૧૦

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેની બાર ગોળીઓ કરી બધે ગોળી રાત્રે સુતી વેળા ગળાવવી.

રૂબાઈ પાઉડર ... ... દરામ ૦૧

પલવીસ એપીકાક્યુના... ... ગરેન ૬

ગુલકુંદ ... ... ગરેન ૧૫

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેનો પાચ કરી તેમાંથી ૫ થી ૧૦ ગરેન લેઈ તેની એક ગોળી કરી રાત્રે સુતી વેળા ગળાવવી.

રૂબાઈ પાઉડર... ... આંજિસ ૪

જેલપ પાઉડર ... ... આંજિસ ૩

મર પાઉડર ... ... આંડિસ ૨

સોફ્ટ સોપ ... .. આંજિસ ૨૧

ઓઈલઆવ કેન્થુપુટી ... આંજિસ ૧

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેની ઓવીસ ગોળીઓ કરી બધે ગોળી રાત્રે સુતી વખત ગળાવવી.

એલોઝ પાઉડર...	...	ગરેન ૩૫
કોલોસિથિય પાઉડર	..	ગરેન ૧૨
જેલપ પાઉડર ...	...	ગરેન ૨૪
રેવંચીના સીરાની બુકો	...	ગરેન ૭
કેસ્ટીલ સોપ ..	...	ગરેન ૧૨
ઓઈલિમાવ કેરેવ	...	ટીપાં ૨૦

પાણીમાં ખરફ નાખીને પાવું અને થંડા પાણીમાં વાદળી બોળી શરીર ઉપર ફેરવવી. ••

અથવા પાંચ ટીપાં લાઇકરેટ્રીકનીઆ થોડા પાણીમાં નાખી દીવ. સમાં ત્રણ વાર પાવું. બાળકને થોડી સોનામખી કાફીમાં ઉકાળીને તે પાવી.

દરદીને હરસ હોય તો ૨ દરામ ગંધકનાં ફુલ અને ૪ દરામ કરીમ આવ ઠારઠર એ બનને મેળવી, તેનાં ચાર પડીકાં કરી એકેક પડીકુ દીવસમાં ચારવાર મધમાં ચટાડવું.

સુનામખીનો બુકો ..	...	આંઉસ ૬
જેઠીમધનો બુકો ...	• ...	આંઉસ ૬
વરીઆળી.	... •	આંઉસ ૩
ગંધકનાં ફુલ ...	...	આંઉસ ૩
સાકર	... ..	આંઉસ ૧૮

આ સઘળાને મેળવી તેનો પાક તદ્યાર કરી રાખી બાળકને ૧ ચમચી જીરો રોષે સુતી વેળા મધમાં ચટાડવો.

એક ખાલા થંડા પાણીમાં ૧ ચમચો મીઠું નાખી ડોવીને અથવા હલાવીને દરરોજ સવારમાં પાવું. આ પરમાણે પંદરથી વીસ દીવસ પાયાથી કબજા-અત થશે નહીં. અને અકેકો ઝાડો સાફ આવશે. આ ઉપાય ધણે સારો છે.

અથવા નીચે પરમાણુ દેશી દવાઓ વાપરવી.

સુંઠ ... ... ગરેન જી

કાળીદરાખ ... દરાંમ ૨

સુનામખી... ... દરામ ૦૧ થી ૧

ગરમાળો... ... દરામ ૩

માના ... ... આંજિસ ૦૧

એ સધળાને ખાંડી તેના ચાર આંજિસ પાણીમાં ઉકાળવું અને થંડું પડેકે ગાળી કાઢી તેના બે ભાગ કરી અકેકો ભાગ પાવો.

અથવા નીચેની દવા ખાંડી ૦૧ થી ૧ દરામ જોડવું ફકાડવું.

સુનામખી... .. આંડિસ ૧

હરડે ... ... દરાંમ ૧

સુંઠ ... ... દરામ ૦૧

સાકર ... ... દરાંમ ૦૧

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ આપવી.

સુનામખી... ... ૩ ૫ ભાર

ગુલાબનાં ફુલ ... ૩ ૫ ભાર

ધાણા ... ... ૩ ૫ ભાર

બેડાની છાલ ... ૩ ૫ ભાર

સુકાં આમળાં ... ૩ ૫ ભાર

હીમજી હરડે ... ૩ ૫ ભાર

પેહેલાં હીમજી હરડેને એરંડીઆ તેલમાં તળવી અને તે પછી બાકીની દવાઓને ખાંડી તેમાં ભળવવી અને તેમાંથી ૦૧ અમચો ભરી ખાંડ સાથે મળવીને મોટી ઉમરના માણસને દરરોજ એકવાર પાણી સાથે ફકાડવી. બાળકને ૦૧ અમચી ભરી દીવસમાં એક વાર ફકાડવી.

ઉપાય—બદ્દહમી હોય તો પાછળ બદ્દહમીનો ઉપાય આપેલ છે, તે પ્રમાણે કરવું. અને માયાનું દરદ નરમ પાડવા હેતુ લખેલી દવાઓ માંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દીવસમાં બે અથવા ત્રણ વાર પાવું.

ડીકાકશન આવ એલોન્ ... ... આંઉસ ૧૧

લાઇકર પોટાસી... .. ૧૧મ ૧

નૅનસીઆન્ગની આ ... ... આંઉસ. ૧૧

ઉપલી દવાથી ફાયદો જણાય પણ ઝાડો વધારે આવે તો દવા એક વખત આપવી પણ સેથી ફાયદો ન થાય તો નીચેની દવાની સરખી ૨૪ ગોળીઓ બનાવી બંને ગોળી દીવસમાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

પલવીસ એપીકાક ... .. ગરેન ૧૦

એલોઝ (એળીઓ)... .. ગરેન ૬

કારબોનેટ આવ આયરન ... .. ગરેન ૪૮

એરોમેટીક પાઉડર .. .. ગરેન ૧૨

આ જાતના માયાના દરદમાં નબળાઈ જણાઅ તો નીચે લખેલી દવાઓની ૨૪ ગોળીઓ બનાવી બંને ગોળી દીવસમાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

સલફેટ આવ આયરન... .. ગરેન ૨૪

પોટાસા કારબોનસ ... .. ગરેન ૧૨

મર ... .. ગરેન ૧૨

એલોઝ (એળીઓ) ... .. ગરેન ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાને મેળવી પાવી, અને જરૂર જણાઅ. તો ખીજવાર પાવી.

ફેલસાઈન્ડ મેગનસીઆ... .. ગરેન ૨૦

વાઈનઆવ ફોલસાકમ... .. મીનીમ ૧૦

પાણી .. .. આંઉસ ૧

ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય તો ૫ ગરેન બલુપીલ લેવી, અને તેને

બીજી દહાડે નીચે જણાવેલી દવાઓને મેળવી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી
દર ત્રણ કલાકે પાવી, થોડા દીવસ સુધી જરૂરી રાખવી,

રૂબાઈ ... .. ગરેન ૪૦

ટીચરઆવ કેલમબા ... દરામ ૨

એસાડહેડરોસાઆનીકડીલુટ મીનીમ ૧૦

સોડાબાઈ કારબોનસ ... ગરેન ૪૦

ડીલવોટર ... આંઉસ ૬

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેની ત્રણ ગોળીઓ બનાવી અકેક
ગોળી દાહાડામાં ત્રણવાર ગળાવવી જેથી માથાનું દરદ નરમ પડશે.

સક્રોટ્રીન એલોઝ ... .. ગરેન ૪

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ નકસવામીકા ... ગરેન ૨

એકસ્ટ્રાક્ટઆવહેનબેન... .. ગરેન ૪

કેસ્ટીલસોપ ... .. ગરેન ૪

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચેની દસી દવાઓને ૧૧
શર પાણીમાં ધીમી આંચે ઉકાળી અરધુ પાણી રહે ત્યારે ગાળી લેવું,
અને તેમાંથી અરધુ સવારમાં અને અરધુ સાંજે થોડી સાકર નાખીને
પાવું. દરરોજ એ દવા તાજી લેવી.

હરડાનું દળ ... .. તોલો ૦૧

મોટી હાઈડ્રેનું દળ ... .. તોલો ૦૧

આલુ .. ... દાણા ૧૦

ઉનાળ ... .. દાણા ૧૦

સીપસતાન ... .. દાણા ૭

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી. ગાયનું
અથવા લેસનું ધી સો પાણીએ ધોઈ જ્યાં માથુ ડુબવું હોય ત્યાં એપ-
ડવું. અથવા—

લીકર ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવી.

ટીચર આગ્રુ વેલરીઅન ... દરામ ૨

કેલસાઇન્ડ મેગનેસીઆ ... ગરેન ૨૦

એસેન્સ આવ પેપરમીટ ... દરામ ૧૧

ટીચર આવ કેસઝેરીઅમ ... દરામ ૨

પાણી ... આંહસ ૪

અથવા—અજમો, સુંક, પીપળ, કુદનો, જીર, અને વધારણી એ સરવ ઘોડું ઘોડું લેઈ પાણીમાં ઉકાળી ઘોડું ઘોડું પાવું.

બાર ગરેન પ્રીપર્ડુઆક તથા ૧૨ ગરેન દબાઈ એ બંનેને મેળવી બાળકને ફડાડવું. અને લીનોમન્ટ સોપ પીપડી ઉપર સોપડવું, અથવા તેના સાથે ટીચર આવ ઓપીઅમ ઘોડું નાંખીને સોપડવું.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

ચારના પીછાની રાખ ... ગરેન ૧૨

લીડી પીપરની ભુકી ... ગરેન ૬

મધ ... દરામ ૨

એ ત્રણ આગેને મેળવી તેમાંથી બધે કલાકે આંગળી આંગળી ચઠાડવું. અથવા

અડદ. ... દરામ ૧

હળદર. ... દરામ ૧

એ બંનેને ખાંડી તેને ચલમમાં ભરી હોકો પાવો.

અથવા—ગોળ અને સુંકને પાણીમાં વાટી તેનો નાથ આપવો.

અથવા—સણની છાલતું ચુરણ કરી ચલમમાં નાખી પાવું.

અથવા—બળિરાનો રસ, સંચળ, મધ એ ત્રણેને મેળવીને ચઠાડવું.

અથવા—મકનાં ડાંખળાં ચલમમાં ભરીને પાવાં.

માથુ દુખવા વિષે.

(હેડએક—Headache.)

માથાના દરદના મુખ્ય કરી નીચે પ્રમાણે પાંચ ભાગ કરવામાં આ-
વ્યા છે તેથી તે દરેકનુ ખ્યાન જુદુ જુદુ આપવાની જરૂર છે.

- ૧ પીતવીકારનું માથાનું દરદ.
- ૨ નબળાઇનું માથાનું દરદ.
- ૩ આધાસીસી.
- ૪ વાનું માથાનું દરદ.
- ૫ લોહી વીકારનું માથાનું દરદ.

૧ પીત વિકારનું માથાનું દરદ.

(બીલીઅસ હેડએક)

નીશાની—પીતનો ઉછાળો થઇને માથાનું દરદ થાય છે. ઘણું ક-
રીને સવારમાં અથવા સાંજે માથુ દુખવું શરૂ થાય છે. એ દરદ આખા
માથામાં હોતુ નથી, પણ ફક્ત આંખના ભવાં આગળ અને કાન
પટી આગળ દુખે છે. અને આંખનાં ડોળામાં પણ સણકા મારેછે, બુખ
જતી રહેછે, જીભ ઉપર પીળો મેલ બંધાય છે, મોહોદુ કડવું લાગે, જીવ
મચળાયાં કરે, ઝાડો સકત અને સફેત રંગનો આવે, પીસાબ થોડો અને
લાલ રંગનો હોય, ઉછાળો તથા ઓકારી આવે, તેમાં ખાટુ ન પચેલું
પડે. અથવા કડવું પીત પડે તારે માથાનું દરદ મટે છે. અથવા આજ-
રીને ઉલટીમાં જરા પણ ખાટુ પડવાથી જરા ચેન પડે.

સખખ—ઝાડો કબજ રહેવાથી, ઘણો ખોરાક ખાધાથી, બદલજમીન
પેદા કરનારાં કારણોથી, આ રોગ પેદા થાય છે.

આમરજમાં કેલોમલ અથવા પારાની દવા અવગુણ કરતા છે.

ઉપલી દવાઓના મળી શકે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

કાસટર ઓઇલ... ... આંજિસ ૧

સીંધાલુણ ... ... દરાંમ ૦૧

એ બનેને ઉના પાણીમાં પાવું અથવા તેના પીચકારી ગુદામાં મારવી મળ કકણ હોય તો સાજાપાર તથા જવનો લોટ એ બનેને ગરમ પાણીમાં વાટી તેનો પેટ ઉપર લેપ કરવો.

ઉપલી દવાઓથી ઝાડાની કબજા અત ન મટે તો એરંડીનાં બીજ રૂ ૧૦ ભાર લેઈ તેને ગાડરના ચાર શેર દુધમાં પોટલી બાંધી બાફવાં તે ચડી રહ્યા પછી પોટલી કાઢી તે મીઠાને ઘોઈ નાંખી છાંયડે સુકવી નાખી તેમાંથી મીઠા પાંચ સવારે આખાં બાગાં કરીને ગળાવવાં. દરરોજ અંકેકુ મીઠા ચડતું જવું એ પરમાણે એકવીસથી બેતાળીસ મીઠા સુધી ચડવું. અને પાછું અંકેકુ મીઠા કમી કરતા જવું. આ ઉપાય સારો છે.

હેડકી.

(હીકપ—Hiccup)

પેટમાં ખટાસ થયાથી, અપવાસ કરવાથી, ઘણી તીખી વસ્તુ ખાધાથી, બીડી અથવા હેકો પીવાથી, વીગેરે કારણોથી થાય છે.

ઉપાય—નાક બંધ કરી હળવેથી પાણી પીવું. કેટલીક વખત હેડકી ચાર પાંચ દીવસ લાગટ આવે છે. અને જરા પણ એન પડવા દેતી નથી. ત્યારે ખીમાર મોટો હોય તો ૧૨ ગરેન કવીનાઇનડીસલફીસ તથા ૨૦ ગરેન ખીસમથ સમનાઇટરસ એ બંનેને મેળવી તેનું એક પડીકું કરી તે કકાડવું. જ્યેથી હેડકી તુરત બંધ થઈ જાય. જો જરૂર જણાય તો એવુંજ બીજું

પડીકુ બે કલાક પછી આપવું. અથવા નીચેની દવા ૧ આંદ્રિસ કપુરના પાણીમાં નાખી પાઈ દેવી.

ધથર સલક્યુરીક ... .. મીનીમ ૨૦

અથવા સોલ્યુશન આવ આમોનીઆ. મીનીમ ૫

ટીઅર ઓપી ... .. મીનીમ ૧૦

ગળાની પાસેના બે હાડકાં જોને હાંસડી કહે છે તે બંનેને ગળાની નીચે અંગોઠાથી થોડી મીનીટ સુધી મજબુત દાબી રાખવાથી હેડકી બંધ થઈ જાય છે. અથવા ૨ દરોમ બરોમાઈડઆવ પોટાંક્ષીઅમને ૬ આંદ્રિસ પાણીમાં નાખી પોણું વાછન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે તેમાં બરફ નાખી પાવું. તથા વચે વચે થોડો સોડાબોટર પાવો. ધથર સલક્યુરીકમાં લુગડુ બોળી તે ગરદન ઉપર તથા પીપડી ઉપર મુકવું અને તે બીનેલું રાખવું. અથવા રબરના દડા વાળી પીચકારીથી છાતી પેટ તથા ગરદન ઉપર ધથર સલક્યુરીક છાંટવું હોય તો ગમે તેવી હેડકી મટી જશે.

ઉપર જણાવેલા ઉપાયોથી કંઈપણ ફાયદો ન થાય તો ગરદન ઉપર પલાસતર મારવું. તથા ૧૦ ગરેન કવીનાઇનડી સલકસ દીવશે ફકાડવું અને ૨૦ થી ૩૦ ગરેન હેડરેટ આવ કસોરલ રાતે સુતી વખત થોડા પાણીમાં પલાળી પાવું.

તાવને લીધે હેડકી આવતી હોયતો થોડા ગરેન રૂબાઈ દર બે કલાકે ફકાડવો અથવા ૧૦ ગરેન કેલોમલનું ૧ પડીકુ કરીને તે પાણી સાથે ફકાડવું. અથવા ૧ અમઓ સરકો. ૧૫ મીનીમ એસ્ટાડ સલક્યુરીક ડી-લુટ, ખાટાં દાડમનો રસ, કુદનાનો રસ, અથવા બીજુનો રસ એ પાંચમાંથી ગમે તે એક લેઈ, બીકર ગલાસ પેપરમીન્ટ વોટરમાં નાંખીને પાવું.

અથવા—૨૦ ગરેન સુંઠનો ભુકો તથા ૪૦ ગરેન ગોળ એ બંનેને મેળવી તે ખાવું અથવા દરદી બુઢો હોય તો માચેની દવાઓ મેળવી એક

જેઠીમધ...	...	...	દરામ ૨
અંદન ^૩ ...	...	...	દરામ ૨
ધમાસો ...	...	...	દરામ ૨
ધી..	...	...	આંઉસ ૩
દુધ	...	...	આંઉસ ૧૨

ઉપલી ત્રણે વચ્ચે આંડી ધીની અંદર કાલવી તેમાં દુધ નાખી તેને ચુલા ઉપર ઉકાળી. ઉકાળતાં બાકી ધી રહે એટલે ઉતારી લેઈ તેમાંથી અડધો આંઉસ દરરોજ સવારમાં પાવું. અને તે ધી મુંઘાડવું અથવા—

સાકર	...	...	ગરેન ૬
દરાક	...	...	ગરેન ૬
જેઠીમધ	...	...	ગરેન ૬

તેને જરા દુધની અંદર વાટી તેમાંથી છછો ટીપાં નાકની અંદર દાહાડામાં એક વખત નાખવાં.

ઉપલી દવાથી માથાનું દરદ ન મટે તો મુખડ, ખરાસકપુર, જેઠી મધ, મણસીલ, એ સરખ ખરાખર, લેઈ ત્રીણાવાટી પાણીમાં નાંખી તેનો માથા ઉપર લેપ કરવો.

નખળાઈનું માથાનું દરદ.

(નરવસહેડએઠ)

નીશાની—આ દરદ કેટલીક વખત એકદમ થઈ આવેછે. અને તે એકદમ મટી પણ જાયછે. માથામાં જોરથી ભાલા વાગતા હોય એમ લાગે, અને વખતે અને કાનપટી આગળ કોઈ જોરથી દાખનું હોય તેમ લાગે. એરો ફીકો લાગે, માથુ થંકુ હોય, ફેર ચકર આવે, આંખે અંધારાં

આવે, અને જાંખ લાગે. દરદીને પડી જવાની ખીક લાગે, ખાટા ઓ-
ડકાર આવે, પેટમાં પવન પકડે, ધણી વખત પાછલા પોહિરે આ દરદ
શરૂ થાય, અને રાતે જાંધમાં મટી જાય. અને વખતે દરદ એટલું થાય કે
જાંધ ખીલકુલ આવે નહીં.

સખખ—પોઆ મીજજવાળાને થંડી હવા માથાને લાગવાથી, ધણી
ધાત જવાથી, ઇતિયાદી એવા કારણોથી આ રોગ હોય છે.

ઉપાય—ઝાડો કબજ હોય તો હલકો જુલાખ આપવો. અને નખ-
જાઈ ધણી હોય તો નીચેની દવાઓમાંથી ૧ લીકરૂંલાસ જરી દાહાડામાં
ત્રણ વાર પાવું, શકતી આવે ત્યાં સુધી તે દવા જરી રાખવી.

કારબેનેટ આવ આમોનીઆ... ... ગરેન ૨૦

કમપાઉન્ડ ટીચર આવ લવંડર. ... દરામ ૪

બારકનો ઉકાળો. ... આંઉસ ૫૧

અથવા ૧૦ થી તે ૩૦ ગરેન પોટાસા નાઈટરસ અથવા ૧૦ થી
૩૦ ગરેન કલોરાઈડ આવ આમોનીઆને ૧૧૧ આંઉસ કેમોમાઇલ કુલ-
ના ઉકાળામાં મેળવી દર કલાકે ન્યાં સુધી માથુ ડુખતું બંધ રહે ત્યાં
સુધી પાયા કરવું આ ઉપાય ધણી સારો છે.

ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચેની દવામાંથી અકેકી અ-
મચી ખાણું ખાધા પછી પાવી.

સલફ્ટ આવ સ્ટ્રીકનીઆ... ... ગરેન ૧ (એક)

ડીલુટેડ ફ્રાસફોરીક એસીડ ... દરામ ૬

ટીચર આવ સ્ટીલ ... ... દરામ ૬

કેમોમાઇલિના કુલનો ઉકાળો. ... આંઉસ ૪

અથવા નીચે લખેલી દવાએને મેળવી તેની સરખી છો ગોળીઓ
કરી અકેક ગોળી દીવસમાં ત્રણ વાર ગળાવવી. એ દરદથી રાતે જાંધ ન
આવે તો સુતી વખત એ ગોળી ગળાવવી. આ ઉપાય ધણી સરસ છે,

સલફેટ આવ કવીનાઈન ... .. ગરેન ૯

એકસ્ટ્રાક આવ હાઇપોસીઆમી ... .. ગરેન ૧૨

કેમફર ... .. ગરેન ૪

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

ઉપજેટ... .. દરામ ૧

એરંડાનું મુળ ... .. દરામ ૧

સુંઠ ... .. દરામ ૧

એ ત્રણે વસ્તુને છાસમાં વાટી તેને ગરમ કરી તેનો જાડો જાડો ગરમ ગરમ માયા ઉપર લેપ કરવો.

અથવા હરડેળ, ખેડાં, આમળાં, લીંબડાંની અંતરછાલ, કડવું પટોળ, મોથ, વીસનગરી હળદર, તરાઅમાન, કરીયાતુ, ગજો, એ સરવ બરાબર લેઈ આપા ભાગા ખાંડી માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શરૂ એક ઉપલી દવાઓમાંથી રૂંદા ભારે નાખી ઉકાળી બાકી પાણી રૂંદા ભારે રહે તારે ઉતારી ગળી રૂંદું થવા દેઈ રાતે સુતી વખત પાવું.

આધાસીસી

(હેમી કરેનીઆ.)

નીશાંની—અરધા માયામાં અથવા અરધા કપાળમાં જોરમાં દુધે જ્યાં દુધનું હોય ત્યાં હાથ લગાડવાથી દરદ વધારે ભાગે તે તરફનો ડોળો લાલ થાય તેમાં દુધાવો થાય તડકો ચડતો જાય તેમ દરદનું જોર વધતું જાય, અને બપોર નમતા જાય તેમ દરદ પણ ઓછું થતું જાય છે. અને તે એકાદ વખતે પાછું શરૂ થાય છે. ઉછાળો અને ઉલટી થાય દરદની કંઈ પણ જોવા ગમે નહિ અને દરદના જોરથી દરદી રાંડો પાડે.

સખખ—માલેરીઆ જાતની તાવ પેદા કરનારી ઝેરી હવાથી અથવા એવાં બીજાં કારણોથી આ દરદ થાય છે.

ઉપાય—ઝાડો કબજ રહે તો હોય તો એક હલકોજીલાખ આપવો. અને પછી નીચેની દવાઓને મેળવી તેની સરખી છ ગોળીઓ ગુંદરના પાણીમાં કરી અકેક ગોળી દહડામાં ત્રણવાર ગળાવવી. આ ઉપાય સારો છે.

સલફેટ આવ કવીનાઈન ગૃનેન ૧૮

એકસ્ટ્રાક આવ હાઇડ્રોક્સીઆમી... ગરેન ૬

અથવા કલોરો ફોરમ અને ટીઅર ઓપીમાં સ્વુગડુ બોળી કુખતા ભાગ ઉપર દાખવાથી આરામ થાય છે, પણ તેથી બળતરા બળે તોપણ દાખી રાખવું. પણ ધણીજ બળતરા બળે તો કાઢી નાંખવું. અને નીચે જણાવેલી દવાઓને મેળવી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પા-વી તે થોડા દીવસ સુધી ચાલુ રાખવી.

ધીર સલફુરીક ... ... દરામ ૧

ટીઅર આવ એકોનાઇટ ... મીનીમ ૨૦

ટીઅર આવ હેનબેન ... દરામ ૨

કેમફર વોટર. ... આંઉસ ૬

અને નીચે લખેલી દવાઓની ગુંદરના પાણીમાં એવીસ ગોળીઓ બનાવી અકેક ગોળી ઉપલી દવા પીતી વેળા ગળાવવી.

રખાબ પાઉડર ... ગરેન ૪૦

પલવીસ એપીકાકયુના. ગરેન ૧૦

કેસ્ટીલસોપ ... ગરેન ૪૦

આભરી નબળો હોય અને તેનો ચેરો ફીકો લાગે તો ટીઅર ફેરી પરકલોરીડ મીનીમ ૩૦ ને બે આંઉસ પાણીમાં મેળવી તેમાંથી અરધુ સવારે અને અરધુ સાંજે પાવું. એથી લોહીમાં વધારો થશે, અને માથા નું દરદ મટી જશે.

ઉપલી ઝંઝેજી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

બકરીના દુધમાં સુંકે ઘસી તેનું નાકમાં ટીપું નાંખવું, અથવા.

કેસર તથા ધી સરખે ભાગે મેળવી તને ગરમ કરી તેનાં ટીપાં નાકમાં નાખવાં. અથવા.

દારૂ હળદર .

મજીક

કડવા લીંબડાનાં પાન

સુગંધીવાળાં .

પદમક

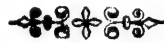
એ પાંચે ઓળે સમભાગે લેઈ તેને

પાણીમાં વાટી જ્યાં માથુ દુખતું હોય

ત્યાં લેપ કરવો.

અથવા—સાકર અને કેસરને ધીમાં સેકી તેનો નાસ આપવો. જ્યોત્તી ફાયદો થયે. અથવા સાકર અને મીઠાણ અને ગાયના મુતરમાં ખારીક વાટી નાસ આપવો.

અથવા—આંખાની છાલને પાણીમાં ખારીક વાટી લેપ કરવો.

વાનું માથાનું દરદ.

(રેમેટીક હેડએક—Rheumatic headache.)

નીશાની—કપાળથી તે બોબો સુધીના ચામડામાં સ્કત દુખાવો થાય તેને હલાવવાથી અથવા હાથ લગાડવાથી દરદમાં વધારો થાય. દરદમાં એકજ જગોએ કાયમ રહે નહીં પણ ઘડીમાં આગલા ભાગમાં થાય અને ઘડીમાં પાછલા ભાગમાં થાય, એ રીતે માથામાં દોડતું કરે. વખતે થોડીવાર નરમ પડે અને પાછું શીર થાય. સાંજે અને ઘંડે વખતે દરદમાં વધારો થાય. ગરમીને વખતે અથવા માથાને ગરમ રાખવાથી દરદ નરમ પડે.

સમ્બન્ધ—થંડી હવા લાગવાથી, થંડી હવાવાળી જગોમાં રહેવાથી અથવા માથા ઉપર ઘણી થંડી ઓળ મુકવાથી અથવા સંધીવાના ઘણીને આ દરદ વધારે થાય છે.

ઉપાય—ઝાડો કાપજ હોય તો જીલાબ આપી ઝાડો સાફ લાવવો. પછી રાત્રે ડોવરસ પાઉડર ગરેન ૫ ફકાડવું, તેથી રાત્રિ જાંઘ આવશે. અને બીજી દીવસે નીચેની દવાને મેળવી તેના ૬ પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકુ દીવસમાં ત્રણ વાર ફકાડવું.

એનટીમોનીઅલ પાઉડર ... .. ગરેન ૬

ડોવરસ પાઉડર ... .. ગરેન ૧૫

ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓની ૬ ગોળીઓ બનાવી અંકેક ગોળી દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર ગળાવવી.

કેમફર ... .. ગરેન ૪

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ કોલચીકમ ... .. ગરેન ૨

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ હાઇપોસીઆમી... .. ગરેન ૬

ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય અને તેની સાથે સંધીવાનું દરેદ હોય તો હેઠળ લખેલી દવાઓને સારી પેઠે મેળવી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

સાઈટરેટ આવ પોટાસ ... .. દરામ ૨

વાઈન આવ કોલચીકમ ... .. મીનીમ ૪૫

સોલ્યુશન આવ મ્યુરેટ આવ મોરફીઆ. દરામ ૧

કેમફર પોટર ... .. આંઉસ ૬

અથવા વીજળીના સંચાની મદદ લેવી તેનો એક છેડો કુખના માથા ઉપર લગાડવો. અને બીજો છેડો હાથમાં પકડાવવો. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

પોટાસા આઈઓ ડાઈડ... .. ગરેન ૧૨ થી ૩૦

કલોરાઈડ આવ આમોનીઆ ... .. ગરેન ૪૦ થી ૬૦

ઈનફ્યુઝન આવ હોપ્સ ... .. આંઉસ ૪

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—

કોસ્ટ, એરંડાનું મુળ, સુંક, એને છાસમાં બારીક વાટી ગરમ કરી માથા ઉપર લેપ કરવો.

અથવા અડુદના લોટને પાણીમાં કસણીને તેનો રોટલો કરી એ રોટલો એક પહેર સુધી માયા ઉપર બાંધી રાખવાથી આરામ થશે.

લોહી વીકારનું માયાનું દરદ.

નીશાની—માયુ ધણું જીરેમાં દુખે, અને તે ગરમ હોય, ચેરો તથા આંખ લાલ થાય, નાડી ઉતાવળી અને બરેલી હોય, અને કાનપટી આગળ લોહીનો ધબકારો થાય, કાનમાં ગુંગું અવાજ સંભળાય, ઝાડો કબજા હોય, પીસાબ ઘોડો અને લાલ હોય, અને હાથ પગ થંડા લાગે. આ માયાના દરદની બે જાત છે. એક લોહી વીકારનું જોરાવર દરદ, અને બીજું લોહી વીકારનું ધીમું દરદ, તેમાં પેટેલી જાતમાં ઉપર પ્રમાણે આનંદ હોયછે, અને બીજી જાતમાં માયાનું દરદ ધીમું ધીમું હોય, આંખમાં ફેફની માફક જણાય, આંખે ઝાંખુ દેખાય, કાનમાં અવાજ થાય, ચેરો જરા ફીકો લાગે, જ્યે જોવાથી માયુ દુખે, જંઘ બહુ આવે, નાડી ધીમી અને નખળી ચાલે.

ઉપાય—પેટેલી જાતના માયાના દરદમાં ઝાડો કબજા હોય તો જી-લાખ આપી પેટ સાફ લાવવું, અને જોરાવર બીમાર હોય તો અને કાનપટી ઉપર ફરતો ૧ થી ૩ ઉજન જળો મેલાવવી. સંગરાહ મુકાવવી. માયા ઉપરના મુવાળા કાઢી નંખાવી ઉપર થંડુ પાણી અથવા બરફ મુકવે. અથવા પાણી અને કોલન ગાટરમાં લુગડું બોળી માયા ઉપર મુકવું અને તેને બીજું રાખવું. અને તેને અંધારા ઓરડામાં રાખવે. પણ પવન સારી પેટે આવવા દેવો.

જો લોહી વીકારનું ધીમું દરદ જોરાવર માણસને થાય તો અને કાનપટી ઉપર જળો મેલાવવી, અને ઝાડો સાફ લાવવો પણ નાડી નખળી હોય તો જળો મેલાવવી નહી, પણ ઝાડો સાફ લાવી નીચેની દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ બરી દાહાડામાં ત્રણ વખત પાવી.

ટીચર આવ રૂબાર્બ ... ... મીનીમ ૩૦
 કુંમપાઉડ ટીચર આવ જનસીના. ૦ મીનીમ ૬૦
 આમોતીઆટિડ ટીચર આવ વેલેરીઅન. મીનીમ ૪૫
 પાંણી ... ... આઉસ ૩

માથાના દરદો ઉપર લગાડવાની દવાઓ—કોલાનવોટર અને પાંણી, લવંડરચટર અને પાંણી, ગુલાબજળ, અથવા પાંણીમાં અથવા ગુલાબ જળમાં ઘસેલું મુખડ વીગેરે મુકવું. માથુ ઘણુંજ ગરમ હોય તો ખરફનો કટકો માથા ઉપર ફેરવવાથી ફામદો થાય છે.

પણ વાના અને બીજા માથાના દરદમાં જેમાં માથુ થંડું હોય અથવા થંડી ઓજ લગાડવાથી દરદ વધારે થાય તો, તે લગાડવી નહી. પણ તેને બદલે ગરમ રેતી અથવા ગરમ મીઠું અથવા ગરમ છટનો અથવા ફલાનલનો સેક કરવો. માથા ઉપર ફલાનલ લપેટી રાખવું. રાતે સરદીની વખતે માથુ ઉધાડુ ન રાખવું.

વાના તથા નબળાઇના દરદમાં જ્યારે દુખાવો ઘણો હોય ત્યારે ૪૦ થી ૬૦ ટીપાં ટીચરઓપીનાં દરદની જગો ઉપર એપડવાં. અથવા ૨ ગરેન અફીણ જરા પાણીમાં ઘસૂને એપડવું. અરધું માથુ દુખતું હોય ત્યારે પણ આ દવા લગાડવી સારી છે.

પગ થંડા હોય તો ગરમ પાણીમાં અથવા ગરમ પાણીમાં ૧ અંમઓ રાઇનો ભુકો નાખી ઘુંટણ સુધી ઓળી લુછી નાખી ધાબળીથી લપેટી લેવા.

ઘણો દારૂ પીવાથી માથુ દુખતું હોય તો પલવીસ એપીકાક ગરેન ૩૦ અથવા સલફેટ આવ ઝીક ગરેન ૨૦ ને પાણીમાં નાખી પાઈ ઉલટીઓ કરાવવી. અને દારૂ બધો ઉલટીમાં નીકળી જાય કે તુરત ૦૧૧ દરાંમ રૂબાર્બ અને ૧૫ ગરેન કેલસાઇન્ડ મેગનેસીઆ પાણીમાં નાખીને પાવું. અને ત્યાર પછી ૩ ટીપાં નાઇટ્રેટ આવ એમાઇલ રમાલપર છાંંને સુંધાડવું.

(કઠણુ ઠાંકી)

ચાંદીના આંતરથી માથુ ફુપ્પતુ હોય અને આંતરની ગેરાવર હોય તો પારાની ધુણી આપવી, અથવા પારાનો મલમ માથા ઉપર ચોપડવો. અને ૫ ગરેન પોટાસા આઘઘોડાઈડ કરીઆતાના ઉકાળામાં દાહાડામાં ત્રણ વખત પાવું.

ગુરદાના દરદથી માથુ ફુપ્પતુ હોય તો ગુરદા ઉપર ગરમ સેક કરવો. અને એક જીલાબ આપવો. પછી ૧૫ ગરેન એસીટ ષોટાસ તથા ૨ થી ૪ દરોમ હનકુચન આંવડીજીલીસ એ બનેને મેળવી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

સજેબમથી માથુ ફુપ્પતુ હોય તો સરદીના ઉપાય કરવા. અને કસ્તૂરી, હીરામોળ, અક્રીણુ અને તીખાં એ ચારે વસ્તુને દારૂમાં ધસીને માથા ઉપર ચોપડવું. તથા ધતુરાના પાંદડાનો રસ બદામના તેલમાં મેળવી માથા ઉપર ચોપડવો. આમોનીઆકારબોનસ સુંધાડવું. ઇથરસલફ્યુરીક માથા ઉપર ચોપડવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો,

સુખડ, કમળકાકડી, એને ટાઠા પાણીમાં વાટી માથા ઉપર લેપ કરવો.

અથવા સો વાર ઘોચેલા ધીનો માથા ઉપર લેપ કરવો.

અથવા કપુર, કેસર, સાકર, સુખડ એ બધાને બકરીના દુધમાં ખારીક વાટી માથા ઉપર લેપ કરવો.

અથવા સુંઠ અને ગોળને પાણીમાં વાટી તેનો નાસ આપવો.

માથે લોહી ચડવાનો રોગ.

(એપોપ્લેક્સી—Epoplexy.)

નીશાની—આ દરદ લોહીઆર અને ગેરાવર માણસને થાય ત્યારે જે નીશાનીઓ જણાય છે તે સઘળી નીશાનીઓ નખળા અથવા પોચા

માણસને થાય છે, તેમાં જણાતી નથી. લોહીઆર માણસને થાય છે ત્યારે દરદી એકદમ જમીન ઉપર પડી જાય છે, તેનો દમ જોરમાં ચાલે છે, અને ઊંઘમાં ઘોરતો હોય તેવો અવાજ નીકળે છે, એહરો લાલ તુતી જોવા લાગે છે, માથાની તથા ગળાની બહુ નસો તણાઈ આવે છે, માથુ બહુ ગરમ હોય છે, આંખ ઘણીજ લાલ હોય છે, અને તે અરધી ઠંકિલી અથવા બીલકુલ બંધ હોય છે, આંખની કીકી અસલ કરતાં મોટી થાય છે, નાડી બહુ ભરેલી શક્ત અને ઊતાવળી હોય છે તથા શરીર બહુ ગરમ હોય છે.

પણ નબળા માણસને થાય ત્યારે પેટેલાં માથુ ફુપ્પા કરે, ચેરો ફીકો થાય, હેઠ સફેત દેખાય, નાડી નાંતી અને પોચી લાગે, અંગ થંડુ થાય, અને દરદીનો જીવ ફરી આવી બેભાન થાય. પછી જીવ ઠેકાણે આવે ત્યારે હાંશીયાર થાય ત્યારે પણ માથુ ફુપ્પવાનું કીધા કરે. વખતે તે પછી શરીર ગરમ થાય અને પાછી બેહોશી થાય.

ઉપાય—આજરો જોરાવર અને લોહીઆર હોય તેને આ રોગ થાય તો તેને સંગરાહ મુકાવવી. અને આજરોની શક્તી ઉપર લોહીનો જોસ ચડી ગયો હોય તેટલું લોહી કાઢવું, પણ નાડી મોટી તથા શક્ત હોવાને બદલે મધીયમ કદની હોય તો બંને કાનપટી ઉપર ૨ થી ૩ ડાબના જળો મેલાવવી. માથાની હેઠળ તકીઓ મુકી તેને ઊંચું રાખવું. ગરદનની આસપાસ તંગ બાંધિલું હોય તે છોડી નાખવું. પગને ઉના પાણીમાં ઓળવા. આજરો ગળી શકે એવા હોય તો કેલોમલ ગરેન ૩ અને કમપાઉન્ડ જેલપપાઉડર ગરેન ૪૦ થોડા પાણીમાં નાખી પાઈ દેવું. અથવા આજરો ગળી શકે તેમ ન હોય તો ૪ થી ૫ ગરેન કેલોમલ જીભ ઉપર બભરાવવો, અને ઉપર ચમચે ચમચે પાણી પાવું. પણ ગળવાની શક્તી તદ્દન જતી રહી હોય તો ૨ ટીપાં કરોટન ઓઇલ જીભ ઉપર ચોપડવું. અને નાચેની દવાઓ જોળવી તેને એક મોટી પીચકારીમાં બરી ચુદામાં મારવી.

એપસંમ સાલટ	...	...	આંઉસ ૧
સુનામખીમી ચા	...	...	આંઉસ ૨
એરંડીયુ તેલ	...	...	આંઉસ ૧
કાંજનું પાતળુ પાણી	...	...	આંઉસ ૧૬

ઉપલી પીચકારીથી ઝાડો સાફ ન આવે અથવા પીચકારીની દવા અંદર ન જાય અને પાકું નીકળી જાય, તો ફરીથી એ પરમાણુ કરવું. અથવા ૧૧ આંઉસ એરંડીયા તેલની ફક્ત પીચકારી મારવી.

માથા ઉપર થંકું પાણી નામવું, અથવા બરફ ફેરવવો, અથવા મુકી રાખવો. રાઈની પટીઓ બનાવી પગની એડી તથા ટેટાંઓ ઉપર મુકવી. આ દરદ બારી આણું ખાવાથી અથવા દારૂ પીવાથી હોય તો તેને ઉલટી કરાવવી.

પણ જો નમળા બાંધાવાળાને આ રોગ થયો હોય તો સંગ્રાહ મુકાવવી નહીં. પણ આમોનીઆ કારબોનસ સુંઘાડવો, મોઢા ઉપર થંકું પાણી સારી પેઠે છાંટવું, અને સ્પીરીટઆમોનીઆ એરોમેટીક ટીપાં ૩૦ થી ૪૦ એક ગલાસ પાણીમાં નાંખી પાવું. અથવા નીચેની દવાઓમાંથી એક ડીકરગલાસ બરી દર એ અથવા ત્રણ કલાકે પાવું પણ અંગ ગરમ થવા માંડે તો તે બંધ કરવું.

કારબોનેટ આવ આમોનીયા	...	ગરેન ૬
આરંજ સીરપ	...	દરામ ૪
પાણી	...	આંઉસ ૩૧

આ વખતે ઝાડો કબજ રહેતો હોય તો નીચેની દવામાંથી એકેક વાઈન ગલાસ દર ચાર કલાકે પાવું. એક એ વખત આપવાથી ઝાડો સાફ આવે કે તે બંધ કરવું.

એપસંમ સાલટ	...	આંઉસ ૧
ટીચર આવ સીનકોના...	...	દરામ ૪
સુનામખીનીચા	...	આંઉસ ૩
પાણી	...	આંઉસ ૪

ઉપલા ઉપાઓથી કામદો ન થાય, અને લોહીપૂર અને જોરાવર મા-
ણસ હોય અને તે મડદાની માફક થઈ ગયો હોય તો, કુંથારીડીસ પલા-
સતરની એક પટ્ટી ગરદન ઉપર મુકવી. અને બીજી માથાની જોપરી
ઉપર, અને બે પટ્ટીઓ કાનપટ્ટી ઉપર મુકવી. જેથી એક ચમતકારની
માફક આરામ થશે. યાદ રાખવું જોઈએ કે આ દરદની શરૂઆતમાં
અથવા મટવા પછી દારૂ ખીલકુલ પાવો નહીં. દારૂ તે દરદને એક
ઝેરની અસર કરે છે.

કેકરૂ.

(એપીલેપસી—Epilepsy.)

નીશાની—કેકરૂસરૂ થતાં કેટલીક વખત આજની મોટેથી રાડો પાડે,
અથવા ખીસ પાડે. જમીન ઉપર બે સુધી થઈને પડી જાય. હાથ પગ-
માં તાણ થાય અને તેને લીધે આખું શરીર હાલાકરે હાથનાં આગળાં
વળી જાય, સ્વાસ ગભરાએલો ચાલે, ચેરો લાલ થાય. કોઈ વખત મોઢું એક
બાજુ ફરી ગએલું લાગે. મોઢા ઉપર ફીણ આવે, આંખના ડોળા ફરવા
ઈ જાય. ચાવણીમાં ખુબ જોરથી ખેંસી જાય. અને વખતે જડખાની વ-
ચે જીભ આવી જાય તો તે કપાઈ જઈ લેઈ નીકળે. ઝાડો તથા પીસા-
બ જે અખતીઆર આવે, એવી અવસ્થા થાડો વખત રહે પછી આ-
જની થોડો વખત સાંત પડી રહે, અને પછી પાછો હુશીઆર થાય. આજ-
નીને તરેહવારે સ્વપનાં આવે, તરેહવારે ચીતરો સ્વપનામાં દેખાય, ધારતી
ભરેલા અવાજ સંભળાય, માથું ફુએ અને આંખે આખ મારે. અને તે રોગ
થઈ આવવાનો હોય તારે પેહેલાં હાથ ઉપર જાણે કંઈ જાનવર ચાલતું
હોય એવો સંજવળાટ લાગે.

સમજ—તે રોગ વારસા તરીકે ઉતરતો આવે છે. ઘણો દારૂ ખીંધાથી

અથવા બીજી કેફી વસ્તુ વાપરવાથી ઘણી રંડી બાજી કરવાથી હાથ રસ ની ધોફારવા બેગેજેથી, ડાંકી થવાથી, ધાત જવાથી, પથરીના આબરમાં ગુરદાની રેતીના આબરમાં બરડાના કાંઠાની ગુડમાં વરમ અથવા ગુમકુ થવાથી, પેટમાં કરમ થવાથી, બાળકને દાંત કુટવાથી, ઓરતને ગરબ સ્થાનના દરદથી, ભિન્નની બીમારીથી વીગરે એવા કારણોથી તે દરદ ઉતપ ન થાય છે.

ઉપાય—જ્યારે ૬૬૩ થઈ આવે ત્યારે દરદને એક ગાદલા ઉપર સુવાડી તેના માથા નીચે નીકળીએ મુકવે. તેંગ લુગડાં પેહેરેલાં હોય તે ઢીલાં કરવાં. દાંત વચ્ચે જીભ ન આવી જાય તેને વાસ્તે દાંતોની વચ્ચે મોટું બુચ અથવા લાકડાનો કટકો મુકવે, પણ તે ગળી ન જાય તેની સંભાળ રાખવી. માથુ ઉંચું હોય તો થોડું પાણી રેડવું અને તેને લાઈકર આમોનીઆફ્ટર-ટીઅર અથવા આમોનીઆ કારબોનસ સુંઘાડવે. અથવા મોઢા ઉપર ઘંડા પાણીના ફટકા મારવા. તપખીરે અથવા છીકણી સુંઘાડવાથી ફાયદો થાયછે. વાસ્તે તે સુંઘાડવી. આમરજ થવાની શરૂઆતમાં નીશાની તરીકે સળવળાટ થાય તો જે જગાથી તે સળવળાટ શરૂ થવા માંડે તે જગો ઉપર લુગડાનો જોરથી પાટો બાંધી દેવો, જેથી વખતે ૬૬૩ થતું અટકી જશે. તે મરજ નહીં થાય તેને વાસ્તે ઉપર જણાવ્યા પરમાણે જે કારણથી તે રોગ થયો હોય તે બંધ કરવું. અને આબરશીમો ઝાડો કબજ હોય તો કમપાઉન્ડ રૂબાઈ પાઉડર દરમિ ૧ ગરમ પાણીમાં નાખી પાઈ દેવું. અથવા કાસટર ઓઈલનો જીલ્લાખ આપવો. ઝાડો સાફ આવવા પછી કુવત આવે એવી દવાઓ અને ખોરાક આપવો. અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી લાંબો વખત સુધી એક પણ દીવસનો ખાંચો લાંબા સીવાય દર ત્રણ કલાકે દીવસમાં ચાર વાર પાવી.

પોટાસા ખોમાઈડ ... દરમિ ૧

આમોનીઆ ખોમાઈડ ... ગરેન ૪૦

ટીચર આવકેસકેરીલા	...	દરાંમ ૨
પાણી	...	આંઉસ ૬

ઉપર જણાવેલી પોટાસા ખોમાઈડ નામની દવા એક અથવા બે અઠવાડીઆં સુધી પાવાથી દરદીને શરીર ઉપર રાતાડાઘ જેવું કંઈ ન વરતાય અથવા કંઈ અવગુણ ન વરતાય તો જાણવુંકે તે દવા ફાયદો કરેસે, વાસ્તે તે દવા ૧ દરામ છે તેને બદલે વધારી ૨ દરામ ઉપલી દવાઓની સાથે મેળવી તેના ચાર ભાગ કરી ઉપર પરમાણે પાવી. અથવા આ રોગ કોઈ પણ રાંડના આજરથી થયો હોય તો ઉપલી દવાઓની સાથે ૨૦ થી ૬૦ ગરેન પોટાસા આઈઓડાઈડ મેળવી ઉપર પરમાણે પાવું. અથવા નીચેની દવાઓની ૧૨ ગોળીઓ કરી અંકેકી ગોળી દીવસમાં ત્રણ વાર પાણી સાથે ગળાવવી. એ દવા પણ થોડા દીવસ સુધી જરૂરી રાખવી, જેથી ઘણો ફાયદો થાયછે.

સલફેટ આવર્ગીક	...	ગરેન ૨૪
એકસ્ટ્રાક આવજેનસીઅન	...	ગરેન ૩૬

ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકરે ગલાસ દીવસમાં ત્રણ વાર પાવું.

ફ્રાસફેટ આવર્ગીક	• ...	...	ગરેન ૨૦
ડીલ્ટેડ ફ્રાસફેરીક એસીડ	...	...	દરાંમ ૧૧૧
ટીચર આવ સ્ટીલ	...	...	દરાંમ ૧૧૧
પેપરમીટવોટર	...	...	આંઉસ ૬

કદાપી ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચેની દવાઓની ૧૨ ગોળીઓ કરી અને અંકેક ગોળી દાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

વેલેરીએનટ આવર્ગીક	..	...	ગરેન ૧૨
એકસ્ટ્રાક્ટ આવ બેલાડોના	...	...	ગરેન ૩
એકસ્ટ્રાક્ટ આવ જેનસીઅન	...	...	ગરેન ૧૨

અથવા ૧૨ ગરેન લેક્ટેટ આવર્ગીક તથા ૧ ગરેન એકસ્ટ્રાક્ટ આવ

નકસવામીકા એ બનેની ત્રણ ગોળીઓ કરી અકેકી ગોળી દાદાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

અગર જો ફેફરાવાળા માંણસને પેલાપણાના કુંઠી આન જણાતાં હોય તો ૧૫ થી ૨૦ મીનીમ લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ અરગટ પાંણીમાં નાખી દીવસમાં ત્રણ વાર પાવું. અથવા ૫ થી ૨૦ ગરેન બ્રોમાઇડ આવ સોડી-અમ પાણીમાં નાખી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ફેફરાની સાથે કરમનો આંજર હોય તો ૯ ગરેન સેનટોનાઇન અને ૩૦ ગરેન જલપપાઉડર તૈનાં ત્રણ પડીકાં કરી દાડામાં ત્રણ વાર થોડા દીવસ સુધી જરૂરી રાખવાં, તેથી કાયદો ન થાય અને કરમનું જોરે હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧૧ આઉસ જેટલી દરે ત્રણ કલાકે પાવી.

ટરપીનટાઇન	...	...	મીનીમ ૩૦ થી ૬૦
ચુંદરનો ભુકો	...	...	ગરેન ૪૦
સ્પીરીટ આવ નાઇટરીકઇથર			દરોમ ૧
ઇનફ્યુઝન આવ કાર્બા	...	...	આઉસ ૬

નીમારથી ખમી ચકાચ તો હમેશાં થંડા પાંણીથી નવરાવવો. અને માથા ઉપર થંડુ પાંણી રેડવું. અને સાંજે સ્વાર મગરનું તેલ પાવું.

ફેફરાના મરજમાં પોઝસા બ્રોમાઇડ બહુ કાયદો કરેછે, વાસ્તે પોઝસા બ્રોમાઇડ વાળી દવા ધણા દીવસ જરૂરી રાખવી. ઉપલા ઉપાઓ જલદી જલદી ફેરબદલ કરવાથી કાયદો નહીં થાય વાસ્તે દરેક ઉપાય ધણા દીવસ અજમાવવો અને તેથી આરામ ન થાય તો બીજો અજમાવવો.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પરમાણુ દસી દવાઓ વાપરવી

જોગિવજ ગરેન ૬ ને વાટી મધમાં મેળવી દરરોજ સ્વારમાં ચટાડવો.
અથવા

જોળા સાકર કોળાના રસમાં જેડીમધ ગરેન ૬ નાખીને દાડામાં ત્રણ

વાર પાવું. અથવા ગાવસુકણાંનો ભુકો ગરેન ૩ છીકણીની માફક દરરોજ સુંધાડવો અથવા

માલકાંકણી ...	દરોમ ૧
કડવા લીમડાનાં પાન ...	દરોમ ૧
જેઠીમધ ...	દરોમ ૧
સરગવાની છાલ ...	દરોમ ૧
તલનું તાળુ તેલ ...	આંઉસ ૨
ગઢમુતર	આંઉસ ૮

ઉપલી ચારે ચોળેને ખુબ વાટી તેને તેલ તંથા ગઢમુતરમાં મેળવી ચુલા ઉપર ચડાવી ઉકાળતાં બાકી તેલ રહે ત્યારે તેને ગાળી તે તેલ દરરોજ શરીર ઉપર ચોળવું.

અથવા હરડદળ, ખેડાં, આંમળાં, સુંક, તીખાં, લીડીપીપર, વધારણી, વજ, સીંધાલુણ, કડું, નાની પીલુડીનાં પાન, ઘોળો સરસવ, લીંબુનો રસ. એ બધાં બરાબર લેઈ લીંબુનો રસ ઓસડોથી બમણો લેવો. બધાં ઓસડો ને બારીક ખાંડી લુગડે ચાળી પછી તેને લીંબુના રસનો કરમો દેવો. તે છાંએ સુકવી પછી તેને બકરીના મુતરમાં ખરલ કરી તેના ગોળાંઆ કરી સુકવી પછી તે ગોળી ઉપલી બીમારીવાળાને બકરીના મુતરમાં ઘસીને આંજવી.

છાકટપણાથી ભેજ ઉપર થતી અસર.

(ડીલીરીઅમ ટ્રીમેન્સ—Delirium Tremens.)

નીસાંની—બીમાર ધડ પુંછડા વગરનું કલાકોના કલાકો ઘણું બકા કરેછે. હાથ પગ ધુન્નેછે ઊંધ બીલકુલ આવતી નથી. હજવે હજવે ભેજની શકતી તદ્દન જતી રહેછે અને બીમાર ઘેલા માણસના જેવો બની જાયછે.

સબખ—ઘણો દારૂ પીવાથી અથવા દારૂ પીવાનો માવરો હોયતો તે એકદમ પીવો બંધ કરવાથી આ દરદ થાયછે.

ઉપાચાર—૩૦ દીપાં દીપ્તિ આપી પાણીમાં નાખી પાવાં અને પછી જીલાય આપવો.

અથવા ૦૧ દરામ પોટાસા ઓમાઇડ તથા ૧૫ ગરેન હેડરેટ કલોરલ એ બનેને એક આંદુસ પાણીમાં નાખી પાવું તેથી ઊંધ ન આવેતો તે દવા દર બન્ને કલાકે પાવી જેથી ઊંધ સારા પડે આવશ્ય. અને જાગી ઉઠા પછી હુશીઆર થસે. બીમારને અંધારા ઓરડામાં રાખવો. ઊંધ-માંથી ઉઠ્યા પછી નળખાઈ તથા સુસ્તી લાગેતો તેને જે દારૂ પીવાનો માવરો હોય તે થોડો પાવો, અથવા જીન અથવા પોરટર પાવો. ઝાડો સાફ ન આવતો હોયતો નીચેની દવાઓ મેળવી તેની ગુદામાં પીચકારી મારવી.

ટરપીન ટાઇન	...	દરામ ૨ થી ૪
એરંડીયુ તેલ	...	આંદુસ ૧
કાંજનું પાણી	...	આંદુસ ૧૦

અથવા ૨૦ ગરેન વધારણી અને ૧૨ ગરેન તીખાં એ બંનેને મેળવી તેના છો ગોળીઓ બનાવી અંકેકી ગોળી દર બન્ને કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી. અથવા નાચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણુ વાઇન ગલાસ દાડામાં ત્રણવાર પાવું.

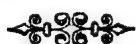
બાઇકારબોનેટ આવ પોટાસ	...	ગરેન ૪૦
ઇથર કલોરીક	...	દરામ ૧
એસીડ હેડ્રોસીઆનીક ડીલુટ	...	મીનીમ ૬ થી ૧૨
કેમફર પોટર	...	આંદુસ ૬

નળખાઈ જણાય તો ઊપલી દવામાં ૨૦ ગરેન કારબોનેટ આવ આમોનીઆ નાખીને ઉપર પરમાણુ પાવું. દારૂ ઘણો પીવો હોય ત્યારે દર ૨૮ની સારૂઆતમાં આજરોનાં કપડાં તંગ હોય તે દીલાં કરવાં. જરૂર જણાય તો ૩૦ ગરેન પલવીસ એપીકાઇનના પાણીમાં પાઇને ઉલટી કરાવવી. તેના ઉપર થંડા પાણીની પચાલની અથવા મેરીઆની ધાર કરવી.

ઉપલી અગ્રજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચે પરમાણે દેસી દવાઓ વાપરવી.

આડુ દરામ ગા તથા ગોળ ૧ દરામ એ અનેને મેળવી તેની ગોળી કરી સ્વારમાં ગળાવવી. સાંજે હરડેની છાલ દરામ ૧ બેડાની છાલ દરામ ૧ આંમળાંની છાલ દરામ ૧ એ ત્રણેનો ઝીણા ભુકો કરી તેની મધમાં ગોળી કરી ગળાવવી. એ પરમાણે સાત દાડા જારી રાખવું.

પાણીનો મોસ બહુ પડતો હોય અને ગરમીની આતસ બહુ થતી હોયતો, ખજૂર દરામ ૧, દરાક દરામ ૧, પાકું આમલી દરામ ૧, દાડમના દાણા દરામ ૧, લીલાં આંમળાં દરામ ૧ એ પાંચે ઓળિને પાણી આંહિસ ત્રણમાં વાટી તેમાં થોડી સાકર નાખી ગળી તે સરખત અઢેક આંહિસ દાડામાં ત્રણવાર પાવું. દારૂ પીવાથી પેટમાં બાદીથી ઉબળકા આવતા હોયતો, ચવક, સંચળ, સેકેલ વધારણી. બિજિરાંની કળી, સુંક. એ બધાનો ભુકો કરી પીવાના દારૂમાં નાખી એક દરામ સુધી પાવું.

ધનુસવા અથવા આંચકી.

(ટેટેનસ Tetanus)

નીશાની—થંડી હવામાં સુતાથી એકાએક આ દરદ થાય છે. આખા શરીરમાં ખેચતાણ થાય અને આંકડી આવે, દરદીનો દેખાવ સજડ થઈ ગએલો અને ખેચાઈ ગએલો લાગે. ૧૦ થી ૧૫ મીનીટ ખેચતાણ તથા આંકડી ધણી આવે અને પાંચ દસ મીનીટ નરમ પડી જાય અને પાછું થાય. એ પરમાણે થયા કરે. તાણ અને આંકડી ધણી આવે ત્યારે ડાઘાં પીસાઈ જાય, આજારીથી બોલાય નહીં, મોઢુ ઉઘડે નહીં, હાથ પગ અને શરીર સજડ થઈ જાય. દાંત પીસેલા દેખાય, આજારી આંખે ટગર ટગર જોયા કરે. પાણી પીવાય નહીં. મોઢુ ઉઘડવું

હોય અને પાણી પીવા જાય તો તાણુ વધારે આવે, આખુ શરીર કમા-
નની માફક વળી જાય.

સખમ—ધણી થંડી જગો ઉપર સુતાથી, શરીરના કોઈ ભાગને જ-
ખમ લાગવાથી, કોઈ વખત જખમ થયા પછી એ દરદ તુરત થાયછે.
અને કોઈ વખત થોડા દીવસ પછી થાયછે. પણ અકસર જખમ લાગ્યા
પછી ૪ થા અને ૧૪ મા દાડાએ વધારે થાયછે. લડાઇના માણસો
જખમી થયા હોય તેને એ મરજ વધારે થાયછે. જખમ થયા પછી નવ
દીવસ થયા પછી જખમ ઓછો થતો જાયછે. કેટલીક વેળા પેટમાં કરમ
પડવાથી પણ એ મરજ થાયછે.

ઉપાચાર—દરદીને સાંત ઓરડામાં રાખવો. તેના શરીર ઉપર દવા
લાગવા ન દેવી તેને કોઈએ અડવું નહી. કાંજી શેરવો દુધ જોવો હલકા
ખોરાક વખતસર દરદીને આપવો. તેનો ઝાડો સાફ લાવવા કુંમપાઉન્ડ
જેલપપાઉડર દરામ ૧ ને પાણીમાં નાખી પાવું એથી ઝાડો સાફ ન
આવે તો ૧ આંઉસ એરંડીયુ તેલ પાવું. પણ જો ગળી શકે તેમ ન હોય
તો ૧ અથવા ૨ ટીપાં કરોટન ઓઇલના જીભ ઉપર મુકવાં અને ઠરપેન
ટાંઇનની પીચકારી ગુદામાં મારવી. એ મરજને એ ચાર રોજ થઈ ગયા
હોય અને આંજરીની નાંડી નખળી હોયતો કરોટન ઓઇલ વાપરવું નહી.
પણ ગુદામાં એરંડીઆની પીચકારી મારવી. આંજરીના બીજાના નીચે
ધખતા અંગારા અથવા ઉકળતુ પાણી રાખી મુકવું, અને શરીરને ગરમી
આપતા રેવું. અને તેને નીચે પરમાણે દવા તથા આર કરી તેમાંથી એક
લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણવાર અથવા તાંણુ બહુ હોયતો ૪ વાર
દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવું.

ટીઅર આવ ધનડીઅનંદમ્પ	...	ટીપાં ૪૦
સ્પીરીટ આવ કલોરો ફોરમ	...	ટીપાં ૬૦
કવીનાંઇન	...	ગરેનુ ૮

કેમફરવાટર

... આંકિસ ૪

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી ૧ લીટર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે રાત અને દીવસ દરરોજ પાવી. હમેસાં આદવા તાજી બનાવીને આપવી થોડા દીવસ સુધી તે ચાલુ રાખી આજ્ઞરીને તેની કેફમાં રાખવો. જેમ જેમ ફર પડતો જાય તેમ તેમ દર ત્રણથી ચાર કલાકે ૧ લીટર ગલાસ ભરી પાવાને બદલે દર પાંચથી છ કલાકે પોણું વાંછન ગલાસ ભરી પાવું.

પોટાસા પ્રોમાઇડ ... દરમ્મ ૩

દીઝર આવ કેનાખીસ ... દરામ ૨

હેડરેટ આવ કલોરલ ... ગરેન ૧૦૦

પાણી ... આંકિસ ૬

ઘણી વખત ૧૫ ને બદલે ૩૦ ગરેન હેડરેટ આવ કલોરલ મોટી ઉમરનાને એક વખતના ખોરાકમાં દીવસમાં ત્રણવાર આપવાથી અને તે થોડા દીવસ ચાલુ રાખવાથી અતી ઘણા ફાયદો થાયછે. પણ તેવે વખતે સાથે પોટાસા પ્રોમાઇડ આપવું નહીં. આપવાથી આજ્ઞરી આખો દીવસ અને રાત કેફમાં રહેછે.

આજ્ઞરીનું શરીર થંડુ થઈ જાય અને નાડી ખેસી જાય તો ખાંડી અથવા વાછન આપવો.

થોડી થોડી મીનીટે ખેંચતાણુ થતુ હોય અને ઉપરા ઉપરી આંકડી આવતી હોયતો ૮ થી ૧૦ ગરેન હેડરેટ આવ કલોરલ ગુલાબના સરખતમાં નાખીને દર અરધે કલાકે પાવું જેમ જેમ ફર પડતો જાય તેમ આ દવા આપવાનો વખત ફેરવીને એટલે લાંબો વખત રાખીને વધારતા જવું. ખરડાના કાંઠા ઉપર ખે ઇંચ પેહોળી અને આઠ ઇંચ લાંબી ખેલાડોના ખલાસતરખી ચાંમડા ઉપર પટી બનાવી મુકવી તે રાત દીવસ રાખવી.

અથવા નીચેની દવાની ૪ ગોળીઓ ગુંદરના પાણીમાં બનાવી અને આંકેક ગોળી દર ૪ કલાકે ગળાવવી.

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ બેલાડોના ... ગરેન ૧

કવીનપ્રેન ... ગરેન ૬

તાણુ ખેંચ ધણું થતું હોય તે વખતે ગા દરામ કલોરોફોરમ રમાલ ઉપર છાંટી છેટેથી સુંઘાડવું. તેથી આરામ જણાય તો તેજ પ્રમાણે ત્રણ કલાક પછી સુંઘાડવું. પણ ધ્યાદ રાખવું કે તેની નાડી ખેંસી ન જાય નાડી ઝીણી પડી જતી જાય તો તે બંધ કરવું, અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવી તેમાંથી જેમ જરૂર પડે તેમ ૧ આંઉસ જેટલી દર બેથી ત્રણ કલાકે રાત દહાડો પાવી.

કર્વીનાઇનડી સલફસ ... ગરેન ૧૨

ટીચિર આવ કેનાખીસ દરામ ૨

હેડેટ આવ કલોરલ. ... ગરેન ૬૬

ટીચરઓપી ... દરામ ૧૧

પાણી ... આંઉસ ૮

આજરેનિ જખમ થયો હોય તો જખમને દર રોજ ગરમ પાણીથી સાફ કરવો. અને જખમમાં કાળો સડો જમ્બેલો ભાગ હોય તો ટરપનટાઇનમાં લીન્ટનું લુગડું બોળી જખમ જવડો કરી મુકવો. અથવા અલસીનું પોલટીસ દીવસમાં ચારવાર બાંધવું. પણ જખમ લાલ હોય તો દર રોજ સાફ કરી સફેત મલમની પટ્ટી મારવી. જખમને ઘસડીને ધોવો અવગત લુછવો નહીં. પણ તેને આસતેથી વાદળીવતી ધોઈ લુછી પટ્ટી મારવી. ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

એરંડાનું મુળ

બીલીનું મુળ

બેડી ભારીંગણીનું મુળ

ઉભી ભારીંગણીનું મુળ

સંચળ

સુંક

તીખાં

લીડીબીપર

બીબિરાનું મુળ

સાંધાલુણ

વધારણી

એ બધાં સરખે ભાગે લેઈ તેને ખાંડી તેમાંથી ચાર દરામ લેઈ તેમાં છ આંઉસ પાણી નાખી તેને ઉકાળી બાકી એક આંઉસ પાણી રહે તારે, ઉતારી ગાળી લેઈ તે પાવું. અને પાકું તેના તે કુચામાં પાકું છ આંઉસ પાણી નાખી ઉકાળી બાકી એક આંઉસ રહે એટલે ઉતારી લેઈ તેને ગાળી સાંજે પાઈ દેવું.

અમક.

(હીસ્ટેરીઆ Hysteria.)

નીશાની—ધાતું કરીને આ રોગ જુવાન અને પોચા મીનજવાળી ઓરતોને થાય છે. તેમજ વખતે મરદને પણ થાય છે. આ રોગ શરીરની તંતુઓને મળતો છે. આ રોગ શરૂ થવાની આગમજી જીવ ધુજી આવે, ફેર ચકરે આવે, હાથ પગ ચંડા થઈ જાય, છાતી ધબકા કરે, અને ચેરાની બાકી અથવા રંગ બદલાઈને ઘોળો પુણી જેવો થાય. હોઠ પુણી જેવાથઈ જાય. તે નીચે અથવા બીજાના ઉપર સુઈ જાય તેને પુછીએ તો તે બરાબર જવાબ આપે નહીં. બીજાના ઉપર આમથી તેમ પછાડા મારેલા કરે, ઉઠે અને બેસે, તેના હાથ પગ ખેંચાય, અને આમથી તેમ અફાળે, જો-રમાં મુઠીવાળી રાખે. માથું નીચું નાંખી દે, દાંતીઆ પીસાઈ જાય, રાડો પાડે અને વખતે કોઈને ગાળો દે. વખતે ડચકા ખાઈને રોવે, અને વખતે હસે, માથાના વાળ વીખી નાંખે. કોઈને કરડવા જાય, અથવા બાકી પડે. અને તે એટલું તો જોરે કરે કે બે ત્રણ માણસો પણ ઝાલી શકે નહીં. એવી હાલત થોડી મીનીટો અથવા કલાકો સુધી ચાલ્યા પછી તે નરમ પડે અને ધીમે ધીમે હુંશીઆર થાય.

ઉપર પ્રમાણે આ રોગ શરૂ થવાને બદલે પેટમાં અથવા પેટમાં ફુ-ખાવો થાય ત્યાં કઠણ ગોળા જેવું જણાય, પેટમાં પવન દોડે, પેટ કુહીને ઢોલ જેવું થાય, પેટમાં ગગડાટ થઈને પવનનો ગોળો પેટમાં પીપડી ઉપર ચઢી આવે. અથવા સાંધી તે ગોળો ગળા સુધીમાં આવે અને તેથી આ-જરી સુઝાઈ જાય. તે અંદરથી હુંશીઆર હોય પણ બાકી શકાતું નહીં. અને ગળામાં આંગળાં ધાલી પવનના ગોળાને કાઢવાની કોશીસ કરે. એ ગોળાથી હાથ પગ ચંડા થાય, જીવ ગભરાઈ જાય, વખતે રોવે અથવા હસે તેને દમ બંધ થઈ જતો હોય તેમ લાગે. પછી ઓડકાર આવે અને

અથવા ડુંઢી પવન છુટીને તે ગોટો હોઠે કુતરી જાય અને આંખરી ડુંઢીઆર થાય છે. ૦

સમય—આ દરદ ધાણું કરીને નવળા બાંધા વાળી ઓરતોને થાય છે. દસતાંનના તરેહવાર રોગથી, ગર્ભસ્થાનના રોગથી, અથવા સુવાડના દરદોથી આ રોગ ઘણે દરેજે થાય છે. વખતે ધાત જવાથી પણ આ રોગ થાય છે.

ઉપાય—આ રોગનો ઉપાય તેમાં થતી જુદી જુદી નીશાંનીઓ પર માણે કરવા નોંધએ.

હીશટીરીઆંનું જોર થતાંજ થંડા પાણીના કટકા મેદા ઉપર છાંટવા. અને માથા ઉપર થંડા પાણીની ધાર રેડવી. અને આંખનીઆ કારમોનસ અથવા સ્પીરીટ આંખનીઆ ઓરોમેટીક અથવા સ્પીરીટઆવ લવંડર અથવા સ્પીરીટઆવ હારેટસ હારન વીગરે જે હોય તે સુંઘાડવું. તેથી અસર ન થાય તો પગના ટેટા ઉપર અથવા છાતી ઉપર રાઈની પટી ૦ કલાક સુધી મારી રહેવા દેવી. અને આંખરીથી ગળી શકાય તેમ હોય તો નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકર ગલાસ જરૂર પરમાણે દર મે અથવા ત્રણ કલાકે પાવી.

ધિરસલકપુરીક... .. મીનીમ ૩૦

ફેટીડસ્પીરીટ આંખનીઆ ઓરોમેટીક દરામ ૧

સ્પીરીટઆવ કલોરોફોર્મ... .. મીનીમ ૪૦

કેમફર વાટર ... .. આંદ્રિસ ૩

છાતીમાં ગોળો ચડી આવે તેમાં પણ ઉપર પરમાણે ઠલિાળે કરવા, એથી આરામ ન થાય તો નીચેની દવાઓ મેળવી પાછ દેવી.

ટીચરઆવ એસેટાઈડા .. .. દરામ ૦૧

સ્પીરીટ આંખનીઆ ઓરોમેટીક... .. દરામ ૦૧

આંડી ... .. ચમચો ૧

ટીચરઆવ વેલેરીઅન ... .. દરામ ૧

પાણી ... .. આંદ્રિસ ૧૧

પહેલીવાર તાણુનોડ થાય અને તે નરમ પડે કે, ૧ ચમચી રૂપીરીટ
આવ લવંડર તથા ૧ ચમચી રૂપીરીટ આમોનીઆ એસેમીટીક ૧ આંજી-
સ પાણીમાં નાંખી પાછું દેવું. અથવા ૧ ચમચી ઈથર સલ્ફ્યુરીક ૧ આં-
જીસ પાણીમાં નાંખી પાછું દેવું.

ઉપરુ દરદ ધાત જવાથી અથવા નળખાઇથી થતુ હોય તો તે
પાછું નહીં થાય તેને વાસતે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી, તેમાંથી
પોણુ વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દીવસમાં ચારવાર પાવી. અને
તે ઘણા દીવસ સુધી જારી રાખવી.

ફેરીકવીનાઇન સાઇટ્રેટીસ કમમ્પ્રીકનીઆ ... ગરેન ૧૨
ઇનફ્યુઝનઆવ કાલમયા ... આંજીસ ૬

અથવા પાચન શક્તી નળખાઇ થવાને લીધે પવન પકડવાથી થતુ
હોય તો ૨ થી ૪ ગરેન વધારણી ફુલવીને સવાર બપોર તથા સાંજ ઘ-
ણા મહીના સુધી ગળાવવી અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણુ
વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દીવસમાં ચારવાર પાવી.

ટીચરઆવ એસેફાટીડા ... દરામ ૨
પોટાસા ઓમાઇડ ... ગરેન ૪૦ થી ૧૨૦ સુધી
ટીચર કારડામ્મીકા ... દરામ ૨
કમપાંજીડઇન ફ્યુઝનઆવ જેનસીના આંજીસ ૬

અથવા દસતાન ખરાખર ન જતુ હોય, અને થોડુ થોડુ ફુર્ખાને
જતુ હોય, તો તે ખરાખર જાય તેને વાસતે નીચે જણાવેલી દવાઓ
મેળવી તેના ત્રણ ભાગ કરી એકેકા ભાગ દીવસમાં ત્રણ વાર ઘણા દીવ-
સ સુધી પાવી.

કમપાઉન્ડ ડીકાકસનઆવ એલોઝ ... આંજીસ ૩
કમપાઉન્ડ મીક્ષચરઆવ આયરન... આંજીસ ૩

પેડુ ઉપર રાઇની પટી મુકવી. ગરમ પાણીમાં થોડી વાટેલી રાઈ
નાખી તેણીને ખેસાડવી.

અથવા દસતાન ધણુ જતુ હોઅતો, તેને અઠકાવવા ૧૦ ગરેન
એસીડ ગેલીક દીવસમાં ત્રણ વાર પાણી સાથે પાવું. અથવા ૨૦ ટીપા
ટરપીનટાઈનને ગુંદરના પાણીમાં મેળવી દીવસમાં ત્રણવાર પાવું. અથવા
૨૦ થી ૩૦ મીનીમ લીકવીડ એક્ટરક્ટઆવ અરગટ પાણીમાં નાંખી
દીવસમાં ત્રણવાર પાવું, અને ઠંડા પાણીમાં લુગડુ મોળી પેટુ ઉપર
મુકી રાખવું.

સાદ મેશી ગયો હોય અને તે ખાલી શક્તી ન હોય તો વીજળીના
સંચાનો એક છેડો આંતરનીના હાથમાં ઝલાવવો, અને બીજો છેડો સામા
માંણસે પોતાના હાથે રેશમી રૂમાલ વીટાળી ઝાલવો અને તે છેડો તેણીની
જીભની આણી ઉપર ફેરવવો.

ઉપલા દરદ એટલે ચમકથી ઉલટી થતી હોય તો ૩ ભાગ ટીઅર
ઓપી તથા ૧ ભાગ ક્લોરોફોર્મ એ બનેને મેળવી લુગડુ મોળી પીપડીના
ખાડા ઉપર મુકવું. અથવા દસ મીનીટ સુધી પીપડી ઉપર રાહની પટ્ટી
મુકવો. એથી ઉલટી બંધ થસે.

ચમક ધણું જોરમાં થતું હોય તો ઇથીરીયલ ટીઅર આવ વેલરી-
યન મુંઘાડવું અથવા ૨ ગરેન મોનોઓમાઈડ આવ કેમફર ૧ આંઉસ
પાણીમાં નાંખી પાવું જીથી ચમકનું જોર તુરત નરમ પડશે.

ખરડાના કાંડામાં ફુખાવો થતો હોય તો એનટીમોની પોટાસા ટારટાર-
સનો મલમ તે ઉપર ચોપડવો. અથવા જટામાંસી દરામ ૩ થી ૪
ખખળતુ પાણી આંઉસ ૧૦ એનો ૦ કલાક સુધી ઉકાળો કરવો અને
થંડો પાડી તેમાંથી ૨ થી ૩ આંઉસ દીવસમાં બેથી ત્રણ વાર પાવું.

માથાનું દરદ થાય તો તે ઉપર ટીઅર ઓપી તથા ક્લોરોફોર્મ
ચોપડવું. અથવા લીનીમેન્ટ સેપોનીસ ચોપડવું. ઝાડો કબજા હોય તો કમ-
પાઉન્ડ રૂબાર્બ પાઉરનો જીલાબ આપી ઝાડો સાફ લાવવો.

શરીર નખણ હોય તો કૌચત આવે એવી જેવી કે, ટીચર ફરી જેવી દવાઓ ઘણા દીવસ સુધી આપવી.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી શકે તો નીચે પ્રમાણે દર્શી દવાઓ વાપરવી.

હરડની છાલ	...	...	દરામ ૧
ઘોળો વજ	...	...	દરામ ૧
રાસના	...	...	દરામ ૧
મીંધાલુણ	...	...	દરામ ૧
આફુ	...	...	દરામ ૧
ધી	...	...	દરામ ૧
સરકો	...	...	દરામ ૧

ઉપલી પાંચ ચીજોને ખાંડી તે ભુકામાં ધી તથા સરકો મળવી તેમાંથી બધે કલાકે અકેકી આંગળી ચઢાડવું. ચાટવાની શક્તી ન હોય તો નીચેની દવા સુંઘાડવી.

તીખાં	...	...	ગરેન ૫
સરગવાના બી	...	...	ગરેન ૫
વાવડીંગ	...	...	ગરેન ૫

એ ત્રણ ચીજોને ખુબ ખાંડી લુગડે ચાળી તે છીંકણીની માફક સુંઘાડવું.

અથવા ફેશર, લવીંગ, કરીયાતુ, અકલકરો, લીડીપીપર, એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી રૂંદા બાર આદાના રસમાં નાખીને સવારે તથા સાંજે બંને વખત પાઈ દેવું.

વોજળીના પડવાથી માણસનું બેશુધ થવું.

ઉપાય—વોજળીના પડવાથી કોઈ માણસ બેશુધ થઈ જાય તો, તેનાં સમ્રણાં લુગડાં કાઢી નાખી ૧૦ થી ૧૫ મીનીટ સુધી તેના શરીર ઉપર થંડુ પાંણી રેડવું. ફેફસામાં હવા દાખલ કરવા માટે પાણીમાં કુમેલા માણસના ઉપાય પરમાણે ઉપાય કરવા. છાતી ઉપર રાઈની પટ્ટી મારવી. અથવા બલીરટરનું તેલ મળી શકે તો તે પીછાવતી છાતી ઉપર

ચોપડયું. અને જ્યાં સુધી સુધીમાં આવે અને નાડી બરાબર ચાલે ત્યાં સુધી થોડો થોડો ખાંડી પાવો. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને પાવી અને જરૂર જણાય તો દર અરધાથી એક કલકિ ફરી પાવી.

ઈથર સલફ્યુરીક	...	...	દરોમ ૧૦
આઈકારબોનેટઆવઆમોનીઆ	...	...	ગરેન ૫ થી ૧૦
પેપરમેન્ટ પોટર	...	...	આંઈસ ૧૦

વીજળીનો સંચો મળી શકે તો તેનું થોડું થોડું આકરસણ આત્મરોને આપવું, અને સુધીમાં આવે તારે બંધ કરવું આ ઉપાય સારો છે.

ચેતવણી—વરસાદના વખતમાં વીજળીનું તોફાન ચલુ હોય, ત્યારે ઊંચા ઝાડ અથવા ઊંચા ગુંજાઓ નીચે, અથવા ધાતુના બારણાં નીચે, અથવા કોઈ પણ ધાતુની બનાવેલી ટાંકી અગર ખીજા એવી સ્થાને પાસે, ઉભુ રહેવું નહીં. પણ ખુલી જગોમાં ઉભા રહી પલળવું વધારે સાફ છે, કારણકે ઉપલી સ્થાને ઉપર વીજળી વધારે વખત પડે છે. ઘરમાં હોઈએ તો તેવે વખતે બારી બારણાં આગળ ઉભા રહેવા કરતાં ઘરમાં મધ્ય ભાગે ઉભા રહેવું એ વધારે સાફ છે.

હુંચેથી પડી ગયાથી માથામાં વાગવાથી અથવા જેરમાં આંચકો લાગવાથી થતો બેસુધી.

(ગટનઆર કનકશન—Stun or concussion.)

નીશાની તથા સખબ—થોડી અથવા ઘણી ઊંચાઈથી પડી જવાથી માથામાં વાગે છે, અથવા જેરમાં આંચકો લાગે છે, તેથી પડનાર તે વેળા બેસુધી થઈ જાય છે. નાના બાળકો ઘણીવાર ઓસરી ઉપરથી, અથવા ખુરશી ઉપરથી, અથવા એવે બીજા કોઈથી રમતાં રમતાં અથવા દોડતાં પડી જાય છે, તે વખતે બિજામાં લાગવાથી તે બે સુધ થઈ

જાત છે. વળી કોઈ વખત તેની સાથે ઉલટી પણ થાય છે. અને તે ઘણી વાર સુરત પડી રહે છે, અને જો તેને જોરથી ઢાંકવામાં આવે તો તેનું આખું શરીર છાકટા માણસની પેઠે ધુન્ને છે.

ઉપાય—તેના માથા નીચે તકીયો મુકી માથું ઊંચું રાખવું તેને ઉદ-
વા દેવું નહીં. તેના મોઢા ઉપર જોરથી ઠુંડું પાણી છાંટવું. કોલનવોટર અને
પાણીમાં લુગડાનો કટકો બોળી માથા ઉપર મુકી રાખવો.

હાય પગ થંડા થઈ ગયા હોય તો ગરમ પાણીની બાટલીથી
અગર ગરમ રેતીથી સેક કરવો. આમોનીઆ કાર્બોનસ લાકડિયર આમો-
નીઆ ફોરટીઅર છેટેથી સુધાડવું. છાતીની ડાબી બાજુ ઉપર રાઈની
પટ્ટી મારવી, થોડી ખાંડીમાં પાણી નાખી તે પાવું.

ભિન્ન ઉપર દબાણ થવાથી થતી બેસુધી.

(કામપ્રેશન આવ ધી સ્કેન. Compression of the brain.)

નીશાની તથા સમય—માથામાં લાકડીનો, અથવા પથરાનો, અથવા
એવી કોઈ બીજી ચીજનો જોરથી માર વાગવાથી, ભિન્ન ઉપર દબાણ
થઈને આંતરી બે સુધ થઈ જાય છે. માથાની ખોપરીનું કોઈ હાડકું
ભાંગી જવાથી, અથવા ભિન્નની કોઈ નસ ટુટી જવાથી, તેમાંનું લોહી ભિ-
ન્ન ઉપર આવે છે. અને તેથી ભિન્ન ઉપર દબા થાય છે. બીમાર બે
સુધ થઈ જાય છે. ખોરાક અથવા પાણી વગેરે તે મોટી મુશ્કેલીત ગળી
શકે છે. નાક તેમજ કાનમાંથી રોત્તી દીવસ લોહી ઝરા કરે છે, પેટેલાં
શરીરની આમડી થંડી હોય છે. અને પછી તાવ આવીને ગરમ થાય છે.

ઉપાય—એવી વેળા જાણેથી પડી ગયાથી અથવા આંચકો લાગ્યાથી
જો બે સુધી થાય છે તેના જે ઉપાયો આપેલા છે, તે પ્રમાણે વરતવું. આ-
ંતરીને ૩ ગરેન કેલોમલ ખાંડમાં નાખીને ત્રણ ચાર દીવસ સુધી રૂકાડવું.

અને તેના સવાર સાંજ ગરમ પાણીમાં પગ બોળવા, માથા ઉપર બરફ મુકવો. તેને ખોરાક તરીકે ફક્ત દુધ અને કાંજી આપવું. ગળી શકે નહીં તો તેની ગુદામાં પીચકારી મારવી. આજનીને તાવ આવતો હોય તો સંગ રાહ મુકાવવી. પણ કદાપી માથાની ખોપરીનું હાડકું ભાંગી ગયું હોય તો તે હુંશીઆર ડાકટર પાસે કઢાવવું.

અરધાંગ—ફાલેજ—લકવો.

(હેમીપ્લેજીઆ—Hemiplegia.)

નીચાંની—એ રોગ વખતે કોઈ શરીરના નાના ભાગમાં થાય છે. જેવાકે (બે બાજુનાં) હાથ પગનાં આંગળાં અથવા એક હાથનો પોઆ બોલકુલ રહી જાય છે. અને તે જરા પણ હેલવી શકાતો નથી પણ કોઈ વખતે પગથી તે માથા સુધી એક બાજુનું અડધું શરીર જેમકે, અડધું મોઢું અથવા ચેરો, અડધી ગરદન, અડધી છાતી અને તે બાજુનો હાથ અને તે બાજુનો પગ બીલકુલ નીરબળ અથવા સુનમારી જાય છે, અને જ્યાં હાથ ત્યાં હાથ, અને પગ ત્યાં પગ, મુડદારની પેઠે પડી રહે છે. આ જરૂરી તે હજાવવા અથવા ફેરવવા જાય તો તે બીલકુલ ફેરવી શકાતો નથી. વાસ્તે એને અરધું અંગ રહી જવાનો રોગ કહે છે. ફાલેજ અને લકવો એ બંનેનો જુદો અરથ થાય છે. ફાલેજ એટલે ઉપર કઢા મુજબ અડધું અંગ રહી જાય છે. અને ફક્ત મોઢું રહી જાય તેને લકવો કહે છે. અરધાંગવાળો રોગી તોતણ બોલે તે બીજાના સમજવામાં બરોબર આવે નહીં. ટુંકામાં તેની જ્ઞાન તંતુની બધી આસીઆત બદલાઈ જાય.

આ રોગ કદાપી જોરમાંથી થાય તો આજનીનો થોડા વખતમાં અંત આવે છે.

સમ્બંધ—ધણે દારૂ પીવાથી, ધણે સ્ત્રી સંભાગ કરવાથી, થંડી હવા

લાગવાથી, હાથ રસના ટેવથી, બિચ્છીથી પડી જઈ માથાની ઓપરીમાં જ-
ખમ પડવાથી, અથવા અંદરના ભિન્નને આંચકા લાંગી સોળે થવાથી,
ભિન્નની એકાદ નસ ટુટી જઈ તેમાંનું લોહી ભિન્ન ઉપર આવી એક ગાંઠ
બંધાય છે. અને તેથી ભિન્નને દબાણ થાય છે, તેથી ભિન્ન પોતાનું કામ
ખરોખર કરી શકતું નથી. જેથી આભરી એકદમ ખેસુધ થઈ પડી જાય
છે. અને તેમાંથી લકષ્યો થાય છે. સીસું અને સોમલ જેવી વસ્તુઓના કાર
ખાંતામાં કામ કરવાથી લકષ્યો થાય છે. એવા ખીમારનું શરીર ઘણું ગરમ
રહે છે. અને તે ઘણું કરીને જીવાંનું અને લોહીઆંર માણસને થાય છે.
ખીજી જાતનો લકષ્યો ધરડા તથા જીવાંનું પણ નખળા બાંધાવાળા માણ-
સને થાય છે. એવા માણસને ભિન્નનો વરમ થતો નથી. પણ ભિન્ન તવા-
હને મલાહ અથવા ખીર જેવું થાય છે. જેથી ભિન્નના નીકળતા તંતુ પણ
કુરખળ હોય છે, તેથી હાથ પગની ચેતન શક્તી કુરખળ થઈ સુન મારી
જાય છે. આ જાતના લકષ્યોમાં શરીર ઘણું થંડુ રહે છે.

ઉપાય—ઈલાજ કરવા અગાઉ આભરીને જે હાથે લકષ્યો થયો
હોય તે હાથ સાંધા આગળથી તથા પગ પકડીને ધુટણ આગળથી વાળી
જોયો. વાળતી વખતે તેમાં કુખાયા જણાય, તે લાકડા જેવો લાગે, અને
તે સેહેલથી વાળી શકાય નહીં. અને આભરી જીવાંનું અને મજબૂત
બાંધાનો હોય તો, અને તેને દારૂ પીવાની ધણી આદત હોય તો, તેને
ભિન્નનો વરમ અથવા સોળે થયો છે એમ સમજવું. અને તેને પેટેલાં નીચે
જણાયા પરમાણે જીલાય તઈયાર કરી ફકાડવો.

પલવીસ જલપ	...	...	દરામ ૧
કેલોમલ	...	...	ગરેન ૫
કેલોસાથ પાઉડર	...	...	ગરેન ૧૦

અથવા આભરીથી ગળી શકાતું ન હોય તો ૨ ટીપાં જમાલગો-
ટાનાં ચપટી ખાંડમાં નાખી જીલ ઉપર મુકવાં તેનાથી જીલાય લાગશે.

અને નીચે પરમાણુ દવા તદ્યાર કરી સફરામાં પીચકારી મારવી.

કાસટર ઓઈલ	...	...	આંઉસ ૨
ટરપીનટાઈન	...	...	અમચા ૧ થી ૨
કાંજીનું પાણી	...	...	આંઉસ ૧૦

બામી ઉપર કેથારીડીસનું પલાસતર મારવું. માથુ ગરમ હોય તો તે ઉપર બરફ મુકવો, અથવા ફ્રેવવો. ઉપર પરમાણુ ઇલાજ કરવાથી જરા સુધીમાં આવે તો તેને તાવ નરમ પાડવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી. દર ત્રણ કલાકે દીવસમાં ચાર વાર પાવી, અને તે થોડા દીવસ સુધી ચાલુ રાખવી.

સોલ્યુશન આવ એસીટેટ આવ આમોનીયા.	આંઉસ ૧ થી ૧૫
એપસમ સાઈટ	... દરામ ૬
સ્પીરીટ ઇથર નાઈટ્રેસ	... દરામ ૨
કેમફોર	... આંઉસ ૬

તાવ ઓછો થવા પછી નીચેની દવાઓ મેળવી દર ત્રણ કલાકે દા-હાડામાં ત્રણ વાર પાવી, અને તે થોડા દાહાડા જરૂરી રાખવી.

પોટાસા આમ્મોડાઈડ	...	...	ગરેન ૫
સોલ્યુશન આવ પરક્લોરાઈડ આવ મરક્યુરી.			મીનીમ ૨૦
ઈનફ્યુઝન આવ સારસાપેલા...	...	...	આંઉસ ૧૫

ધરડા અથવા જીવાન પણ ઘણા નબળા બાંધાવાળાને આ દરદ થાય તો તેના હાથ પગ વાળી જોવાથી તે કુઆવો થયા વગર વગર હર-ફતે વાળી શકાય છે. એવા બીમારને શકત જીલાબની દવા આપવાને બદલે નીચેની દવાઓમાંથી ૬ ગોળીઓ કરી બેથી ત્રણ ગોળીઓ પેહલે દીવસ ગળાવવી. અને જરૂર જણાય તો બીજી દીવસ બે અથવા ત્રણ ગોળી ગળાવવી.

કમપાંઉન્ડ એકસ્ટ્રાક આવ કોલોસીઈ...	ગરેન ૧૨
કમપાંઉન્ડ રબ્બી પીસ	ગરેન ૧૨

બહુપીલ ... ... ગરેન ૬
આધિ આવ કેરેલે ... ... ટીપાં ૩

અથવા ૧૧ અમઓ એરંડીઉ તેલ અથવા ૫ ગરેન કેલોમલ અ-
થવા ૪૦ ગરેન રૂબાઈ પાઉર તથા ૩૦ ગરેન કેલસાઈનિ મેગનેશીયા એ
અંનેને મધમાં મેળવી અટાડવું. અને તેને શકતી લાવવા દુધ જેવો હલકો
પોરાક આપવો. તથા મગરનું તેલ સવાર સાંજ અપવું, અથવા નાચે
લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે
દાહાડામાં ચાર વાર પાવી.

આમોનીયા બીકારમોનસ ... ગરેન ૨૦
ટીચર લવંડરેકો ... દરામ ૨
ઈનફ્યુઝન સીનકોનાપાર્ક ... આંદ્રિસ ૬

ઉપલા ઇલાજો કરવાથી ભિન્નમાં કોઈ રીતની હરકત ન જણાય,
તાવ ઓછો થાય, માથાનું દરદ બીજકુલ ન રહે, ત્યારે રહી ગએલા હાથ
પગને જોર આપનાર અને ભિન્નને શકતી આપનારા ઉપાઓ કરવા.
આન્નર્સનિ વીજળીનો સાંઓ થોડા દીવસ લગાડવો. ૧ આંદ્રિસ ટરપીન-
ટાઈન તથા ૩ દરામ ટીચર કેથારીડીસ એ અંનેને મેળવીને અથવા,
ઓઇલ આવ કેમફર અથવા લીનામિન્ટ સેપોનાસ એ ત્રણ મૅડેલી એક
દવા તે બાગો ઉપર ચોળવી. અને નાચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાં
થી ૧ લીકરગલાસ ભરી દીવસમાં ત્રણ વાર પાવી.

ઝીંકસી સલફસ ... ગરેન ૬
ટીચર જેનસીનાકો ... દરામ ૨
કરીયાતાની ચા ... આંદ્રિસ ૬

અથવા નાચે જણાવેલી દવાઓની આઠ ગોળીઓ બનાવી બધે
ગોળી દાહાડામાં ચાર વાર ગળાવવી, અને તે ઘણા મહીના સુધી
ભરી રાખવી.

એક્ટ્રાક આવ નકસેવોમીકા ... ગરેન ૨

કવીનાઈન સલફસ	...	...	ગરેન ૬
રીડ્યુસ આયરન	...	...	ગરેન ૮
પેપસીન	...	...	ગરેન ૮
એકસ્ટ્રાક્ટ આવ નકસવોમીકા	...	...	ગરેન ૬

ઉપલી એકસ્ટ્રાક્ટ નકસવોમીકા નાંમની દવા દસબાર દીવસ જરૂરી રાખવાથી એવ તાંબુ વરતાય તો એ અથવા ત્રણ દીવસ તે કાઢી નાંખવી અને પાછી તેટલા વખત પછી તેમાં નાખવી.

આ રોગ ઘણો જીંદો થાયછે. અને મેજની કાંઈ પણ ખીમારી રેતી નથી અને ઉપલા ધિલાજેથી સાર થતુ નથી, ત્યારે નીચેની દવા હાથ પગના માંસને જોર આપવા ૧ લીકર ગલાસ જરૂરી દાડામાં ત્રણવાર પાવી.

સોલયુશન આવ ઇસ્ટ્રીકીનીઆ	...	મીનીમ ૩૦
કરીઆતાનો ચા	...	આંઉસ ૩

ચેતવણી-ઉપલા કોઈ પણ ઉપાયમાં એકસ્ટ્રાક્ટ આવ નકસવોમીકા અથવા સોલ્યુશન આવ સ્ટ્રીકીનીઆ ઘોડા દીવસ આપવાથી અજવાળુ જોવાય નહી. કોઈના જોલવાથી કાંનમાં ઘોંઘાટ થાય. શરીરને હાથ લગાડવાથી દુખાવો થાય. તથા એવ ત્રણ થાય. અથવા આજરૂરી ઉદ્ધાર રહેતો હાથ પગ ધુલે અને પડી જવાની ધાસ્તી લાગે. તો એ દવા બંધ કરવી. કેમકે એ ઝાઝા દીવસ જરૂરી રાખવાથી તે ઝેરની અસર કરેછે.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પરમાણુ દેશી દવાઓ આપવી.

અડદ	...	...	દરોમ ૧
કઉચાં	...	...	દરોમ ૧
અરંડાનાં મુળ	...	...	દરોમ ૧
ગોખરનું મુળ	...	...	દરોમ ૧
પાણી	...	...	આંઉસ ૧૨

ઉપલી ચારે ઓળેને ખાંડી તેને પાણીમાં નાખી ઉકાળતાં ખાકી

૧૩૪ શરીરની નીચેના અરધા ભાગનો કાલેજ અથવા લકવો.

એક આંઉસ રહે એટલે તે ગાળી લઈ તેમાં વધારણી ગરેન ૮ તથા સીંધાલુણુ ગરેન ૮ એ બને ચીજો નાખી પાઈ દેવું અથવા

પીંપરોમુળના ગંઠોડા...	...	દરામ ૨
ચીતરક	...	દરામ ૨
લીડી પીંપર	...	દરામ ૨
મુંક	...	દરામ ૨
રાસના	...	દરામ ૨
સીંધાલુણુ	...	દરામ ૨

ઉપલી બધા ચીજોને ખાંડી તેમાં વીસ આંઝીસી તાજુ તલનું તેલ નાખી તેલથી યોગણો ઉપલો અડદનો કવાય નાખી એ બધાંને ઉકાળી ખાકી તેલ રહે એટલે ઉતારી ગાળી તે તેલ શરીર ઉપર યોગવું. અથવા મુંક દરામ ૨ લસણુ દરામ ૨ ધી દરામ ૨ તેમાં મુંકને ધીમાં તળી તેમાં લસણુ મેળવી વાટી તેની ગોળીઓ બાર કરી અકેકી ગોળી દાહાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

શરીરની નીચેના અરધા ભાગનો કાલેજ અથવા લકવો.

(પેરેપલેજિઆ—Paraplegia).

નીશાંતી—જેમ માથાથી પગ સુધી ઉચુ અડધું ઘડ રહી જાય છે, તેમ કમરની હેઠળનો શરીરનો સધળો ભાગ જુકો પડી જાય છે. અથવા આડુ અડધું અંગ રહી જાય છે એમ કહી શકાય. આ રહી ગએલ ઘડ-પણુ ઉપલા અડધાંગની માફક નીરજીવ થઈ જાય છે.

આ દરદની બે જાત કરવામાં આવી છે. ૧ જાતમાં બરેડાની યુડ અથવા મગજના કોઈ ભાગમાં વરમ અથવા સોજો થવાથી કમરમાં

ધણી કુખાવો થાય છે. ૨ જી જાતમાં બરડાની ગુડ અથવા સોળે થતા વિના કોઈ બીજા ભાગમાં રોગ થવાથી તે થાય છે. તેમાં બરડાની ગુડનો કુખાવો હોતો નથી.

૧ લી જાતમાં બરડાની ગુડનો વરમ થાય છે, અને તેથી કંમરમાં કુખાવો થાય છે. દરદવાળા ભાગને હાથવાથી દરદમાં વધારો થાય છે. અડધું શરીર નીરજીવંત થઈ જાય છે. ઝાડો જે અખતીઆર આવે છે. આ રોગની શરૂઆતમાં પીસાખ બંધ થઈ જાય, પેડુ બરાઈ જાય, પણ પીસાખ આવે નહીં. પછી ઘંઘૈા દીવસે ટીપુ ટીપુ પેસાખ જે અખતીઆર ટપકા કરે. જીહ્વા પડેલા ભાગમાં અગન બળે અને પેટ તથા કમરને દોરડાથી જાણે તાંણીને બાંધુ હોય તેમ લાગે.

૨ જી જાતમાં કમરમાં કુખાવો તથા દરદ થતું નથી. એમાં ઘણું કરીને પેટું, કમર, પીસાખનો ડુકનો અને જાંગના ઉપલા ભાગો નીરજીવ થતા નથી. ઝાડો જે અખતીઆર આવવાને બદલે, અથવા પીસાખ બમાલુમ ટપકાને બદલે, તેની હાજતની દરદીને અગર પડે છે. જીહ્વા પડેલા ભાગમાં તાંણુ આંકડી સળવળાટ વીગેરે નીચાની જાણાતી નથી. પેટ અને કમરની આસપાસ દોરડેથી બાંધુ હોય તેમ ન લાગે.

સામ્ય—કેઠ ઉપર ભારે મારે વાગવાથી, અથવા કેડતું હાડકું ભાગવાથી, અથવા બરડાના હાડકામાં સડો લાગુ પડવાથી અથવા થંડી થવાથી બરડાની ગુડમાં વરમ થવાથી તેથી આ રોગની ૧ લી જાત ઉત્પન્ન થાય છે.

૨ જી જાત પીસાખના ડુકનાના રોગથી, જીહ્વા પરમાની અસરથી, ગુરદના વરમથી, ગરભસ્થાનના દરદથી આ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉપાય—આ રોગની પેહેલી જાતમાં બરડાના કાંઠાના કુખતા ભાગ ઉપર ૧ થી ૨ ડજન જળો મેલવી. અને ટરશીનટાઇનની પીચકારી ગુદામાં મારવી. તથા ઝાડો સાફ લાવવા નીચેની દવા પાઈ દેવી.

૧૩૬ શરીરની નીચેના અરધા ભાગનો ફાલેજ અથવા લકવો.

એપસંમ સાદૃ	...	દરામ ૪
માના	...	દરામ ૨
સુનામખીની ચા	...	આંઉસ ૧૧

ઉપલી દવા આપવા પછી નીચેની દવાની ત્રણ ગોળીઓ ખનાવી એકેક ગોળી બે ચાર દિવસ સુધી દર ચાર કલાકે ગળાવવી.

કેલોમલ	...	ગરેન ૬
અફીણ	...	ગરેન ૧

ફુખ્તા ખરડાના કાંઠા ઉપર તથા બોચી ઉપર એકથી બે દિવસ સુધી ખરેફ મુકવો. અને આશરે આઠ ઇંચની લાંબી બેલાડોના પલાસ-તરની પટ્ટી ચાંમડા અથવા રેશમના લુગડા ઉપર ખનાવી ફુખ્તા ભાગ ઉપર મુકવી. અને ૨ ગરેન એકસ્ટ્રાક આવ બેલાડોના તથા ૧૦ ગરેન એકસ્ટ્રાક આવ જીનસીઅન એ બંનેને મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ ખનાવી એકેક ગોળી દહાડામાં ચાર વાર દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી. આ ગોળીઓ દસથી પંદર દિવસ સુધી જારી રાખવી.

અથવા નીચેની દવાનાં ૪ પડીકાં કરી એકેક સ્વાર સાંજ દહાડામાં બે વખત ગળાવવાં.

પાઉડર આવ અરગંટ	...	ગરેન ૧૨
સાકરની ભુકી	...	ગરેન ૧૨

ખરડાના દરદ અને એચ તાંબુને કીધે ઉંધ ન આવતી હોય, તો રાતે સુતી વેળા નીચેની સઘળી દવા પાઈ દેવી. પણ ઉંધ લાવવા અફીણની દવા આપવી નહિ.

ટીચર આવ હાઇપોસીઆમી	...	મીનીમ ૪૦
પાણી	...	આંઉસ ૧

પીસામ બંધ હોય તો ફેફટર (એક જાતની રૂપાની સળી આવેછે) તે મુકોને પીસામ કાઢવો. ભુખ લાગવા ખીર, પોદર, અથવા વાઇન પાવો. પગોં તથા જાંઘોની ચંપી કરવી તેની નીચે તકીઆ મુકી તેને સુવાડીજ

શરીરની નીચેના અરધા ભાગમાં ફાલેજ અથવા જલકવા. ૧૩૭

રાખવો અને તે ઉપર ટરપીનટાઇન લીનીમેન્ટ સેપોનીસ વીગેરે દર રોજ ચોપડવું. વીજળીનો સંયો થોડા દિવસ લગાડવો.

૨ જી ભતનો ઉપાય કરવા પહેલાં તે કયા કારણથી થયો છે તે જાણી કાઢવું. પીસામના ફુકનાના દરદ થવા પછી આ રોગ થયો હોય તો, પીસામ કરવા પછી નીચે લખેલી દવાની એક નાની પીચકારી ભરી દર રોજ પીસામની નળીમાં મારવી.

ટીંચર ઓપી. ... મીનીમ ૪૫

પાણી ... આંબિસ ૨

પીસામ અટકી ગયો હોય તો કેથેટર મુકી પીસામ કાઢવો. ગરબ-સ્થાનના દરદથી થયું હોય તો, ૧ ગરેન અફીણની ભુકી થોડા રૂમાં લપેટી અગ્નિ પહેરાવવું. અને દરદ નરમ પડે એટલે કાઢી નાખવું. ઘણો અભિમાન કરવાથી અથવા હાથ રસની માઠી ટેવથી થયું હોય તો, બરડાની ગુડને કુવત આપવા નીચેની દવામાંથી ૧ લીટર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ટીંચર ફેરીપર કલોરીડ ... મીનીમ ૪૦

ટીંચર કેથારીડીસ ... મીનીમ ૧૫

કવીનાઇન સેલફસ ... ગરેન ૬

પાણી ... આંબિસ ૩

અથવા નખળાઇને લીધે બરડાની ગુડ ખીર જેવી પોચી થવાથી આ રોગ થયો હોય તો બરડાનો કાઠો ઠોકવાથી તેમાં દરદ થતુ નથી, તેવું માલમ પડે તો શકતી આપવાની દવા આપવી. જેવી કે કેમીકલ ડ્રુડ અમચી ૧ પાણી સાથે સવાર સાંજ આપવું. અથવા ટીંચર ફેરી પરકલો-રીડ મીનીમ ૧૦ થી ૧૫ પાણીમાં નાખીને દહાડામાં ચાર વાર પાવું. ગરમ પાણીના વાસણમાં ગંધક નાખીને તેમાં દરદીને દરરોજ અરધા કલાક સુધી બેસાડવો તેને હાથ રસ કરવાની ખરાબ ટેવ હોય તો તે જોડી દેવી જોઇએ. શરીરના અડધા ઘડનો રોગ ઘણો જુનો થયો હોય તો તેને શકતી આપવા નીચે જણાવેલી દવા આપવી.

૧૩૮ શરીરના નીચેના અરેખા ભાગનો ફાલેજ અથવા લકવો.

ઝેરી કચુરાના બીનો બુકો	...	દરામ ૦૧
કાળાં તીખાં	...	દરામ ૧
હરડે	...	દરામ ૨૧

એ સમ્રાજાનો ઝીણા બુકો કરી પ થી ૧૦ ગરેન જેટલો દાડામાં ત્રણ વાર ફકાડવો. અને ઝેરી કચુરાથી તાણ થાય તો તે બંધ કરવી. અને થોડા દીવસ રહેવા દેઈ પાછી આપવી.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો.

આસાંદ	...	દરામ ૧
લીમડાનું મુળ...	...	દરામ ૧
દેવદાર	...	દરામ ૧
સરસવ	...	દરામ ૧

એ બધાને ખાંડી તેમાંથી એક એક દરામ દાડામાં ત્રણ વખત મધમાં ચઢાડવું—અથવા.

સરસવ એક આંહસ-રાફડાની માટી ચાર આંહસ એ બનેને વાટી તેમાં થોડું મધ મળવી શરીરના નીચેના ભાગ ઉપર લેપ કરવો—અથવા.

સુંક	...	દરામ ૧
દેવદાર	...	દરામ ૧

એ બનેને વાટી તેમાંથી એક દરામ દાડામાં બે વખત ગરમ પાણીમાં પાવું—અથવા.

બીલાંમુ	...	દરામ ૧
બીડીપીપર	...	દરામ ૧
પીપળીમુળના ગંઠાડા	...	દરામ ૧
તલ	...	દરામ ૧
સાકર	...	દરામ ૧
પાંચુલી	...	શર ૧૧

એ બધાને ખાંડી પાણીની અંદર નાખી ચુલે ચઢાવી બાકી પાંચ રૂપિયા ભાર રહે તારે નીચે ઉતારી ગાળી લેઈ તેમાં થોડું મધ નાખી તે પાવું.

પારાની ધાતુ શરીરમાં જવાથી થતો લકવો.

મરક્યુરીઅલ પાલ્સી—Mercurial palsy.

નીશાની—આ જાતના લકવામાં દાંત કાળા થઈ જાય છે. ચામડીનો રંગ ખુરો થઈ જાય છે. દરદી તોતળું બોલે છે હાથ પગમાં શક્તી રહેતી નથી અને તેમાં આંકડાં આવે છે.

સમ્બન્ધ—કાચ ઉપર પારો ચડાવનારાઓને, વાયુ માપક યંત્ર બનાવનારાઓને અને જેઓના સ્વાસમાં પારાનો બાફ જાયતેને આરોગ થાય છે.

ઉપાય—૫ ગરેન પોટાસા આઈઓડાઈડ પાણીમાં નાખી દાડામાં ચાર વાર પાવું અને તે ઘણા દહાડા સુધી જરૂરી રાખવું. ઉના પાણીમાં ગંધક નાંખી તે દરદીને સ્વાસ્થ્ય બેસાડવો, અને તેને હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો.

શીસાની ધાતુ શરીરમાં જવાથી થતો લકવો.

(લેડ પોલ્સી—Lead palsy).

નીશાની—દાંતના પારાઓની આસપાસ લોલા રંગનો થરો જણાય. હાથના પોહોઆઓ મરજી પરમાણે હીલવી શકાતા નથી પણ તે બીલકુલ જીંદા પડી જાય છે.

ઉપાય—પોટાસા આઈઓડાઈડ ગરેન ૫ પાણીમાં નાંખી દાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવું, અથવા પોટાસા ઓમાઈડ ગરેન ૨૦થી ૩૦ પાણીમાં નાંખી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું, અથવા ૧૫ ટીપાં એસીડ સલ્ફ્યુરિક ડીલ્ટ પાણીમાં નાંખી સ્વાસ્થ્ય બેસાડવું. તથા ગંધકના પાણીમાં દરદીને બેસાડવો, તથા દરીઆની હવામાં તેને રાખવો.

ધુન્નતો લકવો.

(પેરેલીસીસ એજિટેન્સ ટ્રેમર ઓર સેકીંગ પોલઝી) :

(Paralysis, Agituns Tremor or shaking palsy)

નીશાની—આ દરદમાં આંખરીના હાથો પગો અને હળવે હળવે આંખુ શરીર દીવસ અને રાત ધુન્ન કરે છે. અને તે સીમો ઉભા રહી શકતો નથી. આ રોગ ધણાજ ધીમે ધીમે વધે છે. અને ધણા વખત ગયા પછી આંખુ શરીર એટલું બધું ધુન્ન છે કે, દરદી સુધી શકતો નથી. ખોરાક બરોબર ચવાતો તેમજ સહેલથી ગળાતો નથી. પીસાખ અને ઝાડો પોતાની મેળે જે અખતીયાર થાય છે. મોઢામાંથી જે અખતીયાર થુક નીકળે એંખુ ખાલી શકે નહિ—

સમ્બન્ધ—ઘડપણ અને નખનાઇમાં આ રોગ વધારે થાય છે. ઘણી ઘંડીથી, ઘણા સ્ત્રી સંભાગ કરવાથી, ઘણા દારૂ પીવાથી અને અરધાંગ પેદા થવાના કારણોથી પણ આ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉપાય—આંખરીને એંખી હવામાં રાખવો. શકતી આવે એવા ખોરાક આપવો. જે ટાઢ નહિ વાયતો થંડા પાણીથી દરરોજ નવરાવવો, અને સવાર સાંજ મગરનું તેલ આપવું. અથવા શકતી લાવવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ કરી એકેકી ગોળી દહાડામાં ચાર વાર ગળાવવી.

રીડ્યુસ્ડ આયરન	...	ગરેન ૪ થી ૮
વેલરી એનેટઆવ ઝીંક	...	ગરેન ૬
કવીનાઇન સલ્ફસ	...	ગરેન ૬
એકસ્ટ્રાક આવ નક્સવામીકા ..		ગરેન ૨
લેક્ટો પેપ્ટીન	...	ગરેન ૨૦
એકસ્ટ્રેક્ટ આવ નેનશીયન ...		ગરેન ૨૦

અથવા નીચેની દવામાંથી ૧ લીકર ગ્લાસ ભરી દીવસમાં ત્રણ વાર પાવું.

સોલ્યુશન આવ સ્ટ્રીકનીઆ ... મીનીમ ૩૦
કરીઆતાની આ ... આંડિસ ૩

અથવા ઘણા સ્ત્રી સંભાગ કરવાથી થયો હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગ્લાસ ભરી દીવસમાં ત્રણ વખત પાવું.

ઈઅર ફ્રીપરકલોરીડ ... મીનીમ ૩૦
ઈઅર કેથારીડિસ ... મીનીમ ૧૫
સલફેટ કવીનાઇન ... ગરેન ૬
પાણી ... આંડિસ ૩

બરડાના કાંઠા ઉપર દરદ થતું હોય તો લીનીમિન્ટ સેપોનીસ યોગ્યું. નો સંધીવા થવાથી આ રોગ થયો હોય તો જીના સંધીવાનો ઊપાય વાંચો જેઠ તે પરમાણે કરવું—ગરમ પાણીમાં ગંધક નાખી દરદીને સવાર સાંજ દર રોજ ખસાડવો—

ઓરતને સુવાવડમાં થતું દીવાનાપણું.

(પ્રુઅર પેરક્ષમેનીઆ—Pure paretmania.)

બાળક જનમા પછી તુરંતજ અથવા તે પછી પાંચ છ દિવસે સુવાવડી સ્ત્રીને ઉપરના નામનું દીવાનાપણું થાય છે. કેટલીક વખત બાળક જનમા અગાઉ અથવા જનમા પછી ઘણે મહીને પણ થાય છે.

નીશાની—આ બીમારી વાળી સ્ત્રી ઘણા ગભરાટમાં રહે છે. તે ઘણી જોસમાં ઉસકેરાએલી રહેછે અથવા કંઈ પણ બાલવા ચાલવા વીનાં ચીંતાતુર પડી રહેછે. કંઈ પણ ખોરાક અથવા પાણી પીતી નથી પોતાના મરદ તથા બાળકના ઉપર વાહાલ આવવાને બદલે ધીકારથી જીવેછે. અને તેઓને મારી નાખવા વીચાર કરેછે. અથવા આપઘાત

કરવાના બીચાર કરેછે. તેને ઊંધ આવતી નથી. માથામાં દરદ થાયછે. વખતે તાવ પણ આવેછે. શરીરની ચામડી સુકી અને ગરમ રહેછે. થાનમાં દુધ બરોબર આવતુ નથી, જીભ ઉપર મેલ હોયછે. ઝાડો કબજ રહેછે. પીસામ બરાબર થતો નથી દસતાંન પણ બરોબર આવતુ નથી.

સખમ—આરોગ ધણું કરીને નબળાઈને લીધે થાયછે. બાળકનો જ નમ આપતી વખત અથવા જનમ આપા પછી ઘણું લોહી નયતો તેથી થાયછે. અથવા જનમ આપતી વેળા તેને ઘણુંજ દુખ પડેતો તેથી થાયછે.

ઉપાય—આ બીમારી વાળી સ્ત્રીને એકાંત અને અંધારા વાળા ઔરડામાં પુરી રાખવી, તેના પાસે તેના ઘરનાં અગર તેનાં સગાંઓએ જવું નહીં. તેના બાળકને તેની પાસે કદી પણ લઈ જવું નહીં. તેની સંભાળ લેવા વાસ્તે કોઈ અજાણી સ્ત્રી જે મેહેનતુ તથા તેની આછલ વીછલ કરી શકે એવી હોય તેને ઔરડાની અંદર તેનાથી દુર બેસવા કેહેવું. તેણીની સાથે તેને વાતચીત કરવા ના પાડવી. બાળકને કોઈ સારી તંદુરસ્ત ઔરતને ધવડાવવું. તેણીને સાદો અને પુરઠીકારક ખોરાક આપવો. તેનો ઝાડો કબજ હોય અને તે નબળી હોય તો ૪ ગરેન કેલોમલ તથા ૨૦ ગરેન રૂબાઈનો જીલામ આપવો. અથવા કાસટર એઈલનો જીલામ આપવો. અને તેને નીચેની દવામાંથી પોણું વાઇનગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

આમોનીઆ કારબોનસ	...	ગરેન ૯
એસીડ ફ્રાક્કેરીક ડીલુટ	...	મીનીમ ૩૦
ટીચર હઇપ્રોસીયામી	...	દરામ ૩
ટીચર હાઇપરોસીસ	.. ..	દરામ ૨
પાણી	.. ..	આઉસ ૯

આ બીમારીમાં બીલકુલ ઊંધ આવતી નથી, વાસ્તે નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવી તે સઘળી પાઈ દેવી. અને જો જરૂર જણાય તો ત્રણથી છ કલાકે તે પાવી. આ દવા ઘણી કાપકારક છે.

હેડરેટ ક્લોરલ	...	...	દરામ ૦૧
પોટાશા ઓમાઇડ	...	...	ગરેન ૨૦
પાણી	...	...	આંઉસ ૧૧

અથવા નીચેની દવા ઊંધ આવતાં મુઠી દર ત્રણ કલાકે પોણું વાઇન ગલાસ ભરી પાવી.

હેડરેટ ક્લોરલ	...	...	દરામ ૧
ટીચર આવકેને બીમ...	...	...	દરામ ૧
સ્પીરીટ ટ્રાઇટરીક ઇથર	...	...	દરામ ૨
પાણી	...	...	આંઉસ ૬

ઉપલી દવા ન મળી શકે તો ૩૦ થી ૪૦ મીનીમ ક્લોરોડાઇન પાણીમાં નાખીને પાવું. ઉપલા કોઈ પણ ઉપાયથી ઊંધ આવતી નથી અને આગરી ઘણીજ તરફે છે વાસ્તે તેને ઊંધ લાવવા નીચેની દવાઓ મેળવી તે દરેક મેળવણીમાંથી બધે ટીપાં લેઈ તેની પીચકારી ખભાની ચામડીમાં મારવી.

એસોટેટ આવ મોરફીઆ	...	...	ગરેન ૧૦
સ્પીરીટ આવ વાઇન	...	...	મીનીમ ૧૫
પાણી	...	...	મીનીમ ૪૫

એ સઘળાને મેળવી એક સીસીમાં ભરવું. અને ૧ ગરેન સલફેટ આવ એટ્રોપીન અને ૨ દરામ પાણી એ બંનેને મેળવી બીજી જુદી સીસીમાં નાખવું. આ દરેક સીસીમાંથી બધે ટીપાં લેઈ ઉપર જણાવ્યા પરમાણે ખભાની ચામડીમાં પીચકારી મારવી. આ દવા ઘણીજ ઝેરી છે, વાસ્તે તે કામ ઘણાજ હંશિયાર માણસે સંભાળ રાખી કરવું. ઉપર જણાવેલી કોઈ પણ દવા મળી ન શકે તો ૧૧૧ થી ૨ ગરેન અફીણની એક ગોળી ખનાવી દર ત્રણથી ચાર કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી.

ઉપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળે તો નીચે પરમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી—

દેવદાર	...	કકુ	...	બુજો
વજ	..	ધાણા	...	કાકડા સીંગી
ઉપલેટ	...	હીમિજ	...	સાજર
લીડીપીપર	...	ગજપીપર		
સુંઠ	...	ધમાસો		
કાયફળ	..	ગોખર		
મોથ	...	ભારીંગણી		
કરીયાતુ	...	અતીવીસની કળી		

એ બધાં અંકેક દરામ લેવાં તેમાં ધમાસો એ દરામ લેવો પછી તેઓને ખાંડી તેમાંથી એક આંઉસ લઈ તેમાં ખાર આંઉસ પાણી નાખી તેને ઉકાળી બાકી એક આંઉસ પાણી રહે તે સવારમાં પાઈ દેવું.

એ પરમાણે સાંજે પાવું એમ દસ ખાર દહાડા પાવું

ઉપરનો બકાળો તપ્યાર કરી તેમાં સીંધાલુણ અને વધારણી સેકીને વાલ ખે નાંખી પાઈ દેવું. આ ઉપાય સારો છે.

દીવાનાપાણું.

દીવાનાપાણું ધણાંજ જુદા જુદા કારણોથી થાયછે. અને તેના ધણા જુદા જુદા બાગો કરવામાં આવેલછે, કે જેનું ખ્યાન કરતાં ધણુંજ લંબાણ થઈ પડે તેમજ તે કામ ધણુંજ ખારીકછે, તેથી તે એકદમ સમજવું ધણુંજ મુસકેલ છે વાસ્તે તેનું સધળું ખ્યાન આ જગોએ કરેલ નથી પણ ટુકામાં તેનું ખ્યાન તથા ધલાજ નીચે મુજબ છે.

નીશાંની—જ્યારે કોઈ માણસ ભિજના રોગથી અગર ફેફડે થવાથી અથવા ઘણી ઘાત જવાથી દીવાનું થઈ જાયછે, ત્યારે તે આગળ પાછળના માણસોને મારવા દોડેછે, લુગડાં કાઢી નાખેછે, ઘડા વીનાનું ખાલેછે, ભાઈ બાપની અગર છોકરાંની ઓળખાણ રહેતી નથી. વીગરે તેના શરીરની અંદર ચીન પેદા થાયછે.

ઉપાચ્ચ—દીવ્યના માણસનો ધલાજ ખે રીતથી થાયછે. ૧ લી રીત તેના દવા કેવી રીતે કરવી, તેનો ખોરાક કેવો કેટલો તથા કેવી રીતે આપવો. ૨ જી રીત દીવાના માણસનાં સગાઓએ તેની સાથે કેમ વરતવું, તે મારફત કરે નહીં અને તે આનંદમાં રહે અને તેના મનને આનંદ લાગે એવા ઉપાય કરવા.

૧ લી રીત. જ્યારે કોઈ માણસ દીવાનુ થાયછે અને તેને ઉપર જણાવેલાં ચીન વરતાય ત્યારે તેને ઊંઘ આવતી નથી. વાસ્તે પેહેલાં તેને ઊંઘ લાવવાના ઉપાયો કરવા. જે તેના બિજામાં વરમ થયો હોયતો, અને તેને તાવ પણ હોય અને તે મજબુત બાંધાનું હોયતો, તેને ફક્ત ખોલાવવી. અથવા એકથી બે ડગળ જળો માયા ઉપર મુકવી. અને એક જુલાબ આપવો.

અથવા જ્વર દસ્તાંન બંધ થઈ જવાથી દીવાનાપણું થયું હોયતો તેની જાંગની વચમાં અથવા છુપા ભાગ ઉપર થોડી જળો મેલાવવી, જેથી દસ્તાંન જસે અને એકદમ સાજી થસે.

અથવા આંખરીને હરસ હોય અને તે સુજી આવ્યા હોયતો ગુદાના આસ પાસ ૧ ડગળ જળો મેલાવવી, અને ગરમ પાણીમાં ખસ-ખસના પોસ નાખી તેમાં આંખરીને ખસાડવો. પણ ઉપલા કાંઈપણુ કારણ સીવાય દીવાનાપણું થયું હોયતો પેહેલાં એક જુલાબ આપવો. અને ત્યાર પછી ઊંઘ લાવવા નીચેની દવા સઘળી પાછદેવી, જેથી સારી રીતે ઊંઘ આવસે.

પોટાસા ખોમાઇડ	...	ગરેન ૩૦ થી ૪૦
હેડરેટ ક્લોરલ	...	ગરેન ૩૦ થી ૪૦
સાકરનો સીરો	...	ચમચો ૧
પાણી	...	આંઉસ ૧૧૧

એથી ઊંઘ ન આવે તો એ દવા ત્રણ કલાક પછી ફરી પાવી, અને

એ પરમાણે ત્રણ અથવા ચારવાર પાવાથી જીંધ આવવી જસે. ઉપલી ૬ પાથી જીંધ ન આવે તો નીચેની સધળી દવા મેળવી પાઈ દેવી.

પોટાસા ઘોમાઈડ	...	ગરેન ૪૫ થી ૬૦
ટીચરે આવ કેનેપીસ	...	મીનીમ ૨૦ થી ૬૦
પાણી	...	આંઉસ ૨

કેફર થવાથી આ રોગ થયો હોયતો નીચેની દવામાંથી પોણું વાંધન ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવાથી ઘણો ફાયદો થાયછે.

લીકવીડ એક્ટ્રાક્ટ આવ અરગટ	...	દરામ ૩
પાણી	...	આંઉસ ૪૫

ઉપલી દવા ઘણા દીવસ આપવાથી કેફરનો રોગ મટી જાયછે. ટુંકામાં આ દવા ઘણીજ ગુણકારક છે.

ઉપલી અંગ્રેજ દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પરમાણે દેસી દવાઓ વાપરવી.

વજ	...	દરામ ૧
ઉપલેટ	...	દરામ ૧
સંખાવળી	...	દરામ ૧
નાગકેસર	...	દરામ ૧
ભરાંમમીનો રસ	...	દરામ ૧
જુરા કોળાનો ગરભ	...	દરામ ૧

ઉપલી ત્રણ ઓળેને ખાંડી પછી ખાકીના એ ઓસડાંમાં નાખી તે પાઈ દેવું તથા તેમાંથી થોડાં ટીપાં નાકમાં નાખવાં, અથવા તે આંખમાં આંખવું.

હું નહીં આવવા વિશે.

સ્લીપલેસનેસ—Sleeplessness.

જીંધ ન આવવાનાં ઘણાં કારણો છે જેમાંનાં મુખ્ય નીચે પ્રમાણે

છે. સખત ગરમી ઝડવાથી શરીર ઉપર ગુમડાં અથવા મોટો જખમ પડ્યો હોય તેથી, અજીર્ણ થવાથી, ભિન્નને લગતું ઘણું કામ કરવાને લીધે, ઘણી ચીંતા રાખવાથી, બાહર ફરવા હરવા નહી જતાં આખો દીવસ ઘરમાં બેસી રહેથી છતીયાદી કારણોથી, ઉધ થોડી અથવા બીલકુલ આવતી નથી.

ઉપાચાર—ઉનાળામાં ગરમીને લીધે ઉધ ન આવતી હોય તો ઘરની અંદર નીચે પાણી છંટાવવું, જેની થંડકથી ઉધ આવશે. અજીર્ણ થવાથી ઉધ ન આવતી હોય તો અજીર્ણમાં આપેલા ઉપાય કરવા. અથવા ૨૦ ગરેન મેગનેસિઆ કાર્બોનાસ તથા ૪૦ ગરેન સોડાબીકાર્બોનાસ એ બંનેને મેળવી તેનાં ચાર પડીકાં કરી એકેક પડીકું દહાડામાં ચારવાર પાણી સાથે ફ્રકાડવું. અથવા ભિન્નને લગતું ઘણું કામ કરવાથી ઉધ ન આવતી હોય તો ૧થી ૨ ગરેન અફીણ અથવા ૧૦થી ૨૦ ગરેન હેડરેટ ક્લોરલ એ બેમાંથી ગમે તે એક આંડસ પાણીમાં નાંખી રાતે સુતી વેળાપાવું.

સુવાનો ઓરડો ખાલી અને હવાવાળો રાખવો. સુવા જવા અગાઉ ગરમ પાણીથી નાવું અથવા ગરમ પાણીમાં થોડીવાર પગ ધોળી રાખવા. અને પછી જાડા ટુવાલથી લુછી સુકા કરવા. ઘણા યાક ચડે એટલી જિનન કરવી નહી. ઘણા અભ્યાસથી, અગર કંઈ કેફી વસ્તુ પીધાથી, મન ઉસફેરાએલું હોય તો તુરંત સુવું નહી. સુવા જતી વખતે માથુ ગરમ હોય તો થંડા પાણીથી ઘોઈ લુંછી નાંખવું. રાતે મોઢું અથવા ઘણું ખાધા પછી તુરંત સુવું નહી. ઘણા પરસેવો પડતો હોય તો ગરમ લુધડાં પેરીને સુવું નહી. રાત્રે વહેલાં સુવું અને સવારે વહેલાં ઉડવું.

સેલેડ—સરકામાં ધોળાને રાત્રે ખાણા સાથે ખાવું તેમજ નીચે જણાવેલો દવાઓને ખરલમાં સારી પેઠે મેળવી એક આંડસ જોટલી રાત્રે પીને સુઈ જવું.

રેકટીફાઇડસ્પીરીટ આવ વાઇન...મીનીમ ૨૦

ગુંદર ... દરામ ૪

સીરપ આવ લેમન ... આંઉસ ૧૧

ઓઇલ આવ પેપરમીન્ટ ... મીનીમ ૨૫

પાણી ... આંઉસ ૫

ઉપલો ઉપાય અજીર્ણ અથવા થાક ચડ્યો હોય તો વધારે કાપદો કરે છે. અથવા નીચે જણાવેલી દેસી દવાઓ આપવી.

ભાંગ ... દરામ ૨ થી ૪

કાળાં તીખા... દરામ ૧૧

ખસખસ ... દરામ ૧

કાકડીનાં બી... દરામ ૧૧

તડબુચનાંબી... દરામ ૧

સાકર. ... આંઉસ ૨

ફુધ... આંઉસ ૫

પાણી ... આંઉસ ૬

ઉપર જણાવેલી પેટેલી છ વસ્તુઓને છટી ખાંડી તેના ભુકા કરી તેને પાણીમાં મેળવી લુગડાથી ગાળી તેમાં ફુધ અને સાકર નાંખી છથી બાર આંઉસ નેટલું એક વખતમાં પાવું.

ઉપલી દવાઓ હાજર ન હોય તો.

હરડાંની છાલ ... દરામ ૧

મેડાંની છાલ ... દરામ ૧

આંમળાં ... દરામ ૧

એ બધાને ખાંડી તેમાંથી એક દરામ મધની સાથે સવારમાં ચાટવું. એ પરમાણે બપોરે તથા સાંજે ચાટવું. અથવા ઝેરકાચલાં એક દરામ લેઈ તેને ધીમાં તળી ઉપલી છાલ કાઢી નાંખી તેને બારીક વાંટી તેમાંથી ૩ ગરેન પાણીની સાથે દરરોજ ગળાવવું. અથવા (લીલાગર) ભાંગ તેને ફીકરા ઉપર બાળી તેમાંથી એક વાલ મધમાં નાંખી દરરોજ ચટાડવી.

૧. આંખ ઉપર વાગવું.

(બ્લેકઆઇ—Blak Eye.)

મારામારીમાં અથવા ઘણો દારૂ પીવાથી, પડી જવાથી, અથવા એવાં બીજાં કારણથી. આંખ ઉપર કંઈ વાગે છે ત્યારે તેની આસપાસની જગો સુજીને કાળી થાય છે.

ઉપાય—ગરમ પાંણીથી આંખ ઉપર વારંવાર સેક કરવો. આંખ ઉપર જોવો માર વાગે કે તુરત કાળો ડાગ ન પડે તેને વાસ્તે આંખની આસપાસ તાજુ માંખણ અથવા ઓલીવનું તેલ એથી ત્રણ ઇંચની જગો ઉપર વારંવાર ઝોળવું.

આંખ આગળ કાળો ડાઘ પડો હોય તો ૧ ભાગ ઈંચર આવ અરેનીકા તથા ૭ ભાગ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાં ઝીણા નરમ લુગ ડાનો કડકો બોળી તેથી કાળો ડાઘ વારંવાર ધોઆ કરવો. અથવા તે લુગડુ બોળીને આંખ ઉપર મુકી પાટો બાંધી રાખવો.

ઉપરી દવાઓ ન મૂળે તો નીચેની દેશી દવાઓ વાપરવી.

દારૂહળદર
હળદર
મોથ
હરડેની છાલ
મેડાની છાલ
આંમળાંની છાલ
સાકર
મધ.

એ બધાં ઓસડો સરખાં લેઇ
તેમાં મધ બધું બળે એટલું લેઈ
લાગેલા ભાગ ઉપર ઓપડવું. તથા
આંખનું દુધ આંખમાં નાંખવું.

આંખનું સુજવું તથા તેમાંથી પાણીનું ઝરવું.

(ખલીઆરઆઈ—Blear Eye.)

આંખના સાધારણ સોજની બે જાત કરવામાં આવી છે.

એક હલકો સોજો અને એક જોરાવર સોજો.

હલકા સોજની નીશાની—આંખની સફેતીનો થોડો ભાગ લાલ જણાય તેમાં બળતરા બળે અને કાંકરો અથવા રેતીના દાણા અંદર ખુસતા હોય તેમ લાગે, જેથી આંખની આંખને ઓળા કરે. તેમાંથી થોડું પાણી નીકળા કરે. અજવાળા તરફ જતાં વખતે હરકત લાગે.

જોરાવર સોજની નીશાની—આંખની આખી સફેતી લાલ થઈ જાય. આંખમાં દુખાવો અને દરદ બહુ થાય, તેમાં બળતરા બળે, પાણી ધણું નીકળા કરે. ચીપડા બંધાય. આંખનાં પોપચાં સુજી આવે અને તેની સાથે થોડો ધણો તાવ પણ હોય.

સમ્મય—ધણી થંડી હવા લાગવાથી, આંખમાં પાપણ ખુસવાથી, કાંકરી અથવા કચરો આંખમાં જવાથી, આંખ ઉપર કંઈ વાગવાથી, ધણી જલદ રોશની અથવા અજવાળા સામું ધણી વાર તાકીને જોવાથી, આંખમાં ગરમ ઓજ જવાથી, ધણો દારૂ પીવાથી અથવા ઉભાગરો કરવાથી થાય છે.

હલકા સોજનો ઉપાય—ઉપર પરમાણે જે કારણથી થયો હોય તે સોધી કાઢી દૂર કરવું. ઝાડો કબજા હોય તો કમપાઈડ જેલપ પાઉડર અથવા રૂબાઈ પાઉડર અથવા એપસમસાઈટનો જીલાબ આપી ઝાડો સાફ લાવવો. આંખ ઉપર વખતે સેક કરવાથી અથવા થંડી ઓજ ઓપડવાથી ફાયદો થાય છે. જો આંખની નબળો હોય તો આંખ ઉપર ફલાનલનો સેક કરવો. આંખની નબળો ન હોય તો, આંખ ઉપર જીલાબ જળમાં અથવા થંડા પાણીમાં અથવા ૪ આઈસ પાણીમાં ૧૦ ટીપા

આંખનું મુજબું તથા તેમાંથી પાણીનું ઝરવું. ૧૫૧

ગોલારડ પોટરનાં નજીવી તેમાં લુગડુ બોળી આંખ ઉપર ભીનું ભીનું મુક્યા કરવું. અથવા વીનમઓપીનાં ટીપાં આંખમાં નાખવાં, અથવા હેઠળ લખેલી દવામાં લુગડુ બોળી આંખ ઉપર મેલા કરવું.

મુગરઆવ લેડ ... ... ગરેન ૧૦

વીનમ ઓપી ... ... દરોમ ૧

ગુલાબજળ ... ... આંડુસ ૧.

અથવા ૨ ગરેન ફટકડી અથવા ૨ ગરેન ઝીંકસીસલફસ ને ૧ આંજસ પાણીમાં નાખીને તેમાંથી થોડાં ટીપાં દાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર આંખમાં નાખવાં.

ઓપડા થતા હોય તો, આંખને ગરમ પાણીથી ધોઈ અને પાંપણ ની કોર ઉપર સાલીડનું તેલ અથવા સફેત મલમને આંગળી ઉપર જરા ગરમ કરી લગાડવો, એથી તકાવત ન પડે અને આંખ લાલ રહે તો, કાનની પાછળ રૂપીયા જેવું પલાસ્તર કરી મારવું. આજરો નખજો હોય તો શકતી લાવનારી ટીચરફેરી જેવી દવા આપવી.

જોરાવર સોજાનો ઉપાય—જોરાવર સોજો તરતનો હોય અને આજરો જોરાવર હોયતો, આંખના ભવાંની ઉપર તથા કાંનપટ્ટી ઉપર ફરતી ૬ થી ૮ જળો મુકવી, જળોના ડુંખને ગરમ પાણીથી સેક કરવો. આજરોનો ઝાડો સાફ લાવવા જુલાબો આપવા, અને ઝાડો સાફ આવ્યા પછી હલકા સોજામાં આપેલા ઇલાજ અજમાવવા.

આંખનો સોજો જુનો થાય અને આંખમાં રેતી જેવું ખુંચતુ લાગતુ હોય, આંખ બંજે, અને દુખાવો થાયતો હેઠળ લખેલી દવામાંની એક દવાનું પાણી બનાવી થોડાં ટીપાં આંખમાં દરરોજ નાખવાં, અને તેથી ફાયદો ન થાય તો એમાંની બીજી દવા અજમાવવી.

ફટકડી અથવા મુગર આવ લેડ	} એ પાંચ દવામાંથી ગમે
અથવા સલફેટ આવ ઝીંક	
અથવા ટામીક એસીડ	
અથવા કાસટીક	
	} તે એક દવા ગરેન ૧ થી ૩
	} ગુલાબજળ અથવા વરસાદનું
	} પાણી આંડુસ ૧

ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય તો વીનમ ઓઢીનાં ઘોડાં ટીપાં દર-
રોજ આંખમાં નાખવાં.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પરમાણુ દેસી દવા ના વાપરવી.

બેડાંની છાલ ... દરામ ૧

હરડેની છાલ ... દરામ ૧

આમળાં ... દરામ ૧

કડવી ધીસોડી ... દરામ ૦

કડવા લીમડાનાં પાંત . દરૂમ ૦

અરુસીના પાંત ... દરામ ૧

ઉપલી દવાઓને ખુબ ખાંડી તે બે ભાગ કરી તેમાં છાં આંઉસ
પાણી નાખી ચુલા ઉપર ચડાવી ઉકળતાં બાકી એક આંઉસ રહે ત્યારે
ઉતારી ગાળી તેમાં છો ગરેન ગુગળ નાખી તે પાછું દેવુ. પાછા તે ને તે
કુઆમાં ઉપર પરમાણુ પાણી નાખી ઉકાળી તેમાં ગુગળ નાખી ઉપર
પરમાણુ સાંજરે પાવું. બીજા દાડે બીજી બાકી રહેલ ભાગ ઉપર પરમા-
ણુ પાવા.

આંખમાંથી પાણી બહુ ઝરતુ હોયતો, બાવળના પાનનો ઉકાળો કરી
તેનો રસ કાઢી તેને ગાળી લેઈ પાછો તેને ઉકાળી જાડો કરી તેમાં મધ
મેળવી આંખમાં અંજન કરવાથી પાણી ઝરતુ બંધ થસે.

આંખનું આવવું.

(કનજન્કટીવીટીઝ—Conjunctivitis).

તીસાંની—આંખરીથી આંખ ઉઘડાય નહી, આંખમાંથી બહુ પર
બીકળે, અંદર ખટકો તથા ફુખાવો અતીસે થાય. આંખ અંદર ઘણી ક્ષા-
લ થએલી હોય, જે સોળે ઘણા જોરમાં હોયતો, આંખની વચમાંના ઝોળ

નીતરે ચક્રમાં ચાંદુ મેડે અથવા તે ખવાઈ જાય અને આંખરી હમેસ-
નો આંધળો થાય.

સખખ—ધણી થંડી હવાથી, આવેલી આંખની રક્તો સારી આંખને
લાગવાથી તે આંખ આવી જાયછે, અથવા આવેલી આંખ ઉપર માં-
ખી ખેસી તેનું પર કાઢી બીજાની આંખ ઉપર ખેસી આડોછે, તો તે ચે-
પથી પણ આંખ આવી જાયછે.

ઉપાય—આંખરી જોરાવર હોય તો સગત જુલાખ આપવો, પણ
આ બીમારી ઘણું કરીને નબળા માણસને થાયછે. વારંતે કુંભપાઉડ ર-
ખાર્ખ પાઉડરનો જુલાખ આપવો, ઝાડો સાફ આવવા પછી આંખ ઉ-
પર ખસખસના ફીડવાનો અથવા કેમોમાઇલ ફૂલનો સેક કરવો. અને
તે પછી ૮ ગરેન ઝીંકસીસલફ્સ, ૨ આંઉસ પાણીમાં મેળવી, તેમાંથી
એકથી બે ટીપાં સ્વાર સાંજ આંખમાં નાખવાં, અથવા ૮ ગરેન પલમખી
એસીટ, ૨ દરામ સરકો, તથા ૮ આંઉસ ચોખ્ખુ પાણી, એ સઘળાને મેળ-
વી તેમાંથી એકથી બે ટીપાં આંખોમાં નાખવાં અને તે પાણીથી આંખ
ધોવી. એથી પણ તફાવત ન જણાય તો, ૨ ગરેન કાસટીક અને એક
આંઉસ ચોખ્ખુ પાણી, એ બંનેને મેળવી તેનાં ટીપાં સ્વાર સાંજ આંખમા
નાખવાં. આંખની અંદર ચાંદુ પડી ગયું હોયતો તેને આ દવા વધારે ફા-
યદો કરેછે.

હરડાં, ખેડાં, અને આંમળાં એ ત્રણેને સરખે ભાગે લેઈ ખાંડવાં
અને તેને ૧૨ કલાક સુધી પલાળી રાખવાં, અને તેને ગાળી કાઢી તેનાં
ટીપાં આંખમાં નાખવા. તથા તેમાંજ લુગડ પલાળી આંખ ઉપર મુકી
રાખવું.

આંખમાં દરદ ઘણું થતુ હોયતો ૧ થી ૨ ટીપાં લાઇકર ઓપાઈ-
સેડીટીવ ૧ થી બે ટીપાં પાણીમાં મેળવી દહાડામાં ત્રણથી ચારવાર આં-
ખમાં નાખવાં, બાજકને વારંમવાર આંખો આવેછે, અને તેમાંથી પુસક-
૨૦

જ રસી નીકળેછે તે વખત ૬ ગરેન ફટકડી તથા ૧૦ આંહસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેની પીચકારી આંખોમાં મારવી, અને આંખની પાંપણે વળગી ન જાય, વાસ્તે રાત્રે સુતી વખત થોડો સફેતીનો મલમ પાંપણને લાગાડવો.—અને

હરડે	...	દરામ ૬
આલુ	...	નંગ ૨૦
સાથરા	...	દરામ ૪
માના	...	દરામ ૩.

એ મધુળાને ખાંડી ગા બાટલી પાણીમાં ઉકાળી અને આશરે છ આંહસ જેટલું રહે કે થડું પાડી તેમાંથી બેથી ચાર આંહસ જેટલું પીવું. એ દવાથી ઝાડો સાફ આવશે, અને આંખનો સોળો પણ મટી જશે, ઉપલી દવાઓની સાથે આબરો નખજો હોય છે, વાસ્તે તેને કુવત લાવનારી દવાઓ આપવી, તેને કુવતવાળો ખોરાક આપવો. સારી હવાવાળી જગો. માં રાખવો, આંખ ઉપર અજવાળું આવવા હેતુ નહી. આબરોને દરદને લીધે જીંધ ન આવતી હોય તો ૩૦ ટીપાં ટીચર હધ્મોસીઆમસને ૧ આંહસ કેમફર વોટરમાં મેળવી રાત્રે સુતી વેળા પાવું.

પરમીઓ થયો હોય અને તેની રસી આંખને લાગે તો આંખ આવી જાય છે, વાસ્તે તેને પણ ઉપર પ્રમાણે હલાળે કરવા.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે દવાઓ વાપરવી.

હરડાની છાલ	...	દરામ ૧
બેઠાંની છાલ	...	દરામ ૧
આંખજાની છાલ	...	દરામ ૧
લોહર	...	દરામ ૧
જેઠી મધ	...	દરામ ૧
સાકર	...	દરામ ૧
મોથ	...	દરામ ૧

એ બધી દવાઓને ઠાઠા પાણીમાં ખુબ વાટી ભાંગતી માફક પાંપણી

કાઠી તે પાંણીની આંખ મીચી તે ઉપર ધાર કરવી. અથવા તેનાં પોતાં આંખ ઉપર મુકવાં. અથવા જીના કુધનાં આંખમાં ટીપાં નાખવાં. અથવા રસવંતી પાંણીમાં ધસી ચોપડવી. અથવા આંમલીના પાંનને વાટી તેની લુગદી કરી તે આંખ ઉપર મુકવી.

અથવા—અફીણ, કુલાવેલી કુટકડી, લોદર સરખે બાગે લેઈ અથવા લીલુના રસમાં વાટી લોદીના કડછીમાં થોડું ગરમ કરી આંખ ઉપર લેપ કરવો. જેથી તતકાળ આરામ થશે. અથવા લોદીના કડછીમાં લીલુનો રસ નાખી તેને થોડું ગરમ કરી જાડું કરી આંખો ઉપર લેપ કરવો. આંખમાં ખટકા આવે તો આંમળાંને પાંણીમાં વાટી તેની થેપલી કરી આંખ ઉપર બાંધવી અથવા—સુંઠ, લીમડાનાં પાંન એમાં થોડો સીંધવખાર નાખી ખારીક વાટી એની થેપલી કરી આંખો ઉપર બાંધવી.

ઉપલી દવાઓથી આરામ ન થાય તો હરડેદળ, ખેડાં, આંમળાં, સોનાગેર, સીંધાલુણ, દારૂદળદર, રસખતી, એ સરખ સરખે બાગે લેઈ પાંણીમાં ખુબ ખારીક વાટી આંખ ઉપર લેપ કરવાથી જલદી આરામ થશે, આ ઉપાય સારો છે.

અથવા—જોળી સાગેડીનાં મુળને મધમાં ધસી આંખમાં આંજવું તેથી કુલું તથા છાંયા પડી હશે તે દુર થશે.

આંખ ઝાંખ મારી જાય છે તે વીશે.

(ધ ટીમનેસ આવ સાઈટ—The dimness of sight).

સખખ — આંખોના બીતરના ભિન્ન આગળનાં તંતુઓ નબળાં પડી જવાથી ધણું કરીને આંખે ઝાંખ મારે છે.

ઉપાય—શકતી આવે એવી દવાઓ આપવી. જેવી કે ટીચરફેરી પર ફોસફોર, મગરનું તેલ, ક્વીનાઇન, ટીચર આવ નક્સવામીકા વીગેરે કુવત

વાળી દવા ઘણા દીવસ સુધી પાવી, અથવા નીચે જીભાવેલી દવાની આઠ ગોળીઓ કરી બખે ગોળી દાડામાં ચાર વાર ગળાવવી.

રીઝુરડ આયરન. ...	ગરેન ૮
એકસ્ટ્રાક આવ નકસવોમીકા. ...	ગરેન ૨
ક્વીનાઈન સલફસ ...	ગરેન ૪
પેપસીન ...	ગરેન ૮

કાંતની પછવાડે અવાર નવાર પાંચથી દસ બલીસરો મુકવાં. અને તે ઘણા દીવસ ઝરવા દેવાં. આંખોમાં થંડા પાંછીના ફટકા દરરોજ મારવા અને—

મોરચુથુ ...	ગરેન ૧૫
કપુર ...	ગરેન ૪
બખળતુ પાંછી. ...	આંઉસ ૪

એ સઘળાને મળવી તે થંડુ પડે કે તેમાં બીજુ થંડુ પાછી ઉમેરી સઘળુ મળી ચાર બાટલીઓ જોડલું કરવું. તે ચાળી લેઈ સ્વાર સાંજ તેથી આંખો ધોવી. શકતી આવે એવા ખોરાક આપવા. અને આંખોને મોહનત આપવી નહીં.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

વરીઆળી
સુરમો
રસવંતી
સાકર
સમુદર ફીણ
સંખની રાખ
સીંધવ
ગેર
મનસલ
તીખાં

એ સઘળાં સરખે ભાગે લેઈ તેમાં મધ બખે
એટલું લેઈ ઘુંટી તેનાં ટીપાં આંખમાં નાખવાં.

આંખોનાં પોપચાનું સુછ આવવું તથા તેઓમાં થતા ખીલો.

(સોર આંધ લીડસ એન્ડ ગ્રેન્યુલર કનજનક્ટીવીટીઝ)

Sore Eye lids and Granular Conjunctivitis.

નીશાની--આંખની સફેતી ઉપર ટાંચણીતા માથા નેવડા લાલ દાણા થાય છે. અને તે દાણા કુટી જાય છે, ત્યારે તેના કદ નેવડા નાનાં ચાંદાં પડે છે. બાળકોને આ ખીમારી વધારે થાય છે. આંખ સુજેલી હોય છે, અને અજવાળા સામું જોવાતું નથી.

ઉપાય—પલ્લમખી એસીડ ગરેન રથી ૩ એક આંદિસ ગુલાબજળમાં અથવા વરસાદના પાણીમાં મેળવી તેનાં ટીપાં દહાડામાં બે વખત આંખમાં નાખવાં. અથવા કાસટ્રીક ગરેન ૨ અને ૧ આંદિસ ગુલાબજળમાં મેળવી તેનાં ટીપાં દહાડામાં બે વાર નાખવાં, અથવા તે દાણા લાલ અને બેપસી આવેલા હોય તો મોરચુથાના કડકાને પાણીમાં બોળી તેની અણી તે ઉપર ફેરવવી.

આંખની પાંપણો અંદર વજેલી હોય તે આંખને ભાગવાથી અંદરથી પાણી ઝરતું હોય તો તે પાંપણો સીમટાથી ખેંચી કાઢવી. જો ખેંચી ન કઢાય તો પાંપણોની કોર ઉપર થોડું કોલોડીઅન દરોજ પીછા વડે ચોપડવું.

કોઈ વખત આંખના પોપચાનો માંહેલો ભાગ સુછ આવી તેમાં લાલ દાણાઓ થાય છે તે આંખના ડોળાને વાગવાથી આંખમાંથી પાણી ઝરે છે. એ ઘણા દિવસ રહેવાથી અંદર ચાંદુ પડી જાય છે. વાસ્તે આ મેડના બીને ઝીણા પરતી આંખના પોપચામાં બભરાવવું. અને આંખો ઉપર પાટો બાંધી રાખેલા એ પરમાણે આઠ દિવસ કરવાથી આરામ થઈ જશે. આ ઉપાય ઘણા સારો છે.

શરૂઆતમાં એટલે કે આંખના પોપચાની અંદરે ઝીણા લાલ દાણા થાય છે, તે ઉપર આંખ ઉલટાવી મોરચુથાની કટકી અલગે હાથે લગાડવી. અથવા પંડમબી એસીટનો ઝીણો ભુકો તે ઉપર થોડો બભરાવવો.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દેશી દવાઓ વાપરવી.

રસવંતી ... ... ગરેન ૩

સુંઠ ... ... ગરેન. ૩

તીખાં ... ... ગરેન ૩

પીપર ... ... ગરેન ૩

આ બધાને પાણીમાં વાટી તેની દીવેટ કરી આંખમાં આંજવી.

આંખનું દુલ્લું.

(અલસર્સ ઓનથી આઇ બોલસ. Ulcers on the eye balls.)

આંખ દુખવા આવવાથી, તેમાં સોળે થવાથી, આંખમાં આંદુ પડવાથી, કીકીના પડમાં વાગવાથી અને શીતજાના રોગમાં આંખમાં સોળે થઇને દુલ્લું પડેછે. બાળકને આંદુ પડી રૂઝાવા પછી અથવા બીજા કારણથી દુલ્લું પડે તો હલકા અને તરતના દુલામાં કાસટીક ગરેન ૨ અને ૧ આંડસ ગુલાબજળ બંનેને ઝળવી તેનાં થોડાં ટીપાં સવાર સાંજ નાંખવાં. તેથી આંખ લાલ વધારે થાય ને દુખાવો થાય તો તે બંધ કરવું. તેને બદલે વાઇનમ ઓપીનાં ટીપાં સવાર સાંજ નાંખવાં,

અથવા—રેડ એકસાઇડ આફ મરક્યુરી ... ગરેન ૧

બાલસમ આવ પીર ... મીનીમ ૫

અરબી ... દરામ ૧

એ સંજ્ઞાને મળવી આંખો ઉપર લગાડવાથી ગમ એવું છારી દુલ્લું અથવા ચાકુ સાફ થશે. સલફેટ આવ સોડાનો ઝીણો ભુકો આંખમાં બભરાવવાથી ફાયદો થામ છે. આંખરીને કુવત આવે એવા ખોરાક તથા દવા આપવી.

ઉપજી દવાએ ન મળી આવે તો નીચેની દેશી દવાઓ વાપરવી.
વડના દુધમાં કપુર વાટી તે આંખમાં આંજવું—અથવા

કરંજના બી ઝીણું વાટી કેસુડાના રસમાં દીવેટ કરી સુકાવું ત્યાર
પછી આંખમાં ફેરવવી.

શીતળાના આંતરથી આંખમાં ડુલુ પડ્યું હોય તો ગધેડાની દાઢ-
ને પાણીમાં ધસી દરે રોજ આંજવી જેથી આરામ થશે.

રચુંદો અથવા રાત આંધળો.

(નાઈટ બ્લાઇન્ડ નેસ—Night blindness)

નીશાની તથા સખખ—રાત્રે આંખે દેખાય નહી, અને દીવસે બરા-
બર દેખે તેને રતાંજળ કહેછે. તે ઘણું કરીને હોઝરી તથા કલેજની
બીમારીથી થાય છે.

ઉપાય—૧૧ દરમ સલફ્યુર આવ ઝીંક તથા ૮ આંઉસ પાણી તે
બનેને મેળવી તેથી આંખો ધોવી. આંખો ઉપર લીલી બનાત અથવા એવી
બીજી ચોળ રાખવી. ઘણા અજવાળા સામું જોવું નહી. બને કાનપટીની
પછવાડે બલીટ્સ્ટર મારવું. અને નીચે જણાવેલી દવામાંથી બે ચમચા
ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

ટીચરઆવ સીનકોના...	...	આંજીસ ૧
એસીડસલ્ફ્યુરીક ડીલુટ	...	મીનામ ૪૦
ઈનફ્યુઝનઆવ સીનકોનાબારક...		આંજીસ ૫

ગરમીના દીવસમાં કોઈ પણ જાતનો જલદ દારૂ, વાઈન વિગેરે પીવું
નહી, અને કલેજ બરાબર કામ કરી શકે તેટલા વાસતે, ૫ ગરેન બલુપીલ
દર ત્રીજે હહાડે દાંતે લેવી. અને તેને બીજે દીવસ સોડીજ પાઉડર
નો હલકો જુલાબ લેવો. આ પરમાણે થોડા દીવસ રાખવું અથવા ૧૫

મીનીમ લાઈફરશૂકનીઆ છ આંજિસ પાણી એ બનેને મેળવી પોણું
વાઈન ગલાસ દર ત્રણ કલાકે પાવું. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ
મેળવી તેમાંથી અરધી સવારે તથા અરધી સાંજે પાવું.

મગરનું તેલ ... ... દરમ ૨ થી ૪

લાઈફર પોટાસ ... ... મીનીમ ૪૦

પેપરમીન્ટ વોટર . . . . . આંજિસ ૨

એક મીનીમ સોલ્યુશનઆવ રશૂકનીઆ પીચકારી વડે કાનપટીના
આમડીમાં દાખલ કરવાથી રતાંજળુ ખરેખર સાબુન થાય છે. પણ તે દવા
ઝેરી છે વાસતે તે કામ હુંશીઆર ડાકટર શીવાય કરવું નહીં.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દેશી દવાઓ વાપરવી.

અરીઠાનું ફીણ કાઢી આખમાં દરરોજ નાખવું. અથવા લીડીપીપર
ને બકરાની બીડીઓમાં બાફી પછી તેના રસમાં વાટી આખમાં આંજવા-
થી ફાયદો થાય છે. અથવા—

સુંઠ ... ... ગરેન ૬

પીપર ... ... ગરેન ૬

તીખાં ... ... ગરેન ૬

એ બધાને ખાંડી તેને મધમાં વાટી આખમાં આંજવી.

નબળાઈથી આંખો આવે રાતી થાય ફુંખે સુજી આવે

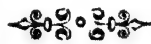
પાણી અર્ધા કરે અજવાળુ જોવાય નહીં તે વીરો.

ઉપાય—આંખો ઉપર ખસખસના ફીડવાનો ગરમ સેક કરવો, અ-
થવા બેલાડોનાનાં થોડા પાંદડાં ગરમ પાણીમાં ઉકાળીને અથવા ૧ થી
૨ ચમચો ટીઅરઆવ આઈઓડાઈન ખખખતા પાણીમાં નાખી તેનો
બાફ આંખોને આપવો.

આંખોમાં ફુખાવો ઘણો થતો હોય તો ૩૦ ગરેન એકરટ્ટેકઆવ
બેલાડોના તથા આઠ આંજિસ પાણી એ બનેને ગરમ કરી તેનો આંખો

ઉપર સેક કરવો. અથવા લાઈકર ઓપાઈ સેડેટીવ અને ૧ આંજણ પાણી એ.બનેને મેળવી.તેમાંથી ૧ થી ૨ ટીપાં દાડામાં બેથી ત્રણ વાર દરેક આંખમાં નાંખવાં. કાનની પછવાડે એક હલકુ પલાસ્તર મુકવું. રબાર્બ સીડલીજ પાઉડર—મેગનેસીઆસલફસ અથવા એરંડીઆ તેલ નો જીલામ આપવો. અને પછી કુવત લાવનારી દવાઓ આપવી.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પરમાણુ દેશી દવાઓ વાપરવી.
સોનાને ધીમાં ઘસી આંખમાં ચોપડવું.

આંજણી.

(સ્ટાઈ ઓર હોરડીઓલમ—Sty or Hordeolum.)

નીસાંની તથા સખખ—આંખની પાંપણ ઉપર એક જાતની ઝીણી ફાડકી થઈને તેમાં ફુગાવો તથા બળતરા બળે છે. તે ઘણું કરીને નબળા બાંધાવાળાને અથવા અજીર્ણવાળાને અથવા ઝાડો સાફ ન આવતો હોય તેને થાય છે.

ઉપાય—આંજણી ઉપર ધુલાંનો અથવા ઘર્જના લોટનો ગરમ સેક કરવો. અથવા કાસટીક પોટાસ તે ઉપર એકથી બે દીવસ સુધી લગાડવું. અને પછી તે ઉપર ઘર્જના લોટની પાલટીસ મુકવી, જેથી તેના ઉપરની ચામડી બળી જઈને તેમાંથી બી બહાર નીકળે. આ દવા સંભાળીને લગાડવી તથા ઘણી લગાડવી નહીં.

સીંફુર અથવા સીંફુરનો મલમ આંજણી ઉપર ચોપડવો. આંજણી પીળી થાય અને તેમાંથી બી નીકળે નહીં, તો ઠાંચણીથી અથવા સોયથી થોતરીને બાહાર કાઢવો. આંજણી વારંવાર થયા કરેતી હોય અને ઝાડો કમજ રહેતો હોય તો, તે અટકાવવા અવારનવાર રબાર્બ અને મેગનેસીઆકાર્બોનસ એ બંનેને મેળવી તેનો જીલામ લેવો. અને શક્તી લાવવા ૧૨

૧૧૨ આંખમાંથી પાણીનું ગળવું તથા આંસુનાળનું સુજવું.

ગરેન પોઠાસાઆહમોડાહડ અને ૬ આંહસ કરીઆતાની ઉકાળો એ બંનેને મેળવી પોણું વાધન ગણાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ઉપલી દવાઓથી આરામ ન થાય તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

લીડીપીપર	}	એ બધી દવાઓ સરખે ભાગે લેઈ ભાંગરાના
હરેડાની છાલ		રસમાં ચણા ચણા જેવડી ગોળીઓ કરી સુકવી
એડાનીછાલ		પછી પાણીમાં ધસી આંજણી ઉપર દહાડામાં
આંમળાંની છાલ		એ વાર ચોપડવી.
લાખ		
ધાદર		
સાંધાણુ		

અથવા—રસવંતીને પાણીમાં ધસી આંજણી ઉપર ચોપડવું. અથવા રસવંતી, લીડી પીપર, તીખાં, સુંઠ એ ચારે ચોળીને પાણીમાં ધસી આંજણી ઉપર ચોપડવું.

આંખમાંથી પાણીનું ગળવું તથા આંસુ નાળનું સુજવું.

(ફીસતુલાલેક્રીમલીસ—Fis tula Lachrymalis)

નીશાની તથા સળખ—બંને આંખોના ખાડાની બાહારના ખુણા આગળ પણ આંખોના ડોળાથી બીલકુલ છુટી એ ઝીણી ગાંઠો હોય છે. જેમાંથી આંસુ ઉતપન્ન થાયછે. અને તેજ પરમાણે તેઓના દરેક માંહેલા ખુણા આગળ અકેકુ છીદ્ર હોય છે, જેમાંથી અકેકી પોકળ નળી જેને આંસુ નાળ કરી કહેછે. તે નાકમાં ઉતરેલી હોય છે. આ બે નળીઓ વડે આંખોમાંનાં આંસુ નાકમાં આવેછે, કેટલીક વેળા વરમ થવાથી એ નળીઓ સુજી જાયછે, અને જડી થાયછે, ત્યારે તેઓના ઉપલાં છીદ્રો બંધ થઈ જાય છે. અને તેથી આંસુઓ નાકમાં ઉતરવાને બદલે ગાલ ઉપર ટપક્યા કરે છે.

આંખમાંથી પાણીનું મળવું તથા આંસુનાળનું સુનવું. ૧૧૩

ઉપાય—એપસક્તસાલટનો જુલામ આપવો. તથા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કડકો બોળી આંખો ઉપર મુકતારેલું.

ઝીંકસીસલફેસ. ...ગરેન ૪થી ૧૦

લાઇકર ઓપાઇસેડેટીવ. દરામ ૦।

ગુલામ જળ. ...આંહસ ૧

અથવા—૧૦થી ૧૫ ગરેન ફટકડી, અથવા પદ્મમખી એસીટર થી ચાર ગરેન અથવા પથી ૧૦ ગરેન એસીડ ટાનીક એ ત્રણમાંથી એક લ. ઈ ૧ આંહસ ગુલામજળમાં મેળવી તેમાં લુગડાનો કડકો બોળી આંખો ઉપર મુકવો. આંસુનાળ બીલકુલ બંધ ન થએલ હોય અને તેનું ઉપલું છીદ્ર ખુલુ હોય તો, તે છીદ્ર ઉપર મોરચુ અથવા કાસ્ટીક લગાડવાથી સાર થાય છે.

ઉપલી દવાઓથી ફાયદો ન થાય તો નીચેની દેશી દવાઓ વાપરવી.

ગોરું ચંદન... ગરેન ૨

જવખાર ... ગરેન ૨

મોરચુ. ... ગરેન ૨

લીંડીપીપર.... ગરેન ૨

ઉપલી ચાર દવા વાટી તેને મધમાં મેળવી આંસુનાળ ઉપર લગાડવી.

નખળી આંખવાળાને સુચના.

જ્યોત્સ્ના. આંખ ઝાંખ મારતી હોય, અથવા થોડો વખત પણ વાંચવાથી આંખમાંથી પાણી ઝરતુ હોય, અને ચક્રી આવતી હોય, તેવા બીમારે બનતાં સુધી થોડું વાંચવું. અને બનતાં સુધી દીવાની આગળ બેસી વાંચવું નહીં. કદાપી વાંચવાની જરૂર હોય તો દીવાનું અજવાળું આંખ ઉપર પડે નહીં તેમ વાંચવું. એટલે કે દીવો પીઠ પાછળ હોય અને તેના ઉજસથી વાંચવું. ગાડીમાં બેઠાં બેઠાં અથવા સુતાં સુતાં અથવા મંદવાડમાંથી તરત સાળે થયા પછી વાંચવું નહીં. કારણ કે એમ કરવાથી આંખો ફૂપવા આવે છે. નખળી આંખવાળાએ રાત્રે દશ કલાક સુવું

જોઈએ, અને સવારમાં મળસકામાં અથવા સાંજે સંજ વખતે વાંચવું નહીં. નખળી આંખવાળાએ રાતે તથા દીવસે થંડા પાણીનાં અથવા પાણીમાં બરફ નાંખી તેના જણથી ચાર ફટકા આંખમાં મારવા.

આંખની કીકીનો વરમ.

(આઈરાઇટીસ—Iritis)

નીશાની—આંખે કીકીનો વરમ થાય છે ત્યારે બીજકુલ નિવાઈ ચકાવુ નથી, આંખોમાંથી ઘણું પાણી ઝરવા કરે છે. કીકીના કુંડાળાના પડની ખેંચાણ શકતી ઓછી થાય છે. અને તેનો રંગ બદલાઈ જાય છે. કીકીનો રંગ પરથમ કાળો હોય તો તે બદલાઈને રાતો થાય છે. અથવા આસમાની હોય તો લીલો જણાય છે. કીકીનું કુંડાણ ખેંચાય છે, અને કીકી પોતે પણ સંકોચાય છે. અથવા તદન બંધ થઈ જાય છે. તેનાં કુંડાળાની કોરે આંખના બીલિરી પદાર્થ સાથે વળગી જાય છે. અને તેમાં જીણી ગાંઠો અથવા દાણા થાય છે. જ્યો આંખે આંખ મારે છે. આંખોમાં દુખાવો થાય છે. અને ઉપલી રીતે દાણા થવાથી અને તેઓ કુટી જવાથી ચાંદાં પડે છે.

સખખ—આંખોને થંડી હવા લાગવાથી, ચાંદીના મરજથી, આંખ ઉપર કંઈ વાગવાથી, અથવા તે ઉપર કંઈ ઓળનો ધા પડવાથી, સંધિવાથી, નજળાથી, અથવા નખળા બાંધા વાળાને આ દરદ વધારે થાય છે.

ઉપાય—અજવાળુ જોઈ ચકાવુ ન હોય તો કાચના લીલાં ચસમાં અથવા લીલી બનાતનો પડદો આંખો ઉપર રાખવો.

આ દરદનો ઉપાય કરતાં પરથમ બે બાખતો યાદ રાખવાની છે.

પહેલી એકે કુંડાળા માંહેનો લોહનો જોસો ઓછો કરવો, અને બીજી એકે જો કાંઈકીન (અથવા જોને લીમ્ફ કહે છે તે) કીકીના કુંડાળાની કોર

ઉપર ઝરૂં હોય અંધ તેથી કીકી સંક્રોચાએલી જણાય તો તે ચુસાય અને બીજી વધે નહિ તેની સંભાળ લેવી એટલા સારૂં દરદીને અંધારા ઓરડામાં રાખવો. લીલા રંગનાં ચસમાં પેરાવવાં, કાંત પટી ઉપર બલીશ્વર મારવું, અથવા ભવાં આગળ અરધી ડગળ જણો મુકવી. આંખ ઉપર ખસખસના પોસનો સેક કરવો.

કીકી સંક્રોચાઈને બીલકુલ બંધ ન થઈ જાય તેટલા સારૂં આંખોની આસપાસ એકસ્ટ્રાક આવેલાડોના, પીચોરીના પાલાનો રસ અથવા બીજાનો રસ થોડી ફટકડી તથા થોડી રસમતી અથવા ધતુરાનો રસ એ સઘળાને મેળવીને તે આ ત્રણેમાંથી ગમે તે ઓપડવું અથવા.

સલફેટ આવે એટરોપીયન ... ગરેન ૪

રેકટી ફાઇડ સ્પીરીટ વાઈન ... દરામ ૧

આખુ પાણી ... દરામ ૭

એ સઘળાને મેળવી તેમાંથી એક ટીપુ આંખમાં નાખવું, જેથી કીકી ને ખેંચાએલી હશે તો પોહોળી થશે અને ઘણા દિવસો સુધી ખુલી રહેશે.

કીકીના કુંડાળાનો લોહીનો જ્વેસ ઓછો થાય એટલા સારૂં ૫ ગરેન કેલોમલ ફકાડવું. અને ત્રણ કલાક વીતા કેડે એરંડીયા તેલનો જીલાખ આપવો. આંખોમાં ડુખાવો ઘણો થતો હોય તો સુતી વખત ૨ ગરેન અફીણની એક ગોળી બનાવી તે ગળવી. આંખો ઉપર ગરમ પાણીનો સેક કરવો. શક્તી આવે એવા ખોરાક આપવો. દારૂ બીલકુલ પીવો નહિ. બીજી મતલબ એટલી કે ફાઈબ્રીન ચુસાય અને કીકી સંક્રોચાએલી રહેવાંને બદલે પોતાની આગલી અવસ્થામાં આવે એટલા સારૂં નીચે જોયેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણુંવાઈત ગલાસ ભરી દરત્રણ કલાકે પાવો.

પોટાસા આઈઓડાઈડ ... ગરેન ૨૦

વીનમક્રોલઓસી ... મીનીમ ૪૦

દીઝર આવહહઓસીઆમસ ... દરામ ૪
પાણી ... આંહી ૬

ઉપલી દવાથી મોટું ન આવે અને સળેખમ ન થાયતો અડેકી વળા દવા પીતાં ૫ ગરેન પોટાસાઆહઓડાહડને બદલે ૨૦ થી ૩૦ ગરેન દહાડામાં ચાર વાર પીવું. અથવા ઘણા દહાડા સુધી આધુ રાખવી.

સંધિવા અથવા નળજાથી વરમ થયો હોય તો ૮ ગરેન કેલોમલ તથા ૧ ગરેન અફીણુ એ બંનેને મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ કરી અડેકી ગોળી દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી. અથવા દાંતના પારાઓ ફુગવા આવેતો તે બંધ કરવી. ચાંદીના આબરમાં પારાની ધુણી આપવા જણાવેલ છે તે પરમાણુ આપવી.

આંખના ડોળાની આસપાસ ઘણો ફુગાવો થતો હોય તો ૪ ગરેન અફીણુ તથા ૧૦ ગરેન પારાનો મલમ એ બંનેને મેળવી તે આંખની આસપાસ લગાડવું.

ઘણા નળજા બાંધા વાળા માણસને અથવા નળજા બાળકને આ પરમાણુ વરમ થયો હોય, તો મગરનું તેલ અથવા દીઝરફેરી પર-કલોરીડ બીમારની ઉમરના પરમાણુમાં પાણીમાં મેળવી પાવી.

આંખોમાં કંઈ વસ્તુ પડે તે વીશે.

(ફોરેન બોડી ઇન ધી આઈ—Foreign body in the Eye)

કોઈ કારણથી આંખોમાં ચુનો પડે છે જોયી આંખોમાં ઘણું જ દરદ થાય છે. અને તેના અંદરના પડદા બળે છે. ચુનો આંખોમાં ગયાથી ઘણી વખત આંખોના પડદાઓ બીલકુલ અવાઈને આંખો ઉપયોગ વિનાની થઈ જાય છે. વાસ્તે આંખોમાં ચુનો પડે કે તુરત નીચે સુજબ ઉપાય કરવો.

ઉપાય—જેવું ચુનો આંખમાં પડે તે તુરત સરકો તથા પાણી એ બંનેને સરખે ભાગે ઝેળવી તે જરા ગરમ કરી તેમાં પીછી બાળી આંખોમાં ફેરવવી, અને સઘળો ચુનો કાઢી નાખવો, અને તે ઝેળવણીથી આંખોને સારી પેઠે ધોવી, અને આંખોમાં થોડું નાખવું અથવા કાચની પીચકારી ભરી તેમાં મારવી. અને સઘળો ચુનો બહાર નીકળી ગયા પછી આંખો ગરમ પાણીથી ધોવી અને આંખમાં થોડાં ટીપાં મીઠા તેલનાં નાખવાં. આંખમાં ચુનો જવાથી વરમ ધણા થયો હોય તો, તેની આસપાસ થોડો જળો મેલવો, અને ખસખસતા ફીંડવાનો ગરમ સેક કરવો અને એક થકત જુલાબ આપવો.

એવે વખતે આંખોને બીલકુલ ઝોળવી નહિ.

આંખોમાં કોઈ પણ જાતનો તેજબ ગયો હોય તો ૮ ગરેન કારમો-નેટ આવ સોડા અને ૧ આંઉસ પાણી એ બંનેને ઝેળવી તેના આંખમાં ફટકા મારવા.

આંખોમાં તાવેલી ચરબી ડાંમર વીંગેરે એવી ચાજના છાંટા પડ્યા હોય તો થોડાં ટીપાં બદામનું તેલ અથવા ઓલીવ ઓઇલનાં વારંભવાર નાખવાં.

અથવા ધુળ લોઢાંનો ભુકો બિંગેરે એવી રજકણા આંખોમાં ગઈ હોય તો થંડા પાણીના ફટકા જોરથી આંખમાં મારવા. અથવા ઝીણી પીછી સાલેડના તેલમાં બાળી તે આંખોમાં ફેરવવી, જેથી અંદર ગએલી રજકણા ઓટીને બહાર નીકળશે.

અથવા તે ધણીજ મજબુત ચોટીલી હોય અને ઉપર પરમાણુ ઉપાય કરવાથી ન નીકળે તો આંગળી ઉપર લુગડાનો કડકો વીંટાળી તે આંખોમાં ફેરવવો જેથી તુરત બહાર નીકળશે.

આંખોમાંથી ધુળ જલદી નીકળી જાય છે પણ લોઢાની રજકણા નીકળતી નથી, વાસ્તે સોહ ચુમખકનું કડુ આંખો ઉધાડી તેના ઉપર

રાખવું જેથી લોહાની રજકણ તે કડાને વળગી જશે, આ પરમાણે કરવા પછી આંખને સોળે આવે તો વરમ અથવા સોળિના મથાળાદેખ બતાવેલા ઉપાય કરવા.

બેહેરાપણું.

(ડેફનેસ—Deafness)

સમ્મથ—કાનના આગલા ભાગનો અથવા અંદરનો વરમ થવાથી કાન પાકવાથી, કાનને થંડી હવા લાગવાથી, કાનમાં મેલ ધણે થવાથી, ગળુ સુજી આવવાથી, અથવા કાનની સાંભળવાની તંતુમાં કંઈ ફેરફાર થવાથી, કાનનો સંધી વા થવાથી આ રોગ થાય છે.

ઉપાય—આ રોગનો ઉપાય કરવા પેહેલાં ઉપર પરમાણે જે કારણથી થયું હોય તેનો પેહેલાં ઉપાય કરવા.

કાંનનુ બેહેરાપણું મટાડવા નીચે જણાવેલા ઉપાયો કરવા.

સાલેડનું તેલ, મધ, કુપેલ, તાજુ મીઠું તેલ, ગલીસીરાઈન, વીનમ ઓપી, ઈથર સલફ્યુરીક વીગરે જે મળી આવે તેનાં ટીપાં કાનમાં નાખવાં. ગરમ પાણીની પીચકારી સવાર સાંજ કાનમાં મારવી. જેથી અંદરનો પલ જોલ મેલ નીકળી જશે. તે પછી નીચેના દવાઓ મેળવી તેમાં ૩ બોળી તે કાનમાં થોડા દાડા સુધી મુકા કરવું.

લીનીમેન્ટ સેપોનીસ...	...	દરોમ ૨
કપુર	...	દરોમ ૧
ઓલીવ ઓઇલ	...	દરોમ ૨
ઉપાય બીજો મીઠી બદામનું તેલ	...	રતલ ૧
લસણ ઘુંદેલુ	...	આંઉસ ૨

એ બનેને ઉકાળી ગાળી કાઢી અને તેમાં ૩ બોળી તે કાન ઉપર ખાંધવું અને તેનાં થોડાં ટીપાં કાનમાં નાખવાં.

અથવા—તમાકુની બીડી અથવા હોકાનો ધુવાડો મોઢામાં સારી યોઢે લેવા, અને તે પછી મોઢું તથા નસકોરાં મજબૂત બંધ કરી તે ધુવાડો નાક ને રસ્તે નીકળે એમ બેહેનત કરવી. જોયી કાનમાં જે ઝીણી નળી આવે છે તેમાં તે ધુવાડો ભરાસે અને કાનમાં જે સાદ સંભળાય છે તે તેથી બંધ થશે. ઘણા દીવસનો કાંન બેહેરો હોય તેને આ ઉપાય ઘણો ફાયદો કરે છે.

અથવા ડુંગળીનો રસ કાઢીને અથવા બદામનું તેલ તથા સરકો એ બંનેને સરખે ભાગે મળવી તેના થોડાં ટીપા કાનમાં નાખવાં.

નબળાઈથી કાન બેહેરો થયો હોય તો.—કવીનાઈન તથા ઈંચર-ફરી ઉમર પરમાણે પાણીમાં પાવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચેની દ્રશી દવાઓ વાપરવી.

બીલીનો ગરબ...	...	દરોમ ૨
ફુધ	...	દરોમ ૨
તલનું તાજુ તેલ	..	આંઉસ ૧
પાંણી	...	આંઉસ ૧
ગાયનું મુતર	...	આંઉસ ૪

એ બધાને મુલા ઉપર ચડાવી ઉકાળતાં બાકી તેલ રહે એટલે ઉતારી ગાળી પછી તે તેલનાં ટીપા દાહાડામાં બે વખત કાંનમાં નાખવાં.

અથવા—મુળાના કાંદાનો રસ, તેલ, મધ, એ સરખે બરાબર લેઈ જરા ગરમ કરી કાનમાં ટીપાં નાખવાં.

અથવા—સાકર તથા ઇલાયચો, એને બારીક વાટી કાંનમાં નાખવું.

અથવા—તલનું તેલ, સુંક, મરી, પીપર, કોસ્ટ, પીપરીમુળ, હંબેડીનો ખાર, જવખાર, બીલીના મુળનો રસ, ગાયનું મુતર, એ સરખે બરાબર લેઈ મધુરી આંચથી પકવતાં તેલ માત્ર બાકી રહે ત્યારે તે તેલનાં કાનમાં ટીપા નાખવાં. અથવા કેરડાનાં કુપળાં, જર્બીંગ, એ બંનેને

વાટી તેમાં જરાક બકરાનું મુતર નાખી તેને ગરમ કરી ગાળી તેનાં ટીપાં કાનમાં પાંચ નાંખવાથી તુરત કાયદો થશે.

કાનનું દુખવું.

(પેન ઇન ધી ઇઅર ઓર ઇઅરએક Pain in the Ear or Earache)

નીશાની તથા સખખ—કાનને થંડી દવા લાગવાથી તે વારંમવાર દુખે છે, અને તેથી કાનના અંદરના ભાગોમાં દુખાંચો થાય છે. મુખ્ય કરી બાળકના કાન વધારે દુખે છે, અને તે વખતે પેટનું દરદ પણ થાય છે.

ઉપાય—જીલાબ આપવો. તથા મીઠા તેલમાં ૩ બોળી તેનાં ટીપાં નાંખવાં. તથા તે ઉપર મુકવું. કાન ઉપર ખસખસના ફોડવાનો ગરમ સેક કરવો, અથવા ડુંગળી બાફીને તે ગરમ ગરમ કાંન ઉપર બાંધવી.

કાનની પછવાડે રોઈની પટ્ટી મુકવી, અથવા અળસાની પોલટીસ બાંધવી. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અકેક પડીકુ દર ત્રણ કલાકે ફકાડવું.

મેગનેસીઆ સલ્ફસ	...	દરોંમ ૧
રૂપાર્બ	... ..	દરોંમ ૦૧
સુંઠનો ભુકો	... ..	ગરેન ૧૦

અથવા ૧૦ ટીપાં ટીઅરઓપી તથા ૧ ટીપું ઓઇલ ઓફ ક્લેવ-
અ એ બંનેમાં થોડુ બદાંમનું તેલ નાખી તેમાં ૩ બોળી તે કાનમાં મુકવું.

કાંન બીલકુલ સુકો હોય અને અંદરથી ચસકા મારતા હોયતો, ગળગોટાના બીલાં પાંદડાંનો રસ ગરમ કરીને, તે અથવા સખજના પાંદડાના રસમાં અથવા મીઠી બદાંમના તેલમાં, ટીઅરઓપી તથા જસણુ કકડાવી તે નાખી સધળુ થંડું પડવાદર અને પછી કાંનમાં ટીપાં નાખવાં.

અથવા સમુદ્રફીણ, જસણુ, અજમો, સીતાબ, તથા કપુર એ દરે-

ક ા તોલો. તથા ઠી તોલો અફીણ લેવું. અને તેમાંથી કપુર સીવાય બા-
કીની અગ્નિને ખાંડી મીઠા તેલમાં ઉકાળવી, અને પછી તેમાં કપુર ના-
ખવો, આ મળવણીને ગાળી કાઢી તેમાંથી થોડાં ટીપાં કાંનમાં નાખવાં.
આ ઉપાય જો કાંન વેઢેતો હોય તોપણ તે બંધ કરવાને સારો છે.

અથવા કાંન પાક્યો હોય, તેથી ચસકા મારતા હોય, સોજો ચઢ્યો હોય,
વવળાટ થતો હોય, અને રસી જતી હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મે-
ળવી તેનાં થોડાં ટીપાં દરરોજ કાંનમાં નાખવાં.

કુંભપાઉન્ડ ટીચર આવ આધમ્મોડાઈન ...	મીનીમ ૧૦
સ્પીરીટ આવ કલોરોફોરમ ...	મીનીમ ૩૦
ટીચરઓપી ...	મીનીમ ૩૦
લાઈકર પોટાશી ...	મીનીમ ૨૦
ગલીસ્ટોરાઈન ...	દરામ ૧
પાણી ...	દરામ ૨

કાનમાં કુંઈ જનાવર ગયું હોયતો કડવી બદામના તેલનાં ટીપાં અ-
થવા ટીચરઓપીનાં પાંચ છ ટીપાં નાખવાં, જેથી જીવડું મરી જસે પછી
કુકા પાણીની પીચકારી મારવી, જેથી મરેલ જીવડું નીકળી જશે.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે દેસી દવાઓ વાપરવી,

લસણનો રસ ...	દરામ ૦ા
આદાનો રસ ...	દરામ ૦ા
સરગવાના મુળનો રસ ...	દરામ ૦ા
વાઈવરણાનો રસ ...	દરામ ૦ા
મુળાના પાનનો રસ ...	દરામ ૦ા
કેળનો રસ ...	દરામ ૦ા

આ બધાને એકઠાં કરી ગરમ કરી તેનાં ટીપાં કાનમાં દહાડામાં બે
વાર નાખવાં, અથવા આકડાનાં પીળાં પાન ઉપર બી ચોપડી તેને જરા
ગરમ કરી પછી તેનો રસ કાઢી તે રસનાં ટીપાં કાનમાં નાખવાં. કાનમાં

બહુ પીડા થતી હોયતો બકરાના મુતરમાં થોડો સીંધવખાર નાખી જરા ગરમ કરી તેનાં ટીપાં કાનમાં નાખવાથી પીડા દૂર થયે. અથવા ફટકડી કુલાવી બારીક વાટી કાગળની ભુંગળીમાં ભરી કાનમાં રાખી કુંક મારવી, જેથી તે દવા કાનમાં આબાદ જવાથી તુરત ફાયદો થયે.

કાનનું પાકવું અથવા પડનું થવું.

(ડીસચાર્જ ફ્રોમ ધી ઈઅર—Discharge from the Ear.)

નીશાની—કાનનો આગલો ભાગ પાકેછે ત્યારે તેમાંથી પાતળું ચીકણું પડે નીકળે છે, પણ જ્યારે અંદરથી પાકેછે ત્યારે તેમાંથી જડું અને ગંધાનું પડે નીકળેછે. વખતે કાનના અંદરના હાડકામાં સડો લાગુ પડેછે, ત્યારે પડે સાથે મળેલું લોહી નીકળેછે, તે વખતે થોડો ઘણો તાવ પણ આવેછે.

સખમ—થંડી હવા લાગવાથી, કાનના સોજના સખખાથી તાના બાજકોને તંદુરસ્તીમાં બીગાડ થવાથી, ગળમુનાની ગાંઠો થઈ આવેછે. અને જ્યોત્નું અંગ નખખાઈને લીધે તવાતુ જાયછે તેજ્યોના કાંત લાંબો મુદત સુધી વધ્યા કરેછે. અને ઉમરે આવા પછી તે બંધ થાયછે.

ઉપાચાર—કાંત ઉપર પોલટીસ બાંધવી તથા ગરમ દુધ અને પાણી એ બંનેની કાનમાં પીચકારી મારવી. અથવા ૫ ગરેન ઝીંકસી સલ્ફુસ અને ૨ આંદ્રેસ ગુલાબજળ એ બંનેને મેળવી કાનમાં પીચકારી મારવી. રસો ઘણી વેતી હોયતો બ્રાંડી અને ગરમ પાણી એ બંને મેળવી તેની પીચકારી કાનમાં મારવી. અથવા સાબુના પાણીની પીચકારી મારવી. અથવા થોડાં ટીપાં ટીચર આવ મર તથા મધ એ બંનેને મેળવી કાનમાં નાખવાં. અથવા મુડદારસીંગને વાટીને કાનમાં મુકવી. અથવા કાનની પછવાડે બલીસટર મારવું.

અથવા. ૩ દરમિયાન ઓકસગોલ તથા ૧ દરમિયાન બાલસમ આવ પીર
એ બંનેને મળવી તેનાં ટીપાં સ્વાર સાંજ નાખવાં.

ઉપલા ઉપાયોથી પર બંધ ન થાય અને કાન વાસ મારે તો કાર-
બોલીક એસાડ તથા બોલીવ બોહલ એ બંનેને સરખે ભાગે મળવી તે
માંથી ૨ થી ૩ ટીપા કાનમાં નાખવાં.

પ્રથમ ર્નો ટાકડો મધમાં બાળી તે કાનમાં ફેરવવા, અને પછી
કોડી બાળી તેની રાખ કાનમાં નાખવી.

ઉપલા કોઈ પણ ઉપાયોથી પર બંધ ન થાય, અને તે જુનુ થાય
તો ૩ ગરેન કાસ્ટીક તથા ૧ આંદ્રિસ પાણી એ બંનેને મળવી તેનાં
અથવા ૨ ગરેન ક્લોરાઇડ આવ ક્રીક તથા ૧ આંદ્રિસ પાણી એ બંનેને
મળવી તેનાં થોડાં ટીપાં કાનમાં નાખવાં, કાનની અંદર મછર કાનખજુરો
અથવા એવાં કોઈ જીવડાં અંદર ગયાં હોયતો, સાબુના પાણીની પીચકારી
કાનમાં મારવી. અથવા કાનમાં થોડાં ટીપાં કોલેનવોટરનાં નાખવાં. અથવા
એરંડીઆ તેલમાં એળીઆ કકડાવીને તે કાનમાં નાખવો. કાનમાં કાંકરો
અનાજનો દાંણો, કપાસીઆ વીગેરે એવી ચીજ ગઈ હોય તો કાનની આ-
ટુડીનું ચાકું કાનની અંદર આસ્તેથી નાખી તે ચીજની પછવાડે લેઈ બ-
ળવી તાણી લેવું. અથવા ઝીણા ચોમટામાં આવે એવું હોયતો તેથી પકડી
કાડી લેવું. અથવા કોઈ બાજરાના દાંણો જેવી ઝીણી ચીજ ગઈ હોયતો
પાણીની પીચકારી ભરી જોરમાં અંદર મારવી જેથી તે બહાર નીકળી જશે.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

સમુદર ફીણને વાટી તેનો ભુકો એક કાગળની ભુંગળીમાં ભરી તે
ભુંગળી કાનના છેદમાં મુકી પછી ટુંક મારવી, એટલે તે ભુકો અંદર દા-
ખલ થઈ પર વહેતું બંધ થશે. અથવા ગુણસાના પાનનો રસ કાઢી તેનાં
ટીપાં નાખવાં.

નીક.

નાકમાંથી લોહીનું વહેવું, નસકોરી કુટવો.

(બ્લીડીંગ ફ્રોમ ધી નોઝ—Bleeding from the nose)

નીશાની—આ રોગ ઘણું કરીને ઘરડા માણસોને તેમાં મુખ્ય કરીને લોહીઆર અથવા ઘણા નમળા બાંધાવાળાને થાય છે. નસકોરી કુટી થોડીવારમાં બંધ થાય તો તેથી અવગણીને બદલે ગુણ થાય છે. બિજાના કેટલાએક રોગોમાં ખુદરત પોતાની મેળે લોહી કાઢે છે, જેથી આત્મરતિ આરામ થાય છે. જો એવી વેળાએ જતું હોય તો લોહી કદી બંધ કરવું નહીં. પણ નમળા બાંધાવાળા અથવા ઘરડા માણસને લોહી જાય તો તેને લોહી બંધ કરવું જોઈએ. વાસ્તે જેવું લોહી વહેવા માંડે કે તુરત થંડા પાણીની ધાર કપાળ અથવા માથા ઉપર કરવી, અથવા માથા ઉપર થંડા પાણીમાં અથવા નીતરણની માટીમાં લુગડું બોળી માથા ઉપર મુકવું. ખોચો અને નાક ઉપર ખરફ લગાડવો. મુખડને ગુલાબજળમાં ધસીને ખોચો અને નાક ઉપર ચોપડવી. નાકમાં થંડા પાણીની પીચકારી મારવી, અથવા સરકો અને પાણી અને સરખે ભાગે મેળવી કપાળ અને નાક ઉપર ચોપડવું. ખરફ, લેમોનિડ પીવા આપવું. એથી આરામ ન થાય તો, ફટકડીની અથવા માઆંફળની ઝીણી ભુકી નાકમાં દાખવી અથવા ટીચર ફેરીમાં ૨ બોળી નાકમાં દાખવું.

ઉપલા ઉપાયોથી ફાયદો ન થાય તો, નાચેની દવાઓ મેળવી તેના પીચકારી નાકમાં મારવી.

ઝીંકસોસલફસ ...	ગરેન ૨૦
એસીડ ટાનીક ...	ગરેન ૨૦
ફટકડી ..	દરામ ૧
પાણી ...	આંઉસ ૨

અથવા—દાડમની છાલનો ઝીણો ભુકો, ગમકાધનો મેટીકોનો ઝીણો

ભુકો, હીરાદખણુ અથવા કાયાનો ભુકો, અથવા કાળી માટીના ઢેશ ઉપર પાણી નામીને તે આ છમાંથી ગમે તે મુંઘવું.

અકવાડીઆમાં એકથી બેવાર સીડલીજ પાઉરનો જીલાપ આ પવો. નાકમાં દાણો અગર એવી યોજ ગઈ હોય તો લાંબી ચાટુડી અંદર તેના પછવાડે ખોલી ખેંચા લેવા, અથવા એક ફોરનું નસકોરું આંગળાંથી દાખી ખીજ નસકોરાએ ડુકાડો મારવો એટલે જ દેશે તે નીકળી જશે.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

હરડાની.ચૂલ	...	ગરેન ૧૦
દાડમનાં ડુલ	...	ગરેન ૧૦
ધરોનો રસ	...	દરામ ૧

ઉપલી બે યોજીને ઝીણી વાટી તેમાં ધરોનો રસ મેળવી પછી તેનાં ટીપાં નાકમાં નાંખવાં. અથવા આંમળાને ધીમાં તળી છાસમાં વાટી માથા ઉપર ચોપડવાં. અથવા આદુ, ફટકડી, ધાવડીનાં ડુલ, જીંદીમધ એ બ. ધાં સરખે ભાગે લેઈ સ્ત્રીના દુધમાં વાટી તેનાં નાકમાં ટીપાં નાંખવાં. અથવા—ધરો અને દાડમનાં ડુલ એ બંનેને વાટી તેનો નાસ આપવો.

ધુંક.

(સેલાઈવા—Saliva)

તનુરેસ્ત માણસના મોઢાંમાંથી સોવીસ કલાકમાં એક રંતલથી વ. ધારે ધુંક પેદા થાય છે. પણ જ્યારે તેથી ધુંક ઓછું પેદા થાય છે. ત્યારે મોઢું સુકુ રહે છે, વાસ્તે ધુંક લાવવા રાઇનાં ખી, અકલકરો, પેલીટરીશટ આવ મ્પેન, આવવાથી અથવા તે મોઢાંમાં રાખવાથી તે વધારે પેદા થાય છે, પણ કોઈ વખત પારાની દવા આધામાં આઆથી, પાચનશક્તી બ. ગડવાથી, અથવા મોઢાંમાં જીભ અથવા અંદરના ભાગમાં ચાદાં પડવાથી, ધુંક વધારે નીકળે છે.

પારાની દવા આધામાં આવવાથી થુંક વધારે પેદા થતી હોયતો, હરડાં બેડાં અને આંખનાં, અથવા આવળની છાલ એ ચારમાંથી ગમે તે એક વસ્તુને પાણીમાં ઉકાળી તે થુંક પડે કે તેમાંથી ૨૦ આંદ્રસ નેટલું લેઈ તેમાં ચાર દરામ પોટાસ કલોરસ નાંખી તેના કોગળા કરાવવા અથવા નાચેની દવાઓ મેળવી તેના કોગળા કરવવા.

ટુંકણુપાર	...	...	દરાંમ ૨
એસીડ ટાનીક	...	...	દરાંમ ૧૦
પાણી	...	...	૨૦ આંદ્રસ ૧

અથવા—

ફટકડી	...	...	દરાંમ ૧
મધ	...	...	આંદ્રસ ૧
પાણી	...	...	આંદ્રસ ૮

ઝાડો સાફ લાવવા એપસમસાદૃત તથા સુનામખીનો ઉકાળો એ બંનેને મેળવી તેનો જીલાબ આપવો. પછી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાછન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દાહાડામાં ચાર વાર થોડા દાહાડા પાવી.

ઈનફ્યુઝનસીનકોનાપાર્ક	...	...	આંદ્રસ ૬
ટીચરઆવ સીનકોનાપાર્ક	...	...	દરાંમ ૨
પોટાસ કલોરસ	...	...	દરાંમ ૧

અથવા એસીડસલફ્યુરીક ડીલુટ અથવા નાઇટ્રીક ડીલુટ પાણીમાં મેળવી પાવું.

ખાટી થુંક.

થુંકનો સ્વાદ ખાટો લાગતો હોય તો ઝાડો સાફ લાવવા હલકો જીલાબ આપવો. અને ૫ થી ૧૦ ગરેન મેગનેસીઆ કારબોનસ તથા ૫ થી ૧૦ ગરેન સોડાકારબોનસ એ બંનેને મેળવી તેનું એક પડીકું કરી તેનાં પડીકાં સવારે સાંજ થોડા દાહાડા સુધી ચાલુ રાખવાં ને ૪ દરાંમ ટુંકણુપાર અને પંચર આંદ્રસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

વાસ મારતી થુંક તથા મોઢામાં ચાંદાનું પડવું.

(સેર્સિવેશન બુધ્ધ ફાઉલ સ્મેલ એન્ડ અલ્સરેશન Salivation with foul smell and ulcerations.)

ઉપાય—કરીઓઝોટ	...	...	મીનીમ ૯
અથવા એસીડ કારબોલીક	...	...	ગરેન ૨ થી ૪
થુંદર	...	...	દરામ ૨
ટીચરઆવ ઓરેન્જ	...	...	દરામ ૨
સાકરનો*સીરો	...	...	આર્જિસ ૧
પાણી	...	...	આર્જિસ ૫

એ સમજાને મેળવી પોણું વાઢન ગલાસ ભરી દહાડામાં ચારવાર થોડા દીવસ સુધી પાવું. તથા ૧ ભાગ એસીડકારબોલીક અને ૪૦ ભાગ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના, અથવા ૦૧ આર્જિસ ક્લોરીનિટેડ સોલ્યુશન આવ સોડા અને ૮ આંહિસ પાણી એ બંનેને મેળવીને તેના અથવા ૪ દરામ ટીચરઆવ ખર અથવા ૧૦ ગરેન એસીડટેનીક અને ૪ આંહિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

હપલી દવાઓ ન મળે તો તપસી, એળચી, મોથ, કાથો, ખેરસાર એ બધાને સરખાં લેઈ કેળના રસમાં અથવા પાણીમાં ખુબ ખારીક વાટી ખારાં જવડી ગોળીઓ કરી એકેકી મોઢામાં રાખવી.

અથવા—જીંદનાં પાન, ૩ ૧ ભાર, ચાળીને તેને અડધી ઘડી મોઢામાં રાખવાં. પછી કાઢી નાંખવાં એ પરમાણે સાંજ સવાર કરવાથી ફાયદો થશે.

મોઢાનો આગર.

નીશાની સખખ—દાંત બરાબર સાફ ન રાખવાથી દાંતમાં ખોરાક ની રજકણો ભરાઈ રહેવાથી, ઝાડો કબજે રહેવાથી, નળબંધ વાસુથી અને ખોરાક બરાબર ન પચવાથી મોઢું વાસ મારે છે—

ઉપાય—આંહું ખાધા પછી અથવા રાત્રે સુતી. વખત દાતણથી દાંત સાફ કરવા. દાંતના પાસે ઉપર લીલ થઈ હોય તો, છરીની અણી અથવા ધારથી કાઢી નાખવું. જો હમેશાંની કબજાઅત રહેતી હોય તો નીચેની દવાઓની બે ગોળીઓ ખનાવી રાત્રે ત્રણમારે રોજ ગળાવવી.

કમપાજડએકરૂઠાકઆવ કોલોસીય ... ગરેન ૩

બહુપીલ ... ગરેન ૨

એકરૂઠાક આવ ડાનડેલીઅત ... ગરેન ૨

નળબંધ વાયુ જણાય તો તેમાં બતાવ્યા પરમાણે તેનો મ્લિન્ન કરે-
વો. અથવા નીચે પરમાણે ધલાવે કરવા.

દાંત અથવા દાઢ, સડી ગઈ હોય અને તેમાં રક્તી થઈ હોય તો નસ-
તરથી પાસે ચીરવો. અને દાંતને ટુથ ફ્રેસેપ અથવા ચોપીઆથી કાઢી
નાખવો. અથવા જીભની આસપાસની ગાંઠો સુજી આવે તો તેમાં પર થયું
હોય તો તેઓને નસતરથી ચીરવાં, અને પછી નીચે લખેલી દવાઓને મ-
ળવી તેના કોગળા કરાવવી.

એસીડકારબોલીક ... ગરેન ૧૦

હરડાંપિડાનો ઉકાળો... આંઉસ ૮

પોઠાસા કલોરસ ... દરાંમ ૩

થોડો સોડા પાણીમાં નાખી તેના કોગળા કરાવવા, અથવા બાવળની
જાલ ઉકાળીને તેમાં ફટકડીનો ભુકો નાખી તેના કોગળા કરાવવા, અથવા
૩ દરાંમ કળીચુનો એક બાટલી પાણીમાં નાખી તેના કોગળા કરાવવા,
અથવા ૧ આંઉસ ટીઅર આવ મરે તથા ૬ આંઉસ પાણી એ બંને મ-
ળવીને તેના દાડામાં પાંચથી સાત વાર કોગળા કરાવવા. ઝાડો સાફ લાવવા
એક જુલાબ આવવો. અને પછી નીચે જણાવેલી દવાઓમાંથી દોઢ
બાઇન ગલાસ ભરી દાડામાં ચાર વાર પાવી અને તે થોડા દાડા ભરી
રાખવી.

પોટાસા કલોરસ	...	દરાંમ ૧
ટીચરે આવ જ્ઞેનસીના	..	દરાંમ ૨
કેમોમાઇલ પુલની ચા	..	આંઉસ ૧૨

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પરમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

તીખાં, લીડીપીપર, ઉપલેટ, અંદરજવ, એ ચારે યોગેને સરખે બાગે લેઈ તેનો બારીક ભુકો કરી તે દાતણના કુચાવતી ધસવી.

અથવા—તજ, લવંગ, એળકીનાં ફેતરાં, એ ત્રણે યોગે સરખે બાગે લેઈ તે મોઢામાં નાખી અમળાવી કાઢી નાખવું. એ પરમાણે ત્રણ ચાર દહાડા કરવું.

અથવા—નાગકેસર, તજ, તમાલ પત્ર, એળચી, લવંગ, જમફળ, જવંતરી, બરાસકપુર, ઉપલેટ, એ સરખે બરાબર લેઈ બારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી વાલ ૪ મધની સાથે દરરોજ સવારે ચટાડવું.

ગરમીથી મોઢાનું આવી જવું.

(એપ્ઠીઓર થરસ—Apthæ or Thrush).

નીશાની—આ દરેદમાં મોટું આવે છે, જીભ, તાળવું, તથા ગાલો પાકી જાય છે. અથવા રાતા થાય છે. તેમાં ઝીણી ગોળ ફણુગલીઓ થાય છે. અને તે પુટીને ચાંદાં પડે છે.

સમ્બન્ધ—અંદરના તાવથી, અજીરણથી, અથવા તીખી અને ગરમ વસ્તુ ખાધાથી, છાતી ઉપર બરાસ થવાથી, માનું કુધ ખાટુ થઈ જવાથી, મોહાડું આવી જાય છે.

ઉપાય—ગુંદરના પાણીના કોગળા કરાવવા અને ચાંદાં પડ્યાં હોય, તો ગા આંઉસ ગલીસીરાંઈન અથવા ગા આંજીસ મધ તથા ૧ દરામ ટુંકણુખાર એ બંનેને મેળવી દહાડામાં બે ત્રણવાર મોઢામાં ચોપડવું, અથવા

૧ તોલો ફટકડી અને બે તોલા ચોખ્ખા મધમાં મેળવી, ચાંદા ઉપર દાડા-
માં બેથી ત્રણ વાર ચોપડવું, બે ત્રણ નાનાં ચાંદાં હોય તો તે ઉપર
ચોનાઈ કાયાની ભુકી દાડામાં બે વાર દાખવી. પણ જો તેથી ચાંદાની ભિંમ
સારી ન થાય તો ચાંદાં ઉપર કાસટીકનીઆણી એક બે દીવસ લગાડવી.
જેથી આરામ થઈ જશે-અથવા ૩ આંજીસ હરડાંનો ઉકાળો ૩ આંહિસ
બેડાંનો ઉકાળો અને ૨ દરંમ ટંકણુઆર એ ત્રણને મેળવી તેથી
અથવા ૬ આંહિસ કાયાનો ઉકાળો તથા ૨ દરંમ ટંકણુઆર એ બંનેને
મેળવી તેના કોગળા કરાવવા. અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેના
કોગળા કરાવવા.

મ્યુરીઆટીક એસીડ ... ટીપા ૨૦

ગુલાબનું સરખત ... આંહિસ ૧

જવનું ઉકાળેલું પાણી ... આંજીસ ૪

અથવા

કેલસાઈડ મેગનેસીઆ ... ગરેન ૧૨

રૂબાઈપાઉડર ... ગરેન ૧૦

બીસમય સબ નાઈટરેસ... ગરેન ૧૦

મુંકનો ભુકો. ... ગરેન ૧

એ સઘળાંને મેળવી તેના ચાર પડીકાં કરી અડેક પડીકુ દાડામાં
ચારવાર મધમાં મેળવીને બાળકને ચટાડવું. અને તે થોડા દાડા સુધી
ચાલુ રાખવું. ઉપલી દવાના પડીકાં થોડા વધારે વજનમાં લેઈ બાળકની
માએ પોતે ચાટવાં જેથી તેનું દુધ સુધરશે.

બાળક ધણુંજ રોઆ કરતું હોયતો તેને પેટમાં દુખેછે એમ સમ-
જવું, અને તેને ટૂંકી સુધી ગરમ પાણીના વાસણમાં આસરે પાંચ મી-
નીટ સુધી બેસાડવું અને પછી બાહાર કાઢી થરેર સારી પેટે લુછ મુવાડવું
અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી બે અમઆ ભરી દર ત્રણ
કલાકે પાવવી.

સ્પીરીટ આવ. ક્લોરોફોર્મ	...	મીનીમ ૮
કેલસાઇન્ડ મેગનેસીઆ	...	ગરેન ૮
ટીચર આવ હેનમેન	...	મીનીમ ૩૦
કેરેવ વાટર	...	આંઉસ ૧

કોઇ વખત બાળકની ગુદા પાકી જાયછે તો તે વેળા ગા આંઉસ
મલીસ્ટોરાંઇન ૧ દરામ ટંકણુઆર એ બેનને મેળવી તે ઉપર ચોપડવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પરમાણુ દેસી દવાઓ વાપરવી.
જામના લીલાં પાંનનો લુકો કરી તે મોઢામાં ચોપડવાં અથવા.

જામનાં પાંન	...	દરામ ૧
ગળો	...	દરામ ૧
ધરાક	...	દરામ ૧
ધમાસો	...	દરામ ૧
દાર હળદર	...	દરામ ૧
હરડાંની છાલ	...	દરામ ૧
મેડાંની છાલ	...	દરામ ૧

ઉપલી સઘળી ઓળેને લેઈ ખુબ ખાંડી તેમાં સોળ આંઉસ પાણી
નાખી તેને ચુલે ચડાવી ઉકાળતાં બાકી એક આંઉસ રહે ત્યારે નીચે
ઉતારી તે ગાળી પાઈદવું. એ પરમાણુ સાંજે તથાઆર કરી ઉપર પર-
માણુ પાવું અથવા—

જવઆર	...	દરામ ૧
તેજબળ	...	દરામ ૧
કાળીપાટ	...	દરામ ૧
રસવંતી	...	દરામ ૧
દાર હળદર	...	દરામ ૧
લીંડીપીપર	...	દરામ ૧

ઉપલી બધી ઓળેને ખાંડી તેમાં મધ મેળવી ચોરડીના ફળાઆ-
ના નેવડી ઓળાઓ કરી અકેકી ઓળા મોઢામાં રાખવી.

અથવા કેવડાના ડોડામાં આટા જેવો જે ભુકો નીકળેછે તે ભુકો દાડામાં જે ત્રણ વખત મોઢામાં બભરાવવો જેથી આરામ થયે. અથવા ચંચેલીનાં પાંત ચવરાવવાં અથવા. ખેરસાર, જાયફળ, બરાસકપુર, દક્ષણી સોપારી, તજ, તમાલપત્ર, નાગકેશર, હલાયતી, કરતુરી એ સરવ બરાબર લેઈ એને બારીક વાટી ખેરસારના કાઢામાં એની ચણા પરમાણે ગોળાઓ કરી દરરોજ અંકેકી મોઢામાં રાખવી. અથવા જાયફળ, કરતુરી, બરાસકપુર સોપારી એ બરાબર લેઈ એની બરાબર ખેરસાર લેઈ એ સરવને બારીક વાટી ચણા પરમાણે ગોળાઓ કરી દરરોજ અંકેકી મોઢામાં રાખવી.

જીભનાં દરદો.

(ડીઝીઝ ઓફ ધ ટંગ—Diseases of the tongue.)

નીશાની—જીભ ઉપર ફાલીઓ, ચાંદા અથવા ચીરા પડેછે તે ઘણું કરીને જીભની આગલી ટોચ ઉપર અથવા જીભની નીચેની કોર ઉપર જણાયછે.

સમ્બ—ઘણા લાંબા દીવસનું અજીર્ણ હોવાથી, ખોરાક બરાબર નહીં પચવાથી, પેટમાં ખટાસ થાયછે. તેથી અથવા ચાંદી થવાથી થાયછે.

ઉપાય—લાંબા દીવસનું અજીર્ણ હોવાથી પેટમાં ખટાસ પેશ થાયછે, તેથી ઉપલો રોગ થયો હોયતો ખીમારનો ખોરાક બદલી નાખવો. જલદી પચી જાય તેવો હલકો અને સાદો ખોરાક જેવો કે, દુધ, ઓખા વીગરે થોડી ભુખ રાખી ખવરાવવો. અને તે વખતસર આપવો. કોઈ પણ જાતનો દારૂ પીવા આપવો નહીં. સુકો મેવો જેવો કે દરાક, અંજીર, કાળુ વીગરે તેમજ ખટાસવાળી ચીજ છાસ અથાણું, ગળાં પકવાનો જાત જાતનાં સાકો ખાવા આપવાં નહીં. દારૂ પીવાનો માવરો હોયતો ૧ અમઓ

જેઝો ખાંડી સોડાવાટર સાથે મેળવી જમતી વખત પાવો. મોટી ઉમરના બીમારને ૨ ચમચા ચુનાનું પાણી એક ખાલા દુધમાં મેળવી પાવું. બાળકને તેના ઉમર પરમાણે ૦ થી ૧ ચમચા ચુનાનું પાણી દુધ સાથે ભેળવી પાવું. ૩ થી ૧૦ ગરેન બીસમય સખનાઇટરસ અને ૦૧ થી ૧૧૧ ગરેન કવીનાંઇન સલફુસ એ બંનેને મેળવી એ પરમાણે દાડામાં ચારવા- ૨ ઉમર પરમાણે પાણી સાથે પાવું. થોડાં હરડાં તથા બેડાં ખાંડી ૧ બાટલી પાણીમાં સારૂં પેટે ઉકાળી અથવા બાવળની છાલને એક બાટલી પાણીમાં એક રાત પલાળી રાખી સવારે ગાળી લેઇ તેમાં ૧ ચમચો ટંકણુખારના ભુકાનો નાખી સારી પેટે મેળવી તેથી દાડામાં પાંચથી આઠવાર કોગળા કરાવવા. ચાંદા ઉપર ટુલાવેલ ફટકડી અથવા ચીનાઇ કાયાનો ભુકી દાખવી. અથવા મોરચુ અથવા કાસટીક લગાડવી. અથવા નીચે જણાવેલ દવાઓ મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

ટંકણુખાર	...	ચમચો ૨
ગલીસીરાઇન	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૪

પારાની કોષપિણુ દવા ખાધામાં આવી હોય, તેથી મોઢું આવ્યું હોય, યુંક ગળતી હોય અને જીભ ઉપર ચાંદા પડ્યાં હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

ક્લોરીનિટ્રોસોલ્યુશન આવ સોડા ..	...	આંઉસ ૦૧
ટીચર આવ મર	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૮

અથવા ૫ ગરેન મોરચુ અને એક આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

પોટાસા ક્લોરેસ ..	...	દરામ ૨ થી ૪
ગલીસીરાઇન	...	આંઉસ ૧
ટીચર આવ કેટીફું	...	દરામ ૪

પાણી. ... ... આંહિસ

દાંત સડી ગયા હોય અને તેનો ચેપ જીભને અડવાથી ચાંદાં પડ્યાં હોય તો દાંત દુધ ફેરસેપથી અથવા ચોપીઆથી કાઢી નાંખવો, અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગ કરી દહાડામાં ચારવાર પાખી અને તે દવા થોડા દહાડા જરૂરી રાખવી.

પોટાસા કલોરસ... ... દરામ ૧

ટીચર આવ સીનકોના ... દરામ ૨

એપસંમસાદ૨.... ... આંહિસ ૦ા

પાણી ... ... આંહિસ ૬

ચાંદીના રોગથી જીભ ઉપર ચાંદાં પડ્યાં હોય તો ચાંદીના ઉપાયમાં જણાવ્યા પ્રમાણે ઉપાયો કરવા અને ૧થી ૨ દરામ એસીડ નાઇટ્રીક ડીલુટ અને આઠ આંહિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

નયનાઇથી તે રોગ થયો હોય તો કુવત આવે એવી દવાઓ આપવી, જેવી કે ટીચર ફેરી ૧૨કલોરીડ અથવા સીનકોના બાર્કિનો ઉકાળો આંહિસ ૩ અને એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ મીનીમ ૨૦ એ બંનેને મેળવી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું. જીભ ઉપર લાંબા ચીરા પડ્યા હોય તો ૧ દરામ ટંકણુઆર અને એક આંહિસ મધ એ બંનેને. મેળવી તે ચીરા ઉપર ચોપડવું. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

બીસમથીસબનાઇટ્રસ... ... દરામ ૧થી ૪

મલીસ્ટીરાઇન. ... ... આંહિસ ૦ા

ચુલાબજળ. ... ... આંહિસ ૧

પાણી. ... ... આંહિસ ૩

અને તેને ૧૫ ગરેન પોટાસા કલોરસ અને ૧ આંહિસ પાણી એ બંનેને મેળવી એ પ્રમાણે દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

ઉપલો દવાઓથી આરામ ન થાય તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓનો ઉપયોગ કરવો.

કાંચકાની છાલે તથા ઝેરસાર એ અને એક એક દરમ લઈ તેમાં ચાર આંડસ પાણી નાંખી ઉકાળી તેના કોગળા કરાવવા.

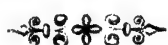

વળગેલી જીભ.

(ટાંગ ટાઈડ—Tongue tied)

નીશાની—નીચલા જડખા તથા જીભની આગલી ટોચની વચ્ચે જ નમથી એક મજબુત ચીકણી દોરી જેવી ચામડી કોઈ વખત હોયછે, તેથી જીભ ચારેતરફ ખરાબર ફરી શકતી નથી. જીભની આગલી ટોચ અને નીચલા જડખાની વચ્ચે એક ઝીણી દોરી જેવી ચામડી હોયછે, પણ જ્યારે તે ધણી જડી હોય છે, ત્યારે બાળકથી ખરાબર અથવા બીજકુલ ધવાઈ શકાતું નથી, અને મોટું થતાં તેનાથી ખોલી પણ શકાતું નથી, તો તેનો ઉપાય ઘણો સરળ છે.

ઉપાય—જીભની દોરીના આસપાસ જીભને લગતી એ નસો છે તે કપાય નહીં એટલી સંભાળ રાખી, તે દોરી જેવી ચામડી કાપી કાઢવી.

નાની જીભનું સુજીને મોટું થવું.

(યુબુલા રીલેક્સડ—Uvula relaxed)

નીશાની તથા સબખ—ગળાની ખારી આગળ નરમ તાળવાના વચલા ભાગમાંથી જીભના જેવો એક નાનો કટકો લટકે છે, જેને ગળાના કાકડા કહીએ છીએ અને મોટું ખરાબર ઉધાડીને છેક ગળામાં નજરે કરતાં જે નાની જીભ જેવું લટકતું દેખાય છે જેને અંગ્રેજીમાં યુબુલા (uvula) કરી કહે છે એ જીભ અથવા કાકડો કોઈ વખત સુજીને લાંબો થાય છે, તેથી સ્વાસ લેવાની નળીના ઉપલા ભાગ ઉપર લાગવા

થી અથવા દબાણ થવાથી ગળામાં અપ્પરાટ થાય છે, અને વખતે એક જાતની ખાંસી થાય છે.

ઉપાય—નીચલી દવાઓને મેળવી ૧ નાની ચમચી ભરી દહાડામાં બે વાર પાવી.

કાઠનો પાઉડર...	...	દરામ ૬
કટકડીનો ભુકો....	...	દરામ ૨
તજનો ભુકો. ...	...	દરામ ૨
સાકરનો શીરો ...	...	આંઉસ ૩

એક નાની નરમ પીછીથી થોડું એસીડટાનિક તે કાકડા અથવા જીભ ઉપર દહાડામાં બેવાર લગાડવું, અને નીચની દવાઓ મેળવી એક રાત સુધી રહેવા દેછ સવારે ગાળી કાઢી તેના વારંવાર કોગળા કરાવવા.

ખાંડેલ રાતાં સુકાં મરચાં...	...	મરચાં ૫ થી ૭
ટીંચર આવ મર....	...	દરામ ૩
ગુલકંદ ...	...	આંઉસ ૧
સેરડીના સરકો ...	...	આંઉસ ૩
પાણી ...	...	આંઉસ ૧૫

અથવા—ડાકટર પાસે તે નાની જીભ ઉપર કાસટીક અથવા ટીંચર આઈઓડાઇન ચોપડાવવું. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓને મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

હરડાંબિડાં ...	...	આંઉસ ૧
કટકડી ...	...	દરામ ૧
ખાંડી ...	...	આંઉસ ૨
ઉનું પાણી ...	...	ખાટલી ૧૧

આ દરદ નખળા ખાંધાવાળા માણસને થાય છે, વાસ્તે તેણે ગળા ઉપર કૂલાનલ વીંટાળેલું રાખવું. તથા સરદીવાળી જગોમાં રહેવું નહીં, તથા પગમાં મોર્બ પેહેરી રાખવાં.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે ઉપાયો કરવા.

સુંઠ	...	દરામ ૦ા
લીંડીપીપર...		દરામ ૦ા
તીખાં	...	દરામ ૦ા
જવખાર...		દરામ ૦ા
હરડેની છાલ.		દરામ ૦ા
ઓતરોનું મુળ		દરામ ૦ા

એ સમ્પત્તિઓને ખુબ ખાંડી લુગડે માળી તે ભુકી દહાડામાં ત્રણ ચાર વાર જીભ ઉપર ઘસવી, અથવા ઉપલી દવાઓમાં દોઢ આંઉસ તાજુ તલનું તેલ, તથા ત્રણ આંઉસ પાણી એ બધાંને ઉકાળી બાકી તેલ રહે ત્યારે ઉતારી તેને ગાળી તેના કોગળા કરાવી ઉપર ઉના પાણીના કોગળા કરાવવા.

હોઠનું ફાટવું.

(ચેપ્ડ લીપ્સ—Chapped lips)

નીચાની—શીઆળામાં અથવા અમથા હોઠ ફાટે છે, તેમાં ચીરા પડે છે, લોહી નીકળે છે, અને દાંત કાઢી શકાતા નથી.

ઉપાય—નીચલાં ઓસડોને મેળત્રી એક ઘાટેલા માટીના વાસણમાં તેને ઉકાળવું, અને તેને લુગડામાંથી દાખા વગર ગાળી કાઢવું, અને તે થંકુ પડે કે તે હોઠ ઉપર લગાડવું.

તાજુ માંખણ	...	...રતલ ૦ા
પીણુ મીણુ	...	...રતલ ૦ા
આલકેનેટ.	..	...આંઉસ ૧
કાળી દરાખ	...	...આંઉસ ૩

અથવા નીચલી દવા લગાડવી.

ફટકડી.	...	...આંઉસ ૦ા
ધોણુ મીણુ.		...આંઉસ ૧

સુરોખાર. ...આંઉસ ૦૮.

ચરખી. ... આંઉસ ૮

એ સમજાને જાણવી તેમાં રંગ લાવવા થોડો આલકેનેટ નાંખી તે
જેા ઉપર ચોપડવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે.

રાજ ... ... દરામ ૧

મીણ.... ... દરામ ૧

ગોળ.... ... દરામ ૧

હી અથવા તેલ.. દરામ ૨

પેહેલા રાજની ઝીણી ભુકી કરી પછી મીણ ગરમ કરી તેમાં રાજ
તથા ગોળ તથા તેલ નાંખી તેને હલાવી ડરવા દઈ પછી તે હોઠ ઉપર
દલાડામાં બે વાર ચોપડવું.

દાંતનું દરદ.

(કૂથ એક—Tooth ache)

નીશાંની સખખ—બદલજમી જેવી બીમારીથી અથવા દાંત સાફ
નહી રાખવાથી દાંતની અંદર એક જાતનો સડો લાગુ પડે છે. દાંત તથા
દાંતો પોલીઓ થાય છે, અને તેમાં રાત અને દીવસ નહીં ખમી શકાય
એટલું દરદ થાય છે. ઘણી મીઠી ઝાળે અથવા પકવાંનો ખાવાથી બદલ
જમી થઈ થુંકમાં ખરાસ પેદા થાય છે. અથવા ઘણી ખરાસ વાળી
વસ્તુઓ ખાવાથી તેમાં મુખ્ય કરીને તેજાખવાળી દવાઓ દાંતને ઝડપથી
ખાય છે. ઘણી ઘંડી અને ઘણી ગરમ વસ્તુ પીવાની ટેવ રાખવાથી દાં-
તમાં સડો લાગુ પડે છે.

ઉપાય—દરદ થોક હોય તો, લવીંગનું તેલ અથવા લવીંગ વાટીને
તેનું પાણી દાંત તથા પારા ઉપર ચોપડવું. અથવા ટીચર ઓપીમાં ૩ નું

પુમકુ બોળી કુખતા દાંત ઉપર મુકવું. અથવા ૧ ગરેન કપુર અને એક ગરેન અફીણુ એ બંનેને મેળવી તેની ગોળી કરી કુખતા દાંત ઉપર મુકવી. ઘણી વખત મુંઠ અને અકલકરાના કટકા આવવાથી આરામ થાય છે. અથવા ફરાયરસ બાલસમમાં લીન્ટનો કટો બોળી કુખતા દાંત ઉપર દાખવો અથવા કલોરોફોરમ અથવા ઈથર સલ્ફ્યુરીકમાં રેનું પુમકુ બોળી દાખવું અથવા કરીઓઝોટમાં રેનું પુમકુ બોળી દાખવું એથી ઘણો ફાયદો થશે. એથી નરમ ન પડે તો કાસટીકની જરા કટકી તે ખાડામાં ખેતણ મીનીટ મુકવી અને પછી કાઢી લેવી. જેથી ઘણો ફાયદો થશે. એથી પણ આરામ ન થાય તો નીચેના દવાઓ મેળવી તેમાં રે બોળી કુખતા દાંત તે ઉપર દાખવું.

સ્પીરીટ આવ કલોરોફોરમ	...	દરાંમ ૧
ટીચરઆવ મર	...	દરાંમ ૧
ટીચર ઓપી	...	દરાંમ ૨
કપુર	...	દરાંમ ૦૧

અથવા નીચલી દવાઓને મેળવી તેમાં રે બોળી કુખતા દાંત ઉપર દાખવું.

હેડરેટ કલોરલ	...	દરાંમ ૧
ટીચરઆવ એકોનાઇટ	...	દરાંમ ૦૧
કલોરોફોરમ	...	દરાંમ ૦૧
ઈથર સલ્ફ્યુરીક	...	દરાંમ ૦૧
સ્પીરીટઆવ વાઇન	...	દરાંમ ૦૧
પાણી	...	દરાંમ ૪

અથવા નીચલી દવાઓને મેળવી તેમાં રે બોળી કુખતા દાંત ઉપર દાખવી.

એસીડ કારબોલીક	...	દરાંમ ૧
હેડરેટ કલોરલ	...	દરાંમ ૧
ટીચર કેમફરકો	...	દરાંમ ૧

એકરૂંકટઆવ એકોનાઈટ   ગરન. ૧૦ થી ૨૦
 એકલિઆવ પેપરમીન્ટ ...   દરામ ૦૧

અથવા ફાપતો દાંત ઘણો હાલતો હોય તો આપીઆથી તે કાઢી
 નાખવો અને પછી દરદ થાય તો નીચલી ગમ તે મેળવણીમાંથી દાંત
 પડી ગએલ આડામાં લગાડવું.

એસીડ કારબોલીક ...   દરામ ૧
 સોલ્યુશનઆવ પોટાસ ...   દરામ ૧
 પાણી ...   સ્કાઉસ ૧

એ સઘળાને મેળવીને તે અથવા.

સ્પીરીટઆવ લવંડર
 સ્પીરીટઆમોનીઆ એરોમેટીક } સરખે ભાગે
 ઈથર આપી

એ સઘળાને મેળવી તે અથવા.

કરીઆઝોટ ...   ભાગ ૩
 કોલોડીઅન ...   ભાગ ૨

એ બંનેને મેળવી તેમાં ૩ બોળી તે આડામાં લગાડવું.

દાંત પોલો થયો હોય અથવા તેમાં છેદ પડ્યો હોય તેમાં ફેટલી
 એક આજ પુરવાની આવે છે. જે પુરવાથી આરામ થાય છે.

આ વસ્તુઓ દાંતમાં પુરવા અગાઉ દાંતના છેદને અથવા પોકળ
 ભાગને અણીઆળા હથીયારથી અથવા તેની કાનસથી ખોતરી ધસી
 સાફ કરવા, પછી આલકોલ અથવા ચંદરસને ઈથરસલફ્યુરીક અથવા
 કોઈ પણ દારૂના તેજામાં પીગળાવી ગોળ જેવું નરમ થાય ત્યારે તેમાં
 ૩ બોળી તે દાંતના આડામાં પુરવો અને જો તે એક બે દીવસે બાસ
 મારે તો થોડે થોડે દહાડે બદલ્યા કરવો. અથવા ગઠા પરચાના નાના કટકોને
 સ્પીરીટના દીવાથી આગળી નરમ કરી દાંતના આડામાં પુરવો, તે પુરવા
 અગાઉ દાંતના આડાને લુગડેથી પેહેલાં ખુબ લુછી કોરો સાફ કરવો, કે

જેથી ગઠાપરચા જલદી ચોટી જાય. અથવા ચોકસાઈડ આવ ઝીકને સોલ્યુશન આવ કલોરાઈડ આવ ઝીકમાં મેળવી ગોળ જેવું નરમ કરી દાંત ના ખાડામાં પુરવું.

સડેલા દાંતને જથ્થકના પુરવા સારૂ જે જાતની મેળવણી આવેછે.

પારાની મેળવણી અને સુનાનો વરક—પારાની મેળવણીથી દાંત કાળા થઈ જાયછે તે પસંદ કરવા ન્ગેગ નથી, પણ સુનાના વરકની લુગદી મારવાને વાસ્તે ધણા હથીયારોનો જરૂર પડેછે. કે જે સાધારણ માણસથી થઈ શકતુ નથી. વાસ્તે પારાની મેળવણીની દવા પસંદ કરવી પડેછે તે ઘણી જાતની છે. ૧ લી રૂપાના કટકાને કાનસ વડે કરી ધસી ખારીક ભુકી કરી તેમાં થોડો પારો નાખી હથેળીમાં ખુબ મસળવું તેની લુગદી થાય તેમાંથી વધારાનો પારો નીચોવી નાખી સડેલા દાંતના પોકળ ભાગમાં ખુબ દાખવો. એ ઘણી સરસ મેળવણી છે. ૨ જી. ૧ ભાગ સોનું ૨ ભાગ કલાઈડ ૩ ભાગ રૂપુ એ ત્રણેને એક કુલડામાં ગરમ કરી તેનો ઢાળ પાડી તેને કાંતસે ધસી ઝીણા ભૂંકા કરી એ ભુકા બરાબર પારો લેઈ એ બંનેને હથેળીમાં સારી પેઠે મસળી લુગદી કરવી. પછી તેને સ્પીરીટ આવ વાઇનમાં જે ત્રણ વાર ધોઈ સાફ કરી તે મેળવણીને દાંતના ખાડામાં માય તેટલી લેઈ એક પાતળી મજબુત સળીથી ધીમે ધીમે દાખી ખાંડો સજડ પુરી નાખવા.

દાંત ઘણા સડી ગયા હોય એટલે કે તે દવા પુરી શકાય નહીં તો તે દાકટર પાસે કઢાવી નાખવા.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચે પરમાણુ દવાઓ વાપરવી.

ખરેટીનાં પાન દુખતા દાંત ઉપર બ્યાં સુધી ત્યાં લોહી નીકળે ત્યાં સુધી ધસવાં તે પછી સુંક તીખાં સીંધાલુણ લીડીપીર એ ચારે આંગળેને ખારીક કરી તેમાં થોડું મધ મેળવી તે દુખતા દાંત ઉપર આપડી અને લાળ ઝરવા દેવી.

અથવા મીઠુ, તાવડીનો મેસ, છીકણી એ બરાબર લેઈ તેમાં છીકણી થોડે ભાગે લેઈ બધાંને ખારીક વાટી દાંતણના કુચાથી દાંતે ખેતણ દાડા ધસતાથી આરામ થશે.

અથવા—ફટકડી રંગ ભાર, તીખાં વાલ ૨ ફટકડીને ડુલાવતી વખત તીખાં ઉપર નાંખવાં તે ફટકડી ડુલી રહ્યા પછી તે ઠીકરૂ દેવતા ઉપર ગંધુ રાખવું જ્યથી તીખાં બળી જાય પછી એને વાટી દાંતણના કુચા વતી જ્યાં પીડા થતી હોય ત્યાં ધસવું.

અથવા ઈંગોરીઆનો ગોળ જ્યાં પોલ હોય ત્યાં ભરવો જ્યથી કુખાવો જલદી સારો થશે. અથવા સરગવાનો ગોળ ભરવો. દાંત કળતા હોયતો સીસુ તથા ગંધક સરખે ભાગે લેઈ માટીના વાસણમાં બાળી તેનો બુકો કરી દાંતે ધસવો.

ઢીલા દાંત.

(ટીથ લુસ—Teeth loose)

દાંત હાલતા હોય તો તેઓને એકદમ કાઢી નાખવા નહિ કારણ કે, તેના ઉપાયો કરવાથી ઘણી વખત પાંછી મજબુત થાય છે.

ઉપાય—દાંત હાલતા હોય તેને વારંમવાર હાથથી હલાવવા નહિ તેમજ તે વખત નકરે ખોરાક નહિ ખાતાં પાણી જેવો પ્રવાહી ખોરાક લેવો.

દાંત ઉપર મેલ અથવા ખેરી બંધાવાથી દાંત ઢીલા પડી ગયા હોય તો તે મેલ ચકુ અથવા એવા અણીઆળા હથીઆરથી ધોમધી કાઢી નાખવો. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૨ અમચી જેટલું ૧૧ અંડસ પાણીમાં નાખી તેના કોગળા કરાવવા.

ટંકણુખરે ... ... દરામ ૧

ફટકડી ... ... દરામ ૧

સ્પીરીટ આવ કેમફર	...	આંઉસ ૧
ટીચર આવ મર	...	આંઉસ ૧
ટીચર આવ રેટની	...	આંઉસ ૨
પાણી	...	આંઉસ ૪

ઉપલી દવા ન મળે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

મોથ	...	ગરેન ૨૦
હીમિજ	...	ગરેન ૨૦
સુઠ	...	ગરેન ૨૦
તીખાં	...	ગરેન ૨૦
લાંડીપીપર	...	ગરેન ૨૦
વાવડીંગ	...	ગરેન ૨૦
લીંબડાનાંપાન	...	ગરેન ૨૦

એ સઘળાઓને ગઢ મુતરમાં ખુબ વાટી તેની બોરાં નેવડી ગોળાઓ કરી રાતે અકેકી મોઢામાં રાખવી.

દાંતના પારાનુ સુજવું.

(ગમ બોઇલ—Gum boil).

દાંતના પારા સુજી આવ્યા હોય તો—૨ દરામ ઓઇલ આવ રોઝમરી તથા ૧ દરામ ગાલબેનમ એ બંનેને મેળવી તે પારા ઉપર લગાડવું.

પારા સુજી આવવાથી દાંત ઘણા દુખતા હોય તો ટીચર આવ ઓપીયમમાં ક્લોરોફોર્મ મેળવી તેમાં ૩ બોળી તે પારા ઉપર મુકવું. ગાલ ઉપર રાઇની પટી મુકવી. ટીચર ઓપી ઓપડવું. ખસખસના ફીડવાનો વારંવાર સેક કરવો.

ઉપલા ઇલાજોથી ફાયદો ન થાય અને તેમાં ૫૨ થાય તો તેને ડા-કટર પાસે નસતરથી ચારાવી નાખવા. તેમજ ૪ દરામ ટીચર આવ ગા-લસ અને ૪ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેથી અથવા ઝીંકસી

સલફુસ ૩૦ ગરેન, ગુલાબજળ ૧ આંઉસ, ૨ આંઉસ માણી, એ ત્રણેને મેળવી તેના કોગળા કરાવવા. તેથી આરામ ન થાય તો હાલતા દાંતને સોપાંઆથી કાઢી નાખવા.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

મસોડાને જરા ચપુથી અથવા એવા હથીયારૂંથી ચીરી તેમાંથી લોહી કાઢી પછી તેના ઉપર રસવંતી ગરેન ૩, લોદર ગરેન ૩, નાગરમોથ ગરેન ૩ એ બધાને ખુબ વાટી તેને મધમાં મેળવી સોપડવું અથવા રાય-લુની છાલ બે આંઉસ લેઈ તેમાં આઠ આંઉસ પાણી નાખી ઉકાળી બાકી બે આંઉસ રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેના કોગળા કરાવવા.

દાંતના મંજન.

(દૂધ પાઉડર—Tooth powder)

દાંતના મંજન ઘણી જાતના થાય છે. કેટલાએક દાંતની ખતરીસ્તીના કળતર અને દરદ થાયછે તેને નરમ પાડેછે જેમાં મુખ્ય કપુર, હીરાખોળ, મસતકી આય છે. કેટલાએક દાંતના ચવાઈ ગયેલા પારાને મજબુત કરે છે, તેમાં મુખ્ય કાથો, માયાં અને ખારકની ભુકી આવેછે અને કેટલાએક દાંતના ખરામ વાસને દુર કરે છે તેમાં મુખ્ય કોલસા, મસતકી, કપુર, બલીચીંગ પાઉડર. જેના નુસકા નીચે મુજબ છે.

સોખો ચાક	...	તોલા ૬
હીરાખોળ	...	તોલા ૧
કપુર	...	તોલા ૦૧૧
કાથા	...	તોલા ૧
ઉપાય ૨ નો—મસતકી	...	દરામ ૨
કપુર	...	દરામ ૨
જવંતરીનો ભુકો	...	દરામ ૨

ચોખો ચાક ...	આંગિસ ૨
ઉપાય ૩ જો—સીતકોના બારકનો બુકો...	આંહિસ ૦૧
હીરાબાળનો બુકો	... આંહિસ ૦૧
કોયલાનો બુકો	... આંહિસ ૩
લવંગ	... દરામ ૧
ઉપાય ૪ થો—લમ્પસુગર	... આંહિસ ૧
કોયલો	... આંહિસ ૧
પીરવીઅન બાકું	... આંહિસ ૦૧
કરીમ આંધ ટાઈર	... આંહિસ ૦૧
તજ	... દરામ ૦૧
ઉપાય ૫ મો—કપુર	... આંહિસ ૧
ચોખો ચાક	... આંહિસ ૪
કોયલો	... આંહિસ ૪
ગુલાબનું અતર	... ટીપાં ૪
ઉપાય ૬ ડો—કસ્તૂરી	...
અગર	...
લવંગ	...
} સરખે બાગે	

હવેલા નુકસાઓ દાંતનું કરતી વખત ધસવા. પણ યાદ રાખવું કે દાંતનું ક્રયા જડા રાખીને તેમજ દાંતને ખુબ મજબુતીથી ધસવા નહીં કારણ તેના આંચકાથી દાંત હાલવા માંડે.

દાંતના પારાઓનું સુછ આવવું તથા
તેઓમાંથી લોહીનું નીકળવું.

(સ્કર્વી—Scurvy)

નીશાની—દાંતના પારાઓ સુછ આવે છે. પોચા તથા ડુગાએલા થાય છે. તેઓનો રંગ રાતો અથવા જાંબુડો હોય છે, દાંતોની આસપાસનું

પારાનું માંસ બાહાર નીકળેછે અને તેના ઉપર જરા પણ દબાણ થવાથી તેમાંથી લોહી નીકળેછે. આજનીએ ચેરો ફીકો હોયછે. નખખાઈ થતી જાયછે, કામ કાજ કરવા ગમતું નથી, સ્વાસ વાસ મારેછે, પગો ધુંટણ આગળથી લાકડા જેવા થઈ જાયછે, સુજી આવેછે અને વખતે તેમાં માંદાં પડેછે.

સખબ—આ દરદ ધણું કરીને દરીઆની મુસાફરી કરનારાઓને વધારે થાયછે. કારણ કે તેમને વાહાણની અંદર તાંને ખોરાક અગર તાંને મેવા, તાજી તરકારી વીગેરે મળી શકતી નથી, જેથી તેઓનું લોહી બગડી ઉપલા દરદને લાયક થાયછે. તેમજ જમીન ઉપર રહેનારાઓમાં પણ એવા ખોરાક ખાધામાં આવેછે તો તેવા દરદને લાયક થાયછે.

ઉપાય—તાંને ખોરાક, તાંને ખટાસવાળો મેવા, તાજી દુધ વીગેરે તાંને ખોરાક ખાધામાં વાપરવો. અને નીચેની દવાઓ મેળવી તેના ત્રણ ભાગ કરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવી થોડા દહાડા જરૂરી રાખવી.

તાજી લીંબુનો રસ	...	આંઉસ ૧૫ થી ૨
સાકરનો સારો	...	આંઉસ ૧
મુરોખાર	}	ગરેન ૧૫
અથવા પોટાસાક્લોરેસ		
ટીંચર આવમેરિ-જ	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંઉસ ૨

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ જરી દહાડામાં ત્રણ વખત પાવું અને તે થોડા દહાડા જરૂરી રાખવું.

પોટાસા સીટરેસ	...	દરામ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૬

પગમાં ધણા ચસકા મારતા હોય અને દરદ ધણું થતું હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી ૧ થી ૨ આંઉસ જેટલી દહાડામાં ત્રણ વાર પંદરથી વીસ દહાડા સુધી પાવી.

ટીચર ઓપી	...	દરામ ૨
સીનકોના બાકુંની બુકી	...	દરામ ૬
ખાટાં લોખુનો રસ	...	આંજિસ ૬
સીનકોના બાકુંનો ઉકાળો	..	આંહિસ ૧૨
ઉરાકનો દાર	...	આંહિસ ૬
સાકર	...	આંહિસ ૬

ખાટાં લોખુ ન મળી શકે તો ૧ ખાટલી ઓપો સેરડીનો સરકો, ૩ આંહિસ મુરોખાર, એ બંનેને મેળવી ૧ ચમચો ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાણીમાં નાખી પાવું.

શરીરે નખખાઈ થઈ હોય તો પેહલાં એરંડીયા તેલનો જીલાખ આપવા, બીજી દીવસે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના છ ભાગો કરી અકેકો ભાગ દહાડામાં બેથી ત્રણવાર પાવા.

નારંગીની છાલનું સરખત	...	આંહિસ ૧
ટીચર સીનકોનાકો	...	આંજિસ ૧
આમોનીયા કારબોનસ	...	ગરેન ૩૦
ધનક્યુઝન આવ સીનકોના	...	આંહિસ ૬

રાત્રે દરદ ધણું થતુ હોય તો ૧૦ ગરેન ડોવર્સ પાઉડર સુતી વખત પાણી સાથે ફકાડવું.

દાંતના પારાઓ સુજેલા પોચા અને તેઓમાંથી લોહી જતુ હોયતો નીચે જણાવેલા ઉપાયોમાંથી ગમે તેના કોગળા કરાવવા.

ફટકડી	...	દરામ ૧૧
મધ	...	દરામ ૨
ગુલાબનાડુલનો ઉકાળો		આંહિસ ૬

એ સમજાને મેળવી તેના કોગળા કરાવવા—અથવા

ટીચર આવ મર	..	આંહિસ ૧૧
એસ્ટાડ મ્યુરીઆટીક.		ટીપાં ૧૫
ધનક્યુઝન આવ પીરવીયનબાફ.		આંહિસ ૬

એ સઘળાને મળવી તેના કોગળા કરાવવા અથવા ૨ દરામ ટંકણ-
ખાર અને ૬ આંહિસ પાણી તેના કોગળા કરાવવા. ખાવળની છાલ તથા
હરડાં, ખેડાં, એ સઘળાને પાણીમાં ઉકાળી તેમાંથી અરધી ખાટલી જેટલું
લેઈ તેમાં ૩ દરામ પોટાસા ક્લોરેસ નાખી તેના અથવા નીચે જણા-
વેલી દવાઓના કોગળા કરાવવા.

એસીડેટીક	...	દરામ ૧
ટ્રોચર મર	...	દરામ ૪
પાણી	...	આંહિસ ૮

અથવા મસતડી તોલા ખે, માચરસ તોલો એક, હીરાદખણ તોલો એક,
દાડમડીનાં સુકાં ફૂલ તોલા ખે, હીમજીહરડે તોલા ખે, સુકાં આમળાં તોલા
ખે, કાથો તોલા ખે, એ બધાને ખારીક વાટી દરોજ દાંતણથી તે દાંતે ધસવું
જેથી પારા તંદુરસ્ત અને લાલ થશે. દાંતમાંથી લોહી નીકળવું બંધ થશે.
અને દાંત હાલતા મટી મજબુત થશે.

ગળાનો સાદો વરમ.

(ઇનફ્લેમેટરી સોરથ્રોટ—Inflammatory sorethroat)

નીશાની—ગળાની અંદરના ભાગો વરમથી ડુખે છે તથા સુજી આ-
વે છે. વરમની જગો, જીભની પછવાડેનો ભાગ, જેને નાંની જીભ કહે છે તે
તથા નરમ તાળવું અને જીભની બંને બાજુની બે ગાંઠો હોય છે. જીભને
આંગળાથી નીચો દાખી અંદર નજર કરશું તો છેક અંદરની બે ગાંઠ સુ-
જેલી અને રાતી થએલી દેખાય છે. ગળામાં ડુખે છે, કંઠપણ વસ્તુ ગળ-
તાં હરકત પડે છે અથવા ગળાતી નથી. ગળું અંદરથી સુકાવાથી તેમાં
ખખરાટ લાગે છે. ગળામાં કંઠ ખુતી બેઠું હોય એમ લાગે. આજરીનો
સાદ ખારે થાય. આ દરદ સજેખમમાં વારમવાર થાય છે.

સમ્બ—યંડી હવા લાગવાથી, ખરફ જેવી યંડી વસ્તુ ખાધાથી, અથવા મરચાં, ગરમ મસાલો એવી વસ્તુઓ ખહુ ખાધાથી અથવા ખહુ ઉની વસ્તુ ખાધાથી આ રોગ થાયછે.

ઉપાય—તે દરદની શરૂઆતમાં કાંજી જેવા ગળી શકાય એવા હલકો ખોરાક આપવો. રત્રિ સુતી વખત પગોને ઉના પાણીથી ખુબ ઝારી સારી પેઠે લુછ નાંખવા. ઝાડો સાફ ન આવતો હોયતો એપસંમ સાલટ અથવા કમપાંઉન્ડ રૂબાઈ પાઉડરનો જીલ્લામ આપવો. ગળાની આસપાસ ગરમ ફલાનલ લપેટી રાખવું.

પોહોળા મોઢાના વાસણમાં ઘણું ઉનુ પાણી ભરી તેમાં થોડો સરકો નાખી મોઢુ ઘણુ ઉઘાડુ રાખી અંદરના ભાગમાં તેનો બાફ લેવો. ગળા ઉપર એકસ્ટ્રાક્ટ આવ બેલાડોના પાણીમાં ઘસી ચોપડી તે ઉપર ગરમ પાણીનો અથવા ખસખસના ફીંડવાંનો શેક કરવો અથવા લીનસાડની અથવા ઘઉંના લોટની પોલટીસ કરી ગળા ઉપર ગરમ ગરમ બાંધવી.

અથવા ટરપીનટાઇન ગળા ઉપર ચોપડી તે ઉપર ગરમ પાણીનો સેક કરવો. ગળા ઉપર રાઇની પટી બનાવી મુકવી અથવા સોલ્યુશન આવ આમોનીઆ લગાડી તે ઉપર સેક કરવો. ગરમ દુધ અને પાણી એ બંનેને મેળવી તેના અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના કોગળા કરાવવા.

અફીણ	...	...	દરોમ ૧
એકસ્ટ્રાક્ટ આવ બેલાડોના			દરોમ ૧
પાણી	...	...	આર્ગિસ ૨
અથવા—એસીડ હેડ્રોસીઆનીક ડીલુટ.			દરોમ ૧૧૧
ચોખ્ખમધ	...	...	આર્ગિસ ૧
ગુલાબજળ	...	...	આર્ગિસ ૮
પાણી	...	...	આર્ગિસ ૮

તેથી આરામ ન થાય તો.

ટુંકણુખાર	...	દરામ ૩
અથવા—પોટાસા કલોરેસ...		દરામ ૨
ફટકડી	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંઉસ ૮

તેથી આરામ ન થાય તો

ટીચરઆવ મર	...	દરામ ૪
પોટાસાનાઈટરસ	...	દરામ ૩
ઈનફ્યુઝનઆવ સીનકોના બાર્ક.		આંઉસ ૭

ધણી વખત બરફનો કડકો મોઢામાં રાખ્ખથી ધણો ફાયદો થાય છે. બરફ મોઢામાં રાખી ન થકાય તો, સુરોખાર અથવા જોડીમધનું લા. કડુ મોઢામાં રાખી ચુસ્થ કરવું અને તે ટુંક ગળી જવું.

પીવાની દવા આપવા આગાઉ એક હલકો ગુલાબ આપવો અને પછી સારી પેઠે પરસેવા પડે એવી નીચે પરમાણુ દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી અને જ્યાં સુધી ધણો પરસેવા છુટે ત્યાં સુધી બેથી ચાર દાડા સુધી તે જરૂરી રાખવી.

સેલીસીકએસીડ	...	ગરેન ૮૦
લાઈકર આમોનીઆ એસીટીસ.		આંઉસ ૧
ગુલાબનું સરખત	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૪

અથવા—૦૧ દરામ વીનમએનટીમોની ૧ આંઉસ પાણીમાં નાખી દર ચાર કલાકે પાવું. ૧૦ ગરેન ડોવર્સ પાઉડરનું એક પડીકું કરી રાત્રે સુતી પેજા ફકાડવું અને ગરમ પાણીમાં ઘોડી રાઈ નાખી તેમાં બંને પગો દસથી પંદર મીનીટ સુધી બોળી રાખવા.

ઉપલા ઢીલાળે કરવાથી આજરોને જરા આરામ થતો જાય પણ શરીરમાં નબળાઈ જણાય તો ૨૦ ગરેન આમોનીઆ કારબોનસ તથા ૧ આંઉસ ઈનફ્યુઝનઆવ સીનકોના બાર્ક એ બંનેને મેળવી દાડામાં ચારવાર પાવું અને તે થોડા દાહાડા સુધી જરૂરી રાખવું.

જીભની આસપાસની ગાંઠો પાકે અને તે પોતાની મેળે ફુટે તો ફુટવા દેવી તેને નસતર મારવાની જરૂર નથી. ફુટવા પછી ઉપલી કોગળા કરવાની દવામાંથી ગમે તેના કોગળા કરાવવા. પણ પોતાની મેળે ન ફુટે તો તેને નસતરથી જરા ચોરી અંદરથી પક કાઢી નાખવું. પછી એક આંઉ-સ સોલ્યુશન એવ ક્લોરીનિટેડસોડા અને ૧૫ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના કોગળા કરાવવા ઉપલી દવાઓથી ફાયદો ન થાય તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

ધરાક ૦.૦

કેકુ

સુંઠ

તોખાં

લીડી પીપર.

દારહળદર

તજ

હરેડનીછાલ

મેડાનીછાલ

આંમળાની છાલ

નાગરમોય

કાળીપાટ

રસવંતી

ધરો.

તેજબળ.

એ સઘળી ચોળે અડધો અડધો

દરામ લેઈ તેને ખારીક ખાંડી

લુગડે ચાળી તેમાં મધ મેળવી તે

ગળાના મુજલા બાગ ઉપર દા-

ડામાં બે વખત ચોપડવું.

ગજાનું બેશી જવું અથવા સાદનું બેશી જવું.

(હોર્સનેસ Hoarseness.)

ગજાને ઘણી થંડી લાગવાથી અથવા તાણીને ઘણી વખત ખાલવાથી, ઘણું ગાવાથી, તેલ અથવા ધી વાળી ખોરી વસ્તુ ખાધાથી ગળુ ખેસા જાય છે, અને ખાલાતું નથી એટલે કે તેનો સાદ નીકળતો નથી કોઈ વખત અમકવાળા બીમારને ગળુ ખેસા જાય છે.

ઉપાય—સરકો ગરમ કરીને અથવા ખંખળાવવા પાણીમાં થોડી સેરડીનો જલદ સરકો નાંખીને તેનો બાફ સવારમાં આપવો, અથવા સુરોખારનો કટકો મોઢામાં રાખી ચુસા કરવો—અથવા—

ભીંડીના પાંદડાંને પાણીમાં ઉકાળી તેનો બાફ અથવા સ્પીરીટના ઇંટ રીક ધિરનો વાસ સ્વાસમાં લેવો અથવા ૨ ચમચો સ્પીરીટ ધિરના ઇંટ-રસ અને ૩ આંગિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેને દાડામાં ત્રણવાર પાવું. પરસેવાને વારંતે ગરમ ચા અથવા કાફી પાવી અને ૧૦ ગરેન ડોવરસ પાઉડરનું એક પડીકુ રાત્રે સુતી વખત ફકાડવું અથવા નીચેની દવાએ મેળવી તેમાંથી પોણું બાઈન ગલાસ ભરી દાદાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

સેલીસીન ...

દરાંમ ૧

લાઇકરઆમોનીઆ એસ્ટીટીસ આંગિસ ૧૧

કેમફરવાટર ...

આંઉસ ૬

આગરનીના સઘળા લુગડાં ઉતરાવી તેને એક ગમ ધાખળી ઓઢાડી તેને એક ખુરશી ઉપર બેસાડી બંધાં સુધી ઘણો પરસેવો છુટે ત્યાં સુધી ખુરસાની નીચે ઉતું આધણુ જેવું પાણી કરી મુકી તેનો બાફ આપવો

સુંડનો કટકો, ટંકણુપાર, અથવા કાથો મોઢામાં રાખી મુકવો અથવા કાળાં તીખાં અને દાડમની છાલ એ બંનેને પાણીમાં ઉકાળી તેના કોગળા કરાવવા,

બે દરાંમ ફટકડી ૧ દરાંમ એસ્ટીડટાનીક ૨ દરાંમ હીરામોળ ૩ દરાંમ સુરોખાર અથવા ૦૧ દરાંમ નાઈટ્રોગ્યુરીઆટીક એસ્ટીડ એ પાંચમાંથી ગમે તે એક ૬ આંગિસ પાણીમાં પીગળાવી તેના કોગળા કરાવવા.

નખળા બાંધાવાળી સ્ત્રીનું ગળુ બેસી જાય તો—૩ દરાંમ એસ્ટીડેડરો સોફરીકડીલુટ અથવા ૨ દરાંમ ટંકણુપાર તથા એક આંગિસ ટીચર. આવ મર એ બંનેને આઠ આંગિસ પાણીમાં મેળવી તેથી કોગળા કરાવ-

ગરદન કાન અને જડખા આગળની ગાંઠોનું સુછ આવવું. ૨૦૩

વા, અથવા ૨ દરૂંમ ફટકડી ૨૦ ગરેન એસીડટાનીક અથવા ૨ દરાંમ ટીચરઓપી એ ત્રણમાંથી ગતે તે એક અથવા ૧ દરાંમ ટીચરઆવ બેલા-
ડોના અથવા ૧ દરામ સોલ્યુશનઆવ કલોરીનેટેડ સોડા એ બેમાંથી ગતે
તે એક મેળવી તેમાં આઠ આર્ગિસ કેમફરવોટર નાખી તેના કોગળા
કરાવવા એથી અતીથણો કાપદો થશે.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી

જેઠીમધનો સીરો મોઢામાં રાખવો. અથવા જેઠીમધની લાકડી
નો કડકો મોઢામાં રાખવો. અથવા બાવળની પાલી મોઢામાં રાખવી. અ-
થવા ચણકખાવા મોઢામાં રાખવા-

અથવા—આંખાનો કોર, જેઠીમધ, ઉપજેટ, દાડમનાં ફુલ, સાકર, એ
સરવે બરાબર લઈ તેનો ગોળાઓ કરી મોમાં રાખી તેનો પરસાળ મોઢા-
માં ઉતારવો.

ગરદન કાન અને જડખા આગળની

ગાંઠોનું સુછ આવવું.

(મમ્પ્સ—Mumps)

નીશાની—કાંનની પાસેની ઝીણી ગાંઠો જેમાં થુંક પેદા થાય છે તે
સુછ આવે છે, જેથી ખોરાક ગળી શકાતો નથી. તેના દરદથી વખતે
તાવ આવે છે. જીભ ઉપર મેલ હોય છે અને માથું દુખે છે.

સમ્પ્ત—ધણી થંડી હવા લાગવાથી, ઠાંકીના આભરથી અથવા ખી
બ કારણથી લોહી બીમડવાથી તેમાં નખળા બાળકોને વધારે થાય છે.

ઉપાય—આભરીને કાંજી દુધ જેવા હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો,
ગાંઠો ઉપર અખસનાં ફીંડવાંનો સ્પર્શ કરવો. અથવા બીનક્સીડની અથવા

૨૦૪ ગરદન કાન અને જડમાં આગળની ગાંઠોનું સુધી આપવું.

ધર્મના લોટની ગરમ પોલટીસથી શેક કરવો. અને તે પછી ઉપર ફલાનક બાંધી લેવું. અને એક હલકો જુલાન આપવો, અને ગાંઠો ઉપર ટીચર આઈઓડાઇન પીછાવતી દહાડામાં બિવાર લગાવવું. અથવા આ-ઓડીનઓઇન્ટમિનટ તથા સફેત મલમ સરખેબાગે મેળવી તેના પટ્ટીમારવી.

સોળે ઘણા જોરમાં હેાય તો ચારથી પાંચ જળો તે ઉપર મુકવી. અને ગરમ પાણીમાં થોડું ટીચર ઓપી નાંપી તેનો શેક કરવો. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી ૧ આંઉસ દહાડામાં ત્રણવાર પાવો.

કપીનાઇન સલફસ...	...	ગરેન ૪
એસીડસલફ્યુરીકડીલુટ.	...	મીનીમ ૪૫
સાકરનો સીરો ..	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૪

કોઈ વખત આ ગાંઠ ઉપરનો સોળે એકદમ જતો રહે છે, અને બીલકુલ દેખાતો નથી, જે આ પ્રમાણે થાય તો તે ગોળીઓમાં અથવા શરીરના બીજા અગત્યના અવયવોમાં તે ઉતરે છે. જ્યેથી ઘણા અવગુણ થાય છે. વાસ્તે જે એમ થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તે ગાંઠો વાળી જગો ઉપર ચોપડવી.

કપુર.	...	ગરેન ૬૦
લાઇકર આમોનીઆ ફેરટીચર,	...	દરામ ૨
ટીચર આવ ફેચારીડીસ	...	દરામ ૦૮
રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ આવ વાઇન.	...	આંઉસ ૧

અથવા ૧ દરામ પોટાસાનાઇટરસ તથા ૧૦ ગરેન ટારટરએસીડિક એ બંને મેળવી તેનાં છ પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકુ દર ચાર કલાકે પાવું. ઉપલી દવા ન મળે તો, સીંધાલુંણને ખુબ પાણીમાં બારીક વાટી ગાલપમોલા ઉપર બીના મુકુ દહાડામાં બે વાર ચોપડવું.

અથવા--ઉપલેટ, કાળીજીરો, વરણાનું લાકડું, ખડી, એ સરવ બરાબર સેઈ બારીક વાટી ગરમ કરી દહાડામાં બે વખત ચોપડવું.

જનમથી નમળાઈ હોય તે વીરો.

(સ્કોફુલા—Scrofula)

નીશાની—મુઠું ફીકું તથા આખું શરીર ગળી ગમ્મેલું હોય છે. હોડો જડા અને તેઓ ઉપર ચોરા પડેલા હોય છે. આંખની પાંપણો લાંબી હોય છે, આંખો રાતી હોય છે, અને તેમાંથી પાણી ગળ્યા કરે છે, દાંતના પારાઓ પોચા હોય છે.

મન્ય—ગ્નેધએ તેટલો શક્તીવાળો ખોરાક નહી મળવાથી, ખરાબ હવાવાળી જગોમાં રહેવાથી, માઆપની નમળાઈથી, વગેરે કારણોથી એક જાતનું ઝેર શરીરના લોહીમાં ફરતું ફરેછે તેથી તે દીનપરદીન નમળું થતું જાય છે.

ઉપાય—બાળકને દર રોજ કોરવરણા પાણીથી નવરાવવું અને તેથી ટાઢ ન ચડે તો ધીમે ધીમે થંડા પાણીથી નવરાવવું ખોરાક થોડો પચતો અને શક્તી આવે એવા આપવો. મુખ્યકરી ગોસ્ત, સેરવો, માંખણ બકરીનું ફુધ વગેરે આપવું. બની શકે તો બાળકને દરીઆ કીનારે સારી હવાવાળી જગોમાં રાખવું. અને દરીઆના પાણીથી તેને દરરોજ નવરાવવું, પણ તે પ્રમાણે બની નથકે તો સવાર સાંજ દરીઆ કીનારે ફરવવા લાઈ જવું. અને પાણીમાં મીંકું નાંખીને તેથી બાળકને નવડાવવું તેને થંડી હવા ન લાગવા દેવી. ફલાનલ લપેટી રાખવું. ઉપલી તતબીરથી ઘણો ફાલદો થાય છે. ઝાડો કબજ હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવીને તેના ચાર પડીકાં કરી અઠેક પડીકું દહાડામાં ચારવાર મધમાં ચઢાડવું અને તે થોડા દહાડા સુધી જારી રાખવું.

કેલસાઈન્ડ મેગનેસીઆ	...	ગરેન ૧૦
પાઝીડરે આવ રખાઈ	...	ગરેન ૨૦
હાઈદરા જીરીકમ કીરેટા	...	ગરેન ૨

ગ્રાહો સાફ આવવા માટે ત્યારે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને
૧ થી ૨ ચમચી ભરી બચાંની ઉમર પરમાણે દાડામાં ચારવાર પાવી
અને તે લાંબો વખત સુધી ચાલુ રાખવી.

કવીનાઈન સલ્ફસ	...	ગરેન ૧ થી ૨
ટીચરફેરી પરકલોરીડ	...	મીનીમ ૫ થી ૧૦
પાણી	...	આંજીસ ૨

અથવા ૧ ચમચી કેમીકલપ્રુડ પાણીમાં નાખી દસ વરસની અંદ-
રના બાળકને સ્વાર સાંજ પાવું અથવા.

આમ્મોડાઇન	...	ગરેન ૧
પોટાસા આમ્મોડાઇડ	...	ગરેન ૧૫
સોરપફેરી આઇયોડાઇડ...	...	દરાંમ ૧
પાણી	...	આંડિસ ૮

ઉપલી દવાઓને મેળવી ૨ ચમચી ભરી સાત વરસની ઉમરના
બાળકને દાડામાં ત્રણવાર સાકરના શીરામાં તથા પાણીમાં મેળવી પાવું.
એ દવાથી ઉછાળો અથવા ઉલટી ન થાય તો ધીમે ધીમે દવાનો વજન
વધારતા જવું અને છેલ્લે એકથી બે ચમચા સુધી વધારવું. આ દવા
એકથી બે મહીના સુધી જરૂરી રાખવી. તે પછી તે બંધ કરી એક અથવા
બે દાડા ઘણો હલકો જીલાબ આપવો. અને વચ્ચે થોડા દાડાનો આંતરો
નાખી પાછી તેજ દવા સફ કરવી. આ પરમાણે બાળક સારી પટે તંદુર-
સ્તીમાં આવે ત્યાં સુધી પાવા કરવું અથવા.

ટીચરકારડા મોમકો	...	દરાંમ ૯
પોટાસા ક્લોરેસ	...	દરાંમ ૨
સોરપ આવ ઓરેન્જ	...	આંજીસ ૦૧
ટીચરફેરી પરકલોરીડ	...	દરાંમ ૨
ઇનફ્યુઝન આવ સીતકોનાબાઈ	...	આંડિસ ૧૦

એ સમયનાં મેળવી એકથી બે ચમચા ભરી દાડામાં ચારવાર
પાવું. અથવા.

ગમ ગુએકમ રેઝીન	...	આંઉસ ૦૧
રીડ્યુસ્ડ આર્થન	...	દરામ ૦૧
સાકર	...	આંઉસ ૦૧

એ સધળાને મેળવી તેમાંથી એક ચપટી જેટલુ બચાંની ઉમર ૫-૨ માણે દાડામાં બે વાર ફકાડવું. અને તે ઘણે લાંબા વખત સુધી ચાલુ રાખવી, પણ જો તેથી તાવની પેઠે જણાય તો તે બંધ કરવી. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ત્રણ ભાગ કરી એકઠો ભાગ ખાણું ખા-ધા પછી એકથી બે કલાક વીતા કેડે દાડામાં ત્રણવાર પાવો.

મગરનુ તેલ	...	ચમચો ૧
સીરપેફરી આમ્મોડાઈડ આર્થન	...	મીનીમ ૨૦
પોટાસા આમ્મોડાઈડ	...	ગરેન ૩ થી ૬
નારંગીની છાલનો ઉકાળો	...	ચમચા ૩

ઉપલી મગરના તેલની દવાથી બાળકને ઉછાળો ઉલટી અથવા ઝાડો વરતાય તો તે તુરત બંધ કરવી.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ નમજે તો ગળે એક દરામ ગોખર એક દરામ આંમળાં એક દરામ એ ત્રણેને બારીક વાટી થોડી સાકર તથા ક્ષીમાં મેળવી સ્વારમાં ચટાડવું. એજ પરમાણે બીજી તદ્દઆર કરી સાંજે ચટાડવું. એમ થોડા દાડા જરૂરી રાખવું.

બગામાં અથવા ખોરાક ઉતરવાની નળીનાં કાંઈ પણ ખોરાક કાંટો

લખોટી કોડી વીગરેનું ખુચી જવું.

નીસાંની—બાળકને રમતાં કોડી, લખોટી અથવા એવી ચીજ મો-ઢામાં રાખવાથી ખોરાક ઉતારવાની નળીમાં ખેસા જાયછે અથવા મોઢા માણસને કોઈ કારણથી એવી ચીજ તે નળીમાં ખેસા જાયછે.

ઉપાય—બરડાની પીઠ ઉપર જોરથી ઢીકો મારવો. અને તે વેળા રોટલીનો કટકો ચવરાવી પાણીનો એક મોટો ઘુંટડો ઉતરાવવો અથવા ગળામાં ગ્યાં સુધી આંગળુ જઈ શકે ત્યાં સુધી દાખલ કરવું. ઉલટી કરા-

વવાથી વખતે તે વસ્તુ બાહાર નીકળી પડે છે. વાસ્તે, ૧ અમઓ દળેલી રાઈ અથવા ૨ અમઆ મીઠુ એ બેમાંથી ગમે તે એક ગરમ પાણીમાં નાખી પાઈ દેવું અથવા જંધિ માથે તેવા બીમારને જંધો પકડી રાખવો અને તેને તે વખતે હીંચકાની માફક હલાવવો.

દમ અથવા હાંફણ.

(એસથમા—Asthma જ.)

નીશાની—આ રોગ યવાની આગમજ થોડા દીવસ અજીર્ણની બીમારી ચાલ્યા કરે અને વખતે કાંઈ પણ એતવણી આપા સીવાય એકા એક થઈ આવે છે, ઘણી વાર રાત્રિ આ રોગ શરૂ થાય છે. અને આ જરૂરી ભર જંધમાંથી જાગી ઉઠે છે. અને છાતીમાં એટલો તો ગભરાટ થાય કે હવા આવા ઓરડાની બાહાર મેદાનમાં જાય. જેમદમ જોરથી ચાલે તેમ છાતી વધારે ઢિચકાતી જાય, અને દમના જોરથી આજરૂરી નીચુ માથુ રાખી બેસી રે. અને દમ જોરમાં ચડે તે વખતે આજરૂરીથી જબાપ અથવા બોલી શકાય નહીં.

સમજ—આ રોગ વારસા તરોંકે ઉતરતો આવે છે. સાંકડી અને નમળી છાતીવાળાને અથવા પોઆ મીજળ વાળાને અથવા હીસટીરીઆ વાળી ઓરતને આ રોગ વધારે થાય છે. યંડી હવાની અસરથી, સળેખમ થવાથી, ખરાબ જલદ વસ્તુની બિભટ સ્વાસમાં જવાથી જ્યાં સુકુ ઘાસ કપાત્ર હોય તેની આસપાસની હવા સ્વાસમાં જવાથી હાંફણ થાય છે. ખાટી અને તીખી, મરચાં અને અથાણાં જેવી વસ્તુઓ બહુ ખાવાથી, ઘણા ખરાબ તેલનું ખાંણું ખાવાથી હાંફણ થાય છે. કોઈ વખત એકા એક ઘાસકો પડવાથી, નાસીપાસ થવાથી, ઘણો ધુસે થવાથી વીગેરે કારણોથી આ બીમારી ઉઠે છે.

ઉપલા કારણોમાંનું એક પણ કારણ બતાવાથી ભિન્નમાંથી ને તંતુઓ ફેફસામાં જાય છે, તથા હાજરીમાં પથરાયેલ છે તેઓ ઉપર ખરાબ અસર થઈને એકાએક હાંફણ થઈ આવે છે.

ઉપાય—જ્યારે હાંફણ જોરમાં થઈ આવે ત્યારે સર્વથી પેહેલી ઉલટી આવે એવી દવાઓ આપવી. જેવી કે એપીકાકયુના પાણી ૨૦ થી ૨૫ ગરેન સલફેટ આવ ઝીંક ૨૦ ગરેન એ બંનેને મળવી ગરમ પાણીમાં પાવું. ડ્રાડો કબજ હોય તો સાબુના પાણીની પીચકારી ગુદામાં મારવી, એ કરવા પછી શ્વાસ લેવાની નળીઓમાં ને આંકડાં આવે છે તે નરમ પાડવા નરમ કરેલ કલોરોફોર્મ, સલ્ફ્યુરિક ઇથર અને આલકોહ એ ત્રણેને મળવી તે સંભાળથી સુંઘાડવું.

૫ થી ૧૦ ગરેન કાજા ધંતુરાનાં પાંદડાના ભુકાની બીડી અથવા ૫ ગરેન તમાકુની બીડી બતાવીને તે પાવી, અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવીને તે પાવી અને જો અગત્ય જણાય તો દર ત્રણ કલાકે તે બતાવી પાવી.

પોટાસા આઇઓડાઇડ	...	ગરેન ૪
સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક		દરાંમ ૦૧૧
અથવા પોટાસા આઇકારબોનેસ		ગરેન ૧૫
સ્પીરીટ આવ નાઇટ્રીકઇથર	...	દરાંમ ૦૧૧
ટીચર આવ બેલાડોના	...	મીનીમ ૧૫
પાણી	... ..	આંઉસ ૧

ઉપલી દવાથી આંખે ખરાબર દેખાય નહીં અને જીભ સુકાય તો, તેમાંથી ટીચર આવ બેલાડોના નાંમની દવા કાઢી નાખવી. ગરમ પાણીનો બાફ શ્વાસમાં લેવો. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગ્લાસ ભરી દર બે કલાકે જ્યાંસુધી હાંફણ નરમ પડે ત્યાંસુધી પાવી.

આમોનીઆ બીકારબોનેસ	...	ગરેન ૩૦
વીનમ એપીકાકયુના	..	દરાંમ ૧

ઝોકસીમિલ આવ સ્કુઇલ ... દરામ ૩

ડીકીકશન આવ સેનેગાર્ટ ... આંઉસ ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ ઝળવી તેમાંથી પોણું વાંધન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું, અને જો તેથી જીભ સુકાય તથા તરસ લાગે તો અગસીની આ અથવા જવનું પાણી ખનાવી તે જરા જરા પાયા કરવું.

ટીચર આવ સમજુલ ... દરામ ૧ થી ૨

ટીચર આવ બેલાડોના ... મીનીમ ૪૦

ટીચર આવ સેનીગા ... દરામ ૨

પાણી ... આંઉસ ૬

હાંફણની સાથે ફેફસાનો તથા તેની સ્વાસ લેવાની નળીઓનો વરમ થયો હોય તો ટરપેનટાઇન જરા ગરમ કરી છાતી ઉપર ચોપડવું. અને તે ઉપર અગસીની પોલટીસનો સેક કરવો. અથવા છાતી ઉપર એક હલકું પલાસતર મારવું. અને સોડલીજ પાઉડર અથવા સુનામખીનો જીલામ આપવો. ઝાડો સાફ આવ્યા પછી ૦૧ ગરેન એન્ટીમોની પોટાસા ટારટારસ દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ફેફસડવું.

નજળાવાળા બીમારને હાંફણ થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ ઝળવી પોણું વાંધન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવો.

પોટાસા આઇઓડાઇડ ... ગરેન ૧૨ થી ૨૦

પોટાસા બીકારબોનસ ... દરામ ૧૥

વીનમ કોલચીસી ... દરામ ૧

અથવા ટીચર ફેરી પરકલોરીડ ... દરામ ૧

ટીચર આવ બેલાડોના ... દરામ ૧ થી ૧૫

પાણી ... આંઉસ ૬

અથવા ૦૫ ગરેન એકફ્રેક આવ કેનાબીસની એક ગોળી ખનાવીને તેથી ગોળીઓ દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી.

નાઇટરેટ આવ પોટાસ અથવા સલફેટ આવ સોડા એ બેમાંથી ગમે તે એક લેઈ તેને પાણીમાં સારી પેઠે ઓગાળી જલુ રાખી તેમાં બહો-

ડીંગ પેપર અથવા બ્રાઉનપેપર બોળી હવામાં સુકવી નાખવા, અને પછી તે ઊપર ફાયરસ બાલસમ થોડું ચોપડીને રાખી સુકવા, અને જ્યારે હાંફણ થાય ત્યારે તેમાંના બે ત્રણ કાગળો સળગાવીને તેનો ધુવાડો બીમારના સ્વાસમાં આપવો. અથવા ધંતુરાના પાંદડાના બુકાને સુરાખારના પાણીમાં એક દીવસ પલાળી રાખી તે પછી તેને ચોળી, તેને ગાળી તેમાં રાતા રંગના કાગળો અથવા બ્રાઉનપેપરો બોળી તડકે સુકવી જ્યારે હાંફણ થઈ આવે, ત્યારે તેમાંના એક બે કાગળો સળગાવી તેનો ધુમાડો પા કલાક બીમારે સ્વાસમાં લેવો. ૫ મીનીમ ફાઉલર્સ સોલ્યુશન પાણીમાં નાંખી પાવાથી ઘણો ફાયદો થાયછે.

અથવા નીચલી દવાઓને ઝેળવી તેમાંથી ૫ ગરેનની એકેડી ગોળી બનાવી બેથી ચાર ગોળીઓ દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી.

કસ્ટુરી	..	...	દરામ ૦ા
સુંઠ	...	...	દરામ ૧
કાળાંતીખાં	...	...	દરામ ૧

તરેહવાર જાતની દવાઓનો બાફ સ્વાસમાં લેવા વાસ્તે એક જાતનું કાચનું વાસણ આવેછે, જેને અંગ્રેજીમાં એકલેકટીક ઇનહેલર (Ecclectic Inhaler) કરી કહેછે. તે મોટા દવાખાનાઓમાં હોય છે. તે મળી શકે તો તેમાં પાણી નાખી નીચે દીવા મુકી અને તે પાણી ગરમ કરવું. પાણી ગરમ થયા પછી તેને મથાળે જે વાદળાનો કટકો હોયછે, તે ઉપર ૨૦ ટીપાં સફસફોનાઈનાં નામવા, અને પછી ગરમ પાણીમાંથી જે બાફ નીકળે તે સ્વાસમાં લેવો. એથી ગમે તેવી હાંફણ હશે તે એકદમ મટી જશે. અથવા નીચે જણાવેલી દવામાંથી ૨૦ મીનીમ ઉપર જણાવેલા વાસણમાં નાખી તેનો બાફ સ્વાસમાં લેવો.

એકસ્ટ્રેક્ટ આવહેમલોક...	...	દરામ ૫
સોલ્યુશન આવ પોટાસ	...	દરામ ૧
પાણી	...	દરામ ૧૦

હાંફણ ફરીથી ન થાય એટલા વાસ્તે નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે સોમ-
જની મેળવણીની દવા થોડા મહીના સુધી ચાલુ ઉપલા વાસણથી સ્વાસ
માં બાફ લીધી હોય, તો એ ખીમારી ફરી કદી થતી નથી. જોવી કે ૧
ગરેન આરસેનીએટ આવ સોડા અથવા ૧ ગરેન આરસેનીએટ આવ
પોટાસ અથવા ૦ા દરામ ફાઝિલર્સ સોલ્યુસન અથવા ૦ થી ૦ા ગરેન
આરસેનીએટ આવ આમોનીયા. આ ચારમાંથી ગમેતે એક દવા તેના
જણાવેલા વજન પરમાણે પેટેલા બે મહીના સુધી દાહાડામાં બે વાર,
ત્રીજો મહીને દાહાડામાં એકવાર, ચોથો મહીને અઠવાડિયામાં ત્રણ વાર,
બાફ સ્વાસમાં લેવી, અનં પછી તે બંધ કરવી. અથવા નીચેની દવાઓ
મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ઈથર સલ્ફ્યુરીક	..	મીનીમ ૪૫
ક્લોરોફોર્મ	...	મીનીમ ૧૫
ઈથર આવ ઓપીયમ	..	મીનીમ ૩૦
કેમફર પોટર...	...	આઉસ ૪ા

પરમો અથવા ચાંદીના આબર વાળા દરદીને આ રોગ થયો
હોય તો, નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને પોણું વાઈન ગલાસ બરી દર
ત્રણ કલાકે પાવી.

પોટાસ આઈઓડાઇડ	...	ગરેન ૨૦
ક્રમપાઉન્ડ ઈથર આવ સીનકોના...	...	દરામ ૨
ઈથર આવ બેલાડોના	...	દરામ ૧
સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક	..	દરામ ૨
આકવામેનથા પીપરેટા	...	આઉસ ૬

અથવા—જોડીમધનો શીરો તથા અકલકરો એ બંનેને સરખે ભાગે
લઈ વાટી તે મધમાં મેળવી તેની વટાણા જેવડી ગોળાઓ બનાવી બંને
ગોળાઓ દાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી, અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ
મેળવી તેમાંથી ૦ા થી ૧ દરામ જેટલું દાડામાં ત્રણ વાર મધમાં ચરાડવું.

કાકડા સોંગ	...	દરોમ ૧
કામ્પ્ફની છાલ	...	દરોમ ૧
કાળી દરોમ	...	દરોમ ૧

અથવા—ભાંયરીંગણીનાં મુળીઆં ૪ દરોમ તથા પાણી આંઉસ
૬ એ બંનેને ઉકાળી આસરે ૩ આંઉસ જેટલું રહે તારે થંડુ પાડી ગાળી
લઈ તેમાંથી ૧ આંઉસ જેટલુ દાડામાં ત્રણ વાર મધમાં પાવું.

અથવા—

લવોંગનો ભુકો	...	દરોમ ૦૧
અફીણ	...	ગરેન ૨૦
તજનો ભુકો	...	દરોમ ૦૧
કપુરનો ભુકો	...	દરોમ ૧
ગુંદરનો ભુકો	...	ગરેન ૨૦

એ સધળાને મેળવી તેની ચાળીસ ગોળીઓ ખનાવી એકથી બે ગો-
ળીઓ દાડામાં ત્રણથી ચાર વાર દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી.

બીમારનાં હુગડાં છાતી આગળથી ખુબ ઢીલાં રાખવાં, તેને તાજી
દવા આવે એવા મકાંનમાં રાખવો. અજીર્ણ થાય એવો ખોરાક અથવા
બારે ખાણું આપવું નહીં, ઝાડો કપ્પજ રાખવો નહીં, દરરોજ ગરમ પાણીથી
નવરાવવો, અને ગરમ હુગડાં પેરાલવાં. ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળે
તો નીચે જરમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

બારંગનું મુળ	...	દરોમ ૧
મુંઠ	...	દરોમ ૧

ઉપલી બંને યોગેની ભુકી કરી આઠના રસમાં મેળવી સવાર અને
સાંજ મળી અડધી અડધી ખવરાવવી. અથવા—

અડદ	...	દરોમ ૦૧
હળદર	...	દરોમ ૦૧

એ બંને યોગે આંડી તેને હોકાની ચલમમાં બરી દેવતા ચડાવી
તે હોકો પાવો, અથવા તે ધુંવાડો મોઢામાં લેવો.

અથવા—આદાનો રસ મધ સાથે ચટાડવો.

અથવા—સાકર કોળાની જડ, બારીંગનું મુળ, ભારીંગણીનું મુળ, બીડીપીપર, મોથ એ સરવ બરાબર લેઈ ખારીક વાટી હુગડે આળી તેમાંથી ૩. ૦ બારને આસરે મધની સાથે દાડામાં બે વખત ચટાડવું.

અથવા—નાગરમોથ, સુંક, હરદે, એટલા ઓસડોને ખારીક ખાંડી તથા બમણો ગોળ અંદર મેળવી ભારાના ડાળીઆ જોવડી ગોળીઆ કરી તેમાંથી અંકેક દરરોજ મોઢામાં રખાવવી, જેથી જલદી ફાયદો થશે.

અથવા—અરડુમો, હળદર, ગળો, બારંગ મુળ, પીપર, સુંક, રીંગણી મુળ, એટલી દવાઓ સરખે ભાગે લેઈ તેમાં અડધો શર પાણી નાખી ઉકાળી તેમાં તીખાં વાલ ત્રણ નાખી પાકી દેવું. જેથી દમ બેસી જશે.

સરકમ અથવા સર્જખમ.

(કોલ્ડ ઓર કેટાર - Cold or Catarrh).

નીશાની—પેરેલાં નાક સુકુ લાગે, છોક ઘણી આવે, માથુ થોડુ થોડુ દુખે, નાક બંધ થાય, પછી નાક ધીમે ધીમે ગળવા માંડે, ગળામાં ખખરાટ થાય, અવાજ ખોખરો થાય, અને તેમાંથી ઉધરસ થાય. બ્યારે સાફ થવા માંડે છે, ત્યારે પાતળી લીંટ નાકમાંથી નીકળવાને બદલે જડી નીકળે છે.

સખખ—ઘણી યંડી હવા ખાવાથી, હવામાં ફેરફાર થવાથી, રૂતુ બદલાવાથી, પાંણીના ફેરફારથી, આ રોગ થાય છે. નાકની અંદર વરમ અથવા સોજો થાય છે.

ઉપાય—જેને યંડી લાગવાથી ઘડી ઘડીમાં સર્જખમ થતો હોય તો તેણે તપખીર સુધવાની ટેવ રાખવી. સર્જખમ જોરમાં થયો હોય, આંખો રાતી થઈને તેમાંથી પાણી ગળતુ હોય, નાકમાંથી લીંટ ગળે, છીંકો આવે

સરકમ અથવા સજેખમ.

તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે તપખીરના પેઠે સુંઘાડવી.

કપુરને ઝીણો બુકો...	} એ સરખે ભાગે.
એસીડ ટેનીક ...	
સેલીસીક એસીડ ...	

અથવા—

બીસમથી સખ નાઈટરસ ...	દરામ ૧
ગુંદર ...	દરામ ૨
હેડરોકલોરેટ આવ મોરફીયા...	ગરેન ૨

એ સઘજાને મેળવીં ચોવીસ કલાક સુધીમાં તે માહિલી અરધી દવા સુંઘાડવી, અને બાકીની થોડા કલાકને આંતરે સુંઘાડવી.

જે માણસને સજેખમ થયો હોય તેણે ચોવીસકલાક સુધીમાં પાણી અથવા પાણી જેવી કંઈ પણ વસ્તુ પીવામાં ન લેતો, સજેખમ એકદમ મટી જાય.

સજેખમ થવાનાં ચોત્તર જણાય કે તુરંત રોત્રે સુતી વેળા કાંઈ અથવા જવનું ઉકાળેલું પાણી પાવું, અને ૧૦ ગરેન ડોવરસ પાઉડરનું એક પડીકું પાણી સાથે ફકાડવું. ગરમ પાણીમાં રાઈ નાંખી તેમાં પગો બાજવા અને ગળા ઉપર ગરમ ગળાવટો આડવા ફલાનલ વાંટાળવું.

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે ફકાડવી.

જેમસીસ પાઉડર ...	ગરેન ૨ થી ૪
ડોવરસ પાઉડર ...	ગરેન ૧૫

અથવા—નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે પાવી.

સ્પીરીટ આવ નાઈટરીક ઇથર ...	દરામ ૧
ડીચર કેમફરકો ...	દરામ ૧
ઓકસીમેલ આવ સ્કુબલિ, ...	દરામ ૦.૫
વીનમ એન્ટીમોની ...	દરામ ૦.૫
કેમફર વાટર ...	આંઉસ ૧

અથવા ૧ આંઉસ ધિર સલફ્યુરીકને ખાટલીમાં નાખી તેને મ-
જબુત પુચ દેઈ પછી તે ઉઘાડી ૨ થી ૩ દરામ જેટલું બંને નસકોરાએ
મળી સુંઘાડવું. એ પરમાણુ દાઢાડામાં બેથી ચાર વાર સુંઘવાથી એ દા-
ઢાડામાં સજેખમ તદન મટી જશે. અથવા પોટાસા ક્લોરસમી કટકો
માઢામાં રખાવી ચુસાડવો, તેથી પણ ફાયદો થશે.

શખત જાતનો સજેખમ થયો હોય તેના નીશાની તથા સખખ.

હવામાં એકાએક ફેરફાર થવાથી, અથવા સ્ત્રોમાસાની રૂતુ શરૂ થવા
અગાઉ, પુરવ દીશા તરફનો પવન છાતીને લાગવાથી, એકાએક
સરદી જાગીને સખત સજેખમ થઈ આવેછે. તે વખતે નાક પુથકળ ગળે
છે, છીંકો આવેછે, માથુ દુખેછે, ટાઢવાઈ તાવ આવેછે, આંસી થાયછે,
જુખ લાગતી નથી, અને ઘણી નખજાઈ થાયછે. આ બીમારી એકથી
બીજાને ઉડેછે.

ઉપાય—ગરમ હવાવાળા એરડામાં બીમારને રાખવો, છાતી ઉ-
પર રાઈની પટી મુકવી, ઇંટ ગરમ કરીને અથવા ખાટલીમાં ગરમ
પાણી ભરી તેને પગો ઉપર સેક કરવો, રૂબારૂ, એરંડીયું અથવા મેગ-
નેસીયા સલફસનો જીલાખ આપવો. ઝાડો સાક આપ્યા પછી નીચે
જણાવેલી દવામાંથી એક લીકરગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાથી.

ટારટર એમટીક	...	ગરેન ૧
પોટાસા નાઈટ્રસ	...	દરામ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૬

એમાં તાવ આવેછે તે નરમ પડવા પછી શકતી આવવા સાર
આમોનીયા બીકારમોનસ ગરેન ૫ તથા ૧૧ આંઉસ ઈનફ્યુઝન આપ
કાલમમા એ બંને મેળવી દર ત્રણ કલાકે પાવું. ખોરાકમાં કાંજી દુધ
જેવો હલકો ખોરાક આપવો.

છાતી ઉપર ગરમ સેક કરવો તથા ગરમ પાણીમાં ૨૦ ગરેન હેનમેન

નાખી તેનો ખાફ સ્વાસમાં આપવો. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મે-
ળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ટીંચર આવ ટોણુ ... ... દરામ ૪
સ્પીરીટ આવ નાઈટરીક ઇથર... દરામ ૬
વીનમ એપીકાકયુના ... ... દરામ ૨
લાઈકર આમોનીયા એસાઈટીસ. આંડિસ ૨
કેમફર વોટર ... ... આંડિસ ૪

દાડમની છાત્ર દાહાડામાં ત્રણથી ચાર વાર ચવરાવવી, જેથી સ-
ળેખમની સાથે ડાંસો થઈએ હોય તે મટી જાયછે.

ઉપલી ઐંગરેજ દવાઓ ન મળે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

ત્રીખાંનો ભુકો એક દરામ લેઈ તવો ચુલા ઉપર મુકી તેમાં તે ત્રી-
ખાંનો ભુકો નાખી તેનો ધુમાડો નાકમાં લેવો. અથવા લવીંગ દરામ ૦ા
લેઈ તેને ખારીક વાટી તે મધમાં મેળવી તેના બે ભાગ કરી એક સવારે
તથા એક સાંજે ચટાડવો. અથવા તજને વાટી તેનો લેપ નાક ઉપર તથા
કપાળ ઉપર કરવો.

અથવા—મુંઠ દેવતા ઉપર સેકીને તેને ખારીક વાટી લુગડે ચાળી
તપખીરેની માફક સુંધાડવી.

અથવા—લીંડીપીપર, ગંઠોડા, ચવક, ચીતરાછાલ, મુંઠ એ સરવ બ-
રાખર લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી રૂરા ભારકોરા માટીના વા-
સણમાં પાણી શેર ૧ માં નાખી ઉકાળી ખાકી પાણી શેર ૦ા રહે ત્યારે
ગાળી તેમાં ચાર વાલ જાયફળ નાખી પાઈ દેવું.

ખાંસી.

(કંફ—Cough.)

નીશાની—સળેખમમાંથી અથવા બીજા કારણથી ખાંસી પેદ

થાય છે. ખાંસી બે જાતની છે. સુકી ખાંસી, અને બલગમી ખાંસી. આ સુકી ખાંસીમાં આંખરીને ઘડી ઘડી ખાંસવું પડે છે, પણ છાતી ઉપરથી કંઈ પડતું નથી. તેમાં આંખો દહાડો થોડો ઘણો તાવ રહ્યા કરે છે. ખેત્રણ દીવસ સુકી ખાંસી રહેવા પછી છાતી ઉપરથી ઓકણો સફેત ફીણવાળો બલગમ પડે છે. જેમ આ રોગનું જોર વધતું જાય, તેમ બલગમ ઓકણો થતો જાય છે, તરસ લાગે છે, માથામાં દુખાવો થાય છે, જ્યારે આ રોગ સારો થવા આવે છે ત્યારે ઓકણો ફીણવાળો બલગમ પડવાને બદલે સફેત અથવા પીળા બળખા પડવા માંડે છે. **

સમ્બન્ધ—થંડી અથવા બીનાશવાળી હવાની અસરથી, અથવા બીના કપડાં પહેરી રાખવાથી, વરસાદમાં પલળવાથી, અથવા હવામાં ઘડી ઘડી ગરમી થંડીનો ફેરફાર થવાથી, અથવા રૂતુના બદલાવાથી આ બીમારી ઉઠે છે. અથવા ખોરી ખાટી વસ્તુઓ ખાવાથી પણ તે બીમારી ઉઠે છે.

ઉપાય—આંખરી જોરે વર હોય તો ૪ ગરેન કેલોમલ સાકરના સીરામાં ચટાડવું. અને ચાર કલાક પછી કુંમપાઉન્ડ જલપ પાઉડર દરામ ૧ પાણીમાં નાખી પાઈ દેવું. પણ આંખરી નાખળા બાંધાનો હોય તો તે દવા આપવી નહિ. પણ તેને બદલે એપસંમ સાલ્ટ દરામ ૪ અને સુનામખીની આ આંઉસ બે એ બંનેને મેળવી પાઈ દેવું. ઝાડો સાફ હોય તો જીલાબ આપવાની જરૂર નથી.

રત્નિ ગરમ પાણીનો ખાફ લેવો, અથવા ગરમ પાણીમાં પગો બોળી તેઓને લુછી કોરા કરી અને ૧૦ મેરેન મુરખારને ગરમ પાણીમાં નાખી પાઈ દેવું, અને પછી ગરમ લુગડુ ઓઢાડી સુવાડી દેવું. સવારે ઉઠતી વેળા પરસેવો પડ્યો હોય તે લુછી લુગડાં બદલી નાખવાં.

શરીરમાં તાવ હોય, ખાંસી જોરમાં હોય, અને આંખરી નાખળો ન હોય તો, નીચે બંધેલી દવાઓને મેળવી એક સીસીમાં ભરી રાખી તેમાંથી

૧ લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી એ દવા બે દિવસ ચાલશે.

પોટાસા નાઇટ્રસ	...	ગરેન ૪૫
ટારટર એસીટીક	...	ગરેન ૧
એસાડ ટારટારીક	...	ગરેન ૫
પાણી	...	આંહિસ ૮

અથવા ઉપલી દવાને બદલે નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

વીનમ એન્ટીમોની	...	ટીપાં ૪૦
સ્પીરીટ હાયરનાઇટ્રસ	...	દરામ ૧
લાઇકર આમોનીયાએસીટીસ.	...	આંહિસ ૧
મ્યુશીલિજ આવ ગમઅકેસીયા,	...	દરામ ૪
કેમફર પોટર	...	આંહિસ ૨૧

ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચેની દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે હલાવી હલાવીને પાવું.

આમન્ડમીક્ષચર	...	આંહિસ ૨૧
વીનમ એન્ટીમોની	...	ટીપાં ૨૦
વીનમ એપીકાઇકુના	...	ટીપાં ૪૫
સીરપ	...	દરામ ૪

ઉપલી દવા જોરાવર માસણને વાસ્તે છે, અને તે શરૂઆતમાં ફાયદો કરે છે.

અથવા—એસીટમ આવ સોલા...	...	દરામ ૨
સ્પીરીટ હાયર નાઇટ્રસ	...	દરામ ૪
ટીચર આવ ડીજીટલીસ	...	દરામ ૧
પાણી.	...	આંહિસ ૪

એ સમજાને મળવી તેમાં થોડી સાકર નાંખી તેમાંથી ૧ અમઝો ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું અથવા—

સીરપ આવ પોપી	...	આંહિસ ૧
સીરપ આવ સ્કુઇલ.	...	દરામ ૪

કમપાઉન્ડ ટીચર આવ કેમકર	દરામ . ૪
ટીચર આવ ટોલુ	... દરામ ૪
પાણી...	... .. આંગિસ ૨૧

એ સમજાને મેળવી તેમાંથી ૧ ચમચો ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

અથવા—

ટીચર એપી...	..	મીનીમ ૨૦
સરકા	... ..	આંગિસ ૦૧
મધ	... ..	આંગિસ ૦૧
વીનમ એપીકાક્યુના	...	મીનીમ ૨૦

એ સમજાને મેળવીને રાત્રે સુતી વેળા પાવું.

ડોવરસ પાઉડર	...	.. દરામ ૦૧
કમપાઉન્ડ ટ્રેગેકેન્ડ પાઉડર	..	દરામ ૩
સીરપ આવ ટોલુ	...	.. આંગિસ ૧
મધ.	... ..	... આંગિસ ૧
એકસ્ટ્રાક આવ હોન્સ .	...	આંગિસ ૦૧ થી ૧

એ સમજાને મેળવી ૧ ચમચો ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

આ ઉપાય ખાંશી નરમ પાડવા ઘણો સારો છે. **અથવા—**

કમપાઉન્ડ સ્કુબલ પીલ	૧...	... ગરેન ૪૦
કમપાઉન્ડ એકસ્ટ્રેક આવ કૉલોસીથ	...	ગરેન ૨૦
પલવીસ એપીકાક્યુના	... ..	ગરેન ૧૦ થી ૨૦
એકસ્ટ્રેક આવ હેનમેન	... ..	ગરેન ૨૦

એ સમજાને મેળવી તેની ૨૦ ગોળીઓ કરી બધે ગોળી દાહાડામાં ત્રણવાર ગળાવવી. અથવા ઘણી ઘુંચવાળી ખાંસો આવતી હોય તો, નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેની બાર ગોળીઓ કરી બધે ગોળી રાત્રે ગળાવવી.

કમપાઉન્ડ ગાલમેનમપીલ	..	... દરામ ૦૧
કમપાઉન્ડ સ્કુબલ પીલ	..	... દરામ ૦૧

અથવા—

મીઠી બદામનું તેલ	...	...	આંહિસ ૧
સીરપ આવ લેમન.	...	...	આંહિસ ૧
પલવીસ એપીકાક્યુના.	...	...	દરામ ૧
ક્રમપાન્ડ ટ્રેગેકેન્ડ પાઉડર.	...	...	દરામ ૧
એકસ્ટ્રેક્ટ આવ હોપ્સ	...	...	દરામ ૪

એ સઘળાને મેળવી તેમાંથી ૧ ચમચો ભરી ૮૨ બે કલાકે પાવું.
જે વેળા અફીણ ન અપાય તે વેળા ખાંસાને વાસ્તે આ દવા સારી છે.
૨ દરામ ઇથર સલફ્યુરિક રીમાલ ઉપર છાંટી મુંઝા કરવું. લાંબા દહાડાની
ખાંસી હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઢન ગ-
લાસ ભરી દર ત્રણ કે દહાડામાં ચાર વાર પાવી.

ટીચર આવ સેનોગા...	...	દરામ ૨
સીરપ આવ ટોલુ	...	દરામ ૪
લાલકર મોરફીઆ મ્યુરસ	...	દરામ ૨
અથવા—ટીચર આવ લોબીલીઆ	...	દરામ ૧
બાલસમ આવકોપેઈબા	...	દરામ ૨
ગુંદરનો ભુકો...	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંહિસ ૬

અથવા—

એકસ્ટ્રેક્ટ આવ લીકરીસ	...	આંહિસ ૦૧
ગુંદર	...	આંહિસ ૦૧
ટીચર કેમફરકો	...	આંહિસ ૨
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	આંહિસ ૦૧
પાણી	...	આંહિસ ૧૨

એ સઘળાને મેળવી મોટી ઉમરના બીમારને ૦૧ આંહિસ જેટલું
તથા બાળકને ૧ દરામ જેટલું દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ખાંસી ઘણા લાંબા દાહાડાની હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓને

મળવીને તેને સારી પેઠે ઉકાળી તેનો ઘાડો સીરા નેવો થાય કે થકુ પાડી બાટલીમાં ભરી તેમાંથી ૦૧ આંહિસ નેટલું દાહાડામાં ત્રણવાર પાણીમાં મળવીને પાવું.

સુકો જંગલી કાંદો	...	દરામ ૧
સુકો અંજીરનો ભુકો	...	આંહિસ ૬
અનીસુનનો ભુકો	...	આંહિસ ૦૧
કાળી ધરાખ	...	આંહિસ ૨
મીઠી બદામનો ભુકો	...	આંહિસ ૧
સુંઠનો ભુકો	...	જોમ ૨
મધ	...	રેતલ ૨
પાણી	...	આંહિસ ૪૦

અથવા-

નવસાગર	...	દરામ ૨
જેઠીમધના મુળીઆનો ભુકો.	...	આંહિસ ૦૧
ખજાખજાવું પાણી.	...	આંહિસ ૮

પરથમ જેઠીમધને ખજાખજાતા પાણીમાં નાંખીને ઢાંકી રાખવું, અને થકુ પડે કે ગાળી કાઢી તેમાં નવસાગર નાંખવો. આ મળવણીમાંથી ૧ થી ૨ આંહિસ નેટલું દાહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી.

લવાંગ	...	દરામ ૧
તીખાં	...	દરામ ૧
બેડાંની છાલ	...	દરામ ૧
ખેરસાર	...	દરામ ૩

એ સમજાને ખાંડી ભુકી કરી ખાવળના છાલ એક આંહિસ લેઈ તેમાં ચાર આંહિસ પાણી નાંખી તેને ઉકાળી ઉપલી દવાઓના ભુકામાં ગોળાઓ વળાય તેટલું પાણી નાખતા જઈ તેને ખુબ વાટી તેની ચણાના નેવડી ગોળાઓ વાળી તે દહાડામાં ત્રણ વખત મોઢામાં રાખવાથી જલ્દી આરામ થશે.

અથવા—લવોંગ	...	ગરેન ૧૦
લીંડીપીપર	...	ગરેન ૧૦
જામ્બફળ	...	ગરેન ૧૦
તીખાં	..	ગરેન ૨૦
સુંક	...	આંઈસ ૧૧
સાકર	...	આંઈસ ૧૧

એ સઘળાને બારીક ખાંડી તેમાંથી દરરોજ ગરેન પાંચ પાણી સાથે ફકાડવાથી તતકાળ ફાયદો થશે.

અથવા આકડાનાં ડુલની વચલી ડુલી તથા તીખાં બરાબર લેઈ વાટી ચણાઈ જવડી ગોળાઓ બનાવી તેમાંથી ગોળા એક દરરોજ આપવી. અથવા આકડાના ડુલની વચલી ડુલી તથા લવોંગ એ બરાબર લેઈ તેને વાટી રતી ૧ પરમાણુની ગોળાઓ બનાવી એકેક દરરોજ આપવી.

અથવા લવોંગ, તીખાં, બેહેડાં, એટલાં ઓસડો સરખે ભાગે લેઈ બારીક ખાંડી તેને ખરસાર અને બાવળની છાલના ઉકાળાના સાતપુટ આપી સુકવવી પછી છેલો એક પુટ આપી વટાણા જવડી ગોળાઓ બનાવી એકેક ગોળા દરરોજ મોઢામાં રાખી તેનો રસ ગળી જવાથી ખાંસી એકદમ સારી થશે.

બલગમી ખાંસી.

(બ્રોન કાઇટીસ—Bronchitis.)

નીશાની—કોઈ વેળા સુખી ખાંસીમાંથી આ રોગ થાય છે. સુકી ખાંસીનો તાવ નરમ પડે અને ખાંસી ઘણા દીવસ થયા કરે તેમાંથી પાકો બલગમ ઘણા પડે, આખરી લેવાતો જાય, ભુખ ઓછો લાગે, રાતે ઊંઘ આવે નહીં, વખતે હાંફણ થાય, સાંજે થોડો તાવ આવીને પરસેવા પુષ્કળ પડે, વખતે સુકી ખાંસી થયા વિના રોગ એકાએક થાય છે.

તાવ વીના ઉધરસ ઘણા દીવસ આઠ્યા કરે અને તેની સાથે શર-
આતથી સહેત અથવા પીળા બળખા પડા કરે, આ રોગ ઘણા દીવસ
રવાથી નબળાઈ વધતી જાય, બલગમ ઘણો પડે, અને કોઈ વખત પથે
જેવા ગંધાતો બલગમ પડે-

સખખ-આ બીમારી પેદા થવાનાં કારણો સુકી ખાંસીને મળતાં
આંધ છે, વાસતે તેમાં વાંઘો વાકેફ થવું-

ઉપાય-આ રોગમાં દેહસાની હવા જવાની નળીઓમાં બહુ નબળાઈ
થાય છે, અને શરીરે પશુ નબળું હોય છે. વાસ્તે હેઠળ લખેલી દવામાં
થી એક લીકરે ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

વીનમ એપીકાકયુના ... ... મીનીમ ૪૫

એલીકસર પારિગોરીક ... ... મીનીમ ૩૦

આમોનીઆકમમોક્ષયર. ... ... આર્ગેસ ૩

એ દવા થોડા દહાડા જરૂરી રાખવાથી ફાયદો ન થાય તો ટીચર ખેન-
જોષક કમપાઉન્ડ બા દરાંમ સવારે અને બા દરામ સાંજે થોડા ગુંદરના
પાણીમાં મેળવી પાયા કરવું. નહી તો હેઠળ લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં
થી એક લીકરે ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

ઓક્સીમિલ આવ સ્ક્રુબલ ... ... દરામ ૧૧

કમપાઉન્ડ ટીચર આવ ખેન જોષન. ... ... દરામ ૧૧

મીડીસીલિજ આવ ગમ અકેસીઆ. ... ... દરામ ૫

કેમફર વોટર... ... આંઉસ ૨

છાતીના જે ભાગમાં ઝોણા સાદ આવતો હોય ત્યાં એક હલકુ પલા-
સતર મારવું. બાળક હોય તો ૩ ગરેન પલવીસ એપીકાકયુના અને ૩ ગ-
રેન ઝીંકથી સલફસનું એક પડીકું કરી ગરમ પાણીમાં પાવું. જ્યાં સુધી
સારી પેટે બલગમ પડે ત્યાં સુધી દર અડધે કલાકે પાયા કરવું. બીમાર
મોટી ઉમરનો હોય તો. ૨૦ ગરેન પલવીસ એપીકાકયુના અને ૨૦ ગરેન
ઝીંકસાલફસ એ ખંનેન ગરમ પાણીમાં મેળવી પાવું, એથી ઉલટી ન

થાય તો પા કલાક પછી એ પ્રમાણે કરી પાવું. બીજે દીવસે પરસેવા પડવા તથા થોડો થોડો બલગમ પડવા વાસ્તે. ૮ ગરેન કેલોમલ અને ૮ ગરેન નેમસાસ પાઉર એ બંનેને મેળવીને તેનાં ચાર પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકું દર છ કલાકે પાણી સાથે ફકાડવું. અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાછન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દહાડામાં ચાર વાર પાવું. બાળકને ૧૨મઝો ભરી પાવું, અને ન્હીમધ આખો દીવસ ચુસાડ્યા કરવું.

વીનમ એન્ટીમોની પોટાસા ટારટારસ...	દરામ ૨
વીનમ એપીકલ્થુના.	... દરામ ૧૧
સ્પીરીટ નાઇટરીક હાયર	... દરામ ૨
ઓક્સીમેલ આવ સ્કુઇલ	... દરામ ૧
પોટાસા કલોરસ.	... દરામ ૧
લાઇકર મોરફીઆ	... દરામ ૨
ગુંદર	... દરામ ૨
પાણી	... આંઉસ ૬

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેની ચણા ન્વેડી ગોળીઓ કરી પાંચથી પંદર ગોળી સુધી આખા દહાડામાં મોઢામાં રાખી ચુસાડવી.

ન્હી મધનો સીરો	... તોલા ૨
બાવળનો ઘોળો ગુંદર	... તોલા ૨
ગુંદર.	... તોલા ૨
ધર્જનો નીસાસ્તો	... તોલા ૧
કાંગાં તીખાં	... તોલા ૦૧
સાકર	... તોલા ૨
કેસર.	... તોલા ૦૧

ઉપલા ઉપાયથી ધણો ફાયદો થાય છે તેમજ નીચેની મેળવણીથી પણ બહુ ફાયદો થાય છે.

પોટાસાઆઇ ઓડાઇડ	... ગરેન ૨૦
આમોનીઆ કારબોનસ	... ગરેન ૨૦

ટીંચરે આવ ખેલાડોના	...	દરામ ૧
વીનમ એપીકાકયુના.	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંગણ ૬

ધણે દરજે ઉપલા ઉપાયોથી ખાંસી નરમ પડી જશે. એથી વધારે સારો ઉપાય એછે જે ખાંસી સર યતાંજ કરવામાં આવે તો તે ધણે અક્ષર ઉપાયછે. તે એકે ૨ થી ૩ દરામ ધથર સલકુપુરીક રમાલ જી-પર છાંટીને તેનો સ્વાસ અથવા સરકો ઉકાળીને તેનો ખાફ સ્વાસમાં લેવો, અને તેથી ફાયદો થાય તો થોડા કલાક પછી બે પરમાણે કરવું. જોથી ખાંસી નરમ પડી જશે. સુકા ધંતુરાની બીડીને પીવાથી અથવા તેને ખમખતા પાણીમાં નાખી તેનો ખાફ લેવાથી ફાયદો થાયછે. એક હલકો જીલાબ આપવો અને બીમારના ઓરડામાં તાર અથવા ડાંમર બાળી તેના ધુવાનો સ્વાસ મોઢામાં આપવો.

આ બીમારીમાં કલેજી બગડ્યું હોયતો વા ગરેત પોડોફીલીન અને ૩ ગરેત એકરૂકટ આવ હાથએસાઆમી. એ બંનેને મળવી તેના એક ગોળી બનાવી તે થોડા દાહડા સુધી આંતરે આંતરે ગળાવવી.

સેરવો દુધ કાંજ જેવો ખોરાક આપવો.

આ મરજમાં હવા ફેરફાર કરવાથી બહુ ફાયદો થાયછે અને જે દેશની હવા ગરમ હોયછે તે હવા આ રોગીને માફક આવેછે.

જપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળે તો નીચે લખેલી દેશી દવાઓ વાપરવી.

લવીંગ	...	તોલા ૧
નયફળ	...	તોલા ૧
પીપર	...	તોલા ૧
એડાનીછાલ	...	તોલા ૩
તીખાં	...	તોલા ૨
સુંઠ	...	તોલા ૧૬

સાકરે ... તોલા ૨૪

એ બધાને ખુબ ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી અડધા તોલાને આ-
શરે થોડા મધમાં દહાડામાં બે વખત ચટાડવું.

અથવા—ગરમાણાની સીંગ, ગંઠોડા, કકુ, મોય, હરડેદળ એ સરવ
બરાબર લેઈ આપ્યા બાંચુ ખાંડી માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શરે ૨૫
માં ઉપલી દવાઓમાંથી ૩ રા બાર નાખી ઉકાળી બાકી પાણી ૩ ૫
બાર રહે ત્યારે ગાળી તેમાં જવખારે વાલ બે નાખી પાઈ દેવું.

જીની બલગમી ખાંસી.

(ક્રોનિક બ્રોન્કાઇટીસ—Chronic Bronchitis)

આ મરજમાં નબળાઈ ધણી હોય છે વાસ્તે હંશીયારી આવે એવી
દવાઓ આપવી જોવી કે—

સોલ્યુશન આવ એસોટેટ આવ આમોનીઆ. આંઉસ ૨	
આમોનીયા કારબોનસ	... દરામ ૧૦
સ્પીરીટઇથર નાઇટરસ	... દરામ ૨થી ૩
પાણી	... આંઉસ ૪

એ સઘળાને મળવી બે ચમચાં બરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

બલગમ ધણી પડતો હોય તો ગરમ પાણીનો બાફ આપવો અ-
થવા બખળતા પાણીમાં એકથી બે ચમચા ટરપેનટાઇન અથવા કીઝોટ
નામીને બીમારના ઓરડામાં મુકવું. જેથી તેનો બાફ ફેલાઇને બીમારના
સ્વાસમાં જશે તેથી ધણી ફાયદો થશે. ઈચર આવ મલીન ગાથી ૧૬રામ
પાણીમાં નાખી પાવાથી ધણી વખત ખાંસીનું જોર નરમ પડે છે.

ખાંસીના જોરથી ઊંધ બીલકુલ આવતી ન હોય તો નીચે જણાવેલી
દવાઓની ચાર ગોળીયો બનાવી એકેકી ગોળી સવાર સાંજ ગળાવવી.

એસોટેટ આવ મોરફીયા ... ગરેન ૧

એકરૂંઠ આવ ઘીલુસ ... ગરેન ૧૨

એકરૂંઠ આવ બેલાડોના ... ગરેન ૧

અથવા ખાંસી નરમ પાડવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું
વાઘન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

સોરપ આવ ટોલુ ... દરામ ૪

ટીમર આવ સેનીગા ... દરામ ૨

ટીમર આવ લોખીલીયા ... દરામ ૧

ઓક્સિમલ આવ મુકુલ ... દરામ ૨

પાણી ... ** આંહિસ ૧

ટાંકી અથવા ચાંદીના રોગથી આ મરજ થયો હોય તો ઉપલી દવામાં
૧૨ થી ૨૦ ગરેન પોટાસા આઈઓડાઇડ નાખી તે ઉપર જણાવા પ્ર-
માણે પાવું.

સેંધિ વા અથવા નળજાથી આ ખીમારી થઈ હોય તો નીચે જ-
ણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાઘન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

પોટાસા આઈઓડાઇડ ... ગરેન ૧૨

વીનમકોલચીસા ... મીનામ ૪૦

સોરપ આવ ટોલુ ... દરામ ૩

પાણી ... આંહિસ ૬

શરીરમાં નળજાઈ ધણી હોય તો ૧ ચમચો મગરનું તેલ કુધમાં
નાખી સવાર સાજ પાવું. હવાનો ફેરફાર કરવો.

ઉપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળે તો નીચે પ્રમાણે દેશી દવાઓ વાપરવી.

લીડીપીપર ... દરામ ૧

પદમક ... દરામ ૧

લાખ ... દરામ ૧

પાકેલાં ભારીંગણીના ફળ. ... દરામ ૧

એ સધળાને ખુબ ખાંડી થોડા ધી અને થોડા મધમાં મેળવી તે-
માંથી અકેકી આંગળી દહાડામાં ત્રણ વખત ચટાડવી,

કુકડીયા ખાંસી.

(કુપ—Croup)

આ રોગ ઘણું કરી દસ વરસની અંદરના બાળકને થાય છે. આ બીમારી પ્રથમ સળેખમતા ચીનથી થઈ થાય છે. અને એ પ્રમાણે ૧૦ થી ૧૫ દીવસો સુધી ભરી રહેવા પછી ખાંસીની ધુમ આવવા માંડે અને તે ઉપરા ઉપર ખાંસી થઈ ધુમ આવે. જે વખતે બાળકનો ચેરો તથા આંખ લાલ થઈ જાય છે, અને ખાંસીની ધુમમાં હમણાં દમ નીકળી જશે એમ લાગે છે. ધુમ વખતે એક બે અને વખતે કેટલીક મીનીટો સુધી ઉપરા ઉપરી ભરી રહે છે. અને પછી ઉલટી થઈને અથવા મોઢામાંથી ઝાકણો બહાર પડીને ખાંસીનું જોર નરમ પડે છે. ખાંસીનું જોર નરમ પડવા પછી બાળકને જાણે કંઈ રોગ નથી એમ લાગે. આ બીમારીમાં વખતે ઉપલીયું અથવા તાંણુ થાય છે. આ બીમારી હુંદગીમાં એક વાર થાય છે, અને તે એક ઉપરથી બીજાને ચડે છે.

સમજ—સ્વાસ લેવાની નળીમાં વરમ થવાથી તેની અંદરનું પડ સુજી આવે છે. અને તેમાં એક જાતનું ઝાકટ પડ બંધાય છે, આ બીમારી ઘણું કરીને થંડી લાગવાથી દાંતોના પુટવાથી થાય છે. આવા રોગ વાળા બાળકથી બીજા બાળકને દુર રાખવાં કારણ કે તેને તે રોગ ઉડે છે.

ઉપાય—આ રોગ સાધારણ ખાંસીથી થઈ થાય છે, વાસ્તે પ્રથમ સાધારણ ખાંસીમાં બતાવેલા ઉપાયો કરવા. તેથી આરામ ન થાય તો ખાંસીમાં ધુમ આવવા માંડે તો નીચે જણાવેલી દવામાંથી ૧ વરસના બાળકને ૧ થી ૨ નાની ચમચો દર ચાર કલાકે દહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર ભરીને પાવી.

વીનમ એપીકાર્ડ્યુના ... મીનીમ ૧૦

વીનમ એન્ટી મોનીઅલ ... મીનીમ ૬

એલીકસર પારેગોરીક	...	મીનીમ ૧૫
સાકરનું સરખત	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંદુસ ૧

છાતી ભરેલી લાગે અને છાતીમાં બલગમ ધણે હોવાથી કુકડાના જેવો અથવા ખરેખર અવાજ થાય તો ૧ થી ૨ વરસના બાળકને ૧ ગરેન એપીકાક્યુના પાઉડર લઈ તેને જરા સાકરની ભુકીમાં મેળવી તેના સરખાં ત્રણ પડીકાં કરવાં. અને એકેકુ પડીકુ સાકરના સીરામાં મેળવી ચઠાડવું, જેથી ઉલટી થશે. અને સારી પેઠે બલગમ પડશે. કદાપી એક પડીકુ આપવાથી એકારી અથવા ઉલટી થઈ બલગમ ન પડે તો ચાર કલાક પછી પાછું બીજુ પડીકુ ચઠાડવું. અને બલગમ પડ્યા પછી ઉપલા મીક્ષચરમાંથી તેમાં બતાવ્યા પરમાણુ દવા પાવી. અને તેથી આરામ ન થાય તો હેડળ લમેડી દવામાંથી ૧ થી ૨ ચમચી ભરી ૧ વરસના બાળકને દહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવી.

વીનમ એપીકાક્યુના	...	મીનીમ ૮
એકસીમેલ આવ સ્કુઇલ	...	મીનીમ ૨૦
ટીચર આવ વેલેરીયન	...	મીનીમ ૧૦
સીરપ આવ પોપીસ	...	મીનીમ ૧૫
પાણી	...	આંદુસ ૧૧

ઉપલી દવા આપવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવા મેળવી તેમાંથી ૧ ચમચો ભરી દર બે કલાકે પાવી.

પોટાસા આઇઓડાઇડ	...	ગરેન ૪
સ્પીરીટ આમોનીયા એરોમેટીક	...	મીનીમ ૪૦
ટીચર આવ સેનેગા	...	મીનીમ ૪૦
પાણી	...	આંદુસ ૨

ગળાની બાહાર નળી આગળ અને છાતી ઉપર થોડાં ટીપાં જમાલ ગોઠાવું તેલ સેલેડના તેલમાં ભળી તે ચોપડવું. ગરમ પાણીમાં બીમા-

રને દસથી પંદર મીનીટ સુધા ખેસાડવો તેનાથી તે સેવાય નહી તો ખાહા-
ર કાઢી લેવું, અને ખખખતા પાણીમાં વાદળી (સ્પંજ) ખોળી ગળા ઉપર
તેનો ગરમ ગરમ સેક કરવો. અને પછી ૫ મીનીમ વીનમ એન્ટીમોની
તથા ૪ ટીપાં ટીચર હાઇપોસીઆમસ એ બંનેને મેળવી દર ત્રણ ક-
લાકે પાણી સાથે પાવું. બીમારની જીભ ઉપર સકેત થરો થાય, અને
ઝાડો કબજ હોય તો, રાત્રિ ૨ ગરેન કેલોમલ ૧ થી ૨ ગરેન પાઉડર આવ
સ્કેમોની એ બંને મેળવી ફકાડવું. અને સવારમાં સુનામ ખી અથવા એ-
પસંમસાહટનો જીલામ આપવો. અથવા નીચે લખેલી દવા પાવી.

માંઉ	...	ગરેન ૨૦
એપસંમસાહટ	...	દરામ ૨
ધનિક્યુઝનઆવ સેના		દરામ ૧ થી ૨

ખાંસી જીની થાય અને નખખાઇ જણાય તો નીચે લખેલી દવામાં
થી ૧ થી ૨ ચમચી ભરી દાડામાં ત્રણ અથવા ચારવાર પાવી.

બારકનો ઉકાળો	...	આંજીસ ૧૧૧
એલીકસર પારેગોરીક	...	મીનીમ ૧૫

ખાંસી સાથે હાંફણ થઈ આવે અને છાતી ઉચ્ચકાય તો છાતી ઉપર
રાઈની પટ્ટી મારવી. અથવા તે ઉપર દરરોજ થોડું લીનીમેન્ટ કેમફરકો
ઓપડવું, અને તે ઉપર ફલાનલનો સેક કરવો. રાત્રે જીંધ ન આવે તો ૧
થી ૨ વરસના બાળકને ૧ ગરેન ડોવરસપાઉડર અને ૩ ગરેન લીકરીસ
પાઉડર એ બંનેને સારી પેઠે મેળવી તેનાં ચાર પડીકાં કરી અને અંકેક
પડીકું રાત્રે સુતી વેળા ફકાડવું જ્યારે જીંધ આવશે.

કોઈ વખત આ રોગ મોટી ઉંમરના માણસને થાય છે. એ વખતે
પેટેલાં ૧૫ થી ૩૦ ગરેન કેલોમલ એકદમ ફકાડવું. અને તેથી ઝાડો ન
ઉતરે તો છ કલાક પછી પાછું એ પરમાણે બીજી ફકાડવું. પછી ૦૧ દરામ
પોટાસા કલોરસ અને ૧ દરામ એપસંમ સાહટ એ બંનેને પાણીમાં મેળ

વી દર ત્રણ કલાકે પાવું. વરમને લીધે રવાસ સેવાની નળીમાં ચોકટપડ ન બંધાય એટલા વાસતે થોડું ઓલીએટ આવ મરક્યુરી અથવા ૩૦ થો ૪૦ ગરેન ઓઇન્ટમેન્ટ આવ મરક્યુરી ત્રણથી ચારવાર ઓલીસ કલાકમાં બગલમાં સોપડવું. શકતી આવવા કુપત વાળો ખોરાક દુધ, કાંજી, સેરવો વીગિરે આપવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો નેવળી રૂ. ૧ બાર અજમો વાલ ૪ તેનો એક શેર પાણીમાં ઉકાળો કરી ખાકી પાણી રૂ. ૪ બાર રહે તારે ઉતારી ગાળી તેમાંથી રૂ ૩ બાર છોકરાની માને પાવું. ને રૂ ૧ બાર છોકરાને પાવું.

અથવા—લીડીપીપર, કાકડાસિંગી, ચોતરા છાલ, મોથ, એ સરવ બ. રાખર લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી વાલ ૪ મધ તથા પાણી માં નાખી છોકરાને સ્નાંને તથા સવારે પાવું.

ઉટાંટીઓ.

(હુપીંગ કફ— Hooping Cough.)

નીશાની—આ રોગ એક જાતની ખરાબ ખાંસી છે. જેમાં એક અજબ તરેહનો સાદ થાયછે, અને ધણું કરી સાથે ઉપરાઉપરી ખાંસી આવેછે, અને ઉલટી થાયછે. આ ખાંસી સાધારણ ખાંસીમાંથી શરૂ થાયછે, અને પછી સાદ જેસી જાયછે. સરૂઆતમાં આશરે ચૌદ દીવસ તાવ આવેછે, અને પછી ઉતરી જાયછે. આ રોગ એવી છે. એકથી બીજાને ઉડેછે.

ઉપાય—ખાંસીની સરૂઆતથી બીજારને ગરમ લુગડાં પેહે-
રાવી રાખવા. અને ઝાડો સાફ આવે એવી નીચે પરમાણુ દવા આપવી.

માંઉ ... ... ગરેન ૨૦

ટીંચર આવ સેના ... દરામ ૨
ઘનકંધુઝન આવ સેના... આંઉસ ૧૧

એ સઘળાંને મેળવી મોટી ઉમરના બીમારને પાવું. અને બાળકને
અકેથી બે દરામ જેટલું પાવું. ખાંસી જેરમાં હોય અને ઉલટી ન થતી
હોય તો બીમારની ઉમર પરમાણે ૫ થી ૩૦ મીનીમ વીનમ એન્ટીમો-
નીયલ પાણીમાં ભેળીને દર ત્રણ કલાકે પાવું. અને નીચે જણાવેલી
દવાઓ મેળવી બીમારની પીઠ તથા છાતી ઉપર ચોપડવી,

અંબર ૦૦ ... ... આંઉસ ૦૧
લવીંગનું તેલ... ... આંઉસ ૦૧
સેલેડનું તેલ ... ... આંઉસ ૧

અથવા ૩ આંઉસ લીનીમેન્ટ સેપોનાસ અને બે આંઉસ ટીંચર
આવ બેલાડોના એ બંને મેળવીને બીમારના બરડાના કાંઠા ઉપર ચોપ-
ડવું. ખાંસીનું જેર ઘણું વધે, ઉપરા ઉપરી ઘણી ધુમ આવે, પણ
ઉલટી થાય નહીં તો, ૨ ગરેન ઝીંકસી સલફસનું એક પડીકું કરીને ગરમ
પાણીમાં મેળવી ન્યાંસુધી ઉલટી થાય ત્યાંસુધી બાળકને પાવું. બીમાર
મોટી ઉમરનો હોય તો ઝીંકસી સલફસ ૧૦ ગરેન ગરમ પાણીમાં નાંખી
ન્યાંસુધી ઉલટી થાય ત્યાંસુધી દાહાડામાં ત્રણથી ચારવાર પાવું. આ દવા
ત્રણ ચાર દીવસ આપ્યાથી ચીકણો બલગમ સારી પેઠે પડે કે તે બંધ ક-
રવું. અને પછી હાલની રીતથી સરવથી સીધ થએલા ઉપાઓ નીચે
પરમાણે કરવા. ૧ થી ૫ ગરેન હેડરેટ ક્લોરલ અથવા ૧ થી ૨ ગરેન
કોટન ક્લોરલને સાકરના પાણીમાં મેળવી દર ત્રણ કલાકે દાહાડામાં
ચારથી પાંચવાર એકથી ત્રણ વરસના બાળકને પાવું. અથવા ૧૨ ગરેન
કવીનાઈન સલફસ અથવા હેડરેટ ક્લોરેટ આવ કવીનાઈનનાં ચાર પડીકાં
કરી એક પડીકું દાહાડામાં ચાર વાર એક આડવાડીયું સુધી બાળકને
પાવું. મોટી ઉમરના બીમારને ૮ ગરેનનું અકેકું પડીકું કરી દાહાડામાં

ચાર વાર પાણી સાથે ફકાડવું. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે મોટી ઉમરના બીમારને પાવું. બાળકને ૧ થી ૪ ચમચા સુધી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

પોટાસા ઓમાઈડ	...	...	દરામ ૧
હેડરેટ ક્લોરેલ	...	...	ગરેન ૪૦
સીરપ આવ સ્કુઈલ	...	...	દરામ ૧
ટીચર આવ સીનકોના	...	...	દરામ ૨
ટીચર આવ સેનીગા	...	...	દરામ ૨
પાણી	..	...	આંઉસ ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓને મેળવી કાચના બુચવાળી બાટલીમાં ભરી રાખીને ધ્રુચ આવે તે વખતે તેમાંની દવા થાડી રમાલ ઉપર છાંટી નાક તથા મોઢા આગળ લે રમાલ રાખવા.

ધ્રુચ સલફ્યુરીક...	...	ભાગ ૬૦
ક્લોરોફોર્મ	...	ભાગ ૩૦
ટરપેનટાઈન	...	ભાગ ૧૦

અથવા ૧ આંઉસ પાણીમાં ૫ થી ૧૦ ગરેન ફટકડી અથવા ૨ ગરેન એસીડટાનીક મેળવી ગળાની અંદર તેની પાંચપારો મારવી.

અથવા આઈઓડાઈડ આવ સીલવર નામની દવા આંખી હોય તો ધાણું કરી અડવાડીયામાં આ આંસી મટી જાય છે. આ દવા નીચે જણાવ્યા પરમાણે બનાવવી.

કાસટીકને ઓખા પાણીના ગલાસમાં પલાળવી અને તેમાં પોટાસા આવ આઈઓડાઈડ થોડું નાખવું. જ્યો ગલાસને તળીએ પીળા રંગનો ઊંછી ભુકાનો થશે યએલો જણાશે, જેને આઈઓડાઈડ સીલવર કહે છે. તે ગલાસનું પાણી ધોચથી નીતારી નીચેનો ભુકો કાઢી સેઇ તડકે સુકવવા પછી તેની નીચે પરમાણે દવા બનાવી પાવી.

આઈઓડાઈડ આવ સીલવર ... ગરેન ૧૦

સાકરનો બુકો.	...	... ગરેન ૭૦
ગમ ટુગેન્ડ	...	... ગરેન ૧૦
મધ	...	... દરામ ૨

એ સધળાને મેળવી તેના ૮૦ ભાગો કરી અકેકો ભાગ દાહાડામાં ત્રણથી પાંચ વાર બેથી ત્રણ વરસના બાળકને ચટાડવો. અથવા

લાઘકર પોટાસા	...	... દરામ ૧
હથર સલકુરીક	...	... મીનીમ ૪૦
એસીડ હેડરોસીયાનીક ડીલુટ	...	... મીનીમ ૬
લાઘકર મોરફીયા મ્યુરસ...	...	... મીનીમ ૨૦
ચુંદનો બુકો...	...	... ગરેન ૪૦
પાણી	...	... આંઉસ ૬ ૧

ઉપલી દવાઓને મેળવી એકથી બે ચમચી ભરી એકથી ત્રણ વરસના બાળકને અને ૪ દરામ મોટી ઉમરના બીમારને દર ત્રણ કલાકે દાહાડામાં ચાર વાર પાવું. અને નીચેની દવાઓ મેળવી બરડાના કાંઠા ઉપર ચોપડવી.

લીનીમિન્ટ આવ બેલાડોના	...	ભાગ ૨
લીનીમિન્ટ આવ કલોરોફોરમ	...	ભાગ ૨
લીનીમિન્ટ આવ સેપેન્ડીસ	...	ભાગ ૨૦

અથવા ૨મ દારૂ અથવા ટરપેનટાઈન બરડાના કાંઠા ઉપર ચોપડવું. બાળકને ગરમ લુગડાં પહેરાવી બની શકે તો સાંજે દરીયાને કીનારે લઈ જવું. અને સુર્ય આયત્રા પહેલાં પાછું ઘરમાં લાવવું.

વાદળાં હોય અથવા યંડો પવન હોય તો બાહાર લઈ જવું નહીં. જો ચોખ્ખા દીવસમાં દરીઆની ખારી હવા પંદરથી વીસ દીવસ ખવરાવી હોય તો તેથી ઘણો ફાયદો થાય છે.

આ રોગ ઉપલી દવાઓથી સારો ન થાય, અને ઘણા દાડા સુધી આવે તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી બે ચમચી ભરી દર ચાર

કલાકે દાડામાં ચાર વાર પાવી, અને વચલા વખતમાં ૫ થી ૧૦ મીનીમ ટીચર કેમફરકો પાણીમાં નાખી પાવું.

કોચીનલ	...	દરોમ ૧
પોટાસા ટારટારસ		ગરેન ૪૦
પાણી	...	આંઉસ ૨

ઉલટી ઘણી થતી હોય અને પેટમાં કંઈ ટકતુ ન હોય તો શકતી આવે એવા ખોરાક આપવા. અને તેની સાથે ૫ થી ૧૦ ટીપાં ટીચર આવ સીનકોના અથવા ૧ થી ૩ ટીપાં એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ તથા ૨ થી ૪ ટીપાં ટીચરફેરી પરક્લોરીડ એ સઘળાંને પાણીમાં નાખી પાવાં.

શરીરમાં તાવ રહેતો હોય, ફેફસામાં વરમ થયેલો હોય, અને છાતીમાં વલગમ એકઠો થવાથી ખરર ખરર સાદ થાય તો ૦ા થી ૧ ગરેન જ્ઝેમ-સીસ પાઉડર અને ૧ ગરેન કેલ્સીમલ એ બંનેને મેળવી રાતે સુતી વખત ફંકાડવું. અને બીજી દીવસ કાસટરઓઇલનો જીલ્લાબ આપવા, અને તેજ દીવસ નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી બાળકને બે ચમચી ભરી અને મોટી ઉમરનાને પોણું વાંછન ગલાસ ભરી દર ચાર કલાકે પાવું.

ટીચર આવ હાઇપ્રોસ્ટીઆમસ	...	દરોમ ૧
સ્પીરીટ આવ નાઇટ્રીક હયર	...	દરોમ ૧
વીનમ એન્ટીમોની	...	દરોમ ૧
પોટાસા નાઇટ્રેસ	...	ગરેન ૪૦
સીરપ આવ ટોલુ	...	આંઉસ ૦ા
પાણી	...	આંઉસ ૫ા

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો ઊંટકંટાનાં પાન લીલાં બીના લુગડામાં બાંધી દેવતામાં પકવી (ચોડવી) તેને પાટી તેનો રસ વાલ ૪ તેમાં જવખાર ચણાઈ બે ભાર નાખી સાંજ તથા સવારે પાવું.

અથવા—પળાંસીનો ખાર, જવખાર, આકડાનો ખાર, અધાડાનો ખાર, એ સરવ ખરાખર લેઈ તેમાંથી ચણાઈ છો ભાર લેઈ નાગરવેલના રસમાં પાવું.

અથવા—સીંધાલુણ, અને ગાયનુ ધી દૂધમાં તેવા દરદીને પાવાનો માવરો રાખવો. મીઠાનાં બીજ, ત્રણ અથવા પાંચ તેને વાટી મધમાં ચઠાડવાં.

ફેફસામાંથી લોહીનું પડવું.

(હીમોપ્થીસીસ—Haemoptysis.)

નીશાની—લોહી પ્રહવા અગાઉ ગળામાં ખખરાટ થાય, છાતીમાં કુખારો થાય, અને ખાંસી આવી બલગમની સાથે ફીણના જેવું લોહી પડે છે, અને તે રાત્રી રંગનું હોય છે. મોઢામાં ખારો સ્વાદ લાગે છે, વખતે કંઈ પણ ચેતવણી આપ્યા વિના એક દમ લોહી પડે છે, જે ફેફસાના વરમના રોગમાં બલગમ સાથે સેજ લોહીની છાંટ પડે છે, અથવા બલગમ સાથે જરા લોહી મળેલું પડે છે, તે આ રોગથી તદ્દન જુદોજ છે, એમાં તો એક બે તોલાથી વખતે શરૂ કરતાં પણ વધારે લોહી પડે છે.

સખખ—ખહીના ભુંડા રોગની સરખાતની નીશાની તરફ ફેફસામાંથી લોહી પડે છે. એટલુંજ નહીં પણ એ રોગનું મુળ મજબુત રોપામાં પછી ફેફસાનો કેટલોક ભાગ ખવાઇ ગયાથી તેની ધોરી નસનું મોટું છુટવાથી ખાંસીમાં લોહી પડે છે, ખહીના રોગ સીધા જ શરીરના કોઈ ભાગમાંથી માવરાનું હમેશાં લોહી એકદમ બંધ કરવાથી, ફેફસામાં લોહીનો જોસ થઇને તેમાંની એકાદ ધોરી નસ ટુટીને લોહી પડે છે. જેવું કે હરસનું જવુ લોહી, આંત્રી દસતાંન, વખતે વાંકું વળી બેસીને કામ કરનારાઓના ફેફસામાં લોહીનો જોસ થાય છે. અને ધોરી નસ ટુટી લોહી વહે છે, છાતી ઉપર જોરથી વાગવાથી અથવા ઘા પડવાથી લોહી પડે છે.

ઉપાય—આવા રોગમાં દેશી વેદો એકદમ મંગરાહ મુકાવે છે. તેથી બહો ગેરફાયદો થાય છે, તે કયા કારણથી લોહી પડે છે તે સોધી કાઢી તેનો

ઉપાય કરવો. આંતરની નાડી બરેલી અને મોટી હોય અને આંતરો મજબુત ખાંધાનો હોય તો, સંગ્રાહ મુકાવવી. પણ નબળા માણસને કદી મુકાવવી નહીં. ગ્રાહો કબજા હોય તો એપસંમ સાદા અથવા સીડલીજ પાઉરનો જીલાબ આપવો. આંતરની ખીછાનામાં ચતો સુવાડી રાખવો. માથુ તથા ખંભા નીચે તકીઓ મુકી ઉંચુ રાખવું. પાણી પીવા માગે તો થંડુ પાણી અથવા બરફ મળી આવે તો થોડો ચુસાડવો. અને નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

એસીડ સલફ્યુરીક એરોમેટીક ... દરામ ૧૧

એલીકસર પારેગોરીક ... ... દરામ ૪

સીનમમ વોટર ... ... આંઉસ પા

ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી ચાર સ-રખી ગોળીઓ ખનાવી અને અકેક ગોળી દર ૩ અથવા ૪ કલાકે થંડા પાણી સાથે ગળાવવી.

સુગર આવ લેડ ... ... ગરેન ૮

અક્રીણ ... ... ગરેન ૧

કનફેક્શન આવ રોગ્રીસ ... ... ગરેન ૫

અથવા ૦૧ દરામ લીકવીડ એકરટ્રુકટ આવ અરગટ દર ત્રણ કલાકે પાણીમાં ભિળીને પાવું, આ ઉપાય બણો સારો છે. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ બરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. જે જીપાય પણ સારો છે.

તથી આરામ ન થાય તો એસીડગેલીક ગરેન ૧૫ થી ૨૦ લેઈતેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અકેક પડીકું દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાણી સાથે ફકાડવું. અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી લોહી બંધ થાય ત્યાંસુધી તેમાંથી એક વાઈન ગલાસ બરી દર ચાર કલાકે પાવું.

એસીડ ગેલીક .. ... ગરેન ૪૦

એસીડ સલફ્યુરીક એરોમટીક... દરામ ૧
ટીચર આવ સીનિમોમ.. ... દરામ ૪
પાણી ... ... આંઉસ ૮

ઉપલી અંગ્રેજી દવા ન મળી શકે તો નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી
તેમાંથી ૧૫ થી ૩૦ ગરેન દાહાડામાં ત્રણવાર થંડા પાણી સાથે ફકાડવું.

દાડમની છાલનો ભુકો ... ... દરામ ૨
હીરાદખણ ... ... દરામ ૨
બાવળનો ગુંદો .. ... દરામ ૧
અફીણ ... ... ગરેન ૮

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેનાં ચાર પડીકાં કરી અકેક
પડીકું દર ચાર કલાકે થંડા પાણી સાથે ફકાડવું.

ફટકડી ... ... ગરેન ૩૦
બાવળનો ગુંદર ... ... ગરેન ૪૦
સાકર ... ... ગરેન ૪૦

અથવા માયાંફળ દરામ ૧૧ ને ઝીણાં ખાંડી ચાળી તેના ત્રણ પ-
ડીકાં કરી દાહાડામાં ત્રણ વાર ફકાડવાં. અથવા અરડુસાનો રસ દરામ
એક તથા મધ દરામ ૧૦ તેમાં થોડી સાકર નાખી તે પાવું. અથવા
વાળો દરામ ૧૦ તથા કમળકાકડી દરામ ૧૦ તથા લોદર દરામ ૧૦
ધાણા દરામ ૧૦ રતાંજળી દરામ ૧૦ જ્ઞેડીમધ દરામ ૧૦ ગળો દરામ
૧૦ કાળોવાળો દરામ ૧૦ અરડુસો દરામ ૧૦ એ બધી ઓળેને ખુબ
ખાંડી તેનાં બે પડીકાં કરી તેમાંનું એક પડીકું લઈ તેમાં એકશર પાણી
નાખી તેને ઉકાળી ઉકાળતાં બાકી શર ૦૧ પાણી રહે ત્યારે નીચે ઉતારી
ગાળી તેમાં જરૂર મધ તથા સાકર નાખી પાવું. એજ પરમાણે સાંજે
બીજા પડીકાનો ઉકાળો કરી પાવું.

ખઠ.

(કનઝમ્પશનઅરથાઈસીસ—Consumption or Phthisis.)

નીશાની—આ રોગ એવી બેમાલુમ રીતે થાયછે કે તેનું મુળ પુરેપુરું રોપાય ત્યાં સુધી સાધારણ માણસને ખબર પડતી નથી. કેટલીકવાર ધનુશા દીવસો સુધી શરૂઆતમાં દર સવારે ખાંસી વરતાય, અને થોડો વખત આવી તે પાછી મટી જાય. ધીમે ધીમે ખાંસીમાં વધારો થાય, અને તે વધારે વખત સુધી આઘ્યા કરે તેની સાથે સ્ફૂટ નીતરો અને ઓકણો બહાર પડવા માંડે. ખાંસીથી આજરોનો અવાજ ખોખરો થાય. આ પરમાણુ ધનુશા દીવસો ચાલવાથી અજરોનો દમ બરાઈ આવે, અને થોડું ચાલવાથી અથવા કે મહેનત કરવાથી, દમ બરાઈ આવે. જેમ જેમ ખાંસીનું જોર વધતું જાય તેમ આજરો લેવાતો જાય, નાડી આખો દીવસ ઉતાવળી ચાલે, આજરોને સાંજે થોડો તાવ આવે, ઉપર પ્રમાણે સવારમાં ખાંસીનું થવું થોડું ચાલવાથી, અથવા કામ કરવાથી, હાંફણ થઈ આવે છે. અને શરીરની નબળાઈ એ નીશાનીઓ અહીંનો પેહેલો દરજ્જો બતાવે છે. પણ સઘળી વખત શરૂઆતની ઉપરજેલું ખાંસી જણાતી નથી. પણ તેને બદલે લાંબા દહાડાંની બદ હજમી રચા કરેછે, અને કોઈ વખત છાતીમાંથી લાલ લોહી એકાએક ઝાટકેથી બહુ પડેછે, અને તે પછી ખાંસી તથા પર જોવા બહાર પડી ખાંસનો મરજ દેખાવ આવે છે.

ઉપર જણાવા પ્રમાણે થોડી ધણી મુદત જરો રહેવા પછી ખાંસીનું જોર વધતું જાય, અને સ્ફૂટ ફીણ વાળો બહાર પડવાને બદલે પીળો પર જોવા બહાર પડે, અથવા એ પરના બહાર સાથે જરા લોહી મળેલું હોય, થોડો સાંજે તાવ આવતો તે હવે તાહાડ વાગી સારી પેઠે તાવ આવે, અને રાત્રે ઉતરે ત્યારે ધણો પરસેવો પડે. આજરોનો દમ જડપથી ચાલે, અને શરીરમાં નબળાઈ વધતી જાય, હાંસડીનાં હાડકાં નીચે છાતીમાં

અથવા ખબામાં ફુખાવો થાય છે. અને તે ફુખાવો સંધીવાની પેઠે વ-
ખતે એક તરફથી બીજી તરફ દોડતો હોય, એમ જણાય, આ નીશાનીઓ
ખંધનુ મુળ પુરેપુરે રોપાયા પછી વરતાય છે. અને તેને ખંધનો બીજો દ-
રને કેવામાં આવે છે.

આ પરમાણુ કેટલાક દીવસ થયા પછી આ રોગનું જોર વધતું જાય
છે. ખાંસી વધારે થાય છે, પરના બળખા ધણુ પડવા માંડે રાત્રે પરસે-
વા ધણુ પડતો જાય અને આંખરી લેવાઈને હાડખીજર જવો થઈ જાય.
નાડી તથા દમ અથવા રૂંવાંસ બહુ જોરમાં ચાલે. આંખરીના પગ ઉપર
સોજા ચડે વખતે આખી રાત ઉઘ પણ આવે નહીં, અને આંખરીથી
લાંબે દુર જવાઈ શકાય નહીં. આ હાલતને ખંધનો ત્રીજો અથવા છેવ-
ટનો દરને ગણવામાં આવે છે. રાત્રિ પુશકળ પરસેવા પડતો અથવા
ધણુ ઝાડો થઈ આંખરીનો અંત આવે છે.

ખંધના રોગમાં જોરાવર તાવ આવતો નથી પણ કોઈ વખત ફેફ-
સાના વરમની અસરથી જોરાવર તાવ આવે છે, અને થોડા દહાડામાં
આંખરી મરણ પામે છે, પણ જોરાવર તાવ વીના તે રોગ શરૂ થાય તો
સરાસરી ગણતાં આંખરીનો અંત બે વરસે આવે છે. ખંધનો રોગ શરી-
રના કમ્મા ભાગમાં અને કેમ પેદા થાય છે, તે જાણવું ઘણું જરૂરનું છે.
જ્યારે લોહીની અંદર એક જાતની રોગી વસ્તુ પેદા થાય છે ત્યારે તે લોહી
માંથી જુદી પડી ફેફસાના હવાના ખાડાઓમાં જાય છે જેથી ફેફસાનો
તેટલો ભાગ વાદળી જેવો પોકળ હોય છે, તે કઠણ અને હવા ન જઈ
શકે તેવો થાય છે. અને તેમાં વરમ થવાથી ખંધના પહેલા દરજ્જાની ની-
શાની જણાવા માંડે છે. થોડી મુદત પછી ખંધની આ રોગી વસ્તુ નરમ
થાય છે, અને તેની આસપાસની ફેફસાની કોર પાકે છે અને તેમાંથી
પર જેવા બળખા પડે છે, એ પરમાણુ થવાથી ફેફસાના તેટલા ભાગમાં
ખાડા પડે છે. અથવા ફેફસાનો કેટલોક ભાગ ખવાઈ જાય છે. પરના

બળખાની સાથે લોહી પડે છે. તે ફેફસાના ખાડામાંથી પડે છે. એ બળખા પાણીના વાણુસમાં નાખ્યા હોય તો તે નીચે ખેંચી જાય છે, અને પાણી વીના ખાલી વાસણમાં નાખ્યા હોય તો, એ બળખા એક થઈ જતા નથી પણ જુદા રહે છે, અને તે ગોળ આકારના હોય છે. કોઈ વખત ફેફસાનો ભાગ ખવાઇને નાંની ધોરી નસનું મોઢું કુટે છે, ત્યારે તેમાંથી એક દમ લાલ લોહીના કોગળા આવે છે, અને વખતે એ લોહી એટલું તો પડે છે કે આંખરો છેક મરણ કાઠે આવે છે.

સબખ — આ રોગ વારસા તરીકે માખાંપથી ઉતરતો મળે છે. કોઈ વખત એકથી ત્રીજી પેઢીએ તે રોગ થાય છે એ વીના સાકરીઓ પરમા થવાથી, ઘણી ઘાત જવાથી, નાનપણમાં ઘણો સ્ત્રી સંભાગ કરવાનો મા. વરો રાખવાથી, શરીર નબળુ થઈ એ મરજને લાયક થાય છે. વળી કા. રીંગરો જેઓ ધાતુ, કાચ, પથર, વીંગરેનું કામ કરે છે તેઓના સ્વાસમાં એ ત્રીણી રજકણો જવાથી આ રોગ જલદી થાય છે. અને એ મરજને મદદ કરનાર યંડી અને ભીંનાસવાળી જગા અથવા હવાના ઘડી ઘડીમાં ફેરફાર એ મુખ્ય ગણાય છે. ઘણા લોકો ધારે છે કે આ રોગ થયો તો તે બચવાનું નથી એ વાત બુલ ભરેલી છે, પણ તેનો શરૂઆતથી ઉપાય કર્યો હોય તો તેને સારી રીતે આરામ થાય છે.

અહીં કેમ પારખવી તે આગળ જણાવવામાં આવ્યું છે કે આ રોગ ખેમાલુમ રીતે થાય છે ઘણી વેળા શરૂઆતમાં ખાંસી થાય છે તેને સુકી ખાંસાના રોગ સાથે ભિન્ની દે છે. પણ સુકી ખાંસીમાં જે ત્રણ દહાડા પછી ફીણ વાજો બલગમ પડવા માંડે છે જે અઘની શરૂઆતની ખાંસીમાં પડતો નથી અને ઘણા મહીનાઓ સુધી વગર બલગમે ખાંસી થયા કરે છે. વળી સુકી ખાંસીમાં છાતીના સીના ઉપર અને છાતીના વચલા ભાગમાં ડુખાવો થાય છે પણ અઘની ખાંસીમાં છાતીની બેઠ બાજુએ હાંસડીના હાડકા નીચે ડુખાવો થાય છે વાસ્તે ગ્યારે લાંબા દિવસ ખાલી વગર

અલગમની ખાંસી થયા કરે નાડીની ચાલ હમિશ અને ઘણું કરી સાંજરે ઉતાવળી થાયછે, સેજ મેનત કીધાયી હાંફણ થઈ આવે અને છાતીમાં ધપકારો થાય અને આગ્નરી દર રોજ લેવાતો જાય, તારે અધનીશરઆત થઈ છે એમ સમજવું અને એ પ્રમાણે થોડા દહાડા ચાલવા પછી ખાંસી થઈ લાલ કીરમજ અને ફીણવાળુ લોહી મોઢા વાટે પડે તો અધનું મુળ રોપાઈ ચુકુ એમ સમજવું.

આ ઉપાય કરતી વેળા મુખ્ય નીચે પ્રમાણે ચાર ખાખતો ઉપર ધ્યાન આપવું જરૂરનું છે."

૧ જે કારણથી ખાંસીયઈ હોય તે કારણ શોધી કાઢી તેનો ઉપાયકરવો.

૨ આગ્નરીને શરીરે નબળાઈ ન થાય અને શક્તી આવે એવા ઉપાય કરવા.

૩ ફેફસામાં જે ઝીણા દાણા બંધાઈ કઠણ થાય છે અને તે પાકી કુટી ખાડા પડેછે અને તેમાંથી પર નીકળેછે વારતે આ દાણાનો શર-આતથી ઉપાય કરવો.

આ બીમારોથી ઘણો ઝાડો અથવા ઘણો પરસેવો છુટતો હોય તો તેનો ઉપાય કરવો. આગ્નરી થંડી હવામાં રહેતો હોય તો તે જગો બદલી ગરમ હવામાં લઈ જવો. જ્યાંની હવામાં વારમવાર ફેરફાર થતો નથી ત્યાંની હવા સારી છે અને તે ફાયદો કરે છે. જલદી જરપત થાય એવા અને શક્તીવાળો ખોરાક આપવો. શરઆતમાં દારની પેજ રખાવવી પણ નબળાઈ જણાય તારે ખાંડી મીક્ષચર આપવું. આગ્નરીએ પોતાના કુવત મુજબ ચાલીને અથવા ઘોડેથી ફરી શરીરને કસવું. પણ એટલું નહીં કે થાક ચડે. આ રોગની શરઆતમાં તાવ જીરમાં આવતો નથી પણ ઝીણા આવે છે અને તેની સાથે ખાંસી હોય છે વાસતે નીચે જણાવેલી દવામાંથી ૧ બીકરે ગલાસ બરી દાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વખત પાવું.

લાઈકર આમોનીઆ એસ્ટેટીસ ...	દરામ ૯
વીનમ એપીકાક્યુના...	... મીનીમ ૧૫
સ્પીરીટ ઇથર નાઈટરસ.	... દરામ ૧
હેમફર વોટર ...	... આંજીસ ૩

અથવા જોરમાં તાવ ન હોય તો અધની શરૂઆતમાં કાડલીવર
ઓઈલ દરામ એ અને ગુંદરનું પાણી અથવા ૧ લીકર ગલાસ કુધ એ
એને મેળવી સવારે પાવું તથા એ મુજબ સાંજે પાવું. આ દવા આ મર-
જને વાસતે ધણીજ અકસારે છે. એથી વધારે ઝાડો થાય તો તે થોડા
દીવસ બંધ કરવી. કાડલીવર ઓઈલની સાથે ૧૦ થી ૧૫ ટીપાં સારપફેરી
આઈઓડાઇડ નાખીને આપવાથી વધારે ફાયદો કરે છે. ઉપલી દવા
ખતતાં સુધી પાવી પરંતુ તેથી સુગ ચડે તો નીચેની દવાઓ મેળવી તે
છાતી તથા પેટ ઉપર સવારે સાંજે સારી પેટે મેળવી.

કાડલીવર ઓઈલ ...	આંજીસ ૩૧
સ્પીરીટઆમોનીઆએરોમેટીક.	આંડિસ ૧
ટીચરઆપી ...	દરામ ૪
ઓઈલ આવ લવંડર ...	મીનીમ ૧૫

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગ-
લાસ ભરી દાડામાં ત્રણ અથવા ચારવાર પાવી.

સીરપઆવ ટોલુ ...	દરામ ૪
ટીચરઆવ સેમ્પુલ ...	દરામ ૨
બાલસમઆવફોષ્ફા... ..	દરામ ૨
ગુંદ ...	દરામ ૨
ટીચર આવ હેમલોક ...	દરામ ૧ થી ૨
ઓકસામિલ આવ સ્કુઈલ	દરામ ૧૧
પાણી ...	આંડિસ ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી સવારે સાંજે પાવી.

આઈસિલેન્ડ મોસ	...	આંહિસ ૧
માસમેલો	...	આંહિસ ૦૧
જેડીમધનો સીરો	...	દરામ ૨
અખળતું પાણી	...	આંહિસ ૬

છાતીમાં ફુઆવો થતો હોય અને બલગમ છુટથી પડતો ન હોય તો નીચેની દવાઓ મેળવીને પોણું વાધન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

એસીટેટ આવ મોરફીઆ	..	ગરેન ૧
પોટાસા કલોરેસ	...	દરામ ૧
ગુંદર	...	દરામ ૨
સ્પીરીટ આવ કલોરોફોર્મ	...	દરામ ૧
કમપાર્ગેડ ટીચર આવ બેનઝોઈન	...	દરામ ૨
વીનમ એપીકાક્યુંના	...	દરામ ૧
પાણી	...	આંહિસ ૬

અથવા—નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી ઉકાળી તેના છ ભાગો કરી અંકેકો ભાગ દાડામાં ત્રણવાર પાવો અને તે બે દાડા સુધી ચાહુ રાખવો.

સાબરસીંગાનો બુકો	...	તોલા ૨૧
ગુંદર	...	તોલા ૨૧
સાકર	...	તોલા ૫
પાણી	...	શર ૦૧૧

અથવા—છાતી ઉપર રાઈની પટ્ટી મુકવી તેથી ફાયદો ન થાય તો લીનીમેન્ટ ટરપેનટાઈન ઓપડવું અથવા ટીચર આવ આઈઓડાઈન પીછાવતી દરરોજ ઓપડવું અથવા નાનું પલાસતર મુકવું અથવા તે ધણા દીવસ ઝરવા દેવું.

આ મરજમાં સરૂઆતથી નીચેની દવા આપી હોય તો તે વખતે બહુ ફાયદો કરે છે વાસતે નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ૩ વાર પાવું.

વાઈન આવ સાઈટરેટ આવ આવન .. દરામ ૩

પાણી

... આંડસ ૩

ચેટ ક્યજ હોય તો ઉપલી દવા આપવા અગાઉ સોડલીજ પાઉડરનો એક જુલાળ આપવો.

છાતી ઉપર થી લોહી ધણું પડતું હોય તો ગાથી ૧ દરામ લીકવીડ એક રૂંક આવ અરગટ પાણીમાં મેળવીને પાવું અને ન્યાં સુધી લોહી બંધ થાય ત્યાં સુધી દર ત્રણ કલાકે તે પરમાણે પાયા કરવું અને ૧૦ થી ૩૦ ટીપાં કલોરોફોર્મ અથવા ૨ દરામ ઈથર સલફ્યુરીક મુંઘાડવું. શરીરમાં થકતી રાખવા સાં નીચે લખેલી દવાઓ દુધમાં મેળવી સવારે સાંજ પાવી.

ટીઅર આવ આઈઓડાઇન ... મીનીમ ૧૦

ફાસફેટ આવ આવન ... ગરેન ૫

મગરનુ તેલ ... અમચો ૧

મગરના તેલથી ઝાડો થાય તો તે બંધ કરવી અને નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર પડીકાં કરી અકેકુ પડીકું દર ત્રણ કલાકે પાવું.

કારબોનેટ આવ આવન .. ગરેન ૩૦

ફાસફેટ આવ સોડા ... દરામ ૧

પાઉડર આવ રૂબાઈ ... ગરેન ૧

પાઉડર આવ જીન્જર ... ગરેન ૧

અથવા ૧ શેર મોટાં પાકાં ગુદાંનો રસ કાઢી સાકર સાથે સ્વાર સાંજ તોલા બે આપવો. આણું ખાધા પછી નીચે લખેલી દવાને મેળવી તેમાંથી પોણું વાંધન ગલાસે ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

એસાડહેડરો કલોરીક ડીલુટ ... મીનીમ ૨૦

કવીનાંધન સલફસ ... ગરેન ૧

પાણી ... આંડસ ૬

અને ૧ દરામ જમાલ ગોટાનું તેલ અને ૬ દરામ ઓલીવઓઇલ એ બંનેને મેળવી છાતી ઉપર મોળવું અને જો છાતી રાતી થાય અને

તે ઉપર ઝીણા ઝીણા બલીશ્ચરના જેવા દાંણા દેખાય તો તે બંધ કરવી.

હાલના સોધ પરમાણુ સરસ ધુલાજ એછે કે સ્તુતા સમય પરમાણુ થંડા અથવા ગરમ પાણીમાં થોડું નાઇટ્રીક એસીડ નાખી અથવા સલ્ફ્યુરીક એસીડ નાખી તેમાં વાદળી બોળી છાતી ખંભા તથા હાથો ઉપર સ્વાર સાંજ ફરવું અને તે તરત લુછી નાખવું. અથવા છાતી ઉપર ખરફ મુકવો. જેથી ઘણો ફાયદો થાયછે. એવા બીમારે દરીઆની મુસાફરી કરવી. ઘણો આભ્યાસ કરવો નહીં અને સંસાર ભાગ બીલકુલ છોડી દેવો.

નઠારી જાતના ઝીણા દાણાઓ જે ફેફસા ઉપર થાયછે તેને અટકાવવાનું ઘણું જરૂરછે કે જેથી લાંબી બીમારી થતી અટકે વાસ્તે ૧ ગરેન આરસેનાએટ આવ આયર્ન અથવા ૧ ગરેન આરસેનાએટ આવ સોડામાં ૧ દરામ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ જેનસીઅન નાખી ખરાખર મેળવી તેની વીસ ગોળીઓ કરી અકેકી ગોળી દાડામાં ત્રણવાર ગળાવવી. આ ગોળીઓ બેઘડક એક મહીનો સુધી ચાલુ રાખવી. કે જેથી ફેફસાને વધારે બગાડતું અટકાવશે અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાંછનગલ્લસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી અને તે ઘણા દાડા સુધી ચાલુ રાખવી એથી પણ ફાયદો થશે.

એસીડ કારબોલીક	...	ગરેન ૨
એકસ્ટ્રેક્ટ આવ લીકોરીસ	...	ગરેન ૪૦
ગુંદરનો ભુકો	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંગિસ ૬

આઇઓડાઇન રેકાબીમાં સળગાવીને તેનો ધુવો અથવા નીચે જ-
લાવેલી દવાઓ મેળવીને તેનો બાફ દરરોજ સ્વાસમાં લેવડાવવો.

એસીડ કારબોલીક	...	ગરેન ૨૦
રેકટાફાઇડ આવ સ્પીરીટ વાંછન...		દરામ ૨
ટીઅર આવ આઇઓડાઇન	...	દરામ ૧

અખળતું પાણી

... આંજીસ ૧

બીમારને તાપ આવી રાત્રે પરસેવો ઘણો પડતો હોયતો કુંમપાઉડ કાઢનો પાઉડર ગરેન ૧૦ થી ૧૨ મુધી લઈ સાકરના સીરામાં રાતે સુતી વેળા ચટાડવું જ્યેથી પરસેવો થોડો થશે.

ખાંસી સાથે પર જ્યેવો બલગમ ઘણો પડે અને નખખાઈ વધતી જાય તો બલગમ ઓછો કરવા સારૂ નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવું.

ડીલુટેડ સલફ્યુરીક એસીડ	...	મીનીમ ૧૫
સારપ આવ પોપીસ	..	દરામ ૨
સલફેટ આન કુવીનાઈન	...	ગરેન ૪
પાણી	..	આંજીસ ૩

રાત્રે જીંધ ન આવેતો સોલ્યુશન આવ મોરફીઆ ટ્રીફ્લ ૩૦ થી ૪૦ ૧ લીકરગલાસ પાણીમાં નાખી રાત્રે પાવું.

ઝાડો છુટી જાય અને પાતળાં પેટ આવે તો. બદલજમીના ઝાડામાં આપેલા ઉપાય કરવા અથવા ડોવરસ પાઉડર ગરેન ૧૫ લઈ તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી દાડામાં ત્રણવાર ફકાડવાં. એ દવાથી, ઝાડો બંધ ન થાય તો નીચે લખેલી દવાને સારી પૈઠ મેળવી તેની ગુંદરના પાણીમાં સરખી છ ગોળીઓ બનાવી દાડામાં ત્રણ અથવા જરૂર પડે તો ચાર વખત દર ચાર કલાકે એકેક ગોળી ગળાવવી.

પલંમબી એસીડ	...	ગરેન ૧૨
અફીણ	...	ગરેન ૨

ઘટાલી રૂથમાં સોલફાટારા નાંમનો એક બળતો પાડછે જેમાંથી ગંધક અને સોમલ નીકળેછે અને તેઓની ઝીણી રજકણો આસપાસની જગાની હવામાં પથરાઈ જાયછે તે જગોને વાસ્તે ત્યાંના ડાકટરો એવા મન આપેછે કે અહીવાળા દરદીને તે હવામાં લઈ જવામાં આવે તો તે

હવા ફેફસામાં દાખલ થવાથી આંખરી એકદમ સાજુ થાયછે. આ પરમાણુ ધણું માણસો સાજ થએલાના દાખલા આપેલાછે. પારતે એવા ખીમારો ત્યાં જવાને લાયક હોય તેઓને ત્યાંની હવા ખવડાવવાથી ધણું ફાયદો થશે એ એકસંજ્ઞે.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

સાકર સોજ તોલા, તપસી તોલા આઠ, લીડીપીપર તોલા ચાર, એજકી તોલા બે, તજ તોલો એક, એ સરવને એકઠાં કરી ખારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી રંગા ભાર મધ અથવા ધીમાં નાખી દહાડામાં બે વખત દર રોજ આપવું.

અથવા—સાકર, લીડીપીપર, કાળી ધરાક, ખારીક, જ્ઞેહીમધ, નાની એજકી, લવીંગ, તમાલપત્ર, નાગકેશર એ સરવ ખરાખર લેઈ ખારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી રંગા ભાર મધમાં મીલાવી દહાડામાં ત્રણ વખત આપવું. ગળકામાં લોહી પડતું હોય તો.

મુગધીવાળો, તગરનું લાકડું, સુંઠ, રતાંજળી, સુખડ, લવીંગ, પીપળી-મુળ, લીડીપીપર, એજકી, નાગકેશર, નાગરમોથ, આંમળાં, ખરાસકપુર, તપસી, તમાલપત્ર, કરસનાગર, કેશર, એ સરથ ખરાખર લેઈ ખારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાં સાકર તેથી એક અઠ્ઠમાંઉસ લેઈ તેમાં મેળવી તેમાંથી રંગા ભાર લેઈ થંડા પાણીથી સાંજસવાર પાવી, જ્ઞેથી આરામ થઈ જશે.

અથવા—કેળાનું બડથુ કરી તેમાં તીખાં વાલ ચાર, મધ રૂપીઆ સવા ભાર નાખી એ સરવ મીલાવી દરરોજ ખવરાવવું.

દીલનું દરદ.

(એનજાઈના પેક્ટોરીસ—Angina pectoris)

નીશાની—આ એક જાતનું છાતીની અંદરનું દરદ છે. છાતીની

ડાખી બાજુ કે જ્યાં દીલ અથવા અંતહકરણ છે તેમાં એકાએક આકરે આવીને ત્યાં અર્તાયિ દરદ થાય છે. કોઈ વખત છાતી અંદરથી બળતી હોય એમ લાગે અથવા કોઈ ઘણા જોરથી તે દાખતુ હોય એમ લાગે, આ દરદ એટલું તો જોરમાં થાય છે કે જાણે આજની ગુંગળાઈને એકદમ મરી જશે એમ તેને લાગે, વારંવાર છાતી વચ્ચેથી દુખાવો થઈ તે બોમ્બી તથા ખોડ અથવા ડાખા ખબા સુધી આવે છે. સ્વાસ ટુંકો અને ઉતાવળો ચાલે છે, શરીરની આંમડી થંડી અને પરસેવાથી ઝેખંઝખાં થાય છે, આ જાતનો દુખાવો ઘણું કરીને બે મીનીટ સુધી રહે છે અને પછી આજનીને કંઈ નથી એમ ફરતા ફરે છે, કોઈ વખત આ દુખાવો અરધાથી પાણી કલાક સુધી રહે છે.

આ રોગ ઘણા ભયંકર છે અને આથી બીમાર એક જ મરણ પામે છે.

સખખ—અંતહકરણમાં ચરબી વધવાથી અથવા તેને લગતી ધોરી નસોના પડદાઓમાં સુતાના જેવી કઠણ વસ્તુ બંધાવાથી આ દરદ થાય છે કેટલીક વખત ચમકમાં પણ થાય છે.

ઉપાય—જે વખતે ન ખમી શકાય એવા જોરમાં દુખાવો થઈ આવે તે વેળા ૪ મીનીટ એમ્બલઆવ એમ્બલર પોણાવાઇન ગ્લાસ પાણીમાં નાખી દર અરધાથી એક કલાકે જેમ જરૂર જણાય તેમ પાવું.

અથવા ૨ થી ૪ મીનીટ નાઇટ્રાઇટ આવ એમ્બલ ૩ માલ ઉપર છાંટી બીમારને સુંઘાડવું અને તેની આંખો રાતી જણાય અને જરા જરા ઊંઘ આવવા માંડે તો તે બંધ કરવું. આ દવા ઘણી ઝેરી છે વાસ્તે સંભાળથી વાપરવી અથવા નીચે લખેલાં દવાઓને ઝળવી તેમાંથી પોણું વાઇન ગ્લાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

આમોનીયા કાર્બોનાસ	...	ગરેન ૩૦
સ્પીરીટ આવ ક્લોરોફોર્મ	...	દરામ ૧૧૧
હાઇડ્રે સેલફ્યુરીક	...	દરામ ૧

દીઝરે આવ બેલાડોના	...	મીનીમ ૨૦
દીઝરે આવ કુંધારીડીસ	...	મીનીમ ૩૦
પાણી	...	આઉસ ૬

અથવા દુખાવો ઘણો થતો હોય તો ઉપલી દવામાં દીઝરે ઓપી મીનીમ ૨૦ નાખી તેના ચાર ભાગો કરી તે પાવું. છાતી ઉપર રાઇની પટ્ટી મારવી, ટરપેનટાઇન ઓપડી તે ઉપર સેક કરવો અથવા લીનીમેન્ટ બેલાડોના અને ક્લોરોફોર્મ સરખે ભાગે મેળવી તે ચોપડવું. અને કુવત પાળો ખોરાક આપવો.

આ રોગ ફરીયા ન થાય તેને વાસ્તે એક કાંપલ ડાકટર લખેલ છે ૧ થી ૨ દરમ ગંધકનાં ફુલ મધમાં મેળવી સવાર સાંજ ચલાડવાં.

ઉપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

એરંડાના મુળને ૩૧૦ ભાર લેઈ છાંયે સુકવી તેનું ખારીક ચુરણ કરી તેમાંથી ૩૧ ભાર લેઈ તેમાં ૩૨ ભાર મધ મેળવી દરરોજ ખવરાવવું.

અથવા ઓખો સીલાજીત, બારીંગમુળ, ગજો, ખેરસાર, ખાવળની છાલ, એ સરખ બરાબર લેઈ ખારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી ૩૦૦ ભાર લેઈને ગરમ પાણીમાં દહાડામાં બે વખત પાવું.

અથવા—સુંક, તીખાં, લીંડીપીપર, તજ, તમાલપત્ર, એળકી, વજ, વધારણી, કાળીપાટ, સાજીખાર, જવખારે, દારૂહળધરે, વીસનગરીહળધરે, ચવક, કડુ, અંદરજવ, સતાવળ, સોંધાલુણ, સાંબરલુણ, સંચળ, ખીડલવણ, એ સરખ બરાબર લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી ૩૦૦ ભાર ગરમ પાણીની સાથે દહાડામાં બે વખત ખવરાવવું. જ્યેથી જલદી કાયદો થશે.

દીલનો ધપકારો.

(પેલપીટેશન આવ ધ હાર્ટ—Palpitation of the Heart)

નીશાની—છાતી જોરથી ધપકા કરે તે સાથે ગરદનની તથા કપા-

ળની નસો પણ હાલતી જણાય, માથુ કુખે, ફેર આવે, આંજરીને પોતાના રોગ વીણે તરેહવાર ખ્યાલ આવે, એ રોગ જરૂરી રહેવાથી નબળાઈ વધતી જાય, ખાવાપીવા તથા વાત ચીત કરવા ગમે નહિ. દીલના રોગ શીવાય આ રોગ થયો હોય તો પેસાળ વધારે વજનમાં આવે છે અને તે પાણી જેવો નીતરો હોય છે. ચાલવાથી, મનત લીધાથી, અથવા વાત ચીત કરવાથી આરામ લાગે પણ દીલના રોગથી થયો હોય તો સાચુ આંજરીને ચેન પડે નહિ.

સખખ—એકાએક ધાસકો પડવાથી, કોઈ કારણથી મનનો જોસો ઉત્કેરાઈ આવવાથી, ચમકથી, નબળાઈથી, પેટમાં વા પકડવાથી, ખાણું નહિ પચવાથી, ધાન જવાથી, ઘણું દોડવાથી, ઘણી કસરત કરવાથી, દીલના માંસના દરે વીગેરે કારણોથી થાય છે.

ઉપાય—ચમકને લીધે ધપકારો થતો હોય તો તેમાં જ તાવા પરમાણે ઉપાય કરવા. આંજરી જોરાવર હોય તો દીલની જગા ઉપર ૧ થી ૨ ડાળ જળો મેલાવવી અને કુંમપાંઉડ રેખાઈ પાંઉડરનો જુલાળ આપવો. બીજે દહાડે ક્લોમલ ગરેન ૧૨, અફીણુ ગરેન ૨, એ બંને દવાઓને મેળવી તેની ૬ ગોળીઓ બાંધવી અને દહાડામાં ત્રણ વાર, અંકેકી ગોળી ગળાવવી. આંજરીને હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો. નબળા બાંધાનો બીમાર હોય તો ઉપલો ઉપાય તેમજ જળો મુકાવવી નહિ. હવાનો ફેરફાર કરાવવો અને કુવત લાવવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

એસીડ સલ્ફ્યુરીક ડીલુટ	...	મીનીમ ૧૫
ટીચર આવ ફાકસગવલ	...	મીનીમ ૮
જેનસીનાની ચા	..	આંઉસ ૩

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી પોણું વામન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ટીચર ફેરી પર ક્લોરીડ	...	દરામ ૧
ક્વીનાઇન ડી સલફસ	...	ગરેન ૬
ધયર સલફ્યુરીક	...	દરામ ૧ થી ૨
એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ	...	મીનીમ ૩૦
પાણી	...	આંઉસ ૬

અથવા—

ટીચર આવ એસાઈડીડ	...	દરામ ૨
સ્પીરીટ આમોનીયા એરોમીટીક	...	દરામ ૨
ધયર સલફ્યુરીક	...	દરામ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૬

એ સઘળાને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

દીલનો ધપકારો ઘણો ગ્લેરમાં થતો હોયતો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ધયર સલફ્યુરીક	...	મીનીમ ૨૨
આમોનીયા કાર્બોનાસ	...	ગરેન ૬
સીરપ	...	દરામ ૪
પાણી	...	આંઉસ ૨૧

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ટીચર આવ સેમ્બુલ	...	દરામ ૧ થી ૨
ટીચર આવ બેલાડોના	...	દરામ ૧
ટીચર એપી	...	મીનીમ ૪૦
ક્લારોફોર્મ	...	મીનીમ ૧૦
રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ આવવાઇન	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૫

અજીર્ણની બીમારીથી આ રોગ ઉઠો હશે તો ઉપલી દવાથી આરામ થશે નહિ વાગતે પેટેલાં નીચે જણાવેલી દવામાં ૧ લીકર ગલાસ

ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું અને એથી અજીર્ણ નરમ ન પડેતો અજીર્ણમાં બતાવેલા ઇલાજ કરવા.

ટીચર આવ કારડામોમસ ...	દરામ ૧૥
ડીલ્ટેડ હેડરોસીઆનીક એસીડ ...	મીનીમ ૫
સ્પીરીટ આમોનીયા એરોમટીક ...	મીનીમ ૨૨
સીરપ ...	આંઉસ ૧
પેપરમીન્ટ અથવા કુદનાનોઅરક ..	આંઉસ ૨

છાતીની ડાબી બાજુ ઉપર જ્યાં દીલછે, ત્યાં બેલાડોના પલાસતરમાં થોડું અફીણ નાખી તેની પટ્ટી બનાવી તે ઉપર મુકવી. અથવા ઓપી-અમ પલાસતરની પટ્ટી મુકવી અથવા લીનામેન્ટ ઓપી તે ઉપર ઓપડવું.

દીલનો ધપકારો ઉપલા કાંઈ પણ ઉપાયથી નરમ ન પડે તો એમ સમજવું કે દીલના ભીતરના માંસના સાકાઓમાં દરદ થવાથી તે થાય છે વાસતે જો તેમ હેાયતો તે બંધ કરવા ૫ થી ૧૦ ટીપાં ટીચરડીજીટેલીસ તથા ૧૫ ટીપાં ટીચરફેરી પરકલોરીડ એ બંને ૧ લીકર ગલાસ પાંછુની-માં મેળવી દર ત્રણ કલાકે પાવું અથવા ૫ થી ૧૦ ટીપાં ટીચર આવ વીરેટ્રીયમ વીરીડીસ પાછુનીમાં નાખી દર ચાર કલાકે પાવું. ઉપલી બે દ-વાએ ટાંચર આવ ડીજીટેલીસ તથા ટીચર આવ વીરેટ્રીયમ વીરીડીસ જે ૪ અને તેથી કાંઈ વાર બીમારની નાડી એકદમ બેસી જાયછે માટે : ૧૫એત રાખવી.

ઝાડો કબજ રહેવાથી અથવા પેટમાં પવન પકડવાથી દીલનો ધપકારો થાય તો સીડલીજ પાઉડરનો જીલામ આપવો. અને પોણું વાંછન ગલાસ ભરી કેમોમાઇલ કુલનો ઉકાળો પાવો.

ઘણા લાંબા દહાડાનું અજીર્ણ હેાય, છાતીમાં દાહ બળે, ખાટા ઓ-ડકાર આવે અને તેથી દીલનો ધપકારો થાય તો નીચે લખેલી દવાએત મેળવી તેમાંથી પોણું વાંછન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

કારભેનિટ આવ સોડા	...	દરામ ૧
ટીચર કીરડામોમ કો	...	દરામ ૨
ડીલુટડ હેડરોસીયાનીક એસીડ...		મીનીમ ૮
કુમપાઉન્ડ ટીચર આવ સોનામોમ..		દરામ ૨
ઇનફ્યુઝન આવ કેમોમાઇલ	...	આંઉસ ૬

ઉપલી દવા થોડા દહાડા ચાલુ રાખ્યા પછી ૮ મીનીમ નાઇટ્રો-મ્યુરીયાટીક આસીડને ૬ આંઉસ ઇનફ્યુઝન આવ કાલંબામાં નામીનિ પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. અથવા નજળાના રોગથી દીલનો ધબકારો થતો હોય તો નીચ્છે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું અને થોડા દહાડા જરૂરી રાખવી.

વાઇનમ કોલમ્બોસી	...	દરામ ૧
પોટાસા આઇઓડાઇડ	...	દરામ ૦૧
ટીચર આવ હેનમેન	...	દરામ ૨
કરીમ આવ ટારટર	...	દરામ ૪
પાણી	...	આંઉસ ૬

ઉપલી અંગેરેજ દવાઓ ન મળી આવે તો—

લોંડીપીપર, સુંક, તીખાં, ગંડોડા, સંખાવળી એ સરવ ખરાબર લેઈ ખારીક વાટી લુગડ ચાળી તેમાંથી રૂ૦ ભાર મધમાં મેળવી દહાડામાં ત્રણ વખત ચઠાડવું અથવા લોંડીપીપર, ગંડોડા, ચવક, ચીતરો છાલ, સુંક, એ સરવ ખરાબર લેઈ આખુ પાખુ ભાંગી તેમાંથી રૂ૧૦ ભાર લેઈ કોરો માટીના વાસણમાં નાખી તેમાં પાણી શરૂ રાખી નાખી ઉકાળી બાકી પાણી રૂ૭ ભાર રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી મધ રૂ૧૦ ભાર મેળવી પાઇ દેવું.

ફેફસાના પડનો વરમ.

(પલ્યુરાઇટીસ—Pleuritis.)

નીચાની—અને ફેફસાના ઉપર ઘણા ખારીક પડ ફરી વળેલાં છે.

જેમાં વરમ અથવા સોજી થવાથી તાવ સાથે છાતીમાં જોરાવર દરદ થાયછે. કોઈ છરી અથવા એવું હરકોઈ હથીઆર છાતીની એક અથવા બંને ખાજીમાં ખોસતું હોય એવો દુખાવો સ્વાસ લેતી વેળા અથવા ખાસતી વેળા થાયછે. અને આંગળાંથી છાતી દાખી જોતાં અથવા ઠોકી જોતાં તેમાં દરદ વધારે થાયછે. દુખાવાને લીધે સ્વાસ ખરાબર લેવાતો નથી. જો ખાજી ઉપર દુખાવો હોય ત્યાં કાન મુકી સાંભળવાથી અંદર ખરખર ખરખર અવાજ સંભળાયછે. આજીરી તૂં તરફ સુધી શકતો નથી. કદાપી બંને ખાજીનો વરમ હોય તો ચતો મુઠ્ઠા રહેછે. આ દરદને છાતીના સંધીવાના દરદની સાથે બિળી ન નખાય એટલા સાર તેની કેટલીએક નીચે મુજબ હકીકત લખવાની જરૂર છે. છાતીના સંધીવામાં દુખાવો વખતે જોરામાં થાયછે. પણ તે દરદ છેક બીંતરથાં થતુ નથી. એ દરદ એક જગાએથી બીજી જગાએ દોડ્યા કરેછે. એ દરદમાં જોરાની દમ લીધાથી અથવા આંગળાંથી પાંસળાં દાખવાથી દુખાવો વધારે થતા નથી. તેમજ એ દરદમાં જોરા તાવ રહેતો નથી. પરંતુ છાતીના પડના વરમમાં છાતીના એક મોકસ ભાગમાં દુખાવો અને દરદ થાયછે. એ દરદ એક જગાથી બીજી જગાએ દોડતું નથી. તેમજ દુખતા ભાગ ઉપર દાખવાથી, સ્વાસ લીધાથી, ખાંસી ખાવાથી દરદમાં વધારો થાયછે. અને તેની સાથે તાવ પણ જોરા હોયછે.

સખખ-થંડીથી, સરદીવાળી જગોમાં સુવાથી, છાતીમાં જોરાથી વાગવાથી અથવા પાંસળી લાગી ગયાથી અથવા કોઈ હથીયારનો છાતીમાં જખમ પડવાથી, ફેફસાને ઇજા થવાથી તેના પડનો સોજી થાયછે.

ઉપાય-આજીરી મજબુત હોય તો છાતી ઉપર જ્યાં દુખાવો થતો હોય ત્યાં એકથી ૨ ડાઝન જળો મુકાવવી. અને તે ઉપર ફૂલાનલથી ખસખસના ફીંડવાનો સેક કરવો. ખેરાક કાંજી જેવો હલકો આપવો. અને આઠ ગરેન કેલોમલ અને એક ગરેન અફીણ એ બંનેને મેળવી

તેની ચાર ગોળીઓ ખનાવી અંકેકી ગોળી દાહાડામાં ચાર વાર પાણી સાથે ગળાવવી. દાંતના પારાઓમાં ફુગાવો થાય ત્યાંસુધી બેથી ચાર દાહાડા ગળાવવી, અને પછી બંધ કરવી. પછી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પાવી.

ટીચર સેના	...	...	દરમ ૨
એપસમ સાલ્ટ	.	...	આંઉસ ૦૧ થી ૧
ઇનફ્યુઝન આવ સેના...	...	...	આંઉસ ૧૧

આ દરદને ટારટર એસીટીક ધણો ક્ષાયદો કરેછ. વાસ્તે એ દવા ઓકસાઈથી એક ગરન તોળી લેઇને ચાર આંઉસ પાણી સાથે સારી પેઠે મેળવવી. તેમાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી, એથી કદાપી ઉલટી થાય તો હરકત નથી. અથવા એને બદલે નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી એક ર્શીસીમાં ભરી રાખી તેમાંથી ૧૧ લીકરગલાસ દર ચાર કલાકે પાવું. તાવ ધણો હોયતો બેત્રણ દીવસ એ દવા ભરી રાખવી.

પોટાસા નાઈટ્રેસ	...	ગરન ૪૫
ટારટર એસીટીક	...	ગરન ૧
એસીડ ટારટારીક	...	ગરન ૫
પાણી	...	આંઉસ ૮

ઉપલા ઇલાજ નંરાવર માણસને વાસ્તે છે. વાસ્તે જો આભરી નબળો હોય અને ઉપલી દવાઓથી ઉલટીઓ ધણી આવે તો, તે દવા બંધ કરવી. છાતી ઉપર જળો મુકાવવાને બદલે તે ઉપર હલકુ પલાસતર અથવા રાઈની પટ્ટી મારવી. અથવા ટરપેનટાઈન ગરમ કરી ઉપર ઓપડવું. અને તે ઉપર અળસીના લોટની પોલટીસ મુકવી. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દાહાડામાં ચાર વાર થોડા દાહાડા સુધી ચાલુ રાખવી.

પોટાસા આઈઓ ડાઈડ	...	ગરન ૧૨ થી ૨૦
એપસમ સાલ્ટ ..	...	અમઓ ૧૧

ટીચર આવ હેનખેન...	...	દરામ ૨
સ્પીરીટ નાઈટરીક ઇથર	...	દરામ ૨
ટીચર આવ સ્કુઈલ	...	દરામ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૬

અથવા નાચે લખેલી દવાઓ મળતી તેમાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી
દર ત્રણ કલાકે પાવે.

લાઈકરે આમોનાઆ એસીટીસ...	આંઉસ ૧૫
સ્પીરીટ ઇથર નાઈટરેસ ..	... દરામ ૨
વીનમ એપીકાકયુના ...	... મીનીમ ૨૦
કેમફર વોટર	... આંઉસ ૨૫

નખખાઈમાં શરૂવા કુધ જેવા કુવતવાળો ખોરાક આપવો. અને
નખખાઈ વધારે વરતાય તો વાઈન પાવો. નખખાઈ વધારે જણાતી જાય,
હાથ પગ થંડા થાય, છાતી અને પેટ ગરમ હોય, અને નાડી નાની હોયતો
આમોનીયા કારબોનસ ગરેન ૧૫ ને ત્રણ આંઉસ કેમફરવોટરમાં નાંખી
તેમાંથી એક આંઉસ દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ઉપલા ઉપાઓથી તાવ નરમ પડે, ખાંસી થોડી આવે તો હેઠળ
લખેલી દવામાંથી એક લીકરગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

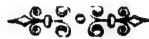
પોટાસા આઈ ઓડાઈડ	...	ગરેન ૬
સોલ્યુશન આવ પોટાસ	...	ટીપાં ૪૦
કરીયાતાની અથવા બારકનીચા.	...	આંઉસ ૩

પરંતુ કોઈ વખત ફેફસાનો વરમ અથવા સોજો પાક ઉપર ચડે,
અને ફેફસાનો થોડો ભાગ સડી જાયછે, જેથી ધુંક પર જેવી પડેછે. જેથી
તેનો તથા આજીરની મોઢાનો વાસ સડેલા માંસ જેવા ગંધાય છે, અને
તેની સાથે કાળા છીછડા જેવું પડેછે, અને આજીરી લેવાતો જાયછે.

જ્યારે આવી નીશાનીઓ જણાય ત્યારે એક વાસણમાં ખજખજતુ
પાણી ભરી તેમાં થોડું ટરપેનટાઈન રેડવું અને એ કાગળ આજીરીના

જાસમાં લેવા કેહેવું. એથી તફાવત ન જણાય તો ઓછલઓવ ટરપેન-
કાર્બન મીનોમ આડ. સવારમાં તથા તેટલુંજ સાંજે થોડા ગુંદરના પાણીમાં
નાંખી પાયા કરવું. અને નવળાઈ જણાય તો મીક્ષચર આવ ખાંડી પાયા
કરવી. ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો,

ભારીગમુળ, ગરમાળાનો ગોળ, ગંડોડા, કડુ, મોથ, હરડેદળ, કરીયાતુ,
મીતરાછાલ, દેવદાર એ સરેવ સરએ ભાગે લેઈ આખા પાખું ભાગીતેમાં
થી ૩૨ ભાર લેઈ તેને માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શેર ૧માં નાખી
(કાળી આકી પાણી ૩૫) ભાર રહે ત્યારે ઉતારી ગાળી તેમાં જવખાર
તથા વધારણી વાલ બંને નાખી દાહાડામાં બે વખત પાવું.

હોજરીમાંથી લોહીનું પડવું.

(હીમેટેમેસીસ Haematemesis).

નીશાની—હોજરીમાંથી લોહી પડવા અગાઉ ઉછાળો અથવા મોળ
આવે છે. પીપડી ઉપર ભાર લાગેછે. ફેરચકર આવે, આંખે ઝાંખ મારે,
અને પછી ઉલટી થઈ તેમાંથી કાળા લોહીના બંધાએલા કડકા પડે છે.
એ લોહી સાથે આવેલું અને અથવાં રસ સાથે મળેલું નીકળે છે. અથવા
કંઈ પણ ચેતવણી આપવા સીવાય આ રોગ એકદમ થઈ આવે છે.

સમ્બન્ધ—હોજરીની જગો ઉપર સકત વાગવાથી, અથવા તેમાં ચાંદા
પડવાથી, કાળજના રોગથી, અથવા ખરોલ થવાથી, દસતાંન અથવા હર-
સનું લોહી એકદમ બંધ કરવાથી, જલદ વસતુઓ અથવા ઘણો દારૂ પીવાથી,
ગરબના દવાંલુથી, ઝાડો કખજ રેવાથી, અને લોહી ખીગાડ થવાથી આ
રોગ પેદા થાય છે.

ઉપાય—લોહી પડતું હોય ત્યારે આજરીને સુવાડી રાખવો, અને થોડા
કલાક સુધી કંઈ ખાવાનું આપવું નહીં, ખરફ મળી શકે તો તે ચુસાડવો.

અથવા વીસ મીનીમ એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ તથા થોડી સાકર એ બંનેનું
ખરફના પાણીમાં અથવા અમથા ૧ ગલાસ પાણીમાં નાખી તે દર
ત્રણ કલાકે પાવું, અથવા ૧૦ ગરેન એસીડગેલીક અથવા ૫ ગરેન એસીડ
ટાનીક એ બિમાથી ગમે તે એ દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે પાવું. અથવા
૫ ગરેન ફટકડી દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ફકાડવી, અથવા નીચે જ-
ણાવેલો દવાઓને મેળવી તેમાંથી પોણું વાછન ગલાસ ભરી દર ત્રણ
કલાકે પાવી.

એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ	...	દરાંમ ૧
એપસંમસાદ	...	અમઓ ૧
ગુલાબનું સરખત	..	આંડિસ ૨
પાણી	...	આંડિસ ૧.

અથવા—હેઠળ લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ
કલાકે પાવી.

એગ્રેમેટીક સલફ્યુરીક એસીડ	...	દરાંમ ૧૫
એલીક સર પારેગોરીક	...	દરાંમ ૪
સીનેમોમ વાટર	...	આંડિસ ૫૫

અથવા—હેઠળ લખેલી દવાઓની ચાર ગોળખો કરી અકેક ગોળા
દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે થંડા પાણી સાથે ગળાવવી.

પલંમખી એસીડ	..	...	ગરેન ૮
અફીણ	...	...	ગરેન ૧
કનફેસન આવ રોઝીસ (ઝુલકુંદ)	...	...	ગરેન ૫

અથવા—ઉછાળો જોરમાં થતો ન હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ
મેળવીને પોણું વાછન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

ટરપેનટાઈન	...	દરાંમ ૨
ઈથર આવ કાષ્ઠનો	...	દરાંમ ૨
ઈથર આવ કેટીફુ	...	દરાંમ ૨
સ્પીરીટ આવ નાઈટ્રીક ઈથર	...	દરાંમ ૨

ગુંદરનો ભુકો ... ... દરાંમ ૪
પાણી ... ... આંઉસ ૬

અથવા—૦૧ દરાંમ હીરાદખણ અને એક ગરેન અફીણ એ બેહુને એકઠાં વાટી તેનાં ચાર સરખાં પડીકાં કરી એકેક પડીકુ લોહી બંધ થાય ત્યાં સુધી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે ફકાડવું, અથવા માયા ફળની બારીક ભુકી દરાંમ ૧૧ લેઈ તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી દાડામાં ત્રણ વાર ફકાડવાં.

નાડી ઘણી જોરમાં ચાલતી હોય અને તેનો ધબકારો પણ જોરમાં થતો હોય તો, નીચે જણાવેલી દવામાંથી પોણું વાછન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ટીંચર આવ ડીજીટેલીસ ... મીનીમ ૪૦
એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ ... દરાંમ ૧
ટીંચર આવ આરેન્જ ... દરાંમ ૨
કરીમ આવ ટારટર ... દરાંમ ૪
સાકરેનો સીરો ... આંઉસ ૧
પાણી ... આંઉસ ૬

અથવા—૦૧ દરાંમ લીકવીડ એક્ટ્રાક્ટ આવ અરગટ ૧ આંઉસ પાણીમાં નાખી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

આ રોગમાં હાથે પગ ઉપર રૂમાલ અથવા દોરી બાંધી હોય તો નસોમાંથી જે લોહી ટીલમાં જાય છે તે બંધ થાય છે, જેથી ઘણા કાયદો થાય છે, આ રોગવાળાને દુધ કાંજુ જેવો હલકો ખોરાક આપવો, અને થંડી ને લગતી ચીજો જેવીકે નારંગી લીંણની જાતનો એવો વીંગેરે આપવું. દારૂ બીજકુલ આપવો નહીં.

હોજરીમાં ખટાસનું થવું.

(એસીડીટી આવ ધ સ્ટમક—Acidity of the stomach)

સમ્બન્ધ—પાચન શક્તી નબળી પડી જવાથી, અથવા અજીર્ણ થ

વાથી અથવા તે નહારી અવસ્થામાં આવવાથી હોજરીમાં ખટાશ થઇને છાતી ઉપર દાહ બળે છે.

ઉપાય—નીચેની દવાઓને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઇન ગલાસભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. બાળકને એકથી બે ચમચી ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

કારબોનિટ આવ સોડા	...	ગરેન ૪૦
સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક...		દરામ ૧ થી ૨
ફીનિક્સુ ઝન આવ ફેલેમબા.	...	આંઉસ ૬

અથવા નીચે લખેલી દવાઓમાંથી પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દહાડામાં ચાર વાર પાવું.

મેગનેસીઆ કારબોનસ.	...	ગરેન ૪૦
કારબોનિટ આવ સોડા	...	ગરેન ૨૦
સુંકનો ભુકો	...	ગરેન ૨૦
કમ્પાઉન્ડડીક્રોક્ષન આવ એલોઝ		આંઉસ ૨
કેમોમાઇલ ફુલનો ઉકાળો.	...	આંઉસ ૪

ખોરાક સાદો અને શકતી વાળો આપવો. ખુલી હવામાં ફરવા જવું ત્રાડો કબજ રહેતો હોય તો અવાર નવાર હલકા જીલાબો આપવા.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો,

ધરાક, ધાંણા, જીરૂ, સાજીરૂ, અમતુજીરૂ, વરીઆળી, નાગકેશરૂ, વાવડીંગ, એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી રૂના ભાર લેઈ તેમાં મધ રૂના ભાર તથા સાકર રૂના ભાર મેળવી એ પરમાણે દહાડામાં બે વખત ખવરાવવું.

હોજરીમાં થતો સકત દુખાવો.

(સ્ટમક એક—Stomach ache)

સમજા—ખરાબ જાતનો અથવા પચી શકે નહીં એવો અથવા ધ-

હો ખોરાક ખાધાથી હોજરીમાં ઘણી વેળા શકત દુષ્પાવો થાય છે.

ઉપાય—કેલસાઈન્ડ મેગનેસીઆ ... દરોમ ૧
 રૂબાઈ. ... દરોમ ૦૧૧
 સુંઠનો ભુકો ... ગરેન ૧૦

એ સઘળાંને મેળવી તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી એકેક પડીકું દર ત્રણ કલાકે ન્યાં સુધી દુષ્પાવો નરમ પડે ત્યાં સુધી પાણી સાથે ક્રકાડવું. અથવા

મેગનેસીઆ કારબોનસ ... ગરેન ૧૨
 સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક. દરોમ ૦૧૧
 ડીલ વાટર ... આર્ગિસ ૧

એ સઘળાંને મેળવી એ અમચી ભરી બાળકને દર ત્રણ કલાકે પાવું.

અથવા—ઘણો ખોરાક ખાધાથી અજીર્ણ થયું હોય અથવા બીજી વસ્તુ ઘણી ખાધામાં આવી હોય તો ૨૦ ગરેન સલફેટ આવ ઝીંક ગરમ પાણી આર્ગિસ ૧માં મેળવી પાઈ દેવું. જોયું હોય તો યશ. અને પછી સુનામખી અથવા એપસેમસાઈટ અથવા રૂબાઈનો ગુલાબ આપવો. અથવા જીભ ઉપર ઉજ્જો થરો હોય અને પેટમાં દરરોજ દુષ્પા કરવું હોય અને ઝાડો કચળ હોય તો, નીચે જણાવેલો દવાઓની એક ગોળી કરી દર રોજ સવારમાં પાણીમાં ગળાવવી.

બ્લુપીલ ... ગરેન ૫
 પલવીસએપીકાક્યુના... ગરેન ૦૧૧
 એકસ્ટ્રેક્ટ આવડાનડેલીયન. ગરેન ૫

અથવા—તીખાંતો ચામાં થોડો રૂબાઈ નાખી પાવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો—

જડીમઘ, વધારણી, વજ, આકડાનું ફુધ, ઘોળો સરસવ, લશણુ, ઉપલેટ, પાનની જડ, એ સરવ રૂબાઈ ના ભાર લેઈ ખારીક વાટી બકરાના મુતરમાં મેળવીને આજરોજ સુંઘાડવાં.

અથવા—હરડાંબેડાં, આંમળાં, સુંક, તીખાં, લીંડીપીપર, તજ, એ.

૧૬૪ હોજરીમાં અથવા આંતરડામાં આંકડી આવવા વિશે.

જકી, તમાલપતર એ સરવ ખરાબર લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તે-
માંથી વાલ ખાર લેઈ મધમાં મેળવી દહાડામાં ત્રણ વખત ચટાડવું.

અથવા—મુંઠ, તીખાં, લોંડીપીપર, ચવક, સોતરાછાલ, તીખાં,
દરડાંમેડાં, આંમળા, ખીડલવણુ, સીંધવ, વાવડીંગ, કરંજનાંમુળ, અજમો,
ધાણા, ૭૩ એ સરવ ખરાબર લેઈ તેમાં તીખાં તથા પીપર બંને ભાગ
લેવી એ સધળાંને ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી રૂબા ભાર ઉના
પાણી સાથે દહાડામાં બે વખત આપવું.

હોજરીમાં અથવા આંતરડામાં આંકડી

આવવા વિશે.

(સ્પેઝમ આવ ધ સ્ટમક ઓર આવ ધી ઇન્ટેસ્ટાઇન્સ.)

(Spasm of the stomach or of the Intestines)

નીશાની તથા સખબ—કોઈ ખરાબ ખોરાક ખાધામાં આવવાથી
અથવા અપવાસ કરવાથી પીપડી આગળ અથવા આંતરડામાં જાણે
કોઈ ખેચતુ હોય અથવા વળ દેતુ હોય એવી નહિ ખર્મી શકાય એવી ઝુંકો
ઘડી ઘડી વારે આવ્યા કરે છે.

ઉપાય—૨ દરામ વીનમ એન્ટીમોની અથવા ૧૦ ગ્રેન પલવીસએપીકા
ક્યુના દર કલાકે એકથી બે વાર જ્યાં સુધી ઉલટી થાય ત્યાં સુધી આ-
પવું. એથી નહિ પચી શકે એવી વસ્તુ ઉલટી વાટે બહાર પડશે અને થોડા
ટીપાં એસેન્સ આવ પેપરમીટ ૧ આંઉસ એરંડીયા તેલમાં નાખી પાઈ
દેવું. ઝાડો થવા પછી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાછન ગલાસ
ભરી દર બેથી ત્રણ કલાકે પાવું અને બાળકને એકથી બે ચમચી દર
બેથી ત્રણ કલાકે પાવું.

હોજરીમાં અથવા આંતરડામાં આંકડી આવવા વિશે. ૨૬૫

ધથર સલકુરીક	...	દરામ ૧
ધથર કેલોરીક	...	દરામ ૧
એસીટ ઓવ મોરફીઆ	...	ગરેન ૧
ઓઇલ ઓવ એનીસીડ	...	મીનીમ ૧૦
પાણી	...	આંઉસ ૬

અથવા ફુખાવો ઘણો થતો હોય તો ઉપલો ઉપાય સર કરવો.

અથવા તે ન બની શકે તો ૧ આંઉસ ખાંડી અને ગરમ પાણી બંનેને મેળવી પાઈ દેવું અને ફુખાવો થોડો ઓછો થયા પછી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે પાવી.

રૂપાર્બ	...	ગરેન ૨૦
ચુંકનો ભુકો	..	ગરેન ૫
કેલસાઇન્ડ મેગનેસીયા ..		ગરેન ૨૦
આકવામિન્યા પેપરેટા...		આંઉસ ૧૧

અથવા—

ટીચર ઓપી	...	મીનીમ ૧૫
ટીચર ઓવ જીન્જેરીસ...		દરામ ૦૧
સ્પીરીટ ઓવ લવંડર	...	ચમચી ૧
ક્રેમપાંઝીન્ડસ્પીરીટ ઓવ આમોનીયા ચમચી ૦૧ થી ૧		
પાણી		આંઉસ ૧

એ સઘળાને મેળવી પાઈ દેવું અને તે ઉપર થોડું ગરમ પાણી પાવું. પીપડી અથવા પેટ ઉપર જ્યાં ચુંકો આવતી હોય ત્યાં રાઇની પટ્ટી મારવી અથવા ગરમ પાણીનો સેક કરવો અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ સરખે ભાગે મેળવી તે પીપડી ઉપર ચોપડવી.

લીનીમિન્ટ કેમફરકો
ટરપેનટાઇન
કલોરો ફોરમ

ઘણી વખત ઉભા રહી હાથો વતી બંને પેટની બાજુએ મસળવાથી પણ કાયદો થાય છે.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો

ધરૂક, દારૂહળદર, જીંઘીમધ, લીંડીપીપર, ગરમાળો, તેજબળ, એળકી, હરડેળ, એડાળ, આંમળાં, વાવડીંગ, કકુ, રતાંજળી, સુગંધીવાળો, તજ, તમાલપતર, એળકી, નાગકેસર, લીંબડાની અંતરછાલ, વંસરોચન તળસીના-પાન, નાગરોચ, દેવદાર, ઉપલેટ, મજીઠ, ભારીંગમુળ, દાડમની છાલ, ખોર-ડીનાં છાલ, હળદર, કપુર, રાંગણીના મુળ, રાસના એ સરવ ખરાબર લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાંથી ૩૧ ભાર ચુરણ લેઈ તેમાં ૩૧ ભાર સાકર મેળવી તેમાં મધ તથા ધી થોડાં મેળવી દહાડામાં એ વખત એ પરમાણે ચટાડવું.

કલ્પનનો તીક્ષ્ણ વરમ.

(ઈન્ફ્લેમેશન આવ ધ લીવર—Inflammation of the liver)

કલેન્જુ ક્યાં છે અને કેટલું વધેલ છે તે તપાસવા સારૂ છાતીની જ-મણી બાજુ ઉપર ડાબા હાથનું એક આંગળું પાંસળીની સમાંતર આવે એવી રીતે મેલવું પછી જમણા હાથના એક અથવા બે આંગળાંથી એ ડાબા હાથના એક આંગળા ઉપર ટકોરા તાંણીને મારવા. પણ એ ટકો-રા મારતી વખત જમણા પોંચાને હલાવવો પણ તે હાથને એક ખભા સુધી હાલવા દેવો નહીં. એ પરમાણે કરવાથી અંદરથી બટ અવાજ નીકળશે. એ પરમાણે જમણી પાંસળીઓ ઉપર ન્યાં સુધી બટ અવાજ નીકળે ત્યાં સુધી કલેન્જુ વધેલ છે એમ સમજવું. કલેન્જુ છેક ની-ચેની જમણી પાંસળીઓ અંદરથી આંગળાએ દાબવાથી ગાંઠની માફક લાગે છે અને તે વધીને જમણી છેલ્લી પાંસળીની બારે આવે છે તેના ઉપર પણ ઉપર પરમાણે આંગળાથી ઠોકીઆથી બટ અવાજ નીકળે છે. અને તેની અંદર વરમ થવાથી તહાડ આવી તાવ આવે છે અને તે

ખીમારીનું જોર નરમ પડે ત્યાં સુધી થોડો થોડો તાવ રહે છે. જમણી પાંસળા નીચે અને તેની હેઠળના નીચેના ભાગમાં અકરસાટ તથા ફુખાવો થાય છે, આંગળાંથી દાખવાથી, ઉધરસ ખાવાથી, જોરથી દમ લેવાથી અથવા ડાબી બાજુ એક કોરવાળી સુવાથી વધારે દુખે છે. વખતે ઉછાળો તથા ઉલટી થાય વખતે ખાંસી થાય. આંખરી ઘણું કરીને ચતો અથવા જમણીકોર તરફ સુવે છે. થોડા દાડા આ પરમાણે રેવાથી જમણી પાંસળા નીચે ગાંઠ થાય અને તે ચરેલું લાગે તેમાંથી વખતે કમળો થાય.

આ રોગમાં તાવનો ખીમારી સઘળાને એક રીતે જણાતી નથી જો જોરાવર માંલુસને થાય અથવા ઘણા ભાગમાં દરદ પથરાએલું હોય તો તાવ ઘણો જોરમાં આવે છે પણ એવું શકત દરદ આપણા દેશીઓને થતું નથી આપણો બાંધો ઘણો નબળો હોવાથી તાવ થોડો આવે છે. કલેજનો વીસતાર મોટો છે તેથી તે જમણી તથા ડાબી બંને બાજુએ પથરાએલ છે વાસતે ફુખાવો તથા દરદ સઘળા માંલુસોને એકજ જગોનાં થતો નથી પણ જુદે જુદે ઠેકાણે થાય છે કાળજની જમણી તરફના ભાગમાં રોગ થાય તો પેટની જમણી બાજુ તરફ ફુખાવો થાય છે અને તેની સાથે સુકી ખાંસી હોય છે અને જમણા ખભામાં પણ ફુખાવો થાય છે પણ જ્યારે કાળજની ડાબી તરફના ભાગમાં રોગ થાય છે ત્યારે પીપડી આગળ ફુખારો જણાય છે અને ત્યારે વખતે ડાબા ખભામાં ફુખાવો તથા ઉલટી આવે છે, કદાપી જો તેના ઉપલા ગોળ ભાગમાં રોગ થાય તો છઠ્ઠી અને સાતમી પાંસળા ઉપર દબાવું કરવાથી દુખે પણ પેટમાં ન દુખે. કાળજના ઉપરના ભાગ તથા તે ઉપરના પાતળા પડમાં વરમ થાય તો અકરસાટ તથા દરદ ઘણું થાય છે અને જાણે અંદરથી છરીના ધા ચતા હોય તેવું દરદ આંખરીને લાગે છે પણ જો તેના ઉડાણમાં આ રોગની અસર થાય તો અકરસાટ જેવું ધીમ ધીમ દરદ થાય છે.

સખ્ય—ઘણી ગરમી આધાથી અથવા માલેરીઆ નામની ઝેરી દવાથી શરીર નખળુ થઈ આ રોગને લાયક થાય છે, ઘણી થંડી ઘણા મુરજનો તાપ અથવા તડકો લાગવાથી અથવા પીતાની પથરીના દરદમાં ઘણા દારૂ પીનારા છાકટાઓનાં કાળજી નખળાં થઈ જવાથી આ રોગ થાય છે સનેપાતના જરૂરી તાવમાં પણ આ રોગ થાય છે.

ઉપાય—દરદ તરતનું હોય અને આજીરો જોરાવર મજબુત બાંધાનો હોય તો ફક્ત ખોલાવવી પણ નખળો હોય તો કદી ફક્ત મુકાવવી નહીં, એ પુરી રીતે યાદ રાખવું. તેમજ પારાની કોઈ પણ દવા ખાવી નહીં અગર મોઢાડુ અણાવવું નહીં. ઉપલી બંને વાત પુરી રીતે ધ્યાનમાં રાખવી

રોગની શરૂઆતમાં જો પેટનો ફુઆવો અને દરદ ઘણું હોય તો આજીરોની નાડીના પરમાણુમાં ફુખતા બાગ ઉપર ૧થી ૪ ડબ્બન જળો મુકાવવી અને તે ઉપર પાંઉની પોલટીસ બાંધવી અથવા ફલાનલનો સેક કરવો. આજીરોનો ઝાડો કબજા હોય તો નીચે લખેલી દવાઓની બે ગોળીઓ કરી બંને પાણી સાથે ગળાવવી,

બલુપીલ ... ગરેન ૬

પલવીસ એપીકાકયુના ગરેન ૨

એ ગોળીઓ આપવાથી ચાર કલાક સુધીમાં ઝાડો ન આવે તો ચોખ્ખુ એરંડીયુ તેલ ૧૫ થી ૨ મોટા ચમચા જરૂરી થંડા પાણી સાથે પાવું.

ઉપર પરમાણુ ઉપાય કરવાથી દરદ નરમ ન પડે તો અને નાડી બહુ નખળી ન હોય તો બીજી દીવસ ફરીથી પેલાના કરતાં થોડી જળો મેલાવવી. પણ ફુઆવો નરમ પડ્યો હોય અને આજીરો નખળો હોય તો ફરીથી જળો કદી મુકાવવી નહીં, પણ ઉપર પરમાણુ બલુપીલ તથા એપીકાકની ત્રણ ગોળીઓ બનાવી દર ચાર કલાકે અંકેક ગોળી ગળાવવી. બીજી દીવસ નીચે લખેલી દવાનાં ત્રણ પડીકાં કરી અંકેકુ દર ચાર કલાકે પાણી સાથે ફકાડવું.

કેલોમલ ... ગરેન ૪

જેમસીસ પાઉડરે ગરેન ૬

એ પરમાણુ ઉપલી ગોળાઓ તથા પડીકાં જે ચાર દાડા આપવાં પણ જે તેવામાં આભરીના દાંતમાં દરદ થાય તથા યુંક વધારે આવે તો તરત એ સઘળા દવાઓ બંધ કરવી અને નાચે લખેલી દવાઓને જોઈ તેમાંથી ૧ વાહન ગલાસ ભરી, દર ત્રણ કલાકે પાવું. એ દવા જે ત્રણ દાડા જરૂરી રાખવી.

સાલઆમોનીઝીક (ઓખો નવસાગર) ... ગરેન ૩૦

સ્પીરીટ નાઇટરીક ઇથર ... મીનીમ ૩૦

પાણી ... આંદ્રિસ ૬

અથવા હેડળ લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

લાઇકર આમોનીયા એસીટીસ ... આંદ્રિસ ૧

પોટાસા નાઇટરસ ... ગરેન ૩૦

સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ ... દરામ ૧

ડીકોક્શન આવ ડાંનડેલીયન ... આંદ્રિસ ૫

અથવા નાચે જણાવેલી દવાઓના ચાર ભાગ કરી દહાડામાં ચાર વાર પાવી.

સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ ... દરામ ૨

ટીચર આવ હેનમેન ... દરામ ૩

કરીમ આવ ટારટર ... દરામ ૬

પોટાસા બીકાર્બોનાસ ... દરામ ૧

એસીડ સીટ્રીક ... ગરેન ૪૦

સક્સ ટ્રેક્સેસાઇ ... આંદ્રિસ ૧

પાણી ... આંદ્રિસ ૫

ઉપલા ઉપાયો કરવાથી પેટનો દુખાવો જતો રહે અને થોડો બાકી રહે અને પેટની જમણી તરફ જરા શકતાઈ અને ફુલેલુ ભાગે તો જ-

મણી પાંસળી હેઠળના ભાગ ઉપર નાનું કેયારીઠીસ પલાસતર મુકવું અને હેઠળ લખેલી દવામાંથી એક વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. એ દવા થોડા દહાડાસુધી ભરી રાખવી, જ્યેથી બાકીનું દરદ મટી જશે.

ડીલુડ નાઇટરોમ્યુરીયાટીક એસીડ ... મીનીમ ૧૫

ડીક્રીકસન આવ ડાંનડેલીઅન અથવા } આંઉસ ૬
કરીયાતાનો ઉકાળો

અથવા કલેજનની ટેપ બેસે નહિ તો તે ઉપર ૨ દરામ નાઇટરો મ્યુરીઆટીક એસીડ તથા ૬ આંઉસ પાર્લાએ બેનને મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બાળી તે કલેજનની ટેપ ઉપર રાત દિવસ બીનલો રાખવો.

દરદ ઘણું થતુ હોય તો ૧ થી ૧૧ ગરેન એસ્ટીટ આવ મોરકીયા રાત્રે પાણી સાથે ક્રકાડવું. આજરોની હલકો અને જલદી જરૂર પત થાય એવા કુવત વાળો ખોરાક આપવો—

કલેજનું પાકવું.

(એબ્સેસ આવ ધી લીવર—Abscess of the Liver)

નીશાની—પેટેલાં કલેજનના સૌજની નીશાની થયા પછી દસબાર દહાડે આજરોની ટાઢ વાગી તાવ આવે છે. જમણી પાંસળીની નીચે મુજેલું તથા ગાંઠ વરતાય અને તેને આંગળાંથી ઠોકી જોવાથી બટ અવાજ નીકળે. આજરો લેવાતો જાય, ભુખ ઓછી થાય, અને ઓકારી અથવા સુકી ખાંશી થાય. સાંજે ઝીણા ઝીણા તાવ આવે, જ્યારે એ પરમાણે થાય ત્યારે કલેજનું પાક ઉપર ચઢ્યું છે એમ સમજવું.

કેટલીક વેળા કલેજનું પાક ઉપર ચઢ્યા પછી તાવ ઉતરી જાય તથા દરદ જણાય નહીં, પરંતુ આજરો દાડે દાડે લેવાતો જાય છે. તેની સાથે કલેજનમાં કોઇ વખત અસહ્ય મારે છે અને પછી સાંજે ટાઢ વાગી ઝીણા

તાવ આવે છે, અને તે ઊતરતી વખત ઘણા પરસેવા પડે છે. કલેજની જગોએ ઊંચાણ લાગે અને ત્યાં ગાંઠ જેવું જણાય અને તેમાં દરદ સર થાય છે. કલેજી જેમ વધારે પાકતુ જાય તેમ ડુખાવો તથા ચસકા વધે છે તેમાં કોઈ વખત મરડો થઈ આવે છે. કલેજના હેઠલા ભાગમાં તે દરદ થયું હોયતો પાંસળીની નીચે ગાંઠ જેવું તરી આવે છે તથા દાખવાથી માલમ પડે છે. જ્યારે તે બહુ પાકી ગયું હોયતો તેને દાખવાથી તે નરમ લાગે છે. કલેજનું છેવટ ચાર રીતે આવે છે. ફેફસામાં અથવા આંતરડામાં અથવા હોજરીમાં અથવા બાહ્યના ભાગમાં તે પુટે છે.

ફેફસામાં પુટે તારે જોરમાં આંસી થાય, હાંફણ થાય, અને ઉધરસની સાથે પર મોઢામાંથી બાહ્ય નીકળે છે. આંતરડામાં ફાટે તારે મરડો થાય, અથવા એકાએક ઝાડાવાટે બહાર પર નીકળે, બાહ્યના ભાગમાં પુટવાનું હોય તો જમણી પાંસળી આગળ ગાંઠ તરી આવે અને તે અણીદાર થાય અને તે પુટીને તેમાંથી પર નીકળે. હોજરીમાં પુટે તો એકદમ ઉલટી થઈ તેની સાથે પર નીકળે છે.

ઉપાચાર—ઉપર પરમાણે કલેજી પાકવાની જરા પણ નીસાની જણાય તો પારાખી કુંઘપણ દવા આપવી નહી, અથવા શકત જુલાબ આપવો નહી. કલેજી પાકતી વખત આખો દાડો તાવ રહેતો હોયતો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

લાઇકર આમોનીઆ એસીટેટીસ	...	આઉસ ૧
પોટાસા નાઇટ્રેસ	...	ગેરેન ૩૦
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટ્રેસ	...	દરામ ૧
ડીક્રીકસન આવ ડાનટેલીઅન	..	આર્જિસ ૫

પણ આખો દાડો તાવ ન રેતો હોય ને સાંજરે તાવ આવી પરસેવા પડતો હોયતો ઉપલી દવાને બદલે નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર જુલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવું.

એસીડનાઇટરીક ડીલુટ ...	મીનીમ ૧૫
કરીઆતાની આ ...	આંજિસ ૬

ઝાડો કપ્પજ હોયતો, સીડલીજ પાઉડર અથવા રૂપાઈનો જીલામ આપવો. આજરી લેવાતો જાય તો, નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગ-
ઝાસ ભરી દાડમાં ત્રણવાર પાવું.

સાલ આમોનીઆક અથવા મોખો નવસાર ...	ગરેન ૩૦
એકમટ્રાકટ આવ ડાંડેલીઅન ...	ગરેન ૬
કમપાઉન્ડ ટીચર આવ લવંડર ...	મીનીમ ૩૦
પાણી...	આંજિસ ૩

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી પોણું વાઇનગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી અને તે ઘણા દાડાં ભરી રાખવી.

ડીલુટડનાઇટ્રો મ્યુરીઆટીક એસીડ ...	દરામ ૧
ટીચરફેરી પરક્લોરીડ ...	મીનીમ ૪૦
આમોનીઆ હેડરો કલોરેટ ...	દરામ ૧
કમપાઉન્ડ ટીચર આવ સીનકોના ...	દરામ ૨
સકસ ટેરેકસેસાઈ ...	આંજિસ ૧
પાણી ...	આંજિસ ૬

આ રોગમાં મરડો થાય તો ઉપલી દવાને બદલે નીચે લખેલી દ-
વાના ચાર ભાગ કરી દાડામાં ચારવાર દર ત્રણ કલાકે પાવું.

કલોરોડાઇન ...	મીનીમ ૪૦
લાઇકરઓપાઇ સેડેટીવ ...	મીનીમ ૩૦
ટીચર આવ કાઇનો ...	દરામ ૨
ઇનફ્યુઝન આવ લોગડ ...	આંજિસ ૬

કલેન્નુ પાકી ગયું હોય એમ માલુમ પડે તો આજરીન મોટી આ-
સપીટાલમાં લઈ જવો, જ્યાં તે પકેલ કલેન્નને ડાકટર (ન્યુમેટીક એરપી-
રેટર) નામની પીચકારીથી ફાડી પર કાઢી બ્રાન્કસે, જેથી આજરી ખીન-

હરકતે ત્રણ ચાર રોજમાં સાળે થઈ જશે. કલેજી ફેફસામાં અગર આંતરડામાં અથવા હોઝરીમાં ડુટવાથી વખતે નુકશાની પોંચેછે, વાસ્તે ઉપર મુજબ એલાજ કરવા ચુકવું નહીં.

આજરીને રાતમાં જીંધ ન આવતી હોયતો હેઠળ લખેલી સઘળા દવા પાઈ દેવી.

સોલ્યુશન આવ મ્યુરેટ આવ મોરફીઆ ... મીનીમ ૧૫

પાણી ... આંજિસ ૧

કલેજી પાક ઉપર ચઢતી વખત તેમાં ઘટકા મારેતો તે જગો ઉપર અલશીનું પોલટીસ દહાડામાં ત્રણ ચાર વાર પાંધવું અથવા ફલાનલનો શેક કરેવા, અથવા નીચે લખેલી દવામાં લુગડું બાળી તે ભાગ ઉપર દહાડામાં ત્રણ વાર મુકવું. એથી બળતરા બહુ બળે તો તેમાં ૧૦ આં-
ઉસ પાણીને બદલે ૧૨ આંઉસ પાણી નાખવું.

એસીડ નાઇટ્રીક ... ... દરામ ૧

મ્યુરીઆટીક એસીડ, ... દરામ ૧૧

પાણી .. ... આંઉસ ૧૦

ઉપલાં બંને એસીડો ધીમે ધીમે પાણીમાં મેળવી બાટલીમાં ભરી રાખવાં અને તેનો ઉપર પરમાણે ઉપયોગ કરેવા.

કલેજી કદાપી ફેફસામાં ડુટવાથી ખાંસી જોરમાં થાય ત્યારે નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

એલીકસરપારે ગોરીક ... ... દરામ ૧

વીનમ એપીકાક્યુના. ... ... મીનીમ ૧૫

સ્પીરીટ ઇથરનાઇટરસ. ... ... મીનીમ ૨૨

પાણી ... ... આંજિસ ૩

ફેફસામાં ડુટવાથી ખાંસી સાથે તાવ હોય તો ઉપલાનું સકાની પેહેલી દવા નાંખવાને બદલે પોટાસા નાઇટ્રેસ ગરેન ૧૫ નાખવો. જો આંતર-
ડામાં ડુટે અને મરડો જણાય તો નીચે લખેલી દવાનાં ત્રણ પડીકાં કરી દહાડામાં ત્રણવાર સાકરના સીરા સાથે ચટાડવાં.

ડોવસે પાઉડર	...	...	ગરેન ૧૨
બીસમથ સખ નાઇટરસ	...	...	ગરેન ૧૫
એસીડ ગાલીક.	...	...	ગરેન ૧૫
સલફેટ આવ કવીનાઇન	...	...	ગરેન ૩

ઉપરની બાજુ ઉપર કુટે તો બે ત્રણ દહાડા ધર્મના લોટની પોલટીસ બાંધી પછી તે ઉપર સોમપલ ઓઇન્ટમેન્ટની પટ્ટી રૂઝ આવે ત્યાં સુધી જગાડવી. આજનીને હલકો ખોરાક આપવો. આવા મરજમાં હવાનો ફેરફાર કરવાથી ચમતકારની માફક ફાયદો થાય છે વાસ્તે દરીઆવાળી ઘંડી હવામાં આજનીને હવા બદલ કરાવવી.

ક્રમળો.

(જોનડીસ—Jaundice.)

નીશાની—પેટેલાં આંખની સફેતીમાં પીળાટ જણાય, પછી ચેરો તથા નખ પીળા થાય, અને પછી આખુ શરીર હળદર જેવું થઈ જાય. પેસાચ પીળો આવે, ઝાડો સફેત અથવા કાળો હોયછે. વખતે કાંઈનો ખરસેવો તથા યુંક પણ પીળી હોયછે. ક્રમળાવાળી ઓરતનું દુધ વખતે પીળું હોય છે. આજનીના શરીરનો પીળો રંગ હોયછે તે વખતે બદલાઈને ચામડી ઘેરા લીલા રંગની થાયછે. જેને આપણામાં ક્રમળી કહેછે. એ બંને દરેદ જુદાં નથી એકજ છે.

સખખ-કસેજ.મો વરમ થવાથી, અથવા તે પાકવાથી, પીતની પથરીથી, પેટમાં કરમો પડવાથી, લાંબા દાહાડાનું અજીર્ણ, લાંબા દાહાડાનો તાવ, ઝેરી સર્પના કરડવાથી, જ્યારે કસેજમાં પીતની પથરી બંધાયછે ત્યારે તેમાં ઘણું કપાઈને ફાગે, ઉલટીઓ આવેછે.

ઉપાય—ઉપલા જે કારણથી થયો હોય તે સોધી કાઢી તેમો ઉપાય કરવો. પીતની પથરી બંધાવાથી કપાઈને ફાગુ હોય, અને ઉલટીઓ થતી હોય તો બરફ ચુસાડવો. અને ૨૦ થી ૩૦ મીનીમ ટીચર ઓષી પાણીમાં ભળી પાવું. અથવા નીચે બખેલી દવાઓ જળવી તે પાવી.

ટીચર આપી	...	...	દરામ ૧
ટીચર બેલાડોના	...	...	દરામ ૧
એસીટ્ટ આવ મોરફીઆ	...	...	ગરેન ૨
કેમફર વોટર	...	...	આંકિસ ૬

અથવા દવા પેટમાં ટકી શકે નહીં તો, નીચેની દવાઓ મિળવી ગુ-
દામાં પીચકારી મારવી.

અફીણ	...	...	ગરેન ૨ થી ૩
ટીચર આવ બેલાડોના	...	...	મીનીમ ૨૦
વાઈન	...	...	આંકિસ ૧

એ શીવાય સાધારણ ક્રમજોમાં પેટ કબજા હોયછે, વાસ્તે એક હલકો
ગુલાબ આપી, ઝાડો સાફ લાવવા પછી નીચે લખેલી દવા મિળવી, તેના
બાર ગોળાઓ બનાવી અકેકી ગોળી સવાર અને સાંજ ચાર પાંચ દા-
હાડા સુધી પાણી સાથે ગળાવવી.

એક્ટ્રાક્ટ આવ ડાનડેલીયન	...	...	ગરેન ૩૦
પલમર્સ પીલ	...	...	ગરેન ૧૦
આકસગાલ	...	...	ગરેન ૧૦
કેસ્ટાઈલ સોપ	...	...	ગરેન ૬

એથીન્દ્રાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ
બરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

વોટાસા એસીટ્ટસ	...	...	ગરેન ૪૫
એક્ટ્રાક્ટ આવ ડાનડેલીઅન	...	...	ગરેન ૬
ટીચર આવ હાઈપ્રોસીયામસ	...	...	મીનીમ ૨૦
પાણી	...	...	આંકિસ ૬

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ વાઈન ગલાસ બરી દાહાડામાં
ત્રણ વાર પાવી.

ક્રીમ આવ ટારટર	...	...	ગરેન ૩૦
બોરાકસ	...	...	ગરેન ૧૦
સ્પીરીટ ઇથર નાઈટરેસ...	...	...	દરામ ૧
પાણી	...	...	આંકિસ ૬

અથવા ૩૦ મીનીમ એસીડ નાઇટ્રીક ડીલુટ અથવા એસીડ સ-
લ્યુટ્રીક ડીલુટ અથવા ડીલુટેડ હેડરોકલોરીક એસીડ, એ ત્રણમાંથી ગમે
તે ઉપલા વજનમાં લેઈ અને સાડાચાર આંઉસ કમપાઉન્ડ ડીકાકથન
ઓફ ગેનસીના લેઈ અનેને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ બરી
દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી. અથવા નીચે લખેલી દવાઓની ૧૦૦ ગો-
ળીઓ બનાવી ત્રણ ગોળીઓ પાણી સાથે સવાર સાંજ ગળાવવી.

કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ સીનામોમ ..	દરામ ૧
રૂબાઈ	દરામ ૨
ઓઈલ આવ જુનીપર	મીનીમ ૨૦
સીરપ આવ જુનબર	ઓંડું
કેસટીલ સોપ	દરામ ૪

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેની ૬ ગોળીઓ બનાવી
બધે ગોળી દાહાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

રૂબાઈ	ગરેન ૩
પલવીસ એપીકાકથના... ..	ગરેન ૪
કેસટાઈલ સોપ	ગરેન ૧૦
ઓઈલ આવ જુનીપર.	એક ટીપું.

આ રોગમાં આંજરીને તરસ ધણી લાગેછે, વાસ્તે જીમ્મિ લખ્યા
પરમાણે પાણી તઈયાર કરી એમાંથી ૩ થી ૬ આંઉસ દાહાડામાં બે
અથવા ત્રણવાર તરસ લાગે ત્યારે પાવું. જો થી તરસ ધીપણે અને કમ-
ળાનું જોર નરમ પડશે.

કરીમ આવ ટારટર	આંઉસ ૧
સાકર	આંઉસ ૨
ઉકળતું પાણી... ..	રતલ ૨૧

ઉપલી બંને વસ્તુ કાચના વાસણમાં નાખી તે ઉપર ઉકળતું પાણી
ધીમે ધીમે રેડા કરવું. બધું ઓગળી જાય, અને થંડુ પડે, ત્યારે તે
કામમાં લેવું.

ઉપલી દવાઓ ત મળી આવે તો અરડુસો, ગળો, લીમડાની છાલ, ત્રી-

કૃળા, કરીયાતું, કડુ, એ સરવ બરાબર લેઈ ખાંડી તેમાંથી ગરેન ૬ નો ઉકાળો કરી તેમાં થોડું મધ મેળવી થોડા દાહાડા પાવું. અથવા ત્રીકૃળાનો રસ, અથવા ગળોનો રસ, અથવા દારૂ હળદરનો રસ, અથવા બીમડાના પાંદડાનો રસ, જે મળી આવે તેમાં થોડું મધ મેળવી દરરોજ થોડાદાહાડા પાવું. દરેક રસ પંદર પંદર મીનીયમ લેવો અથવા કડવી તુખડીના ગરબના રસનો થોડા દાહાડા નાસ આપવો.

અથવા સુંડ, તીખાં, લીડીપીંપર, એ એકેક રૂપીયાભાર લેવાં, એખો મંડુર ૩૩) બાર લેવો. એ બધાંને બારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાંથી ૩૦ બાર ગરમ પાણીની સાથે દાહાડામાં એક વખત આપવું.

પેસાબનુ ઘણી વાર થવું.

(ફ્રીકવન્ટ મીકટુરીશન—Frequent Micturition).

ઉપાય—

દીંચર આવ બેલાડોના ... મીનીમ ૩૦

દીંચરફેરી પરકલોરીડ ... મીનીમ ૩૦

પાણી ... .. આંઉસ ૩

એ સ્થળાંને મેળવી તેમાંથી ૧ લીટર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવું, બપોલી દવાઓ ન મળી આવે તો.

સીમળાતાં ફુલ, ઉમરાના પેપા, જયફળ, સેકી લીલાગર, એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક વાટી લુગડે ચાળી વાલ બેને આસરે દાડામાં બે વખત મધની સાથે ચટાડવાં.

હિંધમાં પેસાબનુ થવું.

(ઇનકોન્ટીનન્સ આવ યુરીન—Incontinence of urine).

ઉપાય—બાળકને તેમજ મોટી બિમારના માણસને હિંધમાં બીજાનામાં

પોતાની મેળે પેશાબ થઈ જાય છે, તો તેવા બીમારને નાચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી, બાજકને તેમાંથી ૧ થી ૨ ચમચી ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

ટીચરે આવ અરગટ ... મીનીમ ૧૦ થી ૧૫

ટીચરફેરી પરકલોરીડ ... મીનીમ ૧૦

સ્પીરીટ આવ કલોરોફોર્મ ... મીનીમ ૫

ઈનફ્યુઝન આવ કુઆસીઆ. આંઉસ ૧

પીશાબમાં લોહી પડવાનો રોગ.

(હીમેટુરીઆ—Hæmaturia)

નીશાની—પેશાબમાં જે લોહી પડે છે તે ગુરદામાંથી, ડુકનામાંથી અથવા પેશાબ આવવાની નળીમાંથી આવે છે. જ્યારે ગુરદામાંથી લોહી નીકળે ત્યારે પીશાબ સાથે મળેલું લોહી નીકળે છે અને તેનો રંગ બ્રાન્ડી અથવા પોરેટવાઈનના જેવો હોય છે. ગુરદામાંથી લોહી પેશાબની સાથે નીકળવા પહેલાં અથવા પડતી વખત ટાઢ વાગે અને કંપારી છુટે છે. હાય પગ થંડા થઈ તાવ આવે છે. કમરમાં ભાર લાગે અને તેમાં ખેંચાવો અથવા થોડું દરદ થાય છે.

ડુકનામાંથી લોહી નીકળે છે ત્યારે પહેલાં થોડો નીતરો પીશાબ આવે છે અને પછી છેલ્લો પીશાબ લાલ લોહી જેવો આવે છે. આ રોગમાં પીશાબની હાજત ઘડી ઘડી લાગે છે. ગુદામાં ફુખાવો થાય, આગ બળે, ભાર લાગે અને પેશાબ કરતી વખત આંખરોને કાંસવું પડે. પેટુ ફાટ ફાટ થાય. ઇંડોના ડુલમાં વખતે બળતરા બળે અને વખતે ઉલટી થાય ને તાવ પણ આવે.

પેશાબ બાહાર આવવાના મારગમાંથી લોહી નીકળે ત્યારે બધો પેશાબ નીતર્યો આવે તે આવી રહ્યા પછી પાછળથી થોડાં ટીપાં લોહીના અથવા લોહીની ધાર થાય છે. આ રોગમાં પેશાબ કરતી વખત કંઈ દરદ જણાય નહિ અને પીશાબની હાજત પણ વારંવાર ન થાય.

પીશાબનો લાલ લોહી જેવા રંગ મળે. અથવા હાથીઆ થોરનાં લાલ ફીડવાં. પતંગના લાકડાનું પાણી વીગેરે એવી વસ્તુ દવા તરીકે અથવા અમથી આધામાં આવી હોય તો તેથી પણ થાય છે વાસ્તે એમ હોય તો ગભરાવું નહિ.

લાલ પેશાબને થોડી વાર સુધી કામના વાસણમાં રાખી મુક્યો હોય અને પછી જોયો હોય તો તેમાં નીચે લોહીના થરો બેઠેલો જણાશે. અથવા પેશાબ તપાસવાની કામની નળીમાં લાલ પેશાબ નાખી તેને સ્પીરીટના દીવા ઉપર ગરમ કરી તેમાં થોડા ટીપાં એસીડ નાઇટ્રીકના નાંખવા. જેથી ઇંડાની સફેદી જેવા પદાર્થ નીચે બેઠેલો જણાશે. ઉપર પરમાણુ કોઈ પણ વસ્તુ આધામાં આવવાથી લાલ પેશાબ આવતો હોય તેને કામના વાસણમાં રાખી મુકવાથી નીચે થરો બેસતો નથી.

સખાબ—પેશાબમાં લોહી ધણું કારણથી પડે છે. કમરમાં પેંટું અથવા પેશાબના મારગ ઉપર જોરથી વાગવાથી ઉત્સાહથી પડી જવાથી, ઘોડા દોડાવતાં લાંબી મુસાફરી કરવાથી, અથવા ટેકરોટકરી વાળી ખરાબ જમીન ઉપર ગાડી અથવા ગાડામાં બેસી મુસાફરી કરવાથી ગુરદામાં ચોટ અથવા આંચકો લાગે છે તેથી તેમાંથી લોહી પેશાબની સાથે નીકળે છે. તથા બીનાસવાળી જગામાં સુજાથી, ગુરદામાં રેતી પડવાથી, પરમો થવાથી, ડુકનામાં પથરી બંધાવાથી, ઘણી ગરમ અને જલદ વસ્તુ આધાથી, દાડ પીવાથી, પેશાબ કરવાની બાહારની નળીનો સાંકડો મારગ થવાથી, અથવા ધણા સ્ત્રી સંભોગ કરવાથી પેશાબની સાથે લોહી જાય છે.

ઉપાય—ગુરદામાંથી રેતી જવાથી લોહી જતુ હોય તો ગુરદામાં પથરી અથવા પેશાબમાં રેતી જાય તે વચ્ચેના મથાળા હેડન જણાવ્યા પરમાણુ ઇલાક્ષી કરવા—

ડુકનામાં પથરી બંધાય છે તો તે હુંશિયાર ડાકટર થાસે ચીરીને કઢાવવી, એમ છતાં કોઈ વખત લોહી જાય છે તો તેવે વખતે નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાદન ગલાસ ભરી દાહાડામાં વણુ વારે પાવું.

એસીડ ગાલીક ... ગરેન ૪૦
 લીકવોડ એક્ટ્રાક્ટઆવ અરગટ. દરામ ૨
 સાકરનો સીરો ... આંડિસ ૧
 પાણી ... આંડિસ ૫

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ બરી દહાડામાં
 ત્રણ વાર પાવું.

એસીડ સલ્ફ્યુરીકડીસુટ ... મીનામ ૩૦
 કુઆસીયાની અથવા કોલમની આ... આંડિસ ૩

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેનાં છો સરખાં પડીકાં કરી
 ૧ પડીકું દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે સાકરના સીરામાં ચટાડવું અને
 એ પરમાણુ ચાર પડીકા સુધી એક દીવશમાં આપવું.

એસીડ ગાલીક ... દરામ ૧
 અફીણ ... ગરેન ૧

ઉપલી દવાઓથી ફાયદો ન થાયતો નીચે લખેલી દવાઓને સારી પેઠે
 મેળવી તેમાંથી ગુંદરના પાણીમાં ચાર સરખી ગોળીયો વાળી એક ગોળી
 દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે થંડા પાણી સાથે ગળાવવી. કોઈ પણ કા-
 રણથી પેથાબમાં લોહી પડતું હોય અને આત્મનરી બહુ નળજો થઈ જાય
 તો પેહિલથીજ આ ગોળીઓ ગળાવવી.

પલંમખી એસીડ ... ગરેન ૬
 મોખુ અફીણ ... ગરેન ૧ (એક)

ગુરદાના દરદથી અથવા તેમાં રેતી જવાથી લોહી પડતું હોય અને
 તેથી ગુરદા આગળ કમરમાં ડુખાવો થતો હોય તો તે ઉપર ટરપેનટાઇન
 ચોપડી ઉપર ફલાનલનો શેક કરવો. અથવા ઉપર બરફ ફરવવાથી ઘણો
 ફાયદો થશે.

કુકનામાં પથરી ન હોય અને બીજા કારણથી લોહી જતું હોય અ-
 થવા પેથાબ કરવાની નળીમાંથી લોહી જતું હોય તો, પેકુ ઉપર બરફ
 ફરવો અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેના પીચકારીઈદરીમાં મારવી.

ફટકડી. ... .. ગરેન ૧૦

એસીડોનિક ... ... ગરેન ૧૦
પાણી ... ... આંદ્રિસ ૧૧.

તેની સાથે ૨૦થી ૬૦ ગરેન ફેરી આમોનીઆ સલફેરીસ અને આઠ આંજિસ પાણી એ બંનેને મળવી તેના છ ભાગો કરી અડધો ભાગ દર છ કલાકે પાવો. અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ડીઆરફેરી પરક્લોરીડ. ... મીનીસ ૨૨
કોલમની આ ... ... આંજિસ ૭

ન્યારે ગુરદામાંથી લોહી જતું હોય અને તેથી નબળાઈ થઈ હોય તો તેને પણ ઉપલી દવા ફાયદો કરે છે.

ડુકનાનું લોહી બંધ કરવા ૨૦ થી ૩૦ ગરેન ફટકડી તેને એક પા. ઇન્ટ પાણીમાં પીગળાવી તેની પીચકારી ઇંદરીમાં મારવી, અથવા મોખા થંડા પાણીના પીચકારી ઇંદરીમાં મારવી, જેથી વખતે ઘણો ફાયદો થાય છે. ઘણી વખત એવું બને છે કે ડુકનામાંથી લોહી બહાર આવવાને બદલે તેમાં બંધાઈ જાય છે. જેથી પેટુ સુજી આવે છે. તેમાં દરદ થાય છે. પેસાબ બંધ થઈ જાય છે. ન્યારે એમ થાય ત્યારે કેથેટર ઇંદરીમાં મુકી તે કેથેટરને રસ્તે પેસાબ તથા લોહી બહાર કાઢવું.

પેસાબ સાથે ઘણું લોહી જતું હોય અને આગળ આપેલો કોઈ દવા ન હોય તો ૧૦ ટીપાં ટરપેનટાઇન એક આંદ્રિસ ગુંદરના પાણીમાં નાંખી હલાવી પાઈ દેવું. અને બંધ ન થાય તો ૩ અથવા ચાર કલાકે ફેરી એ પરમાણે પાવું, પણ શરીરમાં તાવ હોય તો એ દવા આપવી નહી.

ઉપલી કોઈ પણ દવાઓ હાજર ન હોય તો કાયાની ભુકી અથવા હીરાદખણની ભુકી ગરેન ૩૦ લેઈ તેની સાથે એક ગરેન અફીણ મેળવી તેનાં ત્રણ સરખાં પડીકાં કરી, અને એક એક પડીકું દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે થંડા પાણી સાથે ફકાડવું. અથવા નીચે લખેલી દવાઓની બારીક ભુકી કરી તેમાંથી તોલો ૦૧ દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ફકાડવી.

દાડમની મુકી છાલ... ... તોલો ૧૧
માયાફળ ... ... તોલો ૦૧

અફીણ ચોખ્ખું ... ... ગરેન ૧ (એક)

ખીમારને હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો, પણ નખળાઈ વધારે હોય તો દુધ, ગેરવો, વાઘન વીગરે કુવત વાળો ખોરાક આપવો, હવા ફેરબદલ કરાવવી.

મધુપરમેહ મીઠો પેસાબ.

(ડાઈઆબીટીઝ મેલીટીસ—Diabetes Mellitus.)

નીશાની—સરઆતમાં આંખરીના હાથખગ ઢીલા પડે, વાંચવા લખવા ગમે નહીં, તરસ બહુ લાગે, મોઢું સુકું અને તેનો રવાદ મીઠો લાગે, પેસાબના હાજત જલદી જલદી થાય. દર વખત તે ઘણો પેસાબ કરે. વધારે દાડા રોગ ચાલવાથી આંખરીની ચામડી મુકી થાય. પરસેવા નીકળતો ધીમે ધીમે બંધ થાય, પાણી પી પેટ ઠસ થાય તોપણ તેની તરસ છીપે નહીં. પેટ કબજ રહે અને ઝાડો આવે તે ઘણો કઠણ મળેવો આવે. નખળાઈ દરરોજ વધતી જાય, આંખ ઝાખ મારે, છાતીમાં દાહબળે. અને લાંબા દાડાની બદહજમીનાં ઘણી નીશાનીઓ જણાય. કેટલીક વખતે આંખરીને ભુખ ઘણી લાગે અને તે બે અંદાજે ખાય. એ પરમાણે ઘણા મહીનાઓ ચાલવા પછી જંધાળરાખર આવે નહીં. સાંજે ઝીણો ઝીણો તાવ આવે, અને ઘણી મીઠી પેસાબ આવવાથી આંખરી બીલકુલ હાડ પાંજરા જેવા લેવાઈ જાય. તેમાંથી ખમ, જળંદર, પાઠાં વીગરે રોગો થઈ આંખરીનો અંત લાવે.

મીઠો પેસાબ તપાસવાની રીતો ઘણીછે. જેવી કે પેસાબ કાચના વાસણમાં કરી એક કોરે મુકી રાખવાથી તે ઉપર હજારો કીડીઓ ચડી આવશે. તેમજ પેસાબને બે આંગળાં વચ્ચે દાખવાથી મધ અથવા સાકરની ચાસણીની માફક ચીકણો લાગશે. અને તેનો વાસ મીઠો લાગશે. અથવા મોરચુયાનું પાણી એક ગલાસમાં કરી પેસાબ તપાસવાની કાચની નળીમાં થોડો પેસાબ નાખી તેમાં ઉપલુ મોરચુયાનું પાણી ટીપે ટીપે નાખવું અને પછી તેમાં થોડાં ટીપાં લાઇકર પોટાસાનાં નાખવાં. જેવાં

લાઇકરે પોટાસાનાં ટીપાં પડવા માંડશે તેવાજ પેસાબમાં લાલ થરો દે-
ખાશે, પણ પાછળથી તે પીગળી જશે. છેલીવારે એ દવા રેડી રહ્યા પછી તે
નળીને ગરમ કરવાથી તેમાં લાલ અથવા નારંગીના રંગનો થરો દેખાશે.
એવી રીતનો ફેરફાર જણાય તો તેમાં સાકરનો ભાગ છે એમ સમજવું.
અથવા પેસાબ તપાસવાની કાચની નળીમાં થોડો પેસાબ નાખી તેમાં
તેથી અરધો ભાગ સોલ્યુશન આવે પોટાસ નાખવો. અને પછી તે નળી-
ને સ્પીરીટના દીવા ઉપર ગરમ કરવી. જો તેમાં સાકરનો ભાગ હશે તો
પેસાબનો રંગ ધેરો, ભુરો અથવા પોરટવાંધનના જેવો જણાશે. અથવા
નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી થોડાં ટીપાં પેસાબ તપાસવાની
કાચની નળીમાં નાખી તેને સ્પીરીટના દીવા ઉપર ઘણું ગરમ કરવું.
પછી તેમાં ચારથી પાંચ ટીપાં પેસાબનાં નાખવાં. પેસાબમાં સાકર ઘણી
હશે તો, તે સઘળાનો રંગ એકદમ બદલાઈને પીળો થઈ જશે. અને પીળા
રંગનો અથવા રાતા રંગનો થરો નીચે એકઠો થએલો જણાશે. ઉપર પર-
માણે નીચાંનીએ જણાય નહીં તો પેસાબમાં સાકર જતી નથી એમ સમજવું.

સખ્ય—માણસના શરીરમાં થોડી અથવા ઘણી સાકરનો ભાગ
હોય છે, પરંતુ જ્યારે લાંબા દાડાના અજીર્ણને લીધે ઘણા ધીનાં અને
સાકરવાળાં પકવાંનો વીગિરે ઘણું ખાધામાં આવે છે, ત્યારે હોજરીમાં બરાબર
પાચન નથી. તેથી તે વસ્તુઓ તેની તેજ અવસ્થામાં અથવા સા-
કરના આકારમાં બદલાઈને પીસાબની સાથે મળી જાય છે. ઘણો લાં-
બો વખત થંડી અથવા બીનાસ ખાધાથી, અંગ ગરમ થયું હોય તે
વખતે થંડુ પાણી પીવાથી, ખાટા અથવા જવના ફીણવાળા દારૂઓ
અમ્મદાજી વાપરવાથી, ઝાડો થવાથી, ઘણો સ્ત્રી સંભાગ કરવાથી, એવાં
બીજાં કારણથી શરીરમાં નબળાઈ થઈ એ રોગ થાય છે. કોઈ વખત
વારસા તરિકે આ રોગ ઉતરે છે.

ઉપાય—ગોળ, ખાંડ, સાકર, મધ વીગિરે મીઠાસવાળી વસ્તુઓ,
પટેટા, ગાજર, સકરીઆં વીગિરે એવી મીઠી તરકારીઓ, સેગો, આરાર-
ટ, ઘઉંનું દુધ, ગાંમડીઓઆ, અથવા આટાના સત્તવાળી એવી વસ્તુઓ
વીગિરે એવીથી નદન દૂર રેવું. તરકારી વીના ન ચાલે તો, કોબીજ, મુળા,

બાંધ, કુદરતી વીગેરે અપમાં લેવું. દારૂ પીવાનો માત્રો હોયતો સેરી અથવા થોડા બરાંડીમાં પાણી નાખી આપવું. શરીરમાં ફલાનલ અને એવાં ગરમ કપડાં પેરાવી રાખવાં, અને પોતાની શક્તી પરમાણે દરરોજ ખુલી હવામાં જવું. બીનાસવાળી જગોથી દુર રેવું.

આ બીમારીમાં ઝાડો કબજ રહેછે, વાસ્તે એરંડીયું અથવા કમ-
નાડડ રૂપાઈ પાઉડરનો જ્યુલાય આપવો. પણ એપસંમસાદ અથવા
સોડલીજપાઉડરનો જ્યુલાય આપવો નહીં. ઝાડો સાફ લાવવા પછી ની-
ચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવી.

એસોડ નાઇટરીક ડીલુટ . . . બીનીમ ૧૫

બારેકની ચા

આંઉસ ૩

એ દવા થોડા દાહડા આપવા છતાં કાયદો ન થાય તો, એરોમીટીક
સલફ્યુરીક એસોડ બીનીમ ૧૫ લેઈ ત્રણ આંઉસ કરીઆતાના આમાં
નાખી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ દાડાનાં ત્રણવાર પાવું. અથવા વા-
થી ૧ ગરેન એક્ટ્રેક્ટ આવ ઓપીઅમની એક ગોળી બનાવી દર ચાર
કલાકે ગળાવવી. અને તે ઘણા દાડા સુધી ચાલુ રાખવી. અથ-
વા બા ગરેન “કોડીઆ” દર ત્રણ કલાકે દાડામાં ચારવાર પાંણી સાથે
પાવું. ઉપલા ઉપાય ઘણા કાયદા કારક છે, વાસ્તે તે અજમાવવા બુલબુ
નહીં. તેથી આરામ ન થાય તો નીચે લખેલી દવાએને મેળવી તેમાંથી
પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દાડામાં ચારવાર પાવું, અને તે ઘણા દાડા
ચાલુ રાખવું.

એક્ટ્રેક્ટ આવ હેમલોક . . . ગરેન ૨

એક્ટ્રેક્ટ આવ કેન્સાપીસ ... ગરેન ૨

ડીલુટેડ હેડરોસીઆનીક એસોડ. બીનીમ ૮

ઈનફ્યુઝન આવ કાલમબા ... આંઉસ ૬

શરીરમાં તાવ રેતો હોય તો ૨ ગરેન કવીનાઈન સલફસ દર ત્રણ
કલાકે ફકાડવું. અથવા પાંચ બીનીમ લાઈકર આરસેનોકાલીસ ને કરી-
આતાના ઉકાળામાં નાખી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું. અને તાવ બંધ
થવા પછી ઉપલી એક્ટ્રેક્ટ આવ ઓપીઅમ અથવા “કોડીઆ”ની દવાએ
પાવા શરૂ કરવી.

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં
ત્રણ વાર પાવી.

આમોનીઆ સાઇટ્રેટ આવ આર્બન ... ગરેન ૩૦

સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોચેટીક ... દરામ ૧૧

ફોષ્ફોરસ બાઈ કાર્બોનેસ ... દરામ ૧

કોલમનીઆ ... આંદ્રેસ ૨

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં
ત્રણ વાર પાવી.

ટીચરફેરી પેરકલોરીડ ... મીનીમ ૨૩

સલફેટઆવ કવીનાઈન ... ગરેન ૬

પાંણી ... આંદ્રેસ ૩

ઉપલા ઉપાઓ કરતી વખત કમર ઉપર નીચે મુજબ દવા તબયાર
કરી લગાડવી, પણ તે ખુલથી પીવામાં ન આવે તેની સંભાળ રાખવી.
અને તેમાંથી ૨ ચમચા ભરી દાડામાં બે વાર કમર ઉપર ઝોળવી.

લીનીમેન્ટ સેપોનાસ ... આંદ્રેસ ૪

ટીચર ઓપી ... દરામ ૫

ટીચરઆવ કેથારીડીસ ... દરામ ૨

તેમજ પાંણી લાગતી હોય તો સુદા પાણીમાં થોડાં ટીપાં ડીલુટેડ
ફ્રાસફેરીક એસીડ તથા થોડા ગરેન એસીડ સીટરીક અથવા ટારટારીક
એસીડ નાખી તે દર વેળા પાયા કરેલું. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ
મેળવી પાંણીને બદલે તે યોવીસ કલેક્શનમાં થોડી થોડી પાવી.

ગલીસીરાઈન ... દરામ ૫

એસીડ ટારટારીક ... ગરેન ૫

એસીડ સીટરીક ... ગરેન ૫

પાંણી આંદ્રેસ ૩૨

આ બીમારીમાં ઝાડો વધારે થતો હોય તો એસીડ વાળું પાંણી પીવા
આપવું નહીં. પણ તેને બદલે થોડું મુનાનું પાણી પાયા કરેલું.

આભરીને ઘણી નબળાઈ થઈ ગઈ હોય તો નીચે જણાવેલી દવા.

એ મેળવી તેના ત્રણ ભાગ કરી દાડામાં ૩ વાર ખાવી.

સોલ્યુશન આવ સ્ટીકીનીઆ ... મીનીમ ૧૫

ડીલુટડ નાઇટરોમ્યુરીઆટીક એસીડ દરામ ૦૧

કમપાઉન્ડ ઇનફ્યુઝન આવ જનસીના આંઉસ ૪૧

એક કામિલ ડાક્ટર નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દાડામાં ચારવાર પાવાની ભલામણ કરે છે.

ઇચર ફ્રી પરક્લોરીડ ... દરામ ૧

અથવા-ફ્રીએટ આમોનીઆ સોડરસ ગરેન ૩૦

સ્પીરીટ આવ કલોરોફોરમ ... મીનીમ ૪૦

લાઇકર મોરફીઆ હેડરો કલોરેટીસ દરામ ૨

પાણી ... આંઉસ ૧

એવા રોગને વાસ્તે એક ડાક્ટર ભલામણ કરે છે કે પેટેલાં થોડા દીવસ સુધી ૦૧ દરામ લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ અરગટ દાડામાં ત્રણ વાર પાણીમાં નાખી પાવું અને થોડા દાડા વીતા કેડે ૩ થી ૬ દરામ લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ અરગટ અને સાડાચાર આંઉસ પાણી એ બંને ને મેળવી તેના ત્રણ ભાગ કરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી, એથી ઘણો ફાયદો થાય છે.

અથવા-એવીસ કલાકમાં ખોરાક દાખલ ફક્ત ૩ થી ૪ શરૂ ફુધ પાવું હોય, અને બીજા કંઈ પણ ખોરાક આપ્યો ન હોય તો પેસાયમાંથી સાકરનો ભાગ થોડા દાડામાં કમતી થાય છે.

ઉપલા રોગ શીવાય બીજાં કેટલાં એક દરદીમાં પેસાય વધારેવાર તે મજ વધારે થાય છે, વાસ્તે જો એમ હોય તો એ ભુંડા મરજની ધાસ્તી રાખવી નહીં. દરદી જેવાંકે પોતો મીઠજ તથા હીસટીરીઆવાળી ચોરતને પરમીઆના દરદમાં તેમજ તનફુરસ્ત માણસને થંડીની વખતમાં પીસાયની હાજત વધારે વાર થાય છે તેમજ પેસાય વધારે ઉતરે છે, અને કેટલીએક વખતે તખ્તખાઇમાં પણ પેસાય વધારે આવે છે. વાસ્તે એમ જણાય તો ઉપર આપેલાં પરીક્ષાઓથી ચોક્કસ કરી સંકા મટાડવી, ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—

ગુરદામાં પથરી થાય અથવા પેસાબમાં રેતી જાય તે વીશે. ૨૮૭

લોદર, હરડાં, કાપફળ, નાગરમોથ, વાવડોંગ, કાળીપાટ, સાદડ, ધ-
માસો, અજમો, વાવડોંગ, દારૂ હળદર, નાગરમોથ, મોરચણીનાં પાન એ
સરવે સરવે ભાગે લેઈ તેમાં નાગરમોથ એ ભાગ લેઈ ખારીક વાટી તે-
માંથી રેશા બાર લેઈ માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શેરે રા નાંખી ઉ-
કાળી બાકી પાણી રૂઝ બાર રહે ત્યારે ગાળી તેમાં રેશા બાર મધ ના-
ખી દર રોજ પાવું.

ગુરદામાં પથરી થાય અથવા પેસાબમાં રેતી જાય તે વીશે.

(રીનલ કેલ્ક્યુલી એન્ડ ગ્રેવલ—Renal calculi and gravel.)

નીશાની—દરેક પુરુષ અથવા સ્ત્રીને કુંટીની હારમાં બંને બાજુએ
પીડની તરફ એ ગુરદા થાય છે, તે બંને ગુરદામાં અથવા એકમાં એ જાત
ની રેતી થાય છે. એક કઠણુ જાતની તથા બીજી નરમ જાતની પેસાબને
કાચના વાસણમાં થોડો વખત સુધી રહેવા દીધાથી તેમાં રેતી હોય છે. તે
નીચે ખેસી જાય છે.

કઠણુ અથવા લાલ જાતની રેતી ઇંટની ભુકી જેવી અથવા લાલ
કીરમજી રંગ હોય છે. તેને બંને આંગણાં વચ્ચે દાખવાથી રેતીની મા-
ફક કઠણુ લાગે છે. અથવા માટી હોય તો તેની ભુકી થઈ જાય છે. જ્યાં
સુધી રેતી ગુરદામાં હોય છે ત્યાં સુધી દરદ થતું નથી, પણ જ્યારે ગુર-
દામાંથી પેસાબના ટુકામાં જવા સારૂ મુત્રનાળામાં જાય છે, ત્યારે તે
સાંકડી નળીમાં એકાદ સાંકડી ખુટી જાય છે. ત્યાં તેમાં દરદ થાય છે. કોઈ
વખત તે રેતી પેસાબને રસ્તે બહાર નીકળતી નથી, તો ટુકડામાં એકઠી
થઈ તેની પથરી બંધાય છે. આ જાતની રેતીની પેસાબ દીવા ઉપર ગરમ
કરી હોય તો તે રેતી પીગળતી નથી. આ જાતની રાત્રી રેતીમાં મુખ્ય ક-
રોનિ એક ખટાશવાળો ભાગ આવે છે, જેને યુરીક આસીડ અથવા
બીટીક આસીડ કહે છે. આ યુરીકઆસીડ બીજા ખારો જેવા કે સોડા,
આમોનીઆ વીગરે સાથે મળેલી હોય છે.

૨૮૮ ~~અંતરંગી~~ આય અથવા પેસાબમાં રેતી જાય તે વધે.

નરમ જાતની રેતી આટાના જેવી નરમ તથા સફેદ હોય છે. આ જાતની રેતી યુવાની તથા બીજી બે ખટાસવાળી યોગે જેને ઓકેઝલીક આસીડ તથા ફોસ્ફોરીક આસીડ કહે છે તેની બનેલી છે. આ જાતના પેસાબને ગરમ કર્યો હોય તો તે થોડી રેતી પેસાબ સાથે પીગળી જાય છે.

રેતી બંધાવાનો મુખ્ય ત્રણ નીશાનીઓ છે.

૧ બી. યુરદા આગળ જાયુક ડુખ્યા કરે છે.

૨ જી. કોઈ વેળા યુરદામાંથી રેતી જતી વેળા એટલું તો સકત ૬-૨૬ થાય છે કે, દરદીથી તે ખમીશકાતું નથી. અને તેથી તે ખેસુધ યધ જાય છે, તથા તેનું શરીર પાણી પાણી યધ જાય છે. આ દરદ કોઈ વેળા ઘણા કલાક સુધી રહે છે.

અને ન્યારે રેતી યુરદામાંથી ડુકનામાં આવે છે ત્યારે તે નરમ પડે છે.

૩ જી. પીશાબ સાથે લોહી જાય છે.

આવા દરદની વખતે દાખવા કરતાં ઉપર સેક કરવાથી દરદ નરમ પડે છે.

સખખ—ઘણું કરી જાંઘ વરણના લોકો જેઓને ઘણા જાંઘો ખોરાક ખાવા મળે છે, અને તેઓ એક ઠેકાણે પડી રહે છે, અને તગેહવાર જાતના સરખતો તથા દારૂઓ પીએ છે, અથવા થંડી અને બીનાસ વાળી જગામાં રહેવાથી, ઘણી ખટાસવાળી વસ્તુઓ ખાધાથી, અથવા ગંદીવાના ઘણીને લાલ રેતીનું દરદ થાય છે.

સોળી અથવા નરમ જાતની રેતી જેને ફાસફટ આવ લાઈમ અથવા યુના વાળી રેતી કહે છે, તે ઘણું કરીને ગરીબ દુરબળ લોકો જેઓને પુરતો ખોરાક નથી મળતો તેને થાય છે. તેમજ ખાવામાં બદપરેજી રાખવાથી અજીર્ણની નીશાની સાથે થાય છે.

ઉપાય—જેઓને રાતા રંગની રેતી જતી હોય તેઓને ઘણાં જાંઘ પકવાનેને બદલે હલકો ખોરાક જલદી પચા શકે એવા આપવો. દારૂ બી. લકુલ પાવો નહીં. કસરત કરાવવી, ગરમ કબજ્જે હમેશાં પેહેરાવી રાખવો, ઝાડો કબજ રહેતો હોય તો નીચે જણાવેલી છ દવાઓમાંથી ગમે તે એક નો હલકો જુલાબ આપવો. અને લીટીઆવોટર અથવા લીમોચોટર પીવા આપવું.

ગુરદામાં પથરી થાય અથવા પેસાખમાં રેતી જાય તે બીજી. ૨૮૬

કરીમ આવ ટારટર   સુનામખી   એમસમ સાહટ
ગરમાજો   રખાખી   કાળી દરાખ

ઉપર પરમાણુ સંભાળ લેવાથી રેતી થતી અટકે છે. રેતી જતી વેળા અતીસે દરદ થતું હોય તો ગુરદા આગળ ખસખસનાં ફીડવાનો ગરમ સેક કરવો. દરદીને ગરમ પાણીમાં કમર સુધી અરધો કલાક સુધી તેમાં ખસખસનાં ફીડવાં નાંખી ખેસાડવો. ગુરદાની જગાં ઉપર ટીઅર ઓપી ખેલાડોના કલોરોફોરમ એ ત્રણે સરખે ભાગે મળવી તે ઉપર લગાડવી અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવી તેમાંથી પોણું વાંધન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ચુંદ	...	દરામ ૩
પોટાસાઆઈઓડાઈડ...		દરામ ૦૧ થી ૦૧
પોટાસા ખીકારખાનસ ...		દરામ ૨
અથવા સોલ્યુશન આવ પોટાસ.દરામ ૨		
એસાડ સીટરીક	...	દરામ ૧
ટીઅર આવ હેનખેન ...		દરામ ૨
સ્પીરીટ આવ નાઈટરીક ઈથર.દરામ ૨		
ઈનફ્યુઝન આવ લીનસીડ.		આંઉસ ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓને મળવી તેમાંથી પોણું વાંધન ગ. લાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ફોસફેટ આવ સોડા	...	દરામ ૪
ચુંદર	...	દરામ ૩
સ્પીરીટ ઈથર નાઈટરસ ...		દરામ ૨
ટીઅર આવ હેમલોક	...	દરામ ૨
ઈનફ્યુઝન આવ યુકુ	...	આંઉસ ૮

અથવા દરદ ઘણું થતું હોય અને ઊંધ ન આવતી હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી પાવું અને દરદ જારી રહે તો ત્રણ કલાક પછી બાકીનું ખીજી ગલાસ પાવું. તેને કેફ જણાય અને તે પડી રહે તો તેને પડી રહેવા દેવા.

૨૬૦ ગુરદામાં પથરી થાય અથવા પેસાબમાં રેતી જાય તે વીચી.

સોલ્યુશન આવ મ્યુરેટ આવ મોરફીઆ ... મીનીમ ૨૦ (વીસ

ધથર સલફ્યુરીક ... ... મીનીમ ૧૫

પાણી ... ... આંઉસ ૨

સોડાની ઉપલી દવાઓ સીવાય બીજી કોઈ પણ દવા આપવી નહી, કારણકે ગુરદામાં ફાસફેટ આવ સોડા પીગળી જાય છે. તો પણ કાર- બાનેટ આવ સોડા તેજ રીતે પીગળી જતો નથી. તેથી ઉલટુ પથરી બંધાવામાં જે ખટાસ વાળી વસ્તુ આવે છે તેની સાથે મળી જઈ પથરી થવાને મદદ કરેછે વાસતે આવી બીમારીમાં સોડાવાટરને બદલે લીઠીઆ બોટર પીવા આપવું સાચું છે.

કાચી કાઠીના છત્રીસ દાણા એક આંઝોસ કુવાના અથવા નદીના સ્વછ પાણીમાં નાખી એક કલાક સુધી ઉકાળવા અને પછી તે દાણાઓ પાછા બાહારે કાઢી સારી પેઠે છુંદવા અને પાછા તેજ પાણીમાં નાખીને એક કલાક સુધી વધારે ઉકાળવા. પછી તેમાં વા દરામ મ્પીરોટ ધથર નાઈટરેસ નાખી તે દાડામાં ગમે ત્યારે એક વાર પાવું. આ પરમાણુ બે મહીના બરોબર કરવાથી જન્મલી પથરી હાય તે પીગળી બાહાર નાકળી જાય છે લાલ રેતી વાળાના પેસાબમાં બહુકાગળ બાળવાથી તે રાતો થઈ જશે. જે કાગળ પેસાબ તપાસવાને વાસતે તદ્દુઆર આવે છે.

સફિત અને નરમ રેતી નબળા અને જેને ખોરાક બરોબર નહી મ- જવાથી લાંબાં દાડાનું અજીર્ણ ચાલે છે તેને થાય છે. આ પેસાબ થોડો વાર કાચના વાસણમાં રાખી સુકવાથી નીચે ધોળો થશે જન્મેછે તેમાં હળદી- આ કાગળને બાળવાથી જો તેમાં ખારનો બાગ વધારે હશે તો પીળો રંગ બન- લાઇને નારંગી અથવા બદામી રંગનો કાગળ થશે. પાછો તે કાગળ કોઈ ખટા- સવાળી ચીજમાં બાળવાથી પીળો થઈ જશે. બહુ કાગળ તથા હળદીઆ કા- ગળ તદ્દુઆર ન મળે તો નીચે પરમાણુ બનાવવા. બહુ કાગળ બનાવવા. લીટમસ નામની એક ગળીના જેવી ચીજ આવેછે તેને પાણીમાં પીગ- ળાવી તેમાં ધોળો બલોટીંગપેપર બહુરંગ આવે ત્યાં સુધી બાળવો, અને પછી તડકે સુકવી પેસાબની ખટાણુ તપાસવા થોડો થોડો ઉપર પરમાણુ કામમાં લેવો. હળદીઆ કાગળ. હળદરનો ટીંચર અથવા હળદરના પાણી-

રદામાં પથરી થાય અથવા પેસાબમાં રેતી જાય તે વીધી. ૨૬૧

મ' જો બલોટીંગ પેપર બોળી તડકે મુકવી પેસાબના ખાર તપાસવા
વા સકેત રેતીવાળો પેસાબ તપાસવા કામમાં લેવા.

સકેત રેતીવાળા બીમારને કુવતવાળો પચી શકે તેટલો ખોરાક આ-
પવો. સકતી આવવા ટીચરફેરી પરકલોરીડ ખારકના ઉકાળાની સાથે
પાવો, લીબુની જાતનો ખટાસવાળો મેવો ખવરાવવો. દારૂ પીવા વીના ન
ચાલે તો થોડા ચેમપેન અથવા કલોરેટ આપવો. તથા એસીડ નાઇટરોફ
ડીલુટ અથવા એસીડનાઇટરો મ્યુરીઆટીક ડીલુટ મીન્ટ્રમ ૧૫ બેઇ જો
આંદોસ કરીઆતાની ચામાં મેળવી તેમાંથી એક વાંતનગલાસ દાડાના
ત્રણવાર પાવું. અથવા ખાટાં લીબુનો રસ તોલા બે લેઈ તેમાં બે આ-
ર્જેસ પાણી નાખી ૧ આંદોસ એક દાડામાં બે વાર પાવું. એ રસ હમેસા
તાજે લેવા અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર બાગ કરી દાડા-
માં ચારવાર પાવી અને તે ઘણા દાડા મુધી ચાલુ રાખવી.

એસીડ નાઇટરો મ્યુરીયાટીક ડીલુટ ...	દરામ ૧
ટીચરફેરી પરકલોરીડ ...	દરામ ૧
ટીચર આવ કેમફેરીલા ..	દરામ ૨
ઇનફ્યુઝન આવ કાલંબા ..	આંદોસ ૧.

અથવા પથરી ટુકડામાં બંધાઈ ચુકી હોય તો એક જાતનું હથીયાર
આપે છે તેને ઇંદરીને રમ્તે ટુકડામાં ખોસી અંદરની પથરીના કટકેક-
ટકા કરી નાખે છે કદાપી તેથી નયો ટુટતી તો ઇંદરી તથા ગુદાની
વચમાં નસતર મુકી ત્યાંથી પથરી કાઢવામાં આવેછે.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—

ગોખર, ગરમાળાની સીંગ, ડાબડાનામુળ, કાસડાનામુળ, જવાસો,
આંબળાં, પાખાંણભેદ, હરડેદળ એ સરવ બરાબર લેઈ આખુપાખુ બાંગી
તેમાંથી ૩૦૦ બાર લેઈ માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શર ૧૦ માં
નાખી ઉકાળી બાકી પાણી ૩૭ બાર રહે તેને ગાળી તેમાં મધ ૩૧બાર
મેળવી દરરોજ પાવું.

મોટા આંતરડાના નીચેના ભાગનો વરમ.

(ટીફલાઇટીસ—Typhlitis)

નીશાની—પેટની જમણી બાજુએ નીચેના ભાગમાં મોટા આંતરડાનો એક ભાગ વરમ થવાથી ધણી વેળા સુજી આવેછે. અંદર ઝુંકો તથા કપાતું હોય એમ લાગે. થોડો થોડો તાવ ચઢી ઉતર આવ્યા કરે કોઈ વખત ઝાડો કબજ રહે તો કોઈ વખત ઝાડો બહુ થાય. પેટની જમણી બાજુ તથા તેની નીચે આંગણાંથી દાબી જોવાથી તે દુખેછે. પેટમાં વા પકડેછે અને તે ધ્રુવીને ઢોલ જેવું યાયછે. અટકડી ઉછાળો તથા કોઈ વખત ઉલટી થાય છે. આજરી પોતાની પીઠ ઉપર તથા જમણી બાજુ તરફ જોર વાળીને સુઈ રહેછે અને બંને હુટણો પેટ તરફ વાળેલા રાખે છે. આંતરડાના વરમની સાથે તેનું ચોકણું પડે છે તેનો પણ જો વરમ થાય તો તેથી ખરાબી થાય છે.

સમ્બંધ—મોટાં આંતરડામાં ઝાડાની કબજીયતને લીધે ઝાડાની કઠણ, ગાંઠો અંદર બરાઈ જવાથી અથવા કાંઈ નકર ખોરાક અંદર ખુચી જવાથી અથવા પડી જવાથી આ રોગ થાય છે.

ઉપાય—ઉલટી ન થતી હોયતો પહેલાં એરંડીયા તેલનો એકાદ જુલાબ આપવો. બીજી હર કોઈ જાતનો કઠૂણ જુલાબ આપવો નહિ. એરંડીયાથી સાફ ઝાડો ન આવે તો નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેની પીચકોરિ ગુદામાં મારવી.

એરંડીયું તેલ ... ... ચમચો ૧૥

ટરપેનટાઇન. ... ... ચમચો ૧

કાંજનું પાણી. ... ... આંઢિસ ૧૦

ધજના લોટની અથવા અળશીની પોલટીસ બનાવી તે ઉપર થાંડું ટીંચર ઓપી છાંટી તે ગરમ ગરમ તે દુખતા ભાગ ઉપર બાંધવી અને તે થંડી પડે કે બંને કલાકે બદલ્યા કરવી. ગરમ પાણીના વાંસણમાં આજરીને અરધા કલાક સુધી બેસાડવું, અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ બનાવી અંકેકી ગોળી દહાડામાં ચાર વાર પાણી

મોટા આંતરડાના નીચેના ભાગની વરમ.

સાથે ગળાવવી અને તે ધણા દહાડા સુધી જરી રાખવી.

એકરૂંદ આવ ઓપીઅમ ... ગરેન ૨

એકરૂંકટ આવ બેલાડોના ... ગરેન ૨

સોડાવોટર તથા લેમાનેટ પાવો, જે ઉલટીઓ ધણી થતી હોય તો ઉપલી ગોળીઓને બદલે નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવી પોણું વાઇન ગલાસ જરી દર ત્રણ કલાકે પાવી. અને બે દહાડા એ દવા આપવાથી ઉલટી બંધ થાય તો પાછી ઉપલી ગોળીઓ શરૂ કરવી.

બીસમથી સખ નાઇટરસ ... દરામ ૧૫

એસીડ હેડ્રોસીઆનીક ડીલુટ ... મીનીમ ૧૫

ટીઅર ઓપીઅમ ... મીનીમ ૪૦ થી ૬૦

પાણી ... આઉસ ૬

બીમાર એકથી બે વરસનું હોય તો ઉપલી દવામાંથી ૧ થી ૨ ચમચી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

બીમારને સુવાડી રાખવો. અને પ્રવાહી પદાર્થ ખાવા આપવો.

ઉપર જણાવેલા સઘળા ઉપાય કર્યા છતાં આરામ ન થાય તો જમણી બાજુએ બ્યાં ફુખાવો થતો હોય ત્યાં થોડી જળો મુકવી અને ગરમ સેક કરવો.

ઉપેલા ઉપાયો કર્યા છતાં આરામ ન થાય અને તે પાક ઉપર ચડે અને ઝાંખાજરીને તાવ આવી ધણા અરસેવો પડે છે તે વખતે તાવને વારતે ઝાંખા તાવમાં બતાવ્યા પરમાણુ ધીલિંગો કરવા. અને પાકેલા ભાગને નસતરથી અનુભવી માણસે ચીરવું અને તે જખમ ઉપર આવે એવડો ગટાપરચાનો કટકો કાપીને ફલાનલના કપડામાં વીંટાળી તેને પાકું એક-નરમ ચામડાના કટકામાં વીંટાળી ગાદી જેવું કરી જખમ ઉપર મુકી ઉપર પાટો બાંધી દેવો.

અથવા—તે પાકું ન હોય પણ જમણી બાજુ તરફ ધણા દહાડા સુધી ખેંચાવો થયા કરે તથા ત્યાં ગાંઠ થએલી જણાય તો ૧ આઉસ ચરબી તથા ૧ દરામ આઇઓડાઇડ આવ આમોનીઅમ એ અનેને મેળવી સવાર સાંજ તે ઉપર ચોપડવું જેથી તે પીગળી જાય.

આંતરડામાંથી લોહીનું પડવું.

(મેલોના—Melaina)

નીશાની તથા સખ્ય—આંતરડામાંથી કાળા રંગનું કટકાના આ-
કારમાં બંધાએલું લોહી પડેછે, તે ઝાડો કપ્પળ રહેવાથી મરડો થવાથી
અથવા કંઈ તે ઉપર વાગવાથી વીગેરે એવાં કારણોથી તેવું લોહી પડેછે.

ઉપાય—મરડાના આંતરથી લોહી જતું હોય તો મરડામાં બતાવેલા
ઉપાયો કરવા. પણ ઝાડો કપ્પળ રહેવાથી જતું હોય તો સાચુ તથા
થંડા પાણીની પીચકારી ગુદામાં મારવી. ઝાડો સાફ આવવા પછી ૧ દરામ
ટીચર આવ એપીયમ તથા ૨ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેની
પીચકારી સફરામાં મારવી. અથવા ઝાડો સાફ લાવવા વા ચમચી ગં-
ધકના ફુલ તથા વા ચમચી કારબોનેટ આવ મેગનેસીઆ એ બંનેને
મેળવી એ પરમાણે સવારે સાંજ ફાકવું. અથવા ગુલકુંદ ખાવો. ઉપર
પરમાણે કરવાથી ઝાડો સાફ આવવા પછી વા દરામ લીકવીડ એક્ટ્રેક્ટ
આવ અરગટ પાણીમાં મેળવી દર એકથી એ કલાકે પાવું. જોથી લોહી
બંધ થઈ જશે.

પેટ ઉપર સકત વાગવાથી અથવા ઊંચેથી પડી જવાથી આંતર-
ડામાંથી લોહી જતું હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેની આપ
ગોળીઓ બનાવી તેમાંથી બન્ને ગોળી જમ જરૂર જણાય તેમ ગળાવવી.

એસીડ ગાલીક ... ... ગરેન ૪૦

પલમબી એસીડ ... ... ગરેન ૧૨

અફીણ ... ... ગરેન ૩

પાતુ અગર એવી બીમારીમાં નબળાઈ થઈ લોહી જતું હોય, તો
બરફના પાણીની પીચકારી સફરામાં મારવી. અથવા ઉપર જણાવ્યા પ-
રમાણે લીકવીડ એક્ટ્રેક્ટ આવ અરગટ આપવું.

આંતરડામાં વળ આવવાથી થતી ચુંકો.

(ઇનટસસેપ્શન—Intussusception.)

નીશાની—કોઈ વેળા આગળ આપેલા ચુંકોના ઇલાજ કરવાથી તે દરેદ નરમ પડતું નથી. અને શકત જીભાખની દવાઓ આપવાથી ડાડો પણ થતો નથી. પણ આજરોને ઓકારી આવેછે. અને ઉલટીમાં અ-રાખ ગંધાતી વીસટા જેવું પડેછે. અને પેટની અંદર ધણો ફુપાવો થાયછે. એ પરમાણે થાય તારે આંતરડાએ વળ આવેછે અથવા તેના કોઈ ભાગમાં દબાણ થયુંછે એમ સમજવું. આ રોગમાં શકત ચુંકની સાથે જેમ વખત જાય તેમ પેટ ફોલ જેવું થતું જાયછે. આજરોને પેટના કયા ભાગમાં દરેદ થાય છે તે માલમ પડે અને એમ જણાય કે પેટના કોઈ એક ભાગ સુધી પવન આંતરડામાં ચાલીને પછી જાણે અટકી જાયછે. આ બીમારીમાં તાવ આવતો નથી, પણ પરસેવો પડી શરીર થંડું થાયછે.

સખ્ય—સાધારણ ચુંકના દરેદમાં આંતરડાના માંસમાં આંકડી આવેછે. પણ આ શકત ચુંકની બીમારીમાં આંતરડાનો કોઈ ભાગ વળ ખાઈ જાયછે, જેથી આંતરડાનો નળ બંધ થઈ જાયછે. તેથી અંદરના ડાડાનો કચરો વળ આવેલા ભાગથી નીચે ઉતરી શકતો નથી તેથી તે કચરો ઉલટી થઈ મોઢાને રહેતે બાહાર પડેછે. વખતે આંતરડાના કોઈ ભાગ ઉપર દબાણ થાયછે. (જેવું કે આંતરગળના આજરમાં) તારે પણ એવી નીશાની થાયછે.

ઉપાય—સાધારણ ચુંકોનો ઇલાજ કરવાથી તે નરમ પડે, અને જીભાખથી ડાડો પણ ન છુટે. તો તપાસવું કે આંતરગળ અથવા ગોળાનો આજર બીમારને છે જો તે હોય તો તેને ઉપર ચડાવવા ઉપાય કરવો.

વળી કેટલાએકને ડુંડો નીકળેલો હોયછે. જો તે હોય તો તે બેસાડવો. એ પરમાણે તપાસ કરવા પછી પણ દરેદ જારી રહે તો એરંડીયા તેલની અથવા ગરમ પાણીની પીચકારી ગુદામાં મારવી એ ઉપાય બે વાળ વાર કરી જોવો. તેમજ શકત ચુંકોની બીમારીમાં બતાવા પરમાણે જીભાખ

આપવા. પણ જ્યારે સકત જીલાબથી ઝાડો ન થાય અને ઉપર પરમાણે નીશાનીઓથી ખાતરી થાય કે આંતરડાએ વળ ખાધાછે તો જીલાબની દવા આપવી બંધ કરવી. કારણ કે તેથી નુકશાન થાયછે. અંન અથવા કુંદાં ઓજ પેટમાં ટકી શકતી ન હોય તો સેરવો દુધ અથવા કાંજી એવી વસ્તુની ગુદામાં પીચકારી મારવી જોયી જીવને આધાર મળે. દરદ બહુ થાય તો દરદ નરમ પાડવા અફીજુ ગરેન ગા થી એક લેઈ તેની એક ગોળી કરી દાહાડામાં એક વખત ગળાવવી. અને જરૂર પડે તો એ પરમાણે એ અથવા ત્રણ વખત ગળાવવી. પેટને હાથથી સારી પેઠે ઓળવું. જોયી વખતે પોતાની મેળે આંતરડાનો વળ નીકળી જશે. પેટને જોરથી ઓળવું નહી. અથવા ઝાડો ધણા દીવસનો કબજા હોય, ને જીલાબ આપવાથી થતો ન હોય તો નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી રટમકપમ્પથી તે ગુદામાં પીચકારી મારવી, અને પછી ત્યાં કુઆ દેઈ દેવા, જોયી તે દવા બાહાર નીકળી ન જાય.

કાસટર ઓઇલ ... ... આંઉસ ૧૧

ટરપેનટાઇન ... ... દરામ ૪

ટીચર આવ એસાફીટીડા ... ... દરામ ૨

કાંજીનું પાણી ... ... આંઉસ ૧૮

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેની ઉપર પરમાણે ગુદામાં પીચકારી મારવી.

કરોટન ઓઇલ ... ... મીનીમ ૩ થી ૬

કાસટર ઓઇલ ... ... દરામ ૪

ટીચર એસાફીટીડા ... ... દરામ ૨

કાંજીનું પાણી ... ... આંઉસ ૧૮

ઉપલા ઉપાયોથી ઝાડો ન આવે તો તે દવા એકદમ બંધ કરવી અને નીચે પરમાણે ઉપાય કરવા ચુકવું નહી.

આજરોને કલોરોફોરમ સુંઘાડી થોડો ખેસુધ કરી ૩ થી ૪ દરામ બાઈ કારબોનેટ આવ સોડા પાણીમાં સારી પેઠે પીગળાવો તેની પીચકારી ગુદામાં મારવી. અને પછી ૨ થી ૩ દરામ એસીડ ટારટારીક પાણીમાં

જેનવી તેની પીચકારી પણ ગુદામાં મારવી, અને પછી ગુદા ઉપર હાથ દાખી રાખવો. આ અને દવાઓની જેનવણીથી આંતરડામાં પવન ઉત્પન્ન થશે અને તેથી આંતરડાં એટલાં તો ટુલશે કે જેથી આંતરડાનો વળ પોતાની જેને નીકળી જશે. અને થોડા વખતમાં ગુદાને રસ્તે સાફ ઝાડો આવશે. આ ઉપાય ઘણો સારો છે.

અથવા નીચેની દવાઓને જેનવી તેની ત્રણ ગોળીઓ કરી અંકડી ગોળી દર ચાર કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી. અથવા પેટ ઉપર ગરમ સેક કરવો.

એકરેક્ટ આવ બેલાડોના ... દરામ ૧

એકરેક્ટ આવ ઓપીયમ ... દરામ ૧

એકરેક્ટ આવ પોપી. ... આંદ્રિસ ૨

આબ્જરીને ગરમ પાણીના વાસણમાં બેસાડવો. અથવા આબ્જરીને ક્લોરોફોર્મથી બેસુધ કરી ધમણની મદદથી ગુદાને રસ્તે અંદર પવન દાખલ કરો હોય તો તેથી આંતરડાનો વળ નીકળી જાય છે. ઘણી ઉંચેથી થંડા પાણીની ધાર રેડવાથી ફાયદો થાય છે.

જ્યારે ઉલટીની તથા ઝાડાની દવાઓ આપવાથી, ગુદામાં દવાની પીચકારી મારવાથી, ગરમ પાણીના વાસણમાં બેસાડવાથી વીગેરે ઉપાય થી કંઈ ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવા સમૂહની પાછી દેવી. અને જરૂર જણાયતો દર ત્રણ કલાકે પાવી. આ દવાથી અતિ ઘણો ફાયદો થાય છે.

એપસેમ સાઈટ ... ... દરામ ૧

એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ ... મીનીમ ૧૦

લાઈકર ઓટ્રોપી . . . મીનીમ ૨ થી ૫

ટીચર આવ ઓરેન્જ ... દરામ ૧

પાણી ... ... આંદ્રિસ ૧

ઉપલી દવા ઘણી ઝેરી છે વાસ્તે તે હુંશીયાર માણસે વાપરવી.

હરસ.

હરસથી લોહીનું જવું.

(પાઈડિસ ઓર હીમોરો હોઈડિસ— Piles or Haemorrhoids).

નીસાની—ગુદાની પાસે નાના મસા થાયછે, તેને આપણે હરસના નામથી ઓળખીએ છીએ. હરસના મસાની બે જાત કરવામાં આવીછે. જ્યારે તે ગુદાની પાસે અથવા ફરતા હોય, અને તે દેખાતા હોય તે બાહારના મસા કહેવાય છે. અને જ્યારે તે ગુદાની અંદર હોય અને તે જણાતા નથી ત્યારે તેને અંદરના મસા કહેછે. આ મસામાંથી લોહી નીકળેછે. વાસ્તે તેને ડુજતા મસા કહેછે. અને બાહારના મસામાંથી લોહી નીકળતું નથી, વાસ્તે તેને સુકા મસા કહેછે. બાહારના હરસના મસા જ્યારે તરતના અને નાના હોય ત્યારે તેમાં સેહેજ ગરમી લાગે. કીડ અને ખરેખર થાય, ઝાડે જવા પછી તેમાં બાર લાગે અને મસામાં ધીમું મીઠું દરદ થાય. દરદની સલક છેક કુલામાં અને ગુદામાં લાગે. જીજી રહેવાથી તથા ચાલવાથી દરદમાં વધારો થાય.

અંદરના હરસના મસા હોય તો ગુદામાં કીડ લાગે, ખજતરા ખજે, અકરસાટ અને દરદ થાય, ગુદામાં કુંઠ યીજ ખુચતી હોય એમ જણાય. ઝાડે ગયા પછી થણો વખત સુધી આંખરીને કાંસવું પડે. અને જાણે હજી બીજા ઝાડો આવશે એમ લાગે, વખતે ઝાડે જતા આંખરીને એટલું તો કાંસવું પડે અને ડુખાવો તથા દરદ થાયકે આંખરી ઝાડો રોકી રાખે પણ છેવટ તેને જવું પડે, ત્યારે થણું દરદ થાય અને ઝાડો ઉતરે, એ પ્રમાણે દર વેળા થણું કાંસવાથી થણીવળા આમળ નીકળે છે, અને તેની સાથે ડુજતા મસા બાહાર નીકળે છે. એ પરમાણે નીશાંત્રીઓ જણાવા પછી વખતે એકદમ ઝાડને રસ્તે લોહી પડે જો લોહી થોડું હોય તો તે પડા પછી ડુખાવો નરમ પડે પણ જો લોહી થણું પડે તો શરીરમાં નખળાઈ આવે, ચેરો ફીકો થાય, લોહી લાલ કીરમળ જેવું હોય છે અને તે ઠીપુ ઠીપુ પડે છે, અને વખતે ધારથી પડે છે.

સખખ — આખો દાડો ખેસીને કાઢવાથી, થોડી મનત કરી સારો ખો-
રાક ખાવાથી, મસાતો તથા જલદ દારૂ પીવાથી, ઘણી ઉંની તેજજ ઘણી
થંડી વસ્તુઓ પીવાનો માવરો રાખવાથી, હમેશાંની કબજીઅતથી ઘણું
કાંસવાથી, કંમરની આસપાસ તંગ કમરપટો બાંધી રાખવાથી, સકત
જીલામની દવાઓ ઘડી ઘડી લીધાથી, ગરમ હવામાં રહેવાથી, હવાએલી
અથવા ભીની જગો ઉપર ખેસવાનો માવરો રાખવાથી, ગરબવંતી સ્ત્રીને
ગરબના દવાણુથી, અને એ સીવાય કાળજીના તથા તલીના દરદથી આ
રોગ થવાને મદદ મળે છે. પુખ્ત ઉમરે આ રોગ વધારે થાય છે, અને
તે વખતે વારસા તરીકે પેઢી દર પેઢી ઉતરતો મળે છે.

જે કારણથી દરદ ઉતપન્ન થયું હોય તે સોધી કાઢી દૂર કરવું.

અંદરના હરસના મસાનો ઉપાય—

(ઇન્ટરનલ ઓર બ્લીડીંગ પાઇલ્સ—Internal or bleeding piles).

લોહી ઘણું જતું હોય તો ૦૧ ચમચી લીકવીડ એક્ટ્રેક્ટ આવ અ-
રગટ દર ત્રણ કલાકે ૧ આંઉસ પાણીમાં પાવું, અને પછી ઝાડો સાફ
લાવવા ૪ દરામ કરીમઆવટારટર તથા ૨ દરામ ગંધકના ફુલ એ બંનેને
મેળવી તેનાં ચાર પડીકાં કરી એકેક પડીકું દાડામાં ચાર વાર મધમાં
ચઠાડવું અને તે એક મહીનો સુધી તે જારી રાખવું તથા ૦૧ ગરેન
પોડોફીલીન ૧ આંઉસ પાણીમાં મેળવી રાત્રે સુતી વેળા દર ત્રણથી ચાર
દાડાને આંતરે પાવું અથવા ૫ ગરેન બ્લુપીલ ગળાવવી. અથવા નીચે
લખેલી દવાઓનો પાક કરી એક કાચના વાસણમાં ભરી રાખવો, તેમાંથી
એક ચમચી ભરી દર ત્રણ કલાકે ઝાડો સાફ આવે ત્યાંસુધી ખવરાવવો.

ગંધકનાં ફુલ	...	આંઉસ ૧
પલવીસ જ્વેલપ	...	દરાંમ ૧
બાલસમ આવ કોપેઇબા	...	આંઉસ ૦૧
સુંકનો ભુકો . .	...	દરાંમ ૦૧
કરીમ આવ ટારટર	...	આંઉસ ૦૧
સાકરનો સારો	...	થોડો

હરસનું લોહી બંધ કરવા ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ લાઇકરેટરી પરનાથ-

ટ્રેડીસ દર ત્રણ કલાકે ૧ આંઉસ પાણીની સાથે પાવું, તથા ૮૦ મીનીમ ટ્રીચરઓથી અને એ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાંથી અરધુ સવારમાં તથા અરધું સાંજે પીચકારી વડે ગુદામાં દાખલ કરવું. અથવા ૩ ગરેન અરગોટીન તથા ૧૦ ગરેન ગુંદરનો ભુકો, એ બંનેને મેળવી તેની એક ગોળી બનાવી તે સવારમાં અને બીજી એવી બનાવી તે સાંજે ગુદામાં દાખલ કરવી, આ ગોળીઓથી ઘણા ફાયદો થાય છે, એથી લોહી જીરુ બંધ થશે એટલુંજ નહીં પણ હરસની નસોનો સોજા મટી તે આરામ થઈ જશે.

અથવા—૧ લોલા ફટકડી એક બાટલી પાણીમાં પીગળાવી તેની પીચકારી અથવા ૨ લોલા માયાફળની ભુકી કરી તે ઉપર ૧ રતલ ખજાળાનું પાણી નાખવું, અને થંડુ પડે તેના નીતરા પાણીની પીચકારી ગુદામાં મારવી, એથી પણ લોહી બંધ ન થાય તો ૪ દરાંમ ટ્રીચરફેરીપર ક્લોરીડ અને ૧૦ આંઉસ થંડા પાણીમાં નાખી તેનો પીચકારી ગુદામાં દરરોજ મારવી, ઝાડે જતાં કાંસતા મસા બાહાર નીકળે તો તેના ઉપર બરફ લગાડવો અથવા ટ્રીચરફેરીમાં લુગડુ બોળી તેના ઉપર ભુકી જરાવાર દાખી રાખવું, અથવા તે ઉપર ફટકડીની ભુકી દાખવી, અથવા તે હરસોને ઓપીઆ વતી પકડી રેશમની દોરીથી મજબુત બાંધવા અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસે ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવું ન્થી તે લોહી ધાણું કરી બંધ થશે.

ગલીસી રાંધન ... દરાંમ ૨૫ થી ૪

એસ્ટાડ સીટરીક ... દરાંમ ૨

ટ્રીચર આવ કારડામોમ ... દરાંમ ૩

પાણી ... આંઉસ ૮

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ કરી એકી ગોળી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે થંડા પાણી સાથે ગળાવવી.

પલંમબી એસ્ટાટ ... ગરેન ૮

અફીણ ... ગરેન ૧ (એક)

ફનફેસન આવ રોઝીસ ... ગરેન ૫

અથવા—નાચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ વાઈન ગ્લાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

એસીડ ગાલીક ... ગરેન ૪૦

એરોમેટીક સલફ્યુરીક એસીડ દરાંમ ૧

ડીઝર આવ સીનેમોમ ... દરાંમ ૪

ડીસ્ટીલ્ડ અથવા મોખુ પાણી. આંદિસ ૮

ઉપલી તત્ત્વોથી ધણે દરજે આરામ થઈ જશે. વખતે તેનું ઘણું નોર થઈ જવાથી આરામ થતો નથી. તારે તેના ઉપર સંભાળથી નાઈટ્રીક એસીડ મુકવામાં આવેછે. તેથી આરામ ન થાય તો તેને ક્લોરોફોર્મ સુંઘાડી નસતરથી અંદરના મસા કાપી કાઢેછે, જેથી એકદમ આરામ થઈ જાયછે. પરંતુ એ કામ ઘણાજ કુશીયાર માણસનું છે.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

હરડેની ઢાલ ... .. તોલા ૨૦

ચીતરક ... .. ,, ૫

સુંડ ... .. ,, ૫

સોપ્યાં બીલામાં ... .. ,, ૨૦

કાળા તીખાં ... .. ,, ૫

પીપરીમુળ ... .. ,, ૫

લોંડીપીપર ... .. ,, ૫

જીર ... .. ,, ૫

રાંધિલ સુરેણ ... .. ,, ૨૧

એ સરવેન ઝીણાં વાટી સરવથી બમણો ગોળ નાખી તેની તોલા પાંચ ભારની ગોળાઓ બનાવી તેમાંથી ગોળા એક દર રોજ ખાય તો હરસ જાય.

અથવા લોંબડાનાં પાન, કરેણનાં પાન, ગોળ, કડવી તુમડીનું મુળ, એ સરવ બરાબર લેઈ કાંજના પાણીમાં વાટી હરસના મસા ઉપર લેપ થોડા દહાડા કરવાથી આરામ થશે. અથવા હળદર, કડવા તુરીઆનું મુળ, આકડાનાં પાન, સરગવાનું મુળ, એ બધાં સરખે ભાગે લેઈ કાંજના પાણીમાં વાટી મસા ઉપર થોડા દહાડા લેપ કરવાથી ખરી પડશે.

હરસ ફુગાવા હોય તો, લીંબાળીના ઠળીઆનાં મીજ અને એળીઓએ બરાબર લેઈ ખરલમાં પાણીથી બારીક વાટી રતી એક પરમાણુની ગોળીઓ વાળી ગોળી એક રોજ સવારમાં દીન અગીઆર સુધી લે તો લોહી બંધ થાય. અથવા નાગલા ફુલેલીનાં પાન રૂપીઆ પોણા જે બાર ત્રીણાં વાટી ગાયના ધીમાં નાંખી સાત દીવસ દર રોજ પાવાં. અથવા લીંબાળીના ઠળીઆનાં મીજ, રસવંતી, બરાસકપુર, લીલાગર, એ સરવ બરાબર લેઈ પાણીમાં બારીક વાટી મસા ઉપર દર રોજ લગાવવાં. આ ઉપાય સારો છે. અથવા બોડીકલાર અથવા ગોરખમુંડી રંગા બાર ફૂંધ શેરે વા માં નાંખી દસ બાર રોજ પાવું.

બહારના મસા.

(એક્સ્ટરનલ પાઇલસ External piles)

ઉપાય—ઝાડો કબજા હોય તો અંદરના મસામાં બતાવેલ ઉપાયો કરવા, અને ઝાડો સાફ લાવવા. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બોળી તે હરસથી સુજેલા ભાગ ઉપર બહારની બાજુએ મુકવે.

હરડાંબેડાનો ભુકા	...	દરામ ૧
ટોચર એાપી	...	આંઉસ ૧
સુગરલેડનું પાણી	...	આંઉસ ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે હરસ ઉપર ઓપડવી.

એસીડાનીક	...	ગરેન ૨૦
એસીટીટ આવ મોરફીઆ	...	ગરેન ૨
ચરબી	...	આંઉસ ૧

અથવા હરસ સુજેલા હોય અને દરદ ઘણું થતું હોય અને તેમાંથી લોહી જતું ન હોય તો, આબરની ગરમ પાણીના વાસણમાં બેસાડવો અથવા ખુરસી ઉપર બેસી બધાં લુગડાં કાઢી ગરમ પાણીનો બાફ ગુદા ઉપર આપવો. અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેનો મધમ બનાવી સવાર સાંજ હરસ ઉપર ઓપડવો.

હરડાંબેડાનો ભુકો	...	દરામ ૨
કપુર	...	દરામ ૧
ઉનું કરેલ મીણુ	...	આંઉસ ૧
દીવર આપી	...	દરામ ૨

અથવા હરસને કાપી નાખી તે ઉપર કાસટીક લગાડવી. અથવા ૩ ભાગ ઓરપાંચિન્ટ તથા એક ભાગ સોમલ એ બંનેને મેળવી તેની ભુકી છ દહાડા સુધી હરસ ઉપર બઢરાવવી, અને તે મુક્યા પછી તેના ઉપર ગરમ આઠાનો સેક કરવો આ ઉપાય ઘણો સારો છે—અથવા ત્રણ ભાગ સોમલ તથા એક ભાગ કોરોસીવ સબલીમિન્ટ એ બંનેને મેળવી તેનો ઝીણો ભુકો કરી હરસ ઉપર છ દહાડા સુધી બઢરાવવો. અને તે મુકાઈ જાય કે તરત તે ઉપર અળમોની પોલટીસ મુકવી. અને તે પછી મુડદારસીંગને માંખણમાં મેળવી તેનો મલમ કરી તે લગાડવો. તથા ૧ થી ૨ દરામ ગઝીસીરાઈન પાણીમાં મેળવી સવાર સાંજ પાવું. અથવા કળી-ચુનો, સાણ, ટંકણપ્પાર, મોરચુથું, એ સરવ બરાબર લેઈ લીંબુના રસ-માં ત્રણ દીવસ સુધી પલાળી રાખી પછી તે મસા ઉપર ચોપડવું.

નખળાઈ અથવા સુસ્તી.

(જેનરલ ડેબીલીટી—General Debility.)

સખબ—શરીરની અંદર નખળાઈ મુખ્ય ત્રણ કારણથી થાય છે.

૧ છુ—માયાનું બેજી અથવા તેના તંતુઓ કોઈ પણ કારણથી નખળા પડી જવાથી.

૨ જી—પાચન શક્તિ ઓછી થવાથી, ખોરાક સારીરીતે નહીં પચવાથી,

૩ જી—શરીરનું લોહી કોઈ કારણથી બગડવાથી, અથવા લોહી તદ્દન નખળુ પડી જવાથી, નખળાઈ થાય છે. આજારીની માદ અથવા સ-મરણ શક્તિ ઓછી થાય છે, માયુ દુબે છે, આંખે ઝાંખ મારે છે અને કાનમાં ફેસારા અથવા તમરાં બોલાના જેવો અવાજ થાય છે.

ઉપાય—પેટેહુ કારણ બેજી અથવા તેના તંતુઓ નખળા પડી જવાથી

નખળાઈ થઈ હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેની આઠગોળીયો બનાવી બન્ને ગોળી દહાડામાં ચાર વાર ગળાવવી.

કવીનાઈન સલફસ ... ગરેન ૧

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ નક્સયોમીકા... ગરેન ૨

વેલરીએનેટ આવ ઝીંક ... ગરેન ૧

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ જનસીયન. ... ગરેન ૧૦

અથવા કવીનાઈન વાઈન પાવો. અથવા ૧ ચમચો કેમીકલ પ્રુડ પાણીમાં નાખી સવારે સાંજ પાવું.

ખીજ કારણને લીધે એટલે પાચન શક્તિ ઓછી થવાથી, ખોરાક સારી પેઠે નહિ પચવાથી, નખળાઈ થઈ હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને બે ચમચા બરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

સલફેટ આવ આયરન ... ગરેન ૮

કવીનાઈનડી સલફસ ... ગરેન ૧૦

એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ ... દરામ ૧

કમપાઉન્ડ ઇનફ્યુઝન આવ જનસીયન. આંદિસ ૮

ખપેરે જમતી વખત ખીર પાવો, તેમજ ગોસ્તનો ખોરાક આપવો. નારંગીની સુકી છાલ અથવા કેમોમાઇલ પ્રુલ અથવા સ્નાનક્રેના બાર્ક અથવા કોલમ એ ચારમાંથી ગમેતે એકનો ઉકાળો કરી પાવો અથવા સુંઠ પીપળીમુળના ગંઠોડા, એલચી, ઘુદીનો, ઘોળાંતીખાં, તજ, વરીયાળી અને કોલમ એ સઘળી દવાઓ થોડી થોડી લેઈ તેને ખાંડી થોડા પાણીમાં ઉકાળી તે ગાળી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું. ઝાડો કબજ રહેતો હોયતો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેની પંદર ગોળીઓ બનાવી એકેકી ગોળી બે વાર ગળાવવી.

એકસ્ટ્રેક્ટ આવ એલોઝ ... ગરેન ૩૦

એમ્બલ આવ કલોઝ ... ટીપાં ૩

કેસ્ટીલ સોપ ... દરામ ૦૧

અથવા ત્રીજી કારણ એટલે શરીરમાંનું લોહી ખગડવાથી, અથવા લોહી નખળું થઈ જવાથી, શરીરમાં નખળાઈ થઈ હોયતો નીચેની દવાઓને

મેળવી તેમાંથી પોણું વાંઘન ગલાસ ભરી દહાડામાં ચાર વાર પાવું.

કવીનાઘનડી સલકૂસ	...	ગરેન ૬
ટીચરફૂરી પરકલોરીડ	...	મીનીમ ૪૦
પાણી	...	આંઉસ ૬

જીવ ધુન્ને તે વીસે.

(નરવસનેસ—Nervousness.)

નીશાની તથા સખખ—નખખાધથી અથવા ધણે દાર પીવડી. મેળનાં અંદરના દરદોથી, ધણે સ્ત્રીસંભાગ કરવાથી, કામકાજ વીના આજસુ ખેસી રેવાથી, લાંબા દાડા સુધી અજીણી ખીમારી ચાલવાથી, કણેળનાં દરદોથી, અથવા સ્ત્રીને દસતાંન બરાબર નહી જવાથી, જીવ ધુન્ને છે. જરા જરામાં ધાસકો અને કાળ પડે છે. શરીર થંડુ રહે છે. છાતીમાં ધબકારો થયા કરે છે. વાતચીત કરવા ગમતી નથી. જોણે ખીમારના ઉપર કાંઈ આફત આવી પડવાની હોય એમ તેને લાગે છે. આ પરમાણેનાં ચોન્દે મેળમાંથી અથવા બરડાની ગુડમાંથી નીકળેલાં તંતુઓ જે આ આંખા શરીરમાં ફરી વળેલા છે, કે જેઓ માંસના લોચાએને હાલ ચાલ કરવાની શકતી આપે છે. અને શરીરના ભાગને ચૈતન શકતી આપે છે તેઓમાં કેટલાં એક કારણથી ખીગાડ થવાથી આ મરજ ઉડવાનું કારણ બને છે.

ઉપાય—આભરીના દરરોજના ખોરાકમાં ફરફાર કરવો. ચોખી ખુલ્લી હવામાં દરરોજ ફરવું. અને નાની સંબંધી બાબતોમાં જીવ પરોવાય એવી પરેવી કરવી. આભરીને પ્રવાહી ખોરાક આપવા કરતાં માંસ જેવો નકર કુવતવાળો ખોરાક આપવો. કાંઈપણ ગરમ વસ્તુ આધામાં અથવા પીધામાં કમ આપવી. બનતાં સુધી થંડી ચોખી આપવી. કસરત કરાવવી. જલદદાર પાવો નહી. જીવ ખુસ રહે તેમ કરવું. ચીંતાતુર ખેસી રહેવું નહી. તેને દવા તરફ નીચે લખેલી દવાએને મેળવી તેમાંથી પોણું વાંઘનગલાસ ભરી દર તરણ કલાકે દાહાડામાં ચારવાર પાવી અને

૩૦૬ જીવ ખેતાખ મારી જય અથવા ચકરી આવે તે વિશે.

તે ઘણા દાહાડા સુધી જારી રાખવી.

લાઇકર રૂટીકીનાઆ	...	મીનીમ ૨૦
ટીઅરફરી પરકલોરીડ	...	મીનીમ ૪૦
કવીનાંઇનડી સલફસ	...	ગરૈન ૪
ડીલ્ટેડનાઇટરો મ્યુરીઆટીક એસીડ	...	દરામ ૧
ઇનફ્યુઝન આવ સીનકોનાપ્પારક	...	આંજીસ ૬

ઉપર પરમાણે તજવીજ તથા દવા આપવા છતાં આરામ ન થાય તો કોઈ કામેલ ડાક્ટરની સલાહ લેવા કેહેવું.

જીવ ખેતાખ મારી જય અથવા ચકરી આવે તે વીસે.

(ફેન્ટીંગ ઓરસ્વુનીંગ—Fainting or swooning.)

નીશાની—આજરની ચકરી આવવાથી તે એકાએક જમીન ઉપર પડી જાયછે, અને ખેસુધ થાયછે. તેની ચેતન શકતી અથવા કંઈ લાગવાની શકતી થોડી અથવા ઘણી ઓછી થઈ જાયછે. નાડી ઘણીજ નબળી થઈ જાયછે.

સખખ—કોઇપણ કારણને લીધે શરીરનુ લોહી ઘટવાથી જેમકે ઘણા દાહા સુધી ઝાડાનો રોગ જારી રહેવાથી અથવા હરસ અથવા મોઢામાંથી લોહી જવાથી. હાય અગર પગની મોટી ધોરી નસ કપાવાથી તેમાંથી ઘણું લોહી જવાથી. બુખમરાથી. ખુસાલી અથવા દીલગરીનો એકાએક જુસો થઈ આવવાથી અથવા પોચા મીજજવાળાએ કોઇને ઝખમ થા એલ અને તેમાંથી ઘણું લોહી જનુ જોવાથી એકાએક ચકરી આવી જમીન ઉપર પડી જાયછે.

ઉપાય—કોઇપણ માણસને ઉપલાં કોઇપણ કારણથી ચકરી આવી વે કે તરત તેને જમીન ઉપર સુવાડવું. તેને પંખાથી ખુબ પવન નાખવો તેમજ થંડા પાણીના ફટકા મારવા. પેહેરેલાં ભુગડાં જ્યાંથી તંગ હોય

ત્યાંથી છોડી અથવા ફાડી નાખવાં. અને તેને ડુંગળી વાટીને અથવા સરકો, કોલેનવાટર, તીખાંનો ભુકો, રાઈ, છીકણી, સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમીટીક, લસણ વાટીને, કારબોનેટ આવ આમોનીઆ એમાંનું જે મળી આવે તે તરત સુંઘાડવું. અને થોડું થોડું થંડું પાણી તેના મોઢામાં રેડવું અને જ્યારે તેનાથી ગળી શકાય એવું લાગે તો થોડો ખાંડી અથવા ગા થી ૧ ચમચો સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમીટીક ૧ આંઝસ પાણીમાં નાખી પાવું.

નાટકશાળામાં અથવા એવા કોઈ મોટા મેલાવડામાં ઘણી ગરમીથી, અથવા હવા બગડીને સ્વાસમાં જવાથી ચક્રી આવે તો, એવા નાણસને તરત બાહાર ખુલી હવામાં લઈ જવો, અને પંખાથી સારી ધોં પવન નાખવો.

અથવા ચમક થવાથી ચક્રી આવે તો પક્ષીનાં પીંછાં બાળી તે સુંઘાડવાં અથવા ચમકમાં બતાવ્યા પરમાણે ઉપાયો કરવા.

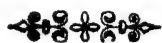
અથવા ભુખમરાથી જીવ ફરી આવે અને ચક્રી આવે તો સારો કુવત વાળો ખોરાક આપવો. અને વાંછન અથવા ખાંડી પાણીમાં નાખી પાવો. અગર કોઈ પણ સકત બીમારીમાં, બીજાનામાં સુષ્પ રહેવાની જરૂર છે તેને બદલે ઉઠ ખેસ કરવાથી વખતે અંધારાં આવી ચક્રી આવેછે. વાસ્તે આભરનીને ઘડી ઘડી વાર ઉઠાડ ખેસ કરાવવી નહિ.

અથવા શરીરને કોઈ રસ્તે ઘણું લોહી જવાથી જીવ ફરી આવે તો તેને તરત સુવાડી દેવું ઉઠવાદેવું નહિ. તેના માથા નીચે તકીયો મુકવો નહિ. ગળી શકાતુ હોય તો વાંછન અથવા ખાંડી થોડો પાણીમાં નાખી પાવો, અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે સઘળી પાઈ દેવી.

લાઇકર આમોનીયા	...	મીનીમ ૫
ધયર સલફ્યુરીક	...	દરામ ગા
પાણી	...	આંઝસ ૧

રાઈની તરણ ચાર પટીયો કરી બગલ છાતી, અને પગના ટેટા ઉપર મુકવી. તીખાં, રાઈ અથવા સુંઠનો ભુકો શરીરમાં ગરમી આવે ત્યાં સુધી આખે શરીર એળવો. આભરનીને બીલકુલ ઉઠવાદેવો નહિ. બીજાનામાં

અતું મુલાડવું અને તેનું માધુ જરા નીચુ રાખવું. જીંચું ન રાખવું. આખા શરીર ઉપર ક્ષાનજ અથવા એવા ગરમ કપડાથી ઓઢાડેલું રાખવું. સ્પીરીટ આવ રોઝમેરી સુંઘાડવું તેનાથી મળી શકાયતો થોડો વાષન અથવા ખાંડી જરા ગરમ કરી તેમાં સાકર તથા થોડુ તજનુ પાણી નાખી પાવું. પગો ઉપર ગરમ છંટ અથવા ગરમ ભભેટ અથવા ગરમ પાણીની ખાટલીનો સેક કરવો. જેથી તેને થોડે થોડે ગરમી આવી મુઘામાં આવશે. આ બી-મારી ફરી ન થાય એટલા વાસ્તે શકતી વાજો ખોરાક આપતા રહેવું.

ધાતનું જવું.

(સ્પેરમેટોરીયા—Spermatorrhoea)

ધાત જેને ધાતુ અથવા મની કહેછે. તે રાત્રે જીંધમાં અથવા દી-વશમાં બે અખતીવારે જવાથી નખળાઈ થાય છે. જેથી મરદી કમ થાય છે, અથવા જતી રહેછે. તંદુરસ્ત માણસને ૨૦ થી ૩૦ દહાડામાં એક વખત જીંધમાં ધાત જાય તો તે રોગ સમજવો નહિ. પણ જ્યારે થોડા દા-હાડાને આંતરે અથવા દરરોજ જાય તો તેને રોગ ગણવો. એ રોગ ઘણો બચકરે અને ઘણો ખારીક છે, અને તેનું સમજવું પણ ઘણું ખારીક છે. કે જેનું બ્યાન આ જગોએ યદી શકતું નથી. પરંતુ ટુંકામાં, ઘણી ધાત જ-વાથી હાથ પગ ઢીલા થાય. આળસાઈ જીંધ ઘણી આવે. કામકાજ કરવા ગમે નહિ. ખોરાક હજમ થાય નહિ. જેથી પેટમાં પવન પકડે અને ખાટા ઓડકાર આવે. કમરમાં અને માથામાં દુખાવો થાય હયાદ શકતી કમ થાય. આંખે ઝાંખ મારે. કાને થોડું સંભળાય. ફેર ચકરે આવે. છાતીમાં ધપકારો થાય. અને આંતરનીનો મીઝજ ઘણો પોચો અને બીકણુ થાય.

આ રોગ ઘણા દહાડા જરૂરી રેવાથી નખળાઈ વધી પડે. ગાડીના અથવા એવા બીજા આંચકાથી અથવા ઝાડે જતાં જોરથી કાંસવાથી એવાં બીજા કારણોથી દાડામાં એકથી વધારે વાર ધાત જાય. આંતરનીનો ચેહેરો ભેવાએલો અને ફીકો લાગે. તેના મોઢાની નુરાની જતી રહે. તે નીરાશ અને મુસ્ત લાગે, અને નામરદી પેદા થાય. અને પાછળથી ફેફસે, ખંઈ, દીવાના

પાણું વીગરે ભયંકર દુરદો પેદા થઈ આભરીનો અંત આવે છે.

સમ્યક્—આ રોગ ઘણી વખત હાથ રસ કીધાથી થાયછે, અથવા કાચી ઉમરે ઘણો સ્ત્રી સંભાગ કરવાથી, પરમાથી, ઘણી એવી એસકી વાતો વાંચવાથી, ગોળીના આભરથી, અને લાંબા દહાડાનું અજીણું થવાથી ધાત જાય છે.

ઉપાય—હાથ રસની ખરાબ ટેવ છોડી દેવી; ઘણો સ્ત્રી સંભાગ કરવો નહીં. એથકી વાતો વાંચવી નહીં, પણ સારી વાતો સાંભળી મન શાંત રાખવું. વખતસરે ખાવું. તંબાકુ અથવા દારૂ વાપરવો નહીં, ખુલ્લો હવામાં ફરવા હરવાની ટેવ રાખવી, રોતે પહેલું સુવું, અને સુતી વખતે ખેસાવ્ય કરીને સુવું, ફેરવાળીને સુવું, બિજાને લગતું કામકાજ ધોડું કરવું. આઠ કલાકથી વધારે વખત સુવું નહીં, થંડા પાણીથી નાવું. તે ન શેવાયતો પેહેલાં ગરમ પાણીથી નાઈ પછી થંડા પાણીથી નાવું, અને પછી ટુવાલથી સારી પેઠે શરીર ધોઈ કરવું, ઝાડો કબજા હોય તો ૧ દરામ કમપાઉન્ડ રૂબાઈ પાઉડર અથવા સ્ટાડલીજ પાઉડરનો જીલામ આપી ઝાડો સાફ લાવી નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ડીલુટેડ ફ્રાસફેરીક એસાડ	...	મીનીમ ૨૩
ટીચર આવ નકસવામીકા	...	મીનીમ ૧૫
કમપાઉન્ડ ટીચર સીનકોના.	...	દરામ ૧૧
આકવામેન્થા પેપરેટા	...	આઉસ ૩

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી પોણું વાદન ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

ટીચર આવ નકસવામીકા.	...	દરામ ૦૧
ડીલુટેડ ફ્રાસફેરીક એસાડ.	...	મીનીમ ૪૦
લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ સીનકોના.	દરામ ૧	
ટીચર કારડા મોમકો	...	દરામ ૨
પાણી	...	આઉસ ૬

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેની (૪૦) આલીસ ગોળી-

આ બનાવી અકેકી ગોળી દહાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

ફોસફરસ	...	ગરેન ૧
ધથર સલફ્યુરીક.	...	મીનીમ ૨૦
કેમ્પીલ સોપ	...	ગરેન ૪૦
ગુંદરનો ભુકો	...	દરામ ૩

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેની છ ગોળીઓ બનાવી અકેકી ગોળી દહાડામાં ત્રણવાર ગળાવવી.

સલફેટ ઓફ ઝીંક	...	ગરેન ૧૨
એકસ્ત્રાક્ટ ઓફ નક્સવામીકા.	...	ગરેન ૩
એકસ્ત્રાક્ટ ઓફ રેખાઈ.	...	ગરેન ૬

અથવા ૧૫ ગરેન પોટાસા ઓમાઇડ તથા ૧૦૦ વાઈન ગલાસ પાણી એ બંનેને મેળવી એ પરમાણુ દહાડામાં ત્રણવાર પાવું. અને તે થોડા દહાડા સુધી જારી રાખવી. આ ઉપાય ઘણો સારો છે.

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને વાટી ૧ તોલા જેટલું દુધમાં ઉકાળી તેમાં ૧ ભાગ જલકૃષ્ણ નાંખી તે પાવું.

ધોળી મુસળી	}	દરેક સાત તોલા લેવું.
કાળી મુસળી		
મુંદરી		
ગોંપરે મોટા		
એપરો		
મુગલાઈ બેદાના		

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેની આળીસ ગોળીઓ બનાવી અકેકી ગોળી દહાડામાં ત્રણવાર ગળાવવી.

રીડ્યુસેડ આયરન	...	ગરેન ૮૦
એકસ્ત્રાક્ટ ઓફ નક્સવામીકા	...	ગરેન ૨૦
કવીનાઇનડી સલફસ	...	દરામ ૧
ગુંદરનો ભુકો.	...	દરામ ૩

આડાની કબજીઅત અથવા પેટના કરમથી ઘાત જતી હોય તો, આડાની કબજીઅત અથવા કરમના મથાળા નીચે બતાવેલા હલાળો કરવા.

અથવા પેસાણની નળીના થડમાં બદામના જીવડી જે ઝીણી ગાંઠ છે તેનો વરમ થયો હોય, અને તેથી ધાત જતી હોય તો, નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેની એક ગોળી બનાવી દર રાત્રે સુતી વખત ચુદા. માં મુકવી. થોડા દહાડા આ પરમાણે મુકવાથી વરમ નરમ પડીને પેસા-બ સાફ થશે, અને ધાત જતી પણ બંધ થશે.

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ ઓપીઅમ ... ગરેન ૨ થી ૪

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ બેલાડોના. ... ગરેન ૧

કોફીબટર. ... ગરેન ૩૦

અને નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેની બે ગોળી બનાવી એકેક ગોળી સવાર સાંજ ગણાવવી.

કેમફર ... ગરેન ૮

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ બેલાડોના ... ગરેન ૦.૫

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ હેમલોક ... ગરેન ૬

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી દાડામાં ચારવાર પાવી.

લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ અરગટ ... દરામ ૨

પાણી ... આંજીસ ૬

અથવા વીજળીનાં સંચા વડે વીજળી આપવી.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—

અકલકરો, કેશર, લવીંગ, જયફળ, રમીમસતકી, સોળાનાં ફુલ, કવચનાંબીજ, ગોખર, એપરો, અસાંદ, સનાવળ, તજ, નીરગંડી, જાવંતરી, લીલાગર બાંગ સેકેલી, એ સરવ બરાબર લેઈ ખારીક વાટી લુગડે માળી, તેમાં મધ નાખી તેની ગોળીઓ એક વાલની કરી તેમાંથી ગોળી એક સ્વારે તથા એક સાંજે એ પરમાણે દરરોજ આપવી. તેના ઉપર દુધમાં સાકર નાખી તેને કઢી, રૂચી માફક પાવું.

આંતરગળ ગોળાનો આજ્ઞર.

(ઇનગ્વીનલ હરનીઆ આર રપચર—Inguinal Hernia or Rupture.)

આ દરદની બે મુખ્ય જાતોછે.

૧. લી રીડ્યુસીબલ હરનીઆ—Reducible Hernia.

૨. જી સ્ટ્રેન્ગ્યુલેટેડ હરનીઆ—Strangulated Hernia.

૧. લી રીડ્યુસીબલ હરનીઆની મુખ્ય ત્રણ નીશાનીઓછે.

૧. લી ગોળાને છેક ઉપરથી એટલે તેનક થડમાંથી બે આંગળાં વચે ઝાલી આજ્ઞરને ઝાંખારવા કહેયું. ઝાંખારવાથી કાંઈ હાલતુ હોય એમ આંગળાને લાગશે. અથવા આંગળાને આંચકો લાગેછે. આ પેહલી નીશાની ત્રણેમાં હોયછે.

૨ જી—ગોળાના ઉપર આંગળુ મુકી બીજા હાથના આંગળાથી તે ઉપર ઠકારો મારે તો તેમાં ઢોલના જેવો અવાજ થાયછે.

૩ જી—આજ્ઞરને સુવાડી તેની ગોળી દાખવાથી અંદરનો ગોળો ઉપર ચડેછે, અને તેને પાછો ઉભા કરવાથી, અથવા તેને જાંચથી કુદકો મરાવવાથી, અથવા તાણીને ઝાંખારો ખવરાવવાથી, પાછો તે નીચે ઉતરી જાયછે.

સમજ—ધણું કુદવાથી, દોડવાથી, તાણીને રાડો પાડવાથી, ઝાડે જતાં અથવા બીજા કારણથી ધણું કાંસ્યાથી, અથવા ધણા જોરથી ઊલટી કરવાથી, ભારે ખાંસે વાંકુ વળી ઉપાડવાથી, પેટ ઉપર જોરથી કાંઈ દબાણ થવાથી, આંતરગળ નીચે ઉતરી જાયછે.

ઉપાય—આજ્ઞરને તેની પીઠ ઉપર ચતુ સુવાડયું, અને આંગળાં વચે ગોળાને ધાંચથી દબાણ કરી ચડાવવો. અને તેને રાત અને દીવસ જંતરે બાંધી રાખયું. (જેને અંગ્રેજીમાં ટ્રસ કહેછે.) તે જંતરે વીના એક મીનીટ પણ ફરવું નહીં. ધણું કરી એકજ તરફ આંતરગળ ઉતરેછે. તેને જ બાજુએ ઉતરે તે બાજુનું જંતરે ચડાવયું, પણ બંને બાજુએ ઉતરતો હોય તો બંને બાજુનું જંતરે આવેછે તે ચડાવી રાખયું. જંતરે બરોબર બસતું હેય કે જ્યાંથી ગોળો નીચે ઉતરી ન જાય. જંતરે બાંધવા છતાં ગોળો ઉતરી જાય તો તે જંતરે નકામું સમજવું. પણ સારું જંતરે છતાં

વખતે કોઈ કારણથી ગોળો ઊતરી જાયછે તો તે પાછો ચડાવી પાહું તે જંતર ચડાવવું. આંભરી જીવાન હોય ને રોગ તરતનો હોય તો એ ત્રણ દાહાડા જંતર બાંધવાથી તે મટી જાયછે. વખતે કોઈ વેળા ગોળો મુજી આવેછે અને તેમાં ડુખાવો થાયછે. તો તે વખતે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી મલમ જોવી કરી તે ગોળીના ચામડી ઉપર ચોપડવી, અને તે ઉપર ગરમ શેક કરવો. અને બીમારને સુવાડી રાખવો.

એકરૂઠાકટ આવ બેલાડોના... દરામ ૦ા

અફીણ ... ... દરામ ૦ા થી ૧

ગલીસીરાફીન ... ... આંબિસ ૧

સોળે નરમ પડવા પછી પાછો ચડાવી જંતર લગાડવું.

તાના બાળકને અથવા જનમતી વખત બાળકને આ રોગ જણાય તો તે ઉપર નીચે લખેલી દવામાં લુગડું બોળી તે ઉપર મુકવું.

નવસાર ... દરામ ૨

સ્પીરીટ રેકટીફાઈડ ... આંબિસ ૧

ટાલું પાણી ... આંબિસ ૫

ઉપલી દવા બે ચાર મહીના જારી રાખવી જોયી મટી જશે.

ગોળો ઊતરી ગયા પછી ઉપર ન ચડે તો તે ઉપર જંતર બાંધવું નહીં પણ તેને લુગડાની કોથળીમાં નાખી હમેશાં લંગોટ બાંધી રાખવો અને તે ગોળી ઉપર કંઈ ન લાગે તેની તજવીજ રાખવી.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—રક્તચંદન, મહુડાં, કમળકાકડી, ખસ, કમળનું મુળ, એ સરવ બરાબર લેઈ એને ડુધમાં વાટી ઉપર લેપ કરવો. અથવા કડવી તુંબડીને ખાંડી પાણીમાં બાફી તેનો ખમતો ખમતો શેક કરવો તેમજ તે પાણીથી આંતરગળને ઝારવું.

આંતરગળ ઉપર ચડવું ન હોય તો ઘેટીના ધીને કાંસાની થાળીમાં ફીણી તેમાં થોડો રાજ નાખી ફરી ફીણી પછી તેમાં થોડો વછનાગ મેળવી તેનો લેપ કરવો.

અથવા—સીલારસ તમાકુના પાંદડા ઉપર ચોપડી આંતરગળ ઉપર મુકી પાટો બાંધવો, અને મીઠાના બી તથા લીંડીપીપર વાલ બંને લેઈ

બારીક વાટી મધમાં દરરોજ ચઢાડવાં.

૨ છ—સ્ટ્રેન્ગ્યુલેટેડ હરનીઆ—Strangulated Hernia

નીશાની—આ જાતના રોગમાં આંતરડું અંડકોસમાં એવી રીતે દબાણ આપે છે કે જાણે તેની આસપાસ ફાંસો દીધો હોય તેમ લાગે. જેથી ડાડો આંતરડાને છોડી ઉતરી શકતો નથી. જેથી ઉલટી થઈ મોઢા વાટે પડે છે. આનો ઉપાય તરત ન કરવામાં આવે તો આંતરડામાં સજો લાગુ પડી થોડા વખતમાં આભરનીનો અંત આવે છે.

ઉપાય—ગોળાને ઘણું ગર કરવા શીવાય બીજો વચ્ચે પકડી ઉપર ચડાવવો પણ તેમ કરવાથી ન ખમી શકાય એવા દુખાવો થાય તો ક્લોરોફોર્મ સુંઘાડી બેસુધ કરી ગોળો ચડાવવો. પણ આ કામ જોખમ ભરેલું છે વાસ્તે કોઈ હુંશિયાર ડાક્ટર શીવાય કોઈ પાસે કરાવવું નહિ.

આ પ્રમાણે ધણીવાર મેનત કરવા છતાં ગોળો ઉપર ચડે નહિતો હુગડાનીકોથળામાં બરફ ભરી તે ગોળા ઉપર મુકી રાખવાથી તે પાંચથી છ કલાકમાં તે ઉપર ચડી જાય છે, એવેના ધણી થતી હોય તો આભરને અડધો કલાક સુધી ગરમ પાણીમાં બેસાડી ૧૧ ગરેન અફીણની એક ગોળી કરી તે ગળાવવી. આભરને જાંઘે માથે રાખવો. એટલે કે માથુ નીચું અને પગો જાંઘા. એ પ્રમાણે થોડો વાર સુધી રાખવો. તથા ૧૧ આં-જાંસ કાસ્ટર ઓઇલ અને ૨૦ આંડ્રિસ કાંજીનું પાણી એ બંને મેળવીને તેની શુદ્ધમાં પીચકારી મારવી. તે પાછું બહાર નીકળી ન જાય વાસ્તે આડો ડુમ્બો દેવો, જેથી ડાડો આવીને આંતરડું પોતાની મેળે ચડી જશે. અથવા તંબાકુ ગોળા ઉપર બાંધવી અથવા ખીમારને ઉલટી થાય ત્યાં સુધી ખવરાવવી. ઉપલા ઉપાય કરવા છતાં ડાડો ન આવે તો ડાક્ટરો એક જાતનું હથીઆર આંતરડામાં ખોસી ડાડો લાવે છે એ જાતનું બીજું એક ગ્રીસું સોયની અણી જેવું હથીયાર આવે છે તે ગોળાની વચ્ચે વચ્ચે ખોસવા પછી હુંગળીની અંદરનો સુપો કે જે હાથમાં જડાય હોય છે તે આ લેવાથી તે નળીને રસ્તે ગોળાની અંદરથી રાતા રંગનું પાણી અને થોડો ધણો પવન બહાર નીકળી જાય છે. તેથી સોજો અને ગાંઠ આમળા અને નાની થાય છે. અને ગોળાનું તથા આંતરડાનું કદ નાનું થઈને તે

પોતાની મેળે ઉપર ચડી જાય છે. આ ઉપાય ધણી સરસાં છે.

અથવા—૩૦ થી ૫૦ ગરન હેડરેટ ક્લોરલ દરરોજ રાત્રે પાણીમાં પાત્રાથી ધણી ફાયદો થાય છે. તેને વાયડો તથા બારે ખોરાક આપવાનું છે.

ઉપલી દવાએ ન મળી આવે તો—હરડેની છાલ, કરીયાદ, ધાણા, એ ત્રણે બધે તોલા, લર્બાંગ તોલો દોઢ, સુનામખી તોલા ચાર, સાકર તોલા બાર, પાંચા મધ તોલા બાર એ સરવને ખાંડી મળવી તેમાંથી રોજ એક એક તોલો ખવરાવવાથી તતકાળ ફાયદો થશે.

ગોળીનો સોળે અથવા વરમ.

આ રોગ નીચે જણાવવા પ્રમાણે ચાર જાતનો છે.

૧લી—તીક્ષ્ણ સોળે—(એક્યુટ ઓરકાઈટીસ—Acute orchitis)

૨જી—શુનો સોળે—(ક્રોનિક ઓરકાઈટીસ—Chronic orchitis)

૩જી—ચાંદીવાળી ઓરતના આબરથી થતો સોળે—(ગોનોરીઅલ ઓરકાઈટીસ—Gonorrhœal orchitis)

૪થો—નખજાઈથી થતો સોળે—(સ્ક્રોફ્યુલસ ટેસ્ટાઈટીસ—scrofulous Testitis)

૧ લી જાત—તીક્ષ્ણ સોળે.

(એક્યુટ ઓરકાઈટીસ—Acute orchitis)

નીશાની—ગોળી તથા તેના થડમાં દોરડા જેવી નસોથી ગોળી લટકેલી છે તેમાં ફુગાવો થાય છે. અને બાર લાગે છે. કમર જાંગના ધાપામાં કંઈ ખેંચાવો થતો હોય એમ જણાય છે. પેસાબ થોડી થોડી પણ ધણી વાર થાય છે. ગોળીની ઉપરનું ચાંમડીનું પડ મુજબ જવાથી, ગોળીને હાથ લગાડવાથી તે જણાતી નથી. અંડકોસ ખેંચાઈ આવે છે, અને તે કઠણ થાય છે. અને અંદરની ઉપર કહેલી નસો ખેંચાઈને જાડી થાય છે. અને તેમાં ધણી ફુગાવો થાય છે, તાવ આવે છે અને ઉલટી તથા ઉછાળો થાય છે. ઝાડો કમજ રહે છે કોઈ વખત ગોળી પાકે છે અને તેમાં સડો લાગુ પડે છે,

સમ્યક્—શકત પરમો થવાથી અથવા તરતના પરમામાં શકત દવાઓની પીચકારી મારવાથી, ઘણા દારૂ પીવાથી, ઘણી મહેનતવાળી કસરતો કરવાથી આ રોગ થાય છે.

ઉપાય—ગોળી મુજબની અગાઉ તેમાં દુધાવો થવા માંડે કે તુરત ઉલટીની અથવા ઝાડાની દવાઓ આપવી. જોથી વરમ થતો અટકશે. ઉલટી લાવવા નીચેની દવા મેળવી તેનું એક પડીકું કરી ગરમ પાણીમાં તે પાઈ દેવું.

એન્ટીમોની પોટાસા ટારટરસ ... ગરેન ૧૫ થી ૦૫

પલવીસ એપીકાઈયુના ... ગરેન ૨૦

અને ઝાડો લાવવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેના બે ભાગ કરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

સલફેટ આવ સોડા ... દરામ ૪

સકસ ટ્રેકસેસાઈ ... દરામ ૩

કમપાંઉન્ડ ટીચર આવસેના... દરામ ૩

આકવામેન્ટા પેપરેટા ... આંઉસ ૩

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાહન ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

પોટાસાઆઈઓડાઈડ ... ગરેન ૧૨ થી ૩૦

એપસેમસાઈટ ... દરામ ૪ થી ૮

મેગનેસીયા કારબોનસ ... ગરેન ૪૦

વીનમ કોલઓસી ... મીનીમ ૪૦

ટીચર આવ હેનબેન ... દરામ ૨

ઇનફ્યુઝન આવ સીનકોના ખારક. આંઉસ ૬

દુધાવો ઘણો થતો હોય તો ઝાડો સોફ આવવા પછી બે ગરેન અફીણની એક ગોળી ખનાવી તે પાણીમાં ગળાવવી.

જોળી ઉપર ગરમ સેક કરવો અને તેના ઉપર હુગડાની ગાદી મુકી તેને દરરોજ જામી રાખવી તથા તે ગોળી ઉપર નીચેની દવાઓ મેળવી પીજાવતી ગોળી ઉપર આપવી.

એકરેક્ટ આવ મેલાડોના ... દરામ ૨

અફીણ

... ગરેન ૧૦

ગલીસ્ટરાઇન

... આંહિસ ૧

ઉપલી દવા લગાડવાથી ગોળીનો સોજો તથા દુખાવો નરમ જણાય કે તે ઉપર સ્ટાકીંગ પલાસતરની પટીઓ કરી તે ઉપર લગાડવી. અથવા મરક્યુરી પલાસતર મુકવું અથવા ૧ દરામ આઇઓડો ફોરમ તથા ૧૦૦ આંહિસ સીમ્પલ ઓઇન્ટમેન્ટ એ બંનેને મેળવી તેની આગળી ખનાવી ગોળી ઉપર મુકવી. કદાપી ઉપલી દવાઓથી આરામ ન થાય તો સીમેલા ડાક્ટરની સલાહ લેવી.

૨ જી જાત. જીનો સોજો.

(ક્રોનિક ઓરકાઇટીસ—Chronic orchitis)

નીશાની—ગોળીનો તીક્ષ્ણ વરમ ધણા દીવસ સુધી સોજો થયા વીના રહે ત્યારે તેને ઉપલો રોગ કહે છે—

સમ્બન્ધ—પેશાબ કરવાની નળી સાંકડી થવાથી, ધણા દાડાનો પરમો હોવાથી અથવા નદારી જાતનો ચાંદીનો રોગ થવાથી આ રોગ થાય છે.

ઉપાય—પેશાબ કરવાની નળી પરમો થવાથી સાંકડી થઈ ગઈ હોય અને પેશાબ ઝીણી ધારે અટકી અટકીને આવતો હોય તો ઇંદરીમાં કેથેટર દર અચાર દાહાડે થોડા દાડા મુકાવવો. અને પરમામાં જણાવેલા ઉપાયો કરવા—ધણી હાલ ચાલ કરવી નહીં તથા લંગોટ બાંધી રાખવો અને ગોળી ઉપર સ્ટાકીંગ પલાસતરની પટીઓ અથવા મરક્યુરીયલ પલાસતરની પટી મારવી. અથવા લીનીમેન્ટ આવ આઇઓડાઇન પીછાવતા તે ઉપર મોપડવું અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તે લગાડવી.

૨૬ આઇઓડાઇડ આવ મરક્યુરી ... ગરેન ૮

એક્ટ્રેક્ટ આવ મેલાડોના ... દરામ ૧

સીમ્પલ ઓઇન્ટમેન્ટ ... આંહિસ ૧૦

૩ જી જાત. ચાંદીવાળી ઓરકાઇટીસ થતો સોજો.

ગોનોરીઅલ ઓરકાઇટીસ—Gonorrhoeal orchitis

ચાંદીના રોગથી, લોહી ખગડવાથી, સોજો થયો હોય તો ટાંકી અથ.

વા ચાંદીના મથાળા નીચે બતાવેલા ઉપાય કરવા. પોટાસા આપ્પોઆડા-
ઈડ પીવામાં આપવું, અથવા પારાની ધૂણી આપવી, અથવા આબ્જરી
ની અવસ્થા તપાસી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના સોળ ભાગ
કરી એકેકો ભાગ દાહાડામાં ત્રણ વાર પાણી સાથે મેળવવા પાવો.

કોરોસીવ સ્પ્રમલીમિન્ટ . . . ગરેન ૧

કલોરાઇડ આમોનીઆ . . . ગરેન ૮૦

પોટાસા આપ્પોઆડાઇડ ... ગરેન ૪૦

લીઝવીડ એક્ટ્રાક્ટ આવ સારસાપરીલા, આંઉસ ૪

પાણી ... આંઉસ ૧૨

પરમો થવાથી સોજો આબ્જો હોય તો, અને આબ્જરી મજબુત બાં-
ધાનાં હોય તો, થોડી જળો ગોળી ઉપર વળગાડવી અને તે ઉપર ગરમ
સેક કરવો. તથા અવાર નવાર જીલાપો આપવા. ગોળીમાં ઘણું દરદ
થતું હોય તો ૧ થી ૨ ગરેન અફીણ એક ગોળી કરી રાતે સુતી વેળા
પાણી સાથે ગળાવવી. સુગરલેડના પાણીમાં લુધકુ બોળી ગોળી ઉપર
મુકવું, અને લંગોટ બાંધી રાખવો. અને પરમામાં જણાવ્યા પરમાણે
ઉપાયો કરવા.

૪ થી જાત. નબળાઈથી થતો સોજો.

સ્કોફ્યુલસ ટેસ્ટાઇટીસ—Scrofulous Testitis

કંઠમાજના રોગીને નબળાઈથી ધીમે ધીમે ગોળી મુજો છે અને
કકણ થાયછે. અને તેના માંસની અંદર ઝીણા દાણા વાળી ગાંઠો બંધાયછે.

નીશાની—કાંઈ પણ દુખાવો થયા વીના ગોળી મુજોને મોટી થાય
છે. અને તે નરમ થઇને પાકેછે, અને ફુટે છે, તેથી અંદરથી રસી અને
દાણા વાળી વસતુઓ નીકળે છે. ગોળીમાં નાસુરો પડે છે.

ઉપાય—શકતી લાવવા કુવત વાળો ખોરાક આપવો. જેવુંકે મગરનું
તેલ અથવા કેમીકલક્રુડ પાણી સાથે મેળવી સવાર સાંજ પાવું.

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેના બે ભાગ કરી સવાર
સાંજ પાવા.

મગરનું તેલ ...

અમચી ૨

સોરપ આવ હાઈપેક્સિસફ્ટ આવ લાઈમ. ચમચી ૨
 પેનકીએટીક ઇમલઝન ... ચમચી ૨
 પાણી ... આંદિસ ૨

અથવા—૧૦ થી ૨૦ મીનીમ સોરપઆવ ડાએલાઈઝડ આવરન
 દાહાડામાં ત્રણ વાર પાણીમાં નાંખી પાવું.

અથવા—નખળાઈ ધણી થઈ હોય તો ૨૦ ગરેન આમોનીઆ કાર-
 બોનસ અને છો ગ્વાર્જસ ઇનફ્યુઝન આવ સીનકોનાબારક એ બનેને
 મેળવી દાહાડામાં ચારવાર પાવું.

ગોળી કુટીને તેમાંથી રસી જતી હોય તો તે ઉપર સ્ટ્રાકીંગ પલાસ્ટરના
 પટ્ટી મારવી. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડુ બાળી
 ગોળી ઉપર મુકી રાખવું.

ઝીંકસોસલફસ ... ગરેન ૨૦
 ટીચર લવંડર ઓ ... દરામ ૨
 રેકટી ફાઇડ સ્પીરીટ આવ વાઇન. આંદિસ ૦ા
 પાણી ... આંદિસ ૭

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડુ બાળી ગોળી
 ઉપર મુકી રાખવું.

ટીચર આવ આઇઓડાઇન ... આંડોસ ૦ા
 ગલીસોરાઇન ... આંદિસ ૨
 પાણી ... આંદિસ ૯

ઉપલા ઉપાયોથી આરામ ન થાય તો શીખલા ડાકટર પાસે ગોળી
 કપાવી કાઢવી.

ગોળીનો પાણીનો રોગ.

(હાઇડ્રોસીલ—Hydrocele)

નીશાની—ગોળીની ચામડીની કોથળા જેને અંડકોસ કહે છે તેની
 અંદર બંને બાજુએ બે ગોળીઓછે. દરેક ગોળી ઉપર બે પડો છે, એક
 ઉજળુ પડ અંડકોસની અંદરની બાજુએ, અને બીજુ કરોળીઆના પડ

જેવું ગોળી ઉપર ચોટલું હોય છે. એ એ પડોની વચે પાંણીનો ભાગ જ્યારે એકઠો થતો જાય છે અથવા થાય છે, ત્યારે તેને ગોળીનો પાંણીનો રોગ કહે છે. આવા દરદમાં ગોળીઓ તનદુરસ્ત હાલતમાં હોય છે. ઉપર બતાવેલા એ પડોની જયે ધીમે ધીમે પાંણી એકઠું થઈ તે વધીને બતકના ઇંડા જેવું અથવા નાળીએર કરતાં પણ વધારે મોટું થાય છે. તેની અંદર પાણી ભરાવાથી, આંમડી રબરની માફક તણાવાથી લીસા અને અળકતી લાગે છે. આંડોએ દાખી જોવાથી તેની અંદરની ગાંઠો પછવાડે ના ભાગમાં માલમ પડે છે, તે પાણીના રંગ ફીકો પીળો હોય છે, અને ધણું કરી તેમાં ૧૦ થી ૧૨ આંડોસ જોટલું પાણી એકઠું થાય છે. અથવા તેથી પણ વધારે થાય છે. જળદરની માફક તેમાં પાણી હાલતુ લાગે અથવા આજારીને અંધારી કાંટડીમાં રાખી તે આંડોસની એક બાજુએ એ મીણબતી સળગાવી રાખી બીજી તરફ જોવાથી તેની અંદર પાણી ભરેલું જણાયે.

ઉપાય—સવાર સાંજ દરરોજ તે ઉપર ટીચર આવ આહમ્મોડાઈન લગાડવું. અથવા તેથી ફાયદો ન થાય તો આહમ્મોડાઈન ઓઈન્ટમેન્ટ ગોળી ઉપર ચોપડવું. અથવા કમપાઈન્ડ ઓઈન્ટમેન્ટ આવ મરકપુરી અથવા નાંચે લખેલી દવાઓ મેળવી તે ગોળી ઉપર ચોપડવી.

ઓઈન્ટમેન્ટ આવ રેડ આહમ્મોડાઈડ આવ મરકપુરી. આંડોસ ૦ા
સીમપલ ઓઈન્ટમેન્ટ ... ... આંડોસ ૧

અથવા—એ દરમ આહમ્મોડાઈડેરમ તથા ૨ આંડોસ સીમપલ ઓઈન્ટમેન્ટ એ બંનેને મેળવી તે ઉપર લગાડવો. ઉપલા ઉપાયોથી ફાયદો ન થાય તો શીખેલા ડાકટર પાસે તે ગોળીમાં નસતર મુકાવી પાંણી કઢાવી નાખવું. અને તેની અંદર, અંદરના પાણીના રંગ પરમાણે કમપાઈન્ડ ટીચર આવ આહમ્મોડાઈન અથવા સ્પીરીટ આવ વાઈન એ બેમાંથી ગમે તે એક દરમ સેઈ તેની પીચકારી મારવી. આ પરમાણે પીચકારી મારવાથી ગેર ફાયદાને બદલે ઘણો ફાયદો થાય છે, અને ફરી ભરાતી અટકે છે, એથી જરા વખતે તાવ આવે છે તેની ફીકર ન રાખવો.

બાળકને આ રોગ થાય તો નાંચે લખેલી દવામાંથી છુગડું બોળી તે ઉપર મુકી રાખવું.

નવસાર ... દરામ ૨
રેક્ટી ફાઇડ સ્પીરીટ. આંદિસ ૧
ટાકુ પાણી ... આંજિસ ૫

ઉપલી દવાથી આરામ ન થાય અને પાણી ઘણું ભરાઇ ગયું હોય તો શિખિલા ડાકટર પાસે નસતર મુકાવી પાણી કઢાવવા ચુકવું નહીં.

(હીમેટોસીસ—Haematocele).

નીશાની—ગોળી ઉપરનું પડ તથા અંડકોસની અંદર બંને પડની વચ્ચે લોહીના પાણીનો ભાગ એકઠો થવાને બદલે તેમાં ફક્ત લોહી એકઠું થાય છે. ગોળીમાં એકદમ સોળે આવેછે તેમાં ફુપ્પાવો થાયછે, અને તે બારે લાગેછે. અને તેનો દેખાવ ગોળ અને લાંબો કઠણ અથવા પોચો અને અપાર દર્શક હોય છે.

ઉપાય—આભરેનિ ખેસાડી રાખવો, અને નાંચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડુ બાળી તે ઉપર ચુકવું.

કલોરાઇડ આવ આમોનીયમ ... દરામ ૪
મુરોખાર ... દરામ ૪
મુગરલેડ ... દરામ ૪
રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ આવ વાઇન... આંદિસ ૧
પાણી ... આંદિસ ૧૦

હમેશાં કંઈ બાંખી રાખવો. કેટલીક વેળા ઉપલા ઉપાયથી ફાયદો થતો નથી તો શિખિલા ડાકટર પાસે તેની અંદર નસતર મુકાવી ઉપર સાદી પટીઓ મારવી.

ગોળીની આમડીનો રોગ.

(સ્ક્રોટલ એલેફન્ટીએસીસ—Scrotal Elephantiasis).

નીશાની—આ રોગ ઘણું કરી બીજી કોઈ નીશાની થયા વગર ધીમે ધીમે થર થાયછે, પણ કેટલીક વખત તાવ આવેછે. ગોળીની આમડી મુજબ આવે અને તે લાલ થાય તેમાં આગ અગત બળે અને

ડુખાવો થાય. પછી એક બે દાડામાં તાવ નરમ પડે. ગોળીની આમડીનું દરદ એધુ થાય, પણ તે જડી અડખચડી સુજ્જલી રહે. પછી થોડી ઘણી મુદત પછી તાવ સાથે ગોળીની આમડીનો સોજો થાય અને પાછો તાવ ઉતરી જઈ આમડી આગળના કરતાં જડી થાય. એ રીતે સોજો વધતો જાય અને તે એટલે સુધી વધે છે કે ઇંદરીનો ભાગ પણ જણાય નહીં, અને તે બધા જગો ભારે કોથળી શીવાય કસુ જણાય નહિ. આમડી ઉપર વખતે નાની ફણગીયો થાય અને તે ધૂટાને તેમાંથી પાતળુ પ્રવાહી જેવું પાણી નીકળી કાઢે અને વખતે નાનાં ચાંદા પડે.

જ્યારે તાવ હોય તથા સુજી આવે ત્યારેનીચેની દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

લાઇકર આમોનીયા એસોટોસ	...	આંઉસ ૧
સ્પીરીટ ઇયર નાઇટરસ	...	દરામ ૨
પોટાશ નાઇટરસ	...	ગરેન ૪૦
કેમફ્રવાટર	...	આંઉસ ૪

ઝાડો કબજ હોયતો ઉપલી દવામાં ૩ થી ૪ દરામ એપસંમસાહટ નાખી પાવું. સુજ્જલી ગોળી ઉપર પીચોરીના પાલાના રસમાં ગીલિયરમાંની તથા મુખડ તથા રતાંજળી ઘસી તેમાં લુગડુ બોળી સુજ્જલી જગો ઉપર મુકવું. અથવા લાઇકર ફેરીપરકલોરાઇડ ફેરસાઇયર પીછા વતી તે ઉપર ચોપડવી. અથવા ઓઇન્ટમેન્ટ આલ્ફ મરક્યુરીની પટી બનાવી તે ઉપર મુકવી. ગોળીમાં ડુખાવો ઘણો થતો હોય તો મુગરલેડમાં લુગડુ બોળી તે ઉપર મુકા કરવું. ડુખાવો તથા દરદ નરમ પડવા પછી આમડી પાતળી કરવા ૨ થી ૩ દરામ આઇઓડાઇરેમ તથા ૨ આંઉસ સીમપલઓઇન્ટમેન્ટ એ બંનેને મેળવી તે ઉપર ચોપડવી. અને પીવાની દવા તરીકે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

ટાચર ફેરીપરકલોરીડ	...	દરામ ૧
કવીનાઇનડીસલફસ	...	ગરેન ૧૨
એસોડ સલફ્યુરીકડીહાઇડ્રેટ	...	મીનમ ૧૫
પાણી	...	આંઉસ ૬

પગનું વાસ મારવું તથા તેમાંથી નીકળતો વાસમારતો પરસેવો. ૩૨૩

ઉપલો ઉપાય કરવા છતાં આરામ ન થાય અને ચરખી ઓછી ન થાય તો હુંથિયાર ડાકટર પાસે કાપી કઢાવવી. વખતે આમડી એટલી જાડી થઈ જાય છે કે, જ્યારે કાપે છે ત્યારે એક મણુ ચરખી નીકળે છે.

મરડાએલા પગો.

(બેન્ડી લેગ્સ—Bandy Legs).

નીસાની તથા સખખ—કોઈ વખત બાળકના પગ જન્મથી વાંકા હોય છે. પરંતુ ઘણી વખત બાળક પોતાના શરીરનો બોળો ઉપાડવાને લાયકનું ન થાય, તેની અગાઉ બાળકને ચલવવા અથવા ઉભુ રાખવા તેનાં માબાપો યતન કરે છે, જેથી શરીરના વધારે બોળથી પગનાં કુમળાં હાડકાં વાંકા થઈ જાય છે.

ઉપાય—મીઠાના પાણીથી દાહાડામાં બેથી ત્રણ વાર પગો ધોવા અને હાથવતી તેઓને ખુબ મસજવા. અથવા બની શકેતો દરીયા કીનારે ખાડો ખોદી તેની અંદર પગો ઘોડીવાર સુધી ખોસા રાખવા અથવા દરીયાનું પાણી મંગાવી તેથી પગો દાહાડામાં બેથી ત્રણ વાર ધોવા.

પગનું વાસ મારવું તથા તેમાંથી નીકળતો વાસ મારતો પરસેવો.

(ફીટ ઓફેન્સીવ—Feet offensive).

સખખ—આમડીના છીદ્રોમાં કંઈ ખામી અથવા રોગ હોવાથી તે પગો ઘણી વાર ઘણો ખરાબ વાસ મારે છે.

ઉપાય—પગો વાસ મારતા હોય તો ગરમ પાણીમાં થોડો એસીડ હેડરોકલોરીક અથવા એસીડ કારબોલીક પાઉડર, અથવા કલોરાઈડ આવ લાઈમ નાખીને તેમાં પગો બાળવા.

પગનો પરસેવો વાસ મારતો હોય તો ૧૦ ગરેન હેડરેટ કલોરલ અને એ આઈડસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડું બોળી તે પગો ઉપર મુકવું.

પરમો અથવા પરમીઓ.

(ગોનોર્રીઆ—Gonorrhœa).

નીશાની—ખરાબ ઔરતની સાથે સંગ કરવા પછી ત્રણથી દસ દી-વસમાં આ રોગ થાયછે. શરૂઆતમાં ઇંદ્રીનું કુલ અંદર લાલ થએલું જણાય તેમાં આગ અગન બળે. અને કીડ લાગે જેથી આજની ઓળા કરે. પેસાંબ કરતી વેળા બળે. તથા તણખા મારે. અને અંદરથી પેહેલાં પાતળુ પર નીકળે, પછી થોડા વખતમાં જાડું કુધ જેવું ઘણું પર નીકળા કરે. વખતે પેસાંબની ઇંદ્રી તથા કુલ સુજી જાયછે. અને દાખવાથી કુખાવો થાયછે. અને સોજાને લીધે કુલ બાહાર નીકળતું નથી. રસી રાત દાહાડો ઝરા કરેછે, તાવ આવેછે, ઇંદ્રી જગરત ધણી થાયછે. અને તેમાં સુજો ખોસા હોય એવો કુખાવો થાયછે. સરૂવાતમાં રસી જાડી અને થોડી ખીલાસ ઉપર હોયછે. જેથી પેહેરેલા લુગડાં ઉપર પીળા ડાઘા પડે છે. અને પરમો ધણા દીવસનો એટલે જીનો થવા પછી રસી પાતળી થઈ જાયછે. આ રોગ વખતે રજસ્વળા અસ્તીસાથે સંગ કરવાથી પણ થાયછે.

ઉપાય—તરતનો પરમો એક બે દાહાડાનો હોય, અને ધણી જાડી રસી જતી હોય તો ઇંદ્રીની ફરતી ૧ થી ૨ ડજન જળો મુકાવવી. પણ આજની નબળો હોય અને દરદ જોરમાં ન હોય તો, જળો મુકાવવાની જરૂર નથી. વાસ્તે થંડા પાણીમાં લુગડું બાળી ઇંદ્રી ઉપર વીંટાળી લંગોટ બીડી રાખવી. અને તે લુગડું બીનુંને બીનું રાખવું. અને ઝાડો સાફ લાવવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી ફકાડી દેવી.

પલવીસ જેલપ ... ... ગરેન ૪૦

કરીમ આવ ટારટર ... ... દરામ ૩

કેલોમલ ... ... ગરેન ૩

ઉપલી દવાથી ઝાડો સાફ ન આવે તો બીજે દીવસે નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી સઘળાં પાઈ દેવી.

ટીચર આવ સેના ... ... દરામ ૨

એપસેમ સાલ્ટ ... ... આંબિસ ૧

ઈનફ્યુઝન આવ સેના ... ... આંબિસ ૧૧

ઝાડો સાફ લાભ્યા પછી તાવ નરમ પડવા નીચે લખેલી દવાઓ-
માંથી ૧ વાઈન ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવું.

પોટાસા બીકારબોનસ	ગરેન ૪૫
પોટાસા નાઈટ્રેસ	ગરેન ૪૦
સ્પીરીટ ઈથર નાઈટ્રેસ	દરામ ૨
ગુંદરનું પાણી	આંહિસ ૧
પાણી	આંહિસ ૩

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી
દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવું.

લાઈકર આમોનીયા એસિટીસ..	આંહિસ ૧
સ્પીરીટ ઈથર નાઈટ્રેસ ...	દરામ ૨
પોટાસા નાઈટ્રેસ ...	ગરેન ૪૦
કેમફર વોટર	આંહિસ ૪

તાવ નરમ પડવા પછી નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું
વાઈન ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

બાલસમ આવ કોપેબા ...	દરામ ૪
અથવા ગર્જનનું તેલ	દરામ ૨
ગુંદરનો બુકો	દરામ ૪
સ્પીરીટ આવ નાઈટ્રીક ઈથર...	દરામ ૨
ટીચર આવ હેનમેન...	દરામ ૨
સોલ્યુશન આવ પોટાસ. ..	દરામ ૨
પાણી	આંહિસ ૬

અથવા ૧૧ દરામ ઓઈલ ઓફ સેનડલ અને ૧ દરામ ઓઈલ
આવ ક્યુબેબ્સ તથા થોડો સાકરનો શીરો એ ત્રણેને મેળવીને તેના ત્રણ
ભાગો કરી એકઠો ભાગ દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવો.

મરચાં, સરકો, અથાણું, લેમોનેડ અથવા કોઈ પણ જાતનો દારૂ
વગિરે આપવું નહીં. અળસીની ચા, જવનું પાણી, દુધની કાંછ, ગુંદરનું
પાણી પાયા કરવું. અથવા ગોખ્ડું તોલો ૧૧૧ લેઈ તેની પોણોસેર ચા
કરી તેમાંથી બે ત્રણ વાર પાયા કરવું. મરદની ઇંદ્રીને બટકતી રાખવી

નહી. ઉપર કહા મુજબ થંડા હુગડાથી લપેટી લંગોટ કરી રાખવી.

ઉપર પરમાણે દવા તથા તતબીર રાખવાથી આરામ થઈ જશે. પણ કદાપી તેથી આરામ ન થાય તો નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં થી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

બાલસમ ઓફ કોપેચા	...	દરામ ૦૧
લાઈકર પોટાસા	...	મીનીમ ૧૫
ગુંદરનું પાણી...	...	આઉસ ૦૧
પાણી	...	આઉસ ૨૧

પેહેલા પેલી બે દવાઓને સારી પેઠે મેળવી એક રસ થાય એટલે ત્રીજી ગુંદરની દવા નાખી ખુબ એક રસ ખરેલમાં મેળવી પછી તેની અંદર પાણી નાખવું, જેથી એક રસ થશે. નહી તો ફેદો ફેદો થઈ જશે.

ઉપલી દવા આડદસ દાહાડા આપવા છતાં આરામ ન થાય તો ચણકબાવાનો ઝીણા બુકો દરામ એક લેઈ તેની અંદર ઘોડી સાકર નાખી તેમાંથી અડધું સવારમાં અને અડધું સાંજે પાણી સાથે ફંકાડવું. અને તે ઘોડા દાહાડા ભરી રાખવું. તેથી ફાયદો લાગે તો ચણકબાવા બે દરામ સુધી લેવા, પણ એથી આરામ ન થાય તો નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

ઓઈલ આવ કોપેચા	...	મીનીમ ૨૦
સ્પીરીટ ઈથર નાઈટરસ	...	દરામ ૧
ઓઈલ આવ ક્યુબેબ	...	મીનીમ ૮
પાણી	...	આઉસ ૩

પેહેલા પેલી બે દવાઓને સારી રીતે મેળવી પછી ત્રીજી દવા મેળવી અને પછી પાણી મેળવવું.

પેસામ કરતો વેળા બળતરા ઘણી બળે અને દુખાવો થતો હોય તો, પાણીમાં ખસખસનાં ફીડવાં નાંખી તેને ઉકાળી આભરીને તે ગરમ પાણીની અંદર અરધો કલાક સુધી કમર સુધી બુડતો બેસારવો, અથવા કામના વાસણમાં તે ગરમ પાણી નાંખી તેની અંદર અરધો કલાક સુધી ઇંદરી બાળી રાખવી. અને નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

લાઈકર પોટાસી	...	મીનીમ ૨૩
ટીચર ઓપી	...	મીનીમ ૮
કેમફર પોટર	...	આંજીસ ૩

અથવા—ઈંદરીમાં પોતાની મેળે સકતાઈ આપે, અને તે વાંકી વળી જાય અને તેમાં ફુઆવો થાય તો નીચે જામેલી દવાઓને સારી પેઠે મેળવી તેની ત્રણ ગોળીઓ ખનાવી અકેકી ગોળી દર રત્રિ સુતી વળા ગળાવવી.

કેમફર	...	ગરેન ૬
અફીણ	...	ગરેન ૧
અકેસીઆ પાઉડર (ગુંદર)	...	ગરેન ૬

ઉપર પરમાણે ઉપાયો કરવાથી આરામ થઈ જશે, પણ કદાપી ન થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી. ઉલટી થતી હોય તો સોડાપોટર પાવો.

બીસમથી સખનાઈટરસ.	...	દરામ ૧
બાલસમઆવ કોપેચા	...	દરામ ૪
ગુંદરનો લુકો.	...	દરામ ૩
ટીચર આવ હેનબેન.	...	દરામ ૨
સ્પીરોઝ આવ નાઇટરીકહથર	...	દરામ ૨
પાણી.	...	આંજીસ ૬

પુરૂષની ઈંદરી તથા ઓરતને છુપા ભાગ બહારથી ઘણેા મુન્દેસી હોય અને રાતો થયો હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો ભાળી તે રાત દહાડો તેના ઉપર મુકવો.

એસીડટાનીક	...	ગરેન ૨૦
સુગરલેડનું નરમ કરેલ પાંણી.	...	આંજીસ ૮

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો ભાળી તે રાત દહાડો તે ઉપર મુકવો.

પોટાસી નાઇટરસ	...	દરામ ૩
ક્લોરાઇડ આવ આમોનીઅમ...	...	દરામ ૨
ટીચર ઓપી.	...	દરામ ૩
પાણી.	...	આંજીસ ૮

ઉપલા ઉપાધો કરવા છતાં વખતે પરમો મટું નહીં અને તેમણા દહાડાનો થાય તો, નીચે પરમાણુ પીચકારી મારવા શરૂ કરવું. પણ યાદ રાખવું કે જો તરતના પરમામાં પીચકારી મારવામાં આવશે તો, ગાળી સુ જી જશે, વાસ્તે પંદર વીસ દીવસનો પરમો જીવનો થયા પછી રસી પાતળી થયા પછી પીચકારી મારવી. જેવી કે સુગરલેડ, ખીસમથી સખનાઈટરસ. એસીડ ટાનીક, ઝીંકસી સલફસ એ ચાર મહિલી ગમે તે એક દવા ૨ થી ૩ ગરેન જેટલી લેઈ તેમાં ૧ આંઉસ ગુલાબ જળ નાંખી પીગળાવી તે કાચની પીચકારીમાં ભરી ઈંદરીમાં મારવી, તે એવી રીતે કે જમણા હાથમાં પીચકારી ઝાલી તેની અણી અડધો ઇંચ જે આશરે ઈંદરીમાં દાખલ કરી પછી ડાબા હાથના આંગળા તથા અંગુડા વચ્ચે ઈંદરીનું કુલ પીચકારીની અણી સાથે ખુબ દબાવી જમણા હાથથી પીચકારી મારવી, જેથી અંદરની દવા તુરંત બાહાર નીકળી ન જાય, અને તે બે ત્રણ મીનીટ સુધી દાબી રાખવું. પીચકારીની કોઈ બી દવાથી આગમગન થણી બળે તો તે થોડા દહાડા બંધ રાખવી. અથવા બીજી અજમાવવી. પીચકારી દહાડામાં બેથી ત્રણ વાર મારવી, અને તે થોડા દહાડા સુધી જરૂરી રાખવી, ઉપલી પીચકારીની દવાથી કામદો ન થાય તો, અને પેસાખ કરતી વખત થોડી આગ બળતી હોય અને થોડું ઘણું દરદ હોય તો નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી કાચની પીચકારીમાં ભરી દરરોજ મારવી.

ખીસમથી સખનાઈટરસ ... ગરેન ૧૦

મીઝીસીલિજ આવ ગમઅકેસીઆ .. દરમ ૪

અફીણ ... .. ગરેન ૧

પાણી ... .. આંઉસ ૧૧

ઉપલો થવા થોડા દીવસ જરૂરી રાખવાથી પેસાખમાંની આગ અગન તથા કુખાવો બીલકુલ નરમ પડી જશે. પછી નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેના ત્રણ ભાગો કરી અકેકો ભાગ દહાડામાં ત્રણવાર પીચકારી વતી ઈંદરીમાં દાખલ કરવાથી ઘણા કામદો થશે.

સુગરલેડ ... .. ગરેન ૮

ઝીંકસી સલફસ .. .. ગરેન ૮

ટીચરઓપી ... .. મીનામ ૩૦

ગુલાબજળ. ... .. આંહિસ ૨

ઉપલી પીચકારીની દવાઓથી ફાયદો ન થાય તો નીચે પાંચ દવાઓના ટીપ આપેલીછે. તેમાંની એકેક દવા અનુક્રમ પરમાણે તેમાં લખેલા વજનમાં લેવી અને તેને એક આંહિસ પાણીમાં મેળવી તેની પીચકારી મારવી. એક પીચકારીની દવાથી ફાયદો ન થાય તો તેની નીચેની બીજી દવા વાપરવી, પણ પાંચે દવા એકજ વખતે સમ્રણી એકઠી કરી વાપરવીનહી.

તેની સાથે એ પણ યાદ રાખવું કે આ દવાઓની પીચકારી મારતી વખત ઈંદરીના ઢૂલમાં અથવા તેની આસપાસ આળુ અથવા ખજતરા અને ફુખાવો હોવો ન જોઈએ.

પીચકારીની દવાઓ.

એક આંહિસ પાણીમાં

ગોલારડ વોટર ... ૩૦થી ૪૦ ટીપાં

ફટકડી ... ૧થી ૫ ગરેન

કાસટીક ... ૧થી ૩ ગરેન

ગરીનવીટીરીયલ(ઓપી હીરાકસી) ૧થી ૩ ગરેન

બલુવીટીરીયલ(ઓપો સેરથુથુ) ૧થી ૩ ગરેન

ઘણા દહાડાનો પરમો જીનો થયો હોય તો મેટીકો કેપસ્યુલ નામની દવાની ત્રણ ગોળીઓ દાડામાં ચાર વાર પાણી સાથે ગળાવવી. અને ૦ા થી ૧ચમચો મેટીકો ઇન જ્લેકશન અને ૧ ચમચો પાણી એ બંનેને મેળવી તેની પીચકારી દાડામાં ત્રણ વાર ઈંદરીમાં મારવી. અથવા ૫ થી ૧૫ ગરેન પરમેગનેટ આવ પોટાસ તથા ૧ આંહિસ ગુલાબજળ એ બંનેને મેળવી તેની પીચકારી ફક્ત બેથી ત્રણ દાડા મારવી. અને નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગો કરી એકેકો ભાગ પાવો.

સુખડનું તેલ ... દરામ ૧૧ થી ૨

ચણકબાવાનું તેલ ... મીનામ ૮૦

ટીચર આવ હેનખેન ... દરામ ૨

ટીચર આવ સ્ટીલ ... દરામ ૧

ગુંદરનો બુકો ... દરામ ૪

સાકરનો સીરો ... આંહિસ ૧

પાણી

... આંઉસ ૫૦.

અથવા ૩૦ ગરેન ફટકડી અને ૩ દરામ ચણકબાવા એ બંનેને ખાંડી તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અકેક પડીકુ દાડામાં ચાર વાર પાણી સાથે ફકાડવું. અથવા ૫ ગરેન ફટકડી અને એક આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના પીચકારી સગાર સાંજ મારવી. અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેના છબાગો કરી અકેકો ભાગ દાહાડામાં ત્રણવાર પાવો. અને તે થોડા દાડા જરૂરી રાખવી.

પોટાસાઓમાઇડ ... દરામ ૧ થી ૨

પોટાસા બીકારબોનસ ... દરામ ૧

ટીચર આવ હેનમેન ... દરામ ૨ થી ૪

કેમફર વોટર ... આંઉસ ૫૦

તથા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૩ દરામ જેટલાની દાડામાં ચાર વાર પીચકારી મારવી.

પોટાસા ઓમાઇડ ... દરામ ૨

ગલીક્સીરાઇન ... આંઉસ ૧૦

પાણી ... આંઉસ ૫૦

ઉપર જણાવેલી પોટાસાઓમાઇડની દવા પીવામાં તેમજ પીચકારીને વારં વાર કાપી કાપી કારક છે. તેથી પરમો સાળે યાચછે. એટલું જ નહિ પણ હંદરી જગરત થતી વખતે જે દરેદ યાચછે, તે પણ મટી જાય છે. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી પોણું વાસન ગલાસ જરૂરી દાડામાં ચાર વાર પાવી, અને તે થોડા દાડા જરૂરી રાખવી.

સેલીસેલીક એસીડ ... દરામ ૧ થી ૧૦

લાઇકર આમોનીયા એસાઇટીસ... આંઉસ ૧

સાકરનો સારો ... આંઉસ ૧

પાણી ... આંઉસ ૪

ધણા જીરુ અને મીઠા પરમામાં પેસાવની સાથે ધણી પાતળી ધાત જતી હોય તો, નીચે જણાવેલા ઉપાઓ કરવા, જેથી ધાત જતી બંધ થઈ અતી ધણી કાપદો થશે.

એસીફ્ટાનીક	...	દરામ ૦૧
અફીણ	...	ગરેન ૧
ગલીસીરાઇન	...	દરામ ૩

એ સઘળાંને ઝેળવી તેના એક ચીકટ ગોળી બનાવી તેને બીસા પથરા ઉપર ઘસી સુંવાળી કરી અને તે ઈંદરીના છીદ્રમાં જઈ શકે એવડી નાની કરી તેને સુકવી કઠણ થાય ત્યારે તે છીદ્રમાં દાખલ કરવી. તે એક કલાક સુધી રાખી કાઢી નાખવી, આ પરમાણુ અકેકી ગોળી પરમો સાળે થાય ત્યાં સુધી દર રોજ દાખલ કરવી. અથવા એક આંદ્રસ સ્પરમેસાટીનો મલમ તથા ૫ ગરેન કાસ્ટીક એ બંનેને ઝેળવી તેમાંથી થોડું કેથેટર ઉપર ઓપડી તે કેથેટર (પીશાબ કાઢવાની ગટાપરચાનો સળી) ઈંદરીમાં દાખલ કરવી. તે પાંચમીનીટ સુધી રાખી કાઢી લેવી. આ પરમાણુ દાડામાં એક વાર થોડા દાહાડા સુધી કરવું, જેથી પાતળી ધાત જતી બંધ થઈ જીવોનો પરમો સાળે થઈ જશે.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો.

નાગરમોથ, ત્રીફળા, હળદર, દેવદાર, મરચો, ઈંદ્રજવ, લોદર એ સઘળાં એકેક તોલો લેઈ તેના ત્રણ ભાગ કરી તેનો ઉકાળો કરી દર રોજ એક વખત પાવો.

અથવા—

છોટી ઇલાયચો	...	તોલો ૧
ફટકડી	...	તોલો ૧
સાકર	...	તોલા ૨

એ સરવને બારીક વાટી લુગડે ચાળી તેના ત્રણ ભાગ કરી દરરોજ એકેક પડીકું થંડા ફુધની સાથે આપવું જેથી પ્રમેહ બંધ થસે.

અથવા—ગળોનો રસ ૩૧ બાર તેમાં મધ ૩૧ બાર નાખી દરરોજ દીવસ ચઉદ સુધી પાવું.

અથવા—એખરો, ગોખર, કઉચાંનાં મીજ, એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક વાટી લુગડે ચાળી. તેમાંથી ૩૨ બાર લેઈ તેમાં ૩૨ બાર સાકર નાખી ગામના ફુધમાં ઝેળવી સ્વારમાં દરરોજ પાવું.

અથવા—આંબેલનાં ફુણાં પાંન, આંબળા, વીસનગરી હળદર, એ

સરવ ખરાબર લઈ ખારીક વાટી ' હુગડે ચાળી તેમાંથી રંગ ભારથી રંગા ભારે સુધી મધમાં મેળવી ચઠાડવું, એથી સરવ જાતના પરમેદુર થશે.

ટાંકી અથવા ચાંદી.

(સીફીલીસ—Syphilis).

ટાંકી અથવા ચાંદી ખરાબ રાંડનો સંગ કરવાથી થાય છે. પરંતુ, તથા ટાંકી અથવા ચાંદી એ બંને દરદો જીવે છે. મરદને ટાંકી ઇંદરીના દરેક ભાગ ઉપર જણાય છે. તેમાં ઘણું કરી ફુલની કોર આગળ વારમવારે થાય છે. કેટલીક વખત ફક્ત ઇંદરીની ચાંમડી ઉપર હોય છે. અને કોઈ વખત ગોળીની ચાંમડી ઉપર હોય છે અને વખતે પેટ ઉપર પણ થાય છે. ટાંકીની નીચે પરમાણુ ચાર જાત કરવામાં આવે છે. અને તે દરેકનું બ્યાંત પણ જીવુ આવેલ છે.

૧. સાદી ટાંકી.
૨. સખત ટાંકી.
૩. ખવાતી ટાંકી.
૪. સડાવાળી ટાંકી.

૧ લી સાદી ટાંકી.

(સીમ્પલસેકર—Simple chancre).

નીશાની—આ જાતની ટાંકી સાધારણ ચાંદા જેવી ગોળ હોય છે અને તે ઘણું કરી નહારી સોખત કરવા પછી એક બે દાડામાં થઈ આવે છે. અને તે એક કરતાં વધારે ચાંદા પડે છે. તેનો દેખાવ જાણે ચાંમડાની ગોળ કાપી કાઢ્યો હોય એવા હોય છે, અને તેમાંથી થોડું ઘાસ પડે નીકળે છે. આ દરદમાં ઘણું કરી બદ થતી નથી. અને જો થાય તો તે જલદી પાકી જાય છે. અને વખતે દવા કરવા સીવાય પોતાની મેળે રજી જાય છે, અને પાછળથી શરીર ઉપર ખરાબ અસર થતી નથી.

ઉપાચાર—એ મૂળની ફાલી જણાય કે તરત તે ઉપર જલદ એ-
સીડના છટીકનાં એક અથવા બે ટીપાં સળી ઉપર લેઈ મુકવાં, જેથી
તેનું ઝેર બળી જશે. ફાલી ઉપર એસીડના છટીક એટલું બધું ન નાખવું
કે, જેથી આસપાસની સારી જમીન બળી જાય. એ આસીડ લગાડવાથી
થોડી આગ બળસે પણ જો વધારે બળે તો અને આજનીથી ન ખમાય
તો તે ઉપર થંડું પાણી રેડવું. કદાપી ફાલીઓ ઘણી હોયતો વારા ફરતી
અકેક ઉપર લગાડવું. એક દીવસ લગાડવા પછી ફાલી કુટી જઈ ચાંદા-
નો દેખાવ લાલ થાય તો, ફરી લગાડવું નહીં. પણ સફેત પર જેથી જમીન
હોયતો ફરી બોળે દાહાડે ઉપર પરમાણે લગાડવું. બે ત્રણ દીવસ એ પ-
રમાણે લગાડવાથી ઘણું કરી લાલ જમીન આવી જશે. પણ ફાલી કુટી
જઈ ચાંદુ સરેઆતથી પડી ગએલ હોયતો, આઘમોડોફિરમ દાડામાં બે
વાર સવાર સાંજ થોડા દાડા તે ઉપર બભરાવવું. અથવા ૩૦ થી ૬૦ ગરેન
આઘમોડોફિરમ તથા એક આંજોસ ચરબી એ બંનેને મેળવી તેનો મ-
લ કરી તેની આગળી બનાવી સ્વાર સાંજ તે ઉપર થોડા દાહાડા મુધી
ખરી. અથવા ઓઇન્ટમેન્ટ આવ રેડમોકસાઇડ આવ મરક્યુરીની
આગળી બનાવી તે ઉપર મુકવી. આ સધળા ઉપાયોમાં આઘમોડોફિર-
મનો સરવધી સરસ ઉપાયછે.

આઘમોડોફિરમ તથા ઉપલી દવા ન મળી શકે તો ચાંદાં પરવા-
ળાં હોયતો તે ઉપર કાસ્ટીક ગ્ર્યાં મુધી લાલ ઝિંક આવે ત્યાં મુધી લ-
ગાડવી, અને પછી સીમપલઓઇન્ટમેન્ટની પટ્ટી મારવી. તેથી પણ આરામ
ન થાય તો નીચે લખેલા લોશનમાં લુગડુ પલાળી ચાંદી ઉપર દાડામાં
મેથી ત્રણવાર મુકવું.

એસીડ ટાનીક	...	ગરેન ૨૦
ટીચર લવંડરફો	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંજોસ ૪

ઉપલી કંઈ પણ દવા ન મળી શકે અને આરામ ન થાય તથા
ચાંદાં ઘણાં ખરાબ સુન્નેલાં અને પરવાળાં હોયતો તે ઉપર ધોમથી
મોરચુથાનો કઠમો ફેરવવો અને તે બેથી ત્રણ દાડા કરવું. જેથી લાલ જ-

મીન આવશ્ય પછી ઉપર સજેત મલમની પટી મારવી. શરીરને કુવત લાવવા ઠીંચરફેરી પરફલોરીડ મીનીમ ૧૫ ને ત્રણ આંગિસ પાણીમાં નાખી દાડામાં ત્રણ વાર થોડા દાડા સુધી પાવું.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાએ ન મળી આવે તો નાચે પરમાણુ ઉપાયો કરવા.

જેવાકે, વડનાં ફુણાં પાંત, મહુડાનો છાલ, જંજુડાની છાલ, લોદર, હરડેની છાલ, હળદર, એ સરવ બરાબર લેઈ એને પાણીમાં બારીક વાટી ઇંદરી ઉપર લેપ કરવો અથવા સરગવાના ગ્રાડની છાલ, અથવા નેપાળાના ગ્રાડની છાલનું ચુરણ કરી ઇંદરી ઉપર લગાવવું. અથવા સોપારી પાણીમાં ધસીને લગાવવી. અથવા ત્રીફળાને કડાઈમાં બાળી તેની રાખ કરી તેને મધમાં મેળવી તે લગાવવી.

અથવા—મોરધુધ, એક ભાગ, કાષો જે ભાગ, મુડદારસીંગ જે ભાગ. સોપારીની રાખ જે બાગ એ સરવેને મેળવી બારીક વાટી તે લગાવવી. અથવા ભભરાવવી. જેથી તુરત આરામ થશે.

અથવા—રાળ, ૩. વા ભાર, ખેદાર ૩. વા ભાર, લોખાંત ૩. ભાર, હીરાદખણ ૩. વા ભાર, હરણીઓ પારો ૩. ૧ ભાર, એ સરવે બારીક વાટી પાછળથી હરણીઓ પારો નાખી મેલાવી પછી તેમાં ગાયા ધી થોડુ થોડુ નાખી ખરલ કરતા જવું એટલે સુધી કે પારો બીલકુલ માલમ ન પડે ત્યાં સુધી. પછી તે ઇંદરી ઉપર ચોપડી વડ અથવા પીંપળાનું પાંત જરા ગરમ કરી તે ઉપર મુકી પાટો બાંધવો. આ ઉપાય સારો છે.

અથવા—કાળીજીરી ૩. ૧ ભાર તથા ઉપજેટ ૩. ૧ ભાર, એને બારીક વાટી લુગડે ચાળી તેમાં ગોળ ૩. ૨ ભાર નાંખી તેની ગોળાઓ ૧૪ કરી અકેકી ગોળા સાંજ સવાર થંડા પાણીમાં ગળાવવી. ઘઉંની રોટલી ધીએ ચોપડી મીઠા મેળી ખાવી બીજુ કાંઈ ખાવું નહી.

સખત ટાંકી.

(ધી ઇન્ડ્યુરેટેડ ઓર ધ હન્ટીરીઅન સેનકર—The indurated or the Hunterian chancre)

નીશાની—આ જાતની ટાંકી. ખરાબ ખોરાતનો સંગ કરવા પછી

સરાસરી ગણુતાં ત્રણ અડવાડીઆં પછી શરૂ થાયછે. પેહેલાં એક નાંની ફાડકી અથવા એક નાંનો ચીરો પડેછે અને તે વધીને ગોળ ચાંદુ પડેછે જે થોડા દીવસ સુધી વધતુ જાયછે. એના અંદરથી પાતળુ પાણી જેવું નીકળી કાઢેછે. પછી થોડા દાડામાં તેની નીચે સકત કાચર ધાલેછે. જે તે ચાંદાને બે આંગળાં વચે દાબી જોવાથી તેની નીચે નરમ દાડકા જેવું કઠણુ લાગેછે. ચાંદુ ઘણું ઊંડુ હોતુ નથી અને તેની અંદરથી ઘણે દરજે પર નીકળતુ નથી પણ ચળકતા ગુંદર જેવા ચોકણા પદાર્થનું તેના ઉપર અસતર કીધેલુ હોય એમ લાગેછે અને તે સુંવાળુ લાગેછે. તેની કોર ઉપસી આવેલી અને જાડી હોયછે. અને તેની આસપાસની ચાંમડી લાલ હોતી નથી એની સાથે જાંબના કાતરામાં બદાંમના જેવડી એકથી વધારે ગાંઠો અથવા બદો થાયછે. તે ઘણું કરી પોતાની મેજે પાક ઉપર ચડતી નથી. સકત ટાંકીનુ ચાંદુ ઘણું કરી એકજ હોયછે અને તેમાંની રસી સાજા માણસના ચાંમડામાં દાખલ કરીહોયતો તેને આ રોગ થાયછે. એટલે કે આ ટાંકી ચેપી ગણાયછે.

ઉપાય—ટાંકીની નીચે કઠણુ કાચર ધાલવા અગાઉ જો તે ચાંદુ ખરાબ છીછડાવાળુ હોયતો તે ખરાબ ઝેર બાળી નાખવા તેના ઉપર કાસટીક લગાડવી અને તેના ઉપર અજસાની પોલટીસ બાંધવી જેથી તે બજેલો પોપડો નીકળી જઈ લાલ જમીન નીકળજી જો તે પોપડો નીકળી ન જાય તો ફરી બીજે દીને કાસટીક લગાડવી અને પાછી અજસાની પોલટીસ બાંધવી એ પરમાણુ બે ત્રણ દીવસ કરવાથી પોપડો નીકળી જશે આ ઉપાય ટાંકી થયા પછી પાંચ સાત દાડા કરવાથી ફાયદો થાયછે પણ કઠણુ કાચર ધાલવા પછી તે ઉપાય ન કરવો. અને તેના ઉપર મરકયુરીઅલ ઓઈન્ટમેન્ટની પટ્ટી મારવી, આ રોગમાં મુખ્ય દવા પારાની ગણાયછે. અને તેથી શરીરમાં ફરીવળતુ લોહી અટકેછે અને જલદી આરામ થાયછે. આજની જોરાવર હોયતો નીચે લખેલી દવાની ૧૨ ગોળીઓ કરી અકેકી ગોળી દાડામાં ત્રણવાર ગળાયવી.

કેલોમલ ... ગરેન ૨૪

અફીણ ... ગરેન ૩

આજરી જોરાવર ન હોયતો ઉપલી દવાને બદલે નીચે લખેલી દવાની છો સરખી ગોળાઓ બનાવી અકેકી સ્વાર સાંજ ગળાવવી.

બહુપીલ ... ગરેન ૧૮

સલફેટ આવ આપરન ... ગરેન ૬

અફીણ ઓપ્પુ ... ગરેન ૨

અથવા નીચે લખેલી દવાઓની છો સરખી ગોળાઓ બનાવી અકેક ગોળા સ્વાર સાંજ ગળાવવી.

હાઇડ્રો જીરીકમ કરેટા ... ગરેન ૧૮

સલફેટ આવ કવીનાંઇન ... ગરેન ૧૨

અફીણ . ગરેન ૨ (બે)

અથવા ઉપલી દવાઓને બદલે પલમરસપીલ ગરેન ૧૦ લેઈ તેની બે ગોળા બનાવી તેમાંથી એકેક ગોળા દહાડામાં બે વાર ગળાવવી. ઉપલી ગોળાઓની દવાઓ થોડા દિવસ જરૂરી રાખવી જેથી ટાંકીની શકતાઈ જતી રહી તે રજી જશે. એટલે તે બંધ કરવી. પરંતુ રૂઝાવાની દરમીયાનમાં ઉપલી ગોળાઓથી દાંતમાં ડુખાવો થાય તથા પારાઓ મુજી આવે, મોઢામાંથી ખરાબ વાસ નીકળે અને થુંક વધારે નીકળવા માંડે એટલે કે મોઢું આવવાની કુંઈ પણ નીશાની જણાય કે ઉપલી ગોળાઓ બંધ કરવી. વળી ઉપર પરમાણે મોઢાની કુંઈ પણ નીશાની જણાવા અગાઉ શકત ગાંઠ પીગળી જઈ તે રૂઝી જાય તોપણ ઉપલી દવાઓ બંધ કરવી. ઉપલી દવાઓ આપતી વખતે જલદી જરૂર પત થાય એવો હલકો ખોરાક આજરીને આપવો. મરચાં દારૂ તાડી વીગેરે ગરમ ઝાળેની પરેજ રખાવવી. શરીરને ગરમ કપડા પહેરાવી રાખવાં થંડી હવા લાગવા દેવી નહિ.

ઉપર પરમાણે ખાયાની દવા કોઈ માણસને ન ગમતી હોય તો તેને ૧ હરામ મરડુરીઅલ ઓઇન્ટમેન્ટ રાત્રે સુતી વેળા જાગના કાતરામાં અથવા કાખમાં આજરીને લગાડવો અને તે સારી પેઢે ઓળવો. જેથી શકત ગાંઠ નરમ પડી તે રૂઝી જશે. વળી તેની દરમીયાનમાં ઉપર પરમાણે મોઢું આવવાની નીશાની જણાય તો તે લગાડવાની દવા બંધ કરવી.

અથવા પારાની ખુણી આપવાથી પણ ઉપલો મરજ ખીલકુલ મટી જાય છે. વાસ્તે આજની સવારમાં ખીલકુલ નાગો કરી એક ખુરશી ઉપર બેસાડી તેના આખા શરીર ઉપર તેમજ છેક નીચે સુધી ક્યાંથી હવા ન જાય એવી રીતે ધામળા ઓઢાડવી અને મોઢું બહાર રાખવું પછી એક પોહાળી રકામીમાં થંકુ પાણી ભરી તે વાસણ તે ખુરશી નીચે મુકી એક ઇંટ ખુબ લાલચોળ કરી તે પાણીવાળા વાસણમાં એવી રીતે મુકવી કે તે ઇંટનો થોડો દળ તે પાણીથી બાહાર રહે પછી તે ઇંટ ઉપર ગા થી ૧ દરામ સોનેબારની ભુકી મુકવી એ પરમાણે કરવાથી ઇંટની ગરમી પાણીનો બાફ અને ઉપલી પારાની દવાનો બાફ તથા હવા એ ત્રણેની ધુંધ એકદમ ખુરશી ઉપર બેઠેલા દરદીને લાગશે અને તે કુઓ અથવા બાફ દરદીની ચાંમડીની રંગેરંગમાં દાખલ થશે. એ પરમાણે પા કલાક સુધી ધુંણી આપી તે બંધ કરવી. અને પછી લુગડા પેહેરાવી ઓઢાડી સુવાડી દેવો. આ ધુંણીથી મોઢું આવે તથા ટાંકી નરમ થાય તો તે બંધ કરવી. ઉપલી ધુંણીની દવા ન મળે તો કેલોમલ ગરેન ૧૫ અથવા હોંગળો ગા થી ૧ દરામ સુધી દરેક ધુંણીમાં વાપરવો.

એ શિવાય ટાંકીના ઉપર ખીજ દવાઓ લગાડવામાં આવેછે પણ એકલી લગાડવાની દવાથી શરીરની અંદરનું ઝેર નીકળતુ નથી. વાસ્તે તેની સાથે ઉપર પરમાણે પારાની દવા ખાવાની અથવા ચોળવાની અથવા ખુણી અજમાવવી જેથી જડમુળમાંથી રોગ જતો રહેશે.

આ જાતની ટાંકી જણાય કે તે ઉપર ૧૦ ગરેન કેલોમલ થોડા ગુંદરના પાણીમાં મેળવી તેની અંદર વીશ આંદિસ યુનાનું પાણી નાખી એક રસ કરવું જેથી તે પાણી કાળુ થશે. આ દવાને ખેસકવોસ (કાળુ પાણી) કહે છે. ઉપલી દવામાં લીન્ટનો કટકો બોળી ચાંદી ઉપર મુકવો અને તેના ઉપર ઉપલુ પાણી દર વખતે ખુબ હલાવીને રાત દાડો સીંચા કરવું. અથવા તે દવાની નીચે જે કાળો થરો બેસી જાય છે તે દાડામાં બેથી ત્રણવાર ચોપડવો.

અથવા ૧૮ ગરેન કોરોસીવસબલીમિન્ટ તથા ૧૦ આંદિસ યુનાનુ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાં લીન્ટનો કટકોબોળી ટાંકી ઉપર મુકી ઉપર પ્રમાણે રાતદાડો તે પાણી સીંચા કરવું. આ મેળવણીને થલોવોસ (પીળુપાણી) કહે છે.

અથવા થોડા ગરેન આઈઓડિન સવાર સુંઝ થોડા દાડા ચાંદી ઉપર ભજરાવવું. ચાંદીમાં ધણી બળતરા બળતી હોય અને તે મુજબ આવી હોય તો થોડા મુગરસડના પાણીમાં ટીચરઓપી થોડું નાખીને તે ચાંદી ઉપર લુગડામાં બોળી મુકવું અને દરદ નરમ પડવા પછી ઉપર પ્રમાણે ઉપાયો કરવા.

ખવાતી ટાંકી અથવા ચાંદી.

(ફેજેડેનિક ચેનકર—Phagedenic chancre).

નીશાંની—આ ભતની ટાંકી અથવા ચાંદીમાં તેની આશ પાશની કોરે સરખી ગોળ હોતી નથી પણ ખવાઈ ગએલી આડતિડી અને ખડખડી હોય છે. તેના ઉપર મીણના જેવું છીછડું ચોટેલ હોય છે. તેમાંથી ખરાબ ગંધાતું ગોસના પાણી જેવું ફીકું લાલ પાણી જેવું પડે નીકળે છે. આસપાસની જગા ખવાતી ભય છે, અને ચાંદીનું કદ મોટું થતું ભય છે, આની સાથે બદ થાય છે, અને તાવ પણ આવે છે. બદ પાકીને ડુટે છે અને અંદરથી પડે નીકળે છે, ત્યારે આભરીને જરા ટીક લાગે છે. બદ ડુટ્યા પછી તેની અંદર ખરાબ ગંધાતું છીછડાવાળું પડે હોય છે અને તે ખાડો એક અથવા બે દીવસમાં વધી જઈ મોટો થઈ ભય છે.

ઉપાય—આ ભતની ચાંદી ઉપર એકથી બે ટીપાં નાઇટ્રીક આસીડ અથવા એસીડ સલફ્યુરીકનાં ટીપાં આસ્તેથી ચાંદા ઉપર નાંખવાં, અને તે ફરતું ફેલાઈ જઈ સારી જગોને ખરાબ ન કરે તેને વાસ્તે તે નાખવા અગાઉ તે ચાંદાના ફરતુ જરા ગરમ કરેલ મીણ અથવા સ્ટાકીંગ પલાસ્તરના પટ્ટી ચાંદીની ફરતી મુકવી. અને પછી ઉપર પ્રમાણે ટીપાં નાંખવાં. અને પછી ઉપર અળસીની પોલટીસ બાંધવી. એ પ્રમાણે બેથી ત્રણ દહાડા કરવાથી અંદરની ખરાબ રસો નીકળી જઈ ચાંદાની જમીન લાલ થશે. આસીડ લગાડતી વખત ધણી બળતરા બળે તો ઉપર ઘંડા પાણીની ધાર કરવી. ચાંદાની જમીન લાલ થયા પછી નીચેની દવામાં લુગડું બોળી તેના ઉપર દહાડામાં બેથી ત્રણ વાર મુકવું.

એસીડ ટાંકીક	...	ગરેન ૨૦
ટીચર લવંડરકો.	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંજિસ ૪

એ પરમાણુ જે ચાર દીવસ બીનિલુ લુગડુ મુકવા પછી તે આળા ઉપર સીમપલ ઓપન્ટમેન્ટની પટ્ટી મારવી. એટલે રૂઝી જશે.

કદાપી ચાંદુ વધતુ જતુ ન હોય તો નીચે લખેલી દવામાં બીન્ટનો કટકો બોળી તે ઉપર મુકી અને રાત દીવસ આ દવાથી ઉપર સીંચા કરવું. દરેક વેળા બાઠલી ખુબ હલાવીને સીંચવું. કારણ કે દવા નીચે ખેંચી જાય છે.

કેલોમલઃ	...	ગરેન ૨૦
ચુનાનું પાણી.	...	આંજિસ ૧૦

આ જાતની ટાંકીમાં આજીવનીના શરીરમાં ઘણી નબળાઈ થાય છે. વાસ્તે નીચે લખેલી દવાઓના ચાર ભાગ કરી અકેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે દરરોજ પાવો.

પોટાસા આઈઓડાઇડ	...	ગરેન ૧૨થી ૩૦
આમોનીઆઇડ ટીચર આવ ગુઆકમ...	...	દરામ ૨
કમપાઉન્ડ ડીકાકશન આવ સારસાપરીલા.	...	આંજિસ ૧૨

અથવા—પોટાસાઓ ટારટરેટ આવ આયરન ગરેન ૨૦ તેને ત્રણ આંજિસ પાણીમાં મેળવી તેમાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

અથવા—નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

એસીડ નાઇટ્રીક ડીલુટ	...	મીનીમ ૨૩
કમપાઉન્ડ ટીચર આવ સીનકોના.	...	દરામ ૧
બારકનો ઉકાળો	...	આંજિસ ૩

ઉપલી દવા ઘોડા દહાડા જરૂરી રાખવાથી આજીવનીના અંગમાં શકતી આવશે તેમજ ચાંદી પણ રૂઝાઈ જશે.

આ રોગમાં ઘણું દરેદ થતુ હોય તો ૧ ગરેન અફીણુ દર ચાર કલાકે ગળાવવું.

ઉપલી અવાતી ટાંકીમાં દુખાવો થોડો હોય અથવા જમીન બહુ ખર

રાખ ન હોય તો, નીચે લખેલા બે ઉપાયોમાં ગમે તેમાં લીન્ટનો કટકો બોળી તેના ઉપર મુકવો.

પોટાસીઓ ટારટ્રેટ આવ આવરેન ... ગરેન ૨૦

પાણી ... ... આંઈસ ૨

બીજો—એસીડનાઇટ્રીક ... ... મીનીમ ૪

ડીસટીલ્ડ અથવા સોનું પાણી ... આંઈસ ૨

અથવા—૬૨૬ ઘણું થવું હોય તો નીચે લખેલી દવાઓને મળવી તેમાં લીન્ટનો કટકો બોળી તે ભાગ ઉપર મુકવો, અને તે રાત દહાડો તેનાથી બીજો રાખવો.

એસીડ ટાન્નિક ... ... ગરેન ૧૮

ટ્રીચર ઓપી. ... ... આંઈસ ૮૦

કારબોલીક આસીડ... ... ગરેન ૨૦

સુગરલેડનું પાણી ... ... આંઈસ ૬

થકતી આવે એવા ખોરાક આપવો. અને બહુ નખખાઈ હોય તો નાનો ગલામ્મ ભરી દાહાડાંમાં ત્રણ વાર ખાંણા સાથે શેરી વાળન આપવો. ઉપલી ખવાતી ટાંકીમાં પારાની દવા પીવામાં આપવી નહીં.

સડાવાળી ટાંકી અથવા ફાઈમોસીસ.

સ્લફીંગ સેકર અથવા ફાઈમોસીસ.

(Slufing chancre or Phymosis).

નીશાની—આ જાતની ટાંકીમાં ઈંદરીની ચામડી સુજી આવે છે, અને લાલ થાય છે, ઘણી વખત એ સોજો એટલો બધો હોય છે કે ચામડીથી આખું કુલ ઢંકાઈ જાય છે. અને ઉપરની ચામડીને તાણી કુલ બાર કાઢનાથી તે નીકળતુ નથી. એ પરમાણે રહેવાથી તેના ઉપર કાજો ડાઘ અથવા ચાંદુ પડે છે, ને તેમાંથી સડેલી ગંધાતી વાસ નીકળે છે અને અંદરથી પાતળુ લાલ પાણી નેવું ટપકા કરે છે, ઘણા દાડા એ પરમાણે રહેવાથી ઉપલી ચામડી મુડદામ ધઈ જીદી પડે છે. અને એ પરમાણે

કુલની આસપાસની ચામડી સડીને નીકળતી જાય છે. આભરીની તંદુરસ્તીમાં બહુ બીગાડ થાય છે, તાવ આવે છે, દરદ ઘણું થાય છે, અને તેથી બેધ આવતી નથી, આ ઠાંકીમાં બદ થતી નથી.

ઉપાય—અસખસનાં ફીડવાં નાખી ઉકાળેલા પાણીના વાસણમાં દરદીની ઇંદરી દર ત્રણ કલાકે અરધો કલાક અંદર ખોળી રાખવી. તે પાણી ખમી શકાય એટલું બિન રાખવું. કુલ તથા ઉપલી ચામડીની વચ્ચે તે પાણીની પીચકારી મારવી. જ્યો અંદરની સઘળી રસી ધ્રુવાઈ જઈ બાહાર નીકળશે. એ પરમાણે ગરમ પાણીની પીચકારી મારવા પછી ચાર આંઉસ બ્લેકવોસમાં ૩૦૦ ગરેન કેલોમલ મેળવી તેની પીચકારી ઉપર પરમાણે કુલ તથા ઉપલી ચામડીની વચ્ચે દર ત્રણથી ચાર કલાકે મારવી. અને તેજ મેળવણીમાં ઝીણું લુગડુ ખોળી તેની અંદર સુવાથી જાળવી દાખલ કરવું, અને તે ઉપલી દવાથી બીનેલુ રાખવું. ઉપર પરમાણે બ્લેકવોસની પીચકારી મારવાથી બળતરા ઘણી બળે તો તેને બદલે ૬ આંઉસ મુગરલેડનું પાણી તથા ૩ દરામ ઈથરઓપી એ બંનેને મેળવી તેની પીચકારી દાડામાં ચારથી પાંચવાર બે દહાડા સુધી મારવી. અથવા નીચે લખેલી દવાની પીચકારી તે જગ્યાએ મારવી અને દરદ નરમ પડવા પછી પાછી બ્લેકવોસની પીચકારી મારવી.

મોરચુડુ	... દરાંમ ૦૧
મુગરલેડ	... દરાંમ ૧
પાણી	... આંઉસ ૮

અથવા—બ્લેકવોસમાં લીન્ટ પલાળી ઇંદરીની સુજેલી ચામડી અથવા મોટા ઉપર લપેટવું. અને તે બીનેલુજ રાખવું. અથવા નીચે લખેલી દવામાં લીન્ટ પલાળી ઉપર પરમાણે લપેટી તેથી બીનેલુજ રાખવું.

ગોલારડવોટર	... દરામ ૨
ઈથરઓપી	... દરામ ૨
ચોખ્ખુ પાણી	... આંઉસ ૧૦

આ દરદમાં તાવ હોય છે તેને નરમ પાડવા સારૂ નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દાડામાં ચારવાર પાવું.

પોટાસા બાઈ કારબોનસ	...	ગરેન ૪૫
પોટાસા નાઇટ્રસ	...	ગરેન ૪૦
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટ્રસ	...	દરામ ૨
ગુંદરનું પાણી	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૩

અથવા નીચે લખેલી દવા ઉપર પરમાણે પાવી.

બાઈકર આમોનીયા એસોટેટીસ	...	આંઉસ ૧
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટ્રસ	...	દરામ ૨
પોટાસા નાઇટ્રસ	...	ગરેન ૪૦
કેમફર વોટર	...	આંઉસ ૪

ઝાડો કમળ હોય તો ઉપલી બેમાંની ગમે તે દવામાં ચાર દરામ એપસમસાઈટ નાખીને પાવું.

તાવ ઉતરી ગયા પછી સકત ઠાંકીમાં જણાવા પરમાણે બહુપીલની ગોળીઓ ગળાવવી.

કદાપી ઉપલી કોઈ પણ દવાથી આરામ ન થાય અને અંદર સડો વધારે થતો જાયતો આજરોને કલોરોફોર્મ સુંધાડી ફુલની ઉપરની ચામડી બાહાર ખેંચી ફુલ અંદર આધુ હઠાડી તે વચલાભાગને ફોરસેપમાં (ચીપાઓ) ખરોબર સરખો દબાવી તે ફુલની ખરાબ ચામડી લેનસેડથી સરખી એકદમ કાપી નાખવી, પછી તેના ઉપર વાછળી દબાવી જોવાથી જો કોઈ મોટી નસ કપાણી હશે તો તેની અંદરથી સેડ છુટશે. જો એમ માલમ પડેતો આરટરી ફોરસેપથી તે નસ પકડી તેને રેશમની દોરીથી મજબુત બાંધી લેવી. તે બાંધી લેવા પછી કપાએલ ચામડીની અંદરથી લોહી ધાણું જવું હોય તો ટીચરફેરીમાં લીન્ટનો કટકો બોળી તે ઉપર દબાવી દેવા. એટલે તે લોહી પણ એકદમ બંધ થઈ જશે. ઉપર પરમાણે ચામડી કાપી કાઢવાથી ફુલ બાહાર નીકળશે, પછી તેના ઉપર ચાંદી હોય તો ઉપર પરમાણે બ્લેક-વોક્સ વીઝેરેના ઉપર લગાડવાની દવાઓ વાપરવી, અને તેના સાથે ઉપર પરમાણે પીવાની દવા પણ આપવી જોઈ જલદી આરામ થઈ જશે.

સુચના—કઠણ અથવા સખત ઠાંકીમાં પારાની દવા આધામાં આપવાથી ફાયદો કરેછે, પણ અવાએલી અથવા સડાવાળી ઠાંકીમાં પા-

રાની દવા આપવી નહી, તેમજ આજરોને સર આતથી તાવ તથા દરદ ધણું હોય, બદ મોટી થઇને પાકી હોય, અથવા ચાંદીનો રોગ એક બેવાર આગળ થઈ આવેલ હોય અને તેથી શરીરમાં નબળાઈ હોય અથવા પારાની દવાથી મોટું જલદી આવી જતું હોય અથવા આજરોને ગરદનમાં ગાંઠો થએલ હોય અને તે નબળો હોય અથવા ખેલી અથવા ખરોલ હોય અથવા મરડો અથવા ઝાડો અથવા યુરદાનો રોગ હોય તો કદીપણ પારાની દવા આપવી નહી. એ ખરેખર એકસ યાદ રાખવાનું છે, અથવા ખોદાર, સોયરો, હીરાદખણ, સીંદુર, માણસનાં હાડકાં એ સરવ સરખે ભાગે લેઈ ખારીક વાટી લુગડે ચીંજી ટાંકી ઉપર દાખવું.

૫૬.

(ખુબો—Bubo.)

સખખ—કહણ અથવા હાડકા જેવી ટાંકી ત્રી અથવા પુરૂશને થાયછે ત્યારે તેનું ઝેર જંગના કાતરામાં લોહીની મારફતે જાયછે અને તેની ગાંઠ બેધાયછે જેને બદ કહેછે. બદ ટાંકી જણાયા અગાઉ પણજણાયછે.

ઉપાય—ખસખસના ફીડવાને ગરમ પાણીમાં ઉકાળીને તેનો સેક બદ ઉપર કરવો. અથવા તે ઉપર ડ્લાઈકર આપ્યોડાઈન પીંછાવતી દરરોજ ચોપડવું. અથવા દરદી મજબૂત હોય તો બદ ઉપર એકથી બે ડજન ઝૂળો મુકવી, અને પછી તે ઉપર ગરમ સેક કરવો. અને પછી કહણ ટાંકીમાં જણાયા પરમાણુ ખુબીલની ગોળીઓ ગળાવવી. અને જંગના કાતરામાં ૩૦ ગરેન જેટલી ખુબીલન્ટમેન્ટ દરરોજ સાંજ સવાર ચોળવો. એથી ગાંઠ ખેસી જશે. પણ જો પાક ઉપર ચડે તો તેના ઉપર અળસીની અથવા ઘઉંના લોટની પોલટીસ દહાડામાં બેથી ત્રણ વાર મુકવી અને નરમ થએલા ભાગ ઉપર પોટાસ કાસ્ટીક બેથી ચાર દહાડા સુધી લગાડવો. એમ કરવાથી પોતાની મેળે કુટી જશે. પણ પાકી જાય અને પોતાની મેળે ન કુટે તો નસતરથી આડો મોટો કાપ મુકી પર કાઢી નાખવું. પાક્યા પછી જલદી ન ચોરાય તો અંદર જમીન ખોદા.

તી જાય છે. નસતર મુકવા પછી તેના અંદર કારખાલીક ઓઈલમાં ભી-
ન્ટ બોળી અંદર નાખવું. અથવા ઝીંક ઓઈન્ટમેન્ટ અથવા રેઝીન
ઓઈન્ટમેન્ટની પટ્ટી દરરોજ મારવી. જખમ ગરમ પાણીથી દરરોજ
ધોવા, અને ઉપર પરમાણુ કારખાલીક ઓઈલ અથવા મલમતી પટ્ટી-
ઓ મારવી. રેઝીન ઓઈન્ટમેન્ટની આગળી દરરોજ તાજી ખનાવીને મુ-
કવી. બદમાં વખતે તાજ હોય છે તેને નરમ પાડવા નીચે લખેલી દવામાંથી
૧ લીકરગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

પોટાસા બાઈ કારબોનસ ... ગરેન ૪૫

પોટાસા નાઈટ્રેસ ... ગરેન ૪૦

સ્પીરીટ ઇથર નાઈટ્રેસ ... દરામ ૨

મીયુસોલેજ આવ ગમઅકેસીયા. આંઉસ ૧

પાણી ... આંઉસ ૩

ઝાડો કબજ હોય તો ઉપલી દવાના એક ઓરાકમાં એપસમ સાથે
દરામ ૩ થી ૪ ચાર નાખી પાવું.

બદ સર આતમાં સુજી આવેલી હોય અને આગ ખળતી હોય અને
ધણું દરદ થવું હોયતો નીચે લખેલી દવામાં લુગડું બોળી તે ઉપર મેલ્યા કરવું.

ગોલારડ વોટર ... દરામ ૨

ટીચર ઓપી ... દરામ ૨

ઓખુ પાણી ... આંઉસ ૧૦

બદનો દુખાવો નરમ પડવા પછી તે કઠણ અને મોટી હોય અને
પીગળે નહી તો તેના ઉપર તેના કદ જેટલી નાની લુગડાંની ગાદી મેલી
તાણીને પાટો બાંધી રાખવા, જેથી વખતે ખેસી જશે.

બદ કુટવા પછી અથવા નસતરથી કાપવા પછી અંદરની જમીન
ખરાબ છીછડાવાળી જણાય તો તે ઉપર કાસ્ટીક લગાડવી. અને પછી
ઉપર પોલટીસ બાંધવી. એ પરમાણુ એક જે હીવસ કાસ્ટીક લગાડવાથી
છીછડાં જુદાં ન પડે તો તે ઉપર એસીડ નાઈટ્રીકના એક જે ટીપાં ના-
ખવાં અને પોલટીસ બાંધવી. એ પરમાણુ એક જે દાહાડા કરવાથી છી-
છડા જુદા પડી લાલ બોંય આવે, એટલે તેના ઉપર સીમપલ ઓઈન્ટ
મેન્ટની પટ્ટી દરરોજ મારવી જેથી રૂઝાઈ જશે.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો હરડેની છાલ, પીંપર, સીંધવખાર એ સરવ વીસ વીસ ગરન લેઈ વાટી તેને એરંડીયામાં તળી રોજ ખવરાવવું. અથવા જીર, એણીની છાલ, ઉપળેટ, ઘઉં, ખેરડીના પાન એને કાંજીના પાણીમાં ખારીક વાટી બદ ઉપર લેપ કરવો. જેથી તુરત આરામ થશે. અથવા ધીલોડાને ઘેટીના ફુધમાં વાટી દરરોજ લેપ કરવો. અથવા કસુંબીનાં ફુલ, નગોડ, લાખ, ખોદાર, મણસોલ એ સરવ ખરાબર સેઈ પાણીમાં ખારીક વાટી તેની લુગદી બદ ઉપર દરરોજ બાંધવી. તેના ઉપર નળીવાનો ગરમ ગરમ સેક કરવો.

શરીર ઉપર ટાંકીના ઝેરની અસર.

(સેકન્ડરી સીફીલીસ—Secondary Syphilis)

ટાંકીનું ઝેર લોહીમાં ફરવાથી. ટાંકી થયા પછી થોડે મહિને અથવા કાંઈ વખત ઘણે વરસે શરીરની આંતરીમાં તરેહવાર જાતના દરદો ઉતપન્ન થઈ પુટી નીકળેછે. જેવાં કે રાતી છાંટ, ફોડલા, માંછલીના ભોંગડા જેવા પોપડા. પરવાળી ઝીણી ફોડકાંઓ શરીરના જીદા જીદા ભાગમાં કઠણ ગાંઠો, મસા, તેમજ કલેજી, ભેજી, દીલ, ફેફસાં, આંતરડાં, હોઝરી, આંખો, વીગરેમાં પણ બીગાડ થાયછે. શરીર ઉપર રૂપીઆના જેવડાં મોટાં પરવાળા ચાંદા થાયછે. વખતે માથાના, નેણના, દાઢીના, પાંપણના વાળ ખરી જાયછે, હાથ પગના નખમાં સડો લાગુ પડેછે અને તે સડીને નીકળી પડેછે. મોઢામાં, નાકમાં અને ગળાની અંદર પાકી જવાથી તેમજ ચાંદા પડવાથી ખરાબર ખવાઈ શકાય નહીં; તેમજ કંઈ અજ ગળાઈ શકાય નહીં. વખતે તાગવામાં ચાંદુ પડી અને તે હાડકુ સડી ત્યાં છેદ પડે જેથી નાક અને મોઢુ એક થઈ જાય, તેથી અવાજ ગુંગણા થાય, સાફ બેલાય નહીં. છાતી, સ્તનાના, પગના નળાના, તથા હાથનાં અને બીજાં હાડકાંઓમાં કળતર અને ફુખાવો થાયછે અને હાડકા ઉપર કઠણ ગાંઠો થાયછે તેને દાખવાથી ફુખાવો થાયછે.

ઉપાય—તાવ હાયતો તેને હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો અને તાવ

નરમ પડવા નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દાડામાં ચારવાર પાવી.

પોટાસાબી કારબોનસ	...	ગરેન ૪૫
પોટાસા નાઇટ્રસ	...	ગરેન ૪૦
સ્પીરીટ ઇથરનાઇટ્રસ	...	દરામ ૨
મીયુસાલેજ આવ ગમઅકેસીઆ	...	આંજિસ ૧
પાણી	...	આંજિસ ૩

તાવ નરમ પડવા પછી શરીર ઉપરનાં ચાકાં પડવાળા ન હોય તો અંને આભરી બહુ નબળો ન હોય તો પલમરસપીલ ગરેન ૧૦ ની બે ગોળીઓ બનાવી, સવાર સાંજ અકેકી ગળાવવી. અથવા નીચે લખેલી દવાઓની છો ગોળીઓ બનાવી અકેકી સવાર સાંજ ગળાવવી.

બલ્બીલ ... ... ગરેન ૧૮

સલફેટ આવ આયરન ... ગરેન ૬

અફીણ ... ... ગરેન ૨

ઉપલી ગોળીઓથી ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવાની છો ગોળીઓ બનાવી અકેકી ગોળી સ્વાર સાંજ ગળાવવી.

હાઇડ્રાજીરી કમકરેટા ... ગરેન ૧૮

સલફેટ આવ ક્વીનાઇન ... ગરેન ૧૨

અફીણ ... ગરેન ૨

ઉપર પરમાણ્વિ ગોળીઓ લાંબા દીવસ આપવાથી ફાયદો ન થાય તો, નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવી.

લાઇકર હેડ્રાજીરી બાઇકલોરાઇડ ... દરામ ૧૧

કમપાઉન્ડ ડીઝીકસન આવ સારસાપરીલા ... આંજિસ ૩

ઉપલી દવા જીનના આતેસકના આભરમાં ઘણો ફાયદો કરેછે અથવા ઉપલી દવાઓને બદલે મોટું આવે ત્યાં સુધી નીચે લખેલી દવાઓના બાર ભાગો કરી અકેકો ભાગ દાડામાં ત્રણવાર લાંબા વખત સુધી એટલે કે મોટું આવે ત્યાં સુધી પાવી.

સોલ્ફુશન આવ પરક્લોરાઇડ આવ મરક્યુરી ... દરામ ૨

પોટાસા આઇઓડાઇડ

... દરામ ૨

ઇનફ્યુઝન આવ ચોરટા

... આંજિસ ૧૮

આત્મશરી નખજો હોય તેમજ ઉપર પરમાણુ દવાઓ પી અગર આઇ ન શકે તો. આગળ કહા મુજબ પારાની ધુંણી આપવી. તેમાં ઘણું કરી ૦ા થી ૧ દરામ સીનેબારના ભુકાની ધુંણી દરરોજ સ્વારમાં થોડા દાડા આપવી, જેથી ઘણો ફાયદો થશે. અથવા ઓઇન્ટમેન્ટ આવ મર-ક્યુરી નંગના કાતરામાં અથવા બગલમાં થોડા દાડા દરરોજ ઓળવા આપવો.

ઉપલી દવાઓથી દાંતના પારા ડુબે તથા મુજ આવે અને મોટું આવી જાય તો તે બંધ કરવી.

શરીર ઉપરના ચાઠાં અથવા ફાડકીઓ રસી વીનાની સુકી હોય ત્યાં સુધી ઉપલી પારાની દવાઓનો ઉપયોગ કરવો. પણ ચાઠાં અથવા ચાંદાં રસીવાળા હોય અથવા થાય તેમજ ગળામાં નાકમાં અને બીજા કોઈ ભાગમાં સડો લાગુ પડી તેમાં રસી થાય અને આત્મશરી નખજો અને લેવાઈ ગયેલો હોયતો. ઉપલી પારાની દવા આપવી નહો. એવી હાલતમાં નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવી.

કોડલીવર ઓઇલ ... દરામ ૬

લાઇકરપોટાસા ... મીનીમ ૨.૩

પોટાસા આઇઓડાઇડ ... ગરેન ૯

પાણી ... આંજિસ ૬

અથવા—નીચે લખેલી દવા ઉપર પરમાણુ પાવી.

પોટાસા આઇઓડાઇડ ... ગરેન ૧૨

લાઇકરપોટાસા ... મીનીમ ૨૨

ટીઅર હાઇડ્રોક્સીઆમસ ... દરામ ૧

પારકનો ઉકાળો ... આંજિસ ૩

ઉપર પરમાણુ જ્યાં પારાની દવાઓ આપી ન શકાય ત્યાં ઉપલી ટીઅર હાઇડ્રોક્સીઆમીવાળી તેમજ નીચેની દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવાથી ઘણો ફાયદો થાયછે.

પોટાસા આઇઓડાઇડ ... ગરેન ૧૨

લાઇકર પોટાસી ... દરામ ૨

કમપાઉન્ડ ડીકાકશન આવ સારસાપરીલા. આંહિસ ૮

કદાપી ઉપલી દવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવાઓ નીચે લીકરે ગલાસ બરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી. જેથી નબળાઈ દુર થશે આતેશકના આઠાં રૂઝાથી અને સાંધાનું તથા હાડકાનું કળતર મટશે.

સીરપ આવ આઇઓડાઇડ આવ આયરન ... મીનીમ ૨૩

ડીકાકશન આવ સારસાપરીલા ... આંહિસ ૩

બાહારની દવા તરફિ ચામડી ઉપર નીકળેલ આઠાં તથા ફાલ્ગિઓ ઉપર પારાનો મલમ જેવો કે ઓલીએટ આવ મરક્યુરી અથવા ઓઇ. ન્ટમેન્ટ આવ રેડઓક્સાઇડ આવ મરક્યુરી અથવા ૨૦ ગરેન જેટલો બ્લુઓ. ઇન્ટમેન્ટ એઓમાંથી ગમ તે એક, આઠાંને બલેકવોસથી ઘોઈ સવાર સાંજ ઓપડવા અને તેની સાથે ઉપર પરમાણે પીવાની દવાઓ આપવી, જેથી આઠાં રૂઝા જઈ આરામ થઈ જશે.

ટાંકીના આત્મરથી ફેફરાનો રોગ થયો હોય તો. ઉપર જણાવવા પરમાણે પારાની દવા પાવાને બદલે નીચે લખેલી દવામાંથી દોઢ વાઇન ગલાસ બરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

પોટાસા આઇઓડાઇડ ... ગરેન ૨૦

સ્પીરીટઆમોનીઆ ઐરોમેટીક. દરામ ૨

કમપાઉન્ડ ડીકાકશન આવ સારસાપરીલા. આંહિસ ૧૨

ઉપલી દવા બે ત્રણ દાહાડા આપવાથી આત્મરોનું મોઢુ ન આવે તો અકેકીજ વેળા ૧૨ થી ૧૮ અથવા ૩૬ થી ૬૦ ગરેન આઇઓડાઇડ ઓફ પોટાસીઅમ દાડામાં ત્રણ વાર પાવું. અથવા નીચે લખેલી દવામાં થી ૦૧ થી ૧ અમઓ બરી આણું આધા પેટેલાં પાવી.

આઇઓડાઇડ આવ પોટાસીઅમ ... દરામ ૪ થી ૭

ફેરીએટ આમોનીઆ સીટરસ ... દરામ ૪

પાંણી ... આંહિસ ૮

સુચના—પારાની દવા સફ કરવા આગમજ આ વાત ધ્યાનમાં

રાખવી કે આઈઓડાઇડ આવ પોટાસીઅમની દવા બંધ કરીને તરત પારાની દવા ચાલુ કરવી નહી, પણ તે બંધ કરવા પછી થોડા દાડાનો આંતરો નાખીને પારાની દવા સરૂ કરવી. એ પરમાણુ નહી કરવામાં આવે તો ઘણું સખત મેલોડુ આવી જશે.

મસા થયા હોય તો તે કાતરથી કાપી નાખી પછી તે ઉપર થોડાં ટીપાં મેલોડુ સોલ્યુશન આવ પરકલોરાઈડ આવ આયરન અથવા એસીડ ટીક એસીડ મુકવું અથવા કાસ્ટીક લગાડવી અથવા થોડાં ટીપાં સોલ્યુશન આવ નાઈટ્રેટ આવ મરક્યુરીનાં મુકવાં. અથવા તેમાંથી ચોકણું પાણી ઝરફે તો તે ઉપર મરક્યુરીઅલ ઓઈન્ટમેન્ટ અથવા વાઇટ પ્રેસીપેટ લગાડવો અથવા તે ઉપર જરા ક્લોમલ બભરાવવો—

અથવા—ઉપલી દવાઓ મુકવાથી તેટલો ભાગ મુજબ જાય તો તે ઉપર અજસાની અથવા ઘર્ષના લોટની પોલટીસ મુકવી અથવા ગા આંઉસ કાસ્ટીક પોટાસ તથા ૧ દરામ ગુંદર એ બંનેને થોડા ઘર્ષના લોટમાં મેળવી પછી સ્ટાંડીંગ પલાસતરની પટીઓ બનાવી, તે મસાનાં નેટલા અથવા તેના બરોબર કાંણાં પાડી તે ઉપર ચોટાડી મસા બાહાર રાખો, પછી તે ઉપર ઉપલી પોટાસા કાસ્ટીક વાળી પોલટીસ મુકવી.

નખ પાકે તો તે ઉપર કાસ્ટીક લગાડવી અને તે ઉપર મરક્યુરીઅલ ઓઈન્ટમેન્ટ ચોપડવો અથવા બ્લાકવોસમાં લુગડુ બોળી તે ઉપર મુકા કરવું.

હોઠ ઉપર, જીભ ઉપર, અને ગાલ તથા મોઢામાં, જીભ ઉપર, ચાંદાં અને ચીરા પડેછે તે ઉપર અજગે હાથે કાસ્ટીક દાડામાં એક વખત લગાડવી, અને તે ધુંક ધુંકી નાખવા કેહેવું. તાજવું લાલ થઈ ગયું હોય અને તેમાં ચાંદુ પડ્યું હોય તથા ગળાની અંદર કાકડા પાસે ચાંદુ પડે તથા લાલ થઈ જાય તો તેના ઉપર લગાડવા સાર ૧૦ ગરેન કાસ્ટીકને એક આંઉસ ડાસ્ટાઈડવોટર અથવા વરસાદના પાણીમાં મેળવી તેને એક નાની સીસીમાં ભરી, તેના ઉપર બ્લુ કાગળ લપેટી રાખવું અને એક વાદળીના નાના કટકાને એક નેતરની છોદને છેડે બાંધી તે વાદળીનો કટકો ઊપલી દવામાં બોળી, તાજવા ઉપર તથા ગળાની અંદર કાકડા

પાસે દીવસમાં એક વાર થોડા દાડા મુધી લગાડવું જોઈએ એકદમ આરામ થઈ જશે. અથવા ગળાના દરદમાં નીચે લખેલી દવાઓને મળવી તેના દીવસમાં બે વાર કોગળા કરાવવા.

એસીડ હેડરોકલોરીક ડીલુટ ... દરામ ૧ા

મોખુમધ ... આંઉસ ૧

ગુલાબજળ ... આંઉસ ૮

પાણી ... આંઉસ ૮

હાથનાં, પગના નળાનાં, હાંસડીના અને સીનાના હાડકાં સુજી આવે, તેમાં કુખાવો થાય, તેના ઉપર સકત દરદ વાળી ગાંઠો થઈ આવે તો તે ઉપર દીંચર આધ્યોડાધન પીછાવતી દાડામાં બે વખત ચોપડવું. અથવા ગા દરામ મરકપુરીઅલ ઓઈન્ટમેન્ટ તે ગાંઠો ઉપર દર રાતે ચોપડવો. અથવા મરકપુરીઅલ પલાસતરની પટ્ટી મારવી. નહીં ખમાય એટલું દરદ થતું હોય તો તે ઉપર થોડી જળો મુકીને ઉપર ગરમ પાણીનો શેક કરવો.

રાતે જીંધ લાવવા ૧ થી ૨ ગરેન અફીણુ રાતે ગળાવવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—

કરીઆતુ, કડુ, લીમડાની છાલ, જોડીમધ, નાગરમોથ, પડોળ, પીત-પાપડો, ખસ, ત્રીફળાં, કુડાની છાલ, એનો ઉકાળો થોડા દાહાડા પાવાથી આરામ થશે.

અથવા—ચોખા અને કુડાની છાલને પાણીમાં ખારીક વાટી લેપ કરવો.

અથવા—ધતુરાનો રસ, નાગરવેલનો રસ, અંબેલીનો રસ, ઘોળી ધરોનો રસ, મનસીલ, પારો, ગંધક, પ્રથમ પારા ગંધકની કાજળી કરી તેમાં મનસીલ વાટી તેમાં સરસાઉં તેલ નાંખી ખરેલ કરવો. પછી ખાકીના ચરે રસ એમાં નાંખી પહેાર બે ખરેલ કરવો. પછી કાચના વાસણમાં અથવા મીનાઈ વાસણમાં ધાલી રાખવું. પછી તેમાંથી થોડા દાડા લેપ કરવાથી આરામ થઈ જશે. આ ઉપાય ઘણો સારો છે.

અથવા—ઝેરસાર, હરડેળ, ખેડાં, આમળાં, લાંબડાની અંતરછાલ, કડવું પટોળ, ગળો, અરડુથાનાં પાન, એ સરવ ખરાખર સેધી આપ્યાં

પાખાં ભાગી તેમાંથી ૩. ૨૥ ભાર માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શેર ૨૫ માં નાખી ઉકાળી બાકી પાંણી ૩. ૭ ભાર રહે, તારે ગળી તેમાં ચોખ્ખો ઝુગળ વાલ ચાર નાખી, હલાવી થંડુ પડવા દઈ પાઈ દેવું. એ પર-
માણે દરરોજ પાવું.

ભગંદર અથવા નાસુર.

(ફીસચુસા—Fistula)

નીચાંની—શરીરના કોઈ પણ ભાગ ઉપર જોડો જખમ થવાથી તે-
માંથી રસા વહે છે. અને તે તદન રૂઝાવાને બદલે તેમાં જોડો ઝીણા દો-
રા જેવા પોકળ મારગ રહી જાય છે. અને તેમાંથી રસા વહા કરે છે,
તારે તેને ભગંદર અથવા નાસુર કહે છે. નાસુરનાં છીદ્રનું એક મોટું હોય
છે, અને કોઈ વખત બંને બાજુએ મોટાં હોય છે. જેથી તેના અંદર રૂપાની
સળી નાંખવાથી એક મોઢેથી બીજે મોઢે નીકળે છે. નાસુરમાંથી પાતળી
હોલીવાળી રસા નીકળે છે.

સમ્બન્ધ—ઝુમડાં અથવા જખમ પાકવાથી તે કુટી તેનું મોટું નાંનું
રહી જાય છે જેથી બરોબર રસી નીકળવાથી અંદરના ભાગો ખવાતા જાય છે,
અને તેથી નાસુર પડે છે. તેમજ કોઈ વખતે ઝુમડાંને મોટો સેગાક મુકવા-
ને બદલે જરા મોટું કરે છે જેથી અંદરની રસા બરોબર બાહાર નીકળતી
નથી. એટલે તેમાંથી બરનીંગળ અથવા નાસુર થઈ જાય છે. દાંતમાં સડો
થવાથી ગાલમાં નાસુર પડે છે, ગરદન ઉપર, યુદા આગળ, પીસાખની
છંદરીની નીચે અને બીજા કેટલાએક ભાગમાં ઝુમડુ થવાથી તેમાં નાસુર
પડે છે. ટાંકી અથવા પરમાનો રોગ થવા પછી પેસાખની જગો અથવા
યુદા આગળ ઝુમડું થઈ નાસુર પડી જાય છે. અને તેને ભગંદર કહે છે.
પેસાખની જગો આગળ નાસુર પડે છે તારે વખતે તેમાંથી પેસાખ ટપ-
કોઆ કરે છે અને યુદા આગળ નાસુર પડે છે તો. તેમાંથી વખતે ઝાડા
નો કંઈ ભાગ તે રસ્તે નીકળે છે.

ઉપાય—આવા બીમારને હવા બદલ કરવાથી ઘણા ફાયદો થાય છે
વાસ્તે જો બની શકે તો તેમ કરવું, અને પોસ્ટીકારક ખોરાક આપવા

અને નબળાઈ વધારે હોય તો, થોડો શરી વાઘન અથવા પોટ વાઘન પાવો. નાસુરમાં પીચકારી મારવાથી તે રૂઝ જાય છે. વાસ્તે નીચે બ-
એલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી અકેકો ચમચો ભરી તે કાચની પીચકારી
વડે નાસુરમાં દર ત્રણ કલાકે મારવી અને પીચકારી મારવા પછી તે ઉ-
પર આંગળુ દાખી રાખવું.

કવીનાંબનડી સલકસ ... ગરેન ૧૨

એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ... મીનીમ ૧૫

પાણી. .. આંગિસ ૨

ઉપલી દવાની પીચકારી થોડા દહાડા ચાલુ રાખ્યાથી ઘણે દરજે
નાસુર બંધ થઈ જાય છે, તે દવા હાજર ન હોય તો, ઝીંકસીસલકસ ગ-
રેન પથી ૧૦ અને છો આંગિસ પાણી. એ બંનેને મેળવી તેની અથવા
૧ દરામ ટીચર આવ આઈઓડાઇન તથા ચાર દરામ પાણી એ બંનેને
મેળવી તેમાંથી થોડું થોડું દરરોજ પીચકારીવડે નાસુરમાં દાખલ કરવું, અ-
થવા રૂપાની સળીને ટીચર આઈઓડાઇનમાં બોળીને અથવા એસીડના
છટરીકમાં બોળી તે નાસુરની અંદર ફેરવવી અથવા તે ઉપર આઈઓડો
ફારમ બભરાવવો. અથવા રથી ૩ ગરેન કાસટીકને ૧ આંગિસ પાણીમાં મે-
ળવી તેની દરરોજ પીચકારી મારવી.

અથવા—નાસુર મોટું હોય તો તેમાં કાસટીકની અણી ફેરવવી.

વખતે હાડકાઓમાં સડો લાગુ પડવાથી હાડકું કાઢવા શંકાયા ઉપલી
દવાથી નાસુર બંધ થતું નથી. દાઢ અથવા દાંતમાં સડો થવાથી ગાલમાં
નાસુર થયું કહે છે અથવા દાઢોડી કહે છે. તેને સડેલી દાઢ કાઢવા સીવાય ઉ-
પલી દવાથી વખતે કાપદો થતો નથી, વાસ્તે તે દુધફારસેપથી કાઢી નાંખવી
એટલે તરત તેની મેળે રૂઝાઈ જશે. તેમાં બીજા કેટલાએક બગદરો અ-
થવા નાસુરો ઉપલી પીચકારીથી વખતે રૂઝાતાં નથી તો તેની અંદર ડા-
ઈએક્ટર નાંખી તેમાં નસતર નાંખી તે વડે કાપી પછી તે ઉપર સીમપલ
ઓઇન્ટમેન્ટની પટ્ટી દરરોજ મારવી. જેથી રૂઝી જશે.

ઉપલી અંકેજ દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પરમાણુ દેશી ઉ-
પાયો કરવા.

પર નીકળતું હેઠા તેની અંદર થોરે અથવા આકાના દુધમાં દીવે.
૮ પલાળી હમેશાં મુકવી. અથવા ગરમાળાનું મુળ, હળદર, મજીઠા, એને
મધમાં બારીક વાટી તેની દીવેટ કરી અંદર મુકવી. અથવા મધમાં અ-
થવા મીઠાના પાણીમાં દીવેટ કરી મુકવી. અથવા, સાજીઆર, જવઆર,
કંપીતો, મેંદી, ટંકણઆર, ઘોળો એરસાર એ સઘળાં બારાબર લેઈ એને
ગાયના ધામાં બારીક વાટી દીવસ એક રહેવા દઈ પછી તેની દીવેટ કરી
અંદર ભરવી. જેથી જીવડા હશે તે મરી જઈ રૂઝ આવશે. અથવા નગોડ
ના પાનના રસમાં તેલ પકવી એ તેલની દીવેટ દરરોજ મુકવી, અથવા
ભિસા યુગળ શેર ૧, સીંદુર તોલા ૧૦, વછનાગ તોલા ૫, લેઈ પરથમ ભે-
સા યુગળને હથોડાથી એરણ ઉપર જરા ધીનો હાથ દઈ કુટવો, નરમ થયા
પછી તેમાં વછનાગ, સીંદુર નાંખી નરમ કરવો. પછી તેની આગળી બ-
નાવી દરરોજ મુકવી.

અથવા—મોરથુયુ, કંપીતો, મુરદારશોગ, ઘોળો એરસાર, સફેતો, સીં-
દુર, હોંગળો, મીણુ, કેસર, ગાયનું ધી એ સરવ બરાબર લેવાં, પછી
ગાયના ધીને ગરમ કરી નીચે ઉતારી તેમાં પેહેલાં મોરથુયુ વાટીને નાંખ-
વું, પછી તેજ વખત તેમાં મીણુ નાંખી તેને પીગળાવી લેવું, પછી એમાં
બાકીનાં એસડો બારીક વાટી નાંખી તેને એક દીવસ સુધી કાંસાની ધા-
ળીમાં ખુબ પાણી નાંખી તેમાં તે નાંખી હાથ વતી ખુબ મરદન કરવું,
પછી તેની આગળી બનાવી દરરોજ મુકવી જેથી જલદી આરામ થશે.

અથવા—સફેત મીણુ, મસતકી, ગુંદર, મીઠળ, મોરથુયુ, ટંકણઆર,
સાજીઆર, સીંદુર, કંપીતો, મુરદારશોગ, યુગળ, તીખાં, સોનાગેર, ધિલા-
યમ્બુ, બેરંગે, સફેતો, હોંગળો, સુધ ગંધક, એ સરવ બરાબર લેઈ મીણુ
વીના સરવને એકઠાં બારીક વાટી. અને મીણુને ગાયના ધીમાં તપાવી સુધ
કરી પછી સરવ એસડો મીણુમાં મળવી દીવસ બે સુધી ખરેખરમાં ખુબ
બારીક પરતી એક જીવ કરી તેની આગળી કરી લગાવવી. જેથી તતકા-
ળ આરામ થશે.

ઉપલી દવાથી બગંદર ન મટે તો બીલાડાનાં હાડકાં બાળી તેને
ખેડાં, હરડાં તથા આમળાના પાણીમાં વાટીને દરરોજ લેપ કરવો.

અથવા—કાચખાની પીઠને બાળી ઉપર પરમાણુ પાણીમાં વાટી તેનો લેપ કરવો.

અથવા—સાબરસોંગાને બાળીને તેને મધમાં ઝળવી નાસુર ઉપર દરરોજ લગાવવું.

પાઠુ.

(કારબનકલ—Carbuncle)

નીસાની—જે ભાગમાં પાઠુ થવાનું હોય ત્યાં પેહેલ વહેલી તે ભાગની આમડી લાલ થાય, તે જરા સકત લાગે તેમાં આગ આગન બળે, અને ડુખાવો થાય પણ તે ભાગ સર આતમાં સુન્નેલો લાગે નહીં. પછી થોડો વખત પછી સોળે વધવા માંડે અને ગોળ કાચખાની પીઠ જેવા ઉપસેલો અને કઠણ ફેલાઈ જાય છે. જેમ સોળે વધતો જાય, તેમ આગ ધણી બળે, ડુખાવો ધણી થાય, અને તાવ પણ આવે. થોડા વખત પછી પાઠાનો રંગ કાળાટ પડે અને તેના ઉપર ફરતી નાની ફાડકાંઓ થાય. જે ફુટી જવા પછી પાઠા ઉપર છીંદો પડે. પાઠુ ગુમડાંની પેઠે પાકીને નરમ થાય નહીં, પણ સકત પથર જેવુંજ રહે. તેના પડેલા છીંદ્રની અંદર સફેત છીંછડા જેવું ભરેલું જણાય અને તેમાંથી ઘોંટું ધાર પડે નીકળા કરે. રોગનું જોર વધવાથી આસપાસની આમડી સડીને નીકળી જાય અને ત્યાં એક મોટો ખાડો પડે. તેમાંથી ઘોંટું ગંધાતું પડે તથા સફેત છીંછડાં નીકળા કરે. વખતે અંદરના ભાગો જુદા જુદા ખવાઈ જઈ હાડકાંમાં સડો લાગુ પડે જેથી આજરી રીખી રીખાંને મરણ પામે. પાઠુ ધણી વખતે એક થાય છે, અને વખતે એક રૂઝાવા પછી પાઠું બીજું થાય છે. એ પરમાણુ સાત આઠ પાઠાં થાય છે. અને કોઈ વખતે સર આતથી એક કરતાં વધારે પાઠાં થાય છે. પાઠાં બરડાના કાંઠા ઉપર, ગરદનની પાછળ, ખોચી ઉપર, ખંભા ઉપર, અને કુલાની વચેના હાડકા ઉપર થાય છે. પણ કેટલીક વખત હાથ પગ અને બીજા શરીરના ભાગો ઉપર થાય છે.

ઉપાય—આબ્જરી જોરાવર અને મન્યુત હોય, અને નાડી ભરેલી હોય, અને રોગ થવાને એક બે દાહાડાથી વધારે ન થયું હોય તો પાઠાની ફરતી ૧ થી ૨ ડગ્ગન જળો મેલાવવી. તે પછી નીચે લખી દવાઓની સરખી છો ગોળીઓ કરી તેમાંથી ૨ થી ૩ ગોળી ગળાવવી. અને ચાર કલાક પછી તેની નીચેની ગુલાબની દવા પાછું દેવી.

કમપાઉનડ એક્સટ્રાક્ટ આવ કોલોસીય.	ગરેન	૧૨
કમપાઉનડ રિપાર્બીલ	...	...ગરેન ૧૨
બલુપીલ	..	...ગરેન ૬
ઓઈલ આવ કેરોવે	...	...ટીપાં ૩

ચાર કલાક પછી નીચેની દવા પાછું દેવી.

એપસેમ સાલ્ટ	...	... દરામ ૪
માના (સીરપ્સેસ)	...	... દરામ ૨
મુનામખીનો ચા	.	... આંઉસ ૧૧

ઉપર પરમાણે દવા આપી ઝાડો સાફ લાવવા પછી નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ દર ત્રણ કલાકે દાહાડામાં ચાર વાર પાવી.

લાઈકર આમોનીયા એસેટેટીસ	...	આંઉસ ૧૧
આનટામોનીયલ વાઈન	...	... મીનીમ ૨૦
પોટાસા નાઈટ્રેસ	...	... ગરેન ૩૦
કેમફર પોટર	...	... આંઉસ ૪

દરદ ઘણું થતું હોય અને રાત્રે જીંઘ ન આવતી હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકરગલાસ ભરી રાત્રે પાવી.

વીનમ એનટીમોની	...	... મીનીમ ૧૫
ટીચર ઓપી	...	... મીનીમ ૧૫
કેમફર પોટર	...	... આંઉસ ૩

જો પાકું નાનું હોય અને સરખાતમાં આગ ઘણી બળે તો જળો મુકવાને બદલે થડા પાણીમાં અથવા ગુલાબજળમાં, અથવા કેમફરવોટરમાં લુગડુ બાગી પાટો બાંધવો, અથવા ગુલાબજળમાં ઘસેલ મુખડ ચોપડવું અને દરદ ઘણું થતું હોય, તો ઓપીયમ પલાસતરની પટ્ટી મુકવી અથવા મેલાડોના પલાસતર મુકવું.

પાકુ મોટું થયું હોય તો તે ઉપર અળસીની અથવા ઘઉંના લોટની પોલટીસ દાડામાં ત્રણવાર મુકવી, એને પોલટીસથી પકવી તે ફેડવું પછી નસતરથી નખળાઈના વખતમાં પાકુ કદી ચીરવું નહી, નહીતો લોહી વધારે જઈ ખરાબી થશે.

પોલટીસ મુકવાથી પાઠામાં છીંદ્રો પડે તેની અંદર ૧ ભાગ કારબો-લીક એસીડ અને ૬ ભાગ ગલીસીરાઈન, એ બંનેને મેળવી તેમાં લીન્ટ બોળી તે છીંદ્રમાં સળીથી લીન્ટ દાખલ કરવું. અને તેના ઉપર એ તેલ એક બેવાર સીંચવું. દરેક ઘણું થતુ હોય તો બેપલી મેળવણીમાં ૧૧ ભાગ ટીચર આવ ઓપી નાખવું, અથવા ટરપેનટાઈન ઓઇલ તથા સાલેડુ તેલ સરખેભાગે મેળવી તેમાં લીટ બોળી ઉપર પરમાણે છીંદ્રમાં દાખલ કરવું, અને ઉપર પોલટીસ બાંધવી, તે ઘોળા છીંછડા જુદા ન પડે તો અને ખરાબ ગંધ નીકળતી હોય તો ૧ દરામ કારબોલીક એસીડને બે આઉસ પાણીમાં મેળવી તેમાં લીન્ટનો કટકો બોળી પાઠા ઉપર થોડો વાર સુધી મુકવો, એટલે છીંછડા જુદા પડી જશે. છીંછડા નીકળી ગયા પછી લાલ જમીન આવે, તે ઉપર સીમપલઓઇન્ટમેન્ટની પટી મારતા રહેવું. એટલે રૂઝાઇ જશે.

અથવા પાઠામાં છીંદ્ર પડાં ન હોય તો પાઠાના ઋરવથી નરમ થયેલા ભાગ ઉપર પોટાસા કાસ્ટીક લગાડવું, જેથી ત્યાં છીંદ્ર પડશે એટલે ઉપલી તેલની મેળવણીમાં લીન્ટ બોળી અંદર ખોસા કરવું.

છીંદ્ર વીનાના પાઠા ઉપર ટીચર આવ આઇઓડાઇન થોડા દાહાડા લગાડવું, જેથી વખતે ખેશી જશે અથવા પાકીને કુટશે.

પાક નો ભાગ ઘણો કઠણ હોય તો તેની ફરતી કોર ઉપર કાસ્ટીક દાડામાં બેવાર દર બેથી ત્રણ દાડે લગાડવી, અને પછી તે ઉપર લીન્ટ મુકી પાટો બાંધી રાખવો જેથી પાકુ ફેલાતુ બંધ થશે અને તે નાતુ થશે. પાઠા ઉપર ૧ દરામ એક્રેટીક ઓઇલ એલાડીના તથા ૧ આઉસ ગલીસીરાઈન એ બંનેને મેળવી તેના ઉપર ચોપડવું. દરેક ઘણું થતુ હોય તો ૧ ગરેન એસીટેટ આવ મોરફીઆ અને ૫ મીનીમ પાણી, એ બંનેને મેળવી તેની પીચકારી પાઠાની ચામડીમાં ઋરવી. આબરીના થર્મીમાં

કુવત લાવવા ટીચરે આવ રહીલ, કવીનાંબલ સલકસ, ડીકાકસન આવ સારસાપરીના વીગેરે પાવું.

કુવતવાળો ખોરાક આપવો, નબળાઈ વધારે હોય તો થોડો સેરીવાઇન અથવા પોટાઈન આપવો.

લેપરસી

(લેપ્રોસી—Leprosy)

લેપ્રોસીના નીચે જણાવ્યા પરમાણે બે ભાગો કરવામાં આવા છે.

૧ લો. ગંઠીઓ કોડ.

૨ જો, ગાંઠ વીનાનો કોડ અથવા સુનો રગત પીત.

૧ લો. ગંઠીઓ કોડ અથવા રગતપીત.

(ટ્યુબરક્યુલર લેપ્રોસી—Tubercular Leprosy).

નીશાની—ગાંઠ, બંને કાંનો, નાક ઉપરની ચામડી ચળકમા કરે અને તેનો રંગ જરૂર આસમાની થાય, પછી એ ભાગો સુજી આવે, સખત થાય, તથા તેમાં ગાંઠો બંધાય જેથી ગાંઠ જડા અને ખેડોળ લાગે, નાક સુજી મોટું થાય, કપાળની ચામડી ગાંઠથી ઢંકાઈ જાય, કાંતની ટીસીઓ મોટી અને જડી થાય. એટલે કે આજનીનો ચેરો બદ સીકલ બીહામણો લાગે. હાથપગ અને આખા શરીર ઉપર એવી ગાંઠો થાય તેથી આજનીનું ચામડું હાથીના ચામડા જેવું જડુ અને ખડખડુ લાગે. દરદરું જોર વધતું જાય, તેમ મોઢામાં તથા ગળામાં ગાંઠો થાય, અવાજ ખોખરો થાય, હાથપગનાં આંગળાં જડાં અને ખેડોળ થાય, અને તે વળી શકે નહીં, પછા ગાંઠો પાકવા માટે, મોઢામાંથી અને નાકમાંથી ગંધાતી રસી નીકળે, નાકના હાડકામાં સોજો લાગુ પડી નાક ખેંચી જાય. મોઢું તથા તાળવું પાકી જાય—આ મરજનો ઉપાય ગાંઠ વીનાનો કોડ અથવા રગતપીતને મળતો છે.

૨ જો. ગાંઠ વીનાનો અથવા સુનો રગતપીત.

નીશાની—સુનો રગતપીત થવા પહેલાં ગરદન અથવા પોંચા અથવા કોણી આગળની ચામડી સુન મારી જવા પહેલાં તેમાં આગ અગન

બળે અને પછી સુન મારીજાય. સુનમારેલી ચામડી સુકી લાગે અને ક-
ડચલી વળેલી દેખાય. તેનો રંગ બદલાઈને ભુરો થાય-તે સુનમારી ગએલ
ચામડીને ચામડી ભરવાથી અથવા ઠાંચણી ખોસવાથી અથવા ગરમ
ચીજ લગાડવાથી કંઈ વરતાય નહી. કેટલીક વખતે ચામડી સુનમારવા
પહેલાં મોટા ફેફડાં આ યઈ ડુટી તે ફેફડાં ત્યાં ભુરા રંગનું સુનમારેલું
ચાકું પડે. આ પરમાણે થોડી અથવા લાંબી મુદત રહ્યા પછી હાય પ-
ગનાં આંગળામાં ફેફડાં આ યઈને તેમાં સડો લાગુ પડી તે ખરવા માંડે.
એ પરમાણે હાય પગનાં સઘળાં આંગળાં ખરી જાય અને આંખરી ફુંકી
તથા હુલો થાય.

સખખ—સારો અને તાજો ખોરાક ન મળવાથી શરીર મેલું અને
મેલાં લુગડાં પેરી રાખવાથી અથવા માખાપથી વારસા તરફ મળેછે.

ઉપાય—આંખરીને તાજો ખોરાક જેવો કે દુધ, માંખણ, ધી, ઘ-
ઉ, ચોખા, દાળ, મીઠું, વીગિરે આપવું. મરચાં, મસાલો, દારૂ, તાડી, ત-
માકુ, અફીણ, ભાંગ, ગાંજો, ખારી માંછલી વીગિરે બીલકુલ આપવું
નહી. દર રોજ ચોખા પાણીથી નાવું. અને સવારે સાંજ શકતી માફક
ખુલી હવામાં ફરવા કહેવું.

આંખરીને ૦૧ થી ૧ ચમચી ગરજનનું તેલ દુધમાં ભિળી દહા-
ડામાં ત્રણ વાર પાવું તે એકથી બે વરસ સુધી ચાલું રાખવું અને એ
તેલ તે ઉપર ચોપડવું.

અથવા ૫ થી ૧૫ મીનીમ ચોલમુગરાનું તેલ દહાડામાં ત્રણ વાર
દુધમાં ભિળી પાવું. અને તે બેથી ત્રણ વરસ સુધી ચાલું રાખવું અને
તેજ તેલ લેપરસી ઉપર ચોપડવું.

૫ મીનીમ ફાઉલર્સ સોલ્યુશન પાણી સાથે ભિળી દહાડામાં ત્રણ
વાર એક મહીના સુધી પાવું. આ દવા સોમલની છે વાસ્તે એટલા વ-
ખતમાં આંખરીને ઝેરની અસર કંઈ ન જણાય તો ૫ થી ૮ મીનીમ
સુધી વધારી ઉપર પરમાણે પાવી. પણ જો તેથી આંખમાં બળે, પેટમાં
ફુખાવો થાય અને ઝાડો તથા ઉલટી થાય તો થોડા દહાડા તે બંધ કર-
વી અને થોડા વખત ગયા કેડે તે પાછી સર કરવી, એ ધણી મહીનાઓ

સુધી ચાલું રાખવી ન્હિએ અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી પોણું વાળનિ
ગલાસ ભરી દહાડામાં ચાર વાર પાવું અને તે થોડા મહીના જરૂરી રાખવું.

પોટાસા આઠઝોડાઈડ ... ગરેન ૧૫

એસીડ કારબોલીક ... ગરેન ૨

ઈનફ્યુઝન આવ ચારેટા ... આંઉસ ૬

અથવા એકથી ૨ આંઉસ ડીક્રિકસન આવ ડલકેમારા સોલેનમ
દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું અને તે લાંબો વખત સુધી ચાલું રાખવું અને
એજ દવામાં લુગડાનો કટકો બોળી રાત દહાડો લેપરેસી ઉપર મુકતા
રહેવું. અથવા એકઝેક્ટ આવ ડલકેમારા અને ગલીસ્ટીરાઈને એ બંનેને
મેળવી લેપરેસી ઉપર સવાર સાંજ ચોપડવું.

આમડી ફાટીને તેમાંથી રસી ઘણી જતી હોય તો નીચે જણાવેલી
દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બોળી તે ઉપર દરરોજ મુકવો.

ટંકણુખાર ... દરામ ૨

મધ ... આંઉસ ૨

પાણી ... આંઉસ ૬

ડીક્રિકસન આવ ડાનડેલીઅન અથવા ડીક્રિકસન આવ સારસાપ-
રીલા એ બેમાંથી ગમે તે એક ૬ આંઉસ ન્હટલી લેઈ તેમાં ૪૦ મીનીમ
ડાઈલુટેડ નાઈટ્રો હાઈડ્રોકલોરીક એસીડ બેળી દહાડામાં ચાર વાર
પાવી અને તે લાંબા દહાડા જરૂરી રાખવી. અને કાચુનું તેલ પાણીમાં
બેળી પીછાવતો દરરોજ ચોપડવું અથવા નીચેની દવાઓના ત્રણ ભાગ
કરી અકેકો ભાગ દહાડામાં ત્રણવાર પાણી સાથે ફકાડવો.

ચોલમુગરાનાં ખી ... ગરેન ૨૦

ગુંદરનો બુકો ... ગરેન ૨૦

એ દવા ઘણા મહાનાઓ સુધી ચાલું રાખવી. એથી ઉછાળો થાય
તો તે થોડો વખત બંધ કરવી. અને પાછી સર કરવી.

ઉપલી દવાની સાથે ઉપર પરમાણુ પરેજ તથા ખુલી દવામાં ફર-
વા વં.ગેરે માવજત નહી રાખે તો દવાથી કંઈ પણ ફાયદો થશે નહી.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો, કસુંદરાના મુળને જાસમાં ઘસી
મેપ કરવો.

અથવા મુળાનાં બીજ, સરસવ, લાખ, દારૂહળદર, વીસનગરી હળ-
દર, પવાડીઆનાં બીજ, નાગરમોથ, તીખાં, લીડીપીપર, વાવડીંગ, એ
સરવ ખરાબર સેધ બારીક વાટી છુગડે ચાળી તેમાં બોકડાનું સુતર મે-
ળવી તેનો લેપ કરવો.

અથવા વીસફાટકના રોગમાં જે ખરસારનો કાયલખેલો છે તે
પણ પાવો.

કરમ.

(વરમસ — Worms)

કરમ આંતરડાના જુદા જુદા ભાગમાં પેદા થાયછે. અને તેને
સર્વ માણસો ઓળખેછે. તે બાળકને તેમજ ઉમરે પોહિયેલા માણસને
થાયછે. પણ બાળકને થાયછે તારે વખતે તેમાં જીવન બરેલી નીચા-
નાઓ જણાયછે. તેથી બાળકનું બ્યાન આપવાની જરૂર છે.

બાળકના પેટમાં કરમ થાયછે, તારે બાળકની ભુખ જતી રહેછે.
અથવા તે ઘણું ખાવા માગેછે. તરસ ઘણી લાગેછે, નાક, હાથવતી
ઓળા કરેછે, પેટમાં દુખેછે, મોઢું ખરાબ વાસ મારેછે, ઉલટી થાયછે
અને તેમાં ખાટું પડેછે. બાળકને બેચેનીથી ઊંઘ આવતી નથી, બાળકની
સુદા આગળ કરડણું હોય એમ લાગે, તેથી બાળક ત્યાં હાથ ફેરવા કરે.
પાતળો ઝાડો આવે અને વખતે તેમાં કરમ પડે. અને વખતે ઉલટીમાં
પણ કરમ પડે. થોડો ઘણો તાવ હોય, અથવા ઘણો સકત હોય, જેથી
બાળક લવારો કરે અને તેમાંથી વખતે ખેંચતાણ અથવા આંચકી થઈ
બાળક મરણ પામે.

કરમ ઘણી જાતનાં છે પણ તેમાંની ત્રણ જાત જાણવાની જરૂરછે
વાસ્તે તેની ત્રણ જુદી જુદી નીચે પરમાણે જાતોનું બ્યાન આપેલછે.

૧ થ્રેડ વરમ—(Thread Worm)

૨ રાઉન્ડ વરમ—(Round Worm)

૩ ટેપ વરમ—(Tape Worm)

સખખ—ખોરાકની સાથે તેનાં છંડા પેટમાં જવાથી તેની અંદર તેનું પોસણ થઈ તે મોટાં થાયછે. ઘણા વનસ્પતીનો ખોરાક, અથવા ઘણા મીઠા ખોરાક આધારી કરમની પેદાસમાં વધારો થાયછે. કાચુ માંસ અને કાચો ખોરાક તેમજ ચીકાસવાળા ખોરાકથી વધારે થાયછે. ખાંણું મીઠા વગરનું ખાવાથી કરમ થાયછે. તેમાં નબળા બાળકોને વધારે થાયછે. ખજૂર જેવી વસ્તુઓ તથા અવાવરકુવા તથા ટાંકીના પાણીની અંદર કરમના છંડા થાયછે વાસ્તે તે જો આધામાં અથવા પીધામાં આવે તો કરમ પેદા થાયછે.

૧ લી જાત દોરા જેવાં પાતળાં કરમ.

થ્રેડ વર્મ—(Thread Worm)

આ જાતના કરમ મોટા આંતરડામાં ગુદાની આગળ જથાખંધ રહે છે અને ઘણું કરીને બાળકને થાયછે. અને તેઓ વખતે ગ્રાહમાં ઝીણાં ઝીણાં પુશકળ પડેલાં જણાયછે, અને વખતે તે એટલાં બધાં ઝીણાંહોય છે કે તરતના ગ્રાહને અજવાળામાં લઈ ખારીકીથી જોવાથી અંદર ઝીણાં ઝીણાં અસંખ્યાત સરવળતા માલમ પડેછે.

ઉપાય—બાળકને કાંજી તથા દુધ જેવો સાદો ખોરાક આપવો. જાત જાતનાં સાક અને મેવો અથવા મીઠાઈ બીજકુલ બંધ કરવી. બાળકના ખોરાકમાં મીઠું નાખવું. અને થંડા પાણીની અથવા ૨ દરામ મીઠું અને બે આંદ્રિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેની પીચકારી ગુદામાં સવાર સાંજ મારવી જેથી જથાખંધ કરમો નીકળી પડશે. અથવા બાળકને ઘણા પાણી જેવો ગ્રાહો થતો ન હોય તો ૧ થી ૧૨ વરસ સુધીના બાળકને ૧ ચમચી અથવા ૨ મોટા ચમચા ભરી મેગનેસીઆ સલ્ફસ લેઈછો લીકરગ્લાસ પાણીમાં મેળવી તેની પીચકારી થોડા દાહાડા ગુદામાં મારવી. પીચકારી મારવા પછી ગુદા આગળ લુગડાંનો કુચો દેઈ દેવો જેથી તરત તે દવા પાછો નીકળી ન જાય. જેથી કરમો નીકળી પડશે. અથવા ૧ દરામ ઈથર સલ્ફ્યુરીક અને બે આંદ્રિસ સાદુ પાણી અથવા ચુનાનું પાણી અથવા ૧ ચમચો કાસ્ટર ઓઈલ અને ૧ થી ૨ દરામ સ્પીરીટ આવ ટરપેનટાઈન અથવા ૦૫ થી ૩ ચમચી ઈથર ફેરી પ્રેકિપિટેડ અને ૧ થી ૪ આંદ્રિસ

પાણી આ ચારમાંથી ગમેતે એક મેળવણીની પીચકારી ગુદામાં મારવી. જેથી થોડા વખતમાં સધળાં કરમો બાહાર નીકળી જશે અથવા અંદર મરી જશે.

પીચકારી મારવાનું ન બની શકે તો ૫ થી ૧૦ ગરેન ગંધકના કુલ દાહાડામાં ત્રણવાર મધમાં ચટાડવાં અથવા પલાસપાપડો પાણીમાં ધસીને પાવો. અથવા ઝાડો ધણો પાતળો આવતો હોય તો દાડમની છાલ અથવા દાડમની કળીયું પાણીમાં ઉકાળી તે થોડું થોડું દાહાડામાં ત્રણ વાર થોડા દાહાડા સુધી પાવું. એથી કરમ પડશે તેમજ ઝાડો પણ બંધ થશે. અથવા નીચે પરમાણુ દવા આપવી.

કરમાની અજમો ... ... દરામ ૧

વાયવરણુ ... ... દરામ ૧

સાકરનો ભુકો ... ... દરામ ૪

આ સધળાને મેળવી ૨ થી ૩ દરામ જેટલું મોટી ઉમરનાને દરત્રણ કલાકે ફકાડવું, અથવા પથી ૧૦ ગરેન દરત્રણ કલાકે બાળકને ફકાડવું.

અથવા ૧ થી બે વરસના બાળકને ૦૧ થી ૧ ગરેન સેનટોનાઈન સાકરના સીરામાં ચટાડવું. જેથી ઝાડાને રરતે કરમ નીકળશે. ઝાડો કબજ હોય તો ઉપલી દવા આપવા પછી ચાર કલાકે ૦૧ થી ૧ નાની અમચી કાસટર આઈલ પાવું. જેથી કરમો નીકળી પડશે. પેટેલે દોવસ ઉપર પરમાણુ આપવાથી કરમ ન પડે અથવા થોડા પડે અને હજુછે એમ લાગે તો જીપર પરમાણુ એકે દાહાડાને આંતરે બે ત્રણ વાર આપવી. જેથી જથાબંધ કરમો નીકળી પડશે. આપણા લોકોમાં એવા વેહમ છે કે કરમ કમરનો બાંધો છે અને તે નીકળી જવાથી નુકશાન છે. એ સમજવું સુરખાઈ ભરેલું છે. કરમ એક જાતનો રોગ છે. જેને પેટની અંદર થોડાં પણ કરમ હોયતો તેને રોગ ગણવા જોઈએ. કરમ આંતરડામાં પેદા થાય છે, અને તેને કમરની સાથે કસો પણ સંબંધ નથી. ઘણી વખત મડદાંઓ મીરી અંદર તપાસી જતાં કરમ કોષનાજ આંતરડામાં વખતે જોવામાં આવેછે, પણ ઘણા ભાગમાં જોવામાં આવતા નથી.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો, પુરસાણી અજમો ગરેન અઢી,

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

(મુજા - કોર્પોરેટ ક્ષેત્ર)

અનુક્રમાંક ૧૮૪૧/૨ પ્રિમત —

પાંચલાભ

વર્ગીકૃત

વાસી પાણી સાથે સૂત દીવસ પાવો, જેથી કરમીયાં ઝાડા વાટે નીકળી જશે. અથવા વાવડીંગ ગરેન અઢી રોજ મધ સાથે થોડા દાહાડા ચટાડવું. અથવા દસ મીનીયમ લીંબડાના પાનના રસમાં એક ગરેન સંચળ મેળવી થોડા દાહાડા પાવું.

અથવા બકાલ લીંબડીના પાનનો રસ તથા એરંડીયું તેલ ચચાર વાલ પાવું. મોઠાને એથી વધારે આપવું.

અથવા વજ અને વાવડીંગ એ સરખે ભાગે લેઈ ખારીક વાટી લું ગડે ચાળી રંગ ભાર મધની સાથે ચટાડવું.

૨જી જાત—ગોળ કરેમ.

(જારજ રાઉન્ડ વર્મ—Large Round Worm)

આ જાતના કરેમો, નાના આંતરડામાં પેદા થાયછે. તેઓ ગા થી ૧ ફુટ લાંબા હોયછે. આ કરેમો નાના આંતરડામાં હોજરીની સાથે વળગેલાં હોયછે તેથી ઘણી વખત ડચુરો ચડી ઉપર આવી ઉલટી થઈ મોઠાને રસ્તે બાહાર પડેછે.

આ જાતના કરેમમાં વખતે પેટમાં કપાઈને દુખેછે પેસાળની જગાએ ચળ આવેછે, બાળક લેવાતું જાયછે. ઝાડા કોઈ વખત કબજ રહેછે અને કોઈ વખત ખુલાસાથી આવેછે અથવા ઘણા આવેછે.

ઉપાય—નાચે પરમાણે દવાઓ, મેળવી તેનાં ચાર પડીકાં કરી અઢેક પડીકું દાડામાં ચારવારે સાકરના સીરામાં મેળવીને ચટાડવું. એ પરમાણે બેથી ચારદાડા સુધી ચાલુ રાખવું જેથી સંધળાં કરેમો બાહાર નીકળી જશે અથવા અંદર મરી જશે.

સેનટોનાઇન ... ગરેન ૬

કેલોમલ ... ગરેન ૩

પાઉડર આવ રકામોની .. ગરેન ૪

પાઉડર આવ જેલપ ... ગરેન ૧૫

ઉપલાં દવા આપતી વખત એ બાખતોતું ધ્યાન રાખવું. એક તો એ કે બાળક નબળું હોય અને મોઢું આવી જાયછે વાસ્તે કેલોમલની દવા કાઢી નાખવી. અને બીજી ઉપર પરમાણે એકથી બે દાડા પડીકાં આપ-

વાથી જો ઝાડો ધણો આવે તો ફક્ત સેન્ટોનાંઈન સીકરના સીરામાં ચટાડવું. અથવા નીચે પરમાણુ દવાઓ મેળવી બે ચમચાથી એક ચમચો ભરી દર ત્રણ કલાકે ઉમર પરમાણુ પાવું.

ટરપેનટાઇન	...	મીનીમ ૩૦ થી ૬૦
ગંદરનો બુકો	...	ગરેન ૨૦ થી ૨ દરમ
પાણી	...	આંઝિસ ૨

ઉપલી દવા સીવાય, કેલોમિલ, હસકેમોનો, જલપપાઉડર, રૂબાઈ, કાસ્ટરઓઇલ વીગેરે જીલાબનો દવાઓ ઉમર પરમાણુના વજનમાં આપવાથી આ જાતનાં કરમ પાડે છે. એ દવાઓ પેટ કબજ રહેતુ હોય ત્યારે બહુ માફક આવે છે. વાસ્તે, ૧ થી ૨ વરસના બાળકને ૧ થી ૩ ગરેન હાઇડ્રાલરી કમકરેટા સીકરના સીરામાં મેળવી ચટાડવું અથવા એને બદલે નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાથી ત્રણ સરખા પડીકાં કરી તેમાંનું એક પડીકું સીકરના સીરામાં બુખે પેટ ચટાડવું અને જરૂર જણાય તો બાકીના પડીકામાંથી બીજા અથવા ત્રીજા દાડે ઉપર પરમાણુ આપા કરવું.

કેલોમિલ	...	ગરેન ૧
હસકેમોનો	...	ગરેન ૧
જલપપાઉડર	...	ગરેન ૩

૩ જી જાત--ચપટાં કરમ.

(ટેપ વર્મ--Tape Worm)

આ જાતના કરમ ઘણું કરી મોટી ઉમરના માણસને થાય છે, આ કરમ ઘણાં લાંબા તથા ચપટાં ચાંમડાની પહેાળી વાધરી જેવાં હોય છે. અને તે ઘણું કરીને નાના આંતરડામાં રહે છે. આ કરમ પાંચથી પંતર વાર લાંબુ અને એક ઈંચના ૬ થી ૮ જેટલું જડું અથવા પહેાળુ હોય છે. આ કરમ વખતે એક અથવા બે ત્રણ પડે છે. આ જાતના કરમમાં ઉપર પરમાણુ પેટમાં ફુગે છે. કપાળમાં સણકા મારે છે. બુખ અતીસે લાગે છે. અને વખતે બાલકુલ લાગતા નથી. કાઈ વેળા તાંણ ફેફસ અને ચમક થાય છે, પેટ ફુલીને ઢોલ જેવું થાય છે.

ઉપાય—પેહેલાં ૩ થી ૪ દરામ સીડલીજ પાઉડર અથવા ૧ દરામ કુંપાઉન્ડ જ્વેલપપાઉડર ફકાડવું. અને તેને બીજી દહાડે ૨૦ થી ૪૦ મીનીમ લીકનીડ એક્ટ્રાક્ટ આન મેલફરન ગુલકુંદમાં મેળવીને દર રાત્રે થોડા દહાડા સુધી આપવું. અડો કબજ રહેતો હોય તો કાસટર ઓઇલનો જી-લાખ દર સવારે થોડા દહાડા સુધી આપવો. આ ઉપાય ધણો સારો છે.

અથવા —૩૦ ગરેનથી ૨ દરામ કેમીલા પાઉડર ગુલાબના સરખ-તમાં મેળવી મોટો ઉમરના માણસને પાવું અને તેને બીજી દીવસે હલકો જીલાખ આપવો. આ પુરમાણે અઠવાડીયામાં બેથી ત્રણ વાર કરવું.

અથવા—મોટા માણસને કુસુ નામની દવા ચાર દરામ લેઈ તેની ભુકી કરી તે ઉપર આઠ આંઉસ ખળખળનું પાણી રેડી તેની આ ખ-નાવી તેમાંથી દરરોજ ચાર આંઉસ પાવી. એ દવા થોડા દહાડા આપવા પછી એક જીલાખ આપવો. જ્યેથી વખતે ધણો કાયદો થશે. અખરોટ અથવા કાકડીના ગોળા આધાથી વખતે ધણે કાયદો થાય છે. અડો પાતળો આવતો હોય તો ૫ થી ૭ ગરેન એસીડટાનીક દહાડામાં ત્રણવાર પાણી સાથે થોડા દહાડા સુધી ચાલુ ફકાડવું.

અથવા —૨૦ થી ૩૦ મીનીમ એસીડ સબફ્યુરીક એરોમેટીક પાણીમાં નાખી દરરોજ સવારમાં વહેલાં બુખે પેટે પાવું.

અથવા—ત્રીએની દવાને મેળવી પાઈદેવી અને ટરપનટાઇનને લીધે પેશાબમાં આગ ન બળે એટલા વાસ્તે ત્રણથી ચાર કલાક પછી કાસટર ઓઇલનો જીલાખ આપવો.

ટરપનટાઇન	...	દરામ ૩
ટ્રીએર આવ હેનબેન	...	દરામ ૦૧
ગુંદરનો ભુકો	...	આંઉસ ૦૧
પાણી	...	આંઉસ ૨

ઉપલી દવા બે ત્રણ દહાડા વાપરવાથી ચપટાં કરમાં મરી જશે.

ઓરતની ધાતનું જવું.

(લ્યુકોરીઆ—Leucorrhœa)

નીશાની—ધાત સંબંધ મારગમાંથી તેમજ ગરભસ્થાનમાંથી જાય છે. સંબંધ મારગમાંથી ધાત જતી હોય તો તે પહેલા નીતરા પાણી જેવી હોય છે. પણ બહાર આવે છે ત્યારે તેનો રંગ દુધ જેવો અથવા પીળાટ ઉપર હોય છે. તે ખાટી ગંધાય છે. આ જાતની ધાતમાં અંદરથી સોજો અથવા દુખાવો હોતો નથી. પણ વખતે કેડમાં તથા પેડુમાં જરા દુખાવો તથા બાર લાગે છે. એ લાંબા દહાડા રહેવાથી નબળા થાય છે.

ગરભસ્થાનની ધાત કમળના મોઢામાંથી નીકળે છે ત્યારે તે ઈંડાની સફેદી જેવી હોય છે પછી બહાર આવતાં સાણુના ફીણ જેવી અથવા વખતે જરા પીળાટ ઉપર હોય છે. વખતે તે ઘણી જડી હોય છે અને તે જલદી ધોવાઈ જતી નથી. પેડુમાં તથા કુલાની વચ્ચેનાં હાડકામાં અને કેડમાં બાર લાગે તથા જાયુક થોડો દુખાવો રહેવા કરે અને ધાત વધારે જાય ત્યારે દુખાવો વધારે થાય છે. આવી ધાત જવાથી નબળાઈ થઈ તરેહવાર જાતના રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

સખખ—ઘણું સંસાર સુખ ભોગવવાથી, ઘણું છોકરાંઓ થવાથી, દસતાં અંધ કરનારી દવાઓ લીધાથી, ખાળકને ઘણું ધવાડવાથી, ઘણું દસતાં જવાથી, ઘણો દારૂ પીવાનો માવરો રાખવાથી વિગેરે કારણોથી આ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉપાય—પહેલાં જે કારણથી આ રોગ થયો હોય તે સોધી કાઢી તેથી દુર રહેવું અને તત્કાલ સુધરવાના ઉપાયો લેવા, ધાતના અને રોગોમાં એકજ દવા અથવા અનેનો એક સરખો ઉપાય છે. જ્યુદો જ્યુદો નથી પણ સંબંધ મારગની ધાતમાં પીચકારીની દવાઓ વધારે ફાયદો કરે છે વાસ્તે પીચકારીની દવા ખતતાં સુધી સંબંધ મારગની ધાતમાં વાપરવી. સરખાતામાં ઝાડો કબજ હોય તો, નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ લીકર ગલાસે બરી દર ત્રણ કલાકે દાડામાં એ અથવા ત્રણ વાર પાવું. એકજ વાર પીધાથી ઝાડો સાફ આવે તો ફરી તે દહાડે બીજી પાવીનહીં.

એપંસમસાહ	...	દરામ ૪
સલફેટ આવ આપરન	...	ગરેન ૬
એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ	...	મીનીમ ૧૫
પેપરમીન્ટ વોટર	...	આંઉસ ૩
પાણી	...	આંઉસ ૩

ઉપલી દવા જરૂર પરમાણે એક એ દાહાડા જારી રાખવા પછી આજ્ઞારીના શરીરમાં કુવત લાવનારી દવાઓ જેવીકે ટીચરફરી પરક્લોરીડ, ફેરીએટ કવીનાંઇન સોડરસ જેવી આજ્ઞારીની ઉમર પરમાણે દાડામાં ત્રણ વખત આપવી. કેડમાં અને પેડમાં ફુખાવો ધણો થતો હોય તો કેડની નીચે અને કુલાની વચેના હાડકા ઉપર નાંનું ૩ થી ૪ ઇંચ સમ ઝોરસ બલીસ્ટર મારવું જેથી ફુખાવો ઓછો થશે. અને ધાત જતી બંધ થશે.

સમંધ મારગની ધાતમાં પીવાની દવા આપતી વેળા ફીમિલસીરેજથી સમંધ મારગમાં નીચેની દવાઓ મારવી. ઝોરતને સુવાડાંને પીચકારી મારવી કદાપી પીચકારીની દવા તુરત બાહાર નીકળી જાયતો કેડની નીચે એક તકીયો મુકવો. અને દસ આંઉસ થંડુ પાણી મોટી ફીમિલસીરેજથી અંદર દાખલ કરવું. પછી નીચે જણાવેલી દવાઓ ઝેળવી તેની પીચકારી ઉપર પરમાણે મારવી.

સલફેટ આવ ઝીંક	...	દરામ ૧
ફટકડી	...	દરામ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૨૦

અથવા—૧૧ આંઉસ ગરીન ચાને ૨૦ આંઉસ પાણીમાં ઉકાળી તે થંડુ પડવા પછી તેમાં ૨૦ ગરેન એસીડ ટાનીક નાખી તેની પીચકારી થોડા દાહાડા મારવી. જેથી વખતે ધણો ફાયદો થશે અથવા થંડા પાણીમાં થોડો સરકો નાંખી તેમાં લુગડાનો કટકો બોળી તે જંગ તથા કુલા ઉપર મુકવો અને નીચે જણાવેલી દવાઓની ચાર ગોળીઓ બનાવી અકેકી ગોળી દાડામાં ચારેવાર ગળાવવી.

રીડ્યુસ્ડ આયરન	...	ગરેન ૮
એળીઓ	...	ગરેન ૩

એકરૂઠાકટ આવ નકસવામીકા. ગરેન ૨

અથવા દાડમની છાલ પાણીમાં ઉકાળી તે થંકુ પડવા પછી તેની પીચકારી ઘણા દાડા ચાલુ મારવી જેથી વખતે ઘણો ફાયદો થશે. અથવા બાવળની છાલનો ભુકો ... આંઉસ ૨

કટકડી ... દરામ ૧

બળબળતું પાણી ... આંઉસ ૨૦

ઉપલી દવાએને ઉકાળી થંકુ પાડી ગાળી કાઢી તેની પીચકારી દહાડામાં ખેવાર મારવી.

અથવા નીચે લખેલી ત્રણ દવાઓમાંથી જામે તે એક દવાની સાને લખેલા વજનમાં લઈ તેમાં દસથી બાર આંઉસ પાણી નાખી તે સઘ-જાની એક વખતમાં પીચકારી મારવી.

(પીચકારીની દવા.)

કટકડી ... ગરેન ૧૦ થી ૪૦

અથવા મુગરલેડ ... ગરેન ૫ થી ૧૦

અથવા ઝીંકસી સલફસ.. ગરેન ૫ થી ૧૦

અથવા ઉપલી દવાને બદલે ૦ થી ૦૧ તોલો માઆફુળની ભુકી કરી તે ઉપર શેર એક બળબળતું પાણી રેડી ઢાંકી મેલવું અને તે થંકુ પડવા પછી તેમાંનું નીતર પાણી ગાળી લઈ તેની પીચકારી થોડા દહાડા મારવી. જેથી ધાત બંધ થશે.

પીચકારીની દવાથી ઝીનિ હરકત હોય અથવા સરમ લાગે તો નીચે લખેલી સઘળા દવાએને ધીમી આંચે મેળવી તવાઈને સઘળું પાણી જેવું થાય કે જાડા કાગળની આઠ ઈંચ લાંબી અને ટચલી આંગળી જેવડી જાડી પોકળ નળી બનાવી તેનો એક છેડો બંધ કરી તે નળીમાં ઉપલી દવા સારી પેઠે હલાવી રેડી દેવી એટલે થોડા વખતમાં તે ઠરી જઈ તેની નળીના પરમાણુ જેવડી લાકડી જેવું થશે. પછી તેમાંથી આઠ સરખા કટકા કરી એકેકો કટકો છુપા બાગમાં પેરાવવા જે કટકો અંદરની ગરમીથી ઓગળી જશે અને અંદરના બાગોને લાગી ધાત બંધ થશે.

એસીડ ટાનીક ... દરામ ૨

કાયાની ભુકી ... દરામ ૧

બટરઆવ કોકોઆ ... આંહસ ૧

સાલીડનું તેલ ... દરામ ૨

ઉપલી દવામાં બટરઆવ કોકોઆ મળી ન આવે તો તેને બદલે તેટલું મીણુ લેવું અને સાલીડનું તેલ એ દરામને ઠેકાણે ચારથી ૫ દરામ લેવું. ઉપલી દવાએ થોડા દહાડા પેહેરાવવાથી ધાત બંધ ન થાય તો ઉપલા ઉપાયની પેલી બંને દવાએને બદલે ૨૦ ગરેન સુગરઆવલેડ નાખી તેના ઉપર પરમાણે આઠ ભાગો કરી તેમાંથી દરરોજ ચપકેકી અથવા દહાડામાં એ વાર પેહેરાવવી. એથી પણ ફાયદો ન થાય તો ઉપલી દવાની પેહેલી એ દવાએને બદલે એકસાઇડ આવ ઝીંક દરામ ૧ અથવા સલફેટ આવ ઝીંક ગરેન ૪૦ લેઈ તેના ઉપર લખવા પરમાણે આઠ ભાગો કરી દરરોજ એક અથવા દહાડામાં એ વાર પેહેરાવવો. ઉપલી દવાએ ન મળી આવે તો—

અરડુસાનો રસ ૩૦ા ભાર મધ ૩૧ ભાર અથવા ગજોનો રસ ૩૦ા ભાર, મધ ૩૧ ભાર અથવા સતાવરીનો રસ ૩૧ ભાર, મધ ૩૨ ભાર, એ ત્રણમાંથી ગમે તે દવા સવારમાં દરરોજ પાવાથી ધાત જતી બંધ થશે.

અથવા—જેઠીમદ ૩૧ ભાર વાટી તાંજળજના રસમાં દરરોજ પાવાથી આરામ થશે.

અથવા—તંચળ, જીર, જેઠીમદ, લીલાં રંગનાં કમળ, એ સરવખરાખર લેઈ બારાક વાટી તેમાંથી ૩૧ ભાર લેઈ ગાયના દહીમાં મેળવી તેમાં મધ ૩૧ ભાર નાંખી દરરોજ પાવું.

અથવા—ડાભડાનાં મુળ ૩૦ા ભાર ચોખાના ધોવાણમાં વાટી દીવ સ ત્રણ અથવા પાંચ દરરોજ સવારે પાવું જેથી તુરંત આરામ થશે.

અથવા—હરેદળ, આંમળાં, બેડાં, સુંઠ, દાર હળદર, લોદર, એ સરવ ખરાખર લેઈ આખાપાખુ આંડી તેમાંથી ૩૨ા ભાર લેઈ માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શેર ૧માં ઉકાળી બાકી પાણી ૩૭ ભાર રહે ત્યારે ગાળી તેમાં લોદર ૩૦ ભાર વાટીને નાંખવો. એ પરમાણે દરરોજ પાવું. એથી સરવ જાતની ધાત મટી જશે.

અથવા—દાર હળદર, રસબતી, અરડુસો, કરીઆતુ, બીજાનો ગ-

રખ, એ સરખ પરાપર લઈ ખારીક ખાંડી તેમાંથી ફેરા બાર માટીનાં ફેરા વાસણમાં પાણી શેર ૧માં ઉકાળી ખાકી પાંણી રૂ.૫ બાર રહે ત્યારે ગાળી તેમાં મધ રૂ.૧ બાર મેળવી દરરોજ પાવું.

અથવા—તાંજામની બાજનાં મુળ, રસાંજન એટલે દાર હલદરનું મુરખ પડરીનાં ફુલમાં રાંધેલું એ બંનેને સરખે બાગે ચોખ્ખાના ચોસા-મણનાં ઘસી તેમાં મધ મેળવી પાવું.

દસતાન થોડું પડવા વીશે.

(એમેનોરીઆ—Amenorrhœa)

દર મહિને દસતાન ઘણું થોડું આવે છે. અથવા બીજકુલ આવ તું નથી નેથી ડમર તથા ખરડામાં ફુગાવો થાય છે, સુરતી રહે એ અનિ માયુ ફુગે છે.

ઉપાય—આ રોગને લોકાની જાતની દવાઓ વધારે કાપડે કરે છે.

જેવી કે—	હીરાકસી ...	ગરેન ૩૦
	કારબોનેટ આવ સોડા	ગરેન ૩૦
	હીરાબાજનો બુકો ...	દરામ ૧
	ગોળ ...	થોડો

ઉપલી દવાઓને મેળવી તેની ત્રીસ ગોળીઓ ખનાવી એકથા બે ગોળીઓ દહાડામાં બે વાર ગળાવવી. અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેની આઠ ગોળીઓ ખનાવી બે ગોળીઓ દહાડામાં ત્રણવાર થોડા દહાડા સુધી ગળાવવી.

રીઝુરુઆઅર્ન ...	ગરેન ૧૮
સેકરેટ કારબોનેટ આવ આઅરન.	ગરેન ૧૨
એકરૂકટ આવ લીકોરીસ.	ગરેન ૧૬
રબારન પાઉડર. ...	ગરેન ૧૨
એકરૂકટ આવ એલોઝ ...	ગરેન ૧૬
ઓઇલ આવ એનીથી.	મીનીમ ૪

ઉપલી ગોળીઓથી કદાપી ઉછાળો થાય તો તેને બદલે ૧૫ ગરેન ફરીએટ આમોનીઆ સોટરસ અને સાડાચાર આંગ્રસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગજાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

આ રોગવાળી સ્ત્રીને ચમક પણ થતી હોય તો ૯ ગરેન ફરીએટ ૬-વીનાઈન સોટરસ કમસ્ટ્રીકનીઆ અને દોઢ દરામ ટીચરઆવવેલેરીઆન એ બંનેને સાડાચાર આંગ્રસ પાણીમાં મેળવી તેમાંથી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું. જાડો કબજ રહેતો હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી દસ ગરેન નેટલી દવા ગોળમાં ગોળી કરી જ્યારે જરૂર જણાય ત્યારે ગળાવવી.

એળીઓ	...	દરામ ૧
કેસર	...	દરામ ૦૧૧
હીરામોળ	...	દરામ ૦૧૧
ગુંદર	...	દરામ ૦૧૧

દસ્તાન લાવનારી ઉપલી કાઈ પણ દવા ન મળી આવે તો ત્રણ તોલા વરીઆળીને દોઢ શેર પાણીમાં ઉકાળીને પોણોશેરને આશરે રહે ત્યારે તેમાં ત્રણ તોલા રાત્રી ખાંડ નાંખી તે દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

દસ્તાન લાવનારી દવાઓ આપતી વેળા દરરોજ દહાડામાં એક અથવા બેવાર પેદુ ઉપર લીનીમેન્ટ ડેમફ્રકો અથવા લીનીમેન્ટ આવ આમોનીઆ ચોપડી જરા વાર ધીમેથી ચોળવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો.

કાળા તલ ૩.૫ ભારને ખાંડી પાણી શેર ૧૧ માં ઉકાળો કરી બાકી પાણી ૩.૦ ભાર રહે ત્યારે ગાળી તેમાં ગોળ નાંખી ફરવા દેહ દરરોજ પાવું. દસ્તાન બહુ જતું હોય તો બરોબર નીયમ પરમાણે આવશે.

અથવા—સોનાગેર, આંખાની ગોટલીનો ગરબ, હળદર, સુરેમો, કાચફળ, એ સરવ પરાબર લેઈ બારીક ખાંડી લુગટ ચાળી તેમાંથી ૩૦ ભાર લઈ ૩૦ ભાર મધ મેળવી તે યોનીમાં લેપ દરરોજ કરવો.

આંખમાં ૩૨૧ ભાર માટીના કોરા વાસણમાં પાણી ૩૧૦ ભારમાં પલાળી સવારે નીતરતુ પાણી ગળી લેઈ તેમાં મધ ૩૨૧ ભાર નાંખી પા-

૩૫૨ દસતાંન આવતી વેળા પેટમાં અગઉથી થતો દુખાવો.

હૃદયું તેનાથી ઘોળી ધાત તુરત બંધ થયે.

અથવા—આસોપાલવની છાલ, હીરવાંણી કપાસનાં ફુલ, તાંબુળ-
જનાં મુળ, આંમળાં, રસવંતી, એ સરવ સરખે ભાગે લેઈ ખારીક ખાં-
ડી તેમાંથી રૂપા બાર ગોખાના ઘોવણમાં નાંખી દરરોજ સવારે સાત અ-
થવા ચાર દહાડા પાવું. આ ઉપાય સારો છે.

દસતાંન આવતી વેળા પેટમાં અગઉથી થતો દુખાવો.

(ડીસમેનોરીઆ—Dysmenorrhœa)

ઉપાય—દસતાંન આવવા અગાઉ પેટમાં દુખાવો થાય તો દોઢ
આંઉસ કપુરનું પાણી તથા બા ગરેન એસીટેટ આવ મોરફીઆ એ બં
નેને મેળવી તે સઘળું પાવું અથવા ૧ ગરેન એકમ્પ્રાકટ આવ બેલાડાના
તથા ૮ ગરેન એકરટ્રાકટ આવ હેનમેન એ બંનેને મેળવી તેની ચાર ગો-
ળીઓ બનાવી અકેકી ગોળી દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી, અ-
થવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી પેગળું વાઈન ગલાસ ભરી
દાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

પોટાસા ઓમાઇડ ... દરોમ ૧

હેડરેટ આવ કલોરલ ... ગરેન ૪૦

ઈંચર આવ વેલરીઅન ... દરોમ ૨

મીક્ષચર આવ ગમગુએકમ... આંઉસ ૪૧

અથવા—બે ગરેન અફીણ અને ચાર ગરેન કપુર એ બંનેને મેળવી
તેની છો ગોળીઓ બનાવી અકેક ગોળી દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી, એક
અથવા બે ગોળી આપવાથી દરદ ઓછું ન થાય તો દરદ નરમ પડે ત્યાંસુધી
બે ગોળીઓ દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી અથવા દરદને બેસાડવા બા ગરેન
અફીણ અને એક ચમચો બરાંડી એ બંનેને મેળવી તેમાં બે ત્રણ ચમચા
પાણી નાંખી તે પાઈદેવું, પણ તાવ શરીરમાં હોય તો એ દવા આપવી

નહી. અથવા અફીણની ગોળીથી ઉછાળો થાય તથા માથુ દુખે તો ૩૦ થી ૪૦ ટીપાં સોલ્યુશન આવમ્યુરેટ આવ ગ્રેરફોઆ લેઈ તેને એક આંહિસ મફરવાટરમાં મેળવી પાવું અને જરૂર પડે તો ત્રણ કલાક પછી એ પરમાણે ફરી પાવું.

દસતાંન દરદ થઇને આવે અને તેમાં ચરબીનાં છીછડાં જેવું પડે તો તે દરદ બેસાડવા આમોનીઆટેડ ટીચર આવ બુએકમ દરાંમ દોઢ લેઈ ત્રણ આંહિસ પાણીમાં નાખી તેમાંથી દાડમાં ત્રણવાર પાવું.

અથવા—દરદને નરમ પાડવા બાટલીમાં ગરમ પાણી ભરી તેથી પેટને તથા પેટને સારી પેટે સેકવું, અથવા કમર સુધી ૦ થી ૦૦ કલાક સુધી આબરોને બેસાડવું. પેટ ઉપર રાઇની પટી મારવી, અને તે થાડો વાર રાખી ઘણી બળતરા બળે એટલે કાઢી લેવી. પગ થંડા હોય તો તે પણ શેકીને ગરમ કરવા. અને કાંજી જેવો હલકો જીલામ આપવો.

ઝાડો કબજ હોય તો સીડલીજ પાઉડરનો જીલામ આપવો, અને અતીશે દુખાવો થતો હોય તો હુંડીઆર અનુભવી માણસે કલોરોફોરમ સુંધાડવું.

દસતાંન ધણું જાય તે વીશે.

(મેનોર્રહેજા—Menorrhagia)

નીશાની—કોઈ સ્ત્રીને થોડો વખત ધણું દસતાંન જઈ એમાર કલાક થોડું જાય છે, અને પાછું જોરમાં જાય છે, કોઈને ઘણા દાહાડા સુધી દસતાંન વહા કરે છે, જેથી શરીરમાં નબળાઈ ધરે કરે છે, જેથી અનેક પરકારના રોગો ઊત્પન્ન થાય છે.

ઉપાય—ઝાડો સાફ લાવવા સારૂ પેહેલે દાડ ત્રણ દરામ કરીમ આ. પરંતુ મધમાં મેળવી ચટાડવું. જેથી મેત્રણ ઝાડા સાફ આવશે, બીજે દાડ બરફના પાણીમાં લુગડાનો કટકો ભાળી તે પેટ ઉપર મુકવો, અને ૪૫ મીનીમ ટીચરફેરી પરકલોરીડ પાણીમાં મેળવી અથવા ૩૦

મીનામ સોલ્યુશન આવ પરનાઈટ્રેટ આવ આઅરન દાડામાં તણ વાર પાણીમાં મેળવી પાવું.

દસતાંન થોડુ જલુ હોય તો લોહાની મેળવણીવાળી દવાઓ પાવાથી દર મહત્તિ સારી રીતે જાય છે, અને વળી જો કાણું જલુ હોય તો ગરબ-મથાનને મદતી આપી દસતાંન બંધ કરે છે.

લોહાની મેળવણી વાળી દવાથી કાયદો ન થાય તો ૩૦ થી ૫૦ મી-નિમ લીકવીડ એકમટ્રાકટ આવ અરગટ થોડા પાણીમાં મેળવી દાડામાં તણવાર પાવું.

અથવા—નાચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ ખનાવી એકેક ગોળી દાડામાં ચારવાર ગળાવવી.

મુગરલેડ ... ગરેન ૧૦

અફીણ ... ગરેન ૨

ગુંદરનો બુકો ... ગરેન ૧૦

ઉપલી દવાને ખદલે ૫ થી ૧૦ ગરેન એસીડ ગાલીકનું એક પડીકું કરી દહાડામાં તણ વાર એવાં પડીકાં ફકાડવાં. આ ઉપાય સારો છે. અથવા નાચે લખેલી દવાને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દહાડામાં તણ વાર પાવું.

ટરપેનટાઈન ... દરામ ૨

મ્પીરીટ આવ નાઈટ્રીક ઈથર ... દરામ ૨

ગુંદરનો બુકો ... દરામ ૪

પાણી ... આંઉસ ૬

અથવા—નાચે લખેલી દવાને સારીપેટ ફટી તેને પાણીમાં મેળવી તેમાંથી એક આંગળને આસરે લાંબી સળીઓ ખનાવી તે સ્ત્રીના છુપા ભાગમાં કમળના મોઢા સુધી અડે એવી રીતે મુકવી. તે પીગળી જાય કે બીજ મુકવી.

દાડમના ફલની સુકી કળી ... તોલો ૦૧

ફટકડી ... તોલો ૦૧

ટંકણઆર ... તોલો ૦૧

માણુ કંજ	...	તોલો ૧
ધસસને બુકો	...	તોલો ૧
અકાકીઆ	...	તોલો ૧

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેની ગોળી બનાવી સ્ત્રીના છુપા ભાગમાં મુકવી અને તે પીગળે કે બીજી મુકવી.

કોકમનું તેલ	...	દરામ ૧૧
એસીડાનીક	...	ગરેન ૧૦
સલફેટ આવ ઝીંક	...	ગરેન ૧૦
અફીણ	...	ગરેન ૨
નરમ સાણુ	...	ગરેન ૫

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ વાતન ગજાસ ભરી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું, એ દવા જી-ચેથી પાવી, દાંતને અડવા દેવી નહીં.

એસીડ ગાર્લીક	...	ગરેન ૪૦
એસીડ સલફ્યુરીક એરોમેટીક	...	દરામ ૧
ટોચર આવ સીનિમામ	...	દરામ ૪
પાણી	...	આંઉસ ૮

અથવા નીચેની દવાઓની ચાર ગોળીઓ બનાવી એકેક ગોળી દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી જેથી દસતાન બંધ થશે.

પલમળી એસીડ	...	ગરેન ૮
અફીણ	...	ગરેન ૧
કનફેસન આવ રોઝીસ	...	ગરેન ૫

છુપા ભાગમાં ચંડા પાણીની અથવા બરફના પાણીની પીચકારી મારવી અથવા અંદર બરફ મુકવી. એથી લોહી બંધ ન થાય તો નીચે લખેલી દવાઓને સારી પેઠે મેળવી તેમાંથી ચાર પડીકા કરી અને અકક પડીકુ દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે સાકરની બુકી સાથે ગળવી ફકાડવું.

પાઉડર આવ અરગટ	...	ગરેન ૧૫
એસીડ ગાર્લીક	...	ગરેન ૨૦

ઉપલા ઉપાધોયો ફાયદો થતો નથી ત્યારે કોકરવરણા પાણીની પી-
ચકારી મારવાથી વખતે ફાયદો થાય છે. અથવા ફક્ત પાંચ ટીપાં ફાઉ-
લરસ સોલ્યુશન પાણીમાં મેળવી પાવાથી બંધ થઈ જાય છે. આજરોતિ
કુવત વાળો ખોરાક આપવો, દારૂ ખીલકુલ આપવો નહીં.

ગરભસ્થાન.

ગરભ રહેવાની નીશાની.

(પ્રેગનેન્સી—Pregnancy)

નીશાની—ગરભ રહે છે ત્યારે નીચે પ્રમાણે ચોક્કસ છ નીશાનીઓ
માલમ પડે છે

૧ છી—પેટેલધેલુ દસતાંન બંધ થાય છે. પણ દસતાંન બંધ થયું
એટલે ચોક્કસ મહીના રહ્યા એમ માની શકાતું નથી કારણ કે કેટલીક
વખત જીનિ ધાત જવાથી, ધારતીથી, ખાંડના રોગથી, દસતાંનની જે જે
ગાંઠો અંદર છે તેમાં કંઈ રોગ થવાથી, બાળકને ઘણું ધવડાવવાથી પણ
દસતાંન કેટલાએક મહીના સુધી બંધ રહે છે.

૨ છી—એકથી પાંચ અઢવાડીયા સુધીમાં ગરભવંતી જીનિ સવારમાં
ઉછાળો અથવા ઉલટી થાય છે. વખતે આખો દીવસ પણ જરૂરી રહે છે.
છાતીમાં દાહ બળે છે. ઠીકરાં, ખડી, માટી, સોપારી એવી વસ્તુઓ ખાધાનું
બહુ મન થાય છે. મોઢામાંથી ઘણું થુંક છુટે છે.

૩ છી—ગરભ રહેવા પછી ખીન્ને મહીનેથી થાંન બરાવા માંડે છે
તથા મોઢાં થાય છે. અને થાંનની ખીંટડીની આસપાસનું ચકર મોટું
તથા કાળા રંગનું થતું જાય છે. થાંનની અંદર તીક્ષ્ણ દરદ થાય છે.
ખીંટડીને અંદરથી દબાવવાથી પોળો અને નીતરો પ્રવાહી નીકળે છે.

૪ થી—ચાર મહીના પછી પાંચમા મહીનાની ચરઆતમાં બાળક
પેટમાં હાલતુ હાય એમ માલમ પડે છે. પેટ ઉપર હાય મુકી જોવાથી બા-
ળક અંદર હાલતું હાથને લાગે છે. પેટની એક બાજુએ (રેટેસકોપ-) એક
જાતની ભુંગળી મુકી કામે વતી સાંભળવાથી બાળકના દીલનો ધબકારો

એક મીનીટમાં ૧૩૦થી ૧૫૦ સુધી સંભળાય છે. આ ધ્વજકારો તેની માથી તદ્દન જુદોજ સંભળાય છે.

૫ મી—ગરબસ્થાન મોટું થતું જાય છે. તેમજ પેટ પણ વધત જાય તેમ મોટું થતું જાય છે.

ગરબની દરમીયાનમાં થતા રોગો.

હમલવાળી ઓરતને જરૂર શિવાય દવા આપવી નહિ કારણ કે કેટલાએક દરદો તેની મેળે મટી જાય છે.

ઉછાળો તથા ઉલટી રાતદિવસ ઘણી થયા કરેતો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી જાણું વાપ્રન ગલાસ ભરી દર ચાર કલાકે પાવું.

સોડાખીકારખોનસ ... ગરેન ૪૦

એસીડેડરોસીયાનીક ડીલુટ. મીનીમ ૮

ઇનફ્યુઝન આવ કાલંમખા... આંઉસ ૬

ઉપલી દવાથી આરામ ન થાય તો નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાંથી એક વાપ્રન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

સોડાખી કારખોનસ ... ગરેન ૩૦

એસીડ ટારટારીક ... ગરેન ૨૬

પાણી .. આંઉસ ૬

ઉપલી દવા ન મળી આવે તો સોડાવોટર પાવું. છાતીની પીપડી ઉપર કંઈ દુખાવો થતો હોય તો ત્યાં રાઇની પટ્ટી મારવી. એથી આરામ ન થાય તો ટીચર ઓપીમાં લુગડાનો કટકો બાળી તે ઉપર મુકવો. અથવા અફીણ ઘસી તે ઉપર ઓપડવું.

ઉલટી ખલુ થતી હોય અને ખોરાક પેટમાં ન રહેતો હોયતો બે ભાગ દુધ અને એક ભાગ ચુનાનું પાણી, એ બંનેને મેળવી એ પરમાણે દહાડામાં બેથી ત્રણ વાર પાવું. ઉલટી નરમ પડે ત્યાં સુધી તેજ ખોરાક ઉપર રાખવું.

ઉપર પરમાણે ઇલાજ કરવાથી આરામ ન થાય તો ૩થી ૫ ગરેન સેલીસીનનું એક પડીકું કરીને દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ફંકાડવું. અથવા ૧૦ ગરેન પેપ્સીનનો જુકો ખાણું ખાધા પછી ફંકાડવો. અથવા

નાચેની દવાઓ મેળવી તેના ચાર ગોળીઓ બનાવી અંકેકી ગોળી દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી.

અફીણ ... ગરેન ૩

મર્યાનો ભુકો ... ગરેન ૩

ઉપલી ગોળીઓથી આરામ ન થાય તો નાચેની દવાઓને મેળવી તેમાંથી પોણું વાઘન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ઓકઝેલેટ આવ સીરીઅમ ... ગરેન ૧૨થી૧૬

સીરેપ આવ એરેન્જ ... દરામ ૩

પાણી ... આંઉસ ૬

ગરભવંતી સ્ત્રીએ હલકો અને જલદી જરપત થાય એવા ખોરાક ખાવો. દુધ અને ચુનાનું પાણી અથવા દુધ અને ખરફ. અથવા સાચુ મોખાની કાંજી અને ખરફ. બનતાં સુધી આ પીવો નહીં.

પીપડી ઉપર થોડુ દામવાથી ફુએ તો, તે ઠેકાણે બેથી ચાર જણો મુકવાથી ઘણા ગુણ થયે. ઉલટી યથા કરતી હાય ત્યાં સુધી બીજાનામાં સુધ રેવું. ઉઠખેસ કરવી નહીં.

છાતીમાં દાહ બહુ બળતી હોયતો. નાચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગો કરી અંકેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે પાવો.

બીસમથી સબનાઇટરસ ... ગરેન ૪૦

એસ્ટાડ હેડરોસ્ટાઆનીક ડીલુટ ... મીનીમ ૧૦

ક્રીઓઝોટ ... મીનીમ ૬

ચુંદર ... દરામ ૨

ડીલવોટર ... આંઉસ ૬

ગરભવંતી સ્ત્રીને ઝાડો કબજ રેતો હોયતો. જમાલગોટા જેવા ભારે જીલાખો કદી પણ આપવા નહીં. તેમજ વારમવાર જીલાખ આપવા નહીં. કારણ કે વખતે બાળક અધુરે નીકળી પડે. વારંતે ઝાડો કબજ રેતો હોયતો. ૧૫ ગરેન રબારબ તથા ૧૫ ગરેન મેગનેસીઆ કારબોનસ. અથવા ૧ થી ૨ ચમચા મોખુ એરંડીયું તેલ અથવા એવાજ કોઈ હલકો જીલાખ આપવો.

નબળા બાંધવાળી મોરતને નાચે લખી દવાઓને સારી પડે મેળવી

તેમાંથી અંકેકો દરમ દાડામાં બેથી ત્રણવાર ચઢાડવી. આ દવાથી હર-
સવાળા ઓરતને ધણો ફાયદો થશે.

ગંધકનાં ફૂલ	...	આંઝેસ ૨
કરીમ આવ ટારટર	...	દરાંમ ૪
ચોખ્ખુ મધ	...	આંઝેસ ૨

ઉપલી દવાથી ઝાડો સાફ ન આવે તો, નીચેની દવાઓને સારી
પેઠે મેળવી તેમાંથી ૧ થી ૧૫ દરામ સુધી ચઢાડવું. જેથી ઝાડો સાફ
આવશે.

મીઠીઆવળનો મુકાં	...	તોલા ૪૫
ધાણા	...	તોલા ૨
અંજીર	...	તોલા ૩૫
આમલીનો ગર	...	તોલા ૫૫
ગરમાળાનો ગર	...	તોલા ૫૫
આળુ	...	તોલા ૪
જેઠીમધનાં સીરો	...	તોલા ૧૫
ચોખ્ખી સાકર	...	તોલા ૧૬

ઉપલી દવામાંથી, અંજીર અને આળુને ૧૫ તોલા ડીસટીલડ વા-
ટરમાં ચાર કલાક સુધી કલાઘવાળા વાસણમાં નાખી ઢાંકીને ઉકાળવું.
તેમાંથી જેટલું પાણી બળી ગયું હોય તેટલું બીજું પાણી નાખી બરોબર
૧૫ તોલા કરવું. પછી તેજ વાસણમાં આમલીનો તથા ગરમાળાનો ગર
નાખીને બે કલાક સુધી બીનવી મુકવું. પછી સઘળાંને ચાળણીમાં નાખી
સઘળો માવો ગાળી કાઢવો અને ચાળણીની અંદર જે કચરો રહે તે
કાઢી નાખવો. ગાળેલા માવામાં સાકર અને જેઠીમધનો સીરો નાખવો,
અને ધીમી આંચે મુકવું, પછી ચુલા ઉપરથી હેકુ ઉતારી તેમાં મીઠીઆ-
વળ તથા ધાણાની ભુકી થોડે થોડે નાખીને હલાવતા જવું અને સઘળાંને
એક રસ કરવાં.

ઉપર પરમાણે પાક તથા આર થઈ રહ્યા પછી થોડો પડવા દઈ ઉ-
પર કેવા પરમાણે વાપરવો.

ઝાડો સફેત રંગનો આવતો હોયતો તેમાં પીત ધણું થોડુંછે એમ જાણવું. વાસ્તે ઝાડો ધણો થતો હોયતો, ૫ ગરેન બહુપીલ અથવા ૩ ગરેન ફેલોમલ પાણી સાથે ફકાડવું. જ્યથી સાફ ઝાડો આવશે. આભરીને કંઈ ખરામ એને ખાવાની ટેવ હોયતો તે છોડાવી દેવી. ખોરાક સાદો ફુવતયાળાં અને જલદી પચે એવા આપવો.

ગરભવંતી સ્ત્રીને માથુ ધણું દુખતુ હોય તો કોલનવોટર અને પાણી સરખે ભાગે મેળવી તેમાં રમાલ બેવડો ચોવડો કરી ખાળી માથા ઉપર મુકવો અથવા ૪ દરામ ઘચર સલફ્યુરીક તથા ૧ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાં ઉપર પરમાણુ રમાલ બોળી કપાળ ઉપર મુકવો. અથવા સુંઠ, લવીંગ, જાયફળ, પોળાં તીખાં, એ ચારે વસ્તુ થોડી થોડી સરખે ભાગે મેળવીને તેમાં થોડું અક્રીણ નાખીને તે કોઈ પણ જાતના દારૂમાં ગરમ કરી માથા ઉપર ચોપડવું તે સુકાવા પછી ફરીથી ચોપડવું.

ઉપર પરમાણુ ચોપડવાની દવાઓથી આરામ ન થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વામન ગલાસ ભરી દર તળ કલાકે પાવી.

ફરીએટ આમોનીયા સીટરમ	... ગરેન ૨૦
પોટાસા ખ્રોમાઇડ	... ગરેન ૪૦
ટીચરઆવ હેનબેન	... દરામ ૨
પાણી	... આંઉસ ૬

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને સારી પેઠે મેળવી તેની સરખી છો ગોળીઓ ગુંદરના પાણીમાં બનાવી તેમાંની અકેક ગોળી દહાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

કવીનાઇન સલફસ... ... ગરેન ૧૮

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ હાઇપોસીઆમસ ... ગરેન ૬

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો.

તજ, તુળસીનાં પાન, ઉપલેટ, તીખાં, એ સરવ ખરાખર લેઇ તેને દુધમાં ગરમ કરી માથા ઉપર ચોપડવું.

અથવા—તવસાર અને સુંઠ ખાંડીને સુંઘાડવાં.

ગરભવાળી અંધસ્થામાં સ્ત્રીના દાંત ઘણા દુખતા હોય તો, કીચ્છોઝાટ અથવા કલોરોફોરમ અથવા ટીચર ઓપીમાં રૂનું પુમકું બાળી દુખતા દાંતો ઉપર મુકવું. તેમજ દાંતોના દરદમાં બતાવેલા સમ્પળા ધૂલાને કરવા પણ દુખતા દાંતને કદી ખેંચી કઢાવવો નહીં, કારણ કે તેથી બાળકને નુકશાની પોંચે છે.

ગરભવંતી સ્ત્રીની છાતી તથા થાનોમાં ચસકા મારતા હોય અથવા દુખાવો થતો હોય તો, ફૂલાનલ અથવા ખસખસવા પોસનો સેક કરવા અથવા નીચે લખેલી દવાએક સરખે ભાગે મેળવી તે ઓપડવી અને તે ઉપર સેક કરવો.

લીનામિન્ટ આવ સોપ.

ઓઇલ આવ કાળુપુટી.

ટીચર ઓપી.

થાનમાં વરમ થઈ તેઓ સુજીને મોટા થાય તો, અને તેઓનો રંગ રતાશ ઉપર હોય તો સુગરલેડના પાણીમાં લુગડાનો બેવડો ઓવડો કટકો બાળી થાનો ઉપર એકથી બે દહાડા મુકી મુકવો. તેથી આરામ ન થાય તો તેના ઉપર ગાથી ૧૩જન જળો મુકવી કે જેથી થાનો પાકશે નહીં.

ગરભવંતી સ્ત્રીને હાથે પગે સોજા ચડા હોય, પેટ પણ સોજાયો મોટું થયું હોય અને પેસાખ સાથે ઘાળી ઇંડાની સફેતી જેવી ધાત જતી હોય તો તે તપાસવાની જરૂર છે. કારણ કે બાળકનો જનમ આપતી વખત સ્ત્રીને તાણ થાય છે. તથા દસતાન છુટી જાય છે. વાસ્તે એવી પેસાખને, પેસાખ તપાસવાની કાચની નળીમાં નાંખી સ્પીરીટના દીવા ઉપર ગરમ કરી તેમાં ઘોડાં દીપાં એસીડ નાઇટરીકના નાંખવાં. જેથી એક જાતની કુદાણુ વસ્તુ નળીને તળીએ બેસી જશે. આવી વખતે સ્ત્રીને કમર ઉપર તંગ લુગડાં રાખવાં નહીં. ગુરદાની જગો આગળ દાખવાયો તેમાં દુખાવો જણાય તથા તાવ હોય તો તે ભાગ ઉપર થોડી જળો મુકવી તથા રાઇની પટ્ટો મારવી. અથવા ફૂલાનલનો ગરમ સેક કરવો. સ્ત્રીને ગરમ પાણીથી નવડાવવી, ગરમ પાણીનો બાફ દહાડામાં બેથી ત્રણવાર આપવો.

પેસાખ વારંવાર તપાસતા રહેવું. ઇંડાની સફેતી જેવો પદાર્થ ઓછો

થવા માંડે એટલે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગો કરી
અકેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે પાવો.

ફૂરીએટઆમોનીઆ સીટરસ. ... ગરેન ૨૦

દીંચર આવ કાલંબા ... દરામ ૨

ઇનફ્યુઝન આવ કાલંબા ... આંડિસ ૬

ધાત ઘણી જતી હોય અને તેથી ઘણી નબળાઈ જણાતી હોય તો
કુવતવાળો ખોરાક આપવો, અને ૪૦ મીનીમ દીંચર ફૂરી પરકલોરીડ તથા
છો આંડિસ પાણી એ બંનેને મેળવી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ
કલાકે દાહાડામાં ચાર વાર પાવું. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી-
ને તેના ચાર ભાગો કરી અકેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે પાવો.

એસીડ નાઇટ્રો મ્યુરીઆટીકડીલુટ ... મીનીમ ૪૦

દીંચરફૂરી પરકલોરીડ ... મીનીમ ૪૦

ઇનફ્યુઝન આવ કાલંબા ... આંડિસ ૬

ઉપલી દવાઓથી આરામ ન થાય તો ૦૧ દરામ ફટકડી, ૧૦ ગરે-
ન પર્લબીએસીટ અથવા ૧૦ ગરેન ઝીંકસીસલફસ એ ત્રણમાંથી ગમ
તે એક દવાને ૧૦ આંડિસ પાણીમાં મેળવી તે અથવા ૧૧ દરામ માયાં
ફળના બુકાને આઠ આંડિસ પાણીમાં ઉકાળી તે થંડુ પડવા પછી તે
ગાળી કાઢી તેની પીચકારી છુપા ભાગમાં મારવી.

ગ્રભવંતી સ્ત્રીને જરા પણ કામકાજ કરતાં દીલમાં ધપકારો થઈ
આવે તો અથવા હાંફણ થઈ આવે તો છાતી ઉપર ડાબી બાજુએ દી-
લની જગા આગળ ખેલાડોના પલાસતર મુકવું. અને નીચે જણાવેલી દ-
વાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ કલાકે પાવી.

ધીર સલફ્યુરીક ... દરામ ૧

ધીર કલોરીક ... દરામ ૧

દીંચરઆવ વેલેરીઅન... દરામ ૨

કેમફરવોટર ... આંડિસ ૬

ખાંસી ઘણી હોય તો ઉપલીજ દવામાં ૪૦ મીનીમ દીંચરઓપી
નાખી ઉપર જણાવ્યા પરમાણે પાવી.

અભવાળી સ્ત્રીને પીસામ વારમવાર પણ થોડી થોડી થયા કરતી હોય તો પ્રથમ ઝાડો સાફ આવે એમ કરવું અને પછી અળસીની ચા અથવા જવનું પાણી ખનાવી પાવું. પીસામ કરતી વખત ઘણી બળતરા બળતી હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગો કરી અંકેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે પાવો.

ટીચરઆવ હેનમેન	...	દરામ ૨
ગુંદરનો ભુકો	...	દરામ ૨
અલસીની ચા	...	આંઉસ ૬

પીસામની હાજત ઘણી જલદી જલદી થાય અને પેટુ ફાટ ફાટ થાય અને ફુખાવો થતો હોય તો નીચે લખેલી દવાઓની સરખી છો ગોળીઓ ખનાવી એકેક ગોળી દાડામાં ત્રણ વાર ગળાવવી.

કવીનાઈન સલફસ	...	ગરેન ૧૮
એકસ્ટ્રાક્ટ આવ હૅમ્પ્સીઆમસ.	...	ગરેન ૬

ઉપલી દવાને બદલે ટીચર આવ હૅમ્પ્સીઆમસ દરામ ૧ થી ૧૫ લેઈ તેને ત્રણ આંઉસ કરીઆતાની ચામાં નાખી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું. પેટુ ઉપર દરદ થતું હોય તો ગરમ સેક કરવો.

અભવંતી સ્ત્રીને પગમાં આંકડી આવે અથવા તણાઈ જાય તો તેને ધીમેથી લાંબા કરવા અને હાથવતી ખુબ મસળવા તથા તે ઉપર ટરપેનટાઇન ચોપડી તે ઉપર સેક કરવો. પગો સુજી આવે તો બીજાનામાં સુવાડી રાખવું. પગોને નીચે તકીઓ મુકી ઊંચા રાખવા. આંગળાંદી તે ચુઠણ સુધી ફલાનજનો પાટો બાંધી રાખવો. ઝાડો સાફ લાવવા એપસમ સાલટ અથવા સોડલીજ પાઉડરનો જીલ્લામ આપવો.

અભવંતી સ્ત્રીને પેટમાં ફુખાવો થતો હોય તથા આંકડી આવતી હોય તો પેટ ઉપર સેક કરવો. અને ટીચર આવ જૅનસીઅન અથવા કમપાર્ગેડ ટીચર આવ કારડામીમ ટીપાં ૩૦ થી ૪૦ લેઈ એક આંઉસ પેપરમીન્ટવાટર અથવા કુદનાના પાણીમાં નાખી પાવું અને પેટ ઉપર એઇલ આવ કાન્થુપુટી, ટરપેનટાઇન અથવા ટીચરઓપી અને કોલન

વાટર એ બંને સરખે ભાગે મેળવી તે ધીમે ધીમે ચોપડાં અને પેટ ઉપર સઘળી બાજુએ એક સરખુ દબાણ થાય એવી રીતે પાટો બાંધવો. તેમજ નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગો કરી અઢેકો ભાગ દર ત્રણ કલાકે પાવો.

ઠંધરે સલફ્યુરીક ...	દરામ ૧
સ્પીરીટ આવ કલોરોફોર્મ ...	દરામ ૧
ટીચરએપી ..	મીનીમ ૨૦
ટીચરકારડામોમકો ...	દરામ ૨
આકવામિનથા પેપરેટા ...	આંઉસ ૬

અભવંતી સ્ત્રીના છુપા ભાગની બાહારની સપાટી ઉપર અથવા અંદરની બાજુએ નહીં ખમાય એવી ખુજલી અથવા ચણ થાય અને તે ખંજેળવાથી ચાંદાં પડે તો તેને કારબોલીક સોપથી હમેશાં ધોવા અને નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ૧ ચમચો લઈ તેથી તે ભાગો ધોવા. આ પરમાણુ ધોતી વખત ૧ ચમચાથી વધારે દવા લેવી નહીં.

એસીડ હેડ્રોક્સીઆનીક ડીલુટ ...	દરામ ૧
લાઇકરએપાઇ સેડેટીવ ...	દરામ ૧
કારબોનિટ આવ સોડા ..	દરામ ૨
પાણી ...	આંઉસ ૬

અથવા—લીમડાના પાનડાનો રસ કીડવાળા ભાગ ઉપર ચોપડવા અથવા કીડ ઘણી લાગતી હોય તેની સાથે બળતરા બળતી હોય તો સલફરે સોપ અથવા પેટ્રોલીઅમ સોપથી તે ભાગો ધોવા અને ત્યાર પછી ત્રીસ ગરેન ગળીને, થંડા પાણીમાં ધીગળાવી તે પાણી કીડવાળા ભાગો ઉપર ચોપડવું અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તેમાં લુગડાનો કટકો બોળી તે કીડવાળા ભાગ ઉપર મુકવો અને તે બીજલોજ રાખવો.

બેરેકસ ...	દરામ ૨
ગલીસીરાઇન ...	દરામ ૩
પાણી ...	આંઉસ ૨

ઉપલા કોઈ પણ ઉપાયથી આરામ ન થાય તો ૫ ગરેન નાઈટ્રેટ આવ સોલવર અને એક આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી પીછાવતી

તે ભાગો ઉપર અંકેકા દાડને આંતરે દાડમાં એક વાર લગાડવું. અથ-
વા બે દરામ ટીંચરઆવ આઠઐડાઇન તથા બે દરામ પાણી એ, બંનેને
મેળવી પીંછાવતી કીડયાળા ભાગ ઉપર સવાર સાંજ લગાડવું.

ઝાડો સાફ લાવવા હલકો અવાર નવાર જીલાખ આપવો.

અભવંતી સ્ત્રીને દસતાન ઘણું જનુ હોય તો તેણીને હાલચાલ કરવા
દેવી નહીં પણ સુવાડીજ રાખવી. ખોરાક હલકો આપવો. તથા નીચે
જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના બે ભાગો કરી અંકેકા ભાગ સવાર સાંજ
પીચકારીવડે છુપા ભાગમાં દાખલ કરવો.

ફટકડી	...	દરામ ૦૧
એસીડ ટાનાઈક...		ગરેન ૧૦
ઝીંકસી સલફસ		ગરેન ૨૦
પાણી	...	આંઉસ ૨

તેમજ નીચેની દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગો કરી અંકેકા ભાગ
દર ત્રણ કલાકે પાવો.

એસીડ ગાલીક	...	ગરેન ૨૦
એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ...		દરામ ૧
ઇનફ્યુઝન આવ રોઝ	...	આંઉસ ૨

આવી ખીમારીવાળી સ્ત્રીઓએ ઉઘાડે પગે તથા ભીનાસ અને
સરદીવાળી જગોમાં ફરવું નહીં અથવા રેવું નહીં. મરચાં, દારૂ જેવી જલદ
વસતુઓ વાપરવી નહીં.

અભવંતી સ્ત્રીને ઊંઘ ન આવતી હોય અને બેચેની જણાતી હોય
તો ટીંચરઆવ હઠઐસીઆમસ ટીંપાં ૨૦ થી ૩૦ ને એક આંઉસ
કેમફરવોટરમાં નાખીને રાતના સુતી વેળા પાવું. ખુલી હવામાં આબરની
સુવાડવું તથા ઉપર લુગડા ઘણાં ઐઢાડેલાં હોય તો કાઢો નાખવાં, દારૂ
તથા ગરમ વસતુ ખીલકુલ આપવી નહીં, ચા આપવી નહીં, ઝાડો સાફ
લાવવા સીડલીજ પાઉડરનો જીલાખ આપવો. માથુ ફુપ્પુ હોય અને
લોહી વીકારના માથાના દરદનું ઓન જણાવું હોય તો લોહી વીકારના દર-
દમાં બતાવેલા ઇલાખો કરવા.

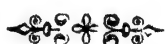
અભસ્થાનમાં થતી ગાંઠ.

એનલાર્જમેન્ટ ઓન્ડ ટ્યુમર્સ ઓફ ધી ઉત્રી.

(Enlargement and Tumours of the Womb)

કેટલીક વેળા સ્ત્રીના અભસ્થાનમાં ગાંઠો થાય છે. આ ગાંઠો કોઈ વેળા નાહાની અને કોઈ વેળા મોટી હોય છે. તેથી સ્ત્રી અભવંતી હોય એમ લાગે છે. આ ગાંઠો કમળની અંદર માંસ સાથે ઘેરી વળગેલી હોય છે.

ઉપાય—કલોરાઈડ ઓફ આયોડીન દરમ એક અને ચાર આઉન્સ પાણી એ બંનેને મેળવી તેના ચાર ભાગો કરી દાડમાં ચાર વખત ઘણા મહીના સુધી પાવી અથવા ૪૦ થી ૧૦ ગરેન પોટાસા ઓ. માઈડ અને છો આઈન્સ પાણી એ બંનેને મેળવી પોણું વાદન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાક પાવું અને તે ઘણા મહીના સુધી ચાલુ રાખવું. આ ડો કમળ રહેતા હોય તો એ દવામાં ત્રણ દરમ કરીમ ઓફ ટાર્ટર નાખી પાવું.

અભસ્થાનનું નીચે ઉતરી પડવું.

(પ્રોલેપસસ યુટેરી—Prolapsus Uteri)

કેટલીક વખત સ્ત્રીને બાળકનો જનમ આપવાથી અથવા નખખાઈથી તેણીનું ગરભસ્થાન અથવા કમળ નીચે ઉતરી જાય છે. કેટલી એક વખત તે એટલે સુધી ઉતરી જાય છે કે તેના મોઢાની કોર સ્ત્રીના છુપા ભાગથી છેક બહાર દેખાય છે.

ઉપાય—કમળ સ્ત્રીના છુપા ભાગની બહાર છેક ન આવતું હોય તો તેણીએ આસાએસ લેવી અને બીછાના ઉપર સુતી વખત બંને કુલા નીચે તકીયો મુકી તે ભાગ ખભા કરતાં જરા ઊંચો રહે તેવી રીતે સુવું. પેટ ઉપર તથા છુપા ભાગ ઉપર સુગરલેડનું થંક પાણી મુક્યા કરવું. તથા ૧ થી ૪ દરમ એસીડટાનીક અને એક આઉન્સ ગલીસ્ટીરાઈન એ બંને મેળવીને એક રેનો ગોળ ડુઓ બનાવી તેમાં બોળવો. આ ડુઓને એક

ગ્રીણી દોરીથી બાંધવો અને તે રત્ન સુતી વખત છુપા ભાગમાં મુકી રાખવો. અને તે સવારમાં કાઢી નાખવો.

દુધના જેવી પાતળી સફેદ ધાત જતી હોય તો બા આંડિસ પ્રીન અને ૨૦ આંડિસ પાણીમાં ઉકાળીને તે થંડુ પડવા દેવું અને પછી તેમાં બ દરામ એસીડ ટાનીક નાખી તેને રબરની પીચકારી વતી છુપા ભાગમાં દરરોજ દાખલ કરવું. દરેક ઘણું થતુ હોય તો એક આંડિસ પાણી તથા ૧૫ થી ૩૦ મીનીમ ટીચર એપી એ બંનેને મેળવી તેને કાચના પીચકારી વતી છુપા ભાગમાં દાખલ કરવું.

આવી વખતે ટીચર એપી ઘણું વાપરવું નહિ કારણ કે તેથી ગર થાયદો થાય છે.

ઝાડો કબજ રહેતો હોય તો વખતો વખત કીમ આવ ટારટરનો જી-લાખ આપવો. અને બાળક અવતરવા પછી ચઉદ પંચર દહાડા વીતા પછી એક દરામ બીકવીડ એકરૂકટ આવ અરગટ અને સાડાચાર આંડિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાંથી પોણું વાહન ગલાસ ભરી દા-હાડામાં ત્રણ વારે પાવું. તથા એક દરામ એસીડ ટાનીક અને ચાર દરામ મીણુ એ બંનેને મેળવીને તેના એક ગોળ દડો બનાવી તેની આસપાસ દોરી બાંધી તેને છુપા ભાગમાં મુકી રાખવો. તેથી ક્ષાપી સોળે આવે તો દડો કાઢી નાખવો.

અથવા કમળ એક સ્ત્રીના છુપા ભાગની બાહાર નીકળી પડે તો સ્ત્રીએ બીછાના ઉપર મુઠ્ઠી આંગળાંથી કમળ ઉપર ચડાવી પછી ઉપર પરમાણુ ખતાવેલી દવાની પીચકારી મારવી.

આ બીમારીમાં અરગટની દવા ઘણો ફાયદો કરે છે પણ તે વા-પરતી વખત ઉછાળો અથવા ઉલટી થાય તો તે બંધ કરવી.

અભસ્થાનના મોઢાની કોરવું સુજવું.

કેટલીએક વખત કમળના મોઢાની કોર મુજી આવીને તે જાડી તથા કડણુ થાય છે.

ઉપાય—સ્પેક્યુલમ (એક જાતનું હથિયાર ઉપર જરા તેલ મોપડી સ્ત્રીના) છુપા ભાગમાં મુકવું, જેથી કમળના મોઢાની કોર જોવામાં આવશે. પછી

૩૮૮ બાળકને જન્મ આપતી વખત સ્ત્રીને થતી તાંણુ.

તે સુજેલા ભાગ ઉપર કાસટીક અડચાડીયામાં એક અથવા બેવાર અળગે હાથે લગાડવી, એથી આરામ ન થાયતો તે સુજેલા ભાગ ઉપર ઘણી સં-ભાળથી પાંચથી છો જગો મુકવી અને થોડા દહાડા વીતા પછી બે દરામ ટુંકણુખાર, વીશ આંદ્રસ પાણી તથા વીશથી ત્રીસ મીનીમ ટીચર ઓપી એ બુલેન મેળવી તેના ત્રણ ભાગો કરી અકેકો ભાગ દહાડામાં ત્રણ વાર રખરની પીચકારી વતી છુપા ભાગમાં દાખલ કરવો.

ત્રભવંતી સ્ત્રીને બાળકનો જન્મ આપ્યા અ- ગાઉ અથવા આપતી વેળા અથવા આપા પછી થતી તાંણુ.

(પ્યુરપેરલ કનવલઝન્સ—Puerperal convulsions)

નીશાની—તાંણુ થઈ આવવાની અગાઉ તેને ચક્રર આવેછે, માથુ ભરે લાગેછે અને તેમાં ખેંચાવો થાયછે. કાંતમાં કંઠારાં બાલેછે. આંખો રાતી થાયછે. તેણીને ઉભસ તથા ગીણી ચળકતી સળે હવામાં ઉડતી દેખાયછે. નાડી ભરેલી, કઠણુ તથા ઘણી ધીમી ચાલેછે તે વારમ-વારે ડચકાં ખાયછે. ભરેલીદ્રામાં પરુછે તથા ઝોકાં ખાયછે. કેટલીક વખત માથામાં તથા પીપડી આગળ પેટમાં થોડે ઘોડે વારેકોઈ અણીવાળુ હથીઆર ભાંકતુ હોય એવું દરદ થાયછે તાહાડ વાયછે. ઉપર પરમાણે નીશાનીઓ પ્વાંતમાં ન રાખી ઉપાય નકરો હોયતો તેણીને એકદમ મુરછા થઈ આવેછે. હાથ પગના લોચાઓમાં જોરથી તાંણુ તથા ખેંચ થાયછે. આંખના ડોળા એક બાજુથી બીજી બાજુ તરફ ઘણા જોરમાં હાલા કરેછે. મોઢું ફેરવાઈને ઘણું બીહામાણું લાગેછે અને તે મુજીને તેનો રંગ કાળો થઈ જાયછે. એક મીનીટમાં આસરે સોળવાર સ્વાસ ચાલવાને બદલે ઘણો ઉતાવળો ચાલેછે અને દાંતો એક મેક ઉપર ચઢી જઈ સંજીવ થઈ જાયછે તેથી મોઢાની અંદર થુંક એકઠુ થાયછે, જ્યાં સ્વાસ ચાલતી વેળા એક જાતનો અવાજ નીકળેછે. અને તે આસરે અરધો

કલાક સુધી મુરછામાં પડી રહેછે અને જ્યારે સુધીમાં આવેછે ત્યારે તે-
ણીને ઘણો થાક ચડેલો લાગેછે.

સમ્યક્—ગ્રભસ્થાનમાં બાળક રેવાથી તે મોટું થાયછે, જેથી બિભ્બના
નસો ઉપર દબાણ થવાથી તેઓમાં લોહી ખસેખસ કરેતું નથી, જેથી
તાંબુ થઈ આવેછે. તે સાવાય બીજા કેટલાંએક કારણોથી તાંબુ થઈ
આવેછે, જેવાં કે—મનને લગતા નિસાથી, ઘણા દાડા મુઠા ડાળે કબજ
રેવાથી, ગ્રભસ્થાનનું દબાણ દુકા ઉપર થવાથી, પીરસાબ થઈ શકતી નથી,
અને તેથી દુકામાં પીસાબ એકઠી થઈને તે બરાઈ જવાથી. બાળકને
જન્મ આપતો વેળા ઘણી કસ્ટો એવાવાથી વીગેરે કારણોને લીધે તાંબુ
થાયછે.

ઉપાય—બીમાર મજબૂત બાંધાની તથા લોહીવાળી હોયતો એક
અથવા બેને હાથોની ફસ ખોલાવવી પણ નખળા બાંધાની હોયતો ફસ
ખોલાવવી નહીં પણ માથાના બાલ કઢાવી નાખી તે ઉપર કોથળામાં ખરફ
ભરી તે કોથળી માથા ઉપર મુકવી અથવા પાણીમાં કોલનવોટર નાખી
તેમાં લુગડુ ખોળી માથા ઉપર મુકી જ રાખવું. બીચો ઉપર બલીસટર
મુકવું. વાંસ આંગિસ પાણીમાં ઘોડો સાબુનાંખી તે સઘળું પીચકારીથી ગુદા
માં દાખલ કરેવું, તેથી ડાંડો સાફ ન આવે તો પાંચથી દસ ગરેન કેલો-
મલ જીભ ઉપર ભભરાવું. આજરો સુધીમાં હોય અને દવા પી શકે
એમ હોયતો કેલોમલ આપવા પછી ચાર દરામ એપસમસાલ્ટ તથા બે
આંગિસ ઇનફ્યુઝન આવ સેના એ બંનેને મેળવી તે પાઈ દેવું, પણ
આજરો મેસુધ હોય અને કંઈ ગળી શકાતું ન હોયતો એક ટીપુ જમા-
લગોટાનું તેલ જીભ ઉપર મુકવું. પાસાબ ગંધ હોયતો સળી મુકી પીસા-
બ કાઢવો.

કલોરોફોરમ રૂમાલ ઉપર છાંટી તે જ્યાં સુધી ઊંધમાં આવે ત્યાં
સુધી મુંઝાડવું. અને ઊંધ આવવા પછી મુંઝાડવી નહીં. તાંબુ કેટલે કેટલે
વખતે આવેછે તે ધ્યાનમાં રાખી જ્યારે તે થવાનો વખત હોય તેની
અગાઉ અડધે કલાકે કલોરોફોરમ મુંઝાડવું, એ પરમાણે ત્રણ ચાર વ-
ખત કરવાથી તાંબુ મટી જશે.

૩૬૦ સુવાવડી સ્ત્રીની તથા જનમેલા બાળકની માવજત.

ઉપર પરમાણુ ઉપાયો કરવા છતાં આરામ ન આવે તો કોઈ કામિ-
લ દાઈ અથવા ડાક્ટર પાસે બાળકને અંદરથી કઢાવી લેવું.

અથવા બાળકનો જનમ આપવા પછી તાંણુ થાય તો ૦ ગરેન
મ્યુરેટ આવ મોરફીઆ અને પાંચ મીનીમ પાણી, એ બંનેને મેળવી તેની
ખંભામાં પીચકારી મારવી અને જો જરૂર જણાય તો. દર ત્રણથી ચાર
કલાકે દાખલ કરવા કરવું. ક્લોરોફોર્મ અથવા ઇથર રમાલ ઉપર છાંટી
તે સુંઘાડવું તથા ૫ ગરેન મેનઝોમક એસીડ અથવા ૫ થી ૭ ગરેન
કપુર દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ફંદાડવું અને બાકી ઉપર બહારથી મારવું.

બાળકનો જનમ આપવા પછી સુવાવડી સ્ત્રીની તથા જનમેલા બાળકની માવજત.

(ટ્રીટમેન્ટ આફ્ટર ડીલિવરી—Treatment after delivery)

સુવાવડી સ્ત્રીનો ઓરડો સારો હવાવાળો જોઈએ, ઓરડાનાં બારી
બારણાં ખુલાં રાખવાં, જેથી ઓખી હવા અંદર આવે ન કરી શકે, તે-
ણીના પાસે ઝાઝી બીડ થવા દેવી નહીં, બનતાં સુધી થોડા માણસોથી
મેસવું અને તેમણે પણ ઝાઝી વાતચીત અથવા કંઈ ગડબડ કરવી નહીં,
વાત કરવી હોય તો ઘણીજ ધોમાસથી બોલવું કે બોલેલો બોલ સુવાવડી
સ્ત્રીના કાંત ઉપર ન જાય. તેણીને સાંત દીલથી હીમત તથા દીલાસો
આપવો. વીણ શરૂ થયા પછી ઓપીસ કલાકની અંદર બાળક જનમે છે.
બાળક કંઈ પણ હરકત વીના જનમે તોપણ ઓરડાને ઘણો થાક લાગે
છે. વાસતે તેને બાળકનો જનમ આપવા પછી તરત સારી પેંડે સુવા
દેવી જેથી થાક ઉતરી જશે અને તબીબત હુંશીયાર થશે.

થાક ઘણો લાગે હોય અને મેચેનીને લીધે જીંધ ન આવે તો ૧૦
મીનીમ ઈથરઓપી, એક ગલાસ પાણીમાં નાખી પાઈ દેવું, જેથી સારી
રીતે જીંધ આવી જશે પણ જો આવી હાલતમાં નાડી બેસી ગએલી
લાગે અથવા ઘણી નાની લાગે, ઓરો ઉતરી ગએલો લાગે અને નબળાઈ

જણાય તો થોડો વાંધન અથવા ખાંડી પાણી સાથે પાવે. અને પછી તેને ઊંઘવા દેવી પણ ચાદરાખુ કે આવા જરૂરીના કારણે સોવાય વાંધન અથવા ખાંડી કદો પણ આપવો નહીં કારણ કે તેથી ઘણો ગેરફાયદો થાય છે.

સુઈ ઉડવા પછી તબીબીત હુશિયાર થાય એટલે કાંકરવરણા પાણીમાં થોડો ખાંડી નાખી તેથી બહારના ભાગોને દહાડામાં બે ત્રણ વાર સારી પેંઠે ધોવા. એર પડી જવા પછી ગરમ પાણીમાં રમાલ બાળી બહારના ભાગો ઉપર મેલી રાખવો. અને તે દહાડામાં બે ત્રણ વાર બદલા કરવો.

બાળકનો જનમ આપવા પછી તુરત અથવા એક બે દહાડામાં બીજાના ઉપરથી ઉઠાવેસ કરવાથી ગરબસ્થાન પોતાની જગ્યાએથી ખસી જાય છે. દસતાંન છુટી જાય છે. અને ભયંકર મરગ્ને પેદા થાય છે. વાસ્તે આઠ દસ દહાડા સુધી તેને બીજકુલ ઉઠાવેસ અથવા હાલ ચાલ કરવા દેવી નહિ. પીસામ અથવા ઝાડો વાસણમાં બીજાના ઉપરજ કરાવવો. આઠ દીવસ પછી જરા ઉઠાવેસ કરવા અથવા મોટી નેતરની ખુરશી આવે છે તેના ઉપર ઓઠીગણુ દેઈ બેસવા દેવી અને ૧૨ થી ૧૫ દીવસ પછી ધીમે ધીમે હાલચાલ કરવા દેવી. બાળકનો જનમ થાય અને એર પડવા પછી દસતાંન છુટી ન જાય તથા ગરબસ્થાન બિચાઈને પોતાની મેળે આગલી સ્થિતિમાં આવે એટલા વાસ્તે પીડુ ઉપર હાથ રાખીને ત્યાં બુગડાની ગાદી કરી તે ઉપર મુકી અને તેના ઉપર પાટો બાંધી લેવો. એક વખત પાટો બાંધવા પછી તે નરમ પડી જાય તો પાછો તંગ બાંધવો. આ પરમાણે ઓછામાં ઓછા આઠથી બાર દહાડા સુધી પાટો બાંધી રાખવો. ઉપર પરમાણે ગરબવંતી સ્ત્રીની સંભાળ રાખવાની ઘણી જરૂર છે. કારણ કે ઉપર પરમાણે સંભાળ નહિ રાખવાથી જીંઠલી ખરાબી થાય છે તેટલી બીજ કોઈ કારણથી થતી નથી.

ઉપર પરમાણે ઘણી સંભાળ રાખવા છતાં કેટલીએક વાર કેટલાં એક કારણોને લીધે બાળકનો જનમ આપવા પછી દસતાંન છુટી જાય છે. જેથી સ્ત્રીનો જીવ ઘણો ધાર્તીમાં આવી જાય છે. એ પરમાણે થવાનાં કારણો નીચે પરમાણે છે.

૧ જુ—બાળકનો જનમ આપવા પછી ગરભસ્થાન સઘળી તરફથી સરખી રીતે એસાઇને પોતાની આગલી સ્થીતામાં નાનું થવાને બદલે કોઈ વેળા તેમાં લોહીની અંધાઈ ગએલી ગાંઠ રહી જવાથી અથવા પાટો સરખી રીતે દબાણ નહિ કરે એવી રીતે એટલે કે એક કોરથી વધારે અને બીજી કોરથી થોડું અંધાવાથી તે આકુ અવજી એસાઈ જાય છે. જેથી તેમાં લોહી પણ નિયમવિના ગમે તેમ ફરે છે. અને તેથી દસ્તાન છુટી જાય છે.

૨ જુ—સુઆણીની બુલથી અથવા સ્વભાવીક રીતે ઝોર આપીને આખી બહાર પડવાને બદલે તેમાંનો થોડોક ભાગ ગરભસ્થાનમાં રહી જાય છે. જેથી તે ભાગમાંથી લોહી વેહા કરે છે.

૩ જુ—સ્ત્રીનો બાંધો પ્રથમથીજ નબળો હોવાથી ગરભસ્થાન પોતાની મેળે એસાઇને પોતાની આગલી સ્થીતિના કદથી જરા પણ નાનું થતુ નથી પણ બાળકનો જનમ આપવા અગાઉ તેમાં બાળક રહેવાથી જેવું તે મોટા કદનું હોય છે. તેવુંજ તે મોટા કદનું જનમ આપવા પછી પણ રહે છે, જેથી તેમાંના ઝીણી નસોનાં કોરો પણ એસાતી નથી જેથી દસ્તાન વેહા કરે છે.

આ પરમાણે પુસકળ દસતાન જવાને અટકાવવાની ઘણી જરૂર છે વાસ્તે બાળકનો જનમ આપવા પછી થોડા વખત બાદ એક હાથ છુપા ભાગમાં એટલે ગરભસ્થાનમાં દાખલ કરવો. અને ત્યાં તે એકથી બે મીનીટ સુધી રાખવો અને બીજો હાથ પેટુ ઉપર દબાણ કરવું, જેથી ગરભસ્થાનના માંસના સાકાઓ સરખી રીતે એસાવા માંડશે અને તેથી ઝોરનો ટુટી ગએલો ભાગ અથવા લોહીની કોઈ અંધાએલી ગાંઠ બહાર નીકળી પડશે. એવી રીતે કરવા પછી હાથ પાછો બાહાર કાઢીને પેટુ ઉપર એક સરખી રીતે દબાણ થાય એવી રીતે પાટો બાંધો લેવો. આ પરમાણે કરવા છતાં દસ્તાન જતુ અંધ ન થાય તો બરેફના કટકા લુગડામાં લપેટી પેટુ ઉપર મુકી રાખવા અથવા પાણીમાં બરેફ નાખી તે પાણીની પીચકારી છુપા ભાગમાં મારવી.

પીવાની દવા તરીકે બા દરામ અગરટનો ભુકો તથા ૮થી ૧૦ ગરેન એસીડગાલીક એ બંનેને મેળવી તેનું પડીકું કરી જ્યાં સુધી જરૂર જણાય

ત્યાં સુધી દર એક કલાકે ફકાડવું અથવા નીચે પરમાણુ દવા બનાવી પેટની ચામડીમાં પીચકારી વતી દાખલ કરવી.

અરગોટીન ... ગરેન ૨ થી ૩

રેકટીફાઇડસ્પીરીટ આવવાઇન. મીનીમ ૫

પાણી ... મીનીમ ૧૦

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેન! ચાર બાગો કરી અંકેકો ભાગ દર બે કલાકે પાવો.

એસીડગાલીક ... ગરેન ૩૦

એસીડ સલફ્યુરીકડીલુટ... દરામ ૧૧૧

સાકરનો સીરો ... આંઉસ ૧

પાણી ... આંઉસ ૬

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે સઘળી પાઈદવી અને બે જરે જણાય તો દર બે કલાકે ફરીથી પાયા કરવી.

ટરપેનટાઇન ... ચમચો ૧ થી ૨

બદામનું ફુધ ... ચમચો ૧

પાણી ... આંઉસ ૧૧

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેની ચાર ગોળીઓ બનાવી અંકેકી ગોળી દર બે કલાકે પાણી સાથે ગળાવવી.

એસીટેટ આવલેડ * ... ગરેન ૧૮

એકસ્ટ્રાક્ટઆવ ઓપીયમ ... ગરેન ૩

એસીડ ગાલીક ... ગરેન ૩૦

ગુંદરનો ભુકો ... ગરેન ૩૦

પાણી ... ચમચો ૦૧

ખોરાક—શરૂઆતમાં ચારપાંચ દહાડા સુધી સાબુઓખા, આરારિટ, એવી વસ્તુની કાંજ ફુધ, માખણ, રોટલી, એવું આપવું એ સીવાય બીજું કંઈ આપવું નહિ અને પછી હળવે હળવે કુવત વાળો ખોરાક આપવો.

ગાંઠનું દરદ—ખોર પડવા પછી ગરભસ્થાનની ગાંઠમાં ખમાય એવું દરદ થોડા દાડા થયા કરે છે તેથી તંદુરસ્તીને કંઈ હરકત આવતી નથી, પણ કોઈ વખત એ દરદ વધારે થાય છે. અને ગાંઠ વધારે મોટી થયેલી

લાગે છે. એવી વખતે ગાંઠ ઉપર ફલાનજનો સેક કરવા જેથી ગરબરથાં-
નમાં બંધાઈ ગયેલુ લોહી છુટી બહાર નીકળશે જેથી ગાંઠનું દરદ નરમ
પડશે પણ એ ઉપાયથી આરામ ન થાય તો ઈંચર ઓપી ઈપાં ૧૦ ને
એક આંદ્રસ પાણીમાં નાખીને પાછ દેશું. અને જરૂર જણાય તો ત્રણ
કલાક પછી ફરી એજ દવા પાવી. ઝાડો કબજ હોય તો નીચેની દવા
સઘળી મેળવી પાઈ દેવી.

એપસમસાહટ	...	દરામ ૪
માના(સોરએસત)	...	દરામ ૨
સુનામબીની આ	...	આંદ્રસ ૧૧

પીસાખ—બાળકનો જનમ થયા પછી વખતે પેશાબ ડુકનામાં હોય
છે તોપણ સુવાવડી સ્ત્રીને પેશાબની હાજત લાગતી નથી વારતે ૧થી ૮
કલાકમાં પેશાબ ન આવેતો પેશાબ કરવાને યાદ આપવી. જેથી તેની હા-
જત નહિ હોવા છતાં મેનત કરવાથી પેશાબ સારી પઠે ઉતરશે. પણ તેમ
કરવા છતાં પેશાબ ન ઉતરેતો ગરમ પાણીમાં લુગડુ બાળી તેથી સારી
પઠે પેકુને સેકવું જેથી પેશાબ છુટશે એ પરમાણે ઉપાય કરવા છતાં ન
ઉતરે તો સળી મુકીને પીસાબ કાઢવો.

તાવ—જણવાની મેનતને લીધે તેમજ દુધ પેદા થવાના જોરથી
સેજ અંગ તપી આવેછે તેની ફીકર નહિ. એવી વખતે ઓરંડામાં પવન
સારી પઠે આવવા દેવો પણ શરીર ઉપર થંડો પવન ન લાગે તેમ કરવું.
જો તાવ વધારે હોય અને થાંનમાં દરદ થાય તો તેનો જુદો ઉપાય બતા-
વેલછે તે પરમાણે કરવું.

જખમ—આપણી દેશી દાઢઝોની જણાવવાનો ખરાબ ટેવથી બા-
ળકને ખેંચવાને બાણુંજ ધિકારવા જોગ જોર કરવાથી અથવા સ્ત્રી પાસે
પોતાના જોર કરતાં વધારે જોરથી વીણ ખવડાવવાથી બાહારના બાગો
એટલાતો ખેંચાયછે કે વખતો વખત ઘણાં મોટાં અને ભયંકર જખમો
પડેછે. વખતે સંબંધ મારગની આગલી કોરથી તે સફરાની કોર સુધીની
જમીન ફાટી જાયછે અને ત્યાં મોટો ચીરો પડેછે અને વખતે તે એટલો
બધો ચીરો પડેછે કે સફરાનો મારગ અને સંબંધ મારગનો છેદ એક
થઈ જાયછે અને તે જમદીથી ફાટતો નથી. વારતે જણાવી વેળા સ્ત્રીને

ખીજાના ઉપર ડાબી બાજુએ કોર વાળીને તથા બંને પગો ધુટણ આગળથી વાળી રાખીને મુવાડીને બાજકને આવવા દીધું હોય તથા જે વેળા બાજકનું દબાણ બાહારના ભાગે ઉપર થાય તે વેળા તેઓ ઉપર હાથનો ટેકો બરાબર દીધો હોય તો આવા માદા બનાવ થોડા બને છે. વાસ્તે એ પરમાણે તજવીજ કરવી.

જો જખમ થોડો હોય તો કોકરવરણા પાણીથી ઘોસા કરેલા. જખમની બંને કોરને પાસે લગોલગ રાખી અને તે ખસી ન જાય માટે હીલ ચાલ કરવી નહિ. જખમ ન રૂઝાય અને વાંકો ટેડો હોય તો લીન્ટના કટકાને ફરાયરસ બાલસમમાં બોળીને તે ઉપર દરરોજ મેલવું અને ઉપર સફેત મલમની પટ્ટી મારવી કદાપી મોટો જખમ થઈ ગયો હોય તો ટાંકા લેવા અને ઉપર પરમાણે પટ્ટી મારવી.

ગરભસ્થાનમાં થતો દુખાવો.

(આફ્ટર પેન્સ — After pains)

બાજકનો જનમ થયા પછી અથવા એક પછી ગરભસ્થાનમાં લોહીની ગાંઠો રહ્યાથી અથવા બીજા હરકોઈ કારણને લીધે તેમાં ન ખમી શકાય એવા શકત દુખાવો થાય છે. થોડો દુખાવો થતો હોય તો તેથી ફાયદો થાય છે. એ પ્રમાણે સેજ દુખાવો થઈને ગરભસ્થાન પોતાની આગલી સ્થિતિમાં આવે છે. એટલે કે તે પાછું અસલ જેવું નાનું થાય છે, વાસ્તે તેવી વખતે દવાની જરૂર નથી. પણ કદાપી દુખાવો ઘણાં જોરમાં થતો હોય તથા ઝાડો કબજા હોય તો પ્રથમ એકાદ જીલાબ આપવો. જેવા કે ૩ દરંમ સીડલીજ પાઉડર, ૧૧૧ ચમચો એરંડીયું તેલ વીંચેરે આપવું. પેદુ ઉપર ફલાનલનો ગરમ પાણીથી શેક કરવો. અને ઝાડો ઉતરવા પછી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાળીને ગલાસ ભરી દાડામાં તણુ અથવા ચાર વાર પાવું.

ટરપેનટાઇન

દરંમ ૪

ટીચર આવ આપીઅમ મીનીમ ૪૦

ગુંદરનો ભુકો

દરંમ ૨

સીનેમોમ પોદર

આંદ્રસ ૬

બાળક જનમવા પછી માતાના થાંનમાં દુધ

આવતી વેળા આવતો તાવ.

(મીલ્ક ફીવર—Milk Fever)

કેટલીક વખતે બાળકનો જનમ આપવા પછી થાંનમાં દુધ આવતી વખતે તેણીને તાવ આવેછે. વારતે જો સેજ તાવ આવતો હોય તો તેની ફીકર નહીં પણ જો તાવ ઘણો જોરમાં હોય અને થાંનમાં ઘણો દુધાવો થઈને દુધ પણ ઘણું વેગે હોય તો દુધ ઓછું કરવા સાફ ઓરાકમાં રૂકત કાંજી, દુધ અને રોટલી આપવી. તથા એપસેમ સાલ્ડનો હલકો જીલાય આપવો. અને થાંનો ઉપર ગલીસીરાઈન તથા ટીઅર આવ બેલાડોના, એ બંનેને સરખે ભાગે મેળવીને તેમાં લુગડાનો કટકો બાળી થાંનો ઉપર ભીંનલો ને ભીંનલો મુકવો. અથવા મુગરલેડનું પાણી બનાવી તેમાં લુગડું બાળી તે થાંનો ઉપર મુકવું.

ચેતવણી.—ઉપલી બંને દવાઓ, તેમજ બીજી દવાઓ કોઈ કારણ ને માટે થાંનો ઉપર ઓપડેલ હોય તો બાળકને ધવાડતી વખતે તે થાંનો ખુબ સારી પેઠે ધોઈ સાફ કરી લુછી ધવાડવું, કારણ કે એવી ઘણીખરી દવાઓ ઝેરી હોયછે. તેથી ઘણો ગેરફાયદો થાયછે.

બાળકનો જનમ આપતી વખતે છુપા ભાગમાં થતો જખમ.

(ઉન્ડ ઇન ધ પેરીનીઅમ—Wound in the perineum)

બાળકનો જનમ આપતીવેળા માતાના બાહારના છુપા ભાગો ઉપર ઘણું દબાણ થવાથી તથા તે ભાગો ઘણા ખેંચાવાથી કોઈ વખતે સફરાની કોર સુધી મોટા ચીરા પડેછે. એમ ન થવા અવારનવાર હલકો જીલાય આપવો. અને ઝાડો સાફ લાવતા રહેવું, કારણ કે ઝાડો કબજ રહેવાથી સફરા આગળ દબાણ થઈ અને તેથી બાળક જનમતી વખતે જખમ મોટો પડેછે.

અથવા—જખમ થયો હોય તો તે જખમ જેટલો લીન્ટનો કટકો લઈ તેને ટરપેનટાઈન, ક્રાયરેસ બાલસમ, અથવા ગલીસીરાઈનમાં બા.

ળીને તે ઉપર મુકવી. અને તેના ઉપર સફેત મલમની પટ્ટી મારવી અથવા ૧ ભાગ કારબોલીક એસીડ અને ૮ ભાગ ગલીસીરાઈન, એ બંનેને મેળવીને તેમાં ૩ બોળી તે ધા ઉપર મુકવા. તથા તેના ઉપર સફેત મલમની પટ્ટી મારવી અથવા ૧ ભાગ આઇઓડો ફોર્મ તથા ૮ ભાગ અરબી, એ બંનેને મેળવી તે કપડા ઉપર ચોપડીને તેના આગળી બનાવી તે મુકવી.

બાળકનો જનમ થવા પછી તેને સ્વાસ લેવામાં થતી અડચણ.

(ડીફીકલ્ટી આવ બ્રીથીંગ ઇન ધ ન્યુલી બોર્ન ઇન્ફન્ટ.)

(Difficulty of breathing in the newly born Infant.)

બાળક જનમવા પછી સારી પેઠે સ્વાસ ન લેઈ શકતુ હોય અને તેથી તે ગુંગળાઈને મરી જવાની ધાર્તીમાં હોયતો તેના ઘટતા ઉપાયો કરવાની ઘણી જરૂર છે.

ઉપાય—નાથ તેના ગળાની આસપાસ વીટળાઈ ગયો હોયતો તે કાઢી નાખવો. અને તેના મોઢા ઉપર તથા છાતી ઉપર સારી પેઠે થંડુ પાણી છાંટવું, તેના સાથળો ઉપર જરા દાબવું. હળવેથી તેના કાંનો ઉપર ચીમટીયો બરવી. કોલનપોટર સુંઘાડવું. અથવા સેવાય એટલા ગરમ પાણીના વાસણમાં તેને બોળીને તેમાંથી કાઢી લેઈ પાછુ થંડા પાણીના વાસણમાં બેસાડવું, તેમાંથી કાઢી લેઈને વળી પાછુ ગરમ પાણીમાં બેસાડવું. એ પરમાણે અવાર નવાર ગરમ તથા થંડા પાણીના વાસણમાં બાળકને પલાળવું, તેના શરીર ઉપર ખાંડી ચોપડવા, તેના મોઢા તથા નાકમાં આંગળી ઘાલી બલગમ અથવા ચોકણી ઘુંક હોય તે કાઢી નાખવી, તે પછી બાળકના મોઢા આગળ સામા માણસે પોતાનુ મોઢુ રાખીને જોરથી કુકવું, તેની છાતીની બંને બાજુએ ધીમેથી દાબીને તરત હાથો ખસેડી નાખવા અને વળી પાછી દાબવી અને વળી છોડી દેવી, એ પરમાણે અવાર નવાર થોડો વખત સુધી કરા કરવું. હાથો પગો મસળવા, તેના હાથોને માથા તરફ ઊંચા લેઈ પાછા તેની છાતીની બંને બાજુએ તરફ લાવવા અને પાછા ઉચા કરવા. એ પરમાણે થોડોવાર કરા કરવું, અને બાળકને હવાવાળા ઓરડામાં રાખવું.

બાળકનો જનમ થવા પછી થોડે દાહાડે દેખાતો કમળો.

(જોન્ડાસ ઇન ધ ન્યુલી બોર્ન ઇન્ફન્ટ)

Jaundice in the newly born Infant

કેટલીએક વખત બાળકનો જનમ થવા પછી બેથી ચાર દાહાડામાં તેનું કલેજુ મુસ્ત અવસ્થામાં રહ્યાથી કમળાની અસર થઇ તેનું શરીર સઘળું પીળું થઇ જાયછે. જો એ પરમાણે પીળું શરીર થઈ જાય તો ૧ ગરેન હાઇડ્રાજીરી કમ કરેટા તથા ૪ ગરેન બાઈકારમોનિટ આવ-સોડા એ બંનેને મેળવીને તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અકેકું પડીકું દાહાડામાં ત્રણવાર માતાના દુધમાં મેળવીને ચટાડવું અને તે બેથી ચાર દીવસ સુધી ચાલુ રાખવું. અને તે પછી ગા અમચી એરંડીહુ તેલ ચટાડવું.

બાળકનો જનમ થવા પછી માતાના બંને પગો ઉપર થતો સોળો.

(ફ્લેગ મેસીઆ ડોલેન્સ—Phlegmasia dolens)

બાળક જનમવા મછી થોડે દાહાડે માતાના બંને પગો ઉપર અને ઘણું કરી તેણીની જંગો ઉપર સોળો આવેછે. અને તેઓ ગરમ થાય છે. ઠાઠ વાયછે તાવ આવેછે. પ્રથમ કમરમાં દુખાવો થાયછે. અને પછી જંગો તથા પગોમાં કળતર થાયછે. તથા સુજી આવેછે.

સખ્ય—જંગોની નસોમાં તથા કાતરાઓની વેરોમાં લોહીનું ફરવું સારી રીતે નહી હોવાને લીધે આ દરદ થાયછે.

ઉપાય—જંગના કાતરાઓમાં એકથી બે ડજન જળો મુકવી અને તેથી રતાસ તથા સોળે નરમ પડવા માટે કે જંગોની માંદિના બાગો ઉપર તથા પગના ટેટા ઉપર રૂપીઆના જ્વડાં નાનાં ચારથી પાંચ બલી રટર મુકવાં તથા એપસેમ સાલ્ટનો જીલાબ અવાર નવાર આપીને ઝાડો સાફ લાવવો. તાવ ઘણો જોરમાં આવતો હોય તો નીચેની દવા મેળવી તેમાંથી પોણું વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

સેબીસીન

... દરામ ૧

લાઇકર આમોનીઆ એસાટેરીસ

આંહસ ૨

પાણી

... આંહસ ૬

અથવા—પ્રથમ જીલાબ આપી ઝાડો સાફ આવવા પછી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તેનાં ચાર પડીકાઓ કરી અંકેક પડીકુ દર ત્રણ કલાકે પાણી સાથે ફકાડવું.

ટારટર એસિડીક ... ગરેન ૦૧

એપીકાકયુના પાઉડર ... ગરેન ૧૨

અફીણ ... ગરેન ૨

પગો તથા જાંગો ઉપરનો રતાસ ગરમી તથા દુખાવો નરમ પડે પણ માત્ર સોળે રહેા હોય તેને હાથ લગાવી જોવાયા તેઓ ગરમ હોવાને બદલે થંડા લાગે તો સોળે ચટાડવા માટે તેઓ ઉપર લીનીમેન્ટ આવ સોપ મોપડી તે ઉપર ફલાનલની ગાદી મુકી પગના અંગુઠાથી તે છેક જાંગના કાતરા સુધી સમ્રજા ભાગ ઉપર સરખુ દબાંણ થાય એવી રીતે પાટો બાંધી લેવો.

બાળકનું અધુરે પડવું.

(એબોર્શનઅોરમીસકેરેઝ—Abortion or miscarriage).

નીશાની—સાત મહીના સુધીનો ગરભ જીવી શકતો નથી, એટલે કે સાત મહીના અગાઉ ગરભ બાહાર આવે છે તારે તેને અધુરે પડવું કે-હેવામાં આવે છે, થોડા દાડાનો ગરભ પડે તો તેથી કંઈ ખરાબી નથી, પણ ગરભ જ્યારે વધારે મહીનાનો હોય અને તે અધુરે પડવાનો હોય તો શર-આતમાં આજસાઈ અને સુસતી લાગે, હાથપગ થંડા થાય, ફેર આવે, જીવ ફરી આવે, પેટના હેડલા ભાગમાં અંદરથી ઘણું ટાટુ લાગે, અને એકાએક પેટમાં ઘણો ભાર આવીપડે હોય તેમ લાગે, હળવે હળવે કેડમાં તથા પેટમાં ધીમો દુખાવો થાય અને સેજ પાણી જેવું પેટેહુ નીકળે, એ પરમાણે થયા પછી દરદમાં વધારો થાય અને જણાતી વખત જેવી વીણ આવે તેવી વીણ આવીને લોહી અથવા દસતાંન જેવું નીકળવા માંડે, વખતે ગરભ પડવાની આગમન એક બે દાહાડા લોહી એટલુ બધુ નીકળા કરે કે આજરનીનો જીવ જીવંતમાં આવી પડે, અધુરે ગરભ પડા પછી ઓર અંદર રહે તો તે પડે ત્યાંસુધી લોહી અતીસે નીકળા કરે તેથી

જ્યાંસુધી ઔર તથા ગરબનો સંબંધો બાગ બાહાર આવે ત્યાંસુધી જોખમ રહે છે, ઔરનો બાગ અંદર રહી જવાથી વખતે તે અંદર સડે અને તેની માઠી અસર આજનીના શરીરને પોહાયે તો તેથી તાવ આવે છે, લવારો બકારો કરે છે અને આખરે ખરાબ પરીણામ નીપજે છે.

સમ્બંધ—આ બીમારીને પેદા કરનારાં કારણો ઘણાં છે, ઘણું કરી પોચા અને સેજ કારણથી તપી જાય એવા મીઠાજવાળી ઔરતને આ રોગ જલદીથી પકડે છે, અણુચીતવી બીક અને ધારતીથી, શરીર અથવા મનની ઘણી યાકથી, હીસટીરીઆની અંતરાણુથી, ઝાડે જતાં અથવા પે-સામ કરતાં ઘણું કાંસવાથી અથવા જોરથી ખાંસી ખાવાથી, વાંકુ વળીને ઘણો બાર ઉપાડવાથી, ઘણું કામ કરવાથી, સકત જુલાખા લીધાથી, પેટ ઉપર કંઈ વાગવાથી, અથવા જાંચેથી પડી જવાથી. મહીના રહેવા પછી, આગલા બાળકને ઘણું ધવાડવાથી, કોઈ કારણથી ઘણો ઉછાળો અથવા ઉલટી થવાથી, ઘણા દાંત કાઢવાથી, ઘણો સંભાગ કરવાથી, સીતળા, ગોવર, ટાઈફાઈડફીવર, કોલેરા, ચાંદીનો રોગ. તેમજ તેના ભરથારને ચાંદીનો રોગ હોય અને સંબંધ કરેલ હોય તેનો ગરબ રહેલ હોય તો તેથી, એ સીવાય બીજાં ઘણાં કારણોથી બાળક અધુરે અવતરે છે, એક વાર બાળક અધુરે અવતરે તો બીજીવાર અધુરે અવતરવાની ટેવ પડે છે.

ઉપાય—અધુરે પડવાની ટેવ પડી હોય તો ગરબ રહેવા પછી કેટ-લીએક તજવીજ રાખવાથી બાળક પુરા દાહાડા સુધીનું થઈ અવતરે છે. વાસ્તે ઉપર બતાવેલાં અધુરે પડવાનાં કારણો સોધી કાઢી, હોય તે દુર કરવાં. ઔરત લોહીઆર તથા મજબૂત બાંધાની હોય તો તેને હલકા ખોરાક ઉપર રાખવી, દારૂ અને ગરમ વસ્તુ બીલકુલ આપવી નહીં, ઘણું મહેનત કરવા દેવી નહીં, ખુલી હવામાં દરરોજ થોડે સુધી ચાલીને ફરવા કેવું, ઝાડો કપજ હોય તો સીડલીજ પાઉડર અથવા એપસેમ સાહટ અથવા એરંડીઆ તેલનો હલકા જુલાખ આપવો, થોડો સોડાવાટર તથા લેમોનેડ પાવો, કંઈ પણ સીજ ઉની પીવા અથવા ખાવા આપવી નહીં, ગરમ કપડાં પેરાવવાં નહીં. નખળી ઔરતને સારો કુવતવાળો ખેરાક આપવો, નખળાઈ ઘણી હોય તો થોડો બીર અથવા વાંઘન પાવો, પગમાં

ગરમ મોજ અને ઠંડર પડતાં ગરમ લુગડાં પેહેરાવવાં. ખાસ્તી હોય તે દુર કરી તેને દીલાસો તથા સારી વાતો કહી ખુસ રાખવી, સંમિત બીજા કુલ કરવો નહીં, થંડુ પાણી જાંગ તથા પેડુ ઉપર સારી પેંડુ રેડવું, અથવા દરીઆના પાણીથી નાવું, એની સાથે નબજાઈ દુર કરવા પીવાની દવા તરીકે ૨ ચમચી સોરખ આવ હાથપો ફાસફેટ આવ લાઘમ, એક આં. ઉસ પાણીમાં નાખી એ પરમાણુ દાડામાં ત્રણવાર પાવું, અને તે લાંબો વખત સુધી ચાલુ રાખવું, અથવા નીચે પરમાણુ દવા મેળવી તેમાંથી પોણું વાંછન ગલાસ બરી દાહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

એસીડ નાઈટ્રીક ડીલુટ ... મીનીમ ૩૦

ટીઅરફેરી પરકલોરીડ ... દરામ ૧

પાણી ... આંઉસ ૬

અથવા નીચે પરમાણુ દવા મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ બરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવી અને તે થોડા દહાડા બરી રાખવી.

ટીઅરફેરી પરકલોરીડ ... દરામ ૨

પોટાસા કલોરસ ... દરામ ૧

પાણી ... આંઉસ ૬

ચાંદીયું દરદ મરદ અથવા ઓરતને હોય તો ચાંદીમાં બતાબા પરમાણુ ઉપાયો કરવા. અને પોટાસા આઈઓડાઈડ પીધામાં લેવું.

ઉપર પરમાણુ ઉપાયો તથા તજવીજ રાખવા છતાં અધુરે પડવાની નીયાતી તરીકે સરખાતમાં સેજ પાણી અથવા લોહી જેવું પડવા માંડે તે વખતે પણ ઉપાય કરવાથી તે બંધ થઈ જાયછે, વાસ્તે એવી વેળાએ આજીવન સુવાડી રાખવી, ઉઠ ખેસ કરવા દેવી નહીં અને ૨ ગરેન અફીણ તથા બે આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેની પીચકારી ચુદામાં મારવી. પીચકારી ન લેઈ શકે તેમ હોય તો ૧૦ મીનીમ ટીઅર-ઓપી તથા ૧૧ આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવીને પાવું. અને જો દરદ બરી રહેતો બે અથવા ત્રણ કલાક પછી ફરીથી, એ પરમાણુ પાવું. પેટું ઉપર થંડા પાણીમાં લુગડું બોળી મુકી રાખવું. અને તે બનિલુજ રાખવું.

અથવા—લોહી વધારે જાય અને કમળનું મોટું ખુલેલ ન હોય તો, લોહી બંધ કરવા એસીડ ગાલીક ગરેન ૮ થી ૧૦ સુધી દર બે અથવા

તણ કલાકે સાકરની ભુકી સાથે ફકાડવું. અથવા લીન્ટ અથવા રૂનો દડો બનાવી તેને બરફના પાણીમાં ઘોળી તેને છુપા ભાગમાં છેક અંદર મુકવો. એ પરમાણુ બેથી તણ દહાડા મુકવો અને જો તે લોહીથી ખરે-ડાઈ જાયતો તે કાઢી નાખી બીજો મુકવો અને તે એકથી બે કલાક સુધી રાખી દરતાન જતું બંધ થાય, ત્યારે કાઢી નાખવો અથવા પેટું ઉપર જોમો ધારે બરફનું પાણી રેડવું. બરફ અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ ઝેળવી તેના એક ગોળી બનાવી તે છુપા ભાગમાં મુકવી.

ગુંદરનો ભુકો ... ગરેન ૧૦

સુગરસેડ ... ગરેન ૩

અફીણ ... ગરેન ૦૧

એ શીવાય ઘણું દસતાન જવાના મથાળા હેઠળ બતાવેલા ઉપાયો કરવા. ઉપર બતાવેલ બરફનું પાણી ન મળી શકે તો ઠંડુ સાફ પાણી વાપરવું.

કદાચી—વીણ જોરમાં આવે અને કમળનું મોટું આંગળી લગાડવાથી અથવા તપાસ કરવાથી ખુલું લાગેતો ગરબને અંદર રાખવાની કદી પણ તજવીજ કરવી નહી, કારણ કે તેવી વખતે ગરબ મરેલ હોય છે અથવા એ પરમાણુ ગરબ અંદર રાખવાની તજવીજ કરવાથી આજ્ઞાશીનો જન જોખમમાં આવી પડે છે. વાસ્તે તે ગરબ જોમ અને તેમ જલદી પડવા ઉપાય કરવા. એવી વેળા વીણ લાવનારી અરગટ નામની દવા આવે છે તે એક દરામ લેઈ તે ઓખરી કરી તેને પાણીમાં ઉકાળી થંડુ પડવા દેઈ તે પાવો. અથવા ૪૦ ટીપાં ટીપર આવ અરગટને એક આંઉસ પાણીમાં નાખી પાઈ દેવું. અથવા ૧૫ થી ૨૦ ગરેન કવીનાઈન ડી સલફસનું પડીકું બનાવી તે ફકાડવું જેથી બાળક અંદરથી નીકળી પડે. અને દસતાન જતું બંધ થશે.

ઘણું લોહી જવાથી નાડી ખેસી જાય ને નબળાઈ વરતાય તો ખ્રાંડી અથવા વાઈન પાવો. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ ઝેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર બે કલાકે પાવું.

સ્પીરીટ આમોનીઆ ઓરોમેટીક ... દરામ ૨

ઈથર સલફ્યુરીક ... દરામ ૧૧

ક્રમપાઠનું ટીપર આવ લવડર ... દરામ ૨

પાણી ... આંઉસ ૬

ઓરનો કુંઈ ભાગ અંદર રહી જવાથી તે અંદર સડી, તેની શરીરને ખરાબ અસર થઈ, આજરોને તાવ આવે તો તે નરમ પાડવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં તણ અથવા ચાર વાર પાવું.

લાઈકર આમોનીઆ એસોટીસ ... આંઉસ ૧

સ્પીરીટ આવ નાઈટરીક ઈથર ... દરામ ૨

પોટાસા નાઈટ્રેસ ... ગરેન ૪૦

કેમફરવોટર ... આંઉસ ૪

બારકનો ઉકાળો ... આંઉસ ૩

ઝાડો કપજ રહેતો હોયતો સીડલીજ પાઉડર અથવા એપસમ સા-
લ્ટનો જીલ્લાય આપવો.

સંબંધ મારગમાંથી બાણું ખરાબ બદખોવાળું પાણી નીકળતું હોયતો સોલ્યુશન આવ કલોરીનેટ ડોઝ દરામ ૩ અથવા કાનડીસ સોલ્યુશન દરામ ૨ ને ૧૦ આંઉસ ગરમ પાણીમાં નાખી તેની પીચકારી સંબંધ મારગમાં મારવી જેથી ખરાબ બદખો બંધ થઈ જશે.

અધુરે પડવા પછી જેવી સુવાવડીની માવજત રાખવામાં આવેછે તે પરમાણે બરોબર તેની પણ સંભાળ રાખવી. અને તેને હાલ ચાલ તથા મેનત કરવા દેવી નહીં.

આથી બીમારવાળી સ્ત્રી અથવા મરદને ટાંકીનો ખરાબ આજર હોયતો જેને હોય તેણે અથવા બંનેને હોયતો બંને જણે તેનો ઉપાય કરાવી તે રોગ જડમુળમાંથી કઢાવવો નહીતો ફાયદો થવો મુશ્કેલ છે. અને બાળકો રોગીસ્ટ અવતરશે. ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—

ડાબડાનાં મુળ, કાસડાનાં મુળ, એરંડીનાં મુળ, ગોખરનાં મુળ એ સરવ બરાબર લેઈ આખાભાંગા ખાંડી તેમાંથી ૩૧ ભાર લઈ દુધ ૩૨૦ ભાર લેઈ તેમાં નાખી ઉકાળી ખાંડી ૩૧૦ ભાર દુધ રહે ત્યારે તેમાં ૩૨૧ ભાર સાકર નાંખી પાવું.

અથવા—ગોખર, જેઠીમલ, ઝીપડાનાં મુળ, ધરાક. એ સરવ ૩.

અડધા અડધા ભાર લદ્ધ તેને કુધમાં વાટી તેમાં સીકરે રૂપા ભાર ના-
ખીને પાવું જેથી ફાયદો થશે.

ચાંનની ખોટણી ઉપર ચીરા પડે, તેની ઉપરની પાતળી ચામડી
અરી પડે તે વીશે.

બાળકને ધવડાવવાથી ચાંનની ટોચ અથવા ખોટણી ઉપરની ચા-
મડી ફાટીને તેમાં ચીરા પડે છે. અથવા તેના ઉપર નાનાં ચાંદા પડે છે
અને તેમાંથી પાતળુ પાણી ઝરે છે, તેથી કરી બાળકને ધવાડતી વખત
ધણી પીડા થાય છે. તેના તાણથી સોળે થાય છે અને તાવ પણ આવે છે.

ઉચાચ—ખોટણી સુજી હોય તો તે ઉપર ઓક્લીવ ઓક્લી લગાડવું
તથા ગરમ શેક કરવો. જો ચાંનની ચામડી ફાટી હોય તો કુલપેલી ફટ-
કડી અથવા કાથાની ખારીક બુકી દરેરોજ ભભરાવવી અથવા ઈંચર
આવ કેટીકુ તે ઉપર બરસથી લગાડવું અથવા પીંછાવતી લગાવવું. એ-
થી આરામ ન થાય તો ૨૦ ગરેન ફટકડી અથવા ઝીંકસીસલફસને ૬
આંદ્રિસ ગુલાબજળમાં પીંગળાવી તે પાણીથી ચામડીને બેથી ત્રણ વાર
ધોયા કરવી. જો ચીરો વધારે હોય અને ઉપલી દવાઓથી ફા-
યદો ન થાય તો ૫ ગરેન કાસટીક ને એક આંદ્રિસ ગુલાબજળમાં પીંગ-
ળાવી તેમાંથી દાહાડામાં બેવાર લગાડવું. અથવા ઈંચરફેરી પરકલોરીડ
અને ગલીસીરાઇન એ બંનેને સરખે ભાગે મેળવી તે અથવા ૦૧ દરામ
ટંકણપ્પાર તથા ૦૧ આંદ્રિસ ગલીસીરાઇન એ બંનેને મેળવી તે ખીટડી
ઉપર લગાડવું. અથવા—

ચુનાનું પાણી	...	દરામ ૩
બદામનું તેલ	...	દરામ ૩
અફીણ	...	ગરેન ૧

એ સમજાને મેળવીને તેમાં લીન્ટનો કટકો બોળી તે ખોટણી ઉપર
જ્યાં ચીરા પડ્યા હોય ત્યાં મુકવો. અથવા ૧૦ ગરેન નાઇટરેટ આવલેડ
તથા ૧ આંદ્રિસ ગુલાબજળ એ બંનેને મેળવી તે ખોટણી ઉપર લગાડવું
અથવા કમપાઉન્ડ ઈંચર આવ બેનઝોઇન તથા ગલીસીરાઇન એ બંનેને
સરખે ભાગે મેળવી તે ખોટણી ઉપર લગાડવું. અથવા ઈંચરઆવકેટીકુ
પીંછાવતી ખોટણી ઉપર લગાડવું. ૨મ, અથવા ખાંડીમાં ચોડું એસીડ

સહકારીકડીલુટ નાંખી તે ખોટણી ઉપર લગાડવું. અથવા આમાં ૨૦ ગરન એસીડ ટાનીક નાંખી તેથી થાંનો બીનેલાંજ રાખવાં. ખોટણી ઉપર ચીરા પડ્યા હોય તે વખતે બાળકને ધવડાવવાથી દરદ થાયછે. તો તેવે વખતે લાકડાની કાચની અથવા રબરની ખીટડી ઉપર લાગુ થાય એવી નળી આવેછે કે જે નળી ખીટડી ઉપર બરોબર બંદબેસ્તી કરી બાળકને ધવાડેથી બીલકુલ ઇજા થતી નથી. અને દુધ નળીને રસ્તે સારી રીતે આવે છે.

ઉપર પ્રમાણે થાંનોમાં ચીરા પડવાની આદત હોય તો બાળક જન-મવાનું હોય તેની થોડા દાઢાંડા અગાઉથીજ સાબુ તથા પાણીથી થાંનને હમેશાં ધોવાં અથવા ૧ ગલાસ ખાંડી અને ૬ ગલાસ પાણીએ બંનેને મેળવી તેથી એક બેવાર ધોવા કરવું.

ગર્ભવંતી સ્ત્રીએ કદી પણ સકત લુગડાં પહેરવાં નહીં હમેશાં ઢીલાં પેહેરવાં કારણ કે તંગ પેહેરવાથી થાંનની ખોટણી દબાઈ જાયછે તેથી બાળકને ધવાડતી વખત ઘણો દુખાવો થાયછે.

ચેતવણી—ઉપર જણાવેલી કોઈપણ દવા ખોટણી ઉપર લગાડી હોય તે વખતે બાળકને કદી પણ ધવડાવવું નહીં કારણ કે તેથી બાળ-કની ખુવારી થાયછે. વાસ્તે ધવાડતી વખત થાંનો ખુબ સારી પેઠે ધોઈ લુગડાવતી લુછી સાફ કરી ધવાડવું.

થાનનું દરદ—થાનનો સોળો.

(ઇન્ફ્લેમેશન આવ ધ બ્રેસ્ટ—Inflammation of the Breast)

નશાંની—એક અથવા બંને થાંનો સુજી આવે છે. બહુ બરેલાં લાગે, તેમાં ગાંઠ બંધાય દુખાવો અને દરદ થાય—જરા પણ હાથ હલાવવાથી દરદ થાય—તેની સાથે તાવ આવે, સોળો વધારે હોયતો થાનની આમડી બહુ લાલ થઈ આવે, દરદ ઘણું થાય, ઊંઘ આવે નહીં, તથા અંદર ચસકા મારે અને તે પાક ઉપર ચડે, કોઈ વખત તેની અણી ઉપર તરી આવે, અને તે કાઠી અંદરથી પર નીકળે, કોઈ વખત અંદરથી પાકે પણ તેનું મોટું થાય નહીં.

સખબ—બાળકને વખતસર નહીં ધવડાવવાથી અથવા યાનની બીટડી બરોબર બાહાર નીકળેલી નહીં હોવાથી કુદ્ધ બરોબર બાળક ખેંચી શકતું નથી. અથવા યાન બરેલા હોય તે વખતે કોઈ કારણથી હાથને બહુ હલાવવાથી અથવા ઘણો ગરમ ખોરાક અને દારૂ વાપરવાથી તેમજ ઘણી ઘંડી લાગવાથી આ મરજ પેદા થાયછે.

ઉપાય—સ્ત્રી મજબૂત બાંધાની હોય તો યાન ઉપર એકથી દોઢ ડબ્બા જળો મુકવી, તે પછી તે ઉપર ફૂલાન વડે ગરમ પાણીનો સેક કરવો તથા ૫ ગરેન કેસીમલ તથા ૪૦ ગરેન પાણીર આપ જલપ એ બંનેને મેળવીને પાણી સાથે ડ્રકાડવું.

અથવા—સ્ત્રી નબળા બાંધાની હોય તો, જળો મુકવી નહીં તેને બદલે ઘંડી દવાઓ યાંત્ર ઉપર લગાવવી. આંમડી લાલ નથઈ હોય તો તે ઉપર કમપાઉન્ડ લીનીમેન્ટ સોપ લગાવી ધીમેથી મસણવું. પણ જો આંમડી લાલ થઈ હોય અને તે ઉની લાગે. અને તેમાં આગ અગન બળે તો મુજેલા ભાગ ઉપર નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી, તેમાં લુગડુ બોળી તે ઉપર બીનિલુંજ મુકી રાખવું.

ગોલારડ પોટર...	...	દરામ ૨
ટીચર આપી ...	...	દરામ ૨
પાણી.	...	આંઉસ ૧૦

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બોળી તે ઉપર બીનિલો ને બીનિલોજ રાખવો.

નવસાગર ...	...	દરામ ૩
સુરોખાર. ...	...	દરામ ૩
સ્પીરીટ આપ વાઇન. ...	...	આંઉસ ૧
પાણી ...	...	આંઉસ ૬

અથવા—ગુલાબ જળમાં લુગડું બોળી તે ઉપર મુકવા કરવું, અથવા સુરોખાર તથા રતાંજળીને પીચોરીનાં પાંદડાંના રસમાં ઘસીને તે દહાડામાં ચાર અથવા પાંચવાર લગાડા કરવું. અથવા સોનાગેર, સખબો, સુખડ, તથા મુંડ એ સઘળાને ઘોંટું ઘોંટું પથર ઉપર ઘસી અને તે ગુલાબ જળમાં મેળવી તે યાંત્ર ઉપર ઓપડવું, તે મુકાય કે તે ઘોંટાં નાંખી પાછું તેજ ઓપડવું. એ પરમાણે પરંવાર ઓપડ્યા કરવું. યાનને લ

બડતાં રાખવાં નહીં. પણ ઝોળીમાં રાખવાં. કદાપી યાનની બીટડી બ-
રાખર બહાર નીકળી ન હોય તો, દુધ કાઢવાની સીસીથી દર ચાર કલાકે
દુધ થોડું થાડું કઢાવવું જોઈ તેનું તરાણ આંધું થશે, અને બીટડી બાહાર
નીકળી બાળકને ધાવવાનું ઠીક પડશે, જો દુધ ખેંચવાની સીસી ન મળી
શકે તો કોઈ પાસે વખતસર દુધ ધવડાવી કઢાવવું, ઝાડો કબજા હોય તો,
નીચે લખેલી દવા સઘળી મેળવી પાઈ દેવી.

એપસંમસાહટ ... દરામ ૪

માના (સીરખેસત) ... દરામ ૨

સુનામખીની આ ... આંઝિસ ૧૧

ખોરાક હલકો કાંજુ જોવો આપવો. જો તાવ હોય તો નીચે જણા-
વેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ અથવા
ચાર કલાકે પાવી.

લાઈકર આમોનીઆ એસીટીસ ... આંઝિસ ૧

સ્પીરીટ ધયિર નાઇટરસ. ... દરામ ૨

પોટાસા નાઇટરસ ... ગરેન ૪૦

કેમફર પોટર. ... આંઝિસ ૪

દરદનું જોર વધારે હોય અને તેના જોરથી કાખમાં વેરની ગાંઠ
બંધાય અને ઘટકા તથા ચૂસકા મારે અને તાવ જોરમાં હોય તો થાંનો
ઉપર ફલાનલનો સેક સારીપેઠે કરવો. અથવા અજશીની, અથવા ધઉના
લોટની પોલટીસ દરત્રણ અથવા ચાર કલાકે બાંધવી. અથવા લીમડાના
વરાળીઆં પાંદડાં બાંધવાં. ઝાડો સાફ લાવવા ઉપર પ્રમાણે જીલ્લાય
આપવો. અને તાવને નરમ પાડવા નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર
ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવી.

લાઈકર આમોનીઆ એસીટીસ ... આંઝિસ ૧૧

આનટોમોનીઅલ વાઇન ... ટીપો ૪૦

પોટાસાનાઇટરસ. ... ગરેન ૩૦

કેમફર પોટર ... આંઝિસ ૪

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો.

નસાતર પાણીમાં વાટી તેનો લેપ કરવો. તેનાથી પીડા તથા સોજો
નરમ પડશે, અથવા હીરવાણી કપાસનાં પાંદડાં અથવા નાઇનો ગરબ
પાણીમાં વાટી લેપ કરવો.

થાનનું પાકવું.

(એબ્સેસ ઇન ધ બ્રેસ્ટ—Abscess in the breast)

નીશાની—ટાઠ વાગિને તાવ આવેછે. ગુમડું પાકતી વેળા જેમ ઘટકા મારે છે તેમ થાનમાં ઘટકા મારેછે. થાનની કોઈ ચોક્કસ જગો ઉપર આંગળા વતી દબાવવાથી તે ભાગ ધણો નરમ લાગે છે.

ઉપાય—અળશીની પોલટીસ ગરમ ગરમ રાત દહાડો મુક્યા કરે-વી. અથવા અસખસના પોસ ઉના પાણીમાં નાંખી તેથી સેક કરવો, અથવા દુધની ગાંઠો બંધાવાથી થાન પાક્યું હોય તથા આળશીનું બાળક મરણ પામલ હોય તો બીજા બાળકને ધવડાવીને થાનની અંદરનું દુધ કાઢી નખાવવું. મોટી બાટલીમાં અખળતું પાણી ભરીને તેને ઘ્રુચ મારી તે એક બે મીનીટ રહેવા દેઈ તે માહેલું પાણી કાઢી નાંખી બાટલીના મોઢામાં થાનની બેટણી અથવા ટીચકી ખોસવી અને એ પરમાણે થોડો વખત સુધી બાટલી સં પકડી રાખવી જેથી દુધ પોતાની મેળે ખેંચાઈને બાટલીમાં આવશે. અથવા દુધ કાઢવાની સાસીથી દુધ ખેંચી કાઢવવું. કેટલીએક વખતે દુધનો બાફીને થાનો ઉપર બાંધવાથી તથા દુધનો પાણી માં ઉકાળીને પીધાથી દુધ જલદી હડી જાય છે.

ઉપર પરમાણે ઉપાયો કરવા છતાં થાન પાકે અને જે ભાગ આંગળાને વધારે નરમ લાગે તે ભાગ ઉપર પોટાસફ્યુઝા હલકે હાથે ધીમે ધીમે લગાડવું જેથી તે ઉપરની ચાંમડી બળી જઈ તેમાંથી રસા બહાર નીકળશે, રસા બહાર કાઢવા સાથે થાનને નસતરવડે ધણું ઉતાવળથી ચોરવું નહીં કારણ કે ઉતાવળથી નસતર મારવાથી લાંબો વખત સુધી દુખ ભોગવવું પડે છે ધણું કરી તે પોતાની મેળેજ કુટે તો તે સાફ. કોઈ પણ રીતે એકવાર રસા બહાર નીકળવા પછી તેના મોઢાની આસપાસ સ્ટ્રાકીંગ પલાસતરની પટીઓ ચોડવી તથા સેસડ તેલમાં દીવટ બાળી કુટેલા છીદ્ર-માં દરરોજ મુકવી. અને તે ઉપર અળશીની પોલટીસ બાંધા કરવી.

થાનમાં ભડકર પડેતો—

કવીનાઇનડી સલફસ ... ગેરન ૧૨

એસીડ સલફ્યુરીકડીલુટ ... મીનીમ ૧૦

પાણી ... ... આંબિસ ૨

એ સઘળાને મેળવી તેમાંથી ચાર દરામ જેટલું દર એ કલાકે દાડા-માં ચારવાર કાચની પીચકારી વતી ભગંદરમાં મારવું. આ પરમાણુ એક અઠવાડીયું સુધી કરવાથી ગમે તેવું નાસુર અથવા ભગંદર પડ્યું હોય તે રૂઝાઈ જશે.

સ્ત્રીના થાનનું દુધ ઓછું થઈ ગયું હોય તે વધારવાના ઉપાય.

(મીન્સ દુ ઇન ફીઝ ધ ફ્લો આવ મીલ્ક—Means to increase the flow of milk)

ઉપાય—બાળક જનમવા પછી સ્ત્રીને પુરતુ દુધ ન આવતું હોય તો તેને ઘણા સારો ખોરાક આપવો. બુખ લગાડવા બીર, પોરટર અથવા કલેરેટ એ ત્રણમાંથી ગમે તે એક દારૂ પાવો. આકડાનાં અથવા એરડાનાં પાંદડાં પાણીમાં બાફીને તે ગરમ ગરમ થાંનો ઉપર બાંધવા અથવા સવા આંબિસ જંગલી તુળશી વાટી તેનો રસ કાઢી અને તેમાં કડવા વાલનો લોટ મેળવી તે થાનો ઉપર લગાડવું. અથવા ૨૦ ગરેન કેલેબાર બીન તથા એક આંબિસ સાદો મલમ એ બંનેને મેળવીને તે મલમની પટ્ટી દહાડામાં એકથી એ વાર એ દહાડા સુધી લગાવવી. જેથી પુષ્કળ દુધ આવશે.

ચેતવણી—આ દવા ઘણી ગુણુ કારક છે તોપણ તે ઘણી ઝેરીછ. વાસ્તે બાળકને ધવાડતી વખતે તે સારી પેઠે ઘોઈ લુંછી સાફ કરી ધવાડવું.

સુવા. કોપર. બદાંમ. ચણા. અને પસ્તાં. એ સઘળાને મેળવીને દાડામાં બેથી ચારવાર ફંકાડવું અથવા નીચે જણાવેલી વસ્તુઓના બીજ મેળવીને તેમાંથી ૧ થી ૧૫ ચમચો ભરી સ્વાર સાંજ ફંકાડવાં.

ગાજરનાં બી	...	આંબિસ ૧
કાંદાના બી	...	આંબિસ ૧
વરીઆળીના બી	...	આંબિસ ૧
સુવાના બી	...	આંબિસ ૧
૫૨		

મુળાનાં બી

...

આંજીસ ૧

ડાળીઆ

...

આંજીસ ૬

અથવા ૧૧ શેર તલ તથા ૧ મોટી ખાટલી ભરીને વાઇન એ બંનેને મેળવીને કાચના વાસણમાં એક દાડો સુધી બંધ કરી રાખી અને બીજી દીવસે તે ગાળી કાઢી તેમાંથી ૧ વાઇનગલાસ ભરી દાડામાં ચાર-વાર પાવું. ગાળતાં જ કુચો રહે તે થાનો ઉપર બાંધવો. થોડા સુવાના બુકાને ૧૧ શેર દુધમાં ઉકાળી તે સ્વાર સાંજ પાવું.

ઉપર પરમાણે ઉપાયો કરવા છતાં દુધ ન આવેતો તેનો સેંહલો અને સરસ ઉપાય એ છે કે થાનો ઉપર વીજળી મુકવી. એથી પુષકળ દુધ આવા વીના રહેશે નહીં.

વીજળી શી રીતે લગાવવી તેની સમજણ નીચે પરમાણે.

વીજળીની પેટીની બંને બાજુએ તારને છેડે પકડવા સાફ ચૂકડી નળી હોયછે. એ નળીઓમાં વાદળીનો કટકો હોયછે તે વીજળી લગાવતી વખતે વાદળીના કટકા પાણીમાં ભીનવી બંને નળીઓમાં મુકવા. બંને તારના છેડાની નળીઓનાં જીદાં જીદાં નામછે એકનું નામ નેગેટીવ પોલ અને બીજીનું નામ પોઝીટીવ પોલ. હવે પોઝીટીવ પોલની નળીને આજરૂરી સ્ત્રીની બગલમાં રખાવવો અને નેગેટીવ પોલ થાનની ડીંટડી ઉપર ધીસેથી લગાડવો અને તે વીજળીનો સાચો કોઈ બીજા માણસ પાસે ફેરવાવવો. વીજળીનું જોર ચોરસથી ખમાય તેટલું રાખવું. આ પરમાણે આસરે બે મીનીટ સુધી કરવા પછી બંને નળીઓ બગલમાં થોડી વાર રખાવવી અને પાછી એક નળી સ્તનની એક બાજુ ઉપર ફેરવવી. એ પરમાણે એક અથવા બે મીનીટ કરેલું. પછી બંને નળીઓ છાતીની વચમાં તથા તેની આસપાસ બે મીનીટ સુધી ફેરવવી આ પરમાણે છાતીમાં દુધ આવે ત્યાં સુધી દરરોજ કરેલું, બાણું કરી બે દાડા એ પરમાણે કરવાથી છાતીમાં દુધ પુષકળ આવશે.

કેટલી એક કઠંગી માતાઓ પોતાના બાળકને એકદમ મોઢામાં બીટડી આપેછે જ્યાં તુરત થોડા વાર સુધી દુધ બીલકુલ આવતુ નથી એટલે બાળક બીટડી છોડી રૂઢિ રોવા લાગેછે. એટલે માતાના મનમાં એમ આવેછે કે બાળકને કંઈ દરદરે તેથી ધાવતુ નથી એવી રીતે માતા કીક-

રમાં પડે છે. જેથી તેણીના દુધની આસીઆત બદલાઈ ઝરના જેવો દુધમાં ગુણ થાય છે. અને પછી પાછું બાળક ધવડાવવા માંડે છે એટલે થોડી ઘણી વારે એ અરાબ થએલ દુધ બાળક ધાવે છે જેથી બાળકનાં પેટ છુટી જઈ જાય છે. બાળક ધાસતીમાં આવી પડે છે, વાસ્તે બાળકને ધવાડતાં પેલાં માતાએ એ ડીંટડી પોતાના હાથવતી ખૂબ ઘોળવી ને તે દાખી જીવી અને જો તેમાંથી દુધની ધાર નીકળે તો તરત બાળકને ધવડાવવું. જ્યાં સુધી દુધની સેડ ન થાય ત્યાં સુધી બાળકને વળગાડવું નહીં. ગાય અથવા બે-સને દોતી વખત માંખણથી આંચજો ઘણી વાર સુધી ઝોળે છે ત્યારે તેમાં દુધ આવે છે. તે સીવાય તુરત આવતુ નથી વાસ્તે. માતાએ પણ બાળકને ધવડાવવા અગાઉ પોતાની ડીંટડી સારી પેટે ઘોવી તેમાંથી દુધની સેડ કાઢી બાળકને છાતીએ લગાડવું. કેટલી એક ઓરતો ગયડગંદી હોય છે જેથી થાંભો ઉપર મેલ અથવા એવી ગંધાતી વસ્તુઓ ઓટલે હોય છે અને બાળકને છાતીએ લગાડે છે જેથી બાળક તે દુરગંધથી બરોબર ધાવી શકતુ નથી. વાસતે ધવાડતી વખતે બંને થાંભોને લુગડાવતી સારી પેટે લુછી નાખવાં અને પછી બાળકને છાતીએ લગાડવું.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો.

ભાંચકોળુ એને રૂપીઆ પાંચ બાર લેઈ ગાયના દુધમાં વાટીને પાવું જેથી દુધ વધશે.

અથવા—કાળીપાટ, નાગરમોથ, કરીઆતુ, દેવદાર, સુંઠ, ઈંદરજવ, ઉપજેટ, ગજો, કડુ, એ સરવ બરાબર લેઈ આખા પાંચુ ખાંડી તેમાંથી ૩ ૧ બાર લેઈ માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શેર ૧ માં ઉકાળી બાકી પાણી ૩. ૬ બાર રહે ત્યારે ગાળી પાઈ દેવું.

દસ્તાનનું નહીં પેદા થવું.

બરોબર ઉમરે પોચવા પછે શરીરનાં સઘળા ભાગો પુરતા ખીલવા છતાં દસ્તાન ન પેદા થાય એટલે કે અટકાવ ન આવે તો તે રોગ ગણાય છે. વખતે શરીરનો બાંધો એટલોતો નાનો હોય છે કે ઉમર પરમાણુ શરીર ખીલતું નથી અને તેથી દસ્તાન પણ પેદા થતું નથી એવી અવસ્થામાં તે કંઈ રોગ ગણાતો નથી પણ જ્યારે શરીર બાયકનું હોય છે અને

જેટલે વરસે અટકાવ આવેલા જોઈએ તે ઉપરાંત કેટલીક મુદત સુધી અટકાવ આવતો નથી અને તે બંધ રેવાથી શરીરમાં કેટલો એક બીગાડ થાય છે.

દસ્તાં બંધ રેવાથી કમરમાં અને પેટેડુમાં ભાર લાગે અને કુખ આવે તથા દરદ થાય. આજસાધ અને સુસતી લાગે, તાડ વાગી આવે અને જો શરીર લોહીવાર હોય તો તાવ આવે. ચેરો લાલ થાય, નાડી જલદી ચાલે અને પાંજીની તરસ લાગે એ પરમાણે જણાવા પછી એ ત્રણ દાડામાં સઘળી નીચાંની જતી રહે અને દર મહીને દસતાં આવવાની વખતે એ પરમાણે જણાય પણ દસતાં આવે નહીં. એ પરમાણે થોડી મુદત જવા પછી માથામાં કુખાવો થાય, કોઠામાં બીગાડ થાય, ઝાડો ખરાબર આવે નહીં અને પછી ધીમે ધીમે તંદુરસ્તીમાં બીગાડ થતો દેખાય અને છેવટ હીસટીરીઆ અથવા ખહીનો ખરાબ રોગ લાગુ થાય.

સમ્બન્ધ—વખતે સમ્બન્ધ મારગ જનમથી બંધ હોવાથી અથવા ગરબસ્થાનનું મોહોડુ બંધ હોવાથી અથવા મારગમાં ગાંઠ વીગરે દરદો હોવાથી જો કે દસતાન ગરબસ્થાનમાં પેદા થાય છે. તો પણ બાહ્ય આવે શકતું નથી તેથી દર મહીને પેડુમાં તથા કમરમાં કુખાવો થાય છે પણ દસતાન જણાતું નથી તે ગરબસ્થાનમાં જ એકઠું થાય છે જેથી પેટેડુ તથા પેટ ધીમે ધીમે મોટું થતું જાય છે અને આખરે બંધકર બી-મારીઓ પેદા થાય છે વળી કેટલીએક વખતે ગરબસ્થાનને લગતા ભાગોની ખુટ હોવાથી દસતાન પેદા થતું નથી.

ઉપાય—જો વેળા દરદ થાય તે વખતે આજર્જનિ કમર સુધી ગરમ પાણીમાં ૦ થી ૦૦ કલાક સુધી બેસાડવો. અથવા પગને ઘુંટણ સુધી ગરમ પાણીથી સારી પેંઠે સેકવા. અથવા ગરમ પાણીમાં ખોખો ભરી દળેલી રાધ નાંખી તેમાં પગો થોડી મીનીટ સુધી બોળી રાખવા ગરમ આ અથવા ગરમ જવનું પાણી પાવું જો શરીર નરા તથા આવેલ હોય તો આનર્ટમિનીઅલ પાઉડર ગરેન ૧૨ માંથી ત્રણ પડીકાં કરને એકેક પડીકું દર ત્રણ કલાકે ફકાડવું. જો પેટ કબજા હોય તો નીચે લખેલી દવાઓની જો ગોળીઓ બનાવી બધે ગોળી દાડામાં બે વાર ગળાવવી.

કમપાઉન્ડ એકસ્ટ્રાક આવ કોલોસાઈથ	...	ગરેન ૧૨
કમપાઉન્ડ રિપારબીલ	...	ગરેન ૧૨
બલુપીલ	...	ગરેન ૬
આઇલઆવ કેરોવે	...	ટીપાં ૩

પેટ વધારે કબજ હોય તો નીચેની દવા મેળવી સઘળી પાઇ દેવી.

એપસમ સાઇટ	...	દરામ ૪
માના(સરખેસ્ત)	...	દરામ ૨
સુનામખીની આ	...	આંઉસ ૧૧

જો તાવ વધારે હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવી.

બાઇકારબોનેટ આવ પોટાસ	...	ગરેન ૪૫
પોટાસા નાઇટરસ	...	ગરેન ૪૦
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	દરામ ૨
મીડીસીલેજ આવ ગમ અકેસીઆ...	...	આંઉસ ૧
પાણી	...	આંઉસ ૩

કદાપી આજરો લોહીઆર અને જિરોવર હોય અને દરદ ધણું જોરમાં હોય તો જંગના કાતરા આગળ ૧૧ થી એક ડગ્ગન જળો મેલવી ખોરાક હલકો આપવો. દાર તથા ગરમ વસ્તુની કરી રખાવવી, સારી પેટે કાંમકાજ કરાવવું.

ઉપર પરમાણુ ઉપાયો કરવાથી દરદ નરમ પડવા પછી દસતાંન લાવનારી તથા લોહીને સુધારનારી દવાઓ આપવી જેવી કે ટીચરફૂરી પરક્લોરીડ મીનામ ૩૦ થી ૪૫ ને ૩ આંઉસ પાણીમાં નાખી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું. અથવા નીચે પરમા. હે દવાઓ મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

સલફેટ આવ આયરન	...	ગરેન ૨૫
કારબોનેટ આવ પોટાસ	...	ગરેન ૩૦
મર	...	દરામ ૧
સાકરેની બુકી	...	દરામ ૧

સ્પીરીટઆવ નટમેગ	...	દરામ ૪
ગુલાબજળ	...	આંઉસ ૯૫

ઉપલી દવાથી આરામ ન થાય તો નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેની ઓવીસ ગોળીઓ બનાવી બમે ગોળી દાડામાં ત્રણવાર ગળાવવી.

સલફેટ આવ આયરન	...	ગરેન ૨૪
કારબોનિટ આવ પોટાસ	...	ગરેન ૧૨
મર	...	ગરેન ૧૨
એજીઆ	...	ગરેન ૯

ઉપલી દવામાંથી ગમે તે એક થોડા દાડા જારી રાખવા પછી નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવી.

એસોડ નાઇટ્રીક ડીસુટ	...	ટીપાં ૪૫
કમ્પાઉન્ડ ટીચર આવ સીનકોના.	...	દરામ ૧
બારકનો ઉકાળો	...	આંઉસ ૩

ઉપલી દવા થોડા દાડા જારી રાખવા પછી પાછી તે ઉપર લખેલી દવાઓમાંની એક થોડા દાડા આપવી. ઝાડો કબજ હોયતો નીચે પરમાણે દવાઓ મેળવી તે સઘળી પાઈ દેવી.

એપસેમ સાલ્ટ	...	દરામ ૪
માના (સીરએસત)	...	દરામ ૨
સુનામખીની ચા	...	આંઉસ ૧૫

ઉપર પરમાણે દવા આપવાથી ઝાડો સાફ ન આવે તો ચાર કલાક પછી ફરી એ પરમાણે દવા તૃણવા કરી પાઈ દેવી. નખજાઈ પરમાણે કુવતવાજો ખોરાક આપવો. બીજે મહીને દસતાંનુ દરેદ શરૂ થવાનો વખત આવે ત્યારે એ દવાઓ બંધ કરવી.

દસતાંન લાવનારી દવાઓ આપતી વખત દરરોજ દાડામાં એક વખત પીડુ ઉપર કમ્પાઉન્ડ લીનીમેન્ટ આવ કેમફર અથવા લીનીમેન્ટ આવ આમોનીઆ અલગે હાથે લગાડીને થોડો વાર ધીમેથી મસળવું.

વાંઝીઆપણું.

બાળક નહીં પેદા થવાનાં ઘણાં જીવંત જીવંત કારણોછે. તે કારણો જ્યાં સુધી સોધો કાઢી દુર કરવામાં ન આવે ત્યાં સુધી ગરબની આસા રાખવી ફાકટછે. કેટલી એક અજ્ઞાન ઓરતો સીંચેલા હુશીઆર ડાકટરની પાસે તેનો ઉપાય કરાવવાને બદલે કોઈ દોષી માણસો પાસે દોરા ધાગા, ઓઠી, જંતરમંતર, વીગેરે કરાવેછે. જેથી પુત્ર થતો નથી અને પછસાની તથા આબરૂની ખુવારી થાયછે તેમજ કોઈ સમજાવીના અપરાધ જાતની ઔસધો આપેછે જે આત્મથી શરીરની અંદર તરેહવાર જાતના રોગો પેદા થાયછે. વાંઝીઆપણું રેવાના નીચે પરમાણે ટુંકામાં કારણો બતાવાં છે જે વાંચવાથી ખાતરી થશે કે તે કારણો સોધો કાઢી હુશીઆર અને શીંચેલા ડાકટરો પાસે ઉપાય કરાવવા સોવાય ગરબની આસા રાખવી તર્દન ફાકટછે.

સખખ—કેટલાં એક એવાં કારણોછે કે જેથી સખંધ તર્દન થતો નથી અથવા ઘણો અધુરે થાયછે. જેથી ધાતુની અંદર જીવવાળાં નાનાં પદારથો ગરબસ્થાનમાં જઈ શકતાં નથી. જેવાં કે સખંધ મારગના મોઢા ઉપર મજબુત આંમડી ફરી વળેલી હોયછે જેથી ગરબસ્થાન ખીલતુ નથી જેથી ધાતુ અંદર દાખલ થઈ શકતી નથી. અથવા ગરબસ્થાનની કોર સાથે વળગી ગએલી હોયછે તેથી પણ અંદર ધાતુ દાખલ થતી નથી. અથવા ગરબસ્થાન અંદરથી સાંકડો હોયછે તેથી ધાતુ અંદર ફરી શકતી નથી અથવા ગરબસ્થાનની ગાંઠો ખીલકુલ હોતી નથી અથવા ગરબસ્થાન પોતાની જગોથી ખસી ગએલું હોયછે. અથવા ગરબસ્થાનના અને દસતાંનના તરેહવાર રોગથી તેમજ મરેદની ધાતુમાં બીગાડ થવાથી ગરબ રેતો નથી. વળી ઘણી ધાતુ જવાથી પણ ગરબ રેવામાં હરકત આવેછે.

ઉપર જણાવેલાં કારણો સોધો કાઢવાનું તથા તે દુર કરવાનું કામ શીંચેલા હુશીઆર ડાકટરનું કામછે. તે સોવાય ખીજથી બની શકતુ નથી વારંતે એવી વખતે સીંચેલા ડાકટરની સલાહ લેવા ચુકવું નહીં. જેથી નીચકું થએલી ઓરતો કૃતમંદ થશે.

બાળકની નાળ ખરી પડવા પછી ડુંટીમાં થતું ચાંદુ.

(સોરનેસ આપ થ નેવલ—Soreness of the navel)

હાથ—ઝાડો આવે એવી દવાઓ આપવી. ચાંદા ઉપર સફેત મલમની પરી હળેશાં છોદને મારવી. અથવા પોરટવાઈનમાં લીન્ટનો કટકો બાળી તે મુકવો.

અથવા—રસબતી તથા સીસુ સમ્બેભાગે ઘસી ચાંદા ઉપર ચોપડવ.

અથવા—લોદર, હળદર, કડાછાલ, એ ત્રણેને વાટી પાણી નાખ્યાં ગરમ કરી ચાંદા ઉપર લેપ કરવો.

અથવા—હળદર, લોદર, ઘઉંલા, જોડીમલ, ગ્રીપટાનાં મુળ, એ સરવ સરખા ભાગે લેઈ તેમાંથી ૩૧૦ ભાર લેઈ આખા ભાંચુ ખાંડી તેમાં પાણી શેર ૪ માં નાખી ઉકાળી બાકી પાણી અડધુ રહે ત્યારે તે પાણીથી ચાંદું ધોવું.

બાળકના દાંતનું કુટવું અથવા દુધીયા દાંતનું કુટવું.

(ટીથીંગ—Teething)

બાળકને દુધીયા દાંત કુટેછે ત્યારે પારા ચાંડી આપજે. વખતે પાતળાં પેટ આવેછે. બેચેની ઘણી રહેછે અને બાળક રોઆ કરેછે અને ધાવતું નથી જોઈ બરાબર આવતી નથી. તેના જોરથી વખતે ઉપલીધુ અથવા ખેંચ તાંણુ થઈ આવે છે. કેટલાંએક બાળકોને કંઈ પણ હરકત સીવાય સઘળા દાંતો કુટેછે અને કેટલાંએકને દરેક દાંત નીકળતી વખતે એટલું તો કુખ થાય છે કે તેની હાંદગીની ધાસ્તી રાખવી પડે છે. દાંત કુટતી વખતે સેજ પારા સુણ આવે અને તંદુરસ્તીમાં ધણી બીગાડ થયા વીના દાંત કુટે તો બાળકને ખુબી હવામાં ફેરવવું. થંડા પાણીમાં લુગડુ બાળી માથા ઉપર મુકી રાખવું. દાંતના પારા સુણ આવે તે ઉપર આંમળી ફેરવા કરવી ખોરાક હલકો આપવો. ઝાડો કબજ હોય તો ઉમર પરમાણિકમપાઉન્ડ રખારબપાઉડર આપીને ઝાડો સાફ લાવવો.

પણ દાંતના પારા ધણા જોરમાં સુણ આવેલ હોય અને તે ધણી

લાલ થએલો અને ગરમ જણાય, જેથી બેચેની ધણી રહે તથા તાવ આવે તો મુજબ પારાને ગમલેનસેડથી અથવા પારા ચારવાના નસતરથી તે ચારવા, જેથી દાંતનું તરાણુ નરમ પડશે અને દાંતો ટુટી નીકળવાનો રસ્તો થશે. ધણી વખત એ પરમાણે પારાને ચારવાથી તાવ ઓછો થાય છે પણ એ પરમાણે કરવા છતાં તાવ નરમ પડે અને ઝાડો કમજ હોય તો એક વરસના બાળકને ૦ા ગરેન કેલોમલ અને ૨ ગરેન રિપારબ પાઉડરને સાકરના સારામાં મેળવી ચઠાડવું અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેનાં ચાર પડીકાં કરી એકેકુ પડીકુ દર ત્રણ કલાકે સાકરના સારામાં ચઠાડવું.

હાઇડ્રાજીરી કમક્રેટા	...	ગરેન ૧
સોડા બીકાર્બોનાસ	...	ગરેન ૮
કમપાઉંડ પાઉડર આવ રિપારબ...		ગરેન ૧૨

ઉપર પરમાણે દવા આપી ઝાડો સાફ લાવવા પછી તાવ નરમ પાડવા નીચે લખેલી દવા મેળવી તેમાંથી એક વરસના બાળકને એકથી બે નાની ચમચી ભરી દવા દહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવી.

બાઇકાર્બોનેટ આવ પોટાસ	...	ગરેન ૨૦
એસીડસાટરીક	...	ગરેન ૧૫
સ્પીરીટ ઇથરનાઇટરસ	...	ટીપાં ૧૫
સાકરનું સરખત	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંહિસ ૧૧

અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી બે ચમચી ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી અને તે બેથી ત્રણ દહાડા સુધી જારી રાખવી.

બાઇકર આમોનીયા એસાટેટીસ	..	મીનીમ ૪૦
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	મીનીમ ૩૦
કેમક્રેવોટર	...	આંહિસ ૧

દાંતના નેરથી બાળકને એક બે પાતળાં ઝાડા આવે તો તેના ફીકર નથી પણ જો ધણી વખત ઝાડો થતો હોય તો તેને બંધ કરવા એકથી બે વરસના બાળકને એરોમેટીક પાઉડર આવ ચાક, ગરેન બેથી ચાર સુધી દર ત્રણ કલાકે ફકાડવું, એથી બંધ ન થાય તો એરોમેટીક પાઉડર આવ ચોક એન્ડ ઓપીઅમ ૧થી ૩ ગરેન દર ત્રણ કલાકે ફકાડવું. અથવા

૪૧૮ બાળકની નાળ ખરી પડવા પછી કુંટીમાં થતું માંડું.

૧૧ થી ૧ ટીપું ક્લોરોડાઇન ઉપર પરમાણુ પાણીમાં નાખી પાવું અને તે એ પરમાણુ દર ત્રણ કલાકે પાવું. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ સારી પેઠે મેળવી તેમાંથી બે નાની ચમચો ભરી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવી.

પ્રીપરેડ ચાક	...	ગરેન ૧૦
અકેસીયા પાઉડર	...	ગરેન ૧૦
સોનેમોમ વોટર	...	આંઉસ ૧૧
સાકરેનું સરખત	...	દરામ ૨
ટીઅર આવ કેટીકુ	...	ટાપાં ૨૦

ઉપલી દવાથી આરામ ન થાય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના આઠ ભાગો કરી અંકેઠા ભાગ દર બે કલાકે જ્યાં સુધી ઝાંડા બંધ થાય ત્યાં સુધી પાવી.

કાસ્ટર ઓઇલ	...	મીનીમ ૧૨
ગુંદરનો ભુકો	...	ગરેન ૮
સ્પીરીટઆવકજોરોફોરમ.		મીનીમ ૮
લાઇકર બીસમથ	...	મીનીમ ૩૦
સોનેમોમ વોટર	...	આંઉસ ૧

પેટ ઉપર કોલનવોટર અથવા ટરપેનટાઇન ઓપડી, તે ઉપર કુલાનલનાં ગરમ સેક કરેલા. અથવા અળસાની પોલટીસ ગરમ ગરમ બાંધી રાખવી. જોષ ન આવતી હોય તો, એક ગરેન ડોવરસ પાઉડર અને એક ગરેન હાઇડ્રાજીરો કમકરેટા એ બંનેને મેળવી, તેમાંથી બે સરખાં પડીકાં કરી અને તેમાંનું એક પડીકું સાકરના સીરામાં મેળવી રાતે સુતી વેળા ચટાડવું.

ખાંસી અથવા તાંણુ વરતાયતો ખાંસી તથા તાંણુના મથાળા હેઠળ જણાવા પરમાણુ ઉપાયો કરેલા.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો—

ધાવડીનાં કુલ, લીડીપીપર, આંમળાનો રસ, એ સરખે ભાગે લેઈ ખારીક વાટી તેમાં મધ મેળવી પેટા ઉપર ઓપડવું.

અથવા—કાળીપાટ, નરગંડી, એ બંનેનાં મુળ લાવી દોરડા વતી મળે બાંધવાં.

ઉપલીયું અથવા તાંણ.

(કનવલ્સઝન—Convulsion)

નીશાની—આ રોગ બાળકને પાંચથી સાત વરસ મુધીમાં થાયછે. રોગ થવા અગાઉ બાળક સુસ્ત લાગે, ખેચેન જણાય, આંખના ડોળા ફેરવાએલા લાગે અને તે તાકીને ટગર ટગર ગ્રીયા કરે તેમ વરતાય. દાંત કચકચાયે, ઊંઘમાં ચેકે, અથવા બીએ, ઊંઘમાં બસે, વખતે આંખ અથ. વા ચેરાની એક બાજુ, ફરક્યા કરે, હાથનો અંગુઠો વળેલો રાખે. બુખ જતી રહે, રોવા કરે, અને વખતે થોડો તાવ આવ. એ નીશાનીઓમાની થોડી અથવા સઘળી થોડા દાહાડા જણાયા પછી અથવા કંઈ પણ ચેતવણી આપ્યા વીના એકદમ આ રોગ થઇ આવે છે. અને બાળકનું શરીર ખેંચાઇને સજડ લાકડા જેવું થાય, ચેરો ઉડ્યા કરે, હોઠ હાલા કરે, ડાચુ વખતે ખેસી જાય, મોઠા ઉપર ફીણ આવે, હાથનાં આંગળાં વળી જાય અને મજબુત મુઠી વાળેલી રાખે. હાથનો પેંચો જાણે મરડાઈ ગયો હોય એવો ખેંચાઇને વાંકો ટીકો થાય, પગની પાટલી પણ ખેંચાઇને મરડાયેલી લાગે, બરડો ઊંચકાઈ આવે ગરદન પાછળ ખેંચાઇ જાય અને વખતે હાલા કરે, આંખના ડોળા ફેરવાઇ જાય, આંખ બહાર આવી હોય એમ લાગે, દમ ધરેટલા જેવો અને બે કાયદે ચાલે, નાડી ઉતાવળી અને નાંની થાય, માથુ ગરમ લાગે, પગ યંડા લાગે, ચેરો લાલ અથવા આસ-માંની જેવો થાય, ઝાડો તથા પેશાબ ધબરાટમાં આવી જાય, આપ્તા શરીરમાં પરસેવો છુટે, અને વખતે એવી હાલતમાં બાળક મરણ પામે, પણ ઘણી વેળા થોડા વખતમાં રોગનું જોરે નરમ પડે, ખેંચાએલા હાથ પગ ઢીલા થાય, બાળક ઊંધે અથવા રોવા માંડે અને પાછું હુંશીઆર થાય. આ પરમાણે થોડો વખત મટી જાય અને પાછું થાય.

સખ્ય—કુદ બરાબર હજમ ન થવાથી અથવા ઘણો ખોરાક ખા-ધાથી, બદહજમી થવાથી, દાંત કુટતી વેળા પારા સુજી આવે તેથી, પે-ટમાં કરમ થાય તેથી, થંડી અને લીની હવાની અસરથી, અણચીતવી ધાસ્તી અથવા બીક માતાને લાગવાથી અને તે વખતે બાળકને ધવાડ-વાથી, પડી જવાથી, અથવા કંઈ વાગવાથી, તેમજ ગોવર અને બીજા

એવા ચેપી તાવામાં અને બેળના ઉપર લોહીનો ગ્રેસ થવાના અને બીજા કેટલાએક રોગોમાં પણ આ બીમારી થાય છે. વારસા તરીકે આ રોગ ઉતરે છે. નબળાં અને પોચા મીઝજ વાળાં બાળકને વધારે વાર થાય છે. આ રોગ કોઈ વખતે આખા શરીરમાં અથવા ફક્ત હાથ અથવા પગમાં જ થાય છે.

ઉપાય—ઉપલીયું અથવા એચતાણુ થઈ આવે ત્યારે ગરદનની આસપાસ તેંગ બાંધેલ હોય તો છોડી નાખવું અથવા તેંગ લુગડાં પેરમાં હોય તો તે ઢીલાં કરવાં, બાળકને સુવાડી રાખવું અને બારી બારણાં ઉઘાડાં રાખી એરડામાં તાજું હવા આવે તેમ કરવું. બાળકને કમર સુધી ગરમ પાણીમાં બેસાડવું. પગ થંડા હોય તો ગરમ પાણીમાં એક ચમચો રાઈ નાખી તેમાં થોડો વખત સુધી પગ બોળી રાખવા. અથવા પગના ટેટા ઉપર રાઈની પટ્ટી પાંચથી દસ મીનીટ સુધી મારવી. માથા ઉપર કોલનવોટર, બરફનું પાણી અથવા થંડુ પાણી રેડવું અથવા તેમાં લુગડુ બોળી માથા ઉપર સુકી રાખવું. અથવા બરફના કટકાને પોટકીમાં બાંધી તાળવા ઉપર તથા માથાના પાછલા ભાગ ઉપર ફેરવી મોઢા ઉપર થંડુ પાણી છાંટવું.

એ પરમાણુ તજવીજ રાખવાથી તાંણુ નરમ પડશે. પછી બાળકથી ગળી શકાય એવું જણાય તો ઝાડો સાફ લાવવા બે વરસના બાળકને એક ગરેન કેલોમલ અને પાંચ ગરેન રૂબરબ પાઉડરને સાકરના સીરામાં મેળવીને ચટાડવું અને જરૂર જણાય તો ફરી ચાર કલાક પછી એજ પરમાણુ ચટાડવું. ગળી શકે તેમ ન હોય તો સાબુના પાણીની પીચકારી ગુદામાં મારવી અથવા ઝાડો ઘણો કબજ હોય તો ૦.૫ થી ૧ ચમચો એરંડીયું તેલ તથા ૩૦ થી ૬૦ ટીપાં ટરપેનટાઈન સાબુના પાણીમાં મેળવીને તેની પીચકારી ગુદામાં મારવી. તાણુ નરમ પડવા પછી બાળકને ચુપ પડી રહેવા દેવું. તેના એરડામાં ગડબડ અથવા ખખડાટ થવા દેવો નહી, તેને હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો. ઉપલીયું થાય તે વખતે શરીરમાં ઘણો તાવ હોય, ચેરો રાતો હોય, નાડી ઉતાવળી ચાલે અને નાની ન હોય અને આબજરી તાંણુમાં ચોચીઆરી પાડે અને જોરમાં એચતાંણુ કરે અથવા બકબકારો કરે તો બે વરસના બાળકને દરેક કાંનપટ્ટી ઉપર

અમે નાંની જળો મેલવી, જળોના ડુંખને વેહેવા દેવા નહીં પણ થંડા પાણી-
માં લુગડુ ખોળી તે ડુંખ ઉપર લગાડવું, જેથી લોહી બંધ થશે. આજરો-
થી ગળી શકાય એવું થાય કે તુરત ૧ થી ૩ ગરેન કેલ્સિમલ તથા ૫ થી
૧૦ ગરેન જલપપાઉડર બંનેને મેળવી સાકરના સીરામાં ચટાડવું, જેથી
ઝાડો ખુજાસે આવશે. પછી કેલ્સિમલ ગરેન બે અને એનટીમોનીઅલ પા-
ઉડર ગરેન ૩, એ બંનેને મેળવી તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકુ દર
ત્રણ કલાકે ફકાડવું. પેટમાં કરમ પડવાથી એચતાંણુ થતું હોય તો સેનટો
નાઇન ગરેન ૧ થી ૨ સાકરના સીરામાં મેળવી ચટાડવું. અને ચારકલાક
પછી ૧ ચમચી એરંડીયુ તેલ પાવું અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળ-
વી તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકુ દર ત્રણ કલાકે સાકરના સીરા-
માં ચટાડવું.

કેલ્સિમલ	...	ગરેન ૪
સેનટોનાઇન	...	ગરેન ૬
ચારાચ	...	ગરેન ૨૦

ઉપર પરમાણે દવા આપવાથી કરમ પડી જશે. અને એચતાંણુ
નરમ પડશે. સફેત પેટ આવતાં હોય અને બેચેની ઘણી હોય તો ડોવરસ
પાઉડર ગરેન ૨ તથા હાઇડ્રાજીરી કમકરેટા ગરેન ૩ ને મેળવી તેનાં
ત્રણ પડીકાં કરી અંકેક પડીકુ દાડામાં ત્રણ વાર ચટાડવું. થર્મરમાં તાય
હોય તો ડોવરસ પાઉડર અથવા અફીણુની દવા કદી આપવા નહીં.

પારા સુજેલા તથા પોચા હોય અને તેના નીચે દાંત ડુટતા હોય તે
ઉપર હાથ ફેરવવાથી જણાય તો તે ચારવા અને નીચે પરમાણે દવાઓ
મેળવી બેથી ચાર દરામ જેટલું દર બે કલાકે પાવું.

પોટાસા ઓમાઇડ	...	ગરેન ૨૦
હેડરેટ આવ કલોરલ	...	ગરેન ૧૦
સાકરનો સીરો.	...	દરામ ૨
પાણી.	...	આંબિસ ૩

કદાપી બદ હજમી થઈ પેટ ઢોલ જેવું ડુલી આવ્યું હોય તો તે ઉ-
પર ફલાનલનો અથવા અગસ્ટીની પોલટીસનો શેક કરવો. અને સુવાનો
અકર અને વરીઆળીનો અરક અથવા ડીલવોટર એક બે ચમચી દર
ત્રણ કલાકે પાવી.

અથવા—કોઈ પણ કારણથી બાળકને નબળાઈ થઈ હોય અને તેથી ઉપલીયુ થતું હોય, અથવા બાળક જન્મથી ઘણા નબળા બાંધાનું હોય, નાડી ધીમી ચાલતી હોય, મોઢું ફીકું થઈ ગયું હોય, તો જળો મુકવી નહીં, જીલામ આપવો નહીં, તથા ગરમ પાણીમાં બેસાડવું નહીં, પણ જરા સરકા અથવા કાર્બોનિટ આવ આમોનીઆ સંભાળથી મુંઘાડવું. અને તાંણુ નરમ પડે કે નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે પાવી અને એજ પરમાણે દર કલાકે પાયા કરવી.

એરોમિટ્રીક સ્પીરીટ આવ આમોનીઆ ... મીનીમ ૫

ટીચર આવ વેલેરીઆન ... મીનીમ ૫

ટીચર આવ કેસ્ટર ... મીનીમ ૫

કેમફર વોટર. ... અમચો ૧

ઉપર જણાવેલા ઉપાયો ફક્ત બાળકને વારતે છે પણ જો મોટી ઉમરનાને માટે ઉપાય કરવો પડેતો વધારે વજનમાં દવા આપવી.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો.

ગંધીલો વજ, માલકાંકણી, કેશર, પીપળાની વડવાઈ, કસતુરી, એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક ખાંડી તેમાંથી વાલ એક પાણીની સાથે સવા રમાં દરરોજ પાવું.

બાળકની ડુંટીનું બહાર નીકળી આવવું.

(પ્રોટ્રુઝન આવ ધ નેવલ—Protrusion of the Navel)

ઉપાચ—બાળકની ડુંટી બહાર નીકળી આવી હોયતો, તે ઉપર લીન્ટનો કટકો મુકી તેના ઉપર જંઘના ધેરાવા જેટલો લાકડાના ધુમ્પનો ગોળ કટકો તેના ઉપર મુકવો અને પછી તે ઉપર સ્ટાકાંગ પલાસ્તરની પટીઓ વ. બગાડવી, અને ત્યાં તે પરમાણે રાત દાહાડો હમિશાં રાખી મુકવી.

અથવા—એરડાનાં મુળ, ઉપલેટ, કરશનાઅગર, સુખડ, એ સરવ બરાબર લેઈ પાણીમાં વાટી ડુંટા ઉપર દરરોજ ઓપડવાં, તેના ઉપર તેની માએ પોતાનો હાથ ગરમ કરી ડુંટા ઉપર તે વતી શેક કરવો,

બાળક ઉંઘમાં ચીસ પાડે તે વિશે.

(સડન સ્ક્રીમીંગ વ્યાવ ધ ચીલડરન ફ્રોમ વ્યાવ ધેર સ્ક્રીપ—Sudden screaming of children from their sleep)

સમ્ય—કેટલીએક વેળા બાળક ઉંઘમાં ચીસ પાડી ઉઠે છે તે કારણ કરી પેટમાં કરમ થવાથી, દાંતો કુટવાથી, અજીરણ થવાથી, તથા માખાપે મુરખાઇથી દીવસે હાઉ આંખું એ પરમાણે બીવડાવવાથી બાળક ઉંઘમાંથી ચીસ પાડી ઉઠે છે.

ઉપાય—બાળક રાત્રે ચીસ પાડી ઉઠે ત્યારે તેને ધમકાવવાને બદલે ખારથી અને ધીમેથી તેનું નામ દેઈ બોલાવવું, છાતીમાં દાખવું. તથા થોડી મીનીટ સુધી હાથમાં અથવા બીજાનામાં રમાડીને પાછું સુવાડવું. બીજે દહાડે ચીસ પાડવાનું કારણ સોધી કાઢી તે પરમાણે ઘટતી દવા કરવી.

દાંત કુટતા હોય તો દાંતના પારાઓ ચીરવા, જ્યેથી દાંત સેલાઈથી બાહાર કુટી નીકળશે.

પેટમાં કરમ પેદા થવા હોય અથવા અજીરણ થયું હોય તો કરમ ના મથાળા હેડળની અથવા અજીરણના મથાળા હેડળની બાજતોમાં જણાવા પરમાણે હલાવે કરવા.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

લીંડી પોપર, હરડાં, બેડાં, આંમળાં, એ સરચે બરાબર લેઈ બારીક વાટી તેમાંથી વાલ એક મધ તથા ધીની સાથે ચટાડવું.

અથવા—એરડીનાં મીજ, બેદરની લીંડીયું, એ બંને સરખે ભાગે લેઈ બારીક આંડી તેમાંથી વાલ બે લીંબુના રસમાં મેળવી બાળકની ચુદાએ ચોપડવું.

બાળકનાં શરીરનું તવાઈ જવું.

(ઉવેસ્ટીંગ—Wasting.)

સુખાકારી વાળાં બાળકો કેટલીએક વેળા કુંઈ પણ ચોકસ કારણ ન જણાવા છતાં એટલાં તો તવાઈ જાય છે કે આમડું અને હાડકાં સીવાય

બીજી કથું પણ તેઓના શરીર ઉપર જણાતું નથી. કોઈ વખત એવાં બાળકને ઠંસો થાય છે, શરીરમાં તાવ રહે છે, ભુખ લાગતી નથી, અને આખો દાઢાડો મુશ્ત રહે છે.

ઉપાય—પેહેલાં બાળક શા કારણથી નખતું થઈ ગયું છે તે શોધી કાઢવું, પેટમાં કરમ થયા હોય તો કરમના મથાળા હેઠળ બતાવેલા ઉપાયો કરવા. અથવા અજીરણ થવાથી એમ થયું હોય તો અજીરણના મથાળા હેઠળ બતાવેલા ઉપાયો કરવા.

કેટલીએક વખતે માતાઓના બંને યાનોનું અથવા એક યાનનું દુધ ખરાબ થઈ ગયું હોય, અને તે બાળકના ધાવવામાં આવતું હોય તો બાળક દાઢાડે દનીએ તવાતું જાય છે. પેટ છુટી જાય છે, અને વખતે ખેંચતાણ થાય છે. અને આખરે મરણ પામે છે. તોપણ ખબર પડતી નથી કે માતાનું દુધ ખરાબ છે તેથી બાળક ઉછરતું નથી, વાસ્તે તેનો ઈલાજ કરવો. પણ તેમ કરવાને બદલે પેહેલી લોકો જુવાલામા વીગરેની પાસે ખરાબ થાય છે અને આખરે ખારા બાળકનો માતાનું ખરાબ દુધ નાશ કરે છે. એ બાબતમાં ડાકટરે હારટમેન લખે છે કે એક ઓરતને સાત બાળક હતાં, અને તે બધી તંદુરસ્ત હતી. તેનું છેલ્લું બાળક જણ્યા પછી ચાર અઠવાડિયાં સુધી તે બધી સારી હાલતમાં હતું. તે પછી બાળકને બધાં પાણી જેવા રંગ ભેરંગી પેટ આવવા માંડ્યાં. અથવા ઝાડો થવા લાગ્યો અને બાળક બીલકુલ લેવાઈ ગયું. એક પખવાડિયા સુધી બાળકને જે જે દવા કરી તેથી કંઈ પણ ગુણ થયો નહી. ત્યારબાદ તેની માતાએ જાહેર કંઈ કે બાળકને જમણી છાતીએ ધવાડું છું તો તે મોઢામાં પણ લેતું નથી, અને ચીસાચીસ પાડે છે પણ ડાબી છાતીએ સારી રીતે ધાવે છે. પછી તે ઓરતની બંને છાતીનું દુધ જુદું જુદું કઢાવી તપાસી જોયું તો જમણી છાતીનું દુધ ખાંડે માલમ પડ્યું અને ડાબી છાતીનું દુધ મીઠું હતું. બંને છાતીના દુધના રંગમાં જરા પણ તફાવત નોહોતો. તથા એક બીજા દુધમાં પાતળા અથવા જડાપણાનો કંઈ પણ તફાવત માલમ પડ્યો નહી. માત્ર તફાવત સ્વાદમાં જ હતો. આ પરમાણે તપાસવાથી બાળકની તંદુરસ્તી બગડવાનું કારણ સાબીત થયું. તેથી દવાદાર બંધ રાખી બાળકને ફક્ત ડાબી છાતીએ ધવાડવું મુકરર કરે. એ પર-

માણે કરવાથી જે વાત દીવસમાં ઝાડો બહાર થતો તે બંધ થઈ ગયો. અને થોડા દાહાડામાં તે તંદુરસ્ત થઈ ગયું. આ પરમાણે માતાનું દુધ ખરાબ હોય અને તેના ગમે તેટલા દવાદારથી ઉપાય કરે તો બીલકુલ આરામ થતો નથી. વાસ્તે એવી વેળાએ માતાના દુધનો પેટેમાં તપાસ કરવો.

કેટલીએક વખત માતાની એક અથવા બેને છાતીનું દુધ ખરાબ હોય છે અને તે ધવડાવવાથી બાળકની તંદુરસ્તીમાં ખીગાડ થાય છે. સને ૧૮૫૦ માં ઓરતના દુધમાં જીવડાં હોય છે એવું સોધી કાઢ્યું છે. ડાક્ટર ગીબ પાસે એક સપ્તસ સાત અઠવાડિયાનું લેવાઈ ગયેલું બાળક લેઈને આવ્યો, અને તેણે કહ્યું કે. આ બાળક જનમ્યું ત્યારે શરીરે જોરાવર તથા બરેલું અને તંદુરસ્ત હતું. પણ હમણાં ઓડા દાહાડા થયાં માનું દુધ તે બીલકુલ લેતું નથી, અને તે સુસ્ત લાગે છે. બાળકને અતીસાર અથવા બીજી કંઈ રોગ નોહોતો. જેથી તે નમળું થઈ ગયું હોય. આખર ડાક્ટરે માના દુધની તપાસ કરી, તો દુધનું જાતી ગુરત્વ ૧૦૩૦ હતું અને તે સર્વ રીતે સાફ મીઠું હતું પણ જ્યારે તે દુધને સ્તનમાંથી બાહાર કાઢ્યા બાદ સાત કલાક રહેવા દેઈ સુક્ષ્મદર્શક ચંચળી તપાસી જોયું તો તેમાં હ. જરો નાના જીવડાં જીવડાં દેખાવા લાગ્યાં. ફરી બીજો દાહાડો પુરતના કાટલા દુધને તપાસી જોયું તો તેમાં પણ જીવ દેખાયાં. તે દુધ જરાવાર હવામાં રહેવાથી ખાટું થઈ જતું હતું. પછી ડાક્ટર ગીબે તે બાળકને તેની માને થોડો વખત થોડું થોડું ધવડાવ્યું, અને પછી બીલકુલ છોડાવી દીધું જેથી તે બાળક તંદુરસ્ત તથા હુંશીયાર થયું.

એક ડાક્ટર લખે છે કે હવે લખેલો આજર તાલેવાન લોકોની ઓરતોમાં થોડો થાય છે પણ ગરીબ ઓરતોને પેટ પુરતો ખોરાક મળતો નથી તેથી તેઓ નબળાં હોય છે. અને તેઓ કામ ધંધાને લીધે નાતાં નથી, અને ગલીસ રહે છે, તેઓને આ આજર વધારે થાય છે. એ જીવડાં સ્તનમાં ખુદ પોતાની મેળે થતાં નથી, પણ ડીટીડીઓએ બાળકને ધવડાવવા પછી તે સાફ રાખતાં નથી એટલે કે પોતાં અથવા છૂછતાં નથી તેથી તેમાં જીવડાં થાય છે અને પછી તે જીવડાં અંદર દાખલ થાય છે, અને પછી દુધની અંદર આવે છે.

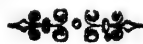
જનમથી નબળાઈ હોયતો તેમાં ખતાવેલા ઉપાયો કરવા તથા શકતી

૪૨૬ બાળકને ઝાડો છુટી જવા તથા ઉલટી થવા વીઝે.

આથ એવી દવાઓ આપવી. પણ સરસ ઉપાય એ છે કે બાળકના આખા શરીર ઉપર મગરનું તેલ દાહાડામાં બેધો ત્રણ વાર ધીમે ધીમે મસણવું અને તે સારી પેટે ચામડીમાં પચાવવું. દરીઆના પાણીથી બાળકને દરરોજ નવડાવવું. તથા બની શકેતો દરીઆ કીનારે હમેશાં ફરવવું. બાળકને જરા જરા શકતી આવવા માંડે અને પચવા માંડે કે ૦૧ થી ૧ અમચી મગરના તેલમાં ૫ થી ૧૦ મીનીમ સ્તરપ આવ આઠઝોડાઈડ આવ આયરન નાખી તેને સવાર સાંજ પાવું. પણ જો ઉલટી તથા ઝાડો થાય તો મગરનું તેલ થોડા દાહાડા સુધી એકદમ બંધ કરી પાછું થોડાં થોડાં ટીપાંથી ચાલુ કરવું. અથવા નર્મળાઈ ઘણી હોય તો થોડા ટીપાં ખાંડી અથવા પોરટવાઈન પાણીમાં ભેળી પાવો. અથવા ઘણી નાની ઉમરના બાળકને માતાનું દુધ માફક ન આવતું હોય તો કોઈ બીજી ઓરત પાસે ધવડાવવું, અથવા મેલીન્સ કુડકોર ઇનફન્ટસ પાણીમાં અથવા દુધમાં ઉકાળીને ઓરાક દાખલ આપવું.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

સુંક, તીખાં, લીંડીપીપર, વાવડીંગ, દેવદાર, એ સરવ સરખે ભાગે લેઈ ખારીક ખાંડી તેમાંથી વાલ ૧ લેઈ તેમાં એક ચણોઠી ભાર ઓખો મંડુર નાખી તેને ગાયના ધીમાં અથવા તેની માના દુધમાં મીલાવીને પાવું.

બાળકને ઝાડો છુટી જવા તથા ઉલટી થવા વીશે.

(ડાઈએરીઆ એન્ડ વોમીટીંગ આવ ઇનફન્ટસ).

Diarrhoea and Vomiting of infants.

નીશાની—બાળકને હમેશાંના કરતાં ઘણી વખત ઝાડો થવા કરે અને તે પાતળો તથા વધારે વજનમાં હોય તેની સાથે બેચેની હોય પેટમાં ગગડાટ થાય, અને પેટમાં ફુખ્તુ હોય એમ લાગે, પવનથી પેટ વખતે ફુલી આવે, અને ઝાડો થતી વેળા પવન છુટવાથી ઘણો અવાજ થાય. ઘણીવાર ઝાડો થવાથી બાળક લેવાતુ જાય, તરસ ઘણી લાગે, વખતે જુએ બહુ લાગવાથી ઘડી ઘડી ખાવા માગે, વખતે ઉલટી થાય એની સાથે

ધણું કરી તાવ હોય નહીં, પણ પાછળથી વખતે તાવ તથા પેટનો અકર-
સાટ લાગુ પડે અને તેમાંથી ખરાબી થાય.

આ રોગમાં ઝાડાનો રંગ સઘળી વખતે એક સરખો આવતો નથી.
વખતે ઝાડા પાતળા અને ઘણા આવે છે તોપણ તેનો રંગ તથા દેખાવ
અસહ્ય જેવો જ હોય છે, ગરમીની મોસમમાં પીતના જોરથી આવે છે,
ત્યારે પીળો હજાર જેવો અથવા ઘણું કરી લીલા રંગનો હોય છે. વખતે
કેટલાંએકને પેટમાંનો ચીકણો કફ અથવા બલગમ પડે છે. અને પેટ ઘણાં
ગંધાતાં આવે છે. એ બલગમ પેટેલાં પાતળાં અને ઇંડાની સફેતી જેવો
હોય છે. પણ થોડા વખતમાં તે ઘારો અને પર જેવા રંગનો થાય છે,
વળી વખતે પીત ખરાબર પેદા ન થવાથી ઝાડો સફેત દુધ જેવા રંગનો
આવે છે, કેટલાંક બાળકને ખાધા પછી તરત ઝાડો જવું પડે છે, અને
ઝાડાવાટે ન પચેલું પડે છે.

સમય—બાળકને ઉતાવળુ ધાવણુ છોડાવાથી તથા છેક નાની ઉ-
ંમરે મોટા માણસના જેવો ખોરાક ખવડાવવાથી, ઘણો થડો પવન લાગ-
વાથી, ખરાબ ન પચે એવો ખોરાક આપવાથી, અને હવામાં થતા
ફેરફારથી ઝાડો છુટી જાય છે. દુધીઆ દાંત કુટે તેના જોરથી, સીતળા,
ગોવર, ખરાબ દુધ વીગેરે બીમારીમાં પણ ઝાડો છુટી જાય છે.

ઉપાય—આ રોગ થવાનું કારણ સોધી કાઢી તેને દૂર કરવું, બાળકને
આયાં ધવાડતી હોય તો તેણીનું દુધ તપાસી જોવું, અને તે ખરાબ
જણાય તો તેને બદલી બીજી સારા ધાવણુવાળીને ધવડાવવું. અથવા
બાળક ગાયનું દુધ પીવું હોય તો તે તાજું વાપરવું. કેટલીએક વખત વાસી
દુધ પાવાથી, અથવા દુધ પાવાની સીસી ખરાબર સાફ ન રાખવાથી તેમાંનું
દુધ જલદી ખાટું થઈ જાય છે, અને તે હજમ થતું નથી, જો બાળક
મોટું હોય અને ખોરાક ખાતું હોય તો તેનો ખોરાક બદલી નાખવો, અને
કાંઈ દુધ જેવા હલકા ખોરાક ઉપર રાખવું, જો દાંત આવતા હોય અને
તેથી ઝાડો થતો હોય તો દુધીઆ દાંતના મથાળા હેઠળ આપેલા ઝાડો બંધ
કરવાના ઉપાયો કરવા તથા નસતરથી પારા ચીરવા, હવાની સરદી પરમાણે
બાળકના શરીરમાં ગરમ કપડાં પેરાવી રાખવાં.

ઉપર પરમાણે તજવીજ રાખી ઝાડો બંધ કરવો. જો ઝાડો થોડો

૪૨૮ ખાળકને ઝાડો છુટી જવા તથા ઉલટી થવા વીચી.

થતો હોય તો ૧ વરસના ખાળક સાર ૯ ગરેન એરોમેટીક પાઉડર આવ
ચાક લેઈ તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકું દાહાડામાં ત્રણવાર સાક-
રના સીરામાં ચટાડવું, એથી આરામ ન થાય તો એરોમેટીક પાઉડર
આવ ચાક એન્ડ ઓપીઅમ ત્રણ ગરેન લેઈ તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અંકેકુ
પડીકુ દાહાડામાં ત્રણવાર સાકરના સીરામાં ચટાડવું, ઝાડો વધારે થતો હોય
તો નીચે લખેલી દવાઓ જળવી તેમાંથી ૧ થી ૨ નાની ચમચી ભરી
દાહાડામાં ત્રણવાર પાવી.

પ્રીપેરડ ચાક	...	ગરેન ૧૦
અંકેસીઆ પાઉડર	...	ગરેન ૧૦
સીનેમોનવોટર	...	આઉસ ૧૧
સાકરનુ સરખત	...	દરામ ૨
ટીચર આવ કેટીકુ	...	ટીપાં ૨૦

ઝાડામાં ફીણ જેવું બલગમ પડે તો ૧ વરસની ઉમરના ખાળકને ૧
ગરેન પલવીસ એપીકાક્યુના અને ૯ ગરેન એરોમેટીક પાઉડર આવ ચાક
એ બંનેને સારી પેઠે જળવી તેમાંથી ૧ સરખાં પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકું
દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું. કદાપી ઝાડો દુધ જેવો સફેત આવે તો ૧ વર-
સના ખાળકને ૩ ગરેન હાઇડ્રાજીરી કમફરેટા અને ૩ ગરેન એરોમેટીક
પાઉડર આવ ચાક એ બંનેને સારી પેઠે જળવી તેમાંથી ત્રણ પડીકાં કરી
અંકેકુ પડીકુ દાહાડામાં ત્રણ વાર ચટાડવું, એથી ઝાડાનો રંગ ન સુધરે
તો ૧ ગરેન કેલ્સીમલ અને ૮ ગરેન એરોમેટીક પાઉડર આવ ચાક એ
બંનેને સારી પેઠે જળવી તેમાંથી સરખાં બે પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકુ દા-
હાડામાં બે અથવા ત્રણ વાર ચટાડવું, ઝાડાનો સફેત રંગ બદલાઈને
ખીજો અથવા લીલો થાય કે એ દવા બંધ કરવી. ઝાડાવાટે ન પચેલો
ખોરાક પડતો હોય તો દુધ તથા કાંજી સાવાય બીજી ખોરાક બીલકુલ બંધ
કરવા, અને બાઇકારબોનેટ આવ સોડા ૩ થી ૪ ગરેન લેઈ તેમાંથી ત્રણ
પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકું દાહાડામાં ત્રણ વાર થોડા દુધમાં નાખી પાવું,
અથવા ગા ચમચી લાઇમવોટર દુધમાં નાખી દાહાડામાં બે ત્રણવાર પાવું
એથી કોઠાની ખટાણ નરમ પડશે અને ખાધાનું હજમ થશે.

અથવા — ઉલટી થવા કરતી હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ જળવી

બાળકને ઝાડો છુટી જવા તથા ઉલટી થવા નીચે. ૪૨૯

એકથી ત્રણ વરસના બાળકને ૧ થી ૨ દરામ જેટલી દર ત્રણ કલાકે પાણી પેટ ઉપર રાઈ મુકવી, તથા બરફ પાણીમાં નાખી પાવો.

પોટાસા બરોમાઈડ	...	ગરેન ૮ થી ૧૬
પોટાસા બીકાર્બોનેટ	...	ગરેન ૨૦
એસીડ સોટરીક	...	ગરેન ૧૨
કલ્કેરોડાઇન	...	મીનીમ ૮
લાઇકર બીસમથ	...	મીનીમ ૩૦ થી ૧ દરામ
સાકરનો સીરો	...	દરામ ૨
પાણી	...	દરામ ૬

ઉપર પરમાણુ દવા આપવાથી ઉલટી બંધ ન થાય તો નીચે લખેલી દવાઓ મળવી તેમાંથી બે ચમચી ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

સોડાબીકાર્બોનેટ	...	ગરેન ૮
ટીચરઓપી	...	મીનીમ ૪
લાઇકર બીસમથ	...	મીનીમ ૩૦
પાણી	...	આંદિસ ૧

પેટ પવનથી ચડેલ હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવી તેમાંથી ૧ દરામ જેટલી દર એકથી બે કલાકે ગ્યાંસુધી ઝાડો બંધ થાય ત્યાંસુધી એક વરસની ઉમરના બાળકને પાવી.

કાસ્ટરઓઇલ	...	મીનીમ ૩૦
સાકરનો સીરો	...	દરામ ૨
ગુંદર	...	ગરેન ૧૨
સોલ્યુશન આવ હાઇડ્રોકોરિટ આવ મોરફીઆ.	...	મીનીમ ૧૦
લાઇકર બીસમથ	...	મીનીમ ૩૦
સ્પીરીટ આવ કલોરોફોર્મ...	...	મીનીમ ૧૦
ડીલવોટર	...	આંદિસ ૧

અ: રોગ જીનો થાય અને ઝાડો બંધ ન થતો હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ વરસના બાળકને ૧ નાની ચમચી ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

એસીડ ગાલીક ... ગરેન ૪

દીંચરએપી ... દીંપાં ૩
 સાકરનું સરખત ... દરામ ૨
 સીનેમોવોટર અથવા પાણી ... આંઉસ ૧

પેટ ઉપર હાથ મેલવાથી અકરસાટ અથવા ફુખાવો જણાય તો તે ઉપર લીનીમેન્ટ સેપોનીસ અથવા લીનીમેન્ટ કેમફરકો લગાડવું અને તે ઉપર ફ્લેનલનો ગરમ સેક કરવો.

આડાનો રોંગ ધણા દાહાડા રહેવાથી બાળકને આંમળ નીકળતી હોય તો હાથના બે આંગળાને જરા તેલ લગાડી તેથી આંમળ ધીમેથી દાબી ઉપર ચડાવવી. અથવા ઝીણા રૂમલ પાણીમાં પલાળી તેવતી આંમળને દાબી ઉપર ચડાવવી. આંમળ બાહાર નીકળે ત્યારે ૧ દરામ ફટકડીને એક બાટલી પાણીમાં પીગળાવી તે પાણીથી આંમળ ચડાવવા અગાઉ દરેકવેળા ધોવી નથી આંમળ નીચે ઉતરતી બંધ થશે.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

હળદર, દેવદાર, ભીરીંગણી, ગજપીપર, સતાવળી, એ સરવ ખરાબર લેઈ બારીક વાટીતેમાંથી વાલ એક લેઈ મધમાં મીલાવી દરરોજ ચટાડવું.

અથવા—સોહી પડતુ હોય તો મોથ, મુગંધીવાળો, સાકર એ સરવ સરખે બાગે લેઈ તેમાંથી વાલ એક લેઈ તેને મધ તથા સોખાના ધોવણમાં પાવું.

અછબડા.

(ચીકનપોકસ—Chicken pox)

નીશાની—શરઆતમાં જરા તાવનાં ચીન જણાય અથવા તાવ વીના એકદમ પીઠ ઉપર, ખભા ઉપર અને ગરદન ઉપર સફેત ફાડકીયો થાય અને તેમાં નીતર પાણી જેવું બરેલું દેખાય, બે ત્રણ દહાડા સુધી એ ફાડકીઓ રહા પછી એથે અથવા પાંચમે દહાડે તે કુમળાઈ જાય અથવા ફાટી અને તે ઉપર હલકા પોપડા બાફી, પછી આઠમે અથવા નવમે દહાડે પોપડા ખરી જાય, પોપડા ખરી જવા પછી કંઈ પણ આઠાં રહે નહીં.

એ અછબડાના દાણા ધણું કરી ચેરા ઉપર જણાતા નથી તેઓ

ગોળ હાય છે અને સીતળાના દાણાની જે તેની વચમાં ખાડો હોતો નથી. અછમડાના દાણામાં ઘણું કરી પર થતુ નથી. થોડા થોડા સુકાતા જાય છે તેમ બીજા દુટ્ટે. એ પરમાણે બે ત્રણ વાર નીકળેછે. એમાં તાવ થોડો આવેછે અથવા આવતો નથી. આ રોગ ઘણું કરી કુધીયા દાંત દુટ્ટવા અગાઉ થાય છે.

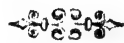
ઉપાય—નીચેના દવાઓ મળવી તેનાં દસ પડીકાં કરી અડેકુ પડીકુ દર રોજ પાણી સાથે ફકાડવું. અને સોડાવાટર તથા બરફનું પાણી પાવું.

મગનેસીઆ કાર્બોનાસ ... દરોમ ૧

રબારબ ... દરોમ બા

મુંકનો ભુકો ... ગરેન ૫

અથવા છુટા સીતળાના ઉપાય પરમાણે તેનો ઉપાય કરવો. આ રોગની દવા કરવા શિવાય તેની મજે મટી જાય છે. આ રોગમાં કાંઈ ધાસ્તી રાખવા જોઈતું નથી. આજીરની હલકો ખોરાક આપવો. ઉપલી દવા દસ વરસ સુધીના બાળકને માટેછે, વાસ્તે જો ૧ વરસના બાળકને થાય તો એનું અરધુ વજન લેવું.

ગોવર.

(મીઝલ્સ—Measles)

નીશાની—જો પરમાણે સહીઅડ હુંદગીમાં એક વાર આવેછે તેજ પરમાણે ગોવર પણ એક વખત આવ્યા વિના રહેતુ નથી. એ ઘણું કરી બાળ અવસ્થામાં આવેછે. અને કોઈ વેળા મોટી ઉમરે પણ જણાયછે. એનું જોર ઘણું કરી શિયાળામાં વધારે છે. ગોવરામાં શરીર ઉપર ઝીણી ઝીણી છાંટો દેખાય છે. અને તે દેખાવા અગાઉ તાવ આવેછે, નાકમાંથી પાણી ગળે છે. અને જાણે સકત સજેખમ થયુ હોય એમ લાગે, કોઈ વેળા સુકી ખાંસી થાય છે. અને ધાંટીનાં સાદ બસા જાય છે. ત્રીજીથી એથે દહાડે ઘણું કરી સાંજની વખત ગરદન, છાતી તથા મોઢા ઉપર રાતી ઝીણી છાંટો દેખાય છે. અને તે ઉતાવળી શરીરના બીજા ભાગો ઉપર પથરાઈ જાય છે. આ પરમાણે રાતી છાંટો દેખાવા પછી થોડા વખતમાં

રાતા ડાહ્યો એકમક સાથે મળી ગએલા જુદી જુદી જગોએ દેખાય છે. અને જેમ જેમ વખત વધતો જાય તેમ તેમ જુદી જુદી જગોએ દેખાય છે. અને જેમ જેમ વખત વધતો જાય છે તેમ તેમ તેનો રંગ પણ બદલાય જાય છે. આ છાંટાના કુડાણાની વચેની ગોળ જગાની આમડી તદ્દન ડાહ્ય વીનાની સાફ હોય છે. છાંટા દેખાવા પછી પાંચેક દહાડે તાવનું જોર નરમ પડે છે. ગોવરાના ઉપર હાથ ફેરવી જોવાથી તે અખાઈ જેવા અણીદાર લાગે અને તેઓ ન્યારે વધે તારે આડધી ચણાની ડાળ જેવડા ગોળ લાગે. ઉપર પરમાણે ગોવર દેખાવા પછી પાંચેક દહાડે તાવનું જોર નરમ પડે છે. અથવા કોઈ વખત તે એકદમ નરમ પડી જાય છે. તારે ખાંસી અથવા ઝાડો થઈ જાય છે.

તાવનું જોર નરમ પડવા પછી ખાંસી નરમ પડે અને તેની સાથે બલગમ પડે, ચેરા ઉપરના દાણા ઝાંખા થવા માંડે અને ધીમે ધીમે તે જતા રહે. પછી હાથ, છાતી અને પેટ ઉપરના દાણા જવા માંડે અને છેલ્લે પગ ઉપરના પણ જાય. તાવ આવા પછી સાતમે દહાડે અથવા ગોવર દેખાવા પછી ત્રીજે દહાડે દાણા ઝાંખા થવા માંડે અને તાવને આઠમે અથવા નવમે દહાડે બીલકુલ જતા રહે. ગોવરામાં છેવટ સુધી થોડોધણો તાવ જારી રહે અને દાણા દેખાવા પછી તે જતો રહે નહીં. ગોવર જતી વખતે ઝીણાપોપડા અથવા ખોડાની માફક સઘળા દાણા ઉપર પોપડી બંધાય.

ગોવર સીતળા જેવું બળ બરેલું નથી. જેમ સીતળામાં બાળકની છુંદગી ધારતીમાં રહે છે તેમાં ગોવરામાં રેતી નથી. પણ વારે વારે તેમાં સસણી અને બીજી બીમારી ઉઠે છે તેથી ખરાબી થાય છે. વળી કોઈ વખતે એમાં તાંબુ અને ઉપલીયાની પેઠે થઈ આવે છે તેથી જોખમ વધે છે.

ખરાબ નીશાની—ગોવર જતુ રહે તે છતાં પણ તાવનું જોર નરમ પડે નહિ તો તે ખરાબ નીશાની છે. ગોવર દેખાઈને તે એકદમ અંદર સમાઈ જાય અને આંમડી અસલ જેવી થાય અથવા ગોવર ખરાબરુ ડુટે નહિ અને આજારી નખજી થતુ જાય તો તે જોખમ બરેલુ છે. જોરમાં હાંફણ, ખાંસી, લવારો, બકારો, ખેસુધી, અવાજનું ખેશી જવું થાય તો એ સઘળી નાશકારક નીશાની છે. ગોવરાનો રંગ ધણો લાલ અથવા કાળાટપર હોય તો તે પણ ખરાબ છે.

ઉપાય—બાળકને ધરમાં રાખવું, તેને બને તેમ સુપ પડી રહેવા દેવું. થંડો પવન ખવડાવવો નહિ પણ ઓરડામાં હવા આવ જાય થવા દેવી. બાળકના મોઢા ઉપર ઘણું અજવાળું પડવા દેવું નહિ. રોગની શરૂઆતમાં કાંજી જેવો હલકો ખોરાક આપવો. પેટ કબજા હોય તો ૧ થી ૨ વરસના બાળકને કંમપાઉન્ડ રૂપારબ પાઉડર ગરેન ૪ થી ૬ સુધી લેઈ સાકરના સીરામાં મેળવી ચટાડવું.

અથવા થોડું કાસ્ટરઓઇલ પાવું. પણ જો ઝાડો પાતળો આવતો હોય તો જીલાબ આપવાને બદલે ૪ ગરેન કંમપાઉન્ડ પાઉડર આવ ચાક, તથા ૪ ગરેન ખીસમચી સખનાઇટરસ એ બંનેને મેળવી તેનું એક પડીકું બનાવી ઝાડો બંધ થાય ત્યાં સુધી દર બે કલાકે, એવાં પડીકાં ફકાડવાં.

તાવ ધણો હોય તો તેને નરમ પાડવા નીચે લખેલી દવામાંથી ૧ અથવા ૨ નાની અમચી ભરી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવી. એનાથી ગોવરાનું જિરે હદમાં રહેશે અને બાળક જલદી ઠુંથિયાર થશે.

પોટાસા ખીકારબોનસ	...	ગરેન ૨૦
એસીડ સીટરીક	...	ગરેન ૧૫
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	ટીપાં ૧૫
સાકરેનુ સરખત	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંહિસ ૧૧

પણ કદાપી ગોવરામાં સળેખમની મીસાલે થઈ પછી ખાંસી થાય અને નાવ વધતો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧થી ૨ વરસના બાળકને ૧ થી ૨ નાની અમચી ભરી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવી.

લાઇકર આમોનીયા એસાઇટીસ	...	દરામ ૧૧
વીનમએપીકાક્યુના	...	ટીપાં ૪૦
પોટાસા નાઇટરસ	...	ગરેન ૬
સાકરેનુ સરખત	...	દરામ ૨
કેમફરવાઇટર	...	આંહિસ ૧૧

ઉપલી દવાથી ખાંસીનું જિરે નરમ ન પડે અને વધારે જણાય તથા છાતી ઉચકાઈ જાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી ૧થી ૨ વરસના બાળકને ૧થી ૨ નાની અમચી ભરી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવી.

પોટાસા ખીકારમોતસ	...	ગરેન ૩૦
એસીડસીટરીક	...	ગરેન ૨૦
વીનમ એપીકાકયુના	...	ટીપાં ૪૦
વીનમ એન્ટીમોનીયલ	...	ટીપાં ૨૦
એલીકસર પારેગોરીક	...	ટીપાં ૨૦
પાણી	...	આંઉસ ૧૧

અથવા નીચે જણાવેલી દવા એક વરસના બાળકને પાવી, જેથી ખાંસી નરમ પડશે.

ટીચર આવ ડીજીટલીસ.	...	મીનીમ ૧ થી ૨
સીરપ આવ પોપી	...	મીનીમ ૫ થી ૨૦
સુરોખાર	.	ગરેન ૫

અથવા મીઠી બદામ પાણીમાં પલાળી તેને વાટી તેનો રસ કાઢી તેમાંથી એકથી બે ચમચી ઉપલી ત્રણ દવાઓના નાખી, તે સઘળી પાવી. અથવા ૧૦ મીનીમ ટીચર કેમફરકો અથવા ૧ મીનીમ ટીચરઓપી, એ બેમાંથી ગમે તે લેઈ તેમાં પાંચ મીનીમ વીનમ એન્ટીમોનીયલ નાખો તે થોડા પાણીમાં નાંખી પાવું. મોટા વાસણમાં પાણી ઉકાળી તેનો બાફ લેવો.

કેટલી એક વખત એવું બને છે કે ગોવર્ધન નાકળી એકદમ ખેસી જાય છે, જેથી એકદમ હાંફેલું થઈ આવે છે અને તેથી થોડા વખતમાં બાળકની ખરાબી થાય છે માટે એ પરમાણે હાંફેલું જણાવા માંડે કે તરત છાતી ઉપર રાઇની પટી મારવી અને ૫ થી ૧૦ મીનીટ સુધી તે રહેવા દેવી અને બાળકને થોડો વાર ગરમ પાણીમાં કમર સુધી બેસાડવું. જો પી શકે તો ૩ થી ૫ ટીપાં સ્પીરીટ આમોનીયા એરોમેટીકનાં લેઈ થોડા પાણીમાં નાખી તે પાવું, એથી ગોવર્ધન પાછું દેખાશે અને હાંફેલું નરમ પડશે. ખાંસી સાથે થોડી હાંફેલું થાય ત્યારે પણ છાતી ઉપર રાઇની પટી મારવી.

ગોવર્ધન ઝંખવાતી વેળા બાળકને ઝાડો થાય છે. વાસ્તે જો તે ધણે થાય તો નીચે બજેલી દવામાંથી ૧ થી ૨ ચમચી ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવી.

પ્રીપેરડ ચાક	...	ગરેન ૧૦
અકેસીયા પાઉડર	.	ગરેન ૧૦
સેનિમામ પાઉર	...	આંઉસ ૧૧

સાકરનું સરખત ... દરામ ૨

ઠીચર આવ કેટીકુ .. ઠીપાં ૨૦

અથવા ૧ થી ૨ વરસના બાળક સાથે નીચે લખેલી દવામાંથી સરખાં છી પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકુ દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ડોવરસ પાઉડર ... ગરેન ૨

બીસમથી સખનાબટરસ ... ગરેન ૬

અંકેસીયા પાઉડર ... ગરેન ૬

છાતી ફુખતી હોયતો ગરમ પાણીનો સેક કરવો. શરીરની આંમડી સુકી તથા ગરમ હોય અને તેમાં ચટકા મારતા હોયતો ગરમ પાણીમાં થોડો સરકો નાખી તેમાં લુગડુ બાળી તે આંમડી ઉપર ફેરવવું અને ધો-મેથી તરત લુછી નાખવું. આંખો ઘણી આવી હોયતો ૨૦ ગરેન ઝીંકસા સલફુસ તથા ૧ આંઝસ પાણી, એ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડુ બાળી તે આંખો ઉપર મુકવું તથા ખસખસના પોસનો ગરમ સેક કરવો.

જે વેળા ગામમાં ગોવરાનો રોગ ચાલતો હોય તે વખતે બાળકને થોડા ગરેન ગંધકનાં ફુલ દાડામાં ત્રણથી ચારવાર ખવાડાં હોય તથા જે તે શરીર ઉપર ચોળ્યાં હોય અથવા ૨ થી ૧૦ ગરેન સોડી સલફુ કાર્બો-લેટ દર ચાર કલાકે પાણી સાથે ફકાડવું હોયતો આ રોગ યવાની ધારતી થોડી રહેછે. ગોવર જખવાઆ પછી કીડ ઘણી લાગે અને ઊંધ ન આવે તો ૧ ગરેન ડોવરસ પાઉડર સાકરની લુકી સાથે મેળવી તેમાંથી ચાર સરખાં પડીકાં કરવાં અને અંકેકુ પડીકુ દર રાતે સુતી વેળા ફકાડવું.

આ મરજનું જોર નરમ પડવા પછી બાળકને ગરમ લુગડાં પેરાવી રાખવાં અને ઘણી થંડી હવા તેને લાગવા દેવી નહીં કેમકે તેથી ફેફસાની ખાંસી તથા મરડો વીગેરે થાયછે.

આ રોગની સરખાતમાં આંખની કાંજ જેવા હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો પણ બ્યારે નખનાઈ થાય ત્યારે સેરવો દુધ વીગેરે આપવું અને નાડી ઘણી નખળી તથા નાની હોયતો શેરી વાઈન આપવો અને શરીરનું કુવલ ઘટવા દેવું નહીં.

સીતળા અથવા સહીઅડ.

(સ્મોલ પોક્સ—Small pox.)

સીતળા અથવા સહીઅડ એક જાતનો તાવ છે અને જ્યારે તે થાય છે ત્યારે ગમે તેવી દવા કરવા છતાં આરામ થતો નથી પણ પોતાને ચોક્કસ વખતે જ જાય છે. પણ ઘટતા ઉપાયો કરવાથી આ બીમારીના સરઆતમાં પહેલા દીવસો ઉપર જે તાવ આવે છે તેનું જોર ઘટી જાય છે. એટલું જ નહીં પણ પાછલા દીવસો ઉપર એટલે સહીઅડ આવ્યા પછી આડમા દીવસનો તાવ તેથી બીજાં કુલ આવતો જ નથી. જેઓને નાનપણમાં સીતળા કડાવેલાં હોય છે, તેઓને આ બીમારી બીજા કુલ થતી નથી વાસ્તે દરેક સમજી માન્યાપતી ફરજ છે કે પોતાના બાળકને ચારથી છ મહીનાની અંદર સહીઅડ કડાવવા જોઈએ. દાંતો આવવાની કંઈ પણ નીશાની જણાયા અગાઉ સહીઅડ કડાવવાં એ વધારે સાર છે. બાળક ચાર મહીનાની પણ અંદરનું હોય અને ગામમાં અથવા ફરતો સહીઅડનો રોગ ચાલતો હોયતો તુરત બાળકને સહીઅડ કઢાવવાં. તેમાં ગરજ ન કરવી નહીં. પણ એક વાત યાદ રાખવી કે બાળક પુરણ તનુરસ્ત હોય તો જ સહીઅડ કઢાવવાં. જે બાળક કંઈ રોગથી ભોગવતું હોય અથવા દાંત આવતા હોય અથવા ઝાડામાં બીગાડ હોય અથવા તેના શરીર ઉપર ચાંદા અથવા ખુજલી વીગેરેનો મરજ હોય તેવા બાળકને ઘણી જરૂર સીવાય કદી સહીઅડ કઢાવવાં નહીં. કદાપી કોઈ અણસમજી કાઢનાર હુજતથી કાઢવા માગે તો. ગામના અગર નજીકના ડાકઠરને બતાવી તેનું શરટીફીકટ લઈ તેને બતાવવું. જ્યાં તે તંદુરસ્ત થાય ત્યાં સુધી કાઢવું બંધ કરશે. વળી જે બાળકનો ચેપ લઈ મુકે તે બાળક પણ ઉપર પરમાણે બીમાર હોવું ન જોઈએ તેવા બાળકનો ચેપ લઈ કાઢે તો તેમ કરવા યોગ્ય ના પાડવી.

સહીઅડ કઢાવવા પછી ઘણું કરી ત્રીજે દાડે નસતરના ડાંધો લાલ થાય છે અને તે ડેકાણે લાલ અણીદાર ફાડકીઓ થાય છે. એથે અથવા પાંચમે દાડે એ ફાડકીઓ મોટી થાય છે. તેઓમાં નીતર પાણી જેવું પ્રવાહી બરાય છે. આડમા દાડા સુધી તે વધ્યા કરે છે અને તેઓમાંનું નીતર

પાણી જેવું પ્રવાહી બદલાઇને પણ જેવું થાયછે જેથી તેઓનો દેખાવ સફેદ મોતીના દાણા જેવો દેખાયછે. આ વખતે દાણાઓની આસપાસની ચાંમડી ધણી લાલ થાયછે. અને તેમાં કાચર ધાયેછે. આઠમ્ દાડે સેજ તાવ આવેછે પણ તે પોતાની મેળે જલદી જતો રહેછે. અગીઆરમે દાડે ચાંમડીની રતાસ જતી રહેછે. ચાંમડીની સખતાઈ ઓછી થાયછે. દાણા કુટવા માંડેછે અને તેના ઉપર પોપડા બંધાયછે. જે એકવીસ દાડા મુઘીમાં ખરી જાયછે અને તેને ડેકાણે ખાડા રટી જાયછે.

સીતળા કઠાવવા છતાં દાણા ખરોખર ભરાતા નથી અથવા બીલકુલ કંઈ જણાતુ નથી તેના કારણે ટુંકામાં હેઠળ આપેલછે.

૧ લું—જે ચેપથી બાળકને સહીઅડ કાઢવામાં આવે તે ચેપ આઠમા દહાડાનો ભરાએલો તનફુરરત દાણાનો ન લીધો હોય, અથવા ચેપ કાચ ઉપર લેઈ તે કાચ ધણા દહાડા રહેવા દીધો હોય તો તેવા ચેપથી ખરોખર સીતળા નીકળતાં નથી. ૨ જી—ચેપની જાત સારી હોય. તે તાળે અને પુખ્ત દાણામાંથી લીધો હોય, તોપણ જો તે નસતરથી ચામડીમાં ખરોખર દાખલ ન કરો હોય, અથવા લુગડાથી અથવા કેડીઆથી લુવાઈ ગયો હોય, અથવા તે ઉપર માખી ખેસી ચુસી ગઈ હોય તો સીતળા ખરોખર અથવા બીલકુલ નીકળતાં નથી. વાસ્તે સીતળા કાઢવા પછી એકમે દહાડા તેના ઉપર લુગડું અડવા ન દેવું, તેમજ માંખ ખેસવા ન દેવી, અને દાણા ભરાયા પછી તે લુગડું પેરાવવાથી અથવા બીજા કારણથી દાણા ફટી ન જાય તેની પુરાં કાળજી રાખવી. ૩ જી—કેટલાએક લોકો સીતળા કઠાવવા પછી નર્ચીત ખેંચી રહે છે. અને દાણા કેવા ભરાંણા છે, સારકિ નરસા તેની તપાસ કરાવતા નથી, અને જ્યારે ઉપલાં કારણોને લીધે દાણા ખરાખર ભરાતા નથી. ત્યારે જ્યારે તેનો રોગ ચાલતો હોય ત્યારે તેને તે ફરીથી નીકળે છે વારંતે સમજી અને હુંશીઆર મા બાપે ઉપલી દરેક બાબત ધ્યાનમાં રાખવી, ઉપલી તજવીજો રાખવા છતાં કેટલાએકના શરીરની જીદી જીદી ખાસીઅતથી સહીઅડ કઠાવાં હોય તો પણ નીકળે છે.

નીશાની—ઉપર પરમાણે તજવીજ રાખવા છતાં સીતળા નીકળે તો સીતળા નીકળવા પહેલાં તાવ આવે, અને સાધારણ તાવની સઘળી નીશાની ધણી જોરમાં જણાય. તાવ જારી રહેવા પછી ધણું કરી ત્રીજે ૬-

હાડે ચેરા ઉપર લાલ નાના દાણા દેખાય, સહીઅડના દાણા પેઠેલાં લાલ અણીદાર અળાઈ જવા દેખાય. એક બે દહાડામાં તે મોટા થાય તેમાં છાસના જેવી રસી ભરાવા માંડે અને તે નાના ફેફફડા જેવા દેખાય. ઘી તેના અણી બેથી જાય, અને તેને ડુંગણે નાંતો ખાડો પડે. પછી તેમાં સંકેત પર થવા માંડે અને તેથી સહીઅડના દાણા સંકેત મેતી જેવા દેખાય. એ સાથે દરેક દાણાની આસપાસની ગામડી લાલ થાય અને સુજી આવે. તાવ આવવાને આઠમે દહાડે સહીઅડના મોટા દાણા ધુટવા માંડે. તેમાંનું પર બે ત્રણ દહાડા સુધી ઝરફીઆ કરે અને પછી એ પડને પોપડા બંધાઈ જાય વખતે ઘણા નાના દાણા ધુટા વગર કરમાઈને સુકાઈ જાય. પોપડા બંધાયા પછી ચારે પાંચ દાડામાં તે ખરી જાય અને દાણાને ડુંગણે સહીઅડનાં ચાઠાં પડી રહે. જે વેળા દાણા પાકે ઉપર આવે તે વેળા એટલે આઠમે દાડે તાવનું જોર વધારે થાય અને આજીવની વધારે ગભરાય, વખતે આજીવની કીડ ઘણી લાગે અને તે નબળી દાણાને ફેડી નામે અને આખો દાડો દાણાને ચુટા કરે.

વખતે ચેરા ઉપરના સહીઅડના દાણા છુટા હોય છે અને વખતે તેઓ સાથે મળી જાય છે. અને તેના સાથે રોગનું જોર વધે છે તેથી એ રોગની બે જાત કરવામાં આવી છે. ધુટા સીતળાના અને મળેલા સીતળાના દાણા. મળેલા સીતળામાં તાવનું જોર ગણું હોય તાણા અણીદાર હોવાને બદલે ચપટા અને કાળા થાય અને એક બીજા સાથે મળી જવાથી આખો ચેરા દાણાથી ભરાઈ જાય, ઓકારી અતીશી થાય, માથાનું તથા કમરનું દરદ હાણું થાય, આંખનાં પોપડાં સુજી આવે, નાડી ઉતારવાની ચાલે અને નબળી લાગે, બેચેની ઘણી થાય, મોઢામાં, ગળામાં, જીભ ઉપર દાણા ધુટી નીકળે જેથી મોઢોડુ અને ગળું સુજી આવે. મોઢામાંથી થુંક ઘણી નીકળા કરે, ખોરાક ચવાઈ અથવા ગળાઈ શકાય નહીં અને વખતે દવા અથવા પાણી પણ મુસકેલાઈથી ઉતારી શકે. આજીવનીના શરીરમાંથી ઘણો ખરાબ એક જાતનો વાસ નીકળે. વખતે લવારો બકારો કરે, ઊંધ આવે નહીં, આઠમે દાડે ફરી આવતો તાવ ઘણો જોર સાથે આવે અને તેના જોરથી એ વેળા આજીવની મરણ પામે. આ જાતના સીતળામાં, બગલમાં અને બીજી જગ્યાએ માંઢો બંધાય છે.

અથવા ફેફસાની ખાંસી મરડો વીગરે નાથકારક દરદો ઉત્પન્ન થાય છે. ન્ધી આજરીનો અંત આવે છે.

ખરાબ નીશાની—મોઢા ઉપરના દાણા સાથે વળગી ગએલા અપટા અને કાળા રંગના હોય તો રોગ ઘણો જીરમાં છે અને તેમાં છુટાદાણા કરતાં વધારે જોખમ જાણવો. અવાજ બેસી જાય અથવા શરૂઆતથી ઘણી બેચેની અને લવારો બકારો હોય અથવા ગળવાની ચકતી ઘણી ઓછી થાય અને પાણી જેવી ચીજ પછા મુમકેલાધથી ઉતરે અથવા બેભાની જણાય અને નાકમાંથી ઝાડાવાટે અને બીજે ઢેકાણેથી લોહી નીકળે તો તે ઘણો જોખમ જણાય છે અને એવા બીમારો ક્યમોતજ સાજા થાય છે.

સખખ—સહીઅડવાળાં માણસના શરીરમાંથી રવાસ અથવા પરસેવા મારગે કંઈ ઝેરી વસ્તુ નીકળે છે જે સારા શરીરમાં દાખલ થવાથી આ રોગ થાય છે. વાસ્તે એવા રોગવાળા માણસને અડકવાથી અથવા તેનાં કપડાં અથવા બીજાનું વાપરવાથી અથવા એવા રોગી આગળ પિડાથી તે ઓટ્ટે છે.

ઉપાય—જો કે સ્રોતજ્ઞાનો તાવ આવવા પછી તે દવાથી અટકતો નથી અને ચોકસ વખત સુધી રહી પછી તે જાય છે. તોપણ આ રોગમાં દવાની ઘણી જરૂર છે. કેમકે ખરાબ તતબીરે કીધાથી અને દવા આપવાથી આ રોગનું તીવ્ર હુદમા રાખી શકાય છે. અને તેથી માઠી અસર થતી નથી. વાસ્તે તાવ જણાય કે આજરીને બીજાના ઉપર સુવાડવો. ઓરડામાં સારી હવાના આવજાય થવા દેવો. પણ તેના શરીર ઉપર પાધરી થંડી હવા ન લાગે, તેની ચોકસી રાખવી. શરીર ઉપર ગરમ લુગડાં પહેરાવેલાં અથવા ઓઢાડેલાં હોય તે કાઢી નાખવાં. કાંજુ જેવા ફલકો ખોરાક આપવો.

તાવને લીધે પાણીની તરસ બહુ લાગે તો લીંબુનો રસ, જવનું ઉકાળેલું પાણી તથા સાકર એ ત્રણેને મેળવી થોડું થોડું પાવું. અથવા ખરકનું પાણી, સોડાવાટર અથવા લેમોનેડ થોડો થોડો પાવો.

તાવ ઘણો હોય, જીભ ઉપર ઘોળો થયો હોય અને ઝાડો કમજ હોય તો નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી એકથી બે નાની ચમચી

બરી એકથી બે વરસના બાળકને દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવી.
એ દવાથી ઝાડો ખુલાસેથી આવે કે તેમાંથી એપસંમસાદટની દવા
કાઢી નાંખી તાવ નરમ પડતાં સુધી ઉપર પરમાણુ પાવી.

પોટાસા બીકારબોનસ	...	ગરેન ૨૦
એસીડ સીટરીક	...	ગરેન ૧૫
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	ટીપાં ૧૫
સાકરનું સરબત	...	દરામ ૨
એપસંમ સાદટ	...	ગરેન ૪૦
પાણી	...	આંઉસ ૧૧

અથવા તાવનું જોર નરમ પાડવા સારૂ નીચે લખેલી દવામાંથી
૧ થી ૨ વરસના બાળકને ૧ થી ૨ નાની ચમચી બરી દર ત્રણ કલાકે
દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવી.

લાઇકર આમોનીયા એસીટીસ	...	દરામ ૧
પોટાસા નાઇટરસ	...	ગરેન ૬
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	ટીપાં ૧૦
કેમફર વોટર	...	આંઉસ ૧૧

આ બીમારીની શરૂઆતમાંજ ૨૦ મીનીમ સલફ્યુરસ આસીડ દા-
હાડામાં ત્રણ વાર થોડા પાણીમાં નાંખી તે પાવું. તથા બાળકને ૨ થી
૩ મીનીમ દાહાડામાં ત્રણ વાર પાણીમાં નાંખીને આવું. આ દવા થોડા
દાહાડા ચાલુ રાખી હોય તો તેથી તાવનો જોર ઓછો થાયછે. એટલુંજ
નહીં પણ સહીયડનું જે ઝેર શરીરમાં ફરતું રહેછે તેનો ધણો ખરો નાશ
કરેછે તથા એથી આઠમાં દાહાડાનો તાવ પણ ધણો ઓછો થાયછે અ-
થવા બીલકુલ આવતો નથી.

અથવા તાવ ધણો જોરમાં હોય તો એથી પાંચમી દીવસથી નીચે
જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેનું એક પડીકું બનાવી દાહાડામાં ત્રણ વાર
સાકરના સારામાં મેળવી મોટી ઉમરના બીમારને ચટાડવું. અને તે થોડા
દાહાડા સુધી જોરો રાખવું.

સેલીસીલીક એસીડ	...	ગરેન ૨૦
આમોનીયા કારબોનસ	...	ગરેન ૫
કારબોનિટ આવ સોડા	...	ગરેન ૫

ઉપલી દવાથી તાવનું જીરે ઘણું ઝોલું થાય છે. શરીરમાંની ગરમી નરમ પડે છે, પરસેવા પણ સારી પડે પડે છે. તથા સહીઅડના દાણાઓ પાકતા નથી તેથી તેઓની જગો ઉપર આડા અથવા આઠાં પડતાં નથી અને તેથી ખીમાર કરૂં થતું નથી.

ઉપલી દવા આપવાથી પાછલા દીવસો ઉપર આજની નખળાઈ થઈ આવે તો, વાઈન, સેરવો, કારબોનેટ આવ આમોનીઆ કુદ વી-ગેરે આપવું.

ઝાડો કબજ રહેવાથી માથુ ઘણું દુખતું હોય તો સહીઅડના પેહેલા દીવસો ઉપર કોઈ હલકો જીલ્લાય જેવો કે કાસ્ટર ઓઈલ, કમપાઉન્ડ ૩-બારબ પાઉડર અથવા ૪ ગરેન કેલોમલ અને ૫ ગરેન કમપાઉન્ડ એ-કસ્ટ્રાક્ટ આવ કોલોસીય એ બંનેને મેળવીને આપવું.

દરદને લીધે આકળબીકળ ઘણી થતી હોય તો નીચે જણાવેલી દ-વાઓ મેળવી તેના બે ભાગો કરી અંકડો ભાગ સવાર સાંજ મોટી ઉમ-રના ખીમારને પાવો.

ટીચર ઓપી ... ... મીનીમ ૩૦

ધીર સલફ્યુરીક.. ... મીનીમ ૩૦

કેમફર વોટર ... આઉસ ૩

અથવા બાળકને ઊંઘ ન આવતી હોય તો એકથી છો વરસના બાળકને ૧ થી ૩ ગરેન ડોવરસ પાઉડરનું એક પડીકું બનાવી તે રત્રિ સુતી વેળા મધમાં ચટાડવું.

સહીઅડના દાણા દેખાવા પછી પાછા બે માહુમ થવા માંડે અને બરાબર ભરાય નહીં તો તેથી ઘણી ખરાબી થાય છે. વાસ્તે એવી વખતે ગરમ ચા અથવા ઉનો સેરવો પાવો. જેથી સીતળાના દાણા પાછા જીરે-થી ડુટી નીકળે.

વખતે સાત આઠ દાહાડામાં નાડી બેસી જાય, એહેરો લેવાએલો લાગે અને શરીર થંડું થવા લાગે તો ૧ થી ૨ વરસના બાળકને ૦.૫ થી ૧ ચમચી ભરી સેરોવાઈન જરા પાણીમાં નાખીને દર બે અથવા ત્રણ કલાકે પાવો. અથવા તેથી નાડીમાં જીરે ન આવે તો સ્પીરીટ આમોની-યા ઓરોમીટીક ટીપાં ૨ થી ૫ સુધી એક બે ચમચી ભરી પાણીમાં નાંખી

પાવું. અને જરૂર પરમાણે દરએક અથવા બે કલાકે પાવું. આંખનાં પોપચાં મુજી આવે તો તેને ગરમ પાણીથી સારી પેટ દાદાડામાં ત્રણ ચાર વાર ઘોવાં. દાણા કુટ્યા પછી તેમાં કીડ લાગે અને વવળાટ થાય તો તે ઉપર સાલીડનું તેલ, મીઠું તેલ અથવા કોલ્ડક્રીમ લગાડવું, જે થી કીડ નરમ પડશે.

ચેતવણી—સહીઅડની દવા કરતાં બે બાબતો ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે. એક તો એકે જો કલેજનો, ફેફસાનો, ભેજનો, અથવા શરીરમાંના હરકોઈ અવયવનો વરમ અથવા સોજો થઈ આવે તો તેની તપાસ કરી તેના ઘટતા ઉપાયો કરવા ચુકવું નહીં. બીજી એકે સહીઅડ આઆપછી શરીરની ચામડી ઉપર નડારી જાતનાં ચાઠાં અથવા ખાડા પડી રહેછે કે જેથી બીમારનું રૂપ ઘણું બગડી જાયછે. તેમ નહીં થાય તેને વારતે તેની બાબતમાં જણાવા પરમાણે ઉપાયો કરવા.

શહીઅડથી શરીરની ચામડીમાં પડતાં ચાઠાં અથવા ખાડા.

(સ્મોલ પોક્સ પીટીંગ ઇન—small-pox pitting in)

સહીઅડ નીકળવા પછી શરીરની ચામડીમાં તેમાં ઘણું કરી મોઢા ઉપરની ચામડીમાં ખાડા અથવા ચાઠાં ન પડે અને તેથી બીમાર નબળુ થાય એટલા માટે સહીઅડ આવા પછી આઠ દીવસ વીતા કેડે જો મોતી જેવા દાણાઓમાં ૫૨ ભરાયછે તે એકેકો દાણો છુટો છુટો ટાંચાણી અથવા સોયથી ફેડવો અને પછી ફેડેલો ભાગ વારમવાર ગરમ પાણીથી ધોવા કરવો. આ પરમાણે વારમવાર કરા કરવું કે જેથી જરા પણ રસી દાણાઓમાં રહે નહીં. પણ આ પરમાણે કરવાને ઘણીજ ધીરજ રાખવી જોઈએ છીએ વારતે તેટલા સાથે બીમારના મગાવાહાલા સીવાય બીજી કોઈ માણસ તેમ કરી શકે નહીં. આ પરમાણે દાણાઓ ફેડવાથી અને તેઓને ગરમ પાણીથી વારમવાર સ્વચ્છ કરવાથી અતીશય મુશ્કેલ થાયછે, અથવા—

ગલીસારાઇન
જેસ્ટીન
પાણી

એ ત્રણેન સરખે ભાગે મેળવી તેમાં થોડાં ટીપાં કારખાલીક આ-
સોડનાં નાખી પીછાવડે દાણાઓ ઉપર તે લગાડવું. અને દાણાઓ
ઉપરના ચાંમડી ખરી જવા પછી હલકી જાતના થોડા સોડાને ગરમ
પાણીમાં મેળવીને તે મોઢા વાસણમાં નાખી તેમાં ખીમારને બેસાડવું
અથવા મધ પીછાવડે ચોપડવું. મોઢા ઉપર ચાઠાં અથવા ખાડા નહી
પડે એટલા વાસ્તે ગરમ દુધ અને પાણી એ બંને મેળવીને તેથી દા-
ડામાં ત્રણથી ચારવાર મોટું ધોવું અને સાતથી આઠને દાડે નીચે જણા-
વેલી દવાઓ સરખે ભાગે મેળવીને તે ગરમ કરી તેમાં સણુનો અથવા
સુતરના ત્રીણા કપડાનો કટકો બોળી તે મોઢા ઉપર મુકવો અને તે સુ-
કાવા પછી તે ફરીથી પલાળીને મુકવો.

ઓલીવ ઓઇલ
ઉજળું મીણ
ઓખી ચરખી

દરેક દાણાઓમાંનો પાણીનો ભાગ બદલાઇને તેમાં રસી થાય તે
અગાઉ તે ઉપર નાઇટરેટ આવ સીલવર લગાડવું અથવા દાણાઓ
પાકે તે અગાઉ તેઓ ઉપર સહીઅડની સરખાતમાં ટીંચર આવ
આઇઓડાઇન પીછાવતી લગાડવું અથવા એક ભાગ ઓકસાઇડ આવ
ઝીંક તથા ત્રણ ભાગ કારબોનેટ આવ ઝીંક એ બંનેને ઓલીવ ઓઇલ-
માં મેળવીને ખરબમાં નાખી સારી પડે વાટી એક રસ કરી મધના જ-
વું ધાતું થાય કે ગરદન અને મોઢા ઉપર તે લગાડવું.

વાળો.

(મીનીવરમ—Guinea worm.)

નીશાની—વાળો નીકળવા પહેલાં કીડા ભાગે તે જગ્યાએ ફાકાઇ
થાય તેમાં દુખાવો અને દરદ થાય તેની આસપાસની જગ્યા મુજબ આવે
અને પાકવા માંડે અને તે કુટી જાયછે ત્યારે તેમાંથી પડેની સાથે સફેત

વાળાના તાંતણાનો છેડો નીકળેછે. વાળાના જોરથી ધણી વખત તાવ આવેછે. એક ઠેકાણેથી વાળો સારો થયા પછી બીજી જગોએ નીકળેછે.

સમય—તળાવના અને બીજા ખરાબ બંધ પાણીમાં નાના જનવરો પેદા થાયછે અને જ્યારે એવું પાણી નાનામાં અગર બીજા શરારના કામમાં આવેછે ત્યારે તે જનવરો આંમડીમાં છીંદ્રે તેમાં દાખલ થઈ જાય છે અને તેમાં તે મોટા થાયછે. અને પછી ઉપર પરમાણુ નીશાની જણાઈ તે નીકળે છે.

ઉપાય—જે ગામમાં વાળા બહુ નીકળતા હોય અને ત્યાં તળાવનું અગર વાવ અથવા એવી બંધ જગોનું પાણી નાવા વગિરેમાં વપરાનું હોય તે બંધ કરવું. કદાપી એ પાણી બીજી ન મળી શકે અને વાપરવું પડે તો નાવા પછી તરત ટુવાલ અગર જડા રમાલથી શરીરે સારી પેઠે લુછી કોર કરવું. એવી જગોએ તળાવ અગર આડી અથવા વાવના પાણીમાં કોઈ કારણથી પગો ભોળવા નહીં.

૧. વધારણી ગરેન ૧૨ ને ડુલાવી દહાડામાં ત્રણ વાર રળાવવી.
૨. વધારણી તથા અરીડાના ગોળાને ગરમ કરી વાળાની જગો ઉપર બાંધવું.

૩. કાચાગોસનો કટકો ધુંદીને ઉપર બાંધવો.

૪. નાઇટરો મ્યુરીયાટીક એસીડ દરામ ૨ અને ૮ આંઉઝ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો ભોળી રાત દહાડો તે ઉપર બાંધવો.

૫. એજાઓ, ધાણાની બાજી તથા કાસનીનાં પાંદડાને વાટી, તે ઉપર બાંધવા.

૬. ધસબગોળના બીને વાટી, ગુલાબજળમાં મેળવી, તે ઉપર બાંધવા.

૭. સરકો, ગુલાબજળ અને હારાભોળ એ ત્રણેને મેળવી તે ઉપર લગાડવું.

૮. દરદ ધણું થતું હોય તો સુખડ ધસો તેમાં કપુર તથા અફીણનો ભુકો નાખી તે ઉપર લગાડવું.

૯. કભારના પાંદડાને વાટી તે ઉપર બાંધવા.

૧૦. આકડાના પાંદડાને વાટી ઘેપલી કરી તે ઉપર મુકી પાટો બાંધવો.

૧૧. લસણ, વધારણી તથા સાબુ એ ત્રણેને સરખે ભાગે મેળવી તે બાંધવું.

૧૨. અજીર તથા ગોળ એ બંનેને સરખે ભાગે મેળવી તેમાં થોડું ધી મેળવી તે બાંધવું.

અથવા સાંમડીની અંદર તરી આવેલું ઝુંચળું દેખાતું હોય તો તેને અથવા ફાફાંઓ થયો હોય તેને નસતર મુકી તેનો એક છેડો બાહાર નીકળે તેને ધીમે ધીમે ખેંચતા જવું. જો સહેલાઈથી નીકળતો હોયતો વાળાની આસપાસની જગો આંગળાથી ઓળતાં જવી અને વાજો આસતેથી ખેંચતા જવું એ પરમાણે વાજો કાઢી નાખવો. કદાચી થોડો નીકળે અને બીજો તે વખતે ન નીકળેતો નીકળેલા વાળાને લીન્ટના કટકાની દીવટ કરી તે ઉપર વીંટાળવો અને તે દીવટ તે જગોએ ચોટી રહે તેને વાસ્તે ત્યાં-સ્ટાકીંગ પલામતરની એ પટીઓ મારવી પાછો બીજો દહાડે આસતેથી ખેંચવો અને જેટલો નીકળે તેટલો પાછો દીવટ ઉપર વીંટાળવો. એ પરમાણે ત્રણ ચાર દહાડા કરવાથી બધો વાજો નીકળી જશે.

વાળાના જિરથી તાવ આવતો હોયતો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવી.

બાઇકારમેનિટ આવ પોટાસ ... ગરેન ૪૫

પોટાસા નાઇટરસ ... ગરેન ૪૦

સ્પીરીટ ઇયર નાઇટરસ ... દરોમ ૨

મીયુસીલેજ આવ ગમઅકેસીયા... આંઉસ ૧

પાણી ... આંઉસ ૩

ઝાડો કમજ રહેતો હોય તો એપર્સેમસાલ્ટ અથવા કમપાઉન્ડ રખા-રખનો જીલાય આપવો જેને એક મટી બીજો થાય. બીજો મટી ત્રીજો થાય એ પરમાણે વાળા નીકળતા હોય તેને ૩૦ ગરેન સોજી નવસાગર ત્રણ આંઉસ કરીઆતાની આમાં મળવી, તેમાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું. એ પરમાણે થોડા દહાડા જરૂરી રાખવાથી વાળાની જડ બળી જશે.

વાળાના જિરથી શરીરમાં નબળાઇ જણાય તો ટીઅરફરી પરકલોરીડ જેવી શક્તી લાવનારી દવાઓ આપવી—

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવેતો.

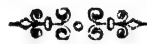
ઐરડાના મુળનો રસ રૂના બારેને આશરે થોડા ધીની સાથે દીન સાત સુધી દરરોજ અકેક વખત પાવો. અથવા સરગવાનું મુળ તથા તેનાં પાંદ એને પાણીમાં વાટી તેમાં થોડો સીંધવખાર નાખી થોડા દહાડા

વાળા ઉપર બાંધવાથી વાળો બળી જશે, અથવા ધતુરાના પાંદડાં તેલ લગાવી દરરોજ વાળા ઉપર બાંધવાં. અથવા બાવળનાં બીને પાણીમાં વાટી વાળા ઉપર લેપ થોડા દહાડા કરવાથી ફાયદો થશે.

અથવા મધમાં થોડો સાજીઆર નાખી થોડા દહાડા વાળા ઉપર લેપ કરવો અથવા કબુતરની હઘારની મધમાં ગોળી કરી દીન સાત ગ બાવવાથી કદી પણ વાળાનો રોગ થશે નહિ.

અથવા ખડીઓઆર ફલાવેલ, વાલ એક ગોળમાં ગોળી કરી દર રોજ ખવડાવવી.

અથવા ઝેરકોમ્બુ મીણોહરમાં એ બંનેને જુલેલ તેલમાં ઘસીને વાળા ઉપર લગાડવું.

અરપસુ.

(એકઝીમા—Eczema)

નીશાની—માંડી ઉપર માંછલાના બીંગડાની માફક પોપડા બંધાઇને તેની નીચેથી કોઈ વાર રસી નીકળે છે, કોઈ વખત તે સુકાંજ રહે છે અને અતીથય કીડ લાગે છે. આ દરેક પારખવા સાર સહેલામાં સહેલી રીત એછે કે ઘણું કરી અરપસુ શરીરના બંને બાગો ઉપર સાથેજ થાયછે. જમ કે જી તે જમણા પગની પાટલી ઉપર થાય તો ડાબાપગની પાટલી ઉપર પણ થાય છે. તે શીયાળામાં વધારે જોર કરેછે.

સખખ—ખારી માંછલી, અથવા ખાર માંસ, ઘણો મસાલો, ઘણોદાર, વીંગેરે ગરમ વસ્તુ ખાધાથી અને શરીરની સફાઈ બરોબર ન રાખવાથી આ રોગ થાય છે. અથવા ચાંદીનો રોગ થયો હોય તો તેથી પણ થાયછે.

ઉપાય—માંછલી, છાસ, મસાલો, દારૂ, તાડી, મીઠાઈ વગેરે અગ્નિથી બીલકુલ દુર રહેવું. મીઠાસ, માખણ અને ખટાસ અને તેમ ઓછુ વાપરવું. પેટ કબજ રહેતુ હોયતો જુલાબ વગેરે આપી પેટ સાફ લાવતા રેવું.

ઉપાય—નીચેની દવાઓને મેળવી અરપસા ઉપર પીછાવતી લગાડવી.

તાર

...

...

દરોમ ૧

રેકટીફાઇડરપીરીટઆવ વાઇન... દરોમ ૪

ગલીસીરાઇન ... દરામ ૨

કારબોલીક આસીડ ... મીનીમ ૪૦

અથવા એક આંહસ ગંધક તથા એક આંહસ બાઇકારબોનેટઆવ પોટાસ એ બંનેને ગરમ પાણીમાં ઓગાળી તેમાં અરપસા વાજો ભાગ દરરોજ થોડો વાર બોળી રાખવો.

રસા ઘણી જલ્દી હાય તો તેને એકદમ બંધ ન કરવી પણ અળ-સાની અથવા પાંઉની પોતટીસ તે ભાગ ઉપર મુકવી અને ઓક પાઉડર અથવા બીસમય પાઉડર દહાડામાં બે વાર તે છાંટવો. અને નીચેની દવાઓને મેળવી તે અરપસા ઉપર ચોપડવી.

લીકવીડતાર ... દરામ ૧

કાસટીક પોટાસ ... ગરેન ૨૦

રેકટીફાઇડસ્પીરીટ આવ વાઇન. દરામ ૪

પાણી ... આંહસ ૨

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી અરપસા ઉપર ચોપડવી.

સુખડનું તેલ ... દરામ ૧

ગોવાપાઉડર ... દરામ ૧

એસીટીકએસીડ ... દરામ ૦.૧

ટુંકણુઆર ... ગરેન ૧૫

કરીઆઝોટ ... મીનીમ ૧૦

મધ ... દરામ ૪

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી ગરમ કરી અરપસા ઉપર ચોપડવી.

સુગરલેડ ... ભાગ ૫

ગલીસીરાઇન ... ભાગ ૧૬૦

અથવા વાહીટ પ્રીસીપીટ ઓઇન્ટમેન્ટ, અથવા કારબોનિટ આવ લેડ ઓઇન્ટમેન્ટ, અથવા સીટ્રીન ઓઇન્ટમેન્ટમાંથી ગમ્મેતે એક મત્રમ અરપસા ઉપર રાતે સુતી વેળા લગાડી પચાવવો અને સવારમાં ધોઈ નાખવો. અથવા અરપસા ઉપર ટીચર આવ આઇઓડાઇન પીદાવતી દરરોજ લખાડવું. વખતે કાસટીક અથવા એસીડનાઇટરીકથી અરપસાને બાળી નાંખવું.

અરપસામાં ધણી આગ બળતી હોય તો ૧ આંહિસ ગલીસીરાઇન
તથા ગા થી ૧ દરામ લાઇકર પલ્લમબી સબએસિટીટીસ એ બંનેને
મેળવી પીછાવતી અરપસા ઉપર ચોપડવી.

અથવા કીડ ધણી થતી હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ પથર
ઉપર ગુલાબજળનાં ધસી તે જાડી જાડી અરપસા ઉપર ચોપડવી.

સફિતો	...	...	દરામ ૨
ગુલિયરમાની	...	...	દરામ ૪
સુખડ	...	...	દરામ ૨
અકાકીયા	...	...	દરામ ૨

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બાળી અર-
પસા ઉપર મુકવો.

ટુંકણખાર	...	દરામ ૩
ગલીસીરાઇન	...	દરામ ૩
પાણી	...	આંહિસ ૧

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બાળી તે
અરપસા ઉપર મુકી ભીનીલોજ રાખવો.

સફિતો	...	...	દરામ ૩
બાવળનો અુંદર	..	...	દરામ ૩
ગુલાબજળ	...	...	આંહિસ ૧

અથવા કીડ ધણી થતી હોય અને અગન બળતી ન હોય તો
ગોવાપાઉર ગજ્જરજીનો રસ લીમડો વાટી તેની પોલટીસ, લીમડાનો રસ,
અથવા તાર અને રપીરીટ આવ વાઇન એ બંનેને મેળવીને તે આ પાં-
ચમાંથી ગમેતે એક દવા અરપસા ઉપર ચોપડવી અને કારબોલીક
એસીડ સોપથી હમેશાં અરપસુ ધોઈ સાફ રાખવું.

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તે અરપસા ઉપર ચોપડવી.

રેડઓક્સાઇડ આવ મરચુરી ..	દરામ ૨
ગલીસીરાઇન ...	દરામ ૨
કપુર ...	ગરેન ૨૦
ઓઇન્ટમેન્ટ આવ ડ્રીક ...	આંહિસ ૧

ઉપર પરમાણે ઓપડવાની એકલી દવાથી વખતે અરપસુ જડમુળ-
માંથી જતુ નથી વારતે તેની સાથે નીચે પરમાણે પીવાની દવાઓ આપથી.
અરપસુ લાંબા દહાડાનું હોય તો ૧૫ મીનીમ સીરપ આવ આપઓડાહડ
આવ આયરન દહાડામાં ત્રણ વાર પાણીમાં મેળવી પાવું અને તે ધણા
દહાડા સુધી ચાલુ રાખવી.

અથવા નાંચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેના છ ભાગો કરી એકો
ભાગ દહાડામાં ત્રણ વાર પાવો અને તે ધણા દહાડા સુધી ચાલુ રાખવું.

લાઇકર આરસેનીકાલીસ	...	મીનીમ ૧૫
લાઇકર સ્ટ્રીકનીયક	..	મીનીમ ૨૫
ટીચર આવ કવીનાઇન	...	આંઊસ ૧
ફેરીએટ આમોનીયા સીટરસ	...	દરામ ૧
ટીચર આવ એરેન્જ	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંઊસ ૮

આજરોનો ચેરો ફીફો મારી ગયો હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ
મેળવી તેમાંથી ૧ દરામ જટલી દહાડામાં ત્રણ વાર ખાણું ખાધા પછી
પાણીમાં ભેળી પાવી.

વાઇનઆવ આયરન	...	આંઊસ ૧૧
સાકરનો સીરો	...	દરામ ૪
લાઇકર આરસેનીકાલીસ	...	દરામ ૦૫થી ૨
ડીલવોટર	...	આંઊસ ૨

અથવા નાંચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણાવાઇન ગલાસ
ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું. અને તે ધણા દહાડા જરૂરી રાખવું.

ફેરીએટ આમોનીયા સીટરસ	...	ગેરેન ૩૦
લાઇકર આરસેનીકાલીસ	...	મીનીમ ૧૮
ટીચરઆવ કેસકેરીલા	...	દરામ ૩
પાણી	...	આંઊસ ૬

એતવણી—ઉપલી દવાઓ સોમલની છે. વારતે તેમાંની એક પણ
અજમાવતી વેળા ધ્યાનમાં રાખવું કે એક દવા આશરે પંદર દહાડા અ-
થવા એક મહીનો સુધી પાવાથી જો તેની કંઈ પણ ઝેરી અસર ખીમા-
રના ઉપર થાય, જેવું કે આંખમાં અગન બળે, આંખમાંથી આંસુઓ

ટપકે, પેટમાં ફુખી ઝાડો આવે પીગિરે ઝીનો જણામતો થોડા દહાડા વચમાં આંતરો નાખી પાછી તે પાવી સર કરવી. એ પરમાણે છ મહીના અથવા એક વરસ ચાલુ રાખવી જેથી ખરેખર જડમુળમાંથી જશે.

મસા.

(વોરટસ—Wartus).

નીશાની તથા સખખ—મસા સુકા, કઠણ, ગોળ, લાંબા, પોહિાળા, અથવા ચપટા હોયછે. અથવા કાળા, પોચા અને લોહીવાળા હોય છે. તેઓ હાથ, પગ, હાથનાં આંગળાંઓ, છુપા ભાગ, સફરા અને ઘણું કરી શરીરના દરેક ભાગ ઉપર થાયછે. તેઓ શરીરને સ્વચ્છ ન રાખવાથી અથવા ચાંદીના આભરણો થાયછે.

ઉપાય—કાળા, પોચા, દાંડીવાળા, અને લોહીવાળા મસા ઘણું કરી ગાલની માંહેની સપાટી ઉપર થાયછે. આ જાતના મસાને કાતરવતી કદી કાપવા નહીં. કારણ કે તેમ કરવાથી તેમાંથી પુશકળ લોહી નાકળેછે. વાસ્તે ઘોડાનો વાળ અથવા રેસમની ઝીણી દોરી તેના થડમાં બાંધી અને તેને દરરોજ એસી તંગ કરવા જવી. આ પરમાણે કરવાથી મસાઓ ખરી પડશે, અને લોહી બીલકુલ નીકળજી નહીં.

અથવા મસા ઝીણા, કઠણ, સુકા અને ગોળ હોય તો તે કાતરવતી થડમાંથી કાપી કાઢવા, અને તેઓ ઉપર કાસટીક, ચુનો, મોરચુકુ, અથવા પોઠાસ ફુપુસા લગાડવું. આ જાતના મસા ઉપર ઝીંકસી ક્લોરોઈડ જલદ સરકો અથવા લાઇકરોઈરી પરક્લોરીડ દરરોજ લગાડવાથી તેઓ ખરી જાયછે.

પાવલી જેવડા પોહિાળા તથા ચપટા મસા જેઓ ઘણું કરી ઝીની છુપા ભાગ અથવા સફરાની આસપાસ હોયછે. તેઓ ઉપર ગા દરામ ક્લોમલ થોડા દાહાડા સુધી બભરાવવું અથવા એસીટેટ આવકોપર લગાડવું.

અથવા બાજેલી કોડીની રાખ, કુલાવેલો ટંકણખાર, કુલાવેલો ખડીઓખાર, નવસાર, કળીચુનો, એ સરવ ખરાખર લઈ ખારીક વાઢી મસા ઉપર સારી પેઠે એળવાથી ખરી પડશે.

રસોળી.

(વેન—Wen).

ચરખીવાળી અથવા એક જાતના ચીકણા પદારથવાળી રસોળી ઘણું કરી માયા, ગરદન અથવા બરડા ઉપર ધાયછે. રસોળી કોઈવે બા સોપારી જેવડી અને કોઈવેળા નાળીએર જેવડી ગોઠી ધાયછે. તેનો સરવથી સરસ ઉપાય કાપી કાઢવાનો છે.

અથવા રસોળી નાની હોય તો તેને નીચે પરમાણે ઉપાયો કરવાથી તે પાકીને બેસી જાયછે.

રસોળીની વચમાં એક પાવલી જેટલા બાગમાં પોટાસફયુસા દર-રોજ થોડા દાહાડા મુધી ચણુ લગાડવું. અને ગાંઠ ઉપરની ચામડી બળી જઈ તેમાં ચાકુ પડે કે ૨ થી ૪ દરમ આઘઘોડાઈડ આવ પોટાસીય-મને એક આંઉસ પાણીમાં મેળવી તેમાં લુગડાંનો કટકો બોળી તે ચાંદામાં જેટલો જાય તેટલો મુકવો. અને તે બીનિલોને બીનિલોજ રાખવો. આ પરમાણે કરવાથી રસોળી ગળી જશે.

ઉપર પરમાણે ચાકુ પાડવા પછી તેની ઉપર પારાના મલમની આ-ગળી બનાવીને તેની વચોવચ થોડા ગરેન પોટાસફયુસા ભભરાવી તે ગાંઠ ઉપર મુકવી. આગળી દરરોજ બદલવી. આ પરમાણે કરવાથી ગાંઠ પાકીને તે માંહેલી ચીકણી વસ્તુ પરના આકારમાં બાહાર આવશે. ઉપલા ઉપાયો ઘણા સરસ છે.

રસોળી ઉપર કમપાઉન્ડ ટીચર આઘઘોડાઈન ચોપડવું, અને તેનાં ૫ થી ૧૦ ટીપાં પાણીમાં નાખી દાહાડામાં ચાર વાર પાવાં.

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી, તે પીંછાવતી દરરોજ રસોળી ઉપર ચોપવી.

આઘઘોડાઈન	...	...	દરામ ૨
આઘઘોડાઈડ આવ પોટાસીયમ.			દરામ ૪
રેકટીફાઈડ સ્પીરીટ આવ વાઈન.			દરામ ૨
પાણી	...	...	દરામ ૪

રસોળી નાની સોપારી જેવડી હોય અને તે હાથે દાખવાથી બેસી

જય તથા હાથ ઉપાડી સેવાથી પાછી નીકળી આવે તો જાણવું કે તેમાં કોઈ જાતનો ચીકણો પદારથ હશે. આ જાતની રસોળી ઘણું કરી પગની પાટલી, કપાળ અથવા હાથ ઉપર થાય છે. તેને મોટી જુકના મજબુત પુંઠાથી સારી પેઠે કુટવી જેથી તે કુટી જશે. અને પછી તે ઉપર સીસાનો કટકો મુકી પાટો બાંધી રાખવા કે જેથી તે ફરી થાય નહીં.

ચોખ્ખી પીળા રંગની માટી તડકામાં સુકવી તેનો બુકો કરી તેને માળી પાણીમાં મેળવી એ મેળવણીને રસોળી ઉપર ચોપડી તે ઉપર પાટો બાંધી દેવા. એ પરમાણે ઘણી વાર લગાડવાથી રસોળી ભેંશી જશે.

ખીલી.

(વીટલો—Whitlow)

નીશાની તથા સખખ—હાથ પગનાં આંગળાંઓમાં લાકડાંની ફાંસ, સોઝ અથવા એવી અણીવાળી વસ્તુનો ગોદો લાગવાથી તેઓ દબાણમાં આવી કચડાવાથી અથવા મધમાંખ, કાનખજુરો અથવા હરકોઈ એવાં જાનવરોનો ડંખ લાગવાથી ઘણું કરીને નખોની કીનારી અથવા થડ આગળથી સુજી આવી રાતાં થાય છે. રાત દાહાડો તેમાં અતીસે દુખાવા થાય છે તથા તેમાં ગટકા મારે છે. એ પરમાણે થવા પછી થોડા દાહાડામાં તે આરામ નથી થતોતો, આંગળીનાં આસપાસનો ભાગ વધારે સુજી છે અને હાથની હથેળી સુધી ભે વરમ વધી છેક ભોંતરથી તે પાક ઉપર ચડે છે, અને તેમાં પડ થાય છે.

ઉપાય—લાકડાંની ફાંસ, સોઝ અથવા જેરી જાનવરોનો ડંખ અંદર હોય તો એક નાના ચીમટાથી બાહાર કાઢી લેવા. પછી તે આંગળાંને ઘણા ગરમ પાણીમાં ઓળી રાખવું. અથવા તે ઉપર ગરમ પાણી થોડું થોડું નાખા કરવું અથવા તે આંગળી ઉપર ગરમ પાણીનો બાફ આપવો અને એક જુલાખ આપવો.

નખની કીનારી ઉપર તથા તેના થડ આગળ ઠીંચર આવ આપ્તઓ ડાહન, લાઈકરફેરી પરકલોરાઈડ ફેરસીઅર, અથવા ઠીંચર આવ અરનીકા, એ ત્રણમાંથી ગમે તે એક ખોંછાવતી થોડા દાહાડા લગાડવું.

અથવા સુગરલેડના પાણીમાં થોડું ઠીંચર ઓપી તથા કોલનચાટર

નાખી તેમાં લુગડાંનો કટકો બાળી તે આંગળી ઉપર મુકવેા. અને તે રાત દાહાડો બીનિલોજ રાખવેા.

આંગળાની ટોચ પાકે નહીં પણ તેમાં ઘણા દાહાડા લુધી ફાખવેા થયા કરે તો તે ઉપર લ્યુનર કાસટીક લગાડવું.

અથવા આંગળામાં રસી થઈ હોય તો તે ઉપર અજસીની પોલટીસ અથવા ઘર્જના લોટની પોલટીસ દાહાડામાં ચચાર વાર બાંધવી. અને પછી આંગળુ નસતરથી ચીરી અંદરની રસી કાઢી નાખી પછી રૂઝ આ વવા સીમપલ ઓઈનિટમેન્ટની પટ્ટી દરરોજ લગાડવી.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવેતો.

હાથીના દાંતનો ગેર, ઝેરંડીયા તેલમાં ખુબ ગરમ કરી તેની લુગદી કરી ખીલી ઉપર બાંધી દેવી.

બદ હજમીનો ઝાડો—હધામણુ.

નીશાની—ઝાડો ઘણી વખત આવે અને તે કચરાવાળો પીળા રંગનો અને પાતળો હોય, ઘણું કરી પાણી જવેા ન હોય, ઝાડો આવતી વેળા પેટમાં દુખે અમળાય અથવા ચુંક ચાલે, પણ કાંસલું ન પડે. ઝાડામાં લોહી સીમટ ન હોય. જીભ મેલવાળી હોય, મોઢાનો સ્વાદ બદલાઈ જાય, પેટમાં ગગડાટ થાય, અને પેટ ટુલેલું અને ઢોલના જેવું ભાગે. કેટલીએક વાર ખાટા ઓડકાર આવે, વખતે ઉછાળેા અથવા ઓકારી થાય.

કોઈ વખત આ રોગમાં પાતળા નીતરા પાણી જવેા ઝાડો આવે અને તેમાં થોડો છોંછડો પડે પણ કોલેરામાં આવેછે તેવા સંજ્ઞા કાંજીના પાણી જવેા રંગ આ બદહજમીના ઝાડામાં થતો નથી. એવા ઝાડા સાથે વખતે હાથ પગ થંડા થઈ જાય છે અને કોલેરાની ખીમારી ગામમાં ચાલતી હોય તે વખતે તેને કોલેરા જલદી અસર કરે.

કેટલીએક વેળા બદહજમીના ઝાડામાં ચોકણો તેલ જવેા અથવા ચરખીના જવેા પદારથ પડે અને કોઈવખતે બાધિલું આન તેવું તેવુંજ પડે,

સખ્ય—આ રોગને પેદા કરનારાં નીચે પરમાણુ ઘણાં કારણા છે, ગ્યારે હોજરીના કુવત કરતાં તેમાં વધારે ખોરાક પડેછે. તારે તેનાથી ખાંણું બરાબર હઝમ કરી શકાતું નથી જ્યો નપચેલ ખોરાક આંતરડામાં જાય છે અને તેથી ઝાડો થાય છે. ઘણા ખોરાક સાથે ઘણા દારૂ પીવા

થી અથવા ઉભગરો કરવાથી આ રોગ જલદીથી થાય છે. કેટલી એક જાતનો ખરાબ ખોરાક જેવા કે—

ખાટો કાચો અને ઢળીઆ સુધાંતનો મેવો, કાચો વનસપતી, કોહિલી માંછલી, ખરાબ થએલું ગોરત અને ભારે ખોરાક આ રોગને પેદા કરે છે. અથવા થંડી આધારથી અને ભીનાસથી તેમજ ઘણી ગરમ દવાથી તથા ઘડી ઘડી દવા થંડી ગરમ થવાથી આ ખીમારી ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉપાય—જો આ રોગની જરા અસર થઈ હોય અને થોડો પાતળો ઝાડો હમેશાં કરતાં એક બે વખત વધારે આવે તો ખાંડી ખીટર એક અથવા બે નાંખી ચમચો ભરીને એક ગલાસ પાણીમાં ભિળી પાવું. અને આભરીને સુવાડી રાખવો જેથી જંઘ આવે. અથવા કાળાં તીખાં તોલો ૦ અને શેર ૦૦ પાણીમાં ઉકાળી અરધુ પાણી બળવા દઈ તેમાં પેપર મીટના ૧૦ થી ૧૨ પાંદડાં અને થોડી આ નાંખી તેમાંનું પાણી સઘળું પાવું. એથી થોડાં પેટ આવતાં હશે તે બંધ થઈ જશે, અથવા એને બદલે એલમીદાણા તોલો ૦ તજ તોલો ૦ તીખાં તોલો ૦ નારંગીની છાલ સુકી તોલો ૦ અને કોલમ તોલો ૦૦ લેઈ એ સઘળાંને ખોખરું કરી ૦૦ શેર પાણીમાં ૦૦ કલાક ઉકાળી પછી નીતરું પાણી ગાળી લેઈ તેમાંથી અરધુ પાવું અને જરૂર પડેતો તણ કલાક પછી બાકી રહેલું ફરીથી પાવું.

કદાપી ઘણા ખોરાક આધારથી આ રોગ થઈ હોય. ઝાડો જરા આવે અને પેટમાં કચરો ઘણો હોય એવું જણાય તો કમપાજોડ રખારબ પાઉર ગરેન ૨૦ પાણીમાં ડાવી પાવું અથવા ચોખું એરંડીજ એક મોટો ચમચો ભરી પાવું. જેથી પેટમાંનો કચરો નીકળી જશે. જો પેટમાં ઘણું અમળાય અને દુખતુ હોય તો એરંડીઆમાં ટીચરઆપી ટીપાં દસ નાંખીને પાવું.

ઉપલી દવાથી પેટમાંનો કચરો નીકળી ગયા પછી એરોમીટીક પાઉર આવ ચાક દર તણ કલાકે ફકાડવું, અથવા નીચેની દવાઓ મળવી તેમાંથી ૧૫ ગરેન પાણી સાથે દર તણ કલાકે ફકાડવું.

તજ ... ... ગરેન ૧૬

જાયફળ ... ... ગરેન ૧૨

ફેસર ... ... ગરેન ૧૨

લવીંગ.	...	...	ગરેન ૬
એલમોદાણા	...	...	ગરેન ૬
સોએલો ચાક	...	...	ગરેન ૪૪
સાકરે	...	.....	દરામ ૨

ઉપલી દવાથી ફામદો ન થાય તો નીચેની દવાઓ ખુબ મેળવી તે-
માંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર તરણ કલાકે પાવી.

ટીચરઆવ કેટીકુ	..	દરામ ૧૧
ટીચરઓપી	...	ટીપાં ૩૦
એરોમેટીક પાઉડરઆવ ચાક.	ગરેન ૩૦	
તજનું પાણી	..	આંગિસ ૩

(આ દવા-કાઠતી વેળા દરેક વખત સીસીને ખુબ હલાવવી)

જો ઘણો ખોરાક ખાધાથી આ દરદ ન થયુ હોય અને ઝાડો ઘણો આવતો હોય તો, એરંડીયુ અથવા કમપાગિંડ પાઉડર આવ ૩-
બારખ આગળ કેવા પરમાણે આપવું નહી. પણ ખીમારીની શરૂઆતથી-
જ ઉપલી દવા પાવી અથવા ઉપલી દવા ન મળી શકે તો કલોરોડાઇન
ટીપાં ૨૦ ને એક લીકર ગલાસ પાણીમાં મેળવી પાવું. ઝાડો થયા કરે તો
એ પરમાણે દર ત્રણ કલાકે પાયા કરવું. એથી આરામ ન થાય તો કાથો
તથા હોરાદખણુ દરેક ગરેન ૨૦ લેઈ તે મેળવી તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી
અને અકકુ પડીકુ દર ત્રણ કલાકે પાવું. જો વખતે એ કોઈ દવા હાજર
ન હોય અને ઝાડો બહુ થતો હોય તો અફીણુ ગરેન ૧ માંથી ચાર ગો.
જાઓ બનાવી એકેક ગોળી દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી.

જો ઝાડો ફીણવાળો આવે અને તેમાં જાણે ખમીર ચડવું હોય
એમ દેખાય તથા તેનો બહુ ખાટો વાસ મારે તો રાતનાં સુતી વેળા કેલો
મલ ગરેન ૨ ફકાડવું અને પાઉડર આવ એપીકાકયુના ગરેન છોતી સાથે
ખીસનથી સખનાઈટરસ ગરેન ૧૫ મેળવી તેનાં ત્રણ પડીકાં કરી અને
અકકુ પડીકુ દાડામાં ત્રણવાર સાકરના સારામાં અથવા મધમાં ચટાડવું.
એ પરમાણે બે ચાર દાડા આપવું.

ખાધેલું અને ઝાડા વાટે આખુને આખુ નીકળે તો નીચે લખેલી
દવાઓને મેળવી તેમાંથી ત્રણ ભાગ કરી અકકો ભાગ દાડામાં ત્રણવાર
આપવો, એ દવા થોડા દાડા જરૂરી રાખવી.

રૂપારબ પાઉડર ... ગરેન ૧૨

પાઉડરઆવ એપીકાક્યુના. ગરેન ૩

સુંકનો બારીકબુકો .. ગરેન ૬

પેટમાં બહુ દુખાવો થતો હોય તો બાટલીમાં ગરમ પાણી ભરી તેથી અથવા બીજી એવો સેક કરવો. તેથી આરામ ન થાય તો ટરપેન ટાઈન પેટ ઉપર મોપડી પછી ફલાનલ વડે ગરમ પાંણીનો તે ઉપર સેક કરવો. આંતરની થરઆતમાં કાંજી જેવા હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો. ગ્રાડનો રોગ તદન સારો થાય ત્યાં સુધી તરકારી; એવો અને વાપડી મોજની પરેજ રખાવવી. તથા બીર અને જવના ફીણવાળા દારૂની પણ પરેજ રખાવવી. આંતરની નખજો હોય તો એક ગલાસ પોરટર વાઈન અથવા એક મોટો ચમચો ખરાનડીને એ ચમચા થંડા પાણીમાં નાંખીને પાવું.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

મોથ, સુંક, ગજો, જવંતરી, એ સરવ ખરાખર લેઈ બારીક ખાંડી તેમાંથી ૩. ૦ ભાર ગરમ પાણીમાં દરરોજ પાવું.

અથવા—લોદર, રીસાંમણીનાં મુળ, મોથ, બીલીનો ગરબ, સુંક, ધાણા, જવંતરી, ગજો, મુગંધી વાજો, કડાછાલ, એ સરવ ખરાખર લેઈ બારીક વાટી તેમાંથી ૩ ૧ ભાર લઈ પાણી શેર સવામાં ઉકાળી બાકી પાણી ૩. ૫ ભાર રહે તારે તે પાઈદવું.

ધર.

(એબસેસ—Abscess)

શરીરના કોઈ પણ ભાગમાં સોજો આવી તેમાં પર ભરાઈ ઢેપ જેવું થાય છે. તેને ધર કહે છે.

ઉપાય—ગ્રાડો કબજ હોય તો કમપાઉડ રૂપારબ પાઉડર અથવા એરંડીયા તેલનો હલકો જીલાબ આપવો. ધર વધારે મોટું થતું જાય તો જ્યાં સુધી તેના ઉપર અણી થાય અને નસતરેથી ફોડવા લાયકનું થાય ત્યાં સુધી તેને દાખવું નહી, ચુંચવું નહી. અથવા બીલકુલ હાથ લગાડવો

નહી, તેના ઉપર ફૂલાનલનો ગરમ સેક કરવો. અને અગસીની અથવા ધર્જીના લોટની પોલટીસ કરી દાડામાં ત્રણ અથવા ચારવાર બાંધવી. એ પરમાણે ઘોડા દહાડા બાંધવી, એ પ્રમાણે કરવાથી જ્યારે ઘર પાકીને ફુટે અને તેમાંથી વગર હરકતે રસી નીકળી જાય ત્યારે એક પાતળી સળીને છેડે ઝીણું લુગડું વીંટળી તેને સેલેડના તેલમાં બોળી તે લુગડાને સળીની મારફતે ઘરના પટલ છેદમાં મુકવું અને તે દાડામાં એકથી બેવાર બદલવું અને પછી તે ઉપર લુગડાનો પાટો બાંધવો અથવા સ્ટાર્કીંગ પલાસતરની પટી આસપાસ મુકવી. તે રૂઝાવા પછી શકતી આવે એવી દવાઓ જેવી કે ઈંચરફેરી પરક્લોરીડ અને કરીઆતાનું પાણી. ઘર પોતાના મેળે ફુટે નહીં અને પીડા થતી હોય તો નસતરથી સારી પેઠે સેગાફ મુકવો કે જેથી બધી રસી એકદમ નીકળી જાય તે પછી ઉપર પરમાણે સેલેડ તેલમાં અથવા કારબોલીક ઓઇલમાં લુગડાનો કટકો બોળી મુકવો. એ પરમાણે કરવાથી અંદરનો આડો પુરાય એટલે લુગડું અંદર બાલવું બંધ કરી સામપલ ઓઇન્ટમેન્ટની પટો મારવી એટલે રૂઝાઈ જશે.

કેટલીએક વાર એવાં ઘર અતીશ્વ પીડા કરે છે અને તે એક જ. ગોએથી રૂઝાવા પછી બીજી જગોએ થાય છે. એ પરમાણે ઘણાં અને જાડાં ઘરો થાય છે. અને તે જલદી રૂઝાતાં નથી જેથી દરદી ઘણું દુખ પામી મરણ પામે છે. વાસતે તેની ઘણી કાળજી રાખવી. અને એન્થ્રેક્સ-માં—પાઇમીઆ (Pyæmia) કરી કહે છે. અને તે ઘણું બધુંકરે દરદ છે તે શરીરનું લોહી બીગડવાથી અથવા શરીરના નગનાઇથી અને ઘણું કરી ઘરડપણમાં વધારે થાય છે, તેવા બીમારને ૧ દરામ એસીડ સલફ્યુરીક ડિલુટ તથા ૬ આર્જિસ પાણી, એ બંનેને મેળવી તેમાંથી પોણું વા-ઇન ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું. હવા ફેર બદલ કરવી. અને શકતીવાળો ખોરાક આપવો.

ગુમડાં.

(બોઇલ્સ—Boils)

આ દરદ શરીરના દરેક ભાગ ઉપર થાય છે. કેટલીએક વખત તે

એક બે હોય છે અને કેટલીએક વખત તે બહુ હોય છે. જ્યારે તે ઘણાં નાનાં હોય છે ત્યારે તેને ફાડકી અથવા ડુલી કહીએ છીએ અને જ્યારે થોડાં મોટાં થાય છે ત્યારે ફાડકા અથવા ફાલા કહીએ છીએ, પણ જ્યારે તે ઘણાં મોટાં થાય છે ત્યારે ગડ અથવા ગુમડાંને નાંમે ઓળખાય છે. ફાલો સકત અને ઉપરથી અણીદાર હોય છે, તેની ઉપરની ચામડી લાલ હોય છે અને ઘણું કરી તેમાં અકરસાટ તથા ફુખાવો થવા સોવાય બીજા કાંઈ હરકત થતી નથી, પણ તે મોટો હોય તો ફુખાવો ઘણો થાય છે, શરીરના જે ભાગ ઉપર થયો હોય તે ભાગ હીલવી શકાતો નથી તેના જોરથી પગમાં અથવા હાથમાં વેળ તણાઈ આવે છે. શરીરમાં ફુખાવો થાય છે અને વખતે તેના જોરથી તાવ પણ આવે છે, ફાલો ઘણું કરી પોતાની ઝેણે પકે છે ત્યારે તે નરમ લાગે છે અને તેની ટોચ અથવા અણી ફાટીને તેમાંથી સફેદ ધાર પડે નીકળે છે અથવા વખતે ધારો પડેની કટકી જેવી ઓળ નીકળે છે, જેને આપણે બીએ કહીએ છીએ. એ બીએ નીકળવા પછી તેનો ફુખાવો નરમ પડે છે અને તે રૂઝી જાય છે. પણ કેટલાંક ગડને અણી અથવા ટોચ થતી નથી પણ તે ઉપરથી ગોળ હોય છે અને પાકીને પોચુ થાય છે તો પણ તે ડુટવું નથી તેથી તેને જીંધુ ગડ કહેવાય છે,

સખખ—ફાલા ઘણું કરી જોરોવર અને લોહીવાર માણસને થાય છે. અને ઘણો ગરમ અને જીઓ ખોરાક ખાનારને ઉતાળામાં વધારે થાય છે, તેમાં કાંઈ ભય નથી પણ તે થવાથી લોહીનું જોર નરમ પડે છે અને શરીરમાં સારી અસર થાય છે. પણ નબળાઈમાં થાય છે તો તેથી ખરાબી થાય છે.

ઉપાય—જેએને વારંવાર ગુમડાં થતાં હોય તેને મધ્યમસર ખોરાક આપવો, કસરત કરાવવી, ખુલી હવામાં ફેરવવું, ફાડકી ઘણી લાલ હોય અને તેમાં બળતરા બળતી હોય તથા ફુખાવો થાય તો તે ઉપર ઘસેલું સુખ્ખડ ચોપડવું. પણ જે ઘણો ફુખાવો ન હોયતો સુંક ઘસી દાડમાં એક બેવાર ચોપડવી, તેથી ઘણો ફાયદો થશે. ફાલા ઉપર કાળા મલમની અથવા મટાકીંગ પલાસતરની પટ્ટી મારવી. અને તે દરરોજ અથવા ત્રીજે દાડે બદલવી. ફાલો ડુટી ગયા પછી પણ એજ પટ્ટી લગાડવાથી

૩૪ આવેછે. જે કુલી ઘણી નાંની હોય અને તે લાલ ન હોયતો તેના ઉપર ટીચર આઈઓડાઈન ઓપડવું જેથી ખેસા જાય.

નાના ફોલોને પીવાની દવાની જરૂર નથી. પણ પેટ કમજોર હોય, આજની જોરાવર હોય અને ગરમીની મોસમ હોયતો સીડલીજ પાઉડરનો અથવા એપસંમ સાઈટનો જીલાબ આપવો. અને દારૂ મસાલા વીગેરે ગરમ આજની પરેજ રખાવવી.

જો મોટા ફોલા અથવા ઘડ થાય અને તેમાં તરાંણ અને ફુગાવો હોયતો, તે ઉપર થોડી જાળો મુકાવવી અને પછી ઉપર અળસીની અથવા ઘઉંના લોટની પોલટીસંદર ત્રણ અથવા ચાર કલાક બાધા કરવી. જેથી તે ખેસા જાય અથવા પાકે તો તેને નસતરથી તેને ઘડના પરમાણે મોટો ચીરો મુકવો. કારણ કે નાંનો ચીરો કરવાથી અંદરનું પર અને બીજો નીકળી શકતો નથી વાસ્તે મોટો ચીરો કરી પછી તેને ધીમેથી દાબી બધું પર કાઢી નાખવું. પછી કારબોલીક ઓઇલમાં તેના આડાના પરમાણમાં લોન્ટનો લીરો બાળી અંદર સળીવતી દાખલ કરવો. અને તે હમેશાં કાઢી નાખી બીજો નાખવો. એ પરમાણે થોડા દાડા કરવાથી અંદરનો આડો યુરાઈ જાય પછી તેના ઉપર કાળા મલમની અથવા સોમપલ ઓઇન્ટમેન્ટની પટ્ટી દરરોજ થોડા દાડા મારવી. જેથી તે રૂઝાઈ જાય.

વખતે કુલા ઉપરની ચાંમડાં ધાકાને ત્યાં ચાંદુ પડેછે તેમાંથી પાતણ પર નીકળેછે અને તેની જમીન લાલ ઉપસેલી દેખાયછે તે ઉપર સીટરીન ઓઇન્ટમેન્ટની પટ્ટી મારવી અથવા ચાંદાની બાબતમાં બતાવા પરમાણે ઉપાયો કરવા.

ગુમડાનો વધારે સારો તો ઉપાય એછે કે ગુમડું દેખાતાંજ તરત તેના ઉપર થોડું એકસ્ટ્રાક્ટ આવ ઓપીયમ પાણીમાં ઘસી તે જાડું જાડું ગુમડા ઉપર ઓપડવું તે સુકાયા પછી ત્રણથી ચાર કલાકે વારંવાર લગાડા કરવું. આ પરમાણે કરવાથી સોજો ચોવીસ કલાકમાં તદ્દન ઉતરી જાય તે પછી પારો, અડીણ અને સાબુ એ ત્રણેને સરખે બાગે મેળવીને તેની એક ગોળી બનાવી તેના વચે એક છેદ પાડી તે ગુમડા ઉપર મુકવી અથવા કાળા મલમની આગળી મુકવી, તાવ હોય અને ઝાડો કમ-

જ હોયતો એપસંમસાદનો જીલામ આપવો અને ઝાડો સાફ આંખા પછી, શકતી લાવવા સાર નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી પોણું વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી અને તે પાંચથી સાત દાડા ચાલુ રાખવી.

એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ	...	દરામ ૧
કવીનાઈન સલફસ	...	ગરેન ૪
સાકરનો સીરો	...	આંઈસ ૧૧
પાણી	...	આંઈસ ૪૧

અથવા અંકકો મોટો ચમચો ભરી કાંડલીવર ઓછલ સવાર સાંજ પાવું. જો કાંઈને ઉનાળાની મોસમમાં ફેલાઓ થયા કરે અને મટતા જાય અને બીજા થતા હોય તેવા બીમારને ૧૦ ટીપાં લાકર પોટાસાના થોડા દુધમાં નાખી દહાડામાં બે વાર પાવું. જેથી નીકળવા બંધ થશે. ગુમડા નીકળવાની શરૂઆતમાં જો કેમફ્રેટડ આલકોહોલ લગાડ્યો હોય તો ગુમડા એસી જઈ ઘણા ફાયદો થાયછે.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચેની દવાઓ વાપરવી. ગુમડુ પાકુ ન હોય અને અમુદ્દ હોય તેમાં બળતરા ઘણી થતી હોય તો બીજિ-રાનું મુળ, છડ, દેવદાર, સુંઠ, રાસણા, અરણી એ સરવ બરાબર લેઈ એને પાણીમાં બારીક વાટી તેને જરા ગરમ કરી તે કાકરવરાણું ગુમડા ઉપર ચોપડવું. જેથી તુરત બળતરા બંધ થશે અથવા મહુડાં, રતાજળી, દરો, આંમળા, કમળનુ મુળ, ખસ, નેત્રવાળો, પદમાસ એ સરવ બરાબર લેઈ પાણીમાં બારીક વાટી લેપ કરવો અથવા સાટોડાનું મુળ, દેવદાર, હળદર, સુંઠ, સરગવાની છાલ, સરસવ, એ સઘળાં બરાબર લેઈ ખટા-સમાં બારીક વાટી લેપ કરવો જેથી તુરત આરામ થશે.

જો ગુમડુ પાક ઉપર આવ્યું હોય તો તેને જલદી પકવવાને વાસ્તે સણનુ મુળ, સરગવાની સીંગો, તલ, સરસવ, અલસી, દારૂ કાઢવાનો મ-સાલો, જવ, ઘઉં, લીંબડાના પાન એ બધાને બારીક પાણીમાં વાટી તેનો દીવશમાં બે વખત લેપ કરવો. અથવા તલ, સીંધવખાર, જેઠામધ, લી-મડાના પાન, બંને હળદર, નસોતર, નાગરમોથ, એ બરાબર લેઈ એને પાણીમાં વાટી લેપ કરવો અથવા લીંબડાના પાન, તલ, દંતી, નસોતર,

સીંધવખાર એ બરાબર લઈ તેમાં મધ મેળવી ખારીક વાટી લેપ કરવા. અથવા લીંબડાના પાંતને પાણીમાં બાફીને બાંધવા. ઝુમકુ કુટુંબું હોય તો તેને રૂપવા લીંબડાના પાંત. ધી, મધ, દારૂ હળદર, મહુડાં એને ખારીક વાટી તેની દીવેટ કરી દરરોજ અંદર મુકવી અથવા આસન, કાચકળ, લોદર, જીંઠીમધ, મજીદ, ધાવડીના ફૂલ એને પાણીમાં ખારીક વાટી દર રોજ બાંધવું જોઈ રૂઝાઈ જશે. અંદર જીવડા પડ્યા હોય તો કાંચકીનું મુળ, લીંબડાની છાલ, નીરગુંડી એને વાટી ઉપર બાંધવા અથવા લશણ વાટી બાંધવું. અથવા વધારણી તથા લીંબડાના પાંત એને વાટી ઉપર બાંધવા જોઈ જીવડા મરી જશે.

દરાઝ—ધાધર.

(રીંગ વર્મ—Ring worm.)

દરાઝ ગોળ આકારમાં થાય છે, તે બધાના જાણીતો રોગ છે, તે લાલ અથવા કાળી હોય છે, દરાઝની ઘણી જાત છે, પણ સઘળાનો ઉપાય એક સરખો છે, વાસ્તે તેનું જીવું બ્યાંન આપેલ નથી, દરાઝમાં કીડ ઘણી લાગે છે, તેના ઉપર પોપડા બંધાય છે, અને બ્યારે આજરો ઘવડે છે, તારે તે પોપડા નીકળી જાય છે, અને તેમાંથી લોહી નીકળી લાલ જમીન થાય છે.

ઉપાય—દરાઝને દરરોજ ગરમ પાણીથી તથા સાબુથી ઘોઈ સાફ રાખવી. તેના ઉપર સીટરીન ઓઇન્ટમેન્ટ અને સીમપલ ઓઇન્ટમેન્ટ સરખે ભાગે મેળવી તેમાંથી થોડો દાઢાડામાં બેવાર ચોપડી પચાવવો, આ પરમાણે થોડા દાઢાડા લગાડી પછી સીટરીન ઓઇન્ટમેન્ટ એકલો લગાડવો, તેથી આરામ ન થાય તો દરાઝને સારી પેઠે ખંજોળી તે ઉપર એસીટીક એસીડ દરરોજ લગાડવું, અથવા કરીઓઝોટ ઓઇન્ટમેન્ટ થોડા દાઢાડા દરરોજ લગાડવો, અથવા નીચે લખેલો મલમ થોડા દાઢાડા દરરોજ લગાડવો.

કેલોમલ	...	દરાઝ ૩
કરીઓઝોટ	...	દરાઝ ૪
સલફર ઓઇન્ટમેન્ટ...		આઉસ ૧

અથવા નીચે લખેલો મુદ્દમ થોડા દાહાડા લગાડી પચાવવો.

વાહીટ પ્રીસાપીટ ઓઘન્ટમેન્ટ આંહિસ ૧

મલકર ઓઘન્ટમેન્ટ. ... આંહિસ ૨

અથવા—ગુલબગલીનો છોડ જેને મરાઠીમાં ગચકરનનો પાલો કહે છે, તેના પાતરાનો રસ કાઢીને દરોજો ચોપડવો, જેથી વખતે ઘણો ફાયદો થશે, અથવા જલદ સરકામાં લુગડાનો કટકો બોળી તે ઉપર મુકવો. અથવા ગોવાપાહિરને ખાંડી અથવા કોલંતવોટરમાં ભેળી દરાઝ ઉપર ચોપડવું, અથવા ૨ દરાઝ કારબોનેટ આવ પોટાસ તથા આઠ આંહિસ ગુલાબજળ એ બંનેને મેળવી તે ચોપડવું.

માથા ઉપર દરાઝ થઈ હોય તો ૧ આંહિસ મલકચુરસ આસીડ તથા છો આંહિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બોળી તે ઉપર મુકવો. ટીચર આવ આઘઝોડાખન દરાઝ ઉપર ચોપડવું, અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તે ચોપડવી.

તાર ... દરાઝ ૧

ઓઘલ આવ જ્યુનીપર ... દરાઝ ૧

હાઇડ્રારજરી આમોનીઆ કલોરીડમ. દરાઝ ૧

ચરબી ... આંહિસ ૦૧

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તે ચોપડવી.

કોકમનુ તેલ ... આંહિસ ૦૧

મીણુ ... આંહિસ ૦૧

જમાલગોટાનુ તેલ ... આંહિસ ૦૧

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તે લગાવવી.

કપુર ... ગરેન ૨૦

કારબોનેટ આવ પોટાસ... દરાઝ ૧

કારબોલીક આસીડ ... મીનીમ ૪૦

ગંધકનો મલમ ... આંહિસ ૧

જંગના કાતરામાં અથવા પીસાખની ગોળી ઉપર દરાઝ થઈ હોય તો ૧ દરાઝ ટંકણપાર તથા એક આંહિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તે દરોજો ચોપડવું.

અથવા—કપુર, ફટકડી, ગંધક, તથા કાથો એ ચારે સરખે ભાગે લેઈ લીંબુના રસમાં મેળવી તે ચોપડવું.

અથવા—એરડીના બી, એલીઓ, તથા સાજાખાર એ ત્રણે સરખે ભાગે લેઈ લીંબુના રસમાં મેળવી તે ચોપડવું, અથવા મુડદારસીંગને ચુલાખજળમાં ઘસીને તે ચોપડવું. દરાઝવાળા આજારીએ અવાર નવાર રૂબારૂનો જીલાખ લેવો.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો ઉપજેટ, વાવડીંગ, કુમાડીયાના બી, સીંધવખાર, સરસવ, એ સરવ ખરાબર લેઈ એને ખટાસમાં ખારીક વાટી લેપ કરવો, અથવા ધરો, હરડેની છાલ, સીંધવખાર, કુમાડીઆના બી, કરેણની છાલ, એ સરવ ખરાબર લીધા પછી એને કાંજીમાં અથવા છાસમાં ખારીક વાટી લેપ કરવો.

અથવા—ખાખરાનો પીતપાપડો, મગ, અમરવેલ, કમળકાકડીનાં મીઠા એ સરવ ખરાબર લેઈ ગાયત્રી છાસમાં ખારીક વાટી તેનો લેપ કરવો.

કમર ઉપર થતી એક જાતની કીડ.

હરપીસ ઓર સીનગલ્સ—Herpes or shingles.)

નીશાની—પરથમ કમરની આમડી મુજીને રાતી થાયછે. અને તે ઉપર બલીસ્ટરના જેવા છાગલાઓ ગોળ પડેલા જણાયછે. તેમાં કીડ ધણી લાગેછે અને બળતરા બળેછે. આ છાગલાઓમાંથી પ્રથમ પાણી નેવો પ્રવાહી પદારથ નીકળેછે અને તે ધીમે ધીમે જડો થતો જાયછે. અને છેલ્લે તે મુકાઈને છાગલાની જગાએ પોપડો બંધાયછે. આ દરદ કોઈ વખત કમર ઉપરનાં સ્ત્રીના છુપા ભાગોઉપર તથા હાથો ઉપર પણ થાયછે.

ઉપાય—સીડલીજ પાઉડરનો અથવા એપસંમ સાઈનો અથવા મુનામખનો એક જીલાખ આપવો. તથા ૮ આંઉસ મુગરલેડનું પાણી અને ૧૧ આંઉસ રેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટ આવ વાઈન એ બંનેને મેળવી તેમાં છુગડાંનાં કટકો ભાળી દરદ વાળા ભાગ ઉપર મુકવો અને તે રાત ઘાહોડો બીનલોજ રાખવો.

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં ઘુગડાંનો કટકો મોળી તે ઉપર મુકવો.

ટુંકણપ્પાર	...	...	દરામ ૨
દીઝર ઓપી	...	...	દરામ ૧
પાણી	...	...	આઉસ ૮

અથવા ઓઈન્ટમેન્ટ ઓફ ઝીંકની પટ્ટી બનાવી તે દરરોજ મુકવી.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો, કુમાડીઆના બી, ખાવચી, સર-સવ, તલ, કોરેટ, બંને હળદર, નાગરમોથ એ સરવ બરાબર લેઈ એને છાસમાં ખારીક વાટી લેપ કરવો.

ખીલ.

(પીમ્પલ્સ—Pimples.)

નીશાની—ખીલ ઘણું કરી નાક, ગાલ, કપાળ, અને ચેરાનીજ નજદીકના ભાગમાં થાયછે. ખીલના દાણા તીણા લાલ અણીદાર અને સખત હોયછે. એ ઘણું કરી પાકતા નથી પણ દાખવાથી તેમાંથી સખત પડેનો બીઓ નીકળેછે. વખતે ખીલ એક વાર થયા પછી, થોડી મુદતમાં પોતાની મેળે જતા રહેછે. પણ ઘણી વખત થોડા ખીલ સારા થયા પછી પાછા ખીલ થાયછે. ખીલ જીનાં થાયછે ત્યારે તેની હેઠળની આમડી જડી થાયછે અને તે દાખવાથી ઘણી કઠણ બાગેછે. ખીલથી કીડ બાગેછે. ફુઆયો થાયછે. અને ચેરાની ખુબ સુરતી જતી રહેછે.

સખખ—લોહીના ગેસથી આ રોગ જીવાનોમાં ઘણો થાયછે. ઘણી ગરમ વસ્તુ તથા દારૂ પીધાથી, ઘણી થંડી ઓળ વાપરવાથી, હાથ રસની ખરાબ ટેવથી, ઘણો સ્ત્રી સંભાગ કરવાથી, અજીણું થવાથી, કસરત નહી કરતાં એક જગાએ બેસી રહેવાથી, અને ગ્રાડો કપ્પળ રહેવાથી આ રોગ થાયછે.

ઉપાય—ઉપર કહેલાં જે કારણો માલમ પડે તે દૂર કરવાં, આંજનીન સાદા અને હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો. દારૂ, છાસ, ખટાસ, મસાલો વીગેરે એવી ગરમ ઓળની પરેજ રખાવવી. નાઈબોઈ આમડી

દરરોજ સાફ રાખવી. ઝાડો કબજ હોય તો, સીડલીન પાઉડરનો અથવા એપસંમ સાલ્ટનો અથવા એરંડીયા તેલનો જીલાબ આપવો.

એ પરમાણે જીલાબો આપી ઝાડો સાફ લાવી, ટંકણુખાર અથવા નવસાગર તોલો વા લેઈ તેને ત્રણ તોલા ગુલાબ જળમાં મેળવી તે દાહાડામાં બે વાર ખીલ ઉપર ચોપડવું. અથવા લાઈકર આમોનીઆ એસાઈટ્રીસ દરામ ચાર અને ગુલાબ જળ આંહિસ ત્રણ સાથે મેળવી તે ખીલ ઉપર ચોપડવું. અથવા ચાર તોલા અંચુરીના સરકામાં બે તોલા મધ નાખી તે ખીલ ઉપર ચોપડવું. અથવા એક તોલો કડવી બદામનાં બીજ લેઈ તેને છોલી પાંચ તોલા ગુલાબ જળમાં સારી પેઠે ઘુંટી તેને ઝીણા લુગડાથી ગાળી તે ખીલ ઉપર દાહાડામાં બે વાર ચોપડવું.

૧૦ થી ૧૫ ગરેન ગંધકના ડુલ દાહાડામાં બેથી ત્રણ વાર ફાંકવાં થોડા કપુરને આલકોલમાં મેળવી ન્યાં સુધી અગન બળે ત્યાંસુધી તે દાહાડામાં બેથી ત્રણ વાર ખીલ ઉપર લગાડવો. અને તે થોડા દાહાડા સુધી ચાલુ રાખવું, મોલક આવ રોઝ ખીલ ઉપર ચોપડવું. અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તે ચોપડવી.

ટંકણુખાર ... ગરેન ૧૫

સાકર ... દરામ ૧૧

લોબુનો રસ ... આંહિસ ૧

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તે ખીલ ઉપર ચોપડવી.

હાઈડ્રો કલોરીક એસીડ ... દરામ ૧

રેકટીફાઈડ સ્પીરીટ આવ વાઈન. આંહિસ ૧

પાણી ... આંહિસ ૮

અથવા—૧ આંહિસ ગુલાબનાં ડુલ તથા ૨૦ આંહિસ ગરમ પાણી એ બંનેન ઉકાળી આસરે દસ આંહિસ જોડણુ રહે કે તેમાં ત્રીસ ગરેન એસીડ સીટ્રીક પીગળાવી પછી તે સધળાંને ગાળી તે ખીલ ઉપર ચોપડવું.

મીઠું તેલ અથવા સેસેડનુ તેલ તથા સુનાનુ પાણી એ બંનેને સરખે ભાગે મેળવી તે ખીલ ઉપર ચોપડવું.

મીઠા તેલમાં અથવા સેસેડના તેલમાં થોડાં ટીપાં સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીકના નાખી તે ખીલ ઉપર ચોપડવું.

અથવા નીચેની દવાઓ મેળવી તે ગરમ કરી તે ચોપડવી.

મલાઈ	...	...	આંઉસ ૧
ફટકડી	...	...	આંઉસ ૦૧
ખાંડ	...	...	દરામ ૧
લીંબુનો રસ	...	...	આંઉસ ૧
અથવા ખાંડી	...	...	આંઉસ ૧
અથવા કોલનવોટર	...	...	આંઉસ ૧
તાજુ મધ	...	...	આંઉસ ૮

કોલનવોટર અથવા સ્પીરીટ આવ લખનમાં થોડાં ટીપાં ઓછા આવ રોઝમેરીનાં નાખી તે ખીલ ઉપર ચોપડવાં.

૧૦ ગરેન કારબોનેટ આવ મેગનેસીઆ તથા ૧૦ ગરેન ગંધકના ફુલ એ બંનેને મેળવી દાહાડામાં ત્રણ વાર ફાકવાં અને તે થોડા દાહાડા ચાલુ રાખવાં.

પેહેલાં લોહી સુધારવાને વાસ્તે સારસાપરીલા પાવું અને પછી ઉપલા ઉપાયો કરવા.

ખીલ અણીદાર હોય અને તેના ઉપર સંકેત પર જેવું જણાય તો ખીલને દાખી કાઢી અંદરથી બીઓ કાઢી નાખવા, જો ખીલ સકત ગાંઠ જેવા લાગે અને તેની નીચેની ચામડી કઠણ લાગે તો તેની ઉપર ઓઇન્ટમેન્ટ આવ આઈઓડાઇડ આવ પોટાસીઆમ ભરા ભરા લગાડવું, અને નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

પોટાસા આઈઓડાઇડ	..	ગરેન ૧૨
લાઇકર પોટાસા	...	ટીપાં ૪૫
ટીચર આવ હાઇઓસીઆમસ	...	દરામ ૧
બારક્યો ઉકાળો	...	આંઉસ ૩

કદાપી ખીલ સાથે દસતાંનની હરકત હોય તો પેહેલાં તેમી ઉપાય કરવો જેથી ખીલ તેની મેળે મઠી જશે, જો ધણો સ્ત્રીસંભાગ કરવાથી નબળા માણસને ખીલ યાય તો નીચે લખેલી દવાઓમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

એસીડનાઇટરીક ડીલુટ ... ટીપાં ૪૫
ક્રમપાઉન્ડ ટીચર આવ સીનકોના.દરામ ૧
બારકનો ઉકાળો ... આંઉસ ૩

અથવા આંદીના આજરથી ખીલ થયા હોય તો નીચે લખેલી દવા-
માંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ગણ વાર પાવી.

ડોનોવેનસ સોલ્યુશન ... ટીપાં ૩૦
ક્રમપાઉન્ડ ડીકાકસન આવ સારસાપરીલા... આંઉસ ૩

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

કેસર, નાગકેસર, ઉપજેટ, રતાંજળી, રાજ, એ સરવે બરાબર લેઈ
મારીક વાટી સુખડના તેલમાં મેળવી ખીલ ઉપર લેપ કરવો.

આંટણું.

(કોરનસ ઓર બનીઅન્સ—Corns or Bunions).

સખત તંગ જોડા અથવા જુટ પેહરવાથી પગે ડંખ પડે છે, અને
તે ઉપર આંટણું થાય છે.

ઉપાય—જોડા અથવા જુટ ઢીલાં પેહરવાં, અને જો ઘણું દરદ થાય
તો એકથી બે જગો આંટણું ઉપર મુકવી, ગરમ સેક કરવો, અને અ-
જસીની પોલટીસ મુકવી.

આંટણું ઘણી દુખતી ન હોય તો જગો મુકવાની જરૂર નથી, વાસ્તે
૧ દરામ આઇઓડાઇડ આવ પોટાસીઅમ, એક આંઉસ ચરબીનો મ-
લમ એ બંનેને મેળવીને તે અથવા ટીચર આવ આઇઓડાઇડ આંટણું
ઉપર લગાડવું.

અથવા—નવસાગરનું જલદ અને ઘાડુ પાણી તેમાં લુગડું બોળી
આંટણું ઉપર મુકવું, અને તે બીનેલુંજ રાખવું.

આંટણુંવાળો પગ આસરે ૨૦ મીનીટ સુધી ગરમ પાણીમાં બોળી
રાખવો, અને પછી ધારવાળી છરીથી આંટણુંને કાપી કાઢી તે ઉપર કમ-
પાઉન્ડ ગાલબેનમ પલાસતરને પાતળા આંમડા ઉપર ચોપડી તેની આગળી
કરી તે પંદર દાહાડા સુધી દરરોજ મુકા કરવી.

ત્યાર પછી પાછો આંટણવાળો પગ ગરમ પાણીમાં બોળી આંટણને ફરીથી કાપી કાઢવું, અને બીજી પલાસતર મુકવું, આ પરમાણે આંટણ સાફ થઈ જાય ત્યાંમુધી કરા કરવું.

ઉપર પરમાણે પગ ગરમ પાણીમાં બોળી આંટણ કાપ્યા પછી તે ઉપર લ્યુનરકાસટીક લગાડવું અથવા નાઈટરીકઆસીડનાં ટીપાં તે ઉપર થોડાં મુકવાં અથવા કાસટીક પોટાસ લગાડવું.

અથવા—એટ્રાંસ બાઈકારબોનેટ આવ સોડાને અડધો આંટણ ચરબીમાં મેળવી તેના આગળી બનાવી તે આંટણ ઉપર મુકવી અને આંટણની કોર બેથી ત્રણ દહાડે કાપી રહેવું.

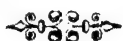
અથવા—આંટણ કાપ્યા પછી નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તે પીંછા વતી લગાડવી.

ટીચર આવ આઈઓડાઈન ... દરામ ૪

આઈઓડાઈડ આવ આયરન ... દરામ ૧

સોલ્યુશન આવ ક્લોરોઈડ આવ એન્ટીમોની. દરામ ૪

બાજેલું મીઠું તેલ દર રોને આંટણ ઉપર ચોપડવું. અથવા ચાર દરામ ગમ એમોનીએક તથા ચાર દરામ મીણુ એ બંનેને તાવી તેમાં ૧૧ દરામ મોરચુ નાખી તે સઘળાને સારીપે મેળવી તેની ચામડા ઉપર પટી બનાવી તે આંટણ ઉપર મુકવી, આંટણને કાપી કાઢી તે ઉપર ક્લોરોઈડ આવ ઝીંક લગાડવું.

માથાની ઉંદરી.

(ફેવસ—Favus)

નીશાની—પેહેલાં પીળા રંગના ઝીણા ડાગો અથવા છાંટો માથા ઉપર દેખાય છે અને કોઈ વેળા તેઓ સઘળા સાથે મળી જઈ લોંદા અથવા જીમખાં થઈ જાય છે. અને તેનાં પોપડા બંધાય છે. અને કોઈ વખત તે છુટા છુટા દેખાય છે. આ પોપડાની નીચે અથવા પાસે પડના ભરેલા મોટા દાણાઓ જણાય છે. અને આ દાણાઓમાંથી ચીકણું પદ તથા પાણી વહે છે, તેથી બાલ વળગી જાય છે, અને પછી બાલ

ખરી પડે છે. આનો ઉપાય જલદી ન કર્યો હોય તો તે આખા માથા ઉપર પથરાઈ જાય છે અને ખાલ ખરી જવાથી આખું માથું સફેદ થઈ ગએલું જણાય છે. આખર પોપડાઓની નીચે ચાંદાં પડી તેમાં ગ્રીણા જીવડા પડે છે. આ રોગ ઘણું કરી બાળકને માથું ખરાબર સાફ નહીં રાખવાથી થાય છે. આ રોગ ચેપી છે, તેનો ચેપ બીજાના માથાને લાગે તો બીજાને થાય છે.

ઉપાય.—માથાના થોડા ભાગમાં ઉંદરી જણાય કે તરત માથાના ખાલ કતરાવી નાખવા, સવાર સાંજ માથાને સાબુના પાણીથી ધોવા કરવું અને ઉંદરી ઉપર સીટરીન ઓઇન્ટમેન્ટ દરરોજ લગાડવો. એ થોડા દહાડા લગાડવાથી ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલો મલમ દરરોજ લગાડવો.

કરીઓઝોટ.	...	...	ટીપાં ૬૦
વાહીટ પ્રીક્ષાપીટ્ટ ઓઇન્ટમેન્ટ			આંજિસ ૧
સામપલ ઓઇન્ટમેન્ટ	...		આંજિસ ૨

ઉપલા મલમથી ફાયદો ન થાય તો એરથ્રુયુ ગેરેન ૧૫ ને ચાર આંડસ પાણીમાં પીગળાવી તેમાં લુગડું બોળી ઉંદરી ઉપર દરરોજ એક વાર મુકવું, અને પછી સેલેડ ઓઇલમાં અથવા ચોખ્ખા એરડીઆમાં લુગડું બોળી તેના ઉપર મુકવું, એ પરમાણે બે ચાર દહાડા લગાડવાથી ઉંદરી ઉપરના પોપડા નાંકળી જઈ લાલ જમીન દેખાય કે તેના ઉપર ગ્રીંક ઓઇન્ટમેન્ટ અથવા સીમ્પલ ઓઇન્ટમેન્ટની પટ્ટી મારવી, જેથી તે રૂઝી સાફ થશે. જો પોપડા ઘણા હોય તો, પહેલાં અલશીની અથવા ધર્જના લોટની પોલટીસ મુકવી.

ઉપર પ્રમાણે મલમો વીગરે ચોપડવાથી ફાયદો ન થાય તો, નીચે લખેલા લેથનમઃ લુગડું પલાળી તે ઉપર હમેશાં મુક્યા કરવું.

સલફ્યુરસ એસીડ.	...	આંજિસ ૧
ડીસટીલડ વાટર.	...	આંજિસ ૮

અથવા—ગ્રીણી હીમજી હરડે ધીમાં તળી તેનો લુકા કરી તે માથા ઉપર લગાડવો. અથવા નીચે લખેલો મલમ માથા ઉપર દરરોજ ચોપડવો.

કરીઓઝોટ	...	...	દરામ ૧
ગંધક,	...	...	દરામ ૧

સપરમેસ્ટીનો મલમ... દરામ ૪
તારનો મલમ. ... આંગિસ ૧

અથવા—તાર. ગલીસી રાઇન, અને સ્પીરીટ આવ વાઇન આ ત્રણે સરખે ભાગે થોડું થોડું મેળવી, પીછાવતી માથા ઉપર દરરોજ ચોપડવું. અથવા એસીટીક એસીડ માંથા ઉપર દરરોજ ચોપડવું. અથવા નીચે લખેલા પાણીથી સવાર સાંજ માથાને દરરોજ ધોવું.

સલફેટ આવ પોટાસ ... દરામ ૩

ધોળો સાબુ. ... દરામ ૧૧

સ્પીરીટ આવ વાઇન. ... દરામ ૨

ચુનાનું પાણી. ... આંગિસ ૭

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓ સારી પેઠે મેળવી તે દરરોજ લગાડવી.

ગંધક ... દરામ ૩

હાઇડ્રારજરીએમોનીક્લોરાઇડ ... દરામ ૨

એસીડ કારબોલીક ... દરામ ૧

સપરમેસ્ટી ... આંગિસ ૧

અથવા—૧૦ ગરન ઓક્ઝેલીક આસીડ એક આંગિસ પાણીમાં ભેળી તેમાં લુગડું પલાળી તે માથા ઉપર મુકવું.

(ચેતવાણી—આ દવા ઝેરી છે વાસ્તે સંભાળથી વાપરવી).

ચળ ધણી થતી હોય તો, ૦૧ આંગિસ આઇઓડાઇન તથા એક આંગિસ હાઇડ્રેટ આવ ક્લોરલ એ બંનેને ખરેખરમાં વાટી તેમાં એક દરામ ચોખું એસીડ કારબોલીક નાંખી ગરમ કરી મેળવી આ મેળવણી ઊંદરી ઉપર દરરોજ લગાડવી.

અથવા—૦૧ આંગિસ હાઇપોસલફેટ આવ સોડા તથા ૬ આંગિસ પાણીએ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો ધોળી ઊંદરી ઉપર મુકવો.

અથવા—એક આંગિસ સલ્ફ્યુરસ આસીડ તથા ચારથી ૬ આંગિસ પાણી એ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો ધોળી ઊંદરી ઉપર દરરોજ મુકવો. ઉપર પ્રમાણે લગાવવાની દવા સાથે આખરની તનફુરસ્તી સુધારવાની ધણી જરૂર છે. વાસ્તે એક મોટો ચમચો બરી કાડલી વરઓઇલ થોડા ફુધમાં નાંખી દહાડામાં બે વાર પાવું. અથવા ટીચર

ફેરી પરકલોરીડ ટીપાં ૪૫ ને ત્રણ આંઉસ પાણીમાં નાંખી તેના ત્રણ ભાગ કરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું. અથવા ૬ ગરેન કવીનાઈનની ત્રણ ગોળીઓ ખનાવી અફ્રીકી ગોળી દહાડામાં ત્રણવાર ગળાવવી. ઉપલી પીવાની દવા મોટાને વાસ્તે છે માત્ર બાળકને તેની કિમરેના પરમાણુમાં આપવી. છાસ, મીઠુ, મરચુ અને ખટાશની પરજ રખાવવી.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

દેવદાર, ઉપલેટ, કાપકળ, કંપીલો, મણ્ડમીલ એ સરખાબરાબર લઈ એરંડીઆ તેલમાં મળવી તેનો લેપ બંદરી ઉપર કરવા.

અથવા—કુંકોડાનાં મુળ, ખીજડીનાં પાંત એ બંનેને સરખે ભાગે લેઈ ગાયના દહીમાં બારીક વાટી તેનો લેપ કરવા.

અથવા—હાથીનો દાંત બાળી તેમાં રસખતી તેડલી મીલાવી બકરીના દુધમાં વાટી તેનો લેપ કરવા.

કીડ—ખુજલી.

(ઈચ ઓર સ્કેબીસ—Itch or Scabies.)

નીશાની—આ રોગમાં શરીરના ઉપર નાંગી ફણગી અથવા ટૂલી જેવા દાણા થાયછે. તેમાં એટલી તો કીડ લાગેછે અને વવળાટ ધુટેછે. કે આબરી આખો દાડો ધવડીઆ કરેછે અને તે ટુંપી ટુંપીને લોહી કાઢેછે. વખતે કીડની ફણગીમાંથી પાતળો પાણી જેવો પરવાહી નીકળેછે અને રસીવાળી ખુજલી કહેછે. પણ કેટલીક વખતે રસી તદ્દન નીકળતી નથી તેથી તે સુકી ખુજલીના નામથી ઓળખાયછે. પણ એ બંને એકજ રોગછે. આ રોગ ઘણું કરી હાથનાં આંગળાંની વચે તથા પગનાં આંગળાંની વચે કમર ઉપર અને જંગના કાતરા ઉપર વારે વારે થાયછે. પણ કેટલીક વખત મોઢા સીવાય શરીર ઉપરના સઘળા ભાગમાં કીડની ફણગીઓ થાયછે.

સખખ—શરીરને ગલીય રાખવાથી અને મેલાં લુગડાં પેરવાથી આ રોગ વધારે થાયછે. આ ચેપી રોગછે. એકની રસી બીજાને લાગે તો તેને થાયછે. આ રોગ શરીરનું લોહી બીગડવાથી થાયછે એમ નથી

પણ તે એક ચાંમડીનો રોગ છે ચાંમડીની અંદર એક જીવડા પેદા થાયછે તે અંદર કોતરેછે તેથી વવળાટ થાયછે.

ઉપાય—આંતરોના શરીરને દરરોજ વીલાતી સાબુ અને ગરમ પાણીથી સાફ રાખવું. ઘોંઘેલાં લુગડાં ત્રીજી ચોથે દાડ બદલી પેરાવવાં. ઝાડો કબજા હાથતો નીચે લખેલી દવા પાછી ઝાડો સાફ લાવવો.

એપસંમ સાલટ ... દરામ ૪

માના (સોરખેસત) ... દરામ ૨

સુનામખીની ચા ... આંઝિસ ૧૧

ઝાડો સાફ આવવા પછી ગંધકને. સાક્ષીડના તેલમાં અથવા મીઠા તેલમાં મેળવી તે જીડુ જીડુ ક્રીડા ઉપર ખુબ ચોળી પચવવું. અથવા સલફર ઓઇન્ટમેન્ટ દરરોજ ચોપડી પચાવવો. અથવા સુખડતુ તેલ થોડા દાડા ચોપડવું તેથી ફાયદો ન થાય તો. ૦૧ તોલા કપુરને સાલડ અથવા મીઠા તેલમાં મેળવી તે ચોપડવું અથવા નીચે લખેલી દવામાં લુગડુ બોળી તે ઉપર ફેરવવું.

સલફુરેસ આસાડ ... આંઝિસ ૧

ડીસટીલડ વોટર ... આંઝિસ ૮

સલફીયુરેટડ પોટાસ ૧ આંઝિસ તથા ૭ ગેઆલન ગરમ પાણી તે બંનેને મેળવી તેથી દરરોજ શરીર ઘોવું અથવા ગંધકનો સાબુ (સલફર સોપ)થી હમસાં નાવું. અથવા ગરમ પાણીમાં થોડો ગંધક નાખી તેથી નાવું. અથવા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તે ક્રીડવાળા ભાગ ઉપર સ્વાર સાંજ ચોપડવી અને સ્વારે કારબોલીક સોપથી નાઈ નાખવું.

ગંધક ... દરામ ૨

કારબોનેટ આવ પોટાસ ... દરામ ૧

ચરબી ... આંઝિસ ૧

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવીને ક્રીડવાળા ભાગ ઉપર ચોપડવી અને પછી તે ઉપર ઓલીવ ઓઇલ ચોપડવું.

લાઇકર આમોનીઆ ... દરામ ૧૧

કપુર ... ગરેન ૩૦ (ત્રીસ)

આલકોહોલ ... દરામ ૧૧

નીમક ... આંઝિસ ૦૧

પાણી

... આંબિસ ૨૦

અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મળવી તેમાં લુગડાને કટકો બોળી કીડવાળા ભાગ ઉપર ફેરવવો.

ચેતવણી—આ દવા ઝેરછે વાસ્તે સંભાળથી વાપરવી.

ધોળા સોમન ... ગરેન ૧ (એક)

કારબોનેટ આવ પોટાસ... ગરેન ૧૫

લીનીમેન્ટ આવ સોપ ... દરામ ૨

પાણી ... આંબિસ ૩

ઉપર પરમાણુ લગાવાની દવાઓની સાથે પીવાની દવાની ધણી જરૂરછે વાસ્તે ફ્લાવરસ આવ સલ્ફર તથા કરીમ આવ ટારટર દર એક, એકેક દરામ લેઈ તેને સારી પેઠે મળવી તેમાંથી ચાર પડીકાં કરી, તેમાંથી દાડામાં ત્રણવાર એકેક પડીકું મધની સાથે ચઠાડવું. આ રોગ ચેપીછે. વાસ્તે ધરનાં જેટલાં માણસને તે થયો હોય તેઓની ભેગી દવા કરવી. એકને કરવાથી ફાયદો થતો નથી કારણ કે બીજાનો ચેપ લાગવાથી પાછી બીજ થાયછે. માતાને એ રોગ હોય અને તેથી તેના બાળકને થયો હોયતો પેહેલાં તેની માને ઉપાય કરવો. અને પછી બાળકનો કરવો અથવા બંનેનો સાથે કરવે પણ તેટલા વખત સુધી તેની માતાનું દુધ બંધ કરી બીજા દુધની તજવીજ કરવી. દારૂ. મરચુ. ખટાસ વગેરેની પરેજ રખાવવી.

ઉપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

ઉપલેટ, તીખાં, આકડાના પાંતની રાખ એ સરવ બરાબર લેઈ ખારીક વાટી લીંબુના રસમાં મીલાવી ચોપડવું.

અથવા—ધમાસો, ઊંટકંટો, ઇંદરામણીના વેલા એ સરવ બરાબર લેઈ તેને પાણીમાં ઉકાળી તેથી નવરાવવું.

અથવા—મેરેથુયુ તથા ગંધક સરખે ભાગે લેઈ ખાંડી તેને ધી ચોપડેલા લુગડા ઉપર નાખી તે લુગડાને સળગાવી તેનો ઝુલો પાડી તેમાં નેપાળાના દાણા પાંચ છ નાખી તે સરવને ધુંટી ઉપર ચોપડવું.

શેવટ.

(નેટલ ઓર અરટીફેરીયા—Nettle or Urticaria)

નીશાની—શરીરની ચામડી ઉપર ક્વચ્ચ અથવા ક્રુચ્ચનો કાતરો લાગવાથી જેમ ડીખાં ઉપડે છે અને તેમાં ઘણી ખરજ આવે છે તેમ આ દરદમાં પણ રાતાં અથવા ઉજળાં ડીખાં અથવા ઠીંમણા શરીર ઉપર નીકળી ઘણી અગત બને છે, કીડ લાગે છે. તથા વવળાટ થાય છે.

સખખ—આ રોગ મુખ્ય કરી નકારો અને વાશી ખોરાક ખાવાથી થાય છે. કેટલી એક વળા જેવી કે બાહ્યસંમ આવ કોપેહબા, પોટાસા ખરોમાહડ, ટરપેનટાઇન, હેનબેન, વીગેરે દવાઓ પીધાથી પણ આ રોગ થાય છે. વળા થાક લાગવાથી ડાંસ, માકડ, મોટી માખો વીગેરેના ડંખથી તેમજ હાંફા તેમજ સંધીવાથી આ રોગ થાય છે.

ઉપાય—૫ ગરેન બલુષીલ રત્તે સુતી વળા ગળાવવી અને તેને બીજે દહાડે સહવારમાં સુનામખી તથા એપસંમસાલટનો એક જીલાખ આપવો. આ પરમાણે દર ત્રીજે દહાડે થોડા દહાડા જીલાખ આપવો તથા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો બોળી જ્યાં કીડ લાગતી હોય ત્યાં ફેરવવું.

ગલીસીરાઇન ... .. આંઉસ ૧

એક્સીડહાઇડરોસીયાનીક ડીલુટ... દરામ ૧થી ૨

સુગરલેડનું પાણી ... આંઉસ ૬

નકારો ખોરાક ખાવાથી આ રોગ થયો હોય તો ઉલટી આવે એવી દવાઓ આપવી જેવી કે ૨૦ ગરેન એપીકાકચુના પાઉડર અથવા ૨૦ ગરેન સલ્ફેટ આવ ઝીંક અથવા ૨ થી ૪ ચમચો નીમક પાણીમાં ડોવી પાવું. સારી પેટે ઉલટી થવા પછી ઝાડો સાફ લાવવા સોડલીજ પાઉડરનો જીલાખ આપવો. તથા સરકો અને પાણી મેળવી તે શરીરની ચામડી ઉપર લુગડાના કટકાથી ચોપડવું અને ગરમ પાણીમાં પગો બોળવા.

આ રોગથી વધારે ઘળ થતી હોય તો મોટા ગરમ પાણીના વાસણમાં ડુંદળી સુધી ખેસાડવું તથા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તેના ચાર પડીકાં કરી અંકેકુ પડીકુ દહાડામાં ચાર વાર પાણી સાથે ફકાડવું. આ પડીકાં થોડા દહાડા સુધી ચાખવાં.

રૂબારૂબ પાઉડર	...	ગરેન ૨૦
સબનાઇટરેટઆવખીસમથ..		ગરેન ૨૦
કેલસાઇન્ડમેગનેસીયા	...	ગરેન ૨૦
સુંકનો ભુકો	...	ગરેન ૧
જેનસીયનરેટનો ભુકો	...	ગરેન ૨૦

આ દરેદ સાથે સંધીવા પણ થયો હોયતો સંધીવાના મથાળા નીચેની ખાખતમાં કોલચીકમની જે દવા પીવાની બતાવી છે તે પાવી.

ઉલટીનો દવાથી ઉલટી ન થતી હોય તો ૧૦ મીનીમ ક્ષાઉલસ સાથેસેન તથા સાડા ચાર આઉસ કરીમાતાનો ઉકાળો એ બંનેને મેળવી પોણુ વાઇન ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

દરેદી નખળા ખાંધાનો હોય અને ડીખાં વારંમવાર થતાં હોય તો નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવી તેના ચાર ભાગ કરી તે દહાડામાં ચાર વાર પાવી અને તે થોડા દહાડા માણુ રાખવી.

કવીનાઇન ડીસલફસ	...	ગરેન ૬
નાઇટરો મ્યુરીઆઇકઆસીડ	...	મીનીમ ૮
ટીચરફરી પરકલોરીડ	...	મીનીમ ૪૦
પાણી	...	આઉસ ૬૧

કેટલી એક વખત છાણાની અથવા અડાયા છાણાની રાખ ડીખાં ઉપર મેળવાયો જનનો ધાખળો એટલાથી તેમજ ગરમ પાણીમાં રાઇ નાખી તેમાં પગો ભાળવાથી વખતે ઘણો ફાયદો થાયછે.

ઉપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

ખડસલીઓ પીતપાપડો, તીખાં, વરણાનું મુળ, કાળીપાટ એ સરવ બરાબર લેઈ ખારીક વાટી તેમાંથી રંગ ભાર થંડા પાણીથી દરરોજ ખવરાવવું.

અથવા—ઝેરી ગોટલી, સમદરફળ, કાપફળ, અજમોદ, કાળીપાટ, એ સરવ બરાબર લેઈ ખારીક વાટી તેમાંથી રંગ ભાર લેઈ મધ તથા પાણી સાથે દરરોજ પાવું.

અથવા—સુંક, તીખાં, સુરતીતમાકુ, ગોળ, એ સરવ બરાબર લેઈ ખારીક વાટી તેમાં પાણી નાખી ગરમ કરી શરીર ઉપર લેપ કરેલા તેના ઉપર અડાયા છાણાની રાખ દાખી દેવી.

ચાંમડીનો ધસારો.

(એબ્રેઝન—Abrasion)

ઉપાય—પડી જવાથી અથવા કુંઠ ચીજ વાગવાથી ચાંમડી ઊં-
લાણી હોય તો તે ઉપર કચરો, ધુળ, અથવા રેતી ચોટી હોય તો ગરમ
પાણીથી ઘોંઘા નાખી તે ઉપર જ્યાં સુધી દરદ નરમ પડે ત્યાં સુધી રેકટી
ફાઇડરપીરીટ આવ વાઢન અને પાણી, એ બંનેને મેળવી તે ઉપર રડા
કરવું અથવા લીન્ટનો કટકો તેમાં ભોળી તે ઉપર મુકી રાખવો.

અથવા—વરમ થયો હોય અને તેથી દરદ ઘણું થતુ હોય તો તે
ઉપર ધર્જના લોટની પોલટીશ અથવા સુગરલેડનું પાણી કરી તેમાં ઝીણું
લુગડુ ભોળી તે ઉપર મુકી રાખવું.

આળુ રૂઆવવા સીમપલ ઓઈન્ટમેન્ટની પટ્ટી કરી મુકવી.

અથવા—ચાંમડી ઊંલાઈ હોય તો ગરમ પાણીથી ઘોંઘા ૧ દરામ
ટીચર આવ અરનીકા તથા અટ્ટી આંદસ પાણી એ બંનેને મેળવી
તેમાં ઝીણા લુગડાનો કટકો ભોળી ઊંલાએલા ભાગની આસપાસ મુક-
વો. જો તે મેળવણી જલદ લાગે તો તેમાં થોડુ પાણી ઉમેરવું.

અથવા—કુંઠ પણ ચીજ વાગવાથી ચાંમડી ઊંલાવાને બદલે તે
જગો કાળી થાય, સુજી આવે અને તેમાં ફુબાવો થાય તો સોળે ન
આવે એટલા વાસ્તે સુગરલેડનું પાણી અથવા સાદુ પાણી અને કોલન
વાટર એ બંનેને મેળવી તેમાં લુગડાનો કટકો ભોળી રાત અને દીવસ
તે ઉપર બીનિલો મુકી રાખવો અથવા ટીચર આવ અરનીકા દહાડામાં
બે વાર ચોપડવું. ગરમ પાણીનો સેક કરવો. સરકો અને થંડુ પાણી એ
બંનેને મેળવી ચોપડવું.

અથવા ઘણું જીરમાં હોય અને તે ભાગ ઘણો કાળો થઈ ગયો
હોય તો જીલ્લાખ આપવો. તથા રત્રિ સુતી વેળા ખસખસના પોસનો ગ-
રમ સેક કરવો અથવા બાર્ફિલાં કેમોમાઇલ ફુલને ફલાનલના લુગડામાં
લપેટી તે ઉપર બાંધવાં.

અથવા—નાચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાં લુગડુ ભોળી તે મુકી
રાખવું.

રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ આપ વાઇન ...	આંગિસ ૦૧
નવસાગર ...	દરામ ૪
સુરોખાર ...	દરામ ૪
પાણી ...	આંગિસ ૬

થોડું માખણ અથવા ઓલિવ ઓઇલ હોલાએના ભાગ ઉપર થોડી થોડી મીનાટે બેથી ત્રણ કલાક સુધી સારી પેટે ચોપડવું. વખતે કંઈ ખાંડવાથી અથવા બોદવાથી હાથે ફરફાલા યાચછે તેમજ ઘણી લાંબી મજલ કરવાથી પગે ફરફાલા યાચ છે. તો તેને સોઝા અથવા ટાંચણીથી ફાડી તેને ગરમ પાણીથી ધોવા કરવા તેમજ લાંબી મજલ કરતી વખતે પગને તાજુ તેલ ચોપડી ચાલવું બેથી ફરફાલા થશે નહિ.

હાથ ફાટવા વીશે.

(ચેપ્ડહેન્ડસ—Chapped Hands)

હાથો ધોઆ પછી સારી પેટે નહીં લુછવાથી તે ફાટે છે તો તે નીચેની મેજવણીમાંથી લુગડું બાળી તે ઉપર મુકી રાખવું.

ટંકણખાર ...	દરામ ૨
ગંજીસીરાઇન. ...	આંગિસ ૦૧
પાણી. ...	આંગિસ ૭૧

અથવા ૧ દરામ ટંકણખાર તથા ૧ આંગિસ મધ એ બંનેને મેજવણી હાથો ઉપર ચોપડવું.

અથવા ૦૧ દરામ કપુરને ઝીણા ભુકો તથા ૧ આંગિસ સપર-મેસીટીનો મલમ એ બંનેને મેજવણી તે હાથો ઉપર ચોપડવું.

અથવા:—સપરમેસીટીનો મલમ. ...	આંગિસ ૧
ધોણુ મીણુ. , ...	આંગિસ ૪
ઓર્ડીવ ઓઇલ ...	આંગિસ ૪

જે સઘળાને મેજવણી તેને અખળતા પાણીના વાસણમાં મુકીને પીગળાવવું અને પીગળ્યા પછી ૧ આંગિસ મધ અને ૦૧ આંગિસ કપુરનો ભુકો મેદર નાખવો. તે થંકુ પડવા પછી તે સઘળાને હલાવી તેના ગોળા બનાવી તે હાથો ઉપર ચોળવા.

૪૭૮ ઘણી થંડી લાગવાથી ચામડી ખડખડડી થવા વિષ્ણુ.

અથવા ૧૧ આંજીસ કોકમનું તેલ તથા અડધો આંજીસ ધી એ બંનેને મેળવી તે હાથો ઉપર લગાડવું.

અથવા રાજ, લોખાન, ખાદાર, મીણ એ સરવ બરાબર લઈ ખા-
રીક વાટી તેમાં ઢુલેલ તેલ ગરમ કરી તેમાં મીણ નાંખી એકરસ કરી
પછી હાથ ઉપર દરરોજ ચોપડવું.

ઘણી થંડી લાગવાથી ચામડી ખડખડડી

થવા વીશે.

(રફનેસ આવ સ્કીન ફ્રોમ સીવીઅરકાલ્ડ—Roughness
of skin from severe cold)

શીઆખાની માસમમાં ઘણી ઠાઠ ખાવાથી ચામડી ફાટી જાય છે,
તથા ખડખડડી થઈ જાય છે.

ઉપાય—નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી સવાર સાંજ ચામડી ઉપર
ચોપડવી.

ખદામનું તેલ	...	...	આંજીસ ૩
ટુંકણુખાર.	...	...	દરામ ૨
ફાયરસ ખાલસમ	...	...	દરામ ૨
ચુલાખ જળ	...	...	આંજીસ ૩
નારંગીના ફૂલનું ગાળેલું પાણી.	...	...	આંજીસ ૪

અથવા—

મીઠી ખદામના ખી.	...	...	આંજીસ ૫
કડવી ખદામનાં ખી.	...	...	આંજીસ ૧
ઉજળો વીલાયતી સાબુ.	...	...	આંજીસ ૧૧
ખદામનું તેલ.	...	...	આંજીસ ૧૧
સપરમસાટી.	...	...	આંજીસ ૨
ધોણુ મીણુ	...	...	આંજીસ ૧૧
આઠલ આવ લવંડર.	...	...	ટીપાં ૩૦

ચુલાખનું અતર. ... ટીપાં ૨૦
રેકટી ફાઇડસ્પીરીટ આવ વાંછન....આંઝેસ ૨૦
ચુલાખ જળ. ... આંઝેસ ૩૦

પરથમ બદામના બીને પાણીમાં ઉકાળી તેના ઉપરની છાલ કાઢી નાંખી પછી તેને સાબુ તથા ચુલાખના અતર સાથે ધુંદી પછી બદામનું તેલ સપરમેસીટી અને ઘાણુ મીણુ એ સાથે મેળવી ચુલા ઉપર તાવવું, અને તેમાં ઉપલી મેળવણી મેળવી મલાઈ જવું ઘાંઝ કરી લુગડાવતી ચાળી બાકી રહેલી દવા તેમાં નાંખી તે ઉપર ચોપડવો.

ચણાનો લોટ શરીર ઉપર ચોળી હમેશાં નાહાવું.

લાંબાં દાડાની બીમારીથી શરીરની પછવાડેના ભાગમાં પડતાં આઠાં.

(બેડસોર્સ ઓર ગેંગ્રીન—Bed sores or Gangrene)

કેટલીક વખત જ્યારે લાંબા દાડા સુધી કોઈ બીમારી ચાલુ રહે છે ત્યારે કમર, જાંઘ અથવા ખરડાની પાછળના ભાગમાં આઠાં અથવા સંજો લાગુ પડે છે.

સમજ—લાંબા દાડાડાનો તાવ અથવા એવી લાંબી બીમારીથી ૬-૨૬૫ણમાં અતીશી નબળાઈ થવાથી અથવા બીજા કારણથી બીમાર અતોને અતો સુષ રહે છે ત્યારે ખરડાના કાંઠાના નીચલા ભાગ, જાંઘનાં હાડકાં, કોણી, ખંભા અને એડી ઉપર ઘણો ભાર લાગવાથી તથા તેઓ ઉપર જાયું દબાણ થવાથી તેઓની ચામડી સુજી આવે છે. તેઓમાં લોહી સારી રીતે ફરતું નથી તથા ચામડીનો રંગ રાતો ભુરો થાય છે. તે બાંયોની અધતન શક્તી જતી રહે છે, અને બીમારને કંઈ પણ કુખાવો જણાયા વીના તેઓ જોખરની ચામડી ખરી જાય છે. અને જો તેના તરત ઉપાય નહીં કરવા હોય તો ઘણી નહારી જાતનાં આઠાં પડે છે અને માંસ તથા નસો ખવાઈ જઈને હાડકાં ખુલાં દેખાય છે. અને આખરે બીમાર શીબી શીબી મરણ પામે છે.

ઉપાય-લાંબા દાડાડાની ખીમારીમાં એવાં ચાંદાં નહીં પડે તેને વાસ્તે પ્રથમથીજ સંભાળ રાખવી. જે જગો ઉપર વધારે દબાણ લાગતું હોય, ત્યાં નરમ નરમ ગદેલાં મુકવાં. ખીછાનું ઘણું સ્વછ રાખવું, એમ કરવા છતાં ચામડીના જે ભાગ ઉપર રતાસ દબાય, અને તે સુજેલો દબાય તે ભાગ ઉપર કોલોડીયમ પીંછાવતી ચોપડવું, અથવા સોપ પલાસતર ચામડા ઉપર પટી કરી મુકવું. અથવા તે ભાગને રેકટીક્રાઇડ સ્પીરીટ આવ વાંદનથી ખોવો. અથવા નીચેની જણાવેલી દવાઓ મળવી તેમાં લુગડાંનો કટકો ભાળી જે જગોની ચામડી રાતી થઇ હોય ત્યાં મુકવું. જેથી ચાંદુ પડશે નહીં, અને ત્યારપછી તે ઉપર વામ્બોલિટ પાઉર છાંટવો.

ખાંડી	...	...	ચમચી ૨
ટીચર આવ અરેનીકા	...		મીનીમ ૩૦
પાણી	...	...	વાઇનગલાસ ૧

અથવા બરડાની ચામડીનાં છીછડાં નીકળ્યાં હોય તો તે ઉપર કોલ-સાની પોલટીસ બાંધવી જેથી તેઓ ખરી જશે. અને જે જગોએ રાતાં ચાંદાં રહે તે ઉપર સામપલ ઓઇન્ટમેન્ટ અથવા ઝીંક ઓઇન્ટમેન્ટની આગળી મુકવી, અથવા પરચમ તે ભાગ ઉપર થોડા ગરેન આઇઓડો ફોરમ ભભરાવી તે ઉપર લીન્ટનો કટકો મુકવો.

આઇઓડોફોરમથી અગત બજેતો, તેને બદલે નીચે જણાવેલી દવાઓની આગળી બનાવવી.

ઓઇન્ટમેન્ટ આવ ઝીંક	...	દરામ ૪
પાઉર આવ કેટીકુ	...	ગરેન ૨૦
અથવા એસીડ ટાનીક	...	ગરેન ૭
ગલીસીરાઇન	...	દરામ ૨

આબરની શક્તી આવે એવો ખોરાક આપવો. કારણ કે ખોરાક સીવાય દવા કાર કરી શકતી નથી.

સનેપાત અથવા પીતવીકારનો તાવ.

આ તાવ આંતરીઆ અથવા ચોથીયા તાવને મળતો છે પણ તે ઘણા જિરથી આવે છે, આજીરની ઘણી અકળામણ થાય છે, જેમ ટાઢીઆ તાવમાં પરસેવો પડી તાવ ખીલકુલ જતો રહે છે તેમ આ તાવમાં ખીલકુલ જતો રેતો નથી પણ ઘણું કરી તે સવારને વખતે થોડો મોઢો થાય છે, પછી પાછો થોડા કલાક પછી તાવ જિરમાં ભરાઈ આવે છે. વળી બીજી દીવસે સવારમાં થોડો મોઢો પડે છે અને પાછો બરોબર વખતે ભરાઈ આવે છે. એ પરમાણે એક તાવ ઉપર બીજો ચઢ ઉતર કરેલા કરે છે. કેટલીએક વખત દર ત્રીજે દાડે થોડો મોઢો પડી પાછો બીજો આવે છે અથવા દર ચોથે દાહાડે થોડો મોઢો પડી તે ઉપર તાવ આવે છે. સનેપાત અથવા પીતવીકારના તાવની કેટલીએક જાતો છે, તેમાં પહેલાં સાધારણ સનેપાતના તાવનું ખ્યાન નીચે પરમાણે છે.

નીશાની—તાવ શરૂ થતી વેળા ટાઢ વાગે, શરીરમાં કંપારી છુટે, હાથપગ ડુબે, અને કંપાય, બેચેની અને ઉતપાત થાય અને માથુ ડુબે, પછી શરીર ઉનું થવા માંડે, અને જલદીથી ગરમ આતસ જેવું થાય, નાડી ઉતાવળી આવે, પાણીનાં તરસ ઘણી લાગે, જીભ સુકાવા માંડે તથા તે ઉપર સફેદ ધરો બંધાય, પેશાબ થોડો અને લાલ રંગનો આવે, ઝાડો કબજ રહે, અને વખતે આજીર જીંધમાં બબડે, આ તાવમાં ટાઢીઆ તાવ કરતાં જીભ ઉપર વધારે મેલ હોય છે. માથાનું દરદ વધારે જિરમાં હોય છે, પેશાબ ઘણો થોડો આવે છે, તથા ઝાડો કબજ રહેછે, એ પરમાણે થોડા કલાક તાવ રહ્યા પછી કપાળ ઉપર અને વખતે સઘળા શરીરમાં જરા પરસેવો છુટે છે. પછી તાવની સઘળી નીશાની થોડી નરમ પડે, પણ તાવ ખીલકુલ જતો ન રહે, પછી એ પરમાણે કેટલાક કલાક રહ્યા પછી તાવમાં વધારો થાય અને પાછો આગલે દાહાડે જો વખતે નરમ પડ્યો હોય તે વખતે પાછો થોડો નરમ પડે, આઠ દસ દાડા એ પરમાણે ગયા પછી તાવનું જિર વધતું જાય, નબળાઈ વધતી જાય, નાડી નબળી પડતી જાય, જીભ ઘણી સુકી અને ભુરા રંગની થાય, અને ખરાબ હાલતમાં કાળી થાય, જીભ ઉપર, હોઠ ઉપર, અને દાંત

ઉપર કાળો મેલ અંધાય, હાથ પગ ધુન્ને, તે ખીંદે, તથા ધીમે ધીમે લથારો બકારો કરે, તેને ઊંધ ન આવે, ખીંદાના ઉપરથી ઉઠવા જાય, અને તે બરાબર જવાબ આવે નહીં.

જ્યાં તાવમાં અડધી ખેભાંત અવસ્થામાં આજ્ઞરી પડી રહે, તે નાથી ખોલાય નહીં, પાંછી જેવી પાતળી વસ્તુ મુક્કેલાઇથી ગળી શકાય, જીભ ઘણી મુકી અને કઠણ થાય, નાડી ઘણી ઉતાવળી પણ નાના થતા જાય, ચેરો ક્રમળાએલો લાગે, પીશાબ ન થાય ત્યારે આજ્ઞરીને મારે થવાનો આશા થોડી રાખવી. એવી હાલતમાં ખેભાંતી વધો પડો ફસ બાર દાડાની માંદગી ભોગવી આજ્ઞરીનો અંત આવે છે. અથવા તાવ નરમ પડવા માટે તેવામાં આજ્ઞરીની નાડી જલદી નાંખી યાજ્ઞ બેમાલુમ થાય છે. સામડી ઘંડી પડી જતા આજ્ઞરી એકદમ મરણ પામે છે.

એથી ઉલટુંજે અંગની ગરમી થોડી થોડી ઓછી થાય. ખીંદા ન આવે તે લાંબા વખત ન રહે, નાડીની ઉતાવળી ચાલ ધીમી પડતી જાય તો તે સારી નીશાંતી સમજવી. એ પરમાણે ધીમે ધીમે તાવ નામ પડી ખીલકુલ ઉતરી જાય છે.

એ તાવ રાત દાહાડો જરૂરી રહેવાથી શરીરને ઘણું નુકાણું કરી નાખે છે. વળી કેટલીએક વખત બિલ ઉતર તથા ખીજા શરીરના અગત્યના અંગ યથા ઉપર લોહીનો જોશ ચડે એ તરીકે ખુબમાં વધારો થાય છે. ઓકારી અને ઉછાળો થાય છે. તથા દવા અથવા ઓરોક ટકી શકતો નથી, જેથી પાછો બાહાર નીકળી જાય છે. ખેવડો તાવ તાડીઆ તાવથી વધારે જય ભરેલો છે વાસતે તેની દવા કરતાં ઘણી સંભાળ રાખવી.

સખબ—આ તાવને પેદા કરનારી મુખ્યત્વે કરી માલેરીઆ જાતની ઝેરી હવા છે—

ઉપાય—આજ્ઞરીની આંખ ઉપર ઘણું અજવાળું પડતું હોય તો તેની આગળ પડો અથવા ઓથ કરવી, તેની પાસે ઘોંઘાટ અને ગડ. ખડ થવા દેવી નહીં. આજ્ઞરીને ચુપ પડી રહેવા દેવો. આજ્ઞરીને ખોલાવ ખોલાવ ન કરવો. ઓરડામાં હવા આપજવ સારે બારી બારણાં ખુલાં રાખવાં, આજ્ઞરીના માથા નીચે તકીઓ રાખવો. માથા ઉપર ઘણા

વાળ હોય તો કઢાવી નાંખવા, અને માથા ઉપર થંકુ પાણી ઓલવવાટર, ગુલાબજળ, વીગરે ઠંડા પાણીમાં માથા ઉપર લુગડુ પલાળી મુકવું. એથી માથાનું દરદ ઓછુ ન થાય તો, નીચે લખેલા પાણીમાં લુગડુ બાળી માથા ઉપર મુકા કરવું.

નવસાગર ... દરામ ૧
રેકટીકાઈડ સ્પીરીટ આંઉસ ૧
થંકુ પાણી ... આંઉસ ૫

જો ઉછાળો આવે અને ઊલટી ન થાય અને તાવ એક બે દાડાડા નો હોય તથા આંખરો લોહીઆર હોય તો પત્તવીસ એપીકાકયુના ગરેન ૧૫ થી ૨૦ સુધી લેઈ ગરમ પાણીમાં મેળવી પાઈ દેવું. જેથી ઊલટી થઈ હોજરી સાફ થઈ જાડો કબજ હોય, જીભ ઉપર સફિત થશે હોય, આંખરો નખજો ન હોય, અને તાવ એક બે દાડાનો હોય તો નીચે લખેલી દવાઓ સાકરના સીરામાં મેળવી ચટાડવી.

કેલોમલ ... ગરેન ૪
પલવીસજેલપ... ગરેન ૧૫

અથવા પરથમ કેલોમલ ગરેન ૪ થી ૫ એકલુ સાકરના સીરામાં ચટાડવું અને ચારકલાક પછી નીચે લખેલી દવા સધળી પાઈ દેવી.

એપસમસાઈટ ... દરામ ૬
સુનામખીની ચા ... આંઉસ ૨

પણ તાવ ઘણા દાડાનો હોય અથવા એક બે દાડાના તાવથીજ આંખરો નખજો થઈ ગયો હોય તો, કેલોમલ અને જેલપનો સકત જુલાબ આપવો નહીં પણ જાડો બંધ હોય તો નીચે લખેલી દવાઓ સધળી પાઈ દેવી તેથી જાડો સાફ ન આવે તો ચાર કલાક પછી એ પરમાણું ફરીથી પાવું.

એપસમસાઈટ ... દરામ ૨
સીરખેસ્ટ (માંઉ) ... દરામ ૨૧
ડીઅર આવ સેના ... દરામ ૨
સુનામખીની ચા ... આંઉસ ૧૧

અથવા—સીડલીજ પાઉડરનો જુલાબ આપી જાડો સાફ લાવી

તાવ નરમ પડવા સાર નીચે લખેલી દવાઓમાંથી એક વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

લાઈકર આમોનીઆ એસીટીસ	...	આઉસ ૧૧
પોટાસા નાઈટ્રેસ	...	ગરેન ૧૫
વીનમ એનટીમોની	...	ટીપાં ૩૦
કેમફર પાટર	...	આઉસ ૩
પાણી	...	આઉસ ૧૧

ઉપલી દવા ન મળી શકે તો આનટીમોનીઅલ પાઉડર ગરેન ૩ થી ૪, દર ૩ અથવા ચાર કલાકે થંડા પાણી સાથે ફકાડવું અથવા નીચે લખેલી દવાની છો ગોળીઓ બનાવી દર ત્રણ કલાકે એ ગોળી થંડા પાણી સાથે ગળાવવી.

આનટી મોનીઅલ પાઉડર	...	ગરેન ૧૨
સોપો કપુર	...	ગરેન ૩
ગુલકંદ ગોળી વળાય એટલો.		

તાવનું જોર જે વખતે થોડું નરમ પડતું હોય ત્યારે નીચે લખેલી દવામાંથી જ્યાં સુધી બીજા આવતા તાવનું જોર વધે નહીં ત્યાં સુધી દર ત્રણ કલાકે એક વાઈન ગલાસ ભરી પાવું.

સલફેટ આવ કવીનાઈન	...	ગરેન ૧૨
એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ	.	ટીપાં ૧૫
પાણી	...	આઉસ ૬

ઉપલી દવા તાવનું જોર વધવાનું શરૂ થાય કે તુરત બંધ કરવી. અડતા તાવમાં કદી પણ તે દવા પાવી નહીં. તાવનું જોર નરમ પડવા પછી થોડા વખતમાંજ એટલે ઉપલી દવાનો બીજો ખોરાક આપવાનો હોય તેની અંદર પાછો આવતો હોય તો તાવ નરમ પડે તુરત નીચે લખેલી દવા સઘળી પાઈ દેવી.

સલફેટ આવ કવીનાઈન	...	ગરેન ૬
એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ	...	ટીપાં ૧૦
પાણી	...	આઉસ ૨

ઉપર પરમાણે છો ગરેન કવીનાઈન આપવાથી કાપદો ન થાય તો બીજો દાડ વધારે એટલે એક ખોરાકમાં ૧૦ ગરેન સુધી લેવું.

એ પરમાણે તાવ વધે ત્યારે પરસેવો લાવવાની દ્રવ્ય આપવી અને તાવ નરમ પડે ત્યારે કવીનાઈનની દવા આપવી. કવીનાઈન બીજા તાવોમાં બીલકુલ અપાતું નથી પણ આ તાવમાં ઉપર કહ્યા પરમાણે આ પવાની હરકત નથી.

ઝાડો કબજ રહેતો હોય તો કવીનાઈનના દર ખોરાકમાં એક અથવા બે દરામ એપસેમસાઈટ નાખવું.

જો તાવ વધારે દાડા રહે તેથી આબ્જરી નખજો થાય, જીભ ઉપર કાળો થરો બંધાય અને તે અતીસે સુકી લાગે, દાંત અને હાડ ઉપર મેલ ચડે અને તે ઘણા મુકા રહે. ચામડી ઘણી સુકી અને ગરમ લાગે. નાડી ઘણીજ ઉતાવળી ચાલે પણ તે નાની હોય, અને આબ્જરીન ખરાબર ભાંત ન હોય તો સમજવું કે માલેરીઆની દવા તેના શરીરમાં ખરોબર ફરી વળી છે. એવી વખતે તાવનું ઓછું થવા પાછું તથા વધવા પાછું જણાતું નથી વાસતે એવે વખતે કવીનાઈન ૫ થી ૧૦ ગરેન સવારમાં તથા સાંજે આપવું, એથી તાવ નરમ પડશે, પરસેવો સારીપે થશે. અને આબ્જરીનું ભાંત પાછું આવશે. એવે વખતે ઝાડો કબજ હોય તો સખત જીલાબની દવા આપવી નહીં પણ નીચે લખેલી દવા પાવી, જેથી ઝાડો સાફ આવશે.

કવીનાઈન . . . ગરેન ૪

એસીડ સલફ્યુરીક ડીલુટ મીનીમ ૫

સારખેસત . . . દરામ ૪ થી ૮

પાણી . . . આંઉસ ૧

પણ કદાપી નખજાઈને લીધે આબ્જરીથી દવા ગળી શકાતી ન હોય તો નીચે લખેલી દવાએને મોટી પીચકારીમાં બરી તે ગુદામાં મારવી

ચોખ્ખુ ઝેરંડીયું . . . આંઉસ ૧

ટરપેનટાઈન . . . આંઉસ ૧

કાંજનું પાણી . . . આંઉસ ૧૦

જો નખજાઈ એટલી બધી હોય કે હેંશીઆર હોવા છતાં આબ્જરીથી મોલાઈ શકાય નહીં, પાણી અથવા દવા વીગરે જે કાંઈ મોઢામાં લે તે ખરાબર ગળી શકાય નહીં, થોડું પીએ અને થોડું બહાર નીકળી જાય,

તેના હાથ ઉપાડ્યા કીધું હોય તો તેનાથી ઉપાડાય નહીં અથવા ઉપાડાય તો લુલા હોય તેમ પાછા ખીંછાના ઉપર પડી જાય અને નાડી ઘણી નાંતી અને નખળી હોય તો એવી હાલતમાં સાગુચોખ્ખાની કાંજ સાથે એક લીકર ગલાસ પોરટ અથવા સેરીવાઇન નાંખી દર ત્રણ કલાકે પાવું, તથા દુધ ચમચો ચમચો મોઢામાં નાંખ્યા કરવું. શરીરમાં તાવ હોય તો પણ એ પરમાણુ પાવું. આજરોને દવા અથવા ખોરાક આપતી વેળા ઉઠાડવા નહીં. પણ સુતાં સુતાં ચમચાથી પાવું અને તે તેની ગળવાની શક્તી પરમાણુ મોઢામાં રેડવું, એકદમ રેડવું નહીં, આજરો પેટમાં ઉતારે છે કે નહીં તેને વાસતે તેની ઘાંટી તરફ નજર રાખવી જોઈ. માલમ પડશે. એક ચમચો ગળવા પછી ખીજી નાંખવી.

ઉપર આપેલું બ્યાન સાધારણ અથવા એકલા સનેપાતના તાવનું છે, પણ એ તાવ સાથે કેટલાએક અગત્યના અવયવો ઉપર લોહીનો જોસ થાય છે અને તેથી તે બાગોમાં વખતે વરમ પણ પેદા થાય છે, તેમાંના મુખ્ય નીચે પરમાણુ છે.

૧. બિજા ઉપર લોહીનો જોસ અને સનેપાત.
૨. હોજરી ઉપર લોહીનો જોસ અને ઉલટી.
૩. કલેજા ઉપર લોહીનો જોસ અને પીતવીકાર.
૪. ફેફસા ઉપર લોહીનો જોસ અને ખાંસી.

આ તાવમાં જ્યારે ઉપર આપેલી ચાર જાતની ખીમારીમાંનો એકાદ ખીમારી થાય છે ત્યારે તેમાં કેટલી એક વધારે નીસાનીઓ જણાય છે તથા આ તાવનો ઉપાય આપેલ છે તેમાં ઉઠતી ખીમારી પરમાણુ તકાવત કરેલો પડે છે. વારતે એનું ટુંકામાં બ્યાન નીચે આપેલ છે.

૧ સનેપાતના તાવ સાથે ભિજા ઉપર લોહીનો જોસ—એવડો તાવ શરૂ થયા પછી જ્યારે તાવ આખો દાડો રહે, નાડી ઉતાવળી બરેલી અને સકત હોય, માથાનું દરદ ઘણું હોય, આંખના ડોળા લાલ થાય, આજરો જોરમાં લવારો બકારો કરે તથા મસ્તી કરે, ખીંછાના ઉપરથી ઉઠીને નાંસવા જાય. મારફાડ કરે અને અડધી અથવા પૂરી બેસુધીમાં હોય ત્યારે માથા ઉપર લોહીનો જોસ થયો છે એમ સમજવું. આ નીશાનીને સનેપાતના નામથી આપણા લોકો ઓળખે છે, જ્યારે ભિજા ઉપર લોહીનો જોસ

થાય છે ત્યારે ઉપલી નીચાનીઓ આખો દહાડો જરૂરી રહે છે.

ઉપાય—આગળ લખેલો ખેવડા તાવનો ઉપાય આ જાતના તાવને પણ લાગુ પડે છે પણ તેમાં કેટલોક ફેરફાર કરવો જોઈએ. જ્યારે ઉપર કહેલી નીચાની જણાય ત્યારે આજ્ઞરીની શકતી પરમાણુ ૧ થી ૩ ડાઘન જળો કપાળની ઝંતે બાજુએ કાંતપટ્ટી આગળ મુકાવવી. જો આજ્ઞરીની નાડી નાંતી અને પોચો હોયતો એછી જળો મુકાવવી. પછી કેલોમલ ગ. રેન ૪ તથા જલપ પાઉડર ગરેન ૧૫, એ અને મેળવી માકરના સીરામાં ચટાડવું અને માથા ઉપર ૧ ભાગ કોલન પોટર તથા ૩ ભાગ પાણી એમાં રૂમાલ બાળી માથા ઉપર મુકવું અને તેના ઉપર ઉપલુ પાણી અથવા ગુલાબજળ થોડે થોડે મુકાય નહીં તેમ રેડા કરવું. પણ રૂમાલ માથા ઉપરથી ઊંચક મેલ કરવો નહીં, જો નખળાઈ સાથે ખેલાંતી અથવા બેહોસી હોયતો બાચો ઉપર પલાસતર મુકવું (એમ પલામટ કેથારીડીસ) અથવા બાચો ઉપર અથવા માથાના બાજુ બોડાવી તે ઉપર બલીસટરીંગ લીકવીડ લગાડવું જેથી ફૂફડાઓ ઉડી આવશે એટલે આજ્ઞરી હુશીઆર થશે. પછી શકતી આવે એવી દવા આપવી.

કદાપી તાવ એક બે દાડાનો હોય, આજ્ઞરી જોરાવર હોય, નાડી ઘણી જરૂરી હોય, આંખો ઘણી રાતી હોયતો અને હાથે સંગરાહ મુકાવવી પણ આજ્ઞરી નખળા બાંધાનો હોય અને નાડી નખળી અને પોચો હોયતો સંગરાહ કદી મુકાવવી નહીં. કારણ કે તેથી ઘણો ગેરફાયદો થાય છે.

૨. તાવ સાથે હોજરી ઉપર લોહીનો જોસ અને ઉલટી.

સાધારણ સનેપાતના તાવમાં થોડી ઓકારી ઘણી વખત આવે છે માટે તે ઉપરથી હોજરીમાં લોહીનો જોસ થયો છે એમ સમજવું નહીં. પણ જો ઓકારી ઘણી હોય, પીપડી ઉપર આંગળાવતી દાખવાથી દરદ અને દુખાવો લાગે. પેટમાં ખેચેની અને ગભરાટ થાય તથા જીભ અણી આગળથી અથવા બેઉ બાજુએ લાલ હોયતો હોજરીમાં લોહીનો જોસ અથવા વરમ થયો છે એમ સમજવું. ફક્ત પીત્તના ઉછાળાથી પણ ઉલટી ઘણી આવે છે તેથી જોરાક અથવા ઓસડ પેટમાં રહી શકતું નથી અને તેમાં જીભના ઉપર પીળો યર હોય છે. વારંતે ઉછાળો અને ઉલટી હોજરીમાં વરમ થવાથી અથવા લોહીનો જોસ થવાથી આવે છે કે પીત્તવી-

કારથી આવેછે તે ચોકસાઇથી ઉપર કહા પરમાણે તપાસવું.

ઉપાય—જ્યારે હોજરીમાં લોહીના જોસથી ઓકારી ધણી હોય તથા થોડી દવા પણ ટકી શકે નહોતો અને મોઢા નીચે જે ઉતરે તે પાછુ નીકળી જાય ત્યારે સનેપાતના તાવના ઉપાયમાં આપેલા નુસકાઓ જેમાં વીનમ એન્ટીમોની તથા બીજામાં પલ્લીસ એન્ટીમોની આવેછે તે કદી વાપરવાં નહીં કારણ કે તેથી ઉલટી વધારે થશે. જે પીપડી ઉપર અકરસાટ તથા દરદ ધણું થતુ હોય, આજરી નબળો નહોય, નાડી ધણી નાંખી અને પો-ઓ ન હોય પણ ભરેલી અને કુવતવાળી હોય અને તાવ ધણા દાડાનો ન હોયતો પેટની પીપડી ઉપર આજરીના કુવત પરમાણે ૧ થી ૩ ડજન જળો મેલાવવી, પણ જે તાવ એક અઢવાડીઆથી વધારે દાડાનો હોય, નાડી ધણી નાંખી અથવા ખારીક હોય અને આજરીને નબળાઈ ધણી થઈ હોયતો જળો મેલાવવી નહીં પણ પીપડી ઉપર ત્રણથી ચાર ઇંચ સમચારસ બ્લીસ્ટરના કાગળનો કટકો મુકવો, જે પીપડીનું દરદ ધણું ન હોય, અને ઓકારી અર્તાસે ન આવતી હોયતો પીપડી ઉપર રાઇનુ પલાસતર મુકવું, જેથી દરદ તથા ઓકારી નરમ પડશે. ઓકારી તથા તાવ ઓછો કરવા સાથે નીચે લખેલી દવામાંથી એક વાઇન ગલાસ ભરી દર ત્રણ અથવા ઉલટી ધણી હોયતો દર બે કલાકે પાવું.

સોડાબી કાર્બોનાતસ ... ગરેન ૩૦

એસાડટારટરીક. • ... ગરેન ૨૬

પાણી ... .. આંબેસ ૬

ઉપલી દવા ન હોય તો નીચેની દવા વાપરવી.

સાજુઆર ... .. ગરેન ૩૦

ખાટાં લીયુનો રસ... .. દરામ ૩

પાણી. ... .. આંબેસ ૬

પેટ કબજા હોય તો ઉપલી દવાને બદલે સીડલીજ પાઉરનો જીલાખ આપવો.

ઓકારી નરમ પાડવા બરફના નાના કટકા કરી મોઢામાં ચુ-સવા આપવા. તેમજ બરફનું પાણી થોડું થોડું પાવું. બરફ ન હોય તો સો-ડાવોટર એક લીકર ગલાસ દર એક અથવા બે કલાકે પાવું.

ઉપર પરમાણુ ઉપાયો કરવાથી ઓકારી તથા પીપડીનો દુખાવો નરમ પડે કે તાવ ઓછો થાય તે વળા નીચે લખેલી દવા પાઈ દેવી તથા ખીન્ને સઘળો ઉપાય સનેપાતના તાવનો કરવો.

સલફ્યુર આવ કવીનાંછન	...	ગરેન ૬
એસીડ સલફ્યુરીકડીલુટ.	...	ટીપાં ૧૦
પાણી	...	આંઈસ ૨

૩. સનેપાતના તાવ સાથે પીતવીકાર-આ તાવ આવવા પછી જો પેટની જમણી બાજુએ પાંસળા નીચે અંગાંધી દાખી જોવાથી દુખારો માલુમ પડે તે ભાગમાં અકસાટ અને દરદ જણાય તથા જોરથી દમ લીધાથી અને ખાંસીખાવાથી દરદમાં વધારો લાગેતો એ નીશાંનો ઉપરથી એમ ધારવું કે કલેજમાં લોહીનો જોસ અને વરમ થયો છે એ માટે આ જાળરીની નાડીનું જોર તપાસી ૦ા થી ૨ ડબ્બન જજો પેટ ઉપર દરદવાળી જજો ઉપર ફરતી લગાડવી. અને ઝાડો સાફ લાવવા ક્લોમલ ગરેન ૪ તથા જલપપાઉડર ગરેન ૧૫ એ બંનેને મેળવી સાકરના સીરામાં ચટાડવું તથા એકલા સનેપાતના તાવમાં બતાવેલા ઉપાયો કરવા.

આ તાવમાં પાંચ અથવા છ દહાડા પછી શરીર પીજી થાયછે આખતી સફેતી પીજી થાય. પેસાબ પીજો આવે અને ટુંકામાં બધો કમળાની અસર જણાય. પણ જો તે સાથે પેટની જમણી બાજુનું ઉપર આંત કંધિલું દરદ અને દુખાવો ન હોય તો તે કમળો તાવના સાધારણ ઉપાય કરવાથી નરમ પડશે.

૪. સનેપાતના તાવ સાથે ફેફસામાં લોહીનો જોસ અને ખાંસી આ તાવમાં જો આજારી નબળો હોય તો વારંધડીએ ફેફસામાં લોહીનો જોસ અને તેથી ફેફસાનો સોજો અથવા વરમ થાયછે. તાવની સઘળી નીશાની સાથે છાતીમાં દરદ થાય, અને ખાંસી થાય ત્યારે ફેફસા ઉપર લોહીનો જોસ થયો છે એમ સમજવું. તાવની શરૂઆતમાં જો છાતીના કોઈ ચોક્કસ ભાગ ઉપર દુખાવો માલુમ પડે અને આજારીની નાડી ઘણી નબળી ન હોય તો ૧થી ૨ ડબ્બન જજો દરદવાળા છાતીના ભાગ ઉપર મેળવી અને નીચે લખેલી દવાએને મેલવો તેમાંથી ચાર પડીકાં કરી એક ૬૨

પડીકું દર ત્રણ કલાકે થંડા પાણી સાથે ફકાડવું, અથવા સાકરના શીરામાં મેળવી ચટાડવું.

ટારટર એસીડ . . . ગરેન ૧ (એક)

આનટીમોનીઅલ પાઉડર ગરેન ૧૨

આ દવા જે ત્રણ દહાડા જરૂરી રાખવાથી ખાંસી અને તાવનું જોર નરમ પડશે. પણ જે વખતે બીજો તાવ ઉતરી જાય અને ફક્ત એક જ તાવ શરીરમાં રહે તે વખતે નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ જરૂરી દર બે અથવા ત્રણ કલાકે પાવી.

કવીનાઇન સલફેસ. .... ગરેન ૯

એસીડ સલફ્યુરીકડીલુટ. ... મીનીમ ૧૨

પાણી ... .. આંજીસ ૩

અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી ચાર પડીકાં કરી એક પડીકું દર ત્રણ કલાકે સાકરના શીરામાં મેળવી ચટાડવું, અને બીજો તાવ ચડવા માંડે કે કવીનાઇનની દવા બંધ કરવી અને પરસેવો લાવવાની દવા આપવી. અને પાછો બીજો દહાડો તાવ નરમ પડે કે પાછી હેઠલી દવા ઉપર લખવા પરમાણુ પાવી.

સલફેટ આવ કવીનાઇન .. ગરેન ૧૨

ટારટર એસીડ. ... .. ગરેન ૧ (એક)

થોડા દહાડા થયા પછી જો છાત્રીનું દરદ બાકી રહે તો તે ઉપર બ-લીસ્ટરનું કાગળ ડથી ૪ ઇંચ સમઝોરસ મારવું. બાકીનો ઉપાય એકલા સનેપાતના તાવનો કરવો.

ખોરાક—ખીચડી, રોટલી, માંસ અને એવા બીજો નકર ખોરાક આપવો નહી. પણ હલકો ખોરાક કાંજી જેવો આપવો. આપણા દેશમાં આ જાતના તાવમાં નખખાઈ જલદીથી થાય છે. વાસ્તે દુધ જેવો શકતીવાળો ખોરાક આપવો.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

પીપળીમુળના ગંઠોડા, કરીઆતુ, સુંઠ, એ સરવ બરાબર લઈ બારીક વાટી તેમાંથી ફર્રા બાર લેઈ પાણી શર સવામાં ઉકાળી બાકી પાણી રૂ.પ બાર રહે ત્યારે ગાળી પાઈ દેવું.

અથવા—કાયફળ, એરંડાનું મુળ, કાકડાસીંગી, લીંડીપીપર, એ સરવ ખરાબર લેઈ બારીક બાટી તેમાંથી રૂવા બાર મધમાં નાખી ચટાડવું.

અથવા—ભારીંગ, કરીઆનું, લીંબડાની અંતરછાલ, મોચ, કડું, વજ, સુંઠ, તીખાં, લીંડીપીપર, અરકુસો, નસોતર, રાસના, ધમાસો, કડવું પટોળ, દેવદાર, હળદર, પાડળીનું મુળ, ઈંબરીનું મુળ, ખડમ્મબ, રામી, દાર હળદર, ગજો, અતીવખ, એરંડાનાં મુળ, ભારીંગણીનાં મુળ, રીંગણીનાં મુળ, અંદરજવ, હરડાં, બેડાં, આંમળાં, સઠકચુરો, અંદરામણીનું મુળ, એ સરવ ખરાબર લેઈ આખાં પાંખાં ખાંડી તેમાંથી રૂવા બાર લેઈ માટીના કોરા વાસણમાં પાણી શર રા માં ઉકાળી ખાકી પાણી રૂ.૫ બાર રહે તારે ગાળી પાઈ દેવું.

અથવા—ગજો, ગરમાજો, સુંઠ, વાવડીંગ, કરીઆનું એ પાંચે સર-એ ભાગે લેઈ તેમાંથી રૂ.૨ બાર લેઈ તેને પાણી શર એકમાં ઉકાળી ખાકી પાણી રૂ.૭ બાર રહે તારે ઉતારી પાઈ દેવું.

એકવીસ દહાડાનો તાવ.

આ તાવ જરૂરી તાવની માફક રાત દાહડો શરીરમાં રહેછે, તેમાં આઠ દાહડા પછી ઘણું કરી શરીર ઉપર લાલ અથવા ગુલાબી દાણા કુટી નીકળેછે તથા પાતળાં પેટ આવેછે. તેમાં નમ્મળાઈ અને ગભરાટ પેહલેથી થાયછે. અને તે ઘણું કરી એકવીસ દાહડે નરમ પડેછે. તે ઉપરથી તેને ઉપલું નામ આપવામાં આવ્યુંછે. આ તાવ મોટા માણસ કરતાં બાળકને વધારે થાયછે.

નીશાની—આ તાવ આવે તેની અગાઉ ઘણા દાહડા મુધી આજરૂની આળસ આવા કરે, બુખ ખરાબર લાગે નહીં, બેચેની થાય, માથું જરા દુખ્યા કરે. હાથ પગ દુખે, અને એહેરો ફીકો થતો જાય. પછી ઘોંડી ટાઢ વાય, શરીરમાં લખલખાં આવે, જરા જરા તાવ શરૂ થવા માંડે. અને પછી શરીરમાં ભરેલો રહે. નાડી ઉતાવળી ચાલે પેસાળ ઘોડો અને લાલ આવે. પાણીની તરસ બહુ લાગે. એ પરમાણે સાત આઠ દાહડા મુધાતાવ જરૂરી રહેવા પછી ઝાડો પાતળો આવવા માંડે અને પછી દાળના પાણી જેવાં પીળાં અને ગંધાતાં પેટ આવે, અને પેટમાં દુખાવો

અને અકરસાટ થાય. ધીમે ધીમે આંખરીની શક્તિ ઓછી થાય, તેને ચાલવાનું જોર ન રહે, બીજાનામાં ઘણો વખત પડી રહે, શરીરમાં તાવ રાત દાહાડો ભરેલો રહે. જીભ તપકીરીયા રંગની અને સુકી અથવા લાલ અને ચળકતી થાય, નાડી ઉતાવળી ચાલે અને તેના ડાહુકા વખતે ૬૦ હોય અને વખતે ૧૨૦ થી વધારે પણ હોય. ચામડીમાંથી કોઈ વેળા પરસેવો છુટે તોપણ શરીર ગરમ રહે. હોઠ સુકા થાય અને તેમાં ચીરો પડે. માથામાં, કમરમાં તથા હાથ પગમાં બહુ દુખાવો થાય. આગળ કહા પરમાણે દાળના પાણી જેવા પીણે અને પાતળો બહુ ઝંઘાતો ગ્રાડો દાહાડામાં ઘણી વખત આવે. પેટ ડુલેલું રહે અને આંગળીએ કોંઠાથી ઢોલની પેઠે લાગે, પેડુની જમણી બાજુમાં દાબવાથી ગગડાટ થાય અને દુખારો લાગે. આસરે સાતથી ચઉદ દાહાડા તાવ આવવા પછી છાતી ઉપર અથવા પેટ ઉપર લાલ અથવા ગુલાબી અળાઇ જેવી અથવા મછરના ડંખ જેવી જો થી ત્રીશ કુણગી ડુટી નીકળે પણ તેના ઉપર હાથ લગાડવાથી અણીદાર લાગે નહીં. એ ડુલી ઉપર આંગળાંનું દબાણ કોંઠાથી તે બિમાલુમ જેવી થાય. અને આંગળાં ઉચકી લંબાથી પાછી નજરે પડે. એ ડુલી જણાયા પછી બે અથવા ત્રણ દાહાડામાં તે જતી રહે અને બીજી નવી દેખાવા માંડે. આ ડુલી આ તાવમાં સઘળી વેળા જણાતી નથી. પણ જ્યાં ઉપર કહેલી નીશાની સાથે તે પણ દેખાય ત્યાં આ જાતના તાવને બીજા જરૂરી તાવથી ઓળખવાને બહુ મદદ મળે છે.

પછી જેમ આ દરદનું જોર વધતું જાય તેમ આંખરીની નબળાઈ વધતી જાય, આંખો દાહાડો ઘણું કરી પીડા ઉપર ચતો સુઈ રહે. તેનો ચેહેરો સુસ્ત દેખાય, આંખની કીકી હંમેશાં કરતાં મોટી થએલી લાગે. તેનો અવાજ ધીમો પડે, અથવા બેસી જાય, તે વાતચીત કવચીત જ કરે, કોઈ વાર લવારો બકારો કરે, તે આવવાનું માગે નહીં. પણ પાણી જેવી ચીજ જલદી પી જાય, નાડી ૧૨૦ થી વધારે ચાલે, હોઠ બીલકૂલ સુકા અને ચીરો પડેલા થાય. જીભ અતીસે લાલ, ચળકતી અને ચીરો પડેલી હોય. હોઠ, દાંત અને જીભ ઉપર કાળો મેલ બેધાય. પેટ ડુલેલું ઢોલજેવું રહે અને ગ્રાડો આગળ કહા પરમાણે આવ્યા કરે, કોઈ વેળા ગ્રાડા વાટે લોહી પડે અને વખતે તેથી માઠા પરીણામો નીપજે. ઘણી વખતે ખાંસી

પણ આ તાવ સાથે થાય. જે તાવનું જોર એટલામાં નરમ ન પડ્યુંતો, આજ્ઞરી આખો દાહાડો બળ્યા કરે, જાણે કાનમાં વાત કરતો હોય, એમ લવારી કર્યા કરે, તેને શરીર આગળ શીણું જીવડાં ઉડતાં હોય એમ લાગે અને તેથી જાણે તે પકડવા જતો હોય એમ બેભાનીમાં કર્યા કરે, એટલું વારેવારે ખેંચા કરે. વખતે નાક અને કાનને ચપટીયું ભર્યા કરે તે એટલે સુધી કે તેમાંથી લોહી નીકળે, વખતે ખાલ ખેંચી કાઢે. પોતાની નજે પણ આ બીમારીમાં ખાલ ખરી પડેછે. ઉપલી સઘળી નીશાનીઓ આ બીમારીમાં બધી વેળા સાથે જણાતી નથી. કોઈ બીમારને લવારો સેજ થાયછે, અથવા થતો નથી. કોઈની જીભ ભિન્નિભજ રહેછે, અને સુકી થતી નથી. કોઈને વખતે પેટ પાતળાં આવવાને બદલે ઝાડો કબજ રહેછે.

જે સારૂ થવાનું હોય તો એકવીસ દાહાડા પછી તાવનું જોર ધીમે ધીમે નરમ પડવા માટે અને પરસેવો પડી શરીરની ગરમી ઓછી થાય છે. નાડીની ઉતાવળી ચાલ ધીમે પડેછે, અને એહેરો સારો થતો દેખાય છે. વખતે એક આઠવાડીયામાં આ તાવ જતો રહેછે. અને વખતે ૨૦ થી ૩૦ દાહાડા સુધી જરૂરી રહેછે. તાવનું જોર નરમ પડવા પછી પણ આજ્ઞરી એકદમ સાબળે થતો નથી, જેથી તેના માખાપ ઘણી ફીકરમાં પડે છે. બીમારી ગયા પછી પણ ઘણા દાહાડા સુધી તે મુગો, એહેરો બેસી રહેછે, તેનાથી ભોલાનું નથી. અથવા ભોલો ભોલે તે એટલા તો અધુરા અને ધીમરથ. કે સામા માણસને સમજ પડતી નથી, અને ભોલવાનું જાણે આજ્ઞરી ભુલી ગયો હોય એમ દીસેછે. જેમ બાળક ભોલવા શીખે છે તેમ તે પણ નવેસરથી ભોલવા શીખેછે એમ લાગે.

બય ભરેલી નીશાની.—આ તાવમાં કેટલીએક નીશાનીઓ જણાય ત્યારે બય રાખવો જોઈએ, જેમ નખનાઈ વધતી જાય, અને હોઠ તથા દાંત ઉપર કાળો થરો એકે તેમ આજ્ઞરીનો અવસ્થા ખરાબ થતી જાય છે એમ જાણવું. જે આજ્ઞરી પીઠ ઉપરજ સુધી રહે, નખનાઈને લીધે તેનાથી કોર વળાય નહી, અને ઘડી ઘડી બીછાનાને છેડે ટળી આવ્યાં કરે, એ પણ ઘણી ખરાબ નીશાની છે, જે બીમારનો અવાજ ફેરવાઈ જાય, તેને બરાબર સંભળાય નહી, તે તરેહવારે આળા કરે અને લુગડાં

તથા નાકને ચુંથા કડે, નાડી નખળી ખારીક હોય પણ ઘણી ઉતાવળી સાથે અને ઝાડો તથા પેસાળ બેસધીમાં આવે તો તે ખરાબ નીશાની છે, અને એવા બીમારો કવચીતજ સારા થાય છે.

સમ્બળ—એક જાતની ઝેરી હવા સરીરમાં પ્રવેશ થયાથી આ રોગ પેદા થાય છે, અને એ ઝેરી હવા શરીરમાં ૧૪ દાહાડા સુધી સેવાયા પછી તેની અસર જણાવા માંડે છે. જ્યાં ખાલી કુવા, મોરી, ગઠર, અને વાડા ખુલા હોય ત્યાં આ રોગનો ફેલાવો ધીમે થાય છે, તેમજ કોહાતી વાસપતી અથવા બીજી વસ્તુઓ જે જગોમાં ઘણી હોય ત્યાં આ રોગનું વેર ઘણું વધી પડે છે, ટુકામાં દુરગંધ અને ગલીઆઈ આ રોગને વધારે ટીકી આપે છે. એવા બીમારની આસપાસ ઘણાં માંણસો એકઠાં થયાથી હવા જલદી ખરાબ થાય છે, અને સાબળ માણસને ત જલદીથી ઉડે છે, એટલા વાસ્તે તુરંગમાં, લશ્કરી કાંપમાં, શહેરની ઘણી ગાંધી વસ્તીવાળા જાગોમાં અને નીશાળામાં જ્યાં ઘણાં માંણસો એકઠાં થાય છે ત્યાં એ રોગ ખુબ ફેલાવો પામે છે, અને એક માણસ ઉપરથી બીજાને જલદીથી પકડે છે.

ઉપાય—જેમ ટાઢીઆ અથવા સનેપાતના તાવને કવીનાંહનથી એક દમ અટકાવી શકાય છે, તેમ આ તાવમાં થતું નથી, બલકે આગળ જણાવેલા તાવો ઉપર આ દવાની ચમતકારીક અસર થાય છે, તેથી એકવીસ દાહાડાના તાવ ઉપર થતી નથી. તે ઘણું કરી પોતાની મુદતે જાય છે, પણ તેટલા વખત સુધી તાવથી થતું નુકશાન અને તેમ ઓછું થાય અને તેનાથી થતી ખરાબી અટકે તથા નખખાઈ ન વધે એવા ઉપાયો કરવા જોઈએ, પેહેલાં આંતરની મોટા હવાવાળા અને ખાલી ઓરડામાં રાખવો, તેમાં કંઈ સામાન રાખવો નહીં, ઓરડાનાં ખારી ખારણાં ખુલાં રાખવાં, ઘણાં માંણસોએ આંતરની ઓરડામાં બેસવું નહીં, આંતરની વાત કરાવવી નહીં, અને બને તેમ તેને ચુપ પડી રેવા દેવો, તેનાં લુગડાં ધોએલાં ઓળખાં રાખવાં, પીસાળ અથવા ઝાડો આવે કે તુરત ઓરડાની બાહાર લઈ જવો, ઓરડામાં મોરી હોય તો તેને ચુનો છાંટવો, બનતા સુધી આંતરની બીજાં સમતમાં ચાળીસ વરસની ઉમરના માંણસને રાખવો, કારણ કે તેને તે બેધી રોગ અસર કરતો નથી.

આ તાવ સરે થયા પછી આંતરની માથુ ઘણું દુખે, ચેરો અને

આંખ થોડી ઘણી લાલ હોય, નાડી ભરેલી સકત અને થોડી ઉતાવળી હોય, આંખની લવારો કરે, અને શરીરની ગરમી બહુ હોય તો, આવણીયા આગળ બેને કાનપટી ઉપર આંખનીની ઉમર અને શક્તી પરમાણે ૦ા થી ૨ ડગ્ગન જળો મેલાવવી, માથાના બાલ ખાડાની નાખી તે ઉપર થંકુ પાણી વીગેરે મુકવું.

ઝાડો કપાળ હોય તો સકત જીલાબની દવા આપવી નહી પણ સી ડલીજ પાઉડરનો જીલાબ આપવો, એથી ઝાડો સાફ ન આવે તો ચાર કલાક પછી બીજો, એ પરમાણે ખોરાક આપવો, અથવા એજ દવામાં એપસંમસાલ્ટ દરામ બેથી ત્રણ સુધી નાખીને પાવું, ઝાડો સાફ લાવવા પછી તાવનું જોર નરમ પાડવા સાર નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી.

લાઈકર આમોનીઆ એસીટેટીસ ... દરામ ૧૨

સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ ... ... દરામ ૧

એન્ટીમોનીઅલ વાઇન ... ... મોનીમ ૩૦

કેમફરવોટર ... ... આંઉસ ૬

ઉપલી દવાથી મોળ આવે તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક વાંધન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવી, અને તે તાવ નરમ પડે ત્યાંસુધી પાવી.

સોડાનીકાર્બોનેટ ... ... ગરેન ૩૦

એસીડટારટ્રાઈક ... ... ગરેન ૨૬

પાણી ... ... આંઉસ ૬

જો તાવ થોડો ઓછો ન થાય અને પરસેવો ન પડે તો રાતે સુતીવેળા એન્ટીમોનીઅલ પાઉડર ગરેન ૨ થી ૪ સુધી સાકરના સીરામાં મેળવી ચટાડવું.

તાવ કોઈ ચોક્કસ વખતે ચઢતર કરા કરે તો જે વેળા તાવ નરમ પડે તેવેળા નીચે લખેલી દવા મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર બે અથવા ત્રણ કલાકે તાવ નરમ પડે હોય તે દરમિયાનમાં પાવી, અને પાછો તાવ સર થાય એટલે ઉપર પરમાણે પરસેવો લાવવાની દવાઓ આપવી, અને પાછો તાવ નરમ પડે કે નીચેની દવા આપવી.

સલફેટ આવ ક્વીનાઈન ... ગરેન ૬

એસીડસલક્યુરીક ડીલુટ ... મીનીમ ૧૨

પાણી ... આંઉસ ૬

પણ તાવ આવવા પછી સાત આઠ દાહાડામાં આભરીની હાલત ફેરવાઈ જતલ છે, માટે જ્યારે નાડી નખળી થાય છુલ ઉપર કાળો ધવા બુરો થશે બંધાય અને ચેરો લેવાએલો લાગે કે નીચે આપેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવું, અને એ દવા ઘોડા દાહાડા ભરી રાખવી.

એસીડનાઇટરો મ્યુરીઆટીકડીલુટ .. ટીપાં ૬૦

સલફેટ આવ ક્વીનાઇન ... ગરેન ૩

કેરેવેવાટર અથવા પાણી ... આંજિસ ૨૧

સાકરનો સરિશો ... આંઉસ ૦૧

અથવા—દાહાડામાં એક અથવા બે કરતાં વધારે વખત ઝાડો આવે અને તે પાતળો આવે તો તે બંધ કરવા સાર નીચેની દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

એરોમેટીક સલક્યુરીક એસીડ ... ટીપાં ૬૦

ટીચર આવ ઓપીઅમ ... ટીપાં ૧૫ (પંદર)

પેપરમીટવેટર ... આંઉસ ૩

ઉપલી દવાથી ઝાડો બંધ ન થાય અને ઘણો આવવાથી નખળાઈ વધે છે, એમ જણાય તો ટીચર આવ ઓપીઅમ ટીપાં ૧૫ ને ઠેકાણે ૨૫ પચવીસ સુધી નાખવાં, પણ જો એ દવાથી ઝાડો બંધ ન થાય અને ઉલટી આવ્યા કરે તો ઝાડો બંધ કરવા સાર નીચે લખેલી દવાની ચાર ગોળીઓ બનાવી તેમાંથી એક ગોળી દર ચાર કલાકને આંતરે પાણી સાથે ગળાવવી અને ઝાડો ઘણો આવે તો દર ત્રણ કલાકે ગળાવવી.

સુગર આવ લેડ ... ગરેન ૬

અક્વીલુ ... ગરેન ૧ (એક)

ગુલકંદ ... ગરેન ૬

ઝાડો બંધ કરવા ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે લખેલી દવાઓને સારી પેઠે વાઢી ઝીણા લુગડાથી ચાળી તેમાંથી ૧૨ પડીકાં દર એક ૨૦ ગરેનનાં બાંધવાં, અને એક પડીકું દાહાડામાં ત્રણ અથવા જરૂર પડે તો ચાર વાર પાણીમાં મેળવી પાવું.

કાથો	...	દરામ ૨
હીરાદખણ	...	દરામ ૧
તજ	...	ગરેન ૩૦
ભયફળ	...	ગરેન ૩૦

પેટ ફુલેલું હોય અને ઢોલ જેવું લાગે તથા તેમાં ફુપાવો અને દરેક થાય તો તે ઉપર ટરપેનટાઈન ઓપડી ઉપર ફજાનલનો સેક કરવો.

જો ઓકારી થયા કરે તો પેટ ઉપર રાઈની પટ્ટી મારવી અને તે બંધ કરવા સારા બાઈકારમોનેટ આવ ઓડા ગરેન ૧૦ દર ત્રણ કલાકે પાણીમાં ભિજી પાવું.

તાવ થોડા દાહાડા ભરી રહેવા પછી નબળાઈથી આભરીને ઊંઘ ન આવે તો ઊંઘ લાવવા નીચેની દવા રાતે મુતીવેળા પાવી, પણ આ ભરી સુસ્ત અથવા બેસુધ હોય અને તેની આંખની કીકી નાંતી થઈ ગઈ હોય ત્યારે તે ઊંઘ લાવવાની દવા આપવી નહીં.

સોલ્યુશન આવ મ્યુરેટ આવ મોરફીઆ. ટીપાં ૨૦

પાણી ... .. આંઉસ ૧

પણ નાડી નાનો થાય અને જીભ ઉપર કાળો થર બંધાય અને બીજી નબળાઈની નીશાની માલુમ પડે ત્યારે કુવત આવે એવી દવા તથા ઓરાક આપવો. ન્યાંસુધી જીભ સાફ અને ભિનીલી ન થાય, નાડી અસલ પરમાણે ચાલે નહીં તથા તાવની સુધળી નીશાની જતી ન રહે, ત્યાંસુધી ન કરે ઓરાક આપવો નહીં. શકતી લાવવા સારા નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

અને ખરાખર કુવત આવે ત્યાંસુધી એ દવા ભરી રાખવી.

એરોમેટીક સલફ્યુરીક એસીડ . . ટીપાં ૪૫

કમપાઉનડ ટીચર આવ સીનકોના. દરામ ૧૧

કરીયાતાની ચા ... .. આંઉસ ૩

આ તાવની કેટલીક નીશાની સનેપાતના તાવને મળતી આવે છે. પણ તાવ સાથે પાતળો દાળના પાણી જેવો અને ઘણો જ ખરાબ વાસ વાળો ગ્રાડો આવે. પેટ ફુલેલું ઢોલ જેવું હોય અને લાલ ગુલાબી ફુલીઓ કુટી નીકળે ત્યારે તે તાવ સનેપાતનો નહીં પણ એકવીસ દહાડાનો તાવ સમજવો. પણ ઉપર કહેલો પાતળો ગ્રાડો અને ગુલાબી ફુલીઓ સઘળા

વેળા જણાતી નથી, સારે હેડલી નીશાનીઓથી આ તાવ ઓળખાય છે. એકવીસ દાહાડાનો તાવ ધીમેધી થરે થાય છે અને કેટલાએક દાહાડા સુધી આજરોનિ સુસ્તી, આજસ, ખેચેની વગેરે જણાવા પછી તાવ આવે છે. આજરો ધણું કરી પીઠ ઉપર ચતો પડી રહે છે. તેહુશીયાર હોય તો પણ નેને વાતચીત કરવા ગમતું નથી. હોઠ તથા જીભ ધણી સુકી થાય છે તથા નખખાઈ અને ખેડેરાપાણું જલદીથી આવે છે.

હમેશાંની કબજીયત—સદાનું બંધકોસ.

જ્યારે હમેશાં ઝાડો ન આવે પણ એક બે અથવા વધુ દહાડાનો આંતરો નાખીને આવવાનો માવરો પડે અને તે ઘણો કસબ હોય તો તેને ઉપલા નામથી ઓળખાય છે. જો કે ઝાડો સઘળાને ૨૪ કલાકમાં એકવાર આવે છે તો પણ કેટલા એક લોકોને એકવીસ વધારે દહાડાનો આંતરો નાખીને આવે છે અને તેથી તેઓને કોઈ રીતની અડચણ જણાતી નથી વાસ્તે એવે વખતે તેને રોગ ગણવામાં આવતા નથી પણ ઉપર કહા પરમાણુ ઝાડો બંધ રહે અને જીવ્ય ન લાગે, પેટમા ભાર જણાય, આજસાઈ આવે અને આજરોનિ ખેચેના લાગે, ત્યારે તે રોગ સમજવો. એ લાંબા દહાડા ચાલવા પછી ધીમે ધીમે પેટમા પવન પકડે, પેટ ટુલી આવે અને તેથી વખતે ચુંકાંબદહજમા, હરસ, આંમળ નીકળવાનો રોગ, માથાનું દરદ, ફેર અને ચકર, હીસટીરીયા અથવા લોહીનાં જોસ સાથનાં બીજાં દરદો ઉત્પન્ન થવાનો સમય બને છે. અથવા હોયતો વધારે થાય છે.

ઘણા માણસો એમ ધારણે કે આવી સાધારણ અને સરવેને જણાતી બાબત વીથિ આટલું લંબાણ કરવાની કંઈ જરૂર નહીં હતી, વળી કબજીયત વીથિ કેને ખબર નથી.

સખબ—કેટલાએક વગર કારણે ફક્ત કાંઠા સાફ કરવાની મતલબથી જીલાબ લે છે, કોઈને છો મહીને જીલાબ લેવા જોઈએ, કોઈને તેથી ઓછે મહીને અને કોઈને થોડે દહાડે જીલાબ લેવાની ટેવ હોય છે. એ પરમાણુ ઘડી ઘડી જીલાબ લેવાની ખરાબ ટેવથી કબજીયતનું મુળ રોપાય છે. હરેક ભાગને કામ કરવા પછી આસાએસની જરૂર છે અને જમ તને ઘણી મેનત પોચે છે તેમ વધારે વખત આસાએસ જોઈએ.

એ કુદરતી કાયદો છે. એજ પરમાણે ઘડી ઘડી જીલાખ લીધાથી આંતરડાંને તેના જોર કરતાં વધારે કામ કરવું પડેછે અને તેથી જીલાખ લીધાથી વધારે લાંબો વખત સુધી આંતરડાં સુસ્ત થાય છે, અને ઝાડો આવતો નથી. વારે ઘડીએ જીલાખ લેનારને જીલાખ લીધા પછી તરતતો હલકાસ જણાયછે. અને તેને તે વખતે ઠીક લાગેછે. પણ થોડાજ વખતમાં પાછું પેટ કમજ થાયછે અને બેચેની લાગે છે તેથી તે પાછો જીલાખ લેછે. એ પરમાણે તેને જીલાખ લેવાનું બંધાણ પડી જાય છે. તેથી જે વખતે જીલાખ લે ત્યારે પેટ સાફ થાય છે અને પાછું થોડા વખતમાં કમજ થઈ જાયછે.

ઉપર કહેલાં કારણ શિવાય ઝાડ જવાની હાજત થઈ હોય તે રોકી રાખેછે તેથી વખત વીતા પછી હાજત જતી રહેછે અને તે દહાડે ઝાડો આવતો નથી. એ પરમાણે ઝાડો વારમવાર રોકી રાખવાથી, તેમજ આખો દહાડો ખેતીને આગસાદમાં કાઢવાથી અથવા બંધીયાર ઓરડામાં હમિયાં સુવાથી આ રોગ થાયછે. વળી જ્યારે પીત ખરાબર પેદા થતુ નથી અથવા આંતરડાના માંસના સાકા બહુ નબળા થાય ત્યારે પણ ઝાડો વખતસર આવતો નથી.

ઉપાય—આ રોગનો પેહલો ઉપાય એછે કે વારમવાર જીલાખ લેવાની ટેવ હોય તે હળવે હળવે અને શકત જીલાખને બદલે હલકા હલકા જીલાખો લેઈ તે ખરાબ ટેવ છોડી દેત વાસ્તે નીચે લખેલી સઘળી દવા ઝાડો કમજ થાય ત્યારે પાઈ દેવી.

એપસમસાદ	...	દરામ ૨
સીરખેસ્ત	...	દરામ ૨૫
સુનામખીની આ	...	આંદ્રસ ૨

અથવા—ગરમાણાનો ગર તોલો ૧ ને બે ગલાસ પાણીમાં ઓળી ગાળીને તેમાં સીરખેસ્ત તોલો ૧ નાખી સમગ્ર પાવું અને જો જરૂર જણાય તો એ પરમાણે બે ત્રણ દહાડા પાવું પણ એક દહાડો પીધાથી એકાદ ઝાડો સાફ આવેતો બીજો દહાડે પાવું નહિ. અથવા ઉપલી દવાને બદલે નીચે આપેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી બે ગોળીઓ ખનાવી તે રાતના સુતી વેળા બંને ગળાવવી.

કમપાઉન્ડ રૂબારૂબપીલ	...	ગરેન ૩
બહુપીલ	...	ગરેન ૩
હારડસોપ	...	ગરેન ૧

ઉપલી ગોળી રાતે આપવા પછી સવારમાં ઝાડો ન થાય અને આ-
ભરંનિ બેચેની લાગે તો સવારમાં સીડલીજ પાઉડરનો જીલામ આપવો.
અથવા મોખુ એરંડીયુ તેલ ૧ થી ૧૧૧ મમમો ભરી થોડા ગરમ પાણીમાં
નાખીને પાવું જેથી ઝાડો થશે. ફરીથી બ્યારે કમજીયત લાગે ત્યારે ઉપલી
કમપાઉન્ડ રૂબારૂબ વાળી ગોળીઓ રાતે ગળાવવી અને સવારમાં જરૂર
જણાયતો ઉપર લખવા પરમાણે સીડલીજ પાઉડર અથવા એરંડીયા તે-
લનો જીલામ આપવો. જરૂર જણાય તો ઉપલી ગોળીઓ ચારપાંચ દાડા
રાતે રાતે ગળાવવી અને આંતરે આંતરે એરંડીયા તેલનો જી-
લામ આપવો પણ એક બે વાર એ પરમાણે કરવાથી ઝાડો ખુલસેથી
આવેતો ફરી જીલામ આપવો નહિ. ખોરાક આપવા બાબત ધણી સંવેદ
રાખવી, કેમકે તેથી ઘણો ફાયદો થાય છે. વાસ્તે દાળ, વાલ અને એવી
બીજી વસ્તુઓ કે જેથી પેટ બંધ થાય તેવી વસ્તુઓ આપવી બીલકુલ
બંધ કરવી. મોખાની વસ્તુ થોડી લેવી અથવા લેવી નહી પણ ધર્જની
વસ્તુ, ધર્જની થુલી, ધર્જની રોટલી વગેરે પચે અને પચન ન પકડેતો તે આ-
પવું અને પચવું ફુધ આપવું. ધણી ઉનો ચા અથવા કાફી પીવી નહી.
દારે બીલકુલ લેવો નહિ. શરીરમાં નબળાઈ ધણી હોય તો ફીકો શેરીવાઇન
આપવો. અને રાતે સુતી વેળા, તેમજ સવારમાં ઉઠતાં વખત એક
ટંબલર ભરી થંકુ પાણી પાવું. તેમજ દરરોજ ચોકસ વખતે ખુલી હવામાં
ફરવાની ટેવ રાખવી. દરરોજ વખતસર ઝાડે જવું. ઝાડે જતી વખતે
ઘાણું કાંસવું નહિ.

ઉપર પરમાણે ઉપાય તથા તતખીરથી આરામ ન થાય અને
ઝાડાનો રંગ પીળો હોવાને બદલે સફેદ હોમ તો એમ જાણવું કે પીત
બરાબર પેદા થતું નથી તેથી બંધ રહેછે. વાસ્તે નીચે લખેલી દવામાંથી
બે ગોળીઓ બનાવી રાતે ગળાવવી અને એ પરમાણે દર રાત્રે સુતી
વેળા ગળાવા કરવી.

કમપાઉન્ડ એકશ્રૂકટ આવ કોલોસીય... ગરેન ૩

બહુપીલ

ગરેન ૨

એકરૂઠાકટઆવ ડાનડેલીયન

... ગરેન ૨

આભરી નમળો હોય તો ઉપલી ગોળીઓમાં કવીનાઇન ગરેન ૧થી ૨ નાખવું. ઝાડો સુકો આવે અને તેમાં પુરતો રસ ન હોય તો નીચે લ-
એલી દવામાંથી બે પડીકાં કરી એક સવારમાં અને એક સાંજે પાણી
સાથે ફકાડવું અને તે બે ચાર દાડા ભરી રાખવું.

પલવીસ એપીકાક્યુના

... ગરેન ૩

હાઇડ્રાજીરિકમકરેટા

... ગરેન ૬

જો એથી ઝાડો નરમ ન આવે અને સકત મળે જો આવેતો એરં-
ડીયુતેલ આંઉસ ૧ થી ૨ ને એક નાની પીચકારીમાં ભરી ગુદામાં મારવું
અને તે બા કલાક ત્યાં રહેવા દેવું જેથી ઝાડો નરમ થઈને આવશે.
કોઈ કોઈ વાર થંડા પાણીની પીચકારી મારવી કે તેથી પણ આંતરડાને
કુવત મળે અને ઝાડો બંધ ન રહે, જો પેટમાં થોડો પવન પકડે અને પેટ
કુલેલુ લાગે તો એકલા ગરમ પાણીની અથવા ગરમ કાંજી શેર ગાથી
લઈને એક આંઉસ એરંડીયા તેલમાં નાખી તેની મોટી પીચકારી ભરી
ગુદામાં મારવી.

ઉપલી અંગરેજ દવાઓ ન મળી આવે તો.

હીમિજ, ગરમાળાનો ગ્રોળ, મીઠીઆવળ, સંચળ, નસોતર, એ સરવ
બરાબર લેઈ બારીક વાટી તેમાંથી રૂગા બાર ઉનાપાણી સાથે દરરોજ પાવું.

લાંબા દહાડાની બદહજમી—સદાનું અજરણ.

નીશાની—ધીમે ધીમે ભુખ ઓછી થતી જાય, ખોરાક ખાવા ગમે
નહિ, ખાધા પછી પીપડી ઉપર બાર અથવા બોજ લાગે, અને ત્યાં અ-
કરસાટ તથા ફુખાવો થાય પેટ કુલેલું રહે અને વખતે ઢોલ જેવું થાય. ખાટા
અને ખરામ ઓડકાર આવે. છાતીમાં દાહ અને આગ બળે, અને ખાટા
પાણીના અથવા અંતના ઘસરકા આવે. માથુ વખતે ફુખા કરે. ઝાડો કબજ
રહે, જીભ ચેલવાળી હોય, આળસ સાથે કામકાજમાં આત લાગે નહીં અને
જીવ ઊદાસ રહે. એ પરમાણે ઘણા દહાડા આલવાથી ખોરાક ઘણો થોડો

અવાય, વખતે આધા પછી ઓકારી આવે, ભુખ મરી ગઈ હોય એમ અને સામુ જોવા ગમે નહિ અને અવાય તે પચે નહિ માથુ જરા ગરમ અને જરા જરામાં ફુખા કરે, અંગ તવાતુ જાય, ઊંધ બરાબર આવે નહી, આ જરૂરીના મનમાં તરેહવારે વહેમ અને ખ્યાલ આવે અને તેનો મીઠાજ ઘણો તપેલો રહે. કેરલીક વખત એવું બને છે કે કોઈને અતીસે ભુખ લાગે અને આધા પછી પણ તે ભુખ્યો હોય એમ લાગે. એ પરમાણે જરૂરી રહેવાથી વખતે બહુ શકત રોગ ઉઠે છે. જેવું કે કોઈ વેળા પેશાબમાં ખટાણ થાય અથવા અગત બળે અને ગુરદાના દરદથી ભારે ફુખાવો થાય. અથવા ગુરદાની રેતીનું દરદ અથવા પેશાબની પથરીનો આજર અથવા સંધીવા અથવા ગંડીવા વીગેરે દરદો ઊતપન થાય.

સમય—આ રોગને પેદા કરનાર કારણ મુખ્ય ખોરાક છે. ઘણો ખોરાક આધાથી અથવા ભારે ખોરાક લીધાથી અથવા મસાલાદાર અને ઘણા ધી અથવા તેલવાળાં પકવાનો આધાથી. અથવા કાકડી, તર-બુચ અને ઘણો મેવો વાપરવાથી અથવા અથાણા વીગેરે ખાટી ઓજ વાપરવાથી આ દરદ ઉતપન થાય છે. વખતસર ખોરાક લેવાની તથા ધી-મે ધીમે ચાવીને ખાવાની ટેવ આપણા ઘણા લોકોમાં હોતી નથી, તેથી તેઓને આ ભુંડો મરજ વધારે થાય છે. ઘણા અપવાસ કરવાથી ભુખ મૂરી જાય છે અને પછી ખાય છે તે પચતુ નથી. જેથી આ રોગ પેદા થાય છે. ખોરાક ખાતા ખાતા અથવા આધા પછી તુરત ઘાણું પાણી પી પેટ ડસ કરવાથી અથવા તે ઉપર ઘણી ગરમ ચા પીવાથી, આ રોગ થાય છે. દારૂ તથા તમાકુ, તાડી, તપખીર, ભાંગ, અફીણ વીગેરે ઓળિનો માવરો રાખવાથી પણ આ રોગ ઉઠે છે. તેમજ આખો દાડો ખેસીને કાઢવાની ટેવ રાખવાથી. અથવા બંધ હવાના મકાનોમાં ખેસીને કામ કરવાથી. ધાસ્તી, દીલગીરી, બળાપો, વીગેરે કારણોથી અજરેણુનો રોગ થાય છે. તેમજ લાંબો વખત સુઈ રેવાથી પણ બરાબર પચતુ નથી.

ઉપાય—ખોરાક ખાવામાં અંદાજી અને રીતસર ખાવા, ત પચે એવી વસ્તુઓ જેવી કે તરકારી, કઠોળ, મેવો, ઘાણું ધી. અને માંખણ, મીઠાઈ અથવા ખટાસ આજરની આપવો નહી.

હમેસાંની કમજીઅતમાં ફુધ, સાચુ ઓખાની કાંજ, રોટલી,

મમરા, ચા, કાફી, વીગેરે ચીજો હજમ થાય એવી આપવી.

ખોરાક લેવાનો વખત પણ ચોક્કસ રાખવો. રાતે ઘણું ખોટથી ખાવું નહીં દારૂ ખીલકુલ વાપરવો નહીં અને બાચારીથી વાપરવો પડે તો જલદ દારૂમાં થોડું પાણી નાખીને વાપરવો. આવા રોગીને તપખીરે સુંઘવાની અથવા તમાકુ પીવાની ટેવ હોયતો તે છોડી દેવી. તથા તમાકુ ચાવવાની ટેવ હોય તે પણ છોડી દેવી.

ઉપર પરમાણે તતખાસિ રાખવાથી ઉપજો રોગ મટી જાયછે. તેમ છતાં જો ન આરામ થાય તો. નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવું.

બારકની ચા	} એમાંની જે હા- જર હોય તે એક જાતની ચા આંચિસ ૬
જેનસીઆનાની ચા	
કોલમની ચા	
કરીઆતાની ચા	

એસીડ નાઇટ્રીક ડીલુટ	} ટીપાં ૪૫
અથવા તે ન હોયતો	
એસીડ સલ્ફ્યુરીક ડીલુટ	

એથી કંઈ ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવાની ગોળીઓ ચાર ખનાવી તેમાંથી ૨ અપોરે અને બે સાંજે ખાંણું ખાવા પેલાં ગળાયવો. એ પરમાણે થોડા દાડા ભરી રાખવી.

બાયુનાની ભુકી	...	ગરેન ૧૨
પીપરની ભુકી	...	ગરેન ૧૫
રૂબારબની ભુકી	...	ગરેન ૨

આ ખીમારીમાં કેટલીએક નીસાની ઘણી જોરમાં થાયછે માટે જે જે નીશાનીઓ વધારે જોરમાં હોય તેનો ઉપાય નીચે આપવા પરમાણે કરવો.

ઉછાળો તથા ઓકારી—કોઈ વેળા આધા પછી તુરત થાયછે અને કોઈ વખતે થોડો વખત પછી ખાટું અથવા કડવું પડેછે. ઉછાળો તથા ઉલટીને પેટેલી બેસાડવી જોઈએ. તે વાગતે તે થોડી હોયતો થોડો સોડાવાટર પાવો અથવા નીચે લખેલી દવા એક વાછત ગલાસ ભરી ૬૨ મે અથવા ત્રણ કલાકે પાવી.

સોડાબીકારબોનસ	...	ગરેન ૩૦
એસીડ ટારટારીક	...	ગરેન ૨૬
પાણી	...	આંબેસ ૬

જે પીપડી ઉપર અકરસાટ તથા દુખાવો હોય તો ત્યાં રાખની પટ્ટી મારવી એથી આરામ ન થાય તો ઠીંચર ઓપીમાં લુગડાનો કટકો બોળી પીપડી ઉપર મુકવો. અથવા જરા અફીણનો કસુંબો મોપડવો. ઓકારી એટલી બધી થાય કે ખોરાક લેતાંવાર બહાર નીકળી જાય, તો બે ભાગ દુધ અને એક ભાગ ચુનાનું પાણી ભિળી દાડામાં બે અથવા ત્રણ વાર પાવું અને ઉલટી નરમ પડે ત્યાં સુધી એજ ખોરાક ઉપર આજરો ને રાખવો.

પીપડી ઉપર દુખાવો અથવા દરદ—કોઈને ઘણો ભુખ લાગવાથી પણ એમ થાય છે. માટે લાંબો વખત ન ખાધાથી તે જણાય અને ખાધા પછી દુખાવો નરમ પડે ત્યારે ખોરાક ખાવામાં વખતની ઓકસા-હ રાખવી. કદાપી ખાધા પછી દરદ તરત શરૂ થાય તો ખીસમથીસખ નાઈટરસ ગરેન ૭ થંડા પાણી સાથે કેટલાએક દાડા સુધી ફકાડવું અગર ખાધાપછી તુરંત દરદ થવાને બદલે ત્રણ અથવા ચાર કલાક પછી દરદ થાય અને ઘણો વખત જરૂરી રહે તો ગરમ ચાનો એક પ્યાલો પાવો. અને તેથી તકાવત ન જણાય તો નીચે લખેલી દવાઓને સારીપેટે મેળવી તેમાંથી ચાર પડીકાં કરી એકેક પડીકું સવારમાં તથા સાંજે સાકરના સોરામાં મેળવી ચટાડવું.

મીથુરીએટ આવ મોરફીઆ	...	ગરેન ૧ (એક)
ખીસમથી સખનાઈટરસ	...	ગરેન ૩૦

અથવા દરદ જોરમાં થવાને બદલે પીપડી ઉપર ધીમું ધીમું દુખ્યા કરે તથા પેટમાં બાર જણાય, મેચેની લાગે ચુંચારો થાય, તથા ભુખ ન લાગે તો નીચે લખેલી દવાઓની બે ગોળીઓ ખનાવી એક સવારમાં અને એક સાંજે થંડા પાણી સાથે ગળાવવી.

ખીસમથી સખનાઈટરસ	...	ગરેન ૬
કુખારબ પાઉડર	...	ગરેન ૨
એરોમેટીક પાઉડર	...	ગરેન ૨
એકરટ્રાકટ આવ હોપ	...	ગરેન ૪

છાતી ઉપર ખટાંણ થાય અથવા પેટ અને છાતીનાં હાડકાં આગળ દાહ બળે અને જાણે હેઝરીમાં દેવતાના અંગારા મળ્યા હોય તેમ આજરીને ગરમી લાગે અથવા બળે, છાતીમાં ગભરાટ થાય. વખતે ઓડકાર સાથે ખાટા પાણીના ગચરકા આવે, અથવા યુંક જેવા પાતળા વગર સ્વાદનો પ્રવાહી નીકળવા પછી આજરીને આરામ જેવું લાગે, એવી નીશાની હોય ત્યારે યુનાનું પાણી આંગિસ ૧ લેઈ થોડા દુધમાં નાંખી દરરોજ પાવું. મોઢામાં ફીકાસ બહુ આવે તથા છાતી ઉપર ફીકા પાણીના ગચરકા આવેતો કમપાંચીડ કાઢતો પાઉડર ગરેન ૫(પાંચ)પાણી સાથે ફકાડવું, અને એ પ્રમાણે દહાડામાં બે વાર આપવું. અથવા ખટાણ તથા દાહ બળે તે ઉપર નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી ત્રણ પડીકાં કરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવાં. પાણી સાથે અથવા સોડાવોટરમાં પાવાં.

બીસમથી સબ નાઇટરસ ... ગરેન ૨૦

કારબોનેટ આવ મેગનેશીઆ ... ગરેન ૩૦

ઉપલી દવાથી ખટાશ નરમ ન પડે અને મોઢામાં બહુ ખાટા પાણીના ગચરકા આવે તો સ્પીરીટ આમ્મોનિઆ ઓરોમેટીક ટીપાં ૨૦ને એક ગલાસ પાણીમાં નાંખી પાવું. અને જરૂર પડે તો દહાડામાં બેવાર એજ પ્રમાણે આપવું. અથવા નીચે આપેલી દવામાંથી અરધી સવારે અને અરધી સાંજે એક લીકર ગલાસ તાજા દુધમાં મેળવી તે પાવી.

લાઇકર પોટાસા ... ટીપાં ૩૦

યુનાનું પાણી ... આંગિસ ૧

કદાપી પેટ ચઢી ઓટકાર આવે, પવન ગગડે અને પેટમાં દરદ થાય, તો એસેસઆવ પેપરમીટ ટીપાં દસ પાણીમાં નાંખી પાવાં. અથવા અજમો અથવા મુવા તોલો ૦૧ લેઈ તેને થોડા પાણીમાં ઉકાળી તેનો કાવો કાઢી તે પાવો. અને એકસ વખતે દરરોજ ખવડાવવું.

ઉપલી કોઈ દવાથી ફાયદો ન થાય અને પેટમાં પવન પકડે, ખાટા ઓડકાર આવે. ખોરાક હજમ ન થાય, મુસ્તી લાગે તો નીચેની દવાઓમાંથી ચાર ગોળીઓ બનાવી બપોરે તથા સાંજે એકેકી જમવા પહેલાં ગળાવવી. એ દવાથી ઝાડો થાય તો તેમાંથી એજાઓ કાઢી નાંખી પહેલી એકલીજ દવાની ગોળીઓ બનાવી ગળાવવી.

પેપસીન ... ... ગરેન ૨૦
એજીઓ ... ... ગરેન ૨

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

વધારણી વાલ ખે, વજ વાલ ચાર, વાવડીંગ વાલ છ, સીંધાલુણ વાલ આઠ, જીરૂ વાલ દસ, સુંઠ વાલ બાર, તીખાં વાલ ચઉદ, લીંડી પીપર વાલ સોળ, ઉપલેટ વાલ અઢાર, હરડેદળ વાલ વીસ, ચોતરા છાલ વાલ પાવીસ, અજમોદ વાલ ચોવીસ, એ બધાને એકઠાં કરી બારીક વાટી તેમાંથી રૂબા બાર તેમાં ગોળ રૂબા બાર મીલાવી ગરમ પાણીથી નહાડામાં ખે વખત ખવરાવવું.

અથવા—લીંડીપીપર, ગંઠાડા, ચવક, ચોતરાછાલ, સુંઠ, અજમો, સીંધાલુણ, સંચળ, રાજપાર, સુવા એ મરવ ખરાબર લેઈ આપ્યાપા આ પાંડી તેમાંથી રૂબા બાર લેઈ તેમાં પાણી ફેર ૧૧ નાંખી ઉકાળી બારી પાણી ઉપ બાર રહે તારે જાણી તેમાં વાલ ચાર સેરેલી વધારણી વાટી તે નાંખી પાઈ દેવું.

નાભી અથવા પીચોટીનું ખસવું.

કેટલાંએક ચોરનો અંન કેટલાંએક મરદોમાં એવા વેહેમ છે કે પેટમાં ગાંઠ અથવા નાભી અથવા પીચોટી છે તે પોતાની જગોથી ખસી જાયછે ત્યારે તેથી પેટમાં રોગ પેદા થાય છે અને તે ઉપર આધાર રાખી ઘણાંએ પીચોટી ચોળાવી દરદને વધારે છે. કોઈને જરા ઝુંક જેવું વરતાય કે તરત પીચોટી ચોળાવે છે. કોઈને બદહજમીનો ઝાડો આવે તો પીચોટી ચોળાવે છે. કોઈને નળખંઘ વાવુ અથવા અજીરણુ વરતાય તો પીચોટી ચોળાવેછે તેથી થોડા વખત તો આરામ જેવું લાગેછે પણ રોગનો વધારો થતો જાય છે એમ તેઓ સમજતા નથી અને વેહેમમાં ગોથાં ખાઈછે. આ જગોએ ખાતરીથી જણાવવું જરૂરનું છે કે આંચાઈ અથવા પીચોટી જેવી કોઈ વસતું પેટમાં નથી, જેથી તે ખસી જવાથી એ રોગ થાયછે. ઉપર કહેલી નીશાનીઓ ફક્ત જુદા જુદા રોગમાં થાય

છે. જે નીશાનીઓ નીચે પરમાણુ રોગના છે કે શી રીતે તે તપાસી તેનો ઈલાજ કરવો. જેમકે બદલજમીના ઝાડાનો રોગ અથવા મુળ, વાયુ, અથવા અજીરણને અથવા નળબંધ વાયુ વીગિરેમાં જે રોગને તે નીશાનીઓ મળતી આવે તેનો ઉપાય કરવો. કેટલીએક વેળા કાળજીના અને પેટના બીજા ભાગે રોગમાં પણ પીચોટી અશીંદ્ર એમ સમજીને યોગાવે છે જેથી તે રોગ વધી પડે છે એટલુંજ નહીં પણ આંતરડાનાં જનન બેઅમમાં આવી પડે છે. વાસતે જ્યારે પેટના કોઈ દરદથી આંતરડાના દહાડાનો હેરાત હોય અને તેને પીચોટી ખરાવાનો વેહેમ આવે તો પણ યોગાવવું નહીં. પીચોટીવાળાં વેહેમી લોકોને ઉપલા કારણથી હેરાતની ભાગવવી પડતી હોય, જેમકે ઝાડો મળે જોવા કઠણ થઈ બંધ રહે છે અને ઉપરછલાં પાણી જેવાં પાતળાં પેટ આવે છે ત્યારે આંતરડાને ખરડો ફાટે છે. કળતર થાય છે. વખતે તાવલી આવે છે એવાં યાનો વરતાય છે ત્યારે વેહેમી લોકો ધારે છે કે પીચોટી અશીંદ્ર તે ઉપરથી તેઓ યોગાવે છે એટલે તુરંતને વાસતે આરામ થાય છે કારણ કે યોગાવવાથી અંદરના કઠણ થએલા મળો નરમ પડી જઈ ઝાડો ખુલાસેથી આવે છે એટલે આરામ થાય છે. પણ વારંવાર એ પરમાણુ કરવાથી આંતરડાની શંકો યત્ન શકતીમાં બીગાડ થાય છે જેથી વારંવાર એ પરમાણુ ઝાડો કબજ થઈ જઈ ઉપલા રોગમાં વધારો થતો જાય છે. વાસતે સમજી અને ડાહ્યા માણસોએ પીચોટી સમજી પેટ કદી યોગાવવું નહીં પણ ઉપર કહેલાં અજીરણ વીગિરેનાં દરદોમાંથી જે દરદ વરતાય તેનો ઉપાય કરવો.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

અસેળાઓ રંગા ભાર, સાકર રંગા ભાર એ બંનેને સવારમાં મેળવી દરરોજ અવરાવવું.

અથવા સુંક, રીસામણીનાં મુળ, એ સરખે ભાગે લેઈ ખારીક ખાંડી તેમાંથી રંગા ભાર મધની સાથે ચટાડવું.

અથવા—જલફળ, જલવંતરી, અફીણ એ સરખે બરાબર લેઈ વાટી નાભી ઉપર લેપ કરવો.

કાળજનું ધીમું અથવા જીનું દરદ.

પેટની જમણી બાજુએ સખત ગાંડ અથવા ટેપ જેવી થાય છે, અથવા આપણા લોકોની સાધારણ બોલીમાં બોલીએ તો કલેજી એવાઈ આવેછે પણ તે સાથે તાવ આવતો નથી, તે રોગને ઉપલા નામથી ઓળખાય છે.

નીશાની--આ રોગમાં જમણી પાંસળી આગળના ભાગમાં બાર લાગે, તે મુજેલો દેખાય, તેમાં મેંચાવો તથા અકરસાટ અને કોઈ વાર ફુખાવો થાય. અને તે જગોમાં સકત ગાંડ અથવા ટેપ જણાય. એ નીશાનીએ સાથે વારમવાર ચસકા મારે. કાળી બાજુએ કોરવાળી સુવાથી વખતે બેચેની અને ફુખાવો થાય, અને કોઈ વેળા કમળાની અસર પણ જણાય. આ રોગ જારી રહેવાથી વખતે જર્જર થઇને પેટ મોટું થાય છે. પણ એમાં તાવ ઘણું કરી આવતો નથી. વખતે આંતરોનો એકો લેવાય છે અને તેને પોતાના દરદવીંચે તરેહવાર લેહેમ અને આદ અવેલે.

આ બીમારીમાં કલેજી યુગ આવેછે. તથા જમણી પાંસળી નીચે સખત ગાંડ અથવા ટેપ જણાય છે. તેથી એને બુલથી કાળજના લીકાણ વરમ અથવા કાળજના ઘડ સાથે બિળી નાખ્યું નહીં. એ દરદોન પારખવાની એ રીત છે કે કાળજના મખત અથવા તાવ સાથના દરદમાં અથવા કાળજના ઘડમાં તાવ બાજુ નીચેમાં આવેછે, અને ફુખાવો તથા દરદ ઘણું થાય છે. પણ આ કાળજના જીનું દરદમાં તાવ ઘણું કરી બીલકુલ આવતો નથી. અને સકત ફુખાવાને બદલે અકરસાટ તથા સેજ દરદ થાય છે.

સખખ--સુરજનો તાવ અને તડકો ખાવાથી અથવા ઘણો દારૂ પીવાનો માવરો રાખવાથી કાળજનાં ધીમો વરમ થાય છે, અને આ બીમારી ઉટે છે. કોઈ વેળા તાવ આવવા પછી તેની નખખાઈથી અથવા કલેજનું સકત દરદ થઈ જવા પછી આ ધીમું દરદ રહી જાય છે. વાસ્તે એને કાળજનું જીનું અને ધીમું દરદ કહે છે.

ઉપાય--જો આંતરો ઘણી ગરમ જગોમાં હોય અથવા ત્યાં તાવનો મરજ ચાલતો હોય તો તે જગો છોડાવવી ને તેને થંડી હવાવાળી જગોમાં રાખવો. દારૂ ઘણો પીવાનો માવરો હોય તો તે છોડાવી દેવો અથવા તેમ

ન બની શકે તો થોડો આપવો, નો પેટ કમજ હોય અને જીભ ઉપર મફત મેલ હોય તો નીચે લખેલી ગોળીઓ ગળાવવી અને તેથી ઝાડો ન થાય તો ચાર કલાક પછી સીડલીજ પાઉડરનો જીલ્લો આપવો.

બલુપીલ ... ... ગરેન ૬
પલવીસ એપીકાકયુતા ... ... ગરેન ૨

એ પરમાણુ ઝાડો સાફ લાવવા પછી નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું, અને તે થોડા દાહાડા જરૂરી રાખવું.

એસીડ નાઇટ્રીક ડીલુટ ... ટીપાં ૩૦

ડીકાકસન આવ ડાનડેલીયન }
અથવા કરીયાતાની ચા. } આંઉસ ૬

અથવા ઉપલી દવાને બદલે નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવી અને તે થોડા દાહાડા જરૂરી રાખવી.

સાલ આમોનીયાક અથવા એપ્પો નવસાગર. ગરેન ૩૦

એક્ટ્રાક્ટ આવ ડાનડેલીયન ... ગરેન ૬

ટીચર લવંડરકો ... ... ટીપાં ૬૦

પાણી ... ... આંઉસ ૩

ઉપલી દવાથી પણ ટેપ નરમ નપડે અને ટેપ ઘણા દાહાડાની થાય તો નીચે લખેલી દવાના ત્રણ ભાગ કરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

પોટાસા આઇઓડાઇડ ... ગરેન ૬

લાઇકરે પોટાસા ... ટીપાં ૩૦

ડીકાકસન આવ ડાનડેલીયન }
અથવા કરીયાતાની ચા. } આંઉસ ૬

કલેજની ટેપ પીગળાવવા કમપાઉન્ડ આઇઓડીન ઓઇન્ટમેન્ટ નામનો મલમ દરમ ૧ લેઇ સાલીડ અથવા તાજ તેલમાં નરમ કરી કલેજની ઉપર દરરોજ લગાડવો, અથવા એને બદલે મરક્યુરીયલ ઓઇન્ટમેન્ટ લગાડવા કરવો.

કલેજના ધીમા દરદમાં તે ગોટું થઇને એસાઇ આવવા પછી ઘણા સખત સ્પીરીટ અને જલદ દારૂ પીનારેનું કલેજ પાછું સંકોચાવા માંડે છે અને પછી તે ઉપરથી એક જાતનો જલંદર થાય છે, જે વીશ્વ એ છેલી ખીમારીના ખ્યાનમાં લખવામાં આવ્યું.

પીતનો ઉછાળો.

ખોરાક ખરાબર પચે નહીં અને તે સાથે ઉછાળો થાય તથા ઓકારી આવે અને તેમાં કડવું તથા લીલા રંગનું પીત પડે.

નીસાની—શરૂઆતમાં જરા માથુ દુખે, હાથ પગમાં નબળાઈ લાગે, પછી કસેજની જગા ઉપર વખત બે વખત દુખી આવે, તથા બદલજ-મી અથવા અજીરણની નીશાની જણાય અને ઉલટી આવે તેમાં કડવું લીલું છમ જેવું પડે. કોઈ વખતે ઉછાળો અને ઉલટી બે ચાર કલાકમાં નરમ પડી જાય. પણ વખતે બે ચાર દાહાડા જારી રહે. કોઈ વેળા પીતનો ઉછાળો યદને તાવ આવે, અને કોઈ વેળા કમળો થાય.

સખખ—આ રોગના નામ ઉપરથી એનો સખખ વાંચનારના ધ્યાનમાં એવો આવશે કે પીતના કોઈ વીકારથી આ રોગ ઉટે છે. પણ ખરાબર જોતાં જોને આપણે સાધારણ રીતે પીતનો ઉછાળો અથવા પીતવીકાર કહીએ છીએ, અને જેથી આપણા લોકોના ઘણાં સ્ત્રીઓ વારંવાર હેરાન રહેછે, તેનું ખરૂં કારણ માત્ર અજીરણ અથવા બદલજમી છે એમ સમજવું.

ઉપાય—આ રોગમાં ઉલટી અથવા સકત જીલામ આપવાની ટેવ બહુ વધી ગઈ છે પણ એમાં ઉપાયોથી ઘણાં ગેરફાયદા થાયછે. માટે એ ઉપાય કામ લગાડવો નહીં. પણ આ મરજમાં નીચે લખેલી બંને ગોળીઓ ગળાવવી. અને પેટ કપ્પજ રહેતો ચાર કલાક પછી સીડલીજ પાઉડરનો જીલામ આપવો.

બહુપીલ ... ... ગરેન ૬

પલવીસ એપીકાકયુના ... ... ગરેન ૨

ઉપલી દવાઓથી નરમ ન પડે તો પછી દરરોજ નીચે લખેલી ગોળીઓમાંથી અકેકી દાહાડામાં બે વાર થોડા દાહાડા સુધી આખ્યા કરવી.

બીસમયી સખ નાઈટરસ ... ... ગરેન ૬

ફ્યારબ પાઉડર ... ... ગરેન ૨

એરોમટીક પાઉડર ... ... ગરેન ૨

એક્ટ્રીકાદ આવ હોપ ... ... ગરેન ૪

અથવા નીચે લખેલી દવાઓના ચાર ગોળીઓ ખનાવી દર રાત્રે સુતી વેળા બન્ને ગોળી ગળાવવી.

બલુપીલ ... ... ગરેન ૬

એકરટ્ટાકટ આપ ડાનડેલીયન. ગરેન ૬

પલવીસ એપીકાકયુતા ... ગરેન ૧

ખોરાક હલકો અને સાદો આપવો. તથા અભુરણની આખતમાં લખવા પરમાણે પીવાખવા વીગેરેની તજવીજ બતાવી છે તે પ્રમાણે કરવું.

પીતની કાંકરી.

કેટલીએક વાર પીતની કાંકરી અથવા નાની પથરી પીતામાં બંધાય છે, અને તે પીત લઈ જનારી નળીમાં થઈને આંતરડામાં આવે છે અને ત્યાંથી ઝાડાને રસ્તે બાહાર નીકળે છે. એ પીતની કાંકરી આંતરડામાં જતી વેળા કાળજીની જગાપર બહુ સખત દરદ પેદા કરે છે.

નીશાની—પીતની કાંકરી બંધાતી વખત અભુરણની નીશાની સીવાય બીજી કશી અડચણ જણાતી નથી. પરંતુ તે આંતરડા તરફ જતી વેળા દરદ થાય છે, તે આગમન આ રોગ પરખાઈ શકાતો નથી. જ્યારે તે આંતરડા તરફ રસ્તો કરે છે તારે પેટની જમણી બાજુમાં અને જમણી કમરમાં બહુ શુળ અને ગોદાં મારે. ત્યાં ડુખાવો અને દરદ થાય. આંતરડાને ઉછાળો તથા ઓકારી આવે, પેટ કબજ હોય, શરીર હમેશાં નેવું હોય, નાડી ધીમી ચાલે અને આંતરડા બેકરાર રહે. તેને દરદને લીધે જરા જંપ ન પડે અને તે રોડો પાડે.

આ દરદ સાથે તાવ આવતો નથી, ત્યાં ડુખાવો થોડો વખત નરમ પડી પાછો જોરમાં થાય છે. અને એ રીતે થોડો વાર નરમ રહે છે. અને થોડો વાર ચુંકોતી માફક સકત શુળ તથા દરદ વધે છે એ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. કેમકે એ નીશાનીઓ ઉપર ખાલ રાખવાથી કલેજના દરદસાથે આ રોગને બેળી નાખવાની બુલ ન થાય.

સખબ—જે કારણથી અભુરણ થાય છે તે કારણથી આ રોગ પણ ઉત્પન્ન થાય છે વારં વાર અભુરણમાં આપેલા સખબ જોવા.

ઉપાય—જ્યારે આ રોગનું દરદ શરૂ થાય ત્યારે એરંડીયું તેલ વીગરે જુલાય આપી ઝાડો સાફ લાવવા પછી નીચે લખેલી દવામાંથી એક લી-
કરે ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ધથર સલકુચીક ... ટીપાં ૩૦

સ્પીરીટ આવ કલોરોફોર્મ ... ટીપાં ૪૫

કમપાઉનડ ટીચર આવ કારડામોમ. દરામ ૧૧

પેપરમીટ વોટર ... આંઉસ ૩

જો દરદ ઘણું જોરમાં થતું હોય, તો નીચે લખેલી સઘળી દવા પાછી દેવી.

સોલ્ફુશન આવ મ્યુરેટ આવ મોરફીયા. ટીપાં ૩૦

પાણી ... આંઉસ ૧

દરદ થતું હોય તો આજીરની ગરમ પાણીમાં ખેસાડવો, અને દ-
રદની જગોને ગરમ નળીયાથી અથવા ખીજી રીતે ખુબ સેક કરવો.

અથવા ગુદામાં એરંડીયા તેલની પીચકારી મારવી.

દરદ નરમ પડ્યા પછી આ રોગ ફરી ન થાય તે માટે ડાનડેલીય-
નનો ઉકાળો એક વાઈન ગલાસ ભરી સવારમાં અને એક સાંજે થોડા
ફાહાડા સુધી પાયા કરવો. અને જો ઝાડો કમળ રહેતો હોય તો એ દવા
સવારમાં લેતી વેળા તેમાં એપસંમસાઈટ દરામ ૨ થી ૩ નાખીને આ-
પાવું. અથવા નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દાહાડામાં
ત્રણ વાર પાવી.

એપસંમ સાઈટ ... ૧

કારબોનેટ આવ મેગનેસી ... ૧ ૧૨

સ્પીરીટ આમોનીયા ... ટીપાં ૩૦

પાણી ... આંઉસ ૪

આધામાં ઘી અને ચીકાસવાળી વસ્તુ વાપરવી નહી, ખોરાક સાદું
અને હલકો લેવો.

હોજરીનો તીક્ષણ સોજો.

નીશાની—પીપડીના ખાડા આગળ અકરસાટ તથા દરદ થાય અને હાથે દાખવાથી અથવા હલદી કરવાથી અથવા ખાંસી કરવાથી તેમાં વધારો થાય, પેટમાં પીપડી વાળા ભાગમાં આગ બજે, ઉછાળો તથા હલદી થાય અને વખતે હલદી એટલીતો જોરમાં આવે કે કાંઈ પણ વસતુ પેટમાં ટકે નહીં અને જો આવે તે પાછું ઓકી કાડે. એ સાથે તાવ આખો દાડો ભરેલો રહે. આખી જીભ અથવા તેની આણી અને કીર ઉપર લાલી રહે. નાડી નાંની, ઉતાવળી અને પોચો હોય, વખતે તરસ બહુ લાગે, આજરોને થંડું પીવા ગમે, પેટ કબજ રહે તથા આજરોનો ચેરો કુમળાએલો અને આતુર લાગે.

સખબ—દાર, તાડી, મરચાં, મસાલો, એવી ગરમ વસતુઓ જે અંદાજે ખાધાથી અથવા ઘણો ખરફ અને થંડું પાણી પીવાથી તેમજ થંડી હવાથી આ રોગ થાય છે. અથવા તાવની બીમારીમાં અથવા કોલેરામાં અથવા સંધી વા અને ગંઠીઆ વાની બીમારીમાં પણ આ રોગ ઉઠે છે.

કલાહ વીનાના વાસણમાં રાંધેલ અંન ખાવાથી અથવા મોરચુ અને જલદ તેજબ વાળી વસતુઓ બહુ વાપરવાથી ઓકારી સાથે આ રોગ ઉત્પન્ન થાય છે.

ઉપાય—હોજરી ઉપર લોહીનો જોશ થયો હોય તો પીપડી ઉપર જળો મેલવી અથવા બલીમટર મારવું અને નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવું.

સોડાબી કાર્બોનાસ	...	ગરેન ૩૦
એસીડ ટારટારીક	...	ગરેન ૨૬
પાણી	...	આંઉસ ૬

અથવા નીચે લખેલી દવાના ત્રણ ભાગ કરી દાડામાં ત્રણવાર પાવી.

સાજુ ખાર	...	ગરેન ૩૦
ખાટાં લીંબુનો રસ	...	દરામ ૩
પાણી	...	આંઉસ ૬

ઉપલી દવાઓથી ઓકારી નરમ ન પડે તો નીચે લખેલી દવાઓ. ને એક વાઈન ગલાસ પાણીમાં મળવી ફીણ આવે તેવામાં પાવી અને એ પરમાણે તદ્યાર કરી દર ૨ અથવા ૩ કલાકે આપવી. એથી ઓકારી ઓછી ન થાય અને ફુખાયા પણ જારી રહે તો એ દવાના એક ડોઝમાં દીઁચર ઓપી દીપાં ૧૦ નાંખી પાવું.

પોટાસા બીકારબોનસ ... ગરેન ૨૦

એસીડ સીટ્રીક ... ગરેન ૧૪

ઉપલી દવા ન મળી શકે તો આ રોગની શરૂઆતમાં બનકસાનું સરખત અથવા નીલિક્કરનું સરખત તોલો ૧ લેઈ તેમાં એક લીંકર ગલાસ પાણી નાંખીને સવારમાં પાવું. અને એ પરમાણે સાંજે પાવું અથવા કાસની તોલો ૧ લેઈ થોડા પાણી સાથે ઘુંટી તેનું નીતરું પાણી પાવું, એ પરમાણે દાડામાં બે અથવા ત્રણ વાર પાવું. અથવા બેદાનાનો કાવો, ચમચો ચમચો દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે પાવો. જો કાંઈજ દવા ન હોય તો બાવળના ગુંદરનું પાણી બતાવી તે મોટો ચમચો જારી દાડામાં ત્રણ અથવા ચારવાર પાવું, અથવા આંબલીનું સરખત ૧ ચમચો થોડા પાણીમાં નાંખીને પાવું. અથવા આંબલીને પલાળી તેનું પાણી કાઢી તે પાવું.

જો ઝાડો કબજા હોય તો સીડલીજ પાછેડરનો જીલાબ આપવો. અથવા એરંડીઆ તેલની પીચકારી મૂકરામાં મારવી, પણ ઝાડો લાવવાની મતલબથી સકત જીલાબ કદી આપવા નહીં. આ દરદ સાર થવા પછી પણ થોડા દાડા સુધી ગરમ વસતુ, દારૂ વીંગરનો પરજ રખાવવી.

જો આ રોગ સધજો સારો ન થાય પણ તેની થોડી અસર રહી જાય અથવા તે જીવો થાય તો તેનો ઉપાય હોજરીના જીવના દરદની બાબતમાં બતાવ્યા પરમાણે કરવો.

હોજરીનું જીવનું દરદ.

નીશાની — આ રોગની શરૂઆતમાં ખોરાક લીધા પછી એચેની લાગે, વખતે ઉછાજો થાય, બુખ બરોબર લાગે નહીં, માથું ફુખા કરે, અને

હાથ પગમાં કળતર થાય, એ પરમાણુ થોડા દાડા જરૂરી રેવા પછી પીપડી ઉપર ધીમો ધીમો ફુખાવો થાય અને હાથે દાખવાથી અથવા જમવાપછી એ દરદમાં વધારો થાય. ખાધા પછી ઉલટી થાય. અને ખાંધેલું અંત પાછું નીકળે. એ સાથે ખાટા ઓડકાર આવે. પેટ કુલેલું રહે, છા. તીમાં દાહ બળે અને ટુંકામાં આ રોગમાં લાંબા દાડાની બદલજમીની નીશાંતીઓ વરતાય પણ આ રોગમાં પીપડી ઉપર જાયુકનો ફુખાવો થાય છે જે લાંબા દાડાની બદલજમીમાં ઘણું કરી હોતો નથી.

ઉપાય—આ રોગમાં પણ લાંબા દાડાની બદલજમીની પેઠે ખોરાક ખાવામાં બહુ સાવચેતી રાખવી જોઈએ છીએ. વળી મસાલો, મરચાં અને ગરમ વસ્તુ તદ્દન આપવી નહીં. અને બને તેમ હલકા ખોરાક ઉપર આજીવન રાખવો. આરાઈ અથવા સાગુ ચોખાની કાંજી તથા ફુધ જેવા ખોરાક આપવો. દાળ, ભાત, તરકારી અથવા માંસ વીગરે બીજા કુલ આપવું નહીં. સાગુ ચોખાની કાંજી માફક ન આવે તો ગાંમડી ચોખાની કાંજી આપવી. કોઈ પણ જાતનો દારૂ આપવો નહીં.

જે પીપડી ઉપર ફુખાવો અને દરદ હોયતો તે ઉપર ર થી ૩ ઇંચ સમચોરસ કેથારીડીસ ટીસીયું બલીસ્ટર મારવું અને ચાર કલાક પછી તે કાઢી નાખી તે ઉપર અળસીની અથવા ઘર્જના લોટની પોલટીસ બાંધવી પછી ફાફાં આ ઉઠે કે તેને ફાફાંને સીમપલ ઓઈન્ટમેન્ટની પછી મારવી. એકવાર બલીસ્ટર મારવાથી ફુખાવો નરમ ન પડે તો તે રૂઝાણા પછી બીજી વાર મારવું. જે ઝાડો કમજ હોયતો સીડલીજ પાઉડરનો જીલાબ આપવો અથવા કમપાઉન્ડ રૂબાઈ પાઉડર એક દરમ સેઈ સાકરના સોરા તથા પાણીમાં મેળવી તે પાવું. અથવા એરંડીઆ તેલની પીચકારી ગુદામાં મારવી.

જે એથી દરદ નરમ ન પડે તો કારબોનિટ આવ સોડા ગરેન ૧૦ ને એક આંજસ પાણીમાં નાખી તે દાડામાં જે અથવા ત્રણવાર પાવું અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તેમાંથી ત્રણ પડીકાં કરી દાડામાં ત્રણવાર થંડા પાણી સાથે ફકાડવાં.

બીસમથી સખનાઇટરસ ... ગરેન ૩૦

કમપાઉન્ડ કાઇનો પાઉડર ... ગરેન ૧૫

જો આકારી અલીસે આવે તથા નબળાઈ હોયતો નીચે લખેલી દવાઓને સારી પડે મળવી એક ટમલરમાં રેડી અને તેમાં સીટરીક એસીડની બારીક ભુકી ગરેન ૧૫ નાખી ફીણ આવે અને સણસણાટ થાય તેવામાં સઘળું પાઈ દેવું અને એ રીતે દાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર તક આર કરીને પાવું.

સેસક્રુઇ કારબોનેટ આવ આમોનીઆ. ગરેન ૧૮
આ દવા ઝરીછે—એસીડ હાઇડ્રોસીઆનીક ડીહાઇડ્રેટ. ટીપાં ૩(ત્રણ)
કમપાઉન્ડ ટીચર આવ કારડામોમસ. ટીપાં ૩૦
ટીચર ઓપી ... .. ટીપાં ૫
પાણી ... .. આંહિસ ૧૧૧

ઉછાળો તથા પેટનું દરદ નરમ પડવા પછી નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ દાડામાં ૨ અથવા ૩ વાર પાવું જેથી કુવત આવશે.

બાઇકારબોનેટ આવ પોટાસ ... દરામ ૨
સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમટીક ... દરામ ૧૧
આમોનીઆ સાઇટ્રેટ આવ આએર્ન ... દરામ ૧
કોલમની આ ... આંહિસ ૫

હોજરીનું ચાંદુ.

નીશાની—ચાંદુ પડવા અગાઉ હોજરીનું જીનું દરદ ઘણી મુદત સુધી જારી રહે અને પછી પીપડીનું દરદ અને ફુખાવો ઘણા નાના પણ એક ચોકસ ભાગમાં હમિસાં થયા કરે. અને જમવા પછી દરદ વધે તથા ૩ થી ૪ કલાક સુધી વધેલુજ રહે, તેમજ બરડાના કાંઠામાં અને ધાણું કરી પીપડીવાળા ફુખતા ભાગની સામે ફુખાવો અને દરદ થાય. આધા પછો તરત આકારી આવે. અને આધિલુ અને ધાણું ખરે બાહાર નીકળી ગયા પછી આજરીને ચેન પડે. કોઈ વખતે ઉલટીમાં લોહી પડે અને આજરી દરરોજ લેવાતો જાય. જ્યારે આ સઘળી નીશાનીઓ જણાય ત્યારે હોજરીના અંદરના પડ અથવા અસતર ઉપર ચાંદુ પડુંછે એમ સમજવું.

સમ્ય—જે કારણથી હોજરીનુ જીનુ દરદ પેદા થાયછે તેથી આ રોગ પણ થાયછે

ઉપાય.—આ રોગમાં ખોરાક આપવામાં બહુ ઓકસી રાખવી જોઈ એ, કેમકે જે વસ્તુ ખાધામાં આવે છે તે માંદાને લાગવાથી છોલાય છે અને તેથી ખાધા પછી તરત દુખ વધે છે અને ઉલટી થાય છે. વાસ્તે સાચુ ઓખાની અથવા ખીજી કાંજી અને દુધ જેવા પાતળા ખોરાક ઉપર અને તેમ આજરીને રાખવો. અને કંઈ પણ નકરે ખોરાક આજરી ને આપવો નહીં.

જો ઉલટી બહુ થાય અને ખોરાક ટકે નહીં તો જે ભાગ દુધ અને એક ભાગ ચુનાનું પાણી ભેળાને થોડું થોડું પાવું, અને જે ચાર દહાડા સુધી એજ પરમાણે પાયા કરવું. પીપડી ઉપર દરદ થતું હોય ત્યાં અળસીની પોલટીસ દહાડામાં ત્રણવાર બાંધવી. અથવા રાઈની પટી મારવી જે દરદ ઘણું હોયતો ટરપેનટાઈન ઓપડી કુલાનલનો સેક કરવો. સાફ થવા પછી સાકર, ખીર, વાઇન અને કોઈ પણ ગરમ વસ્તુ પણ દાહડા સુધી આપવી નહીં. આ રોગમાં હોજરીના જીનુ દરદનો સંધર્ષ ઉપાય કરવો.

દરદ નરમ પડ્યા પછી નખખાઈ રહે તે દુર કરવા સાફ નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ફ્રીઝિટ કવીનાઇન સોટરસ... ગરેન ૧૫

કોલમની ચા. ... આંજીસ ૩

ગુરદાનો તીક્ષણ સોળે.

નીશાંતી—કમરમાં ઘણું કરીને એક તરફ અકરસાટ અને બાર લાગે, પછી એ જગ્યામાં જોરમાં દુખાયો થાય. અને કમરને જોરથી દાખવાથી અથવા બેસીને વાંકુ વળવાથી અથવા ખાંસી કીધાથી અથવા જોરમાં ચલાસ લીધાથી કમરનું દરદ વધારે થાય છે. એ દરદને લંધિ આજરીથી વાંકુ વળાય નહીં અને આજરી દરદથી બેચેન રહે. આ સાથે ઉલટી બહુ થાય. અને તાઠ ચડીને તાવ આવે, જે તરફ દરદ હોય તે તરફનો પગ

અને જાંઘ પછી બારે લાગે, તે જાણે જીડો પડી ગયો હોય, એમ જાગે અને તેમાં ફુખાવો પણ થાય અને એજ તરફની ગોળીમાં પણ ફુખાવો અને ખેંચાવો થાય, પેસાળ કરવાની હાજત ધડીધડી થાય તોપણ પેસાળ બહુ થોડો અને ઘણો લાલ આવે. તાવને લીધે આંખરીનું શરીર ગરમ લાગે. નાડી જીતાવળી ચાલે. માથુ ફુપે, જીભ ઉપર બહુ સફેત થર રહે. પાણીની તરશ લાગે. ઝાડો કમજાર રહે અને આંખરીનો ચેરો ફુપ્ય બરેલો તથા આતુ-૨ દીસે.

સમ્યક્—પડી જવાથી અથવા કેડ ઉપર કંઈ પણ પરકારનો માર પડવાથી અથવા ઘોડા ઉપર અથવા ગાડીમાં બેથી લાંબી મુસાફરી કરવાથી કેડમાં આંચકો લાગે તો તેથી અથવા ગુરુદાની રેતીના રોગમાં અથવા સરદ હવાથી અથવા હલકો ખોરાક ખાઈ બહુ દારૂ પીવાનો માવરો રાખવાથી આ રોગ પેદા થાય છે, રસ કપુર અથવા ટરપેનટાઈન અથવા કોઈ પણ પેસાળ લાવનારી ચીજ બેઅર્થાન્ને વાપરવાથી આ રોગ થાય છે.

ઉપાય—આ રોગની સરઆતમાં જો આંખરી નયજો ન હોય અને નાડી મોટી અને બરેલી હોય તો કેડ ઉપર દરદની જગ્યાએ કર્પોંગ ગલાસ મુકી ઘોડું લોહી કાઢવું અથવા ૧ થી ૧૫ ડાળન જળો મેલાવવી અને પછી ફલાનલનો સેક કરવો. ત્યાર પછી જો દરદ ઘણું હોય તો કેડ સુધી ગરમ પાણીના વાસણમાં આંખરીને વાધી વા કલાક સુધી બેસાડવો. ઝાડો લાવવા સારૂ બે મોટા ચમચા બરી એરંડીયું તેલ ગરમ પાણીમાં અથવા ચામાં મેળવી પાવું. અથવા કમપાઉન્ડ જલપ પાઉડર ગરેન ચાલીસને ગરમ પાણીમાં નાંખી પાવું. અથવા સુતામખીની ચા બે આંગૂસ લઈ તેમાં સીરએસત તોલો વા અથવા ગરમાળાનો ગર તોલો ૧ નાંખી મેળવી ગાળીને સમજી પાવું. આંખરીને સુવાડી રાખવો. હવાની સરદી પ્રમાણે ગરમ લુગડાં આઢાડી રાખવાં, ખોરાકમાં એક બે દહાડા સુધી કાંજી પાવવી. આ રોગમાં અળસોની ચા દહાડામાં બેવાર પાણીન બદલે થોડી થોડી આપવી.

ઉપલા ઉપાય કરવા પછી બીજો દહાડો તાવ તથા ફુખાવો નરમ પાડવા સારૂ ત્રીજે જામેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ બરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

લાઈકર આમોનીઆ એસોટીસ ...	આંઉસ ૧
ટીચરઓપી. ...	ટીપાં ૧૫ (પંદર)
વીનમએનટીમોનીઅલ ...	ટીપાં ૩૦
કપુરનું પાણી ...	આંઉસ ૨

ઉત્તરી ઘણી થતી હોય તો ઉપલી દવામાંથી વીનમએનટીમોનીઅલ નામની દવા કાઢી નાંખીને બીજી સમજી પાવું. અને આકારી એસાડવા સાથે ખરફના નાના કડકા મોઢામાં રાખવા આપવા.

ઉપલી દવાથી દુખાવો નરમ ન પડે તો ડોવરસ પાઉડર ગરેન ૧૫ માંથી ત્રણ પડકાં બનાવી દહાડામાં ત્રણ વાર થંડા પાણી સાથે ફકાડવાં. આ રોગમાં પેસાળ ઘોડો અને બહુ લાલ આવે છે. તેથી પેસાળ વધારે લાવવાની મતલબથી સુરોખાર અને એવી બીજી પેસાળ લાવનારી સોળે આપવી નહી કેમકે તેથી ગુરુદા ઉપર લોહીનો જોસ વધારે થાયછે.

ગુરુદાનું જીવુ દરદ.

નીશાની—કેડમાં ભાર જોજ હાગે અને ધીમુ દુખ્યા કરે, પીસાળ ઘણો ઘોડો અને લાલ રંગનો આવે, પીસાળ કરવાની હાજત ઘણી વખત થાય, આજારી લેવાતો જાય અને દર સાંજે ઝીણા તાવ આવે. પીસાળ જરા ગલ્લો અને હળદીઆ કાગળથી તપાસવાથી તેમાં ખારનો ભાગ વધારે જણાય. એ બીમારી લાંબા દહાડા જારી રહેવાથી વખતે ગુરુદાનો સોળો પાક ઉપર ચઢેછે ત્યારે પેસાળ સાથે લોહી અને પડે પડેછે.

ઉપાય—આ રોગ નરમ પાડવા સાથે દરરોજ કેડ ઉપર કપોંગ અથવા વેહેનુર મુકવાં. ઝાડો કપજ હોય તો એરંડીઆનો જીલાય આપવો. પછી તાવ તથા દુખાવો નરમ પાડવા સાથે નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

લાઈકર આમોનીઆ એસોટીસ ...	આંઉસ ૧
ટીચરઓપી ...	ટીપાં ૧૫ (પંદર)
વીનમએનટીમોનીઅલ ...	ટીપાં ૩૦
કપુરનું પાણી ...	આંઉસ ૨

ઉપલી દવાથી દરદ નરમ ન પડે અને જ્યારે ગુરુદામાં પડે થાય અને તે પેસાળ સાથે પડે ત્યારે જીકુની આ આંઉસ છો લેઈ તેમાંથી ત્રણ ભાગ કરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

અથવા—જુના દરદમાં અથવા ગુરદામાં પૂર થાય ત્યારે અળસી તથા તુખમે ખતમી તથા મેથી, દરેક તોલ્લો ગા લેઈ સધળાને ખોખરું કરી તે ઉપર અખળતું પાણી ત્રણ વાઈન ગલાસ રેડી તેની આ તઈયાર કરવી અને તેમાંથી ત્રણ ભાગ કરી દહાડામાં ત્રણવાર આપવી.

પેશાબ નહીં પેદા થવાનો રોગ.

નીશાની—માવરો કરતાં લાંબા વખત સુધી પેશાબ બનતો નથી તેથી આવતો નથી ત્યારે આભરતિ બેચેચા અને ઉતપાત થાય છે પછી ઉછાળો અને ઉલટી આવે, પીઠ તથા કમરમાં ભારખોજ લાગે તથા તે જગામાં દરદ થાય, માથુ બહુ દુખ્યા કરે, આંખ લાલ થાય અને વખતે આંખો એરો પણ રાતોં થાય, અંગ ગરમ થાય અને નાડી ઉતાવળી ચાલે અથવા તાપ આવે. જો એક બે દાડા પેસાબ ન બનેતો આભરતિ કેડની માફક જણાય તો તે સુસત પડી રહે અને કાંઈ તેને કહીએ તો તેનો બરાબર જાણ નથી, પછી બેહોસ થાય, ત્યાર પછી વખતે હાય પગ એચાય તેને તણાય, પછી બે હોસામાંથી તે પાછો હોંશીઆર થાય, કેટલીક વેળા પેસાબની વસતુઓ પરસેવાને રસતે નીકળે છે ત્યારે એ રોગીનો પરસેવા મુતના જેવો ગંધાય છે. આ રોગમાં પેશાબ ગુરદામાં બનતો નથી તેથી પેડુ પોચું રહે છે. અને પેશાબ થતો હોય અને આટકી ગયો હોય તો પેડુ કઠણ લાગે છે. વાસતે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ, કોઈ વેળા ઉપલી નાશાનીઓ ધોમે ધોમે જણાય છે. પણ કોઈ વેળા થોડા વખતમાં આભરતિએ જાણે અફીણ ખાધું હોય તેમ કેટલું બે હોસ થાય.

સમ્બ—આ રોગ ઘણું કરી બીજા રોગમાં પાછળથી થાય છે. સીતળાને અજીતા એવી તાવમાં, જલદ જરૂરી તાવમાં, ગુરદાના તીક્ષ્ણ સોજામાં, કોષિરાના રોગમાં, કમરમાં કાંઈ વાગવાથી, ગાઉટમાં અને બીજા કેટલાએક રોગમાં સરદી તથા બીનાસની માઠી અસરથી પેશાબ ગુરદામાં બનતો નથી પણ કોઈ વેળા ઘરડા માણસને તેમજ કોઈ વેળા શરીરમાં માતેલા માણસને દેખીતા રોગ બીના પેશાબ આવતો નથી.

અને તેનો તપાસ કરવાથી માલમ થાયને કે પેશાબ બનતોજ નથી. પેશાબને રસ્તે લોહીમાંથી કેટલીએક ખરાબ વસ્તુઓ જીદી પડે છે. તેથી જ્યારે ઉપલા કોઈ કારણથી પેશાબ પેદા થતો નથી ત્યારે લોહીમાં એ ખરાબ વસ્તુઓ રહી જાય છે. અને એવું ખરાબ લોહી શરીરમાં ફરવાથી ઝેરના જેવી અસર થાય છે.

ઉપાય—આ રોગ બીજા રોગોમાં થાયતાં અસલ રોગનો ઉપાય કરવાથી પેશાબ ગુરુદામાં બની છુટે છે. કાંઈ પણ રોગમાં પેશાબ ન બને અને તેથી ન આવે તો કેડ ઉપર રાઇની પટી મારવી અથવા ગરમ પાણીમાં આત્મરીન ખેસાડવો અને ત્યાં ફાયદો ન જણાય તો કમર ઉપર બલીસ્ટર મારવું. જો આકારા ન હોય તો ૩ થી ૪ ગરેન ક્લોમલને સાકરના સીરામાં મેળવી ચટાડવું, અને એથી ચાર કલાકમાં ઝાડો સારી પેઠે ન આવે તો એપસેમસાઈટ દરમ ૩ થી ૪ લેઈ તેને બે આઉસ સુનામખીની ચામાં મેળવી સઘળું પાવું. જો આત્મરીન ઉલટી બહુ થતી હોય અને દવા ન ટકી શકતી હોય તો એરંડીયાની પીચકારી ગુદામાં મારવી. એ ઉપાય શીવાય જે અસલ રોગ થયો હોય તેનો ઉપાય કરવો. પણ કંઈ પણ દેખીતા રોગ શીવાય ઉમરે પોચેલા અને માતેલા માણસને પેશાબ ન આવે અને પેડુમાં પેશાબ હોય એમ પણ ન જણાય તો તેને પણ શરૂઆતમાં ઉપર આપેલા ઊપાયો કરવા. તથા કમર ઉપર ટરપેનટાઈન લીનામેન્ટ અથવા લીનામેન્ટ કેમફર, ઓપડી કલાનલનો સેક કરવો અથવા કમર ઉપર વેહેતુર મુકવાં. જો આત્મરી નોરાવર હોય અને તેની નાડી બરેલી હોય તો કમર ઉપર કપોંગ ગલાસ યુકી થોડું લોહી કાઢવું અને પછી ઉપર કહેલી જીલાબની દવાઓ આપવી. પણ એ ઉપાયથી પેશાબ ન થાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક વાઈન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. એ દવાથી પેશાબમાં આગ બળે તો તે દવા બંધ કરવી.

ટીંચરઆવ કૈથારીડીસ	...	ટીપાં ૩૦
સ્પીરીટ આવ નાઇટરોક ઇથર		દરમ ૧૫
સીરપ આવ જુંજર	...	દરમ ૨૫
કેમફર વોટર	...	આઉસ-૫૫

ઉપલી દવાથી કાંઈ ફાયદો ન જણાય તો નીચે લખેલી દવાઓને સારી પેઠે મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

આદિલઆવ ટરપેનટાઈન ... ટીપાં ૪૫

સ્પીરીટઆવ નાઇટરીક ઇથર... દરામ ૨

પોટાસા નાઇટરસ ... ગરેન ૨૦

આદિલઆવ કાળુપુટી ... ટીપાં ૬

પાંણી ... આંઉસ ૩

ઉપલી દવાઓથી પણ પેસાળ ન આવે અને આંખરીને ખેહાસી આવવા માંડે તો પરસેવો લાવવાની દવા આપીને પરસેવાને રસતે પીશા. બની અવગુણી આળે કાઢવી, જેથી તેનું ઝર ચડશે નહી. વાસતે નીચે લખેલી દવાનાં ત્રણ પડીકાં કરી એક પડીકું દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે ફકાડવું.

ડોવરસ પાઉડર ... ગરેન ૧૫

પોટાસા નાઇટરસ ... ગરેન ૩૦

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

દાડમના દાણાનો રસ રૂ. ૫ ભાર, તેમાં જવખાર વાલ એક, સુરોખાર વાલ એક નાખી દરરોજ પાવો.

પેસાળ ટપકવાનો રોગ.

નીશાની—પેસાળ જે અખતીઆર ટીપુ ટીપુ આપ્પો દાડો આવા કરે, તેથી લગડાં બગડે અને તેનો વાસ ખરાબ લાગે. ભંગના કાતરા અને પીસાબની જગો લાલ થાય અને તેના ઉપર અખાઈ જેવી લાલ ફણગીઓ થાય તેમાં કીડ બહુ લાગે. વખતે એ ટુકાણે ચાંદાં પડી આવે, અને કીડ તથા ચાંદાના દરદથી આંખરી હેરાંત થાય.

સખળ—આ રોગનો સખળ સમજવા પેલાં. આ વાત ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે પીસાબનો પુકો માંસની કોથળીનો બનેલો છે અને તે સંકોચવાથી પીસાબ બાહાર નીકળે છે તેમજ પુકાના મોઢા આગળ માંસના સાકા ગોળ ફરીવળીને એ મોઢાને બંધ કરે છે અને જ્યારે પેસાબ

ખાહાર કાઢવાની હાજત થાયછે ત્યારેજ એ માંસના સાકા ઢીલા પડેછે. જેથી પેસાળ ટુકામાંથી ખાહાર નીકળેછે. હવે જ્યારે ટુકામાં પથરી હોવાથી અથવા સફરામાં ક્રમ હોવાથી. થંડીની અણુઓતી અસરથી. અથવા ધાર્તીથી ટુકાની માંસની કોથળીમાં આંકડી આવેછે ત્યારે તેમાં થોડે પેસાળ હોયછે તોપણ આંકડીના ગેરથી નીકળી પડેછે. વળી તેના મોઢા આગળના માંસના સાકામાં નબળાઈ થવાથી તેની શંકોચવાની શક્તી ઓછી થાયછે અથવા મુદલ જતી રહેછે અને તે મુજબ થોડો વાર રહીને અથવા જલદી જલદી પેસાળ બે અખતીઆર ટપકા કરેછે. એ ભાગમાં ઘણા સખભોથીનબળાઈ થાયછે. જેમ કે બેઆંદાજે દારૂ પીધાથી. ઘણો સ્ત્રી સંભાગ કરવાથી. પેસાળની જગો ઉપર વાગવાથી. ગોળીની નીચેની આંમડીની સીવણુ આગળની જગા પાકી જવાથી. હમેલના બારથી ઉપર કહેલા માંસના સાકા નબળા થાયછે અને તેથી ટુકાનું મોઢું ખુલુ રહેછે.

ઉપાય—પેદુમાં ડુખાવો થાય અને પથરીની અથવા ટુકાના વરમની નીશાની જણાય તો પેદુ ઉપર સેક કરવો. આજરોને ગરમ પાણીમાં ખેસાડવો, કમર ઉપર વેહેતુર મુકવું અને ૧૫ ટીપાં ટીઅરએક્સી એક વાઇન ગલાસ પાણીમાં નાખી તે પાવું અને જરૂર જણાય તો એ પરમાણે દાડામાં બે વખત પાવું.

જો પેદુમાં ડુખાવો તથા ઉપર કહેલા રોગની ખીજ નીશાની ન જણાય તો તે ટુકાના મોઢા આગળના માંસના સાકાની નબળાઈથી થયું છે એમ ધારવાને કારણ મળેછે. માટે એ ભાગમાં ગેર લાવવા સાર નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ દાડામાં ત્રણવાર પાવું.

ટીઅર આવ કુંધારીડીસ	..	ટીપાં ૩૦
ટીઅરફૂરી પરકલોરીડ	...	ટીપાં ૪૫
સોરપ આવ હેમીડસમસ	...	દરાંમ ૩
પાણી	...	આંજીસ ૨૫

ઉપલી દવા બે ચાર દહાડા જરૂરી રાખવાથી પીથાળમાં અગત બળે તો તરત બંધ કરવી અને એકલુ ટીઅરફૂરી પરકલોરીડ ટીપાં ૧૫ ને એક આંજીસ પાણીમાં નાખી સવારમાં પાવું અને એ પરમાણે સાંજેપણ

આપવું. પણ એ દવા થોડા દહાડા આપવાથી કાયદો ન જણાય તો નીચે લખેલી દવાઓને સારી પેઠે મેળવી તેમાંથી ૧ સરખી ગોળીઓ ખનાવી એમાંની એક ગોળી દાડામાં બે વાર પાણી સાથે ગળાવવી. એ ગોળી થોડા દાડા જરૂરી રાખીને એક બે દાડા બંધ કરવી અને તે દરમિયાન બીજી દવા આપવી. પછી પાછી જરૂર પડે તો એ જરૂરી કરવી અને એ આપતી વેળા ને ગળામાં આગ બળે, પેટમાં દરદ થાય અથવા ઊંછાળો થાય તો તે બંધ કરવી.

ઝીંકસીસલફસ ... ગરેન ૧૨

એક્ટ્રાક્ટઆવ નકસવામીકા ... ગરેન ૩

એક્ટ્રાક્ટઆવ જેનશીયન ... ગરેન ૧૨

પેશાબમાં ને હળદીઓ કાગળ ભેળવાથી તે ઘણો લાલ થઈ જતો હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એકવાઇન ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવી.

એસીડનાઇટરો મ્યુરીઆટીક ડીલુટ ... ટીપાં ૩૦

ટ્રોચર આવ હાયપોશીયામસ ... ટીપાં ૪૫

ડીકાકસન આવ પરેરા ... આઉસ ૬

ઘડપણમાં વખતે આ રોગ કોઈ દવાથી સારો થતો નથી ત્યારે કો-પ્લાના બારીક બુકાની પોટલી કરી લંગોટ સાથે પીશાબની જગ્યા આગળ બાંધી રાખવી. જેથી પેશાબ કોયલામાં ટપકા કરશે અને તેનો ખરાબ વાસ નહિ લાગે તથા ચાંમડીને લાગી ચાંદાં નહિ પડે. બાળકને ઊંઘમાં પેશાબ આવેછે તે વીશે બાળકના રોગમાં આવશે.

ધુજતો લકવો.

નીશાની—ઘણું કરી આ રોગ વગર ચેતવે એક હાથમાં અથવા ગરદનમાં પેહેલે સર થાય, જેથી આજરનીના હાથ અથવા તેની ગરદન હાલા કરે, વખતે થોડાજ ભાગમાં આ રોગ થઇને જનમ સુધી અટકી જાય, અને કોઈની ગરદન તો કોઈનો એક હાથ આપો દાહાડો ધુજા કરે પણ તેના કાંમકાજમાં હરકત ન પડે પણ વખતે થોડી મુદત ગયા પછી આ

રોગ ધીમે ધીમે વધતો જાય અને હાથ તથા પગ સઘળા ધુળ કરે, પગ ધુળે તેથી સ્થીર ઉભુ ન રહેવાય, તેમજ હાથ હાલવાથી કામમાં હરકત પડે અને વખતે એટલોતો ધુળે કે તેનાથી ખાવાનું પણ ન ખવાય, પછી ચાવવાની અને ગળવાની શક્તી ઓછી થાય, મોઢામાંથી બે અખતીઆર થુંક નીકળા કરે, આંખનીથી બરાબર જાલાય નહી, આંડો અને પેસાબ બે અખતીઆર આવે કરે, અને ઊંઘમાં પણ આંખનીથી શરીર ધુળ કરે.

સમ્બન્ધ—ઘડપણ અને નખખાઈમાં પા રોગ વધારે થાય છે, ઘણી થંડી અને ભીનાસની અસરથી, ઘણો સ્ત્રીસંભોગ કરવાથી, બે અંદાજે દારૂ પીવાથી, અને એ સીવાય બીજા જે કારણોથી અરધાંગ પેદા થાય છે, તે આ રોગને ઉત્પન્ન કરે છે.

ઉપાય—આંખનીને સારી હવામાં રાખવો, જલદી જરૂર પત થાય, એવા કુવતવાળા ખોરાક આપવો, અને શરીરમાં શક્તી લાવવા સાર નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી સવાર સાંજ પાવું.

સોલ્યુશન આવ સ્ટ્રીકીનીઆ ... મીનીમ ૩૦
કરીઆતાની આ ... આંઉસ ૩

અથવા—નીચે લખેલી દવાઓની બાર ગોળીઓ બનાવી અંકેક ગોળી દાહાડામાં બેવાર ગુળાવવી.

એકસ્ટ્રાક્ટ આવ નકસવોમીકા ... ગરેન ૬
ઑકસીસલફસ ... ગરેન ૧૨
એકસ્ટ્રાક્ટ આવ જોનસીઅન ... ગરેન ૧૨

જે ઘણા સ્ત્રીસંભોગ રાખવાથી થયું હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ટ્રીચરફેરી પરકલોરીડ ... ટીપાં ૪૦
ટ્રીચર આવ કેથારીડીસ ... ટીપાં ૧૫
સલફેટ આવ કવીનાઇન ... ગરેન ૬
પાણી ... આંઉસ ૩

ઉપલા ઉપાયો થોડી થોડી મુદત સુધી અજમાવવા, પીવાની દવા આપતીવેળા બરડાના કાંઠા ઉપર નીચે લખેલી જે દવા મળે તેમાંનો એક દરરોજ મસળી અને પછી ગરમ પાણીથી શરીરને સારી ધેંઢે ઝારવું.

લીનીમિન્ટ આવ ટરપેનટાઇન

અથવા લીનીમિન્ટ આવ કેમફર

અથવા લીનીમિન્ટ આવ કેમફર ઓ

અથવા કમપાઉનડ લીનીમેન્ટ આવ મસટર.

જો સંધીવા થવાથી આ રોગ થયો હોય તો જ્યુના સંધીવામાં બતાવ્યા પરમાણે ઉપાયો કરવાં.

ચેહેરાનું ફરી જવું.

નીશાની—ચેહેરાની એક બાજુ રથાર અને ખાલી લાગે, મેઠાનો એક ખુણો ખેંચાઈ જાય, આખરી હસે અથવા રવે. અથવા ધુસો કરે તો ચેહેરાની એકજ બાજુ ઉપર તે માણસ પડે. અને જુઠી પડી ગયેલી બાજુ જેમની તેમ રહે. જુઠી બાજુ તરફની આંખ બરાબર બંધ ન થાય. જ્યેથી તેમાં કચરો વખતો વખત જાહેર તેને રદ કરી નાંખે. આખરી પાસે ડુક મરાઈએ તો તે તરફનો ગાલ કુલે નહીં. જો કપાળને કરચળી વાળવાને કહીએ તો સાજી બાજુની કરચળી વળે અને જુઠી બાજુ સાફ રહે. ખોરાક ખાતો વેળા અથવા પાણી પીતાં થોડો એક ખોરાક જુઠી બાજુ તરફથી બહાર નીકળી પડે.

સખખ—ઉપલી નીશાની અરધાંગમાં પણ થાયછે, એટલે શરીરનો અરધો ભાગ જુઠો થાયછે. તેની સાથે ચેહેરાનો અડધો ભાગ પણ જુઠો પડેછે પણ જ્યારે ફક્ત ચેહેરાની એક બાજુનો લકષો થાયછે ત્યારે અરધાંગ જુઠો એ બીમારીમાં ઘણું ફરી જોખમ હોતો નથી. અકસર ફરી આ બીમારી ભિભના કોઈ ભાગમાં રોગ થવાથી ઉત્પન્ન થતો નથી. પણ જો જ્ઞાન અને ગતી તંતુથી ચેહેરાના ગોસને લાગવાની તથા હાલવાની શક્તી છે તે નસોને કંઈ નુકશાન થવાથી એ બીમારી ઉઠેછે. જેવું કે કાનની આગળ વાગવાથી અથવા જખમ થવાથી, ચેહેરાની નસોને નુકશાન પોંચે તો તેથી અથવા કાનમાં વરમ અને દરદ થાય તો તેથી અથવા ક્રિહલા દાંતના દરદથી અથવા વખતે ગરદનમાં ચાંદ થઈને તે આ નસો પર દબાણ કરે, તો તેથી અથવા ચેહેરાની બાજુને ઘણું વખત થોડો પવન લાગવાથી આ બીમારી ઉત્પન્ન થાયછે.

ઉપાય—આ રોગ થવાનું કારણ સૌથી કાઠી તે પરમાણુ ઉપાય કરવો. જો લાગવા પછી અથવા ઘંડા લાગવા પછી થોડા તાવ સાથે આ રોગ શરૂ થાય અને એહેરાના કોઈ ભાગમાં ડુખાવો અને દરેક હોય તો રોગીની બાજુ તરફના કાનની પાછળ બા યી ૧ ડબ્બન જો એલવી અને ઉપર પોલટીસનો સેક કરવો તથા ઝાડો સાફ લાવવા નીચે લખેલો સમ્પૂર્ણ જુલાબ પાવો.

એપસેમ સાલ્ટ ... દરમ ૪

સોરબેસત... ... દરમ ૨

મુનામખીનીઆ ... આઉસ ૧૧

આજરોને કાંજુ જેવા હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો. ખીન્ને દાહાડે પલમરસ પીલ ગરેન ૧૦ માંથી ગોળી એ બનાવી ૧ સવાર સાંજ ગળાવવી. એ એચાર દાહાડા સુધી એ ગોળી જરૂરી રાખવી. અથવા કાન પાકી તેમાંથી પર નીકળતું હોય અને કાનમાં દરેક થાય તો કાનની પાછળ બલીશ્ટર મુકવું, અને કાનના દરેકનો ઉપાય કરવો.

પણ કોઈ ડુખાવો અથવા સોજની નીશાની વીના આ રોગ થાય તો જો એલાવવી નહીં. પણ ફરી ગમેલા ભાગ ઉપર ફૂલાનલનો સેક કરવો અને ઝાડો સાફ લાવવા સાફ ઉપર કહેલો જુલાબ આપવો અને ત્યારપછી નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ બરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

પોટાસા આઇઓડાઇડ ... ગરેન ૧૨

લાઇકર પોટાસી ... દરમ ૨

કમપાઉનડ ડીકાકસન આવ સારસાપરીલા.આઉસ ૬

ફીલપાએ—પગ જડા થવાનો રોગ.

નીશાની—આ રોગ ઘણું કરી તાવ સાથે શરૂ થાય છે જેથી આજરોનું અંગ ગરમ થાય છે. ઉછાળો તથા ઉલટી આવે. માથામાં દરેક થાય. અને તે સાથે જંગના કાતરામાં વેર તણાય અને જંગના કાતરાથી તે છેક ઝુંટણ સુધી જંગની અંદરની બાજુ પર જડી થકત દોરડી

જેવી નસ તણાઈ આવે, જે લાલ હોય અને હાથ લગાડવાથી વધારે દુખે, થોડા વખતમાં આખો પગ સુજી આવે અને દરદને લીધે જરાપણ હીલવાય નહિ. એ ત્રણ દાડા પછી પાછુ તાવનું તથા પગનું દરદ ઓછુ થાય. પણ પગનો સોજો થોડો રહી જાય. વળી થોડી મુદત પછી પાછુ જોર થઈ આવે અને એ પરમાણુ થયા કરવાથી છેવટ પગ બહુ ભારે અને જડા થઈ જાય. પણ સઘળી વખત જોરમાં તાવ તથા ભારે દુખાવો હોતો નથી. વખતે જાંગના કાતરા આગળ જરા વેર તણાઈને સેજ દુખાવા સાથે પગ સુજી આવેછે.

ઉપાય—જો જોરમાં વેર તણાઈ આવે. જાંગના કાતરા આગળ ધણું દરદ થાય, આભરી નખજો હોય અને દરદ થવાને એક બેથી વધારે દાડા ન થયા હોય તો જાંગના કાતરા આગળ વેર તણાઈ હોય તે ઉપર ફરતી ૧ થી ૧૫ ડબ્બન જળો મેલવી. પણ જો દરદ ધણું જોરમાં નહોતું અથવા આભરીનું શરીર નખજી હોય તો જળો મેલાવવી નહિ. અથવા જો પગ ઘણા લાલ થયા હોય અને તેમાં આગ અગત ઘણી બળે તથા દુખાવો બહુ થાય તો તે ઉપર નીચે લખેલા લેશનમાં લુગડુ બોળી તે ઉપર બીનુનેબીનુ મુકા કરવું.

ગોલારડવાટર

...

દરામ ૨

ટીચરઓપી

...

દરામ ૨

પાણી

...

...

આઉસ ૧૦

અથવા— પીચોરીનાં પાંતરાંના રસમાં સુખડ તથા રતાંજળીને સારી પડે ધસાને તેના જરા જડા પાણીમાં લુગડુ બોળી મુજલા ભાગ ઉપર મેલા કરવું.

જો આભરીની ઝાડો કબજ હોય તો એપસંમસાલટનો જીલાય અથવા કમપાઉન્ડ રૂબારૂ પાઉડરનો જીલાય આપવો. અને ત્યાર પછી તાવ હોય તેને નરમ પાડવા નીચે લખેલી દવામાંથી અકેક ગલાસ દર ત્રણ કલાકે દહાડામાં ચાર વાર પાવું. એ દવા આપતી વેળા જો ઝાડો કબજ રહે અને જીભ ઉપર સફેત થર જણાય તો એના દર ખોરાકમાં ૧ થી ૧૫ દરામ એપસંમસાલટ નાખીને પાવું અને ઝાડો ખુલાસેથી આવે એટલે એપસંમસાલટ બંધ કરવું.

ખાઇકારબોનિટઆવ પોટાસ	...	ગરેન ૪૫
પોટાસા નાઇટ્રસ	...	ગરેન ૪૦
સ્પીરીટઆવ નાઇટ્રીકઇથર	...	દરામ ૨
મીથુસીલિન આવ ગમઅકેસીયા...	આંઉસ ૧	
પાણી	...	આંઉસ ૩

આબરની સુવાડી રાખવા. તેને કાંજી જેવો હલકો ખોરાક આપવો અને સુજેલા પગ નીચે તકીયો મલી તેને જાંઝો રાખવો. એ ઉપાયથી બે ત્રણ દાડામાં તકાવત પડશે.

કદાપી પગનો સોળે તથા ફુઆવો બહો જોરમાં ન હોય અને પગ જરા લાલ થયો હોય તો વેર તણાએલી હોય તે જગો ઉપર ફલાનલનો અથવા ખસખસના પોસનો સેક દહાડામાં બે ત્રણ વાર કરવો.

ફુઆવો નરમ પડવા પછી પગ સુજેલા રહે, તે ઉપર પગનાં આંખાંથી તે છેક જાંગના કાતરા સુધી ગરમ ફલાનલની ખાંડેળ ખાંધી રાખવી અને તેના ઉપર થંડું પાણી રેડી બીનિલુજ રાખવું અથવા નીચે બાજેલા પાણીમાંથી બીનિલુ રાખવું.

ગોલાર્ડ વાટર	..	દરામ ૨
ટીઅરઆપી	...	દરામ ૨
પાણી	...	આંઉસ ૧૦

અને આબરની હાલચાલ કરવા દેવી નહી. તથા નીચે બાજેલી દવામાંથી એક લીકરેગલાસ બરી દાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

પોટાસા આઇઓડાઇડ	...	ગરેન ૧૨
લાઇકર પોટાસા	...	ટીપાં ૪૫
ટીઅરઆવ હાઇઓસીઆમસ	..	દરામ ૬
ખારકનો ઉકાળો	...	આંઉસ ૩

પાટો જથુકે ખાંધી રાખવાથી થોડા દાડામાં પગ પાછો અસલ જેવો થશે પણ જો પહેલાંથી તજવીજ નહી રાખી તો સોળે પથરાઈ જશે અને પછી તે જવો મુશ્કેલ થશે.

ઉપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

મજાડાનાંખીજ, ઉપસેક, ધતુરાનાંખીજ, મુંદ, ચણેદાળિયું, એ સરખા બીજાંજેલું ફુલમાં ખરખરવાથી તેઓ સેપ દરેકેજ કરવો—

બેસુધી-બેહોશી.

નીશાની—પેહેલાં આંખરીને સુસ્તી લાગે. અને બે ચેની થાય, પે.
ટમાં ચુંયારો થાય. આંખે અંધારાં આવે. ચેરો ફીકો મારે. હોઠ ધુન્ને
અને હાથપગ થંડા થાય એ વેળા આંખરીની નાડી તપાસી હોય તો
તે ઘણી નાની લાગે. આવી હાલત થોડો વખત ચાલવા પછી તદન બે-
હોશ થવાને બદલે આંખરી પાછો તંદુરસ્ત હાલતમાં આવે. અથવા વ-
ખતે તે તદન બેહોશ થઇ જાય અને તેની નાડી છેક મેસી જાય અને
વખતે તે માણુમ પણ ન પડે. અંગ ધાણું બ્યંડું થાય. પરસેવો પડે. દમ
ગભરાએલો આવે અને છાતી ધડકવા કરે. બેહોશી વખતે એક બે મી-
નીટ રહે અને વખતે કેટલીક મીનીટ જવા વીના તેમાંથી હુશીઆર થાય
નહી, જેમ હુશીઆરી આવતી જાય તેમ નાડી પાછી ધામિ ધામિ દોડવા
માંડે. થંડુ થએલું અંગ પાછું અસલ માફક થવા માંડે તથા ફીકો પડેલો
ચેરો પાછો અસલના રંગનો થાય. વખતે છાતી બંધાઈ જાય અને
આંખરી અંદરથી થોડો હુશીઆર હોય તોપણ તેનાથી ખાલાઇ શકાય
નહી પણ સઘળી વેળા બેહોશી થવા પેહેલાં ઉપર કહેલી ચેતવણીની ની-
શાનીએ જણાય નહી. પણ ધાસ્તી વીગેરે અણચીતા બનાવથી કંઇ છિ-
ન્નારો મળ્યા વગર એકદમ માણુસ બેહોશ થાયછે.

સખખ—પોચા મીઠાજવાણાને આ રોગ જલદીથી થાયછે. બીક,
ધાસ્તી, દીલગીરી, બીહામણાં સપનાં અને દેખાવો, કમકમાટ બરેલા ડુ-
ખના અને લડાઇના હેવાણો, ઘણી ખરાબ એ અથવા વાસ આ રોગને
પેદા કરનારાં મુખ્ય કારણોછે. તેમજ પેટ ઉપર કાંઇ વાગવાથી, ગોળ ચ-
કરના આકારમાં દોડવાથી, ચુંકાના અને બીજા તીક્ષ્ણ દરદથી, અણ
ચીતવી બેહદ ખુશીથી, ઘણો ભુખમરો અથવા અપવાસથી અથવા કાંઇ
પણ બંધાણની ચીજ એકદમ થોડી દીધાથી, હરકોઇ રસ્તે ઘણું લોહી જવાથી,
ઘણો ઝાડો થવાથી, એપોપ્લાક્સી અથવા માથે લોહી ચડવાના રોગમાં પણ
માણુસ બેહોશ થઇ જમીન ઉપર પડી જાયછે. પણ તેમાં ઘણુંકરી ચેરો લાલ,
દમ અથવા સ્વાસ ધરેટલાની માફક, અંગ ગરમ અને નાડી મોટી અને
જોરાવર હોયછે. પણ આ બેસુધીના રોગમાં તો અંગ થંડું ચેરો ફીકો,

બેસુધી-બેહોશી.

નાડી ધણી નાની અથવા તદ્દન બેસી ગએલી અને ધીમો સ્વાસ આવે છે. ફેફરામાં બેભાની સાથે મોઢા ઉપર ફીણ આવે છે તેથી અને એ રોગમાં લખેલી બીજી નીશાનીઓથી તે પરખાઈ આવે છે.

ઉપાય—બેહોશી થવાનાં ચોનો જણાય અથવા બેહોશી થઈ હોય તો તરત આંજરીને સુવાડી દેવા અને જ્યાં સુધી હોસમાં આવે ત્યાં સુધી ઉઠાડવો નહી, તેના માથા નીચે તકીયો હોય તે કાઢી લેવો અને માથાને નીચું રાખવું, આંજરીના ઓરડાની ખારીઓ ઉઘાડી નાખવી. અને મોઢા ઉપર થંડા પાણીના ફટકા સારી પડે મારવા અને કોલનવાટર અથવા લવંડરવાટરમાં લુગડુ પેલાળી તે સુંઘાડવું. એ પરનાણે ઉપાય કરવાથી ધણુંકરી આંજરી જલદીથી હોસમાં આવે છે. પણ તેથી ન થાય તો કંપાઉન્ડ ટીચર આવ લવંડર, તે અથવા સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક અથવા સ્પીરીટ આવ હારટસહારન અથવા આમોનીઆ કારબોનસ અથવા લાઇકર આમોનીઆ ફેરટીચર સુંઘાડવું. એ દવાઓ નાકને ન લાગે તેની સંભાળ રાખવી, કેમકે તેથી નાકમાં સોળે થાય છે. જો અંગ થંડું હોય તો હાથ પગ ઉપર જરા કોલનવાટર અથવા ખરાંડી લગાડી થોડો વાર ચોળા કરવું અથવા ગરમ છંટનો અથવા ખાટલીનો શેક કરવો. અને આંજરીને હોસમાં લાવવા સાથે તેના બંને ટેટા ઉપર રાઈનાં પલાસતર મારવાં અને તે ન થી ગા કલાક સુધી રહેવા દેવાં. આ ઉપાયથી આંજરી જરા હુશીઆર થાય અને તેનાથી ગળાઈ શકાય એવું જણાય કે તરત સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક ટીપાં ૩૦ લેઈ બે મોટા ચમચા બંરી પાણીમાં નાખીને પાવું. અને જો નાડી બેસી ગઈ હોય અને અંગ થંડું પડી ગયું હોય તો એ દવાનાં ૬૦ ટીપાં સુધી આપવાં અથવા કમપાઉન્ડ ટીચર આવ લવંડરનાં ૬૦ ટીપાં અથવા એને બદલે ૧૦ થી ૧૫ ટીપાં સ્પીરીટ આવ હારટસહારનનાં લેઈ એક વાઇન ગ્લાસ પાણી મેળવી પાવાં. જો એ દવાઓ હાજર ન હોય તો ૧ ગરન કપુરને ૧થી ૨ ચમચા ખરાંડીમાં મેળવી તેમાં થોડું પાણી નાખીને પાવું. એકવાર દવા પાવા પછી આંજરી હુશીઆર થાય પણ તેનો જીવ ધ્રુજ કરે અને નાડી નાની હોય તો ગા થી ૧ કલાક રહી ફરીથી દવાનો બીજો ખોરાક આપવો.

કોઈ પણ દવા પાવા સાથે આંજરીને કદી પણ બેઠો કરવો નહી

પણ સુતાં સુતાં ચમચે ચમચે દવા ખાવી, આજરો હુંથીઆર થયા પછી તેની નાડી ધણી નાંતી જણાય તો થોડી કાંજીમાં એક અથવા બે નાના ગલાસ ભરી પોઈ અથવા શરીવાહન નાંખીને પાવું.

જે કારણથી બેહોશી પેદા થઈ હોય તે કારણ સોધો કાઢી તે દુર કરવું. હુંથીઆર થયા પછી પાછી નમળાઈ જણાય અને ભુખ પરાયરે બાગે નહીં તો શરીરને કુવત આપવા થોડા દહાડા નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

એસાડનાઇટરીક ડીલુટ ... ટીપાં ૪૫

કમપાઉન્ડ ટીચર આવ સીનકોના. દરામ ૧

બારકનો ઉકાળો ... આંઉસ ૩

જો હાય પગ થંડા રહેતા હોય, જીવ ધુળ્યા કરતો હોય અને નાડી નાંતી હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું.

આમોનીઆ કારબોનસ. ... ગરેન ૨૦

કમપાઉન્ડ ટીચર આવ લવંડર.... દરામ ૪

બારકનો ઉકાળો ... આંઉસ ૨૧

જો આજરોનો ચેરો ફીકો લોહી વીનાનો રુખાય તો તેના શરીરમાં ક્ષેત્રી વધારવા સારૂ ટીપાં ૪૫ ટીચરટ્ટરી પુરકલોરીડને ત્રણ આંઉસ પાણીમાં નાંખી તેમાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

ઝાડો કબજ રહે તો હોય તો, નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દહાડામાં ત્રણવાર પાવું, જેથી ઝાડો સાફ આવશે.

ડીકાકશન આવ એલોઝ. ... આંઉસ ૧૧

બાઇકર પોટાસી ... દરામ ૧

જેનસીયાનાની આ... આંઉસ ૧૧

અથવા—કમપાઉન્ડ રિપારબ પાઉડર ગરેન ૩૦ ને એક આંઉસ ચેપરમીટ વોટરમાં નાંખીને પાવું. પણ સકત જીલાળો આપવા નહીં શકતી આવે ત્યાં સુધી કંઈ મેહેનત કરવા દેવી નહીં.

બાલનું ખરી જવું.

માથા ઉપરના અને ખીજી જગોના બાલ ખરી જવા માંડે છે ત્યારે પેટેલાં થોડી જગા સુંવાળી વગર બાલની જણાય છે અને તેની આસપાસ બાલ ઉગેલા હોય છે, પછી જેમ બાલ વધારે ખરતા જાય, તેમ સુંવાળી જગો વધે છે અને વખતે આખા માથા ઉપર તાલ પડે છે, આ રોગ ધણુ કરી બાલની જડમાં મરજ પેદા થવાથી અથવા વખતે ધારતી વીગેરે મનના જીસાથી અથવા કોઠામાં ખીગાડ થવાથી પેદા થાય છે અને માથાની ઉદરી વીગેરે દરદોષ પણ બાલ ખરી જાય છે.

ઉપાય—કોઈ દુખાઈતા રોગ વગર બાલ ખરવા માંડે તો દરરોજ સવારમાં થંડા પાણીથી માથાને ધોયા કરવું. રમાલથી હળવેથી લૂછી નાંખવું. અને પછી થોડી મીનીટ સુધી ખરસથી બાલને ઝોળવા, માથા ઉપર કોપરેલ, સાલીડનું તેલ, મીઠી બદામનું તેલ, એએઆમાંથી ગ્રે તે દરરોજ લગાડવું, અથવા એમાંની ગ્રે તે તેલના છ ગલાસમાં બે ગલાસ ઓઇલ ઓફ રોઝમેરી નાંખી તે હલાવી તેમાંથી દરરોજ તે લગાડવું. પથી ૧૦ મીનીટ સુધી અળગે હાથે અથવા ખરસે તે પચાવવું.

અથવા તેને બદલે નીચે લખેલી બાલ વધારવાની દવા તઈઆર કરી તેમાંથી એક ચમચો ભરી દરરોજ ચોપડવી.

સાલીડનું તેલ અથવા ઓઇલ }
ટોપરનું તેલ. } આંજિસ ૮

ટીઅર આવ કેથારીડીસ ... આંજિસ ૧

ઓઇલ આવ રોઝમેરી ... દરામ ૨

ઓઇલ આવ લવંડર ... દરામ ૨

ઉપલુ તેલ ઘણા દાડા સુધી લગાડવાથી કંઈ ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવાએને સારી પડે મેળવી તેનું પોમેન્ટમ તઈઆર કરી તેમાંથી થોડુ દરરોજ લગાડ કરવું. અને હાથથી અથવા ખરસથી થોડી મીનીટ સુધી પચાવવું.

બાલસમ આવ ટોલુ ... આંજિસ ૧

ઓઇલ આવ રોઝમેરી ... ટીપાં ૮૦

ટીંચર આવ ફેંચારીડીસ	...	આંગિસ ૨
વીલાયતી એરંડીયુ અથવા સાલીડુ તેલ	..	આંગિસ ૫
સફેત મીણુ અથવા ચરબી	...	આંગિસ ૩

પેહેલાં ચરબી અથવા મીણુને તથા તેલને એક નાના વાસણમાં ધીમી આંચે પીગળાવી અને પીગળા પછી તેને ખરલમાં નાખી બાલસં-
મ આવ ટોલુ તેમાં નાખી હલાવી એકરસ કરી પછી બીજી દવાઓ
નાખી મેળવી એક કાચના વાટકામાં ભરી રાખી પછી તે કામમાં લેવું.

જો તાવ વીગેરે કાંઈ રોગ આગળ થઈ ગયાથી નખાઈ થઈ
હોયતો કુવત લાવનારી ટીંચરફેરી જેવી દવાઓ આપવી. બદલજમી હોય
તો તેનો ઉપાય કરવા.

ઉપજી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

કુંઠોડીનાં મુળ, રાફડાની ધુળ, એ બંનેને ગાયના દહીંમાં મીલાવી
માથા ઉપર ભરી થોડી વાર રહેવા દેઈ પછી થંડા પાણીથી માથુ ધોઈ
નાખવું.

કુંઠમાળા.

ધાંટીના હાડકાની નજીક એક નાની ગાંઠ છે જે મોટી થાય છે. ત્યાં
કુંઠનાળ અને ગરદનના આગલા ભાગ ઉપર માળા પેહેરાવી હોય તેમ
એક મોટી ગાંઠ ફરી વળેલી લાગે છે જેને કુંઠમાળા કહે છે. કુંઠમાળા ઘણી
વેળા નારંગીના નેહલી થઈને બંધ પડી જાય છે. પણ વખતે તે ધીમેથી
વધ્યા કરે છે અને નાળીએર કરતાં પણ મોટી થાય છે. ઘણું કરી ગરદન
ની જેહુ બાજુએ ગાંઠ જણાય છે, તેને દાખી જોવાથી તે નરમ લાગે છે.
તેના ઉપરની આમડી લાલ અથવા મુળેલી નથી હોતી, અને ઘણું કરી
તેમાં ફુખાવો તથા દરદ પણ થતું નથી. એ રોગ જો બંધ પડી જાય તો
જુંદગીને ગ્રાજી જોખમ પોહાયતું નથી. પણ જ્યારે તે મોટી થાય છે ત્યારે
દમનાળ તથા અનનાળ ઉપર દબાણ થવાથી સ્વાસ ચાલવામાં હરકત
થાય છે. ખોરાક ખરાબર ગળાતો નથી, અને જીવ જોખમમાં આવી પડે છે.

સખખ—આ રોગનું મુળ કારણ હજી સુધી આતરીપુરવક જણાયું

નથી તોપણ એટલું તો સામેત થયુંછે કે ભીનાસ અને અરાખ હવાવાળી પાહાડની તથા નીચી ખાડાવાળી ખીણોના રહેવાશીઓને તે વધારે થાય છે. અને એવી જગામાં રહેનારાઓમાંના જ્યોતે સારો ખોરાક પુરતો મળતો નથી, અને ચુનાના પટવાળુ પાણી જ્યો પીએછે તેઓને ઘણું દરબજે આ રોગ થાયછે. વળી વારસા તરીકે માઆપ તરફથી પણ આ રોગ મળેછે.

ઉપાય—આબજરીને સારી હવાવાળી જગામાં રાખવો. દરરોજ દરીઆના પાણીથી તેનું શરીર ધોવું, અને સારો કુવતવાળો ખોરાક આપવો. આ રોગના ઉપર આહ્યોડીનની બનાવટની દવાઓ જેટલો ફાયદો કરેછે તેટલો બીજી દવાઓથી થતો નથી. પણ એ દવાઓ ઘણી મુદત સુધી આપવી પડેછે. માટે થોડા દાહાડામાં કંટાળી જવું નહી. પેહેલાં આહ્યોડાહડ આવ પોટાસીઅમ ગરેન ૬ લેઇને તેને ૩ આંઉસ કરી-યાતાની ચામાં મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું. એ દવા એક બે અડવાડીયા સુધી આપવાથી કંઈ ફાયદો ન જણાય તો આહ્યોડાહડ આવ પોટાસીઅમનું વજન ધીમે ધીમે વધારી દર ખોરાકમાં ગરેન પાંચ સુધી લેવું. એ દવા દીવસમાં આપતાં પેહેલાં નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાંથી ચાર સરખી ગોળી બનાવી બધે ગોળી રાતે રાતે સુતી વેળા ગળાવવી. અને એથી ઝાડો વધારે આવે અથવા પેટમાં ફુઆવો થાય તો તે તરત બંધ કરવી.

સલફેટ આવ આયરન ... ગરેન ૪

કમપાઉન્ડ રખારબ પીલ ... ગરેન ૮

એક્ટ્રાકટ આવ હાઇડ્રોસીયામસ. ગરેન ૨

ઉપલી દવાથી કંઈ ફાયદો ન થાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

પોટાસા આહ્યોડાહડ ... ગરેન ૧૨

લાઇકર પોટાસી ... દરામ ૨

કમપાઉન્ડ ડીકાકસન આવ સા- } આંઉસ ૬
રસાપરીલા }

અથવા—૨૦ ટીપાં ટીચર આવ આહ્યોડીનનાં લેઈ તેને ત્રણ

આહિસ કરીઆતાની આમાં મેળવી તેમાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું, અને થોડા દાહાડા આપવા પછી આપ્યા દાહાડામાં એ દવાનાં ૩૦ થી ૪૦ ટીપાં સુધી આપવાં, જે એ દવાથી ફાયદો ન થાય તો થોડા દાહાડા નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

સીરપ આવ આહમ્મોડાહડ આવ આપરેન... ટીપાં ૪૫

ડીકાકથન આવ સારસાપરીલા ... આહિસ ૩

દુપલી આહમ્મોડીનની દવાઓ લાંબી મુદત સુધી આપવાથી પેટમાં આગ બળે, હાથપગના સાંધા કળે, જીવ ફરી આવે, છાતી ધપકલા કરે તો એ દવા થોડા દાહાડા બંધ કરવી.

જે આભરી નબળો હોય અને તેનો ચેરો ફૂકી મારે તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

આહમ્મોડાહડ આવ પોટાસીઅમ ... ગરેન ૬

ફ્રીએટકવીનાંઇન સીટરેસ ... ગરેન ૧૫

કરીઆતાની આ ... આહિસ ૩

અથવા—થોડા દાહાડા મોટો ચમચો ભરી મે વખત કાડલીવરઆહલ દુધમાં નાખીને પાવું, અથવા તેને બદલે કાડલીવર આહલ, વુદય આહમ્મોડાહડ આવ આપરેન ૧ થી ૨ ટીસ્પન દુધ દાહાડામાં મે વાર થોડા દુધમાં નાખી પાવું.

કુંભાળા ઊપર દરરોજ આહમ્મોડાહડ આવ પોટાસીઅમ આહન્ટ-મેન્ટ લગાડવો. અથવા ટીઅર આવ આહમ્મોડાહન પીછાથી લગાડવું, અથવા આહમ્મોડીન આહન્ટમેન્ટ તથા સફેત મલમ બંને સરખે ભાગે મેળવી તેમાંથી દરરોજ ચોપડવો, અથવા એને બદલે રેડ આહમ્મોડાહડ આવ મરકુરી આહન્ટમેન્ટ થોડા સફેત મલમમાં મેળવી લગાડવો, અથવા એ દવાઓ હાતર ન હોય તો વાદળાને બાળી તેની રાખ પાણીમાં મેળવી તે ચોપડવું, અને એ રાખની બુકી દાહાડામાં એવાર દરવેળા ગરેન ૧૦ થી ૧૫ સુધી ફકાડવી, જોથી આ રોગનું જોર વખતે નરમ પડશે, લગાડવાની કોઈ પંજી દરા એટલી બધી ન ચોપડવી કે તેથી આમડી સુજી ભય અને દુખે.

કુંભાળા ઉપર કદી જળો મેલવી નહી, અને તેના ઉપર ગરમ વસ્તુઓ લગાવી તેને પકવી કાઢવાની કદી તજવીજ કરવી નહી, તેમજ સખત ગુલાબની દવાઓ પણ આપવી નહી, કેમકે તેથી ઉલટી નખળાઈ વધે, અને દરદ જોર પકડે છે, પણ જો ઝાડો કબજ રહેતો હોય તો કુંમપાઉન્ડ રૂબાઈ પાઉડર જેવા હલકા ગુલાબ આપવા, કેટલીએક વેળા આ રોગ દવાથી જતો નથી, અને તેના દવાણુથી રૂબાસ બંધ થઈ જવાની ધાર્તી લાગે છે, તારે તેને હુશીઆર ડાકટર આજ્ઞાનિઆખી કાપી કોઢે છે.

ઉપલી દવાઓ ન મળી આવે તો સરસવ, સરગવાનાં ખી, અળસી, જવ, મુળાનાં ખી, એ સરવખરાખર લેઈ ખાટી છાસમાં ખારીક વાટી દરરોજ કુંભાળા ઉપર લેપ કરવો, અથવા લીંબડાનાં પાન, બીલામાં, એને કાળી બકરીના દુધમાં ખારીક વાટી લેપ કરવો, અથવા રક્તચંદન, હરડેની છાલ, લાખ, વજ, કકુ, એ સરવખરાખર લેઈ પાણીમાં વાટી તેમાં તેલ ધીમી આંચે પકવી તે તેલ ચોપડવું, જેથી તુરત આરામ થશે.

અથવા—કુતરાનાં હાડકાં, માણસનાં હાડકાં, બીલાડીનાં હાડકાં, વગડાઉ કાચખાની પીઠ, મણસીલ, ખાદાર, કંપીલો, રાળ, એ સરવખરાખર લેઈ ખારીક ખાંડી એરંડીઆ તેલમાં મીલાવી તેનાં લેપ કરવો.

ગળસુના.

ગરદનની બંને બાજુએ અને કાંનની પાસે નાની કઠણ ગાંઠો થાય છે, તેને ઉપલા નામથી ઓળખાય છે. એ ગાંઠ વખતે એક હોય છે અને વખતે કેટલી એક ગાંઠોની હાર હોય છે. કદમાં કોઈ બદાંમ જેવડી નાની અને કાંઈ લીંચુ કરતાં પણ મોટી થાય છે. તેમાં ઘણું કરી દુખાવો થતો નથી અને તેના ઉપરની ચાંમડી અસલ જેવી પાતળી હોય છે. એક બે દાડામાં તેનું જોર વધે છે. અને પાંચ સાત દાડા પછી પોતાની મેળે વખતે નરમ પડે છે. કેટલીએક વેળા ગરદનની બંને બાજુએ થાય છે. પણ વખતે ગરદનની એક બાજુએ થાય છે. અને તે સારી થવા પછી બીજી તરફ જણાય છે પણ કોઈ વેળા તે ઉપરની ચાંમડી લાલ થાય છે, સુજી આવે છે, ગરમ લાગે છે અને દુખે છે અને ગાંઠમાં પણ દરદ ઘણું થાય.

છે. ઘણી વેળા ગળસુનાની ગાંઠ પાકતી નથી પણ મહીનાઓ સુધી કઠણની કઠણ રહેછે પણ કોઈ વેળા તે પાકેછે, તેમાંથી ૫૩ નીકળેછે અને તેમાં ચાંદાં તથા નાસુર પડેછે.

સમ્બ—ગળસુના ઘણું કરી બીગડેલા લોહીવાળાને થાયછે તેથી નખળાઇમાં તે ઘણી વખત દેખાવ દેછે અને નાળુક ખરાબ તંદુરસ્તી વાળાં બાળકને વારે વારે થાયછે. ચાંદીના રોગવાળા અથવા બીજા કારણથી નખળા થએલાં માબાપનાં બાળકને આ રોગ વારસા તરીકે મળેછે કેટલીક વેળા કાંતની આસપાસ કોહોવાટ થવાથી, તેના તરાંણથી ગળસુના થઈ આવેછે. સરદી અને ભીનાસથી આ રોગ જલદીથી થાયછે.

ઉપાય—આજીરની સેરવા દુધ જેવા ખોરાક ઉપર રાખવો. ખુબી હવામાં દરરોજ ચાલીને અંગને કસવું. સારી હવાવાળી જગોમાં આજીરની રાખવો. અને તેના અંગને રોજ ઘોઈ સાફ રાખવું. ગરદન ઉપર ઘણી ચંડી લાગવા દેવી નહીં અને ગરદનની આસપાસ ફાંતલ અથવા ગરમ ગળપટો વીંટી રાખવો.

ગળસુનાની ગાંઠ એક બે અને નાની હોયતો તેના ઉપર ફાંતલનો સેક કરવો અને જો તેમાં ફુખાવો હોયતો સેકના પાણીમાં ખસખસનાં ફીડવાં નાખી તેનો સેક કરવો. જો એથી તકુમત ન પડે અને ગાંઠ મોટી થતી જાય તો તેને પીગળાવવા સાફ તેના ઉપર ટીચર આવ આપ્પોડાઇન દરરોજ એકવાર થોડા દાડો પીછાવતી લગાડ કરવું અથવા એને બદલે આપ્પોડાઇન આઇન્ટમેન્ટ તથા સફેત મલમ સરખે ભાગે ઝેળવી તેમાંથી દરરોજ એકવાર ચોપડવો. અથવા ગળસુના ઉપરની આંમડી લાલ થઈ હોય અને તેમાં આગ બળે તથા ફુખાવો થાય તો ઉપર લખેલી દવાઓ લગાડવી નહીં પણ ગુલાબજળમાં સુખડ ધસી તે બે વાર ચોપડવું. સુખડ તથા રતાંજળીને પીચોરીના પાલાના રસમાં ધસીને તે દાડામાં ત્રણ ચારવારે લગાડ કરવું. કદાપી આંમડી લાલ બહુ થઈ હોયતો અને તેમાં આગ ઘણી બળતી હોયતો નીચે લખેલી દવામાં હુગડુ બોળી તે ઉપર મુકા કરવું. એ દવા ઝેરીછે વાસ્તે કોઇના પીવામાં ન આવે તેની સંભાળ રાખવી.

દીંચર ઓપી ... દરામ ૨
પાણી ... આંજીસ ૧૦

ઉપલી દવાથી ગરમી ઓછી થાય કે ઉપર આપેલા ઉપાયો કરવા. કેટલી એક વેળા ગાંઠ પાક ઉપર ચડેછે. વાસ્તે તેમાં ઘટકા મારે અને તે પોચા થાય તો તે ઉપર પોલટીસ બાંધવી અને પાકે ત્યારે નસતરથી ચોરી પછી તેને રૂઝાવવા સારૂ સફેદ મલમની પટ્ટી મારવી, જો પાકવા પછી ચાંદા અથવા નાસુર પડે તો તેનો ઉપાય કરવો.

પણુ ઘણી વેળા કુકત લગાડવાની દવાથી આ રોગ નરમ પડતો નથી વાસ્તે પેટ કમળ હોયતો સખત જીલામ આપવાને બદલે કમપાઉન્ડ રૂબાઇ પાઉડરનો જીલામ આપવો અને નખળાઈને દૂર કરવા સારૂ નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાડામાં ત્રણવાર પાવું.

આઈઓડાઇડ આવ પોટાસીઅમ ... ગરેન ૬
ક્રીએટ કવીનાઇન સીટરસ ... ગરેન ૧૫
ક્રીઆતાની આ ... આંજીસ ૩

અથવા કુંઠમાળાની બાબતમાં લખવા પરમાણે દવાઓ આપવી. જ્યાં સુધી તંદુરસ્તી સુધરતી નથી અને નખળાઈ રહેછે. ત્યાં સુધી આ રોગ નરમ પડતો નથી વાસ્તે કુવત લાવનારી દવાઓ લાંબા દાડા ભરી રાખવી.

વેરની ગાંઠ-વેરનું તણાવું.

જેમ ગરદનની બાજુએ ગાંઠ થાય છે, તેને ગળસુના કહે છે, તેમ જંગના કાતરા આગળ અથવા હાથની બાજુ ઉપર ગાંઠ થઈ આવે છે. તેને વેર અથવા વેળને નામે ઓળખવામાં આવેછે. તે ઘણું કરી ચાલવાથી અથવા પગના કોઈ ભાગમાં ચાંડુ અથવા જખમ અથવા યુમડું થવાથી જંગના કાતરાની નીચે તથા જંગની અંદરની બાજુ ઉપર વેરની ગાંઠ તણાઈ આવે છે અને કોઈ વેળા એ ગાંઠોની હાર લંબાય છે તે ઉપરની ચાંમડી થોડી ઘણી લાલ થાય છે. એજ માફક હાથના કોઈ ભાગમાં યુમડું અથવા જખમ થવાથી હાથની બાજુની અંદરની તરફ વેર તણાઈ આવે છે. વખતે સરદીની અસરથી પણ આ રોગ થાય છે.

ઉપાય-જે ભાગની વેર તણાઈ હોય તે ભાગને જરા પણ હીલવવો નહીં પણ સ્થિર રાખવો. જેમ કે જાંગના કાતરામાં વેર તણાય તો આલ-વું નહીં. કોઈ જગો ઉપર ચાંદુ અથવા જખમ હોય તો તેનો ઉપાય કરવો. વેળના ઉપર સારી પટે કૂલાનલનો સેક કરવો અને જો ઝાડો કબજ હોય તો કમખાઉડ રૂબારૂ પાઉડરનો જીલાખ આપવો. અથવા એપ-સંમસાઈનો જીલાખ આપવો. એ શીવાય વેળની ગાંઠને પીગળાવવા સારૂ અથવા તેમાં ઘટકા ભરે તો તેને પકવવા સારૂ ગળસુનામાં લખેલી ઉપાય કરવો.

કાખખીલારી અથવા ખાંખલી.

કાખખી અંદર વેળ તણાઈ આવે છે અથવા ગાંઠ બંધાય છે તેને આપણે ઉપલા નામથી ઓળખીએ છીએ. એ ગાંઠ ઉપર કૂલાનલનો સેક કરવાથી તે ઘણું કરી નરમ પડી જાય છે. જો તે કઠણ રહે અને તેમાં દુખાવો ન થાય તો તેને પીગળાવવા સારૂ ગળસુનાની ગાંઠમાં લખેલી પીગળાવવાની દવાઓ લગાડવી, જેવી કે ટીંચર આઇઓડાઇન, આઇઓડાઇન આઇન્ટમેન્ટ વગેરે. પણ જો તેમાં ઘટકા ભરે અને તે પાક ઉપર ચડે તો પોલટીસ દહાડામાં તણુ અથવા ચાર વાર ખાંધવી જેથી જલદી પાકી જશે. અને પછી નસતરથી ચારી અંદરથી ખીંગીડ કાઢી નાંખવો. પછી તેમાં કાર્બોલીક ઓઇલમાં લીનટનો કટકો બાળી તે થોડા દહાડા નાંખવો. અંદરનો ખાડો છુરાવા પછી ઉપર સફેત મલમની પટ્ટી મારવી જેથી રક્તાઈ જશે. જો એ ગાંઠને લોધે તાવ આવે તો નીચેની દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ ભરી દહાડામાં તણુવાર પાવું.

લાઈકર આમોનીઆ એસ્ટીટીસ ...	આંજીસ ૧
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ...	દરામ ૨
પોટાસા નાઇટરસ ...	ગરેન ૪૦
કેમફરવોટર ...	આંજીસ ૪

નખખાઈ ઘસી હોય તો ગળસુનામાં બતાવેલી કુવત લાવનારી દવાઓ આપવી.

ચોટ અથવા જરખ.

જિઆણથી પડી જવાથી, કાંઈ માર જિએથી પડવાથી અથવા કાંઈ વાગવાથી અથવા કોઈ ભાગ ઉપર દબાણ થવાથી, ચાંમડી ફાટે નહીં પણ તેનો રંગ ફેરવાઈને જાંબુડારંગનું ડીધું થાય તેને આપણે ચોટ અથવા જરખ કહીએ છીએ. સેજ વાગવાથી ચાંમડીની નીચે લોહી ધાઈ આવે, તેથી ત્યાં ડીધું થાય છે.

એ ડીખાનો રંગ પેટેલાં જાંબુડા જેવા થાય છે. અને તે ધીમેધીમે ફેરવાઈને લીલો બધું અથવા કાળું થાય છે. પણ જ્યારે ચોટ ઘણી જોરમાં ભાગે ત્યારે ચાંમડીની નીચેના માંસ વીગિરે નરમ ભાગો પણ કમડાય છે. અને તેમાંથી લોહી નીકળીને ચાંમડીની નીચે એકઠું થાય છે જેના ઉપર હાથ મેલવાથી તે પોચું ભાગે છે. જેમ ચાંમડીની હેઠળના ભાગો વધારે કમડાએલા હોય છે, તેમ તે પાછળથી વધારે પાકે છે. અને તેમાં સડો લાગ્યું પડે છે.

ઉપાય—સેહેજ ચોટ લાગવાથી ડીધું થઈ આવે તો તે ઉપર થંડા પાણીમાં લુગડું બાળીને બાંધવું, અને તેને બીનિલુંજ રાખવું. જેથી ડીધું ખેંસા જશે. ચાંમડીનો ફેરવાએલો રંગ પાછો અસલ માફક થશે. અને દરદ હશે તે પણ નરમ પડશે. અથવા ફરાયરસ બાલસમ અથવા પાણી સરખે ભાગે મેળવી તે ડીખા ઉપર ચોપડવું. અથવા જરા લીનીમેન્ટ આવ સોપ લગાડવું. આપણામાં આંબાહળદરને ધસીને તે ચોટના ઉપર ચોપડે છે તેથી પણ ફાયદો થાય છે. પણ જો ચોટ મોટી જગો ઉપર અથવા જોરમાં લાગી હોય તો તેના ઉપર સરવેથી સરસ લગાડવાની દવા નીચે આપીએ તેમાં લુગડું બાળી ચોટ લાગેલા ભાગ ઉપર મેલેલ્યા કરવું અને તેને તે પ્રાણીથી તર રાખવું. દવા જરૂરી મેલવાથી ધણી વેળા મોટાં ડીખાં ખેંસા જાય છે અને તેની કળતરે પણ મટી જાય છે.

ટીચર આવ અરનીકા ... આંઉસ ૧

પાણી ... આંઉસ ૬

જોરમાં ચોટ લાગવાથી ડીધું મોટું થયું હોય અને તે ગમે તેવું પોચું ભાગે તોપણ તેમાંનું ધાઈ આવેલું લોહી બાહાર કાઢવા સાફ જળો મેલા-

વધી નહીં, અથવા નસતરથી ચીરવું નહીં. કેમકે જ્યાંસુધી તેમાં ઘટકા ભરે નહીં ત્યાંસુધી તેમાંના લોહીને પાછું વીખરી નાખવાની તજવીજ કરવાથી, અને ઉપર આપેલી દવા લગાડવાથી તે વગર પાકવે એસા જાય છે. પણ જ્યારે તેની આસપાસની ચામડી લાલ થાય, તેમાં દુખાવો થાય, ઘટકા ભરે, અને પાકવાની નીશાની જણાય ત્યારે તેના ઉપર પોલટીસ ખાંધવી અને પછી તેને નસતરથી ચીરવું. તેમજ જ્યારે ચોટ લાગેલી ચામડી કાળી થઈને સડવા માંડે ત્યારે તેના ઉપર પોલટીસ દાહાડામાં ત્રણ વાર ખાંધવી. અને તે સડીને નીકળી ગયાપછી ચાંદુ પડે તેનો ઉપાય કરવો.

ચોટ અથવા જરબ સેજ હોય અને હાથ પગ ઉપર લાગે તો તેથી જીવને જોખમ પોહાયતો નથી. પણ જ્યારે કોઈ ભાગ ઘણો કચડાએ છે અથવા ઘણા ચોટા ભાગ ઉપર જરબ પડે છે. અથવા પેટ અથવા છાતી ઉપર જોરમાં વાગે છે ત્યારે તે માંહેલા કલેજ તથા ફેફસા અથવા દીલ જેવા અગત્યના ભાગોને નુકશાન પોહાયવાથી એ ભાગોનો વરમ પેદા થાય છે, અને તેથી ઘણી વેળા ખરાબી નીપજે છે.

છુંદાએલો જખમ.

બુડાં હથીયારથી અથવા પાંણી વાગવાથી અથવા કોઈ સંચામાં દબાવાથી અથવા ઘોડા વીગિરે જનવજના કરડવાથી અથવા ગોળી લાગવાથી જે જખમ પડે છે, તેની ધાર સરખી અને સાફ હોવાને બદલે છુંદાએલી અને વાંકીટીકી હોય છે. જેથી ઉપલા જખમને ઉપલા નામથી ઓળખવામાં આવે છે, એમાંથી સાફ જખમના જેટલું લોહી નીકળતું નથી, કેમકે એમાં ધોરી નસ છુંદાવાથી તેનું મોટું બંધ થઈ જાય છે. સાફ જખમની માફક તેની કોર વળગી જઈને વગર પાકવે એ જખમ રૂઝાતો નથી.

ઉપાય—પેહેલાં જખમમાં કાંઈ કચરો વીગિરે ભરાએલું હોય તે ધોઈને સાફ કરવું. પછી છુંદાએલા ભાગોને ખરાબર ઝોઢવવા. અને બને તેમ એક બીજા સાથે લાગેલા રાખવા અને તે ઉપર થંડું પાણી રેડવા કરવું. એ પરમાણુ કરવાથી વખતે ચામડીનું ગાપચુ નીકળી જાય છે અને એજ એક ટેકાએથી વળગેલું હોય છે તો તે પણ વખતે પાછું વળગીને રે-

ઝાઘી જાયછે. માટે ધુંદાએલો ભાગ ગમી તેટલો જીદો પડી ગયો હોય પણ જરા થળગેલો હોય તો તેને પાછો ડેકાણે મળવવો. પણ આ જખમ ધણું કરી ઘોડા કલાકમાં મુજી આવેછે, તેમાં દુખાવો થાયછે અને ઘટકા ભરે છે. અથવા પાક ઉપર ચડેછે, માટે જ્યારે એવી નીશાની જણાય કે તે ઉપર દાહાડામાં ત્રણ વાર પોલટીસ ગરમ ગરમ ખાંધવી. જેથી ધુંદાએલી ચામડી સડી જઈ છુટી પડજી અને જખમને ડેકાણે ચાંદુ પડજી. તેના ઉપર સફેત મલમની પટ્ટી મારવાથી તે ઘણી વેળા રૂઝી જાયછે. સરખાતમાં આજીરીને હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો. ઝાડો સાફ આવે તેમ કરવું. તાવ આવતો હોયતો નાખી લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

લાઈકર આમોનીયા એસોટીસ...	આંઉસ ૧
મ્પીરીટ ઈથર નાઇટરસ ...	દરામ ૨
પોટાસા નાઇટરસ ...	ગરેત ૪૦
કેમફર પોટર ...	આંઉસ ૪

પણ સાફ જખમ કરતાં ધુંદાએલા જખમમાં ધાસ્તી વધારે રહેછે કેમકે તેમાં ચાંમડુ તથા માંસમાં સડો લાગુ પડેછે અને આજીરી ઘણો નખળો થાયછે માટે જ્યારે સડા વાળુ ચાંદુ પડે ત્યારે તેનો એલાજ કરવો અને આજીરીને સારો ખોરાક આપવો. વખતે એક હાથ અથવા પગ સાંચામાં દબાવાથી અથવા બીજી રીતે એટલોતો ધુંદાઘને ખરાબ થાય છે કે તેને કાપી નાખવાની જરૂર પડેછે.

સુરાખદાર જખમ.

તીણું અથવા અણીઆળું હથીયાર ધોઆવાથી જે જખમ પડેછે, તે વખતે ઘણો ઉંડો જાયછે, તોપણ બહારથી એક સુરાખ અથવા છેદ દુખાય છે, તેથી તેને ઉપલુ નામ લાયક છે. સોય અથવા ટાંચણી ધોઆવાથી જે જખમ થાયછે તે, તેમજ ભાલો, ખંડુકની ગોળી, બાગનેટ અથવા તલવાર ઉંડો ધોઆવાથી જે ઉંડો જખમ થાયછે તેને આજીતમાં ગણવામાં આવેછે. સુરાખદાર જખમ માંસમાં થોડો ઉંડો પડવાથી ઘણો બધ

રેતો નથી પણ જ્યારે પેટમાં અથવા છાતીમાં ઊંડો જાય છે, ત્યારે અંદરના અગત્યના અવયવોને તથા મોટી ધોરી નસને જખમી કરે છે. અને તેથી ઘણી ખરાબી થાય છે. જ્યારે ભાલા જેવું ત્રણ ધારવાળું હથિયાર ઉપુ ધોઆવાથી આ જખમ થાય છે. ત્યારે તેના છેદની ચાંચડી જરા ધુંદાએલી હોય છે.

ઉપાય—આ જખમમાં લોહી ઘણું નીકળે છે તેને પેલાં બંધ કરવા સારું લુગડાના જડી ગાદી કરી તે થંડા પાણીમાં ઓળીને જખમ ઉપર દાખવી અને તેના ઉપર જોરથી પાટો બાંધી લેવો. અને તેના ઉપર થંડું પાણી રેડા કરવું. એ ઉપાયથી લોહી બંધ નૂ થાય અને તેની ધાર છુટે તો ધોરી નસ કપાવાનો ઉપાય વાંચી તે મુજબ કરવું. જખમ નાનાં હોય તો થંડા પાણીથી વખતે તે રૂઝી જાય છે પણ તે ઊંડો હોય છે તો તેમાં સોળે થાય છે, ઘટકા મારે છે, ફુપ્પાવો તથા દરદ થાય છે. અને તેમાંથી પણ નીકળવા માંડે છે એવી હાલતમાં તે ઉપર પોલટીસ બાંધવી, તે સાથે તાવ આવે તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચારવાર પાવી અને એપસંમસાલટ તથા રૂપારબ પાઉડરનો ગુલાબ આપી ઝાડો સાફ લાવવો.

લાઇકર આમોનીયા એસીટીસ	...	આંઉસ ૧
સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ	...	દરામ ૨
પોટાસા નાઇટરસ	...	ગરેન ૪૦
કેમફરવાટર	...	આંઉસ ૪

ધોરી નસનું કપાલું.

ધોરી એલાં અને બીજા જખમમાં જ્યારે ધોરી નસ કપાય છે ત્યારે તેમાંથી લાલ અણેડી જેવા લોહીના ધાર અથવા સેડ છુટે છે. જો નાની નસ કપાય છે તો સેડ ઘણી ઝીણી નીકળે છે. પણ મોટી નસ કપાય છે ત્યારે તે જડી હોય છે. અને ઘણા જોરમાં નીકળે છે. જેમ લોહી નીકળતું જાય છે. તેમ આભરીનો ચેરો સફેદ અને ફીફો મારતો જાય છે. તેની નાડી નાની અને કમ જોરે થતી જાય છે, તેને ફેર ચકર આવે છે. અને જો લોહી ઘણું જાય તો તે એસુધ થઈ મરણ પામે છે.

ઉપાય—નાની ધોરી નસોમાંથી નીકળતુ લોહી થંડા પાણીથી બંધ થાયછે માટે જખમ ઉપર થંડું પાણી રેડવું અથવા રેસાનું અથવા ખીજુ લુગડુ થંડા પાણીમાં બોળી તે મુકવું, જે બરફ મળી આવે તો તે ઉપર લગાડવો. અથવા દાખવો પણ એ ઉપાય કરવાથી લોહી બંધ ન થાય અને નીકળાજ કરે તો તે ઉપર ટીચરફેરી પરફોરીડમાં લુગડુ બોળીને ન્યાંથી લોહીની ધાર છુટતી હોય ત્યાં લગાડી જરા વાર દાખી રાખવું. અથવા ફટકડીની ભુકી દાખવાથી અથવા માયાફળનું પાણી કરીને તે જખમ ઉપર લગાડવું અથવા કાસટીકની એણી નસોના મોઢા ઉપર લગાડવી, જેથી લોહી બંધ થયે. એ ઉપાય શિવાય જખમ ઉપર દબાણ કરવાથી પણ કેટલીક વખત લોહી બંધ થાયછે, કોઈ વેળા જખમના બાગોને બરાબર ગોઠવીને તેના ઉપર ભીનેલી ગાદી મેલી જોરથી પાટો બાંધવાથી લોહી બંધ થાયછે. વખતે જે બાગમાંથી લોહી નીકળતુ હોય તે બાગને થોડો વાર આંગળાંથી દાખી રાખવાથી ફાયદો થાય છે. અથવા જે ધોરી નસનું મોઢું દખાવુ હોય તો એ આંગળાં વચ્ચે તેને પકડી જરા વાર દાખી રાખવાથી તેનું મોઢું વળગી જાયછે અને લોહી બંધ થાયછે.

પણ જે કપાએલી નસ મોટી હોયછે તો ઊપલા ઉપાયથી લોહી બંધ થતુ નથી અને સારે એક જાતનો આપીઆ, જેને આરટરીફોરસેપ અથવા ધોરી નસ પકડવાનો આપીઆ આવેછે તેનાથી ધોરી નસનું મોઢું પકડી તે નસના છેડાને રેસમી દોરીથી મજબુત બાંધી લેવા. એ રેસમની દોરીના દબાણથી તે ઠંડાણે સેજ વરમ થઇને તેનું મોઢું બંધ થાયછે. અને થોડા દાડા પછી દોરને સેજ ખેંચવાથી તે છુટો પડી બાહાર નીકળી જાયછે. પણ ઉપર પરમાણે આરટરીફોરસેપ ન મળી આવે ત્યાંસુધી લોહીને બંધ રાખવા સારે જખમ ઉપર આગળ જણાવવા પરમાણે દબાણ કરીને તરતને વાસ્તે લોહી બંધ રાખવું. કદાપી હાયના કોઈ બાગમાં જખમ પડ્યો હોય અને તેમાંથી લોહીની ધાર નીકળા કરતી હોય તો, નળીઆનો એ ત્રણ ઈંચનો કટકો લેધ તેની આસપાસ લુગડુ બપેટી અને તેને હાયની બાજુની અંદરની તરફ જે ધોરી નસ આવેલીછે, તેના ઉપર મેલી જોરથી પાટો બાંધી લેવા. જેથી ધોરી નસ ઉપર દબાણ થયે અને હાયની નસોમાં લોહી આવતુ અટકે. તેમજ જે પગના કોઈ બાગમાં જખમ

પડેલે લોહીની સેડ તેમાંથી છુટે તો જાંગના કાતરાની આસરે જે ઇંચ નીચે અને જાંગની આગલી બાજુ ઉપર ઉપર લખવા પરમાણુ નળી-આની સખત ગાદી ચેલીને જોરથી પાટો બાંધી લેવો.

લોહી ધણું જવાથી આજનીનું અંગ થંડુ થાય તથા તેની નાડી ધણી નાની અને નબળી જણાય તો તેને કુવત આપવા સાર થોડો ખરાંડી પાણીમાં મળવીને પાવો. અથવા થોડો વાઈન આપવો. જો નાડી છેક બેસી જાય અથવા બેમાલુમ થાય તો સ્પીરીટઆમોનીઆ એરોમટીક ટીપાં ૪૦ થી ૬૦ સુધી લઈ એક આંદુસ પાણીમાં મળવી તે પાઈ દેવું, અને તેથી નાડી પાછી ઉઠે નહીતો એક કલ્મક પછી બીજીવાર એ દવા પાવી. સેરવા, દુધ, કાંજુ જેવો ખોરાક આપવો. અને આજનીને સુવાડી રાખવો.

ચાંદુ અથવા અલસર.

ફોલો અથવા ગુમકુ અથવા વાગવાથી જન્મ પડે છે અને આમડીનો કોઈ ભાગ પાકીને તેમાંથી પર નીકળા કરે છે તેને સાધારણ રીતે ચાંદુ કેવામાં આવે છે. ચાંદુ છ જાતનું થાય છે. સાર ચાંદુ, નબળુ ચાંદુ, સુસ્ત ચાંદુ, અથવા જીનું ચાંદુ, દરદવાળુ ચાંદુ, સુજેલુ ચાંદુ અને સડાવાળું ચાંદુ—

સાર ચાંદુ.

તંદુરસ્ત હાલતમાં ચાંદુ થાય છે તો તે જલદી રૂઝી જાય છે. એટલા માટે એવા ચાંદાને તંદુરસ્તી બરેલું અથવા સાર ચાંદુ કહે છે. સાર ચાંદુ ધણું ખર ગોળ અને વચમાંથી જરા ખાડા વાળુ હોય છે તેના કોર પાતળી અને તેની જમીન લાલ હોય છે. અને તે સુવાળી હોતી નથી પણ નાના દાણાથી ટુંકાએલી એટલે દાણાદાર હોય છે, તેના અંદરથી ધાર પર નીકળે છે, અને તે જલદી રૂઝી જાય છે, આ ચાંદાના ઉપર થંડા પાણીમાં લુગડુ બોળી દાડામાં વણુ અથવા ચાર વાર ચેલી તે ઉપર પાટો બાંધી રાખવાથી અથવા સફેત મલમની પડી મારવાથી તે રૂઝી જાય છે.

નખળુ ચાંદુ.

ચાંદા ઉપર જોઇએ તે કરતાં વધારે પોલટીસ બાંધવાથી તે નખળું થાય છે તેની જમીન બાલ હોય છે ખરી પણ તે ઉપરના દાણા ધણા મોટા ઉપસેલા, ડુગી આવેલા અને પોચા હોય છે અથવા સાધારણ ખે-લીમાં બોલીએ તો તે ઉપરનું માંસ સુષ્ટ આવેલું હોય છે અને તે જલ-દી અંચુર આવતું નથી.

ઉપાય—આ જાતનાં ચાંદાં જે બાગ ઉપર હોય તેને જોતો રાખવો એટલે જાણે પગ ઉપર એવાં, સાંદાં પડ્યાં હોયતો ચાલ હાલ કરવી નહીં, એટલુંજ નહીં પણ પગને લટકતો રાખવો નહીં, પણ તેની નીચે તકીઓ વીગરે સુકી જોતો રાખવો. નખળાં ચાંદાને કુવત આપવા સાર તેના ઉપર નીચે લખેલા લોશનમાં લુગડુ પલાળી દાડામાં ચાર અથવા પાંચ વાર ચેલા કરવું અને પાટો બાંધી રાખવો.

સલફેટ આવ ઝીંક ... ગરેન ૧૯

કમપાજેડ ટીઅર આવ લવંડર દરામ ૨

સ્પીરીટ આવ રોઝમેરી... દરામ ૨

પાણી ... આંઉસ ૮

ઉપલા લોશનથી કાપદો ન થાય તો ચોખ્ખુ મોરચુથુ ગરેન બેન એક આંજસ પાણીમાં મેળવી તે પાણી ચાંદા ઉપર દાડામાં બે વાર ચેલ્યા કરવું અથવા દરરોજ અળગે હાથે મોરચુથાનો કટકો તે ઉપર લગાડી પછી સફેત મલમની પટી મારવી, અને પાટો બાંધી લેવો. એથી ઉપસી આવેલું માંસ ત્રીજી જાય નહીં અને ચાંદાનો દેખાવ સુધરે નહીં તો દરરોજ તેના ઉપર કાસટીક લગાડી સફેત મલમની પટી મારવી.

સુસ્ત અથવા જીનું ચાંદુ.

જે ચાંદામાં અંચુર આવવાનું કામ બહું ધીપું ચાલે છે, અને જે બાંખી મુદત સુધી રહે છે તેને ઉપલા નામથી ઓળખે છે. સુસ્ત ચાંદુ બહું કરીને પગના નળા ઉપર અને ટેટા ઉપર થાય છે. તેને જાણે કોતરી

કાઠણું હોય એવું દેખાય છે. પણ તેની વચ્ચેની જમીન સુકી ઝુંઝાળી અને સપાટ હોય છે. તેની કોર સખત જોવા અને વાંકી ચુંકી હોય છે. અને તેમાંથી શોડી પાતળી લોહીવાળી રેસા નીકળે છે. આ ચાંદામાં પગની નસો ઘણી સુજી આવે છે. તોપણ ચાંદામાં ઘાણું કરી દરદ થતું નથી અથવા આંગળાએ દાખવાથી પણ તેમાં દુખાવો થતો નથી.

ઉપાય—આ જાતના ચાંદા ઉપર રેડપ્રિસીપીટીઓઈન્ટમેન્ટની પટ્ટી બનાવી દરરોજ ચેલા કરવી. એથી ચાંદાની કોર ઝરે નહીં અને ચાંદાનો દેખાવ સારો થાય નહીં તો તેને બદલે તેના ઉપર મોરધુધુ અથગે હાથે દરરોજ એક વાર લગાડવું. અથવા ચાંદા ઉપર એ ચાર દહાડા સુધી દર રોજ કાસટીક લગાડવું અને દહાડામાં તણુ અથવા ચાર વાર પોલટીસ બાંધવી. જેથી તેની જોવા ઉપસી આવેલી કોર ખેસી જશે અને ચાંદાનો દેખાવ સુધરશે. પછી તેની કોર ખેસી જાય અને તેની જમીન સારા ચાંદા જેવી લાલ જણાય તો તે ઉપર નીચે લખેલા લેશનમાં છુગડું બોળી તે ઉપર સુકી પાટો બાંધી રાખવો અથવા સફેદ મલમની પટ્ટી મારવી.

સલફેટ આવર્ગીક ... .. ગરેન ૧૬

કમ્પાઉન્ડ ટીચર આવ લવંડર ... દરામ ૨

સ્પીરીટ આવ રોઝમેરી ... દરામ ૨

પાણી ... .. આંલસ ૮

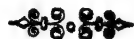
જો આજારી નબળો હોય તો નીચે લખેલી ગોળાઓમાંથી અકેકી ગોળી દહાડામાં તણુ વાર ગળાવવી અથવા દહાડામાં એ વાર બબેથી તણુ તણુ ગરેન કવીનાઈન આપવું.

સલફેટ આવ આયરન ... ગરેન ૨૪

કારબોનેટ આવ પોટાસ ... ગરેન ૧૨

મર ... .. ગરેન ૧૨

એસીડ ... .. ગરેન ૬

દરદવાળું ચાંદુ.

સુસ્ત ચાંદા શીવાય સઘળી જાતના ચાંદામાં સેજ દુખાવો હોય છે, પણ એ જાતના ચાંદામાં જો કે નાના હોય છે. અને ઘણાં સ્ત્રીઓમાં

હોતાં નથી તોપણ દરદ અને દુખાવા અતીથિ થાયછે. અને તેને આ-
ગળું અથવા કપડું લાગવાથી દરદ વધારે થાયછે. દરદને લીધે દહાડામાં
આભરની એન પડતું નથી અને રાતે જાંઘ આવતી નથી. આ ચાંદુ
ધણું કરી પોચા મીઠાજવાળા માણસોને થાયછે. તેનું કદ નાનું હોયછે.
તેની કોરે વાંકી ટીંકી હોય છે, પણ જાંઘો હોતી નથી. તેની જમીન ઉપર
પાતળ છીછડું વળગી રહેછે અને તેમાંથી લોહી સાથે મળેલું પાતળું ૫૨
નીકળે છે.

ઉપાય—ચાંદા ઉપર ટીંચરઓપીમાં લીન્ટનો કટકો બોળી તે મેલવો.
૪ ગરેન અફીણને એ ચમચ પાણીમાં ઘુંટી તેમાં લુગડું બોળી ચાંદા
ઉપર મુકવું અથવા નીચે લખેલા લોશનમાં લુગડું બોળી ચાંદા ઉપર
મુક્યા કરવું.

એસીડ નાઇટ્રીક . . ટીપાં ૨૮
ડીસટીલ્ડવાટર ... આંદુસ ૨

અથવા—અળગે હાથે કાસટીક લગાડવી—જેથી દુખાવા નરમ પ-
ડશે, આભરનો ઝાડો કપ્પજ હોય તો તે સાફ લાવવા કમ્પાઉન્ડ રિપારબ
પાઉડરનો જીલાબ આપવો—જે દરદ ધણું થતું હોય તો નીચે લખેલી
દવાની છો બોળીઓ બનાવી અકેક ગોળી દહાડામાં એ અથવા ત્રણ વાર
ગળાવવી અને રાતે જાંઘને આવે તો ૧ ગરેન અફીણની એ ગોળી બ-
નાવી અકેક ગોળી રાતે ગળાવવી અથવા સોલ્યુશન આવ મ્યુરેટ આવ
મોરફીઆ ટીપાં ૩૦ ને એક આંદુસ પાણીમાં નાખી દર રાતે સુતી
વેળા પાવી.

સલફેટ આવ કવીનાઇન ... ગરેન ૯
એક્ટ્રાક્ટ આવ હાઇડ્રોક્સાઆમસ ... ગરેન ૧૨
કેમફર ... ગરેન ૪

સુનેલું ચાંદુ.

આ ચાંદાની આસપાસની આમડી ઘણી લાલ થએલી અને સુ-
જેલી હોયછે. અને તેમાં આમ અને અગન બળે છે, તેમાંથી પાતળ
૫૨ નીકળેછે અને વખતે એ સાથે તાવ આવેછે.

ઉપાય—ચાંદા વાળા ભાગને જાંચો રાખવો, અને તેના ઉપર અને તેની આસપાસની સુજેલી જગા ઉપર થંડા પાણીમાં લીન્ટનું લુગડું બોળી દાહાડામાં પાંચથી છો વખત મેહેલ્યા કરવું. કદાપી સુજેલા ચાંદાની જમીન ઉપર છીછડા જેવું વળગેલું હોય તો દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પોલટીસ બાંધવી. જો તાવ હોયતો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવું. સોજે નરમ પડવા પછી તેનો ઉપાય સારા ચાંદાના જેવો કરવો.

લાઈકર આમોનીયા એસીટીસ	...	આંઉસ ૧
સ્પીરીટ ઈથર નાઈટરસ	...	દરામ ૨
પોટાસા નાઈટરસ	...	ગરેન ૪૦
કેમફર વોટર	...	આંઉસ ૪

સડેલું ચાંદુ.

જે ચાંદામાં સડો લાગુ પડે, તેના ઉપર જરા કાળા ખરાબ ગંધવાળાં છીછડાં વળગેલાં હોય અને જેમાંથી ગંધાવું પર નીકળે તેને ઉપલું નામ આપવામાં આવ્યુંછે. ઘણું કરી નબળા બાંધાવાળા અને બીગડેલા લોહી વાળાને આ જાતનાં ચાંદાં થાયછે. સુજેલું ચાંદુ સડાવાળુ થતાં વાર લાગતી નથી.

ઉપાય—સડેલા ચાંદા ઉપર અજસીની અથવા ઘઉંના લોટની પોલટીસ દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર બાંધવી. અથવા નીચે લખેલા લોથનમાં લુગડું બોળી સડેલા ભાગ ઉપર મુક્યા કરવું, જેથી છીછડાં જુદાં પડી જશે.

એસીડ નાઈટ્રીક	...	ટીપાં ૮
ડીસટીલડ વોટર અથવા પાણી.	આંઉસ ૨	

સડેલાં છીછડાં એ દવાથી નીકળી ન જાય તો તેના ઉપર સંભાળથી થોડાં ટીપાં એસીડનાઈટ્રીકનાં નાખવાં. અને તે ઉપર તરત થોડું ઠંડુ પાણી રેડવું અને પછી પોલટીસ બાંધ્યા કરવી. સડેલા ચાંદામાં વાસ ઘણો ખ-

રાખ હોય તો તે ઉપર નીચે લખેલી દવામાં લુગડું ખોળી દાહાડામાં ત્રણ વાર મેહેલા કરવું.

એસીડ કારબોલીક ... આંઉસ ૨

પાણી ... ... આંઉસ ૮

અથવા વાસ દુર કરવા સારૂ એ દરામ કોનડીસ સોલ્યુશનને દશ આંઉસ ચોખ્ખા પાણીમાં નાખી તે પાણીથી આંદાને દરરોજ ધોયા કરવું. સહેલી જગો સાફ થયા પછી તે ઉપર સફેત મલમની પટ્ટી દરરોજ મારવી. આ જાતનું આંદુ ઘણું કરી નખખાઈમાં થાયછે. વાસ્તે આજરોને કુવત આવવા સારૂ નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકરે ગલાસ બરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

કારબોનેટ આવ મેગનેસીઆ ... ગરેન ૨૦

કમપાઉનડ ટીચર આવ લવંડરે ... દરામ ૪

બારકનો ઉકાળો ... ... આંઉસ ૫૫

ખોરાક કુવતવાળો આપવો. જો દુખાવાને લીધે રાતે ઊંઘ ન આવે તો ૧ ગરેન અફીણમાંથી એ ગોળાએ બનાવી અકેડી ગોળી રાત્રે સુતી વેળા ગળાવવી.

લચક.

ચાલતાં અથવા દોડતાં કોઈ પણ સાંધાને આંચકો લાગે અથવા જોરે કરવાથી સાંધો મરડાય તેને લચક કહેછે. શરીરના સઘળા સાંધામાં પોહોંચો અથવા પગની ધુંટીનો સાંધો વારેવારે લચકાયછે. લચકમાં સાંધો ઉતરી અથવા ખસી જતો નથી પણ તેની આસપાસની ખાંધણુ તથા માંસના સાકા મરડાયાથી અથવા ટુટવાથી સાંધામાં દુખાવો તથા દરદ થાયછે. તે સુજી આવેછે, તેને હલાવાતો નથી, અને તેની પીડાથી વખતે તાવ પણ આવેછે. વખતે તેમાં ઘણો સોજો થાયછે. આગ અગમ બળે છે અને ઘણું દરદ થાયછે. અને વરમ નરમ પડવા પછી ઘણા દાહાડા સુધી સાંધો હલાવી શકાતો નથી.

ઉપાય—જો લચક સહેજ લાગી હોય તો સાંધાના ઉપર લીનીમૅંટ

આવ સોપ ચોપડવું અથવા જે કુખાવો વધારે હોયતો ૧૥ આંઉસ લી-
નીમિન્ટ આવ સોપમાં ચાર દરામ ટીચર ઓપી નાખીને તે ચોપડવું.
અથવા લીનીમેન્ટ કેમફરકો ચોપડવું. અથવા નીચે લખેલા લોસનમાં લુગડું
ખાળી તે મેહેલ્યા કરવું.

ટીચર આવ ચરનીકા ... આંઉસ ૧

પાણી ... આંઉસ ૧.

કળતર થાય તો ફલાનલનો સેક કરવો. પણ જે સાંધા થોડો ગરમ
હોય, અને તેમાં આગ બળે તો લાઈકર આમોનીયા એસ્ટીટીસ તથા
લીનીમિન્ટ આવ સોપ દરેક સરખે ભાગે લેખુ મેળવી મુજેલા સાંધા ઉપર
ચોપડવું. જે લચકાએલો સાંધે મુજુ આવ્યો હોય તો તેને જરા પણ હ-
લાવવો નહીં. તેના ઉપર પાટો લપેટી રાખવો, કેમકે તેથી તેને આંચકો
લાગતો નથી. પણ જે તે ધણો મુજુ આવ્યો હોય, તે બહુ લાલ જણાય,
ગરમ લાગે અને તેમાં આગ અગન બળે તો તે ઉપર થંડું પાણી રેડ્યા
કરવું અથવા નીચે લખેલા લોસનમાં લુગડું પલાળી તે ઉપર મુક્યા કરવું.

ગોહારડ વોટર ... દરામ ૨

ટીચર ઓપી ... દરામ ૨

પાણી ... આંઉસ ૧૦

એથી સોજે નરમ ન પડે પણ વધારે જણાય તો સાંધાના ઉપર ફ-
રતી એકથી બે ડબ્બન જજો મેલવી, પછી તે ઉપર પોલટીસથી સેક કરવો
આજરોનો ઝાડો સાફ લાવવા સારે કમપાર્ડીડ રૂબારબ પાછોડરનો ગુ-
લાખ આપવો. જે તાવ આવે તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર
ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

લાઈકર આમોનીયા એસ્ટીટીસ .. આંઉસ ૧

સ્પીરીટ ઇથર નાઈટરસ .. .. દરામ ૨

પોટાસા નાઈટરસ ... .. ગરેન ૪૦

કેમફર વોટર ... આંઉસ ૪

જે નખખાઈ જણાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ
ભરી દાહાડામાં ત્રણ વાર પાવું.

એસીડ નાઈટરી ડીલુટ ... ટીપાં ૪૫

કમપાઉન્ડ ટીચર આવ સૌનકોના. દરામ ૧

બારકનો ઉકાળો.

... આંઉસ ૩

સોળે ઉતરી ગયા પછી લચક જીની થાય અને સાંધો બરાબર હી-
લવી શકાય નહીં તો તે ઉપર દાહાડામાં બે ત્રણ વાર થુંકું પાણી રેડ્યા
કરવું અને પાટો બાંધી રાખવો. અથવા તે ઉપર બીનીમેંટ આવ સોપ
ઓપડવું અને ધીમે ધીમે હાલચાલ કરવી.

હાડકાનું ભાંગવું—ફરેકચર.

ભાંગેલા હાડકાની બે જાત કરવામાં આવી છે, એકમાં ફક્ત હાડકુ-
જ ભાંગે છે. અને તેના ઉપરના માંસ તથા ચાંમડાંઓને કશી હરકત
પોંચતી નથી. બીજીમાં હાડકુ ભાંગે છે તે સાથે તેના ઉપર માંસ તથા
ચાંમડાંમાં જખમ પડે છે. જેથી કેટલીએક વેળા ભાંગેલા હાડકાના બંને
છેડા જખમમાંથી ખુલા નજરે પડે છે. એ જખમ બે રીતે થાય છે.
વખતે જે કારણથી હાડકું ભાંગે છે તેજ કારણથી જખમ પણ પડે છે.
જેમકે બંધુકની ગોળી પગમાં વાગવાથી તેમાં જખમ પડે છે અને તેની
સાથે હાડકું પણ ભાંગે છે. પણ કેટલીએક વખતે પેહેલાં હાડકું ભાંગા
પછી ભાંગેલા હાડકાનો આંણીદાર છેડો ચાંમડી ચીરી બાહાર નીકળી
આવે છે, અને તેથી જખમ પડે છે. ફક્ત હાડકું ભાંગે તેનાં કરતાં તે
સાથે જખમ પણ થાય તો તેમાં જખમ વધારે છે. કોઈ વેળા હાડકું બરા-
બર આડું ભાંગે છે. કોઈ વેળા આડકાતરે ભાંગે છે અને કોઈ વેળા તેના
બે જીંદા કટકા થવાને બદલે તેમાં ઉભી ફાટ અથવા ચીરો પડે છે. વ-
ખતે હાડકું એકજ ઠેકાણેથી ભાંગીને તેના બે કટકા થવાને બદલે તેનો
ચુરેચુરો થાય છે.

નીશાની—ભાંગેલી જગોમાં ફુખાવો અને દરદ થાય છે. તે થોડો
ધણો સુજી આવે છે. તે હલાવી શકાતો નથી અને જાણે હુલો થઈ ગ-
યો હોય એમ જણાય છે. જો જખમ પણ સાથે હોય તો, તેમાંથી લોહી
નીકળે છે અને વખતે હાડકાનો છેડો જખમમાંથી બાહાર નીકળી આવે-
લો દેખાય છે. પણ આ નીશાની જોરમાં ચોટ લાગવાથી પણ જણાય છે

માટે ફક્ત એટલા ઉપરથી હાડકુ ભાંગુ હશે એવું અનમાન ન કરવું. પણ ભાંગેલુ હાડકું નીચે આપેલી ત્રણ નીશાનીઓથી ઓળખાઈ આવે છે. ૧લી. જે ભાંગવું હાડકુ ભાંગેછે તેની શીકલ ફેરવાઈ જાય છે, ૨જી. તે હમેશાં કરતાં વધારે હાલે છે. અને ૩જી. હાડકાના છેડાના ધસારાનો ખાસ અવાજ સંભળાય છે. એ નીશાનીઓ સમજમાં આવે તે સાર પેહેલાં આપણે એક દાખલા તરીકે એમ ધારીએ કે, જાણે જંગનું હાડકું ભાંગી ગયું છે. હવે એ અકસમાત બનવા પછી પેહેલી નીશાની તરીકે આપણને જંગનો દેખાવ ફેરવાયેલો લાગશે. ભાંગેલી જગો આગળથી ગોળ ટેકરો જણાશે. તથા તેને બીજી તરફની જોઈ સાથે સરખાવવાથી તે ધણી બેડોળ દેખાશે. એટલુંજ નહીં પણ આભરીને સુવાડી બંને પગો સરખા લાંબા કરાવીશું તો ભાંગેલી તરફનો પગ લાંબો અથવા ટુંકો થયેલો જણાશે. બીજી નીશાની એ છે કે જે જગો ઉપરથી હાડકું ભાંગેલું હોય તે જગા આગળથી તે હાલતું જણાય છે. જંગના હાડકાને ગમે ત્યાંથી બે હાથે પકડી હલાવશું તો તે હાલતું નથી, પણ જ્યારે તે ભાંગે છે ત્યારે એક હાથે ભાંગેલી જગાની ઉપરથી અને બીજા હાથે તેની જરા નીચેથી મજબુત પકડીને હલાવી જોશું તો જાણે બે હાડકાં હોય તેમ જંગમાં હાલશે. જ્યારે એ પરમાણે ભાંગેલા હાડકાને હલાવીએ ત્યારે તેના બે કડકાં હોય તેમ હાલે છે એટલુંજ નહીં પણ ભાંગેલા ખડખડા છેડા એક બીજા સાથે ધસાવાથી તેમાંથી એક ખાસ અવાજ નીકળે છે, જે કાનને ખુલ્લો સંભળાય છે. અને હાય મેલવાથી તેનો ધસારો હાયને જણાય છે. પણ આ ધસારો સઘળી વખત જણાતો નથી, કેમકે કોઈ વખતે ભાંગેલા કટકા એક બીજા સાથે એટલાતો સજડ બેસી જાય છે કે, તેને હલાવવાથી ધસાતા નથી અને તેથી આ નીશાની જણાતી નથી.

ઉપર કહેલી ત્રણે નીશાની બધી વખતે સાથે જણાતી નથી ત્યારે આ રોગ પારખવાનું કામ મુશ્કેલ થઈ પડે છે અને તે ઘણા અનુભવી માણસથીજ ખાતરીથી પારખી શકાય છે.

સમ્બ—વાગવાથી, પડી જવાથી અથવા બીજી કોઈ રીતે જોર પડવાથી, હાડકાં ભાંગીને તેના બે અથવા વધારે કટકા થાય છે. જેમ હાડકાં લાંબાં અને પાતળાં હોય તેમ તે ઘણા જલદી ભાંગે છે. અચપણમાં

હાડકાં નરમ હોય છે, અને તે બાંગવાને ડેકાણે મરડાઈ જાય છે. પણ ધરડપણમાં તે ઘણાં કકરાં થાય છે, અને તેથી સેજ જોરથી બાંગી જાય છે. ઓરત કરતાં મરદને આવા અકસમાત વારે વારે થાય છે.

ઉપાય—ઘણી વેળા એવા સ્વાલ પુછવામાં આવે છે કે શું આપણા પાસે કાંઈ એવી દવા અથવા લેપ છે કે જે લગાડવાથી હાડકું પાછું સંધાઈ જાય? ના એવી કંઈ દવા નથી અને એવી દવાની જરૂર પણ નથી કેમકે કુદરત પોતે એટલું તો કુવત ધરાવે છે કે બાંગેલા હાડકાંને વગર દવાએ પાછું સાંધી શકે છે. એની સામેતીમાં તમો માત્ર હાડકાના છેડાને બરાબર લગોલગ બેસાડી કેટલીએક મુદત સુધી વગર ખસી જવે સાથે રાખવાની કોશીશ કરો તથા તે બાગને જરા પણ હાલવા દેવા વીના રાખો અને પછી જુઓ કે કુદરત પોતે એ હાડકાના છેડાને કેવા મજબુત આપડા મારીને સાંધી લે છે. માટે આ રોગનો ઉપાય કરતી વેળા સીમીલા ડાકટરો લેખો મારીને અથવા દવાઓ લગાડીને હાડકાને સાંધવાનો ફાંફો રાખતા નથી; પણ કુદરતને પોતાનું કામ સારી રીતે બજાવવામાં થોડો મદદ આપવાની મતલબથી તેઓ વચમાં પડે છે. તેઓ ફક્ત બાંગેલા હાડકાને વગર હલાવે ચોકસ મુદત સુધી સ્થીર રાખી મુકવાની તજવીજ કરે છે. અને બાંગેલા હાડકાના છેડાઓને ખસી જવા દેતા નથી જેથી કુદરતને પોતાનું કામ સેલાઈથી કરવાને બની શકે છે અને છેવટે તેઓને જશ મળે છે. કોઈ પણ બાંગેલા હાડકાનો પેહલો ઈલાજ એ છે કે તેના છેડા જે એક બીજાથી જુદા પડીને ખસી જાય છે. તેને પાછા પોતાની જગો ઉપર સરખા બેસાડવા. પછી તેના ઉપર પાટીઆઓ મુકીને પાટો બાંધવો, કે તેથી બાંગેલા છેડા પોતાની જગાપર વળગેલા રહે અને છુટા પડી જાય નહીં અને બાંગેલા બાગને જરા પણ હલાવવો નહીં પણ બીછાના ઉપર એવી રીતે ગોડવીને મુકવો કે તેથી બાંગેલું હાડકું ખસી ન જાય. એ ઉપાય કેવી રીતે કામ લગાડવો તે વીસ્તારીને નીચે આપવામાં આવ્યું છે.

બાંગેલાં હાડકાને કેમ બેસાડવા તે સમજવા સારે એક દાખલો લેવો કે જાણે પગનો નળો બાંગી ગયો છે, તો તેના છેડા ખસી જાય છે, એટલું જ નહીં પણ એક બીજા ઉપર ચડી પણ જાય છે. માટે તેઓને પાછા

પોતાની જગો ઉપર બેસાડવા સારૂ પગની ઘુંટી આગળથી એક હાથે પગને ખેંચવો, અને બીજા હાથે હાડકાના ઉપર નીકળી આવેલા છેડાને જરા ધીમેથી દાબવો, જેથી એકબીજાના ખાંચા એવા તો લગોલગ બેસી જશે કે નળાનાં હાડકાં ઉપર હાથ ફેરવી જોઈશું તો ભાંગેલી જગાનો ખાંચો હાથને લાગશે નહીં.

એ પરમાણે હાડકાના છેડાને પોતાની જગોપર બેસાડા પછી જો તેને જરા પણ હલાવીએ તો ભાંગેલા છેડા પાછા ખસી જાય છે, માટે તેને પોતાની જગો ઉપર રાખવા સારૂ જડા કાગળનાં અથવા ગટાપરચાના અથવા લાકડાનાં પાટીઆં આવે છે, તે ભાંગેલા પગની ઉપર તથા નીચે બંને બાજુએ મુકવાં, એ પાટીઆં પગ તથા હાથના ઉપર બેસતાં આવે એવા તઈઆર મળે છે, અગર જો ન મળી આવે તો જડા કાગળના કટકા બંધ બેસતા કાપવા, એટલે જણે હાથની કામડીનાં હાડકાં ભાગાં હોય તો હાથની કોણીથી તે પોંચા મુધી પોંચે એટલાં લાંબાં અને હાથની પોળાઈ જેટલાં પોળાં લેવાં, તેમજ જો હાથની બાજુનું હાડકું ભાંગે તો બંભાથી તે કોણી મુધી આવે એટલાં લાંબા રાખવાં, પગનો નળો ભાંગે તો ઘુંટણથી ઘુંટી જેટલાં લાંબા, અને જંગનું હાડકું ભાંગે તો એક કટકો થાપાથી તે પગમુધી લાંબો રાખવો, એ કટકા પોળાઈમાં એટલા રાખવા કે જ્યારે તેઓને સામાસામી મેલવામાં આવે, ત્યારે એકેની કોર એકબીજા સાથે લાગે નહીં, જુદા જુદા ભાગ પરમાણે તેઓની સંખ્યા પણ જુદી જુદી રાખવી પડે છે, હાથની કામડી અને પગના નળાને બેજ પાટીઆંની જરૂર છે, પણ હાથની બાજુ સારૂ ચાર જોઈએછીએ, એ વીંચે દરેક હાડકાના ભાગવામાં સમજવું છે, ગટાપરચા અથવા કાગળનાં પાટીઆં મેલવા અગાઉ તેઓને ગરમ પાણીમાં બોળાં નરમ કરવાં, જેથી ભાંગેલા હાથપગ ઉપર ચપટ બેસી જશે, પાટી ઉમેલવા પેલાં તેના અંદર જરા રૂ અથવા ટોની ગાદી કરી તે ઉપર ફરતો પાટો લપેટી લેવા જેથી તે ચામડીને ધસશે નહીં.

પાટીઆં મેલવા પછી ભાંગેલા ભાગ ઉપર પાટો બાંધવો, પાટો જડા લાંચકલાયનો અથવા બીજા કપડાનો લેવો, અને તે બેથી ત્રણ ધેંચ પોહોળો અને આસરે પાંચથી છ વાર લાંબો રાખવો, અને તેને સાફી

પેઠે ગોળ વીંટાળી રાખવું, પછી તે એક હાથમાં લેઈ તેનો છેડો બીજા હાથે પગ ઉપર ચલીને પેહેલા હાથે એવી રીતે લપેટતા જવું કે પાટાના એક આંટાની કોર ઉપર બીજો આંટો આવે. પાટો બાંધવામાં નીચે લખેલી બાબતો ઉપર ધ્યાન રાખવાની જરૂર છે. ૧ છુ પાટાના સપાટા આંટા એક સરખા જોરથી તાણવા, જે એક આંટો ઢીલો અને બીજો તંગ હોય તો તેથી કોઈ ધાઈ આવે છે, તેમજ પાટો બરાબર સપાટ લપેટવા એટલે એક કોર ઘણી દબાય અને બીજી કોર ઢીલી રહે એમ લપેટવા નહીં. ૨ જી. પાટાના આંટા સરખે તકાવતે રાખવા પણ જે આંટા સરખા ન આવે તો ફરેક આંટો ચરધો વાળતું જવું જોઈ કરચલી નહીં આવે, અને તે સરખો આંટો લપેટાશે. ૩ જી. પાટો એટલો તાણીને બાંધવો નહીં કે તેથી બાંધેલા ભાગમાં ડુખાવો થાય અને તે સુજી આવે, ઘણીવેળા વગર સમજાવે રાખવે તંગ પાટો બાંધવાથી સોળે એટલો તો વધી જાય છે કે તેથી તેમાં સડો લાગુ થાય છે. જોઈ હાથપગો કાપી નાખવા પડે છે, અને વખતે આજીવન જીવ જોખમમાં આવી પડે છે. ૪ થું. પાટો બાંધવા પછી ડુખાવો ઘણો થાય અને સોળે વધતો જાય તો તેને છોડી નાખી ફરી બાંધવો. ૫ થું. ફક્ત ભાંગેલી જગો ઉપર પાટો બાંધી તેની નીચેના ભાગને ખુલ્લો રહેવા દેવો નહીં, જમકે પગનો નજો ભાંગો હોય તો ફક્ત ન જાતી આસપાસ પાટો બાંધીને પગની પાટલી તથા આંગળાંને ખુલ્લું રાખવાં નહીં, કેમકે એ પરમાણુ કરવાથી પગની પાટલીમાં કોઈ ધાઈ આવે છે, તે સુજી જાય છે, અને તે થંડો લાગે છે, કાળા થાય છે, અને છેવટે તેમાં સડો લાગુ પડે છે. વાસ્તે પગનો નજો ભાંગો હોય તો પણ પગનાં આંગળાંથી તે છેક ધુંટણુ સુધી પાટો બાંધવો. અથવા હાથની કાંમડીના હાડકાં ભાંગ્યા હોય તો પણ હાથનાં આંગળાં તથા પોંચાને પાટો લપેટી બાંધેલાં રાખવાં. ૬ થું. સરખાતમાં થોડો ઘણો સોળે હોય છે તેથી પાટો બાંધા પછી પાંચ સાત દાહાડામાં જ્યારે સોળે નરમ પડે છે, ત્યારે પાટો ઢીલો પડી જાય છે, માટે એવી રીતે થાય ત્યારે પાટો છોડી નાખીને ફરી બાંધવો, પાટો બાંધા પછી આજીવન જરા કઠણ અને સપાટ બીજાના ઉપર લુવાડવો, જે ભાગ બાગેલા હોય તેને એવી રીતે ગોઠવવો કે તે સીધો અને સરખો રહે અને જરા પણ ઢલાવવો નહીં. જે પેટ

કમળ હોય તો એરંડીઆની પીચકારી સફરામાં મારવી, અથવા એપર્સ-
મસાદનો જુલામ આપવો. ઝાડો બીછાતા ઉપર કુંઈ વાસણમાંજ
કરાવવો, અને ભાંગેલા ભાગને જરા પણ હાલવા દેવો નહીં, જો તાવ
જણાય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં
તણ વારે પાવું.

લાઈકર આમોનીઆ એર્સટીટીસ . . આંઉસ ૧

સ્પીરીટ ઇથર નાઇટરસ ... દરામ ૨

પોટાસાનાઇટરસ ... ગરેન ૪૦

કેમફરવોટર ... આંઉસ ૪

જો આજરી લોહીવાર હોય તો તેને શરૂઆતના દાહાડામાં કાંજી
જેવા હલકા ખોરાક ઉપર રાખવો. પણ નબળાઇ હોય તો દુધ જેવા
ખોરાક તથા થોડા વાઈન પણ આપવો.

હાડકું ભાગવા સાથે જખમ પણ હોય તો પેટેલાં જખમને ઘોઈ
સાફ કરવો. પછી હાડકાના છેડાને ઉપર સમજવા પરમાણે ખરાબર બે-
સાડવો, અને તે ઉપર પાટીઆં મેલી પાટો એવી રીતે બાંધવો કે જખમ
ખુલો રહે અને પાટાથી છોલાય નહીં. જો જખમ ઘણો નાનો ને સાફ
ધારવાળો અથવા કપાયેલા જેવા હોય તો તેના ઉપર તેમાંથીજ નીકળતા
લોહીમાં લીન્ટનો કટકો બોળી તે ઉપર મેલવો. અથવા કોલોડીયનમાં લી-
ન્ટનો કટકો બોળીને મેલવો. જોયી તે થોડા દાહાડામાં રૂઆઇ જશે. પણ
જો જખમ ઘુંદાએત્રો અથવા મોટો હોય તો તે એ ઉપાયથી રૂઆશે નહીં.
માટે તે ઉપર પેટેલાંથીજ થંડા પાણીની ગાદી મેલવી અને જરા પણ
ભાંગેલા ભાગને હલાવવો નહીં. જો જખમ પાકુ ઉપર ચડે અને સુજી
આવે તો તે ઉપર પોલટીસ બાંધવી. અને પછી સફેત મલમની પટી
મારવા કરવી. પાટો પડેથી ખરેખર થાય તે બદલ્લા કરવો અને પાટીઆની
અંદરનીઆજીએ એાઇલ કલોથનો કટકો મેલવો કે તેથી ખરાબ ન થાય. અમધુ
હાડકું ભાંગે તેના કરતાં જખમ સાથે હાડકું ભાંગેછે તો તે પાકું સંધાતા એવ-
ડો અથવા તણગણો વખત લાગેછે. વખતે જખમ એટલો તો મોટો હોયછે
કે તેમાંથી સડો પેદા થાયછે અને જોખમાએલા હાય પગને કાપી નાખવો
પડેછે. અથવા જાનની ખરાબી થાયછે.

આંગળાનું હાડકું ભાંગે તો આગલી તથા પાછલી તરફ જડા કા-
ગળતી ચોપ આખી આંગળી ઉપર ખેસતી આવે તેવી ચેલવી. અને
આખી આંગળી ઉપર એક આંગળ પહેળો પાટો બાંધી રાખવો. હાથના
પોંચાનું હાડકું ભાંગેતો હાથના પોંચામાં લુગડાંનો ગાળ દડો આપી સુઠી
વળાવવી. અને તે ઉપર પાટો બાંધવો. અથવા હથેળીપર લુગડાંની શ-
ખત ગાદી મેહેલીની આંગળાથી તે પોંચા સુધી પાટો બાંધવો. આંગળાનું
હાડકું ૧૦ થી ૨૫ દાહાડામાં સંધાઈ જાય છે ત્યારપછી પાટો છોડી થોડા
દાહાડા સંભાળથી હીલવવું અને ધણું જોર કરવું નહીં.

હાથની કામડીના હાડકાં અધવચ્ચમાંથી ભાંગે તો તેને સારૂ ખે
પાટીયાં આવે છે તેમાંનું એક બાહારની બાજુએ અને બીજું અંદરની
બાજુએ ચેલવું. અને પછી આંગળાથી તે છેક કોણી સુધી પાટો
બાંધવો. જો પોંચાની નજદીકથી ભાંગ્યાં હોય તો તેને સારૂ પીસતોલના
આકારનું પાટીયું આવે છે તે બાહારની બાજુએ મેહેલીને હાથને પાટી-
યાના વાંકા છેડા સાથે રાખીને પાટો બાંધવો. હાથને ઝોળીમાં રાખીને
ફરવું અને ભાંગ્યા પછી થોડા દાહાડા બાદ પાટા ઉપર ઝુંદરનું ઘાડું
પાણી અથવા લાહી લગાડવી. કે તે સુકાઈ જશે ત્યારે પાટો ઢીલો નહીં
પડે. અને હાથ જરા હીલવવાથી હાડકાં ખસી જવાની ધારતી રહેશે નહીં.
એક મહીના પછી પાટો છોડી નાખી હાથને ધીમેથી હલાવવો. હાથની
બાજુનું હાડકું નણૂ કેકાણેથી ભાંગે છે, ઉપલે છેડેથી, હેઠલે છેડેથી, અથવા
વચ્ચમાંથી. જ્યારે વચ્ચમાંથી ભાંગે ત્યારે ચાર પાટીયાં ચારે તરફ ફરતાં
ચેલીને આંગળાથી તે ખંભા સુધી પાટો બાંધવો. ઉપલો છેડો ભાંગવાથી
ખંભાની આગળ ધણો સોળો આવે છે અને તેમાં ફુઆવો થાય છે. વા-
સ્તે તેના ઉપર પેહેલાં થંડું પાણી એક બે દાહાડા સીંચ્યા કરવું. સોળો
નરમ પડે કે કાખમાં લુગડાંની મોટી ગાદી કરી ચેલવી. પછી હાથની
બાજુને છાતીની સાથે દાખેલી રાખીને તેના ઉપર બાહારની તરફથી પા-
ટીયું મેહેલીને હાથની બાજુ અને છાતી ઉપર ફરતો પાટો બાંધવો અને
ગળામાં રૂમાલ બાંધી હાથના પોંચાના આગળથી તેમાં ભરાવી હાથ
જંચો રાખવો. હાથની બાજુનું હાડકું હેઠલા છેડા તરફથી ભાંગેતો કોણી
આગળથી હાથને વાળીને કોણીના સાંધામાં ખેસવું આવે એવો વાંકો

જાડો કામળ કાપીને પાટો બાંધવો. આ હાડકું ભાંગિતો તેમાં પછુ થોડા દાહાડા પછી પાટા ઉપર ગુંદર અથવા લાહી લગાડી હાથને ઝોળીમાં રાખવો. બમ્પલમાં ૨૫ થી ૩૦ દાહાડાની મુદતમાં અને પુખ્ત ઉમરે ૩૫ થી ૪૦ દાહાડાની મુદતમાં બાળુનું હાડકું સંધાઈ જાય છે.

હાંસડીનું હાડકું ભાંગિતો કાખના અંદર મોટો લુગડાનો ડુઓ દાખવો, અને પાટાના બે આંટા કાખમાંથી ખંભાના ઉપર ફરતા લેવા, જેથી એ ગાદી કાખમાં દબાય. પછી ખંભાની પાછળથી સામેની કાખ તરફ પાટો લઈ જવો. અને કાખમાં થઇને એક આંટો ખંભા ઉપર લેવો અને પછી પાછો પીઠ ઉપરથી આંટો આંટો પેહલાં ખંભામાં લઈ જવો. એ રીતે પાટો બાંધવાથી પાટાના આંટા પીઠ ઉપર ચોકડીની માફક આવે છે. પછી હાથને કોણીમાંથી વાળી સામા ખંભા સાથે રમાલ બાંધી અને તેની ઝોળીમાં હાથ રાખવો. હાંસડીનું હાડકું આશરે ૨૦ થી ૨૫ દાહાડામાં સંધાય છે.

નળાલું ભાંગવું નળાના બંને હાડકાં ભાંગે છે ત્યારે પગ ટુંકો થાય છે અને હાડકું ભાંગવાની બીજી નીશાની ખુલી જણાય છે. નળાનું મોટું હાડકું આબાદ આમડીની હેઠળ છે તેથી તેના ઉપર હાથ ફેરવવાથી તે ભાંગેલું હોય છે તો તરત જણાઈ આવે છે. પણ બ્યારે નળાનું નાનું હાડકું એકલું ભાંગે છે ત્યારે તે પારખવું મુશ્કેલ થઈ પડે છે. આ હાડકાં ભાંગે તો તેના ખરી ગમેલા હાડકાના છેડાને ખેસાડવા સાથે પગને જંગ ઉપર વાળવો અને પછી તે ખેંચીને હાડકાને દાખવું. પછી પાટીયાં મેલવાં. અને પગની પાટલીથી ઘુટણ સુધી પાટો બાંધવો. પગના નળા સાથે બે પાટીયાં આવે છે જે ઘુટણના સાંધાથી તે ઘુટી સુધી પોહાંચે એટલાં લાંબા હોય છે. તેમાંનું એક જરા મોટું હોય છે અને તેની સાથે પગની પાટલીની બાહારની બાજુ સાથે એક કટકો વધારે હોય છે તે નળાની બાહારની બાજુએ ખેસવું આવે છે અને બીજી જરા નાનું હોય છે. જે અંદરની બાજુએ આવે છે. એ મેઢ પાટીયાંમાં ઘુટીના ટેકરા સાથે એકેક બાંધેલું હોય છે. પાટો બાંધીને આજરની સુવાડી રાખવો, અને પગને હાલવા દેવો નહીં.

પછુ થોડા દાહામાં કપાવો તથા સોજો નરમ પડે કે પાટાના ઉપર

ગુંદરનું ધાર પાણી અથવા લાહી ચોપડવી. અને તે સુકાય કે પછી બગલમાં લાકડી આપી આબરોની થોડો વખત હાલ ચાલ કરાવવી. લાહી લગાડવા પછી કદાપી પગ સુજી આવે અથવા પાટો ઢીલો પડી જાય તો પાટાને કાતરથી ધોમેથી ઉભા સળ કાપી નાખવા. અને પછી બીજી પાટો બાંધીને ફરી ગુંદર અથવા લાહી લગાડવી. એ પાટો ૧ થી ૧૧ મહીનો સુધી રહેવા દેવો, અને પછી છોડી નાખી ધીમે ધીમે હાલચાલ કરાવવી.

જાંગનું હાડકું ઉપલે અથવા હેઠલે છેડેથી અથવા વચમાંથી ભાંગે છે. એ હાડકાના ભાગેલા છેડાને તેની જગ્યાએ રાખવા સારૂ ઘણું કરીને એક પાટીઆનો કટકો આસરે ચાર ઇંચ પોળો, એક ઇંચ જાડો અને બગલથી તે પગની પાટલી કરતાં ત્રણથી ચાર ઇંચ લાંબો રહે એવો લેવો. પછી ગુઠણ સુધી પગ ઉપર પાટો લપેટવો. ત્યારબાદ પેટેલાં પાટી-આને ભાગેલા પગની બાહારની બાજુએ મેલીને પગના આંગળાથી તે ગુઠણ સુધી પાટો લપેટવો. પછી પગને એમની જાંગના ભાગેલા હાડકાના છેડાને ખેસાડવા. પછી જાંગના કાતરાની એક બે ઇંચ હેઠળથી તે ગુઠ-ણના સાંધા સુધી આવે એવો પાટીઆનો કટકો જાંગની અંદરની બાજુએ ખેસતો આવે એવો મુકવો અને પછી બાહાર તથા અંદરની તરફનાં પાટીઆને દાખી રાખીને છેક કમર સુધી પાટો લપેટવો અને પાટાના બે ચાર આંટા ફરતા કમરની આસપાસ લેવા. જેથી તે મજબુત રહેશે. આસરે ૨૦ થી ૩૦ દાડામાં હાડકું થોડું સંધાય છે. ત્યાર પછી પાટીઆ કાઢી નાખી જાડાં બારડ કાગળના કટકા કાપી ગરમ પાણીમાં નરમ કરી જાંગની બેઉ બાજુએ મેલવા અને પાટો બાંધી તે ઉપર ગુંદરનું પાણી અથવા લાહી સારો પેઠે લગાડી તેને ખુબ તર કરવો. પછી તે ઉપર બીજી મુકો પાટો બાંધી તેને પણ ગુંદરના પાણીથી તર કરવો. એક બે દાડામાં તે સુકાય કે બેઉ બગલમાં લાકડી આપીને આબરોની થોડો ચલાવવો. પણ ગરદનથી તે પગની પાટલી સુધી પોચે એવો પાટી-નો કટકો ગરદન ઉપર બાંધી તેની ઝોળીમાં ભાગેલા પગને મેલી તેના ઉપર ટેકાકી રાખવો અને ભાગેલા પગને જમીન ઉપર મેલવા દેવો નહી. જો પાટો ઢીલો પડી જાય તો ધીમેથી તેને કાપી નાખી બીજી ઉપર

લખવા પરમાણુ બાંધવો. આસરે એ મહીના પછી પગને ધીમે ધીમે જમીન ઉપર ચેલવા દેવો. બાળકને ૧૧ થી ૨ મહીના સુધીમાં અને પુખ્ત ઉમર પછી ૨ થી ૩ મહીનામાં આ હાડકું સંધાય છે માટે એટલાં મુદત સુધી પાટો બાંધવો રાખવો.

પાંસળી બાગવાથી તેની અણી વારમવાર ફેફસામાં લાગે છે અને તેથી તેમાં જોખમ વધારે છે. પાંસળીના બાગેલા છેડાને પાછો ખેંચાડવાની મતલબથી તેને જરા દાખવો અથવા ચોળવો નહીં કેમકે તેમ કરવાથી ફેફસા ઉપર દબાણ થાય છે જેથી નુકશાન થાય છે. એનો ઉપાય આસરે ૫ થી ૬ ઇંચ પોળો પાટો લેઇને તેને છાતીની આસપાસ કાપ્પથી તે છેક છેલી પાંસળી સુધી ફરતો આજીરીથી ખમાય એટલા જોરથી તાંબુની લપેટવો. થોડા દાડમાં પાટો ઢીલો પડે તો ફરી બાંધવો અને એ રીતે આસરે ૨૦ થી ૩૦ દાડ સુધી બાંધી રાખવો. જો એ સાથે છાતીમાં દરદ થાય તથા ફેફસાના વરમની નીશાંની જણાય તો તેનો ઉપાય કરવો.

માથાનાં હાડકાં બાગવાથી ભિન્નને જોખમ પોંચે છે અને તેનો વરમ થાય છે, માટે જ્યારે એ વરમની નીશાંની જણાય ત્યારે તેનો ઉપાય કરવો. માથા ઉપર થંકુ પાણી સોંચા કરવું અને આજીરની ચુપ સુવાડીરાખવો.

ઉપલી અંગ્રેજી દવા ન મળી આવે તો નીચે પરમાણુ દેશી ઉપાયાં કરવા જેવાકે મજીક, મહુડાં, એ બંનેનું થંડા પાણીમાં બારીક વાટી ટુટેલા હાડ ઉપર લેપ કરવો. અથવા આમળા, મેદાસકડી, તલ, એને ઠંડા પાણીમાં બારીક વાટી લેપ કરવો. અને તેમાં ધી પલુ મેળવવું ને લેપ કરવો તેમજ નીચે પરમાણુ દવાઓ પાવી.

ધજીને ઢીકરામાં નાખી અધખળા કરી તેને બારીક વાટી તેમાંથી બમે દરામ મધની સાથે દરરોજ ચટાડવા. અથવા પીળી કોડીઓનો ઘુનો રતી ૨ થી ૩ ઉકાળીને દુધમાં દરરોજ આપવો.

અથવા—ખોરડીની છાલ, ત્રીફળાં, સુંક, તીખાં, પીપર, દરેક અંકક લોલો લઈ તેને સરખે બાગે ગુગળ લઈ બધાનો એક જીવ કરી તેમાંથી પનર ગરેતને આસરે દુધમાં દરરોજ આપવું.

સાંધાનું ઉતરી જવું.

ન્યારે કોઈ સાંધા ઉપર માર પડે છે, અથવા પડી જવાથી, જોર પહોંચે છે, અથવા તે ઘણો જોરથી વાંકો ટીકો કરવામાં આવે છે, ત્યારે તેનું હાડકું પોતાની જગો ઉપરથી ખસી જાય છે અથવા કે સાંધો ઉતરી જાય છે.

નીશાની—હાડકું ઉતરી ગયાથી સાંધાની સીકલ ફેરવાઈ જાય છે. ઉતરી ગયેલા હાડકાના છેડાનો ટેકરો બીજી જગો ઉપર નીકળી આવેલો જણાય છે. અને ઉતરી ગયેલા ભાગનો અસજ્ય હંપાઈ ઓછી થાય છે. અને તે મરડાએ જોઈ જાય છે. એ સાથે સાંધામાં ફુગાવો તથા દરદ થાય છે. તે હલાતી શકાતો નથી અને ઉતરી ગયેલા ભાગને ટેકા વી રાખવો પડે છે.

ઉપાય—જ્યાં સુધી દરેક સાંધા વીંચે સમપુરણ જ્ઞાન ન હોય ત્યાં સુધી હાડકું ઉતરી ગયા પછી તેને પોતાની જગો ઉપર પાછું બેસાડવું ઘણું મુશ્કેલ છે. હાડકું કંઈ જગો ઉપર જોઈએ અને તે કંઈ જગો ઉપર ઉતરી ગયું છે તે સઘળી વેળા સેહેલાઈથી માલમ પડતું નથી. ઘણી વેળા સેજ લચકાએલા સાંધાને ઉતરી ગયેલો ગણવામાં આવે છે અને તેને યોજીને તથા કડાકા મારીને ખરાબી કરે છે વાસતે વાગવાથી અથવા બીજા કોઈ પણ અકસમાતથી કોઈ સાંધા જરા ફુગાય અથવા મચકાય કે ઉતરી ગયો છે એમ સમજી તેને કદી યોજાવવો નહીં. કેટલાએક દેશી લોકો અનુભવ ઉપરથી ઉતરેલા હાડકાને બેસાડે છે, પણ તેઓ વારે વારે સાંધાઓ ઉપર એટલું તો જોર કરે છે. તથા વખતે નહીં ઉતરેલા સાંધાને એટલા તો યોજે છે અને મરડે છે કે તેથી ઉલટી ખરાબી થાય છે. આપણા લોકોમાં એવો ખોટો વીચાર છે કે શીખેલા અથવા અંગ્રેજી ડાકટરો હાડકાં સાંધાં અથવા ઉતરી ગયેલાં હાડકાં ચડાવી જાણતા નથી. પણ આ ઠેકાણે ખાતરીથી જણાવવાની જરૂર પડી છે કે અંગ્રેજી ડાકટરો બીજી બાબતો વીંચે જોઈલી સોંધો કરીને પરવીણ થયા છે તેના કરતાં તેઓએ આ બાબત વીંચે વધારે જ્ઞાન મેળવેલ છે. તેઓ હાથ પગના સાંધા તો શું પણ શરીરમાંના દરેક સાંધા, દરેક માંસના લોચા, દરેક રંગ અને નસ અકેક ભાગને એવો તો સારી રીતે જાણે છે કે એવું

આપણા દેશી વધદો અથવા હાડ વધદો પણ જાણતા નથી.

હાથનું આંગળું અથવા અંગુઠો ઉતરી જાય તો, હાથને કોઈ માણસ પાસે ગ્રહાવી ઉતરેલા આંગળાને ઉતરેલા સાંધાની પાસેથી પકડીને જોરથી ખેંચવું. અને પછી ઉતરેલા હાડકાના છેડાને બીજે હાથે દાખવો એટલે તે પોતાની જગ્યાએ બેસી જશે.

ખંભાના સાંધાનું ઉતરી જવું—ખંભાના સાંધામાં બાજુનું હાડકું આવે છે તે ચારઢેકાણે ઉતરી જાય છે તેમાં ધણી વખતે હેઠળ બગલમાં ઉતરી જાય છે. ત્યારે બાજુના હાડકાનું સોપારી જેવું માથું કાખમાં જણાય છે. એ હાડકું ચડાવવા સારૂ આજીની નીચા કોચ ઉપર ચતો મુવાડવા, અને ઉતરી ગયેલા સાંધાની બાજુએ કોચની કોર ઉપર બેસવું. આજીનીના હાથને પોંચા આગળથી બંને હાથે પકડવો, પછી એક પગને જમીન ઉપર જોરથી ટેકાવી રાખી બીજા પગને આજીનીની કાખમાં એવી રીતે મેલવો કે પગની પાટલી હાથની બાજુની ઉતરી ગયેલી સોપારી ઉપર લાગે. એ પરમાણે તતબીર કરી આજીનીના હાથને થોડા જોરથી માવો ખેંચવો. અને થોડો સીધો ખેંચા પછી આજીનીના હાથને તેની છાતી તરફ વલાંણુ આપી પગની પાટલીથી ઉતરી ગયેલા હાડકાને ઉપર દાખવું. જેથી કટ કરીને અવાજ સાથે તે પોતાની જગ્યા ઉપર ચઢી જશે. આ સાંધાને ચઢાવવાની બીજી રીત એ છે કે, આજીની વગર હાથની ખુરશી ઉપર બેસાડવો, અને પછી તેની બાજુએ ઉભા રહીને પગને ખુરશી ઉપર મેલી ઘૂંટણને આજીનીની બગલમાં દાખવો પછી જમણા હાથે આજીનીની હાથની બાજુ પકડીને તેને સારી પોઠે હેઠળ ખેંચવી, અને પછી તેને ઘૂંટણ સાથે જોડા દાખવી. જેથી સાંધો ચડી જશે.

સાંધો ચડાવવા પછી કાખમાં લુગડાની ગાંદી મેલીને બાજુને છાતી સાથે પાટાથી બાંધી લેવી. અને હાથને ઝેણીમાં લટકતો રાખવો.

હાથની કાણીનો સાંધો ઉતરી જાય તો, ખંભાના સાંધાને ચડાવવાની બીજી રીત ઉપર લખેલી છે તે મુજબ કાણીના સાંધામાં ઘૂંટણ મુકી તે ચડાવવો.

હાંસરીનું હાડકું ઉતરી જાય તો તેના ઉપર હાંસડીનું હાડકું બાજે ત્યારે પાટો બાંધવાને લખ્યું છે. તેમ પાટો બાંધવો.

પગની ધુટી કુદતાં અને દોડતાં ઉતરી જાય છે, તેને બેસાડવા સાર પગને સારી પડે ખેંચવો, અને એવી રીતે વલાણ આપવી કે જે બાજુએ ફરી ગયો હોય સાંધી પાછો સાંધે થાય.

આંખમાં ધુલી જેવા દાણા થવાનો રોગ.

આંખની સફેતી ઉપર ટાંચણીના માથા જેવડા પોપચા અથવા દાણા થાય છે અને તેની આસપાસની સફેતી લાલ થાય છે. એ દાણા ધુટી જાય ત્યારે તેના કદ જેવડું નાનું ચાંદુ પડે છે. ઘણી વખત એકજ દાણો થાય છે. પણ વખતે એક કરતાં વધારે થાય છે. નાનાં બાળકોને આ રોગ ઘણી વખત થાય છે. તેનાથી અજવાળું બીલકુલ જોવાનું નથી જોયું આજરો પોતાના હાથથી આંખ ઢાંકી રાખે છે.

ઉપાય—મુગરઆવલેડ ગરેન ૨ થી ૩ ને ૧ આંબ્રિસ ગુલાબજળમાં પીગળાવી તેમાંથી થોડાં ટીપાં દાહાડામાં બે વાર એ દાણા ઉપર નાખવાં. અથવા નીચે લખેલા લોશનમાંથી દહાડામાં એક બે વાર દર રોજ પીછાને જરા આડકતરે કાપી તેની વતી નાખવાં.

લીઉનરકાસટીક ... ગરેન ૨
ગુલાબજળ ... આંબ્રિસ ૧

ઉપલી દવાને એક સાંસીમાં ભરી તે ઉપર કાજો અથવા લીલી કાગળ લપેટી રાખવો, નહીં તો દવા બગડી જશે. જો આજરો નબળો હોય તો ક્વીનાઇન અથવા કાડલીવરઝોઇલ તેની ઉમર પરમાણે દર રોજ આપવું. અને શકતી વાજો ખોરાક આપવો. આંખ ઉપર લીલી અથવા કાળી બનાતનો મડદો રાખવો. જો દાણા ઘણા હોય અને દરેક વધારે-હોય તો કાનપટી ઉપર અડધારેપીઆ જેવડું બલીસ્ટર મારવું.

આંખના પોપચાનો રેતડો.

આંખના પોપચાનું એકરનું પડ જે તંદુરસ્ત હાલતમાં મુંવાળું હોય છે તે આંખનો સોજો અથવા આંખ આવી ગયા પછી ખડખડકુ થાય છે અને તેના ઉપર ત્રીણા લાલ દાણા થાય છે.

નીશાની—આભરીને ઘણું કરી ઉપલા પોપચાની નીચે રેતી જેવું ખુચતું હોય એમ લાગે અને તેથી આંખને ચોળા કરે, આંખમાંથી પાણી ગળ્યાં કરે જેથી આંખ ડોવાઈ જાય. લાંબા દાડા એ રોગ ભરી રહેવાથી આંખમાં ડુલાં પડે અને રોશની કમી થાય.

ઉપાય—જ્યારે આંખના પોપચામાં કંઈ ખુચતું હોય ત્યારે તે પોપચાને ઉલટાવી જોવું. જો તેનું માંસ ઉપસી આવેલું અને દાણાદાર જણાય તો તે ઉપર અળગે હાથે મોરચુયાનો સુંવાળો કટકો અડાડવો અને પછી તે ઉપર બે ચાર ટીપાં સાલીડ તેલના નાખી પછી પોપચુ સમુ કરવું એ પરમાણે દર રોજ પોપચાને ઉલટાવીને મેરેઈથુ લગાડવો. એ દવા લગાડતાં જરા અચરશે ખરી પણ પછી થોડા વારમાં રેતી જેવું ખુચતું અંધ થશે અથવા મુગર આવેલો બારીક ભુકી કરી તેમાંથી એક ચપટી ભરી પોપચાને ઉલટાવી તે ઉપસી આવેલા દાણાઓ ઉપર ભભરાવવી. જો એથી આરામ ન થાય તો ચાર દરામ લાઇકર પોટાશીમાં તેટલુંજ પાણી મિળવી તેમાં લુગડાનો કટકો અથવા બરસ બોળી તે ઉપસી આવેલ દાણાઓ ઉપર લગાડવું. એ દવા પણ અથવા ચાર દાડે લગાડવી. એથી આગ થોડી બળે અને નખળી લાગે તો તેમાં પાણી થોડું નાખવું. કૂનીનાઇન વાંગિરે શકતી લાવનારી દવાઓ તથા શકતો લાવનારો ખોરાક આપવો. સારી હવાની ફેરવદલ કરવી.

આંખનો મોતીઓ.

મોતીઆની મુખ્ય નીશાની એ છે કે આંખમાં કાંઈ પણ દરદ થયા વીના રોશની ધીમે ધીમે કમ થતી જાય છે. સર્પણી સીજ પુમસથી ઠંકાઈ ગઈ હોય એમ લાગે છે. અને આંખની પુતળી તંદુરસ્ત હાલતમાં બંધારે જેવી નીતરી હોય છે તે ગદળી અને સફેદ દેખાવા માંડે. જેમ જેમ આંખની ઝાંમ વધતી જાય તેમ પુતળી વધારે સફેદ થતી જાય છે. જ્યારે તે મોતીઓ પાકો થાય ત્યારે કાંઈ પણ સીજ દેખાતી નથી એટલુંજ નહીં પણ અજવાળા અથવા અંધારાનો તફાવત પણ માલમ પડતો

નથી. પુતળીના આડુ બાણે ચણાની ડાળ જેવું સફેત પણ આડુ આંબું હોય એમ લાગેછે.

ઉપાય—આનો ઉપાય કામિલ ડાક્ટર પાસે કઢાવવા શિવાય બીજાં કંઈ નથી. ડાક્ટરો તે મોતીઆ પાકો થયા પછી કલોરોફોર્મ સુંબાડી આશરે દશ અથવા પંચર મીનીટની અંદર મોતીઆ કાઢી નાખે છે. જેથી આભારી અસલના જેવું દેખતુ થાય છે. અને કંઈ પણ હરકત આવતી નથી.

ખરાબ હવા.

(ફાઉલ એર—Foul Air).

ઘણી વેળા ખરાબ ગલીય અથવા દુરગંધ હવા ઘરમાં અથવા રેવાની કોઈ પણ જગ્યાએ ઉતપંચ થવાથી ઘણા ખરાબ દરદો ઉતપંચ થાયછે વાસ્તે એવી ખરાબ હવાનો બીલકુલ નાસ કરવો જરૂરનો છે.

ઉપાય—૨ ભાગ કળીચુનો તથા ૧ ભાગ કુલાવેલી ફટકડી એ બંનેને એક કાચની રેકાખીમાં મુકી ઓરડો અથવા બધાં ગંદકી રેતી હોય ત્યાં ખુલી મુકવી.

અથવા—૧ રતલ હીરાકસીને પાણીમાં મેળવી મોરી, ગટર, અગર મંધાસ બધાં ગંદકી રેતી હોય ત્યાં છાંટવી.

ઓરડામાં બધી જગ્યાએ ચુનો લગાડવો.

ગંધક દેવતા ઉપર નાખી તેનો ધુમાડો આખા ઓરડામાં આપવો. મોરી, મંધાસ અથવા ગટર વીગેરેમાં કારખાલીક એસીડ પાઉડર છાંટવો. અથવા કોતડીસોલ્ફુસન છાંટવું.

અથવા—નાઇટરેટ આવ લેડ દરામ ત્રણ ને દોઢ બાટલી ગરમ પાણીમાં નાખી પીગળાવવું અને પછી ચાર દરામ નીમક બીજા જુદા વાસણમાં પાણી નાખી તે પીગળાવી તે ઉપર જણાવેલા મેળવણીમાં નાખી અને તેમાં એક મોટો લુગડાનો કટકો બાળી જે ઓરડાની હવા ખરાબ હોય ત્યાં ટાંગવો જેથી ગરમ તેવી ખરાબ હવા હથે તે ચોખી થશે.

ઝેરી હવાઓ.

(પોઇઝનસ ગેસીસ—Poisonous Gases.).

ઝેરી હવાઓ જેવી કે કારબોનીક એસીડ ગાસ, સલ્ફ્યુરેટ્ડ હાઇડ્રો-જન વગેરે ગંધીય ગટરોમાં, રૂના મોટાં કારખાનાઓમાં તથા દીવા કરવાની ગ્યાસ બનાવવાના કારખાનાઓમાં જોઇએ તેવી સફાઈ નહીં રાખવાથી ઉત્પન્ન થાય છે.

આ ઝેરી હવાઓ તથા બાફેલા સ્વાસમાં લેવાથી માણસ ગુંગળાઈ જાય છે અને જો તેના એવે વખતે ઘટતી જીવાણુઓ ન કરે તો તે મરણ પામે છે.

ઉપાય—બીમારને તુરત એવી ગંધીયો હવાવાળી જગોમાંથી ખસેડી સ્વછ હવાવાળી જગોમાં લઈ જવો, અને ત્યાં તેનું મોટું જમીન તરફ રાખીને સુવાડવો તેના એક હાથનો પોંચો તેના કપાળની નીચે રાખવો. આ ઉપાયથી તેનું ગળું ખુલુ થશે. તથા ગળામાંની સ્વાસ લેવાની નળીમાં ઓખી હવા દાખલ થશે.

ઉપાય બીજો—ઉપલા ઉપાયથી સ્વાસ સારી પેઠે ચાલુ ન થાય તો તુરત બીમારને ગમ તે એક બાજુએ કોરવાળી પાછો જોડો કરવો. વળી કોરવાળી જોડો કરવો. એ પરમાણુ એક મીનીટમાં પંદરથી વીસવાર કરેલા કરવું, જેથી બીમારની છાતી માંહેલી ઝેરી હવા તેના ફેફસામાં દખાવાથી જંબુ કરતી વેળા બાહાર નીકળે છે. અને તેને કોર વળાવવાથી ઓખી હવા તેના સ્વાસમાં જાય છે.

અથવા બીમારને જંબુ સુવાડી તેની પીપડી ઉપર હાથોવતી સારી પેઠે દખાણુ કરવું, અને બીજા માણસે તેની છાતીની બંને તરફની પાંસળાઓ દાખાને તરત છોડી દેવી, અને વળી પાછી દાખવી. આ પરમાણુ જ્યાં સુધી સ્વાસ સારી પેઠે ચાલુ થાય ત્યાં સુધી કરેલા કરવું. તથા જાડા લુગડાના કટકાથી તેના હાથ અને પગોના તળીઆંખુબ મસજવાં.

અથવા—બીમારને ચતુ સુવાડીને તેના ખંભા નીચે તકીઓ મુકવો તથા જો મો અને નાકમાં ફીણ આવ્યું હોય તો આંગળા ધાલીને તે કાઢી નાંખવું. ત્યાર પછી બીમારના માથા આગળ ઉભા રહીને તેના બંને

હાથો ખંભાઓ આગળથી મજબુત પકડીને સાથા તરફ ઉપર ઊંચકવા. અને પાછા નીચે લાવવા. આ પરમાણે મીનીટમાં આશરે વીસ વખત સુધી કરેલા કરેલું, તથા પગો ગરમ પાણીમાં અને બળી પાછા થંડા પાણીમાં એમ તરત અવાર નવાર બાળ્યા કરવા. મોઢા ઉપર થંડું પાણી છાંટવું. અથવા વીજળીનો સંચો તરત મળી આવે તો તેનો એક છેડો છાતી ઉપર દાબી રાખવો, અને બીજો છેડો બીમારના હાથમાં પકડાવીને વીજળી આપવી તથા નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવી તે પીચકારી વતી ગુદામાં દાખલ કરવી.

ટરપેન ટાઇન ... .. આંબિસ ૧
ઇંડાની દાળ ... .. (એક ઇંડાની)
કાંજ ... .. આંબિસ ૨૦

હડકાયેલું કુતરું, સોયાળ અથવા બીલાડી કરડે તે.

(હાઇડ્રો ફોબીઆ—Hydrophobia).

(ઇટસ પ્રીવેનસન—Its prevention).

ઉપાય—ઉપર જણાવેલું કોઈ પણ હડકાયેલું પ્રાણી કરડે તો, તેનું ઝેર ચડે નહીં એટલા માર્ટે ૨૦ ગરેન સેલીશીન જ્યાં સુધી પુસકળ પરસેવા છુટે ત્યાં સુધી દર ત્રણ કલાકે દંડમાં ચારવાર પાંચથી સાત દાડા સુધી પાણીમાં ચાલુ પાવું. એથી ઝેર શરીરમાં ફેરી વળવાને બદલે પરસેવાની સાથે નીકળી જશે, જેથી તે ઝેરની બીલકુલ અસર થશે નહીં. ડંખવાળા ભાગની આસપાસની જગો છરી અથવા ચાક્ર વતી કાપી વેહેતી ચુકવી અને પુશકળ લોહી વેઢવા દેવું. આમ કરવાનું કારણ એટલુંજ છે કે તેથી લોહીની સાથે ઝેર નીકળી જાય છે તે પછી તે ઉપર લીઢિનર કાસટીક લગાડી લોહી બંધ કરવું અથવા કોઈ પણ એવું પ્રાણી કરડે કે તુરત તે ભાગને ગરમ પાણીથી ધોઈને તેના ઉપર કાળી રશ્નાઈ ઓપડવી અને ફરીથી તે ભાગને ધોઈ ડંખવાળા આખા ભાગ ઉપર લીઢિનર કાસટીક લગાડવી અને એ પરમાણે બે મહીના સુધી ડંખને રૂઝાવા દેવો નહીં પણ જ્યારે તે રૂઝાવા માંડે કે પાછું વખતો વખત લીઢિનર કાસટીક લગા-

ડયાં કરવું, અને એ પરમાણે આળ રાખવું, અને પારાની મળવણી વાળી દવાઓ આપી તેટલો વખત સુધી મોટું આવેલું રહે તેમ કરવું. એ પરમાણે કરવાથી ઊંચી અસર ખીલકુલ નાથ થશે.

અથવા—જેવું ઉપર પરમાણે ઊંચી જનાવર કરડ કે એસીડ સલ-ફ્યુરીક અથવા એસીડ નાઇટ્રીકથી તે ભાગ બાળી નાંખવો.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો—

આખરાના મુળની છાલ, કાળીજીરી, એ બંનેને સરખે ભાગે લેઇ ખારીક ખાંડી તેમાંથી ૩ ગા ભાર તલના તેલમાં નાંખી દરરોજ પાવું.

અથવા—કુકડવેલનાં મુળ, નસોતર, અંદરમણીનાં મુળ, સાંકેતરી એજીવો, આખરાનો પીતપાપડો એ સરખે ખરાખર લેઇ ખારીક ખાંડી તેમાંથી ૩ ગા ભાર ઉના પાણી સાથે દરરોજ સવારે પાવું.

હડકવા.

નીશાની—હડકાએલા જનવરો કરડવા પછી ઘણું કરી તુરત આ રોગ થતો નથી. પણ પેહેલાં તે જખમ રૂઝાઇ જાયછે અને ઘણાં દીવસો અથવા મહીનાઓ કાંઈ પણ જણાવું નથી. પછી કરડેલી જગા ઉપર આજીરની દરદ અથવા ચળ થાય છે, ત્યાં ચસકા અથવા ગોદા મારે છે. આજસ આવે, બેચેની લાગે અને બેચાર દાડા સુધી એ પરમાણે થયા પછી આ બીમારીની આસ નીશાનીઓ નીચે પરમાણે થાય છે.

હેરક વાતે આજીરી ઉતાવળ કરે, જરા જરામાં ધુસે થાય, અને ચીરડાઇ જાય, ગરદન અને ગજાની આસપાસ દરદ અને ખેંચાવો માલમ પડે, પછી તેનાથી પ્રવાહી એટલે પાણી જેવો ચોજ ગળાય નહીં, હાથ થગે ખેંચાય, અને ધુન્ને અને કેટલીક વેળા નકર ખોરાક તેનાથી અવાઈ શકાય પણ પાણી પીવા જાય કે ખેંચે તાંણુ થઈ આવે. અને સ્વાસ ઝુંગળાય, શરીર ઉપર પવન લાગવાથી, ઓઢાડેલું લુગડુ ખેંચવાથી, પાણી પીધાથી, અથવા પાણી જોવાથી, અથવા એક વાસણનું પાણી બીજા વાસણમાં રેડવાથી આજીરની ઘણા કંમકમાટ છુટે છે, અને ખેંચતાંણુ તથા ધુન્ને થઈ આવે છે, કાંઈ વેળા તેના આસપાસ જનવરો સ્વાસ

એવું જણાય છે, તેની ધુંક ધણી જડી અને ચીકણી હોય છે. તેથી તેનું મોઢોડું મ્હોટી જાય છે. બીજા માણસોને કરડવા જાય તેમ ચાળા કરે છે.

આ બીમારીની ખાસ નીચાંની થયા પછી વખતે આજ્ઞરી ચોવીસ કલાકમાં મરણ પામે છે. ઘણું કરી બીજા અથવા ત્રીજા દહાડે મોત થાય છે અને વખતે અડવાડીઆથી વધારે દહાડા કાઢી આજ્ઞરીનો અંત આવે છે.

ઉપાય—આવે વખતે પાણી ન પાવાની એક કાંપલ ડાકર જલામણ કરે છે પણ જો અતીથિ તરસ લાગે તો પાણી પાવું નહીં, પણ અડતાળીસ આંગિસ જેટલું મણી ચોવીસ કલાકના અરસામાં મોટી પીચકારીવડે યુદામાં દાખલ કરવું, જેથી તરસ તદન મટી જશે, અને પાણી જોવાથી તેને ધામ્તી લાગે છે તે પણ લાગશે નહીં. તેને શક્તી લાવવા માટે આલકોહોલ પાવો. તથા હાથની અથવા પગની કોઈ નસ ચીરીને તેમાં થોડાં ટીપાં લાઇ કર આમોન્દ્રિઆ ફ્રેરટીયર દાખલ કરવું. અથવા બીમારને તાંણુ તોડ સર થાય કે તરત નરમ પાડવા કલોસો ફ્રેરમ હમાલ ઉપર છાંટી સુંઘાડીને તેને બીજકુલ ખેલાંન કરવું અને એવી અવસ્થામાં નીચે જણાવેલી દવાઓ મળવીને તે પીચકારી વતી ખંભાની આમડીમાં દાખલ કરવી.

એકરૂઠાકટ આવ કેલેબારબીન ... ગરેન ૦

હાઈદ્રોકલોરેટ આવ મોરફીઆ ... ગરેન ૧થી ૨

પાણી ... મીનીમ ૫

અથવા ૧૦ ટીપાં ટીચર આપીના એક આંગિસ પાણીમાં મળવીને પાવું અથવા ત્રણ ગરેન અફીણની ચાર ગોળીયો બનાવી દર ત્રણ અથવા ચાર કલાકે ગળાવવી. બરફ અથવા બરફની પોટલી બરડાના કાંઠા ઉપર ફેરવવી. અને એચર્નાંણુ ઘણું થતું હોય તો નીચે લખેલી દવામાંથી એક મોટો ચમચો ભરી દર ત્રણ કલાકે પાવું.

ટીચર આવ ઇનડીઅન હેમ્પ ... ટીપાં ૩૦

સ્પીરીટ આવ કલોરોફોર્મ ... ટીપાં ૪૦

કેમફર વોટર ... આંહસ ૧૫

અથવા—બીમારને હડકવાનું સઘળી નીચાંનીઓ જણાય કે તરત

તેને જ્યાં સુધી તે ચાકીને સુરત થઈ જાય અને ધણી પરસેવો છુટે ત્યાં સુધી ધણી જોરમાં દોડાવવું. અથવા ખીજી રીતે પરસેવો પાડવાના ઉપાય કરવા તેને ખીલકુલ હવા ન આવતી હોય એવા ઓરડામાં ધણી ગરમ પાણીથી નવડાવવો. અથવા જો આ ખુરશી ઉપર બેસાડીને તેને ગરમ પાણીનો ખાફ આપવો. તેનાથી ગળી શકાતું હોય તો પરસેવો છુટવા ના દરામ રૂલીચીત અથવા ચાર ગરેત જેનસીસપાઉડર દર અડધ કલાકે જ્યાં સુધી પુશકળ પરસેવો છુટે ત્યાં સુધી રૂકાડવો. અથવા નીચેની સઘળી દવાઓને ઉકાળી ગાળી તેમાં અડધો આર્ગેમ ઈચર આવ એસેફોટીડા નાંખી અને તે સઘળું પીચકારીવતી ગુદામાં દાખલ રવું

હોપસ ...	...	દર મ ૧
તંબાકુ ...	...	દરામ ૦૧
હેનબેનનાં પાંદડાં ..	...	દરામ ૦૧
એક્ટ્રેક્ટ આવ હેમલોક ..	...	ગરેત ૮
એક્ટ્રેક્ટ આવ લેટ્યુસ ...	...	ગરેત ૮
અફીણ ...	...	...ગરેત ૧
પાણી ...	..	...આંબિત ૬

અગર જો અંગ થંડુ પડે, નાડી બેશી જવા માંરે તો સોલ્યુશન આવ વ આમોનીઆ ટીપાં ૧૦ થી ૧૫ અથવા સ્પીરીટ આનોનીઆ એસેમ્પીક દરામ ૦૧થી ૧ સુધી લેઈ થોડા પાણીમાં નાંખી અને દર એક અથવા બે કલાકે એ દવા જરો પાવી.

આજરોને ધોરજ અને હીમત આપવી, અને તેની આગળ સારી વાતો નરમાશયી કરેલી. તરફ ધણી લાગે તો ખુબરૂનો કટકો મોઢામાં આપવો.

અથવા—આકડાના કુધમાં બાજરાનો આટો નાંખી તેની ચાંનકીઓ કરી દેવતા ઉપર સેકી તેમાંથી રંગાબાર લેઈ આજરોને ખવરાવવું. તેથી ઉલટી તથા ઝાડો થશે તેને બંધ કરવા સાર ખીચડીમાં સારી પેઢી નાંખી ખવરાવવું.

સાપનો ઉખ.

(સરપન્ટ બાઇટ Surpent bite)

નીશાની—સાપ કરડવા પછી ડંખેલી જગો સુજી આવે અને તાલ થાય તેનો સોજો વધતો જાય અને વખતે તેમાં સડો લાગુ પડે. એ સાથે ફેર ચક્ર આવે, આંખે આંધારાં આવે, હાથ પગમાં ધુન્ધરી થાય ઉલટી થાય અને તેમાં લીલું પીત જેવું પડે. બેચેની ઘણી થાય. ચેરો સોરાઈ જાય, ઘંડો પરસેવો પડે, નાડી બેથી જાય, અને બેહોશી થઈ મરણુ નીપજે.

ઉપાય—શરીરના જે ભાગ ઉપર ડંખ માર્યો હોય તેના ઉપરના ચાર આંગળાં જેટલું ઉપર એક મજબુત સુતળી અથવા પાટીથી તે બાંધી લેવું. કે જેથી ઝેર ઉપર ચઢતું અટકશે. ડંખેલા ભાગ ઉપર દેવતાનો ગાંગડો મુકીને તે ભાગ બાળી નાંખવો. અથવા દીવાની આંચે ડંખેલા ભાગને આશરે અડધી મીનીટ સુધી રાખવો જેથી બળી જશે.

અથવા—એસીડ સલ્ફ્યુરીક અથવા એસીડ નાઇટ્રીક અથવા લી-ઉતર કાસ્ટીકથી તે ભાગ બાળી નાંખવો. અથવા તેટલો ભાગ ચપુ વતી કાપી નાંખવો અથવા જે માણસના મોઢામાં ચાંદા વીગિરે કુંઠપણુ રોગ ન હોય તેવા માણસ પાસે તે ઝેર ચુસાવી કઢાવવું ચુસનારને તે ઝેર પેટમાં જવાથી અથવા મોઢામાં લાગવાથી કુંઠ પણુ ખરાબ અસર થશે નહીં પણ તેના મોઢાની અંદર ચાંદા વીગિરે જખમ હશે તો ખરાબી વશે તે જખમ ચુસવા પેલાં ચુસનારને બરાંડી અથવા બીજા દારૂના કોગળા કરાવવા અને ચુસા પછી પણ તેના કોગળા કરાવવા.

અથવા—જખમ ઉપર રૂમડી અથવા ગલાસ મુકી લોહી કાઢી નાંખવું અને પછી જખમની આસપાસ તાજુ તંત્રુ તેલ અથવા સાબીડનું તેલ ૧ આંઉસ ૧ ચમચો સ્પીરીટ આવ હારટસ હારન નાખી તે થોડો વાર મસજા કરવું. ડંખ ઉપર લાઇકર અમોનીયા ફોર્મીઅર અથવા લાઇકર પોટાસાના થોડા ટોપાં નાંખવાં. આ દવાઓ જલદી ન મળી શકે તો રાખને પાણીમાં ડોવી તે પાવી અથવા ગા દરામ લાઇકર પોટાસા પાણીમાં મેળવી દર અરધે કલાકે પાવું.

બીમારને ઘણી નખનાઈ યુએલી જણાય તો બરાંડી અને પાણી

વારંમવાર પાયા કરવું. અરાંડી ન મળી શકે તો તાડી અથવા તાડીનો દારૂ પાવાથી પણ કાયદો થશે.

શરીરના એવા ભાગ ઉપર ડુંખ લાગો હોય જેવો કે અરડો પેટ વીંઝિરે કે બ્યાં સુતળી બાંધી શકાય નહિ તો તેવા ભાગને નસતરથી વધારે ચોરીને તે ઉપર મુકાં વેહેતુર મુકવાં. અને થોડું થોડું લોહી વહેવા માંડે કે તરત કોઈ માણસ પાસે તે ચુસાવવું. ડુંખની ઉપર ચુનો અને ગોળ મેળવી તે મુકવો.

કીડ ઘણી લાગતી હોય તો થોડું અફીણ પાણીમાં ડોવીને તે વતી ડુંખને ઘોવો અથવા ડુંખ ઉપર ડાંમ દેવો.

સાપે ડુંખેલા ભાગની ઉપર મજબુત દોરી વતી બાંધવા પછી કુકડીની ગાંડ ડુંખેલા ભાગ ઉપર જોરથી દાબવી. એમ કરવાથી કુકડી થોડા વખતમાં મરણ પામશે. આ પરમાણે ત્રણ ચાર કુકડી મરવા પછી ઝેર ઉતરી જશે.

એક જાતનો પથર જેને સ્નેક સ્ટોન કહે છે તે ડુંખ ઉતારવાના કામમાં આવે છે. આ પથર ખતાવવાની રીત નીચે પરમાણે છે.

સાબરસીંગના એક કટકાને સુકા ઘાસમાં રાંધી પેડ લપેટીને તેની આસપાસ ત્રાંબાનો એક પાતળો કટકો જડવો અને તે પછી એ સઘળાંને દેવતામાં મુકવું બ્યારે સાબરસીંગ અરોઅર બળીને કાળુ થાય કે તેની ઉપરનું ત્રાંબાનું પતર કાઢી નાખી બજેલું સાબરસીંગ નીચે જણાવા પરમાણે કામમાં લેવું જેવો સાપ ડુંખે કે તુરત તે ભાગ ઉપર છરીના નાના કાપ કરવા અને તે ઉપર સાબરસીંગનો બજેલો કટકો મુકવો જે ત્યાં આશરે બે મીનીટ સુધી વળગી રહેશે. અને પછી પોતાની મેળે ખરી પડશે બ્યારે તે ખરી પડે ત્યારે તરત એક પાણીના વાંસણમાં તેને નાખવો. અને પછી બહાર કાઢીને સુકા લુગડાથી તેને સુકો કરી અને પાછો બીજીવાર તેને ડુંખ ઉપર મુકવો. બીજી વખત બે મીનીટથી પણ ઓછો વખત તે વળગી રહે. વળી એજ પરમાણે ત્રીજીવાર કરવું. બ્યારે તે બીલકુલ વળગે નહિ ત્યારે બંધ કરવો. એમ કરવાથી ઝેર બીલકુલ ઉતરી જશે.

આજરોને ઝેરની અસર સારી પડે થાય છે. ત્યારે ઝોકાં આવે છે અને જાણે જીંધતો હોય એમ લાગે છે, તો તેવે વખતે તેને જીંધવા દેવો.

નહિ. આજરો લેવાતો જાય અને નાડી ખેસતી જાય તો સ્પીરીટ આમો નીઆ એરોમીટીક ટીપાં ૪૦ ને એક આંદુસ પાણીમાં નાખી પાવું અને નાડી નાની થવા અથવા ખેશો જવા ઉપર તથા શરીરના થંડા થવા ઉપર ધીઆંત રાખીને એ દવા દર બે અથવા એક અથવા અરધા કલાકે પાવી. કાંઈ દવા હાજર ન હોય તો બરાંડી પાણીમાં નાખી પાવો.

ઝરની અસર નરમ પડવા પછી જખમમાં સડો લાગ્યું પડે તો તે ઉપર પોલટીસ બાંધવી અને સડા વાળા આંદામાં બતાવા પરમાણે તેને ઉપાય કરવો.

ઉપલી અંગરેજી દવાએજન મળી આવે તો—

ઘોડા આસુંદનું મુળવાલ ચાર, તીખાં વાલ ચાર એ બેને બારીક ખાંડી દુધની સાથે પાવાં.

અથવા—પરેવાની ચરક, માણસના મવાળા, ગાયના સીંગડાનાં મુળ, મોરનાં પીછાંના આંદલા, જવનો લોટ, ઘાણા, કપાસીઆના મીજ એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક વાટી તેમાંથી ૩૨ ભાર દેવતા ઉપર નાખી દરદીને લુગડું બોઢાડી અંદર ધુવાડો દેવો.

અથવા—વાંઝણી કુંકોડીનું મુળ પાણીમાં ઘસીને પાવું તેમજ તેને લેપ કરવો આ ઉપાય સારો છે.

અથવા—ખાખરાનું મુળ પાણીમાં વાટીને પાવું.

અથવા—લાઠકરેપોટાસા ૨૦ થી ૨૫ મીનીમ થોડા પાણીની સાથે દર અડધે અથવા એક કલાકે પાવું અને તેજ દવા એક દરામ લેઈ તેમાં થોડું પાણી નાખી તેમાં લુગડું પલાળી ડંખ ઉપર મુકવું અને તે બીનેલુજ રાખવું. આ ઉપાય ઘણો સારો છે.

અથવા—કુમાના છોડને સુકવી ખાંડી ૩૦૦ ભારને આગરે પાણીની સાથે પાવું તથા તે ભુકો ડંખ ઉપર ચોપડવો.

અથવા—કરડેલા ડંખ ઉપર નસતરથી બે ત્રણ કાપ મુકી તેનું થોડું લોહી વેહેવા દેવું, તથા નીચેની દવા વાપરવી લાઠકરેપોટાસા દરામ ૪ બરાંડી આંઝેસ દસ, પાણી આંદુસ ૫ એ સઘળાને મેળવી એમાંથી દોઢ આંઝેસ દર કલાકે આરામ થતાં મુધી પાવું. તેમજ નીચેનું લોસંન તબયાર કરી તેમાં લુગડું બાળી ડંખ ઉપર મુકી તે લોસંનથી બીનેલુજ

રાખવું. લાઇકર પોટાસી આંજિસ ૧ પાણી આંજિસ ૩ એ બંનેને સારી પેઠે મેળવી મુકવું. આ ઉપાય ધણેજ સારો છે. આ ઉપાયથી આથા છોડી દીધેલા દરદીઓને આરામ થએલ છે લાઇકર પોટાસી સાપના ઝેરને ધણીજ અકસીરે દવા છે.

વીછીનો ડંખ.

સ્કોરપીઅન બાઈટ—Scorpionbite.

ઉપાય—૧ વાદાન ગલાસ બરાંડીમાં ૧ ચમચી નીમક નાખી તેમાં લુગડુ બોળી તે ડંખ ઉપર લગાડવું. અથવા આંગળા ઉપર અથવા પગ ઉપર ડંખ મારો હોય તો ઉપલી મેળવણીમાં તે ભાગ બાળવો.

અથવા—ડુંગળી બાફી ડંખ ઉપર બાંધવી.

અથવા—બાવળના લાકડાની રાખ પાણીમાં ડોવી તે ડંખ ઉપર લગાડવી અથવા એસીડ ટારટારીક અને ફટકડી એ બંનેને વાટી તે ડંખ ઉપર મુકવી.

અથવા—લાઇકર આમિનીઆ ફારટીઅરનાં ઘોડાં દીપાં ડંખ ઉપર મુકવાં.

અથવા—પલલીસ એપીકાક્યુનાં પાણીમાં મેળવી તે ડંખ ઉપર લગાડવું.

અથવા—ડંખની ઉપરના ભાગ ઉપર દેરી બાંધા અને પછી તે ઉપર માંખણ અથવા લસણ મસળવું.

અથવા—મુળાનો રસ ડંખ ઉપર ચોપડવો.

અથવા—પાણીમાં નીમક ડોવી તે આંખમાં છાંટવું.

અથવા—આમલીઆને પાણીમાં ધસી તેનું ચળકતુ પડ કાઢી તે પડ ડંખ ઉપર ચોટાડવું. ડંખ ચુસાયા પછી તે પોતાની મેળે ખરી પડશે.

અથવા—વીજળીનો સંચો હાજર હોય તો તેનો એક હાથો દરદીના હાથમાં પકડાવવો. અને બીજો હાથો ડંખ વાળા ભાગ ઉપર પકડીને વીજળી આપવી એથી દરદ એકદમ બંધ થશે.

કાનખજુરાએ ડંખ માર્યો હોય તો બરાડી અથવા કલોરોફોરમમાં નીમક ડોવી તે ડંખ વાળા ભાગ ઉપર લગાડવું.

વીંછીના ઝેરના ઉપલા ઉપાયો ન મળી આવે તો નેપાળાની દીવટ ઘસીને ડંખ ઉપર ચોપડવી. અથવા નવસારે અને હરતાલ એને પાણી-માં વાટી ડંખ ઉપર ચોપડવું.

અથવા—પલાસ પાપડાને આકડાનાદુધમાં ઘસી ડંખઉપર લગાવવું.

અથવા—આંમળસારો બેંધક, મોરના પીંછાના ચાંદલા, સણુ એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક વાટી તેમાંથી વાલ ચાર દેવતા ઉપર નાંખી તેનો ડંખ ઉપર ધુવાડો દેવો આ ઉપાય સારો છે.

જળોનો ડંખ.

(લીચ બાઇટ—Leech bite)

ઉપાય—જળો મુકા પછી તેના ડંખમાંથી લોહી ઘણું નીકળે તો જ્યાં મુધી લોહી બંધ થાય ત્યાં મુધી ડંખ ઉપર બરફ મુકવો. અથવા બાજેલી હળદરનો ભુકો અથવા ટુલાવેલી ફટકડીનો ભુકો ડંખ ઉપર દાખવો.

નાઇટરેટ આવ સોલવર ડંખ ઉપર લગાડવું અથવા ડંખની નીચે ની ચાંમડીમાં એક સોય આડી ખોલી તેના એકથી બીજા છેડા મુધી સોયની આસપાસ ઝીણા મજબુત રેશમી દોરો લપેટવો.

લીન્ટને ટીચરફેરી પરકલેમીડમાં ઘોળી તે અથવા કરોળીઆનું પડ ડંખ ઉપર મુકીને જ્યાં મુધી લોહી બંધ થાય ત્યાં મુધી દાખી રાખવું અથવા પાઉડર આવ મેટીકો ડંખ ઉપર દાખવો.

ભમરાનો ડંખ.

(વોસ્પ બાઇટ—Wasp-bite)

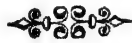
ભમરાના ડંખથી ઘણી વેળા પુશકળ દરદ થઈને તેની આસપાસના ભાગો મુજબ આવે છે.

ઉપાય—ડંખને સીપીયાથી ખેંચી કાઢવો. અથવા જો તે ઘણા ઊંડો

હોય તો ડુંખ ઉપર ડુંખીનો પોકળ ભાગ જોરથી દાખવો. જોથી ડુંખીની નળીના તે પોકળ ભાગમાં ચાંમડી સેહેલાઈથી ઉપર આવીને ડુંખ બહાર નીકળશે, અને ત્યારપછી તે ડુંખવાળા ભાગ ઉપર ટરપેનટાઈન, આલીવઓઇલ, એરોમેટીક સ્પીરીટ આવ આમોનીઆ, રેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટ આવ વાઈન, મધ, મીઠું તેલ, સુગરલેડનું પાણી, ટીચર આવ કેલેનડ્યુલા અથવા કેળના પાંદડાંનો રસ. આ નવમાંથી ગમે તે એક મસળવું. અથવા ડુંખ લાગવાથી વરમ ધણો જોરમાં થયો હોય તો પોલટીસનો ગરમ સેક કરવો. થોડી જોડા મુકવી અને એક હલકો જુલાબ આપવો.

ઉપલી દવાઓ ન મળે તો—

સુંઠ, પારેવાંની ચરક, હરતાળ, સીંધવ, એ સરવ બરાબર લઈ ખારીક ખાંડી બીજોરાના રસમાં મેળવી તેનો લેપ ડુંખ ઉપર કરવો.

મધમાખનો ડુંખ.

(બી સ્ટીંગ—Bee sting)

ઉપાય—ડુંખનો ભાગ તપાસવો અને જો માંસમાં ડુંખ પડેલો. જણાય તો તે નાના ચોખીઆથી બાહાર ખેંચો કાઢવો. અથવા ડુંખી ડુંખ ઉપર જોરમાં દાખવી કે જોથી ડુંખ ઉપર નીકળી આવશે. ત્યાર પછી લાઈકર આમોનીઆ ફારટીઅર પાણીમાં નામનિ તેથી ડુંખને ધોવો.

અથવા—મીઠા તેલમાં, સુગરલેડના પાણીમાં, મધમાં, કેળના પાંદડાના રસમાં, રેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટ આવ વાઈનમાં, ઈથર સલ્ફ્યુરીકમાં અથવા કારબોનેટ આવ સોડાને પાણીમાં પીગળાવીને તેમાં લુગડું બાળી તે વારંવાર ડુંખ ઉપર લગાડ્યા કરવું.

અથવા—વરમ ધણો જોરમાં થયો હોય અને ઉપલા ઉપાયોથી તે નરમ ન પડે તો અળસાની અથવા ઘઉંના લોટની પોલટીસ મુકવી અથવા કોલનવોટર મુકવું.

અથવા—કેશર, તગર, સુંઠ એને પાણીમાં વાટી ડુંખ ઉપર લગાવવું.

અથવા—સુંઠ, કચ્છતરની હધાર, બીજોરાનો રસ, સીંધવખાર, એને ખારીક વાટી ડુંખ ઉપર લેપ કરવો.

અથવા—અરીઠા, રાળ, હજરતખોર, ગળગળી, હળદર, દારૂહળદર, ગેરૂ એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક વાટી તેમાં પાણી મેળવી તેનો ડુંખ ઉપર લેપ કરવો.

અથવા—મગ, મસુર એ બંનેને ગઢમુતરમાં વાટી કાળી માટીમાં મેળવી ત્રીફળાના પાણીથી લેપ કરવો.

મછરનો ડુંખ.

(મોસ્કીટો બાઈટ—Mosquito bite)

ઉપાય—ટરપેનટાઈન તથા મીઠું તેલ એ બંને સરખે ભાગે મેળવીને તે ડુંખ ઉપર લગાડવું અથવા સ્પીરીટ આવ હારટથ હારનને પાણીમાં મેળવી તે વડે તે ભાગ ધોવો. તથા નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તેમાં લુગડાનો કટકો ભોળીને તે મુકવો.

સુગરલેડનું પાણી	...	આંદિસ ૩
ટોચરઓપી	...	દરામ ૨
ગુલાબજળ	...	આંદિસ ૧

બળી જવું.

(બર્ન—Burn)

જ્યારે કોઈ કારણને લીધે લુગડાં સળગી ઉઠે છે અથવા દેવતાની ઝાળ અથવા દેવતા શરીરને લાગે છે ત્યારે ચામડી બળી જાય છે. તેમજ ઘણું કકળતું પાણી અથવા તેલ અથવા બીજી ઉનો પ્રવાહી ચામડી ઉપર પડે છે ત્યારે તે દાઝે છે.

બળવાની તથા દાઝવાની અસર જુદી જુદી થાય છે. જો થોડી થોડી ગરમી ચામડીને લાગે છે અથવા ઘણો થોડો વાર સુધી તેની અસર જારી રહે છે તો ચામડી લાલ થવા શીતાય વધારે ખરાબી થતી નથી. પણ જો ગરમી વધારે હોય છે તો ચામડી લાલ થાય છે એટલુંજ નહીં પણ તેના ઉપર ફોક્ષઆ ઉઠી આવે છે. જો ઘણી ગરમી લાગે છે તો ચામડીનાં

સમજાઈ પડો બળી જાય છે અને આંડુ પડે છે. જેની આસ પાસની જગો લાલ હોય છે અને તેમાં ડુખાવો થાય છે. વખતે તીક્ષ્ણ ગરમી લાગવાથી આમડી તથા તેની નીચેનું માંસ પણ બળી જાય છે અને તે પાકી આવે છે. સ્નેહ બળેલો ભાગ વગર પાકવે સારો થાય છે. પણ જ્યારે આમડીની જડાઈ લગી બળી જાય છે ત્યારે તે પાકીને રૂઝાય છે. જ્યારે વખતે હાથ પગના સાંધા આગળથી આમડી બળે છે અને તે પાકીને રૂઝાય છે ત્યારે સાંધા ખેંચાઈને હાથ પગ વળી જાય છે અને તે લાંબા થતા નથી.

શરીરનો થોડો ભાગ બળવાથી અથવા દાઝવાથી જીવને જીખમ પોંચતો નથી. પણ જેમ ઘણો મોટો ભાગ બળે છે અથવા જેમ વધારે જીંડાણના ભાગો બળે છે તેમ જીખમ વધારે સમજવા. હાથ પગ બળવાથી જેટલો જીખમ રહે છે. તેના કપડાં પેટ છાતી અથવા મોઢું બળવાથી ઘણો વધારે રહે છે અને જો પેટ અથવા છાતીનો મોટો ભાગ બળી ગયો હોય તો તેમાંથી આજીરોને સારૂ થવાની આશા થોડી રહે છે. તેમજ જીવાન કરતાં બાળકને અથવા ઘરડાને વધારે જલદીથી ખરાબ અસર થાય છે.

પણ ઉપર કહેલી નીશાની શીવાય આપ્તા શરીર ઉપર જે અસર થાય છે તે વધારે જલદીથી ખરાબી કરે છે. કોઈ પણ ભાગ બળવા પછી થોડા વખતમાં આજીરોને તાઢ વાય છે. તેના શરીરમાં તાઢના ઉકરોંટા આવે છે. તેનું આખું શરીર થંડુ થાય છે અને તેની નાડી ખેંચી જાય છે. જેમ ઘણો ભાગ બળ્યો હોય તેમ તાઢ અને અંગનું તાટું થયું ઘણું હોય છે અને એ હાલતમાં આજીરો વખતે એક બે દહાડામાં મરણ પામે છે. પણ ઘણી વેળા તાઢની નીશાની જણાવા પછી ૨૪ કલાકમાં અંગ પાથું ગરમ થવા માંડે છે અથવા તાવ ભરાય છે.

એ તાવ વખતે એક અઢવાડીયુ સુધી રહે છે તે સાથે પેટમાં ડુખાવો તથા દરદ થાય છે. ઝાડો છુટી જાય છે. અને આંતરડામાં અથવા પેટમાંના અથવા છાતીમાંના બીજા અગત્યના અવયવમાં વરમ અથવા સોજાં થવાથી ઘણું કરીને ૮ મે અથવા ૯ મે દહાડે આજીરોનો અંત આવે છે. આઠ નવ દહાડા ગયા પછી તાવ નરમ પડે છે તો પણ કેટલો એક જીખમ બાકી રહે છે. કેમકે જો ઘણો ભાગ બળ્યો હોય તો તે પાકે છે ત્યારે નબળાઈ ઘણી થાય છે. અને તેથી વખતે આજીરો મરણ પામે છે.

ઉપાય—બળેલા ભાગ ઉપર દવા લગાવવાની મુળ મતલબ તેને હવાથી બચાવવાની છે. એટલે કે તેના ઉપર દવા ન લાગે, કોઈ પણ ભાગ સેજ બળી જવાથી તે લાલ થયો હોય તો સાલીડુ અથવા મીઠું તેલ ચોપડા કરવું. જેથી ચાંમડીનો સોજો નરમ પડશે અને ફોફડયા થવા પામશે નહિ. અથવા કુમારના લાખરાને વચેથી ઝીરીને તે ઉપર મુકવી, અથવા તેનો રસ ચોપડવો.

અથવા—ઘર્જનો અથવા ચોખાનો લોટ બળેલા ભાગ ઉપર ભભરાવવો અથવા ૩ બાળીને બળેલા ભાગ ઉપર દાખવું.

અથવા—એક ભાગ મુનાનું પાણી અને બે ભાગ મીઠું તેલ એ બંનેને સારી પેઠે મેળવી તેમાં અથવા સ્પીરીટવાઇન અથવા ટરપેન્ટાઇનને દુધમાં ભિળીને તેમાં લુગડુ બોળી તે બળેલા ભાગ ઉપર મુકવું અને પછી ઉપલી દવા સીંચતા રેવું. અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તેમાં લુગડુ બોળી બળેલા ભાગ ઉપર મુકવું.

મુગરલેડ	...	...	દરામ ૨
આર્લાવઆઇલ			આંબેસ ૧
અથવા અળસીનું તેલ			
પાણી	...	...	આંબેસ ૧
ગુલાબજળ	...	...	આંબેસ ૪

અથવા—ગુંદરનું ઘાસ પાણી કરી ચોપડવું. જો ફરફોલા થયા હોય તો તેને સોય અથવા ટાંચણીથી ફોડી અંદરથી પાણી કાઢી નાખવું પણ ફોફડયાની ચાંમડી કઠી કાપી નાખવી નહિ બળેલા ભાગ ઉપર દવાનું લુગડુ મુકુ હોય તે ઉચક ચેલ કરવું નહિ. કારણ કે તેમ કરવાથી જખમને હવા માગવાથી ખરાબી થાય છે. લુગડુ પલાળીને મુકા પછી તેના ઉપર દવા બીનામુકી સીંચા કરવી.

ન્યારે બળેલા ભાગ પાકે અને પર ઘણું નીકળે અથવા તે ખરાબ વાસ મારે ત્યારે ઉપર ચોપડેલી દવા અથવા લુગડુ કાઢી નાખવું, અને પછી તેને સારી પેઠે ધોઈ તે ઉપર સફેત મલમની પટ્ટી દર રોજ મારવી અથવા નીચે લખેલી દવાઓ મેળવી તે બળેલા ભાગ ઉપર ચોપડવી.

ફાર્બેનેટ આવ ગ્રીક ... આંબેસ ૧

હીરાબાળનો ભુકો	...	દરામ ૦૧
સુગરલેડ	...	દરામ ૦૧
ચરબી	...	આંગિસ ૩

હાથને અથવા શરીરના કોઈ બીજા ભાગને વરાળ લાગી હોય તો થોડો વાર સુધી બજેલા ભાગને દેવતા ઉપર રાખી શેકવો જોઈએ દરદ બી-લકુલ બંધ થઈ જશે.

અથવા—એક આંગિસ ઓલીવઓઇલ તથા બે આંગિસ લાઇકર પોટાસ એ બંને મેળવીને તે બજેલા ભાગ ઉપર ઓપડવું.

અથવા—ગરમ પાણીમાં વાદળી બોળી બજેલા ભાગ ઉપર પેહેલાં ફેરવવું અને ત્યાર પછી નીચે જણાવેલી દવાઓ મેળવીને તે લગાડવી અને લગાડ્યા પછી તે ઉપર ૩ મુકવું.

એસીડ કારબોલીક ... ભાગ ૧

એસીટીક આવ લેડ ... ભાગ ૩

ચરબી

અથવા લીનીમેન્ટ આવ લાઇમ } ભાગ ૨૦

કેરો શીનનું તેલ બજેલા ભાગ ઉપર લગાડવાથી ઘણી જલદીથી રૂઝ આવે છે. તેમજ આ તેલથી પવનની ખરાબ અસરે બજેલા ભાગ ઉપર થતી નથી.

• બજેલા ભાગ ઉપર સોડાબીકારબોનાસનો ભુકો દાખવો અને તે ઉપર લુગડાનો કટકો પાણીમાં બોળી મુકવો.

અથવા—જો બળી જવાથી આંમડી ગોરતના કટકાની પેટો ચડી આવે તો નાઇટરેટ આવ સીલવર અથવા મોરચુથ તે ઉપર થોડા દાહાડા સુધી લગાડવું.

લાખ ઉની કરતાં તેનો રસ આંગળા ઉપર પડવાથી તે બળી જાય છે અથવા ફાફાઓ યાય છે અને ઘણું દરદ થાય છે. તે વેળા હાથને ગરમ પાણીમાં બોળવા અથવા તે પ થી ૨૦ ગરમ સુધી નાઇટરેટ આવ સીલવરને એક આંગિસ પાણીમાં મેળવીને તે પીછા વડે બજેલા ભાગ ઉપર લગાડવું અને તે ઉપર મુકવું અને તે વખતે જરા ખરાંડી પાવો.

આ રોગમાં આબરોની હાલત પરમાણુ જુદી જુદી પીવાની દવા આપવાની વધારે જરૂર છે. બજવા પછી જ્યારે શરીર યંડુ યાય અને

લખલખાં આવે ત્યારે તરત એક બે ચમચા બરાંડીમાં થોડું પાણી નાખીને પાવું અને જો કુખાવો તથા દરદ હાણું થતું હોય તો તેમાં ૧૦ થી ૧૫ ટીપાં ટીચરઓપીના નાખવાં. જે ત્રણ કલાકમાં અંગની અસલ ગરમી પાછી ન આવે અને નાડીમાં જોર ન જણાયતો બરાંડી પાણી ફરીથી પાવું અને કુખાવો તથા દરદ હોય તો તેમાં પણ ૧૦ ટીપાં ટીચરઓપી નાખવું.

જ્યારે તાવ શરૂ થાય ત્યારે બરાંડી પાણી પાવું નહિ પણ તાવને ઓછો કરવા શરૂ નીચે લખેલી દવામાંથી એક લીકર ગલાસ ભરી દાહાડામાં ત્રણ અથવા ચાર વાર પાવું.

લાઇકર આમોનોયા એસીટીસ ... આંઊસ ૧

સ્પીરીટ આવ નાઇટરીક હાઇડ્રે ... દરામ ૨

પોટાસા નાઇટરસ ... ગરેન ૪૦

કેમફરવોટર ... .. આંઊસ ૪

જો ઝાડો કળજ હોયતો ઉપલી દવાના એક ખોરાકમાં ત્રણથી ચાર દરામ એપસોમસાઇટ નાખીને પાવું અથવા કમપાઉન્ડ રિપારેબ પાઉડરનો જીલામ આપવો.

ઉપલી અંગરેજી દવાઓ ન મળી આવે તો નીચે પરમાણુ દેશી ઉપાયો કરવા. જેવા કે મીણ, મહુડાં, લોદર, રાળ, મજીદ, રક્તચંદન, મરચાં એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક વાટી ગાયના ધીમાં પકવવાં પછી એ ધીનો લેપ કરવો. અથવા જીન્ડા ચુનાને પલાળી તેને દહીના પાણીમાં વાટી દાઝિલ ભાગ ઉપર લેપ કરવો અથવા જવને બાળી તલના તેલમાં વાટીને દાઝિલા ભાગ ઉપર લેપ કરવો. અથવા સેકેલા જીરને બારીક વાટી તેની બરાબર મીણ રાળ ધી મેળવી લેપ કરવો જેથી જલદી આરામ થશે.

બાલની મજબુતીનો ઉપાય.

(સ્ટ્રેન્ગથીંગ આવ ધ હેર—Strengthening of the Hair.)

ઉપાય—નીચેની સઘળી દવાઓને મેળવી તે બાલ ઉપર લગાડવી.

એસીડ ગાલીક ... ભાગ ૨

એરંડીયુ તેલ ... ભાગ ૨૫

ઝોઢિ આવ બરગેમોટ... થોડાં ટીપાં

ચરબી ... ... ભાગ ૬૦

અથવા જો ઘરડપણને લીધે બાલ ખરી જાય તો તેનો ઉપાય નથી પણ શરીરની નબળાઈથી અથવા ચામડીના રોગોથી બાલ ખરી જતા હોય તો નીચે પરમાણે ઉપાયો કરવા.

શરીરની નબળાઈથી બાલ ખરી જતા હોય તો સારો તથા શક્તી વાળો ખોરાક આપવો.

સોલ્યુશન આવ આમોનીયા... આંઉસ ૦૮

આલકોહોલ ... દરામ ૧૮

કપુર ... ... ગરેન ૨૦

નીમક ... ... આંઉસ ૦૮

પાણી ... ... આંઉસ ૨૦

એ સમજાને ઝળવીને તેથી દાહાડામાં ત્રણ વાર માથુ ધોવું ત્યાર પછી ૪ આંઉસ કુકરની ચરબી અને એક આંઉસ કપુર એ બંનેને મેળવીને તે માથાની તાલકી ઉપર લગાડવું, એમ કરવાથી બાલના મુળને મજબુતી આવશે એટલુંજ નહીં પણ તે વધશે.

અથવા નીચેની દવા થોડી થોડી બાલને લગાડવી.

ટીચર આવ કુથારીડીસ ... દરામ ૨

ઝોઢિ ઝોઢ રોઝમેરી ... ટીપાં ૧૦

ઝોઢિ આવ લવંડર ... ટીપાં ૧૦

કોલોન વોટર ... ... આંઉસ ૨

બાલ સાફ કરવાના બરસ ઉપર રમદાર નાખીને તેથી બાલને દર રાત્રે સાફ કરવા અને ત્યારપછી દર સવારે તે ઉપર થંડું પાણી નાખવું અને બાલને તદ્દન સુકાવા દેવા.

તાજાં લીંધુનો રસ ... ... દરામ ૧

ફલ્યુઈડ એક્રેટાકટ આવ સીનકોના બારક. દરામ ૨

ટીચર આવ કુથારીડીસ ... ... દરામ ૨

ઝોઢિ આવ લેમન ... ... ટીપાં ૨૦

ઝોઢિ આવ બરગેમોટ ... ... ટીપાં ૧૦

ચરબી ... ... આંઉસ ૨

પરથમ માથાને સાથુ પાણી અને થોડા કોલનચાટરથી ખોદને હુઠી નાખી સુકાવા દેવું. અને ત્યારપછી બીજા દાહાડે સવારમાં ઉપલી દવાઓને થોડા પોત્રેટમમાં મેળવીને તે માથા ઉપર લગાડવી અને આ પરમાણે દરરોજ લગાડ્યા કરવું જેથી ચારથીપાંચ અઠવાડીયામાં તેનો ગુણ જણાય.

અથવા નીચેની દવાઓને મેળવીને તે લગાડવી.

એરંડીયુ તેલ ... ... આંદિસ ૦૧

ટીચર આવ કુંચારીડીસ ... દરામ ૧

ઓઇલ આવ સેમન ... ટીપાં ૧૨

કડવી બદામનું તેલ ... ટીપાં ૧૨

ચરખી ... ... આંદિસ ૧

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તે લગાવવી.

ભવંત્રીનું તેલ ... આંદિસ ૦૧

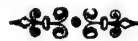
ઓલીવ ઓઇલ ... આંદિસ ૧

સોલ્યુશન આવ આમોનીયા. દરામ ૦૧

સ્પીરીટ આવ રોઝમેરી ... આંદિસ ૧

ગુલાબ જળ ... આંદિસ ૨૧

અથવા ચંબેલીનું તેલ બાલ ઉપર લગાડવું.

બાલ કાળા કરવાની રીત.

(બ્લેકીંગ ધ હેર—Blackening the Hair.)

ઉપાય—થોડું સબનાઇટરેટ આવ બીસમથ કોઈ પણ જાતના પોત્રેટમમાં મેળવીને તે બાલ ઉપર દરરોજ લગાડ્યા કરવું. અથવા—

સોલ્યુશન આવ હાઇડ્રોસલફ્યુરેટ આવ આમોનીયા. દરામ ૭

લાઇકર પોટાસા ... ... દરામ ૩

પાણી ... ... આંદિસ ૧

આ સમજાને મેળવીને તદ્દયાર રાખવું અને એ લગાડવા અગાઉ દોઢ દરામ નાઇટરેટ આવ સોલવર તથા બે આંદિસ પાણી એ બંનેને મેળવીને તેથી બાલને પીંચાવતી બીજવવા અને તેને દશ મીનીટ સુધી

સુકાવા દેવા. અને પછી ઉપલી મેળવણીમાંથી એક ભાગ કોઈ તેમાં પાંચ ભાગ થંડું પાણી નાખી અને તે બાલ ઉપર લગાડવું. આ પરમાણે કરવા પછી બાલને ગરમ પાણીથી બીજવવા અને તેને સુકાવા દેવા કે જેથી ઉજળા બાલ કાળા થશે.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો,

લોહાનો જર, ભાંગરાનો રસ, ગળી એ સરવ બરાબર લેઈ બારીક ખાંડી તેને બકરાના મુતરમાં મેળવી દીવસ સાત સુધી રહેવા દેઈ પછી તેમાંથી ૩૫) બાર લેઈ બારીક વાટી માથા ઉપર લેપ કરવા. તેને પોહાર એક રાખી પછી થંડા પાણીથી માથુ ધોઈ નાખવું.

બાલ ઓછા કરવાનો ઉપાય.

(રીયુવોંગ ધ સુપરફ્યુઅસ હેર—Removing the
superfluous Hair.)

ઉપાય—

હરતાળ	...	...	ભાગ ૧
કળીચુનો	...	...	ભાગ ૧૧
ધણિનું ફુધ	...	...	ભાગ ૧૧

એ સમ્પ્રાણે સારો પેટ ગરમ પાણીમાં મેળવી ન્યાંથી બાલ ઓછા કરવા હોય તે ઉપર લગાડવું, અને સુકાણા પછી તે ધોઈ નાખવું, એટલે બાલ ખરી નહીં.

અથવા નીચે જણાવેલી દવાને મેળવી ઉપર પરમાણે લગાડવી.

કળીચુનો	...	...	આંઉસ ૧
કોલસો	...	...	દરામ ૧
કારબોનેટ આવ પોટાસ	...	...	આંઉસ ૨

અથવા—સ્ટ્રાંગસોલ્યુશન આવ સલફ્યુરેટ આવ ખેરીઅમમાં થોડું કાંટનું ઘાડુ પાણી મેળાને લાદી જેવું કરી થોડી મીનીટ સુધી તે લગાડી રાખવું, અને તે સુકાણા પછી છરીના પાના વગરની બાજવતી તેને કાઢી નાખવું.

ખોડો.

(ડેનડરફ—Dandurf).

ખોડો પેદા થવા પેહેલાં માથામાં કીડ લાગેછે, આમડીના ઊપર નાંની કુલીઓ થાયછે, અને પછી ધવડનાં બારીક સફેત બુકા નીકળે છે, બાલને સાફ ન રાખવાથી, ઘણી ગરમીની અસરથી, અને ઘણા ગરમ ખોરાક ખાવાથી ખોડો થાય છે.

ઉપાય—બાલ ઘણા લાંબા હોય તો તે કાતરી નાખવા, ગરમ પાણીથી માથાને દરરોજ ધોયા કરવું, જીલાબ આપી મોઠો સાફ રાખવો, હમેશાંની બદલખી ચાલતી હોય તો તેનો ઉપાય કરવો, આજની સાદા ખોરાક ઉપર રાખવો, તેલ, મરચુ, મસાલો તથા દારૂ બંધ કરવો, ૦૧ તોલો ટંક-જીવાર અને એક રતન ગરમ પાણીમાં પીગળાવી તેથી માથાને દરરોજ ધોયા કરવું, અથવા દરરોજ સાલીડનું તેલ ચોપડવું. જો બાલમાં કુલી ઘણી થઈ હોય અને કીડ બહુ લાગતી હોય તો બાલ સધળા ખોડાવી નખાવવા, અને તે ઉપર સીટરીન ઓઇન્ટમેન્ટ આંઉસ એક લેઈ તેના સાથે બે આંઉસ સાલીડનું તેલ સારી પેઠે મેળવી તેમાંથી થોડું દર રાત્રે લગાડવું, અને સવારમાં ગરમ પાણીથી તથા સાબુથી ધોઈ નાખવું, અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તે લગાડવી.

લાઇકરપોટાસા	...	દરોમ ૨
સ્પીરીટ આવ રોઝમેરી	...	આંઉસ ૦૧
જીલાબજળ	..	આંઉસ ૫૧

અથવા નીચે લખેલી દવા લગાડવી.

કારબોનેટ આવ પોટાસ	..	આંઉસ ૧
ઓઇલ આવ રોઝમેરી	...	ટીપાં ૨૦
પાણી	...	આંઉસ ૨૫

અથવા નીચે લખેલી દવાઓને મેળવી તે લગાડવી.

ગલીસીરાઇન	...	આંઉસ ૧
કલોરાઇડ આવ ઝીંક	...	ગરેન ૨૦
કોલનવોટર	...	આંઉસ ૦૧
પાણી	...	આંઉસ ૬

જી.

(લાઇસ—Lice).

ઉપાય—માથાને સાબુ અને ગરમ પાણીથી દરરોજ ધોઈ સાફ કરવું, અને લીખીઆથી બાલને ઓળવા. જેથી થોડી જી હશે તો નીકળી જશે, અગર જી ઘણી હોય તો મરકપુરીઅલ ઓઇન્ટમેન્ટ દરામ એક લેઈતેને થોડા સાલીડના તેલમાં અથવા કુપેલતેલમાં મેળવીને તે માથા ઉપર લગાડી સારી પેટે પચાવવું, અને એક બે કલાક પછી ગરમ પાણીથી માથાને સાફ ધોઈ નાખવું, જેથી જી મરીને નીકળી જશે, અથવા કેલ્મેલ દરામ ૦ા થી ૧ સુધી લેઈ માથાના બાલમાં સારી પેટે બઢરાવી થોડો વખત રહેવા દેવું, અને પછી સાબુ તથા ગરમ પાણીથી માથાને ધોઈ નાખવું, વખતે ગંધક અને ગંધકનો મલમ લગાડવાથી પણ જી મરી જાય છે. માટે પારાની દવા નહોત્ય તો એ દવા લગાડવી, અથવા ઓપો સરકો અથવા સ્પીરીટવાઇનથી બાલને ધોવાથી અને પછી ઓળવાથી લીખ સઘળી નીકળી જાય છે.

અથવા ઉપર પરમાણે સ્પીરીટવાઇન અથવા સરકાથી ધોવા પછી નાચે જણાવેલી દવાઓને મેળવી તે સવાર સાંજ સારી પેટે ઓળવી.

કપુર ... આંઉસ ૦ા

દરાખનો સરકો ... આંઉસ ૨૦

પાણી ... આંઉસ ૨૦

અથવા—ધોળી આંડ, લીંબુનો રસ તથા ગલીસીરાઇન એ ત્રણેને મેળવીને તે માથા ઉપર ઓળવું, અને પાછુ ધોઈ નાખવું.

અથવા ગંધકને ખરેલમાં સારી પેટે ઘુંટીને તે માથા ઉપર લગાડવું, અથવા ખારો અથવા સંચળ વાટીને તે માથા ઉપર ઓપડવા, અને તે પછી દરીઆનુ ખાર પાણી ગરમ કરીને તેથી માથુ ધોવું.

અથવા નવસાગરનો બુકો સરકામાં સારી પેટે મેળવીને તે માથા ઉપર ઓપડવા.

ભુખ ઓછી થવા વીશે

(લોસ આવ એપીટાઇટ—Loss of Appetite).

સમ્બ—ઘણા દાર અથવા ઘણી ગરમ ચા પીવાથી, અથવા ઘણું ગરમ ખાંધું ખાવાથી, આગસુ ખેશી રહેવાથી, ઘણી ચીંતા રાખવાથી, ઘણા અભ્યાસ કરવાથી, તથા અરાખ હવામાં રહેવાથી ભુખ ઓછી થાયછે.

ઉપાય—ખોરાક અરાખર વખતસર લેવો, અને હવા ફેરફાર કરાવવી તથા હોઝરીને શકતી આપવા માટે નીચે જણાવેલી દવા પાવી.

સીનફોનાખારક ... દરામ ૬

કેસકેરીલા ખારક ... દરામ ૨

એ બંને દવાઓને સારી પેઠે વાટી તેમાં દોઢ ખાટલી પાણી નામી તે સઘળાને થોડી મીનીટ સુધી ઉકાળીને પછી એક જોસ આપવો, ત્યાર પછી નીચે ઉતારી ગાળી લેઈ તેમાં બે આંડસ ઠોંચર આવ સીનફોના તથા ડોઢદરામ એસાડનાઇટરીક ડીહુટ બેળા એ મેળવણીમાંથી ચાર ચમચા બરી દર ત્રણ કલાકે પાવું. અથવા ખાંધું ખાવાની અગાઉ એક કલાકે ૪ થી ૮ ગરેન કમપાઉનડ એલેઝપીલ બપોરે સવાથી ઘણા ફાયદો થશે.

શરીરમાં ચરબીનું ફેલાવું.

(ઓબેસીટી—Obesity)

સમ્બ—લાંબા વખત સુધી ઊંઘવાની ટેવ રાખવાથી, ઘણાં ખીનાં પકવાનો ખાધાથી, ઘણા ઓખા અથવા ચરબીવાળુ ગોસ દરરોજ ખાવા થી અને ચાલવાની કસરત નહીં રાખવાથી માણસના શરીરમાં ચરબી ફેલાઇને તે અતીથિ જડુ થાયછે.

ઉપાય—જે માણસને ચરબી ફેલાવા માટે તેને પોતાનો ખોરાક ધીમે ધીમે ઓછો કરતા જવું. ઘણુંકરીને ખીર અથવા પોરટર પીવો નહીં. સેલેડ, સરકો, સોડાવોટર—સીડલીજપાઉડર—પોટાસ અથવા લીડીઆ વાદર વીગેરે સારાં પેઠે ખાધા પીધામાં લેવું.

ખોરાકમાં ચરબીવાળુ ગોસ, ઘી, ઘણા ચોખા ખાવા નહીં. દરરોજ ઘણું ચાલવાનો માવરો રાખવો. રાત્રે હલકુ ખાણું ખાવું અથવા બીલકુલ ખાવું નહીં. થોડુ ઉધવું અને સવારમાં પેહેલા ઉઠી કરવા જવું એ પરમાણે કરવાથી ઘણે દરજે શરીર પાતળુ પડશે.

તેમજ ૫ ગરેન એળીએ. દર ચાર દાહાડે પાણીમાં મેળવીને પાવો અથવા ૩ દરામ સોલ્યુસન આવ પોટાસ તથા સાડાચાર આંઉસ પાણી એ બંનેને મેળવીને તેમાંથી દોઢ આંઉસ જેટલું દર ચાર કલાકે દાહાડામાં ત્રણ વાર થોડા દાહાડા સુધી પાવું. અગર જો એથી ઝાડો આવે તો તેને પેહેલી બંધ કરીને પછી આ દવા પાછી ચાલુ કરવી.

અથવા—નાચે લખેલી દવામાંથી પોણું વાઘન ગલાસ ભરી દર ત્રણ કલાકે દાહાડામાં ચાર વાર પાવું અને તે આશરે પંદર દાહાડા સુધી ચાલુ રાખવું.

એરોમીટીક સ્પીરીટ આવ આમોનીઆ ...	દરાંમ ૨
ક્લોરેટ આવ પોટાસા	દરાંમ ૧૧
પોટાસા નાઈટરસ	દરાંમ ૧
પાણી	આંઉસ ૬

ઘણા ગરમ પાણીનો બાફ દરરોજ આપવો અને પેટ બહાર ઝુલતુ હોય તો તે ઉપર પાટો બાંધી રાખવો. *

અથવા એ પરમાણે સ્ત્રી, ચરબીથી જડી થઈ ગઈ હોય અને તેણીને દસતાન બીલકુલ બંધ થઈ ગયું હોય તો ખોરાક દાખલ ફક્ત દુધ આપવું. પેહેલે દાહાડે ૧૧૧ શરૂ દુધ તથા બે ભાગ હમેશાંનો ખોરાક, બીજે દાહાડે ૧૧૧ શરૂ દુધ તથા એક ભાગ હમેશાંનો ખોરાક, અને ત્રીજે દાહાડે ત્રણ શરૂ દુધ ફક્ત પાવું. આ પરમાણે થોડા દાહાડા સુધી કરવાથી ચરબી ઓછી થયા વીના રહેશે નહીં. દુધ પાવાથી ઝાડો છુટી જાય તો થોડા દાહાડા દુધ પાવું બંધ કરવું.

ડુબેલા માણસનો ઉપાય.

(ટ્રીટમેન્ટ આવ ડરાઉનીંગ—Treatment of Drowning.)

નીશાની—ડુબેલા માણસની છાતી ભરેલી લાગે. સ્વાસ ઝડપથી

ચાલે અને ડચકાં આપવા માંડે, પછી સ્વાસ થોડો ખાંચો નાખીને ચાલે, તે સાથે ફેર આવે. કાનમાં અવાજ થાય, મોઢા ઉપર ફીણ આવે, તરે-હવાર સ્વપનાં આવે પછી બેશુધી થાય, અને સ્વાસ ચાલતો તદન બંધ થાય અને દમ બંધ થયા પછી હીલનો ધબકારો ૨ થી ૪ મીનીટ સુધી જારી રહીને તે અટકી જાય.

ઉપાય—પાણીમાંથી બાહાર કાઢ્યા પછી તરત કીનારા ઉપર આ-જારીને સુવાડવો અને તેના માથાનો નીચે તેનો એક હાથ મેલીને માથુ વાંકુ રાખવું. જોયી મોઢા તથા દમ નાળનું પાણી બાહાર નીકળી જશે. મોઢા તથા નાક ઉપરનું ફીણ લૂછી નાખવું અને તેમાંથી પાણી નીકળે તેને લુછી સાફ કરતા જવું. છાતી તથા ગરદનનાં આગપાસ તંગ લુગડાં પેહેરેલાં હોય તે કાઢી નાખવાં અથવા કાપી નાંખવાં અને તેને તપકીર સુંઘાડવી. અથવા સ્પીરીટઆમોનીઆ એરોમેટીક સુંઘાડવું અથવા આ મોનીઆ કારમોનસ સુંઘાડવું તથા મોઢા ઉપર થંડુ પાણી છાંટવું. અને છાતીના હેડલા ભાગ તથા પેટના ઉપલા ભાગ અથવા પીપડી ઉપર બંને હાથ મેલીને જોરથી દબાણ કરવું અને એક બે મીનીટ દબાણ રાખીને પાછા હાથ ઉચકી લેવા. ફરી એક બે સેકન્ડ રહીને દબાણ રાખીને પાછા હાથ ઉચકી લેવા એ પરમાણે એક મીનીટમાં પંદર વખત કરવા કરવું એથી દમ ચાલવા માંડશે. પણ જો કદાપી ન ચાલે તો વગર ઢીલે નીચે પરમાણે ઉપાય કરવો.

આજારીને જોષા સુવાડવો. અને છાતીના નીચે તકીઓ અથવા લુગડાનો ડુચો મેલીને તેને જોયી રાખવી. એ પરમાણે સુવાડી પછી ધી-મેથી અરધો ચતો થાય એવી રીતે તેની એક કોર જોચકવી અને પાછી હળવેથી તે મેલી દેવી જોયી તે પાછો જોષો પડે એ રીતે એક મીનીટમાં આશરે પંદર વખત કોરવાળી તે પાછી મેલી દેવી. અને દર પાંચ સેકન્ડે અવાર નવાર જમણી તથા ડાબી તરફથી કોર જોચકવી. દર વેળા જોષો પાડ્યા પછી પીઠ ઉપર બંને ખંભાની વચ્ચે હાથથી જરા દાખવું. એક માણસે આજારીનો હાથ તથા માથાની સંભાળ રાખવી. જ્યારે શરીર જંબુ પડેછે ત્યારે છાતી દબાયછે અને તેમાંની હવા બાહાર નીકળેછે અને જ્યારે કોર ફેરવતાં શરીરે અરધુ ઉચકાયછે ત્યારે છાતી પાછી ખીલે છે અને તેથી ફેફસામાં હવા પાછી દાખલ થાયછે.

ઉપલી ઉપાય કરતી વેળા હાથપગ અને શરીરનો દરેક ભાગ એક માણસે લુછતા જવું. અને ગરમ ધાબળી અથવા કામળાથી શરીર ઢાંકવું. પણ એ પરમાણે કરતાં ઉપર પરમાણે કરવામાં જરા આંચકો આવો નહીં.

ઉપલી તતબીર ૨ થી ૫ મીનીટ સુધી જરૂરી રાખવા છતાં સ્વાસ ચાલવા ન માંડે તો નીચે લખેલી બીજી રીત પ્રમાણે કરવા કોશીસ કરવી.

આજરોને ચતો સુવાડવો અને માથા તથા ખંભાની નીચે તકીએ અથવા લુગડાનો કુચો મેલી ઊંચું રાખવું. આજરોનું મોઢું ઉઘાડી તેની જીભ બાહાર ખેંચવી અને દોરીથી હેડલા જડા સાથે બાંધી લેવી કે તે પાછળ પડી, હવાની નળીને બંધ ન કરે. પછી આજરોના માથા આગળ ઉભા રહેતી ખંભા આગળથી આજરોના અને હાથોની બાજુ પકડવી. ને ધીમેથી બંને હાથોને પાછળ માથા તરફ ખેંચી લાંબા કરવા અને આશરે બે સેકન્ડ સુધી એ રીતે ખેંચી રાખવા. પછી પાછા બંને હાથોને કોણીમાંથી વાળીને આજરોની છાતીની બંને બાજુ સાથે બે સેકન્ડ સુધી દાબી રાખવા એ પરમાણે એક મીનીટમાં પંદર વખત હાથોને ખેંચીને લાંબા કરવા અને પાછા છાતી સાથે દાબવા. આ તતબીર ૧ થી ૧ કલાક સુધી જરૂરી રાખવી તે કંટાળીને મેલી દેવી નહીં.

અથવા તેના મોઢામાં જોરથી ડુક્યાં કરવું બીજા માણસે તેની બંને બાજુની પાંસળીઓ સેજ દાબતા જવું. ૧૫ મિનિટ કપુર ૨ આંઉસ બરાંડી અને ૨૦ મિનિટ કારબોનેટ આવ આગેનીઆ તથા બે આંઉસ પાણી એ સંધ્યાને મેળવી તેની પીચકારી ગુદામાં મારવી. અગર જો ધમણ મળી શકે તો તેનાથી મોઢામાં ડુકવું અને છાતી ઉચકાતી જણાયતો ડુકવું બંધ કરવું.

ઉપલી તતબીરથી શ્વાસ પોતાની મેળે ચાલવા માંડે કે હાથ અને પગને ફમાલથી અથવા ફલાનલના લુગડાથી ખુબ યોજવા, અને યોજતી વખતે આજરોનું શરીર ગરમ લુગડાથી ઢાંકેલું રાખવું. શરીર થંડુ પડ્યું હોય તો ગરમ ઈંટ અથવા બાટલીમાં ગરમ પાણી ભરી તેનો થેક કરવો. સુંકનો ભુકો અથવા દળેલી રાઈ શરીર ઉપર યોજવી. તેનાથી ગળાઈ થકાય એવું જણાય કે એક ચમચો ગરમ ચા અથવા કાફી પાવો. જો તે પી શકે તો થોડી ગરમ ચા અથવા કાફીમાં ૧ થી ૨ દરામ સ્પીરીટ આવ નાહટરીક

ધર નાખીને પાવું. દમ સરખો ચાલવા પછી ઉનુ કુપ પાવું. પંખાથી ખુબ પવન નાખવો. શરીર તથા નાડી ઉપર નીધા રાખી થોડો બરાંડો પાયા કરવો. ઊંધ આવે તો તેને સુવા ન દેવો.

ગળાની આસપાસ ફાંસી નાખવાથી અથવા ગળામાં કુંઘ ખોરાક નો ભાગ ખુચી બેઠાથી અથવા કુંઘ લુગડાનો કુચો ગળામાં દેવાથી અથવા માઠી અથવા પાણી નીચે દળાવાથી અથવા કોઈ ખાલી કુચો અથવા ઉજડ જગોમાં ઉતરવાથી સારી ચોખી હવા મળતી નથી તેથી માણસ ગુંગળાદને મરણ પામે છે. એ કારણથી દમ ગુંગળાદને માણસ દેખાઈતુ મરી જાય ત્યારે પણ તરત ઉપલો ઉપાય કામે લગાડવો, જ્યો દમ ચાલવા માંડશે. કદાપી ગળામાં કાંઈ ખુચી બેઠું હોય તો પેહેલાં તે ખેંચી કાઢવું અને જો ડટાઈ ગયાથી અથવા બીજા કારણથી પાંસળાં ભાગી ગયાં હોય તો ત્યારે દમ ચાલવા સારૂ હાથથી છાતી ઉપર દબાણ કરવું નહીં પણ ઉપર લખેલી હાથ ઉપર નીચે લઈ જવાની રીત પરમાણે કોશીશ કરવી.

દરીઓ લાગવા વીશે.

ઘણા માણસોને વાહાણ અથવા આગખોટમાં બેસીને મુસાફરી કરતી વેળા દરીઓ લાગ્યાથી પુશ્કળ આકળવીકળ અને ઉલટી ચાલુ છે. પેટમાં ડોવાય છે તથા જરા પણ્ય એન પડતું નથી. અને તેથી તેઓ સુસ્ત પડી રહે છે.

ઉપાય—સરવથી સરસ ઉપાય એ છે કે ૨૦ ગરેન હેડરેટ આવ કલોરલ તથા ૧ ગલાસ ખાંડી એ બંનેને મેળવીને પાવું. અથવા ૨૦ ગરેન હેડરેટ આવ કલોરલને બરફમાં અથવા અમપેનમાં ભિળીને જરા ગરમ કરીને ૨ ટીપાં ઓઈલ આવ કીઓઝોટનાં નાખી તે પાવું. અથવા સ્પીરીટ આમોનીયા એરોમેટીક અથવા ઈથર સલફ્યુરીક એ બંનેનાં થોડાં થોડાં ટીપાં પતાસાં ઉપર નાખીને ખવારવાં.

દરીઓ લાગે નહીં એટલા સારૂ તેને મુસાફરી કરવા અગાઉ એક હલકો જીલાબ આપવો. અને જો જરૂર જણાય તો ઉલટીની દવા આપીને પેટ સાફ કરવું. તથા દરીયામાં હોય તે વેળા જ્યારે વાહાણ પાણીની

મહિ નીચે જાય તારે સ્વાસ જોરમાં લેવો. તથા તે પાણીની ઉપર આવે તારે સ્વાસ બાહાર કાઢવો. આ પરમાણુ કરવાથી શરીર માંહેલા અવયવો નહીં હાલવાથી દરીઓ નહીં લાગે. શરીરને વાહાણના આંચકા આવવાની ટેવ પડે ત્યાં સુધી એવા માણસે વાહાણમાં સ્થીર પડી રહેવું. અને જો જરૂર જણાય તો દર બેથી ત્રણ ચમચા ભરી કાફી દર બે કલાકે પાવી, અથવા થોડું દરીયાનું ખાર પાણી પાવું.

સાધારણ ઉપાયો.

સેક.

દરદને નરમ પાડવા સાથે અકરસાટ અને ખેંચાવો ઓછો કરવા, આકડાને ખેંસાડવા, અને થંડા શરીરને ગરમ કરવા સાથે ગરમ પાણીમાં લુગડું બાળીને અથવા કેટલીએક વસ્તુઓને ગરમ કરી તેથી શરીરના ભાગોને ગરમી આપવામાં આવેછે તેને આપણે સેક કહીએછીએ. આ ઉપાય જો કે ઉપર ચોટક જોતાં ઘણો નજીવો લાગેછે. તોપણ જો તે બરાબર રીતે કરવામાં આવેછે તો તેથી અતીસે ફાયદો થાયછે. શેક ઘણો ગરમ તેમ છેક થંડો ન જોઈએ. પણ બીમારથી તેની ગરમી સહેવાય, અને તે લગાડ્યાથી તેને સાથે લાગે તેટલો જોનો રાખવો. શેક બીજી ગા કલાક અથવા તેની ધારેલી અસર થાય ત્યાં સુધી જોનો રાખવો. શેકતી વખત શેકના ભાગ ઉપર થંડો પવન લાગવા દેવો નહીં. અને શેક કરી રહ્યા પછી ગરમ લુગડાં ઓઢાડી દેવાં.

ફૂલાનલનો સેક, એક તપેલું ભરી ખજખજતા પાણીમાં ફૂલાનલનો મોટો કટકો બાળીને તેને ચીપીયાથી પકડી બાહાર કાઢી અને તેને એક જાડા ટુપાલમાં લપેટી તેને સારી પેંડે નીચેથી નાખવો. પછી ફૂલાનલના કટકાને પોહિજો કરી જે જગો ઉપર સેક કરવો હોય તે જગોને તેનાથી બધી ઢાંકી લેવી. અને તેના ઉપર ઓઢાલ કલાય અથવા તે ન મળે તો સુકો ફૂલાનલનો કટકો ઉપર ઢાંકવો કે ગરમ ફૂલાનલ જલદી ઢરી ન જાય. એ રીતે શેક થાય તેવામાં બીજો ફૂલાનલનો કટકો ગરમ પાણીમાં નાંખી તપેલા ઉપર ઢાંકણું ઢાંકી દેવું. પછી જ્યારે સેકવાળો કટકો થંડો

પડ કે પાણીમાંનો ગરમ કટકો કાઢી ઉપર પરમાણે નીચોવીને પાછો મુકવો. એ પરમાણે વારાફરતી કટકો ગરમ કરીને સેકે જારી રાખવો. સેકના કટકાનો ડુઓ કરીને તેને ઉચક મેલ કરવા કરવો નહીં. કેમકે તેમ કરવાથી સંધળી જગોને એક સરખી રીતે સરખી ગરમી મળતી નથી અને તેથી જોઈએ તેવો ફાયદો થતો નથી. ફલાનજ અને તેમ ઘણી જાડી લેવી. કેમકે પાતળી કરતાં જાડી ફલાનજ વધારે વાર ગરમ રહેછે. જે સેક ઘણો નહીં સેકેવાય તેવો ઉનો હોય તો તેના ઉપર બીજી લુગડું લપેટીને મુકવું. આ સેક બીજી રીતે પણ તઈયાર કરી શકાય છે. ફલાનજના કટકાને ખજખજતા પાણીમાં બોળવાને બદલે તેને એક ચારણીમાં મેલેલી તે ચારણીને ખજખજતા પાણી ઉપર મુકવી કે પાણીના બાફથી ફલાનજનું લુગડું ગરમ થશે અને તેને વગર નીચોવે કામમાં લેવાશે. ફલાનજનો સેક, પોલટીસનો સેક, અને એવા બીજા પાણી વાળા સેકને બીના સેક કહેછે.

ખસખસના પોસનો સેક—ખસખસના ફીડવાં લેઈ ખોખરાં કરી તેની પોટલી બાંધીને પાણીમાં નાખી તેને ચુલા ઉપર ઉકળવા મુકવી. પછી તે પાણીમાં ફલાનજનો કટકો નાખીને ઉપર લખવા પરમાણે સેક કરવો. ખસખસના ફીડવામાં અફીણનો ભાગ આવેછે તેથી દરદ જલદી નરમ પડે છે.

ટરપેનટાઈનનો સેક—પેહેલાં ઉપર લખવા પરમાણે ફલાનજનો સેક તઈયાર કરવો અને પછી પેલા ગરમ ગરમ ફલાનજ ઉપર ટીપુ ટીપુ ફરતું ટરપેનટાઈન અથવા ટરપીટન તેજ નાખવું અને તેનો સેક કરવો. ટરપેનટાઈન એક જગો ઉપર ઘણું રેડવું નહીં, પણ લુગડાંનું જે પડ લગાડવું હોય તે આખા પડ ઉપર ફરતું નાખવું.

બાટલીનો સેક—કાળી કાચની અથવા માટીની બાટલીમાં ગરમ પાણી ભરી તેને મજબુત બુચ દઈ તેનો સેક કરવો. બાટલીનો સેક ઘણો ગરમ હોય તો તેના ઉપર ફલાનજનું લુગડું વીટાળી પછી સેક કરવો. સેકતાં બાટલી ફાટી ન જાય અથવા બુચ નીકળીને પાણી ટોળાય નહીં તેની ચોક્કસી રાખવી. આ સેક હાથ પગ અને પેટ ઉપર ઘણું કરી કામ આવે છે.

રેતી, ઘુલું, ડેંટ, નળીયું અને મીઠાનો સેક કરવા સારૂ એમાંની જે વસ્તુનો સેક કરવો હોય તેને લોઢી ઉપર ગરમ કરવી અને તેને જડા લુગડામાં લેઈ તેનો સેક કરવો. તેમજ ચુલામાંની ગરમ રાખ અથવા બેન્ટનો સેક પણ ફાયદો કરે છે. પણ બેન્ટને ઘણા જડા લુગડામાં લેવી કેમકે તે લુગડામાંથી ચળાઇને આંજીરીના શરીર ઉપર પડે છે. તેમજ તેમાં દેવતાની ચોળાગારી ન આવે તેની ચોકસી રાખવી. કેમકે કોઈ વેળા એવી ભુલ થવાથી લુગડું બળી જાય છે, અને આંજીરીનું શરીર પણ દાગે છે. ઘણા દેશી વહદો લુગડાના કુચાને દેવતા ઉપર ઉતારી તેનો સેક કરાવે છે એથી પણ ફાયદો થાય છે. પણ ક્લાન્ટલ અથવા ઉનનું લુગડું હોય તો વધારે સારૂ. એ સહજા સેકો તેમજ બાટલીના સેકને સુકા સેક કહે છે.

પોલટીસ.

સુજેલા ભાગને ગરમી આપવાને તથા પકવવાને, તેની ચાંમડીને નરમ રાખવાને, તથા દરદને ખસાડવાને ધજીનો લોટ, પાઉ, અજસીનો લોટ વગેરે વસ્તુઓને પાણીમાં અથવા દુધમાં ડીની કરીને વાપરવામાં આવે છે તેને પોલટીસ કહે છે. પોલટીસ ઘણી જડી અને ભારી રાખવી નહિ. કેમકે ઘણી ભારે હોય તો તે દરદમાં વધારો કરે છે. તેમજ ઘણી કઠણ કરવી નહિ. પણ માવા જેવી નરમ રાખવી તે આંજીરીને પસંદ પડે એટલી ગરમ ગરમ મેલવી. અને તે દર બે અથવા ત્રણ કલાકે બદલી નવી બાંધવી. પોલટીસ ઘણી વસ્તુઓની બનાવવામાં આવે છે.

ઘઉંના લોટની પોલટીસ—ધજીના અથવા ચુણાના લોટની પાણીમાં પોલટીસ બનાવવાને ડેકાણે તેને દુધ સાથે સારી પેઠે ગરમ કરવું અને તેમાંનું દુધ લેટ સાથે મળીને સઘળું માવા જેવું થાય કે તેની પોલટીસ કામમાં લેવી. દુધમાં બનાવેલી પોલટીસ જલદી સુકાઈ જતી નથી અને તે ચાંમડીને તતડવા દેતી નથી. પણ દુધ ન હોય તો અખળતા પાણીમાં થોડો લોટ અથવા પાઉ નાખી તેને ગરમ કરવું અને સારા જેવું થાય કે તેને ઉતારી લેઈ તેને એક લુગડાના કટકા ઉપર જડા જડા પાથરી સુજેલા અથવા કુખતા ભાગ ઉપર બાંધી મેવું.

પાઉની પોલટીસ—પાઉની કાતરીને અળખળતા પાણીમાં બોળી કાઢી તેની પોલટીસ કરવા કરતાં તેને દુધમાં સારી પઠે ઉકાળી પાઉને દુધ સાથે એક રસ સેરા જેવું થવા દૃઢ તે કામમાં લેવું.

અળસીની પોલટીસ—આપણા લોકો અળસીને જરા ખાંડી ન ખાંડી કે તેની પોલટીસ બનાવેછે. પણ એ પરમાણે તદ્યાર કરેલી પોલટીસ ઘણી અરાખ અને અવગુણી થઈ પડે છે. માટે અળસીને ખુબ ખાંડી લોટ જેવી કરી અને ૪ આંઉસ અળસીના લોટને ૧૦ આંઉસ અખળતા પાણી સાથે થોડી વાર ગરમ કરવી કે આ પોલટીસ તદ્યાર થશે. આ પોલટીસને નરમ રાખવા સાથે તેમાં સાલીડનું તેલ નાખવામાં આવે છે. આપણા લોકોમાં એવા વીચાર છે કે સોજા ઉપર તેલ લગાડાય નહિ. એ વીચાર તદન ખોટો છે.

કાંદા અથવા ગાજરની પોલટીસ—કાંદા અથવા ગાજરને બાફી તેની પોલટીસ આપણા લોકો વારે ઘડીએ કાઢી લગાડે છે. ઉપલી બીજી પોલટીસની ગેરહાજરીએ તેથી કામ ચાલેછે. પણ ખસુસ કરી એ પોલટીસો સહેલા ચાંદા ઉપર લગાડવાથી અરાખ વાસ દુર થાય છે અને દરેક નરમ પડે છે.

કોપ્રાની પોલટીસ—પોલટીસથી સહેલા ચાંદાનો વાસ દુર થાય છે. લાકડાના કોપ્રાની ખારીક ભુકી ગાઆંઉસ લેખને એ આંઉસ ધળેનો લોટ અને ૧૧ આંઉસ અળસીનો લોટ એ બધાને ૧૦ આંઉસ અખળતા પાણીમાં મેળવી થોડો વાર ઉકાળવાથી આ પોલટીસ બનશે.

વરાળીયાં—લીમડાના અને બીજા પાંદડાને સારી પઠે વાટી એને ચાલણી ઉપર મેલી તેને ગરમ પાણીની વરાળ અથવા બાફથી સારી પઠે ગરમ કરી તે પણ પોલટીસને ડેકાણે વાપરવામાં આવેછે એ માટે એને વરાળીયાં કહેછે. પોલટીસની બીજી ચીજો ન હોય તો એ વરાળીયાં કામમાં લેવાં. એથી પણ સોજા અથવા દરેક નરમ પડશે.

રાઈનું પલાસતર.

રાઈનું પલાસતર અથવા રાઈની પટી બનાવવાની સરવેથી સરસ

રીત એ છે કે દળેલી રાઇને ટાઢા પાણીમાં સારી પો મેળવીને નરમ કરી
છરી અથવા અમચાના હાથા વતી કાગળ અથવા જડા લુગડાના કટકા
ઉપર ઓપડી તેની પટ્ટી બનાવવી. અને તેના ઉપર ગ્રીણું લુગડુ મેલીને
એ પડ સાંમડીને લાગે એવી રીતે પટ્ટી મુકવી. લુગડાનું પડ રાખવાથી
સફાઈ રહેછે એટલુંજ નહિ પણ રાઈ સાંમડીને વળગી રહેતી નથી. કારણ
કે તેથી સાંમડી ઉપર ફાફાઈઆ થઈ આવે છે. રાઈ ૧૦થી ૨૦ મીનીટ
સુધી રાખવી જ્યેથી સાંમડી લાલ થશે અને તેમાં બળતરા બળશે. પણ
ફાફાવા મુજ નરમ પડશે. ઘણી વેળા રાઇનાં પટ્ટી મારવાથી જલદી બ-
ળતરા બળતી નથી તેનું કારણ એ છે કે રાઈમાં લોટ હજાર વીગેરે વસ્તુઓ
મેળવવામાં આવે છે. માટે છોડાં કઢેલી નવી રાઈ ધરે દળાવી તેને એક
કાચના બુચવાળા સીસામાં ભરી રાખવી. રાઇને પાણી સાથે મેળવવાથી
એક જાતનું ઉડતું તેલ પેદા થાય છે. પણ એ તેલ ગરમ પાણીથી અ-
થવા સરકાથી બરાબર પેદા થતુ નથી. માટે એવી વસ્તુઓથી રાઇની
પટ્ટી બનાવવી નહિ. પણ ટાઢા પાણીમાંજ બનાવવી. વળી ઘણા વખત
સુધી રાઇને હલાવા કરવી નહિ. કેમકે એ પરમાણુ કરવાથી તેમાં પેદા
થતુ તેલ જલદીથી ઉડી જાય છે. અને તેથી તેનો ગુણ ઓછો થાય છે.
રાઇની પટ્ટી કાઢી લીધા પછી જરા ગરમ પાણીમાં લુગડુ બોળી તેથી
લાલ થએલી જગોને ધોવી.

બલીસ્ટર-પલાસતર.

કેટલી એક ઓજ સાંમડી ઉપર થોડા ફલાક લગાડી રાખવાથી ફા-
ફાઈઆ ઉઠે છે તેને આપણા લોકો બલીસ્ટરના નામથી ઓળખે છે કેથારીડીસ
પલાસતર અથવા હસપેનીસ ફલાઈનાં પલાસતરની પટ્ટી મારવાથી આવી
અસર જલદીથી થાય છે. પણ તેથી પોચા મીનજ વાળાને પીશાબમાં
બળતરા બળે છે. અને પીશાબ ઓચાઈ જાય છે માટે સાધારણ રીતે
બલીસ્ટરીંગ ટીસીજી અથવા બલીસ્ટરીંગ પેપર અથવા બલીસ્ટરનું કાગળ,
આ કામ સારૂ વાપરવું. બલીસ્ટરનું કાગળ લગાડવા પહેલાં તેની ધોર ઉપર
કાતરથી અમકા મેલવા પછી તેનું સુકું પડ ઉપર રાખીને દવા વાળુ પડ

આંમડી ઉપર લગાડવું જે જગો ઉપર બલીસ્ટર લગાડવું હોય તેની ઉપર વાળ હોય તો કાઢી નખાવવા અને તે જગોને સાબુ અને પાણીથી ધોઈ સુકી કરવી. બલીસ્ટર લગાડ્યા પછી સઘળી જગોથી સરખુ દાખીને ચોટાડવું. કોઈ ઠેકાણે કરચલી આવવા દેવી નહિ પછી તે ઉપર રૂનો કુચો મેલીને જરા દાખીને પાટો બાંધી રાખવો. બલીસ્ટર બરાબર વળગે નહિ અને કરચલી થઈ જાય તો તેથી તેની અસર થતી નથી. ઘાણું કરી ૬ થી ૮ કલાક સુધી રાખવા પછી તે કાઢી લેવું અને જો તે બરાબર ઉઠું ન હોય તો પાંઉની પોલટીસ કરીને તે ઉપર બાંધવી. જેથી થોડા વારમાં ફેફસાંઓ ઉપડી આવશે. કાગળના બલીસ્ટરનો અસર વખતે ૧૦ થી ૧૨ કલાક સુધી થતી નથી અને ત્યાં સુધી તે રાખવું પડે છે. પણ જો તેમ રાખતાં પીશાબમાં આગ અગન જણાવા માંડે તો તરત તે કાઢી નાખી તે ઉપર પોલટીસ બાંધવી. અને પીશાબની અગન નરમ પાડવા અળ-સીની આ થોડી થોડી પાવી.

ફેફસાંઓ યથા પછી તે ઉપરની પાતળી આંમડી અથવા ખોળ સઘળી કઢી પણ કાઢી નાખવી નહી. પણ કાતરથી જે ત્રણ ઠેકાણે ચપકા મેલી તેમાંનું પાણી કાઢી નાખવું. બલીસ્ટરમાંથી ઋતુ પાણી સાજા આંમડીને લાગવાથી તે લાલ થાય છે. અને તેના ઉપર ફેફસાં આથમી આવે છે માટે આસપાસની સારી આમડીને ટુકા પાણીથી ધોઈ લુછી કોરી રાખવી. બલીસ્ટરની રશી વાળા હાથ આંખને લગાડવા નહી પણ તે સાબુથી સારી પેટ સાફ રાખવા.

બલીસ્ટરને રૂઝાવા સાફ કેળના થાંભલાની છાલ ઉપર જરા સાલીડ-નું તેલ ચોપડી તે ઉપર બાંધવું અથવા સીમપલ ઓઈન્ટમેન્ટની પટ્ટીમારવી.

નાના બાળકને બલીસ્ટર મારવું પડે તો બને ત્યાં સુધી ડાક્ટરની સલાહ વીના મારવું નહિ. અને તે જે ત્રણથી વધારે કલાક રાખવું નહિ. જો એટલા વખતમાં તેની અસર ન થાય તો તે ઉપર પોલટીસ બાંધવી. ગરબવંતી સ્ત્રીને પણ બલીસ્ટર મારવામાં એ પરમાણુ સંભાળ રાખવી.

જે જગો ઉપર કાગળનું બલીસ્ટર બરાબર લગાડી ન શકાય અથવા આંખની નીચે અસી જવાથી તે રાખે નહિ તો તેને ઠેકાણે લાઇકર એપીસપાસટીકસ જેને લીનીમેન્ટ કૅથારીડીસ અથવા બલીસ્ટરના લીક-

વીડ કહેછે તે લગાડવામાં આવે છે. એ દવાનો એક મોટો ચમચો ભરી લેખને એક બુચના ઉપર લુગડુ લપેટી તેમાં બોળીને લગાડવું અને ૦૧ કલાક સુધી ધીમી ધસીને તે સમજી પચાવવી જેથી ફાફરો ઉઠશે.

સફરાની પીચકારી—એનીમા સીરોન્જ.

સફરામાં મારવા સારે એ જાતની પીચકારી વાપરવામાં આવે છે. એક જાતની પીચકારી જે સાધારણ પીચકારીનાં જેવા આકારની પણ કદમાં ગાંધી ૧૨તલ પાણી માંએ એવી મોટી આવેછે, અને તે વાપરવામાં બીજા માણસની મદદ લેવી પડે છે. પણ બીજી જાતની પીચકારી સાથે લાંબી નળી આવે છે જેથી આંતરની પોતે પોતાના હાથે તે પીચકારી વાપરી શકે છે. આપણા લોકો પીચકારી મારવાને બહુ બીક રાખેછે અને તેને એક મોટું કામ સમજે છે. પણ જ્યારે ડાકટર એ સેહેલોપણુ ધણો ગુણુકારી ઉપાય બતાવે ત્યારે તે વંચે જરા પણ પહેલ અથવા એ દેશો રાખવા વીના કરવો. ઘણી યેળા ચુંકો, કબજીઅત અને બીજા રોગોમાં પીવાની દવા અસર કરી શકતી નથી અને પીચકારી મારવાથી ચમતકારીક અસર થાય છે. માટે જોકે આ ઉપાય દેખીતો નજીવો છે. તોપણ તે ઘણી વખત બહુ કીમતી થઈ પડે છે.

એરંડીઆની પીચકારી—૧ થી ૧૧ આંદસ એરંડીઆને ૧ રતલ કાંજના પાતળા પાણી સાથે મેળવી તેને મોટી પીચકારીમાં ભરી સફરામાં મારવી.

ટરપેન્ટાઈનની પીચકારી—૧ આંજીસ ટરપેન્ટાઈનને ૧ રતલ કાંજના પાતળા પાણી સાથે મેળવી તેની પીચકારી સફરામાં મારવી.

જળો.

જળો જુદા જુદા ભાગ ઉપરથી લોહી કાઢવાના કામમાં આવે છે. દરેક નાંની જળો ૧ દરામ, મધ્યમ કદની જળો ૨થી ૩ દરામ, અને મોટી જળો ૪ દરામથી વધારે લોહી, ચુસી કાઢે છે. અથવા તેને તોળીને

લગાડીએ તો તેના વજન કરતાં બમણું લોહી ખેંચી કહાડે છે. જળો લગાડવા અગાઉ વીચાર કરવું જરૂરનું છે, કે બીમારના શરીરમાંથી કેટલું લોહી કાઢવાથી દરદનું જોર નરમ પડશે. અને તે બરાબર અડસટો કરશે, પછી તેટલી જળો લગાડવી. બરાબ પરસેવાવાળી અને ચીકાસ અથવા મવાળાવાળી જળો ઉપર જળો વળગતી નથી. માટે જળો વળગાડતા પહેલાં તેને સાબુથી સાફ ઘોઈ નાખવી. અને પછી તે ભાગ ઉપર જળોવાળો કાદવ અથવા સાકરનું પાણી ચોપડવું જોઈ જળો ઝડપથી ચોટશે. જો મવાળા ઘણા હોય તો તે કઢાવી નાંખવા. આસરે ૧ કલાકમાં ઘણું કરીને જળો લોહી ચુસીને ઘસાઈ જાય છે. અને ઘણું કરીને પોતાની મેજે નીચે ખરી પડે છે, પણ જો તે ચુસી રહ્યા પછી છુટી ન પડે તો તેને ખેંચી કાઢવી નહીં પણ તે ઉપર મીઠાનું પાણી અથવા થંડું પાણી છાંટવું જોઈ છુટી જશે.

જળો નીકળી ગયા પછી તેના ડંખોને થોડો વાર ઝરવા દેવા સારૂ ગરમ પાણીનો અથવા લોટનો અથવા બીજી પોલટીસનો સેક કરવો. જળોના ડંખ ઘણા ઝરેલો તો તે ઉપર સેક નહીં કરવાથી અને હવામાં ખુલા રહેવા દીધાથી લોહી બંધ થશે. પણ જો લોહી ન બંધ થાય તો થંડા પાણીમાં લીન્ટનો અથવા લુગડાનો કટકો અથવા ૩ બોળી તે ઉપર મેલી જરા તાણીને પાટો બાંધવો. અથવા જરા ફટકડીની ભુકી ભભરાવવી, અને તેથી બંધ ન થાય તો ઈંચર આવશ્યીલમાં લુગડું બોળી તે ઉપર મેલવું અથવા તે ઉપર કાસ્ટીક લગાડવી.

દાંતના પારા ઉપર જળો મેલવા સારૂ તેને માટે કાચની નળી આપે છે. તેમાં અથવા જડા પીછાની નળીમાં જળો ભુકી તેના મોઢા જેટલો છેદ પાડી લગાવવી જોઈ જળો પેટની અંદર ન જઈ શકે, જો જળો પેટમાં ચાલી જાય તો તરત મીઠાનું પાણી સારી પેઠે આભરીને પાવું કે જોઈ જળો મરી જશે.

ઘટતે પ્રસંગે જળો મેલવાથી અતીશિ કાયદો થાય છે. પણ ઘણી વેળા અણુસમજી વધારો જે દરદમાં ન ઘટે તે દરદમાં જળો મેલાવે છે, અને નખળાઈ ઉપર આજ ન રાખતાં એટલી તો જળો મેલાવે છે કે તેથી શરીરમાંનું લોહી ઘણું નીકળી જાય છે અને બરાબ મરીણામ ની

પણ છે. ઘણી વખત પાંચ સાત ડગળ જગોથી નીકળતુ લોહી તો તેઓ. ને મનથી કાંઈજ મનમાં આવતું નથી. અને વખતે ૧૦ થી ૧૨ ડગળ મેલાવવાનો તેઓ બેઘડક હુકમ આપે છે પણ મોટા માણસને જે તણ ડગળ કરતાં વધારે જગો એક વખતે કદી મેલાવવી નહીં.

હમેશાં મ યમ કદના જગો મેલાવવી અને ઘણી મોટી અથવા જોને આપણે બેશીઆ જગો કહીએ છીએ તે કદી મેલાવવી નહીં. નાના બાળકને જગા મેલાવવામાં બહુ ચોકસી રાખવી. અને ૧ વરસના બાળકને રથી ૩ અને ૨ વરસના બાળકને ૩થી ૪ નાની જગો મુકાવવી.

આંખનાં પોપચાં અને ગોળીની ચાંચડાં ઉપર કદી જગો મુકાવવી નહીં કેમકે એ બાગોમાંથી લોહી ઘણું ઝરવા કરે છે, તે જલદીથી બંધ થઈ શકતું નથી, અને તેથી ખરાબ પરીણામ નીપળે છે.

કર્પોગ-વેહેતુર.

કર્પોગ અથવા વેહેતુર મેહલવાની પેટી વીલાયતી તરુઆર આવે છે, તેમાં કેટલાએક સઢ ઉતરી કદનાં કાચના કુલીઆ જેવા ગલાસ જે ને કર્પોગ ગલાસ કહે છે તે તથા વેહેતી ધારવાળાં કેટલાએક છરીના જેવાં નાનાં પાનાના હથીઆર એ ચોળે મુખ્ય કરી હોય છે. કર્પોગ અથવા વેહેતુર જે રીતે મેલવામાં આવે છે. પેલેજાં પેલા હથીઆરથી ચામડી ઉપર ચપ્પકા મુકી પછી કર્પોગ ગલાસથી લોહી ખેંચી કાઢવામાં આવે છે. તેને માહસ્ટ કર્પોગ અથવા ભીના વેહેતુર કહે છે કમર, પીઠ, બોચો, અને એવી કેટલોક જગામાંથી એ રીતે લોહી કાઢવામાં આવે છે પણ ન્યાં ચપ્પકા મેલ્યા વગર માત્ર અમથાં ગલાસ મેલવામાં આવે છે. તેને ડરાઈ કર્પોગ અથવા મુકાં વેતુર કહે છે. મુકાં વેહેતુર મેલવાની રીત એછી છે, કર્પોગ ગલાસની અંદર ફરતો સ્પીરીટ વાહન અથવા બેવડો દારૂ લગાડેલા, અને પછી તેને બળતી દીવાસળી દેખાડવી જેથી તે બળવા માંડશે, પછી ગલાસમાં ઇસપીરીટ બળતો હોય તેવામાં તેને ચામડી ઉપર જોડું વાળવું. પેલા બળતો ઇસપીરીટ તરત અંદર ઓલવાઈ જશે. અને જેમ તેનો બાફ નૈમ પડતો જશે તેમ ચામડી અંદર ઓચાળને ઉપથી આવ.

શે. અને ગલાસ મળ્યુત વળગી રહેશે, થોડો વખત સુધી એ ગલાસ વળગેલું રહેવા દેવું પછી તેના એક કોર ધીમેથી ખેંચીને ગલાસને છુટો પાડવો. જ્યાં પેહેતુર અથવા કર્પોગ મેલવા ત્યાં આ રીતે મેલવું. કર્પોગ ગલાસમાં સ્પીરીટ એટલો બધો નહીં નાંખવા કે તે ઊંધું વાળતી વખત તેનો રેગાડો ઉતરી તેથી ચાંમડી દાઝે.

પણ કર્પોગથી લોહી કાઢવું હોય તો પેહેલાં પેલું ધારવાળું પાનાવાળું હથિઆર મેલીને તેની ડેસ દાબવી જ્યેથી તેના ચપકા પડશે, અને તેમાંથી લોહી નીકળશે. પછી તરત એ ઉપર ઉપર લાવવા પરમાણે કર્પોગ ગલાસ મેલવું જ્યેથી લોહી તેમાં ખેંચાઈ આવશે.

ફમડી—જે જગા ઉપરથી લોહી કાઢવાનું હોય તે જગા ઉપર પેહેલાં અસતરાથી થોડાક ચપકા મેલી પછી સિંગડાના જેવી ભુંગળીથી લોહી ખેંચી કાઢવામાં આવે છે તેને ઉપલા નામથી ઓળખવામાં આવે છે. એ રીત માઇસ્ટ કર્પોગને મળતીછે. પણ આપણા વધદો વગર કારણે આવી રીતે લોહી કાઢીને માણસને નબળુ કરી નાખે છે. માટે જ્યાં જળો મેલાવી લોહી કાઢવાની જરૂર હોય, તેવીજ હાલતમાં આ રીતે લોહી કાઢવું અને નબળાઇમાં કદી એ ઉપાય કામે લગાડવો નહીં.

સંગરાહ અથવા ફસ.

શરીરના દરેક ભાગ અને અવયવનો ખોરાક લોહીછે. દરેક ભાગ લોહીમાંથી પોષણ ધાયછે અને બને છે. હુંદગીનો મુખ્ય પાયો લોહીછે. જેનું લોહી સારું કુવત વાળુ તેનું સઘળું સારું. પણ જેનું લોહી ખરાબ તેની હુંદગી રોગથી ભરેલી હોયછે. આટલાજ ઉપરથી વાંચનારની ખાતરી થવી જોઇએ કે શરીરમાંની આ અમુલ્ય વસ્તુની બને તેમ સંભાળ કરવી જોઇએ અને તેનું એક ટીપું પણ કમારગે ખરચવું ન જોઇએ. પણ આપણા ગામડા તથા શહેરોમાં વારે વારે જોવામાં આવે છે કે, એક નાજુક બાંધાનું માણસ સેજ ખુજલી અથવા ચાંમડીનો કાંઈ કોહિવાટ થવાને લીધે સંગરાહ મેલાવનાર પાસે જઈને એક અથવા બે હાથનો સંગરાહ

જેલાવે છે. તેમજ હમેલદાર હાલતમાં ધણી ઓરતો સંગરાહ જેલાવવાની ફરજ સમજે છે. વળી કેટલા એક માણસો તો ફક્ત સંગરાહ જેલાવવાની આદત અથવા ટેવ પડી છે એવાં બાનાથી બેધડક લોહી કઢાવે છે. પણ એ પરમાણે યવાથી તેનું પરીણામ કાંઈ સાર નીપજતુ નથી. શરીરમાંનું લોહી નીકળી જવાથી તે નબળુ થાય છે. અને નબળા શરીર ઉપર દરેક ખતના રોગનું જોર ફાવી શકે છે. હમેલદાર ઓરતની હમેલ ટુટી પડે છે. ધણી વેળા મોત નીપજે છે. એવાં વહેમી લોકોને ગાંમડાઓમાં અને શહેરોમાં પણ અણસગળુ વધદો સંગરાહ જેલવાની બલામણુ કરે છે. તે ખરેખર અફસોસ કરવા જેવું છે. સંગરાહ જેલવાથી કાળુ લોહી નીકળે છે તે ઉપરથી એવો નાસકારક ઉપાય બતાવનારો વધદોનું મોટું ડાળ ધાલેને તેઓના અસાની દરદીઓને સમજાવે છે કે જુઓ આ કેવું કાળુ લોહી છે. એ ખરાબ અને ઝેરી લોહી શરીરમાં રહે ન તો ઘણો બયંકર રોગ પેદા કરત. પણ એવી સમજણ આપનારાઓને ખબર નથી કે જે વહનસ ધામને બહુ નસોમાં હમેશાં કાળુ લોહી રહે છે અને અગર જો તેઓના હાથમાં સપડાએલું નીરદોશ માણસ એબાન થઈ જમીન ઉપર પડે ત્યાં સુધી લોહી કાઢા કીક હોય તો પણ તે કાળુ નીકળશે. માટે કાળુ તેટલું ખરાબ અને નકામું લોહી છે એમ સમજવું નહિ. અલબત્ત એ લોહીમાં શરીરમાંનો ખરાબ કચરો મળેલો હોય છે. પણ તે કાંઈ નકામું નથી. પણ ફેફસામાં પાછું સાફ થઈને સાફ થાય છે. અને શરીરના બાગોને પોસણુ આપવાને પાછું કામમાં આવે છે. સંગરાહ જેલાવી શરીરને નબળુ કરવું અને તેને મોતના પંજમાં લાવી જેલવું ખરાબર છે. માટે શીખેલા ડાકરની સલાહ વગર ભમાતુઓના કહેવા ઉપરથી ફસ કદી બોલાવવી નહિ. સંગરાહ જેલાવનાર બીમારની હાલત કેવી જોઈએ તે જાણવું ઘણું જરૂરનું છે. જો રોગ સંગરાહ જેલાવવાને લાયકનો હોય, આજરી લોહીઆર અને મજબુત બાંધાનો હોય, તેનો ચેરો તથા આંખ લાલ થઈ હોય, તેની નાડી મોટી ભરેલી અને કઠણ હોય, અને રોગ એક બે દાહાડાનો હોય તોજ સંગરાહ જેલાવવાથી ફાયદો થાય છે.

બાળકનો જનમ આપતી વખત થતાં દરદોનો

અટકાવ તથા બાળક જણાવવાની ક્રીયા

વીગેરે પ્રસુતિની સમજૂતી.

પ્રસુતી.

પ્રસુતીના અનેક પ્રકાર છે. પુરા માસ થયા પછી બાળકના હાથ પગ પેલેલાં ન આવતાં, પેલેલું માથું આવેછે, તેને સ્વભાવિક પ્રસુતી કહે છે. તેની અંદર વીણ સર થયા પછી ચોવીસ કલાકની અંદર બાળક જનમેછે તે વખતે માતા તથા બાળક કાંઈ પણ હરકત શિવાય તંદુરસ્ત હોય છે. યાત્રીક શક્તી ખુદરતે પોતાની મેળે અંદર મુકેલીછે વાસ્તે તેવે વખતે કોઈ પણ દાઢાંમે અંદર હાથ ધાલવે નહિ, કારણ કે પોતાની મેળે પ્રસુતી થશે. વખતે અંદર હાથ ધાલવાથી ફાયદાને બદલે ગેરફાયદો થાયછે.

પ્રસુતીને વખતે જે જે ચીજો જરૂરની હોય તે આગળથી એકઠી કરી રાખવી જોઈએ, કારણ કે તે વખતે તુરતો તુરત જોઈતી વસ્તુઓ નહિ મળી આવવાથી ઘણી ખરાબી થાયછે. તેમાંની જેવી કે એરંડીયું, ખરાંડી, ગરમ તથા ઠંડુ ચાણી, બાળકને વાસ્તે ગોદડીઓ, બાળોતીયાં, નાળ બાંધવા સારું મુતરનો દોરો, નાળ કાપવા સારું એક છુટ્ટી કાતર, બાળકને નવાડવા સારું લાકડાની ઊંડી કથરોટ, બાળકને શરીરે ઓપડી નવરાવવા સારું ચણાનો લોટ વીગેરે ચીજો તકયાર રાખવી.

પ્રસુતીના પુર્વ સુચક ચીન્હો.

નવમા મહીનાના આખરે એ ચીન્હ થયા માંડેછે અને તે ઉપરથી પ્રસુતીનો વખત નજીક આવ્યો એમ સમજવું. પ્રસુતીના આઠદસ દીવસ અગાઉ ગરબ નાચે કેડમાં ઉતરે છે. અને જે સ્વાસ લેવામાં આગળ અડચણ થતી હતી તે હવે દુર થાય છે. આ વખતે ખરોખર પેસાતુ નથી, જંગો ભરાઈ જાયછે અને મુઠું રહેલું ગમેછે.

બાળકનો જનમ થોડા દહાડામાં થશે એ ચીન્હો ઇંદરની રસ્તે ફક્ત એકલું અથવા લોહીનું મળેલું પાણી નીકળ્યા કરે છે તે ઉપરથી બાળકને

એક બે દહાડાની વાર છે એમ જણાવે છે. કેટલીએક સ્ત્રીઓને પાંચ છ કલાક અગાઉ પણ તે પરમાણે પાણી નીકળે છે અને તે બાળકનો જનમ આપે છે.

વેદના—વેદના બે પરકારની છે. એક સત્ય વેદના અને એક મીથ્યા વેદના. એ બંને વેદના ઘણું કરીને સરખીજ હોય છે. ઘોડા અનુભવ વાળી સ્ત્રીને તે સમજાવું કઠણ પડે છે. સત્ય વેદનાથી બાળકનો જનમ થાય છે અને મીથ્યા વેદનાથી ગરબપાત થાય છે. વાસ્તે સત્ય અને મીથ્યા વેદના જણાવવાની ઘણી જરૂર છે. મીથ્યા વેદના થાય તો તુરત કામિલ વધદની મદદ લેવાં અથવા ગરબપાતના મથાળા નજીકે આપેલા ઉપાય કરવા.

સત્ય વેદના.

નવ મહીના થયા પછી એ વેદના શરૂ થાય છે. આ વેદના પ્રથમ ચુંકોની માફક કમરની નીચે ઉતપન થાય છે. તે હળવે હળવે આખા પેટમાં અને જાંઘમાં ફેલાય છે.

એ વેદના નીચમસરે થઇને પછી દરેક વખતે તેથી થોડું થોડું વધારે ફુપ્પ થાય છે, અને તે વધારે વખત સુધી રહેતું જાય છે. સ્ત્રીની ઇંદરીને રસ્તે મળચુગળ પાણી નીકળવા માંડે છે.

મીથ્યા વેદના.

આ વેદના ગરબનો વખત પુરો થવા અગાઉ ગમે તે વખતે થાય છે. આ વેદના ચુંકોની માફક નહીં થતાં અજુરણથી જન્મ આંતરડામાં ફુપ્પ થાય છે તેમ આમાં પણ એકજ ઢોકાણે ફુપ્પ થાય છે. અને તે આખા પેટમાં અથવા જાંઘમાં ફેલાતું નથી.

એ વેદના અનીયમીતપણે થઇને સત્ય વેદના પરમાણે તેનું ફુપ્પ અનુક્રમ પરમાણે વધતું નથી.

સ્ત્રીની ઇંદરીમાંથી મળચુગળ પાણી નીકળતું નથી.

સત્ય વેદનાને યોગે ગરભાશયનું મુખ્ય જોને કમળ કહે છે તે હળવે હળવે ઉઘડે છે. પણ મોટલી આગળ આવતી જાય છે.

મિથ્યા વેદનામાં ગરભાશયનું મુખ્ય ઉઘડતું નથી. પણ મોટલી આગળ આવતી જતી નથી.

જે પાણીની કોયળીમાં બાળક રહે છે તેને પણ મોટલી કહે છે.

પ્રસુતીની ત્રણ અવસ્થા.

પ્રસુતીની ત્રણ અવસ્થા છે. ૧ લી. પ્રસુતીના આરંભથી એટલે થોડું થોડું પેટમાં દુખવા લાગે ત્યારથી તે ગરભાસયના મુખમાંથી બાળકનું માથું બહાર પડે ત્યાં સુધીની. ૨ જી. બાળક જનમે ત્યાં સુધીની. ૩ જી. ઐર બહાર પડે ત્યાં સુધી.

૧ લી. થોડી થોડી વેદના થવા લાગી એટલે પેહેલી અવસ્થાની શરૂઆત થાય છે. આથી કરી કમળનું મોટું ઉઘડવા માંડે છે. આગળ જે સત્ત્વ વેદના કહી તે આ છે. આ અવસ્થામાં પેટમાં વાઢકાપ થાય છે તેથી સ્ત્રી કકળાટ કરે છે, અને કકળાટ કરવા એ પેહેલી અવસ્થાનું સાચું ચીન્હ છે. આ અવસ્થા સરૂ થવા પછી વેદના થાય તે વખતે તે પ્રસુત યનારી સ્ત્રી ઘણી ગાભરી થાય છે. અને કેડની નીચે દાખવાનું કહે છે. આ અવસ્થાની આખરે ગરભાસયનું મોટું ઉઘડી ઇંદરીને રસ્તે થોડું ઘણું મળતુંગળું લોહી વહે છે. આ વખતે સ્ત્રી પોતાની ઝેળે કરાંત્રવા લાગે છે. બાળકનું માથું ગરભસ્થાનના મુખમાંથી બહાર આવે છે, એ પરમાણે પેહેલી અવસ્થા પુરી થઈ, બીજીનો આરંભ થાય છે.

બીજી. આ અવસ્થામાં વેદના અને દુખ વધે છે. વેદના જલદી જલદી થઈ તે વધારે વખત રહે છે. આ વેદનાથી સ્ત્રી શ્વાસ ઘુટી રાખીને આપોઆપ કરાંત્રે છે. (એ કરાંત્રવું બીજી અવસ્થાનું ચીન્હ છે) અને તેને જે કંઈ ઝાલવાનું મળે છે તે મજબુતીથી ઝાલે છે. દરેક વેદનામાં બાળક વધારે વધારે આગળ આવતું જાય છે, અને બાળક જનમ્યું કે બીજી અવસ્થા પુરી થાય છે.

ત્રીજી અવસ્થા—આ અવસ્થામાં ઐર બહાર પડે છે. જે વેદનાથી છોકરું જનમે છે. તે વેદનાથીજ ઘણું કરીને ઐર છુટી પડી ગરભસ્થાનમાં છુટી રહે છે. અને બાળક જનમ્યા પછી એકાદી વેદના આવી કે તેની સાથેજ ઐર બહાર નીકળી પડે છે. છોકરું જનમ્યા પછી સરાસરી બેથી ત્રીસ મીનીટની અંદર ઐર નીકળી જઈ નીકાલ થાય છે. વખતે અડધા કલાક કરતાં પણ વધારે વખત લાગે છે.

સુખાણીને નવમો મહીનો ખેસતાંજ ખોલાવવી અને સ્ત્રીની સાથે સારો સમાગમ કરાવવા કે જેથી જણતી વખત તેને કોઈ પરકારની

શરમ ન થાય અને ખરાબ પરીણામો થતાં અટકે.

પ્રસુતી માણુ થતી વખત ગરબણીની નંગમાં તથા હાથ પગમાં કંપારી તથા ઘુભરો છુટે છે. તે વખતે એટલો બધો જોરમાં થાયછે કે ખાટલો પણ હાલા કરેછે. પણ તેથી કંઈ નુકશાન નથી. આવી વખતે ઉની ચા. કાફી. દુધ અથવા ચોખ્ખાની કણકીની કાંજ પાવી જોયી તે મટી જશે. તેવ વખતે કેફી ચોજ આપવી નહી.

વમન અને ઉલટી. પહેલી અને બીજી અવસ્થામાં કેટલીકને ઉલટી થાયછે તે બંધ કરવી નહી, કેમકે તેથી કરી નીચે જોર લાગી જણવામાં મદદ મળેછે. આ કામને વાસ્તે કેટલીએક વખતે ઉલટીની દવા આપવાની જરૂર પડેછે.

હાથપગ ઉપર ગોટલા. બીજી અવસ્થામાં ગરબનું મોટું કેડમાં નીચે ઉતરતાં પગમાં ગોટલા ધાલેછે. તેમજ એકજ પડએ ઘણીવાર મુલાથી પણ કેટલીએક વાર નંગમાં, પાસામાં તેમજ પગમાં ગોટલા ધાલેછે. તેને દેવતા ઉપર ઉનો હાથ કરી તે ઉપર શેકવું. અથવા ચોળવું. અથવા ખોરડામાં જરા ફરવું અથવા ગરમ કરેલી ઇંટ અથવા ગરમ નળીયું અથવા ઉના પાણીની ખાટલી વીગેરેથી તે ભાગ શેકવા. અથવા મીઠું તેલ અથવા ખાંડી ચોળ્યાથી તે મટી જશે.

દરદને લીધે ઝોખો આવી જાય તો બારી બારણાં ઉઘાડી સ્વછ હવા આવવા દેવી. પંખાથી થોડો પવન નાખવો થંડા પાણીથી મોટું આંખ અને કપાળ ધોવું. અને એક બે ઘુંટડા ચોખ્ખુ પાણી પાવું જોયી આરામ થશે.

જણનારી સ્ત્રીનો ખોરડો સ્વછ હવાવાળો રાખવો તેમાં ધુવાડો અથવા બીનાશ ન હોવી જોઈએ. તેની પાસે એક બે માયાળુ સ્ત્રીઓ તથા સુવાણી શીવાય કોઇને રહેવા દેવું અથવા આવવા દેવું નહી તેનું બીજાનું ઝોળ પડેલા ખાટલા ઉપર ન રાખવું તેમજ ઘણું નરમ ન રાખવું.

ખોરાક—સાદો અને પોષ્ટીકારક હોવો જોઈએ. વખતો વખત ખાવાની હજી થાય તેમ તેને આપવો. પણ માફકસર અને થોડો આપવો.

આંગળી સ્પર્શ પરીક્ષા—આ પરીક્ષાથી વેદના ખરીછે અથવા ખોટીછે. પ્રસુતીનો આરંભ થયેછે કે નહી, ગરબની સ્થિતિ સ્વભાવીકે છે કે

નહી, પ્રસુત થવાને કેટલી વાર છે. એ વીગેરે તેથી ઘણી અગત્યની ખબર મળે છે. કેટલીએક અણુસમજી દાઢાએ વગર સમજવે આંગળી ધાલે છે જેથી પાણુ મોટલી કુટી જઈ નુકશાન પોચે છે. વાસ્તે તેની મુરખ દાઢાએ પાસે આંગળી ધલાવવી નહી.

આંગળી કેવી રીતે ધાલવી તે વીચે ખુલાસો કરવાની જરૂર છે તે એ કે ગરભણી સ્ત્રીએ પોતાની ડાબી બાજીએ સુધને, ઢગરા પલંગની કોર ઉપર રાખવા. અને પછી શરીર જરા આગળ વાળી ઘુંટણ મોઢા બણી લેવા. એ પરમાણુ ગરભણીએ સુતા પછી પરીક્ષા કરનારીએ પોતાની જમણા હાથની અંગોઠા પાસેની આંગળી તેલમાં બોળી સ્ત્રીની ઇંદ્રીમાં ધીર-જથી અને સંભાળથી ગુદાની તરફના ઇંદ્રીના મારગમાં આસ્તેથી નાખવી. આંગળીના નખ વધેલો ન હોયો જોઈએ. આંગળીથી ગરભાસયનું મોઢું મોઢું થયું છે કે નહી તે તપાસવું. જો તે બીલકુલ ઉઘડેલ ન હોય તો પ્રસુતીનો આરંભ થયો નથી. જો થોડુ ઉઘડ્યુ હોયતો થોડો આરંભ થયો છે, અને ઘણું ઉઘડ્યું હોય તો પ્રસુતીનો આરંભ થવાને ઘણો વખત થયો છે. પાણુ મોટલી આંગળીને ન લાગતાં બાળકના માથાના મવાળા આંગળી એ લાગે તો પાણુ મોટલી કુટી ગઈ છે એમ જાણવું.

ગરભનું માથુ કમબમાંથી બહાર આવ્યું હોય તો પેટેલી અવસ્થા પુરી થઈ એમ સમજવું. પણ આંગળીને માથુ ન લાગતાં હાથપગ વીગેરે બીજી ભાગ લાગે તો તે અસ્વભાવીક પ્રસુતી છે એમ સમજવું.

ગરભસ્થાન—પુરા દહાડા થઈ ગયા પછી ગરભણીને થોડી વેદના થવા લાગે તો પ્રસુતીની પેટેલી અવસ્થા શરૂ થઈ સમજવું, આ વખતે તેને દોઢથી બે તોલા લગી એટલે ચારથી છ સાહના સમસ્યા જોઈલું એરંડીયું તેલ ઉતા પાણીમાં કે આઘાના રસમાં પાવું, તેથી કરીને ગરભાશયને ઉતેજન મળે છે. થોડા વખતમાં ઝાડો થઈ સ્ત્રીની ઇંદ્રીની જગો ખાલી થાય છે, અને ગરભને બાહાર આવવાને મોકળી જગો મળે છે. આ અવસ્થામાં સુધિરેલું નહીં બેસવું ફરવું અને થોડું થોડું કામ કરવું. એરંડીયું આપવાથી ઝાડો ન ઉતરે તો ગરમ પાણીમાં લુગડું બોળી તેથી તેનું પેટ તથા કમર વીગેરે શેકવું. બીજી અવસ્થાનો વખતમાં એટલું ગરભાશયના

મુખમાંથી મોઢું બાહાર આવે અને કરાંઝવાની વેદના થાય ત્યારે સુધ્ધિ જવું.

વેદના થવા માંડે એટલે સ્વાસ બાહાર ન કાઢતો જેમ જેમ વધારે કરાંઝાય તેમ તેમ વધારે વધારે કરાંઝવું. એથી કરી ગ્રભ સહેલાઈથી બાહાર આવશે. ગ્રભનું માથું સ્ત્રીની ઇંદરીના મોઢા આગળ આવવા લાગે કે તરત સ્ત્રીએ ખાટલાના કીનારા ઉપર ઢગરા આણીને ડાબી બાજુએ સુધ્ધિ જવું, અને ઘુંટણ પેટ પાસે લાવીને બે જંગના વચ્ચે એસીકું સુકવું.

બાળકનું માથું સ્ત્રીની ઇંદરીની પાસે આવીને તે ભાગ દુલવા માંડે કે તરત ડાબા હાથની આંગળીને નરમ સુંવાળું કપડું વીંટાળી મોઢું તણાઈને ફાટી ન જાય તે વાસ્તે આંગળીના પછવાડેના ભાગથી સંભાળીને મોઢાની કોરને એવી દાખવી કે તેથી કરી બાળકની આગળ આવવાની ગતિને કંઈ હરકત ન પડતાં તે મોઢાને મદદ મળે.

સ્ત્રીની ઇંદરીથી માથું બાહાર પડવા માંડે કે તે તરત આપણા જમણા હાથની હથેળી પર લેવું. પણ તેને જોરથી દાખીને પકડવું નહીં, અને તેનું સ્વભાવીક ગોળ કરવું થવા દેવું. જેમ જેમ માથું બાહાર આવતું જાય તેમ તેમ આપણા તરફ તેને ધીરજથી લેતા જવું.

માથુ ને ખંભા બાહાર આવવા છતાં પણ મોઢાને ઉપર કહા પરમાણે આંગળાથી મદદ આપતા રેવું.

માથુ બાહાર આવે કે તરતજ એક બીજી સ્ત્રીએ પેટ ઉપર હાથ વતી જોરથી દબાણ કરવું જેમ જેમ બાળક વધારે વધારે બાહાર આવતું જાય તેમ તેમ તેણે પેટના નીચલા ઉતરતા ભાગ ઉપર વધારે વધારે દબાણ કરતા જવું અને બધું બાળક તથા એર બાહાર પડે ત્યાં સુધી તથા સ્ત્રીને પેટ પાટો બાંધે ત્યાં સુધી તે હાથનું દબાણ કાઢી લેવું નહીં. એ પરમાણે કરવાથી એર જલદીથી બાહાર નીકળે છે.

છોકરાનું કકત ડોકુંજ બાહાર આવી રહ્યું હોય તો થોડો વખત વાટ જોઈને છોકરાનું માથુ ઘણીજ હલકી રીતે તેની કાંપમાં આંગળી ધાલીને હળવે હળવે ઘણી સંભાળથી ખેંચવું. પણ એ કામમાં ગફલત કરવાથી બાળકના ગળામાં સ્ત્રીની ઇંદરીનો ફાંસો બેસી જવાથી તે બાળક મરણુ પામે છે. વાસતે તે બાળક પુરી સંભાળ રાખવી.

ઉપર કહ્યા પરમાણે કાપમાં આંગળી ઘાલી છોકરું બહાર કાઢતી વખતે કોઈ બીજી સ્ત્રીએ પ્રસુત થનારીના પેટ ઉપર જોરથી દબાવું રાખવું. જેથી જાણનારીને રક્તસ્ત્રાવ થવાની બીક થોડી રહેશે.

પ્રસુતી થતાં આવતી મુશ્કેલી—કેટલીએક સ્ત્રીને ખરાબ દાઢાંએણના પ્રજોગે થાક લાગવાથી અથવા નાજુક નખળી સ્ત્રીઓને બાળકનો જન્મ આપવા પછી મુશ્કેલી આવી જાય છે અને તેને કાંઈ બાળ રોકેલું નથી તો તે વખતે તે સોજે થવા અગાઉ ચારે દિશામાં ખાંડી તેટલાજ ગરમ પાણીમાં ઝેળવી તેને પાવું. ખાંડી લેવામાં ધરમને લીધે હરકત હોય તો તેટલુંજ કોલનવોટર તેટલાજ ગરમ પાણીમાં નાખીને પાવું. એ દવાથી મુશ્કેલી આવતી બંધ થઈ જશે. એમ છતાં મુશ્કેલી આવે તો હાથ પગનાં તળીઆં ખાંડી અથવા કોલનવોટર ઝેળવું. અને કોલનવોટર અથવા કાંદાને વાટીને સુંઘાડવો. તથા મોઢા ઉપર થંડું પાણી છાંટવું.

જે સ્ત્રીને વારંવાર મુશ્કેલી થતી હોય અથવા થવાનો સંભવ હોય તેણીને ગરમ રહા પછી બે ત્રણ મહિનાથી ફેરીએટ કવીનાઈન એટ સ્ટ્રીકીની આ ત્રણ અથવા ચાર ચાર ગરેન એક આંઉસ પાણીમાં દીવસમાં બે વખત દશ પનર દાડા પાવું. અને તે પછી બે ત્રણ મહિના લગી દરેક વખત પાંચ પાંચ અથવા છછો ગરેન પાણીમાં નાખી પાવું જેથી મુશ્કેલી આવતી બંધ થશે. અથવા ફેરીએટ આમોનીઆ સોટરસ ઉપર પરમાણે વાપરવું.

બાળકની તથા જાણનારીની આવજત બાળક જનમ્યું કે તરતજ એક બાહ્યએ તેના શરીર ઉપર થોડું થોડું થંડું પાણી નાખવું. અને તેના મોઢાની અંદરનો ચોકટ પદારથ આંગળીથી કાઢી નાખવો. કોઈ કોઈ વખત બાળકની આસપાસ ડુંગળીના ફાતરા જેવું પડ હોય છે તેને તરતજ ટાંકણી અથવા નખથી ફેાડી નાખવું નહીતો અંદર બાળક ગુંગળાઈ મરી જશે.

બાળક તનદુરસ્ત હોય અને ખરોખર સ્વાસ્થ્ય સ્વાસ્થ્ય લેવું હોય તો તેની નીચે પરમાણે નાળ કાપવી.

નાળ કાપવા વીશે—છોકરાની ડુંડીથી મુમારે બે ઇંચ (ચાર આંગળને છેટે) મુતરનો દોરો ચોપડો અથવા છગણો કરી તેનાથી નાળ બાં-

ધવી એ બાંધા પછી બાંધેલી જગ્યાથી ઉપર પરમાણુજ ચાર આંગળ બીજી જગો મુકીને તે બીજી જગોએ ફરી બાંધવી અને પછી આ બંને બંધની વચ્ચેયથી તે નાળ કાપવી. આમ કરવાથી લોહી નીકળતું નથી તેમજ અભાશયમાં બીજી છોકરું હોય છે તો તેને પણ ધન્ય થતી નથી. નાળ મજબુતીથી બાંધવી કે જ્યો નાળ ટુટે અથવા તેમાંથી લોહી ન નીકળે.

નાળ કાપવા પછી તેનો જ કટકો ઝોર સાથે વળગેલો છે તે કોઈ એક માણસે મજબુત પકડી રાખવો, નહીતો તે નાળનો કટકો પાછો અંદર જતો રહેશે.

બાળકને નવાડવું—બાળકના શરીર ઉપરનો ચીકટ પદારથ ઘોઈ નાંખવા સાર ચણાનો લોટ અથવા સાલુ લેવો અને તેને કોકરવરણા પાણીથી ચોપડી ઘોઈ નાંખવો. બાળકને કોકરવરણા પાણીમાં ગરદન મુધી જોડા વાસણમાં બેસાડવું પણ કાંન અથવા નાકમાં પાણી ન જાય તેની પુરી સંભાળ રાખવી. પછી તેને બાહાર કાઢી નરમ લુગડાથી આસ-તેથી લુછી નાખી કોર કરવું. પણ જોરથી લુછવું નહીં.

સુવાવડીની વ્યવસ્થા—બાળક જન્મ્યું કે તરતજ સ્ત્રીને ચતી કરાંતે તેના પેટના ગોળાની ઉપરની બાજુએ દાબીને પકડવી. આ હાથ ઝોર પડવા પછી સુવાવડીને પાટો બાંધે ત્યાં મુધી કાઢવો નહીં. પ્રસુતીની વ્યવસ્થા સારી રીતે રાખી હોય તો બેથી દસ મીનીટનું અંદર ઝોર બાહાર પડશે. જો જલદી ન પડે તો પેટ ઉપર હળવે હળવે દાબીને હાથ ફેરવવો. એટલે ઝોર બહાર આવશે. ઝોર અભાશયમાંથી છુટી પડી છેકે નહીં તે જોવાને સાર સ્ત્રીએ ઇંદરીના ફુવારની નાળ પકડીને હળવેથી એકાદવાર જરા એસો જોઈ હોય તો તેમાં હરકત નથી. જો તેના અભાશયથી સંબંધ ટુટો હશે તો તે તરત બહાર આવશે. પણ કેવળ નીળ એસોનેજ ઝોર બાહાર કાઢવાનો કદી પણ પ્રયત્ન કરવો નહીં. કેમકે એમ કરવાથી જીવ જીવનમાં આવી પડે છે. ઝોર પડવા પછી કોકરવરણા પાણીમાં થોડો ખાંડી નાંખી સ્ત્રીને ચતી સુવાડીને તેના અંગ ઉપરનો લોહીનો ખરાબ થએલો ભાગ ઘોઈ નાંખવો. સ્ત્રીને ચાર પાંચ દાડા મુધી બીજાના ઉપરથી બીલકુલ ઉઠવા દેવી નહીં તેને સાંત પડી રહેવા દેવી.

દેખાઈતાં મુવાં જેવાં જનમેલાં બાળક.

બાળક જનમવા પછી કોઈ કોઈ વાર એવું દેખાય છે કે જાણે સ્વાસ અથવા દમ બીલકુલ ધીમે ધીમે લેછે અથવા મુદલ લેતું નથી, અને મરી ગયા જેવું દેખાય છે. એનો જો તાત્કાલ ઉપાય ન કરાય તો તે બાળક તરત મરણ પામેછે. માટે એવું બાળક જનમે કે તરતજ તેના મોઢામાંથી અને ગળામાંથી તરતો તરત ચોકટ પદારથ અથવા બલગમ હોય તે આંગળીથી કાઢી નાખવો, તેના મોઢા તથા છાતી ઉપર થંડુ પાણી થોડું છાંટવું. પછી તેનો નાળ ધબકેછે કે નહી, તે બે આંગળાં વચ્ચે ઝાલીને તપાસ કરવો. તે નાળ અથવા છાતી જરા જરા હાલતાં હોય તે વખતે છોકરું રોવા લાગે અથવા સ્વાસો સ્વાસ લેવાનું સર થાય ત્યાં લગી અથવા નાળ અથવા છાતીનું ધબકવું બીલકુલ બંધ થાય ત્યાં લગી નાળ ન કાપતાં ઓરને સગડીથી તાપ આપવો અથવા તેને કકડતાં ઉના પાણીમાં બોળવી અને પછી બાળક રોવા માંડેછે કે કેમ તે જોવું. એ ઉપાયથી પણ નાળ સારી રીતે ધબકે નહી તો તે કાપવી નહી, અને બાળકને હુશિયાર કરવાનો આગળ ઉપાય ચલાવવો. પણ જો બાળક તેમજ નાળ કાળો પડી ગયેલો દેખાય અથવા તેનો સોજો આચ્છો હોય તો નાળ બાંધવા અગાઉ તેમાંથી સાધારણ બે ચમચા લોહી જવા દેવું, અને પછી નાળ બાંધવો અને પછી બાળકને હુશિયાર કરવાનો ઉપાય કરવો. આમોનોઆ કારમોનસ, ખાંડી, કોલનવોટર અથવા ડુંગળીને વાટી તેઓમાંથી જે મળી આવે તે સુંઘાડવાં. પીઠ તથા કુલા થાપડવા. બાળકને ચતુ મુવાડી તેની છાતી અને પેટ ઉપર ઘોઘેલો રમાલ થંડા પાણીમાં પલાળી તેના ઉપર જરા જોરથી ઝપ ઝપ મારવો. છાતી તથા મોઢા ઉપર થોડી થોડી વારે ઢુંક મારવી. છાતી હાય વતી ડુમેલા માણસના ઉપાયની અંદર લખવા પરમાણે દખાવ મેલ કરવી. છાતી ઉપર વારોફરતું ચરમ અને થંડુ પાણી નામવું. જો થંડીથી બાળક બેસાવધ થયું હોય તો તેને ઉનના લુગડામાં વીંટાળી તેની પાસે સગડી મુકવી પછી તેને ઢુંક આવે કે તરત થંડુ પાણી અંગ ઉપર છાંટવું. તથા હાય પગ અને શરીરને ખાંડી લગાડી બોળવાં. કાન મચડવો પવનમાં લઈ જવો. છાતી

અને પગનાં તળીઆં ખાંડીથી ઘસવાં. પીંછાથી અથવા આંગળીથી ખાંડી નાકમાં તેમજ ગળામાં લગાડવી. પછી એક વાસણમાં થંડુ અને બીજા વાસણમાં કોકરવરણું પાણી લેઈ એકમાંથી બીજામાં એવી રીતે ત્રણ ચાર વાર બાળકને તે પરમાણે બોળી તેમાં બોળવું. કોકરવરણા પાણીમાં એકદમ બોળી અડધી મીનીટમાં બાળકને બાહાર કાઢી લેવું. ઘણી વાર તેમાં રાખવું નહીં.

એ ઉપાયથી હુંશીયાર ન થાય તો તેનું નાક અંગુઠા તથા આંગળી વચ્ચે ડામી રાખી તેના પેટ ઉપર જરા હાથ દેઈ આપણા ફેફસામાં પેટેલી હવા ભરી પછી આપણું મોઢું તેના મોઢાં પરોપર રાખી તે હવા તેના મોઢામાં થઈ તેના ફેફસામાં દાખલ કરવી. અને પછી ફેફસું જરા ધીમેથી દાખવું જેથી હવા પાછી બાહાર નીકળી જશે પાછી ઉપર પરમાણે હવા દાખલ કરવી એ પરમાણે તેને એકાદી છીંક અથવા રવાસ ચાલું થાય ત્યાં લગી કરવું, અને એ પરમાણે કરતી વખત બીજા માણસે પોતાના હાથ ઉના કરી બાળકના અવયવો ઉપર ફેરવી હુંકાળા રાખવા. ઉપર પરમાણે ફેફસામાં હવા ભરવાનો ઉપાય કરતી વખતે બાળકની જીભ ગળામાં આડી ન આવે તેની સંભાળ રાખવી, અને તે સીધી રહે તેમ ફેરવી તેનું મોઢું બીડાઈ જવું હોય તો બાટલીના લાકડાના બુચને મોઢામાં બે દાંત વચ્ચે મુકવું જેથી મોઢું ઉઘાડું રહેશે.

અથવા—ડુબેલા માણસને બતાવેલા હવા આવ જાવ કરવાના ઉપાયો કરવા. થોડીવારમાં નીરાસ થઈ જવું નહીં, ઉપલા ઉપાયો લાંબો વખત સુધી કરવાથી બાળક હુંશીયારીમાં આવેછે.

પાણમોટલીનું કુટુંબ.

કેટલીએક મુરખ સુવાણી અથવા સ્ત્રીઓ પ્રસુત થનારી સ્ત્રીની ઇંદરીમાં થોડી આગળ પાણમોટલી આવી કે તેને તરત ફોડી નાખેછે, તેથી બાળકનો જનમ થવામાં દર થઈ પડે છે, તથા અનેક અડઅણો આવી પડેછે અને પ્રસુતીની વેદની અથવા વીણ બંધ થઈ જાય

છે જેથી જોખમકારક થઈ પડેછે. વાસતે તે પાણીમોટલી એકદમ ફાડવી નહીં જ્યારે તે બરોબર બાહાર આવેછે ત્યારે તે પોતાની મેળે ફુટેછે, અને તેની સાથે જે પાણી નીકળેછે તેની સાથે બાળક પણ બાહાર જલદી નીકળેછે. પરંતુ તે પાણીમોટલી બાહાર આવેછે અને તે મોટા દાડમ જેવડી હોય અને ફુટતી નથી. અને પ્રસુતી થવાનું વીલમ થાયછે, તો તેને ફાડવી. તે સીવાય કદી ફાડવા વીચાર રાખવો નહીં.

સ્ત્રીની ઇંદરીની અંદર દવાવાળી આંગળીઓ કરી દાઢયણે મોટું મોટું થવા તેની અંદર આંગળીઓ ફરવે છે, તેથી અંદર સોળે ચડી આવી બાળકને જનમથામાં હરકત આવે છે, અને નુકશાન કારક થઈ પડે છે વાસ્તે તેમ ન કરવું.

ઘોર ખેંચી કાઢવી—બાળક જનમ્યા પછી ઘોર તરત બહાર નથી પડતી તો મુરખ દાઢઓ તે ઘોરને ખેંચે છે જેથી અંદરનો તમામ ભાગ બાહાર નીકળી પડે છે, અને સ્ત્રીનો જન જોખમમાં આવી પડે છે. આવી વખતે દાઢઓણ કહે છે કે ઘોર કાળજે ચોટી જેથી તેનું મોત થયું, વાસ્તે એ પરમાણુ ઘોર કદી પણ ખેંચવી નહીં.

પ્રસુત થએલી સ્ત્રીને—બાળક જનમ્યા પછી ઘોર તરત બહાર પડે કે સ્ત્રીને ઉભી કરી તેના પેટમાં માથાવતી દબાવે છે તે રીવાજ ઘણો જ ખોટો છે. વાસ્તે સ્ત્રીને તે વખતે કદી પણ ઉભી કરવી નહીં. ખુદરતે પોતાની મેળે પુકતીઓ કામ લગાડેલી છે જ જેથી અંદરનું લોહી હોય તે ટકું નીકળવા માંડે છે અને સંકોચન થતું જાય છે. ઉભી કરવાથી શરીરનો છુપો ભાગ વખતે બાહાર આવી જાય છે, તેમજ બીજા કેટલા એક ઝેર કાયદા થાય છે વાસ્તે તેવે વખતે કદી પણ ઉભી કરવી નહીં.

(ઝેરો.)

ઝેરો ચાર પ્રકારનાં છે. ૧ લું. ધાતુને લગતાં, ૨ જી. ગ્રાડ પાનને લગતાં, ૩ જી. હડકાયાં અથવા એવાં ઝેરી જનાવરોને મળતાં, ૪ યુ. નાદારી અથવા ઝેરી હવા. એ ચારે જાતોના જીવ હા જીવ મુખતવે ઉપાયો

તેમજ ધાતુને અથવા ઝાડ પાનને લગતાં કેટલાએક ઝરો દવા તરીકે વપરાય છે. તે માલિનું કોઈ બુલધી વધારે અવાણું હોય અથવા કોઈને અપાણું હોય તે દરેકના ગુદા ગુદા ઉપાયો.

હેડરાજીરી ઓક્સાડમ મ્યુરીયસ.

હેડરાજીરી ઓક્સીડમ રમ્પરમ.

હેડરાજીરી નાઈટ્રીક મ્યુરીયસ.

હેડરાજીરી કમકરેટા.

કેલોમલ

એવી પારાને મળતી જે દવાઓ બુલધી વધારે પેટમાં ગઈ હોય અથવા કોષ્ટએ જાણી નેઈ બાધી હોય અથવા કોષ્ટએ આપી હોય અને તેનાથી કંઈ ઉપદરેવ જણાય તો કુકડાના ઇંડા માલિલી સફેતી અને પાણી એ બંનેને મેળવી છછો આંઉસ પાવું. ઇંડાની સફેતી ન મળે તો ઘઉંનો લોટ અને પાણી એ બંનેને મેળવી તે પાવું. ઘઉંનો લોટ પણ ન મળી આવે તો જે પદારથમાં ગુંદરના જેવો ઓકાસ હોય એવા પદારથનું પાણી પાવું. અથવા મુગલી બે દાણાનું પાણી કાઢી પાવું. એ પણ ન મળે તો ઓસામણ અથવા દુધ અને સાકર પાવું અથવા મધ અને પાણી પાવું, ઉપલી ગમે તે દવાનું પાણી હોજરી ભરીને પાવું. અને ઉલટી કરાવવી વળી પાછું એ પરમાણે પાવું, અને ઉલટી કરાવવી. જેથી અંદરનું ઝર તેની સાથે મળી જઈ બાહાર નીકળી જશે. ઉલટી ન થાય તો ગળાના કાકડા સુધી આંગળીઓ ધાલી ઉલટી કરાવવી. કેટલી એક વખત ઝરેનું જોર વધી જવાથી આજીરી પોતાની મેળે દવા પીતો નથી ત્યારે તેને (સ્ટમક પમ્પ) થી અંદર દવા દાખૂલ કરવી અને ઉલટી કરાવવી અથવા સ્ટમક પમ્પથી પાછી ખેંચી લેવી.

ઉપલી અંગ્રેજી દવાઓ ન મળી આવે તો.

સોષેલો આમળસારો ગંધક, ઉમરાના દુધમાં વાલ ચાર મેળવીને ચટાડવો. અથવા ખીજડીના પાન ૩૫) ભાર તેને પાણીમાં બાફી બાફી વાટી, સાકર મીલાવી દીવસ સાત પાવું.

સોમલ.

મનસલ.

હુડતાળ.

વીગેરેને લગતી ધાતુઓના ઝેરનો ઉપાય. આવા ઝેરવાળા આજીવન સરવથી પેહેલાં હલદીની દવા આપવી જરૂર છે. વાસ્તે ૩૦ ગરેન પલલીસ એપીકાકયુના તથા ૨૦ ગરેન ઝીંકસોસલફસ એ બંનેને ગરમ પાણીમાં મેળવી તે પ્લાવું. અને તે ઉપર બીજી સાદુ ગરમપાણી પાવું, અથવા ૨ ચમચા નીમક અથવા ૧ ચમચો દળેલી રાઈ ગરમ પાણીમાં નાખી તે થોડો થોડો વારે હલદી આવે ત્યાંસુધી પાયા કરવું. અથવા પારાના ઝેરોમાં જે ઉપાયો બતાવ્યાછે તે પરમાણે કરવું. જેમકે ઉનું દુધ અને સાકર અથવા મધ અને ઉનું પાણી અથવા ગરમ કાંજી અને ગુંદરનું પાણી અથવા મૃતમકપમ્પથી તે દવા હોજરીમાં દાખલ કરવી અને પાછી ખેંચી લેવી. કદાપી તે ઝેર લેવાને બે ચાર કલાક થયા હોય અને પોતાની મેળે હલદી ખુબ થઈ હોય તો હલદીની દવા આપવી નહી. પણ તે ઝેરનો અટકાવ થવાસાથ નીચેની દવા આપવી. તેમજ દવા વીગેરેથી ખુબ હલદી કરાવવા પછી પણ નીચે પરમાણે ઉપાયો કરવા. જે ત્રણ ગલાસ ભરી દુધઝોડી થોડી મીનીટ પાઆ કરવું, અને જો બરફ મળી શકે તો તેનો કટકો મોઢામાં રાખવા આપવો. અથવા બરફથી દુધ થંડું કરીને પાવું. અથવા દુધ અને ચુનાનું પાણી સરખેભાગે મેળવીને પાવું. અથવા ૫ દરામ ફેરી પરકલોરાઈડ તથા ૩ થી ૪ આં-ઉસ પાણી એ બંનેને મેળવવું, ત્યારપછી કેલસાઈડ મેગનેસીઆને પાણીમાં મેળવી ખોર જેવું થાય ત્યાંસુધી ખરલમાં ઘુટવું અને પછી ઉપર જણાવેલી મેળવણીમાં ભેળી દેવું. એ મેળવણીમાંથી ૧ થી ૨ ચમચા ભરી દર અરબે કલાકે પાણીમાં ભેળીને પાવું અથવા ૧ ચમચી સેકરેટેડ ઓક્સાઈડ આવ આવરેન પાણીમાં મેળવી દર કલાકે પાવું. તેમજ હેન બેન તથા કલોરોફોરમ સરખે ભાગે મેળવી તે પેટ ઉપર ઓપડવું.

તરસ ઘણી લાગે, આગ અગન બળે અને હલચી બહુ થાય તો

બરફ, થુંડું પાણી, લીંબુ અથવા નારંગીનું સરખત અને પાણી, સોડા વાટર, સાબુ ચોખ્ખાની કાંજ, ગુંદરનું પાણી વીગિરે એવી યીજ્ઞે અવાર નવાર આપતા રહેવું. જો પેટ ઉપર ઘણું દરદ થાય તો તે ઉપર રાઈની પોલટીસ મારવી. અથવા હાથ પગમાં તાણ અને આંકડી આવે અને પેટમાં દરદ ઘણું થાય તો ઈથર સલ્ફ્યુરીક ટીપાં ૧૦ તથા ઈથર ઓપી ટીપાં ૧૦ એ બંનેને થોડા પાણીમાં મળવી પાવું. અને જરૂર પડેતો ૩ અથવા ૪ કલાકે ફરી એજ માફક પાવું.

આ ઝેરની નીશાની કોલેરાની નીશાનીને મળતી આવેછે પણ સો-મલના ઝેરથી આંખમાં, ગળામાં અને પેટમાં આગ અગન છાણી બળેછે અને પેટમાં કપાવું તથા અમળાનું દરદ થાયછે તેમ તેમાં થતું નથી.

ઉપલા ઝેરથી મરણ થયું હોય તો તેને ચીરીને તપાસી જોતાં, હો-જરી અને નાના આંતરડાના પેલેલા ભાગની અંદરની ત્વચાનો નાસ થઈ તે ભૂરા રંગની થાય છે અથવા તે ડેકાણે કાણાં પડેછે.

ટારટર એમેટીકને મળતી યીજ્ઞેનો ઉપાય.

. ટારટર એમેટીક માંહેલી કાંઈ પણ દવા વધારે આધામાં આવેહોય તો મેગનેસીઆ પાણીમાં મેળવીને પાવે, અથવા ઈથર આવ કેટીકુ, અથવા ઈથર આવ કાઇનો, અથવા એસીડટાનીક, અથવા ઇનફ્યુઝન આવ સીન્ક્રાના બારક એ ચારમાંથી ગમે તે એક દવા પાણી સાથે પાવી. અથવા છાણી જલદ આ બતાવીને તે પાવી, અથવા ઉપલી દવા પેટમાં ગયા પછી ઉલટી થવાથી પેટમાં ચુંક અને અગન વીગિરે પીડા નહોય તો ગરમ પાણી સારી પેઠે પાવું, જેથી ઉલટી થઈ અંદરનું ઝેર નીકળી જશે, અથવા ઉલટી થઈ પેટમાં ચુંક વીગિરે પીડા થઈ હોય તો પરમથ ત્રણ ચાર વખત ગરમ પાણી પાઈ તેથી ઉલટી કરાવવી, અને પછી સીન્ક્રોના અથવા કોરડીફીલીઆ અથવા માયાફળ, અથવા દાડમના મુળની છાલ વીગિરેનો ઉકાળો છછો આંઉસ અકેક ધડીએ પાવે, તેમજ પીચકારીવતી શુદ્ધામાં તે દાખલ કરવે, જેથી અંદરના ઝેરનો નાશ થશે.

ઉપરના ઝેરથી મરણ નીપજી હોય તો આબરોની ચીરી જોતા તેનું ફેફસું, હોજરી, આંતરડાની અંદરની ત્વચા એઓનો નાશ થઈ જીવન વરણના થાય છે, તથા કેટલીએક વખતે મગજમાં પણ એ પરમાણુ દેખાય છે.

કલોરાઈડ આવ એન્ટીમોની વધારે આધામાં આવ્યું હોય તો મગ-નેસીઆ, કારબોનેટ આવ સોડા, અથવા ચાક, આ ત્રણમાંથી ગમે તે એક દવા ફકાડવી.

તરાંબાના ઓક્સીડ

તરાંબાના કારબોનેટ

જર્ગીલ

મોરધુધુ

ઉપર પરમાણુની કોઈ પણ જાતની દવા વધારે આધામાં આવી હોય તો એ અથવા ૩ આંદસ સાકર ખવરાવવી. પછી સાકરનું પાણી કરીને હોજરી ભરીને પાવું. જેથી ઉલટી થશે. પછી પાછું ઉપર પરમાણુ સાકરનું પાણી હોજરી ભરીને પાવું, અને ઉલટી કરાવવી એ પરમાણુ ઉલટીઓ કરાવવાથી ઝેરનો નાશ થશે. સાકરનું પાણી પીચકારી વતી ગુદામાં દાખલ કરવું. અને ઉપર પરમાણુ ઉપાયો આરામ થાય ત્યાં સુધી કરવા. ઉપલી દવા પાવા પછી ઉલટી ન થાય તો ગળામાં આંગળાં અથવા પીછું વગેરે નાખી ઉલટીઓ કરાવવી. અથવા પારાના જરેને મળતા સઘળા ઉપાયો કરવા. ઉલટી ન થતી હોય તો સ્ટ્રમકપમ્પની મદદથી અંદરનું ઝેર કાઢવું. એ ઝેરથી હોજરી અથવા આંતરડામાં બળતરા બ-જતી હોય તો તેના ઉપર જળો મુકવી અથવા પેટ સેકવું.

કથીર અથવા કથીરની બનાવટની દવાઓના ઝેરનો ઉપાય.

આબરોને ગરમ દુધ અથવા ગરમ પાણી અથવા ઓસામણ બાણું પાવું અને તે અરધી અરધી ઘડીને આંતરે પાવું જેથી ઉલટીઓ સારી પેઠે થઈ આરામ થશે. ઓસામણ અથવા દુધની પીચકારી ગુદામાં મારવી એથી પણ ઉલટીઓ થઈ કાયદો થશે. અને અંદરના ઝેરનો નાશ થશે. પેટમાં બળતરા બજતી હોય તો પારાના ઝેરમા બતાવા પરમાણુ જળો મુકાવવી અથવા પેટને ગરમ પાણીથી શેકવું. ઉપર પર-

માણે ઘણી ઉલટીઓ થયા પછી પેટની અંદર રહેલા ઝેરનો નાશ થવા સાર જ વખારે તથા સાકરે તથા પાણી એ ત્રણેને મેળવનાં તે પાવું જોઈ. ઉલટી બંધ થઈ અંદરના ઝેરનો નાશ થશે. ઉલટી બંધ ન થતી હોય અને પીડા પતી હોય તો અફીણુ અરવા અથવા એક ગરમ છ સાત ઘડીને આંતરે આપવું. અથવા તેટલું ટીંચરઓપી આપવું, વખતે ઉપલા ઝેરમાં ખડી ને પાણીમાં ઓગાળી પાવાથી પણ ફાયદો થાય છે. ઉપલા ઝેરથી મરણ થયું હોય તો તેને ચીરીને જોતાં હોજરીમાં જ ઢેકાણે એ ઓસડ લાગુ હોય ત્યાં દઝિલ હોય એમ લાગે છે. તથા તે ચાંમડી અને વચલા ચાંમડી એ બંને વચે લોહીના કાળા ડાઘ પડેલા જણાય છે.

કાસટીક વગેરે રૂપાને મળતા ઝેરોનો ઉપાય.

આજારીને તરતજ પાણીમાં થોડું મીઠું નાખી ઓગાળી તે હોજરી ભરીને પાવું, જોઈ ઉલટી થશે. પછી ચીકાસ કારક પદારથ જેવા કે ગુંદર, સાકરેનું પાણી વીગેરે પાવાં, પેટમાં બળતરા થતી હોય તો જળો મુકાવવી અથવા ગરમ પાણીથી પેટને સેકવું. ખાવાને સાબુઓખા વીગેરે નરમ પદારથ આપવાં.

એમીડ સલ્ફ્યુરીક અથવા

એસીડ નાઈટ્રીક અથવા

હાઈડ્રોક્લોરીક એસીડ

વીગેરે તેજાઓ ખાધામાં આવા હોય તેના ઝેરનો ઉપાય.

કોઈ પણ તેજાખ પેટમાં ગયા પછી તરતજ મેગનેસીઆ એક દરામ પાણી સાથે મેળવનાં ઘડીએ ઘડીએ પાવું અથવા સોડા અથવા કારબોનેટ આવ પોટાસ અથવા કેલસાઈડ મેગનેસીઆ અથવા કારબોનેટ આવ મેગનેસીઆ અથવા ચાક, અથવા કમપાઉન્ડ ચાક પાઉડર એઓમાંથી ગમે તે પાણીમાં મેળવનાં પાવી, અથવા સુનાનું પાણી અથવા સાબુનું ફીણુ અથવા મીઠુંતેલ એ ત્રણમાંથી ગમે તે પાવું, પેટમાં બળતરા વીગેરે થાય તો તે ઉપર જળો મુકાવવી, અને પેટ ઉપર ગરમ પાણીનો સેક કરવો. ખાવાને સાબુઓખા વીગેરે આપવું.

એઝરથી મરણ થયું હોય તો તેને ચીરીને જોતાં જીભ ઉપર, મોઢામાં,

ગળાનો રસ્તો, હોજરીની આમડી વીગેરેની ત્વચાનો નાશ થાય છે, એટલે તે ઘણી પાતળી નરમ થએલી લાગે છે, હોજરીની અંદર છેદો પડેલા હોય છે, અને તેની અંદર લોહીના કાળા ડાઘા પડેલા લાગે છે, નાઇટરીક આસીડથી મોત થયું હોય તો દાંતો, મોઢુ, અને ગળાના મારગની અંદરની આમડીનો અને બીજા ઠેકાણે જ્યાં લાગેલ હોય તે ઠેકાણાની આમડીનો નાશ એટલે તે પીળા રંગની આંમ જ્યાં નરમ ચીકણી એવી થએલી અને મોજરીમાં છેદો પડેલા જણાય છે. અને તે છેદો ગોળ હોય છે.

લાઈકર પોટાસા.

પોટાસા ક્યુઝા.

પોટાસા કારબોનસ.

સોડા કારબોનસ.

લાઈકર આમોનીઆ.

આમોનીઆ કારબોનસ.

ચુનો વીગેરે અને લગતા ઝેરનો ઉપાય

એ સરવેનો મુખ્યત્વે કરીને ઉપાય, સરકો અને પાણી એ બંનેને મળવી ઘડી ઘડીવારે પાવું એ સાર છે. પરંતુ આમોનીઆના ઝેરનો ઉપાય તુરત કરવો જોઈએ કારણ કે તેથી જલદીથી ખરાબી થાય છે. આમોનીઆ પેટમાં ગમ્મ પછી તુરત એક બે આંજીસ સરકો ચાર પાંચ આંજીસ પાણી એ બંનેને મળવી થોડું થોડું ઘડી ઘડી વારે હોજરી ભરાતાં સુધી પાવું અને પાણી, કાંજી, ગુંદરનું પાણી, સાકરનું પાણી, વીગેરે થોડી થોડી વારે પાવાં. અથવા મીઠું તેલ પાવું. સરકો ન મળી શકે તો લોખ્ખનો રસ અથવા નારંગીનો રસ સારી પેઠે પાવો. એ પણ ન હોય તો અમથુ પાણી અથવા ચીકાસકારક પદારથો પાવાં.

કૈથારીડીસને મળતાં ઝેરનો ઉપાય.

મીઠું તેલ, અથવા ગરમ દુધ. અથવા કાંજી, એવાં ચીકણાં પદારથો ઘણાં પાવાં અને તે પદારથો પીચકારીવતી ગુદામાં દાખલ કરવાં. પેટને ગરમ પાણીનો સેક કરવો. ઈંદરીમાં ઘણું દુખાવો થતો હોય તો ઉપલાં ચીકણાં પદારથોમાંના એકમાં થોડું અફીણ મળવી તેની પીચકારી ઈંદરીમાં મારવી.

કારબોનેટ આવેલું અથવા બોદારસીમ અથવા સીફ્ટર —

લાઈકર પાંચળીએસીટસ અથવા સફેતો, અથવા,

પાંચળી એસીટસ વીગેરે સીસાને લગતા ઝેરનો ઉપાય.

એ ઝેરનું મોટું વજન પેટમાં જમને બચકારક લક્ષણો વરતાય તો મેગનેસીયા સલ્ફસ (વીલાતી મીઠું) વીસથી પચાસ દ્રામ લેઈ ચાર પાંચ પાંચન્ટ પાણીમાં મેળવી તે થોડું થોડું ઘડી ઘડી વારે પાવું પેટેલી વખતે જેટલું પીવાય એટલું પાવું જેથી ઉલટી થઈ પછી પાછું એ પરમાણે પાછું ઉલટીઓ કરાવવી. પછી અંદરના ઝેરનો નાસ થવા સાર ત્રણ ત્રણ આંજસ એક એક ઘડીએ પુરો આરામ થાય ત્યાં સુધી પાવું. એ ઝેરથી પેટમાં અગન થતી હોયતો પારાના ઝેરમાં બતાવા પરમાણે ઉપાયો કરવા એ ઝેરથી તુરત મરણ થયું હોય તે તેને ચોરી નિતાં હોજરીમાં કાળા ડાઘ પડેલા જણાયછે. અને હોજરીમાં તથા નાના આંતરડામાં કાળા ભુરો પડેલો મરેલો લાગેછે. લાંબી વખતે મોત થયું હોય તો મોટા આંતરડાં ઘણાં ખેંચાઈને નાનાં થાયછે. અને તેની અંદર ઝાડો મીઠી જેવો થઈ જાયછે. અથવા સમગ્ર શરીર ઘણું તવાઈ જાયછે.

કલોરાઈડ આવ એન્ટીમોનીના ઝેરનો ઉપાય.

મેગનેસીઆ અથવા કારબોનેટ આવ સેડા અથવા ચાક આ ત્રણમાંથી ગમે તે એક દવા ફકાડવી.

ફટકડીને લગતી દવાઓ વધારે ખાધામાં આવી હોય તો કેલસાઈડ નડ મેગનેસીઆ ફકાડવો.

જસતની ધાતુના ખારો—ઝીંકસી સલ્ફસ અથવા આસીટ્ટ આવ ઝીંક વીગેરે ખાધામાં આવ્યું હોય તો દુધ, મેગનેસીઆ અથવા સોડા આ ત્રણમાંથી ગમે તે એક પાણી સાથે પાવું.

હીરાકસી એટલે લોઢાના ખારો. જેવા કે સલ્ફેટ આવ આયરન વીગેરે ખાધામાં આવ્યું હોય તો

સોડા અથવા આમોનીઆ કારબોનાસ પાણી સાથે પાવું.

ફોસ્ફરસને લગતી દવા ખાધામાં આવી હોય તો ટરપનટાઈન તેલ પાવું.

એમટીકનો આધામાં આવ્યો હોય તો સ્ટમકપમ્પથી ઝેર કાઢી નાખવું અથવા ૩૦ ગરેન ઝીંકસી સલફેટ ગરમ પાણી સાથે કુકાડી ઉલટી કરાવવી અને તે પછી ૨૦ ગરેન હેડરેડ આવ કલોરલ દર અરધાથી એક કલાકે તાણતોડ થતી હોય તો તે નરમ પડે ત્યાં સુધી પાવું.

એસીડ કારબોલીકને લગતી દવા આધામાં આવી હોય તો ગરમ પાણી અને રાઇ એ બંનેને મેળવી તે પાવું અને તેથી ઉલટી ન થાય તો નાચે જણાવેલી દવાઓ મેળવને તે પાવી.

ગલીસીરાઈન ... ... આંઉસ ૦ા થી ૧

સલફેટ આવ ઝીંક ૦. ... ગરેન ૨૦

પાણી ... ... આંઉસ ૪

સારી પેટે ઉલટી થવા પછી ચુનાતા પાણીમાં સાકર મેળવી તે વારે વારે પાયા કરવી એ વખતે સ્ટમકપમ્પ મુકવો નહીં કારણ કે હાજરી ની અંદરનું પડ ઉપલી દવાથી તવાઈ જાય છે. અને બ્યારે તે મુકે છે ત્યારે તેની નળીના છેડાના દબાણથી અંદર ચાંદુ પડી ખરાબ થાય છે. નાડી પેસી જાય તો હાયપગ ઉપર સુંઠનો ભુકો મેળવો અથવા રાઇનો ભુકો મેળવો. અથવા શેક કરવો. શરીરમાં હુશીઆરી લાવવાને બાંડી તથા આમોનીઆ પાણીમાં મેળવીને પીચકારીવતી ગુદામાં દાખલ કરવું પણ મોઢેથી કદાં પાવું નહીં.

હેડરેડ આવ કલોરલ વધારે આધામાં આવ્યો હોય તો ૩૦ ગરેન સલફેટ આવ ઝીંક ગરમ પાણીમાં નાખીને પાવું અથવા સ્ટમકપમ્પ મુકીને તે બિચો કાઢવું. આ, કાફી તથા ગરમ પાણી પાવું. રવાસ સારી પેટે ચાલિ એટલા વાસ્તે પાંસળીઓ સારી પેટે દાખવી અને છોડી દેવી, દાખવી અને છોડી દેવી એ પરમાણું કરવું. ૧ થી બે મીનીમ લાઇકર આમોનીઆ ફ્રાઈટઅર તથા ૪ મીનીમ પાણી એ બંનેને મેળવી તે પીચકારી વતી ખંભાની ચાંમડીમાં દાખલ કરવું.

હેનબેન અથવા

બેસાડોના અથવા

એકોનાઈટ

વીગેરે તેને મળતી દવાઓ વધારે આધામાં આવી હોય તો ઉલટી

ભાવવાની દવાઓ આપવી. પાણીમાં રાઇની ભુકી નાંખી તેને પાણી, અથવા ૩૦ ગરેન સલફેટ આવ ઝીંક પાણીમાં મળવીને તે પાવું. ખી-મારને ઊંધવા ન દેવો. પણ જ્યાં સુધી તેને કેફ ઉતરે ત્યાં સુધી તેને જોર જીલમથી ચલાવવા કરવો.

એસીટીક એસીડની દવા વધારે આધામાં આવી હોય તો—મેગ-નેસીઆ, કારબોનેટ આવ મેગનેસીઆ. ચાક અથવા કારબોનેટ આવ સોડા એ ચારમાંથી ગમે તે એક દવા પાવી.

અફીણુ અથવા તેને લગતી દવાઓ વધારે આધામાં આવી હોય તો—જેમ અને તેમ જલદી રૂમકપમ્પ મુકનિલે તે ઝેર બાહ્ય ખેંચી કાઢવું, અથવા તે ન મળે તો સલફેટ આવ ઝીંક ગરેન ૨૦ લેઈ ગરમ પાણી-માં નાંખી પાઈ દેવું, તે ન હોય તો દળેલી રાઈ ૧થી ૨ નાંખી અમચા ભરી થોડા થંડા પાણીમાં નાંખી પાઈ દેવી અથવા એ ન હોય તો પલ-વીસએપીકાક્યુના ગરેન ૧૫ ને થોડા ગરમ પાણીમાં નાંખી તે પાવું અથવા થોડુ મીઠાનુ પાણી પાઈ ઉલટીઓ કરાવવી. પણ ચારપાંચ કલાક થઈ ગયા પછી ઉલટીની દવા આપવાથી ફાયતો થતો નથી. આજ્ઞરી બે હાથમાં હોય તેને હુશિયાર કરવા સાફ થંડા પાણીના ફટકા તેના ચેરા ઉપર મારવા અને માથા ઉપર થંડુ પાણી નામવું જોઈ તે જરા હુશિ-યાર થશે. આજ્ઞરીને બીલકુલ હુંધવા ન દેવો. જો જરા હુશિયાર થાય તો તેને બે માણસે પકડી થોડી હાલ ચીલ કરાવવી તેને મોટે સાદે બોલાવવા તેને ચોટકા અથવા એમટીઓ ભરવી. આજ્ઞરી જરા હુશિયાર થાય તો જલદ કાફી બનાવીને તે પાવી અથવા આ પાવી. આજ્ઞરીની નાડી નાની અથવા ખેસી જાય તો લાઇકરે આમોનીયા ટીપાં ૧૦ અથવા મ્પી-રીટ આમોનીયા ટીપાં ૩૦ થી ૪૦ સુધી થોડા પાણીમાં નાંખી પાવું અને નાડી ખેસતી જાય તો દર ૦ થી ૦ા કલાકે એ દવા આપવી અથવા એ દવા ન હોય તો થોડો બરાંડી પાણીમાં નાંખીને પાવો. પણ થંડા હોય તો તે ઉપર બાટલીનો સેક કરવો.

બેલાડોના અથવા ધતુરો અથવા તંબાકુ અથવા ડીલ્ટેલીસ અ-થવા કોનીઅમ અથવા કરેજુનારસ વીગેરે એવાં ઝેરો જેના ખાવામાં આબ્યા હોય તેનો ઉપાય—તેમ ખાધાને ઘણો વખત ન થયો હોય અને

ઘણી ઉલટી ન થઈ હોય તો ટારટર એમેટીક એ અથવા ત્રણ ગરેન અથવા પલવીસ એપીકાકયુના ગરેન ૨૦ તેઓને એક આંઉસ પાણીમાં મેળવી તે પાછ ઉલટી કરાવવી. અથવા ઉપલી દવાઓને આધારે ઘણા વખત થયો હોય તો ઉપર પરમાણે ટારટર એમેટીકની સાથે ઝાડો લાવવા એપસેમસાલટ એક અથવા એ આંજસ તેના સાથે મેળવીને પાવું. અને ગુદામાં ખીજી ઝાડાની દવાની પીચકારી મારવી. પેટમાં આગ બળતી હોય તો તે ઉપર જળો ભુકાવવી તથા ગરમ પાણીનો સેક કરવો.

ઝેરીકથુરો, કથુર કાકમરી વીગેરે દવા વધારે આધારે આવી હોય તો—સ્ટમકપમ્પ સુકી તે બહાર એસો કાઢવું તેમ કરવા પછી મોઢામાં ધ-મણનો છેડો ઘાલી તેથી ફૂકસામાં હવા દાખલ કરવી. એ પરમાણે ડટલી એક ઘડી હવા ભરી પછી થોડાં ટીપાં ધર સલફ્યુરીક થોડાં પાણી સાથે મેળવીને તે અથવા ઓલીઅમટેરીબીનથીના થોડું થોડું વખત સુધી પાવું જેથી આરામ થશે.

દાર ઘણા પીવામાં આવ્યો હોય તેનો ઉપાય—સલફેટ આવર્ટીક ગરેન ૨૦ ને પાણીમાં મેળવી પાઈદવું અને ઉલટી કરાવવી. ઉલટી ન થાય તો ટીઅરઓપી ટીપાં ૧૦ થોડા પાણીમાં નાખી તે પાઈ પછી ઉપર પરમાણે ઉલટીની દવા આપવી. અથવા સ્ટમકપમ્પથી તે ઝેર બહાર કાઢી લેવું માથા ઉપર ખુબ થંડું પાણી રેડવું તથા તેના મોઢા ઉપર થંડા પાણીના ઝાણટા મારવાં. અને ગુદામાં જોરાવર જ્યુલાબની પીચકારી મારવી, ચરીરમાં તંગ લુગડા હોય તે કાઢી નાખવાં.

આઈઓડાઈન અથવા પોટાસા આઈઓડાઈડ વધારે આધારે આવ્યો હોય તો. સલફેટ આવર્ટીક અથવા પલવીસ એપીકાકયુના વીગેરે ઉલટીની દવા આપવી તથા કાંજ બનાવીને તે પાવી.

ખોરાક ખાવાના નિયમો.

બનતાં સુધી સાદો ખોરાક ખાવો, જાત જાતનાં અયાંણાં, ઘણા મ-સાલાવાળાં સાકો, તથા ઘણા ગળપણવાળાં પકવાનો થોડાં વાપરવાં. દરરોજ એકજ જાતનો ખોરાક ખાવો નહી, પણ એક અથવા બે દહાડે બદલા કરવો ને જેટલી જુખ લાગી હોય તેથી વધારે ઠાંસીને ખાવું નહી.

દર ખોરાક વચે ૩-૪-અથવા પાંચ કલાકનો આંતરો એટલે એટલો વખત ગયા પછી બીજો ખોરાક ખાવો.

ખોરાક બરાબર ચાવી ચાવીને ખાવો, આખોને આખો ગળી જવો નહીં. દરરોજ બરાબર વખતે ખાવું, ઘડી ઘડી વેલુ મોકુ ખાવું નહીં. ખાતી વેળા જીવને ખુસી રાખી વાતો કરતા જવું ને ખાવું. ખાવા પછી ૧૦થી ૧૫ મીનીટ પછી પાંણી પીવું તરત પીવું નહીં. અથવા ખાતાં ખાતાં પીવું નહીં.

કંઈ મેહેનત કરવાથી ઘણો થાક લાગ્યો હોય, તે વખતે તુરત ખાવું નહીં પણ વીસામો લેધને ખાવું.

ભારે ખોરાક ખાધા પછી તુરત શરીરને અથવા મનને કંઈ મેહેનત આપવી નહીં.

લાંબા વખત સુધી બુખ્યું ન રેવું અથવા વારંવાર અપવાસ ન કરવા.

દારૂ પીવાના નિયમો.

બુખ લાગી હોય તે વખત ઘણો દારૂ પીવો નહીં. દારૂ એકદમ ન પીતાં થોડો થોડો પીવો. દારૂ જલદ હોય તો તેની અંદર પાંણી નાખીને પીવું એમને એમ ન પીવો. દારૂ પીધા પછી તરત સુઈ ન જવું.

જીવાંત અને લોહીઆર માણસે ઘણો દારૂ ન પીવો જોઈએ દારૂ પીધામાં આવે તે પરમાણે શરીરને દરરોજ મેહેનત આપવી.

ચા પીવાના નિયમો.

હલકો ખોરાક ખાનાર અને અપવાસ કરનારાઓએ થોડી અને ગરમ ચા પીવી.

ઘણા દાંડા અથવા ઘણો ખોરાક ખાનારે ઝાઝી ચા પીવી.

પાતળા અથવા નખળા માણસે જલદ ચા ન પીતા તેની અંદર કુધ નાખીને પીવી.

સવારના ખોરાક ખાધા પછી તે હિપર બુંદની ચા પીવાનો આવરો

સાચી ધણી ખોરાક ખાધા પછી ત્રણ અથવા ચાર કલાકે ચા પીવી.
નખાના કોઢાવાળાએ ધણી ગળી અથવા ધણી ગરમ ચા ન પીવી.

કસરત કરવાના નિયમો.

કસરત ખુલા મેદાનમાં તાજા હવાવાળી જગોમાં કરવી. હાથ પગ વીગિરે તમામ હાલતા ભાગોને એક સરખી રીતે મેહેનત આપવી.

કસરત કરતી વખતે પેટ, છાતી, ગરદન ઉપર તડાતડ લુગડાં પેરેલાં હોય તો તે કાઢી નાંખવાં અથવા ઢીલાં કરવાં.

કસરત કરતાં હાંફ ચડી આવે તથા થાક લાગે તો વધારે કસરત કરવી નહીં. ધણી વખત કસરત કરવા પછી તુરત ચંકુ પાણી અથવા થંડો પવન ન આવે.

જેમ શરીરને કસરત આપવી તેમ મનને પણ સારી બાબતોથી મેહેનત આપવી. જેને કસરત કરવાનો માવશો નહોત્ય; તેણે એકદમ વધારે કસરત કરવી નહીં.

દીલ ગુરદાના રોગવાળાએ ધણી કસરત ન કરવી.

દવાઓનો કોસ.

નીચેના કોસમાં આપેલું દવાઓનું વજન અથવા ડોસ મોટાં એટલે ૨૧ વરસની ઉપરની ઉમરનાં આજીવીનું સમજવું. બાળકને વાસ્તે તેની નીચે જુદું વજન એટલે કે બાળકને આટલેથી આટલેસુધી આપવું એ પ્રમાણે કરેલ છે. તે બાળક ૧ વરસની ઉપરનું જાણવું. કેટલેક ડોકાણે કેટલીએક દવાઓ ઝેરોંછે જેથી તેવ ડોકાણે બાળકને વાસ્તે તેનું વજન આપેલું નથી.

નવી ફારમા કોપીમાં કેટલીએક દવાઓનાં નામો વીગેરેમાં ફેરફાર કર્યો છે એટલે કે આગળ જે નામથી ઓળખાતી તે આજ બીજા નામથી ઓળખાત છે. જેથી તે નામ સાધારણ થઈ પડેલ છે અને નવાં નામ જાણવાથી વખતે ગુંચવણ પડે છે તેને વાસ્તે કોસમાં X નીશાની બતાવી છે તે નામો આગળ વપરાતા તે સમજવાં.

આ દવાઓનો ડોસ અથવા વજન નવી ફારમાકોપી પ્રમાણે આપેલ છે તે વાત ધ્યાનમાં રાખવી.

કોસની અંદર જા. નીશાની કરી છે તે લાટીન ભાષામાં જણાવેલ છે અને બ્યાં ઈ.નીશાની આપેલ છે તે ઇંગ્રેજી ભાષામાં જણાવેલ સમજવી તેમજ જેને ( )માં. અગર. યુ. મુકેલ છે તે યુજરાતી ભાષાસમજવી.

જે દવાઓ બનાવવાથી બની શકે તેવી છે તેને વાસ્તે ખુલાસાથી બનાવવાની સમજણ આપેલ છે. પરંતુ કેટલીએક દવાઓ સાધારણ માણસથી તેને જોઈએ તેવાં ઓગરો નહિ મળી શકવાથી બની શકે તેવી નથી તેને વાસ્તે તેવી જગોએ ફકત તેની અંદર કઈ કઈ દવાઓ આપે છે એ દવાઓનાં અંગ જણાવેલ છે જેથી તે જાતની દવા ન મળી શકે તો તેને મળતી બીજી દવાઓનો ઉપયોગ કરવા હરકત ન રહે એટલે કે જે દવાઓનાં અંગ લખેલાં હોય અને તે દવા ન મળી શકે તો તેવી જ જાતના અંગો બીજી દવાને મળતાં આવે તો તે વાપરવાને ઉપયોગમાં આવે.

તેમજ જે દવાઓ આંદી બીલકુલ ન બને અને જેની સમજૂતી આપવાથી ઘણું લંગાણ થઈ પડે તેમજ તે સમજમાં આવવા તથા

બનવા ધણુંજ કહણુ છે જેથી તેવી જીજ્ઞ દવાઓના અંગ જણાવેલ નથી.

આ કોસમાં બની શકે તેટલી દવાની બનાવવાની ક્રિયા તથા બીજાના અંગ જણાવેલ છે તે ખાતે મારો મુજ હેતુ એટલાજ છે કે કેટલા એક લોકો જે દવામાં બીલકુલ વટાળ નથી તેમ તે દવાઓ આપણા મુલકની દવાઓની બનાવેલ છે તેમ છતાં વેહેમથી અમુલ્ય દવાનો મરતાં મુધી બીલકુલ લાભ લેતા નથી અને ખરાબ થાય છે. જેથી આ કોસમાં આપેલી બનાવટો ઉપરથી દેશી બાંધવોને જાણવામાં આવશે કે આમાંની કેટલીએક દવાઓ આપણી દેશી છે અને તેમાં બીલકુલ વટાળ નથી.

આમાં દરદોની અંદર આપેલી દવાઓ શીવાય બીજી વધારે દવાઓના ગુણ વજન વીગેરે ઉપર પ્રમાણે સમજીતી આપેલી છે જેથી જે દરદની અંદર બતાવેલ જે દવા ન મળી શકે તો તેવીજ જાતની એટલે કે તેવાજ ગુણ વાળી આની અંદરથી ગોતી તેના આપેલા વજન પ્રમાણે લેવી જેથી તે પ્રમાણે ફાયદો કરી અને હરકત દુર કરશે.

આ કોસમાં લાટીન નામથી નહિ પણ ઇંગ્રેજી નામથી ગોઠવવામાં આવેલ છે માટે દરેક દવા જોતાં તેને પહેલાં ઇંગ્રેજી નામ ઉપર જોવી એટલે કે લા. લાઇકર આરસેનીકાલીસ. આ દવા લાઇકરમાં જોવી નહિ પણ તેનું ઈ. નામ આરસેનીક સોલ્યુશન ઉપરથી આમાં જોવી.

આની અંદર ધણાખરાં નામો ઇંગ્રેજી ઉપરથીજ જણાવ્યામાં આવેલ છે વાસ્તે ઉપર પ્રમાણે જોને ઇંગ્રેજી નામ ઉપરથી જોવી.

આમાં જે દવાઓના અંગ બતાવેલ છે તેમાં જેમ કે બેનઝોએટેડ આમોનીઆ તેની બનાવટનું એક અંગ લહીએ તે એકે સોલ્યુસન આવ આમોનીઆ. હવે સોલ્યુસન આવ આમોનીઆ શું બનેલ છે તે જોવું. એટલે તે નવસાર તથા કળીચુનાનું બનેલ છે એમ નીકળશે. એ પ્રમાણે દરેક દવા સમજવામાં આવે ત્યાં મુધી તેના અંગ તપાસવાં. તે ઉપરથી આપણી દેશી અગર તે શુંશું સીજથી બનેલ છે તે ચોખ્ખુ જણાઈ આવશે.

ક

ઈ. કનફેક્સન આવટરપેનટાઈન—લા. કનફેક્સીઓ ટેરી બીનથીની ગુ. ટરપેન ટાઈન તેલનો પાક. ગુ.

ગુણ—ચરમ પાડે છે. પુંશીઆરી લાવે છે, પીશાબ લાવે છે.

મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૨૦ ગરેન.

બનાવટ—ટરપેનટાઇન ૧ આંઝિસ. જેડીમધનો બુકો ૧ આંઝિસ. મોખુંમધ ૨ આંઝિસ. પેહેલાં ટરપેનટાઇન અને જેડી મધને ખરલમાં હુંટતાજવું અને તેમાં થોડું થોડું મધ નાંખતા જવું.

ઈ. કનફેક્શન આવરોઝીસ. ગુ. ગુલફંદ. ઝાઝો ખાધાથી ઝાઝો લાવે છે મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૧૨૦ ગરેન.

બનાવટ—ગુલાબનાં ફુલ ૧ પાઉન્ડ, સાકર ૩ પાંઝિડ, એ બંનેને પાણીમાં ખરલમાં ખુબ વાટી એક રસ કરવાં.

ઈ. કનફેક્શન આવ પેપર. લા. કનફેક્સીઓ પીપેરીસ. ગુ. તીખાનોપાક.

ગુણ—વા તોડે છે, હુંથીઆરી લાવે છે મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૨૦ ગરેન.

ઈ. કનફેક્શન આવ રેકેમોની. લા. કનફેક્સીઓ. રેકેમોનાઈ. ગુ. રેકેમોનીઆનો પાક.

ગુણ—ઝાઝો લાવે છે મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.

બનાવટ—રેકેમોનીનો બુકો ૩ આંઝિસ. સુંક ૧૧ આંઝિસ, લવીંગનું તેલ ૧ દરામ, અજમાનું તેલ ૦૧ દરામ, સાકરની ચાસણી ૩ આંઝિસ મધ ૧૧ આંઝિસ ઉપલી દવાઓ ચાસણીમાં નાંખી સારી પેઠે મેળવી તેમાં મધ મેળવતા જવું અને પછી તેલો અંદર નાખવાં.

ઈ. કનફેક્શન આવ સલફ્યુર લા. કનફેક્સીઓ સલફ્યુરીસ ગુ. ગંધકનોપાક.

ગુણ—લોહી સુધારે છે, પરશ્વે વાડે છે, ઝાઝો લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૨૦ ગરેન. બાળકોને ૫ ગરેન.

બનાવટ—ગંધક ૪ આંઝિસ એસીડ ટારટરીક પોટાસ ૧ આંઝિસ સધરેપ્પેરિજીબલ ૪ આંઝિસ એ બધાને સાથે ખરલ કરવાં.

ઈ. કનફેક્શન આવ સેના લા. કનફેક્સીઓ સેની. ગુ. સુનામખીનોપાક.

ગુણ—ઝાઝો લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૨૦ ગરેન, બાળકને ૨ થી ૫ ગરેન.

બનાવટ—સુનામખીનાં પાંદડાં ૮ આંઝિસ, અંજીર ૧ પાંઝિડ, આંમલીનો ગર ૦૧ પાંઝિડ, ગરમાળાની સીંગનો ગર ૦૧ પાંઝિડ, આલુનો ગર ૦૧ પાંઝિડ, ધાણા ૪ આંઝિસ, જેડીમધનાં મુળ ૩ આંઝિસ, સાકર ૨૧ પાંઝિડ.

ઈ. કનફેક્શન આવ ઓપીઅમ લા. કનફેક્સીઓ ઓપાઈગ્યુઅફીલુનો પાક.

ગુણ—ગંધ લાવે છે, દરદ નરમ પાડે છે, હુંથીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

બનાવટ—અકીણ, તીખાં, સુંક, અજમો, ગમતરાગા કાયાનુંચુરણ.
ઈ. કમપાઉન્ડ ટીચર આવ કલોરોફોરમ લા. ટીચુરા કલોરો ફોરમાઈ કમપોઝીટા.

ગુણ—હુંશીઆરી લાવે છે, ઉછાળો ખેસાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ મીનીમ.

બનાવટ—કલોરો ફોરમ ૨ આંજિસ, રેકટી ફાઇડ સ્પીરીટ ૮ આંજિસ, ટીચર કારડામિમકો ૧૦ આંજિસ એ બધાંને એકરસ મળવવાં.
ઈ. કમપાઉન્ડ ટીચર આવ કારડામિમસ લા. ટીચુરાકારડે મામાઈ કમપોઝીટા.

ગુણ—પેટનો પવન તોડે છે, ચુંક નરમ પાડે છે, હુંશીઆરી લાવે છે મોટી ઉમરનાને ગાથી ૨ દરામ બાળકને ૫ મીનીમ. એળકીનો ટીચર.

બનાવટ—એળકી, અજમો, તજ, કીરમજ, ખેદાણા પરફ્સ્પીરીટ.
ખેદાસ—એળકીને કેસકેરીલા દેશમાંથી લાવે છે.

ઈ. કમપાઉન્ડ ટીચર આવ કેમફર લા. ટીચર કેમફરી કામપોઝીટા.

ગુણ—કેફ લાવે છે, ખાંશી નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૬૦ મીનીમ. બાળકને ૩ થી ૫ મીનીમ.

બનાવટ—અકીણ ૪૦ ગરેન, લોબાનનાં ફુલ ૪૦ ગરેન, કથુર ૩૦ ગરેન, પરફ્સ્પીરીટ એક પાઈન્ટ, સુવાનું તેલ ગા દરામ એ બધાંને એક બંધ વાસણમાં સાત દીવસ સુધી રાખી મુકવાં અને તેને વારં-વાર હલાવ્યા કરવાં પછી તેને ગાળી લેઈ એક પાઈન્ટમાં ઓછું રહે તેટલું તેમાં પરફ્સ્પીરીટ રેડવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ ટીચર આફ્જેનસ્ટીના લા ટીચુરાજેનસ્ટીઆનાકામપોઝીટા.

ગુણ—જીખ લાગે છે, ક્ષેપ્ત શકતી આવે છે, પેટમાંનાં પવન તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ગા થી ૨ દરામ બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

બનાવટ—જેનસ્ટીના ઝાડનાં મુળીઆં, ઝોરેન્જ નતના ઝાડનાંફળ, એળકી, પરફ્સ્પીરીટ.

ઈ. કમપાઉન્ડ ટીચર આવ બેનઝોઇન લા. ટીચુરા બેનઝોઇની કમપોઝીટા અથવા ફોરમ્પરસ બાલસંમ.

ગુણ—ચુંકો તથા તાંણ, તોડ નરમ પાડે છે, પીસાબ લાવે છે, ધા ઉપર મુકવાથી રૂઝ લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ગા થી ૧ દરામ બાળકને ૫ મીનીમ.

લોમાનના ફુલનો ટીચર—

ખનાવટ—લોમાન ૨ આંઝિસ, ટ્રોક્ષ ૧૧૧ આંઝિસ, બાલસમ ટોલુ ૧૧૧ આંઝિસ, સીકોતરી એળીઓ ૧૬૦ ગરેન રેકટી ક્રાઇડ સ્પીરીટ ૧ પાઇન્ટ એ બધાંને એક બંધ વાસણમાં સાત દીવસ સુધી ભરી રાખી વારંવાર હલાવવું અને પછી ગાળી લેઈ એક પાઇન્ટમાં જોડવું બાકી રહે તેટલું રેકટીક્રાઇડ સ્પીરીટ નાંખવું.

ઈ. કમપાઈડ ટીચર આવ લેવેડર લા. ટીચુરા. લેવેડયુંબીકામપોઝીટા અથવા કમપાઈડ સ્પીરીટ આવ લવેડર અથવા રેડાપસં.

ગુણુ—ચુંકી નરમ પાડે છે. પેટમાંને પવન તોડે છે. હુંશીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ મીનીમ.

ખનાવટ—લવેડરનું તેલ ૧૧૧ દરામ, ગુલાબનું તેલ ૧૦ મીનીમ, તજ ૧૫૦ ગરેન, જાયફળ ૧૫૦ ગરેન, રાતી સુખડ ૩૦૦ ગરેન, રેકટી ક્રાઇડ સ્પીરીટ ૨ પાઇનટ તજ, જાયફળ અને સુખડને સ્પીરીટમાં નાંખી એક બંધ વાસણમાં રહેલા દેવું અને તેને વારંવાર હલાવવું પછી તેમા ઉપલાં તેલમાં મેળવી પછી ગાળી લેવું તે એક પાઇનટ કરતાં ઓછું ધાય તેટલું સ્પીરીટ નાંખવું.

ઈ. કમપાઈડ ટીચર આવસીનકોના લા. ટીચુરાસીનકોના કામપોઝીટા

ગુણુ—શક્તી આપે છે. તાવ મટાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૩ થી ૫ મીનીમ.

સીનકોના જાતના ઝાડના છોડીઆનો ટીચર—

ઈ. કમપાઈડ ડીકાકશન આવ સારસાપરીલા લા. ડીકાકશન શારસીકા મપોઝીટા.

ગુણુ—શક્તી લાવે છે સોહી સુધારે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ આંઝિસ બાળકને ૨ દરામ.

ખનાવટ—સારસાપરીલા ૨૧૧ આંઝિસ સારસા ફરાસશટ તથા ગુઆકુંમબુડ તથા જોહીમધ દરેક ૨ ટ્રાંમ મેઝેરીયન બારક ૧૬૨૧૧, બળબળનું પાણી ૩૦ આંઝિસ. એ સઘળા દવાઓને ખોખરીકરી પાણીમાં એક કલાક ઢાંકીને બીજવી રાખી પછી ઢાંકેલી રાખીને ૧૦ મીનીટ સુધી ધીમી અવંચે ઉકાળવી અને તે થંડી પડે કે તેમાંનું પાણી ગાળી

લેવું, અને તે વીસ આંગિસથી ઓછું થાય તો તેમાં બીજું ગરમ પાણી નાંખી ૨૦ આંગિસ બરોબર કરવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ ટીચર કેમફરકો. લા. ટીચર કેમફરકમપૌઝીટા.

ગુણ—આંસીને કાયદો કરે છે બલગમ પાડે છે કેફ લાવે છે.

મોટી ઉમરનાને ૧થી ૨ દરામ.

ખતાવટ—અફીણ ૪૦ ગરેન, લોખાનનાં ટુલ ૪૦ ગરેન, કપુર ૩૦ ગરેન, સુવાનું તેલ ૧૦ દરામ, રેકટીફાઈડ સ્પીરીટ ૧ પાઇનટ એ બધાંને એક બંધ વાસણમાં સાત દીવસ સુધી ભરી રાખી વારંવાર હલાવતા રહેવું અને પછી ગાળી લેઈ એક પાઇનટમાં ભેટવું ઓછું રહે તેટલું રેકટીફાઈડ સ્પીરીટ અંદર નાંખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ ડીકોક્શન આવ એલોઝ લા. ડીકોકટમ એલોઝ કામપૌઝીટા.

ગુણ—ઝાડામાં પીત વધારે છે. તથા દરતાન લાવે છે.

ખતાવટ—સીકોતરી એળીઓ દરામ ૨, હીરાબોળ તથા કેસર દરેક દરામ ૧૧ કરબોનેટ આવ પૌટાસ દરામ ૧, જેડીમધનો સીરો આંગિસ ૧, કમપાઉન્ડ ટીચર આવ કારડામિમ આંગિસ ૮, પાણી, પેલેલા હીરાબોળ તથા એળીઆને ખાંડી એ બંનેને કારબોનેટ આવ પૌટાસ તથા જેડીમધના સીરા સાથે એક વાસણમાં મેળવી તે ઉપર ૨૦ આંગિસ પાણી રેડી વાસણને ઢાંકી ૫ મીનીટ સુધી ધીમી આંચે ઉકાળવું, અને થંડુ પડ્યા મછી તેમાં ટીચર કારડામિમ નાંખી બે કલાક સુધી વાસણને ઢાંકી રાખવું પછી સઘળાને ફલાટીનના કટકાથી ગાળવું અને તેમાં ૩૦ આંગિસથી ઓછું રહે તેટલું ગરમ પાણી નાંખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ કાઇનો લા. પલવીસકાઇનો કમપૌઝીટા.

ગુણ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન બાળકને ૧ ગરેન.

ખતાવટ—કાઇનો જાતના ઝાડનો ભુકો, અફીણ, સ્નાનકોનાના ઓડીઆનો ભુકો એ દવાના ૨૦ ગરેનમાં ૧ ગરેન અફીણ આવે છે.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ કેટીકુ લા. પલવીસ કેટીકુ કમપૌઝીટા.

ગુણ—ઝાડો કબજ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૪૦ ગરેન

બાળકને ૨ થી ૪ ગરેન.

ખનાવટ—કાથો ૪ આંદિસ, કાઈનો જાતના ઝાડનો ભુકો ૨ આંદિસ, રેંદેની ઝાડનાં મુળીઆં ૨ આંદિસ, સીનકોનાના છોડીઆનો ભુકો એક આંદિસ, જાયફળનો ભુકો ૧ આંદિસ, એ બધાને જુદાં જુદાં બારીક વાટી લુગડે ચાળી બધાને એકઠાં કરી કાચના છુચવાળા વાસણમાં ભરી રાખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ જલેપ લા. પલવીસ જલેપા કમપોઝીટા.

ગુણુ—ધણે પાતળો ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૧૦ ગરેન બાળકને ૨ ગરેન.

ખનાવટ—જલેપ જાતના ઝાડનો ભુકો ૫ આંદિસ, એસીડટારટારીક પોટાસ ૬ આંદિસ, સુંઠ ૧ આંદિસ, એ બધાને જુદાં જુદાં બારીક વાટી લુગડે ચાળી પછી બધાને એકઠાં સારીપેઠે ઘુંટી સીસીમાં ભરીરાખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ ટ્રેગેકેન્ડ લા. પલવીસ ટ્રેગેકેન્ડી કમપોઝીટા.

ગુણુ—ચાઠાંવાળી જગા સુંવાળી કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૧૦ ગરેન બાળકને ૧ થી ૩ ગરેન.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ રૂબારૂબ લા. પલવીસ રીહાઈકમપોઝીટા અથવા એને ગરેગરીસ પાઉડર કહેતા.

ગુણુ—હોજરીમાંનો ખટાસ તોડેછે. હલકો ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૧૦ ગરેન બાળકને ૫ ગરેન.

ખનાવટ—રૂબારૂબ જાતના ઝાડનાં મુળીઆં ૨ આંદિસ, લાઈટ-એગનેસીઆ ૧ આંદિસ, સુંઠ ૧ આંદિસ, એ બધાને જુદાં જુદાં વાટી લુગડે ચાળી પછી બધાને એકઠાં કરી સારીપેઠે એક રસ થતાં સુધી ઘુંટવાં.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ લીકિરીસ લા. પલવીસ ગલીસીરીઝી કમપોઝીટસ.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. ખાંસી નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૧૦ ગરેન બાળકને ૧ ગરેન (જોઠીમધનો કમપાઉન્ડ.)

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ રેકમોની લા. પલવીસ રેકમોનાઈ કમપોઝીટસ.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન બાળકને

૧ થી ૨ ગરેન.

બનાવટ—સકામોની ૪ આંદસ, . જ્વલપ જ્વલપના ગ્રાડનો જુકો ૩ આંદસ, સુંઠ ૧ આંદસ, એ બધાને જીદાં જીદાં ખારીક વાટી લુગડે ચાળી પછી એકઠાં કરી ખુબ ઘુંટવાં.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ સીનેમોન લા. પલવીસ સીનેમોનઈ કમ-પોઝીટા.

ગુણ—પેટમાંની બાદી તોડેછે. હુઝીઆરી લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ ગરેન બાળકને ૧ ગરેન.

બનાવટ—તજ, એજસી, સુંઠ, તથા તીખાં, એ ચારે સરખે ભાગે લેઈને તેને ખાંડી ઝીણો બુદ્ધ કરવે.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ આમન્ડસ લા. પલવીસ એમીનડેલા કમ-પોઝીટા બદામની મેળવણીનો પાક.

ગુણ—ચાકાંવાળો ભાગ સુંવાળો કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૦૦ ગરેન.

બનાવટ—મીઠીબદામનાં મીજ ૮ આંદસ, ખાંડ ૪ આંદસ, ગુંદર ૧ આંદસ, પેલેલાં મીજને ઉનાપાણીમાં નાંખી ઉપરનાં ફોતરાં કાઢી નાંખી તેને લુગડે લુછી કોરાં કરી પછી ખરલમાં વાટી પછી તેમાં ગુંદર તથા ખાંડ નાંખી એક રસ કરી એક ખરણીમાં ભરી રાખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ એપીકાક્યુઆના લા. પલવીસ એપીકાક્યુના કમપોઝીટા—એને કોવરસપાઉડર પણ કહેછે. ૧૦ ગરેનમાં ૧ ગરેન અફીણુ આવેછે.

ગુણ—ગ્રાડો બંધ કરેછે, ઉંઘ લાવેછે, ખાસીમાં બલગમ પાડેછે, ખાંડનો પરસેવો બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન બાળકને ૦ થી ૧ ગરેન.

બનાવટ—એપીકાક્યુનો જુકો ૦ થી આંદસ, અફીણુ ૦ થી આંદસ, પોટાસા સલ્ફસ ૪ આંદસ એ બધાને જીદાં જીદાં ખારીક વાટી પછી બધાને એક રસ મીલાવી એક કાચના છુચવાળી બાટલીમાં ભરી રાખવું.

વેદાસ—અમેરીકામાં એપીકાક્યુઆનાનું ગ્રાડ થાયછે તેનાં મુળીઆ-

નો ભુકો.

ઈ. કમપાઉન્ડ પાઉડર આવ ઓપીઅમ લા. પલવીસઓપોઈ કમપોઝીટસ.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

બનાવટ—અફીણ ૧૧ આઉસ, કાળાં તીખાં ૨ આઉસ, સુંક ૫ આઉસ, લવંગ ૧ આઉસ, ટરેગેન્થ ૧૦ આઉસ, એ બધાને જીરુદાં જીરુદાં બારીક વાટી લુગડે ચાળી પછી સરવને એકઠાં મેળવી ખુબ ઘુંટી એક કાચના બચવાળી વાટકામાં ભરી રાખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પીલ આવ ગેમમેન લા. પીલુલા ગેમમેઝીઆ કમપોઝીટા

ગુણુ—ધણું દુખીને સખત ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

બનાવટ—રેવંચો ૧ આઉસ, સીકોતરી એળાઓ ૧ આઉસ, સીનામોમકો (તળનો કમપાઉન્ડ) ૧ આઉસ, કઠણુ સાબુ ૨ આઉસ સા- કરની ચાસણી સમાય તેટલી, ઉપલી ચોળેને બારીક ખાંડી તેમાં ચાસણી મેળવી લોંઘા જેવું કરીને એક કાચના ઢાંકણાવાળા વાટકામાં ભરી રાખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પીલ આવ કોલોસીય લા. પીલુલા કોલોસીયીડીસ કમપોઝીટા.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

બનાવટ—કોલોસીયનો ભુકો ૧ આઉસ, સીકોતરી એળાઓ ૨ આઉસ, સકામોની ૨ આઉસ, સલફેટ પોટાસ ૨ દરાંમ, લવંગનું તેલ ૨ દરાંમ, જંતરમાં કઢેલું પાણી સમાય તેટલું.

ઉપલી ચોળેને બારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાં ઉપલું તેલ મેળવી પછી તેમાં સમાય તેટલું પાણી મેળવવું અને એક લોંઘા જેવું કરી કાચના ઢાંકણાવાળા વાટકામાં ભરી રાખવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પીલ આવ સબકલોરાઈડ આવ મરક્યુરી લા. પીલુલા હાઈડ્રોજીરાઈ સબકલોરાઈડી કમપોઝીટા.

ગુણુ—લોહી સુધારેછે, ટાંકી અથવા ચાંદીમાં ઘણો ફાયદો કરેછે.

મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

બનાવટ—કેલોમલ ૧ આઉસ, સલફેટ એન્ટીમોની ૧ આઉસ, રેવં-

ઓનો બુકો ૨ આંહિસ, એરંડીયું તેલ ૧ આંહિસ અથવા સમાય તેટલું,
પેહેલાં કેલોમલ અને એન્ટીમોનાઈ સાથે મળવી તેમાં રેવંચી મળવી
પછી એરંડીયું તેલ મળવી એક લોદાં જેવું કરવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પીલ આવ સોપ લા. પીલુલાસેપોનીસ કમપોઝીટસ.

ગુણ—ઉંધ લાવેછે, ઉછાળો નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ઉચીટ ગરેન.

અનાવટ—અફીણ ૧૧ આંહિસ, કઠણ સાબુ ૨ આંહિસ, નંતરમાં
કોદેલું પાણી સમાય તેટલું.

પેહેલાં અફીણ અને સાબુને મળવી પછી પાણી મળવવું અને
એક લોદાં જેવું કરવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ પીલ આવ હેમલોક લા. પીલુલા કોનાઈકામપોઝીટા.

ગુણ—કેક લાવેછે. બલગમ પાડે છે. તાંણતોડ તથા ઉછાળો
નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન

ઈ. કમપાઉન્ડ પીલ આવ એસેફોટીડા લા. પીલુલા એસેફોટીડા કામપોઝીટા.

ગુણ—હુંશીઆરી લાવેછે. પેટની બાદી તોડે છે. ચુંકો તથા તાંણ-
તોડ નરમ પાડેછે મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન

અનાવટ—વધારણી—કઠણસાબુ-ગુલકુંદ.

ઈ. કમપાઉન્ડ મીક્ષચર આવસેના લા. મીસચુરાસેના કામપોઝીટા (એને
બલાકડોરોફ પણ કહેછે)

ગુણ—ઝાડો લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧૧ આંહિસ બાળકને
૧ થી ૧૧ દરામ.

અનાવટ—એપસંમસાલ્ટ આંહિસ ૪ જેઠીમધનો સારો દરામ ૪ ટી-
ચર આવસેના આંહિસ ૨૧ કમપાઉન્ડ ટીચર આવ કારડમોમસ દરામ
૧૦ સુનામખીની ચાં આંહિસ ૨૦ પેહેલાં એપસંમસાલ્ટ અને જેઠી-
મધના સીરાને ૧૪ આંહિસ સુનામખીની ચામાં નાખી ધીમી આંચે
પીગળાવવું અને તે પીગળી બધ કે ચુલાપરથી નીચે ઉતારી તેમાં
બાકીની દવાઓ નાખવી અને પછી ૨૦ આંહિસમાં જેટલું ઓછુ
થાય તેટલી સુનામખીની ચા નાખવી—

ઈ. કમપાઉન્ડ મીક્ષચર આવ આયરન લા. મીસચુરા ફેરીકામપોઝીટા.

ગુણ—લોહી સુધારેછે. શક્તી આપેછે દરતાંન સાફ લાવેછે. મોટી

ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંદિસ બાળકને ૦૫ થી ૧ દરામ

બનાવટ—સલફેટ આવ આવ્યેન ગરેન ૨૫ કારબોનેટ આવ પો-
ટાસ ગરેન ૩૦ મર દરામ ૧ સફેટ સાકરની બુકી દરામ ૧ સ્પીરીટ
આવ નટમેગ દરામ ૪ ગુલાબજળ આંદિસ ૬૫૫ પહેલાં મરને ખર-
લમાં વાટીને તેની બારીક બુકી કરવી પછી તેમાં કારબોનેટ આવ
પોટાસ તથા સાકરની બુકી નાખી સાથે મેળવવું અને તેમાં થોડો
ગુલાબ નાખીને માવા જેવું નરમ કરવું પછી સ્પીરીટ આવ નટમેગ
તથા થોડો ગુલાબજળ નાખતા જવું અને સારી પોં મેળવવું અને
૨ આંદિસ ગુલાબ બાકી રહે કે તેમાં સલ્ફેટ આવ આવરનને જુદુ
મેળવી પીગળાવવું પછી એ બંને મીકચરને મેળવીને ખુબ એકઠુ કરવું
પછી તેને કાચના બુચની બાટલીમાં ભરી રાખવું. આ દવા પાતી
વેળા શીશીને ખુબ હલાવવી.

ઈ. કમપાઉન્ડ રૂબાય પીલ-લા. પીલુલારીફાઈ કામપોઝીટા.

ગુણુ—હલકો ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન

બનાવટ—રૂબાય જતના ઝાડનો બુકો ૩ આંદિસ સોફોરોઝિબીયો
૨૫ આંદિસ હીરાબોળ ૧૫ આંદિસ કઠણસાબુ ૧૫ આંદિસ પીપરમાનું
તેલ ૧૫ દરામ ટ્રુકલ ૪ આંદિસ.

ઉપલી ઓળેને બારીક ખાંડી લુગડે ચાળી તેમાં તેલ મેળવી પછી
ટરીકલ મેળવી એક રસ કરવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ સ્કુઇલ પીલ-લા. પીલુલા સોલા કામપોઝીટા.

ગુણુ—ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે. પીશાબ લાવેછે. મોટી ઉમરનાને
૫ થી ૧૦ ગરેન.

બનાવટ—જંગલી કાંદો ૧૫ આંદિસ સુંઠ ૧ આંદિસ આમોનીઆ
કમ ૧ આંદિસ કઠણ સાબુ ૧ આંદિસ ટરીકલ ૨ આંદિસ અથવા
મેળવાય તેટલું, ઉપલી ઓળેને ખુબ વાટી લુગડે ચાળી પછી ટરીકલ
મેળવવું.

ઈ. કમપાઉન્ડ સ્કેમોનીપીલ-લા. પીલુલા સ્કેમોનાઈ કામપોઝીટા.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. કરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન.

ઈ. કમપાઉન્ડ એકરેટ આવ કોલોસીય લા. એકરેટ ટંક કોલોસીયી

ડીસ કમપોઝીટા.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ ગરેન.

ખનાવટ—ઇંદરવરણાનો મેળવણી કીધેલો રસ.

ઈ. કમપાઉન્ડ ઇનફ્યુઝન આવ જ્વેનસીઆન સા. ઇનફ્યુઝન જ્વેનસી-
એની કામપોઝીટા.

ગુણુ—શકતી આપેછે. બુખ લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આઉસ.

ખનાવટ—જ્વેનસીઆન જતના ઝાડના મુળીઆં દરોમ ૧ નારંગીની
છાલ મુકી દરોમ ૧ મીઠા લોબુની તાજી છાલ દરોમ ૨ એ સધળાને
૧૦ આઉસ ખખખતા પીણીમાં ૧ કલાક સુધી ઢાંકીને બીનવી રાખી
પછી ગાળી લેવું.

ખ. કમપાઉન્ડ ઇનફ્યુઝન આવ આરેન્જ સા. ઇનફ્યુઝન આરેન્જ સાઈ
કામપોઝીટા.

ગુણુ—હોઝરીને શકતી આપેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આઉસ
ખાજકને ૧ થી ૨ દરોમ.

ઈ. ક્યુમેર સા. ક્યુમેર (ચણકાવા અથવા કપાળાઓની)

ગુણુ—ઘાત જતી બંધ કરે છે. પરમાને ફાયદો કરે છે. મોટી ઉ-
મરનાને ૩૦ થી ૧૨૦ ગરેન.

ખ. કરોટન કલોરલ.

ગુણુ—ઝંઘ લાવેછે. આંકડાં, તાંણતોડ, ઉલટી તથા ઉછાળો
નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન.

ખ. કરોટન ઓઇલ સા. ઓલીઆમ કરોટોનીસ (જમાલગોટાનું તેલ)

ગુણુ—પાણી જેવો ઘણો ઝાડો લાવેછે. બાહ્ય લગાડવાથી આંખડી
રાતી થઇને ચાંદા પડેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ મીનીમ.

ઈ. કલોરાઈ આવ કેલસીઆમ-સા. કેલસાઈ કલોરાઇડમ.

ગુણુ—કંઠમાળા વીગેરે ગાંઠો પીગળાવે છે લોહી સુધારે છે. મોટી
ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન.

ખ. કલોરાઇડ આવ ઝીંક સા. ઝીન સાઈકલોરાઇડમ.

ગુણુ—પરમામાં પીચકારી મારવાથી ફાયદો થાય છે આંખ ઉપર
લગાડવાથી તેઓ રૂઝાય છે. ખાંધામાં નથી આવતું.

- ઈ. કલોરાઇડ આવ સોડીઅમ, લા. સોડીઆઈ કલોરાઇડમ (મી.કુ.)
 ગુગુ—નાના વજનમાં કરમ પાડે છે. મોટા વજનમાં ઉલટી તથા
 ઝાડો લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૪૦ ગરેન બાળકને ૧ થી ૨૦ ગરેન.
- ઈ. કલોરાઇડ આવ આમોનીઅમ લા. એમોનાઈ, કલોરીડમ, (નવસાગર.)
 ગુગુ—લોહી સુધારે છે, ઝાડામાં ખીત લાવે છે, કલેબને પાકવું
 અટકાવે છે. માથાનો દુખાવો નરમ પાડે છે, દરતાન લાવે છે. ચસકા
 નરમ પાડે છે અને ઊંધ લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન
 બાળકને ૨ ગરેન.
- ઈ. કલોરીક ઈથર, (જુઓ સ્પીરીટ આન્ડ કલોરોફોરમ).
 ઈ. કલોરેટ આવ પોટાશ, લા. પોટાશી કલોરેસ.
 ગુગુ—પીસાળ લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન બાળ
 કને ૨ ગરેન.
- ઈ. કલોરેટ આવ પોટાશ લોઝેનજસ, લા. ટ્રોચોસાઈ પોટાશી કલોરેટીસી.
 ગુગુ—પીસાળ લાવે છે, લોહી સુધારે છે. હુશીઆરી લાવે છે. મોટી
 ઉમરનાને ૧ થી ૬ ટાંકણીઓ.
- ઈ. કલોરોડાઇન.
 ગુગુ—ઝાડો બંધ કરે છે ઊંધ લાવે છે. ખાંસી, હાંફણ, કંમરનો
 રોગ, તથા માથાનો દુખાવો, કલોરો, ડાઝરીઆ, વીગરેન ફાયદો કરે છે.
 મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ બાળકને ૧ મીનીમ.
- ઈ. કલોરોફોરમ, લા. કલોરોફોરમ—
 ગુગુ—આંકડાં તથા તાંબુતોડ નરમ પાડે છે. ઉલટી તથા ઉછાળો
 નરમ પાડે છે. ફેફસ લાવે છે. વાજ કાપ કરવા સારૂ તે સુંઘાડવામાં આવે
 છે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ મીનીમ.
- ખનાવટ—કલોરીનિટેડ જાતનો ચુનો, રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ, સેલેકડ જા-
 તનો ચુનો, એસીડ સલ્ફ્યુરીક, ઉક્ષણ પાંણી.
- ઈ. કલોવજ, લા. કેરીઓફીલમ. (લવંગ.)
 ગુગુ—હુશીઆરી લાવે છે, હોઝરીને શકતી આવે છે. મોટી ઉમ-
 રનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.
- ઈ. કસપેરીઆ બારક, લા. કસપેરાઈ કોટેક્સ.

ગુણ—શક્તી આપે છે, હુશીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.

કસપેરાઈનાં છોડીઆં.

ઈ. કારડે મમસ લા. કારડેમોમ. (એલઆ.)

ગુણ—પેટની બાદી તોડે છે, હુશીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

ઈ. કારબોનેટ આવઝીક લા. ઝીકરી, કારબોનસ.

ગુણ—શક્તી આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ ગરેન.

ઈ. કારબોનેટ આવ પોટાસ લા. પોટાસી કારબોનસ.

ગુણ—હોજરીમાં ખટાસ થતો ખટકાવે છે, પીસાબ લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન. બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.

બનાવટ—સાબકારબોનેટ આવ પોટાસ, કારબોનેટ આવ આમોનીઆ પાણી.

ઈ. કારબોનેટ આવ બીસમથ લા. બીસમથી કારબોનસ.

ગુણ—ઉલટી બંધ કરે છે. શક્તી આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

ઈ. કારબોનેટ આવ મેગનેસીઆ લા. મેગનેસીઆ કારબોનસ.

ગુણ—હોજરીમાં થતો ખટાસ તથા દાહ નરમ પાડે છે. હલકો જીભાબ લાવે છે મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન બાળકને ૩ ગરેન

ઈ. કારબોનેટ આવ લીટીઆ લા. લીટીઆઈ કારબોનસ.

ગુણ—પીસાબ લાવે છે. હોજરીમાંનો ખટાસ તોડે છે. નજબામાં ધણો કામદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૬ ગરેન.

ઈ. કારબોનેટ આવ લેડ લા. પલેમબાઈ કારબોનસ.

ગુણ—ખાધામં આવતું નથી પણ સાદા મલમ સાથે જીભની લગાડવાના કામમાં આવે છે.

ઈ. કારબોનેટ આવ સોડા લા. સોડાકારબોનસ.

ગુણ—ઉલટી તથા ઉછાળો બંધ કરે છે. હોજરીમાંનો ખટાસ તોડે છે. પીસાબ લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૩૦ ગરેન બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.

ખનાવટ—ચોખ્ખો સાજાખાર તથા પાણીએ બંનેને ઉકાળી ભટકાવવાથી પછી તેને ડૂરવા દેવા એટલે ગાંઠડા બંધાયે.

૪. કારબોનેટ આવ આમોનીઆ હા. આમોનીઆ કારબોનેટ અથવા સેસકાર્બોનેટ આવઆમોનીઆ.

ગુણ—હુશિયારી લાવેછે. ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે. ઉલટી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૩ ગરેન. બાળકને ૦ થી ૦.૧ ગરેન.

ખનાવટ—નજસાગર તથા ચોખ્ખો ચાક.

૫. કારબોલીક આસીડ હા. એસીડમ કારબોલીકમ.

ગુણ—નકારી હવા તથા ગંદકી દૂર કરવા માટે છાંટવામાં આવેછે. મલીસારાબન સાથે મેળવીને ધા ઉપર રૂઝ લાવવા સાથે ભગાવવામાં આવેછે. ચોખ્ખી પાસાદાર કારબોલીક આસીડ ઉલટી બંધ કરવાના કામમાં આવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ ગરેન

૬. કાઇનો હા. કાઇનો

ગુણ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ ગરેન

૭. કરીમ આવ ટારટર (ગુઓ આસીડ ટારટ્રેટ આવ પોટાસ)

૮. કરીઓસોટ હા. કરીઓસોટમ—એક જાતના લાકડાનો રસ)

ગુણ—ઉલટી તથા ઉછાળો બંધ કરેછે. લોહી સુધારે છે આકડા તથા ફુપ્પાનો નરમ પાડેછે. સડેલા અથવા પોલી દાઢમાં ભગાવવાથી કાયદો થાયછે સડી મએલી માટીને ભગાવવાથી છુટી કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ મીનીમ

૯. કરીઓસોટ મીક્ષચર હા. મીસચુરાકરીઓસોટી

ગુણ—હુશિયારી લાવેછે તાણતોડ નરમ પાડેછે. તાવની વેળા શરીરમાંનું લોહીનું ઝેર કાઢી નાખેછે. ઉલટી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ ગ્રામસ

૧૦. કુસો હા. કુસો.

ગુણ—કરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૦ થી ૦.૧ ગ્રામસ

૧૧. કુષનાબન વાબન (ગુઓ વાબન આવ કુષનીઆ)

૧૨. કેટીકુલોઝેન, હા. ટ્રીઓસાઈ કેટીકુ. કાપાની મેળવણીવાળી ટાંકણી

- ગુણુ—ઝાડો કબજ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૬ ટાંકણીઓ.
૪. કેપસીકમ ફ્રેટ લા. કેપસીકમ ફ્રેટ (રાતાં મરચાં)
 ગુણુ—ધણી હુંથીઆરી લાવે છે. મુખ્ય કરીને તે ઢોગળા કરવાના કામમાં આવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ ગરેન.
૫. કેમફર લા. કેમફેરા. (કપુર)
 ગુણુ—હુંથીઆરી લાવે છે, તાંણુ તોડ નરમ પાડે છે.
 મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧૦ ગરેન.
૬. કેમફર વોટર લા. આકવા કેમફેરી. (કપુરનું પાણી.)
 ગુણુ—હુંથીઆરી તથા ગરમી લાવે છે, ચમક તથા ખીન્ન દરદોમાં તાણુ તોડ નરમ પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ ખાજકને ૧ થી ૨ દરામ.
- ખનાવટ—૧૦ દરામ કપુરની બુકીને ત્રીણા હુગડામાં ખાંધીને એક ખાટલી બરી મોખા પાણીમાં નાંખી. ૨૪ કલાક રાખી પછી તેમાંનું નીતર પાણી ગાળી લેવું.
૭. કેમીકલક્રુડ.
 ગુણુ—શકતી આપે છે, મુખ લાગે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૫ મીનીમ.
૮. કેમેલા. (કુંપીલ)
 ગુણુ—કરમ પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૧૨૦ ગરેન ખાજકને ૫ ગરેન.
૯. કેમા માલ્લ ફલાવરસ લા. એથેમીડીસ ફ્લોરીસ— (એક જાતના આડનાં ફુલ)
 ગુણુ—હોઝરીને શકતી આપે છે. હુંથીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.
૧૦. કેરેવ વોટર લા. આકવાકેરે (વરીઆળીનું પાણી)
 ગુણુ—પેટમાંની બાદી તોડે છે, હુંથીઆરી લાવે છે. તાણુતોડ નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ આંગિસ ખાજકને એકથી ૨ દરામ.
- ખનાવટ—વરીઆળીનો બુકો ૧ ઝેર, પાણી ૨ ગ્યાલન એ બધાંને ૧૦ કલાક સુધી પલાળી રાખી પછી ગાળી લેવું.

ધ. કેરીસીન ઓઇલ.

ગુણ—સંધીવા તથા ભટ્ટીયું ટૂટીયું તાવમાં બાહારથી લગાડવામાં આવે છે કોઈ વેળા પીધામાં પણ આવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧થી ૨ ચમચી.

ધ. કેલમબાર્ટ લા. કેલમબી રેડીક્સ (કોલમ)

ગુણ—ઝાડો કબજ કરવા વગર શકતી આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

ધ. કેલ બારબીન લા. કાઈસોસીટીનામેટીસકાબા.

ગુણ—ધનુસવા વીગરે બીમારીમાં તાણુ તોડ નરમ પાડે છે. દુધ વધારવાના વાસ્તે થાંનો ઉપર ચોપડવામાં આવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ ગરેન.

ધ. કેલોમલ (જીઆ સબ કલોરાઇડ આવ મરક્યુરી.)

ખનાવટ—ચોખો પારો, ગંધકનો જલદ તેજબ, મીઠું, નવસાર.

ધ. કેસકેરીલા બારક લા. કેસકેરીલી કોરટેક્સ.

ગુણ—શકતી આપે છે. હાજરીને ઘણો ગુણુ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.

કેસકેરીલા ઝાડની છાલ—

ધ. કેસટર લા. કેસટોરીઅમ.

ગુણ—તાણુ તોડ નરમ પાડે છે, હુંડીઆરી લાવેછે, ચમકમાં ઘણો ફાયદો કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ધ. કેસટર ઓઇલ લા. ઓલીઅમરીસાઇની (એરંડીયું તેલ)

ગુણ—ઝાડો લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧થી ૮ દ્રામ. બાળકને ૨૦ થી ૩૦ મીનીમ; નાના બાળકને થોડું પાવું. "

ખનાવટ—એરંડીનાં બીજ ઉપરથી કાળાં ફેતરાં કાઢી અંદરના સફેદ મગજનું તેલ કાઢવું.

ધ. કેસીઆ પદ્મ. લા. કેસીપદ્મા (ગરમાળો).

ગુણ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ ગરેનથી ૧૧ આંગ્રીસ.

ધ. કોકોબટર. (કોકમનુ તેલ. (જીઆ ઓઇલ આવ ફીઆબોમા).

ધ. કાડલીવર ઓઇલ લા. ઓલીઅમમોરેઈ. (મગર અથવા માંછલીનુ તેલ)

ગુણ—કંકમાળા તથા હરેકોઈ જાતની બીજ નખળાઈમાં પીધાથી ઘણો ફાયદો કરેછે. ચકતી આપેછે. તથા બાહાર લગાડવાના કામમાં આવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૮ દરોમ, બાળકને ૦૫ દરોમ.

૪. કોડીઆ—(આદવા અફીણુ એક સત્વ છે.)

ગુણ—જંધ લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૧ ગરેન.

૫. કાનડીસ એન્ટીસેપટીકફલુઇડ—

ગુણ—નકારી હવા તથા ગંધકી કાઢી નાખવાને તે છાંટવામાં આવેછે.

૬. કોનાઆ.

ગુણ—જંધ લાવે છે. તથા દીવાનાપણામાં મારફાડ બંધ કરેછે.

ચેતવાણી—આ દવા અતી ઝેરી છે અને હેમલોક નામની દવાનુ સત્વ છે તે ખંભાની ચામડીમાં પીચકારી વડે મારવાના કામમાં આવે છે. પીધામાં આવતી નથી એક મીનીમ પીચકારી વતી ચામડીમાં મારવામાં આવે છે.

૭. કોપેવાલા. કોપેઆ.

ગુણ—પરમાને ફાયદો કરેછે, આંસીમાં બલગમ પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૧ દરોમ.

બનાવટ—એક જાતના ઝાડનો રસ.

૮. કોરીએન્ડર ફ્રેટ લા. કોરીએન્ડ્રાઈ ફ્રેક્ટસ (ધાણા).

ગુણ—હુશીઆરી લાવે છે, પેટની બાદી તોડે છે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ ગરેન.

૯. કોરો સીવ સમલીમેન્ટ (જુઓ પરકોરાઈડ આગ મરકુરી.)

૧૦. કોલચોકમ કોરમ લા. કોલચોસાઈ કોરમસ.

ગુણ—પીસાળ તથા ઝાડો લાવેછે. દીલનો ધબકારો નરમ પાડેછે. નળજો નળંદર છતીઆદી દરદોમાં ઘણો ફાયદો કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૮ ગરેન.

૧૧. કોલચોકમ સીડસ લા. કોલચોસાઈ સેમીના.

ગુણ—પીસાળ તથા ઝાડો લાવેછે. દીલનો ધબકારો નરમ પાડેછે. મોટા વજનમાં આપવાથી નાડી બેસી જાય છે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ ગરેન.

કોલચોકમનાં બીજ—

ઈ. કોલીનટ આપ સોડીઅમ લા. સોડીકોલીનસ.

ગુણુ—પીતની પથરી તથા બંધાઈ ગએલું જીંડું પીત પીગળાવાને આંતરડાને રસ્તે બાહાર કઢેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન.

ઈ. કોલોડીઆં લા. કોલોડીઅમ.

ગુણુ—એરંડીઆ તેલમાં ભેળીને લગાડવાથી ચાંદા રૂઆય છે.

ખ. કોલોસીય પલ્પ લા. કોલોસીયીડીસપલ્પા. (ઈંદરનારણાનો ગર).

ગુણુ—ગ્રાડો લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૮ ગરેન.

ઈ. કાસટીક પોટાસ લા. પોટાસા કાસટીકા.

ગુણુ—ચાંદા ઉપર લગાડવાના કામમાં આવે છે.

ઈ. કેસટીક સોડા લા. સોડાકાસટીક.

ગુણુ—કાસટીકને બદલે લગાડવાના કામમાં આવે છે.

ગ.

ખ. ગમ એક્સીઆ લા. એક્સીઅ ગમી (બાવળનો ઝુંદર)

ગુણુ—ચોપડવાના તથા અંદર પીવાના કામમાં આવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન બાળકને ૩ થી ૫ ગરેન

ઈ. ગ્રીન આઇઓડાઇડ આપ મરક્યુરી લા. હાઇડ્રાજીરી આઇઓડાઇડમ વાઇ/રાઇડી.

ગુણુ—લોહી સુધારે છે. ગાંઠો નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ ગરેન.

ખ. ગટા અથવા ડરોપસ એસીડ ટાનીક.

ખતાવટ—એસીડ ટાનીક ગરેન ૧૦ ગલીસીરાઇન દરમ ૧ પાણી દરમ ૭ પહેલાં ટાનીક તથા ગલીસી રાઇનને મેળવી પછી પાણી ધીમે ધીમે મેળવતું. આ દવાના દહાડામાં બે વાર આંખમાં ટીપાં નાખવાથી આંખની અંદરથી પાણી ઝરતુ હશે તે તથા અંદર રાત દાણા થયા હશે તે મટી જશે.

ઈ. એગરીઝ પાઉડર (જીઓ કમપાઉન્ડ પાઉડર આપ રૂબારબ)

ઈ. ગટાકુપરી સલ્ફસ અથવા મોરચુથુના આંખમાં ટીપાં નાખવાનું લોશન.

ખતાવટ—મોરચુથુ ગરેન ૨ વરસાદનું પાણી ૧ આંદ્રિસ એ બંનેને મેળવી દાડામાં બે વખત આંખમાં ટીપાં નાખવાથી અંદર લોહી ચડી

આબુ હથે તે મટી જશે.

જ. એન્થ્રેડ સલફેટ આવ આયરન લા. ફેરી સલફસએન્થ્રેડા.

ગુણુ—ઝાડો કબજ કરેછે, લોહી બંધ કરેછે, શકતી આપેછે તાવ મટાડેછે, કરમ પાડેછે દસ્તાંન સાફલાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ ગરેન.

ઙ. ગલીસીરાઇન લા. ગલીસીરીનમ

ગુણુ—શકતી આપેછે, ખાંસી મટાડેછે, ફૂખતાં કાનની અંદર ના-ખવાથી ફાયદો થાયછે મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરમ બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ (એક બતનું તેલ)

ચ. ગાલબેનમ લા. ગાલબેનમ્.

ગુણુ—તાણતોડ નરમ પાડેછે, હુશિયારી લાવેછે, ખાંસમાં બલગમ પાડેછે, ઘર અથવા ગુમડા ઉપર આગળી બનાવીને મુકવામાં આવેછે, ખોરાક મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન

ખ. ગુએકમ મીક્ષચર લા. મીક્ષચુરા ગુએસાઈ

ગુણુ—સેજ હુશિયારી લાવે છે, પરસેવા પાડેછે, લોહી મુધારેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઉસ.

ઘ. ગુએકમ રેઝીન લા. ગુએસાઈ રેઝીના

ગુણુ—ગરમી આપેછે, પરસેવા પાડેછે, લોહી મુધારેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન

ઙ. ગેમબોજ લા. ગેમબોજઆ (રેવંચીનોશીરો) એ સખત જીભાબની દવાછે અને રૂઈ બારબના કટકાને રેવંચીની ખટાઈ કહેછે વાસ્તે એ બંને ખોલવામાં એકમેક ન થાય તેની ચોકશી રાખી બાળકને એ દવા આપવી નહિ.

ગુણુ—સખત ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ ગરેન.

જ. ગેલીકએસાડ લા. એસાડમ ગાલીકમ.

ગુણુ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન. બનાવટ—માઆં તથા ઉકળતું પાણી.

ચ.

ખ. ચીરિતા લા. ચીરિટા (કરીઆતુ)

ગુણુ—શકતી આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩૦ ગરેન

ઈ. ચાક મીક્ષચર લા. મીસચુરા-કરીટા.

ગુણ—ઝાણે કબજ કરેછે, પેટમાંનો ખટાસ તથા બાદી તોડેછે.

મોટી ઉમરનાને ૧થી ૨ આંઘસ બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.

ખનાવટ—ઓખો ચાક ૨ દરામ ગુંદર ૨ દરામ સોરપ ૪ દરામ તજનું પાણી આ આંઘસ ગુંદર અને ચાકને એકઠાં મેળવી પછી તેમાં તજનું પાણી નાખી પછી ચાસણી મેળવવી.

૭૪.

ઈ. જીજ્ઞર-લા. જીજ્ઞચર (મુંડ).

ગુણ—પેટમાંની બાદી તોડેછે હુશિયારી લાવેછે મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન બાળકને ૧ ગરેન

ઈ. જુસ આવ ડાંડેલીઅન લા. સકસ ટેરેકસેસાઈ

ગુણ—લોહી સુધારેછે પીસાબ લાવેછે હલકા જુલાબ લાવેછે.

મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ બાળકને ૫ થી ૮ મીનીમ.

ઈ. જુસ આવ ખેલાડોના લા. સકસ ખેલાડોના.

ગુણ—કેફ લાવે છે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડે છે, મોટા વજનનાં આપવાથી ખેસુધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ.

ઈ. જુસ આવ લાઇમ લા. સકસ લાઇમનાંસ. (લીંચુનો રસ.)

ગુણ—થંડક આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩ આંઘસ.

ઈ. જુસઆવ હૃદયોસીઆમસ લા. સકસ હૃદયો સાએમાઈ.

ગુણ—દીલનો ધપકારો નરમ પાડેછે. કેફ લાવેછે. મોટા વજનનાં આપવાથી ખેસુધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ મીનીમ.

ઈ. જુસ આવ હેમલોક લા. સકસકોનાઈ.

ગુણ—ફૂઆઈ નરમ પાડેછે, શીથ લાવેછે, તાણતોડ નરમ પાડે છે. ખાંશીમાં બલગમ પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ દરામ. બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.

ઈ. જ્વેનસીઅન મીક્ષચર લા. મીસચુરા જ્વેનસીઆના.

ગુણ—શક્તિ આપે છે, હોઠની ફાયદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ આંઘસ. બાળકને ૧૦ થી ૧ દરામ.

ઈ. જ્વેનસીઅન ૩૮ લા. જ્વેનસીઆનારેડીકસ.

ગુણુ—શક્તિ આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન (બુકો) નેનસીના ઝાડનાં મુળીઆં.

ઈ. નેમસીસ પાઉડર લા. પલવીસ નેંદ્રોબાઈવીર, અથવા નાઉબેરીય ને મસીસ પાઉડર કહે છે.

ગુણુ—પરસેવા પાડીને તાવ મટાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ ગરેન બાળક ને ૦ થી ૦૫ ગરેન.

ઈ. નેમીકા સારસાપરીલા લા. સારઝીરડીકસ.

ગુણુ—લોહી સુધારે છે. શક્તી આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૧૨૦ ગરેન (બુકો) એક જાતનાં ઝાડનાં મુળીઆં.

ઈ. નેલપ લા. નેલપા.

ગુણુ—ઝાડો લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન બાળકને ૨ ગરેન. એક જાતના ઝાડનાં બુકો.

૮.

ઈ. ટ્રેગેકેન્ડ લા. ટ્રેગેકેન્ડા.

ગુણુ—દરદવાળા અડખઅડા બાગોને સુંવાળા કરે છે.

મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન. બાળકને ૧ થી ૩ ગરેન.

ઈ. ટાર લા. પીકસ લીકવીડા. (ડામર.)

ગુણુ—પીસાળ લાવે છે. ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે. હુંથીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ.

ઈ. ટારટરીક એસીડ લા. એસીડમ ટારટરીકમ.

ગુણુ—ઉલટી તથા ઊછાળો નરમ પાડે છે. તરશ મટાડે છે.

મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.

ખનાવટ—કરીમ ટારટર, ઓખી અડી, એસીડ સલફ્યુરીકમ. ઉકળતું પાણી.

ઈ. ટારટ્રેટ આવ પોટાસ લા. પોટાસીટાટ્રસ.

ગુણુ—હલકો જીભાળ આવે છે. થંડક આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ ગરેનથી ૦૫ આંજિસ. બાળકને ૩ થી ૫ ગરેન.

ખનાવટ—પોટાસા સલ્ફારેશનસ પોટાસા સુપર ટારટ્રસ.-ઉકળતું પાણી.

ઈ. ટારટ્રેટ સોડા લા. સોડાટારટ્રેટા.

ગુણુ—ઝાડો તથા પેશાળ લાવે છે. મોટી ઉમરનાને એક દરામથી ૦૫ આંજિસ. બાળકને ૩ થી ૧૦ ગરેન.

ઈ. ટારટ્રેટ આવરન લા. ફેરમ ટારટ્રેટમ.

ગુણુ—શક્તિ આપે છે. પીસાળ લાવે છે. સેજ ઝાડો કબજ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૪ ગરેન. બાળકને ૧ થી ૨ ગરેન.

ઈ. ટારટરેટ ઓન્ટીમની લા. ઓન્ટીમોનાઅમ ટારટરેટમ. અને આગ-
ળ આન્ટીમોનાઈ પોટાસ ટારટરાસ કેહેતા.

ગુણુ—લોહી સુધારે છે, ભીલટી લાવે છે. પરસેષા પાડે છે. મોટી
ઉમરનાને ૬ થી ૨ ગરેન.

ખનાવટ—વીટીરીઅમ ઓન્ટીમોના. કરીમટારટર એ બંનેનું બનેછે.

છ. ટીચરઆવ ક્યુબેક્સ લા. ટીચુરાક્યુબેલી.

ગુણુ—જીનો પરનો ધાત વીગરેને ફાયદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને
૦૧ થી ૨ દરામ.

ખનાવટ—ચલુક્યાવાનો ભુકો, તથા રેકટી કાઇડ સ્પીરીટ.

પેદાસ—ચલુક્યાવાને જાવા બેટમાંથી લાવે છે.

ઈ. ટીચરઆવ કાઇનો લા. ટીચુરા કાઇનો.

ગુણુ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૦૧ થી ૨
દરામ બાળકને ૫ મીનીમ.

ખનાવટ—કાઇનોની ભુકી તથા રેકટીકાઇડ સ્પીરીટ.

પેદાસ—બીલાઅતનાં એક ઝાડ થાય છે તેનો ચુકો ચોક છે.

ઈ. ટીચરઆવ કુઇનીઆ લા. ટીચુરા કુઇનીઆ.

ગુણુ—શકતી આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૦૧ થી ૨ દરામ. બાળ-
કને ૫ થી ૮ મીનીમ.

ઈ. ટીચરઆવ ક્યુએસીઆ. લા. ટીચુરા ક્યુઆસાઇ.

ગુણુ—શકતી આપે છે હેબરેને ફાયદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને
૦૧ થી ૨ દરામ. બાળકને ૫ થી ૮ મીનીમ.

ઈ. ટીચરઆવ કેટીકુ લા. ટીચુરા કેટીકુ.

ગુણુ—ઝાડો કબજ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૦૧ થી ૨ દરામ
બાળકને ૫ મીનીમ.

ખનાવટ—કાથી ૨૧૧ આંઉસ તજનો ભુકો ૧ આંઉસ પરફ સ્પી-
રીટ ૧ પાઇટ એ બધાંને એક બંધ વાસણમાં સાત દીવસ સુધી
ભરી રાખી વારંવાર હલાવી પછી ગાળી લેઇ તેમાં એક પાઇટમાં ૨
ટલુ ઓછુ રહે તેટલું પરફ સ્પીરીટ નાખવું.

પેદાસ—કાયાને ખરના લાકડામાંથી બનાવે છે.

છ. ટીચરઆવ કેયારીડીસ લા. ટીચુરા કેયેરીડીસ.

ગુણુ—પીથાબ લાવે છે. મોટા વજનમાં આપવાથી મુરદાનો વર-
મ થઇને પીથાબ બંધ થાય છે. અને તે વખતે પીથાબ થાઅતો
બળતરા બળે છે અને તેમાં લોહી પડેછે. આ દવા સંભાળીને વાપરવી.
મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.

ખનાવટ—એક જાતની માખીઓનો ભુકો ૨ દરામ પરફ સ્પીરીટ

૧ પાઈટ, એને પણ ટીચર કેટીટુ પરમાણુ બનાવાય છે.

પેદાસ—૩મ દેસમાં ઝાડો ઉપર બીલા રંગની માંખો બેસે છે તેને સરકાનો બાફ દેખ મારીનાંખી તેમો ભુકો કરે છે, તેને કૈયારીડીસ કહે છે.

બ. ટીચરઆવ કેપસીકમ લા. ટીચુરા કેપસાઇસી.

ગુણ—હુંથીઆરી આપે છે. કોગળા કરવાના કામમાં આવે છે.

મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ બાળકને ૧ થી બે મીનીમ.

બનાવટ—મરચાં તથા રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ.

ઈ. ટીચરઆવ કેલમબા લા. ટીચુરા કેલમબા.

ગુણ—શકતી આપે છે તેમાં મુખ્ય કરીને હોજરીને શકતી આપે છે

ખોરાક પચાવે છે. મોટી ઉમરનાને બાર્થી ૨ દરામ બાળકને ૫ મીનીમ.

બનાવટ—કલમબા બૂતના ઝાડનાં મુળીઆ. તથા ૫૩૬ સ્પીરીટ.

છ. ટીચરઆવ કેસકેરીલા લા. ટીચુરા કેસકેરીલી.

ગુણ—શકતી આપે છે ખોરાક પચાવે છે. મોટી ઉમરનાને બા

થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ મીનીમ.

બનાવટ—કેસકેરીલા જાતના ઝાડની છાલ તથા ૫૩૬ સ્પીરીટ.

જ. ટીચરઆવ કેસટર લા. ટીચુરા કેસટોરોઆઇ.

ગુણ—ચમકમાં તથા ફેફરાના મરજમાં તાંણતોડ નરમ પાડે છે.

તથા હુંથીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને બા થી ૧ દરામ.

બનાવટ—૧ આંબીસ. કેસટર રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ ૧ પાઈટ એ બનેને એક બંધ વાસણમાં સાત દીવસ સુધી નાંખી વારમવાર હલાવતા રહેવું અને પછી ગાળી લેઇ તેમાં એક પાઈટ કરતાં નેટું આંધું ચાવ તેટલું રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ રેડવું.

ઘ. ટીચરઆવ કોચીનીઅલ લા. ટીચુરા કોકસાઇ.

ગુણ—જીંટાટીઆમાં તાંણતોડ નરમ પાડે છે, હુંધ લાવી ફુગાવો

નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ મીનીમ.

ઈ. ટીચરઆવ કોલચીકમ સીડસ લા. ટીચુરા કોલચીસાઇ સેમીનમ.

ગુણ—પીશાબ તથા ઝાડો લાવે છે, દીલનો ધૂપકારો નરમ પાડે છે.

મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ બાળકને ૨ થી ૩ મીનીમ.

બનાવટ—કોલચીકમના બીજ તથા ૫૩૬ સ્પીરીટ.

પેદાસ—વીલાયત દેશમાં કોલચીકમ જાતનું ઝાડ થાય છે.

ઈ. ટીચરઆવ ગ્રીનહેલેમોર લા. ટીચુરા વીરિટાઇ વાઇરિટાઇડીસ.

ગુણ—ખરાબ તાવમાં તથા ખાંસીમાં શરીરની ગરમી આંધી કરે

છે, ઝાડો લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ આ દવા

સંભાળીને વાપરવી.

ઘ. ટીચરઆવ ગોલ્ડસ લા. ટીચુરા ગોલી.

શુભ્રુ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરામ બાળકને ૩ મીનીમ.

બનાવટ—માયાં કૂળનો ભુકો, તથા પરફૂસ્પીરીટ.

ઈ. ટીચર આવ ચરિટા. ણ. ટીચુરા ચરિટા.

શુભ્રુ—શક્તી આપેછે. મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરામ. બાળકને ૨ થી ૪ મીનીમ.

બનાવટ—કરીઆતાનો ભુકો. તથા પરફૂસ્પીરીટ.

ઈ. ટીચર આવ હુંજર. ણ. ટીચુરા હુંજમેરીસ. (સુંઠનો અરક)

શુભ્રુ—પેટની બાદી તોડેછે હુશીઆરી લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૧૦ મીનીમ. બાળકને ૫ મીનીમ.

બનાવટ—સુંઠનો ભુકો તથા રેકટીફાઈડેપીરીટ.

ઈ. ટીચર આવ નેલપ ણ. ટીચુરા નેલપી.

શુભ્રુ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરામ. બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

બનાવટ—નેલપનો ભુકો તથા પરફૂસ્પીરીટ.

વેદાસ—વિભાવત દેશમાં એક જાતનો વેલોછે તેનાં મુળનાં ભુકાને નેલપ કહેછે.

ઈ. ટીચર આવટોલુ. ણ. ટીચુરાટોલુટોના.

શુભ્રુ—ખાંસીમાં બલગમ પાડી હુશીઆરી લાવેછે. સંધીવામાં બ-
હો કાયદો કરેછે. મીઠાપરમામાં તથા ઓરતને ધાત જતી હોય તો
તે બંધ કરેછે. બાહાર લગાડવાથી ચાંદાં રેડાયછે.

મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૪૦ મીનીમ.

ઈ. ટીચર આવડીજીટેલીસ. ણ. ટીચુરાડીજીટેલીસ.

શુભ્રુ—પીસાબ લાવેછે. નાના વજનમાં આપવાથી દીલના માંસના
શાકાઓને શક્તી આપેછે. ખાંસી તથા તાવનું જોર નરમ પાડેછે..
મોટા વજનમાં આપવાથી ઝેર ચડી નાડી બેસી જાયછે.

મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ. બાળકને ૧ મીનીમ.

બનાવટ.—ડીજીટેલીસ જાતનાં ઝાડના પાંદડાંનો ભુકો તથા પરફૂસ્પીરીટ.

ઈ. ટીચર આવનકસેવોમીકા. ણ. ટીચુરાનુસીસ વોમીસીસ (ઝેરીકચુરાનો
અરક) આ દવા ઝેરીછે.

શુભ્રુ—શક્તી આપેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ, મોટા
વજનમાં આપવાથી તાંબુતોડ થાયછે.

બનાવટ—ઝેરકોચલાં તથા પરફૂસ્પીરીટ.

ઈ. ટીચર આવ પરકલોરાઈડ આવ આયરન. ણ. ટીચુરા ફેરી પરકલો
રાઈડી અથવા એને ટીચરફેરાઈડ સેસફ્લકલોરાઈડ પણ કહેતા.

ગુણ—શકતી આપેછે. બાહારથી લગાડવાથી લોહી બંધ કરેછે.
મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ. બાળકને ૨ થી ૩ મીનીમ.
બનાવટ—કાનસે ધસેલો લોહાનોં ભુકો તથા પરફૂરપીરીટ.

૬. ટીચર આવબેલાડોના. લા. ટીચુરાબેલોડોની.

ગુણ—કેફ લાવેછે. હરકોઇ જાતના તાવમાં અથવા વરમમાં લોહીની ગરમી ઓછી કરેછે. ખાંધ તથા બીજા દરદોમાં પીધામાં આપાયી તથા ચામડી ઉપર લગાડવાથી પરશ્વેલો ઓછો કરેછે. દીલના દરદમાં થાડા જગનમાં આપવાથી દીલને શકતી આપેછે.

મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ. બાળકને ૧ મીનીમ.
બનાવટ—બેલાડોના જાડનાં પાંદડાંનો ભુકો. તથા પરફૂરપીરીટ પેદાસ—બેલાડોનાનું ઝૂડ કાશ્મીરદેશમાં થાયછે તે ધણુ ઝેરીછે.

૭. ટીચર આવબુકુ લા. ટીચુરાબુકુ.

ગુણ—પીસાળ લાવેછે. હોજરની શકતી આપેછે. પરશ્વેલો પાડેછે.
મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨ દરાંમ. બાળકને ૫ મીનીમ.
બનાવટ—બુકુ જાતના જાડનાં પાંદડાંનો ભુકો. તથા પરફૂરપીરીટ.

૮. ટીચર આવમર. લા. ટીચુરામીરી.

ગુણ—શકતી આપેછે. હુશીઆરી લાવેછે. ખાંસીમાં બલગમ પાડે
છે દરતાન લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ દરાંમ બાળકને ૫ મીનીમ.
બનાવટ.—હીરાબોળ. તથા રેકટીફાઇડપીરીટ.

૯. ટીચર આવમલીન.

ગુણ—જીની બલગમી ખાંસીમાં તથા હાંફણમાં આપવાથી ધણી
ફાયદો કરેછે પેટમાંનો દુખાવો નરમ પાડીને હુંધ લાવેછે.
મોટી ઉમરનાને ૧૦ દરાંમ.

૧૦. ટીચર આવ મલોસીનકોના. લા. ટીચુરાસીનકોનીફલેવી.

ગુણ—શકતી આપેછે.
મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨ દરાંમ. બાળકને ૫ મીનીમ.
બનાવટ—સીનકોનાની છાલ તથા પરફૂરપીરીટ.

૧૧. ટીચર આવ રખારેબ. લા. ટીચુરારીહાઈ.

ગુણ—હલકો જીલાળ લાવેછે હોજરની શકતી આપેછે.
મોટી ઉમરનાને હોજરની શક્તિ આપવા સાર ૧ થી ૨ દરાંમ સકત
જીલાળ લાવવા માટે ૧૦ થી ૧ આંઉસ. બાળકને જીલાળ લાવવામાટે
૧૦ દરાંમ.

બનાવટ—રેવંચીનો ભુકો. કેસર, એળકી, પરફૂરપીરીટ.

૧૨. ટીચર આવરેટની લા. ટીચુરા કેમીરીઆ.

ગુણ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરે છે.

મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરામ બાળકને ૫ મીનીમ.

ઈ. ટીચર આવ લેખનપીલ લા. ટીચુરા લાહમોનાસ. (લીબુનો અરક.)

ગુણુ—શક્તિ આપે છે. બાદી તોડે છે. હુંશીઆરી લાવે છે.

મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરામ. બાળકને ૫ મીનીમ.

બનાવટ—લીબુનું પાણી તથા પૅક્ટ્રીરીટ.

ઈ. ટીચર આવ લોખીલીઆ લા. ટીચુરાલોખીલાહ.

ગુણુ—તાણુ તોડ નરમ પાડે છે, બલગમ પાડે છે. પરસેવા પાડે

છે, ઉલટી લાવે છે મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ.

બનાવટ—લોખીલાઆ જાતના ગ્રાડનાં બુકો તથા પૅક્ટ્રીરીટ.

ઈ. ટીચર આવ વેલેરીઅન લા. ટીચુરાવેલેરીઅની.

ગુણુ—અમકમાં તથા ફેફસાના મરજીમાં તાણુ તોડ નરમ પાડે છે

અને હુંશીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરામ, બાળ-

કને ૫ મીનીમ.

બનાવટ—વેલેરીઅન જાતના ગ્રાડનાં મુળોનો બુકો તથા પૅક્ટ્રીરીટ.

ઈ. ટીચર આવ મ્કુહલ લા. ટીચુરાસીલા. (નંગલી કાંદાનો અરક.)

ગુણુ—પીસાબ લાવે છે, ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે અને ખાંસીને

ફાયદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ, બાળકને ૧ થી

૨ મીનીમ.

બનાવટ—નંગલી કાંદો તથા પૅક્ટ્રીરીટ.

ઈ. ટીચર આવ મ્કેમોનીઅમ લા. ટીચુરામ્કેમોનાઈ.

ગુણુ—તાણુ, તોડ, નરમ પાડે છે બલગમ પાડે છે, બિંધ તથા કેફ

લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ.

ઈ. ટીચર આવસ્ટીલ. (લોહના કાટનો અરક) (જ્યુઓ ટીચર આવ

પરલોકરાઈડ આવ આવરન.)

ઈ. ટીચર આવ સમબુલ લા. ટીચુરા સમબુલ.

ગુણુ—તાણુ તોડ નરમ પાડે છે, ખાંસી તથા હાંફાણુ નરમ પાડે

છે, હુંશીઆરી લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ, બા-

ળકને ૨ મીનીમ.

બનાવટ—સમબુલ જાતના ગ્રાડનાં મુળોનાં બુકો તથા પૅક્ટ્રીરીટ

ઈ. ટીચર આવ સરપેનટરી લા. ટીચુરા સરપેનટરાઈ.

ગુણુ—શક્તિ આપે છે, હુંશીઆરી લાવે છે, પરસેવા પાડે છે,

મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરામ બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

બનાવટ—સરપેનટરી જાતના ગ્રાડનાં મુળોનાં બુકો તથા પૅક્ટ્રીરીટ.

ઈ. ઈચર આવસીનેમોન લા. ઈચુરાસીનેમામાહ. (તજનો અરક.)

ગુણુ—ચુંકો નરમ પાડે છે, હુંશીઆરી લાવે છે, દસ્તાન વધારે છે.
મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરામ. બાળકને ૫ મીનીમ.

બનાવટ—તજનો બુકો, તથા પશ્કરપીરીટ.

પેદાસ—તજને કારકોલાદી દશમાંથી લાવે છે.

ઈ. ઈચર આવ સીમીસીક્યુ ગા રેસીમાસા, લા. ઈચુરાસીમીસીક્યુમી-રેસીમાસી.

ગુણુ—સંધીવામાં પીધામાં તથા લગાડવાના કામમાં આવે છે.

મોટી ઉમરનાને ૦૦ દરામ.

ઈ. ઈચર આવ સેના લા. ઈચુરા શેના (સોનામખીનો અરક)

ગુણુ—ઝાડો લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧થી ૪ દરામ, બાળકને ૧૦થી ૨૦ મીનીમ.

બનાવટ—સુનામખીનાં પાંદડાં, અજમા, એળકી, બેદાણા, પશ્કરપીરીટ.

ઈ. ઈચર આવ સેનીગા, લા. ઈચુરા સેનીગી.

ગુણુ—પીશાબ તથા ઉલટી લાવે છે, બલગમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ મીનીમ.

બનાવટ—સેનીગા જાતના ઝાડનો બુકો તથા પશ્કરપીરીટ.

ઈ. ઈચર આવ સેફ્રેન લા. ઈચુરા ફ્રોસાહ.

ગુણુ—શેજ હુંશીઆરી લાવે છે. તાણુ, તોડ નરમ પાડે છે.

મોટી ઉમરનાને ૧થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

બનાવટ—કેસર તથા પશ્કરપીરીટ.

ઈ. ઈચર આવ સેવીન લા. ઈચુરા સેઆહના

ગુણુ—કરમ પાડે છે પરસેવા પાડે છે દસ્તાન લાવે છે મોટી ઉમરનાને

૧૦ થી ૬૦ મીનીમ

ઈ. ઈચર આવ હાહઓ સાએમસ લા. ઈચુરા હાહઓ સાએમાહ

ગુણુ—ઊંધ લાવે છે કુખાવો નરમ પાડે છે.

મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૧ દરામ બાળકને ૨થી ૩ મીનીમ

બનાવટ—(ખુરસાંણી અજમાના પાંદડાંનો બુકો તથા પશ્કરપીરીટ

પેદાસ—ખુરસાંણી અજમાને સીયામ દેશથી લાવે છે.

ઈ. ઈચર આવ હેનખેન (જુઓ ઈચર આવ હાહઓ સાએમસ)

ઈ. ઈચર આવ હેમલોક લા. ઈચુરા કોનાઈ

ગુણુ—ઊંધ આવે છે. કેફ લાવે છે. તાણુ તોડ નરમ પાડે છે.

મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ મીનીમ બાળકને ૨ થી ૩ મીનીમ.
બનાવટ—હેમલોક જાતના ઝાડનાફળ તથા પશુસ્પીરીટ.

૪. ટીચર આવ હોપ લા. ટીચુરા લ્યુપુલાઈ.
ગુણ—ચકતી આવેછે, કેફ લાવેછે, ઉછાળો નરમ પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૨ દરમિયાન બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.
બનાવટ—હોપસ તથા પશુસ્પીરીટ.

૫. ટીચર આવ અરગટ લા. ટીચુરા અરગોટી.
ગુણ—બાળકનો જનમ આપતી વેળા આપવાથી ગરબસ્થાનના માંસના સાકાઓ ખેંચાઈને બાળક સહેલથી જનમેછે વીણ લાવેછે અધુરે હાડે જોકે પડવાથી અથવા બીજા કોઈ કારણથી દસ્તાન અથવા સોહી થાયું જનુ હોય તો તે જંખ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ મીનીમ.

૬. ટીચર આવ આરનીકા લા. ટીચુરા આરનાઈકી.
ગુણ—હુચિયારી લાવેછે, પરસેવો પાડેછે, બેસુધ કરેછે. ધણું કરીને બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવેછે, કુધ વાગવાથી તે ટેકાણે સોહી એકદુ ઘઈ આંચું હોય અને કાળો ડાઘ પડ્યો હોય તો તે ઉપર લગાડવાથી ઘણો ફાયદો કરેછે. સોહી બીખી નામેછે. મોટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૨ દરમિયાન.

બનાવટ—અરનીકા જાતનાઝાડનાં મુળીઆં તથા રેકટીફાઈડસ્પીરીટ

૭. ટીચર આવ આઈઓડાઇન લા. ટીચુરા આઈઓડાઈ.
ગુણ—સોહી મુધારેછે તાવ તથા ચાંમડીના દરદોમાં પીંધામાં આપવામાં આવેછે. મુન્ડેલા બાગો તથા ગાંઠો ઉપર લગાડવાથી ફાયદો કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ.

બનાવટ—આઈઓડાઇન ૪ દરમિયાન પોટાસા આઈઓડાઇડ ૧ દરમિયાન રેકટીફાઈડ સ્પીરીટ ૧ પાઈન્ટ.

૮. ટીચર આવ ઇનડીયનહેમ્પ.લા. ટીચુરા કેનેબીસઇનડીકા(બાંગનોઅરક)
ગુણ—ખુશ હૃદય લાવેછે, દુખાવો નરમ પાડેછે, આંચકી તથા બીજા દરદોમાં તાંબુતોડ નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ બાળકને ૧ મીનીમ.
બનાવટ—બાંગનો રાંધે તથા પશુસ્પીરીટ.

૯. ટીચર આવ એકોનાઈટ લા. ટીચુરા એકોનાઈટી.
ગુણ—હર કોઈ જાતના તાવમાં અથવા વરમમાં સોહીની ગરમી ઓછી કરેછે કેફ લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ મીનીમ બાળકને ૦૫ થી ૧ મીનીમ આ દવા ઝેરી છે.

ખનાવટ—એકોનાઈટ જાતના ઝાડનાં મુળીઆનો બુકો તથા રેકટી ફાઇડસ્પીરીટ.

૪. ટીચર આવ એસોટ્ર લા. ટીચુરા એસોટ્ર.

ગુણ—ઝાડો લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરંમ.
ખનાવટ—સીકોતરી એળીઓ ૦૧ આંદિસ, જેડીમધનો સીરો ૧૧૧
આંદિસ. પૂફસ્પીરીટ એ બધાંને ૧૫ આંદિસ સ્પીરીટમાં નાખી એક
બંધ વાસણમાં સાતદિવસ સુધી બરી રાખી વારમવાર હલાવતા જવું
અને પછી ગાળી એક પાઇન્ટમાં ઓછું રહે તેટલું અંદર પૂફસ્પીરીટ
નાખી બાટલીમાં બરી રાખવું.

૫. ટીચર આવ એસોટ્ર આવ આવરન લા. ટીચુરા ફેરી એસોટ્રીટીસ.
ગુણ—ચકતી આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૩૦ મીનીમ.

૬. ટીચર આવ એસોટ્રીટા લા. ટીચુરા એસોટ્રીટા (વધારણીનો અરક)
ગુણ—ચમક તથા બીજા દરદોમાં તાંણ, તોડ, નરમ પાડે છે.
હુશિયારો લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૦૧ થી ૧ દરંમ.

ખનાવટ—વધારણી ૨૧ આંદિસ તથા પફસ્પીરીટ. વધારણીને ૧૫
આંદિસ સ્પીરીટમાં નાખી એક બંધ વાસણમાં સાતદિવસ સુધી બરી
રાખી વારમવાર હલાવતા જવું. પછી કાઢી ગળી તેમાં એક પાઇન્ટ
કરતા જેટલું ઓછું રહે તેટલું સ્પીરીટ નાખવું.

પેદાસ—વધારણી ફરોસદિયમાં એકઝાડ યાવે છે તેના મુળીયામાંથી કાઢે છે.

૭. ટીચર આવ ઓપીઅંમ લા. ટીચુરા ઓપાઈ. (અફીણનો અરક) એને
લાડેનંમ પણ કહે છે.

ગુણ—બંધ લાવે છે. ઝાડો બંધ કરે છે. કુખાવો નરમ પાડે છે. મોટી
ઉમરનાને ૫ થી ૪૦ મીનીમ. બાળકને ૦૧ થી ૧ મીનીમ.

ખનાવટ—અફીણ ૧૧ આંદિસ તથા પફસ્પીરીટ ૧ પાઇન્ટ એ બં-
નેને સાત દિવસ સુધી એક બંધ વાસણમાં બરી રાખી પછી ગળી
સહ તેમાં એક પાઇન્ટ કરતાં જેટલું ઓછું થાય તેટલું સ્પીરીટ નાખવું
૧૫ મીનીમ લોડનંમમાં ૧ ગરેન અફીણ આવે છે.

૮. ટીચર આવ ઓરેન્જ પીલ લા. ટીચુરા ઓરેનસાઈ (બીજુની જા-
લનો અરક)

ગુણ—ખોરાક પચાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરંમ બાળકને
૫ થી ૧૦ મીનીમ બીજુની જાલ તથા પફસ્પીરીટ.

૯. ટેનીક એસીડ લા. એસીડંમ ટેનીકંમ.

ગુણ—ઝાડો તથા સોહી બંધ કરે છે. કોગળાના કામમાં તથા આં-
ખમાં ટીપાં નાખવાના કામમાં આવે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન

ખનાવટ—માંઆફીણનો બુકો તથા ધયર.

૧૧. ટેનેડ આપ બીસમમ ભા. બીસમમી ટેનેસ,

ગુણ—આડો તથા મરડાને કાપદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૪૦ ગરેન બાળકને ૧ થી ૨ ગરેન,

૧૨. ડરાઇડ કારબોનટ આપ સોડા ભા. સોડા કારબોનસ એકસીકેટા.
ગુણ—હોઝરીમાંને ખટાસ લોડે છે, પીચાખ બાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ ગરેન,

૧૩. ક્રોઇડ સલફેટ આપ આમરન ભા. ફેરીસલફસ એકસીકેટા.
ગુણ—ચકતી આપે છે. તાવ મટાડે છે, કરમ પાડે છે, દરતાન બાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૩ ગરેન (સોડાની બનાવટ)

૧૪. ડાઇપ્લોસટીન પાઉડર.
ગુણ—ખોરાક પચાવે છે, ઉછાળો નરૂંમ પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ ગરેન

૧૫. ડાઇપ્લુટડ નાઇટ્રીક એસીડ ભા. એસીડમ નાઇટ્રીકમ ડાઇપ્લુટમ.
(સુરાખારનો નરસ કરેલો તેજબબ)

ગુણ—ચકતી આપે છે, આડો, મોહી, તથા પરસેવા બંધ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ બાળકને ૨ મીનીમ.

બનાવટ—એસીડ નાઇટ્રીક ૧ આંદિસ પાણી ૪ આંદિસ.

૧૬. ડાઇપ્લુટડ નાઇટ્રો મ્યુરીઆટીક એસીડ (ગુઓ ડાઇપ્લુટડ નાઇટ્રો હાઇડ્રો ક્લોરીક એસીડ)

બનાવટ—એસીડ નાઇટ્રીક ૩ આંદિસ, એસીડ હેડ્રોકલોરીક ૪ આંદિસ પાણી ૨૫ આંદિસ.

૧૭. ડાઇપ્લુટડ નાઇટ્રો હાઇડ્રોકલોરીક એસીડ ભા. એસીડમ નાઇટ્રો હાઇડ્રોકલોરીકમ ડાઇપ્લુટમ.

ગુણ—ચકતી આપે છે, ચંદ્રક આપે છે, લોહી સુધારે છે, આડો, લોહી તથા પરસેવા બંધ કરે છે, કલેબના દરદમાં ઘણો ફાયદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ, બાળકને ૨ મીનીમ.

૧૮. ડાઇપ્લુટડ ફોસફોરીક એસીડ ભા. એસીડમ ફોસફોરીકમ, ડાઇપ્લુટમ.

ગુણ—ચકતી આપે છે, તરસ ઘટાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ.

બનાવટ—ફોસફોરસ, સુરાખારનો તેજબબ, નંતરમાં કાંદેલુ ખાણી.

૧૯. ડાઇપ્લુટડ સલ્ફ્યુરીક એસીડ ભા. એસીડમ સલ્ફ્યુરીકમ ડાઇપ્લુટમ (ગંધકનો નરમ કરેલો તેજબબ.)

ગુણ—ચકતી આપે છે, પરસેવા ઓછો કરે છે, આડો તથા લોહી બંધ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૩૦ મીનીમ બાળકને ૨ મીનીમ.

બનાવટ—એસીડ સલ્ફ્યુરીક ૧ આંદિસ પાણી ૧૧ આંદિસ.

ડાઇલ્યુટડ સોલ્યુશન આવ સબ એસાઇટ આવ લેડ લા. લાઇકર પ-
લેમબાઈ સબ એસાઇટીસ ડાઇલ્યુટસ.

ગુણ—સોનવાળા અથવા દરદાળા કામ ઉપર મુકવાથી કાપકો કરે છે.

ઈ. ડાઇલ્યુટડ હાઇદ્રો કલોરીક એસાઇડ લા. એસાઇડમ હાઇદ્રો કલોરીકમ
ડાઇલ્યુટમ.

ગુણ—થંડક આપે છે, શકતી આપે છે, ગ્રાડો બંધ કરે છે, મોઝા
કરવાના કામમાં આવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ બા-
ળકને ૨ મીનીમ.

ઈ. ડાઇલ્યુટડ હાઇદ્રો સાએબીક એસાઇડ લા. એસાઇડમ હાઇદ્રો સા-
એબીકમ-ડાઇલ્યુટમ એને આગળ પરસીક આસાઇડ કહેતા હતા.

ગુણ—ઉલટી, ઉછાળો, મેટની બાદી, ચુકો તથા તોણનોડ ગરમ પાડે
છે ઉરાંટીઆમાં આપવાથી કાપકો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬
મીનીમ બાળકને ૧ થી ૪ મીનીમ (ઝેરી છે)

બનાવટ—વાલોપ્રસાએટ આવ પોટાસ ૧૮ દરામ એસાઇડ સલ્ફ્યુરીક
૧ આંઉસ પાણી ૩૦ આંઉસ.

ઈ. ડાઇલ્યુટડ એસાઇટીક એસાઇડ લા. એસાઇડમ એસાઇટીકમ ડાઇલ્યુટમ.

ગુણ—થંડક આપે છે, તરસ મટાડે છે. મોટી ઉમરનાને લાથી ૨ દરામ
બાળકને ૩ થી ૫ મીનીમ.

બનાવટ—એસાઇટીક એસાઇડ ૧ પાઇનટ પાણી ૭ પાઇનટ.

ઈ. ડીક્રોસેન આવ ડલકેમરા લા. ડીક્રોટમ ડલકેમારી.

ગુણ—લોહી સુધારે છે, શકતી આપે છે, પરસેવા તથા પીશબ
લાવે છે મોટી ઉમરનાને ૧થી ૨ આંઉસ બાળકને ૧ દરામ.

બનાવટ—ડલકામેરા ૧ આંઉસ પાણી ૩૦ આંઉસ એ બંનેને એક
વાસણમાં ધાતી ૨૦ આંઉસ બાકી રહે તાંબુથી ઉકાળવું પછી ગાળાવેલું.

ઈ. ડીક્રોસેન આવ ડેન્ડીલીઅન લા. ડીક્રોટમ ડેન્ડેસેસાઇડ.

ગુણ—લોહી સુધારે છે, પીશબ તથા હલકો ગ્રાડો લાવે છે મોટી
ઉમરનાને ૨ થી ૪ આંઉસ બાળકને ૧થી ૨ દરામ.

ઈ. ડીક્રોસેન આવ પેરીરા લા. ડીક્રોટમ પેરીઆઇરી.

ગુણ—શકતી આપે છે, તથા સેજ પ્રીશબ તથા ગ્રાડો લાવે છે.
મોટી ઉમરનાને ૧થી ૨ આંઉસ બાળકને ૧થી ૨ દરામ.

બનાવટ—પેરીરા બતના ગ્રાડના મુળીઆ ૧૧ આંઉસ તથા ઉક-
વતુ પાણી ૧ પાઇનટ તે બંનેને એક બંધ વાસણમાં બાખી ૧૫ મી-
નિટસુધી ઉકાળવું.

ઈ. ડીક્રોસેન આવ પેપીઝ લા. ડીક્રોટમ પેપેરીસ (અસંખસના પોચનો ઉકાળો).

ગુણ—કેડ લાવે છે ગરમ પાણીમાં નાખી સેક કરવાના તથા ચખ્ખ

કરીને બાહરના કામમાં આવેછે. અફીણના પોશના ફીડવાં તથા ઉ-
કળતુ પાણી.

બનાવટ—અફીણના પોશના ફીડવા ૨ આંદિસ પાણી ૧૧પાઇન્ટ
એ બનેને ૧૦ મીનીટ સુધી ઉકાળી ગાળી લેવું તેમાં એક પાઇન્ટ
કરતાં એક ધાય તેટલું ઉનું પાણી નાખવું.

ઈ. ડીકોક્સેન આવ પોમગ્રેનેટ લા. ડીકોક્ટમ ગ્રેનેટાઇરડીશીસ.
ગુણ—કરમ પાડેછે, ઝાડો કમળ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી
૨ આંદિસ બાળકને ૦૫ થી ૧ દરામ.

ઈ. ડીકોક્સેન આવ બુમ લા. ડીકોક્ટમ ઝેકપેરાઈ.
ગુણ—પીશાબ લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ આંદિસ બાળકને
૧ થી ૨ દરામ.

ઈ. ડીકોક્સેન આવ બારલી લા. ડીકોક્ટમ હારડીઆઇ(નવનો ઉકાળો)
ગુણ—ચાંદા ઉપર કાપદો કરેછે. પાણીને બદલે ગમે તેટલું પી-
ધામાં આવે છે.

બનાવટ—નવ ૨ આંદિસ પાણી ૬૦ આંદિસ. પહેલાં ટાટાપાણીથી
નવ સાફ કરી પછી તેઓ ઉપર ૫ આંદિસ પાણી રેડી થોડીવાર સુલા
ઉપર ઉકાળી પછી તે પાણી નાખી દઈ બાકીનું પાણી નવમાં રેડી
ઉકાળતાં ૪૦ આંદિસ રહે એટલે ગાળી લેવું.

ઈ. ડીકોક્સેન આવ યલોશીનકોના લા. ડીકોક્ટમ સીનકોની ક્સેવી.
ગુણ—શકતી આપેછે, તાવ મટાડે છે, ઝાડો કમળ કરેછે. મોટી
ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંદિસ બાળકને ૧ દરામ.

બનાવટ—સીનકોનાના છોડીઆ ૧૧ આંદિસ ઉકળતુ પાણી ૧ પા-
ઇન્ટ એ બનેને એક માટીના ઢાંકણાવાળા વાસણમાં નાખી તેને ૧૦
મીનીટ સુધી ધીમી આંચે ઉકાળવું એને પછી ઉતારી ગાળી તેમાં એક
પાઇન્ટ કરતાં એક ધાય તેટલું ગરમ પાણી નાખવું.

ઈ. ડીકોક્સેન આવ લોગ, ઉડ લા. ડીકોક્ટમ હીમટોકસીલી (પતંગના લા
કડાનો ઉકાળો)
ગુણ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંદિસ
બાળકને ૧ દરામ.

ઈ. ડીકોક્સેન આવ સારસાપરિલા લા. ડીકોક્ટમ સારઝી.
ગુણ—લોહી સુધારે છે, તથા શકતી આપે છે, ગુના ટાંકીના દ-
રદને તથા આંમડીના રોગને કાપદો કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦
આંદિસ બાળકને ૨ થી ૪ દરામ.

બનાવટ—સારસાપરિલા ૨૫ આંદિસ ને ૨૦ આંદિસ અફીમાં ૧
કલાક પલાળી રાખી પછી ૧૦ મીનીટ સુધી ધીમી આંચે ઉકાળી
ગાળી લેવું.

- ઈ. ડીકોક્સેન આવ આપસ લેડમોસ લા. ડીકોક્સેન સંત્રિરી.
ગુણુ—ગળામાં પડેલાં આંદાં ઉપર ફાયદો કરે છે. શકતી આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ આંદિસ આળકને ૧ થી ૪ દરામ.
- ઈ. ડીકોક્સેન આવ એલમબારક લા. ડીકોક્સેન અલમી.
ગુણુ—ગળાનાં આંદાંને ફાયદો કરે છે. શકતી આપે છે, પીશાબ બાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ આંદિસ આળકને ૨ દરામ.
ખનાવટ—એલમાની ધુદેલી તાજી છાલ ૪ આંદિસ પાણી ૮૦ આંદિસ એ બંનેને વાંસણમાં ધાલી ઉકાળી ૪૦ આંદિસ રહે તારે ગાળી લેવું.
- ઈ. ડીકોક્સેન આવ ઓકબારક લા. ડીકોક્સેન કુએરકસ.
ગુણુ—ઝાડો કપલ કરે છે, શકતી આપે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ આંદિસ, આળકને ૧ થી ૨ દરામ.
- ઈ. ડીજીટેલીન લા. ડીજીટેલીનમ.
ગુણુ—દીલ તથા ગ્રભરથાનોના કેટલાએક દરદાને ફાયદો કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૬ થી ૬૦ ગરેન (ઝેરી છે)
- ઈ. ડીજીટેલીસ બીફ-લા. ડીજીટેલીસ ફ્રાલીઆ.
ગુણુ—પીશાબ બાવે છે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૦.૫ થી ૧.૫ ગરેન દવા સંભાળીને વાપરવી.
ખનાવટ—ડીજીટેલીસ જાતના ઝાડનાં પાંદડાં.
- ઈ. ડીલફરટ-લા. એનીડાઈ ફુકટસ (સુવા)
ગુણુ—પેટની બાદી તોડે છે, હુશિયારી બાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.
- ઈ. ડીલવાટર-લા. આકવાએનીયી (સુવાનું પાણી)
ગુણુ—અછરણ તથા પેટની બાદી તોડે છે, પેટમાંનો દુઆવો નરમ પાડે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંદિસ. આળકને ૧ થી ૨ દરામ.
ખનાવટ—સુવાનું તેલ ૧ દરામ, મેગનેસીઆ કારબોનાસ ૩ દરામ, પાણી ૬૦ આંદિસ પેટેમાં તેલ તથા મેગનેસીઆને ખરલમાં મીલાવી પછી પાણી હળવે હળવે મળવવું.
- ઈ. ડેનડીલીઅનરટ-લા. ટેરેકસેસાઈ ટેડીકસ.
ગુણુ—સોહી સુખરે છે, ઝાડો તથા પીશાબ બાવે છે. ડેનડેલીઅન જાતના ઝાડના મુળીઆં.

ન

- ઈ. નકસવોમીકા-લા. નકસવોમીકા (ઝેરીકચુરો)
ગુણુ—શકતી આપે છે, કેફ બાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૦.૫ થી ૩ ગરેન.
- ઈ. નટમેગ-લા. મીરીસ્ટીકા (જલધરૂળ)

ગુણુ—પેટમાંની બાદી લોડે, હુંબિયારી બાવે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

ઈ. નાઇટ્રાઇટ આવ એમાઇલ.

ગુણુ—હાંડે તથા રીલનું કેટલાએક દરદોમાં સુંધાડવામાં આવે છે, કેહ બાવે, અને કુખાવો મટાડે, (દવા સંભાળીને વાપરવી)

ઈ. નાઇટ્રીક એસીડ-લા. એસીડન નાઇટ્રીકમ (સુરોખારનો જલદ તેજા)

ગુણુ—ખાંડ કરી બાહારથી કસ્ટીક લખલ લગાડવાના કામમાં આવે છે.

ઈ. નાઇટ્રેટ આવ પોટાશ લા. પોટાશ નાઇટ્રેટ (સુરોખાર)

ગુણુ—પીશાબ તથા પરસેવો બાવે, તાવ તથા ખાસીને કાપદો કરે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન ખાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.

ઈ. નાઇટ્રેટ આવ લેડ લા. પદ્મમખાઈ નાઇટ્રેટ.

ગુણુ—પાણીમાં એળી ખરાબ અથવા ગંધકી વાળી જગોમાં ઢાંટવામાં આવે છે.

ઈ. નાઇટ્રેટ આવ સોડમ લા. આરજેનટી નાઇટ્રેટ (કાળીખાર)

ગુણુ—ખાંડ કરી બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવે, કોઈ વખત લાંબા દહાડાનો ઝાડો કબજ કરવા, શકતી આપવા, તથા તાંબુતોડ નરમ પાડવામાં, ખાધમાં અપાયે. ઉધાડુ રાખવાથી તે બગડી જાય છે વારંતે સીસી ઉપર બહુ કાગળ વીટાળી રાખ્યું મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧ ગરેન, દવા સંભાળીને વાપરવી.

• બનાઈટ-૩૫ તથા સુરોખારનો જલદ તેજા તથા ઉકળતુ પાણી.

ઈ. નાઇટ્રેટ આવ સોડા લા. સોડા નાઇટ્રેટ.

ગુણુ—પીશાબ બાવે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.

ઈ. નાઇટ્રો હાઇદ્રો ક્લોરીક આસીડ લા. એસીડન નાઇટ્રો હાઇદ્રો ક્લોરીકમ.

ગુણુ—શકતી આવે, લોહી મુધારે, ઝાડો કબજ કરે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨૦ મીનીમ.

૫

ઈ. ખુરીફાઇડ એનીમલ ચારકોલ લા. કાર્બો એન્થ્રેસીસ ખુરીફાઇડ (જાતવરના હાડકાંની બાળેલો કોપલો)

ગુણુ—ખોરાક પચાવે છે, આગરવાને કાપદો કરે, કેટલીક ઝેરી દવાઓ જેવી કે સ્ટ્રીકીનીઆ, એકોનાઇટાઇન, મોરફીઆ વીગરેના ઝરને ઉતારવાના કામમાં આવે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ ગરેન.

ઈ. ખુરીફાઇડ ઓક્સ બાઇલ લા. ફેલ બાઈબીન ખુરીફાઇડ (બળદના

કલેજમાનુ પીત)

ગુણુ—આડાનો રંગ બદલાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨થી ૧૦ ગરેન.

ઈ. પરકલોરાઈડ આવ મરકયુરી અથવા આઈકલોરાઈડ આવ મરકયુરી
ભા. હાઈદ્રાર્જુરાઈ પરકલોરીડ અથવા હાઈદ્રાર્જુરાઈ આઈક-
લોરીડ (રસકપુર)

ગુણુ—લોહી સુધારે છે, આંદીના દરદમાં ધણો કાયદો કરેછે. મોટી
ઉમરનાને ૨ થી ૬ ગરેન (આ દવા સંભાળીને વાપરવી)

ઈ. પરમેનગેનેટ આવ પોટાસ ભા. પોટાસી પરમેનગેનેસ.

ગુણુ—પાણીમાં ભળી કોગળા કરવાના અથવા ધાતમાં સ્ત્રીયકારી
દાખલ મારવાના કામમાં આવેછે. તેમજ નકારી તથા ગલ્લીઓ દવા
ફર કરવાના કામમાં પણ આવેછે.

ઈ. પ્રીપેરડ ચોક ભા. કરીટાપ્રીપેરેટા (ચોખોચાક)

ગુણુ—આડો કમજ કરેછે, હોઝરીમાંનો ખરાસ તોડેછે. મોટી ઉમ-
રનાને ૧૦થી ૧૦ ગરેન બાળકને ૧થી ૩ ગરેન.

ઈ. પ્રીપેરડ મ્યોરેક્સ ભા. મ્યોરેક્સ પ્રીપેરેટસ.

ગુણુ—તાંણુતોડ નરમ પાડેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, હુંશિયારી
લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન.

ઈ. પ્રેન ભા. પ્રેનમ (આણ)

ગુણુ—સેજ આડો લાવેછે, થંડક આવેછે. મોટી ઉમરનાને ગમેતટલું.

ઈ. પ્રુક્સ્પીરીટ ભા. રપીરીટસ ટેન્યુઈઆર.

ગુણુ—નાના વજનમાં હુંશિયારી લાવે છે, મોટા વજનમાં કેક લાવે
છે. મોટી ઉમરનાને ૧થી ૪ દરામ (શુધ કરેલા ઘર)

ઈ. પેરેરાઈટ ભા. પેરીરીડાઈડસ.

ગુણુ—સેજ આડો તથા પીથાબ લાવેછે, શકતી આવેછે. મોટી
ઉમરનાને ૩૦ થી ૬૦ ગરેન. પેરેરા બતના આડના મુળીઆં.

ઈ. પ્રેસીપીટેડ કાર્બોનેટ આવ લાઇમ ભા. કેલ્સીસ કાર્બોનેસ પ્રી-
સીપીટેટા.

ગુણુ—હોઝરીમાંનો ખરાસ તોડેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦થી ૬૦ ગરેન.

ઈ. પ્રેસીપીટેડ સલ્ફર ભા. સલ્ફર પ્રીસીપીટેટમ.

ગુણુ—લોહી સુધારેછે, પરસેવા પાડેછે, આડો લાવેછે. મોટી ઉમર-
નાને ૨૦ થી ૬૦ ગરેન બાળકને ૨ ગરેન.

બનાવટ—ગંધકના ફલ, કળીચુનો, પાણી.

ઈ. પલ્મરસપીલ (ગુઓ કમપાઉન્ડપીલ આવ સલ્ફોરાઈડ આવ
મરકયુરી)

ઈ. પાહમિ-ટો, પાહમિ-ટા. (કપૂરમીની)

ગુણુ—પેટની બાદી તોડેછે, ફુંચિયારી લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.

ઈ. પાહમિ-ટોવાટર ભા. એકવા પાહમિ-ટી (કપૂરમીનીનું પાણી)

ગુણુ—પેટની બાદી તોડેછે, ફુંચિયારી લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ આંદિસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.

ઈ. પીલ આવ કારમેનેટ આવ આયરન ભા. પીલુલાફેરી કારમેનેટીસ.

ગુણુ—શકતી આપેછે, લોહીમાંના રાતા દાણાઓવાળો ભાગ વધારે છે, દરનાં લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

ઈ. પીત આવ કુહનીઆ ભા. પીલુલા. કુઆધનાઈ.

ગુણુ—શકતી આપેછે, તાવ મટાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન.

ઈ. પીત આવ કોલોસીયએન્ડ હાઇપોસાએમસ ભા. પીલુલા, કોલોસી-થી ડીસ એટ હાઇપોસાએમાઈ.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ઈ. પીત આવ બારમેડોઝ એલોઝ ભા. પીલુલા એલોઝ બારમેડોઝસીસ.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

બનાવટ—એળીઓ ૨ આંદિસ, કઠણસાષ્ટ્ર ૧ આંદિસ, કેરેવેનુંતેલ ૧ દરામ, ગુલકંદ ૧ આંદિસ એ બધાને સાથે ખરલમાં એકરસ થાય ત્યાંસુધી ખુબ ફટવાં.

ઈ. પીત આવ લેડ એન્ડઓપીઅમ ભા. પીલુલા પ્લમબાઇકમઓપીઓ

ગુણુ—ઝાડો કબજ કરેછે, કેફ લાવેછે, પરસેવો પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૫ ગરેન.

બનાવટ—એસોટેટ આવ લીડ ૩૬ ગરેન, અફીણ ૧ ગરેન, ગુલકંદ ૬ ગરેન એ બધાને ખરલમાં ખુબ બારીક વાટી એકરસ કરવાં.

ઈ. પીત આવ સોફોટ્રીન ભા. પીલુલા એલોઝ સોફોટ્રીના.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

બનાવટ—સોફોટ્રીઓ ૨ આંદિસ, કઠણસાષ્ટ્ર ૧ આંદિસ, બાયફેનુંતેલ ૧ દરામ, ગુલકંદ ૧ આંદિસ એ બધાને ખુબ એકરસ થાય ત્યાંસુધી ખરલમાં ફટવાં.

ઈ. પીત આવ આઇઓડાઇડ આવ આયરન ભા. પીલુલાફેરી આ-ઇઓડાઇડી.

ગુણુ—સોહી મુધારેછે, શકતી આપેછે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૮ ગરેન

ઈ. પીલ આવ એપીકાકયુંઆના ઉવીર્કકઇલ ભા. પીલુલા ઇપીકાકયુ-

આના કમસીલા.

ગુણ—આંસીમાં ફાયદો કરી બુલગમ પાડે છે, પરસેવા પાડે છે. મોઠી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ખનાવટ—કમપાઉન્ડપલવીસ એપીકાક ૩ આંઉસ, જંગલી કાંદાનો ભુકો ૧ આંઉસ આમોનીઆકમ ૧ આંઉસ, ટરીકલ, ઉપલી ચીળને ટરીકલની સાથે ખરલમાં એક રસ લોદો યાવ ત્યાંસુધી કુટવું.

ધ. પીલ આવ એલોઝ એન્ડમર લા. પીલુલાએલોઝ એટમીરી.

ગુણ—ઝાડો તથા દસતાંન સારીપેઠે લાવે છે, ચમક તથા બીભ દરદોમાં તાંબુતોડ નરમ પાડે છે. મોઠી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ખનાવટ—૩ આરબનોભુકો, સીકોતરી એજાઓ, હીરાબાળ, પેપરમીટનુંતેલ

ધ. પીલ આવ એલોઝ એન્ડઆયરન લા. પીલુલા એલોઝ એટકેરી

ગુણ—ઝાડો લાવે છે, લોહીમાના રાતાદાણાઓમાંનો ભાગ વધારે છે, દસતાંન સાફ લાવે છે. મોઠી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ખનાવટ—સલફેટ આવ આવરન (ગજવેલનો ભુકો) ૧૧ આંઉસ, એજાઓ ૨ આંઉસ, કમપાઉન્ડ સીનામોમપાઉડર (તજનો મેળવેલભુકો) ૩ આંઉસ, ગુલકુંદ ૪ આંઉસ પેહેલાં ઉપલી ચીળને ખરલમાં ખુબ મેળવી પછી અંદરે ગુલકુંદ નાખતા જવું અને એકરસ મેળવવું.

ધ. પીલ આવ એલોઝએન્ડ એસેકેટીડા લા. પીલુલા એલોઝએટ એસેકેટીડી ગુણ—ઝાડો લાવે છે, ચમકમાં ફાયદો કરે છે. મોઠી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ખનાવટ—સીકોતરીએજાઓ, વધારણી, કકણસામુ, તથા ગુલકુંદ દરેક એક એક આંઉસ લેઈ બધાંને એકઠાં ખરલમાં ખુબવાટ્યાં.

ધ. પેનકીએટીક હમલઝન.

ગુણ—ખોરાક પચાવે છે, શક્તી આપે છે, ખદના રોગને ફાયદો કરે છે, મોઠી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ.

ધ. પેપરમીન્ટવોટર લા. આકવાનિચી પેપરીટી (કુદીનાનું પાણી)

ગુણ—પેટની બાદી તોડે છે, શુક્રને નરમ પાડે છે, હુશિયારી લાવે છે, મોઠી ઉમરનાને ૧ થી ૩ આંઉસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ,

ખનાવટ—ઝોઇલ આવ પેપરમીન્ટના ૧૫ ટીપાં ચોખ્ખુપાણી ૨૦ આંઉસ પેહેલાં પેપરમીન્ટતેલને ખરલમાં નાખી તેમાં થોડો મેગનેસીઆ કાર્બો નાખી તેને સારી પેઠે ઘુંટી પછી તેમાં જરાજરા પાણી નાખતા જવું અને ઘુંટતા જવું અમ સઘળુ પાણી રેડવું.

ધ. પેપસીન લા. પેપસીના.

ગુણુ—ખોરાક પચાવેછે, હલદીન બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ ગરેન.

છ. પેલકેટેકુ લા. કેટેકુ પેલીડમ (કાંથો)

ગુણુ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.

છ. પેલસીનકોનાખારક લા. સીનકોની પેલીડીકોરેટેક્સ.

ગુણુ—ઝાડો કપ્પજ કરેછે, શકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન, સીનકોના જ્વતના ઝાડનીછાલ.

છ. પોટાસવોટર (જુઓ એકરવેસાંગ સોલ્યુસન આવ પોટાસ)

છ. પોડોફીલિન ૩૨ લા. પોડોફીલાઈ રેડીક્સ.

ગુણુ—પાતાળો પીત સ્થાનનો ઝાડો લાવેછે, લોહી સુધારેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન પોડોફીલીની જ્વતના ઝાડનાં મુળીઆં.

છ. પોડોફીલીન રેડીન લા. પોડોફીલિરેડીના.

ગુણુ—પીત સાથનો ઝાડો લાવેછે, લોહી સુધારેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ ગરેન.

છ. પોમગ્રેનેટ રૂટખારક લા. ગ્રેનેટાઈ રેડાઈસીસ કોરેટેક્સ

ગુણુ—કરમ પાડેછે, પોમગ્રેનેટ જ્વતના ઝાડના મુળીઆંનો ભુકો

૩

છ. ક્રાયરસ બાલસંમ લા. (જુઓ કંમપાઉન્ડ ટીચર આવ બેનઝોઝન) લોબાંનનો ટીચર.

છ. ક્લુઇડ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ ડેમીએના

ગુણુ—ધાતુ બંધ કરે છે, મરદી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૨૦ મીનીગથી ૧ દરામ.

છ. ક્લોલરસ સોલ્યુસન (જુઓ આરસેનીક સોલ્યુસન) સોમલનું પાણી

છ. ફ્રીડ સ્પીરીટ આવ આમોનીઆ લા. સ્પીરીટસ એમોની ફ્રીટીડસ

ગુણુ—ગરમી લાવેછે, ચમકફેફર વિગેરે બીમારીમાં તાંણુતોડ નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ દરામ.

બનાવટ—વધારણી, સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક, રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ.

છ. ફ્રેનેલવોટર લા. આકવાફીનીકયુલી (વરીઆળીનું પાણી)

ગુણુ—પેટમાંની બાદી તોડેછે, હુંસિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ આઉન્સ.

બનાવટ—વરીઆળી આઉલ ૧ શર પાણી ૨ ગ્વાલન એ બંનેને એક વાસણમાં એક દિવસ સુધી પલાળી રાખ્યા પછી ગાળી લેવું.

૪. ફાસફેટ આવ લાઇમ લા. ફેલ્સીસ ફાસફસ.

ગુણ—હૉઝરીમાંનો ખડાસ તોડેછે, હાડકામાં ચુનાનો બાગ વધારવા માટે આપવામાં આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન.

૫. ફાસફેટ આવ સોડા લા. સોડીફાસફસ.

ગુણ—લોહી સુધારેછે, ખાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૬૦ થી ૧૨૦ ગરેન, બાળકને ૫ ગરેન.

ખનાવટ—ગધાડાનું હાડકું, ગંધકનો તેળખ, જંતરમાં કઢેલું પાણી કારબોનેટ ઓક્સોડા.

૬. ફાસફેટ આવ આયરન લા. ફેરીફાસફસ.

ગુણ—શક્તી આપેછે, લોહી સુધારેછે, હાડકાં શક્તી આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ખનાવટ—સલફેટ આયરન, ફાસફેટ આવ સોડા, એસિટિક આવ સોડા, જંતરમાં કઢેલું પાણી.

૭. ફાસફેટ આવ આમોનીઆ લા. એમોનાઈ ફાસફસ.

ગુણ—હુંશિયારી લાવેછે, પીથાખ લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન, બાળકને ૧ ગરેન.

ખનાવટ—એસીડ ફાસફરીકડીલુટ, સ્પીરીટ આમોનીઆએરોમટીક.

૮. ફાસફરસ લા. ફાસફેરસ.

ગુણ—શક્તી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧૦ ગરેન.

ખનાવટ—ઢોરના હાડકામાંથી ખનાવવામાં આવેછે.

૯. ફાસફરસ પીલ. લા. પીલ્યુલા ફાસફેરાઈ.

ગુણ—હુંશિયારી લાવેછે, તથા મરદી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૬ ગરેન.

૧૦. ફાસફેરેટ ઓઇલ લા. ઓલીયમ ફાસફેરેટમ.

ગુણ—હુંશિયારી લાવેછે, તથા મરદી આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

ખ

૧. ખાંડી (ગુઓ સ્પીરીટ આવ ફ્રાંચખાંડી)

૨. ખાંડી મીક્ષચર (ગુઓ મીક્ષચર આવ સ્પીરીટ આવ ફ્રેન્ચવાઇન)

૩. બ્રુમટોપ્સ લા. સ્કોપેરાઈ કેક્યુમીના.

ગુણ—પીથાખ લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન.

૪. બ્રોમાઇડ આવ પોટાશીઅમ લા. પોટાશી બ્રોમાઇડમ.

ગુણ—તાવ નરમ પાડેછે, તાંણતોડ, ચમક, ફેફરા તથા ઉપલીયા-આને ફાયદો કરેછે, ફેફરા લાવે છે, ધાત જતી હોય તેને તેમજ ગુના

પરમાને ધણો ફાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૩૦ગરેન બાળકને ૦૧ થી ૧ ગરેન.

ઘ. ઓમાઇડ આવ લીઠીઆ લા. લીઠીઆ ઓમાઇડમ.

ગુણ—હોઝરીમાંનો ખરાસ તોડેછે, નજળાથી માથામાં થતો ફુઆવો નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ ગરેન.

ઙ. ઓમાઇડ આવ એમિનીઆમ લા. એમિની ઓમીડમ.

ગુણ—લોહી સુધારેછે, ઉઠાંટીઆ, સંધીવા તથા નજળામાં ફાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન, બાળકને ૧થી ૧૧ ગરેન.

ઞ. બ્લુપીલ (બ્લુએ મરકયુરીઅલપીલ)

ઈ. બલેકપેપર લા. પાઇપર નાઇગરમ (કુળાંમરી)

ગુણ—પેટની બાંદી તોડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન.

ઈ. બલેકવોસ લા. લોસીઓ હાઇદરાહુરામનાઇઆ

ગુણ—ટાંકીના આજાર તથા આંમડીના દરદો ઉપર મુકવાથી ફાયદો થાય છે.

બનાવટ—કેલોમલ ગરેન ૩૦ ગુંદર ગરેન ૧૦ ચુનાતુપાણી આંઉસ ૧૦ પેહેલા ગુંદરનું જરૂર પાછળી કરી તેમાં કેલોમલ નાખી સારી પેઠે ઘુંટી પછી તેમાં ચુનાનું પાણી નાખ્યું એટલે કાણુ પાણી થયે.

ઈ. બારબેડોઝ એલેઝ લા. એલો બારબેડેનસીય (સાક્રિતરી એળીઓ)

ગુણ—નાના વજનમાં હોજરીને શકતી અપેછે, મોટા વજનમાં કાઠો તથા દસ્તાંન લાવેછે.

ઈ. બાલસંમ આવટોલુ લા. બાલસંમટોલુનંમ.

ગુણ—ખાંસીમાં બલગંમ પાડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન.

ઈ. બાલસંમ આવ પીરૂ લા. બાલસંમ પીરૂવીએનમ.

ગુણ—ખાંસીમાં બલગંમ પાડેછે, જુની ખાંસીમાં તથા સંધીવામાં ધણો ગુણુ કરેછે, શરૂમાં તથા ધાંત બંધ કરેછે, ચાંદાં રૂઝાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૫ મીનીમ.

ઈ. બાઇક્રોમેન્ટ આવ પોટાસ લા. પોટાસી બાઇક્રોમેસ.

ગુણ—નાના વજનમાં લોહી સુધારેછે, તથા ટાંકીના દરદોને ફાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૦૧ ગરેન (ગોળી)

ઈ. બાઇક્રોમેન્ટ આવ પોટાસ લા. પોટાસી બાઇક્રોમેસ.

ગુણ—ઉલટી તથા ઉછાળો બેસાડેછે, પીથાબ લાવેછે, હોઝરીનો ખરાસ તોડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૪૦ ગરેન બાળકને ૨ થી ૪ ગરેન.

- ઈ. બાઈકારબોનેટ આવ સોડા લા. સોડી બાઈકારબોનસ એનેસેસકુઈ
કારબોનેટ આવ સોડાપણ કહે છે.
ગુણ—હોઝરીમાંનો ખટાસ તોડે છે, પીથાખ લાવે છે, ઉલટી તથા
ઉછાજો ખેસાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.
- ઈ. બાઈકારબોનેટ આવ સોડા લોઝનજીસ લા. ટરોકીસાઈ સોડી બા-
ઈકારબોનેટીસે.
ગુણ—હોઝરીમાંનો ખટાસ તોડે છે, પીથાખ લાવે છે, ઉલટી તથા
ઉછાજો બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૬ ટાંકણીઓ.
- ઈ. બીટર એરેન્જપીલ લા. એરેનસાઈ કોરટેક્સ.
ગુણ—શકતી અપે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન બીટર
જાતના ઝાડનું ફળ. ••
- ઈ. બીસમથલોઝેનજીસ લા. ટરોકીસાઈ બીસમથી.
ગુણ—શકતી આપે છે, લોહી સુધારે છે, ઉલટી તથા ઉછાજો બંધ
કરે છે, શેજ ઝડો કાપવા કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૬ ટાંકણીઓ.
- ઈ. બુકુલીવઝ લા. બુકુફેલીઆ.
ગુણ—પીથાખ લાવે છે, ડુકનાના દરદોમાં ફાલ્દો કરે છે, મોટી
ઉમરનાને ૨૦ થી ૩૦ ગરેન બુકુ જાતના ઝાડના પાંદડાં.
- ઈ. બેનઝોઇક આસીડ લા. એસીડમ બેનઝોઇકમ (લોબાનનાકુલ)
ગુણ—ખાંસીમાં બલગેમ પાડે છે, તાંણતોડ નરમ પાડે છે, મોટી
ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૫ ગરેન.
- ઈ. બેનઝોઇન લા. બેનઝોઇનસ (લોબાન)
ગુણ—ખાંસીમાં બલગેમ પાડે છે, તાંણતોડ નરમ પાડે છે, પીથાખ
લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ ગરેન.
- ઈ. બેનઝોએટ આવ આમોનીઆ લા. એમોનાઈ બેનઝોએસ.
ગુણ—પીથાખ લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન, બાળકને
૧ થી ૨ ગરેન.
ખનાવટ—સોલ્યુસેન આવ આમોનીઆ, એસીડ બેન ઝોઇક,
ઉકળતુ પાણી.
- ઈ. બેરબેરીલીવઝ લા. યુવાઅરસાઈ ફાલીઆ.
ગુણ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરે છે, શકતી આપે છે, મોટી ઉમ-
રનાને ૨૦ થી ૪૦ ગરેન, બેરબેરી જાતના ઝાડનાં પાંદડાં.
- ઈ. બોનપ્લેક (જીઓ) એનીમલ ચારકોલ)
- ઈ. બારલીવાટર (જવનું પાણી, એ પાણી તરસ મટાડે છે, પેટ તથા
પીથાખની અગતી મટાડે છે.
ખનાવટ—વિલાયતી જવ જેને પરલબારલી કહે છે તે અથવા રશી

જવ ૨ આંદ્રસ લેઈ તેને સારી પડ ખચાર પાણીએ ઘોઈ નાખવા અને પછી ૧૥ પાઇન્ટ ચોખ્ખા પાણીમાં ૨૦ મીનીટ ઉકાળી તેનું નીતર પાણી કામમાં લેવું.

ઈ. બોરેક્સ લા. બોરેક્સ (ટંકણખાર)

ગુણ—દસ્તાન તથા પીથાખ લાવેછે, ગ્રેટામાં છાગલા પડ્યાથી પાણીમાં નાખી કોગળા કરાવવાથી ફાયદા થાય છે, નાના બાળકને મધમાં મેળવી ચાંદા ઉપર લગાડવાથી ફાયદો થાય છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૪૦ ગરેન, બાળકને ૨ ગરેન.

મ

ઈ. મ્યુસીલેઝ આવ ગમ અકેસીઆ લા. મ્યુસીલેગો એકેસાઈ (બાવળના ગુંદનું પાણી.)

ગુણ—ચાંદને સુવાળાં કરેછે, તથા બીજા પરચુરણ કામમાં આવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ દરામ, બાળકને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ.

ખનાવટ—બાવળનો ગુંદર ૪ આંદ્રસ લેઈ તેને ૧ આંદ્રસ પાણીમાં પલાળી ઓગળાવવો.

ઈ. મ્યુસીલેઝ આવ ટ્રેગેકેન્ડ લા. મ્યુસીલેગો ટ્રેગેકેન્ડી.

ગુણ—ચાંદને સુવાળાં કરેછે, મોટી ઉમરનાને ગમ તેટલું.

ઈ. મ્યુસીલેઝ આવ સ્ટાર્ચ લા. મ્યુસીલેગો એમીલાઈ.

ગુણ—વરમવાળા ભાગને સુંવાળો કરેછે, બીજા દવાઓ સાથે બીજાની ગુદામાં પીચકારીયતી દાખલ કરવામાં આવેછે.

ઈ. મર લા. મીરા (હીરાબોળ)

ગુણ—હુંશિયારી લાવેછે, શકતી આપેછે, બલગમ પાડેછે, દસ્તાન લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૪૦ ગરેન.

ઈ. મરકપુરી વુધધચાક લા. હાઈદરાજીરંમ કમ કરેટા.

ગુણ—લોહી સુધારે છે, પીત સાયનો આડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૮ ગરેન. બાળકને ૧ થી ૨ ગરેન.

ખનાવટ—ચોખ્ખો પારો, ચોખ્ખી ખડી, એ બંનેનું બનેછે.

ઈ. મરકપુરીઅલબીલ લા. પીલ્લુલા હાઈદરાજીરંમ.

ગુણ—લોહી સુધારેછે, હલકો તથા પીત સાયનો આડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૮ ગરેન.

ખનાવટ—પારો, ગુલકુંદ, તથા જોડીમધ જતના આડના મુળિયાનોબુકો.

ઈ. મસક લા. મોસકસ (કસ્તુરી)

ગુણ—તાંણતોડ નરમ પાડેછે, તંતુઓને શકતી આપેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ઈ. મસ્ટરડ લા. સીનીપીસ (રાઇ)

ગુણ—કુખાવો નરમ પાડવા મુઠે તથા મુળ નરમ પાડવા માટે બાહ્યથી તેની પટી મારવામાં આવેછે, નાના વજનમાં આધામાં આપવાથી હુંશિયારી લાવેછે, મોટા વજનમાં આપવાથી ઉલટી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ ગરેનથી ૧૦ આંદ્રિસ બાળકને ૧થી૧૦ ગરેન.

ઈ. મીક્ષચર આવ રૂપીરિટ આવ ક્રૈમવાઇન લા. મીસચુરા રૂપીરિટસ વાઇનાઈ ગેલીસાઈ.

ગુણ—હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંદ્રિસ બાળકને ૧ થી ૧ દ્રામ.

ઈ. મેગનેસીઆ લા. મેગનીસીઆ.

ગુણ—હોઝરીમાંનો ખેંટાસ તોડે છે, હલકો ઝાડો લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૩ ગરેન.

બનાવટ—મેગનેસીઆ સબકારબોનસ, એસીડમ એસીટીકમ એ બંનેનું બને છે.

ઈ. મેગનેટીક ઓક્સાઇડ આવ આવરેન લા. ફેરી ઓક્સાઇડ મેગનેટીકમ ગુણ—શક્તી આપેછે, લોહીમાંના રાતા દાણાવાળો ભાગ વધારેછે, દસ્તાંન સાફ લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

ઈ. મેટીકીલીવ્ર લા. મેટીસીફાલીઆ.

ગુણ—શક્તી આપેછે, હુંશિયારી લાવેછે, પરમામાં, ધાતમાં તથા બીજા દરદોમાં લોહી તથા ધાત બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૩ થી ૫ ગરેન. મેટીકી બતના ઝાડના પાંદડાં.

ઈ. મેના લા. મેના (માઝી)

ગુણ—હલકો ગુલાબ લાવેછે, તાજુ હોય ત્યારે ખોરાક દાખલ પાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ આંદ્રિસ, બાળકને ૨૦ ગરેન.

ઈ. મેસ્ટીક લા. મેસ્ટીચી (મસતકી)

ગુણ—ઝાડો કબજ કરે છે, પીશાય લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૬૦ ગરેન.

ઈ. મેનોબ્રોમાઇડ આવ કેમફર.

ગુણ—બંધ બંધ લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૩ ગરેન.

ઈ. મોરફીઆ લોઝેનજીસ લા. ટ્રોકીસાઈ મોરફીઆ.

ગુણ—કેફ લાવેછે, ખાંસી મટાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧થી૬૦કણીઆ બનાવટ—મફીણમાંથી બનાવેછે.

ઈ. મોરફીઆ એન્ડ હપીકાકયુઆના લોઝેનજીસ લા. ટ્રોકીસાઈ મોરફીઆ એન્ડ હપીકાકયુઆના.

ગુણુ—ખાસીમાં બલગમ પાડેછે, કેકૂ લાવે છે, મોટી ઉમરનાં ૧ થી ૬ ટાંકણીઓ.

ઈ. મોઘરૂઠ પરઓકસાઈડ આવ વાપરેન લા. ફેરી પરઓકસાઈડમ હુમીડમ.

ગુણુ—સોમલના ઝરતે ઉતારવામાં કામ આવેછે, નાનાવજનમાં શક્તી આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૦ થી ૦૫ આઉસ.

ય.

ઈ. યલોસીનકોનાબારક લા. સીનકોનીકસેવી ફોરટેક્સ.

ગુણુ—શક્તી આવેછે, સેજ ઝાડો કબજ કરેછે, તાવ મટાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન. સીનકોના બતના ઝાડની છાલ.

૨.

ઈ. રીડયુંટડ આવરેન લા. ફેરમ રીડેક્ટમ.

ગુણુ—લોહી સુધારેછે, શક્તી આવે છે, દસતાંન સાફ લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ ગરેન.

ઈ. રીડયુંટડ આવરેન લોઝેનજસ લા. ટરોકીસાઈ ફેરીરીડેક્ટાઈ.

ગુણુ—લોહીમાના રાતા દાણાખાજો ભાગવધારેછે, શક્તી આવેછે, દસતાંન સાફ લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૬ ટાંકણીઓ.

ઈ. રિપારબરૂ લા. રીહાઈડ્રેડીકસ (રેવંચીની ખટાઈ)

ગુણુ—હલકો જીલાખ લાવે છે, હોઝરીને શક્તી આવે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન, બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.

ઈ. રેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટ લા. સ્પીરીટસ રેક્ટીફાઈડસ.

ગુણુ—નાના વજનમાં હુશિયારી લાવેછે, મોટા વજનમાં કેકૂ લાવી બે શુધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૬૦ મીનીમ (શુધકરેલોદાર)

ઈ. રેઝીન આવ જ્વલપ લા. જ્વેપીરેઝીના.

ગુણુ—શક્ત ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ ગરેન.

ઈ. રેઝીન આવ પોઝીકીલંમ લા. પોઝીકીલી રેઝીન.

ગુણુ—પીત સાયનો ઝાડો લાવેછે, લોહી સુધારેછે, મોટી ઉમરનાને ૦ થી ૧ ગરેન.

ખનાવટ—પોઝીકીલીન બતના ઝાડના મુળીઆનો ભુકો રેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટ, પાણી, એસીડ હૅડરોક્સાઈડ.

ઈ. રેઝીન આવ સ્ટેમોની લા. સ્ટેમોનાઈરેઝીના (સ્ટેમોનાઆ)

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે, કરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૮ ગરેન. બાળકને ૦૫ થી ૧ ગરેન.

ખનાવટ—એકોની જાતના આડના મુળીઆનો ભુકો, રેકટોકાઇડ-સ્પીરીટ, પાણી.

ઈ. રેટનીશટ લા. કેમીરી આઈ રેડીકસ.

ગુણુ—ઝાડો તથા જોહી બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન બાળકને ૧ થી ૩ ગરેન, રેટ જાતના આડના મુળીઆ.

ઈ. રેડસીત્રોનાખારક લા. સીત્રોનીશખી કોરટેક્સ.

ગુણુ—શકતી આપેછે, સેજ ઝાડો કબજ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન. સીત્રોના જાતના આડની છાલ.

ઈ. રેડ આઈઓડાઇડ આવ મરક્યુરી લા. હાઇદ્રારજીરાઈ આઈઓ-ડાઇડમ રૂબરૂમ.

ગુણુ—ટાંકી તથા ચાંકડીના બીજ દરદીમાં મીણના સાદા મલમ સાથે મેળવીને બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવે છે, બાધામાં નથી આવતું.

ખનાવટ—પારો, પોટાસઆઈઓડાઇડ, જંતરમાં કઢેલુ પાણી.

ઈ. રોઝવોટર લા. એકવારોઝી (ગુલાબજળ)

ગુણુ—સેજ ઝાડો કબજ કરે છે, થંડક આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ આંઉસ.

ઈ. રીસિલસાઈટ (જુઓ ટારટેરેટ સોડા)

લ.

ઈ. લાઇટકારબોનેટ આવ મેગનેસીઆ લા. મેગનેસીઆ કારબોનાસલેવીશ

ગુણુ—હલકો ઝાડો લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૪૦ ગરેન, બાળકને ૩ ગરેન.

ઈ. લાઇટ મેગનેસીઆ લા. મેગનેસીઆ લેવીસ.

ગુણુ—હોજરીમાંનો ખટાસ તોડેછે, હલકો ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૩ ગરેન.

ઈ. લાઇમવોટર (જુઓ સોલ્યુસન આવ લાઇમ) (ચુનાનું પાણી)

ખનાવટ—પલાંજો ચુનો ૨ દરામ સેઈ તેને ૨૦ આંઉસ પાણી સાથે એક બાટલીમાં મેળવી હલાવી તેને ૨૪ કલાક રેવા દેવા અને પછી ઉપંજુ નીતઈ પાણી થાય તે કામમાં લેવું. ઘણા દહાડા રાખવાથી એ પાણી ખરાબ થાયછે વાસ્તે તાજુ વાપરવું.

ઈ. લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ પેરીરા, લા. એકસ્ટ્રેક્ટનું પેરીરીલીકવીડમ

ગુણુ—શકતી આપેછે, પીથાબ લાવેછે, મોટી ઉમરનાને બાધીર દરામ

ઈ. લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ બેલ, લા. એકસ્ટ્રેક્ટનું બેલી.

ગુણુ—લાંબા દહાડાનો ઝાડો તથા મરડો બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને

૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

ખનાવટ—બીલાનો મગજ, પાણી, રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ.

ક. લીકવીડ એકસ્ટ્રાક્ટ આવ મેલફરન, લા. એકસ્ટ્રેક્ટમ ફીલીસીસી લીકવીડમ અને ઓઇલ આવ મેલફરન પણ કહે છે.

ગુણુ—કરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૩૦ મીનીમ.

ક. લીકવીડ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ યલો સીનકોના લા. એકસ્ટ્રેક્ટમ સીનકો-નીફલેવી લીકવીડમ.

ગુણુ—શક્તી આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ, બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.

ખનાવટ—સીનકોનાના છોડીઆનો બુકો, રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ, પાણી.

ક. લીકવીડ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ લીકારીસ લા. એકસ્ટ્રેક્ટમ ગલીસી રીઝી લીકવીડમ.

ગુણુ—ખાંસી મટાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ દરામ.

ક. લીકવીડ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ સારસાપરીલા લા. એકસ્ટ્રેક્ટમ સારજી લીકવીડમ.

ગુણુ—લોહી સુધારે છે, શક્તી આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ દરામ, બાળકને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ.

ખનાવટ—જેમીકા સારસાપરીલાના મુળીઆં, નંતરમાં કોલ્ડ પાણી રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ.

ક. લીકવીડ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ અરગટ લા. એકસ્ટ્રેક્ટમ અરગોટી લીકવીડમ.

ગુણુ—નાના વજનમાં દસ્તાં લાવે છે, મોટા વજનમાં ઘાણું લોહી અથવા દસ્તાં બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ મીનીમ.

ક. લીકવીડ એકસ્ટ્રેક્ટ આવ ઓપીઅમ લા. એકસ્ટ્રેક્ટમ ઓપાઈ લીકવીડમ.

ગુણુ—કેફ લાવે છે, બેશુધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૪૦ મીનીમ, બાળકને ૦૧ મીનીમ.

ખનાવટ—અફિયુ અને પાણી.

ક. લીથીઆવોટર (જુઆ એફરવેર્સીગસોલ્યુસન આવ લીઠીઆ)

ક. લેકટેટ આવ ઝીક લા. ઝીકસાઈ લેકટસ.

ગુણુ—શક્તી આપે છે, ફેફરામાં તાંબુતોડ નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ ગરેન.

ક. લેકટોપેપટીન.

ગુણુ—ખાણું પચાવે છે, બલટી તથા ઉછાળો નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૫ ગરેન.

ઈ. લેપ્ટેનદરીન.

ગુણુ—કલેન્નતા દરદમાં ગુણુ ફરેછે, ઝાડાનો રંગ બદલેછે, કમળો તથા તાવ તથા હરસમાં ગુણુ કરેછે, ભાટીઉમરનાને ૧થી ૨ ગરેન.

ઈ. લીનીમેન્ટ આવ ઓપીઅમ (એનું સાધારણ નામ એપોડેલાક આ દવા ચસકા ગોદા તથા વાને ફાયદો કરેછે, ફક્ત ઉપર લગાડવાના કામમાં આવે છે.

ખતાવટ—ટીચરઓપી તથા લીનીમેન્ટ આવ સોપ, સરખ બાગે મેળવવું.

ઈ. લીનીમેન્ટ આવ કલોરોફોરમ.

ગુણુ—આ તેલ લગાડવાથી આંકડા, ખેચ, તાંણુ, તથા વાને ફાયદો કરે છે આ દવા ફક્ત ઉપર સોપડવાના કામમાં આવેછે.

ખતાવટ—કલોરોફોરમ તથા લીનીમેન્ટ આવ કેમફર સરખ બાગે મેળવવું.

ઈ. લીનીમેન્ટ આવ કેમફર (કપુરનું તેલ)

ગુણુ—ચસકા તાંણુતોડ તથા વાને ફાયદો કરેછે આ દવા ફક્ત ઉપર લગાડવાના કામમાં આવેછે.

ખતાવટ—૧ આંડિસ કેમફર અથવા કપુર, ૪ આંડિસ સાલીડનું અથવા તાણુ તલનું તેલ, પેહેલાં કેમફરને ખરેલમાં નાખી તેમાં યાકુ રખીરીટ આવ વાઇન નાખી સારી પઠે વાટી પછી તેમાં તેલ હળવે મેળવવું.

ઈ. લીનીમેન્ટ આવ ટરપેનટાઇન.

ગુણુ—આ તેલ વાના દરદને ફાયદો કરેછે, આ દવા ફક્ત ઉપર લગાડવાના કામમાં આવેછે.

ખતાવટ—૧ આંડિસ કપુર ને ૧૬ આંડિસ ટરપેનટાઇન સાથે ધું-ટીને પીગળાવીપછી તેમાં ૨ આંડિસ સોફ્ટસોપ પીગળાવી એકઠાંબુંટવો.

ઈ. લીનીમેન્ટ આવ સોપ લા. લીનીમેન્ટ સેપોનાસ.

ગુણુ—ચસકા ગોદા તથા વાના દરદને ફાયદો કરેછે, આ દવા ફક્ત ઉપર લગાડવાના કામમાં આવેછે.

ખતાવટ—હારડસોપની બુકી ૨૫ આંડિસ, કપુર ૧૫ આંડિસ, ઓપલ આવ. રોઝમેરી ૩ દરામ, રેક્ટીફાઇડ રખીરીટ ૧૮ આંડિસ, ડી-સટીલ્ડવોટર ૨ આંડિસ, પેહેલાં પાણી તથા રખીરીટને સાથે ભિળી તેમાં બાકીની ચીજો નાખી સાત દહાડા સુધી કાચના બુચની બાટલીમાં બીનવી રાખવું, બાટલીને દહાડામાં બેવાર સારી પઠે હલાવવી એમુદત પછી ગાળવાના કાગળવતી ગાળી લેવું.

ઈ. લીનીમેન્ટ આવ આમોનીઆ (આ દવાથી ચસકા ગોદા તથા વાને ફાયદો થાય છે.

બનાવટ—૧ આંઉસ સોલ્યુસન આવ આમોનીઆ અથવા તે ન હોય તો ૧૧ આંઉસ સ્પીરીટ આવ હાર્ટસહારન લેઇને ૩ આંઉસ સાલીડના અથવા તાજ તલના તિલમાં મેળવવું.

ઈ. લીનીમેન્ટ આવ આઇઓડીન (ગાંઠ તથા ગળસુના ઉપર લગાડવાથી ફાયદો થાયછે.)

બનાવટ—આઇઓડીન ૧૧ આંઉસ આઇઓડાઇડ આવ પોટાશી-અમ ૧૧ આંઉસ, કપુર ૧૧ આંઉસ, એક્ઝેપ્શન ૧૦ આંઉસ રેકટી ફાઇડસ્પીરીટમાં સારી પેઠે મેળવી પીગળાવવું.

ઈ. લેપીસડીવાઇનસ.

ગુણુ—આંખના દરદોમાં લગાડવાના કામમાં આપેછે.

ઈ. લેમનજ્યુસ, લા. સકસ લાઇમોનીસ જ્વેલીયુનોરસ)

ગુણુ—થંડક આપેછે, તીક્ષ્ણ સંધીવામાં ફાયદો કરેછે, માટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ આંઉસ.

ઈ. લેમનપીલ, લા. લામિનીસ ફ્રેટેકસ (લોખુની છાલ.)

ગુણુ—શકતી આપેછે, પેટની બાદી તોડેછે, માટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન, બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.

ઈ. લાડનંમ (જ્યુઓ ટ્રીચર આવ ઓપીઅમ)

ઈ. લોરલવોટર, લા. એક્રવા લોરોસેરેસાઈ.

ગુણુ—દીલનો ધપકારો નરમ પાડેછે, ઉછાળો બંધ કરેછે, માટી ઉમરનાને ૫ થી ૩૦ મીનીમ (આ દવા સંભાળીને વાપરવી)

વ.

ઈ. વરમીલીઅન (જ્યુઓ સીનેયાર)

ઈ. વાઇન આવ કુઇનીઆ, લા. વાઇનમ કુઇનાઇન

ગુણુ—શકતી આપેછે, તાવ મટાડેછે, માટી ઉમરનાને ૧૧ થી ૧ આંઉસ, બાળકને ૧૧ થી ૧ દરામ.

બનાવટ—કપીનાઇનસલફ, એસીડસીટરીક, ઓરેજપીલ.

ઈ. વાઇન આવ કોલચોકમ લા. વાઇન કોલચોસાઈ.

ગુણુ—પીથામ તથા ઝાડો લાવેછે, સંધીવા તમા નળખામાં ફાયદો કરેછે, માટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ, બાળકને ૧થી ૨મીનીમ.

બનાવટ—તાજ કોલચોસીની છાલ, પૅક્ટસ્પીરીટ, ઉકાળેલ પાણી અથવા સેરીવાઇન.

ઈ. વાઇન આવ રૂબારૂબ, લા. વાઇનમરીહાઈ.

ગુણુ—શેજ ઝાડો લાવેછે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૧ દરામ બાળકને ૫ થી ૬૦ મીનીમ.

૪. વાઇન આવ સાઇટ્રેટ આવ આયરન, લા. વાઇનમફેરી સાઇટ્રેટીસ.
ગુણ—લોહીમાંના રાતા દાણાવાળો ભાગ વધારે છે, શકતી આવે છે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ દરમિ, બાળકને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ.
૫. વાઇન આવ આયરન, લા. વાઇનમફેરી.
ગુણ—લોહીમાંના રાતા દાણાવાળો ભાગ વધારે છે, શકતી આવે છે, માટી ઉમરનાને ૦ થી ૧ આઉસ, બાળકને ૧ દરમિ, સલફેટ-આયરન, સેરીવાઇન.
૬. વાઇન આવ ઇપીકાકયુઆના, લા. વાઇન આવ ઇપીકાકયુઆની.
ગુણ—પરસેવા પાડે છે, ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે, ઉલટી લાવે છે, માટી ઉમરનાને ૫ મીનીમ થી ૬ દરમિ, બાળકને ૩ થી ૬ મીનીમ.
ખનાવટ—એપીકાકયુનજી મુળ, પરફ્સ્પીરીટ, ઉકાળેલા પાણી અથવા સેરીવાઇન.
૭. વાઇન આવ એલોઝ, લા. વાઇનમએલોઝ.
ગુણ—હોઝરીને શકતી આવે છે, પીત સાથનો ઝાડો લાવે છે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરમિ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.
ખનાવટ—સીકિતરીએળીએ, એળકીનાદાણા, સુંઠનોબુકો, સેરીવાઇન.
૮. વાઇન આવ એપીઅમ, લા. વાઇનમ એપાઇ.
ગુણ—આખના દરદમાં ટીપાં નાખવાના કામમાં આવે છે.
ખનાવટ—અફીણનો રોષો, તળનો બુકો, લવાંગ, પરફ્સ્પીરીટ અથવા સેરીવાઇન.
૯. વીનીગર, લા. એસીટમ (સરકો)
ગુણ—ચંડક આવે છે, બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવે છે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૮ ગરેન.
૧૦. વીનીગર આવ કેચેરીડીસ, લા. એસીટમ કેચેરીડીસ.
ગુણ—પીધાથી પીથાખ લાવે છે, બાહાર લગાડવાથી તે જગો રાતી થઇને છાગળાં પડે છે, માટી ઉમરનાને ગુંદરના પાણીમાં બિળી ૧ થી ૩ મીનીમ (આ દવા સંભાળીને વાપરવી)
૧૧. વીનીગર આવ સ્કુઇલ, લા. એસીટમસીલા.
ગુણ—પીથાખ લાવે છે, ખાંસીમાં બલગમ પાડે છે માટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૨૦ મીનીમ બાળકને ૨ થી ૪ મીનીમ.
૧૨. વીરેટ્રીઆ, લા. વીરેટ્રીઆ.
ગુણ—કફ લાવે છે કાઇજ વેળા પીધામાં આવે છે. માટી ઉમરનાને ૧ થી ૦ ગરેન (આ દવા સંભાળીને વાપરવી.)
૧૩. વેલરીઅનરટ, લા. વેલરીઅન રેડીકસ.

ગુણુ—તાણુતોડ નરમ પાડેછે, હુંથિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને
૧૦ થી ૩૦ ગરેન. વેલરીઅન જાતના ઝાડનાં મુળીઆં.

ઈ. વેલરીઅનેટ આવ ઝીક, લા. ઝીનસાધ વેલરીઅનેસ.

ગુણુ—તાણુતોડ નરમ પાડેછે, તંતુઓને ચકતી આપેછે, ચમક
ફેફડે રિગેરે મિમારીમા ફાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ ગરેન.

અનાવટ—ઝીકસીસલફસ, વેલરીઅનેટસોડા, જ્વરમાં કઠેલું પાણી.

ઈ. વેલરીઅનેટ આવ સોડા, લા. સોડી વેલરીઅનેસ.

ગુણુ—તાણુતોડ નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ ગરેન.

ઈ. વોલેરાલ્લમોલ્લ આવ નટમેગ, લા. ઓલીઅમ મીરીસટીસ,
(જયકુળાનું પુગંધી તેલ) પેટમાંની બાદી તોડે છે, હુંથિયારી લાવે છે.
મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ મીનીમ.

સ.

ઈ. સ્કુલ્લ, લા. સીલા (ઝેરી કાંદો)

ગુણુ—પીચામ લાવેછે, ખાસીમાં બલગમ પાડેછે, મોટા વજનમાં
ઢલટી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ ગરેન, ઢલટી લાવવા માટે ૮ ગરેન

પેદાસ—વિલાયત દેશમાં દરિયા કિનારે એક જાતનો કાંદો થાયછે તે.

ઈ. સ્ટેમોની, લા. સ્ટેમોનીઅમ.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન બાળકને ૧ ગરેન

ઈ. સ્ટેમોની મિક્સચર, લા. મિક્સચુરા સ્ટેમોનાઈ.

• ગુણુ—ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંડસ, બાળકને ૧ દરામ
અનાવટ—રેઝીન આવ સ્ટેમોની તથા કુધ.

ઈ. સ્ટ્રીકીનીઆ, લા. સ્ટ્રીકીનીઆ (ઝેરીકુંચુગનો તત્વ)

ગુણુ—મેથુધ કરેછે, ચકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૬
ગરેન (આ દવા ઘણી ઝેરીછે)

ઈ. સ્ટેમોનીઅમલીઝ, લા. સ્ટેમોનાઈફોલીઆ (ધતુરાના પાંદડાં)

ગુણુ—તાણુતોડ નરમ પાડેછે, બીધ લાવેછે, ખાસીમાં બલગમ
પાડેછે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડેછે, મોટા વજનમાં મેથુધ કરે છે,
મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ ગરેન.

ઈ. સ્ટેમોનિયમસીડસ, લા. સ્ટેમોનાઈ સેમીના (ધતુરાનાંબી)

ગુણુ—તાણુતોડ નરમ પાડેછે, બીધ લાવેછે, ખાસીમાં બલગમ
પાડેછે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડેછે, મોટા વજનમાં મેથુધ કરે છે,
મોટી ઉમરનાને ૦.૫ થી ૧ ગરેન.

ઈ. સ્ટ્રાંગ ટીઅર આવ જીન્જર, લા. ટીચુરા, ઝીનજીમેરીસ ફેરસીઅર.

ગુણુ—પેટની બાદી તોડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ.

બનાવટ—સુંઠનો બુકો તથા રેક્ટીફાઇડસ્પીરીટ.

ઈ. સ્ટ્રાંગસોલ્યુસેન આવ પરકલોરાઇડ આવ આપરન, લા. લાઇકર ફોરસીઅર.

ગુણુ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે, કોઇજ વેળા પીધામાં આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૪ થી ૮ મીનીમ.

બનાવટ—સલફેટ આપરન, એસીડ હેડરોકલોરીક, એસીડનાઇટરીક, જરૂરમાં કાટેલુપાણી.

ઈ. સ્ટ્રાંગસોલ્યુસેન આવ આમોનીઆ, લા. લાઇકર આમોની ફોરસીઅર.

ગુણુ—સુંઘાડવાથી હુંશિયારી લાવેછે, તેલ સાથે મેળવવાથી વસંકા મારતા હોય ત્યાં લગાડવાથી કાયદો થાયછે, સાપ તથા વીંછુના ડંખ ઉપર લગાડવાથી કાયદો થાયછે.

બનાવટ—કલોરાઇડ આમોનીઆ, સેલેકડલાઇમ, જરૂરમાં કાટેલુ પાણી

ઇ. સ્પીરીટ કલોરાઇડ.

ગુણુ—લોહી બંધ કરવા માટે બાહ્યથી લગાડવાના કામમાં આવેછે.

ઈ. સ્પીયરમીન્ટવોટર, લા. એકવા મેનથી વીરીડીસ.

ગુણુ—પેટની બાદી તોડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ આંઝિસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.

ઈ. સ્પીરીટ આવ કલોરોફોરમ, લા. સ્પીરીટસ કલોરોફોરમાઇ.

ગુણુ—ચુકો ઉલટી તથા ઉછાળો નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ મીનીમ, બાળકને ૨ થી ૪ મીનીમ.

બનાવટ—૧ દરામ કલોરોફોરમ ને ૧૯ દરામ રેક્ટીફાઇડસ્પીરીટમાં નાખી હલાવી કાચના બુચની બાટલીમાં ભરી રાખવું.

ઈ. સ્પીરીટ આવ કેન્થુપર, લા. સ્પીરીટસ કેન્થુપટી.

ગુણુ—હુંશિયારી લાવેછે, તાંણતોડ નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ દરામ, બાળકને ૩ થી ૫ મીનીમ.

બનાવટ—કાન્થુપીટીનું તેલ ૧ આંઝિસ, રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ ૪૯ આંઝિસ એ બંનેને એકઠાં મેળવવાં.

ઇ. સ્પીરીટ આવ કેમફર, લા. સ્પીરીટસ કેમફોરી.

ગુણુ—હુંશિયારી લાવે છે, ઉલટી તથા ઉછાળો નરમ પાડે છે, તાંણતોડ નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ, બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.

બનાવટ—કેમફર ૧ આંઝિસ, રેક્ટીફાઇડસ્પીરીટ ૯ આંઝિસ એ બંનેને મેળવવું.

- ઈ. સ્પીરીટ આવ જુનીપર, લા. સ્પીરીટસ જુનીપેરી.
 ગુણુ—પીથાખ લાવેછે, પેટમાંની બાદી તોડેછે, હુશિયારી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૦ા થી ૧ દરામ, બાળકને ૨ થી ૫ મીનીમ.
 બનાવટ—ઝોહલ આવ જુનીપર ૧ આંઊસ, રેકટીફાઇડસ્પીરીટ ૪૯ આંઊસ એ બંનેને મેળવવું.
- ઈ. સ્પીરીટ આવ નટમેગ, લા. સ્પીરીટસ મીરીસટીકા.
 ગુણુ—પેટમાંની બાદી તોડેછે, હુશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૦ા થી ૧ દરામ, બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.
 બનાવટ—નયક્ષળનો ટુકો એ આંઊસ, પરફ્સપીરીટ ૨૦ આંઊસ.
- ઇ. સ્પીરીટ આવ નાઇટરસઇયર, લા. સ્પીરીટસ હાયેરીસનાઇટરોસાઈ.
 ગુણુ—પીથાખ લાવેછે, પરસેવા પાડેછે, ગરમી આપેછે, સજેખમમાં, ખાંસીમાં, પરમા વિગેરે બીમારીમાં આપવાથી ફાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૦ા થી ૧ા દરામ, બાળકને ૩ થી ૫ મીનીમ.
 બનાવટ—એસીડનાઇટરીક, રેકટીફાઇડસ્પીરીટ.
- ઈ. સ્પીરીટ આવ પેપરમીન્ટ, લા. સ્પીરીટસમેન્ટા પીપેરીટા.
 ગુણુ—પેટની બાદી તોડેછે, હુશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૦ા થી ૧ દરામ, બાળકને ૩ થી ૫ મીનીમ.
 બનાવટ—ઝોહલ આવ પેપરમીન્ટ ૧ આંઊસ, રેકટીફાઇડસ્પીરીટ ૪૯ આંઊસ એ બંનેને મેળવવું.
- ઈ. સ્પીરીટ આવ ડ્રેઅવાઇન, લા. સ્પીરીટસ વાઇનાઈ ગેલીસાઈ.
 ગુણુ—નાના વજનમાં હુશિયારી લાવેછે, મોટા વજનમાં કેફ લાવીને મેથુઇ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ દરામથી ૨ આંઊસ, બાળકને ૧૦થી ૩૦ મીનીમ.
- ઈ. સ્પીરીટ આવ રોઝમેરી, લા. સ્પીરીટસ રોઝમેરીની.
 ગુણુ—તાંણુતોડ નરમ પાડેછે, હુશિયારી લાવેછે, દુખાવો નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૦ા થી ૨ દરામ, બાળકને ૨થી ૫ મીનીમ.
 બનાવટ—રોઝમેરીનું તેલ તથા પરફ્સપીરીટ.
- ઈ. સ્પીરીટ આવ લેવેંડર, લા. સ્પીરીટસ લેવેનકુલી.
 ગુણુ—તાંણુતોડ નરમ પાડેછે, પેટનો પવન છુટો પાડેછે, હુશિયારી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૦ા થી ૧ દરામ, બાળકને ૨ થી ૫ મીનીમ.
 બનાવટ—ઝોહલ આવ લેવેંડર ૧ આંઊસ, રેકટીફાઇડસ્પીરીટ ૪૯ આંઊસ એ બંનેને મેળવવું.
- ઈ. સ્પીરીટ આવ હેરટશોહોરન (જુઓ સ્ટ્રોંગસોલ્ડ્યુસન આવઆમોનિયા)
- ઈ. સમકલોરાઈ આવ મરક્યુરી, લા. હાઇદ્રારજોરાઈ સમકલોરીડમ.
 ગુણુ—મીત સાથનો ઝાડો લાવેછે; લાહી સધારેછે, મોટાવજનમાં

કોલિરામાં ઉલટી બંધ કરેછે તથા ઝાડો બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને
૦૧ થી ૧૫ ગરેન બાળકને ૦ થી ૦૧ ગરેન (દવાસંભાળીને બાપરવી.

૪. સમનાઇટરેટ આવ ખીસમથ, લા. ખીસમથી સમનાઇટરેસ ખીસ-
મથ એલબીમ પાણુ કહેછે,

ગુણુ ઝાડો તથા ઉલટી બંધ કરેછે, હોજરીમાં થતો ખટાસ
તથા છાતી ઉપર બળતીદાહ નરમ પાડેછે, ખરાબ જાતના માંદાઓ
રૂઝવવા સાર મલમ સાથે મળવીને લગાડવાના કામમાં આપેછે મોટી
ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન, બાળકને ૧ થી ૩ ગરેન.

ખતાવટ—ખીસમથ, સુરોખારનો જલદ તેજબ, ઉકળવુ પાણી.

૫. સલફુરઑઑાઈન્ટમેન્ટ, લા. અનગુએનટમ સલફુરીસ ગંધકનોમલમ.

ગુણુ—ખુજલી ખસ તથા ઝીણી ફાડકીઓને લગાડવાથી ફાયદો
થાય છે.

ખતાવટ—એક આંઝિસ ગંધકના ફૂલ, ૩ આંઝિસ સાદોમલમ એ
બંનેને મળવીને કામમાં લેવા.

૬. સમલાઇડ સલફર, લા. સલફર સખલીમેન્ટ એને ફલાવરસ સલફર
અથવા ગંધક કહેછે.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે, કીડ મટાડેછે, લોહી સુધારેછે પરસેવા પાડેછે,
હરસને ફાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૨
થી ૩ ગરેન.

૭. સીમપલ ઑઑાઈન્ટમેન્ટ, લા. અનગુવેનટમ સીમપલેક્સ સફેત અ-
થવા સાદા મલમ.

ખતાવટ—સફેત મીણુ ૨ આંઝિસ તાજુ તલનું તેલ ૩ આંઝિસ,
એ બંનેને એક વાસણમાં મુકી તેને એક ગરમ અખળતા પાણીના
વાસણનાં મુકવું જ્યાં તેની ગરમીથી ઑગળી જશે પછાં નીચે ઉતારી
હરવા દેઈ કામમાં લેવું.

ગુણુ—ગુમડાઓ તથા જખમો ઉપર આગળી કરીને મુકવાથી
રૂઝી જાય છે.

૮. સમખુલરેટ, લા. સમખુલરેડીક્સ (સમખુલના મુળીઆં)

ગુણુ—નાંણતોડ નરમ પાડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને
૧૦ થી ૨૦ ગરેન, સંખલ જાતના ઝાડના મુળીઆં.

૯. સરપેનટરીફેટ, લા. સરપેનટરાઈ રેડીક્સ.

ગુણુ—પરસેવા પાડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, શકતી આપેછે, મોટી
ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૫ ગરેન. સરપેનટરી જાતના ઝાડના મુળીઆં.

૧૦. સલફુરસ આસીડ, લા. એસીડમસલફુરોસમ.

ગુણુ—ઝેરી તાવોં તથા કોલિરામાં શરીરમાં ફરવુ ઝેર દુર કરે છે,

મોઠી ઊમરનાને ગા થી ૧ દરામ, બાલકને ૨ મીનીમ.

અનાવટ—સીડસલકૂરીક, કોઝાલા, પાણી, જરૂરમાં કઠિલુ પાણી.

છ. સલકૂરીકધથર (જ્યુઓધથર)

છ. સલકૂરીકેડ પોટાસ, પોટાસી સલકૂરીકાટા.

ગુણુ—અરામ જાતનો કોવાટ અટકાવેછે ઉલટી તથા ઝાડો લાવે છે, પરસેવો પાડે છે, હુંધિયારી લાવે છે, આંસીમાં બલગેમ પાડે છે, મોટી ઊમરનાને ૪ થી ૧૦ ગરેન.

અનાવટ—ઓઓ ગંબક, પોટાસા સખકારખેલક.

છ. સલકૂરીકેડ એન્ટીમની, લા. એન્ટીમની અમ સલકૂરીકેમ.

ગુણુ—લોહી સુધારેછે, ઉલટી લાવેછે, મોટી ઊમરનાને ૧ થી ૫ ગરેન.

છ. સલકૂરીક આવ કુધનીઆ, લા. કુધનીઆ સલકૂસ.

ગુણુ—તાવની અકસીર દવાછે, શકતી આપેછે મોટી ઊમરનાને ૧ થી ૧૦ ગરેન, બાળકને ગા થી ૧ ગરેન, સીનકાના જ્વતના ઝાડના છોડીઆમાંથી બનેછે.

છ. સલકૂરીક આવ કોપર, લા. કુપરાઈ સલકૂસ (મોરથુથુ)

ગુણુ—ધણા દહાડાનો જુનો ઝાડો તથા મરડો સાન્ને કરેછે, શકતી આપે છે, મોટા વજનમાં ઊલટી લાવે છે, ઘા અથવા ચાંદા ઉપર લગાડવાથી રૂઝ લાવેછે, મોટી ઊમરનાને ગા થી ૧૦ ગરેન.

છ. સલકૂરીક આવ ઝીક, લા. ઝીનસાઈ સલકૂસ (જસતનાકુલ)

ગુણુ—ઝાડો કબજ કરેછે, શકતી આપેછે, ઉલટી લાવેછે, મોટી ઊમરનાને ૧ થી ૩૦ ગરેન, બાળકને ૧ થી ૨ ગરેન.

અનાવટ—જસતના કટકા, ઝીધકનો તેજખ ઉકળતુ પાણી,

છ. સલકૂરીક આવ પોટાસ, લા. પોટાસી સલકૂસ.

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે, મોટી ઊમરનાને ૧૫ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૩ ગરેન
અનાવટ—લામકર પોટાસાને ધૂનમાં ગરમ કરી બાકી જે જુકો રહે છે તે.

છ. સલકૂરીક આવ બીમિરીઆ, લા. બીમિરાઈ સલકૂસ.

ગુણુ—તાવમાં કુધનાધન ડીસલકૂસને બદલે આપવામાં આપેછે, મોટી ઊમરનાને ૧ થી ૧૦ ગરેન.

છ. સલકૂરીક આવ મેગનેસીઆ, લા. મેગનેસીઆ સલકૂસ વિલાયતી મીઠું

ગુણુ—ઝાડો લાવેછે, મોટી ઊમરનાને ૬૦ ગરેનથી ગા આંઝીસ, બાળકને ૫ ગરેન.

છ. સલકૂરીક આવ મૂરીકનીઆ, મૂરીકનીઆ સલકૂરીકસ (ઝેરકોચલાનોસલ્વ)

ગુણુ—શકતી આપેછે, મોટી ઊમરનાને ૬૦ થી ૬૦ ગરેન (આ દવા ઝેરીછે.)

- ઈ. સલફેટ આવ સીનકોનાઈડા, લા. સીનકોનાઈડા સલફેટીસ.
ગુણુ—શકતી આપેછે, તાવ મટાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ ગરેન.
- ઈ. સલફેટ આવ સોડા, લા. સોડીસલફસ (એને ગલોબરસ સોલટસ પણુ કહેછે.)
ગુણુ—પીશાબ તથા ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૦ થી ૧ આંદસ, બાળકને ૩ થી ૫ ગરેન.
- ઈ. સલફેટ આવ આયરન, લા. ફેરીસલફસ (હીરાકસીસ)
ગુણુ—શકતી આપેછે, તાવ મટાડેછે, ઝાડો કબજ કરેછે, કરમ પાડેછે, દમતાં લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ ગરેન.
ખનાવટ—લોટ, ગંધકને જલદ તેજાબ, પાણી.
- ઈ. સલફેટ આવ એટ્રોપીઆ, લા. એટ્રોપીસલફસ.
ગુણુ—કાષ્ઠજ વળી પીધામાં આવેછે. ઘણું કરીને ચમક તથા ધનુસવા, તાણ વિગેરે બિમારીમાં પીચકારીવડે ચાંમડીમાં દાખલ કરવામાં આવેછે મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ ગરેન (આ દવા ઝેરીછે.)
- ઈ. સલફોકાર્બોલેટ આવ ઝીક, લા. ઝીનસાઈ સલફોકાર્બોલેટીસ.
ગુણુ—પીચકારો દાખલ મારવાના કામમાં આવેછે.
- ઈ. સલફોકાર્બોલેટ આવ સોડીઅમ, લા. સોડીસલફા કાર્બોલેટીસ.
ગુણુ—લોહી સુધારેછે, તાવ મટાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૫ ગરેન
- ઈ. સાલ્વાલેટાઈલ (જ્યુએ એરોમેટીકમ્પીરીટ આવ આમોનીઆ.)
- ઈ. સાલઆમોનીઆક (જ્યુએ ક્લોરોઈડ આવ એમોનીઆમ) નવસાગર
- ઈ. સાઈટ્રીકઆસીડ. લા. એસીડમ સાઈટ્રીકમ.
ગુણુ—થંડક આપેછે, ઉલેટી તથા ઉછાળો બંધ કરેછે મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન. બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.
ખનાવટ—લીંબુનોરસ, સોખોચાક, એસીડ સલફ્યુરીક, પાણી.
- ઈ. સાઈટ્રેટ આવ પોટાસ, લા. પોટાસી સાઈટ્રેસ.
ગુણુ—પરસેધા મારેછે, પીશાબ લાવેછે, થંડક આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૪૦ ગરેન. બાળકને ૨ ગરેન.
ખનાવટ—પોટાસાકારબોનસ, એસીડસાઈટ્રીક, પાણી.
- ઈ. સાઈટ્રેટ આવ લીચીઆ, લા. લીચીઆઈ સાઈટ્રેસ.
ગુણુ—પીશાબ લાવેછે, હાજરીમાંનો ખટાશ તોડેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.
- ઈ. સાઈટ્રેટ આવ આયરન, લા. ફેરીસાઈટ્રેસ.
ગુણુ—શકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ ગરેન, બાળકને ૦ થી ૧ ગરેન.

બનાવટ—સોલ્યુસેન આવ પરસલકેટ આવ આવરન, સલકેટ આવ કવીનાબન, એસીડ સલક્યુરીક ડીલુટ, એસીડ સીટરીક, સોલ્યુસેન આવ આમોનીઆ, પાણી.

૫. સાઈટ્રેટ આવ આવરન એન્ડ કુઈનીઆ, લા. ફેરિમિટ કુઈનીસાઈટ્રેસ
ગુણુ—શકતી આપે છે, જીરણજ્વર તથા પરીબન લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.

બનાવટ—સોલ્યુસેન આવ પરસલકેટ આવ આવરન, સલકેટ આવ કવીનાબન, એસીડ સલક્યુરીક ડીલુટ, એસીડ સીટરીક, સોલ્યુસેન આવ આમોનીઆ, પાણી.

૬. સાઈટ્રેટ આવ આવરન એન્ડ આમોનીઆ, લા. ફેરિમિટ આમોનીઆ સાઈટ્રેસ.

ગુણુ—શકતી આપે છે, દરતાન લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન, બાળકને ૦૫ ગરેન.

બનાવટ—સોલ્યુસેન આવ પરસલકેટ આવ આવરન સોલ્યુસેન આવ આમોનીઆ, એસીડ સીટરીક, પાણી.

૭. સીનેબાર, લા. હાઈડ્રારજુરાઈ બાઇસલક્યુરેટમ.

ગુણુ—ટાંકીમાં તેની ધુમાડો અપાય છે, લાંબી સુધારે છે. મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૬૦ ગરેન (ધુઆનિવારતે).

૮. સીનેમોનવૌટર, લા. એક્વાસીનમોની (તજનું પાણી)

ગુણુ—પેટની બાધી તોડે છે હુશિયારી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી આઠસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.

બનાવટ—તજનું તેલ અથવા અરંધલ આવ સીનામોન ૧૯ મીનીમ મેગનેસીઆ કારબોનસ ૫૬ ગરેન. પાણી ૬૦ આંબિસ, પેટેલાં તજનું તેલ તથા મેગનેસીઆનિ ખરલમાં ઘુંટી પછી પાણી નાખવું.

૯. સીરપ, લા. સીરપસ (સાકરનો સીરો અથવા આસણી)

ગુણુ—સેજ ઝાડો લાવે છે, મુખ્ય ફરિન સ્વદાન વારતે વપરાય છે.

બનાવટ—પાણે સોજ સાકરને ૪૦ આંબિસ ઓખાપાણીમાં ધોમી આંચે પીગળાવવું પછી આસણી જેવું કાચ તારે ઉતારી લઈ કામમાં લેવું.

૧૦. સીરપ આવ કલોરલ, લા. સીરપસ કલોરલ.

ગુણુ—જીંધ લાવે છે, કુખાવો નરમ પાડે છે, ઉલટી તથા ઉછાળે બંધ કરે છે મોટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૨ દરામ.

૧૧. સીરપ આવ જીજર, લા. સીરપસ જીજરેસ (સુંઝનું સરખત)

ગુણુ—હુશિયારી લાવે છે, પેટમાંની બાધી તથા કુખાવો નરમ પાડે

છે, બુખ લગાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૦ા થી ૧ દરામ, બાળકને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ.

ખતાવટ—૧ દરામ મટાંગડીચરે આવ છુ જર અથવા એસેનસઆવ છુ જર અથવા તે ન હોય તો ૩ આંઝોસ ડીચરે આવ છુ જર ને ૧૬ આંઝોસ સાકરના સીરામાં મળવયું.

ક. સીરપ આવ ટોલુ, લા. સીરપમે ટોલુતેનસ.

ગુલુ—આંસીમાં બલગમ પાડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ.

ખતાવટ—બલસેમ આવ ટોલુ ૧૦ દરામ, સાકર ૨ પાઉન્ડ, ઉકળતુ પાણી ૧ પાઉન્ડ, પહેલાં બલસેમટોલુને પાણીમાં અડધાડલાક મધી ઉકાળયું પછી દેવતા ઉપરથી ઉતારી લેઈ અંદર સાકરનાખવી.

ક. સીરપ આવ ડાઈઓલાઈઝડ આવરન,

ગુલુ—શકતી આપેછે, સોમલતા ઝરને ઉતારવાને વારતે અપાય છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૨૦ મીનીમ, બાળકને ૧ મીનીમ.

ખતાવટ—ફાઈનઆવરન, આઈનાડાઈન, આંડ, જરતરમાં કઢેલુ પાણી

ક. સીરપ આવ પોપીસ, લા. સીરપસ પેપેવરીસ.

ગુલુ—સેજ ઊંધ લાવેછે, ઝાડો કબજ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ દરામ, બાળકને ૫ થી ૨૦ મીનીમ.

ખતાવટ—અફીણના પોચના ફીડવાં, રેકટીફાઈડસ્પીરીટ, સાકર તથા ઉકળતુ પાણી.

ક. સીરપ આવ ફ્રોસફેટ આવ આવરન, લા. સીરપસફેરી ફ્રોસફેટીસ.

ગુલુ—શકતી આપેછે, હાડકાંઓ વળી જતાં હોય તેમાં ફાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ થી ૨૦ મીનીમ.

ખતાવટ—સલફેટ આવ આવરન, ફ્રોસફેટ આવ સોડા, એસીટેટ આવ સોડા, એસીડ ફ્રોસફેરીક ડીલુટ, આંડ, જરતરમાં કઢેલુ પાણી.

ક. સીરપઆવફ્રોસફેટ આવ આવરન લાઇમએડ સોડા(બુઓ કેમીકલટુડ)

ક. સીરપ આવ બ્રોમાઈડ આવ આવરન, લા. સીરપસફેરી બ્રોમીડમ.

ગુલુ—શકતી આપેછે, કુંઠાળા, બરોલ, કલેબના વરમ વીગેરે દરદેમાં ફાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૦ા થી ૨ દરામ.

ક. સીરપ આવ મલબેરીસ, લા. સીરપસમોરોઈ.

ગુલુ—સ્વાદ તથા રંગ લાવવા માટે કામમાં આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ.

ક. સીરપ આવ રૂબારૂબ, લા. સીરપસરીહાઈ.

ગુલુ—સેજ ઝાડો લાવેછે, હોનરીને શકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ દરામ. ૧ થી ૪ દરામ.

ખતાવટ—૩મારખતા મુળીઆનો બુકો, કોરીઆનડર જાતના ફળનો બુકો, સાકર, રેકટીકાહડરપીરીટ, ઉકળતુ પાણી.

ઈ. સીરપ આવ રેડપોપી. સીરપસ. રેડિડોસ.

ગુણ—જંધ લાવેછે, દીનનો ધષકારો નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ દરામ, બાળકને ૧૦ મીનીમ.

ખતાવટ—અફીણના ફીડવાં અને સીરપ.

ઈ. સીરપ આવ રેડોઝીઝ, લા. સીરપસ ગેલીકા.

ગુણ—ઝાડો તપ લોહી બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૧૦ થી ૧૫ મીનીમ.

ખતાવટ—ગુલાખતા નુકાં ફૂલ ૭ આર્ગેસ, સાકર ૬ પાઉન્ડ, ઉકળતુ પાણી ૮૦ આર્ગેસ.

ઈ. સીરપ આવ લેકટો ફોસફેટ આવ લાઇમ.

ગુણ—શકતી આપેછે, ધાતુ બંધ કરે છે, બુખ લગાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧૧ દરામ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

ઈ. સીરપ આવ લેમનસ, લા. સીરપસ લીમોનીસ.

ગુણ—થંડક આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

ખતાવટ—તાજા લીંબુ ૨ આર્ગેસ, લીંબુનો રસ ૧ પાઉન્ડ, સાકર ૫૦ આર્ગેસ.

ઈ. સીરપ આવ મ્કુઇલ, લા. સીરપસમીલા.

• ગુણ—પીથાગ લાવેછે, ખાંસીમાં હુંશિયારી લાવી બલગમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૦૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૧૦ મીનીમ.

ખતાવટ—જંગલી કાંદાનો બુકો, તજ, મુંક, સાકર.

ઈ. સીરપ આવ સેના, લા. સીરપસસેના.

ગુણ—ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ દરામ, બાળકને ૨૦ થી ૩૦ મીનીમ.

ખતાવટ—ગુનામળી, ઓઇલ આવ કોરીઆનડર, સાકર, ઉકળતુ પાણી, રેકટીકાહડરપીરીટ.

ઈ. સીરપ આવ હાઇદ્રેટ આવ ક્લોરલ, લા. સીરપસ ક્લોરલહાઇદ્રેસ.

ગુણ—જંધ લાવેછે, તાંબુતોડ નરમ પાડેછે, ઉલટી બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ.

ઈ. સીરપ આવ હાઇપોફોસ્ફેટ આવ લાઇમ.

ગુણ—શકતી આપેછે, લોહી સુધારેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ દરામ, બાળકને ૧૫ થી ૨૦ મીનીમ.

ઈ. સીરપ આવ હેમીડિસમસ, લા. સીરપસ હેમીડિસમાઇ.

- ગુણુ—પરસેવા પાડેછે, લોહી સુધારેછે, સેજ પીથામ લાવેછે, શકતી આપેછે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.
- છ. સીરપ આવ આઇઓડાઇડ આવ આયરન, લા. સીરપસફેરી આઇઓડાઇડી.
- ગુણુ—શકતી આપેછે. કુંડમાળાની ગાંઠો, ખરોલ, કલેબ્બનો વરમ વિગેરે દરદાને કાયદો કરેછે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૩ મીનીમ.
- ખતાવટ—ફાઇન આયરન, આઇઓડાઇડ, ખાંડ, જંતરમાં કઢેલુ પાણી.
- છ. સીરપ આવ ઓરેજીપીલ, લા. સીરપસ ઓરેજીસાઈ.
- ગુણુ—ખોરાક પચાઈછે. હોઝરીને શકતી આપેછે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ દરામ, બાળકને ૨૦ મીનીમ.
- ખતાવટ—ટોચર આવ ઓરેજીપીલ ૧ આંબસ લેઈ તેને ૭ આંબસ સ્કાકરના સરખતમાં મેળવવું.
- છ. સીરપ આવ ઓરેજી ક્લોવર, લા. સીરપસ ઓરેજીસાઈ ક્લોરીસ.
- ગુણુ—સ્વાસ લાવવા માટે કામમાં આપેછે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ દરામ, બાળકને ૨૦ મીનીમ.
- ખતાવટ—ઓરેજીના ઝૂલ, ખાંડ અને જંતરમાં કઢેલુ પાણી.
- ઈ. સીવિડીલા, લા. સેમેડીલા.
- ગુણુ—કરમ પાડેછે, ઝાડો લાવેછે, ઉલટી લાવેછે, માટી ઉમરનાને ૪ થી ૬ ગરેન.
- ઈ. સુગર આવ મીલક, લા. સેફેરમ લેકટીસ.
- ગુણુ—હલકો ઝાડો લાવે છે, શકતી આપે છે, માટી ઉમરનાને ૬૦ થી ૧૨૦ ગરેન.
- ઈ. સુગર આવ લેડ (જુઓ આર્સેનિક આવ લેડ)
- ઈ. સુગર આવ લેડનું પાણી (જુઓ ડાઇલ્યુટેડ સોલ્યુસન આવ સન્ય એર્સેનિક આવ લેડ)
- છ. સેકરેટ કારબોનેટ આવ આયરન, લા. ફેરી કારબોનેસ સેફેરેટા.
- ગુણુ—શકતી આપેછે, દરદાને લાવેછે, માટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન
- ઈ. સેકરેટ સોલ્યુસન આવ લાઈમ, લા. લાઈકર કેલસીસ સેકરેટસ (સ્કાકરની મેળવણીવાળુ ચુનાનું પાણી)
- ગુણુ—હોઝરીમાં થતો ખરાસ અટકાવે છે, ઉલટી બંધ કરે છે, માટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૨૦ મીનીમ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

૪. સેન્ટોનાઈન આવ લાઈમ. લા. લાઈકર ઓપાઈ સેન્ટીવ.
 ગુણુ—એનો ગુણુ લાઈનમના જેવાજ છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ માંત્રીન, બાળકને ૦ માંત્રીન.
૫. સેન્ટોનાઈન, લા. સેન્ટોનાઈનમ.
 ગુણુ—કરમ પાડેછે કરમની અક્ષીર દવાછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ ગરેન, બાળકને ૦ થી ૧ ગરેન.
 આ દવા ઉત્રાડી રાખવાથી બગડી જાયછે વારતે સીસી ઉપર કાગળ કાગળ વિઠાળી રાખવો.
૬. સેન્ટોનાઈકા, લા. સેન્ટોનાઈકા.
 ગુણુ—કરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૨ થી ૫ ગરેન.
૭. સેરી વાઈન ઝેરીકમ.
 ગુણુ—હૃથિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ આંજસ.
૮. સેલીશીન,
 ગુણુ—પરસેવો પાડેછે. નિક્ષણ સંધીવા, જોરાવર જરી તથા ઝેરી તાવ, ફેફસાનાં નિક્ષણુ વરમ વિગેરે તાવનું જોર નરમ પાડે છે, તથા લોહીની ગરમી ઓછી કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.
૯. સેલીસીલોક એસીડ.
 ગુણુ—સંધીવા, નજળો તથા ઝેરી તાવનો પરસેવો પાડી તાવ નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન.
૧૦. સેલીસીલેટ આવ સોડા, સોડાસેલીસીલેટ.
 ગુણુ—સેલીશિતતા જેવાજછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.
૧૧. સેવીનટોપસ, લા. સેવાઈની કેક્યુમીના.
 ગુણુ—કરમ પાડેછે, પરસેવો પાડેછે, દસ્તાં લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.
૧૨. સોફોટ્રીન એલોઝ, લા. એલો સોફોટ્રીન (એળીએ)
 ગુણુ—ખીત સાથનો ઝાડો લાવેછે જોજરીને થકતી આપેછે દસ્તાં લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ ગરેન.
૧૩. સોડાવોટર (ગુઓ એફરેસીંગ સોલ્યુસન આવ સોડા)
૧૪. સોલ્યુસન આવ ક્લોરાઈડ આવઝીક, લા. લાઈકર ઝીનસાઈ ક્લોરાઈડ
 ગુણુ—પરોખ દવા દુર કરવા સાર જાંટવાના કામમાં આવે છે.
 બનાવટ—સોડા બીકારબોનસ ગરેન ૨૦ એસીડ સોટરીક ગરેન ૭ એ બનેને ગુદા ગુદા વાટી એક ગલામમાં પાણી આંજસ ૪ જરી તેમાં તાખવું જેથી થલથલાટ થયે.

૪. સોલ્યુસન આવ કલોરાઇડ આવ એન્ટીમોની, લા. એન્ટીમોનાઈ કલોરાઇડાઈ.

ગુણ—કાર્ટીક દાખલ બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવે છે પીધામાં નથી આવતું.

૫. સોલ્યુસન આવ કલોરાઇડ, લા. લાઇકર કલોરાઈ.

ગુણ—વાસ મારતા ધા ધોવા સાર અથવા આગરવામાં મોગળા કરવાના કામમાં આવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ, બાળકને ૨ થી ૪ મીનીમ.

ખતાવટ—એસીડ હેડરો કલોરીક, બેકઝોક્સાઇડ આવ મેગનેસીઆ અને પાણી.

૬. સોલ્યુસન આવ કલોરીન્ટેડ લાઇમ, લા. લાઇકર કલસીસ કલોરીટી.

ગુણ—મોગળા કરવાના કામમાં આવે છે, કોઈ વેળા પીધામાં અપાય છે, લોહીમાં ફરતા ઝેરી પદાર્થોનો નાશ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ.

ખતાવટ—કલોરીન્ટેડ લાઇમ અને પાણી.

૭. સોલ્યુસન આવ કાર્બોનેટ આવ મેગનેસીઆ, લા. લાઇકર મેગનેસીઆઈ કાર્બોનેટીસ.

ગુણ—હલકો ઝાડો લાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંજીસ.

ખતાવટ—સલફેટ મેગનેસીઆ, સોડાકાર્બોનેટ, પાણી.

૮. સોલ્યુસન આવ પરકલોરાઇડ આવ મરક્યુરી, લા. લાઇકર હાઇડ્રાર્જીરે પરકલોરાઇડી.

ગુણ—લોહી સુધારે છે, ગાંઠો પીગળાવે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨ દરમ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનીમ.

ખતાવટ—પરકલોરાઇડ આવ મરક્યુરી, કલોરાઇડ આવ આમોનીઆ અને પાણી.

૯. સોલ્યુસન આવ પરકલોરાઇડ આવ આયરન, લા. લાઇકર ફેરી પરકલોરાઇડી.

ગુણ—શક્તી આપે છે, ઝાડો તથા લોહી બંધ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ.

ખતાવટ—ટ્રોગ્સોલ્યુસન આવ પરકલોરાઇડ આવ આયરન ૫ આંજીસ, નંતરમાં કોઢણ પાણી ૧૫ આંજીસ, એ બંનેને મેળવવું.

૧૦. સોલ્યુસન આવ પરનાઇટ્રેટ આવ આયરન, લા. લાઇકર ફેરી પરનાઇટ્રેટીસ.

ગુણ—શક્તી આપે છે, ઝાડો તથા લોહી બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૪૦ મીનીમ.

ખતાવટ—ફાઇનઆયરન, એસીડનાઇટ્રીક, નંતરમાં કોઢણ પાણી.

ક. સોલ્યુસેન આવ પરમેનગેનટ આવ પોટાસ, લા. લાઇકર પોટાસી પરમેનગેનટીસ.

ગુણ—લોહી સુધારેછે; ઘણું કરી બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવેછે, ધામાંથી નિકળતો વાસ બંધ કરવા માટે કામ આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ દરમ.

ખનાવટ—પરમેનગેનટ આવ પોટાસ ૮૦ ગરેન, બંતરમાં કઠેલ પાણી ૧ પાઇન્ટ, એ બંનેને એકઠું મેળવવું.

ઘ. સોલ્યુસેન આવ પોટાસ, લા. લાઇકર પોટાસી.

ગુણ—હોઝરીના ખટાશ તોડેછે, પીશાબ લાવેછે, લોહી સુધારે છે નબળા તથા પરમાને કાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૨૦ મીનીમ બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.

ખનાવટ—કારમેનિટ આવ પોટાસ, કળીચુનો, ઉકળતુ પાણી.

ઙ. સોલ્યુસેન આવ લાઇમ, લા. લાઇકર કેલસીસ (ચુનાનું પાણી)

ગુણ—ઝાડો તથા ઉલટી બંધ કરેછે, હોઝરીમાંથી ખટાશ તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ આંગિસ બાળકને ૧ થી ૨ દરમ.

ખનાવટ—કળીચુનો ૨ આંગિસ, પાણી ૧ ગ્યાલન એ બંનેને એક કાચની બુચવાળી ખાટલીમાં ભરી બમે અથવા તણતણ મીન્ટે ખુબ હલાવવું બધરકલાક પછી નિતર એમ્મ પાણી ઉપર તરી આવેછે તેને જુદા કાચના વાસણમાં ગાળી લેવું.

ચ. સોલ્યુસેન આવ સ્ટ્રીકનીઆ, લા. લાઇકર સ્ટ્રીકનીઆ.

ગુણ—શક્તી આપેછે, લકવામાં પાછલા દાડાઓમાં આપ્યાથી ફરવો થાય છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ મીનીમ (દવા ઝેરીછે)

ખનાવટ—સ્ટ્રીચીનીઆ, એસીડ ફ્રેડરોક્સોરીક ડીસુટ, પૂફરપીરીટ અને પાણી.

છ. સોલ્યુસેન આવ સબએસીટેડ આવ લેડ, લા. લાઇકર પબ્લેમખાઈ સબ એસીટેટીસ.

ગુણ—સોળે નરમ પાડવાના તથા રસી વેતી બંધ કરવા માટે ફક્ત બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવેછે.

ખનાવટ—એસીટેડ આવ લીડ, એક્સાઇડ આવ લીડ પાણી.

જ. સોલ્યુસેન આવ સલફેટ આવ એટ્રોપીઆ, લા. લાઇકર એટ્રોપી સલફેટીસ.

ગુણ—કેફ લાવેછે, ઘણું કરી ચાંમડીમાં પીચકારી દાખલ મારવાના કામમાં આવેછે, આંખના દરદોમાં ટીપાં દાખલ નાખવામાં આવેછે.

ખનાવટ—સલફેટ આવ એટ્રોપીઆ અને પાણી.

ઝ. સોલ્યુસેન આવ સાઇટ્રેટ આવ ખીસમથ એન્ડ એનાનીઆ, લા.

લાઇકર બીસમથી એટ ઐમાની સાઇટ્રીસ.

ગુણ—ઝાડો તથા ઉલટી બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૦૦ થી ૧ દરામ. બાળકને ૫ મીનીમ.

ખતાવટ—ગોખુ બીસમથી, સુરાખારનો તેજબ, સીટરીક એસીડ, સોલ્યુસેન આવ આમાનીઆ અને પાણી.

ઈ. સોલ્યુસેન આવ સાઇટ્રેટ આવ ઐમાનીઆ, લા. લાઇકર ઐમાની સાઇટ્રીસ.

ગુણ—થંડક આપેછે ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ દરામ.

ખતાવટ—સીટરીકએસીડ, સ્ટ્રોગ સોલ્યુસેન આવ આમાનીઆ.

ઈ. સોલ્યુસેન આવ સોડા, લા. લાઇકર સોડા.

ગુણ—હોઝરીનો ખટાસ તોડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦થી ૩૦ મીનીમ, બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.

ખતાવટ—કારબોનેટ આવ સોડા, કળીચુનો અને પાણી.

ઈ. સોલ્યુસેન આવ હાઇદ્રો કલોરેટ આવ મોરફીઆ, લા. લાઇકર મોરફીઆ હાઇદ્રો કલોરેટીસ.

ગુણ—કેફ લાવેછે, દરદ મટાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૦ મીનીમ, બાળકને ૦૦ મીનીમ.

ખતાવટ—હેડ્રોકલોરેટ આવ મોરફીઆ, એસીડ હેડ્રોકલોરીક ડીલુટ, પુફરેસીરીટ; પાણી.

ઈ. સોલ્યુસેન આવ આરસેનીએટ આવ સોડા, લા. લાઇકરસોડી આરસેનીએટીસ.

ગુણ—લોહી સુધારેછે. શકતી આપેછે, મોટીઉમરનાને ૫થી ૧૦ મીનીમ

ખતાવટ—આરસેનીએટ સોડા ૪ ગરેન, પાણી ૧ આંઝેસ, એ બંનેને મેળવવું.

ઈ. સોલ્યુસેન આવ આઇઓડાઇન, લા. લાઇકર આઇઓડાઇન.

ગુણ—ગાંઠો પીગળાવેછે, દક્ત બાહારથી લગ્ગડવાના કામમાં આપેછે

ખતાવટ—આઇઓડાઇન ૨૦ ગરેન, આઇઓડાઇડ આવ પોટાસ ૩૦ ગરેન, પાણી ૧ આંઝેસ, પહેલાં ઉપલી બંને મીળેને કાચની કુંડીમાં વાટી પછી તેમાં પાણી મેળવવું.

ઈ. સોલ્યુસેન આવ એટ્રોપીઆ, લા. લાઇકર એટ્રોપીઆ.

ગુણ—કેફ લાવેછે, અક્ષીણના ઝેરના ઉતાર દોખલ પીધામાં અપાયછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ મીનીમ. (આ દવા ઝેરોછે)

ખતાવટ—એટ્રોપીઆ ૪ ગરેન, રેકટીફાઇડસ્પીરીટ ૧ દરામ, પાણી

૭. દરામ પેહલાં એટરોપીઆને કાચની કુંડીમાં રૂપીરીટથી એક રસ કરી પછી પાણી નાખવું.
- છ. સોલ્યુસન આવ આમોનીઆ લા. લાઇકર આમોનીઆ.
ગુણુ—હંશિયારી આપે છે હોજરીમાંનો ખટાસ તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ, બાળકને ૧ થી ૨ મીનીમ.
બનાવટ—નવસાગર, કળીચુનો. પાણી.
- ઈ. સોલ્યુસન આવ એસ્ટીટેટ આવ મોરફીઆ, લા. લાઇકર મોરફીઆઈ એસ્ટીટેટસ.
ગુણુ—ફેફ લાવે છે. બેસુધ ધરે છે, કુઆવો નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૦ મીનીમ, બાળકને ૦૧ મીનીમ.
બનાવટ—એસ્ટીટેટ મોરફીઆ એસ્ટીટીક એસીડ ડાલુટ, પૂકડીપીરી. પાણી,
- ઈ. સોલ્યુસન આવ એસ્ટીટેટ આવ એમોનીઆ, લા. લાઇકર એમોની એસ્ટીટેટસ.
ગુણુ—પરસેવો પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧ દરામ, બાળકને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ.
બનાવટ—એસ્ટીટીક એસીડ ૧ આંઉસ, પાણી ૫ આંઉસ, આમોનીઆ કારબોનસ નેહએ તેટલો, પેહલાં એસ્ટીટીક એસીડને ખરલમાં નાખી તેમાં આમોનીઆ કારબોનસ નાખવો તેનું ફીણ ચડવું બંધ થાય ત્યારે બાકી રહેલો આમોનીઆ કાઢી લઈ પછી અંદર ઉપર પ્રમાણે પાણી નાખવું.

હ.

- ઈ. હારડસોપ, લા. સેપોચુરસ (કડણસાખુ)
ગુણુ—હોજરીમાંનો ખટાસ તોડે છે, સેજ ઝડો લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન.
બનાવટ—એલીવએઇલ અને સોડા.
- ઈ. હાઇડ્રેટ આવ ક્લોરલ, લા. ક્લોરલ હાઇડ્રેસ.
ગુણુ—ઊંધ લાવે છે, ઉછાળો તથા ઉલટી નરમ પાડે છે, તાંણ તોડ નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન, બાળકને ૦૫ થી ૧ ગરેન
- ઈ. હાઇડ્રેટ પરઓક્સાઇડ આવ આયરન, લા. ફેરી પરઓક્સાઇડમ હાઇડ્રેટમ.
ગુણુ—શકતી આપે છે, લોહીમાંના રાતા દાણાવાળો બાગ વધારે છે મોટા વજનમાં સોમબનું ઝર ઉતારે છે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૩૦ ગરેન.
- ઈ. હાઇડ્રો ક્લોરીક સોલ્યુસન આવ આરસેનીક, લા. લાઇકર આરસેનીસાઈ હાઇડ્રો ક્લોરીકસ.
ગુણુ—શકતી આપે છે, લોહી સુધારે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૮ મીનીમ
બનાવટ—એસીડ આરસેનીઅસ, એસીડ હેડ્રોક્લોરીક, પાણી.

૪. હાઇદ્રોકલોરેટ આવ કુંઠનાઈન.
ગુણ—ઉઠાંટીઉ તથા તાવ મટાડેછે, શકતી આપેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન, બાળકને ૧ થી ૨ ગરેન.
૫. હાઇદ્રોકલોરેટ આવ મેરફીઆ. લા. મેરફીઆ હાઇદ્રોકલોરેસ.
ગુણ—એનો ગુણ અફીણના જેવાજ છે. મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૦.૧ ગરન.
બનાવટ—અફીણ, કલોરાઇકાલસીઅમ. ટોરના હાડકાના કોઅલા એસીડ હેડ્રોકલોરીક ડીહાઇડ્રેટ, સોલ્યુસન આવ આમિનાઆ પાણી.
૬. હાઇપો ફોસ્ફેટ આવ લાઇમ, લા. કેલસીસ હાઇપોફોસ્ફીસ.
ગુણ—હાડકામાં ચુનાનો ભાગ વધારેછે, શકતી આપેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.
૭. હાઇપો ફોસ્ફેટ આવ સોડા, લા. મોડી હાઇપો ફોસ્ફીસ.
ગુણ—શકતી આપેછે લોહી સુધારેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.
૮. હાઇપો સલફાઇટ આવ સોડા, લા. સોડી હાઇપો સલફીસ.
ગુણ—લોહી સુધારેછે. ગડ, ગુમડાં વિગરેન કાયદો કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૩ ગરેન.
૯. હેમલોક લીન્ઝ, લા. કોનાઈ ફ્રાન્કીઆ.
ગુણ—કેફ લાવેછે, ખેસુધ કરેછે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડે છે, તાંણતોડ નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૮ ગરેન.
બનાવટ—કોનાઈ જાતના ગ્રાડના પાંદડાં.
૧૦. હોરસેડીસેટ, લા. આરમારેસાઈ રેડીફસ.
ગુણ—હુંચિયારી લાવેછે, પરસેવા પાડેછે, પીશાબ લાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૩૦ થી ૬૦ ગરેન એક જાતના ગ્રાડના મુળીઆં.

અ-ઈ-ઉ-

૧. અરગટ, લા. અરગેટા.
ગુણ—દરતાંન લાવીન બંધ કરેછે, હમેલ તોડી પાડેછે. કોષપણ જાતનું લોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ ગરેન.
૨. અરગેટીન.
ગુણ—એ અરગટનું મુખ્ય તત્વ છે, પરથમ દરતાંન લાવી પછી તે બંધ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ ગરેન.
૩. આમાન્ડમિક્સર, લા. મીસચુરા એમીનડેલી.
ગુણ—ચાંદાને સુવાળાં કરેછે, પીશાબની અગતી મટાડેછે, આંસીને કાયદો કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ, બાળકને ૧ દરામ.
બનાવટ—મીઠી બદામ જોલેલી આંઝિસ ૧, ઓપીસાકર દરામ ૪

- ગુરુની બુકી દરામ, એ સધળાને બુકી ૧૩ આંહિસપાણીસાથે મળવવું
- ઈ. આમન્ડઓમલ. લા. ઝાલીઅમ એમીગડેલી (મીઠી બદામનુંતલ)
 ગુણુ—પીશાબની અગની મટાડેછે, ચાંદાને મુલાખાં કરેછે. જાટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ દરામ.
- ઈ. ઓમ્ન્ટમેન્ડ આવ ગાલએન્ડ ઓપીઅમ.
 ગુણુ—હરસનું લોહી બંધ કરેછે.
 બનાવટ—માઆફળની બુકી ગરેન ૮૦ તથા અકીળની બુકી ગરેન ૩૨ લેખ તેને ૧ આંહિસ સફેદ મલમ સાથે સારી પેઠે મળવવું.
- ઈ. આરનીકાડર, લા. આરનેસીરેડીકસ.
 ગુણુ—હંશિયારી લાવે છે, કેકુ લાવે છે, પરસેવા પાડે છે. જાટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન.
 બનાવટ—આરનીકા જાતના ઝાડના મુળીઆં.
- ઈ. આરસેનીકલ સોલ્યુસેન. લા. લાહકર આરસેનીકેલીસ.
 ગુણુ—લોહી સુધારેછે, શકતી આપેછે. તાવ મટાડેછે, ઘણા થોડા વચ્ચનમાં આપવાથી ઝાડો તથા ઉલટી બંધ કરેછે. જાટી ઉમરનાને ૨ થી ૮ મીનીમ. (આ દવા ઝેરીછે)
 બનાવટ—સોમલ, પોટાસાકારબોતસ, કમપાઉન્ડ ટીંબર આવ લવંડર, ઉકળવુ પાણી.
- ઈ. આરસેનીઅસ આસીડ, લા. એસીડમ આરસેનીઓસેમ (ધાળીસોમલ)
 ગુણુ—લોહી સુધારેછે, શકતી આપેછે. તાવ મટાડેછે. જાટી ઉમરનાને ૧ થી ૧૬ ગરેન (આ દવા ઝેરીછે)
- ઈ. આરસેનીએટ આવ સોડા, લા. સોડી આરસેનીએસ.
 ગુણુ—લોહી સુધારેછે, શકતી આપેછે. જાટી ઉમરનાને ૧ થી ૬ ગરેન (આ દવા ઝેરીછે)
 બનાવટ—એસીડ આરસેનીઅસ, નાઇટરેટસોડા, કારબોનિટસોડા, ઉકળવુ પાણી.
- ઈ. આરસેનીએટ આવ આયરન, લા. ફેરી આરસેનીએસ.
 ગુણુ—લોહી સુધારેછે, આમડીના જીના દરદાને કાયદો કરેછે. જાટી ઉમરનાને ૧ થી ૧૦ ગરેન (આ દવા ઝેરીછે)
 બનાવટ—સલ્ફેટ આયરન, આરસેનીએટસોડા, એસીટસોડા, પાણી
- ઈ. આસીડ ટારટરેટ આવ પોટાસ, લા. પોટાસી ટારટરસ એસીડા.
 ગુણુ—પીશાબ તથા ઝાડો લાવેછે, થંડક આપેછે, તરશ મટાડેછે. જાટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ ગરેન, બાળકને ૫ ગરેન.
- ઈ. આસીડ સોલ્યુસેન આવ નાઇટરેટ આવ મરક્યુરી, લા. લાહકર હાઇદ્રાર્જરમ્ નાઇટરેટીસ એસીડસ. •

ગુણ—કાઠીક દાખલ લગાડવાના કામમાં આવેછે.

ખનાવટ—પારો, સુરાખારનો તેજબ, પાણી.

૪. આસીડ ઇનક્યુબન આવ રોઝીઝ, લા. ઇનક્યુબનરોઝી એસીડમ.
ગુણ—ઝાડો કબજ કરેછે, થંડક આવેછે. માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આઉસ, બાળકને ૧ દરામ.
ખનાવટ—ગુલાબનાદળ બીગડા કાઉલાં ૨ દરામ, એસીડસલફ્યુરીક ડીલ્ટ (ગંધકનો તેજબ) ૧ દરામ, ઉકળતુ પાણી ૧૦ આઉસ એને બા કલાકસુધી ઉકાળવું.
૫. આઇઓડાઇડ આવપોટાસીઅમ, લા. પોટાસી આઇઓડાઇડમ
ગુણ—લોહી સુધારેછે, ટાંકીમાં તથા ફંદમાળામાં આપવાથી ઘણો ફાયદો કરેછે, ગંઢોને પીગળાવેછે. માટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન, બાળકને બા થી ૧ ગરેન.
ખનાવટ—સોલ્યુસેન પોટાસ આઇઓડાઇડન, લાકડાના કોઅલા.
૬. આઇઓડાઇડ આન સીલવર, લા. આરજેન્ટાઇ આઇઓડાઇડી.
ગુણ—ઉંઠાંટીયાને ફાયદો કરેછે. માટી ઉમરનાને બ થી બા ગરેન, બાળકને ૧/૪ થી ૧/૨ ગરેન.
૭. આઇઓડાઇડ આવ આયરન, લા. ફેરી આઇઓડાઇડમ.
ગુણ—શક્તી આવેછે, ગાંઠો પીગળાવેછે, દરતાં બાવેછે, લોહી સુધારેછે. માટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ ગરેન.
ખનાવટ—ફાઇનઆયરન (સીટ) આઇઓડાઇડન, ઉકળતુ પાણી,
૮. આઇઓડાઇડ આવ આઝીનીઅમ, લા. એઝીની આઇઓડાઇડમ
ગુણ—ટાંકીમાં લોહી સુધારેછે, ઘર તથા ગુમડાં થયાં હોય તે વેળા પીધામાં આપ્યાથી તથા બાહારથી લગાડવાથી તે બેસી જાયછે. માટી ઉમરનાને ૨ થી ૮ ગરેન.
૯. આઇઓડાઇડ, લા. આઇઓડમ.
ગુણ—ગુરદા ઉપર લગાડવાના કામમાં આવેછે, કેટલીક વેળા તાવમાં લોહી સુધારવાસાર પીધામાં આપવામાં આવે છે. માટી ઉમરનાને બા ગરેન.
૧૦. ઇથર,
ગુણ—બુકો આંકરા તથા તાંસુતોડ નરમ પાડેછે. માટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૬૦ મીનીમ.
ખનાવટ—રેક્ટીફાઇડ સ્પીરીટ, એસીડસલફ્યુરીક, કલોરાઇડ કાલસી-કમ સેલેકડ લાઇમ, પાણી.
૧૧. ઇથરીઅલ ટીઅર આવ લોબીલીઆ, લા. ટીયુરા લોબીલીઆ ઇથરીઆ.

ગુણુ—તાંણુનોડ નરમ પાડેછે, ગુચવાળી ખાંસી તથા હાંફણને નરમ પાડેછે, ઊંધ લાવેછે, તાડમાં પરસેવો પાડેછે, હલટી લાવેછે. માટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ.

૪. ઇનફ્યુઝન આવ કલોવઝ, લા. ઇનફ્યુઝન આવ ફેરીઓફાલી (લવીંગનો કાવો)

ગુણુ—ફુંથિયાળી લાવેછે, શકતી આપેછે, અતુરણ, શરદી, પેટનો ઝીઝી ફુખાવો નરમ પાડે છે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ, બાળકને ૧ દરામ.

ખનાવટ—લવીંગનો ભુકો ૧ દરામ. ઉકળતુ પાણી એ બેઢને વાંસણમાં ઘાલી ઢાંકી મુઠી એકલાક પછી રાખી ગાળી સેવું.

૫. ઇનફ્યુઝન આવ કુસો, લા. ઇનફ્યુઝન કુસો.

ગુણુ—કરમ પાડેછે, માટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ આંઝિસ.

ખનાવટ—કુસો જાતના ઝાડનો ભુકો ૦૧ આંઝિસ. ઉકળતું પાણી ૮ આંઝિસ એને એક બંધ વાંસણમાં નાખી ૧૫ મીનીટસુધી ધીમી આંચે ઉકાળવું અને પછી ગાળી સેવું.

૬. ઇનફ્યુઝન આવ કુએસીઆ, લા. ઇનફ્યુઝન કુએસીઆ.

ગુણુ—શકતી આપેછે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.

ખનાવટ—૯૦ ગ્રેન કુઆસીઆઉડનો ભુકો સેઈ તેને ૧૦ આંઝિસ થંડા પાણીમાં ૦૧ કલાક બીનવી રાખી અને પછી ગાળી સેવું.

૭. ઇનફ્યુઝન આવ કેટીકુ, લા. ઇનફ્યુઝન કેટીકુ.

ગુણુ—દરતાંનમાં, ઝાડામાં, મરડામાં અથવા બેરકોઈ બીજી રીતે લોહીનું વેણું બંધ કરેછે, ઝાડા બંધ કરેછે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ, બાળકને ૧ દરામ.

ખનાવટ—કાથી ૨૧૧ દરામ. તજનોભુકો ૦૧ દરામ, ઉકળતુ પાણી એ ત્રણેને એક વાંસણમાં ઘાલી ઉપર ઢાંકણું ઢાંકી ૨૧૧ કલાક રહેવા દેઈ પછી ગાળી સેવું.

૮. ઇનફ્યુઝન આવ કેમેમાઇલ, લા. ઇનફ્યુઝન કેમેમાઇલ.

ગુણુ—હોઝરીને શકતી આપીને ખોરાક પચાવેછે, માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ. કેમેમાઇલ ફૂલનોઉકાળો.

૯. ઇનફ્યુઝન આવ કેલેમબા, લા. ઇનફ્યુઝન કેલેમબા (કેલેમનોઉકાળો)

ગુણુ—શકતી આપેછે, મુખ્ય કરીને હોઝરીને શકતી આપેછે. માટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ, બાળકને ૧ દરામ.

ખનાવટ—૦૧ આંઝિસ કેલેમની કાતરીને ખોખરી કરીને તેને ૧૦ આંઝિસ થંડા પાણીમાં ૧ કલાક બીનવી રાખી પછી તેમાંનું પાણી ગાળી સેવું.

૪. ધનક્યુત્રન આવ કેસકેરીલા. લા. ધનક્યુત્રન કેસકેરીલી.
ગુણુ—શરીરને તેમાં મુખ્ય કરેનિ હોનરીને શકતી આપેછે, ખોરાક પચાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ, બાળકને ૧ દરામ.
ખનાવટ—કેસકેરીલાનો ખુસ ૧ આંગિસ, ઉકળતું પાણી ૧૦ આંગિસ એએને એક બંધ વાંસણમાં નાખીએક કલાક સુધી ધીમી આંચે ઉકાળી ગાળીસેવું.
૫. ધનક્યુત્રન આવ ચીરિટા. લા. ધનક્યુત્રન ચીરિટી(કરીઆતાનો ઉકાળો).
ગુણુ—શકતી આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ, બાળકને ૧ દરામ.
ખનાવટ—૦૧ આંગિસ કરિયાતાને ખોખર કરેનિ ૧૦ આંગિસ ખળખળતા પાણીમાં ૦૧ કલાક ઠંકનિ બીનવીરાખવું પછી ગાળી સેવું.
૬. ધનક્યુત્રન આવ ડલકેમારા. લા. ધનક્યુત્રન ડલકેમારી.
ગુણુ—પરસેવો પાડીને હુંશિયારી લાવેછે, પીશાબ લાવે છે, સોહી સુધારેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.
ખનાવટ—ડલકેમારા ૧ આંગિસ, ઉકળતું પાણી ૧૦ આંગિસ એએને એક બંધ વાંસણમાં એક કલાક સુધી ઉકાળી પછી ગાળી સેવું.
૭. ધનક્યુત્રન આવ ડીછેલીસ. લા. ધનક્યુત્રન ડીછેલીસ.
ગુણુ—પીશાબ લાવેછે, તાવનું ગર નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ દરામ.
ખનાવટ—ડીછેલીસનાં સુકાં પાંદડાં ૧ દરામ, તળનો અરક ૪ દરામ, ઉકળતું પાણી ૧૦ આંગિસ એ બધાને એક ઠંકણાવાળા વાંસણમાં દસકલાક રાખી પછી ગાળી સેવું.
૮. ધનક્યુત્રન આવ બુકુ. લા. ધનક્યુત્રન આવ બુકુ (બુકીની ચા).
ગુણુ—પીશાબ લાવેછે, હોનરીને શકતી આપેછે, પરસેવો પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ દરામ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.
ખનાવટ—બુકુલીવત્ર ૦૧ આંગિસ લેઇને તેને ૧૦ આંગિસ ખળખળતા પાણીમાં ૧ કલાક પલાળી રાખી પછી ગાળી સેવું.
૯. ધનક્યુત્રન આવ જેરનેરી. લા. ધનક્યુત્રન આવ ચુલા અરસાઈ.
ગુણુ—ગ્રાહ કબજ કરેછે, શકતી આપેછે, સોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.
૧૦. ધનક્યુત્રન આવ જેટીશી. લા. ધનક્યુત્રન જેટીસી.
ગુણુ—ગ્રાહ કબજ કરેછે, પીશાબમાં સોહીનું તથા ધાતનું જવું બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.
ખનાવટ—જેટીશી જાતના ગ્રાહના પાંદડાં ૦૧ આંગિસ, ઉકળતું પાણી ૧૦ આંગિસ એએને એક બંધ વાંસણમાં અડધોકલાક સુધી ધીમી આંચે ઉકાળી પછી ગાળી સેવું.

- ઈ. ઇનક્યુઝન આવ યલોસીનકોના, લા. ઇનક્યુઝન સીનકોનીફલેવી.
ગુણુ—શકતી આપેછે તાવ મૂટાડે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨
આંઝિસ, બાળકને ૧ દરામ.
બનાવટ—સીનકોનાની હાલ ૪ દરામ, ઉકળતુ પાણી ૧૦ આંઝિસ
એ બનેને એક ટાંકણાના વાંસણમાં ખાલી પાંચ કલાક રહેવા દેઈ
પછી ગાળી લેવું.
- ઈ. ઇનક્યુઝન આવ રૂબારબ, લા. ઇનક્યુઝન રીહાઈ (રેવંઓની ખટા-
ઈને ઉકાળો).
ગુણુ—ઝાડા લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ, બાળકને
૧ થી ૧૧૧ દરામ.
બનાવટ—રૂબારબ જાતના ઝાડના મુળીઆં ૨ દરામ, ઉકળતુ
પાણી ૧૦ આંઝિસ એઓને એક બંધ વાંસણમાં એકકલાક સુધી ધીમી
આંચે ઉકાળી પછી ગાળી લેવું.
- ઈ. ઇનક્યુઝન આવ રેટની, લા. ઇનક્યુઝન કેમીરી આઈ.
ગુણુ—ઝાડા કબજ કરેછે, લોહી બંધ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી
૨ આંઝિસ, બાળકને ૧ દરામ.
- ઈ. ઇનક્યુઝન આવ લીનસીડ, લા. ઇનક્યુઝન (લાઇનાઈ).
ગુણુ—ચાંદાવાળા બાગને સુવાળો કરેછે, પીથાબળા અગની નરમ
પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૩ આંઝિસ.
બનાવટ—અળસી ૧૬૦ ગરેન. તાજા જાંબુના મુળીઆં ૬૦ ગરેન,
ઉકળતુ પાણી ૧૦ આંઝિસ એ બધાને એક બંધ વાંસણમાં નાખી
ચારકલાક સુધી ધીમી આંચે ઉકાળી પછી ગાળી લેવું.
- ઈ. ઇનક્યુઝન આવ વેલેરીઅન, લા. ઇનક્યુઝન વેલેરીઅની.
ગુણુ—તાંણતોડ નરમ પાડેછે હુંશિયારી લાવેછે. મોટી ઉમરનાને
૧ થી ૨ આંઝિસ, બાળકને ૧ દરામ.
બનાવટ—વેલેરીઅન જાતના ઝાડના મુળીયાં ૧૨૦ ગરેન, ઉકળતુ
પાણી ૧૦ આંઝિસ એઓને એક બંધ વાંસણમાં નાખી એકકલાક
સુધી ધીમી આંચે ઉકાળી પછી ગાળી લેવું.
- ઈ. ઇનક્યુઝન આવ સરપેન્ટરી, લા. ઇનક્યુઝન સરપેન્ટેરી આઈ.
ગુણુ—હુંશિયારી લાવેછે, શકતી આપેછે, પરસેવા પાડેછે. મોટી
ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ, બાળકને ૧ દરામ.
બનાવટ—સરપેન્ટરી જાતના ઝાડના મુળીઆં ૨ દરામ, ઉકળતુ
પાણી ૧૦ આંઝિસ એ બધાને એક બંધ વાંસણમાં એકકલાક સુધી
ઉકાળી પછી ગાળી લેવું.
- ઈ. ઇનક્યુઝન આવ સેના, લા. ઇનક્યુઝન સેની (સુનામખીનો ઉકાળો)

ગુણુ—ગ્રાહો લાવેછે, મોટી હમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.

બનાવટ—૧ આંગિસ ચોખી સુનામચી તથા ૩૦ ગરેન સુંઠની કટકી કરીને એક વાંસણમાં મેલી તે ઉપર ૧૦ આંગિસ અખખાનુ પાણી નાખા ૧ કલાક ઢાંકી મેલવું પછી તેને ગાળી લેવું.

ઈ. ઇનક્યુઝન આવ સેનીગા, લા. ઇનક્યુઝન આવ સેનીગા.

ગુણુ—પીથામ તથા ઉલટી લાવેછે, ખાંસીમાં તથા હાફણમાં છુટથી બલગેમ પાડેછે, મોટી હમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ, બાળકને ૧ થી ૧ દરામ.

બનાવટ—૦૧ આંગિસ સેનેગાર્ટને ખોખર કરીને ૧૦ આંગિસ અખખાનુ પાણીમાં ૧ કલાક ભીનથી રાખી પછી ગાળી લેવું.

ઈ. ઇનક્યુઝન આવ હોપ, લા. ઇનક્યુઝન હ્યુપ્પુલાઈ.

ગુણુ—સેન બીધ લાવેછે, જે ખીમારીમાં અફીણ અપાઈ શકાવું નથી તેમાં આપવામાં આવેછે, મોટી હમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ, બાળકને ૧ દરામ.

બનાવટ—હોપ ૪ દરામ, પાણી ૧૦ આંગિસ એ બંનેને એક માટીના વાંસણમાં એકલાકસુધી ધીમીઆંચે ઉકાળવાં પછી ડરવાદેઈ ગાળી લેવું.

ઈ. ઇનક્યુઝન આવ અરગટ, લા. ઇનક્યુઝન અરગોટી.

ગુણુ—દમ્તાનમાં કાયદો કરેછે, એનાં ગુણુ અરગટના જેવાજ છે. મોટી હમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ.

બનાવટ—અરગોટનો ભુકો ૪ દરામ, પાણી ૧૦ આંગિસ એ બંનેને એક માટીના વાંસણમાં અડધોકલાક સુધી ધીમી આંચે ઉકાળવાં પછી ડરવા દેઈ ગાળી લેવું.

ઈ. ઇનક્યુઝન આવ ઓરેન્જપીલ, લા. ઇનક્યુઝન ઓરેનસાઈ.

ગુણુ—શકતી આપેછે, મોટી હમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ, બાળકને ૧ દરામ.

ઈ. ઇનક્યુઝન આવ જ્વેનસીઅનકો (જ્વેનસીઆનાની કમપાઉન્ડચા.

મોટી હમરનાને ૧ થી ૨ આંગિસ.

બનાવટ—જ્વેનસીઅનકો ખોખર કરીને ગરમ ૧૦, નારંગીની છાલ સુકી ગરેન ૧૦, મીઠા લીંબુની છાલ તાજા દરામ ૨ એ સઘળાને ૧૦ આંગિસ અખખાનુ પાણીમાં ૧ કલાક સુધી ઢાંકીને ભીનથી રાખી ગાળી લેવું.

ઈ. ઇપીકાક્યુઆના, લા. ઇપીકાક્યુઆના.

ગુણુ—ખાંસી નરમ પાડેછે, પરસેવો પાડેછે, તિજણ મરડો સાળો કરેછે, તથા ઉલટી લાવેછે. મોટી હમરનાને ૦૧ થી ૩૦ ગરેન, બાળકને ૦૧ થી ૨ ગરેન. એપીકાક્યુના ભતના ગ્રાડના મુળીઆં.

ઈ. ઇપીકાક્યુઆના લોઝેનજસ, લા. ટ્રાકીસાઈ ઇપીકાક્યુઆના.

બુધુ—હલદી લાવેછે, ખાંસીમાં બજારમાં પાડેછે, પરસેવો લાવેછે.
મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૩ ટાકણીઓ.

૪. આકતામેતપાપેપરેટા (કુદનાનું પાણી)

ખનાવટ—પીપરમઠાનું તેલ મીનીમ ૨૨, મેગનેસીઆ કારબોનસ ગરેન ૧૦, પાણી ૧૦ ઓંઝિસ, પહેલાં મેગ. સીઆમાં તેલ નાખી સારી પેઠે મીલાવી પછી તેમાં થોડું થોડું પાણી રેડવું.

૫. હલેટરીઅમ, લા. હલેટરીઅમ.

બુધુ—સખત ઝાડો લાવેછે, મોટો ઉમરનાને ૧ થી ૧૦ ગરેન.
(આ દવા ઝરંદિ).

ખનાવટ—કપડુંબર ભાતના રૂળનો રસ.

૬. ઉચ્ચારકોલ, લા. કારબોલીગની.

બુધુ—આગર વાને ફાવડો કરેછે, વાસ મારતા ધાની ઉપર પોલટીસ દાખલ કામ આવેછે, દવા તથા પાણી આફ કરેછે. મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ ગરેન.

૭. આકવાક્ષીનામેમી, (તજનું પાણી).

ખનાવટ—તજનું તેલ મીનીમ ૧૬, મેગનેસીઆ કારબોનસ ગરેન ૫૬, પાણી ૬૦ ઓંઝિસ, પહેલાં મેગનેસીઆમાં તેલ નાખી તેને ઘુટી પછી તેમાં થોડું થોડું પાણી મેળવવું.

૮. એક્ટ્રેક્ટ આવ કુએસીઆ, લા. એક્ટ્રેક્ટરંમ કુએસાઈ.

બુધુ—શકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૪ થી ૫ ગરેન. કુઆક્ષી-આનું લાકડું તથા પાણી એ બંનેને ખુબ બાળતા બાકી રહે તે.
ખનાવટ—કુએસીઆની છાલ તથા પાણી.

૯. એક્ટ્રેક્ટ આવ કેમોમાઈલ, લા. એક્ટ્રેક્ટરંમ એથીમીડીસ.

બુધુ—હોળરીને શકતી આપેછે, ખોરાક પચાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન.

૧૦. એક્ટ્રેક્ટ આવ કેલમબા, લા. એક્ટ્રેક્ટરંમ કેલંમબી.

બુધુ—ઝાડો કબજ કરવા વીના શકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન.
ખનાવટ—કાલંમબાની છાલ તથા પાણી.

૧૧. એક્ટ્રેક્ટ આવ કેલમારબીન. લા. એક્ટ્રેક્ટરંમ ફાઈસાસીટીગેટીસ.

બુધુ—આંચકી તથા બીજાં એવાંજ દરેદામાં તાણતાડ નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧૦ ગરેન.

૧૨. એક્ટ્રેક્ટ આવ કોલબાકમ, લા. એક્ટ્રેક્ટરંમ કોલબીસાઈ.

બુધુ—ઝાડો તથા પીચાખ લાવેછે. આંધાઓનું દરદ મટાડેછે, મોટી

ઉમરનાને બા થી ૨ ગરેન (દવા સંભાળીને વાપરવી).

બનાવટ—કોલચીકમના દાણા અને પાણી.

૫. એકમ્લેકટ આવ નેનસીઅન, લા. એકમ્લેકટમ નેનસીઅન.

ગુણુ—શક્તી આપેછે, ગોળીના બનાવવા માટે વાપરવામાં આવે છે. મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન.

બનાવટ—નેનટીઆનાનાં મુળોઆં તથા પાણી એ બંનેને ઉકાળતા બાકી રહે તે.

૬. એકમ્લેકટ આવ નેલપ, લા. એકમ્લેકટમ નેલપી.

ગુણુ—સખત ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરન, બાળકને ૧ ગરેન.

બનાવટ—નેલપ, રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ, ઉકળતુ પાણી એ ત્રણને ઉકાળતાં બાકી રહે તે.

૭. એકમ્લેકટ આવ ટેમેસી, લા. એકમ્લેકટમ ટેમેસી (તંબાકુનો કસ).

ગુણુ—ફાવો નરમ પાડવા સારૂ બાહારથી લગાડવાના કામમાં આવે છે.

બનાવટ—તંબાકુનાં પાંદડાં તથા પાણી.

૮. એકમ્લેકટ આવ ડીજીટેલીસ, લા. એકમ્લેકટમ ડીજીટેલીસ.

ગુણુ—પીશાબ લાવેછે, નાના વજનમાં દીલના સાકાએને શક્તી આપેછે, ઝેરી તાવોની ગરમી ઓછી કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧૫ ગરેન (આ દવા સંભાળીને વાપરવી).

બનાવટ—ડીજીટેલીસનાં પાંદડાં તથા પાણી.

૯. એકમ્લેકટ આવ ડેનડેલોઅન, લા. એકમ્લેકટમ ડેરેક્સેસાઇ.

ગુણુ—લોહી સુધારેછે, પીશાબ લાવેછે, પાત સાથનો ઝાડો લાવેછે, કલેજના દરદમાં કામ આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

બનાવટ—ડાંતડેલીઅનના મુળનો બુકો તથા પાણી.

૧૦. એકમ્લેકટ આવ નકસવોમાંકા, લા. એકમ્લેકટમ ન્યુસીસ વોમીસી. (ઝેરી કચુરાનો કસ).

ગુણુ—શક્તી આપેછે, કેફ લાવેછે, મોટી ઉમરનાને બા થી ૧ ગરેન, (આ દવા સંભાળીને વાપરવી).

બનાવટ—ઝેરી કચુરા, રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ.

૧૧. એકમ્લેકટ આવ પેરીરા, લા. એકમ્લેકટમ પેરીરી.

ગુણુ—પીશાબ લાવે છે, શક્તી આપે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ ગરેન.

બનાવટ—પેરીરી ભતના ઝાડના મુળોઆં અને ઉકળતુ પાણી.

- ક. એકરૂકટ આવ પોપીઝ, લા. એકરૂકટંમ પેપેવરીસ, (પસખ-સના પોસનાં કસ).
 ગુણુ—સેજ કેફ લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ ગરેન.
 બનાવટ—અફીણના પોસનાં ફીડવાં તથા પાણી.
- ક. એકરૂકટ આવ ખારખેડોઝ, લા. એકરૂકટંમ એલોઝખારખેડેનસીસ
 ગુણુ—પીત સાથનો ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ ગરેન.
 બનાવટ—એજીઓ તથા પાણી.
- ક. એકરૂકટ આવ બેલડોના, લા. એકરૂકટંમ બેલડોની.
 ગુણુ—જંથ લાવેછે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડેછે, ફૂખાવો થતો હોય ત્યાં તાહારથી લગાડવાના કામમાં આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧ ગરેન, (આ દવા સંભાળીને વાપરવી).
 બનાવટ—મુસલમાની અનબુયા લખના તાબ પાંદડાં, પાણી અથવા પીઆરીના રસના સારો.
- ક. એકરૂકટ આવ રખારખ, લા. એકરૂકટંમ રીહાઈ (રેવંઆની ખગઈની કસ).
 ગુણુ—ઝાડો લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન.
 બનાવટ—રખારખ નતનામુળીઆં, રેક્ટીફાઈડ સ્પીરીટ, ઉકળતુ પાણી
- ક. એકરૂકટ આવ રેટની, લા. એકરૂકટંમ કેમરીઆઈ.
 ગુણુ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ
- ક. એકરૂકટ આવ લીકરીસ, લા. એકરૂકટંમ ગુલીસીરીઝા (નેટી મધની રસ).
 ગુણુ—ખાંસી મટાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.
- ક. એકરૂકટ આવ લેટયુસ, લા. એકરૂકટંમ લેકટયુસી.
 ગુણુ—જંથ લાવીને ફૂખાવો નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન.
 બનાવટ—નેટીમથના ટુલ ડાંખળાં સોતાં તથા પાણી.
- ક. એકરૂકટ આવ લોગઉડ, લા. એકરૂકટંમ હીમટોકસીલાઈ (પતંગના લોકડાનો કસ).
 ગુણુ—લોહી તથા ઝાડો કબજ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન.
- ક. એકરૂકટ આવ મ્લેમોનીઅમ, લા. એકરૂકટંમ મ્લેમોનાઈ (ધતુરાનો કસ)
 ગુણુ—ફૂખાવો નરમ પાડેછે, જંથ લાવેછે, તાંબુતોડ નરમ પાડેછે. મોટી ઉમરનાને ૦ થી ૦૧ ગરેન.
 બનાવટ—મ્લેમોનીના બીજ, હથર, મુકસ્પીરીટ ઉકળતુ પાણી.

૪. એકમેટ્ટેકટ આવ સોકોટીનએસોત્ર, લા. એકમેટ્ટેકટમ એલોત્ર સોકોટીન (સોકોતરી એળીઆનો કસ). મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ ગરેન.
૫. એકમેટ્ટેકટ આવ હાહઓસાએમસ, લા. એકમેટ્ટેકટમ હાહઓ સાએમાહ.
- ગુણુ—કેફ લાવેછે, કુખાવો નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ ગરેન.
- ખનાવટ—પુરસાની, અજમાનાં પાંદડાં તથા પાણી.
૬. એકમેટ્ટેકટ આવ હેનમેન (ગુઓ એકમેટ્ટેકટ આવ હાહઓસાએમસ)
૭. એકમેટ્ટેકટ આવ હેમલોક, લા. એકમેટ્ટેકટમ કોનાહ.
- ગુણુ—જેંધ લાવેછે, કુખાવો તથા તાંબુતોડ નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ ગરેન.
- ખનાવટ—હેમલોકના તાંબુપાંદડાં અને કુણીડાખળીઓ અનેપાણી
૮. એકમેટ્ટેકટ આવ હોપ, લા. એકમેટ્ટેકટમ હ્યુપ્પુલાહ.
- ગુણુ—જેંધ લાવેછે, કુખાવો નરમ પાડેછે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગરેન.
- ખનાવટ—હોપ, પૂફ્ટેપીરીટ, ઉકળતુ પાણી.
૯. એકમેટ્ટેકટ આવ છનાડખનહેમ્પ, લા. એકમેટ્ટેકટમ ફેનેખીસ છનડીકા.
- ગુણુ—જેંધ લાવેછે, કુખાવો તથા તાંબુતોડ નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૭ થી ૧ ગરેન. (આ દવા ઝેરીછે).
- ખનાવટ—બાંગ અને રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ.
૧૦. એકમેટ્ટેકટ આવ એકોનાહટ, લા. એકમેટ્ટેકટમ એકોનાહટી.
- ગુણુ—કેફ તથા જેંધ લાવેછે, ચસકા તથા તાંબુતોડ નરમ પાડેછે મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨ ગરેન.
- ખનાવટ—એકોનાહટનાં પાંદડાં તથા કુલ અને પાણી.
૧૧. એકમેટ્ટેકટ આવ ઓપીઅમ, લા. એકમેટ્ટેકટમ ઓપાહ(અફીણનોકસ)
- ગુણુ—એનો મુખુ અફીણના નેપોલેછે મોટીઉમરનાને ૧૦ થી ૧૨ ગરેન
- ખનાવટ—અફીણ તથા પાણી.
૧૨. એકોનાહટીઆ, લા. એકોનાહટીઆ.
- ગુણુ—એકોનાહટના મુળનું તલવેછે, બાહારથી લમાડવાના કામમાં આવેછે. (આ દવા ઝેરીછે). એકોનાહટ વ્યતના ઝાડના પાંદડાં.
૧૩. એટ્રોપીઆ, લા. એટ્રોપીઆ.
- ગુણુ—કેફ લાવેછે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડેછે, મેથુષ કરે છે. મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૬ ગરેન (આ દવા ઝેરીછે).

- ઈ. એન્ડીમિનીઅલ પાઉડર, લા. પદ્મવીસ એન્ડીમિનીએલીમ.
ગુણુ—પરસેવા પાડેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, મોટા વચનમાં
ઉલટી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન.
ખનાવટ—સુરમાનો બુકા, મરગનું સીંગડુ એ બનેનું બનેછે.
- ઈ. એન્ડીમિનીઅલ વાઈન. લા. વાઈનમ એન્ડીમિનીલી.
ગુણુ—પરસેવા પાડેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, ઉલટી લાવે
છે મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ મીનીમ, બાળકને ૧ થી ૫ મીનામ.
ખનાવટ—એન્ડીમિની ટારટર, સેરી.
- ઈ. એપસેમસાટ, (ગુઆ સજકેટ આવ મેગનેસીઆ) વિલાયતીમીઠું.
- ઈ. એપોમોરફીઆ.
ગુણુ—ફેફરામાં તથા બીજા દરદોમાં પીચકારીવડે શરીરની આંત-
રીમાં દાખલ કરવામાં આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૬ ગરેન, પીચકારી
મારવા માટે.
- ઈ. એફરેસન્ટસાઈટ્રો ટારટ્રેટ આવ સોડા, લા. સોડીસાઈટ્રો ટારટ્રેસ
એફરેસનસ.
ગુણુ—હોઝરીમાંનો ખટાસ તોડેછે, પીશાબ લાવેછે, થંડક આવે
છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ ગરેનથી ૦૮ આંબેસ.
- ઈ. એફરેસીંગ સોલ્યુસેન આવ પોટાસ, લા. લાઈકરપોટાસી એફ-
રેસનસ.
ગુણુ—હોઝરીમાંનો ખટાસ તોડેછે, પીશાબ લાવેછે, થંડક આવે
છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ આંબેસ.
ખનાવટ—બીકારમાનેટ આવ પોટાસ અને પાણી.
- ઈ. એફરેસીંગ સોલ્યુસેન આવ લીધીઆ, લા. લાઈકર લીધીઆઈ
એફરેસનસ.
ગુણુ—હોઝરીમાંનો ખટાસ તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦
આંબેસ, (પ્રવાહી)
ખનાવટ—કારબોનેટ આવ લીધીઆ અને પાણી.
- ઈ. એફરેસીંગ સોલ્યુસેન આવ સોડા, લા. લાઈકરસોડી એફરેસનસ.
ગુણુ—હોઝરીમાંનો ખટાસ તોડેછે, થંડક આવેછે, મોટી ઉમરનાને
૨ થી ૪ આંબેસ.
ખનાવટ—બીકારમાનેટ આવ સોડા અને પાણી.
- ઈ. એબીટીક ટારટર (ગુઆ ટારટ્રેટ એન્ડીમિની).
- ઈ. એમોનાએકુંમ. લા. એમોનાએકુંમ.
ગુણુ—તાંબુતોડ નરમ પાડેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, મોટી
ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

- ઈ. એમોનીએકમ મીક્ચર, લા. મીસચુરા એમોનીએસાઈ.
 ગુણુ—હુંશિયારી લાવેછે, ગાંઠો પીગળાવેછે. મોટી ઉમરનાને ૧૧ થી ૧ આંઝિસ (પ્રવાહી)
 બનાવટ—આમોનીઆકમ અને પાણી.
- ઈ. એમોનીએટ ટીચર આવ ગુએકમ, લા. ટીચુરા ગુએસાઈ એમોનીએટા.
 ગુણુ—હુંશિયારી લાવેછે, લોહી મુધારેછે, પ્રસેવો પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૧ થી ૧ દરામ, બાળકને ૫ મીનીમ.
- ઈ. એમોનીએટ ટીચર આવ વેલરીઅન, લા. ટીચુરા વેલરીઅની એમોનીએટા.
 ગુણુ—ચમક તથા બીકન દરદોમાં તાંણતોડ નરમ પાડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૧ થી ૧ દરામ, બાળકને ૩ મીનીમ.
 બનાવટ—વેલરીઅન જાતનાં ઝાડના મુળીઆં, સ્પીરીટ આમોનીઆ એરોમેટીક.
- ઈ. એમોનીએટ ટીચર આવ એપીઅમ, લા. ટીચુરા એપાઈએમોનીએટા.
 ગુણુ—હુંશિયારી લાવેછે, કેફ લાવેછે, કુખાંધો નરમ પાડેછે, બેશુધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૧ થી ૧ દરામ, બાળકને ૨ થી ૩ મીનીમ.
- ઈ. એરોમેટીક પાઉર આવ ચાક, લા. પલવીસ કીટા એરોમેટીકસ.
 ગુણુ—ઝાડો કમજ કરેછે, હેઝરોમાં ચતો ખટાસ તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ ગરેન, બાળકને ૨ થી ૪ ગરેન.
 બનાવટ—તજનો ભુકો ૪ આંઝિસ, જાયફ્રા ૩ આંઝિસ, કેસર ૩ આંઝિસ, લવંગ ૧૧ આંઝિસ, એળકી ફાલેલી ૧ આંઝિસ, સાકર ૨૫ આંઝિસ, ચાખ્ખાચાક ૧૧ આંઝિસ, એ સમજાને ખુબ બારીક વાટી લુગડે ચાળી પછી એક કાચના બુચવાળી બાટલીમાં ભરી રાખવી.
- ઈ. એરોમેટીક પાઉર આવ ચાક એન્ડ એપીઅમ, લા. પલવીસકરીટા એરોમેટીકસ કમ એપીઅમો.
 ગુણુ—હેઝરોમાં ચતો ખટાસ તોડેછે, ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૪૦ ગરેન, બાળકને ૧ ગરેન.
 બનાવટ—પલવીસકરીટા એરોમેટીક ૬૩ આંઝિસ, અફીણ ૨૬ દરામ, એ બંનેને ખુબ વાટી એકરસ કરી લુગડે ચાળી પછી કાચના બુચવાળી બાટલીમાં ભરી રાખવી.
- ઈ. એરોમેટીકમીકચર આવ આપરન, લા. મીસચુરફેરી એરોમેટીકા.
 ગુણુ—લોહીમાના રેતા દાણાવાળો બાગ વધારેછે, શકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંઝિસ.
 બનાવટ—સીમોનાના છોડીઆ, કાલંમખાના મુળીઆં, સર્વિંગ,

- ફાઇન આથરન (લોહ)ટીચર ફારડાગ્નિમકો, રસ, પીપ મહાનું પાણી.
૪. એરોમેટીક સ્પીરીટ આવ ઝેમોનીઆ, લા. સ્પીરીટસ ઝેમોની
એરોમેટીકસ.
ગુણ—કુંચિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૦૫ થી ૧ દરામ, બાળ-
કને ૩ મીનીમ.
- બનાવટ—ફારબેનેટ આમોનીઆ ૮ આંડ્રસ, મ્રોગસોલ્યુસન
આમોનીઆ ૪ આંડ્રસ, જલપફળનું તેલ ૪ દરામ, લીંબુનું તેલ ૧ દરામ.
રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ ૬ પાઇન્ટસ, પાણી ૩ પાઇન્ટસ, અ બધાંને મેળવી
બરોબર કરવું.
૫. એરોમેટીક સલફ્યુરીક આસીડ, લા. એસીડમ, સલફ્યુરીકમ,
એરોમેટીકમ.
ગુણ—શકતી આપેછે, ઝાડો મેજ બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૫
થી ૩૦ મીનીમ, બાળકને ૨ મીનીમ.
બનાવટ—એસીડસલફરીક, રેકટીફાઇડ સ્પીરીટ, તજનો બુકો, સુંઠનો બુકો.
૬. એલડર ફ્લાવર વોટર, લા. એક્વાસેમબ્લસી.
ગુણ—પેટમાંની બાદી તોડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંડ્રસ,
બાળકને ૧ થી ૨ દરામ. એલડર જાતના ફુલનું પાણી.
૭. એલમ, લા. એલ્યુમિન (ફટકડી)
ગુણ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરેછે, પીચકારી મારવાના કામમાં
આવેછે. મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૫ ગ્રેન, બાળકને ૦૫ થી ૧ ગ્રેન.
• ચેદાસ—મીનદેશમાંથી લાવેછે.
૮. એલોકશન.
ગુણ—કલેજના દરદોમાં જાડુ પીત તથા પીતને લગતી પથરીઓ
સેલાઇથી છુટી પાડી આંતરડાને રસ્તે બાહાર કઢેછે, જેથી કમળાની
બીમારીમાં ઘણા ગુણ કરેછે, શરીરમાં ફેલાએલી ચરબીનો ઘટાડો
કરેછે, પીચાબ લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૫ ગ્રેન.
૯. એસીટીક એસીડ, લા. એસીડમ એસીટીકમ.
ગુણ—દાદરને લગાડવાથી ઘણા ફાયદો થાયછે, થંડક આપે છે,
મોટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૩૦ મીનીમ.
૧૦. એસીટીક ઇથર, લા. ઇથર એસેટીકસ.
ગુણ—કુંચિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨૦ થી ૬૦ મીનીમ.
૧૧. એસીટીક આવ ઝીંક, લા. ઝીનસાઇ એસીટસ.
ગુણ—ઝાડો તથા લોહી બંધ કરે છે, શકતી આપે છે, ઉલટી
લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨૦ ગ્રેન.
બનાવટ—ફારબેનેટ આવ ઝીંક, એસીટીક એસીડ, પાણી.

- ક. એસોટ આવ પોટાસ, લા. પોટાસીએસોટસ.
 ગુણુ—પીચાળ લાવે છે, હાજરીમાં થતો ખરાસ તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧૦ ગરેન, બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.
 બનાવટ—પોટાસાકારબોનસ, એસીડમ એસીટીકમ ફારસીઅર, ઉકળવુ પાણી.
- ખ. એસોટ આવ મોરફીઆ, લા. મોરફીઆએસોટસ.
 ગુણુ—એનો ગુણુ અફીણના જેવોજ છે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૧૦ ગરેન
 બનાવટ—હેડરોક્સોરેટ આવ મોરફીઆ, સોલ્યુસેન આવ આમો-
 નીઆ, એસીટીકએસીડ, પાણી.
- ગ. એસોટ આવ લેડ, લા. પ્લમબાઈ એસીટસ.
 ગુણુ—ઝાડો કમળ કરે છે, લોહી તથા ઉલટી બંધ કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ ગરેન.
 બનાવટ—સફેતો, એસીટીકએસીડ, ઉકળવુ પાણી.
- ઘ. એસીટ આવ સોડા, લા. સોડીએસીટસ.
 ગુણુ—હાજરીમાંનો ખરાસ તોડે છે, પીચાળ લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૫ થી ૧૨૦ ગરેન, બાળકને ૨ થી ૩ ગરેન.
- ઙ. એસીટ એકસ, ટ્રેકટ આવ કોલચીકમ, લા. એક્ટ્રેક્ટમ કોલચીસાઈ, એમેટીકમ.
 ગુણુ—પીચાળ તથા ઝાડો લાવે છે, દીલનો ધપકારો નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨ ગરેન.
 બનાવટ—મેડો સાફરનના તાજા મુળનાકટકા, આસીડમ આસી-
 ટીકમ ડીયુટમ, ૦૫૩૬૨૫૧૧૧૧૧૧.
- ચ. એસેન્સ આવ જીન્જર(જીઓ સ્ટ્રોગીયર આવ જીન્જર)જુંદનોઅરગ
 ઘ. એસેન્સ આવ પેપરમીન્ટ, લા. એસેન્સીઆ, મેન્થીપીપરેટી.
 ગુણુ—પેટમાંનો કુખાવો તથા બાદી નરમ પાડે છે, હુંચિયારી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧૦ મીનીમ.
 બનાવટ—૧ આંઝિસ ઓઇલ આવ પેપરમીન્ટ, ને ૪ આંઝિસ રેકટીફાઇડસ્પીરીટમાં નાખી દલાવવું.
- છ. એસેન્સ આવ એનીસી. લા. એસેન્સીઆ એનીસાઈ.
 ગુણુ—હુચિયારી લાવે છે, પેટમાંની બાદી તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૨૦ મીનીમ.
 બનાવટ—ઓઇલ આવ એનીસી ૧ આંઝિસ, રેકટીફાઇડસ્પીરીટ ૪ આંઝિસ.
- જ. એસેફાટીડા, લા. એસેફાટીડા (વધારણી)

ગુણુ—તાંબુલોડ નરમ પાડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ ગરેન.

ઈ. ઓક્રેબેટ આવ સીરીઅમ, લા. સીરીસાઈ ઓક્રેબસ.

ગુણુ—ઊલટી બંધ કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ ગરેન, (આ દવા ઝેરી છે)

ખ. ઓકસાઈડ આવ ઝીંક, લા. ઝીનસાઈ ઓકસીડમ.

ગુણુ—શકતી આપેછે, ગ્રાડો કબજ કરે છે, ચાંદાં તથા બળેલા બાગ ઉપર મલમની સાથે અથવા અમથુ લગાડવાથી ફાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૧૦ ગરેન.

બનાવટ—નસતનાટુલ, લાઇકરઆમોનીઆ, ઉકળતુપાણી.

ઈ. ઓકસાઈડ આવ સીલ્વર, લા. આર્જેન્ટાઈ ઓકસીડમ.

ગુણુ—પરસેવો પાડેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, ઉલટી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૪ ગરેન.

બનાવટ—કાળીખાર, ચુનાનુંપાણી, પાણી.

ખ. ઓકસાઈડ આવ એન્ટીમોની, લા. એન્ટીમોનાઈ ઓકસીડમ.

ગુણુ—પરસેવો પાડેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, ઉલટી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૪ ગરેન.

બનાવટ—સોલ્ફસેનઆવ ક્લોરોાઈડ એન્ટીમોની, કાર્બોનટસોડા, પાણી

ઈ. ઓક્સીમેલ આવ સ્કુઇલ, લા. ઓક્સીમેલ આવસ્ટ્રીલી.

ગુણુ—પીથામ લાવેછે, ખાંસીમાં બલગમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૧ દરામ, બાળકને ૫ થી ૧૦ મીનામ.

બનાવટ—મધ તથા સ્કુવીલવીનીગર.

ઈ. ઓપીઅમ, લા. ઓપીઅમ (અફીણ)

ગુણુ—પેટ બંધ કરેછે, દુખાવો નરમ પાડે છે, ઉંઠ તથા ઊંઘ લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૬ થી ૨ ગરેન.

ખ. ઓપીઅમ લોઝેનજસ, લા. ટ્રોકીસાઇઓપાઈ.

ગુણુ—ઉંઠ લાવેછે, ગ્રાડો કબજ કરે છે, દુખાવો નરમ પાડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૬ ટાંકણીઓ.

બનાવટ—અફીણનો સત્વ, ટીઅરટોલ, સાંદર, ખુંદર, નેહીમધનો સીરો. પાણી.

ખ. ઓરપીમેન્ટ (પીત્તસેમન)

ગુણુ—હરસમાં બાહારથી બબરાવવાના કામમાં આવેછે.

ઈ. એરેન્જ ફ્લાવરવોટર, લા. એક્વાએરિનસાઈ ફ્લોરીસ.

ગુણુ—સેજ શકતી આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ આંદ્રસ, બાળકને ૧ થી ૨ દરામ.

૪. ઓરેન્જવાઈત, લા. પૌષ્કતમ ઓરેન્જસાઈ.
ગુણ—સેન્જસાઈ શકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ આંડસ.
૫. ઓલીવઓઈલ, લા. ઓલીવમ ઓલીવી.
ગુણ—સેન્જ ગ્રાફો લાવેછે, દરદોમાં અવયવોનાં પડેને મુશાળાં કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૨ આંડસ, બાળકને ૧ થી ૧૨૨મ.
યુરોપમાં ઓલીવા વ્હતનાં ગ્રાડ થાયછે તેના પાકાંફળનું તેલ.
૬. ઓલીએટ આવ મરક્યુરી.
ગુણ—બાહારથી લગાડવાથી ટાંકીના દરદોમાં ગુણ કરેછે.
૭. ઓઈલ આવ ક્યુબેબ્સ, લા. ઓલીવમ, ક્યુબેબી (અણકાવવાનુતેલ)
ગુણ—પરમામાં તથા ધાતને કાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧૦ થી ૩૦ મીનીમ.
૮. ઓઈલ આવ ક્લોવર, લા. ઓલીવમ, ફેરીઓકીલાઈલવીંગનુતેલ)
ગુણ—હુંગિયારી લાવેછે, પેટમાંની ફૂખાવા નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ મીનીમ.
૯. ઓઈલઆવ કેન્થુપુટી, લા. ઓલીવમ કેન્થુપુટી (કામ્પપતીનુ તેલ)
ગુણ—હુંગિયારી લાવેછે, તાણતોડ નરમ પાડેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ મીનીમ.
૧૦. ઓઈલઆવ કેમોમાઈલ, લા. ઓલીવમ એન્થીમીડીસ.
ગુણ—હોન્ગરને શકતી આપેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ મીનીમ (કેમોમાઈલ ફલનુતેલ)
૧૧. ઓઈલઆવ કેરેવે, લા. ઓલીવમ કેરેઈ (વરીઆળીનુ તેલ)
ગુણ—મુઠો જરમ પાડેછે, હુંગિયારી લાવેછે, પેટમાંની બાઈતોડેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ મીનીમ.
૧૨. ઓઈલઆવ કોપેબા, લા. ઓલીવમ કોપેબી.
ગુણ—પરમામાં ધાત બંધ કરેછે, બાંસીને કાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૫ થી ૨૦ મીનીમ. એક વ્હતના ગ્રાડનો રસ.
પેંદાસ—અમરિકાદેશમાં કોપેબાનામનું ગ્રાડ થાયછે તેના થડમાં કાપ મુકવાથી રસ નિકળેછે તે.
૧૩. ઓઈલઆવ કોરીએન્ટર, લા. ઓલીવમ કોરીએન્ટરી (ધાણાનુતેલ)
ગુણ—હુંગિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ મીનીમ.
૧૪. ઓઈલઆવ ગરેન્જ (ગરેન્જનુતેલ)
ગુણ—પરમામાં તથા રક્તપીતમાં કાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૧ દરમ.

ઓઈલઆવ સામમુગરા (સોલમુગરાનુતેલ.)

- ગુણુ—લોહી મુધારેછે, રક્તપીતને કાયદો કરેછે, મોટી ઉમરનાને
૫ થી ૧૫ મીનીમ.
- ઈ. ઓષ્ઠઆવ ગુનીપર, લા. ઓલીઅમ ગુનીપરેઈ.
ગુણુ—પીચામ લાવેછે, પેટમાંની બારી તોડેછે, હુંશિયારી લાવેછે,
મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ મીનીમ.
- ઈ. ઓષ્ઠઆવ ટરપીનટાઇન, લા. ઓલીઅમ ટેરીબીનથીની.
ગુણુ—નાનાવજનમાં કરમનો ગાંડો તથા લોહી બંધ કરેછે, હુંશિયારી
લાવેછે, પરસેવો તથા પીચામ લાવેછે, મોટા વજનમાં આપાથી ગુ-
રદાનો વરમ થઇને પીચામ બંધ થઈ જાયછે, બાહારથી લગાડવાથી
સાંધાઓનો ફુઆવો મટેછે, ટરપીનટાઇન જ્યાં પીવાને વાસ્તે કહ્યું હોય
ત્યાં ઓઈલ ટરપેનટાઇનજ વાપરવું એકંદુ ટરપેનટાઇન ન વાપરવું.
મોટી ઉમરનાને ૧૦ મીનીમ થી ૪ દરમ, બાળકને ૧ થી ૩ મીનીમ.
પેદાસ. વિલાતદેશમાં એક જાતનું ગાડુ થાયછે તેના થડમાંથી રસ
નિકળેછે તેમાં થોડું પાણી મેળવી જરૂરથી તેનું તેલ કઢેછે.
- ઈ. ઓષ્ઠઆવ થીઓપ્રોમા, લા. ઓલીઅમ થીઓપ્રોમી(કોકમનુતેલ)
ગુણુ—બીજી દવાઓ સાથે મેળવીને તેની ગોળી બનાવી તે સફરામાં
અથવા ઓના ઘુપા બાગમાં મુકવામાં આવેછે.
- ઈ. ઓષ્ઠઆવ ડીલ, લા. ઓલીઅમ એનીયાઈ (મુવાનુતેલ)
ગુણુ—પેટમાંની બારી તોડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, મોટી ઉમરનાને
૫ થી ૧૫ મીનીમ.
- ઈ. ઓષ્ઠઆવ પાઇમેન્ટો, લા. ઓલીઅમ પાઇમેન્ટી (કપુરઆનીનુતેલ)
ગુણુ—પેટની બારી તોડેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ મીનીમ.
- ઈ. ઓષ્ઠઆવ પેપરમીન્ટ, લા. ઓલીઅમ મેથીપીપરેટા.
ગુણુ—હુંશિયારી લાવેછે, પેટમાંનો ફુઆવો નરમ પાડેછે, મોટી
ઉમરનાને ૨ થી ૫ મીનીમ (ફરીનાનુતેલ)
- ઈ. ઓષ્ઠઆવ મસ્ટૂરડ, લા. ઓલીઅમ સીનીપીસ (રાઇનુતેલ)
ગુણુ—બીજી દવાઓ બનાવવાના કામમાં આવેછે.
- ઈ. ઓષ્ઠઆવ રૂ, લા. ઓલીઅમ રૂટી.
ગુણુ—તાંણતોડ નરમ પાડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, દરતાંન લાવેછે,
મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૬ મીનીમ.
- ઈ. ઓષ્ઠઆવ રોઝમેરી, લા. ઓલીઅમ રોઝમેરીની.
ગુણુ—તાંણતોડ નરમ પાડેછે, હુંશિયારી લાવેછે, બાહારથી લગા-
ડવાના કામમાં આવેછે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૪ મીનીમ (ગુલાબનુતેલ)
- ઈ. ઓષ્ઠઆવ સેમન, લા. ઓલીઅમ લીમોનીસ (લીંબુનીછાલનુતેલ)

ગુણ—શકતી આપે છે, પેટની બાદી તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ મીનીમ.

ઈ. ઓઇલઆવ લેવેન્ડર, લા. ઓલીઅમ લેવેનકુલી.

ગુણ—તાંણતોડ નરમ પાડે છે, પેટની બાદી તોડે છે, હુંસિયારી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૩ થી ૧૦ મીનીમ.

ઈ. ઓઇલઆવ સ્પીઅરમીન્ટ, લા. ઓલીઅમ મેંધીવાઇરાઇડીસ.

ગુણ—પેટની બાદી તોડે છે, હુંસિયારી લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ મીનીમ.

ઈ. ઓઇલઆવ સ્પીનેચ, લા. ઓલીઅમ સ્પીનેચોમાઈ (તજનુતેલ)

ગુણ—હુંસિયારી લાવે છે, હાજરીમાનો વા તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૪ મીનીમ.

ઈ. ઓઇલઆવ સેવીન, લા. ઓલીઅમ સેવીના.

ગુણ—કરમ પાડે છે, પરસેવો પાડે છે, દસ્તાંન લાવે છે, મોટી ઉમરનાને ૧ થી ૫ મીનીમ.

ઈ. ઓઇલઆવ એનીસી, લા. ઓલીઅમ એનીસાઈ (સુવાનુતેલ)

ગુણ—હુંસિયારી લાવે છે, પેટમાંની બાદી તોડે છે, મોટી ઉમરનાને ૫ મીનીમ, બાળકને ૦૧ મીનીમ.

ઈ. ઓઇલઆવ એમઅર, (અંબરનુતેલ)

ગુણ—ગુની આંસી તથા દીલના કેટલાએક દરદોમાં ફાયદો કરે છે, મોટી ઉમરનાને ૨ થી ૫ મીનીમ.

દવાઓના તોલ તથા માપની સમજણ.

ભુકો, મુળીઆં, હાલ, પાંદડાં, ગાંગડા, વિગેરે સઘળી મુકી દવાઓ તોળાને લેવી, તથા ટીચર, સહરપ, તેલ, ચા. ઉકાળો, અકુવિગેરે સઘળી પ્રવાહિ દવાઓ માપીને અથવા ભરીને લેવી, તેને વાસ્તે માપવાનાં એ મેત્રર ગલાસ આવે છે, જે દવા ટીપાની ગણતરીએ લેવી હોય તેને વાસ્તે મીનીમમ મેત્રર કરીને લાંબી નળી વાળુ ગલાસ આવે છે તે નળી ઉપર પાંચ મીનીમથી ૬૦ મીનીમ મુધી ખરોતર માપીને લેવાય તેને વાસ્તે ઉપર આંકડા મારેલા હોય છે. એ ટીપાની ખરોતર એક મીનીમ છે. બીજી દવાઓ જે દરામના વળનમાં લેવાય છે તેને વાસ્તે એક આંકિસ મેત્રર ગલાસ આવે છે તેના ઉપર એક દરામથી આઠ દરામ મુધી આંકડા મારેલા હોય છે જેથી આઠ દરામ મુધીમાં જેટલું દવાનું વળન લેવાનું હોય તેટલું માપીને લેવાઈ શકાય છે, ઉપલા માપવાના ગલાસોના છેલા આંકડા મુધી દવા માપીને લેવાય છે તેના આલી છેડા મુધી મપાતી નથી.

૨૦ ગરેનનો	૧ હસકરપલ	૨ ટીપાં	૧ મીનીમ.
૩ હસકરપલનો	૧ દરામ	૬૦ મીનીમનો	૧ દરામ.
૮ દરામનો	૧ આંકિસ	૮ દરામનો	૧ આંકિસ.
૧૬ આંકિસનો	૧ પાઉન્ડ	૨૦ આંકિસનો	૧ પાઉન્ડ.
ઉપલાં તોલાઓ ભુકો જડ પદારથો તોળવાનાં છે.		૮ પાઉન્ડનો	૧ ગ્યાલન.

ઉપલા માપ પ્રવાહી પદારથ માપવાના છે.

અમથાનું તથા ગલાસનું માપ.

ચાનીઅમથી ધયા નાની અમથી	ટીસ્પુન અથવા ૧ દરામની ગણવી
વચ્ચો અમથી ધયા	ઉત્રરટસ્પુન ,, ૨ દરામનો ગણવો
મોટો અથવા ટેબલનો અમથી	ટેબલસ્પુન ,, ૪ દરામનો ગણવો

૧ લીકરગલાસ એક આંકિસની ખરોતર છે.

૧ વાઇનગલાસ એ આંકિસની ખરોતર છે.

“ગાંમઠી અને અંજીય તોલનો મુકાબલો”

૧ હકીબાર	૧ ગરેન	જુદા જુદા શહેરોના તોલોમાં સેજ
૧૫ ગરેનનો	૧ માસો	ફરફાર હોય છે વાસ્તે જ્યાં તોલો લખ્યું
૪ માસાનો	૧ દરામ	હોય ત્યાં બુંબહગરાઈપિયા ખરોતર સમજવું.
૩ દરામનો	૧ તોલો	ખરોતર તોળતાં રાતોત્રાત્રી ૩૦ ગરેનનો

૨૧૧ તોલાનો ૧ ઑંડિસ ૧ ઑંડિસ થાયછે પણ સગવડ પડવાને
૪૦ તોલાનો ૧ રતલ વાસ્તે ૨૧૧ તોલાનો એક ઑંડિસ મુકેલ છે.

ગરેન. ઇસક્રેપલ, દરામ. ઑંડિસ અને પાઉન્ડ એ એક ઇંગ્લેન્ડ
સામારણ તોલ છે. તેમાં ગરેન એ સરવથી નાનું તોલ છે. એક ગ્રેન ધણું કરીને
એક ઘર્ષ બારે બરોબર થાય છે. વાસ્તે જ્યાં ગરેન ન મળી આવે ત્યાં
જેટલા ગરેનનું વજન આવુ હોય તેટલા ઘર્ષના દાણાથી તોળવું. ઘર્ષના
દાણા એક સરખા હોતા નથી નાના મોટા હોય છે વાસ્તે મધ્યમ કરના
દાણા લેવા.

દવાઓના વજન લખવામાં વપરાતી સંક્ષેપ નીશાનીઓ.

gr. ઇઆ grain, ગરેન m ઇઆ minim, મીનીમ
૭ ઇઆ Scruple ઇસક્રેપલ f ૭; ઇઆ Fluid drachm
પ્રવાહી દરામ
૭; ઇઆ drachm, દરામ f ૭; ઇઆ Fluid Ounce
પ્રવાહી દરામ
૭; ઇઆ ounce, ઑંડિસ O ઇઆ pint પાઉન્ડ
lb ઇઆ pound, પાઉન્ડ C ઇઆ gallon ગ્યાલન

ઉમર પ્રમાણે દવા આપવાનો કોઠો.

આ ઓપડીમાં દવાનું જે વજન લખેલું છે તે ધણું કરી એકથીસ
પરસની ઉમરના આગરની વાસ્તે છે, અને જ્યાં બાળકને માટે લખેલ છે
તે એક પરસની ઉમરના બાળકનું જાણવું. તે શિશુ સગવડતાને વાસ્તે
જુદી જુદી ઉમરના બીમારને કેટલું આપવું તે શિશુ કાઢવાને વાસ્તે નીચે
કોઠો આપેલ છે તેથી જો જેટલી ઉમરનાને વાસ્તે જોઈ હોય તે શિશુ કાઢવું.

ઉમર.	મોટી ઉમરના બીમારનો કેટલામોભાગ.	મોટી ઉમરના બીમારનો ખોરાક ને ૧૬ દરામ હોયતો.
૧ મહીનો	૨૪ મા ભાગ	૨૧ ગરેન
૬ મહીના	૧૫ મા ભાગ	૪ ગરેન
૧ વરસ	૧૨ મા "	૫ "
૨ "	૮ મા "	૭ ૧/૨ "
૩ "	૬ મા "	૧૦ "
૪ "	૫ મા "	૧૨ "
૫ "	૪ મા "	૧૫ "
૬ "	૩ મા "	૨૦ "
૧૪ "	૧ મા "	૩૦ "
૨૦ "	૧/૨ મા "	૪૦ "

૨૧ થી ૪૦ "	૧ ખોરાક	૧ દરામ
૧૦ થી ૩૦ "	૦૧૧ ભાગ	૪૫ ગરેન
૧૦ થી ૬૦ "	૩ "	૪૦ ગરેન
૧૦૦	૦૧૧	૩૦ "

કોઠો જોવાની સમજણ—ઉપર આપેલા ઠાઠાની પહેલી કલમમાં જુદાં જુદાં વરસ આપેલાં છે. તેમાંથી જે વરસના આન્તરીને વારતે દવાનો ખોરાક કાઢવા હોય તે વરસની સામે લખેલ ખોરાક જોવો. પુત્ર ઉમરના આન્તરીની દવાનો ખોરાક ૧ ગણુનિ (પછી તે ખોરાક ૧ આન્તરી, ૧ દરામ અથવા હરકોઈ પણ વજન હોય) તેનાં જુદીજુદી ઉમરને માટે બીજી કાલમમાં ભાગો આપેલાં છે. ત્રીજી કાલમમાં મોટી ઉમરના આન્તરીની દવાનો ખોરાક ૧ દરામ ગણુનિ ઉપર પ્રમાણે તેના જુદા જુદા ભાગો આપેલા છે.

દાખલો—અગર જો ૨ વરસની ઉમરના બાળકને વારતે એક દવાનું વજન શેઠી કાઢવાનું છે, તો પહેલી કાલમમાં જોવું તેની સામે બીજી કાલમમાં આઠમો ભાગ લખેલું છે તથા એમ સમજવું કે મોટી ઉમરના આન્તરીને વારતે જે ખોરાક હોય તેનો ૮ મો ભાગ ૨ વરસના બાળકને વારતે લેવા.

અથવા તેની સામે ત્રીજી કાલમમાં સાડાસાત ગરેન લખેલું છે તેની મતલબ એવી છે કે જે દવાનો મોટી ઉમરના આન્તરીનો ખોરાક ૧ દરામનો હોય તે દવા જે વરસના બાળકને સાડાસાત ગરેન આપવી.

ટીપ્પર અને બીજી પ્રવાહી દવાઓ પણ ઉપલી બીજી કાલમમાં આપેલા ભાગ પ્રમાણેજ આપવી. પણ ત્રીજી કાલમમાં જેટલા ગરેન હોય તેટલાં ટીપાં અથવા મીનીમ લેવાં જેમ કે જેમ તોલના ૧ દરામનાં ૬૦ ગરેન થાય છે તેમ બરતનાં ૧ દરામનાં ૬૦ મીનીમ થાય છે.

તે છતાં કેટલીએક દવાઓ ઉપલા કોઠાના કરતાં જુદાજ વજનમાં અપાય છે, વારતે એવી કેટલીએક અગમની દવાઓનો ખોરાક મોટી ઉમરના આન્તરીને વારતે તથા ૧ વરસની ઉમરના બાળકને માટે જુદો દવાઓના કોસમાં આપ્યો છે. વારતે તે દવાઓના કોસમાં જોવું.

આન્તરીની માવજત તથા દવાદાર કરનારાઓને

અગત્યની સુચના.

આન્તરીની માવજત, તથા દવાદાર કરનારાઓને કેટલીએક સુચનાઓ ધ્યાનમાં રાખવાની ઘણી જરૂર છે. જેમાંની કેટલીએક નીચે જણાવ્યા પ્રમાણે છે, અને તે એકથી વધુવાર વાંચીને યાદ રાખવાની આપણીના ઉપયોગ કરનારને મજબૂત ભલામણ કરવામાં આવે છે તેમાંની દરેક લીટી યાદ રાખવાથી ઘણીજ ઉપયોગી અને ફાયદાકારક થઈ પડશે.

આભરની અગતી સુધી અંધારા અને બંધ ઓરડામાં રાખવું નહિ પણ મોટા ખુલા અને ખરોખર અજવાળું અંદર આવવું હોય એવા ઓરડામાં રાખવું. બહારના જેવીજ ચોખ્ખી હવા હોવી જોઈએ. ઓરડાનું બારણું દરીઆની તરફનું હોવું જોઈએ જેથી તે ચોખ્ખી હવા અંદર દાખલ થાય, અને તેને વાસ્તે પશ્ચિમ દિશા તરફનું બારણું વધારે સારું છે. કારણ કે તે તરફથી દરીઆની ચોખ્ખી હવા આવે છે. ઓરડાની અંદર અજવાળું ખરોખર પડવું જોઈએ કારણ કે અજવાળું માણસની સુખાકારીનું સાધન છે. કોઈ બીમારીમાં અજવાળું ન જોઈતું હોયતો બારીખારણાં બધાં બંધ કરવાં; પરંતુ અંદર ચોખ્ખી હવા આવ જ કરે એવી સગવડ કરવી જરૂરની છે. કેટલાએકનો એવો વીચાર છે કે આભરની હવા વાળા ઓરડામાં રાખવાથી સરસ્તી થઈ જાય છે, પરંતુ તે વિચાર ખુલ બરેસો છે. ઓરડામાં ગરમ તેટલો પવન ધૂકતો હોય તેની ફીકર નથી, પરંતુ તેવે વખતે આભરનીના ઉપર ગરમ લુગડાં જેવાં કે બનાત, ફલાટીન, કામળો. વગેરે ઓઢાડો રાખવાં, જેથી તેને સરદીની અસર બીલકુલ નહિ થાય. ઓરડાની નજીક અથવા અંદર રસોડું હોય તો તેનો ધુમાડો આભરની બીલકુલ ન આવે તેની પુરી સાવચેતી રાખવી, કારણ કે ધુમાડો ઘણો ગરમથો કરે છે. તાવની, ભેખ્ખી અથવા ચોખ્ખી બીમારી હોય તો અગતી સુધી ઘરના પાછળના ભાગમાં દરેદીને રાખવું. જેથી આભરની ફંદાં જોવાનું અથવા બોલવાનું બનસે નહિ, જેથી કાયદો થશે. પરંતુ આભરની ફંદાં અકસમાતથી માંદુ થયું હોયતો તેને કુટુંબના માણસોમાં રાખવું, કે તેઓની વાત-સીતથી તેના કુખનો બુલાકો થશે અને તેનું દીલ જરા ખુસીમાં રહેશે. દોરદાખરની કોડ અથવા તમેલાની નજીક આભરની રાખવી નહિ કારણ કે તેના છળાની હવાથી આભરનીની તબીબતમાં ખોગાડ થાય છે.

આભરનીના ઓરડામાં બારીખારણાં ઘણા મજબૂત રીતે વાસવાં નહિ કારણ કે તે ઉઘાડ બંધ કરતાં અકાવાથી જે અવાજ થાય છે તે આભરની ફંદાંજો આવે છે તથા તે ચીડાય છે. વળી તેથી સુખાકારી ઉધમાંથી જાગી ઊઠે છે. આભરની માંતી અને બંધ લેવાની ઘણી જ રીતે તેમાં અજલ પામે છે. આભરનીની રવબાત તે વખતે ધણેજ સોડામે હોય છે.

આભરનીના ઓરડામાં જરૂરના સામાન શિવાય બીજી કંઈપણ રાખવું નહિ. કારણ કે ઓરડામાં તેથી નકામા ગરદી થાય છે. અને તેટલી જગો રોકાઈ રહેવાથી તેટલી ચોખ્ખી હવા અંદર થોડી રહી શકે છે. જો ઉડતો રોગ અથવા બીમારી હોય તે વખતે તો અંદર બીલકુલ સામાનજ રાખેલો નહિ, કારણ કે તેની મારફત તે રોગ બીજને ઉડવાની ધામતી રહે છે. યાદ રાખવું કે મુતર અથવા સળના લુગડાં કરતાં જાનનું

લુગડું ખરાબ હવા જલદી ખેંચી લે છે. વાસ્તે ઉતનું લુગડું આંતરીન પેશાવરું નહિ. તેમજ તેના ખાટલા ઉપર પણ પાથરવું નહિ. તથા ખારી ખારણાને ઉતના પડદા જડવા નહિ. તેમજ આંતરીના ઓરડામાં મંત્રીઓ સાદરી. સેવંજી વીગેરે કંઈ પાથરવું નહિ કારણ કે તેપણ ખરાબ હવા ખેંચી લે છે. તેને બદલે ખાદારથી તે આંતરીના ખાટલામુધી ટુંકાપતનો લાંબા લુગડાનો કટકો પાથરવા કે જેથી આંતરી પાસે આવનારજનાર માણસોના કાલપર પગલાં અફળાઇને આંતરીને કંટાળો ન આવે.

આંતરીના ઓરડામાં કંઈ ગલીચી થયા દેવી નહિ, તેનો ઝાડો, પીયાળ, મોરી અથવા ખાળમાં નાખવો નહિ; પરંતુ ખાદાર લઈ જઈ દુર નાખવો તેમજ તેકોઈ વાસણમાં રાખી ખાટલા નીચે પણ રાખી મુકવા નહિ કારણ કે તેની એદરનું ઝેર ઓરડામાં પથરાઈતે અવગણ કરે છે. વળી ઝાડ પીયાળના વાંસણ સારી રીતે ધોઈ તથા સાફ કરીને પાછા ઓરડામાં લાવવો. જમીન ઉપર પાણી અથવા દવા ઢોળાણી હોય તે લુછી જગો કોરી કરી નાખવી ભીનાસ થવા દેવી નહિ. આંતરીના લુગડા અથવા બીજાનું દવા અથવા પાણીથી પલળાં હોય તો તે કાઢી નાખી બીજા પેરવાં અથવા પાથરવાં. તેમજ આંતરીને વાસ્તે દવાના તેમજ ખાવા વિગેરેના વાંસણો બીજાએ વાપરવાં નહિ કારણ કે તેથી વાપરનારને તથા આંતરીને ગેરફાયદો થાય છે. ખરાબ હવા, ગલીચી વીગેરે દુર રાખવા સાથે “કોનડીસ ફુલુડ” સોલ્યુસન આવ પરમેનંગેનેટ આવ પોટાસ અથવા એવીજ કોઈ ખરાબ હવા દુર કરનારી વસ્તુને કાઢીના વાસણમાં નાખીને ઓરડામાં જુદી જુદી જગોએ મુકવી, આંતરીના ઓરડામાં ખાળ અથવા મોરી ન હોવી જોઈએ કારણ કે તેમાં પાણી વીગેરે પડવાથી ઓરડાની હવાને સરદી આવે છે. રમણથી આંતરીનું મોટું નાક વીગેરે લુછવું નહિ પરંતુ તેને બદલે ધોએલાં જુના ફાટલાં લુગડાથી મોટું વિગેરે લુછીતે બાળી નાખવાં. દવા પાવા પછી ચમચો ગલાસ વિગેરે તુરંત ધોઈ નાખવું. દવાદાર વિગેરે જરૂર જોગ સામાન આંતરીના ખાટલા પાસે રાખવું જેથી જોઈતી વખતે ગોતવા જવું ન પડે.

આંતરીને મળવા અથવા જોવા આવનારાઓએ ઓરડાની એદર એકઠા ન થવું, તેના બીજાના આગળ બીજકુલ ન જવું, તેને વ્હાંત કરાવવી નહિ, તેની માવજત એકજ માણસે કરવી, કે જેથી દવા ઓરાકનો વખત ખરોખર તેના ધ્યાનમાં રહે.

પુરૂષ કરતાં સ્ત્રી બીમારની માવજત રાખવાને વધારે સારી છે કારણ કે તેણી વધારે નરમ હૃદયની તથા નાજુક હોય છે. પરંતુ માવજત કરનાર સ્ત્રી હુંશિયાર, ચાલુક, મેદનતુ તથા વિચારવંત હોવી જોઈએ કે જે બીમારનો વધારોબટાડો, તેના ચીનહો સમજી શકે, તેણીને ઘણું કરી વાંચતાં

લખતાં આવડવું નોંધ્યે. વળી તેણીનો સ્વભાવ મીઠો, ખુસ, તથા મા-
યાળુ હોવા નોંધ્યે, કારણ કે એવકે સ્ત્રી ખીમારનું મન છતી લેછે અને
તેથી તે તેણીનું કહ્યું કરવાને ખુશી જણાય છે. માવજત કરનાર સ્ત્રી
અથવા પુરૂષ ખરાબ સ્વભાવનું હોવું ન નોંધ્યે કારણ કે ખરાબ સ્વ-
ભાવ આન્તરીની માફક આવતો નથી. તે કામ કરવાને ઉલટમં મા-
ણસ હોવું નોંધ્યે. પોતાને કામ કરતાં કાંઈ અડચણ થતી હોય તો
ખીમારની આગળ કંઈ અડચણડું ન નોંધ્યે. તે આપરવાળું, સાર, પો-
તાનાર, ડાકટરના ફરમાવ્યા પ્રમાણે ખરોખર ચાલનાર હોવું નોંધ્યે. તે
પેહેમી, ખીકણ, નકામો બકબકારો કરનાર તથા વચ વચે માથુ મારનાર
ન હોવું નોંધ્યે. ખીમારની માવજત શિવાય બીજા કોઈ કામમાં તેને રહેવું
નોંધ્યે નહિ, તે દારૂડીયુ અથવા કેકી હોવું ન નોંધ્યે, તેમજ ખીમારથી
એક ઘડીયણ આધુ જવું ન નોંધ્યે, તેનું કામ પરીપકારેલું, તથા તેના
આધાર ઉપર આન્તરીની ઊંદગી રહેલું છે એમ તેને સમજાવવું નોંધ્યે.
તેની ટેવ સફાઈ વાળી તેના લુગડાં સ્વચ્છ તથા તેનું ખાલવું ધીર તથા
નરમાસવાળું હોવું નોંધ્યે.

ખીમારના ચોરડામાં જોરથી ખાલવું, ચાલવું, છીકવું અથવા કાંઈ
અકાડવું નહિ, કેટલીએક ખીમારી વેળા ઘણી ધોમધી ઝુસ ઝુસ વાતો
કરવાથી પણ આન્તરીને અડચણ થાય છે. એવે વખતે આન્તરીને
પોતાની ઊંદગી વીંચી બપ લાગે છે, અને તેની માડી અસર તેના મનપર
થવાથી તેની ખીમારો ઘટવાને બદલે વધે છે, માટે બનતાંસુધી તેની માવ-
જત કરનારાઓએ ખુસ દેખાવ ધારણ કરવો, અને હસતે ચેરે રહેવું.
જેથી આન્તરીની તબીબી સુધરતી જાય છે એમ તેને લાગે.

ડાકટર અથવા વધદને દરરોજ હકીકત ક્રેતાં તેમાં વધારો કરી
ખીમારનું રૂપ મોટું કરવું નહિ તેમજ બેદરકારીથી કંઈકેવાનું બાકી રાખવું
નહી કારણ કે તેમ કરવાથી આન્તરીનો પુરતો ઉપાય કરવામાં અડચણ
આપે છે. આન્તરીનો ઝાડોપીશાય ડાકટરને દેખાડ્યેસારે હમેશારા ખીમુકવો.

આ ચોપડીમાં જણાવેલી ખીમારીના ઉપાયો કરતી વેળા તેખાખત
પ્રથમ સર્વથી ઘણું ધ્યાનથી વાંચો નોંધો અને ત્યાર પછી ઘટતા ઉપાયો
કરવા વળી લખાણમાં આપેલા દરેક ઉબયાવથી અબ્ય નેવા કે અ-
થવા, અને, નો, વળી, માટે, તથા, પણ, ગમતો, અથવાતો, અગરનો,
વગેરે ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવું. કેમકે તેની જરા સમજણમાં ફેર પડ-
વાથી મોટી બુલ થાય છે, વળી જ્યાં ચેતવણી આપી હોય તે ઉપર વધારે
ધ્યાન આપવું. તથા જ્યાં ડાકટરની સલાહ પુછવા જણાવ્યું હોય ત્યાં બ-
નતાંસુધી તેમ કરવાને ચુકવું નહિ. આખી ચોપડીમાં જણાવેલાં દવાનો

ખોરાક મોટી ઉમરનાને વાસ્તે છે એટલે વીસવરસની ઉમરનાને મોટું પણ જ્યાં જરૂર છે ત્યાં બાળકને આપીશો એમ કરી જણાવેલ છે. તેની અંદર કંઈ જો શક માન્ય પડેતો તે દવાઓના કોશમાં જોઈ આતરી કરવી. પણ જો મોટી ઉમરનાને જણાવેલા ખોરાકમાંથી બાળકને આપવું હોય તો દવા આપવાના કાઠામાંથી શોધી કાઢવું.

દવાના ખોરાકના વજન માટેપણ દવાના આપેલા વજન તથા માપમાં જોઈ લેવું.

જે દવાઓ પાણીમાં, સાકરનાસીરામાં, અથવા મધમાં ચઢાડવા અથવા પાવા જણાવી હોય, તે સારી પહે મેળવીને પાવી, અને તેની સંભાળ રાખવી કે તે નિચે વાંસાણમાં ઠરી ન જાય, કેટલીએક વેળા “જેલીમાં” પણ દવા મેળવવામાં આવે છે. બુકી જેવી દવા મેળવતી વેળા પ્રથમ અમચામાં દવા નાખીને પછી થોડું પાણી, મધ અથવા સીરો નાખવો, અને તે સઘળાને સારી પહે મેળવવું, અને જ્યાંમુઘી ગળી થકાય એવું પાતળું થાય ત્યાંમુઘી પાણી, સીરો, અથવા મધ નાખ્યા કરવું, જે દવા ભારી હોય તેને જેલીમાં મેળવીને ચઢાડવી, જેવી કે કેલોમલ, દવાને વાસ્તે કાચનો અમચો અથવા ગલાસ વાપરવો.

દરેક કુટુંબમાં એક દવાની પેટી તથા વૈદાની ઓપડી રાખવાની ઘણી જરૂર છે. ઘણી ઉતાવળની વેળાએ તેમજ બીજી હરકોઈ વખતે દવાની એવી પેટી તથા ઓપડી એક મોટો આશીરવાદ થઈ પડે છે.

જો ઉપાયોમાં જણાવેલા દવાઓના વજનથી કાંઈ ગુણ નજણાયતો આપેલા દવાના કોશમાં તેનું વજન જોઈ જરૂર જણાય તેમ વધારતાજવું પરંતુ ડાકટર શિવાય અજાણા માણસે દવા કરતી વેળા દવાનો નાનો વજન વાપરવો, વળી દવા હમેશાં તોળી અથવા માપીને લેવી અડસટે કદીપણ લેવી નહિ, કારણ કે તેથી વખતે ઘણું જોખમ કરતા થઈ પડે છે. કેટલીએક દવાનો એક વજન જો પરસેવો પાડે છે તો થોડો વધારે વજન ઉલટી તથા ઉછાળો લાવે છે. વાસ્તે ભર્યા અથવા માપ્યા વગર કદી દવા લેવી નહિ.

દરેક દવા વાપરતી વેળા તેની સીસી ઉપર તેનું ખરોખરું નામ વાંચી જોવું અને તે લખેલા પ્રીસક્રીપસન સાથે મેળવી જોવું, કારણ કે તેમ સંભાળ નહિ રાખવાથી ઘણી જોખમ ભરેલી ભુલ થઈ જાય છે. અને સમકુચરસ એસીડ, અથવા નાઈટ્રીક એસીડ અને સાઈટ્રીક એસીડ, આ બંનેના વજનમાં ઘણો ફેર છે, અને તેથી ભુલથી કોઈ વેળા ઘણું ખરાબ પરિણામ થાય છે. તેમજ દવા બનાવતી વેળા તથા ખોરાકની મારને આપતી વેળા ઘણી સંભાળ રાખવાની જરૂર છે.

પીવાની, ભરવા, ચોપડવાની, વિગેરે દવાઓ જુદી જુદી રાખવી. ભરવા ચોપડવાની દવા ઊંચે મુકવી કે બાળકના હાથમાં તે આવે નહિ તેમજ આત્મરત્ન તે પાછું દવાની બુલ ન થાય. વળી દવાની સીસી ઉપર ભરવાની ચોપડવાની અથવા પીવાની તેમજ દવા ઘણી ઝેરી હોય તો ખરેખરે ઘણું મોટું અક્ષરે તે ઉપર લખવું. ભરવા ચોપડવાની દવાની સીસીનું લેખલ અથવા સોડી રંગીન લેવી પણ પીવાની દવાની સીસીની સોડીને રંગ ઉજળો અથવા ઘોળો રાખવો.

દરેક દવા વાપરવા અગાઉ સીસીને સારી પહેલણી પાવી અથવા ચોપડવી કે કોઈ દવા નિચે ઠરી જાય નહિ, કારણ કે તેમ થવાથી પેશાબ એક બે ખોરાકની દવા અસર કરતી નથી અને બાકીના ખોરાકમાં કોઈ ઠરી ગયેલી દવાનો વજન વધી જવાથી તે ઘણું અવયુષ્ય કરે છે. જો એકજ ઘરમાં એકથી વધારે આત્મરત્ન હોય તો દરેકની દવાની સીસીઓ તેઓના પોતપોતાના બીજાના આગળ રાખવી. કે એકની દવા બીજાને બુલથી આપાઈ ન જાય.

પીવાની દવા, ઝેળી, પાપ્પ, ચાટણ, વિગેરે બનાવતાં તેઓને સારી પહેલું ધુંટવાં તથા મેળવવાં, દવાનો ખોરાક અમચામાં અથવા ગજાસમાં રેડ્યા પછી સીસીને સારી પહેલું કરવી, કારણ કે જરા ખુલી રેવાથી કેટલીએક દવાઓ ઉડી જાય છે. અને તેથી તેની જાંઘએ તેવી તેની અસર આત્મરત્નને થતી નથી. વળી કેટલીએક દવાઓમાં હવા દાખલ થવાથી તેનો મુલ્ય બદલાઈ જાય છે, વારંતે બનાવતાં સુધી કાચના અથવા લાકડાના બુચવાળી સીસીઓ વાપરવી. આત્મરત્ન ઊંધી ગયેલ હોય તો તેને ઉઠાડીને દવા આપવી નહિ. કારણ કે તાવ શિવાય બીજી ઘણી ખરી બીમારી ઊંધથી કાંઈ થાય છે અને તેટલાસાર આત્મરત્ન ઊંધમાંથી ઉઠાડવું ગેરફાયદા કારક છે. જો તેને દવા આપવાનો વખત થયો હોય તો પણ તેને ઉઠાડવું નહિ, પણ ઊંધમાંથી જેવું છે કે તુરંત દવા આપવી, અને ત્યાર પછીથી દવાનો બીજો ખોરાક આપવાનો વખત ગણવો. ઊંધથી યાક ઉતરે છે. ખોરાક પચે છે, બીમારી સારી થાય છે, મનને શકતી મળે છે, ભુંદળી લાંબી થાય છે તથા સુખમાં વધારો થાય છે.

શું દવા ડાકટરે પીવા બતાવી છે તે કદીપણ આત્મરત્નને કહેવું નહિ.

સરવથી વધારે જરૂરની સુચના એ છે કે આત્મરત્નની માવજત કરનારે દવાનો તથા ખોરાકની જાણવેલો વખત કાળજી ઉપર ઉતારી લેવો અને બરાબર વખતસરે દવા તથા ખોરાક આપતાજ પછી તે પછી નોંધી લેવો, કેટલા ડાકટરો થયા હતા તથા તાવની વેળા શરીરની ખરેખરી કેટલી

હતી તે સદ્ગુણનો વખત વીગતવારે હતારી ઘેરો કે ડાકટર પુછે તે વખતે બરોબર કહેવાય.

ડાકટરે આત્મરત્નની જુદીવીધે જો કુંઈ ધારતી ભરેલુ જણાવ્યું હોય તો તેને કદી પણ તે કહેવું નહિ. આત્મરત્નની વીના કારણે હું ખસ કરવા દેવી નહિ તથા વારંવાર ઉચક મેલ કરવું નહિ, પણ જો ઉચકવું પડે તો ખોમચી લેવકવું તથા પાછુ સુવાડવું. કેટલીક બીમારીમાં આત્મરત્નને દ્રઢાડવાથી અતીઘણા અવગુણ થાય છે.

આત્મરત્ન પાણીમાં ખેસાડવું પડે તો સંભાળવું કે પાણી ઘણું જીનું હોય નહિ ઘણા ટુંડા પાણીથી જરૂરો અવગુણ થતો નથી તેટલો ઘણા ગરમ પાણીથી થાય છે માટે નખળા બીમારને તથા બાળકને પાણીમાં ખેસાડવા અગાઉ થરમોમીટર (ઉષ્ણમાપકયંત્ર) થી અથવા હાથથી પાણીની ગરમી તપાસવી. ૧૧૫ થી ૧૨૫ ડીગ્રી ફારેનાહટસુધીનું ગરમ પાણી વાપરવું અથવા આખો હાથ બાળતાં હાથને ગરમી ઠીક સેવાતી લાગેતો તે પાણી વાપરવું.

દવા લેવાનાપણુ કેટલાએક ન્યમોએ જ્યાં અગત્ય હોય ત્યાં દવા ન લેવી એના જેવું ધારતી ભરેલુ અને ખરાબ કુંઈ નથી તેમજ જ્યાં અગત્ય નહિ હોય ત્યાં દવા લેવી એવણુ ઉપર પ્રમાણે ધારતી ભરેલુ છે. જરૂરની વેળા જરૂરની દવા લેવાથી ઘણો ફાયદો થાય છે તેમ નહિ જરૂરની વેળાએ દવા લીધાથી ઘણો ગેરફાયદો થાય છે. જેમકે સાજા માણસે દવા લીધા કરવાથી તે ટેવ પડી જાય છે અને જ્યારે જરૂરની વેળા આવે છે ત્યારે તે દવા લીધાથી ફાયદો કરતી નથી અને તેથી બીમારીમાં તેથી ઘણો ગેરફાયદો થાય છે, કારણ કે દવા તેનો ખોરાક થઈ પડે છે.

આ શિવાય બીજી ઘણી જરૂરની સુચનાઓ છે પરંતુ તેથી ઘણું લંબાણ થઈ પડે છે વારંવાર અતરે દાખલ કરેલ નથી. જ્વળી આ સદ્ગુણી સુચનાઓ બીમારીની વેળાનાં છે, પણ બીમારી અટકાવવાની અને સુખાકારી જાળવવાની સુચનાઓ જે ઘણી જરૂરની છે તે પણ આ વખતે લંબાણને લીધે આપિ શકેલ નથી.

અનુક્રમણિકા.

ક્ર.	પાનું.
કોલેરા ...	૫૦
કાનનું દુઃખવું ...	૧૭૦
કાનનું ખેંચેરાપણું ...	૧૬૮
કાનની સરતમાંથી પડેનું વહેવું. ...	૧૭૨
કુકડીઆ ખાંસી ...	૨૨૬
કલેળનો તીક્ષ્ણ વરમ. ...	૨૬૬
કલેળનું પાકવું ...	૨૭૦
કાળજીનું ધીમું દરદ. ...	૫૦૮
કમળો.	૨૭૪
કમર ઉપર થતી એકાન્તતની	
કીડ ...	૪૬૩
કોઠો જીવાની સમજણ. ...	૩૧૪
કંકમાળા ...	૫૩૪
કીડ અથવા ખુજલી.	૪૭૧
કપોગ ...	૬૦૨
કર્ચારના ઝરને ઉતારવાનો	
ઉપાય ...	૬૧૬
કાસટીક વીગેરે રૂપાના ઝરનો	
ઉપાય.	૬૨૦
કેથારીડીસના ઝરનો ઉપાય. ...	૬૨૧
કસરત કરવાના નીમો.	૬૨૭
કરમ.	૩૬૦

ખ.

ખાટી ઘૂંક.	૧૭૬
ખાંસી ...	૨૧૭
ખાંસી બલગમી.	૨૨૩
ખાંસી જીની બલગમી.	૨૨૭
ખંડ ...	૨૪૦
ખરે પસુ ...	૪૪૬
કાખખીલારી (ખામલી) ...	૫૪૦
ખીલી.	૪૫૨
ખીલ ...	૪૬૪
ખુજલી.	૪૭૧
ખરા અથવા.	૫૬૭

ખાનું.	પાનું.
ખોડો.	૫૮૭
ખોરાક ખાવાના નીમો.	૬૨૫
ખવાતી ટાંકી.	૩૩૮
ગ.	
ગરમીથી મોહાનું આવી જવું. ...	૧૭૬
ગળાનો સાદો વરમ.	૧૬૮
ગળાનું ખેંસી જવું ...	૨૦૧
ગરદન કાન અને જડખા	
આગળની ગાંઠોનું સુજા આવવું. ...	૨૦૩
ગળામાં અથવા ખોરાક ઉતા	
રવાની નળીમાં કાંઈપણ ખો	
રાક અથવા ચીજનું ખુચી	
જવું.	૨૦૭
ગુરદામાં પથરી થાય અથવા	
પેસાબમાં રેતી જાય તે વિશે. ...	૨૮૭
ગોળીનો સોળો અથવા વરમ. ...	૩૧૫
ગોળીનો તીક્ષ્ણ વરમ.	૩૧૫
ગોળીનો જીનો સોળો.	૩૧૭
ગોળીનો ચાંદીવાળી આરતથી	
થતો સોળો.	૩૧૭
ગોળીનો નખળાઈથી થતો સોળો. ...	૩૧૮
ગોળીમાં પાણી ભરાવાનો રોગ. ...	૩૧૯
ગોળીનો ચામડીનો રોગ.	૩૨૧
ગોળ કરમ.	૩૬૩
ગર્ભસ્થાન ...	૩૭૬
ગર્ભની દરમીયાનમાં થતો રોગ. ...	૩૭૭
ગર્ભસ્થાનમાં થતી ગાંઠી ...	૩૮૬
ગર્ભસ્થાનમાં થતો દુખાવો. ...	૩૯૫
ગર્ભસ્થાનનું નીચે ઉતરી પડવું. ...	૩૮૬
ગર્ભસ્થાનના મોહાની કોરનું	
સુજા આવવું.	૩૮૭
ગર્ભવંતી સ્ત્રીની બાળકના જન્મ	
વખત થતી તાંણ.	૩૮૮
ગોવર.	૪૩૧

ચુરડા...	૪૫૭
ચુરદાનો તીક્ષ્ણ સોળો...	૫૧૭
ચુરદાનું જુનું દરદ...	૫૧૯
ગળામુના...	૫૩૭
ગામઠી અને ઇંગ્રેજી તોલનો	
મુકાબલો ...	૭૧૨

ધ્વ.

ધુટણનું મુજી આશબું તથા	
તેમાં થતો ફુઆવો...	૩૩
ધર...	૪૫૯
ધુચ...	૪૬૭

અ.

અંબે ...	૪૭
અમક ...	૧૨૨
અરમ ...	૩૬૦
અરમ પાતળાં...	૩૬૧
અરમ ગોળ ...	૩૬૩
અરમ અપટા ...	૩૬૪
આમડીનો ધસારો ઊભાવું...	૪૭૬
આમડી ધણી ચંડી લાગવાથી	
અડખઅડી થવા વીથે...	૪૭૮
ઝેરાનું ફરીજવું ...	૫૨૬
ઝોટ અથવા જરખ...	૫૪૧
ઝાંડુ અથવા અલસર...	૫૪૬
ઝાંડુ નબળું...	૫૪૭
ઝાંડુ સુરત અથવા જુનું...	૫૪૭
ઝાંડુ દરદવાળું ..	૫૪૮
ઝાંડુ મુજેલું...	૫૪૯
ઝાંડુ સડેલું ...	૫૫૦
ઝા પીવાના નીચમો...	૬૨૬
ઝાંદી અથવા ઠાંકી...	૩૩૨
અમઆ તથા આસનું માષ...	૭૧૨

છ.

છાકટપણાથી બેબ ઉપર	
થતી અસર...	૧૧૬
છુંદાએકો જખમ...	૫૪૨

જ.

જુનો સંધિવા ..	૨૫
----------------	----

જાંગના થાપાઓમાં સંધવાયા	
થતો ફુઆવો...	૩૪
જળદર ...	૮૫
જીભના દરદો...	૧૮૨
જીભ વળગેલી...	૧૮૫
જનમથી નબળાઇ હોય તેવિથે...	૨૦૫
જુની બહગમીઆસી...	૨૨૭
જીવ ધુજે તે વિથે...	૩૦૫
જીવ મેતાબ મારી જાય અ-	
થવા ચકરી આવે તે વિથે...	૩૦૬
જુ...	૫૮૮
જળોની ડંખ...	૫૭૭
જળો...	૬૦૦
જોરાવર જરી તાવ...	૬

ઝ.

ઝીણી તાવ...	૧૧
ઝાડાની કબજીઅત...	૯૦
ઝેરી હવા...	૫૬૮
ઝેર કોચલાના ઝેરનો ઉપાય...	૬૨૫
ઝેરો...	૬૧૫

ટ.

ટાંકી અથવા ઝાંદી...	૩૩૨
ટાંકી સખત...	૩૩૪
ટાંકી અવાતી...	૩૩૮
ટાંકી સડાવાળી...	૩૪૦
ટાંકી સાદી...	૩૩૨
ટારટર એસીડીકના ઝેરનો ઉપાય...	૬૨૮

ડ.

ડુબેલા માણસનો ઉપાય...	૫૯૦
-----------------------	-----

ઢ.

ઢીલા દાંત...	૧૯૨
--------------	-----

ત.

તાવ...	૧
તાપતક્ષી અથવા ખરોલ...	૧૫
તીક્ષ્ણ અજીરણ...	૪૧
તાંબુના ઝેરનો ઉપાય...	૬૧૯
તેજબના ઝેરનો ઉપાય...	૬૧૮

